

**II. ULUSAL SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARI KONGRESİ**

**“Türkiye’de ve Dünyada Küresel Eşitlik
ve STK’lar”**

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE YOKSULLUK VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Arş. Gör. Makbule ŞİRİNER ÖNVER
Kocaeli Üniv. İ.İ.B.F.

Yrd. Doç. Dr. İsmail ŞİRİNER
Kocaeli Üniv. İ.İ.B.F.

Ümit ÇETİN
University of Westminster

1. GİRİŞ

Küreselleşme, demokrasi ve sivil toplum kuruluşları son yirmi yıldır gündeme gelişlerine bakıldığında birbirleriyle kopmaz bağlarla bağlı oldukları görülmektedir. Aralarındaki bu bağlantıyı sağlayan harcın adını neo liberalizm olarak koymak yanlış olmayacaktır. Kapitalizmin küreselleşmesi ile beraber sermayenin yeniden yapılandırılması tüm dünyada hızlı bir şekilde ilerlerken aynı zamanda yoksulluk da artmaktadır. Neo liberalizmin refah devletinden kurtulma operasyonu yoksulların sayısını çoğaltmaktadır.

Yoksulluk olgusu artık sürekli araştırılan, çözülmeye çalışılan başlıca konulardan biri haline gelmiştir. Refah devletinin refahı topluma yayma işlevinin sona erdirilmesiyle birlikte de sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları artmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarından, dönem ve alan itibarıyla en fazla görülenler yoksullukla mücadele edenler olmaktadır. Çünkü yoksulluk büyük bir sosyo-ekonomik sorundur. Ancak yeniden yapılandırma projesi artık yoksullukla uğraşarak kârını düşürmek, hızını yavaşlatmak istememektedir. Aynı zamanda yoksulluğun toplumsal gerilimi arttırıp, sistemin işleyişinin bozulmamasını da sağlama almaya çalışmaktadır. Bu durumda en parlak aktör olarak hem demokrasi hem de vicdan diyerek sivil toplum kuruluşlarının öne açılmıştır.

Yoksullukla mücadele, önleme ve yoksullara yardım vb. amaçlarla kurulan sivil toplum kuruluşlarının çok iyi niyetlerle yola çıktıkları düşünülebilir. Yoksullara yardım konusunda bir kısım yoksulun bir miktar yoksunluğunu giderebilse de farkında olarak veya olmayarak neo liberal politikaların devleti, toplumu yeniden yapılandırılmalarına araç olmaktadır. Çünkü yoksullukla mücadele, önleme, yardım gibi sivil toplum kuruluşları sorunun temeline vurgu yapmamakta sorunu temelden çözme yolunda herhangi bir katkıları olmamakta veya çok sınırlı olmaktadır. Yoksullukla uğraşan sivil toplum kuruluşları neo liberal politikaların sermayenin krizden çıkmak için sunduğu ve uyguladığı sosyal devlet ilkesinden vazgeçme ve her alanı piyasalaştırma ilkesi doğrultusunda devletin sosyal alandan çekilmesine zımni olarak destek vermektedirler.

Çalışmada ana tez yoksulluğun kapitalizmin eşitsiz gelişimin bir sonucu olduğu ve neo liberalizmin bunu refah devletinin yok edildiği bir ortamda sivil toplum kuruluşlarına devrettiği ve bu anlamda sivil toplum kuruluşlarının yeniden yapılandırmanın birer aracı olmasının yanında meşrulaştırma işlevi de gördüğüdür. Bu tez, refah devletinin gelişim süreci ve nedenleri etrafında incelenmekte olup yoksulluğun boyutları, kapsamı ve kaynağı nedeniyle sivil toplum kuruluşlarının çözemeyeceği bir sorun olduğu anlatılmaktadır.

2. YOKSULLUK VE KÜRESELLEŞEN KAPİTALİZM

Toplumsal gerilimin ana kaynağını oluşturan yoksulluk, son yılların da en popüler araştırma ve inceleme konuları arasındadır. Bu kadar çok araştırmaya incelemeye değer bulunması yoksulluğun büyük bir sorun olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. Bu sorunu çözmek için de ne olduğu anlaşılabilirdir ki çözüm yolları üretilebilir. Toplumsal gerilime ve şiddete dönüşebilecek potansiyelleri içinde taşıdığından yoksulluk yoksullar aynı zamanda var olan sistemi de tehdit edici konumdadırlar.

Yerel, bölgesel veya küresel dünyada gerçekleştirilen yoksulluğu tanımlama; nedenlerini bulma ve önlemeye dönük faaliyetler bireylere, yoksul olanlara dönük “onları” yaşam standartlarını yükseltme gibi bir amaç güderken aynı zamanda kapsamlı olarak, tüm veriler bir elde toplanıp bakıldığında sisteme zarar vermemesi toplumsal konsensüsü bozmaması için oyalama taktiği amacını güttüğü de görülecektir. Çünkü yoksulluğun nedenleri ortadan kaldırılmaya çalışılmadan, yoksullar ortadan kaldırılmaya yada azaltılmaya çalışılmaktadır. Küreselleşme ve neo liberal politikalar ile iyice artarak çıkış gibi büyüyen yoksulluğa karşı bu azaltma işlemlerinin de “devede tırnak” bile olamayacağı açıktır. Yoksulluk tanımlarında kullanılan sınır olarak belirlenen gelir düzeyleri de sonucu değiştirmemekte yoksulluğun tüm olumsuzluğuyla birlikte yaşayan kitleleri hızla çoğaltmaktadır.

“Dünya Bankası Üçüncü dünyanın %18’ini “aşırı yoksul” ve %33’ünü “yoksul” olduğunu “tahmin ediyor”. Dünya Bankasının küresel yoksulluk konusunda bir referans haline gelen önemli bir çalışmasında “üst yoksulluk sınırı” keyfi bir şekilde kişi başına günlük 1 ABD doları olarak belirleniyor. Tek tek ülkelerdeki kişi başına günlük gelirleri 1 ABD dolarını aşan nüfus grupları keyfi bir şekilde “yoksul olmayanlar” olarak tanımlanıyor. Bir başka deyişle gelir istatistiklerinin manipüle edilmesine dayanan Dünya Bankası verileri gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulları bir azınlık grubu olarak göstermek gibi yararlı bir amaca hizmet ediyor. (Chossudovsky, 1999: 49)”

Kapitalizmin işleyişinde varolan eşitsizlik yoksulları da yaratmaktadır. Yoksulluk-yoksunluk eşitsizliğin başka bir şekilde ifade edilmesidir. Eşitsizliğin olduğu yerde zenginlik ve yoksulluk vardır. Eşitsizlik insanların tümünün aynı koşullarda yaşamaması aynı şartlara sahip olamamasıdır. Eşitlik durumunda insanlar arasında sadece özel yeteneklerinden kaynaklı farklılıklar olacaktır. Ancak kapitalizm eşitsizliği-yoksulluğu-yoksunluğu bireylerin çalışıp çalışmamasıyla, aklını başkasının zararına kendi yararına kullanıp kullanmamasıyla açıklanmaktadır. Kapitalist sistem yapısından kaynaklanan eşitsizliği doğal göstermek için çabalamaktadır.

Kapitalizm üretim sürecinin daha başlangıcında işçileri, çalışanları kontrol altında tutabilmek için, maliyetleri düşürebilmek, ücretleri aşağıya çekebilmek için daha fazla kar yapabilmek, daha fazla artı ürüne el koyabilmek için kapitalistin olmazsa olmazı yedek işsizler ordusudur. Doğal olarak yoksulları oluşturan ilk grupta bu işsizler olmaktadır. Kapitalizmin uyguladığı dönemsel politikalar ile de bu ana çekirdeğe kısmi çalışanlar, asgari ücretle çalışanlar vb. dahil olmaktadır.

Bir kategori olarak yoksulluk topluma dahil olabilmeyi mümkün kılan maddi olanaklardan yoksunluk gibi görece sınırlı bir kriterle yada toplumsal entegrasyonu oluşturan ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel sistemlerin tamamen ya da kısmen dışında kalmak gibi görece geniş bir takım kriterlerle oluşturulmuş bir hiyerarşik bir farklılaşmadır. Eşitsizlik, bir karşılaştırma ölçütü olarak hiyerarşik farklılaşmanın dayandığı temel ilkeyi oluşturur (Özdoğanlı, 2002: 182). Eşitsizliği kapitalizm kendi

yapısında ve işleyiş sürecinde (özel mülkiyet, artı-değer, bölüşüm ve paylaşım ilişkileri vs.) üretmektedir. Bu durumda eşitsizlik hiyerarşik bir yapı oluşturmakta toplumsal yapı buna göre belirlenmekte yoksullarda hiyerarşinin en altında yer almaktadırlar.

Günümüzde yoksulluğu yalnızca geçim olanaklarının yetersizliği gibi ekonomik bir çerçevede düşünmek yoksulluğu çok sınırlı ve dar bir bakış açısıyla bakmak anlamına gelmektedir. Bunun yerine insanın siyasal özgürlükler toplumsal yaşama katılma olanakları bireysel güvenlik ve çevresel dengeler açısından karşılaştığı yetersizlikleri de yoksulluk kavramı içine sokmak gerekmektedir. Daha doğrusu yoksulluk kavramının daha geniş bir anlam ifade eden yoksunluk kavramı içinde ve onunla birlikte ele almak gerekmektedir. Daha doğrusu yoksulluk kavramını daha geniş bir anlam ifade eden yoksunluk kavramı içinde ve onunla birlikte ele almak gerekmektedir. Son yıllarda BM'nin yeryüzünde artan eşitsizlik ve yoksulluk konusundaki yaklaşımının hem yoksulluğun daha geniş bir biçimde ele alınması hem de bu yoksunluğun insan hakları çerçevesinde düşünülmesi yönünde değişiklikler olmuştur (Koray, Alev, 2002: 461).

Yoksulluk gelir, sağlık, eğitim, iş güvencesi ve yasal haklar bakımından daha ayrıntılı olarak incelendiğinde şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır (Kessides, 1993):

- Gelirin olmaması veya yetersiz olması sonucunda, temel mal ve hizmetler satın alınamaz.
- Sağlıkla ilgili kötü olmasından dolayı iyi bir mesleğe sahip olmaktan ve mesleğe giriş fırsatlarından yoksundur.
- Sunulan kamu hizmetlerindeki (eğitim, sağlık gibi) yetersizlik iyi bir gelir ve meslek edinmeyi önler.
- Vasıfsız ve sürekli olmayan işlerde çalışma nedeniyle iyi bir ücrete sahip olunamaz.
- Ekonomik krizler reel geliri azaltır ve yoksul insan sermayesi olan bedenine yeterli yatırımı yapamaz.
- Sağlık koşullarının yetersizliği sonucunda; yoksul çoğunlukla kalabalık ve hijyenik olmayan yerleşim yerlerinde yaşamak zorunda kalmaktadır.
- Kent yoksulları genellikle riskli bölgelere yerleşmektedirler. (Toprak kayması, selden etkilenme riski taşıyan dere yatakları, çöp tepelerinin üzeri gibi yerler)
- Sanayi ve trafik kirliliğinin yoğun olduğu oturmaya ayrılmamış alanlara yerleşim sağlığı olumsuz yönde etkilemektedir.
- Kaliteli hava su ve hijyen koşullarının olmaması nedeniyle hastalıklara yakalanma riski fazladır. Çevre ve sağlıkla ilgili hizmetler (temiz içme suyu, kanalizasyon vb.) yetersizdir.
- Sağlıksız olma beraberinde yeterli bir mesleğe sahip olamamayı ve yeterli bir gelir kazanamamayı getirmektedir.
- Eğitimle karşılaşılana ise diğer koşullardan hiçte farksız değildir; okul, sınıf, öğretmen vs. yetersizliğinden dolayı eğitim zor bazen imkansız hale gelmektedir. Alternatif olarak sunulan daha iyi okullar veya özel okullar için gelir düzeyi yetersiz olmaktadır.
- İş güvencesi konusunda yoksulların maruz kaldıkları yoksulluğu arttırıcı, devam ettirici özellikler taşımaktadır; genelde enformel sektörlerde çalışılması iş güvenliğinin olmamasını ve sosyal güvenceden yoksun olmayı beraberinde getirmektedir.

- İş yasaları yetersiz ve asgari ücret düşüktür. Kaçak işçi çalıştırma yaygındır. Devlet tarafından da gerekli denetim yapılmamaktadır.
- Kişisel güvenlikleri yoksulların yok denecek kadar azdır. Koşullar güvensiz bir ortam sunmaktadırlar.
- Aile içi şiddetle birlikte alkol ve uyuşturucu kullanımı yaygındır. Aile parçalanmalarında kadınlar ve çocuklar için destek yoktur.
- Kentlerdeki sosyal farklılık ve görünen gelir eşitsizliği suç işlemek için neden olmakta gerilimi arttırmakta tansiyonu yükseltmektedir.
- İstihdam olanaklarının yokluğu nüfus yoğunluğunun artması eşitsizliğin yarattığı gerilim vs. nedenlerle özellikle büyük kentler suç merkezleri haline gelmekte şiddet olayları artmaktadır.
- Yasal haklardan yararlanamama ve sonucunda; iş ve hizmetlerden koparılmış topluluklar olarak yoksullar, izole bir şekilde hayatlarını devam ettirmektedirler.
- Kişisel yasal hak ve hizmetler bilinmemekte ve talep edilmemektedirler.
- Vatandaş sorumluluk ve hakları genel olarak bilinmemektedir. İş bulma fırsatları gibi kişinin yasal hak ve hizmetlerini bilmesini getirecek olan bilgi kanalları yetersizdir.
- Kent hizmetlerine ulaşım eksikliği güçsüzlük ve izolasyon duygusunu arttırmaktadır.

Bu tablo aynı zamanda yoksulluğun neden bir kısır döngüye dönüştüğünü, kökten çözümler olmadıkça sorun eşitsizlik sorunu olarak ele alınmadıkça çözülemeyeceğini, sadece yoksullar ve gerçekten bu konuda kalıcı çözümler üretmek isteyenleri oyaladığını da ortaya koymaktadır.

Yoksulluk, kapitalizm gibi küreseldir. Küreselleşme yoksulluğu küresel hale getirmekle kalmamış aynı zamanda derinleştirmiş ve uçurumu büyütüştür. 20. yüzyılın son çeyreğine damgasını vuran küreselleşme yaşamın her alanında kendini hissettirmiştir. Küreselleşmenin nasıl bir süreçle yaşamla içselleştiği çok ayrıntılı ekonomik analizler gerektirmekle birlikte küreselleşmenin dinamiği kapitalist sistemin özünü sermaye birikim süreci oluşturmaktadır. Zaten kapitalizmin kendi iç mantığıyla düşünüldüğünde sermayenin birikim sürecinin belirli gelişme düzeyinde, küreselleşme sürecine ulaşılacağı öngörüsüne varmak mümkündür. Sermaye açısından küreselleşme optimal çözümlenmeye uygun bir alan yaratmaktadır.

“Burjuvazi üretim aletlerinde ve dolayısıyla üretim ilişkilerinde yani sosyal ilişkilerin tümünde durmadan devrim yapmazsa yaşayamaz. Oysa daha önceki bütün sanayici sınıflar için eski üretim biçiminin değişikliğe uğramadan korunması varlıklarının ilk koşuluydu.(...) Durmadan yeni sürüm pazarları edinme gereksinimiyle itilen burjuvazi yeryüzünün tümünü istila ediyor. Her yere girmesi her yere yerleşmesi her yerde ilişkiler kurması gerekiyor (Marks ve Engels, 1976: 31-2)”.

Kapitalizm kendi dinamikleri gereği küreseldir. Son yıllardaki sermaye birikimi daha fazlasına ulaşmak için teknolojiyi de kullanarak dünya ölçeğinde zaten varolan hareketliliğini daha da arttırmıştır. Sermayenin karını arttırması, daha da zenginleşmesi doğal olarak ikiz kardeşi yoksulluğun daha da artmasını getirmiştir. Eşitsiz yapısı gereği sermayenin büyümesi, küreselleşmeyle birlikte yoksulluğu da küreselleştirmiştir. Yoksulluğu azaltma büyümesini önleme yöntemleri de kapitalizmin gelişim dinamiklerine göre oluşturulmuştur.

Dünyanın bütünüyle kapitalizmin işleyişine uygun hale gelmesiyle birlikte meta ilişkileri içine dahil olarak alınır-satılır hale getirilmiştir. Yurttaşlık ve insan hakları olarak kabul edilen güvenlik eğitim sağlık gibi hizmetler kapitalizmin meta ilişkiler ağı içine dahil edilmiştir. Bu ilişkilere dahil olan sağlık, eğitim, sosyal güvenlik tamamen yada kısmen özel sektöre piyasa koşullarına açılmıştır. Bu durum doğal olarak yoksulluğun artmasını getirmektedir. Küreselleşme ile kapitalizm en ücra köşelere ulaşmaktadır. Yapısı gereği eşitsizliği de düresel hale getirmekte yoksulluğu en ücra köşelere kadar yaymaktadır. Gelişmiş ülkelerin yoksullarının yanı sıra geri kalmış ülke yoksulları da son bir umut olarak “*zenginliklerin ve özgürlüklerin anavatanı*” olarak gördükleri ya da gösterilen gelişmiş ülkelere akın etmektedirler. Her ne kadar küreselleşme sermayenin sınırsız ve sorumsuz hareketliliği için olsa da yasadışı yollardan(kaçak işçiler göçmenler, mülteciler...) yoksullarda bu hareketliliğe dahil olmaktadır.

3. REFAH DEVLETİNİN TAVSİYESİ VE YOKSULLUK

Yoksullukla mücadele yöntemleri de kapitalizmin gelişim dinamikleri tarafından belirlenen kapitalizmin kriz, bunalım, refah, gelişim dönemlerine uygun olarak oluşturulmaktadır Kapitalizm yapı olarak eşitsiz gelişime dayanmaktadır. Pre-kapitalist yapılarda belirli ölçülerde gelişme sağlamakla birlikte yapısal olarak eşitsizliği temel almakta ve üretim ilişkileri bunun üzerinde yükselmektedir. Kapitalizmin özünü oluşturan özel mülkiyetin olup olmamasına göre sermayenin emek gücünü bu yokluktan yararlanarak kendisi için kullanması artı-değere el koyması üretim sürecindeki eşitsizliği yaratmakta bu tüm hayatı kapsayacak şekilde katlanarak devam etmektedir. Bu anlamda kapitalist sistemin olduğu, işlediği bir toplumda eşitsizlik mutlaka vardır. Sermaye eşitsizlik üzerinde gelişir ve büyür.

Üretim araçları üzerinde özel mülkiyete ve ücretli emeğin ürettiği artı-değere el konulması şeklinde tanımlanabilecek olan kapitalizmin uzlaşmaz ekonomik ve sosyal formasyonların bir bütünü oluşturulmaktadır. Bu sistem içerisinde devlette tarihsel gelişimine uygun olarak mülkiyet sahibi sınıfın çıkarını bir konumlanmış içerisinde olmaktadır.

Tarih boyunca devleti pek çok düşünür anlamaya ve tarif etmeye çalışmıştır. İnsanların gönüllü olarak güvenliklerini sağlamak için işbirliğinin sonucunda olduğu, kuvvetlilerin çıkarlarını korumak için oluşturulduğunu söyleyen düşünürlerin yanı sıra Hobbes, Locke, Rousseau gibi düşünürlerde devleti sözleşme kuramına dayandırmışlardır. Devlet bugünkü anlamı ve unsurlarıyla 15. ve16. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Buna göre devlet belli sınırlar içinde yerleşmiş insan topluluğu ve kurumsallaşmış bir siyasi otorite ve zorlama gücüne sahip bir kurumdur.

Sonuç olarak görünen devletin bir kuvvet ilişkisi çerçevesinde oluştuğunun altının çizilmesidir. Günümüz devletlerinin yapısı ve devletin tarihsel gelişim sürecini ise kısaca şöyle özetlemek mümkündür:

“Öyleyse devlet topluma dışardan dayatılmış bir güç değildir; Hegel’in ileri sürdüğü gibi “ahlak fikrinin gerçekliği”, “aklın imgesi ve gerçekliği” de değildir. Devlet daha çok, toplumun gelişmesinin belirli bir aşamasındaki bir ürünüdür; bu toplumun, önlemekte yetersiz bulundu uzlaşmaz karışıklara biçiminde bölündüğünde kendi kendisiyle çözülmez bir çelişki içine girdiğinin itirafıdır. Ama karışıkların karışık bitirmemeleri için görünüşte toplumun üstünde yer alan, çatışmayı hafifletmesi “düzen” sınırları içinde tutması gereken bir güç gereksinmesi kendini kabul ettirir, işte

toplumdan doğan ama onun üstünde yer alan ve gitgide ona yabancılaşan bu güç devlettir (Marks ve Engels, 1979: 398)."

"Tarihin tanıdığı devletlerin çoğunda yurttaşlara verilen haklar ayrıca servetlerine göre değişmişlerdir. Bu olgu devletin mülksüz sınıfa karşı korumak için bir mülk sahibi sınıf örgütü olduğunu açıkça gösterir. Atina ve Roma'da servete göre kurulmuş sınıflar için daha o zaman durum buydu. Modern temsili devletlerde seçimlere katılabilmek için belirli bir vergi ödenmesinde(cens electoral) de durum budur. Bununla birlikte servet ayrımının bu siyasal kabulü hiç de işin özü değildir. Tersine bu devletin gelişmesinde aşağı bir dereceyi gösterir. Modern toplumsal koşullarımız içinde gitgide kaçınılmaz bir zorunluluk durumuna gelen ve proletarya ile burjuvazi arasındaki son keskin savaşın, ancak kendi çerçevesinde sonuna kadar götürebileceği devlet biçimi olan demokratik cumhuriyet bu en yüksek devlet biçimi servet ayrımlarını artık resmen tanımaz (Marks ve Engels, 1979: 401)."

Kapitalist devlet tarihsel gelişimi içerisinde bir yandan sermayenin krizlerine, bunalımlarına uygun tarzda örgütlenirken diğer yandan karşıt sınıfın baskısı ile de toplumsal meşruiyetini sağlama ve devam ettirmeye çalışmıştır. Dönem dönem devletin işlevleri sınıflar arasındaki güç dengelerinin belirleyiciliği altında verilen tavizlerle belirli noktalarda uzlaşılarak devlet piyasa ve toplumsal alanda özü değişmeden yeniden şekillenmiştir. Refah devleti ve uygulamaları da bu dönemselliklerden biri olmaktadır. Modern devletin güvenlik üreten ve belirsizliği azaltan bir koruyucu olarak nitelendirilmesi refah devletinin de koruyucu devletin bir uzantısı ve derinleştirilmiş hali hatta radikalleştirilmesi olarak da tanımlanabilmektedir. Aynı zamanda refah devleti "doğal" eşitsizlikleri yada "kader" şanssızlıklarını gidermeye çalıştığından, dinsel anlamda bir karşı duruştur. Dinsel inayetin belirsizliğini devlet inayetiyle ikame etme fikri refah devletinde içkin olarak bulunmaktadır(Rosanvallon, 2004: 24).

Sosyal güvenlik ve sosyal yardım programları genel olarak refah devletinin temel uygulamaları olmakla birlikte sosyal güvenlik ve sosyal yardımlar sanayileşmeyle birlikte çeşitli formasyonlarda var olagelmışlerdir. Bu bağlamda refah devletinin kökenini 19. yüzyıla hatta 17. yüzyıla kadar götürmek mümkündür. Sosyal güvenlik alanında ilk yasal düzenlemeler yoksullara karşı İngiltere'de olmuştur. Yoksulların durumlarının iyileştirilmesi sorumluluğu yerel yönetimlere verilmiştir. Sanayileşme, kentleşme ve göçün ağırlaştırdığı ve arttırdığı kötü çalışma koşulları, ücretlerin yetersizliği, sağlıksız barınma koşulları v.b. nedenlerden dolayı 20.yüzyıl başında çalışma koşulları ile ücretlerin iyileştirilmesi ve sosyal güvenliklerin sağlanmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır.

Refah devleti alanında ilk atılan hukuksal adımlar sosyal yardım programlarının geliştirilmesini sağlamıştır. Sosyal güvenlikle ilgili ilk modern uygulamalar Prusya'da yoksullara yardım edilmesi konusunda geliştirilmiştir. Yoksullara geçimleri için gerekli yardımların meslek kuruluşları ve yerel birimler tarafından yapılması kararlaştırılmıştır (Sallan Gül, 2004: 125).

Günümüzdeki anlamını refah devleti 1929 dünya ekonomik bunalımından çıkmak için Keynes tarafından geliştirilen politikalarda bulmuştur. Geliştirilen bu politikalar sermayeyi bunalımdan çıkarmanın yanı sıra var olan ekonomik sosyal ve siyasal konjoktürü de dikkate alarak oluşturulmuştur.

Keynesçi refah devletinde refahın sağlanmasında devletin belirleyici işlevleri şöyle özetlenebilir (Sallan Gül, 2004: 150).

- Devletin yoksullara ve bakıma muhtaç olanlara yönelik yardımları doğrudan yürütmesi,

- Devletin kişi refahındaki rolü göz önüne alınarak, eğitim ve sağlığı da refah kapsamına alması;
- Devletin tam istihdam sağlaması,
- Devletin temel sanayi dallarını-enerji, haberleşme, ulaşım ve altyapı-millileştirmesi,
- Devletin serbest piyasanın ürünü olan gelir dağılımındaki eşitsizlikleri adaletli bir gelir dağılımına göre vergilendirmesi (artan oranlı olarak-progressive taxation)ve sosyal sigortacılık sistemini tüm vatandaşlara sunarak risklere karşı koruması,
- Devletin kadınlar, azınlıklar, göçmenler gibi toplumda dezavantajlı durumda olanlara yönelik pozitif ayrımcılık programları geliştirip uygulaması.

Keynesçi refah devletinin işlevleri, piyasa ekonomisinin başarısızlıklarını, yetersizliklerini, toplumsal gerilimleri gidermek ve toplumsal meşruiyetini sağlamak için, müdahaleci, düzenleyici, yeniden dağıtıcı ve girişimci olarak belirlenmiştir. Refah devletinin sayılan işlevleri ile yoksulluğu azaltma araçları olarak kullanılanlar ise, tam istihdamı sağlamaya yönelik çalışmalar sonucunda işsiz, gelirsiz olan kesime gelir sağlamaktır. Sağlık ve eğitimin geniş kitlelere ulaşımı için ücretsiz hale kamu hizmeti şeklinde sunulmasının benimsenmesi ile yaşam koşullarında iyileştirmeler ve yoksulluk kısır döngüsünü kırmaya yönelik,(kısmen de olsa) fırsat eşitliği yaratmaya dönük çabalar olmaktadır. Sosyal güvenlik politikaları ile bireyin sahip olduğu yaşam düzeyinin korunması ve sürdürülmesi amacı ile işsiz, dul, yetim, sakat, yaşlılık vs. durumlarında bireyi mevcut yaşam düzeyinde veya ona yakın düzeyde tutmaya çalışarak yoksulluk sınırının altına düşmesini önlemektir. Son olarak aynı ve parasal yardımlar ile direkt olarak yoksul bireyin belli bir ihtiyacını gidermeye yönelik olarak oluşturulan çeşitli birimler ve fonlarla yoksulların asgari ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir.

Bunlar ve/veya benzeri araçlarla yoksulluğu azaltmaya, önlemeye yönelik yerel düzeyde çalışmalar olmuştur. Ancak refah devleti ile birlikte tüm bu çalışmaların ötesinde toplumsal nitelikte tedbirler ve uygulamaları gündeme getirmiştir. Ayrıca bu tedbirler ve uygulamalar sistemli ve programlar haline getirilmiş ve yasalaşmıştır. Örneğin; 1982 Anayasasına göre Türkiye bir “sosyal devlet”tir. T. C. Vatandaşları sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet sosyal güvenliği sağlayacak önlemleri almakla ve gerekli mekanizmaları kurmakla yükümlüdür.

Refah devletinin uyguladığı sosyal politikalarındaki dönüşümler kapitalizmin tüm dünyada yeniden bir yapılanma içine girdiği 1980’li yıllara denk gelmektedir. Aslında yeniden yapılandırma ile refah devletinden “kurtuluş” iç içe geçmiş süreçlerdir. Neo liberalizm sosyalizmin uğradığı başarısızlık sonucunda dizginsiz bir şekilde neo liberal ideolojiye uygun olarak kapitalizmin krizini aşmak için kazanımlara saldırmaya başlamıştır. Özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde refah devleti ve sosyal politika uygulamaları ile sınıf çatışmalarını önlemek, toplumsal kaynaşmayı sağlamak gibi bir hedefle hareket ederken Doğu Blok’unun çöküşü sosyal politikanın tarihsel misyonunu önemli ölçüde etkilemiş ve tersyüz etmiştir. Artık kapitalizmin karşısında herhangi bir tehdit unsuru kalmamıştır. Küreselleşme ile birlikte her yere nüfuz etme yetisini geliştirmiş ve buna uygun politikaları uygulamaya başlamıştır.

Kapitalizmin krizden temel çıkış yolu olarak yeni pazarlara ulaşmak ve yaratmak böylece sermayenin büyümesinin kesintiye uğramadan devam etmesidir. Bu anlamda ilk el atılan refah devleti olmuştur. Karşısında bir güç olmadığına göre

kapitalizm liberal ideolojinin yeni versiyonuyla neo liberalizmle yoluna devam etmelidir. Neo liberalizmin eşitlik değil aksine eşitsizliğin piyasalar için gerekli olduğu görüşü doğrultusunda yeniden dağıtım mekanizmalarına son verilmelidir. Bu çerçeve içerisinde refah devletinin “işgal ettiği” alanlar piyasalar için bulunmaz nimettir. Artık devlet sosyal giysisinden soyunup gerçek kimliği ile minimum sınırlarına çekilmelidir. Serbest piyasanın geçerli olduğu liberalizmin kurallarının uygulandığı bir toplumda devletin eşitsizlik ve adaleti sağlama gibi bir yükümlülüğü yoktur. Refah devletinin genişlemesi sürecinde yaygınlaştırılan pozitif statü haklarına da karşıdırlar. Haklar devlete yada diğer toplum üyelerine yükümlülükler getirmeyen negatif haklar olmalıdır. Vatandaşların sahip oldukları temel haklar siyasal alanda oy verme, serbest piyasada seçim ve gönüllü sözleşme hakkı ve bireyin vücut bütünlüğü, özel yaşamı ile mülkiyet haklarıyla sınırlandırılması gerekir (Sallan Gül, 2004: 126-7). Benzer şekilde refah devleti ile birlikte sistemli ve programlı hale gelen yoksullukla mücadele de, “...*Refah dağılımının yeniden düzenlenmeye çalışılması refahın azalmasından başka bir sonuç doğurmaz. Serbest piyasa sistemi içinde başarılı olanın gerçekleştirdiği zenginliğe el koyarak toplumun alt sınıflarına transfer etmek, yoksulluk kültürünü körikler...* (Sallan Gül, 2004: 127)” gibi gerekçelerle reddedilmektedir. Ancak yoksulların, sisteme zarar verecek, sistemin işleyişini engelleyecek unsurlar olarak görülmesi ve toplumsal meşruiyetlerini bir şekilde sağlama almak ve destek bulmak için yoksullukla mücadele farklı bir şekilde olmalıdır. Bu farklılık kendini, refah devletinin yerine yoksullukla mücadele konusunda sivil toplum kuruluşlarını ikame etmesinde göstermektedir.

4. YOKSULLUĞA YENİ ÇÖZÜMLER: SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE YOKSULLUK

Neo liberalizm küreselleşme ile birlikte yeniden yapılandırmayı dayatırken belli başlı politikaları refah devleti uygulamalarından vazgeçilmesi yani kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi, eğitim, sağlık gibi geniş kitleleri ilgilendiren alanların piyasalaştırılması için kamu hizmeti niteliğinden vazgeçilmesi, sosyal politikalar ile sağlanan güvencelerin kaldırılarak refahın yeniden dağıtımının önlenmesi vb. olmaktadır. Tüm bu yapılandırmalar devletin küçültülmesi ana başlığı altında yürütülmektedir. Devletin sosyal politikaları terk etmesi refah devleti ile kazanılan hakların elden gitmesinin yanı sıra kurumsallaşmanın da sona ermesidir.

Yoksullar için gösterilen alternatif bundan sonra aile, gönüllü kuruluşlar(sivil toplum kuruluşları), dinsel cemaatler ve zengin bireylerin vicdanlarıdır. Neo liberalizmin muhafazakârlık ile içli dışlı olmasının temelleri de burada yatmaktadır. Yaratılan tüketim kültürü hegemonyası altındaki toplumlarda atomize olmuş bireyler geleneksel yapıların içine, dinsel gruplara, cemaatlere doğru itilmektedir.

“Yeniden dağıtım ilkesinin kurumsallaşmış ve formelleşmiş çerçevesinden sıyrılıp enformel bir çerçeve içinde bireye artık devletin sağlamadığı korumayı sağlamaya başlıyor.... Topluluk aidiyetine dayanan bu koruma karşılıksız bir koruma değil. Bireyin topluluk normlarına uymasını topluluk hiyerarşisi içinde “büyüklerini sayma”sını gerektiren bir koruma. Bedelinin özerklikten taviz verilmesi olarak ortaya çıktığı durumlar genel kuralı belirliyor (Buğra, 2000: 23)”

Diğer yandan yoksullukla mücadele için zenginlerin vicdanları ön plana çıkarılmaktadır. Refah devletinden boşalan yerin yeni aktörlerinden birisi vicdan olmaktadır. Yoksulluğu önlemek için sunulan zenginlerin vicdanları, serbest piyasa toplumunda, tüketim kültürüyle yoğrulan, başarılı olmak için yanındakini ezmesi gerektiğini vaaz eden bir rekabet içinde yetiştirilen atomik bireylerin vicdanlarının ne kadar vicdana geleceği önceden kestirilebilir.

Demokrasi söylemleri ile sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları son zamanların en popüler tartışma konularıdır. Neo liberal ideoloji özellikle devlet-sivil toplum karşıtlığından hareketle refah devletinin boşalttığı alanın baş aktörlerinden biri olarak sivil toplum örgütlerini göstermekte ve desteklemektedir. Sivil toplum örgütleri refah devletinin sosyal politikalar yoluyla sağlamaya çalıştığı piyasanın olumsuzluklarını gidermeye azaltmaya çalışmaktadırlar. Yoksulluk konusunda da durum aynıdır. Yoksullara yardım eden sivil toplum kuruluşları refah devletinin yoksullukla mücadele konusundaki sosyal politikalarının yeni tarzda gerçekleştiricileri olarak sunulmaktadır. Aynı zamanda sivil toplum örgütleri demokrasinin köşe taşları olarak, demokrasinin savunucuları olarak görülmektedirler.

Sivil toplum, devletten önce gelen, onun içinde yaşayan, ama onunla özdeş olmayan, hatta ona karşı koyabilen bir tür insan ilişkileri yumağıdır (Tunçay, 2003: 12). Kant'a göre sivil toplum, yurttaşların yaşamaya katıldığı toplum ya da düzendir. Hegel'e göre ise, aileyle devlet arasında ortaya çıkan farklı bir şeydir (Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998: 28). Sivil toplum kavram olarak sosyal gruplarla özdeşleşmektedir. Özellikle sivil toplumu bireyle devlet arasındaki ara mekanizma olarak kabul eden anlayışlar, büyük ölçüde bunun üzerine bina edilmektedir (Çaha, 2003: 12). Günümüzde sivil toplum kavramı liberal değerler çerçevesinde gelişmiş ve literatürde bu yönde oluşmuştur. Buna göre en basit anlatımıyla devletin doğrudan denetimi altında tuttuğu alanların dışında kalan ve ekonomik ilişkilerin baskısından da görece bağımsız olarak gönüllü ve rızaya dayalı ilişkilerde oluşturulan kurum ve etkinlikler alanını tanımlamaktadır (Türküne, 2003: 357). STK'ler politik etki yolu ile sosyal değişikliklere odaklanmıştır. Belirtildiği gibi kar amacı gütmeyen kuruluşlardır (Doh and Teegen, 2004: 21). STK'ler büyük veya küçük, laik (seküler) veya inanca dayalı, hatta bağış yapan ya da bağış alıcı olabilir. Bazıları yardıma ihtiyacı olanlara hizmet ederken, bazıları ulusal, bölgesel ve hatta uluslararası düzeyde çalışabilirler. Bazı STK'ler ise sadece kendi üyelerine hizmet etmek için oluşturulmuştur (Brown and Korten, 1989: 3).

Devlet ve sivil toplum arasında çelişki bulunduğundan hareketle sivil toplumcu yaklaşım birinin genişlemesinin diğerinin alanını daraltacağını savunur. Bu ikilemde demokrasi için sivil toplumdaki destek sunulması siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda sivil toplumun güçlendirilmesi gerektiği öngörülür.

“Bu çerçeveden bakıldığında siyasal düzeyde sivil topluma devletin vatandaşlarının siyaset yapma siyasete katılma parti kurma hakkına kısıtlama getirmemesi gerektiği üzerinde durulur. Siyasetin devletten arındırılması ile kültürel düzeyde sivil topluma resmi ideoloji ve dinin olmaması belirli kültürel biçimlenmeyi dayatmamasıdır. Asıl belirleyici olan ekonomik alanda ise sivil toplum devletin piyasa mekanizması ve mülkiyet hakkına karışmaması ile ulaşılabileceği savunulmaktadır (Türküne, 2003: 357).”

Devlet ve sivil toplum arasındaki ilişki böyle ortaya konunca refah devletinden “gece bekçisi devlete” geçiş ekonomik alt yapı olarak serbest piyasa ile döşenmektedir. Çıkan ve ya çıkabilecek olumsuzlukları da giderme, denetleme işlevini de sivil topluma, sivil toplumun örgütlerine havale etmişlerdir. Küreselleşme ile birlikte postmodern söylemlerin ışığında benzerliklerin, ortak yönlerin değil farklılıkların vurgulanması, ön plana çıkarılması refah devletinin oluşumunda zorlayıcı güç olan sınıfları görmemezlikten gelmeyi bunu farklılaşma adıyla dışlamayı getirmektedir. Böylece sermaye kendisi için en büyük sorunu farklılıklar temeline örgütlenmeyi, sivil toplum kuruluşlarını bu alanlarda yoğunlaşmasını teşvik ederek (işçilerin ücret ve sosyal

haklarını korumak için kurulan sendikalar sivil toplum kuruluşu olarak değerlendirilse bile piyasanın işleyişini bozduğu için genel anlamda istenmemekte ve engellenmeye çalışılmaktadır.) çözmeye çalışılmaktadır.

Demokratikleşmenin ölçüsü olarak sunulan sivil toplumun ne kadar geniş bir (toplumsal, siyasal, ekonomik) alanı kapsamasının yanında örgütlülüğü de önemli olmaktadır. Bu durumda sivil toplum örgütleri olarak adlandırılan kuruluşlar ortaya çıkmaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarının tanımı konusunda tam bir uzlaşma olmamakla birlikte en genel tanımı devlet- sivil toplum dikotomisi üzerinden yapılmaktadır. Sivil toplum kuruluşu, devlet aygıtının bir parçası olmayan kar amacı gütmeyen yada üyelerine ekonomik bir kazanç sağlama amacı olmayan örgütlenmeler şeklinde tanımlanabilmektedir (Türköne, 2003: 365). Sivil toplum örgütlülükleri sivil toplum kuruluşu olarak adlandırılabilir gibi kar amaçsız örgütler, üçüncü sektör veya gönüllü kuruluşlar olarak da adlandırılmaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarının temel özellikleri bu tip kuruluşlara katılım gönüllülük temelinde olmasıdır. Belirli misyonları gerçekleştirmek için kurulan ve üyelerine manevi anlamda büyük katkılar sağlamaktadır. Dayanışma ruhunun yanı sıra bir şeyler yapabilme hissini vermekteler üyelerine. Refah devletinin gerçekleştirdiği refahın yaygınlaştırılması için uygulanan sosyal politikaların oluşturulması ve uygulanması bu alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarına bırakılmaktadır. Sosyal politika açısından sivil toplum kuruluşlarına demokratik hakların elde edilmesi ve ekonomik açıdan bireyler ve sınıflar arasında oluşan dengesizliği gidermeye yönelik politikaların geliştirilmesidir. Bu açıdan devletin terk ettiği alanlarda STK'ler politikalar üretmek veya baskı yaparak bazı sosyal ve ekonomik hakların elde edilmesinde roller üstlenmektedirler (Şenkal, 2003: 105). Ancak yoksullukla mücadele ve yardım amaçlı kurulan sivil toplum kuruluşlarının gerçek anlamda yoksullukla mücadelede bir şeyler yapabilmesi çeşitli uluslar arası kuruluşlar ve araştırmaların ortaya koyduğu programlar çerçevesinde mümkün gözükmemektedir.

Yoksullukla mücadele veya yardım konusunda sorunu kökten halledebilmek için sorunun kaynağının doğru tespit edilmesi gerekmektedir. Yoksulluğu üreten kapitalist sistemin kendisinin ürettiği eşitsizlik olduğundan başlangıçtaki ilk iki çözüm; birincisi radikal bir çözüm sistemin değiştirilmesidir. Diğer sorunun sistem içerisinde çözümüdür. Radikal çözümler başka yazıların araştırmaların konusu olduğundan sistem içi çözümlere bakmak gerekmektedir. Sistem içerisindeki çözümleri ise eşitsizliği üreten temel mekanizmanın işleyişinin daha adil hale getirilmesi, eşitsizliğin yarattığı olumsuz sonuçları en aza indirecek yapıların ve refahın yeniden dağıtım gibi mekanizmaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Refah devleti eşitsizliğin azaltılması ve yıkıcı sonuçlarının giderilmesi çerçevesinde tüm aksayan yönlerine, eksikliklerine karşın belirli bir takım ihtiyaçları karşılayan refah devleti eşitsizliğin azaltılması ve yıkıcı sonuçlarının giderilmesi çerçevesinde tüm aksayan yönlerine, eksikliklerine karşın belli bir ihtiyacı karşılamıştır. Yoksulluğun önlenmesi vd. için refah devletinin aksayan yönlerinin düzeltilmesi, eksikliklerinin giderilmesi gerekirken tamamen ters yönde yeniden bir yapılandırma gerçekleştirilmektedir. Yeniden yapılandırmanın temel gerekçesini de sermayenin krizi oluşturduğundan, gözetilen toplumun geniş bir kesimi değil, sermaye kesimi olmaktadır. Bu yeniden yapılandırma ile yoksullukla mücadele sivil topluma yani genel strateji zaten belirlendiğinden toplum kendisine çizilen "sivil toplum" içerisinde sorunu halletmeye çalışacaktır ki bu kapsamlı bir çözüm için belirleyiciliğin sermayede olduğunun göstergesidir. Sermayede yapısı gereği daha fazla

kar diyecektir ve eşitsizliği bir sorun olarak değil sistemin bir gereği olarak görecektir. Bu durumda sivil toplum kuruluşları yoksullukla mücadeleye daha başlamadan kaybetmektedirler.

Diğer taraftan, yukarıda BM tarafından hazırlanan raporda yoksulluk, gelir, sağlık, eğitim, iş güvencesi ve yasal haklar ana başlıkları etrafında incelenerek kapsamlı bir şekilde ortaya konmaktadır. Yoksulluğun tüm boyutlarıyla anlaşılmasına yardımcı olan bu ana başlıklar etrafında yoksulluğun sivil toplum kuruluşları ile ne kadar çözülebileceği irdelenebilir. Bu irdeleme sonucunda ise ulaşılabilecek olan sonuçlar şunlardır:

- Öncelikle bireyin belli bir gelire sahip olmaması veya yetersiz gelirden kaynaklı yoksulluk durumunda yoksul birey için yapılabilecek düzenli, yoksulluk sınırı üzerinde bir gelir sağlanmasıdır. Burada bireyin çalışması en iyi çözüm olmaktadır. Yoksullara iş olanakları yaratmak bu alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları için olanaklı görünmemektedir. Refah devleti sürecinde tam istihdam politikaları uygulamaları ve çeşitli para, maliye politikaları ile işsizlik önlenememiştir. Daha dar kapsamlı politikalar üreten ve uygulayan sivil toplum kuruluşlarının sorunun bu boyutunu halletmesi beklenemez.
- Yeterli düzeyde sağlık ve eğitim olanaklarına sahip olmayan yoksullara bunların ulaştırılması piyasalaştırılmış bir sağlık ve eğitimde ancak sınırlı sayıda yoksul için mümkün olmaktadır.
- İş güvenliği ve güvencesinin sağlanabilmesi yoksulluğu önlemede önemli bir adımdır. Ancak sivil toplum örgütlerinin ekonominin işleyiş alanına giren konularda yeniden yapılandırma adı altında neo liberalizmin çitleriyle karşılaşmaları mümkündür. Bu alanlar yasal düzenlemelerle yapılmaktadır. Sivil toplum kuruluşları belki baskı yaparak yasal düzenlemelerin değişmesini çalışandan yana tavır alınmasını isteyebilir. Ama bu serbest piyasanın kuralları içinde gerçekleştirmesi zor hatta imkansızdır.
- Yoksulluğun bir sonucu olarak ortaya çıkan dışlanmanın, izolasyonun, alkol ve uyuşturucu bağımlılığının, şiddetin artması ile mücadele yoksulluk önlenemediği takdirde polisiye ve ruhsal tedaviyle mümkündür. Polisiye tedbirleri minimal devlet sağlamakla birlikte ruhsal tedavinin yapılabilmesi yine sivil toplum kuruluşlarına kalmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının da sürekli ve hızlı bir şekilde artan bu ihtiyacı karşılayıp karşılayamayacakları şüphelidir.

Diğer taraftan Dünya Bankası'nın 1990 Dünya Kalkınma Raporunda yoksulluğun azaltılması stratejisini, yoksulların en önemli üretim faktörü olan emeklerinin kullanımına ilişkin olarak emeğe dayalı büyümenin yoksul ülkelerde teşvik edilmesi dolaylı bir mücadele yönteminin hayata geçirilmesidir. Yoksulların beslenme, sağlık ve eğitim hizmetlerine, altyapıya, teknolojiye, sosyal ve siyasal kurumlara erişimini arttırmayı amaçlayan ve sivil toplum kuruluşlarının katkılarını ön plana çıkaran dolaysız önlemlerle desteklenmesi temelinde ele almaktadır (Şenses, 2002: 244). Fakat gelinen süreçte özellikle emeğe dayalı büyümenin yoksulluğu azaltmadığı aksine çalışan yoksulları arttırması sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesini de boşa çıkarmaktadır. Bunların dışında dolaysız yoksullukla mücadele programlarının başarısı için bazı şartlarında gerçekleşmesi gerekmektedir.

“Dolaysız yoksullukla mücadele programlarının etkinliği ve yoksulluğun azaltılmasındaki nihai başarısı için üç temel koşulun sağlanması gerekmektedir. Bunlardan birincisi yoksullukla mücadelenin genel kamuoyu tarafından öncelikli bir hedef olarak benimsenmesi ve bu yönde uygulanacak somut program ve politikaların toplumda yaygın destek bulmasıdır. İkinci koşul bu program ve politikaların hedeflediği yoksul kitlelerin iyi belirlenmesidir. Bu programların etkinliği için gerekli üçüncü koşul uygulamanın şeffaf olması ve her kademedede hızlı karar alabilecek kadroların varlığıdır (Şenses 2002: 12).”

5. SONUÇ

Neo liberalizmin dünyayı yeniden yapılandırma projesinin bir ayağını oluşturan refah devletinden minimal devlete geçiş ekonomik, toplumsal ve kültürel alanda pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu sorunların üstesinden gelebilecek yeni aktörler olarak sahneye sürülen sivil toplum ve sivil toplum örgütleri olmaktadır. Demokrasinin devletin küçülmesi sivil toplumun alanının genişlemesiyle gerçekleşeceği iddiası eşitsizlik duvarına çarpmaktadır. Refah devletinden minimal devlete geçilirken sivil topluma havale edilen en önemli sosyo-ekonomik bir olgu olan yoksulluk çözümsüzlüğe itildiği gibi toplumda da yanılısma yaratılmaya çalışılmaktadır.

Refah devletinin yerine sivil toplum kuruluşlarının ikame edilmeye çalışılması uygulamada olduğu kadar düşünsel alanda da erozyana neden olmaktadır. Refah devleti karşısına sivil toplum çıkarılarak sanki refah devleti uygulamaları, teorisi toplumsal gelişmelerden bağımsız elde edilmiş, tepeden dayatılmış gibi sunulmaktadır. Böylelikle bu projeye karşı tepkiler azaltılmakta toplumun demokrasilik oynayacağı alan genişletilmektedir. Aynı zamanda yoksulluk (ve daha pek çok konu) sivil topluma bırakılarak sistemin bunu sorun olarak görmediği rahatsız olan sivil vicdanların örgütlü veya örgütsüz kapsamına terk edilerek dillendirilmektedir. Neo liberalizm eşitsizliği serbest piyasanın işleminin bir gereği olarak gördüğünden yoksulluğu bu çerçevede ele almaktadır. Yoksulluk piyasaya giren bazı insanların yeteneksizliğinden, akılsızlığından ya da şanssızlığından kaynaklanmaktadır. Ayakta kalmasını bilmeyenler doğal olarak asgari yaşam standartlarının da altına düşmektedirler. Böylece toplumdan ve yaşamdan dışlanmanın yani sonun başlangıcına varmaktadırlar.

Sürekli yoksul üreten bir sistemde yoksullukla mücadele fazla anlamlı olmasa bile, yoksulluğun azaltılmasına ilişkin çalışmaların toplumsal, ekonomik ve kültürel alanları kapsadığı, bu alanlardaki çalışmaların eşgüdümlü yürütülmesinin gerekliliği ve çok daha kapsamlı politikaların ve uygulamaların zorunluluğu görülmektedir. Tüm bunlara rağmen sivil toplum kuruluşlarının bu alanda başarılı çalışmalar yapmasını beklemek safdillikten başka bir şey olmamaktadır. Yoksullukla mücadele ya da yoksulluğun önlenmesi değil, birkaç yoksul bireyin asgari yaşam standartlarına(veya bunun üzerine) çekilmesidir.

Bu anlamda bir miktar yoksulun bile yoksulluk sınırından çekilip alınması önemlidir. Ama yeterli değildir. Yeterli olmadığı gibi refah devletinin yok edilmesinde göz boyamadır. Sivil toplum kuruluşlarının yoksullukla mücadele edemeyecekleri, edemedikleri ortadayken baş aktör olarak sunulması sahneyi kuranların fikirleri hakkında bir bilgiye de sağlamaktadır.

“Bugün dünyanın en büyük şirketlerinde, en yüksek maaşlarla çalışan insanlar bile belli günlerde yaşlılar için yoksul ya da hasta çocuklar için, bakıma muhtaç insanlar için çalışmak zorunda. Şirketler çalışanlarını bu tür sosyal dayanışma çalışmalarına yönlendiriyor. Yalnızca para vermelerini istemiyor. Onların gidip oralarda bu

çalışmalara bizzat katılmasını zorluyor. Hem yaşadıkları hayatın değerini anlamalarını hem de içinde buldukları cam gökdelenlerdeki lüksün hemen yanı başında çok farklı hayatların devam ettiğini unutmamaları için...(Başar, 2004)”

Aslında tüm bunlar bir taraftan dayanışma, vicdanın sesini dinleme, bir şeyler yapabilme başarı hissini bireylere tattırmakta, diğer yandan serbest piyasada rekabet etme, ederken yanı başındaki arkadaşını gerektiğinde kendi başarısı için alt edilmesi gereken rakip olarak gören nevroitik bir toplum yaratma çabalarıdır.

KAYNAKÇA

- Brown, L. David. and D. C. Korten (1989). “*Understanding Voluntary Organizations*”, **World Bank Country Economics Department**, Washington D.C., September.
- Buğra, Ayşe (2000). **Devlet Piyasa Karşıtlığının Ötesinde**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chossudovsky, Michel (1999). **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, çev. Neşenur Domaniç, İstanbul: Çiviyazıları Yay.
- Çaha, Ömer (2003). “*Bir Kez Daha Sivil Toplum Üzerine*”, **Sivil Toplum Düşünce&Araştırma Dergisi**, Yıl:1, Sayı: 1, Ocak-Şubat-Mart 2003. ss.27-8.
- Doh, P. Jonathan and Hildey Teegen (2004). “*Globalization and NGOs: Transforming Business, Government and Society*”, **Future Survey**, Vol: 26/6, June. ss.
- Koray, Meryem. Hülya Alev (2002). “*Yoksulluk ve Yoksunluk Konusunda Bütünlükçü Bir İnsan Hakları Yaklaşımının Gerekliliği*”, Yasemin Özdek(ed.), **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, Ankara: TODAİE.
- Kessides, Christine. (1993), **Institutional Options for the Provision of Infrastructure**, Dünya Bankası Yayını, Washington D.C., www.worldbank.org/poverty/strategies 14.04.2004
- Marks, Karl ve Friedrich Engels (1976). **Komünist Parti Manifestosu**, Çev. Süleyman Arslan, Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yay.
- Marks, Karl ve Friedrich Engels (1979). **Seçme Yapıtlar**, Çev. Kenan Somer, 3.Cilt, Ankara: Sol Yayınları.
- Özüğurlu, Aynur (2002). “*Yoksulluk Kavramına Çöplükten Bakmak*”, Yasemin Özdek(ed.), **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, Ankara: TODAİE.
- Rosanvallon, Pierre (2004). **Refah Devletinin Krizi**, çev. Burcu Şahin, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Sallan Gül, Songül (2004). **Sosyal Devlet Bitti Yaşamın Piyasa**, İstanbul: Etik Yayınları.
- Şenkal, Abdülkadir (2003). “*Küreselleşme, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Sivil Toplum Örgütleri*”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, İstanbul: İktisat Fakültesi Yayınları No:573.
- Şenses, Fikret (2002). **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı.
- Tunçay, Mete (2003). “*Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Kavramlar*” **Sivil Toplum Düşünce&Araştırma Dergisi**, Yıl:1, Sayı: 1, Ocak-Şubat-Mart. ss.9-13
- Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı (1998). “*Sivil Toplum Kuruluşları: Kavramlar*”, **Sivil Toplum Kuruluşları, Üç Sempozyum**, Numune Matbaacılık, İstanbul Mart.
- Türköne, Mümtaz’er (2002). **Siyaset**, Ankara: Lotus Yayınları, 2. Baskı.

Başar, Kürşat (2004). “*Başkaları İçin...*”, **Akşam Gazetesi**, 12.07.2004
(www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2004/07/12/yazarlarpnn261. 23.08.2005)

20. YÜZYILDA KÜRESEL EŞİTSİZLİK

Yrd. Doç .Dr. Bülent GÜNŞOY
Anadolu Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışma, yirminci yüzyılda birçok ülkenin göstermiş olduğu ekonomik büyüme ve kalkınma sürecinin ülkeler arasındaki ve ülke içindeki eşitsizlik ve gelir dağılımına yaptığı etkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Söz konusu dönemde, dünyadaki bireysel, ulusal ve uluslararası ekonomik birimlerin ekonomiye yaptığı katkılarının başarısının son tahlildeki genel değerlendirilmesi önemli bir tartışma konusudur. Küreselleşme başta olmak üzere birçok çok boyutlu sürecin aslında küresel eşitsizliği arttırdığını, sosyal izdüşümlerinin negatif etkiler bıraktığını ileri sürenler kadar bu dönemi pür anlamda insanlığın başarısı olarak sunanlar da vardır. Bu bildiriye, küresel eşitsizliğin varolan ölçüm metodları çerçevesinde bir değerlendirilmesi yapılmakta ve mevcut veriler çerçevesinde ulaşılan somut sonuçlar tartışılmaktadır.

GİRİŞ

Küreselleşme sürecinde, dünya ekonomilerinde ve toplumsal yapılarda meydana gelen değişmelerin insanların refah düzeylerine farklı yönlerde etkide bulunduğu bilinmektedir. Gelişmiş ülkelerin gelir düzeyleri ve yaşam standartları hızlı bir şekilde yükselirken aynı olumlu etkinin gelişmekte olan ve yoksul ülkelerde hissedilmemesi tartışmaların küresel düzeydeki gelir dağılımı olgusuna odaklanmasına neden olmaktadır. Küreselleşme taraftarlarının çoğunlukta olduğu bir grup yazar küresel gelir dağılımının iyiye gitmekte olduğunu savunurken, küreselleşme karşıtlarının yer aldığı bir başka grup yazar ise küresel gelir dağılımının hızla bozulmakta olduğunu ileri sürmektedir. Bu çalışmanın amacı, küresel gelir dağılımını tarihsel bir perspektifle ele alarak küresel gelir eşitsizliği sorununu irdelemektir.

1. Gelir Eşitsizliği Olgusunun Artan Önemi

Bölüşüm sorunları, iktisadi düşünce tarihinin temel tartışma eksenlerinden birisidir. Karl Marx, yoksulların daha yoksul, zenginlerin daha zengin hale geldiğini, Alfred Marshall zenginlerin nisbeten daha yoksul, yoksulların nisbeten daha zengin olduğunu, Pareto gelir eşitsizliğinin muhtemelen insan anlayışının ve etkisinin ötesindeki güçlerce belirlenen toplumsal bir sabit olduğunu iddia etmektedirler. Adam Smith ve David Ricardo, gelirin üç büyük toplumsal sınıf olan işçiler, kapitalistler ve toprak sahipleri arasındaki bölünüşü ile ilgilenmişler ve her bir grubun toplam ulusal gelire göre gelişimi neyin belirlediği ve bir ulusun iktisadi büyümesinin bu gelir bölüşümünden ne şekilde etkilendiğini sorgulamışlardır (Lipsey vd., 1984: 331).

Ülke içindeki toplam gelirin başlıca üretim faktörleri arasındaki paylaşımı *gelirin fonksiyonel bölüşümü* olarak bilinir ve toplam gelir, geliri elde eden üretim faktörünün niteliğine göre kâr, faiz, ücret ve rant şeklinde sınıflandırılarak incelenir. Gelirin, üretim faktörlerinden hangisinden kaynaklandığına dikkat etmeden hanehalkları arasındaki *hacim bölüşümü* birçok iktisatçı tarafından daha fazla tercih edilmektedir. Burada gelir dağılımına ilişkin veriler beş gruba ayrılır (kantil) ve her bir grup hanehalkının %20'sini temsil eder. Gelir dağılımını net bir şekilde görebilmek için,

gelirin birikimli yüzdesini hanehalklarının birikimli yüzdesiyle ilişkilendiren Lorenz Eğrisi kullanılır (Parkin, 2003: 344-45).

Gelir eşitsizliği kavramı, Keynesyen ekonominin genel makro ekonomik politikalara hakim olduğu, refah devleti uygulamalarının yaygınlaştığı ve özellikle az gelişmiş ülkelerde ithal ikameci, dışa kapalı kalkınma politikalarının yaygınlaştığı dönemde, ulusal ekonomiler için dikkat çekici bir kavram ve araştırma konusu olmuştur. Büyüme süreci ile birlikte ulusal gelir dağılımının önce bozulacağını ve daha sonra düzeleceğini öngören Kuznets Hipotezi (U Şekilli Kuznets Eğrisi) birçok araştırmaya konu olmuştur. 1973 Petrol Krizi ile ortaya çıkan ve Yeni-Klasik iktisatçılar tarafından kökenlerinin Keynesci Refah Devleti politikalarında yattığı düşünülen ekonomik kriz ortamından kurtuluş reçetesi olarak 1980’li yıllarda neo-liberal politikalar ön plana çıkarılmıştır. *Washington Uzlaşması* adı verilen ekonomi politikası tabanı, ulusal ve uluslararası platformlarda serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandıracak öneriler getirmiştir. Özelleştirme, deregülasyon, ulusal piyasalara (mal/hizmet, faktör piyasaları ve finansal piyasalar) rekabetçi unsurların adaptasyonu, uluslararası mal, hizmet ve sermaye piyasalarının serbestleştirilmesi, korumacılık uygulamalarına son verilmesi gibi klasik iktisat politikalarının türev uygulamaları yirminci yüzyılın son çeyreğinin başat ekonomik başarı kriterleri olmuştur.

Neo-liberal politikaların dünya genelindeki uygulamalarının ardından bu politikaların sonuçları ortaya çıkmaya başlayınca önemli bir tartışma ortamının oluştuğu görülür. Başlarını Stiglitz ve Rodrik’in çektiği bir grup iktisatçı dünya genelinde yoksulluğun arttığını, gelir dağılımının bozulduğunu öne sürerek katıksız neo-liberal politikalara eleştiriler yöneltmişlerdir. Yeni Keynesçi ve Neo-Marxist iktisatçılar ile küreselleşme karşıtlarının oluşturduğu eleştirel düşünce grubu, Washington Uzlaşması’nın dünyayı daha eşitsiz ve uzun vadede daha güvensiz bir duruma getirdiğini/getireceğini ileri sürmektedirler. Onlara göre neo-liberal politikalar ve küreselleşme ülkeler arasındaki ve ülke içindeki gelir dağılımını bozmakta ve yoksullaşma artmaktadır. Bu tezi test etmek için özellikle son on yıldaki ampirik çalışmaların sayısında da büyük artış görülmektedir. Dolayısıyla, bölüşüm teorisi giderek küresel bir nitelik kazanmakta ve popülerleşmektedir.

Konunun bir diğer önemli bileşeni de küreselleşmedir. Küreselleşme sürecinin dünya genelindeki “eşitsizlik oluşumu” sürecine dinamizm kazandıran temel etkenlerin, gümrük tarifelerinin düşürülmesi, ihracat desteklerinin azaltılması, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi, her türlü kısıtlamanın kaldırılması ve sermaye piyasalarının liberalleştirilmesidir. Dolayısıyla temel soru şudur: “*Bu süreçte kim kazanmakta, kim kaybetmektedir?*” Bu sorunun iki boyutu vardır; ilk boyut gelirin uluslararası dağılımı, ikinci boyut ise gelirin ülke içindeki dağılımıdır (Krugman ve Obstfeld, 2003: 111). Adı geçen boyutların ortaya konulabilmesi ve gelişiminin izlenebilmesi için eşitsizlik kavramlarının nicel yöntemlerle ortaya konulabilmesi gereklidir.

Küresel ölçekte gelir eşitsizliğini ölçmek için literatürde temel olarak aşağıdaki endeksler kullanılmaktadır (Sala-i-Martin, 2002: 27).¹

a. Gini Katsayısı²

¹ Literatürde kullanılan bu endekslerle ilgili olarak bkz: F.A. Cowell, “Measuring Income Inequality”, 2nd Edition, Harvester Wheatsheaf, Hemel Hemstead, 1995.

- b. Theil Endeksi³
- c. MLD (Mean Logarithmic Deviation)
- d. Atkinson Endeksi (0,5-1 Arasındaki Katsayılar ile)
- e. Değişim katsayısının karesi (Standart sapmanın ortalamaya bölünmesi)
- f. Gelirin logaritmik değişimi
- g. Ortalama gelirden en üstteki %20'nin en alttaki %20'ye oranı
- h. En üstteki kantilin en altındaki gelire sahip kişilerin gelirinin, en alttaki kantilin en üstündeki gelire sahip kişilerin gelirine bölünmesiyle elde edilen oran.

Ampirik çalışmalarda yukarıdaki endeksler arasında en yaygın olarak kullanılan *Gini Katsayısı* ve *Theil Endeksi*'dir. Bunların dışında kullanılan birçok farklı eşitsizlik ölçüm tekniği de vardır ve halen de geliştirilmektedir. Bu çalışmada bu endekslerin teknik ayrıntılarına girilmeyecek⁴ ve elde edilen sonuçlara göre küresel eşitsizliğin gelişim süreci ve yönü ortaya konulmaya çaba gösterilecektir.

2. Küresel Eşitsizlik: Kavramsal Bir Tartışma

Küresel eşitsizlik ile ilgili birbiriyle sıkça karıştırılan kavramlar bulunmaktadır. Terminoloji ile ilgili açıklık getirilmesi, eşitsizliğin içeriğini anlayabilmek açısından gereklidir.

Eşitsizlik kavramlarının başında “*ülkeler arası eşitsizlik*” gelmektedir. Ülkeler arası eşitsizlik, ülkelerin kişi başına düşen gelirlerinin karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkar (Solimano, 2001:9). Ülkeler arası eşitsizlik bu şekilde ölçülürken nüfusun dikkate alınıp alınmamasına göre ağırlıklandırılmış veya ağırlıklandırılmamış şeklinde iki durumla karşılaşılır. Metodolojik olarak bu konu, ampirik araştırmalarda ülkeler arası bir eşitsizlik endeksi geliştirilirken çok tartışılan bir alandır. Ağırlıklandırılmamış ülkeler arası eşitsizlik ölçümünde bütün ülkeler eşit varsayılır, bir benzetme yapmak gerekirse, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda her ülkenin bir oy hakkına sahip olması gibi. Ağırlıklandırılmış ülkeler arası eşitsizlik ölçümünde ise kalabalık nüfusa sahip ülkeler (Çin, Hindistan gibi) oldukça küçük nüfusa sahip ülkelere göre (Moritanya, Çek Cumhuriyeti gibi) daha büyük ağırlığa sahiptirler. Ağırlıklandırılmamış ülkeler arası eşitsizlik açısından ülkeler arası karşılaştırma yapılırken ülkelerin her birinin bir “elçisi” olduğu düşünürsek, bu elçilerin üzerlerinde şöyle yazmaktadır: “Ülkesinde kişi başına düşen GSYİH”. Dolayısıyla, ağırlıklandırılmamış ülkeler arası eşitsizlik kavramı dünya vatandaşları arasındaki eşitsizliği ölçmemektedir (Milanoviç, 2001: 3).

Çin'in daha zengin bir ülke haline gelmesi durumu ile Moritanya'nın daha zengin bir ülke haline gelmesi durumu arasında dünya gelir eşitsizliğine yaptıkları etki açısından tabii ki büyük fark olacaktır. Bu nedenle nüfus ile ağırlıklandırılmış olmak büyük önem taşır. Önceki örneğe dönersek bu kez her ülke BM Genel Kurulu'nda nüfusu ölçüsünde temsil edilmektedir, yine her elçinin önündeki levhada ülkesindeki kişi başına düşen GSYİH yazılıdır. Dolayısıyla bu durum “ülke içi” gelir dağılımının

² Gini Katsayısı, 0-1 arasında bir değer alır ve eğer belirlenen değer “0” ise “mükemmel eşitlik” (her bireyin ulusal veya küresel gelirden eşit pay alması), “1” ise “tam eşitsizlik” (bütün gelirin bir bireyin elinde toplanması) durumlarını yansıtır.

³ Theil Endeksi'nin potansiyel aralığı sıfır ile sonsuz arasında değişir, yüksek değerleri daha eşitsiz bir gelir dağılımını gösterir.

⁴ Teknik açıdan ayrıntılı bir inceleme için bkz: Salai-Martin (2002), Milanovic (2001, 2002).

mükemmel düzeyde eşit olduğunu varsayar: bütün Çinliler aynı ortalama milli gelire sahiptir, bütün ABD'liler aynı ortalama milli gelire sahiptir (Milanoviç, 2001: 3-4).

İkinci önemli eşitsizlik kavramı “ülke içi” eşitsizliktir ki bu kavram ulusal anlamda gelir dağılımı ölçümlerinde en çok dile getirilen konular arasındadır. Ülke içi gelir dağılımının adaletli olup olmadığı en yaygın şekliyle Gini katsayısına bakarak belirlenir. Ülke içi eşitsizlik, bireylerin gelirleri oranındaki eşitsizliği ölçen, eskiden beri bilinen bir kavramdır (IDEAS, 2002).

Bir diğer eşitsizlik kavramı “küresel eşitsizlik” (veya dünya genelinde eşitsizlik)'tir. Bu kez analiz birimi ülkeler yerine dünya vatandaşlarıdır (Solimano, 2001:10). Küresel eşitsizlik kavramı, ilke olarak dünyadaki tüm bireylerin aynı olduğunu, hangi ülkenin vatandaşı olmalarının önemsizliğini vurgular. Ancak bu sefer her birey kendi gerçek geliriyle temsil edilmektedir. Artık “elçi” yoktur, ülkelerine bakılmaksızın bütün bireyler fakirden zengine doğru sıraya sokulurlar. Bu kez Çinliler ile fakir Afrikalılar, zengin Çinliler ile zengin Amerikalılar veya orta sınıftan Asyalı'lar aynı yerdedirler (Milanoviç, 2001: 4). Milanoviç eşitsizliğin iki temel bileşeni olan “ülke içi” ve “ülkeler arası” eşitsizlik kavramlarını birleştirerek “küresel eşitsizlik” adı altında ve kendisine göre “gerçek” eşitsizlik ölçüm yöntemi olan çalışmasını meydana getirmiştir. Aşağıdaki Tablo (1), adı geçen eşitsizlik kavramlarını karşılaştırmalı olarak göstermektedir.

Tablo (1) Ülkeler Arası Eşitsizlik Kavramlarının Karşılaştırılması

	Ağırlıklandırılmamış Ülkeler Arası Eşitsizlik	Ağırlıklandırılmış Ülkeler Arası Eşitsizlik	Gerçek Küresel Eşitsizlik
Verilerin Temel Kaynağı	Ulusal Hesaplar	Ulusal Hesaplar	Hanehalkı Araştırmaları
Refah Kavramı	Kişi Başına GSYİH veya GSMH	Kişi Başına GSYİH veya GSMH	Kişi Başına Ortalama Gelir veya Harcama
Ulusal Paramın Dönüştürülmesi	Piyasa Döviz Kuru veya Satın Alma Gücü Paritesi		
Ülke İçi Gelir Dağılımının Önemi	Önemsiz	Önemsiz	Önemli

Kaynak: Milanoviç (2001:5)

Ülke içi eşitsizlik ölçümü, ülkeler arası ve küresel eşitsizlik kavramları arasında bir köprü işlevini üstlenmektedir. Ülkeler arası eşitsizliğin belirleyicileri, ülkeler arasındaki farklı büyüme oranlarından, kişi başına düşen gelirdeki farklılıklardan, yaşam standartlarından ve ülkeler arasında gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılıklardan oluşur. Ülke içi eşitsizlik ise faktör fiyatlarından, ülke içinde üretime dönük kaynakların mülkiyetinin kime ait olduğundan, demografik yapılarından, teknolojik değişimden ve makroekonomik konjonktürden etkilenmekte, bunlardan birçoğu aynı zamanda ülkeler arası eşitsizliği de etkilemektedir (Solimano, 2001: 10).

3. Ülke İçi (National, Within-country, intra-country) Eşitsizlik

Ülke içi eşitsizlik üzerine yapılmış araştırmalar milattan öncesine kadar uzanabilmektedir. Örneğin Atina şehir-devleti (M.Ö.507-322) üzerine yapılmış bir çalışmada (Bollen ve Paxton, 1997), Atina şehir devleti ile avcı ve toplayıcı topluluklar eşitsizlik açısından karşılaştırılmaktadır. Aşağıdaki Tablo (2)' de bu araştırmanın sonuçları yer almaktadır.

Tablo (2) Atina Şehir Devleti ve Avcı-Toplayıcı Toplulukların Gini Katsayılarının Karşılaştırılması

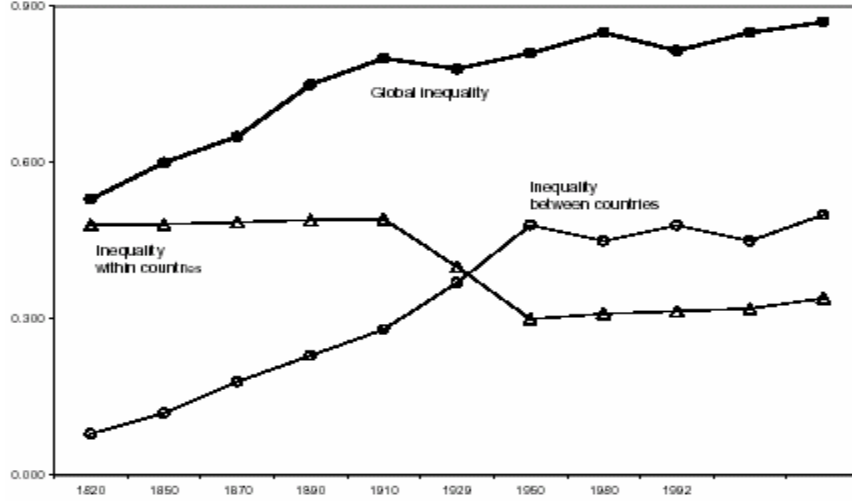
	Atina	Avcı ve Toplayıcı Topluluklar
Düşük eşitsizlik tahmini	0.57	0.12
Orta eşitsizlik tahmini	0.71	0.17
Yüksek eşitsizlik tahmini	0.81	0.35

Kaynak: Bollen ve Paxton (1997: 32)

Yukarıdaki araştırma, eşitsizliği ekonomik açıdan olduğu kadar demokrasi ve cinsiyet ayrımcılığı gibi faktörleri de dahil ederek ele almaktadır. Buna göre Atina şehir-devleti, aynı dönemdeki avcı-toplayıcı topluluklardan (Pintupi gibi Batı Avustralya'da, Agta gibi Filipinler'de yaşayan kabileler) daha yüksek eşitsizlik değerlerine sahiptir.

1800'lü yıllardan 1900'lü yıllara kadar ülke içi eşitsizlik açısından dünya ülkeleri ortalamasının çok fazla değişmediği, 1900'lü yıllardan itibaren ülke içi eşitsizliklerin azaldığı, bu azalmanın 1950'li yıllara kadar sürdüğü ve 1950'li yıllardan sonra çok hafif bir artış eğilimi ortaya çıktığı görülmektedir. Bu eğilimleri ortaya koyan Theil katsayılarının sözü edilen dönemde aldığı değerler aşağıdaki Şekil (1)'de izlenebilir.

Şekil (1): Küresel Gelir Eşitsizliği, 1820-1992

Açıklama:Dikey eksen Theil katsayısı, Global Inequality: Küresel Eşitsizlik; Inequality within countries: Ülke içi eşitsizlik; Inequality between countries: Ülkeler arası eşitsizlik)

Kaynak: Bourguignon ve Morrisson, (2002)

Cornia ve Kiiski (2001) yirminci yüzyılın son iki yirmi yılında ülke içi eşitsizliklerini incelemiş ve “Altın Çağ” adı verilen dönemde (1950’lerden 1970’lerin başlarına kadar) birçok ülkede ülke içi eşitsizliğin azaldığını ortaya koymuştur. Bu dönemden sonra ise birçok ülkede eşitsizlik artma eğilimine girmiştir. Aşağıdaki Tablo (3)’ te bu araştırmanın sonuçları özetlenmektedir. Görüldüğü gibi incelenen 73 ülkeden 48’inde ülke içi eşitsizlik yükselmiştir ve bu ülkeler ele alınan toplam ülkelerin nüfusunun %59’unu ve GSYİH’sının %78’ini temsil etmektedirler.

Tablo (3): Ülke İçi Gelir Eşitsizliği, 1960’lar-1990’lar, (73 Ülke)

Eşitsizlik	Gelişmiş Ülkeler	Gelişmekte Olan Ülkeler	Geçiş Ekonomileri	Toplam
Yükselenler	12 Ülke: Avustralya, Kanada, Danimarka, Finlandiya, İtalya, Japonya, Hollanda, Yeni Zelanda, İspanya, İsveç, İngiltere, ABD	15 Ülke: Arjantin, Şili, Çin, Kolombiya, Kosta Rika, Guatemala, Hong Kong, Meksika, Pakistan, Panama, Güney Afrika, Sri Lanka, Tayvan, Tayland, Venezuela	21 Ülke: Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cum., Estonya, Gürcistan, Macaristan, Kazakistan, Kırgızistan, Litvanya, Letonya, Makedonya,	48

			Moldova, Polonya, Romanya, Rusya, Slovakya, Ukrayna, Yugoslavya	
Değişme- yenler	3 Ülke: Avusturya, Belçika, Almanya	12 Ülke: Bangladeş, Brezilya, Coted'Ivoire, Dominik Cum., El Salvador, Hindistan, Endonezya, Porto Riko, Senegal, Singapur, Tanzanya, Türkiye	1 Ülke: Belarus	16
Düşenle r	2 Ülke: Fransa, Norveç	7 Ülke: Bahamalar, Honduras, Jamaika, Güney Kore, Malezya, Filipinler, Tunus	0	9
Toplam	17	34	22	73

Kaynak: Cornia ve Kiiski (2001)'den hazırlayan Lee (2002: 3)

Ülke içi eşitsizliğin bölgelere göre dağılımı incelendiğinde, Afrika ekonomilerinin 1980'lerden beri içine girdiği durgunluğun, Latin Amerika ülkelerinin 1980'lerin başından sonra içine girdiği borç krizinin, Rusya ve diğer geçiş ekonomilerindeki orta sınıfın çöküşünün, Çin'in 1980'lerin ortalarından itibaren içine girdiği ekonomik reform sürecinin ve Çin'in kırsal-kent arasındaki farklılaşma sürecinin önemli dinamikler olduğu görülür. Zengin OECD ülkelerinde ülke içi eşitsizlik büyük ölçüde pazar gelirlerinin azalması nedeniyle (her ne kadar düşük ücretler ve toplu pazarlıklar denge unsuru olmaya çalışsa da) artmıştır (Lee, 2002: 2).

Ülke içi eşitsizliğin artmasında, ele alınan dönemdeki dışa açılma sürecine paralel olarak yaşanan büyüme hızındaki artışların etkisinin olduğu da ileri sürülmektedir. Lundberg ve Squire (1999), 1965-1992 yılları arasında ele aldıkları 38 ülkede dış ticarete açılma süreci ve büyüme ile eşitsizlik artışı arasında güçlü ve pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu konu tartışmalıdır, çünkü örneğin David Dollar ve Aart Kraay (2000) tam tersi sonuçlar elde etmiştir.⁵ Küreselleşme ile birlikte gümrük tarifelerindeki düşüş ve ihracat desteklerindeki azalmanın malların göreceli fiyatlarını değiştireceği, bunun faktör hareketsizliği ve farklı endüstrilerde faktör yoğunluklarının farklı olması nedeniyle ülke içi gelir dağılımını değiştireceği de öngörülmektedir. Bu duruma *Metzler Paradoksu* denir (Krugman ve Obstfeld, 2003: 112).

⁵ Bu konuda bir literatür araştırması için bkz: Günsoy (2004).

lke içi gelir dağılımlarının değişme yönü hakkındaki tartişmalar devam ederken ülkelerin gelir dağılımlarında en üstte yer alan gruptaki gelir ve servet yoğunlaşması dikkat çekmektedir. Merrill Lynch'in Dünya Servet Raporu 2001'de 7.2 milyon kişiiden oluşan en zengin gelir grubunun toplam servetinin 2000 yılında 27 trilyon ABD doları bulunduğunu, aynı yıl dünyada elde edilen GSYİH miktarının 31 trilyon ABD dolar olduğunu belirtmektedir. Diğer bir hesaplama, dünyanın en zengin 200 insanının toplam varlıklarının, dünyadaki toplam nüfusun %41'inin yıllık gelirine eşit olduğunu göstermektedir (Lee, 2002: 3).

4. lkeler Arası (Between, International, Inter-country, Cross-country) Eşitizlik

lkeler arası eşitizliğin gelişimi ile ilgili olarak yapılan çalışmaların önemli bir kısmı Angus Maddison'un çalışmalarından yararlanır. Maddison, çalışmalarını oldukça eski tarihlere dayandırır. Bunlar arasında dikkatimizi çeken karşılaştırmalardan birisi de dünyanın belli bölgeleri arasındaki kişi başına GSYİH miktarlarının ve tarihsel gelişiminin incelenmesidir. Aşağıdaki Tablo (4)'te 1000-1998 yılları arasında yapılan karşılaştırma yer almaktadır. Kişi başına GSYİH'nın en zengin ve en fakir bölgeler arasında aldığı değerlerin oranlanması sonucunda bölgesel eşitizliğin 1870'li yıllardan itibaren Batı lkeleri lehine hızla arttığı anlaşılmaktadır. 1998 yılında Batı lkelerinde kişi başına düşen GSYİH, Afrika lkelerinin yaklaşık 19 katıdır. Dolayısıyla iki yüzyıl öncesinde zengin ve fakirler arasındaki açık bugünkü kadar değildir (Lee, 2002: 1).

Tablo (4): Kişi Başına Düşen GSYİH Düzeyleri ve Bölgeler Arası Yayılım, 1000-1998 (1990 Uluslararası Dolar)

	1000	1500	1820	1870	1913	1950	1973	1998
Batı Avrupa	400	774	1232	1974	3473	4594	11534	17921
Kuzey Amerika ve Okyanusya	400	400	1201	2431	5257	9288	16172	26142
Japonya	425	500	669	737	1387	1926	11439	20413
Asya (Japonya hariç)	450	572	575	543	640	635	1231	2936
Latin Amerika	400	416	665	698	1511	2554	4531	5795
Doğu Avrupa ve Eski	400	483	667	917	1501	2601	5729	4354

SSCB								
Afrika	416	400	418	444	585	852	1365	1368
Dünya	435	565	667	867	1510	2114	4104	5709
Bölgeler arası yayılım	1.1:1	2:1	3:1	5:1	9:1	15:1	13:1	19:1

Kaynak: Maddison (2001: 28, Tablo1-2), Solimano (2001: 12, Tablo:1)

Aynı dönemi kapsayan bir başka yaklaşım Tablo (5)'te yer almaktadır. Burada, bölgelerin dünya GSYİH'larından aldıkları payların gelişimi izlenebilmektedir. Buna göre, en dramatik gelişme Afrika ülkelerinde yaşanmaktadır. M.S. 1000'li yıllarda dünya GSMH'sının %11.8'ini üretirken 1998'de bu rakam %3.1'e inmiştir. Aynı dönemde Kuzey Amerika ve Okyanusya'nın (Western Offshoots) payı %0.7'den %25.1'e çıkmıştır.

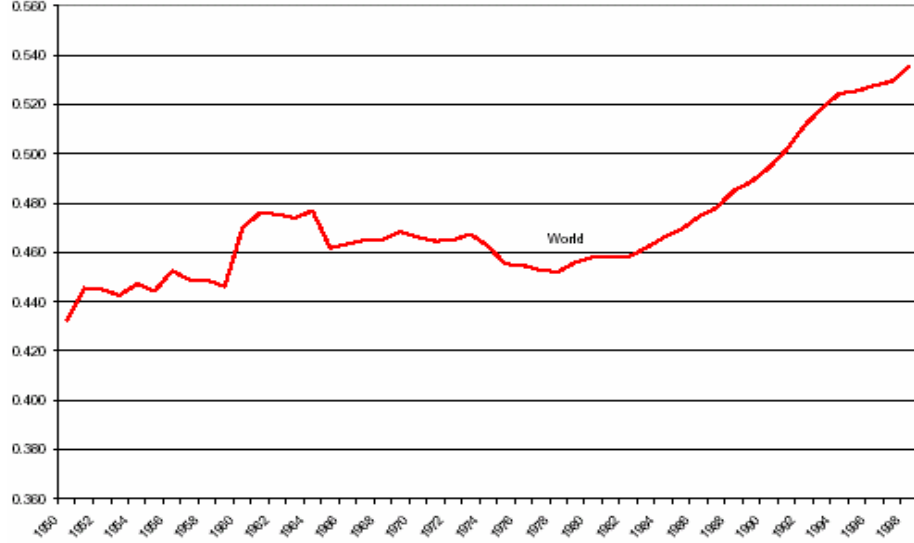
Tablo (5): Dünya GSYİH'sının Paylaşımı, 1000-1998 (%)

	1000	1500	1820	1870	1913	1950	1973	1998
Batı Avrupa	8.7	17.9	23.6	33.6	33.5	26.3	25.7	20.6
Kuzey Amerika ve Okyanusya	0.7	0.5	1.9	10.2	21.7	30.6	25.3	25.1
Japonya	2.7	3.1	3.0	2.3	2.6	3.0	7.7	7.7
Asya (Japonya hariç)	67.6	62.1	56.2	36.0	21.9	15.5	16.4	29.5
Latin Amerika	3.9	2.9	2.0	2.5	4.5	7.9	8.7	8.7
Doğu Avrupa ve Eski SSCB	4.6	5.9	8.8	11.7	13.1	13.1	12.9	5.3
Afrika	11.8	7.4	4.5	3.7	2.7	3.6	3.3	3.1
Dünya	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Maddison (2001: 263, Tablo: B-20), Solimano (2001:13, Tablo:2)

Ülkeler arası eşitsizliğin gösteriminde farklı ve önemli bir yaklaşım Milanoviç'ten gelmektedir. Milanoviç iki farklı yöntem kullanmaktadır. Bu yöntemlerin ilkinde ülkelerin nüfuslarını dikkate almadan (ağırlıklandırmadan), ikincisinde ise nüfus ile ağırlıklandırılarak Gini Katsayısı'nı hesaplamaktadır. Eşitsizliğin standart bir ölçümü olan Gini Katsayısının gelişimi, nüfusun dikkate alınmadığı durumda olumsuz yödedir. Şekil (2)'de izlenebileceği üzere ağırlıklandırılmamış ülkeler arası eşitsizlik katsayısı 1950-1998 arasında giderek artmaktadır ve bu artış 1980'li yıllardan itibaren hız kazanmıştır. Milanoviç'in incelediği ülke sayısı 120'dir.

Şekil (2): Ağırlıklandırılmamış Ülkeler Arası Eşitsizlik, 1950-1998

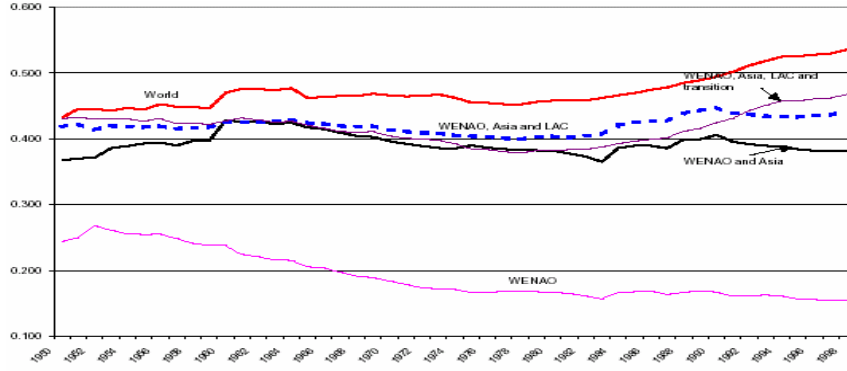

Kaynak: Milanoviç (2001: 21) (Dikey eksen Gini katsayısıdır, World: Dünya)

Ağırlıklandırılmamış ülkeler arası eşitsizlik katsayısının 1980'li yıllardaki yükselişinin başlıca sebepleri şunlardır (Solimano, 2001:14):

- Latin Amerika'daki eşitsizliğin 1980'li ve 1990'lı yıllardaki yükselişi.
- 1990'lı yılların başından itibaren post-sosyalist ülkelerdeki dönüşüm (geçiş) nedeniyle Doğu Avrupa ve eski SSCB ülkelerindeki eşitsizlikte görülen sıçrama.
- Afrika ülkelerinin ekonomik performansında görülen üzüntü verici düşüş. (1998'de, 35 Afrika ülkesinin 22 tanesi yirmi yıl öncesinin GSYİH'sından daha düşük GSYİH elde ettiler.)
- Batı Avrupa ile Kuzey Amerika ve Okyanusya (WENAO) ülkelerinde kişi başına düşen GSYİH'daki yakınlaşma eğilimi. 1950'lerde WENAO grubunda bölgesel Gini katsayısı 25-27 civarında iken 1990'larda 15 civarına düşmüştür. Kişi başına düşen GSYİH'larda yakınlaşma eğilimi görülen diğer gruplar ise "sendeleyeni" Asya ekonomileri olan Afganistan, Kuzey Kore, Laos, Kamboçya, Moğolistan, Latin Amerika ve Karayipler'in düşük gelir grubu ülkelerinden olan Haiti, Nikaragua, Bolivya ve Paraguay'dır. Şekil (3), bölgeler arasında görülen bu farklılaşmayı ortaya koymaktadır.

Şekil (3): Ağırlıklandırılmamış Ülkeler Arası Eşitsizlik ve Bölgelere Göre Dağılımı, 1950-1998

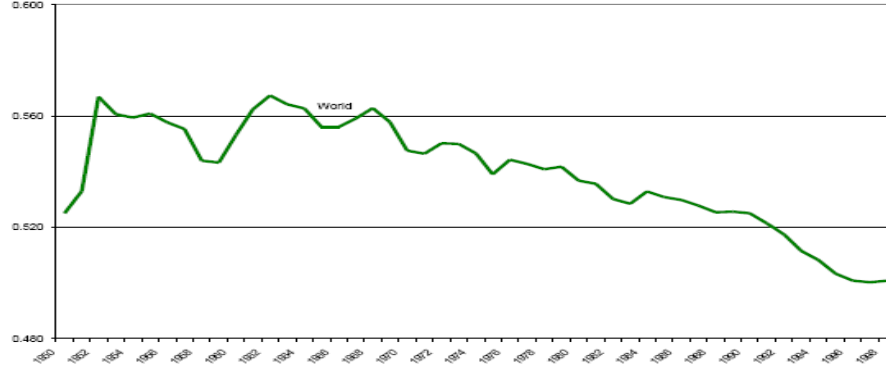

Açıklama: World: Dünya; WENAO: Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Okyanusya; Asia: Asya; LAC: Latin Amerika ve Karayipler; Transition: Geçiş ekonomileri (Dikey eksen Gini katsayısıdır)

Kaynak: Milanoviç (2001: 24)

Milanoviç yukarıda açıklanan ağırlıklandırılmamış ülkeler arası eşitsizliğin gerçekliği tam olarak yansıtmayacağını ileri sürmektedir. Ona göre her ülkenin nüfusu ile ağırlıklandırılmış kişi başına düşen GSYİH hesaplanmasının ülkeler arası eşitsizlik açısından daha doğru sonuç verecektir. Bu yöntemle göre ülkeler arası eşitsizlik katsayıları hesaplandığında, ağırlıklandırılmış Gini Katsayısının daha önceki hesaplama sonucunun tersine azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Aşağıdaki Şekil (4)'te izlenebileceği üzere ülkeler arası eşitsizlik 1960'lı yılların ortalarında 55.6 ile zirve yaptıktan sonra düşmeye başlamıştır ve küresel Gini katsayısı yirminci yüzyılın sonlarına doğru 0,5 civarına kadar inmiş, 1960'lı yıllardaki en yüksek değer %10'u kadar azalma ortaya çıkmıştır.

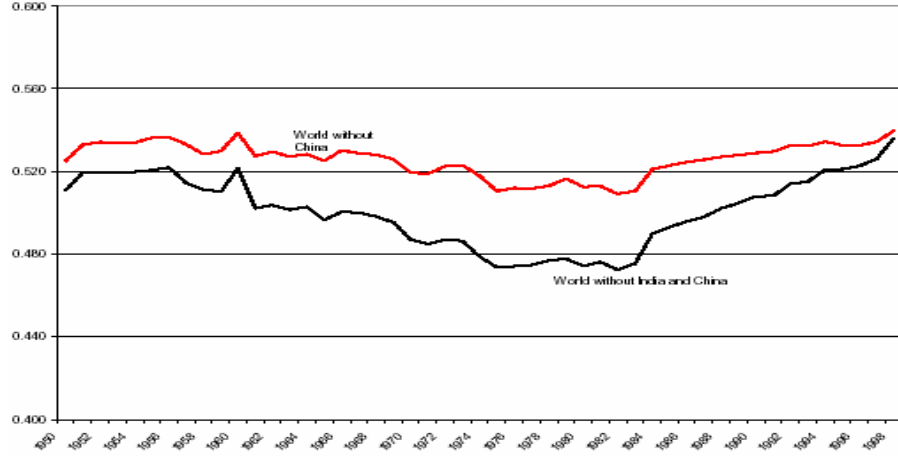
Şekil (4): Ağırlıklandırılmış Ülkeler Arası Eşitsizlik, 1950-1998

Kaynak: Milanoviç (2001: 30) (Dikey eksen Gini katsayısıdır)

Milanoviç, bu azalmanın temel sebebinin Çin'in 1970'lerden sonra gerçekleştirdiği ekonomik reformlar sonrasında nüfusundaki hızlı artış ve Hindistan'ın (Çin kadar hızlı olmasa da) 1980'lerdeki hızlı büyümesi olduğunu ileri sürmektedir. Bu iki büyük ve düşük gelirli ülke dünya nüfusunun neredeyse yarısına sahipken ve bu nüfusun büyüme hızı yirminci yüzyılın son çeyreğinde dünya ekonomisinin ve WENAO grubunun büyüme hızından fazla iken Gini katsayısının düşmesi normaldir. Aşağıdaki Şekil (5)'ten görülebileceği gibi Çin ve Hindistan hariç tutulduğunda ülkeler arası eşitsizlik artma eğilimindedir.

Şekil (5): Ağırlıklandırılmış Ülkeler Arası Eşitsizlik (Çin ve Hindistan Hariç), 1950-1998

Açıklama: World without China: Çin hariç dünya; World without India and China: Çin ve Hindistan hariç dünya **Kaynak:** Milanoviç (2001: 33) (Dikey eksen Gini katsayısıdır)

5. Küresel (Global, World) Eşitsizlik

Küresel eşitsizlik, daha önce değinildiği gibi, ülke içi eşitsizlikleri de yansıtmaması nedeniyle ülkeler arası eşitsizlikten daha kapsayıcı bir kavramdır. Burada asıl amaç bireyin refahının dünyadaki yerinin belirlenmesidir. Ülkeler düzeyinde gelir dağılımının küresel indikatörlerini inşa etmek için gerekli olan bilgi, ulusal gelir hesaplarından elde edilen kişi başına gelir rakamlarından ve ülke düzeyinde gelir dağılımı ölçütlerinden hareket edilerek sağlanabilir. Bunlardan birisi bazı gelir dağılımı ölçümlerinden (Gini Katsayısı, Gelirdeki Standart Sapmalar) hareketle kişi başına GSYİH veya ortalama gelir verilerini kullanmak ve daha sonra bir ülke veya ülke grubu için log-normalite amacıyla varsayımında bulunmaktadır. Bir diğer olasılık, Bourignon ve Morrison (2002)'de yapıldığı gibi temsili ülkelerin bilinen güncel gelir dağılımı verilerini kullanmak ve bunu coğrafi veya ekonomik benzerliklerine göre diğer ülkelere uygulamaktır. Adı geçen yazarlar Şekil (1) de görüldüğü gibi, 1820-1992 yılları arası için Theil indeksini kullanarak dünya gelir dağılımını ölçmüşlerdir. Bu araştırmanın sonucuna göre, küresel eşitsizlikte 1820'lerden beri sürekli bir artış mevcuttur. 1820 ve 1910 yılları arasında Theil endeksi %50 yükselmiş, 1910-1960 arasında eşitsizlik görece olarak aynı kalmış, 1960-1992 arasında yeniden artma eğilimi göstermiştir. Küresel eşitsizlik ile ülkeler arası eşitsizliğin gelişimi birbirine oldukça fazla benzemektedir.

Ülke içi eşitsizlik ise, 1910'ların ortalarında 1950 civarına kadar düşmüş daha sonra çok hafif bir şekilde artmaya başlamıştır.

Bu yönetime alternatif olarak öncülüğünü Milanoviç'in yaptığı bir grup araştırmacı da, çok büyük çaplı ulusal araştırmalardan elde edilen hanehalkı gelirlerinin (harcamalarının) beşlik veya ondalık dilimler halinde sıralanması sonucunda dünya gelir dağılımının gerçekleri yansıtabilecek şekilde ölçülebileceğini savunurlar (Solimano, 2001: 18).

Milanoviç (1999–2001), 1988 ve 1993 temel yıllarını kapsayan araştırmasında hanehalkı gelirleri üzerine 91 ülkeyi içerecek şekilde çalışmış ve bu yıllara ait Gini katsayılarını elde etmiştir. Buna göre, toplam eşitsizliğin %75–88 arasındaki bir kısmı ülkeler arası ortalama gelir farklılığından kaynaklanmakta, %12 civarındaki bir kısmı ise ülke içi eşitsizlikten dolayı ortaya çıkmaktadır. Bu sonuç, Bourignon ve Morrison'un (1999), ülkeler arası eşitsizliğin dünya gelir dağılımının evriminde daha baskın bir unsur olduğuna dair fikrini destekler niteliktedir (Solimano, 2001: 19). Aşağıdaki Tablo (6) Milanoviç'in bu ölçümünün sonuçlarını göstermektedir.

Tablo (6): Küresel Gelir Dağılımı, 1988 ve 1993

Dünya Nüfusunun Birikimli Yüzdesi	Dünya Gelirinin Yüzdesi		
	1988	1993	1988 ve 1993 Arasındaki Fark
En alt 10	0.9	0.8	-0.1
En alt 20	2.3	2.0	-0.3
En alt 50	9.6	8.5	-1.1
En alt 75	25.9	22.3	-3.6
En alt 85	41.0	37.1	-3.9
En üst 10	46.9	50.8	3.9
En üst 5	31.2	33.7	2.5
En üst 1	9.3	9.5	0.2

Kaynak: Milanoviç (1999, Tablo 18, s.29; 2002, Tablo 17, s.73)

Yukarıdaki Tablo(6)dan anlaşılacağı üzere dünya nüfusunun %1'lik kesimi dünya gelirin 1988'de %9.3'ünü, 1993'de %9.5'ini elde etmektedir. Nüfusun %5'lik kesimi 1988'de dünya gelirin 1988'de %31.2'sine sahip iken 1993'de %33.7'sine sahip olmaktadır. Nüfusun %10'u ise dünya gelirin 1988'de %46.9'una, 1993'de ise yaklaşık yarısına sahip olmaktadır. Dolayısıyla küresel gelir dağılımı 1988'den 1993'e gelindiğinde bozulmaktadır. Milanoviç bunun başlıca sebeplerini şöyle sıralar: Asya ülkelerinin özellikle tarım kesimindeki gelirin yavaş artması nedeniyle Batılı ülkelerle kıyaslandığında geride kalması, Çin ve Hindistan'ın tarım kesimi ve şehirler arasındaki farklılaşma.

SONUÇ

Yirminci yüzyılın özellikle ikinci yarısında ve yoğun olarak geçirdiğimiz son yirmibeş yıldaki gelişmeler küresel farkındalığımızı arttırmıştır. Dünyada insanoğlunun başarıları kadar gelişmişlik farkı gözetmeksizin bütün ülkelerde yaşanan toplumsal gerilim ve sorunlar, kısa bir zaman diliminde küresel bilgi ağları yoluyla insanlara ulaşmaktadır. Küresel nitelik kazanan sorunların başında gelir dağılımındaki dengesizlikler gelmektedir. Dışa kapalı ekonomilerde ulusal çapta yapılan gelir eşitsizliği değerlendirmeleri günümüzde artık küresel ölçekte yapılmaktadır. Gelir dağılımındaki sorunların ve gelir uçurumlarının rekabeti teşvik etmek yanında toplumsal barışı tehdit edici unsurlara sahip olması dikkatleri küresel gelir eşitsizliği

kavramına çekmiştir. Küresel eşitsizlik eğilimleri ortaya konulurken kullanılacak yöntemlerin dikkatlice seçilmesi gerekir. Zira, yanlış yöntemlerin kullanımı ve yapılacak hatalar küresel eşitsizlikle ilgili olumsuz önyargıların ortaya çıkmasına sebep olabilir. Bu araştırmada da ortaya konulduğu gibi küresel eşitsizlik bileşenlerine ayrıldığında farklı trendleri içinde barındırmaktadır. Yirminci yüzyılın başından (ve hatta 1800'lü yılların) itibaren küresel eşitsizlik ve ülkeler arası eşitsizlik artmaya devam etmektedir. Ülke içi eşitsizlik yirminci yüzyıl başından 1960'lı yıllara kadar azalmıştır ve halen çok küçük bir artma eğilimine rağmen yatay seyrini sürdürmektedir. Gelir eşitsizliklerinin insan toplulukları üzerinde meydana getireceği potansiyel riskler halen devam etmektedir. Ve artık yalnızca ulusal değil küresel mekanizma ve politikaların bu eşitsizlikleri azaltma yönünde harekete geçirilmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- BOLLEN, Kenneth A. Ve Pamela M. Paxton, 1997, "Democracy Before Athens", Inequality, Democracy, and Economic Development" içinde, Ed. Manus I. Midlarsky, Cambridge: Cambridge University Press.
- BOURGUIGNON F. Ve Ch. Morrisson, 2002, "The Size Distribution of Income Among World Citizens", mimeo, The World Bank and Delta.
- BOURGUIGNON F. ve Ch. Morrisson, 1999, "The Size Distribution of Income Among World Citizens, 1820-1990", Manuscript., June.
- CORNIA, Giovanni A. Ve Sampsa Kiiski, 2001, "Trends in Income Distribution in the Post-World War II Period: Evidence and Interpretation", WIDER Discussion Paper No.89, Helsinki: United Nations University World Institute for Development Economic Research, www.wider.unu.edu/publications/dps/dp2001-89.pdf/24.09.2004
- DOLLAR, David ve Aart Kraay, 2000, "Growth is Good for the Poor", World Bank Research Paper.
- GÜNŞOY, Bülent, 2004, "Küreselleşme ve Kalkınma", **Kalkınma Ekonomisi**, Seçme Konular içinde, Ed. S.Taban ve M. Kar Ekin Kitabevi, Bursa., ss.329-52
- IDEAS, 2002, "Globalisation and Income Inequality: A Survey", Ideas Research Team, www.networkideas.org/feathm/aug202/ft19_Globalisation_Survey.htm/10.11.2004.
- KRUGMAN, Paul R. E Maurice Obstfeld, 2003, **International Economics: Theory and Policy**, 6th ed., Boston: Pearson/Addison Wesley.
- LEE, Marc, 2002, "The Global Divide: Inequality in the World Economy", Canadian Centre for Policy Alternatives, Behind Numbers, Volume 4, Number 2, April
- LIPSEY, Richard G., P.O. Steiner ve D.D. Purvis, 1984, **İktisat 1**, Çev. Ö.Faruk Batırel vd., Bilim Teknik Yayınevi, Eskişehir.
- LUNDBERG, M. Ve L. Squire, 1999, "The Simultaneous Evolution of Growth and Inequality", World Bank Research Paper.
- MADDISON, Angus, 2001, **The World Economy: A Millennial Perspective**, Development Centre Seminars, Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD).
- MILANOVIĆ, Branko, 2002, "True World Income Distribution, 1988 ve 1993: First Calculation Based on Household Surveys Alone", The Economic Journal, 112, January, 51-92.
- MILANOVIĆ, Branko, 2001, "World Income Inequality in The Second Half of the

- 20th Century”, First Draft, June 2001, World Bank Research Paper.
- MILANOVIC, Branko, 1999, “True World Income Distribution, 1988 ve 1993: First Calculations Based on Households Surveys Alone”, World Bank Policy Research Working Papers Series No.2244, November.
- PARKIN, Michael, 2003, **Economics**, Sixth Edition, Addison Wesley, Pearson Education, Inc.
- SALA-I MARTIN, Xavier, 2002, “The World Distribution of Income (Estimated From Individual Country Distributions)”, NBER Working Paper No: 8933, www.nber.org/papers/w8933, Cambridge.
- SOLIMANO, Andrés, 2001, “The Evolution of World Income Inequality: Assessing the Impact of Globalization”, CEPAL (ECLAC), Seri:11, Economic Development Division, Santiago, Chile, December.

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15–16 Ekim Çanakkale

KÜRESEL EŞİTSİZLİĞİ GİDERMEDE ULUSAL VE ULUSLAR ARASI SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ETKİNLİKLERİ

Doç. Dr. Mehmet YİĞİT
Çanakkale Onsekiz Mart Üniv. Biga İ.İ.B.F.

KÜRESELLEŞME, ULUS DEVLET VE SİVİL TOPLUM KAVRAMI

Globalleşme ve uluslararası ticaret STK'ları dünya'da etkin hale getirmiştir. Dünya Bankası STK'lar konusunda bir tanım yapmıştır. 1970'lerin ortalarından beri STK sektörü hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde büyümeye çok katkı yapmıştır. 1970-85 arasında uluslararası STK'ların dağıttığı toplam kalkınma yardımı 10 kat artmıştır.

Roland ROBERTSON'a göre ; küreselleşme 15.yy'ın ikinci yarısından itibaren evrilmekte olup günümüze kadar beş dönemden oluşmaktadır (Roland Robertson'a göre ;Küreselleşmenin aşamaları 15-18.yy arası oluşum dönemi,18 yy. ortası- 1870 arası dönemi : başlangıç dönemi,1870 - 1920 ortaları: kalkış ve hızlanma dönemi,1920 ortası-1960 arası dönem , hegemonya savaşları dönemi,1960 ortasından - günümüze : Belirsizlik dönemi (Coşar:2000)).

Anthony GİDDENS'a göre,ulus-devletin ortaya çıkışı ve yayılması kapitalist dünya ekonomisinin varlığına bağlanmaktadır.Giddens'a göre tüm kapitalist devletlerin istisnasız ulus-devlet formuna sahip oluşu,kapitalizm ile ulus-devlet birliğinin tesadüfi olmadığını gösterir.Ancak küreselleşme ile kapitalizm daha uluslar arası nitelik almış ve neo-kolonyalizm,yeni dünya düzeni,neo-liberalizm gibi isimler almıştır.

Giddens'a göre 16.yy da başlayan bir süreç olarak kapitalizm siyasal kurumlaşmasını 18.yy'da pekiştirdiğinde ulus-devlet de ortaya çıkmıştır.Ulus – devlet belli sınırlar dahilinde yönetim tekeline sahip bir kurum haline gelmiştir.200 yıldır süren ulus-devlet yapısının günümüzde krizde olduğu tartışmaları yaygındır.Ulus-devletin krizde olmasının kabul edilen iki nedeni vardır:Ulusun mahiyetinin değişmiş olması,Devletin de mahiyetinin değişmesi.

Weber'in belirttiği gibi : ulus, kültürel dünyayı, devlet politik dünyayı simgeliyorsa globalleşme bu iki dünya arasındaki bağı parçalamaktadır. Küreselleşme ile ulus devletin etkinliği uluslar arası kurumlar ve mekanizmalar tarafından azaltılmaya başlayınca bu kez ulusal ve uluslararası arenaya Sivil toplum kuruluşları hakim olmaya başlamışlardır.

STK , kamu yararına çalışan ve bu yönde kamuoyu oluşturan, kar amacı gütmeyen, demokratik işleyişe sahip, bürokratik donanımdan yoksun ve gönüllü olarak bir araya gelen örgütlenmelerdir (Kaya).

DIAMOND(1994) “ bir kamusal ortamda kolektif davranmak vatandaşların formel ya da informel gruplar biçiminde çıkarlarını,tutkularını ve fikirlerini açıklama,bilgi değişimi,devlete olan taleplerini,çoklu amaçlara ulaşmada ve devlet yetkililerini sorumlu tutmak için oluşturdukları kuruluşlar olarak tanımlarlar.Bir çok STK kalkınma çabalarını desteklemede etkili olmuşlardır.

STK'lar 1995'te Batı Avrupa'da toplam istihdamın % 6.9unu,ABD'de ise istihdamın % 7.8'ini oluşturuyordu.

1990-1995 arasında sektör ABD,Fransa,Almanya,Hollanda,Belçika ve Japonya gibi belli başlı OECD ülkelerinde artı % 24'lük bir hızla büyüdü.Ancak ekonomik ölçek açısından sektör oldukça küçüktür.

STK'lar Dünya Bankasının Kalkınma projelerinde ve AB Komisyonu gibi uluslararası organizasyonlarda son yıllarda önemli aktörler olarak da tanınmaya başlamışlardır. Merkezi ve Doğu Avrupa'da da demokrasiye geçişi hızlandıran programların önemli bir parçası haline gelmişlerdir.

1980'lere kadar STK'lar uluslar arası ve hükümetler arası konferanslarda marjinal rol oynamıştır.Ancak STK'ların uluslar arası arenalarda rolleri 1990'lerden sonra artmaya başlamıştır.Örneğin,1992'de Rio de Jenairo Yerküre Zirvesi,1995'te Kopenhag Sosyal Zirvesi,1997'de Beijing'de Kadınlar Zirvesi ve 1999 WTO Seattle Toplantıları artan uluslar arası STK etkinliklerine iyi birer örnek olarak gösterilebilir.Ayrıca Almanya'da ulusal delegasyonlarına STK temsilcilerini de dahil etmeye başlamıştır.

1990'da "Uluslar arası Dernekler Birliği (UIA)" Uluslar arası STK olarak 22.958 adet STK kaydederken bu rakam 1999-2000'de 43.958'e çıkmıştır(ANHEINER,CARLSON:2001). Son yıllarda daha değişik bir deyim olarak STK ile ilgili "Sosyal Vatandaşlık Kavramı" globalleşmeye ve post-fordizm krizlerine hatta monetarizmin ekonomik bireyciliğine bir alternatif olarak 1990'lerden sonra kullanılmaya başladı.Komünizmin çökmesi aktivitelerde değişime yol açtı.Benzer yeniden yapılanma Macaristan ve Polonya'da da başladı. STK'ların politik analiz alanında etkinliği ile ilgili belki en etkili çalışma Jean COHEN ve Andrew ARATO'nun "Sivil Toplum ve Politik Teori(1992) adlı çalışması olmuştur.Sivil toplum çalışmalarının alt yapısını hazırlamada özelleştirme furyası da etkili olmuştur.Bu gönüllü derneklerin sosyal sektörü sık sık "kar amacı gütmeyen üçüncü sektör (non-profit third sector)" olarak da tanımlanmıştır.

PUTNAM(1993),kamu işlerinde sivil toplumda aktif katılımın vatandaşlığı güçlendirme potansiyeli olduğunu iddia etmiştir.Toplumun otorite ve bağımlılık gibi yatay ilişkilerden çok karşılıklı dikey ilişkiler ve işbirliği ile sınırlı olduğu durumlarda sivil toplumun aktivitelerinin çok yararlı olduğunu ve sosyal sermayeyi depoladığını öne sürmüştür.

ULUSLARARASI STK ETKİNLİKLERİ, İNSAN HAKLARI VE DEMOKRATİKLEŞME

1998'de ABD'de 109 milyon ABD'li STK 'lara gönüllü olarak katılmıştır.Bu toplam ABD yetişkin nüfusunun % 56'sıdır.Onlar haftada 3.5 saatlerini bu gönüllü kuruluşlara ayırmışlardır. Bu STK' lara verilen bağışlar 1990'lara doğru hızla artmıştır.ABD'de 2001'de toplam bağış tutarı 212 milyar idi.

ABD STK'larının % 12'si sanat,% 7'si kamu yararı,% 4'ü dini,% 4'ü çevre,% 12'si eğitim,ve % 13'ü diğer amaçlıdır.

STK'ların finansal yönüne baktığımızda ABD GSYİH'sının % 7'sine yakın bir kesimi ellerinde tuttukları söylenebilir.1997'de sadece sağlık sektöründe çalışan STK'lar 338,5 milyar Dolarlık bir gelire sahiptirler.Çalışan işgücünün % 10'una yakın bir kısmı STK 'larda çalışmaktadır.ABD'de insani hizmet sağlayan STK'ların gelir kaynaklarına baktığımızda gelirlerinin % 33'ü devletten,% 19'u bireylerden,% 5'i şirketlerden,% 6'sı vakıflardan,% 9'u diğer kaynaklardan,% 17'si hizmetlerden,% 11'i olaylardan sağlanmıştır(Berry:2003:122).

STK'lar devletten yardım alarak devlet içinde devlet konumuna gelebilmektedirler.Örneğin ABD'de STK harcamaları kamu harcamalarının % 14'üne

ulaşmakta,ancak İngiltere’de STK harcamaları devletin harcamalarının ancak % 2’sine ulaşabilmektedir.

İnsan hakları,uluslar arası ilişkilerin temel bir konusu haline geldi.Jimmy Carter(1977-81) döneminde global ilgi insan hakları konusunda yoğunlaşmaya başladı.Carter döneminde” İnsan Hakları ve İnsani İlişkiler Bürosu” bir devlet departmanı olarak kuruldu.Büro,İnsan hakları ve Demokrasiyi teşvik için devletin yardımcı sekreteri gibi çalıştı.Ancak Carter’ın insan hakları diplomasisi dengesiz davranmakla suçlandı.Örneğin,Güney Kore’yi demokratikleştirmeye çalışırken Pakistan ve Çin için uğraşmadı.

BM’in insan hakları merkezi ,uluslararası STK’larla devamlı iletişim halinde idi.Avrupa ve Kuzey Amerika’da özel vakıflar uluslar arası alanda insan hakları alanında çalışan STK’ları ilk fonlayan vakıflar oldu.Bunlardan ilk akla gelen Ford Vakfıdır(IRIYE:2002:126).

STK’lar 1995’te Batı Avrupa’da toplam istihdamın % 6.9unu,ABD’de ise istihdamın % 7.8’ini oluşturuyordu. 1990-1995 arasında sektör ABD,Fransa,Almanya,Hollanda,Belçika ve Japonya gibi belli başlı OECD ülkelerinde artı % 24’lük bir hızla büyüdü.Ancak ekonomik ölçek açısından sektör oldukça küçüktür.

STK’lar Dünya Bankasının Kalkınma projelerinde ve AB Komisyonu gibi uluslar arası Organizasyonlarda önemli aktörler olarak da tanınmaya başladı.

Merkezi ve Doğu Avrupa’da da demokrasiye geçişi hızlandıran programların önemli bir parçası haline geldi.

1980’lere kadar STK’lar uluslar arası ve hükümetler arası konferanslarda marjinal rol oynamıştır.Ancak STK’ların uluslar arası arenalarda rolleri 1990’lardan sonra artmaya başlamıştır.Örneğin,1992’de Rio de Jenairo Yerküre Zirvesi,1995’te Kopenhag Sosyal Zirvesi,1997’de Beijing’de Kadınlar Zirvesi ve 1999 WTO Seattle Toplantıları artan uluslar arası STK etkinliklerine iyi birer örnek olarak gösterilebilir.Ayrıca Almanya’da ulusal delegasyonlarına STK temsilcilerini de dahil etmeye başlamıştır.

1990’da “Uluslar arası Dernekler Birliği (UIA)” Uluslar arası STK olarak 22.958 adet STK kaydederken bu rakam 1999-2000’de 43.958’e çıkmıştır(ANHEINER,CARLSON:2001).

1992’de uluslararası STK’ların geliştirmekte olan ülkelere yardımı 17.6 milyar \$’ı bulmuştur.Bu toplam denizaşırı kalkınma yardımlarının % 15’ine kadar denk düşmektedir.GOÜ’lerde 6000 ile 30.000 arasında STK olduğu tahmin edilmektedir.Dünya Bankası STK’ları,acı çeken,fakir ülkelerin çıkarlarını savunan çevreyi koruma amaçlı,sosyal hizmetler sağlayan veya toplum kalkınmasına yardım eden ,kar amacı gütmeyen ve hükümetlerden bağımsız kuruluşlar olarak tanımlamıştır (Non-Governmental Organizations Research Guide,www.docs.lib.edu/igo/guides/ngo).

Son 20 yılda STK ‘lar hızla profesyonelleşmişlerdir.STK’ların temel karakteristikleri “ gönüllülük” ve “yardımlaşma”dır.Dünya Bankası STK’ları iki gruba ayırır.Bunlar :

1-Operasyonel STK’lar.

2-Destekleyici STK’lar (advocacy).

Operasyonel bazlı olanlar da kendi aralarında 3’e ayrılmışlardır:1-Toplumsal bazlı ,2-ulusal bazlı ve 3- uluslararası bazlı STK’ lar.

Dünya Bankası’na göre STK’ ların güçlü ve zayıf yönleri şunlardır :

Güçlü Yönleri :

- Güçlü bağlar
- Alan temelli
- Yenilikçi ve destekleme yeteneği
- Kalkınmaya süreç-kökenli yaklaşım
- Katılımcı metodolojiler ve araçlar
- uzun vadeli icra ve sürdürülebilir kalkınma
- Maliyet etkenliği

Zayıf Yönler ise :

- Sınırlı finansal ve yönetim deneyimi
- Sınırlı kurumsal kapasite
- Düşük düzeyli kendine yeterlilik
- İzolasyon/organizasyonlararası iletişim ve koordinasyon eksikliği
- Sosyal veya ekonomik bağlamda anlayış eksikliğidir.

MİSHRA (1991), son yıllarda üç temel gelişmenin refah devletinin ekonomik, siyasal,ideolojik çerçevesini önemli bir şekilde değiştirdiğini iddia eder. Bunlar:

1-Sosyalist sistemin çöküşü, 2-Globalizasyon, 3-ulus devletin küçülmesidir (KIR:2002:46).

OECD rakamlarına göre 1986'da STK'ları 5.3 milyar \$ endüstrilemiş ülkelerden GOÜ'lere transfer ettiler.Yaklaşık 1 milyar \$ yardım uluslararası kalkınma ajansı (IDA) yapıldı(OECD 1988,Worldbank 1991:136).1990'larda net yardımlar toplam resmi yardımların % 13'ünü oluşturan 7.2 milyar \$'a ya da gelişmekte olan ülkelere olan toplam kaynak akımının % 2.5'una ulaştı(UNDP 1993:93,CLARKE:1998:139).

Kuzey devlet kalkınma yardım düzeyi ve 1990'lar boyunca sivil toplumda yeni ilgi radikal bir şekilde güney kalkınması için STK'lar bağlamında değişmiştir.1990'lardan sonra hükümet ile işletmeler arasında 3.sektör olarak tartışmalar STK'lara kaymıştır.1985-1995 arası STK'ların altın çağı olarak görülebilir.Sonuçta,hükümet,iş çevreleri ve sivil toplumun tamamlayıcı rollerinin dengeli bir değerlemesi kalkınma sürecinde ortaya çıkmıştır.Sivil toplum çeşitli şekillerde tanımlanmıştır.

Bazı STK'lar çok fazla büyümüşlerdir.Örneğin Sri Lanka'da SARVODAYA ve Bangladeş'te PROSHIKA.Ancak bu STK'ların başarıları ya da başarısızlıkları konusunda çok az yayın vardır.Bu STK'lara fon sağlayanlar yıllık raporlardan tahmin edilmişlerdir.Ancak Bangladeş'te Grameen Bank,Pakistan ve Hindistan'da Aga Khan Vakfı ve Sri Lanka'da Sarvodoya konusundan yayın bulmak mümkündür.

FOURASTIE ,ekonominin “ üçüncü sektörleşmesini”(tertiarizon:hizmet sektörünün hakim hale gelmesi) entelektüel çalışmanın kol emeğinin yerini almasına imkan veren bir olgu olarak görmüştür.Yani ,fikir üreten ekonomiler,nesneleri üretenlerden daha az eşitlikçidirler ve fikirleri olmayanları dışlama eğilimindedirler.

Dünya ticareti fikirlerin üretimi ile uğraşan alanlarda ücretleri arttırırken,Kuzey'in vasıfsız işçilerinin işlerinin Güney tarafından ele geçirilmesine imkan vermek suretiyle,eşitsiz zenginleşmenin motoru olarak iş görüyor.

AB Komisyonu 18 ocak 2000 (COM 2000,11)'de “Komisyon ve STK'ları:Daha güçlü bir ortaklık inşa etmek” isimli bir discussion paper kabul etmiştir. Küreselleşme süreciyle birlikte devletle birey arasındaki ilişkiler sorgulanmakta,vatandaşlık statüsü yeniden oluşturulmakta,devletin küçültülmesi,yerel

yönetimlerin güçlendirilmesi,yerinden yönetim ilkesinin öne geçirilmesi,insan haklarının ve temel özgürlüklerin dikkate alınması,bireylerin devletten özerk ve sivil alanlarının mümkün olduğunca geniş tutulması gibi yeni değerler ve yapılar tartışma gündemine getirilmektedir.

Küreselleşme yeni liberal politikalar çerçevesinde özellikle az gelişmiş ülkelere yönelik kalkınma stratejisi olan” sürdürülebilir kalkınma modelinde” STK'lara farklı bir işlev yüklenmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın yalnız hükümet eylemleriyle ve piyasa güçleriyle sağlanamayacağı anlaşıldığından STK'lara hem yoksulluğu azaltmada hem de demokratikleşmenin sağlanmasında belirleyici roller biçilmektedir..”(ALAGÖZ,ALODALI,UÇTU:2004:129).

“John Hopkins Üniversitesinde yapılan bir araştırmaya göre 1995 yılında dünyanın en büyük beş ekonomisindeki G5'lerdeki STK sektörünün parasal boyutu 1.311 trilyon dolardır.Bu mali boyut aynı yılda Çin ve Hindistan'ın da dahil olduğu en az gelişmiş 50 ülkenin ulusal gelirin toplamından fazladır.(Clark,1998,Köymen:2004:67)

Oxfam,Save The Children,Plan International,Medecins Sons Frontieres,World Vision International ve CARE gibi Japonya,Kanada ve Avrupa'da tanınmış STK'ların toplam gelirleri Kuzeydeki STK sektörünün gelirin % 20'sini oluşturmaktadır.

Bu STK'ların çalışma alanları : acil yardım,rehabilitasyon,uzun dönemli kalkınma,kalkınma eğitimi gibi konulardır.1994'e kadar ABD STK'larının gelirleri 6.8 milyar \$'ı bulmuştur.

Benzer Eğilimler Endüstrileşmiş OECD ülkelerinde görülmüştür.OECD tahminlerine göre Kuzey STK'ları uluslararası programları 1980'de 1600 adet iken 2500'e çıkmıştır(Lindenberg ve Bryant:2001).

Tablo - 1 -

Uluslar arası STK Sektöründe Değişim

Yıl	STK sayısı	Gelirler
1970	52	614
1994	419	6839
1970'den beri Büyüme	8.5 kez	11.3 kez

Kaynak:USAID,Annual Reports on US Voluntary Foreign Aid Programs,Washington,D.C.

Tablo - 2 -

Kuzey STK'larının Gelirlerinde büyüme(milyar \$)

Yıl	Özel	Kamu	Toplam
1970	800	200	1000
1997	4.600	2.600	7200

Kaynak: UNDP,Human Development Report 1993,OECD Development Cooperation Report 1998,DAC Public Revenue ODA Katkısı Dahil

STK'lar konusunda sağlıklı istatistikler bulmak zordu.Bazıları Güney STK'larının 250.000 den fazla olduğunu öne sürerken bazıları da 2.000.0000 dan fazla olduğunu öne sürerler.

Etyopya'da STK sektörü son 10 yılda dünya STK büyüme hızının üstünde büyümüştür.Uluslararası Kuzey STK'larının hızlı büyümelerinin belli başlı nedenleri:
-Kamu mali krizleri
-Sovyetler Birliği'nin çöküşü
-Demokratik dışı açılmalar
-İkili ve çoklu teşvikler
-Uluslar arası haberleşmedeki gelişmelerdir

Afrika'da bazı devletler zayıf olduğu için (örneğin Somali) ulusal ve yerel hizmetler de tamamen çökmüştür.Belediye hizmetleri,su,elektrik,sağlık,eğitim sistemleri çökmüş,ordu yerini klan kökenli ordular almış,insanlar şiddet ve sosyal kargaşa arasında yaşamaya alışmışlardır.Böyle bir ortamda hem kuzey kökenli STK'lar ve küçük toplum temeline dayalı organizasyonlar toplumun bu ihtiyaçlarını karşılamaya başlamışlardır. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile uluslar arası STK toplumu Bosna,Kosova,Çeçenya,Rusya,Ermenistan'da İnsan yıkıntıları ve iltica hareketleriyle mücadeleye girişmişlerdir(Lindenberg,Bryant:2001).

Tablo - 3 -

Etyopya'da STK Sektörü Büyüme ve Değişim rakamları

	1979	1980-1984	1995-1999	
Uluslar arası	21	28	80	% 28
Ulusal	13	18	200	% 72
Toplam	34	46	280	

Kaynak: ITC/MIS Report 1995-2001 CDPP,Ethiopia

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ulusal ya da uluslararası alanda Türkiye'de ve Dünya'da STK'ları organize eden HABİTAT,Birleşmiş Milletlerin ECOSOC Komitesi,AB .. ,Dünya Bankası gibi uluslar arası kuruluşlar yanında konu ile ilgili yayınlar çıkaran Türk tarih Vakfı,Sivil Toplum dergisi,Açık Toplum Enstitüsü gibi kurum ya da yayın organları ya da üniversitelerde STK'larla ilgili veriler toplayan (bilgi üniversitesi gibi) kurumlar olmasına rağmen ne ulusal ne de uluslararası STK'larla ilgili hukuki düzenleme,Kanun,Anlaşma ya da derli toplu istatistik toplayan ve yayınlayan kurum ,anlaşma ya da kuruluşlar olduğunu söyleyemeyiz.Sadece dernekleri dernekler Kanunu gibi parçalı hukuki düzenlemeler şimdilik düzenlemektedir.Ancak tümünden STK'larla ilgili bir hukuki düzenleme yoktur.

Ayrıca özellikle Uluslararası STK'larla ilgili fon sağlayan önemli kaynaklar yoktur.Sadece bağışlar ve bazı hükümetlerin bütçelerinden ödenekler ayrılmaktadır.Dolayısıyla tek elden

- istatistik düzenleyen ve yayınlayan,
- Resmî ya da gayri resmî fonları bir elde toplayan ve katılımı ölçüsünde üye ülke STK'larına kullandıran ortak bir uluslararası fona
- Ayrıca tüm uluslar arası STK'ları düzenleyen kapsamlı bir "STK Anayasasına"ihtiyaç vardır.Diğer ulusal STK'lar tüm dünya'da bu Anayasaya göre kendi "STK Yasalarını" yapacaklardır.STK Anayasası'nı Bir BM ,Dünya Bankası,ya da GATT/WTO gibi bir kurum yapabilir ve kendi bünyelerinde ya da özerk bir "Uluslararası STK Merkezi" oluşturulabilir.Bu merkez üye ülkelerin tüm vakıf,dernek,SİAD gibi STK'larının temsilcilerinden oluşan bir

“icra kurulu”,“danışma kurulu” gibi kurullar oluşturarak istatistikler düzenleyebilir.

Merkez'in bir fonu oluşturulmalıdır.Tüm üye ülkelerin bütçelerinin ve STK'larının fonlarının bir yüzdesi bu “merkezi fonda” toplanabilir.Bunun için uluslararası çevrelerde güçlü bir lobicilik faaliyeti yapılmalıdır.Dünya bankası gibi uluslararası finans kurumları da fona katkıda bulunabilirler.Zaten Dünya bankası gibi kuruluşların yoksulluğu azaltma yönündeki çalışmaları bilinmektedir.Böylece yoksulluğu azaltma , küresel eşitliği sağlama ve demokratik çabaları daha sistematik bir anlam kazanmış olacaktır.

Ulusal bazda bundan sonra hareket etmek kolaylaşacak ve STK'lar dünya genelinde parçalı yapıdan kurtulacaklardır. Ulusal bazda ise ülkeler kendi STK kurumlarını oluşturacaklar ve ulusal istatistiklerine STK faaliyetlerini de ekleyeceklerdir.Türkiye'de örneğin istatistik işini DİE üstlenebilir,düzenli istatistikler tutabilir.Ya da DPT bünyesinde bir “STK Daire Başkanlığı” oluşturulabilir.Tüm STK'ları böylece denetleme ve yayın çıkarma işlemi kolaylaşacaktır.Yoksa gittikçe artan STK'ları denetim ve kayıtlama işlemi zorlaşacak ve parçalı görünümünden kurtululamayacaktır.

KAYNAKÇA

- ANHEIER Helmut K.,CARLSON Lisa and KENDAL Jeremy,”Third Sector Policy at the Crossroads in the World of Non-profit Organizations”, An International Non-profit Analysis Series,Editör:Stephan OSBORNE,Routledges Studies in the Management of Voluntary and Non-profit Organizations,2001
- ALAGÖZ,M.B.Fatih ALODALI,Ramazan UÇTU “ Yeni Dünya Düzeninde Değişen Aktörler,Değişen Roller ve STK'lar”(Tebliğ),I.Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi,4-6 Haziran 2004,Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ,Dardanos Tesisleri
- ARAR A.Asim,”Yeni Dünya Düzeni Eskiyor mu?”,T.C.Dışişleri Bakanlığı,Uluslar arası Ekonomik Sorunlar ,Sayı 15,Kasım 2004
- AYDOĞAN Metin,Yeni Dünya Düzeni,Kemalizm ve Türkiye,2.cilt,Kumsaati Yayınları,20yy'ın Sorgulanması,2003
- BERRY_Jeffry,ARONS David F.,A voice for Non- profits ,Brookings Instution Press,Washington D.C.,2003
- BROWN_M. Kevin,KENNY Susan,TURNER Bryan S.,PRINCE John K.,”Rhetorics of Welfare Uncertainty,Choice and Voluntary Associations,Mc Millan Pres Ltd.,2000.
- COŞAR Simten , Küreselin Neo- Liberal Görüntüleri : Tarihin Sonu mu ?,Global Yerel Eksende Türkiye,içinde :E.Fuat KEYMAN,A.Yaşar SARIBAY,Alfa Yayınları,No.717,Dizi No.25,Şubat 2000
- CLARKE Gerard , The Politics of NGO's in the South-East Asia,Participation and protest in the philipinnes,Routledge London and Newyork,1998
- COHEN Daniel , Dünyanın Zenginliği ,Ulusun Fakirliği,İletişim Yayınevi,1.baskı,7 12000
- www.docs.lib.edu/igo/gudes/ngo
- FUGERE Robert , Future Directions for Development Non-Governmental Organizations,October 2001

- HIGGINS ,ELANOR R.E. ,”Global Bussiness means Global Responsibilities”,Research strategies – Contractions and Consequences, Global Responsibility ,Vol.,No.2003 (kitap içinde makale).
- İNSEL Ahmet ,” Yeni Emperyal Güç ve Neo-Liberal Küreselleşme”, Birikim,Sayı:148,Ağustos 2001
- İNSEL Ahmet , “Sorumsuz Alacaklılar ve Uluslar arası Kuruluşlar “,Neo Liberalizm Hegemonyanın Yeni dili,Birikim Yayınları,1.baskı,No.29,2004
- IRIYE Akira ,Global Community,The Role of International Organizations in the making of the Contemporary World University of California Pres,2002
- KALAYCIOĞLU Ersin ,”Sivil Toplum ve Neo-Patrimonyal Siyaset “,**Küreselleşme,Sivil Toplum ve İslam** içinde,Derleyenler:E.Fuat KEYMAN,A.Yaşar Sarıbay,Vadi Yayınları,No.90,Toplum Dizisi No.34
- KARSTEN Ronit ,SCHNEIDER Volker ,Private Organizations in the Global Politics,Routledge/ECPR Studies in Political Science,London and Newyork,2003
- KAYA Gazanfer , Kamusal hizmet gerçekleştiren Sivil Toplum Kuruluşlarının Neo-Liberal politikalar Karşısındaki konumları, www.sosyalhizmetuzmani.org/kamusalhizmetler.htm
- KIR Adil , Globalizasyon,Küreselleşme Ulus Devletin Sonu mu?,Eylül Yayınları,2002,Ankara
- Korel KÖYMEN,” Küresel Sivil Toplum : Gereksinme,Fırsatlar ve Engeller”, I.Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi,4-6 Haziran 2004,Çanakkale
- LINDENBERG Marc, BRYANT Coralie ,Going Global:Transforming Relief and Development NGO’s,Kumarian Pres İnc.,2001
- Non-Governmental Organizations Research Guide,www.docs.lib.edu/igo/guides/ngo
- PRODİ and KINNOCK ,”The Commision and Non-Governmental Organizations :Building a stronger partnership,www.europa.eu.int/com/civil_society/index_en.htm
- SARIBAY A.Yaşar , “Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum”, **Küreselleşme,Sivil Toplum ve İslam** içinde,Derleyenler:E.Fuat KEYMAN,A.Yaşar Sarıbay,Vadi Yayınları,No.90,Toplum Dizisi No.34
- SARIBAY A.Yaşar,21.yy’a doğru global kapitalizm,oryantalizm,yerlilik:Teorik bir çerçeve,
- SAVAŞ Vural , Satılmışların Ekonomisi ,Bilgi Yayınevi,Bilgi Dizisi:133,2002
www.worldfederaliscanada.org

II. ULUSAL SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI KONGRESİ

“STK’ların Toplumsal Yapı Üzerindeki Etkisi ve Önemi”

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15–16 Ekim Çanakkale

DEMOKRASİ VE HEMŞEHİRİ DERNEKLERİ: ÇORUM VE SİNCAN ÖRNEKLERİ

Araş. Gör. Metin UÇAR
Gazi Üniv. Çorum İ.İ.B.F.

GİRİŞ

Bu çalışma “hemşehri dernekleri”nin politik arenadaki yerini göstermeyi amaçlamaktadır. Konuyu ortaya koyabilmek için bir alan araştırması yapılmıştır. Alan araştırması, yoğun göç alan Ankara'nın Sincan ilçesi ile dışarıya yoğun göç veren ancak özellikle kendi köylerinden ve ilçelerinden göç alan Çorum'da gerçekleştirilmiştir. Buna ek olarak İstanbul Gaziosmanpaşa'da, kurulma aşamasını da gözlemleyebildiğimiz Ağrılılar Derneği'nde yaptığımız araştırmanın sonuçları da bu sunuma yansıtılmıştır. Böylece 7'si Sincan'da¹, 7'si Çorum'da² ve biri de Gaziosmanpaşa'da olmak üzere toplam 15 dernek bu çalışmanın kapsamına girmiştir³. 15 derneğin yöneticileri ile yapılan görüşmelerin yanı sıra Sincan'daki Gümüşhaneliler Derneği ve Çorum'daki Kafkas Derneği üzerinde ayrıca duruldu.⁴ Kafkas Derneği'nin Aluj Gecesi ve Gençlik Komisyonu Kahvaltı Toplantısı ile Gaziosmanpaşa Ağrılılar Derneğinin cenaze ve bayram yemeği toplantılarından aldığımız notlar da çalışmamızı besledi. Dernekler

1-Sincan'da Ağrılılar, Çorumlular, Gümüşhaneliler, Tokatlılar, Oğuzlar, Öz-Sincanlılar ve Yukarı Şeyhler Dernekleri ile görüşüldü.

2-Çorum'da Yukarı Körücek Köyü, Cemilbey (Çorak) Köyü, Konaklı Köyü, Dedesli Ovası Türkmen Köyleri, Büyük Palabıyık Köyü, Kafkas ve Karadenizliler dernekleri ile görüşüldü.

3-Hemşehri dernekleri ile görüşebilmenin kendisine has bazı zorlukları var. Öncelikle Sincan'da yapmaya çalıştığım görüşmelerin, kabul edilmesi için oldukça fazla uğraşmak gerektiği ve bir çok görüşme talebim reddedildi. Örneğin Ankaralılar Derneği ile görüşmek oldukça ilginç olabilirdi zira Ankara'da böyle bir dernek kurmanın anlamı çok farklı olmalı idi ancak birkaç defa girişimde bulunmama rağmen görüşme sağlanamadı. Son olarak dernek başkanının telefonuna ulaştım, kendimi anlattım ve ilk cümlesi “nerelisin sen” oldu. “Yatsı namazı” çıkışında işyerinde buluşmak için randevu aldım yine görüşemedik. Birkaç kez daha işyerine uğradım ancak görüşmek mümkün olmadı. Daha sonra başkan Rizeli olan ve tüm üyeleri Sincan'ın dışından olan ve dernekçilik yapılmayan Öz Sincanlılar Derneği ile görüşünce Ankaralı olmanın da bir cazibesi kalmadı. Dernekler ile görüşme taleplerimin reddedilmesi özellikle köy dernekleri tarafından yapıldı. Çorum'da yaptığım görüşmeler ise Çorum'da çalışıyor olmanın verdiği avantajla nispeten kolay oldu.

4-Bunun en önemli nedeni, Gümüşhaneliler Derneği'nin yoğun faaliyetleri ile Kafkas Derneği'nin 1968'den beri varlığını sürdürmesi olarak gösterilebilir. Zira büyük ve kurumsallaşmış bir dernek ile uzun süreden beri varlığını koruyabilen bir derneğin daha yakından incelenmesi ile hem derneklerin ne gibi sorunlar yaşadıklarını hem de nasıl işlediklerini daha iyi göreceğimizi düşündük.

dışında da Sincan ve Çorum'da birer belediye yetkilisi ile görüşüldü.⁵ Böylece 45 görüşme tutanağı 4 de gözlem notu ile çalışmamızı tamamladık.

Araştırmamız keşfedici, anlamacı bir amaçla gerçekleştirildiğinden niteliksel özellikleri ön plana çıkardık. Buna uygun olarak “derinlemesine görüşme tekniği” kullandık. Durum böyle olunca tüm hemşehri dernek ya da gruplarını temsil edecek orantısız bir sayıya ulaşma kaygısı gütmeydik ancak görüşülen her kişinin hemşehrilik, siyaset ve yurttaşlık deneyimleri çalışmamız için anlamlı oldu.

Çalışmada iki ana bölüm ön plana çıkmakta, öncelikle, sadece gurbette yaşayan insanlar için değil kendi memleketlerinde yaşayan kişiler için de işlevsel olan “hemşehri dernekleri” üzerinde durulmakta; bu bağlamda bir “hemşehri dernekleri” tipolojisi oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ardından da siyaset yapma mekânı olarak hemşehri deneğinin ne anlama gelebileceği sorgulanmaktadır. Bu sorgulama sürdürülürken, günümüzde kimlik ekseninde yürütülen postmodern siyasetin ve demokrasinin önemli sorunları çerçevesinde “hemşehri deneğini”nin yeni açılımlar için anlamlı olup olmadığı tartışması ön plana çıkacağından, özellikle modernlik sonrası siyasal tartışmalar göz önünde bulundurulmaktadır. Sonuçta çalışma, ulus-devletin yaşadığı siyaset ve demokrasi sorunlarının, hemşehri dernekleri düşünüldüğünde, Türkiye’ye özgü bir açıklamaya yol açıp açmayacağı konusunu anlamaya yönelmektedir.

HEMŞEHİRİ DERNEKLERİ

“Hem-” ön takısı başına geldiği kelimelere ortaklık, aynılık anlamlarını katar. Örneğin “hemzemin” aynı düzeyi, “hemfikir” aynı fikri paylaşmayı anlatır. Hemşehri kavramını da böyle bir çözümlemeye tabi tutarsak aynı şehirden olmayı ifade eder. Ancak aynı şehirden olmayı aşan birçok kullanımı olduğu da hemen görülür.

Hemşehri, her halükarda akrabaları ve aynı köyden olanları kapsar. Ancak kapsamın her zaman değişebildiği de ortadadır; bazen aynı il, ilçe ya da bölgeden olmak, aynı mezhebe, dine, etnik kökene mensup olmak, aynı dili konuşmak hemşehri olmanın göstergesi (Ayata, 1991:97) olabilmektedir.

Hemşehri olmak nasıl tanımlanırsa tanımlansın konumuz açısından önemli olan hemşehrilik bağıdır. Hemşehrilik bağı, özellikle, belli bir yöreden başka bir yöreye göç eden insanlar tarafından kurulur. Yeni yerleştikleri yöreyi öncelikle gurbet olarak gören ve aynı kökenden gelen göçmenler arasındaki ilişkinin belirlediği bu bağ (Schüler, 1999: 191), bağı kuran insanlara, belli bir koruma alanı sağlar. Ancak göç eden kişiler arasında öncelikli olarak göze çarpan bu bağ, farklı düzeylerde de olsa göç alan ya da veren yörelerin insanları arasında da kurulur⁶. Görüştüğümüz Dedesli Ovası Türkmen Köyleri Derneği başkanının “*gurbette dernekçilik bizim yaptığımızdan daha iyi*

5-Sincan'da Sincan Belediyesi'nin Eğitim ve Sosyal İşler Dairesi Başkanıyla Çorum'da da Çorum'daki dayanışma ağlarını iyi bilen Çorum Belediyesi'nin halkla ilişkiler bölümünde çalışan Celalettin Bayrak ile görüşüldü.

6-Büyük şehirlerde yapılan birçok araştırmada hemşehrilik bağının göçle birlikte ortaya çıktığı vurgulanır. Biz ise yaptığımız bu araştırma esnasında göç etmeyenler arasında da yoğun bir hemşehrilik bağı gördük. Çorum'daki dernek yetkililerinin de belirttiği gibi, Çorum il sınırları içinden gelip Çorum merkeze yerleşen insanlar kendilerini gurbette hissetmiyor olmalarına rağmen yoğun bir hemşehrilik dayanışması içinde olabiliyorlar. Öte yandan Bir çok yörede o yörenin ismini taşıyan hemşehri derneklerinin de bulunması (Örneğin Ankara'da Ankaralılar Derneği, İzmir'de İzmirli Derneği) göç ve hemşehrilik ilişkisini başka açılardan da incelememizi zorunlu kılmaktadır.

yapılıyor” demesinde de ortaya çıktığı gibi belki de bu sadece bir derece farkı olarak da görülebilir⁷.

Hemşehrilik sadece yurt içinde değil yurt dışında da etkili olmakta hatta çoğu zaman ulusallığın önüne geçmektedir. Yurt dışındaki hemşehri gruplarının *Türk* ismi taşıyan derneklerden ziyade kendi yörelerinin ismini taşıyan derneklere daha çok devam etmeleri de bunun kanıtıdır (Dicarlo, 2001: 167-168).

Hemşehrilik, ilk etapta göç eden kişilerin iş ve barınak bulmaları için en önemli araçlardan biri olarak görülür ancak bu bağın sadece iş ve barınak bulma aracı olmayıp ayrıca bir “kimlik” haline de geldiği yadsınamaz (Ayata, 1991: 89). Böylece yabancı ve rekabetçi bir ortamda hemşehrilik bağının sosyal kültürel bir dayanışmayı aşip ideolojiye veya ekonomik bir bağa dönüşebildiği (Ayata, 1991: 100) de görülür.

Hemşehri dayanışmasında göç ve zincirleme göç olgularının, farklı derecelerde de olsa hem göçmenler açısından hem de yerliler açısından, oldukça önemli bir rolü vardır. Bu tarz dayanışmalar sonucunda kurulan derneklerin daha çok göç alan şehirlerde olduğu ise yadsınamaz bir gerçektir. 1997’de meclise verilen bir soru önergesinin de ortaya çıkardığı gibi göç veren birçok şehirde hiçbir hemşehri derneği yokken göç alan şehirlerde bu tarz örgütlenmelerin oldukça fazla olduğu görülür (TBMM Genel Kurul Tutanağı, 1997)⁸. Hemşehrilik bilincinin dernek dayanışmasına dönüşmesi günümüzde de yoğun bir biçimde artarak devam etmektedir. Sözgelimi 1997’de İstanbul’da 1922 adet hemşehri derneği varken 2002’de bu sayı 4000’e yaklaşmıştır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2002).

Sivil toplum örgütlenmesinin zayıf olduğu ülkemizde, böyle derneklerin en yaygın örgütlenmelerden biri olması önemlidir. Bu bağlamda 1996 yılında TÜSES’in yaptığı araştırma (Erder, 1997:35-36) ilginç sonuçlar vermektedir; araştırmaya göre seçmenlerin sadece yüzde 6.2’si herhangi bir sivil toplum örgütüne üyedir. Bunların yarısını zorunlu örgütler olan meslek odaları oluştururken dörtte bir oranındaki kısmını ise hemşehri dernekleri oluşturmaktadır.

Yaptığımız araştırmalar sonucunda da benzer sonuçlara ulaşıldı. Siyasi parti temsilcilikleri, okul, camii ve spor dernekleri hariç Sincan’da 80’in üzerinde dernek bulunmaktadır ve bunların yaklaşık %50’si hemşehri derneğidir. Çorum’da ise okul, camii ve spor dernekleri çıkarıldığında 161 dernek vardır ve bunların 45 tanesi hemşehri derneği statüsüne sokulabilir⁹. Çorum’daki hemşehri derneklerinin okul, camii ve spor dernekleri haricindeki derneklerin içindeki oranına bakıldığında %28 olduğu görülür.

7-İzmir’de bir çok kişiyi bir araya getirmesinin kolay olacağı düşünülen İzmir’in belli bir yöresini temsilen kurulan ve varlıklarını sürdüremeyen Bornovalılar, Karşıyakalılar dernekleri ilginç örnekler olarak sayılabilir. (Önen, 1996: 453)

8-Bu tarihte Bingöl, Bitlis, Tunceli, Hakkari, Muş ve Yozgat’ta hiçbir hemşehri derneği yokken Adıyaman, Ağrı, Artvin, Edirne, Giresun, Kars, Mardin, Nevşehir, Niğde, Şanlıurfa, Van ve Kilis’te ise sadece birer tane hemşehri derneği bulunmakta idi. Yine bu tarihte İstanbul’da 1922, Ankara’da 914, İzmir’de 115, Konya’da 80, Antalya ve İçel’de 79, Bursa’da 77 ve Kocaeli’de de 70 hemşehri derneği bulunmakta idi.

9-Ancak bunların 37’sinin köy derneği olduğu (bu dernekler daha çok Çorum’a bağlı köylerin isimlerini taşıyorlar) düşünülürse “gurbet” te olmayanların kurdukları bu yapıların Sincan’dakilerden farklı olduğu hemen anlaşılabilir.

Bu oran Sincan ile karşılaştırıldığında yukarıda değindiğimiz göç alan ve göç veren yöreler ilişkisi açısından değerlendirilebilir¹⁰.

Bu sayısal verilerin yanında hemşehri derneklerinin niteliksel özelliklerini de değerlendirmek gerekecektir. Hemşehri derneklerinin farklılıklarını daha iyi anlamlandırmak için, Sincan ve Çorum'daki hemşehri derneklerinden elde ettiğimiz verileri de kullanarak, bir tipoloji oluşturmak mümkün. Bu bağlamda hemşehri dernekleri iki farklı düzeyde ele alınabilir; *yöresel kapsayıcılıklarına göre ve dernek olma düzeylerine göre*.

1- Yöresel kapsayıcılıklarına göre hemşehri dernekleri beşe ayrılabilir;

Köy dernekleri: Bu derneklere üye olanlar genellikle birbirlerini çok iyi tanıdıkları için hemşehri dayanışmasını sürdürme noktasında önemli bir avantaj sağlarlar. Ancak derneklerin üye sayılarının azlığı gerek aidatların yetersizliği ve gerekse faaliyetlerin yürütülmesinde sorun oluşturmaktadır.

Mahalle dernekleri: Mahalle özellikle göç edilen kentin parçası olarak anlam kazandığından aynı mahalleli olanlar hemşehrilik açısından gelinen kentten farklı bir birlikteliğe pek gitmezler. Onun içindir ki bu tarz dernekler oldukça azdır. Sincan'da Yukarı Şeyhler ve Çorum'da Bahçelievler mahallelerinin ismini taşıyan birer dernek bulunmaktadır.

İlçe dernekleri: Bu tür dernekler hemşehri dayanışması için ideal bir büyüklüğe hitap etmektedir. Zira hem üyeler birbirlerini iyi tanıyabiliyorlar hem de yeterli sayıda olabiliyorlar.

İl dernekleri: İl dernekleri yeterli sayıda üyeye sahip olsalar bile il geneli düşünüldüğünde insanların birbirlerini yeterince tanıyamadıkları görülür. İl dernekleri için en önemli dezavantaj genişlik olmaktadır ki bu olumsuzluk, bizim de araştırmamızda ortaya çıktığı gibi, bazı ilçelerden olan üyelerin il derneklerinde daha ağırlıklı olmasına yol açmakta böylece istenen kapsayıcılık sağlanamamaktadır.

Bölge dernekleri: Kapsayıcılık alanlarına bir bölgeyi alan derneklere bakıldığında kast edilen bölge bazen birçok ili kapsayan coğrafi bölge (Karadenizliler Derneği) anlamında, bazen birkaç ülkeyi kapsayan bölge (Kafkas Derneği¹¹) anlamında bazen de daha mikro düzeyde birkaç köyü içine alan bölge (Dedesli Ovası Türkmen Köyleri Derneği) anlamındadır. Kapsayıcılıklarının genişliği dezavantaj gibi görünse de bölgeleri kapsayan derneklerin kültürel, etnik, dilsel, dinsel yakınlıkları ön plana çıkmakta ve bu da sıkı bir dayanışmaya yol açabilmektedir.

2- Dernek olma düzeylerine göre hemşehri derneklerini de üçe ayırabiliriz;

İsmi hemşehri derneği olup da, hemşehrilik bağları ile hiçbir ilişkisi olmayanlar: Bu kategoriye giren dernekleri kuran kişiler, genellikle yasal yollardan kahvehane (ya da lokal işlevi görece herhangi bir yer) açamayan ve derneklere tanınan bazı hakları kullanmak isteyenlerdir. Böylece genellikle merkezi yerlerde (camii ve okullara yakın da olsa) dernek lokali adı altında bazı işletmeler bulunabilmekte, ismini

10-DİE'nin 2000 verilerine göre Türkiye'deki göç istatistiklerine bakıldığında, Çorum'un "net göç hızı" % -58.4, nüfus artış oranı % -1.92 iken Ankara'nın net göç hızı % 25.6, nüfus artış oranı da % 21.37'dir (DİE, 2004). Sincan'a bakıldığında ise Ankara'nın en hızlı nüfus artış hızına sahip ilçesi olduğu görülür (% 105.26) (DİE, 2001). Buradan Çorum'un göç veren Sincan'ın ise göç alan özellikler taşıdığı net bir şekilde görülebilir.

11-Etnikliği de bir hemşehrilik türü olduğu unutulmamalıdır.

aldıkları yöre ile hiçbir alakası olmayan kişiler bile bu dernekleri kurabilmektedir. Diğer taraftan dernek üyeleri göstermelik olduğundan üye aidatları da “*dernek sahibi*” tarafından ödenmektedir.

Hemşehri derneği gibi çalışmak isteyip bazı imkânsızlıklardan dolayı bunu başaramayanlar: özellikle küçük yerleşim bölgelerine ait derneklerin konabileceği bu kategoride üye aidatlarının yetersiz olması, başka gelir kaynaklarının olmaması ve dernek işleri ile ilgilenen yeterli gönüllünün bulunmaması sonucunda dernekler nerede ise işlevsiz kalmaktadırlar. Yaptığımız araştırmada özellikle Sincan’daki köy derneklerinin böyle olduklarını, bazılarının herhangi bir mekânlarının da olmadığını ve gösterilen mekânların da, daha çok emniyet¹² tarafından istendiği için, göstermelik olduğunu gördük.

Gerçekten hemşehri derneği gibi çalışanlar. Bu tür dernekler özellikle hemşehrieler arasındaki dayanışmayı sürdürürebilmek için hem maddi imkânları olan hem de dernek işlerini sürdürebilecek kadar gönüllü üyeye sahiplerdir. Hemşehri derneklerinin büyük çoğunluğunun ilk kurulduğu dönemlerde böyle oldukları söylenebilir.

Görüldüğü gibi hemşehri derneklerinin oldukça farklı özellikleri var. Tüm bu farklılıklara rağmen “hemşehri derneği” olmanın ortak vurgusu ya sağlanan ya da sağlanmaya çalışılan *dayanışmadır*.

ALAN ARAŞTIRMASINDAN ELDE EDİLEN ÖNEMLİ SONUÇLAR

Sincan ve Çorum’da derinlemesine görüşme tekniğini kullanarak gerçekleştirdiğimiz alan araştırmasından elde ettiğimiz sonuçları önemli konu başlıkları ile birlikte maddeler halinde ele alabiliriz.

Neden dernek: herhangi bir yöreye ait hemşehri grubu bir dernek etrafında örgütlenmeye de önemli oranda dayanışma içinde olabilir. Hatta dernek aracılığı ile yapılacak faaliyetler ya da dernekten beklenen faydalar dernek olmadan da yürütülebilir. Sözelimi bir kahvehane de dernek görevi üstlenebilir. O zaman ilk olarak “neden dernekleşme yoluna gidildiği” sorusu önem kazanmaktadır. Dernek yetkilileri ile yaptığımız görüşmeler sonucunda, dernek kurmanın en önemli anlamının yasal ortamda faaliyet yürüterek yasal meşruiyet sağlama niyeti olduğunu gördük. En başta dernekler lokal işletmek, kurs açmak gibi bazı ayrıcalıklar kullanırlar, bundan daha da önemlisi düzenli gelir kaynakları (üye aidatları, bağışlar vs.) oluştururlar ve bu gelirleri resmi süreçten geçirerek yasal meşruiyetin verdiği güveni ilişkisini kullanırlar. Tüm bunlar düşünüldüğünde bir dernek çatısı altında birleşmek diğer formlardan daha mantıklı görülmektedir.

Amaç: Öyle görünüyor ki hemşehri örgütlenmelerinin en önemli güdüsü dayanışmadır. Zira görüşülen dernekler, Öz Sincanlılar Derneği hariç, kuruluş amacını hemşehrieler arası dayanışma olarak belirttiler¹³. Dayanışma alanları olarak daha çok iş ve barınak bulma, kan verme¹⁴, düğünlerde ve cenaze törenlerinde¹⁵, devlet dairelerinde,

12-Sincan’da alan araştırması yaptığımız dönemde dernekler masası emniyet bünyesindeydi.

13-Öz Sincanlılar derneği ise kahvehane ruhsatı alınmadığı için kurulmuş.

14-Oğuzlar derneğinde görüşme yaptığımız esnada bir hemşehri hasta için telefonla kan bulunması istendi. Dernek yetkilileri de daha önceden hazırlanan bir liste yardımı ile kan grubu uyuşan hemşehrileri aradılar ve hasta hemşehriye kan bulmaya çalıştılar.

hastanelerde hemşehrilere yardımcı olma, öğrencilere burs sağlama, yoksullara yardım etme, köyde tekrar yaşamı destekleme¹⁶, gurbette bir araya gelip hoşça vakit geçirme, yerel kültürü yaşatma¹⁷, yeni nesilleri kaynaştırma, gelenekleri sürdürülme, belli dinsel pratikleri yaşatma¹⁸, hemşehrilerin şehre adaptasyonu¹⁹ bunlardan en çok ön plana çıkanlarıdır. Geçmişe özlem, geleneklerin unutulması, köylülerin, hemşehrilerin birbirlerini tanıyamıyor olması kaygısı ile bir araya gelme düşüncesi örtük ya da açık bir biçimde tüm derneklerde görülebilir.

Üyelerin özellikleri: Hemşehri derneklerine bakıldığında ilk dikkat çeken, buralara kadınların hemen hiç üye olmamasıdır. Hemşehri örgütlenmelerinin bu erkek yapısı birçok dernek yetkilisinin de belirttiği gibi önemli oranda geleneklerden kaynaklanır.²⁰ Kadın üyenin olmamasının geleneksel kökünün yanı sıra, yine bu kökün bir uzantısı olan, dernek üyeliği anlayışından da kaynaklanmaktadır. Üyelik, her ne kadar kâğıt üzerinde bireysel olarak görünse de, hane/aile düzeyinde algılanmakta, üyeler belli bir aidat ödediklerinden her aileden sadece bir üye bulunmakta ve bu da genellikle ailenin reisi olarak görünen erkek olmaktadır.

Dernekten derneğe farklılık göstermekle birlikte dernek üyelerinin ağırlıklı olarak ortaokul ve lise mezunu oldukları söylenebilir. Ancak dernek kurucularına bakıldığında nispeten yüksek okul mezunlarının fazla olduğu da göze çarpar. Dernek üyelerinin ve müdavimlerinin sosyal ve ekonomik durumları incelendiğinde de oldukça farklı insanların bir araya gelebildikleri görülür²¹. Eğitilmiş-egitimsiz, yoksul-varsıl,

15-Gümüşhaneliler Derneği başkanı ile görüşürken aynı günde iki cenaze vardı ve cenazelerin Gümüşhane'ye nakli için dernek başkanı hem hastaneleri, hem otobüs firmalarını hem de hemşehrileri arayarak organizasyon yapmaya çalışıyordu. Gaziosmanpaşa Ağrılılar Derneğinde de cenaze sonrası bir yemeğe şahit olduk. Cenaze sonrası yemeklerin hep aynı olduğunu öğrendim (et, pilav ve ayran). Yemeği dernek organize ettiğinden belli bir standart yakalamaları gerekiyormuş (daha önce biri etli olmak üzere üç-dört çeşit ama her ailede farklı farklı yemekler yapıyordu). Kişilere kaç kişilik yemek vermek istedikleri soruluyor ve ona göre ne kadar et, pilav ve yoğurt alınacağı kararlaştırılıyor, hemşehri market sahibinden bazen parası sonra verilmek kaydı ile malzemeler alınıp yemekler hazırlanıyor.

16-Bu durum daha çok Çorum'daki köy dernekleri için geçerli.

17-Yörenin kıyafetlerinin, yemeklerinin, müziğinin belli günlerde, festivallerde tanıtılması gibi.

18-Yukarı Şeyhler Derneğinin kırklar ziyareti ya da Gümüşhanelilerin Ramazan sohbetleri gibi.

19-Gelinen yerin ve çevredeki insanların tanıtılması ki bu Sincan'daki dernekler için anlamlıdır.

20-İncelediğimiz 15 derneğin yaklaşık olarak 1650 civarında üyesi var ancak kadın üyelerin toplam sayısı 1820. Tüm kadınların oranına bakıldığında (sadece %1.1) hemşehri derneklerinin erkek alanları olduğu rahatlıkla söylenebilir.

21-Tekşen'in araştırmasında (Tekşen: 2003) da olduğu gibi bir çok çalışmada eğitim ve gelir düzeyi arttıkça hemşehri dayanışmasının azaldığı yönünde önemli bulgular var. Ancak bu dayanışmanın ihtiyaçtan kaynaklandığı ve bu ihtiyacın maddi-manevi herhangi bir alanda olabileceği göz önünde bulundurulursa, bizim çalışmamızda da görüldüğü gibi derneklere hem zenginler hem de eğitilmişler devam edebilmektedir. Bazen iş bulmak bazen işçi bulmak, bazen "gerçek" yoksul birine (büyük şehirde

uzun süredir şehirde yaşayan-kırsal kesimden yeni gelen hemen her açıdan birbirinden farklı insanların bir vesile ile derneklerde görülmesi mümkün. Bu durumun hemşehriler için oldukça anlamlı olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü işçi için daha iyi iş imkânı, müteahhit için ise güvenilir ve ucuz iş gücü sağlayan bir mekân olduğundan dernek, müteahhit işçiyi, işçi müteahhidi bu ortamda buluyor; ev sahibi kiracıyı, kiracı ev sahibini hatta market sahibi ya da pazarcı müşterisini bu ortamda bulabiliyor. Hemşehri kuyumcu varsa başka bir kuyumcuya, hemşehri boyacı varsa başka bir boyacıya gitmek, kent şartlarında her zaman daha avantajlı olanın bulunabileceğinden hareket edilse bile tercih edilmeyebilir çünkü hemşehriyi desteklemek sizin de destekleneceğiniz anlamına gelir. Beklendiği gibi aynı destek siyaset için de geçerlidir. Tüm bunlar hemşehri ağlarının ne kadar önemli olabileceğini ve ne kadar farklı bir mantıkla işleyebileceğini gösterir. Sonuçta Rhodes'in de belirttiği gibi (2002: 413) ağların dili pazar, sözleşme ve yönetim diline meydan okur.

Faaliyetler: Çok çeşitlilik gösteren faaliyetlerden bazıları dernekler arasında oldukça yaygın iken bazılarının ise sadece bir ya da birkaç dernek tarafından yapıldığı gözlenmiştir; bunlardan bazıları düğün ve cenazelere topluca katılmak, piknik düzenlemek, gece düzenlemek, şenlik düzenlemek²², geldikleri yöredeki yayla şenliklerine katılmak²³, yardım kampanyaları düzenlemek, öğrencilere burs vermek, yoksullara yardım etmek, devlet daireleri ve hastaneler başta olmak üzere her konuda hemşehrilere yardım edebilecek birilerini bulma ve ilgili hemşehriyi haberdar etme, geldikleri yöreye bazı hizmetlerinin götürülmesini sağlamak, yöre insanının merkezdeki (Ankara-Çorum²⁴) işlerini yürütmek, Sincan'daki dernekler için daha anlamlı olan yerel bazı sorunların çözümü için uğraşmak (ki bu sorunlar çok büyük oranda gelinen yerin sorunları olmaktadır)²⁵, sohbet toplantılarının yapılması²⁶, belli dinsel alanları ziyaret etme gezilerinin düzenlenmesi²⁷, köyü güzelleştirme²⁸, hemşehriler arasındaki

güvenilir bir yoksul bulmak da zor) yardım etmek bazen de zengin hemşehrinin dağıtacağı yardımı alabilmek için hemşehri dernekleri iyi bir ortam sunmaktadır.

22-Büyük Palabıyık Köyünün Madımak, Dedesli Ovası Türkmen Köylerinin Türkmen Şenliği gibi

23-Gümüşhaneliler Derneğinin bir faaliyeti.

24-Hatta bulunulan merkezin dışında da olsa hemşehrilere bazı yardımların yapıldığı görülüyor. Örneğin Cemilbeyliler, dernekleri aracılığı ile Konya'da hastalanan hemşehrilerine tanıdık doktor ve hemşireler aracılığı ile yardım ulaştırmışlar. Onların tedavi edilmelerini sağlamışlardır.

25-Yerleşilen yer olarak Sincan'ın sorunlarıyla ilgilenmek çok fazla önemsenmemekle birlikte bazı derneklerin bu konuda da duyarlı oldukları görülür. Özellikle il derneklerinin SİGEV (Sincan'ı Geliştirme Vakfı) ile birlikte yürüttükleri çalışmalar önemlidir. Çorum'daki derneklerin köyleri ile ilgili sorunlar ile ilgilendikleri ancak Çorum'un yerel sorunlarıyla ilgilenmedikleri gözlenmiştir.

26-Gümüşhaneliler Derneği'nde görülen bu etkinlik Ramazan Ayına has olarak yapılıyor.

27-Yukarı Şeyhler Mahallesi Derneğinin bu etkinliği özellikle Muharrem ayında yapılıyor

28-Köyün çekiciliğini arttırmak için bir otantik park yapılması Yukarı Körücek Derneği'nin bir faaliyeti olarak görüldü ayrıca ağaç dikmek, çevreyi temiz tutmak vs. de bu kapsamda yapılan işlerdir

47

anlaşmazlıkları giderme²⁹, bazı geleneklerin sürdürülmesi³⁰, köy okulu, köy konağı ya da köy camii için katkıda bulunma, özellikle köy derneklerinde anlamlı olabilecek soy çetelesi tutma, derneğe gelip gitmeseler dahi hemşehriler hakkında bilgi toplama³¹, lokal işleterek ya da hemşehrilerin rahat toplanabilecekleri, oyun oynayabilecekleri kahvehane benzeri ortamlar oluşturma³², özellikle Çorum'da pazara gelen köylülere buluşma noktası oluşturma, köye gidecek arabalar için durak gibi işlev görme³³ şeklinde sıralamak mümkün.

Demokrasi ile hemşehri dernekleri arasında doğrudan bir bağ kurulabilecek bir alan olarak üyelerin dernek faaliyetlerine katılımı gösterilebilir. Bazen sadece dernek başkanı tarafından, bazen sadece yönetimde olan üyeler tarafından yürütülen faaliyetlere bazen de tüm üyeler aktif olarak katılmaktadırlar. Ancak, özellikle başkanlar tarafından dile getirilen, insanların faaliyetlere katılmaya pek istekli olmadıkları ya da istenen düzeyde katılmadıkları durumu genel bir şikâyet olarak yansıtılabilir. Bu olumsuz durumun yanında sadece üyelerin değil, Türkiye'de derneklerin genel olarak faal olmadıkları³⁴ ve hemşehri derneklerinin de bu kronik hastalıktan nasiplerini aldıkları da bir gerçektir.

Başkanlık seçimleri: Yaptığımız araştırma sonucunda genellikle tek adaylı seçimlerin yapıldığı ve birden çok aday olması durumunda ise adaylar arasında ideolojik farklılıktan ziyade, Sincan Ağrılılar Derneği'nde olduğu gibi, gelinen yörenin farklı yerlerinden olmak ya da daha küçük yerleşimler için farklı sülalelerden olmak (ki genellikle adaylar arasında belirgin fark olmadığı savunulur) ayırım noktasını belirlediği görülmüştür.

Gelir: Derneklerin sağlanmış oldukları gelirlere bakıldığında, en önemli ve nispeten de olsa düzenli gelir kaynağının üye aidatları olduğu görülür. Bunun dışında özellikle zengin hemşehrilerin yaptığı bağışların ve düzenlenen bazı gün ve gecelerden elde edilen gelirlerin de birçok dernek için önemli bir kalem oluşturduğu saptanmıştır.

Farklı hemşehri grupları ile ilişkiler: Kuşkusuz demokrasi, farklılıkların bir arada yaşayabilecekleri bir ortamın varlığı ile doğrudan ilgilidir. Farklı hemşehri gruplarının çatışmaya mı yol açtığı yoksa uzlaşma ortamı mı doğurduğu sorusuna verilecek yanıt demokrasi-hemşehri dernekleri ilişkisine doğrudan yön verebilir. 2002 yılının Mart ayında İstanbul Esenler'de yaşanan ve birçok kişi tarafından hemşehri grettolarının bir sonucu olarak sunulan olaylardan sonra hemşehri gruplarının birbirleri

29-Hemşehriler arasındaki arazi anlaşmazlıklarını gidermek, kavgalıları barıştırmak, kız kaçırma ya da kan davası gibi çok daha ciddi konularda da barıştırmacı bir rol üstlenme

30-GOP'daki Ağrılıların cenaze sonrasındaki yemek geleneklerini dernek aracılığıyla sürdürmeleri

31-Adres, meslek, kan grubu gibi kişisel bilgiler, kurulan ağ içinde her an faydalı olabilir düşüncesi ile toplanmaktadır.

32-Ki bazı dernekler zamanla sadece bu işlevi yerine getiriyor hale gelirken bazıları ise sadece bu amaçla kuruluyorlar

33-Bu durum Büyük Palabıyık köylüleri için kaçınılmaz bir ihtiyaç olarak görülüyor. Dernek binası kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı olacak şekilde ikiye ayrılmış ve köylülerin bu ihtiyaçları karşılanmıştır.

34-2001 Emniyet Genel Müdürlüğü kayıtlarına göre Türkiye'de 152.369 dernek bulunmakta ve bunlardan da sadece 77.258'u faal olarak çalışmalarını sürdürebilmektedir (Yayla vd.)

ile olan ilişkileri daha da önemli bir hal aldı. Ancak Sincan'da yaptığımız görüşmelerde tüm dernekler, diğer gruplar ile hiçbir sorun yaşanmadıklarını belirttiler. Çorum'da ise geçmişte yaşanan Alevi-Sünni gerginliğinin bir daha yaşanmaması için bir tedbirlik hali sürmektedir. Üzerinde çalıştığımız hiçbir dernek mensubu hemşehrilik bağından dolayı başka bir grupla sorun yaşamamış olduğundan bunun bir çatışma nedeni olabileceğini söylemek çok da doğru olmasa gerek. Aksine gerçekten de etkili olabilecek eğitimli ve kültürlü hemşehri temsilcileri aracılığı ile farklı gruplar arasında yaşanabilecek birçok anlaşmazlığın daha iyi çözülebileceği düşünülebilir.

DEMOKRASİ VE HEMŞEHİRİ DERNEKLERİ

Yukarıda değindiğimiz farklı sınıflardan insanların aynı mekânlarda buluşmalarının, başka anlamları da vardır. Göçle birlikte varoşlara yerleşen insanların "ben ve öteki" tanımlamalarında da önemli değişiklikler olur. Bu konuya değinen Narlı, tanımlamanın hemşehri üzerinden yapıldığını ve öteki ile ilişkilerin çatışmalı olduğunu belirtiyor. Yaşam koşullarının zor olması, zorlukla kazanılan bir dilim ekmeğin "öteki" tarafından alınacağı kaygısı çatışmayı besliyor. Yeni bir yapılanma olarak görülen bu durum 1970'lerden oldukça farklı. Zira o tarihlerde İstanbul'a gelen birisi fabrikaya işçi olarak giriyor ve sendikaya üye oluyordu. Ancak şimdi İstanbul'a gelen birisi, hemşehrisinin atölyesinde çalışıyor, siyasallaşmayı bölgesel kimlik üzerinden sağlıyor ve cem evine, tarikatlara, hemşehri derneklerine devam ediyor (BİA, 2002). Özellikle sol kesimden bu tarz ilişkilere gelen eleştiriler, klasik siyasetin yerini alan yeni bir siyaset şeklinin (kimlik siyasetinin) özelliklerini de göstermektedir. Alevilik üzerinden hareketle yapılan bir değerlendirmede de görüldüğü gibi, artık bir işyerinde işçi Alevi, Sünni işçi ile birleşmek yerine, Alevi patronla birleşmeyi tercih edecek ve "Aleviler birleşin!" sloganıyla tüm sınıflardan Alevileri kastedecektir. (Özgürlük Dünyası, 1994). Benzer bir durum Sünnileri ve daha da alt düzeyde tüm hemşehri gruplarını, diğer toplumsal kesimleri de içine alacağından sınıf mücadelesi ikinci plana itilecektir. Durum böyle olunca yapabileceğimiz ilk tespit hemşehrilik dayanan ya da hemşehri dayanışmasının görüldüğü mekânlarda yapılan siyasetin klasik anlamı ile sınıf merkezli bir siyaset olmadığı daha çok "post" akımların etkisinde olan "kimlik siyaseti" olduğunu ancak, kimlik siyasetinin içerebileceği radikallikten uzak, resmi söylem ve geniş halk kitleleri açısından tehlikesiz olan³⁵ bu siyasetin, radikal ya da marjinal değil de, daha çok "merkez"de bir siyaset olduğunun belirlenmesidir.

Görüşülen dernek yöneticileri, üyelerinin oldukça farklı siyasal kimlikler taşıdıklarını ve dernek çatısı altında siyasetin yapılamayacağını belirttiler. Ancak yine de birçok dernekte belli bir siyasal eğilimin baskın olduğunu gözlemlemek mümkün. Bu eğilimler, görüşülen dernekler açısından, daha çok merkez ile ifade edilebilecek eğilimlerdir. Özellikle il derneklerinde seçim dönemlerinde siyasal partilerin yaptığı ziyaretler ve üyelerin bu durumdan şikâyet etmemeleri aslında siyasal propaganda alanlarından birinin de hemşehri dernekleri olduğunu gösterir. Sadece dernek üyeleri değil, o bölgede yaşayan hemşehrilerin de siyasal açıdan yönlendirilebildiği, hemşehri gruplarının blok halinde oy kullandıkları, bölgelere bakıldığında gözlenebilir. Ancak hemşehri derneklerinin gözden kaçan bir etkisi de gelinen yörede de siyasal bir etkinlikleri olduğudur. Zira büyük şehirde yaşayan hemşehriler bazen doğrudan (doğdukları yere gidip oy kullanarak) bazen de dolaylı olarak (merkezdeki ilişkiler

35-Zira hemşehrilik bağı Türkiye'de etnik/mezhepsel bağların aksine tehlikesiz bir bağ olarak görülür.

kullanılarak-parti merkezleri etkilenerkek) yörelerinin siyasetini etkilerler. Diğer taraftan derneklerin siyasi partileri, belli oranda da olsa, etkileyebilecek baskı grupları olduğu da görülmektedir. Ancak özellikle Sincan'da görüşülen dernek yöneticilerinin yaşadıkları yörenin siyasetçilerinden çok geldikleri yörenin siyasetçilerini etkileyebildikleri beyanları ilginç bir noktadır.

Dernek çatısı altında oldukça farklı siyasal partilerden olan insanların olduğu başka bazı araştırmalarda ortaya çıkmıştır. Ancak bu durumun siyasetin merkezden kaydığı anlamını içermediği açıktır. İstanbul Ümraniye'de belediye meclis üyeleri arasında yapılan bir araştırma (Erder, 2001:111-112) ile İzmir'deki Karşılar Derneği araştırması (Çiftçi Yeşiltuna, 1996:442) buna örnek olarak verilebilir. Zira farklı partilerden olan belediye meclis üyeleri aynı dernek çatısı altında birleşebilmekteler. Ancak yine de "merkez"de, ya da merkezde olduğu varsayılan (daha çok iktidarda olan) eğilimlerin dışına çıkılmamakta ve buna özellikle dikkat edilmektedir.

Bunun pratik bazı nedenleri de vardır; (1) Hemşehri dernekleri yasal sınırlar içinde hareket etmek zorundalar. (2) Dernekler oldukça farklı inanç ve düşüncede olan hemşehrileri ancak merkezde kalarak ve rengi çok belli olmayan bir siyaset güderek etkileyebilirler. (3)-Hemşehri dernekleri siyaseti etkilemek, yerel ve ulusal siyasetin hemşehrileri lehine olmasını sağlamak için merkezde kalmak ya da en azından merkezde görünmek zorundalar. Büyük şehirlerde etkili olan siyasal aktörler düşünüldüğünde, siyasete girmek isteyen bir hemşehrinin kazanma şansını arttırmak için ya da devletin ve belediyelerin kaynaklarından pay alabilmek için hemşehri gruplarının başka şansları yok gibi görünmektedir.

Merkezde yapılan siyaseti etkileme konusunda bazı hemşehri grupları oldukça etkili olmuşlardır. Sincan'daki Gümüşhaneliler Derneği'nin tüm partilerde etkili olma, en azından birkaç partinin ilçe başkanının Gümüşhaneli olmasını sağlama çabası ile Çorum'daki Çerkezlerin bu konudaki çabaları oldukça başarılı olmuştur. Önceki seçimlerde olduğu gibi en güçlü partiden aday gösterme geleneğini sürdüren Çerkezler, son seçimlerde de AKP'nin Çorum'dan 1. sıradaki milletvekilinin Çerkez olmasını sağlamışlardır. Ayrıca Sincan eski belediye başkanlarından Bekir Yıldız'ın³⁶ Gümüşhaneli olması anlatmak istediğimizi gösterir kanıtlardır.

Sincan'da siyasal partiler tıpkı belediye gibi hemşehri gruplarını dikkate alıp, seçim dönemlerinde hemşehri derneklerini ziyaret ederler. Ancak Çorum'da siyasal farklılaşma önemli oranda daha büyük grupları temsil eden mezhepsel ve etnik unsurlar üzerinden hareketle kurulduğundan hemşehri derneklerinin siyasal işlevleri daha az anlamlı olmaktadır. Hangi mahallede oturanların kime oy verecekleri hemşehrilikten daha üst kimlikler tarafından yönlendirildiğinden hemşehri derneklerine iş düşmemekte, hemşehri derneklerinin kendi gruplarını yönlendirme olanakları daha az olmaktadır³⁷.

36-Bekir Yıldız Gümüşhaneliler Derneği'nin kurucularından olup belli bir dönem Dernek başkanlığı görevini de yürütmüştür

37-Çorum'da mekan oldukça belirleyicidir. Örneğin Mart 2004 yerel seçimlerinde Çorum'un Bahçelievler Mahallesiinde geçerli olan 20161 oyun 1721'ini AKP, 15714'ünü ise CHP almıştır. Ulukavak Mahallesiinde ise geçerli olan 12892 oyun 9175'ini AKP, 647'sini ise CHP almıştır. (Çorum Hakimiyet Gazetesi, 2004). Bu sonuçlar yaklaşık olarak her seçimde sağın ya da solun en büyük partileri tarafından alınır. Daha çok Bahçelievler civarında oturan hemşehrilerin oluşturduğu bir derneğin yetkilisine sorduğumuz "CHP derneğinize uğradı mı?" sorusunu, yetkili biraz da

Demokrasilerde yurttaş ve yurttaşlık bilinci önemli olduğundan hemşehrilik ile yurttaşlık ilişkisinin anlaşılması gerekir. Hemşehrilik, yukarıda anlatıldığı gibi, her ne kadar modern dönemin özellikle büyük kentlerdeki zor yaşam koşullarının üstesinden gelmek için bir dayanışma ağı oluşturuyorsa da aslında hemşehrilik modern dönemin içinde erimesi beklenen ilksel bir bağıdır. Nihayetinde hemşehrilik “herkesin herkesi tanıdığı, Ferdinand Tönnies’in “topluluk” (cemaat/ Gemeinschaft) dediği küçük bir gruptur” oysaki “modernleşmeden sonra temel birim geniş bir kişilik dışı “toplum”dur (Gesellschaft)” (Burke, 1994: 130). Bu kişilik dışı toplumda çatışmalar gelenek, vicdan ya da din tarafından değil, diyalog, anlaşma, siyaset, kamu tartışmaları ile belli bir çözüme kavuşturulur (Falk, 2004:49). Burada geleneksel olanın dışında, kan bağından ya da soy bağından daha geniş bir bağ önerilir. Bu doğrultuda yurttaşlık karşımıza çıkar ki bu da politik bir bağıdır. Bu bağ kamusal hayat ile ilişki kurmayı hedefler (Gross, 1999: 21). Kamusal hayat kentte daha anlamlıdır ve kentlere çok farklı kan bağı ya da soy bağı mensubunun (hemşehrinin) taşınması, sadece kan bağına/soy bağına dayanan bir ilişkinin uzun ömürlü olmayacağını ya da daha çatışmalı olacağını göstermektedir. Bundan dolayı kent ve yurttaşlık ilişkisi önemlidir. Kente gelen hemşehrilerin ne kadar yurttaş olabildikleri, yurttaş olabilmek için hemşehriliğin bir tampon mekanizma olarak alınabilirliği, yurttaşlığın ötesinde hemşehriliğin demokrasi için önerebilecekleri ister istemez konuyu derinleştirmektedir.

Modern yurttaşlığın aksine kan bağı/soy bağı gibi ilksel bir bağı temsil eden hemşehrilik kurumunun Türkiye kentlerinde güçlü olması ve gittikçe güçlenmesi oldukça anlamlıdır. Çünkü daha kapsayıcı olabilecek yurttaşlık bağının işlevini yitirdiği, ya da yurttaşlık bilincinin aslında hiç oluşmadığı düşüncesi burada anlam kazanmaktadır. Bu noktada bugün şehre göç eden hemşehri gruplarının yurttaşlık kurumu çerçevesinde ne kadar kapsanabildikleri karşımıza sorun olarak çıkar. İzmir’de yapılan araştırmada (Çiftçi Yeşiltuna, 1996: 443) da ortaya çıktığı gibi Diyarbakırlıların kendilerini kapsamamış olarak hissetmeleri ya da İzmirli kentinin değerlerinin kaybolması kaygıları bu sorunu en azından, farklı iki açıdan, ciddiye alınır kılmaktadır. Sonuçta klasik anlamıyla yurttaşlık ile hemşehrilik çatışan iki alan yaratmakta yurttaşlık dayanışmasının karşısına hemşehri dayanışması çıkmaktadır.

SONUÇ

Konu klasik anlamı ile yurttaşlık ve siyaset olunca, hemşehri, kamusal sorumluluk üstlenecek, yurttaşlık bilinci ile donanmış birey olarak tanımlanamaz. Bunlara ek olarak hemşehri derneklerinin yapısından ve işleyişinden kaynaklanan başka bazı sorunlar da demokrasinin öğrenildiği ve uygulandığı düşünülen mekânlar olarak bu derneklere olumsuz anlamlar yüklenmesine yol açabilir. Bunların başlıcaları; kadın üyelerin nerede ise hiç olmaması, bazı üyelerin dışlanıyor olması, üyeliğin birey değil hane olarak algılanması, dernek faaliyetlerine yeterince üyenin katılmaması, başkanlık seçimlerinin niteliksel olarak çok anlamlı olmaması, bölgesellik, sülalecilik gibi olumsuz özelliklerin ön plana çıkması, derneklerin ısrarla siyasetle ilgilenmedikleri vurgusu, siyasal açıdan yeterince açık olunamaması, adam bulma, adam kayırma gibi bazı olumsuzluklara zemin hazırlama gibi başlıklar altında toplanabilir.

Ancak alışılmış siyaset kurumlarının (ulus-devlet, siyasal partiler, temsili demokrasi vs.) aşındığı post-modern bir dönemde, sayılan olumsuzluklara rağmen,

önemsenmediklerini dile getirmek için sitemle “CHP bizi çantada keklik olarak gördüğünden uğramadı” şeklinde yanıtladı.

sonuçta hemşehrilere her bakımdan yol gösteren dernekler onların bir kimlik kazanmalarına da yol açar. Bu kimlik mevcut sivil toplum hareketleri çerçevesinde meşru bir zemine yerleşmekte ve küresel/yerel gelişmelere de paralel gitmektedir. Farklılıkların radikal boyutlarda değil de (tehlikeli olarak görülen etnik ve mezhepsel farklılıklar daha az önemli olmakta buna karşın baskın olan bir yöreye has, kişilerin nereli olduğuna hitap eden farklılıklar olmaktadır) yasal çerçeveler içinde meşrulaştırıldığı bu dernekler, genel olarak mevcut sistem için tehlikeli de değildir. Hatta hemşehri gruplarının birbirleri ile çatışmalı olmayan ilişkileri, büyük şehirlerden geri dönme isteğinin olmaması, (Sincan'da görüldüğü gibi) hemşehri mahallelerinin zamanla yok olarak hemşehri grubunun şehrin her yerine yayılması ve farklı toplumsal kesimden insanların aynı mekânlarda buluşabilmesi de bu durumu besler. Üstelik birçok hemşehri derneği gelinen yöre ile merkez arasında gönüllü bağ kurmakta ve bir ölçüde devlete ait olan işlevler üstlenmektedir. Devleti küçültme çabaları düşünüldüğünde bu gönüllü örgütlerin gizil güçleri de ortaya çıkmaktadır. Gelinen noktada, aşınan ulusal yurttaşlıktan post-ulusal yurttaşlığa geçişte, hemşehri kimliği Türkiye'nin bir özgünlüğü olarak bazı işlevler de üstlenebilir.

Tüm bu olumsuzluklara karşın, hemşehri derneklerinin Türkiye şartlarında demokrasi için olumlu açılımlar sağlayabileceği konuları toparlarsak, derneklerin; yasal meşruiyeti önemsemeleri, sıkı dayanışma ve örgütlülük sağlayabilmeleri, çok farklı kesimlerden insanları bir araya getirebilmeleri, gelinen yöre ile şehrin arasında ilişki kurarak etkileşimi arttırmaları, dernek gelirlerinin formel olarak kayıt altına alınması sonucunda hemşehri grubunda şeffaflık ve hesap sorma alışkanlığını geliştirme, hemşehrilik gibi dinsel ve etnik kimlikten daha hoşgörülü bakılan bir kimliği meşrulaştırarak farklılıklar arası çatışmayı azaltma, yerel ve ulusal sorunlarda radikallikten uzak daha merkezde çözümler arama, hem merkezdeki hem de gelinen yöredeki siyasi ve bürokratik eliti etkileyerek baskı grubu oluşturma gibi demokrasilerde önemsenen bir çok konunun olumlu olarak işleyebileceği bir gizil güç taşıdıkları görülür.

Sonuç olarak olumsuzluklarına rağmen siyasetin öğrenildiği, kararların alındığı en önemlisi de örgütlü olarak hareket edilen mekânlar olarak hemşehri derneklerinin demokrasinin işleyişinde önemli bazı katkılarının olabileceği, yerellikten ulusallığa geçişte yani yurttaşlık bilinci oluşmasında ciddi katkılar sağlayabileceği görülebilir.

KAYNAKÇA

Ayata, A. G.,(1991). Gecekondularda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örgütleri Ve Hemşehrilik,

Toplum Ve Bilim, 52.

BİA (05.03.2002). Esenler'de Herkes "Öteki", *Savaş Karşıtları*, <http://www.savaskarsitlari.org>

(7.10.2004)

Burke, P. (1994). *Tarih ve Toplumsal Kuram*, Tunçay, M. (çev) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

Çiftçi Yeşiltuna, D. (1996). Hemşehri Derneklerinin İçerdiği İletişim Yapısı, *II. Ulusal Sosyoloji*

Kongresi: Toplum ve Göç, Ankara: Sosyoloji Derneği ve DİE Yay.

Çorum Hakimiyet Gazetesi (31 Mart 2004). Seçim Sonuçları.

Dıcarlo, L. (2001). *Migration And Identity Among Black Sea Turks*, Yayınlanmamış doktora tezi,

- Brown University
DİE (14.12.2004). "2000 Genel Nüfus Sayımı: Göç İstatistikleri". <http://www.die.gov.tr>
(31.01.2005)
- DİE (2001). *2000 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri: 06-Ankara*.
Ankara: DİE Yay.
- Erder, N. (1997). Seçmen Eğilimleri Ve Siyasi İstikrar, *Görüş*, 32.
- Erder, S. (2001). *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye*, İstanbul: İletişim Yay.
- Falk, J. (2004). Ferdinand Tönnies, Köriükmez, N. (çev) *Muhafazakar Düşünce*, 2.
- Gross, F. (1999). *Citizenship and ethnicity: The Growth and development of a Democratic Multiethnic Institution*, London: Greenwood Pres.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (29.06.2002). Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Hizmetler,
<http://www.ibb.gov.tr>, (07.10.2004).
- Kurdoğlu, A. (2004). *Hemşehrilik ve Şehirde Siyaset: Keçiören Örneği*, İstanbul: İletişim Yay.
- Önen, E. (1996). Kent, Dayanışma ve Hemşehrilik Dernekleri, *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç*, Ankara: Sosyoloji Derneği ve DİE Yay.
- Özgürlük *Dünyası* (1994). Alevilik, Laiklik ve Sosyalizm, 73,
<http://www.evrenselbasim.com>,
(08.08.2003)
- Rhodes, R.A.W. (2002). Putting People Back into Networks, *Australian Journal of Political Science*, 37 (3).
- Schüler, H. (1999). Türkiye'de *Sosyal Demokrasi: Particilik, Hemşehrilik, Alevilik*, Tonbul, Y.
(çev) İstanbul: İletişim Yay.
- TBMM Genel Kurul Tutanağı (15 Temmuz 1997), (20. D. 2. Y.Y. 211. B.),
<http://www.tbmm.gov.tr>,
(08.08.2003)
- Tekşen, A. (2003), *Kentleşme Sürecinde Bir Tampon Mekanizma Olarak Hemşehrilik: Ankara'daki Malatyalılar Örneği*, Ankara: DPT Yay.
- Yayla, A./ Bıçak, V./ Uçar, B. Türkiye'de Dernekleşme Özgürlüğünün Gelişmesi İçin Yapılması
Gerekenlerle İlgili Öneriler, *Liberal Düşünce Topluluğu*, www.liberal-dt.org.tr
(20.10.2004)

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15–16 Ekim Çanakkale

SAĞLIK HİZMETLERİ VE KURUMSAL ETKİNLİK ANALİZİ: SOSYAL GÜVENLİK REFORMU EKSENİNDE BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Mahmut BİLEN
Sakarya Üniv. İ.İ.B.F.

Arş. Gör. Abidin ÖNCEL
Sakarya Üniv. İ.İ.B.F.

ÖZET

Hazırlanan bu çalışmada öncelikle temel sağlık göstergeleri ekseninde Türkiye'deki sağlık hizmetlerinin dünya ile karşılaştırmalı olarak konumu analiz edilmektedir. Elde edilen sonuç, Türkiye'deki sağlık göstergelerinin pek de iç açıcı olmadığı yönündedir. Daha sonraki aşamalarda sağlık sisteminin önemli bir parçası olan ilaç harcamalarının yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'de etkin bir sağlık hizmeti verilememesinin en önemli nedeni, sağlık hizmetlerinin finansman kaynağı olan sosyal güvenlik sistemlerinin önemli düzeyde finansman açıklarıyla karşı karşıya kaldığı ve bu sorunu çözümlen yolunun ise mevcut sistemi reforme etmekten geçtiği sonucuna varılmıştır. Bu çerçevede yasallaşma süreci devam eden Yeni Sosyal Koruma Sisteminin özellikle sağlıkta koruyucu sağlık hizmetlerini önemser bir yaklaşımı benimsediği görülmektedir. Ayrıca bu yasa, bütün bireyleri sağlık sigortası kapsamına alacak bir düzenleme ile sağlıklı bir yaşamın bireyin temel hakkı olduğu prensibi ile başarılı bir sosyal güvenliğin özerk bir sigorta sistemiyle sürdürülebileceğini bağdaştırmayı amaçlamıştır. Bu dönüşümle, bir yandan daha etkin bir finansman ve daha kaliteli bir sağlık hizmeti sunulması amaçlanmaktadır.

Araştırmada, halen sunulmakta olan ikinci basamak sağlık hizmetlerinin etkinlikleri bir alan araştırmasıyla tespit edilmiş ve yeni yasal düzenlemenin toplumsal beklentileri araştırılmıştır. Yeni yasal düzenlemenin bazı sorunları üretme riski içerdiği gözlenmiştir. Yeni düzenlemelerin kayıtdışı istihdamı daha da arttıracağı, gerçekleştirilecek düzenlemelerin Türkiye'nin kültürel ve kurumsal yapısına uygulanabilirliği, kamusal sağlık sigorta yükümlülüğünün artması ile sosyal güvenlik sisteminin mali yükünün daha da artacağı önemli endişe alanları olarak görülmektedir.

I. GİRİŞ

Toplumda yaşayan bütün bireyleri ilgilendiren temel sorunlardan birisi hiç şüphesiz güvenilir ve kaliteli bir sağlık hizmeti olanağına ulaşmaktır. Gelişmiş ülkelerde zaman içinde sağlık harcamaları için tahsis edilen kaynaklar devamlı olarak artma eğilimindedir. Bunun çok çeşitli nedenleri bulunmaktadır. En önemli faktörlerden bir tanesi, sağlık teknolojisinde meydana gelen gelişmelerin bu hizmetlerin daha komplike ve maliyetli hale gelmesine neden olmasıdır. Ayrıca nüfusun yaşlanması sorunu yine sağlık harcamaları bütçesinin daha hızlı artmasında rol sahibi olan önemli faktörler arasında bulunmaktadır. Bütün bunlardan öte sağlık hizmetleri lüks mallar grubuna girecek niteliktedir. Bireylerin gelir düzeyi yükseldikçe bu alana daha fazla talep ve dolayısıyla bütçe ayrımları kaçınılmaz olacaktır. Bütün bu gelişmelerden dolayı sağlığa olan talep artmakta ve bu da çeşitli sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Türkiye’de sağlık harcamalarının önemli bir kısmı sosyal güvenlik kurumları tarafından karşılanmaktadır. Sosyal güvenlik sistemimiz 1990’lı yılların ortalarından itibaren önemli düzeyde açıklar vermekte ve bu açıklar özellikle son yıllarda giderek artma eğilimi göstermektedir. Bu gelişme sosyal güvenlik sistemlerinin köklü bir şekilde reforma tabi tutulmasını gündeme getirmiş ve nitekim halen devam eden yasallaşma sürecinde bu yönde adımlar atılmaktadır. Sosyal güvenlik sisteminin tek çatı altında toplanması yaklaşımı sağlık kurumlarının da tek çatı altında toplanmasına yol açmıştır. Sağlık sektöründeki bu sorunların ne düzeyde olduğu ve bu sorunların aşılması konusunda ne tür önlemler alınması gerektiği araştırmaya değer görülmektedir. Bu sorunlar, sağlık hizmetlerinin sunumunda yeni düzenlemelerin yapılmasını gündeme getirmiştir. Gerek kamusal sağlık hizmetlerinin sunumunda yaşanan sorunlar, gerekse ülkede bütün bireylerin aynı düzeyde bu hizmetlerden yararlanamaması durumu ve gerekse kamusal sağlık hizmetlerinin finansmanında ortaya çıkan sorunlar bu konunun önemini sürdürmesinde etkili olmuştur. Bu çerçevede öncelikle iyi bir sağlık hizmetinin temel göstergeleri analiz konusu edilecek, daha sonra Türkiye’deki göstergelerin niteliği tespit edilerek sorunun boyutu ortaya konulacaktır. Sağlık hizmetlerinin içinde bulunduğu temel sorunların ne tür unsurlardan beslendiği ve bu sorunları besleyen çarpıklıklara dikkat çekilecektir. Ayrıca yeni yasanın bu sorunların üstesinden gelme kabiliyetini değerlendirecek ve yeni yasa tasarısının yol açacağı riskler üzerinde durulacaktır. Devamında bu araştırmaların tespit ettiği sonuçları test eden bir alan araştırmasıyla sağlık hizmetlerinin ikinci basamaktaki memnuniyeti ve kurumsal performansı analiz edilecektir.

II. TÜRKİYE’DE SAĞLIK SEKTÖRÜ VE MEVCUT SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNİN SORUNLARI

Son yıllarda sağlık sektörünün sorunları gerek batılı toplumlarda refah devletinin krizi ekseninde, gerekse ülkemizde sosyal güvenlik kurumlarının açıkları ekseninde gündemde geniş yer tutmaktadır. Anlaşılacağı gibi sağlık sektöründe yaşanan en önemli sorunların başında finansman sorunu yer almaktadır. Bu sorun hem gelişmiş (merkez) hem de gelişmekte olan (çevre) ülkelerde ortaya çıkmakta ancak ekonomik yansımaları her ülkede farklı olmaktadır. Yüksek gelirlili ve merkez ülkelerde sağlık harcamaları artış hızı milli gelir artış hızını aşarken, düşük gelirlili ve genellikle merkez ülkelere bağımlı olan çevre ülkelerde ise sağlık kaynakları açısından önemli yetersizlikler yaşanmaktadır. Bu nedenle merkez ülkelerde temel hedef sağlık harcamalarının sınırlandırılması iken, çevre ülkelerde sağlık gereksinimlerinin daha etkili şekilde karşılanması hedeflenmekte, ancak ekonomik yetersizlikler bu hedefin gerektiği ölçüde gerçekleştirilmesine engel olmaktadır (Belek, 2005). Türkiye’de halen sağlık hizmetlerinin çok büyük bir kısmı sosyal güvenlik kurumları tarafından finanse edilen bir yapıyla sunulmaktadır. Dolayısıyla sağlık hizmetlerini ve harcamalarını iyi bir şekilde analiz etmek için sosyal güvenlik kurumlarının bu alana tahsis ettiği kaynaklara bakmak gerekmektedir. Bu bağlamda öncelikle sağlık hizmetlerinin genel görünümü ve sorunları analiz konusu edilecek, daha sonraki aşamada sosyal güvenlik kurumlarının bu alana tahsis ettiği kaynaklar ve sosyal güvenlik kurumlarının içinde bulunduğu sorunlar nedenleriyle beraber tahlil edilecektir.

II. I. SAĞLIK SEKTÖRÜNÜN GENEL ÖZELİKLERİ

Sağlık hizmetlerinin gelir esnekliği birden büyük olması nedeniyle bireylerin veya ulusların gelir düzeyleri yükseldikçe bu mal veya hizmete olan talepleri de artış göstermektedir. Bu bağlamda Wagner, devletin ekonomideki payının artışının nedenlerini ifade ederken, kamusal hizmetler olan güvenlik, eğitim ve sağlık

hizmetlerinin ekonomik gelişmeye paralel olarak artış göstereceğini ve bu hizmetlerin büyük ölçüde devlet tarafından finanse edilmesinden dolayı devletin ekonomideki payının büyüyeceğini ifade etmektedir. Devletin ekonomideki payının zaman içinde artış gösterdiği olgusu, yakın geçmişe kadar gözlenen belirgin bir trend idi. Bu genişlemenin önemli kısmı Keynezyen veya refah devleti ekseninde gerçekleştiği ifade edilmekte ise de Wagner'in yaklaşımı bütünüyle gözardı edilecek bir yaklaşım değildir. Bunun ne kadarının Wagneryen analizle ne kadarının Keynezyen veya refah devleti ile ilişkili olduğu ayrı bir tartışma konusudur. Açık olan husus ise, bütün gelişmiş ülkelerde zaman içinde sağlık hizmetlerine tahsis edilen kaynakların giderek artma eğilimi içinde olduğudur. Nitekim sağlık hizmetlerine tahsis edilen kaynaklar gerek ekonomideki payı itibarıyla gerekse kamunun bütçesinde yer aldığı payı ile giderek artma eğiliminde olmuştur. Örneğin, ABD'de GSYİH'nın yaklaşık %14'ü sağlık hizmetlerine tahsis edilirken, kamu harcamaları içerisinde sağlık harcamalarının payı önemli düzeyde bir artışla %17,6'ya kadar yükselmiş olduğu görülmektedir (Tablo 1). Aşağıda Tablo 1'de Dünya'da sağlık harcamalarının GSYİH ve kamu harcamaları içerisindeki payları izlenebilmektedir. Tablo genel olarak değerlendirildiğinde; UNDP'nin yaptığı tasnif çerçevesinde Yüksek İnsani Gelişim Kategorisinde yer alan ülkelerde sağlık harcamalarının giderek önemini arttırdığı, Orta ve Düşük İnsani Gelişim Kategorisindeki ülkelerde ise sağlık harcamaları açısından durumun biraz daha olumsuz olduğu görülmektedir. Ülkemiz açısından bakıldığında, ekonomide sağlık için ayrılan kaynakların kategorisindeki ülkelerin altında olması oldukça düşündürücüdür. Kamusal hizmetlerin önemli bir unsuru olan sağlığa düşük düzeyde kaynak tahsis ediyor olmamız hem ekonomi hem de insani gelişme açısından kaygı vericidir. Kamunun sağlığa ayırdığı kaynakların 1997'den 2001'e %10,8'den %9,1'e azalıyor olması, kamunun sağlık için yeterli kaynak ayırmakta güçlük çektiği veya isteksiz olduğunu gösteriyor.

Tablo 1: Sağlık Harcamalarının GSYİH ve Kamu Harcamaları İçerisinde ki Payı

İGS	Ülkeler	GSYİH %'si Olarak Toplam Sağlık Harcamaları			Kamu Harcamalarında Sağlığa Ayrılan Pay (%)		
		1997	1999	2001	1997	1999	2001
Yüksek İnsani Gelişim Kategorisindeki Ülkeler							
1	Norveç	7,8	8,5	8	14	15,1	15,2
2	İsveç	8,2	8,4	8,7	11,2	12	13
8	ABD	13	13	13,9	16,8	16,9	17,6
12	İngiltere	6,8	7,2	7,6	13,4	14,8	15,4
16	Fransa	9,4	9,3	9,6	13	13,2	13,7
19	Almanya	10,7	10,7	10,8	16,3	16,3	16,6
	Ortalama	9,3	9,5	9,8	14,1	14,7	15,3
Orta İnsani Gelişim Kategorisindeki Ülkeler							
68	Venezuela	5,4	5,6	6	12,5	13,6	14,7
72	Brezilya	7,4	7,8	7,6	9,1	9,3	8,8
88	Türkiye*	4,2	4,9	5	10,8	9,1	9,1
94	Çin	4,6	5,1	5,5	14,2	11,8	10,2
120	Mısır	3,9	3,9	3,9	5,9	6,2	7,4
127	Hindistan	5,3	5,2	5,1	3,2	3,3	3,1
	Ortalama	5,1	5,4	5,5	9,3	8,9	8,9
Düşük İnsani Gelişim Kategorisindeki Ülkeler							
151	Nijerya	2,8	3	3,4	2,1	1,7	1,9
169	Orta Afrika Cum	3,6	4,1	4,5	8,4	10,1	18,5
170	Étyopya	3,4	3,5	3,6	5,8	4,3	4,9
174	Mali	4,2	4,1	4,3	8,2	5,7	6,8
176	Nijer	3,4	3,2	3,7	8,9	7,8	7,7
177	Sierra Leone	3,3	3,7	4,3	8,9	9,4	9,4
	Ortalama	3,5	3,6	4,0	7,1	6,5	8,2

İGS: İnsani Gelişmişlik Sıralaması

Kaynak:WHO, The World Health Report 2004, Changing History; Geneva, pp. 136-147; UNDP, Human Development Report 2004, New York, pp. 172-175

Dünya’da sağlık harcamalarının gelişiminde belirleyici olan diğer göstergeler olarak kişi başına sağlık harcamaları ile kamunun toplam sağlık harcamaları içerisindeki yeri incelenebilir. Bu çerçevede aşağıda oluşturulan Tablo 2’ye göz atıldığında; UNDP’nin yaptığı tasnif çerçevesinde Yüksek İnsani Gelişim Kategorisinde yer alan ülkelerde kişi başına toplam sağlık harcamalarının ortalama olarak 2500\$ düzeyinde gerçekleştiği, Orta İnsani Gelişim Kategorisindeki ülkeler bu harcamaların 150\$ düzeyinde gerçekleştiği ve Düşük İnsani Gelişim Kategorisindeki ülkelerde ise 15\$ seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye açısından bakıldığında yine kendi kategorisinde yer alan ülkelerin altında kalan bir kaynak tahsisi göze çarpmaktadır. Açıkça gözlenen gerçek, ülkelerin gelişmişlik düzeylerini ifade eden kişi başına gelir düzeyi ile sağlığa ayrılan kaynak düzeyleri arasında oldukça dikkat çekici bir fark bulunmasıdır. Örneğin Türkiye ile ABD karşılaştırıldığında; ABD’de kişi başına gelir düzeyi 30 000\$ seviyelerindeyken Türkiye de ise 4000\$ düzeyindedir. Kişi başına sağlık harcamalarına bakıldığında ise iki ülke arasındaki farkın daha büyük boyutta olduğu görülmektedir.

Yine, toplam sağlık harcamaları içerisinde kamunun yeri incelendiğinde; Yüksek İnsani Gelişim Kategorisinde yer alan ülkelerde kamunun payı ortalama olarak 1997 yılında %75’ler düzeyinde, Orta İnsani Gelişim Kategorisindeki ülkelerde bu oran %45’ler düzeyinde olduğu ve Düşük İnsani Gelişim Kategorisindeki ülkelerde ise %40’lar düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu kategori açısından bakıldığında ülkemizde kamunun sağlık hizmetlerine katılımı kendi kategorisindeki ülkelerin üzerinde olmasına rağmen, daha önceki kriterler dikkate alındığında sağlık göstergelerimizin pek iç açıcı düzeyde olmadığı söylenebilir.

Tablo 2: Dünya’da Kişi Başına Sağlık Harcamaları ve Sağlık Harcamaları İçinde Kamunun Payı

		Kişi Başına Toplam Sağlık Harcaması (US\$)			Toplam Sağlık Harcamaları İçinde Kamunun Payı (%)		
İGS	Ülkeler	1997	1999	2001	1997	1999	2001
Yüksek İnsani Gelişim Kategorisindeki Ülkeler							
1	Norveç	2 797	3 025	2 981	84,3	85,2	85,5
2	İsveç	1 592	1 760	1 935	85,8	85,7	85,2
8	ABD	3 939	4 287	4 887	45,3	44,2	44,4
12	İngiltere	1 563	1 792	1 835	80,1	80,5	82,2
16	Fransa	2 261	2 285	2 109	76,2	76	76
19	Almanya	2 753	2 731	2 412	75,3	74,8	74,9
	Ortalama	2484,2	2646,7	2693,2	74,5	74,4	74,7
Orta İnsani Gelişim Kategorisindeki Ülkeler							
68	Venezuela	210	244	307	57,1	53,9	62,1
72	Brezilya	362	246	222	43,5	42,8	41,6
88	Türkiye*	125	137	109	71,6	71,1	71
94	Çin	33	40	49	40	38	37,2
120	Mısır	153	163	174	45,9	46,4	48,9
127	Hindistan	23	23	24	15,7	17,9	17,9
	Ortalama	151,0	142,2	147,5	45,6	45,0	46,5
Düşük İnsani Gelişim Kategorisindeki Ülkeler							
145	Zimbabve	66	35	45	59,1	48,9	45,3
151	Nijerya	35	10	15	11,7	16	23,2
169	Orta Afrika Cum.	10	12	12	37,9	48	51,2
170	Etyopya	4	3	3	37,9	37,7	40,5
174	Mali	10	10	11	43,3	32,6	38,6
176	Nijer	6	6	6	41,7	43,6	39,1
177	Sierra Leone	7	6	7	46,8	53,8	61
	Ortalama	19,7	11,7	14,1	39,8	40,1	42,7

İGS: İnsani Gelişmişlik Sıralaması

Kaynak:WHO, The World Health Report 2004, Changing History; Geneva, pp. 136-147; UNDP, Human Development Report 2004, New York, pp. 172-175

Yukarıda da ifade edildiği gibi çevre ülkelerde sağlık kaynakları açısından yetersizlikler mevcuttur. Gelişmekte olan ülkeler kategorisinde ele alınan Türkiye açısından da benzer durumlar söz konusudur. Bir taraftan dış ticaret ve bütçe açıklarını finanse etmek amacıyla devletin borçlanma gereği, öbür taraftan kişi başına gelir seviyesinin düşük gerçekleşmesi nedeniyle hem kamunun hem de bireylerin yapabileceği sağlık harcamaları düşük seviyelerde gerçekleşmektedir. Aşağıda Tablo 3’de yıllar itibarıyla Türkiye’de gerçekleştirilen sağlık harcamaları ile bu sağlık

harcamalarının Gayri Safi Milli Hasıla'ya (GSMH) oranları ve toplam sağlık harcamaları içerisinde kamu sağlık harcamalarının payı yer almaktadır.

Tablo 3: Türkiye'de Sağlık Harcamaları (1980-2003)

Yıllar	Kişi Başına Sağlık Harcamaları (\$)	Toplam Sağlık Harcamaları / GSMH	Kamu / Toplam
		(%)	(%)
1980	55,5	3,5	51,4
1985	39,2	2,9	44,6
1990	95	3,5	61,9
1991	97,8	3,7	63,5
1992	107,7	3,9	66,2
1993	130,1	4,2	68,2
1994	85,2	4,1	64,7
1995	105,6	3,8	64,3
1996	111,4	3,7	64
1997	119,8	3,6	63
1998	139,9	4	63
1999	116,4	4,1	79,9
2000	135,3	4,3	80
2001	81,4	3,9	78
2002	111,7	4,3	77
2003	153,5	4,5	77

Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/25.03.2005>

Tablo 3'de yer alan veriler gözönüne alınarak kişi başına düşen sağlık harcamalarının gelişimine bakıldığında 1980-1985 yılları arasında düşme trendinde olduğu, daha sonra 1993 yılına kadar yükselme eğilimine girdiği, kriz yılları olan 1994 ile 2001 yıllarında büyük oranda düştüğü görülmektedir. 2003 yılına gelindiğinde kişi başına sağlık harcaması 153,5 \$ olarak gerçekleşmiştir. Tablodaki bir diğer gösterge olan toplam sağlık harcamalarının GSMH'ya oranlarına bakıldığında ise; bu oranın ortalama olarak %4 seviyelerinde gerçekleştiği, 2003 yılında %4,5 olduğu görülür. Son olarak, kamu kesiminin sağlık harcamaları içerisindeki yerini belirlemek amacıyla kamu sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamalarından aldıkları paylara bakıldığında, 1980 yılında %51,4 olan seviyenin genelde artış trendinde olduğu ve 2003 yılına gelindiğinde %77 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Tablo incelenmeye devam edildiğinde 1999 yılında kamu kesiminin sağlık harcamaları içerisindeki payında bir sıçrama olduğu ve 1998 yılında %63 olan oranın %79,9'a yükseldiği görülmektedir. Daha sonra 1999 yılında gerçekleştirilen Sağlık Reformunun da etkisiyle bu oran bir nebze azalma göstermiş ve 2003 yılında %77 olarak gerçekleşmiştir. Burada yer alan rakamlar daha önce Tablo 1 ve Tablo 2 de UNDP tarafından Türkiye için belirtilen değerlere oldukça yakındır. Bu verilerden hareketle Türkiye'de sağlık harcamalarının oldukça düşük düzeyde gerçekleştiği sonucuna varılabilmektedir.

Dünya'da ve Türkiye'de sağlık harcamalarında meydana gelen gelişmeler yukarıda ifade edildiği şekildeyken, bu gelişmelerin ortaya çıkmasında etkili olan bazı unsurların değerlendirilmesi yararlı olacaktır. Bu çerçevede özellikle doktor, yatak başına düşen nüfus miktarları ve hastanede tedavi görme oranları analiz edilmeye değer görülmektedir.

Tablo 4: Seçilmiş Bazı Ülkelerde Temel Sağlık Göstergeleri (1995-2002)

Ülkeler	1000 Kişiyeye Düşen Tabip ve Dişçi Sayısı				100 000 Kişiyeye Düşen Hastane Yatak Sayısı				Hastanede Tedavi Görme Oranları		
	1995	2000	2001	2002	1995	2000	2001	2002	1995	2000	2001
Fransa	3,2	3,3	3,3	3,3	873,9	809,2	793,2	780,1	22,8	23,0	
Danimarka	3	3,2	3,3	3,3	487,7	429,6	421,8	413,4	18,1	19,0	18,9
Almanya	3,1	3,3	3,3	3,3	968,3	911,9	901,1	892,7	21,9	23,5	23,6
İtalya	3,9	4,1	4,3	4,4	563,2	449,5	446,8	430,2	16,7	16,1	16,2
İsviçre	3,2	3,5	3,5	3,6	856,4	624,2	602,3	603,8	18,6	15,9	15,7
Yunanistan	3,9	4,5	4,5	-	499,6	487,8			15,0	15,4	
Türkiye	1,1	1,3	1,3	1,3	246,2	255,8	232,4	233,0	6,4	7,8	7,8

Kaynak: <http://data.euro.who.int/hfadb/25.03.2005.;>

<http://www.oecd.org/dataoecd/13/62/31963153.xls/16.5.2005.;>

Yukarıda hazırlanan Tablo 4 incelendiğinde, hem doktor ve diş hekimi açısından hem de hastanelerdeki yatak sayıları ve hastanede tedavi görme oranları açısından tablolardaki diğer ülkelere nispetle ülkemizdeki sağlık hizmetlerinde önemli düzeyde yetersizlikler olduğu sonucuna varılabilir. Nitekim gelişmiş olan ülkelerde 1000 kişiyeye düşen hekim sayısı 3,5 düzeylerindedir. Bu oran oldukça düşük olup 1,3 seviyesindedir. Bu olumsuz manzara hastanede yatak sayısında da kendini göstermektedir. Yine tablodan da görüleceği gibi, hastanede tedavi görme oranları açısından da ülkemizdeki sağlık göstergeleri olumsuz bir görünüm arz etmektedir. Bütün bunların sebepleri konusunda birçok şey söylenebilir, açık olan husus kamunun sağlık için ayırdığı kaynakların yetersiz olması ve sağlık hizmetlerinin etkinlikten uzak bir biçimde sunulması olarak ifade edilebilir.

Hastanelerde tedavi görme oranlarının oldukça düşük olmasının en önemli nedeni yatak sayısının yetersizliği olmakla birlikte, diğer önemli bir faktör bireylerin hastanede tatmin edici bir sağlık hizmeti alamamalarından dolayı yatakta devam edecek tedavilerinin evlerinde devam ettirme eğiliminin etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca bu unsurlara ilave olarak Türk toplumunun sahip olduğu kültürel ve kurumsal yapıların etkileri de önemli olmaktadır ki, bunların başında insan sağlığının gerektiği değeri almaması yer almaktadır.

Doktor sayısının az olmasında ise şüphesiz birçok faktör etkili olmaktadır. Bunların başında, Türkiye’de üniversite bölümleri açılırken eleman ihtiyacına göre etkili bir planlamanın yapılmaması ve tıpta uzmanlık sınavı (TUS) sonucunda çok az doktorun uzman doktor olabilmesi gösterilebilir. Bu konuda Türkiye Tabipler Birliği(TTB)’nin basına yapmış olduğu açıklamalarda (TTB, 2005a) gerek tıp fakültesindeki öğrencilerin fazlalığına gerekse yeni açılacak tıp fakültelerinin gereksizliğini ifade eden açıklamaları düşündürücüdür. Gelişmiş ülkelerde 1000 kişiyeye düşen tabip sayısı (ortalama 3,5) dikkate alındığında ülkemizdeki ile arasındaki fark iki katın üzerindedir. Bu kadar büyük bir fark olmasına rağmen Türkiye Tabipler Birliği’nin Türkiye’deki tabiplerin fazla olduğunu ileri sürmeleri dikkat çekicidir. Günümüzde bütün gelişmiş ülkelerde üniversite çağındaki nüfusun önemli bir kısmı üniversitelerde eğitim alırken, ülkemizde aynı çağındaki nüfusun çok az bir kısmının üniversite eğitimi aldığı bilinmektedir. Bu yaklaşımın bir ileri aşaması bütün meslek mensupları veya ilgili kurumlarının “bizim meslekteki üniversite mezunları fazla, üniversite mezunu sayısını azaltın veya ilgili fakülteyi kapatın”(!!) demek ne düzeyde anlamlı olacağı oldukça düşündürücüdür. Burada üniversite eğitimi kamunun iş

olanakları sunma zorunluluğu ile ilişkilendirmek oldukça sakıncalı bir yaklaşım olduğu açıktır.

Ülke genelinde personel sayısı ve hastanelerdeki yatak sayısında gözlenen bu yetersizlik bazı illerde açık bir şekilde derin bir soruna dönüşmektedir. Nitekim Türkiye'nin geri kalmış birçok ilinde büyük ölçüde hekim açığı ve hastanelerde yatak yetersizlikleri gibi sorunların hala ortada durduğu gözlenmektedir. Sorunun bu boyutunu gözler önüne sermek amacıyla aşağıda Tablo 5'te Türkiye'de seçilmiş bazı illerin Sağlık sektörü açısından gelişmişlik seviyeleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Tablo 5: Seçilmiş Bazı İllerde Sağlık Gelişmişlik Düzeyleri

İller	Sağlık Gelişmişlik	Sağlık Sırası	Genel Gelişmişlik Sırası	Kullanılan Değişkenler				
	Endeksi			A	B	C	D	E
Ankara	3,739	1	2	36	31,6	6,0	4,5	37,7
İzmir	2,577	2	3	40	22,7	4,6	4,7	29,0
İstanbul	2,562	3	1	39	20,6	4,8	4,4	34,1
Erzincan	-0,403	56	58	37	6,6	0,6	1,4	19,6
Ordu	-0,403	57	62	37	5,7	0,5	2,0	16,6
Erzurum	-0,427	58	60	65	12,3	0,5	1,0	31,6
K.Maraş	-0,490	59	48	37	6,3	1,0	1,6	10,5
Kilis	-0,651	60	54	48	9,9	0,8	0,5	16,6
Diyarbakır	-0,687	61	63	57	7,0	0,4	1,9	21,1
Osmaniye	-0,703	62	47	36	6,0	1,5	0,6	7,1
Şanlıurfa	-0,767	63	68	37	4,3	0,4	1,9	8,8
Tokat	-0,769	64	61	45	5,6	0,3	1,5	16,1
Yozgat	-0,793	65	64	45	5,2	0,6	1,4	12,9
Adıyaman	-0,866	66	65	42	5,0	0,4	1,4	11,5
Bayburt	-0,871	67	66	44	7,2	0,5	0,9	10,3
Düzce	-0,952	68	45	50	6,4	0,9	0,2	17,0
Siirt	-0,992	69	73	63	4,5	0,3	2,9	10,8
Kars	-1,063	70	67	65	5,1	0,7	2,2	11,5
Mardin	-1,116	71	72	43	3,5	0,2	1,5	6,7
Bingöl	-1,136	72	76	60	5,1	0,4	1,1	17,0
Van	-1,231	73	75	61	6,0	0,4	0,8	14,1
Bitlis	-1,246	74	79	52	3,6	0,5	0,9	11,2
Iğdır	-1,313	75	69	52	5,8	0,5	0,5	5,9
Şırnak	-1,340	76	78	51	3,5	0,4	1,1	6,1
Batman	-1,424	77	70	50	3,8	0,6	0,5	4,7
Muş	-1,543	78	81	55	2,8	0,2	0,8	7,9
Ağrı	-1,567	79	80	58	2,4	0,3	1,2	5,3
Hakkari	-1,593	80	77	55	3,6	0,2	0,5	6,3
Ardahan	-1,619	81	74	77	6,0	0,5	0,7	12,3

Açıklamalar: A: Bebek ölüm oranı; B: On bin kişiye düşen Hekim Sayısı; C: On bin kişiye düşen diş hekimi sayısı; D: On bin kişiye düşen eczane sayısı; E: On bin kişiye düşen hastane yatağı sayısı

Kaynak: DPT, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması 2003, Mayıs 2003, s. 123

Tablo 5 incelendiğinde, Türkiye'nin nüfus açısından üç büyük ilinin sağlık gelişmişlik sıralamasında ilk üç sırayı paylaştığı görülmektedir. Bu üç il genel gelişmişlik düzeyi açısından da ilk üç sırayı paylaşmaktadır. Sağlık gelişmişlik düzeyi açısından son sıralarda yer alan illerin ise büyük çoğunluğunun gelişmişlik düzeyi açısından oldukça geride yer alan iller olduğu gerçeği bir kez daha burada görülebilmektedir. Söz konusu illerin gelişebilmesi ve iller arasında yer alan gelişmişlik düzeyi farklılıklarının giderilmesinin yolunun yine sağlık hizmetleri açısından gerekenlerin yapılmasına bağlı olduğu burada bir kez daha vurgulanmalıdır.

Yine Türkiye Tabipler Birliği'nin, devletin özellikle sağlık göstergeleri açısından pozisyonları hiç de iç açıcı olmayan illerinde bu sorunlarını hafifletmeye dönük girişimlerini oldukça ilginç argümanlarla eleştiri konusu yapması dikkat çekicidir. Bu çerçevede TTB'i tabip açığına dönük sözleşmeli ve yüksek ücret düzenlemesini, "sürgün" olarak nitelendirilmekte, ilgili açıklamada ayrıca sadece yapılmakta olan düzenlemeler eleştirilmekte ve üyelerinin daimi kadro güvenliğinin olmadığına dikkat çeken eleştiriler yapılmaktadır (TTB, 2005b). İfade edilen açıklamalarda, bu bölgelerdeki sorunun nasıl çözülmesi gerektiğine ilişkin bir öneri getirilmezken, doğrudan tabiplerin haklarına dikkat çekilmektedir. Bu tutumun birçok yönden düşündürücü olduğu açıktır.

Sağlık hizmetlerinin sunumunda incelenmesi gereken bir diğer önemli konu, ilaç harcamalarının değerlendirilmesidir. Türkiye'de kişi başına sağlık harcamaları daha önce incelendiği gibi düşük seviyede gerçekleşmiş olmasına rağmen, özellikle sosyal güvenlik kurumları bünyesinde tedavi gören kişilerin ilaç harcamalarının yüksek seviyede gerçekleştiği görülmektedir. İlaç harcamalarındaki bu eğilim diğer gelişmekte olan ülkelerde yaşanan eğilimle benzer bir durum arz etmektedir. İlaç harcamalarındaki gelişmeleri analiz etmek amacıyla aşağıda öncelikle Dünya'daki gelişmeler genel olarak ele alınacak daha sonraki kısımlarda ise Türkiye'deki durum sosyal güvenlik kurumları bazında değerlendirilecektir. Bu amaçla aşağıda Tablo 6'da bazı OECD ülkelerine ait ilaç harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki oranları verilmiştir.

Tablo 6: Bazı OECD Ülkelerinde İlaç Harcamalarının Toplam Sağlık Harcamaları İçindeki Payları (1990-2002)

Ülkeler	1990	1995	1999	2000	2001	2002
Kanada	11,5	13,8	15,5	16	16,3	16,6
Çek Cumhuriyeti	21	25,6	22,7	22	21,9	22,6
Danimarka	7,5	9,1	8,7	8,8	9,2	9,8
Finlandiya	9,4	14,1	15,1	15,5	15,7	15,9
Fransa	16,9	17,6	19,5	20,3	20,9	20,8
Almanya	14,3	12,7	13,5	13,6	14,3	14,5
Yunanistan	14,3	15,7	14,4	15,4	15,6	15,3
İtalya	21,2	20,9	22,3	22,3	22,4	22,4
İsveç	8	12,5	14	13,9	13,3	13,1
İsviçre	10,2	10	10,5	10,7	10,6	10,3
Türkiye	20,5	-	24,3	24,8	-	-
ABD	9,2	8,9	11,2	11,9	12,4	12,8

Kaynak: <http://www.oecd.org/dataoecd/13/9/31963517.xls/14.05.2005>.

Tablo 6 incelendiğinde, gelişmiş olan ülkelerde ilaç harcamalarının toplam sağlık harcamaları içindeki payı %15 düzeyinde seyir ederken, bütün sağlık göstergeleri gelişmiş ülkelere göre kötü olan ülkemizde ilaç harcamalarının toplam sağlık harcamaları içindeki payının %25 düzeyinde bulunuyor olması bir çarpıklığın varlığına işaret etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ilaç harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki payının yüksek gerçekleşmesiyle ilgili olarak çeşitli görüşler öne sürülmektedir. Bu görüşler arasında en önemlileri olarak; *tedavi edici sağlık hizmetlerine daha çok öncelik verilmesi, ilaç sanayinde dışa bağımlılık, hızlı teknolojik gelişmelerin sonucunda piyasadaki ilaç çeşitliliğinin artması ve yoğun antibiyotik kullanımı* gibi faktörler ifade edilmektedir (Top ve Tarcan, 2004:179-180). Hâlbuki gelişmiş olan ülkelerde sağlık hizmetlerinde öncelik koruyucu sağlık hizmetlerine verilmektedir. Çünkü bir hastalık ortaya çıkmadan önlemini almak oldukça cüzi tutarlar ile sağlanırken, aynı hastalığın tedavisi çok büyük maliyetlere neden olmakta ve bu durum ilaç harcamalarını artırmaktadır.

Türkiye'deki ilaç harcamalarının durumunu sosyal güvenlik kurumları ekseninde analiz etmek amacıyla aşağıda oluşturulan Tablo 7'e bakıldığında, bütün kurumlarda gerçekleştirilen sağlık harcamalarının yarısından fazlasının ilaç harcaması olarak gerçekleştiği görülür. Nitekim, 2003 verilerine göre Emekli Sandığı'nın kişi başına ilaç harcaması 404\$, SSK'nın 38\$, Bağ-kur'un 138\$ ve devlet memurlarının ise 90\$ olarak gerçekleştiği, söz konusu kurumların ilaç harcamalarının toplam sağlık harcamalarına oranlarının ise emekli sandığında %60, SSK'da %45, Bağ-kur'da %58 ve devlet memurlarında ise %50 seviyesinde olduğu görülmektedir. 2003 yılında gerçekleştirilen toplam ilaç harcaması ise 4.531 milyon \$'dır. Buradan da anlaşılacağı gibi, toplam sağlık harcamaları içinde ilaç harcamalarının payındaki yükseklik sosyal güvenlik kurumlarında daha çarpıcı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında etkili olan unsurların başında ise, sosyal güvenlik kurumlarının tedavi edici sağlık harcamalarına öncelik vermesinin yer aldığı düşünülmektedir.

Tablo 7: Türkiye'deki Sosyal Güvenlik Kurumları ve Devlet Memurlarının İlaç Harcamaları (2003)

Kurum	İlaç Harcaması		Kişi Başı İlaç Harcaması		İlaç Harcaması/ Sağlık Harcaması (%)
	Milyar TL.	Milyon \$	Milyon TL.	\$	
Emekli Sandığı	1.516.600	1.014	604	404	60
SSK	2.450.000	1.638	58	38	45
Bağ-Kur	1.747.657	1.194	207	138	58
Devlet Memurları	1.024.715	685	136	90	50
Toplam	6.738.972	4.531	-	-	-

Kaynak: Top ve Tarcan, 2004:197.

Tablo 7 incelenmeye devam edildiğinde, SSK'nın gerçekleştirmiş olduğu kişi başına ilaç harcamasının düşük düzeyde kaldığı görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında şüphesiz SSK'da uygulanan ilaç politikasının etkili olduğu söylenebilir. Nitekim SSK gerçekleştirdiği ihalelerle yüzde 80-90'lara varan fiyat kırımlarıyla ilaç alabilmektedir. Kişi başına ilaç harcaması emekli sandığında ise yüksek çıkmıştır. Bunun en önemli nedeni olarak, bu kuruma tabi kişilerin yaş ortalamasının yüksek olması durumu gösterilmektedir (Top ve Tarcan, 2004:187,191). Yeni yasa tasarısında

ilaç alımında uzmanlaşma sağlanacağı ve bu vesileyle ilaçların daha uygun fiyatlarla sağlanacağı belirtilmelidir.

Türkiye’de sağlık harcamaları ve spesifik olarak ilaç harcamaları ile doktor ve yatak sayıları böyle bir seyir gösterirken sosyal güvenlik kuruluşlarının finansman açıkları önemli bir sorun olarak görülmektedir. Nitekim sosyal güvenlik kuruluşlarının yaşadığı finansman sorununun kamu finansmanı üzerinde oluşturduğu baskı dolayısıyla, başta enflasyon olmak üzere, diğer temel ekonomik göstergeleri de olumsuz etkilediği ve sosyal güvenlik sisteminin ülke ekonomisinde istikrarsızlık oluşturan ana sebeplerden biri haline geldiği düşünülmektedir (ÇSBG, 2004:12). Bundan sonraki kısımlarda öncelikle sosyal güvenlik sistemi teorik olarak ele alınacak, sonrasında ise Türkiye’de mevcut sosyal güvenlik sisteminin sorunları kısaca incelenmeye çalışılacaktır.

II.II. TÜRKİYE’DEKİ MEVCUT SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ VE SORUNLARI

Toplumda yaşayan fertler, gelecekteki risklere karşı her zaman yeterli düzeyde önlemler alamayabilirler. Kişilerin, geleceği fazla hesaba katmama eğiliminde olması, devletin koruyucu politikalarda bulunmasına gerekçe oluşturmaktadır. Bu izahla ifade edilen husus, bireylerin gelecekteki güvenliklerini düşünmekten ziyade, günün ihtiyaçlarını karşılamayı tercih edecekleri ve bu nedenle gelirlerinin yeterli bir bölümünü geleceğin ihtiyaçları için ayırmayacakları şeklindedir. Söz gelişi, sağlık ve emeklilik sigortaları gibi hizmetlerin giderlerinin, kaynağı önemli ölçüde vergiler olan, ulusal sosyal güvenlik kurumlarınca karşılanması, sosyal refah devletinin gerekliliğini desteklemektedir. Bu, "moral risk"den kaynaklanan görüştür: Bu görüşe göre, kişiler, hükümet müdahalesi olmadan sosyal refah harcamaları konusunda kendi başlarına bırakılırsa, çoğunluğu bunun gereğini yapmayacak ve bu harcama yine devlete kalacaktır. Her ne kadar devlet bunu yapmaya mecbur değilse de, kamunun bazı kişilerin korkunç bir sefalet içinde olmalarına hoşgörü göstermemesi gerektiği belirtilmektedir (Barry, 1989:22).

Sosyal güvenlik, modern ulusların kendi vatandaşlarını korumak için en önemli araçlarından biridir. Devlet bu programlar yardımıyla, çalışanların yaralanması, hastalanması, yaşlanması, işsizlik ve düşük gelir elde etme durumları gibi zorluklarda asgari bir yaşam standardıyla bireyleri korumayı sağlar. Bu programlar gelişmiş ülkelerde toplumdaki bütün bireyleri koruyacak bir içeriğe ulaşmıştır (Coller and Messick, 2000:142).

Sosyal güvenlik, bir ülke halkının bugününü ve yarınını güvence altına almayı amaçlayan ve birbiri arasında sıkı bir birlik ve uyum kurulmuş olan, bir kurumlar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Sosyal güvenlik, mesleki, fizyolojik veya sosyo-ekonomik riskten ötürü geliri sürekli veya geçici olarak kesilmiş kimselerin, geçinme ve yaşama ihtiyaçlarını karşılayan bir sistem olarak ifade edilmektedir (Talas,1992:528). Sosyal güvenliğin amacı, herhangi bir nedenle kısmen ya da tamamen çalışamaz duruma düşen ve bu nedenle gelir kaybına uğrayanlara, insan onuruna yaraşır bir hayat sürmeleri için gerekli olan geliri sağlamayı hedefler. Bir başka ifade ile sosyal güvenliğin amacının, değişik sosyal risklerin yol açtığı gelir kayıplarına (hastalık, işsizlik, yaşlılık gibi) ve/ya gider artışlarına (çocuk yetiştirme, kira masrafları, yol giderleri gibi) karşı telafi edici parasal sosyal yardım ve destek sunmak olduğu belirtilmektedir (Dilic, 79). Sosyal güvenlik, ortaya çıkışı itibarıyla, ekonomik yönden güçsüzleri, insanca yaşamak için yeterli geliri olmayanları korumayı amaçlamıştır. Sosyal güvenlik bu amaçlarını üç yolla yerine getirmeye çalışır. Bunlar, sosyal

yardımlar, sosyal hizmetler¹ ve sosyal sigortalardır². Sosyal sigortalar, yardım görecek olanın maddi katkısıyla (contibutory) işlerken, sosyal yardımlar ve hizmetler, ilgilinin herhangi bir katkısı bulunmaksızın kısmen veya tamamen devlet bütçesinden sağlanır. Sosyal sigortalarda işçi ve işveren tarafından ödenen katkıların genelde yeterli olmamaları nedeniyle, bu hizmetin devletin yaptığı yardımlarla yürüdüğü bilinmektedir (Tuncay, 1994:15).

Sosyal güvenlik sistemlerinin bir ekonomide icra edeceği en önemli roller arasında, yoksulluğu ve gelir dağılımındaki eşitsizlikleri önlemek yoluyla toplumsal huzuru sağlamaya katkı sunması oluşturmaktır. Sosyal güvenlik sistemlerinin toplumlar için ifade ettiği bu önemli rollerin yanında, özellikle 1970'li yılların ortalarından itibaren batı toplumlarında büyük finansman açıklarına yol açtığı ve bu durumun batı toplumlarının önemli bir sorunu haline geldiği görülmektedir.

Sosyal güvenlik sisteminin yaşadığı finansman sorunu yıllardan beri Türkiye'nin de en önemli sorunları arasında görülmekte ve söz konusu sistemde reform gerçekleştirileceği düşüncesi sıkça dile getirilmektedir. Sosyal güvenlik sisteminde reform gerçekleştirilmesi ve finansman açıklarının ortadan kaldırılması aynı zamanda Uluslararası Para Fonu (IMF) ile yapılan görüşmelerde de sıkça vurgulanmaktadır. Türkiye ekonomisinde 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasında sosyal güvenlik sisteminin açıkları giderek artış göstermiştir. Söz konusu açıklar devlet bütçesi ile finanse edilmeye çalışıldığından, zaten var olan kamu kesimi borçlanma gereği de bu durumdan olumsuz etkilenmektedir.

Ülkemizde önemli konum sahibi olan üç sosyal güvenlik kurumunun gelir gider pozisyonlarının gelişimi aşağıda Tablo 8'de açık bir şekilde görülmektedir. Tablo incelendiğinde, sosyal güvenlik kuruluşlarında genellikle giderlerin gelirlerden fazla gerçekleşmiş olduğu görülür. 1990-2004 yılları arasında SSK'da sadece 1990 ile 1991 yıllarında, Emekli Sandığında ise sadece 1990, 1991 ve 1992 yıllarında gelirler giderlerden fazla gerçekleşmiş, geriye kalan yıllarda her üç sosyal güvenlik kuruluşunda da giderler gelirleri aşmış ve finansman açıkları ortaya çıkmıştır.

¹ Sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler, ilk kez Danimarka'da 1891 yılında kabul edilen yasayla, yaşlılara yönelik yaşlılık aylığı programı ile ortaya çıkmıştır. Sosyal yardım programları alanında Danimarka'yı diğer İskandinav ülkeleri, onları da İngilizce konuşan ülkeler daha da genişleyerek takip etti. A. Can Tuncay, **Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri**, 6. bs., İstanbul, 1994, s. 15.

² Sosyal sigortaların dünyada ortak kabul görmüş 9 ana kolu vardır. 1. Hastalık halinde sağlık yardımı, 2. Hastalık ödenekleri, 3. Analık, 4. Sakatlık, 5. Yaşlılık, 6. İş kazası ve meslek hastalığı, 7. Ölüm, 8. Aile yardımları ve 9. İşsizlik sigortasıdır.

Tablo 8: Türkiye’deki Sosyal Güvenlik Kuruluşlarının Gelir-Gider Farkları (Milyon\$) (1990-2004).

YILLAR	SSK	BAĞ-KUR	EMEKLİ SANDIĞI
1990	531	- 61	97
1991	30	- 178	208
1992	- 365	- 83	199
1993	- 721	- 309	- 360
1994	- 641	- 339	- 204
1995	- 1 747	- 454	- 105
1996	- 1 739	- 795	- 486
1997	- 2 221	- 1 170	- 676
1998	- 1 692	- 1 655	- 712
1999	- 2 662	- 2 144	- 1 218
2000	- 688	- 1 735	- 1 068
2001	- 806	- 1 430	- 1 168
2002	- 1 614	- 1 942	- 1 691
2003	- 1 925	- 1 918	- 2 530
2004	- 4 053	-	- 3 215

Kaynak:<http://www.bagkur.gov.tr/finansman/zaman.html/25.03.2005>,

http://www.ssk.gov.tr/sskBilgiBankasi/9999/0/20050328_100726.xls/25.03.2005.

Sosyal güvenlik kurumlarının ifade edilen finansman açıklarını belirleyen en önemli faktörlerden bir tanesi, emeklilik sistemimizdeki sorunlardır. Nitekim sosyal güvenlik kurumları 1950’li yıllarda ilk kurulduklarında emekli olma yaş haddi 60 iken, bu daha sonra yaş sınırının kaldırılması ve erken emeklilik hatta halk ifadesiyle “kıyak emeklilik” gibi isimlerle karşılanan imtiyazlı emeklilik hakları sosyal güvenlik kurumlarının açıklarını yükseltmiş daha teknik bir ifadeyle aktüeryal dengesini bozmuştur. Nitekim OECD ülkelerinde 6-7 çalışan ve prim ödeyen kişiye karşılık bir emekli düşmekteyken, bizde bu oran 1,60 çalışan ve prim ödeyene bir emekli şeklinde olmakta ve sistemin işleyişi riskli konuma düşmektedir. Nitekim, literatürde ortalama olarak bu oran 4 olduğunda sistem sorun yaşamaksızın varlığını sürdürmekte, aksi halde sosyal güvenlik sistemi krize sürüklenmektedir. 1994–2004 döneminde söz konusu üç kuruma kamu bütçesinden yapılan transferlerin tutarı 69,7 milyar \$ olarak tespit edilmiştir (Günter, 2004:10). Bir başka hesaplama göre, bu üç kurumun 1994-2003 döneminde açıklarının hazinenin borçlanma faiziyle güncellenmiş değeri, Türkiye’nin 2003 GSMH’sının (354,6 Katrilyon TL) biraz altında bir değer olan, 345,2 Katrilyon TL olarak tespit edilmiştir (Teksöz, 2005:198). Yapılan hesaplamalar sorunun boyutunu ortaya koymaya yetmektedir.

Sosyal güvenlik kurumlarının finansman sorunlarının artmasında etkili olan temel faktörlerin başında günümüzde %50’nin üzerinde seyreden kayıt dışı istihdamın varlığı yer almaktadır. Kayıt dışı istihdamdan dolayı sadece Sosyal Sigortalar Kurumunun 2004 yılında uğradığı prim kaybının 14 milyar YTL olduğu ifade edilmektedir. Kayıt dışında kalmaya sevk eden en önemli faktör, işçilik maliyetlerinin yaklaşık %42’sinin istihdam vergilerine gitmesidir. Bu oran OECD ülkelerinde %24 düzeyinde bulunmaktadır(Tozan, 2004:58). Ayrıca yıllardır tahsil edilemeyen prim alacakları yine bu kurumların önemli sorunlarının başında gelmektedir. Diğer önemli bir

sorun ise, toplanan prim gelirlerinin kamunun yıllarca el koyması veya negatif faiz uygulayarak kapitalizasyonu başaramamış olması şeklinde ifade edilebilir.

Yukarıda ifade edilen sosyal güvenlik kurumlarının açıklarını finanse etmek amacıyla söz konusu kurumlara devlet bütçesinden transferler yapılmıştır. Yapılan transferlerin ekonomik açıdan boyutunu incelemek amacıyla bazı rakamlar verilebilir. 1990-2003 yılları arasında bütçe gider gerçekleştirmelerinin GSMH'ya oranları incelendiğinde, sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferlerin özellikle 1994 yılından sonra artış eğiliminde olduğu görülür. Bu eğilim 1999 yılından sonra kısmen azalış yönünde olmuşsa da, 2001 yılıyla birlikte tekrar artış eğilimine girmiştir. Nitekim sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferlerin GSMH'ya oranları 1990 yılında %0,31 iken, 1994 yılında %0,89, 1999 yılında %3,51, 2000 yılında %2,64, 2001 yılında %2,90, 2002 yılında %4,10 ve 2003 yılına gelindiğinde ise %4,46 olarak gerçekleşmiştir (www1).

Sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferlerin 1999 yılından sonra kısmen azalış göstermiş olmasında 1999 yılında yapılan sosyal güvenlik reformunun etkisi olduğu düşünülmektedir. Ancak gerçekleştirilen sosyal güvenlik reformunun SSK ve Bağ-Kur açıklarında olumlu etkiler oluşturduğu, Emekli Sandığı açıklarında ise pek etkili olmadığı görülmektedir (Tablo 8). Söz konusu sonuçların ortaya çıkmasında Emekli Sandığında yeterli düzenlemelerin yapılmamış olmasının yanında, 2001 kriziyle genel ücret seviyesindeki gerilemenin prim gelirlerini düşürmesi ve bu olağanüstü ortamda peş peşe düşük faizli taksitlendirme ve ödeme kolaylığı sağlayan yasaların çıkarılmasının prim ödeme eğilimini düşürmesinin de etkili olduğu belirtilmektedir (ÇSGB, 2004:1).

Sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferler diğer gider kalemleriyle birlikte devlet bütçesinin açık vermesinin nedenleri arasında yer almaktadır. Söz konusu açıkları kapatmak amacıyla kamu kesimi genellikle borçlanma politikasına gitmektedir. Dolayısıyla sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferlerin Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) üzerinde baskı oluşturan kalemler arasında yer aldığı belirtilebilir. Türkiye'deki durum incelendiğinde; kamu kesimi borçlanma gereğinin çoğunlukla faiz ödemelerinden kaynaklandığı sonucuna varılabilir. Nitekim toplam kamu kesimi borçlanma gereği 1990 yılından sonra her yıl pozitif iken, toplam kamu faiz dışı borçlanma gereği sadece 1990, 1991, 1992, 1993 ve 1999 yıllarında pozitif, geri kalan yıllarda ise negatif gerçekleşmiştir. Sosyal güvenlik kuruluşlarının kamu kesimi borçlanma gereği üzerindeki etkisine bakıldığında ise; 1990 yılında negatif, daha sonra 1991-1999 yılları arasında pozitif ve 2000 yılından sonra tekrar negatif olarak gerçekleşmiş olduğu görülür. Sosyal güvenlik kuruluşlarının kamu kesimi borçlanma gereği üzerindeki en büyük etkisi % 0.6'lık oranla 1993 ile 1994 yıllarında gerçekleşmiştir (www2). Belirtilen yıllar Türkiye ekonomisinde kriz yaşanan yıllardır. 1999 yılından sonra etkinin negatif gerçekleşmiş olmasında ise uygulanmasına geçilen sosyal güvenlik reformunun etkili olduğu söylenebilir. Ancak sosyal güvenlik kuruluşları açıklarının, Türkiye ekonomisi açısından halen oldukça önemli bir sorun olarak kalmaya devam ettiği gerçeği burada bir kez daha belirtilmelidir.

Özellikle son yıllarda sosyal güvenlik kurumlarının açıklarında meydana gelen artışlardan sonra bu kurumların yeniden yapılandırılmasının gereği gündeme gelmiştir. Nitekim 1999 yılında yapılan sosyal güvenlik reformuyla bu açıklar giderilmeye çalışılmış, ancak istenen başarı elde edilememiştir. Daha sonra yaşanan 2001 kriziyle birlikte söz konusu açıklar tekrar artış göstermeye başlamış ve yoğun tartışmalara neden olan sosyal güvenlik reformunu gerçekleştirmek amacıyla Temmuz 2004 tarihinde

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı (SGKB) tarafından “Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform Önerisi (Taslak Metin)” adını taşıyan bir çalışma kamuoyuna sunulmuştur. Reform sürecinde yapılacak çalışmalar ile ilgili takvim söz konusu Taslak Metnin son kısmında belirtilmektedir (ÇSGB, 2004:63).

Sosyal güvenlik sisteminin yukarıda ifade edilen finansman ile ilgili sorunlarının yanında Örgütlenme, Yönetim ve Altyapıyla ilgili sorunları da bulunmaktadır. Bu sorunların başında kurum sayısının fazla olması ve dolayısıyla var olan kurumların eşgüdüm içinde çalışmalarının zor olması gelmektedir. Öbür taraftan, mevzuatın karmaşık olması, aşırı bürokratik işlemler, bilgi işlem altyapısının yetersiz olması ve personele ilişkin sorunlar sosyal güvenlik kurumlarının etkin çalışmasına engel olmaktadır. Gerçekleştirilmesi düşünülen sosyal güvenlik reformu ile bu dağınıklığın giderilmesi ve sosyal güvenlik kurumlarının tek çatı altında toplanması hedeflenmektedir.

Yukarıda ifade edilen olumsuzluklar, etkilerini en çok sağlık hizmetlerinin sunumu alanında kendini göstermektedir. Çünkü toplumda yaşayan kişilerin belirli bir kısmı yaşamlarının sadece son döneminde emeklilik uygulamasıyla karşılaşmakta, yine sadece belirli bir kısmı sosyal yardım ve hizmetlere ihtiyaç duymaktadır. Ancak toplumu oluşturan tüm bireyler yaşamları boyunca sağlık hizmetlerine gereksinim duymaktadırlar. Mevcut sistemde ise, sağlık bilgilerinin tek bir merkezde toplanmaması ve harcama finansmanının tek bir elden yürütülmemesi, harcamalarda israfa, aşırı sayıda bürokratik işleme, sağlık politikalarının belirlenmesinde ise yanlışlıklara neden olduğu düşünülmektedir (ÇSGB, 2004:20). Dolayısıyla bu karmaşıklığın giderilmesi amacıyla sosyal güvenlik sisteminin tek bir elde toplanması ve genel sağlık sigortasının kurulması öngörülmektedir (Çanakçı, 2004). Bundan sonraki bölümde öncelikle Yeni Sosyal Koruma Sisteminin genel çerçevesi belirtilecek, daha sonra Genel Sağlık Sigortasının kapsamı ayrıntılı olarak ifade edilmeye çalışılacaktır.

III. YENİ SOSYAL KORUMA SİSTEMİ

Türkiye’de mevcut Sosyal Güvenlik Sisteminin sorunlarını çözmek amacıyla uzun yıllardan beri gerçekleştirilecek bir sosyal güvenlik reformundan bahsedilmektedir. Gerçekleştirilmesi düşünülen Reformla ilgili olarak 29 Temmuz 2004 tarihinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı tarafından “*Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform Önerisi (Taslak Metin)*” başlıklı bir metin kamuoyuna sunulmuştur. Daha sonra reform kapsamında hazırlanan “*Sosyal Sigortalar Ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu Tasarısı*” TBMM’ye sunulmuş olup yasallaşma süreci devam etmektedir (www.calisma.gov.tr). Belirtilen taslakta sosyal güvenlik reformunun temel amacı “adil, kolay erişilebilir, yoksulluğa karşı daha etkili koruma sağlayan, mali açıdan sürdürülebilir bir sosyal koruma sistemine ulaşabilmek” olarak belirlenmiştir (ÇSGB, 2004:21).

* Taslakta “sosyal güvenlik” kavramı yerine “sosyal koruma” kavramı tercih edilmiştir. Bu kavramın tercih edilme nedenleri olarak “sosyal güvenlik” ile “sosyal sigorta” kavramlarının birbiriyle karıştırılmasının önüne geçmek ve eski sistemle yeni sisteme farklı adlar vermek şeklinde belirtilmiştir. Taslakta kullanılan “sosyal koruma” kavramı, “sosyal güvenlik” kavramıyla eş anlamlı kullanılmakta ve hem sigortacılık ilkesiyle çalışan emeklilik ve sağlık korumasını, hem de vergilerle finanse edilen sosyal yardım ve hizmetleri bütüncül bir yaklaşımla ele almış olmaktadır (ÇSGB, 2004:24).

Sosyal Güvenlik Reformunun gerekçeleri taslak metinde belirtilmiştir. Bunlar başlıklar halinde “nüfus yapısındaki değişim”, “mevcut sistemin yoksulluğa karşı koruma sağlayamaması”, “finansman açığının ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri”, “tüm nüfusun sosyal koruma kapsamına alınamaması”, ve “mevcut kurumların sorunları” olarak ifade edilmiştir. Ancak burada taslağa ruhunu veren, sıklıkla vurgulanan ve tüm reform sürecinde gözetilen temel gerekçe, “finansman açığının ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri”ni gidermektir. Dolayısıyla reformun temel amacı, Sosyal Güvenlik Kurumları için bütçeden kaynak aktarımının önüne geçmek ve bütçe açıklarının azaltılması olarak ifade edilebilir (Kapar, 2004:30).

Gerçekleştirilmesi düşünülen Sosyal Güvenlik Reformunun birbirini tamamlayan 4 ana bileşeni bulunmakta olup bu bileşenler taslak metinde ifade edilmiştir. Buna göre ilk bileşen, “nüfusun tümüne hakkaniyete uygun, eşit, koruyucu ve tedavi edici kaliteli sağlık hizmeti sunumunun finansmanına yönelik Genel Sağlık Sigortası'nın oluşturulması” olarak, ikinci bileşen, “halen dağınmış bir halde yürütülen sosyal yardım ve hizmetleri toplulaştırarak nesnel yararlanma ölçütlerine dayalı, tüm muhtaç kesimlerin erişebileceği bir sistemin oluşturulması” olarak, üçüncü bileşen, “sağlık dışındaki kısa ve uzun vadeli sigorta kollarının yer aldığı tek bir emeklilik sigortası rejiminin kurulması” olarak ve dördüncü bileşen ise, “yukarıda anılan üç temel işleve ilişkin hizmetlerin çağdaş, etkin ve vatandaşlarımızın günlük hayatlarını kolaylaştıracak şekilde sunulmasına olanak sağlayacak yeni bir kurumsal yapının oluşturulması” olarak tespit edilmiştir (ÇSGB, 2004:21). Reform sonrası oluşturulması planlanan kurumsal yapının üç önemli ayağını Genel Sağlık Sigortası, Sosyal Yardımlar ve Hizmetler, Emeklilik Sigortası oluşturmaktadır. Bu bileşenlerden birincisi olan Genel Sağlık Sigortası (GSS) kurulması aşağıda ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılacaktır.

III. GENEL SAĞLIK SİGORTASI

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Sosyal Güvenlik Reformunun en önemli unsurlarından birisi “Genel Sağlık Sigortası (GSS)” oluşturulmasıdır. GSS ile SSK, Bağ-Kur, Emekli Sandığı ve Maliye Bakanlığı tarafından farklı finansman yöntemleri ile yürütülen programların tek elde toplanması ve etkin kontrol mekanizmaları ile güçlendirilmiş bir sağlık hizmeti satın alma işlevinin sağlanması hedeflenmektedir. Tek bir sağlık finansman sistemine geçilmesinin gerekçe ve hedefi taslak metinde şu şekilde belirtilmektedir:

“Ülkemizde tüm nüfus kamu sağlık güvencesi yönünden kapsam ve koruma altına alınamamıştır. Ayrıca, sağlık hizmeti harcamaları kişilerin sağlık durumlarında düzelmeyi hedefleyen bütünsel bir politika çerçevesinde yapılmamaktadır. Örgütlenmedeki dağınmış yapı, ciddi ölçüde israflara ve kötüye kullanımlara neden olmaktadır. Birinci basamak yerine çok daha pahalı olan ikinci ve üçüncü basamak sağlık tesislerinin kullanılması, harcama düzeyini arttırmaktadır. Bu durum, kıt kaynaklarımızın verimsiz kullanılması sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle, 1) İlk Planda, vatandaşlarımızın hastalanmasına engel olacak her türlü koruyucu sağlık hizmetinin yaygınlaştırılması öncelikli politika haline getirilmelidir. 2) Hastalık halinde ise, vatandaşlarımızın en etkin ve hizmete kolay ulaşabilecekleri bir yöntemle tedavi edilmesine, normal ve üretken yaşamlarına dönmelerine yönelik uygulamalar hayata geçirilmelidir. Bu temel politika hedeflerini gerçekleştirmek üzere, çağdaş bir yönetim anlayışı ile vatandaşlarımızın tamamını kapsayan bir Genel Sağlık Sigortası oluşturulmalıdır” (ÇSGB, 2004:26-27).

Taslak metinde ayrıca, Sosyal Güvenlik Reformunun Sağlıkta Dönüşüm Programı ile birlikte yürütüleceği belirtilmektedir. Sağlıkta Dönüşüm Programının, GSS

ile doğrudan ilişkilendirilebilen bileşenleri olarak; “temel sağlık hizmetleri ve aile hekimliği kurulması, 2) sevk zinciri sağlanması, 3) özerk sağlık işletmeleri, 4) nitelikli ve etkili sağlık hizmeti için kalite ve akreditasyon, 5) ilaç ve tıbbi cihaz kurumlarının oluşturulması, 6) bilgi sistemleri” şeklinde 6 bileşen sayılmaktadır (ÇSGB, 2004:27). Bu bileşenler incelendiğinde yeni sistemle birlikte “aile hekimliği” uygulamasına geçilmesi düşünüldüğü ve mevcut hastanelerin özerk sağlık işletmelerine dönüştürülmesi planlandığı görülür. Böylece mevcut hastanelerde verimliliğin artacağı, ayrıca hastanın hekimini ve hastanesini seçme serbestisine kavuşacağı ifade edilmektedir (ÇSGB, 2004:27).

Hastanelerden alınacak hizmetlerde, hastanın kendi hastanesini ve hekimini tercih etme olanağının sunulmasının bir amacı olarak, kamu hastanelerinin daha rekabetçi bir ortamda gelişmelerine olanak hazırlamak olduğu ifade edilebilir. Hastanelerin yarı özerk birer işletmeye dönüştürülmesi özellikle sendikalar tarafından “sağlık sektörü kapitalizme teslim ediliyor” şeklinde acımasız eleştirilere maruz kalmaktadır. Daha önceki kısımlarda kamusal sağlık hizmetlerinin önemli bir sorunu olarak, sektörde kamunun payının oldukça yüksek olması ve tabiplerin özel muayenehanelerinin yanında bu hizmeti kamuda sunmaları olarak belirtilmiş ve bu olgunun kaynak etkinsizliğine ve verimsiz bir sağlık hizmeti sunumuna neden olduğu ilave edilmişti. Sağlık hizmetlerinin rekabete açılmış olması veya hastane işletmeciliğinin rekabet koşullarında bu hizmeti sunması sağlık hizmetlerinin mevcut durumdan daha yüksek kalitede sunulmasına yol açacak ve hastalar hastanelere mahkum birer düşkün olmaktan çıkıp, hizmet almaya çalışan birer müşteriye dönüşmelerine yol açacaktır. Bu gelişme ise hastaları daha fazla ödemeye mahkum etmekten ziyade daha az masrafla ve daha kaliteli sağlık hizmeti elde etme olanağının altyapısını oluşturmaya vesile olacaktır.

Taslak metin incelenmeye devam edildiğinde GSS'nin temel ilkelerinin “sağlık hizmetlerinin sunumunun finansmanı” ve “sağlık hizmetleri satın alma yöntemi” olmak üzere iki ana başlık altında incelendiği görülür (ÇSGB, 2004:27-28): Buna göre, sağlık hizmetleri Birinci ve İkinci Basamak sağlık hizmetleri olarak sınıflandırılmaktadır. Bireylerin acil haller dışında tanı ve tedavilerinin birinci basamakta yapılacağı, ancak yatarak tedavi ile ileri tetkik ve uzmanlık gerektiren hallerde, geliştirilecek sevk sistemi gereğince ikinci basamak hizmet sunan kuruluşlara sevk edileceği belirtilmektedir. İkinci basamak sağlık hizmeti sunan kuruluşlardan hizmet satın alımı sözleşmelerle gerçekleştirilecek ve bu kuruluşların finansmanı kendi gelirleriyle sağlanacaktır.

Ayrıca sağlık hizmetlerinin toplumun öncelikli sağlık sorunları, maliyet etkinlik analizleri ve uluslararası normlar dikkate alınarak belirlenecek olan bir Temel Teminat Paketi kapsamında sunulması ilke edinilmektedir. Belirtilen Temel Teminat Paketinin kapsamı ise “karşılacak sağlık yardımları (temel teminat paketi)” başlığı altında ifade edilmektedir. Buna göre prim ödemiş kişinin tedavi edilmesi için gerekli bütün harcama kalemleri yerine “uygulamanın sürekliliğinin sağlanması açısından sistemin finansal açıdan sürdürülebilir bir temele dayandırılması gereği (ÇSGB, 2004:29)” göz önüne alınacak ve finansal açıdan uygulamaları tehlikeye sokacak istisnai tedaviler ve hizmetler sigorta kapsamında yer almayacaktır (Topak, 2004:72). Taslağın bundan sonraki kısımlarında ise özel sağlık harcamalarının artırılmasına neden olacak bazı uygulamaların da gerçekleştirilmesinin planlandığı görülür. Örneğin, taslakta “...tamamlayıcı sağlık sigortası ile kişilerin daha farklı kapsam, fiyat ve kalitede sağlık hizmeti talep etmeleri halinde, GSS'yi ek bir yükümlülük altına sokmaksızın, kişinin kendi cebinden ya da özel sigortasından aradaki farkı

ödeyebileceği yöntemlerin de uygulamaya geçirilmesi düşünülmektedir (ÇSGB, 2004:30)” şeklinde yer alan ifade sağlık sigortası kapsamı dışında yer alan özel sağlık harcamalarını teşvik eder niteliktedir. Dolayısıyla cebinden ya da özel sağlık sigortası aracılığıyla harcama yapacak gücü olanlar daha kapsamlı ve kaliteli hizmete ulaşmış olacakken, harcama gücü olmayanlar ise kendilerine sunulan sağlık hizmetinin kalitesine rıza göstermek zorunda kalacaklardır. Bunun sonucunda ise tasarının örtülü bir şekilde özel sağlık sigortacılığını teşvik ettiği de söylenebilir (Kapar, 2004:38).

Burada değinilmesi gereken bir diğer önemli husus koruyucu sağlık harcamalarına verilen önemdir. Koruyucu sağlık hizmetleri ve sunumu temel teminat paketinin bir parçası olarak değerlendirilmekte, bazı sağlık yardımları koruyucu sağlık hizmetlerini kullanma ve periyodik kontrollerden geçme (ağız-diş sağlığı gibi) şartına bağlanmaktadır (ÇSGB, 2004:29). Dolayısıyla koruyucu sağlık hizmetlerini kullanmayan bireyler bazı sağlık yardımlarından faydalanamamış olacaklardır. Daha önce de ifade edildiği gibi, Türkiye’deki toplam sağlık harcamaları içinde ilaç harcamalarının payının batılı toplumlara göre oldukça yüksek olmasının bir nedeni de sağlık yardımlarının daha çok koruyucu sağlık hizmetlerine değil de hastalıkları iyileştirmeye yönelik olmasıdır. Bu hatalı tutum yeni sağlık reform yasasında koruyucu sağlık hizmetlerine öncelik verilerek telafi edilmeye çalışılmaktadır. Ancak bu durum öncelikle kurumsal yapılanma sorununu gündeme getirmektedir. Çünkü bu koşulların yerine getirilmesi ağırlıklı olarak sağlık kurumlarının yaygınlığı, ulaşım imkânları, yeterli personelin varlığı gibi birçok etmene bağlı olacaktır. Aynı zamanda insanların bu konudaki bilgi düzeyi, alışkanlıkları, gelenek ve değer yargıları da önemli olan diğer unsurlar olmaktadır. Dolayısıyla sistemin caydırıcı olabileceği ve yine özel sigortacılığı teşvik edeceği burada belirtilmelidir (Kapar, 2004:39).

GSS uygulamasının finansmanı temelde prim esasına dayanmaktadır. Bireylerden %12,5 oranında prim alınması tasarlanmaktadır. Sosyal sigorta kapsamında olanlar için, halen SSK’da olduğu gibi prime esas matrahın %12,5 oranında sağlık primi alınması düşünülmektedir. Yine Tasarıya göre ,Bağ-Kur’da prim yükü %20’den %12,5’e düşürülmekte, Emekli Sandığında ise emeklilik priminin düşürülecek olmasından dolayı ilave bir yük oluşturulmayacağı belirtilmektedir. Prim ödeme gücü bulunmayanların primleri sosyal yardım sisteminde ödenecektir. Diğer yandan SSK, Bağ-Kur, Emekli Sandığı ile Yoksul olmayanlar dışında kalanlar ise, bunların aylık gelirlerinin tespit edilmesine yönelik hazırlıklar tamamlanıncaya kadar, ortalama prime esas ücret matrahı üzerinden %12,5 oranında prim alınacağı tasarlanmaktadır. Ayrıca suistimallerin önlenmesi ve gereksiz kullanımın azaltılabilmesi amacıyla, sağlık hizmetlerinin tamamından belirli oranlarda katkı payı³ alınması da planlanmaktadır. Tasarıya göre bu uygulama ile harcama kontrolünün sağlanmasına kişilerde dahil edilecek ve böylece verilen yardımın tutarının farkında olmaları sağlanmış olunacaktır (ÇSGB, 2004:30). Anlaşılabileceği üzere Sosyal yardım sisteminin nasıl çalışacağı açık

³ Ayakta tedavide hekim ve diş hekimi muayenesi için 2YTL, Ayakta tedavide sağlanan ilaç, ortez, protez, iyileştirme araç ve gereçleri için %10 ila % 20 arasında ve ayakta tedavide sağlanan diğer sağlık hizmetleri için %3 ile %6 oranında katkı payı ödemesi, ayrıca ilgili maddede yer alan sevk zincirine uyulmaması halinde ifade edilen katılım payı %50 arttırılarak uygulanması gerektiği ve katılım payının en üst ödeme düzeyinin toplam tutarının net asgari ücreti geçemeyeceği Yeni Sağlık Yasa Tasarısı’nın 93. Maddesinde ifade edilmektedir.

değildir. Nitekim Türkiye’de sosyal yardım hizmeti vermekte olan çok çeşitli kurumlar bulunmaktadır. Bunlar Sosyal Dayanışma Vakfı, belediyeler, özerk vakıflar vd’dir. Söz konusu kurumlar etkin bir koordinasyon içinde çalışmamakta ve asimetrik bilgi sorunundan kaynaklanan nedenlerden dolayı çeşitli sistemler ortaya çıkmaktadır. Bu olumsuzluğu düzeltmenin yolunun, sosyal yardım sisteminin de vatandaşlık numarasına bağlı bir otomasyon altyapısından geçtiği açıktır.

Sosyal güvenlik reformu ve dolayısıyla GSS’nın etkili bir şekilde yürütülmesi amacıyla üzerinde durulan bir diğer husus “denetim ve provizyon mekanizmalarının oluşturulması” hususudur. Hazırlanan taslakta sistemin mali sürdürülebilirliğinin en temel koşullarından birisi olarak, ortaya çıkan harcamaların doğru ve yerinde yapıp yapılmadığının denetlenmesine imkan sağlayacak mekanizmaların kurulması ve işletilmesinin gereğine değinilmektedir. Bu amaçla, öncelikle bilgi teknolojilerine, veri tabanı yönetimine ve yönetim bilgi sistemlerine dayalı geniş kapsamlı denetim araçlarının geliştirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca suistimallerin engellenmesine yönelik olarak gerek sigortalı bazında, gerekse hizmet sunucular bazında ağır mali ve cezai yaptırımların düzenlenerek gerekli caydırıcılığın sağlanacağı ifade edilmektedir (ÇSGB, 2004:31). Bu vesileyle sağlık harcamalarında tasarruf sağlanması amaçlanmaktadır.

Yukarıda genel çerçevesi izah edilen GSS uygulamasının sağlayacağı yararlar kısaca özetlenecek olunursa (ÇSGB, 2004:33-34):

♦ **Kapsam Açısından:** Doğumdan itibaren tüm nüfus sürekli sağlık güvencesine kavuşmuş olmakla birlikte, ayrıca mevcut kuruluşlar arasında farklı standartlarda uygulamalar ortadan kaldırılıp uygulamada norm birliği sağlanmış olmaktadır. Bu ilke politik olarak demokratik eşitliğin bulunduğu bir toplumda bazı bireylerin elde ettiği kamusal pozisyonlar nedeniyle daha eşit (!) bireyler konumuna sahip bulunmaktaydı. Yeni sistemde daha eşit olmanın yolu ilave ödeme yapmaktan geçmektedir.

♦ **Finansman Açısından:** En başta koruyucu sağlık hizmetlerine verilen önemle birlikte birçok hastalık önleneceğinden sağlık harcamalarında tasarruf sağlanmış olacaktır. Mevcut uygulamadaki hizmet sunan kurumların sübvansede edilmesi yerine, prim ödeme gücü olmayan vatandaş sübvansede edilerek daha hakkaniyetli bir sosyal sigortacılık uygulamasına geçilmiş olunacaktır. Bunlara ilave olarak sağlık hizmetlerini sunan ve finanse eden kuruluşların tam anlamıyla birbirinden ayrılması sonucunda finansman sistemi hizmet alımları konusunda uzmanlaşacak ve bu durum sağlık hizmetlerinin uygun fiyatlarla temin edilmesini sağlayacaktır.

♦ **Sağlık Hizmetinin Kalitesi Açısından:** Vatandaş hekimini ve sağlık tesisini seçebilme hakkı verilmiş olunacak ayrıca sağlık hizmetlerinin hizmet sözleşmeleriyle satın alınması sektördeki rekabeti dolayısıyla kaliteyi artıracaktır.

♦ **Denetim Açısından:** Sağlık hizmetlerinde denetim, hizmet öncesi, hizmet sırasında ve hizmet sonrasında olmak üzere tüm süreci kapsayacak bir anlayışla gerçekleştirilecek, böylece en başta suistimallerin önüne geçilmiş olunacak hem de vatandaşların sağlık verileri sürekli izlenebilecek ve dolayısıyla daha verimli bir sağlık hizmeti sunulmuş olunacaktır. Daha önceki uygulamalarda yazılı basında da sürekli yer aldığı gibi, envai yöntemlerle şişirilmiş faturalar⁴ kaçaklar, rüşvet, dolandırma vb

⁴ Hastayı erken yatırıp geç taburcu edip fazla yatırmış göstermek, ilaç faturalarını yüksek tutmak, hastaya gerekli olmadığı halde tomografi, çeşitli laboratuvar tetkiklerine

yöntemlerle sektör tahrip edilmiş ve kamu kaynakları yanlış amaçlar için kullanılmıştır. Bunların önlenmesinin en önemli yolu etkin bir denetim mekanizmasının oluşturulması ve otomasyonun mutlaka oluşturulmasından geçmekte ve bu reformun başarılı olmasında hayati bir niteliğe sahip olduğu düşünülmektedir. Aksi takdirde gerçekleştirilecek reformun kamuya oluşturacağı maliyet, halihazırda uygulanmakta olan sistemin çok üzerinde olacağı şüphe götürmez bir gerçek olarak ortada durmaktadır.

Sendikaların sosyal güvenlik reformu hususundaki kaygıları, özellikle devletin sosyal niteliğinin zayıflayacağı yönündedir. Yoksullar dışında kalan kesime dönük bir sağlık yardımının olmayacağı ve sağlık hizmetlerinin tamamen primler üzerinden yürütülen bir finansman biçimiyle yürütüleceği ve ücretliler üzerindeki yükün daha da artacağı kaygısı dile getirilen en önemli hususların başında yer almaktadır. Ayrıca kayıt dışı kesimin bu kadar büyük olduğu ve gelir dağılımının önemli bir sorun halinde varlık gösterdiği ülkemizde sağlık hizmetlerinin etkin bir finansman yapısı oluşturmanın güçlüğü dile getirilen bir diğer zayıf yöndür. Sağlık yardımı alacak kesimlerin ancak aylık geliri asgari ücretin üçte biri düzeyinde olması kaydıyla hak sahibi olabileceği durumu ücretlileri endişelendiren bir diğer önemli sorun arasında sayılmaktadır (Sarı, 2005:52).

Türkiye’de yeşil kartla tedavi olanların sayısı yaklaşık olarak 11-12 milyon insan olduğu kayıtlarda gözlenmektedir. Aynı şekilde kayıt dışı çalışanların yaklaşık olarak 4,5-5 milyon çalışan olduğu tahmin edilmektedir (Kılıçdaroğlu, 2004:104). Prim ödemeyenlerin hepsinin genel bütçeden karşılanması durumunda, kamu bütçesinde halen uygulanmakta olan sosyal güvenlik sisteminin ağırlaşan maliyetine farklı bir biçimde yeni bir faturanın ilave edilmiş olacağı düşünülmektedir. Yeni sağlık sistemiyle beraber kayıt dışı çalışmak daha cazip hale gelmiş olacağı için, kayıt dışı çalışanların sayısı artma yönünde gelişme göstereceği öngörülmekte ve bütün bu gelişmeler iyi bir denetleme sistemi oluşturulmadan yürütülmeye geçilir ve işgücünün vergi maliyeti düşürülmez ise, sistemin yeni sorunlar üretmeyeceğini hiç kimse garanti edemez.

Hastanelerin birinci basamak hizmetinden kurtarılıp daha etkin hizmet üretme konumu olan ikinci basamak kurumları haline getirilmesi, daha etkin sağlık hizmeti üretmek ve maliyetleri düşürmek açısından önemlidir. Ayrıca birinci basamak Aile Hekimliği uygulaması hem koruyucu tedavinin uygulanması açısından hem de daha kaliteli bir hizmet biçiminin yerleşmesi açısından gereklidir. Birinci basamak sağlık hizmetlerinin daha etkin verilmesi için, gerek hasta için hastanın hekimini seçme özgürlüğü açısından gerekse de bu hizmetin daha etkin verilmesi açısından sözleşmeli istihdam politikasının etkinliği arttırıcı fonksiyonlar icra edeceği açıktır. Bu uygulama zaten Türkiye’nin keşfettiği bir sistem de değildir. Gelişmiş batı toplumlarında yaygın bir şekilde gözlenen bir hizmet sunma biçimidir. Bu konuda görüş geliştiren birçok kesimin aile hekimliğini ağır bir şekilde eleştirmesi akademik olarak anlaşılır değildir. Bir başka husus sözleşmeli sağlık personeli uygulamasının “sağlıkta taşeronlaşma” olarak değerlendirilmesi anlaşılır değildir. Yukarıda ilgili tabloda da göreceğimiz gibi bazı illerimizde önemli düzeyde sağlık personeli açığının hangi yöntemlerle çözüleceği hususu söz konusu eleştirmenlerce maalesef pek ifade edilmemektedir. Sağlık gibi

tabi tutmak vb yöntemler eklenebilir. Bu konuda gerçekten de çok iyi bir denetim mekanizması kurmak gerekiyor. (Kılıçdaroğlu:104)

önemli bir konu/alanın bilimsel olmaktan daha çok ideolojik perspektifte değerlendirilmesi akademik etiğe de uygun olmadığı açıktır.

III.II. GENEL SAĞLIK SİGORTASI SİSTEMİNİN MALİ PROJEKSİYONU

Sosyal Güvenlik Reformunun ve dolayısıyla Genel Sağlık Sigortası kurulmasının temel amacı daha önceki kısımlarda da ifade edildiği gibi, mevcut sosyal güvenlik kuruluşlarının var olan finansman açıklarının önüne geçmek ve bütçe üzerindeki baskısının azaltılmasıdır. Bu amaçla hazırlanan tasarıda finansman kalemi olarak toplam vergi gelirlerinin % 3,5’u oranında pay aktarılması ve bu oranın 3 yılda bir Bakanlar Kurulunca yeniden tespit edilebileceği belirtilmektedir. Ayrıca tasarıya eklenen bir geçici madde ile kurumun finansman açığının sadece ilk 3 yıl için hazineden karşılanacağı ifade edilmektedir. (Demir, 2004). Buna ilave olarak sistemin uzun dönemli mali sürdürülebilirliği, sağlık hizmeti kaynaklarının daha etkin kullanımı sonucunda sağlanacak tasarruflara dayandırılmaktadır.

Mevcut durumda sağlık sigortasının emeklilik sistemleri ile birlikte yürütülüyor olması, sosyal güvenlik kuruluşlarının işlevlerini etkin bir şekilde gerçekleştirmesine engel teşkil etmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, genel sağlık sigorta sisteminin farklı bir yapıda örgütlenmesinin ve sistem finansmanının tek elden gerçekleştirilmesinin, varolan bürokrasiyi azaltarak yönetim maliyetlerinin kısılması ve sistemde maliyet artırıcı unsurların daha etkin bir şekilde tespit edilmesi suretiyle maliyet etkinliğini sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca gerçekleştirilecek reformla birlikte kayıtdışı ekonominin küçüleceği ve bu durumun prim gelirlerini artıracığı da beklenmektedir (Çanakçı, 2004). Ancak burada reform sonucunda kayıtdışı ekonominin küçülmeyeceği yönünde eleştiriler de yapılmaktadır. Eleştiriler temelde, yeni sistemde işverenlerin çalışanları sigortaya bildirmemeleri ve sağlık sigortası primi devlet tarafından ödenen kimseleri öncelikli olarak istihdam etmelerinin yaygınlaşabileceği noktasına olmaktadır. Burada kaçak olarak çalıştırılan kişilerin sağlık sigortası primleri devlet tarafından ödenmeye devam edeceğinden, bu kişiler kayıtdışı çalıştırmaya daha az direnç göstereceklerdir. Bu durum bir taraftan kayıtdışı çalıştırmadan dolayı haksız rekabeti doğuracak, öbür taraftan ise kayıtdışı çalışmanın yaygınlaşması ile birlikte kayıtlı olarak çalışan düşük vasıflı ve düşük ücretliler üzerindeki baskının artmasına yol açmış olacaktır (Kapar, 2004:48).

GSS’na geçilmesiyle birlikte sağlık giderlerinin azalacağı ile ilgili olarak niteliksel projeksiyonlar yanında sınırlı sayıda da olsa bazı niceliksel projeksiyonlar yapılmaktadır. Örneğin, On-line reçete uygulamasının devamı niteliğinde olan ve 2004 yılı sonlarında biri özel diğeri devlet hastanesinde olmak üzere pilot uygulamasına başlanan Tedavi Kontrol Sistemi tam olarak devreye alındığında hastane ödemelerinde yıllık %20 oranında bir tasarruf beklenmektedir. Benzer şekilde aynı kurum emekli sandığı anlaşmalı olduğu eczanelere on-line ortamda ilaç ve reçete işlemleri ve denetimi yapmaktadır. Bu uygulama sayesinde önemli düzeyde tasarruf sağlanmıştır. Nitekim 1990-1998 yılları arasında on-line sistemin uygulanmadığı dönemde ilaç reçetelerine ilişkin yapılan ödemelerin ortalama yıllık artış düzeyi %124 düzeyinde olurken, bu uygulamaya geçilmesiyle birlikte bu tutarın artış düzeyi düşmüş ve en son 2004 yılında bu oran %1 olmuştur (Özyer, 2005:229).

Söz konusu GSS uygulamasıyla birlikte sağlık giderlerinde tasarruflar gerçekleşeceği ve bunun bir sonucu olarak Sosyal Güvenlik Kurumları açıklarının azalacağıyla ilgili olarak Tasarı taslağında da projeksiyonlar yapılmıştır. Taslak incelendiğinde, GSS sistemine geçilmesinin belirli varsayımlar altında sağlık

harcamaları ve kamu açığı üzerindeki olası etkilerini ölçebilmek amacıyla uzun dönemi kapsayan üç farklı projeksiyonun yapıldığı görülür. Burada yapılan ilk projeksiyon mevcut sistemin devam ettiği durumu, ikincisi sağlıkta dönüşüm programı gerçekleştirilmeden GSS sistemine geçildiği durumu, üçüncü projeksiyon ise GSS'nın sağlıkta dönüşüm programı ile birlikte uygulaması durumunu göstermektedir. Projeksiyonlarda sosyal güvenlik kuruluşlarının finansman açıklarının GSYİH'ya oranları nicel olarak tahmin edilmektedir. Sağlık sektöründe reform yapılmaksızın GSS'ye geçilmesi durumunda, finansman açığında büyük bir artış olacağı ve 2025 yılında bu açığın GSYİH içindeki payının %17'ye ulaşacağı öngörülmektedir. Mevcut sistemin devam etmesi durumunda, bu oranın %8 düzeyine yükseleceği beklenmektedir. Sağlık sektöründe reformlarla birlikte GSS'ye geçilmesi durumunda ise, bu oranın %7 ler düzeyinde kalacağı tahmin edilmektedir. Sonuçta ise, daha etkin işleyen bir sağlık sisteminde daha kapsamlı sağlık hizmeti verilmiş olunmasının yanında, daha düşük maliyetlere de katlanılmış olunacaktır.

IV. ANALİZE YÖNELİK ANKET ÇALIŞMASI UYGULAMASI

Hazırlanan bu alan araştırması çalışmamızda bireylerin kamusal sağlık hizmetlerinden memnuniyeti ile uygulamasına geçilecek olan Genel Sağlık Sigortası ile ilgili beklentilerini tespit etmek, bilgi sahibi olmak amacıyla anket çalışması da yapılmıştır. Hazırlanan anket çalışması zaman ve mekan kısıtı nedeniyle şimdilik sadece İstanbul ve Adapazarı'nda faaliyet gösteren ikinci basamak sağlık kuruluşlarında gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki çalışmalarda daha kapsamlı bir çalışmaya dönüştürülmesi düşünülmektedir. Anket sorularının hazırlanmasında özellikle bu çalışmada cevabı aranan bazı sorulara sağlık hizmeti yararlanıcılarının görüşlerinin ilave edilmesi hedefi de etkili olmuştur. Kamusal sağlık hizmeti yararlanıcılarına anketler bire-bir görüşme gerçekleştirilerek ve kendilerinin bağımsız olarak doldurmaları istenmiş ve 503 adet anket değerlendirilmeye alınmıştır. Anketin analizi SPSS programı kullanılarak gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuç tablolar şeklinde çalışmaya ilave edilmiştir.

Anket uygulamasından elde edilen veriler iki kısımda ele alınmaktadır. Birinci kısımda kamusal sağlık hizmeti yararlanıcılarının mevcut sağlık sistemi ile ilgili düşünceleri, ikinci kısımda ise uygulanmasına geçilecek Genel Sağlık Sigortası ile ilgili beklentileri ele alınmaktadır.

IV.I. MEVCUT SAĞLIK SİSTEMİNE İLİŞKİN ANALİZ

Katılımcıların bağlı buldukları Sosyal Güvenlik Kuruluşları bileşimine bakıldığında ankete katılan 503 kişiden 259'unun SSK, 104'ünün Emekli Sandığı, 97'sinin Bağ-Kur, 38'inin Yeşil Kart ve geriye kalan 5 kişinin ise hiçbir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmadığı görülmektedir (Tablo 9).

	Frekans	%
Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK)	259	51,5
Bağ-Kur	97	19,3
Emekli Sandığı	104	20,7
Yeşil Kart	38	7,6
Hiçbir Sosyal Güvenlik Kurumuna Bağlı Değil	5	1,0
Toplam	503	100,0

Tablo 9: Hangi Sosyal Güvenlik Kurumuna Bağlısınız?

Katılımcıların mevcut sağlık sistemi kapsamında aldıkları sağlık hizmetlerinden memnuniyet durumu incelendiğinde; 269 kişi memnun değil iken, 230 kişinin memnun olduğu, geriye kalan 4 kişinin ise ankette yer alan bu soruyu cevaplamadıkları görülür. Mevcut sağlık sisteminden memnun olanların oranı (%45,7) memnun olmayanların oranının (%53,5) gerisinde kalmıştır (Tablo 10, 1 no'lu soru).

Tablo 10: Mevcut Sağlık Sistemine İlişkin Değerlendirme

SORULAR	EVET		HAYIR		GÖRÜŞ BELİRTMEDİ	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
1.Aldığımız sağlık hizmetlerinden memnun musunuz?	230	45,7	269	53,5	4	0,8
2.Doktorların özel hastaları ile polikliniğe gelen hastalara davranışı veya hizmeti arasında fark olduğunu düşünüyor musunuz?	391	77,7	106	21,1	6	1,2
3.Tabipler Odasının asgari muayene ücretini kendisinin belirlemesi konusunda ne düşünüyorsunuz (Sizce Ahlaki mi)?	125	24,9	332	66,0	46	9,1
4.Özel muayene ücretleri sizce yüksek mi?	443	88,1	56	11,1	4	0,8

Hastaların özel sağlık kuruluşlarında aldıkları hizmetler ile kamusal sağlık kuruluşlarında aldıkları hizmetler arasında farklılığın olup olmadığına yönelik sorulan anket sorusuna katılımcıların büyük çoğunluğu (%77,7) “evet” cevabını vermiştir. “Hayır” cevabını verenlerin oranı %21,1 olurken, geriye kalan %1,2 kişi bu soruya cevap vermemiştir (Tablo 10, 2 no'lu soru). Kamu hastanelerinden “iyi bir tedavi almanın yolu bir şekilde doktorun özel muayenehanesine uğramak” olduğu söyleminin, bu soruyla ne düzeyde gözlenen bir vaka olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle halen gözlenen bu çarpıklığın yeni düzenlemede farklı bir biçim kazanarak yeniden ortaya çıkmaması ve bunun köklü olarak çözülmesinin yolu, kamuda çalışan tabiplerin de diğer kamu çalışanları gibi özel kazanç elde edecek uygulamalarının engellenmesinden geçtiği söylenebilir.

Sağlık hizmetleri yararlanıcılarının asgari muayene ücretlerini Tabipler Odasının belirlemesi hususunda görüşleri sorulduğunda cevap veren 457 kişiden 332'sinin bu durumu ahlaki bulmadığı, geriye kalan 125 kişinin ise bunu ahlaki bulduğu sonucuna varılmıştır (Tablo 10, 3 no'lu soru). Bu soruyu tamamlayacak nitelikte sorulan bir diğer soru da, katılımcıların büyük çoğunluğu özel muayene ücretlerini yüksek bulmuştur. Söz konusu soruya cevap veren 499 kişiden 443 kişi özel muayene ücretlerinin yüksek olduğunu düşünürken, geriye kalan 56 kişi özel muayene ücretlerinin yüksek olmadığını belirtmişlerdir (Tablo 10, 4 no'lu soru). Yarı kamusal kuruluşlar olan bu tür meslek odalarının, bütün hizmet alıcılarının kendilerine mahkum edecek ve belirlenen ücret üzerinde herhangi bir söz hakkı olmayacak biçimde muayene ücretlerini belirliyor olmaları tartışmaya açık bir durumdur. Sivil toplum olarak isimlendirilen Tabipler Odasının önceliğini “üyelerinin çıkarını korumak olduğu” İstanbul Tabipler Odası başkanı Cemal Gökçe ile yapılan mülakatta açık bir şekilde ifade edilmiştir. Asgari ücretin önemli bir kısmına tekabül eden bu rakamın yüksekliği

sorulduğunda, “ücretlerin düşüklüğünün sorumlusunun tabiiler olmadığını” ifade edilmektedir. Bu olgu bir çok yönden eleştiriye açık pozisyonlar içermektedir. Bu tutum ankete katılanlar açısından da tespit edilmektedir. Nitekim yeni yasada artık asgari muayene ücreti belirleme olanağı anlamsız hale gelecektir. Çünkü sağlık hizmetleri önemli ölçüde rekabetçi bir ortamda sunulacaktır. Bu rekabetçi yapı çoğunlukla Sağlık Sigorta Kurumunun belirleyeceği ücretleri referans alacaktır. Sağlık muayene ve hizmetleri fiyatları da “Sağlık Hizmetlerini Fiyatlandırma Komisyonu” tarafından belirlenecek ve bu komisyonda yer alacak üyeler ağırlıklı olarak kamusal kuruluşlardan gelenlerden oluşacaktır. Sağlık çalışanlarının örgütleri ise ancak danışmanlık hizmeti sunacaklardır. Bu yapılanma ile ankette de tespit edilen yanlışlığın belirli ölçüde telafisi yeni yasa tasarısı ile sağlanmaktadır (Madde 98).

IV.II. UYGULANMASINA GEÇİLECEK GENEL SAĞLIK SİGORTASINA İLİŞKİN BEKLENTİLER

Anket çalışmasının ikinci kısmında uygulanmasına geçilmesi planlanan Genel Sağlık Sigortası konusunda katılımcıların görüşleri alınmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede söz konusu uygulama ile ilgili katılımcıların bilgi sahibi olup olmadıkları sorulmuş ve çoğunlukla bu uygulama hakkında bilgi sahibi olunmadığı sonucuna varılmıştır. Nitekim ankete katılan 503 kişiden 354’ü uygulamasına geçilecek Genel Sağlık Sigortası hakkında bilgi sahibi olmadığını belirtirken, sadece geriye kalan 149 kişi bilgi sahibi olduğunu ifade etmiştir (Tablo 11, 1 no’lu soru). Bu durumun ortaya çıkmasında şüphesiz vatandaşın yeterince bilgilendirilmemesi olgusunun yanı sıra, vatandaşların da yeni uygulama hakkında bilgi sahibi olma yönünde yeterli duyarlılığı göstermediği düşünülmektedir.

Tablo 11: Uygulanmasına Geçilecek Genel Sağlık Sigortasına İlişkin Beklentiler

SORULAR	EVET		HAYIR		GÖRÜŞ BELİRTMEDİ	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
1.Uygulanmasına Geçilecek Genel Sağlık Sigortası Hakkında Bilgi Sahibi misiniz?	149	29,6	354	70,4	0	0
2.Aile Hekimliği uygulaması ile birlikte karmaşıklığın ortadan kalkacağı ve hizmet kalitesinin artacağı görüşüne katılıyor musunuz?	126	25,0	47	9,3	330	65,6
3.Koruyucu Sağlık Hizmetleri Uygulaması İle Birlikte Önemli Ölçüde Hastalanmaların Önüne Geçilebileceği görüşüne katılıyor musunuz?	121	72,0	47	9,3	335	66,6
4.Tüm vatandaşların sosyal güvenlik kapsamına alınması sonucunda kayıtdışı ekonominin kayıt altına alınabileceği ve suiistimallerin önlenilebileceği düşüncesine katılıyor musunuz?	94	18,7	77	15,3	332	66,0
5.Yeni uygulamalarla birlikte sağlık hizmetlerinin sunumunda ve hizmetlerin satın alınmasında uzmanlaşma sonucunda daha ucuz fiyatlarla sağlık hizmeti alınacağı görüşüne katılıyor musunuz?	96	19,1	73	14,5	334	66,4

6.Yeni sağlık sisteminde bürokrasinin önemli ölçüde azalacağı ve harcamalarda tasarruf sağlanacağı düşüncesine katılıyor musunuz?	96	19,1	74	14,7	333	66,2
7.Bir bütün olarak uygulanmasına geçilecek yeni sağlık sistemiyle birlikte sağlık hizmetlerinin kalitesinin artacağını bekliyor musunuz?	123	24,5	48	9,5	332	66,0

Uygulanmasına geçilmesi düşünülen Genel Sağlık Sigortasının en önemli unsurlarından biri şüphesiz Aile Hekimliği uygulamasıdır. Bu uygulama ile sağlık hizmetleri konusunda karmaşıklığın ortadan kalkacağı ve hizmet kalitesinin artacağı görüşü hakim olmaktadır. Gerçekleştirilen anketin ilgili sorusuna cevap veren 173 kişiden 126'sı bu görüşe katılırken, geriye kalan 47 kişi bu görüşe katılmadığını belirtmiştir. Bu hususta görüş belirtenlerin %72,8'inin bu beklentiyi destekler nitelikte cevap verdikleri görülmektedir (Tablo 11, 2 no'lu soru).

Yeni uygulama ile gerçekleştirilecek bir diğer yenilik, koruyucu sağlık hizmetlerine verilen ağırlığın artırılmasıdır. Bu suretle önemli ölçüde hastalanmaların önüne geçileceği ve sağlık harcamalarında tasarruf sağlanacağı düşünülmekte ve bu yönde beklentiler yasa taslağında belirtilmektedir. Katılımcıların bu hususta düşüncelerini ortaya koymak amacıyla sorulan soruya görüş belirtenlerden 121'i olumlu görüş belirtirken, geriye kalan 47'si olumsuz görüş belirtmişlerdir. Buna göre görüş belirtenlerin %72'si yasa taslağında belirtilen görüşle aynı görüşü paylaşmış olurken, geriye kalan % 28'lik kesim aksi yönde görüş belirtmişlerdir(Tablo 11, 3 no'lu soru).

Uygulamasına geçilecek yeni sistem ile bütün vatandaşların sosyal güvenlik kapsamına alınacağı ve bunun sonucunda sağlık hizmetlerinin sunumunda bazı suistimallerin önüne geçilebileceği görüşü ifade bulmaktadır. Anket uygulamasının ilgili sorusuna katılımcılardan görüş belirtenlerin %55'i bu görüşü destekler nitelikte cevap verirken geriye kalan %45'lik kesim aksi yönde görüş belirtmişlerdir(Tablo 11, 4 no'lu soru).

Yine, yeni uygulamalarla birlikte hedeflenen en önemli hususlardan bir diğeri sağlık hizmetleri sunumunda uzmanlaşma sağlanması ve daha uygun fiyatlarla sağlık hizmetlerinin satın alınması hedefi de yer almaktadır. Bu suretle sağlık hizmetleri ile ilgili harcamalarda önemli oranda tasarruf sağlanacağı düşünülmektedir. Yapılan anket çalışmasında bu konuyla ilgili katılımcıların görüşü sorulmuş, görüş belirtenlerden 96'sının bu beklentiyi destekler nitelikte cevap verdiği, geriye kalan 73 kişinin ise aksi yönde görüş belirttiği görülmektedir. Başka bir deyişle görüş belirtenlerin % 56,8'i sağlık hizmetlerinin daha uygun fiyatlarla sağlanacağı görüşüne katılırken geriye kalan %43,2'lik kesim bu görüşe katılmadığını belirtmişlerdir (Tablo 11, 5 no'lu soru).

Mevcut sağlık sisteminde bürokrasinin fazla olduğu en çok şikayet edilen hususlardan biri olduğu bilinmektedir. Yeni sistemle birlikte bürokrasinin önemli ölçüde azaltılması ve bu vesileyle harcamalarda tasarruf sağlanması Genel Sağlık Sigortası uygulamasının bir diğer hedefi olmaktadır. Hazırlanan anket çalışmasının ilgili sorusuna görüş belirtenlerin %56,5'i bu görüşü destekler nitelikte cevap verirken, geriye kalan %43,5'i ise aksi yönde görüş belirtmiştir (Tablo 11, 6 no'lu soru).

Hazırlanan anket çalışmasının son kısmında katılımcıların yeni sağlık sistemi uygulamasına ilişkin beklentileri genel olarak ifade etmeleri istenmiş ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin artıp artmayacağı yönündeki görüşleri alınmaya çalışılmıştır. Buna göre, görüş belirtenlerin %71,9'u yeni sağlık sistemiyle birlikte sağlık

hizmetlerinin kalitesinin artacağını beklemediklerini ifade ederken, geriye kalan %28,1'i ise aksi yönde görüş belirtmiştir (Tablo 11, 7 no'lu soru).

Bu kısımdaki görüşler topluca değerlendirildiğinde uygulanmasına geçilecek Genel Sağlık Sigortası ile ilgili olarak katılımcıların çoğunluğunun bilgi sahibi olmadığı görülmektedir. Yeni sistem ile ilgili görüş belirtenlerin yarısından fazlasının yeni uygulamadan olumlu beklentiler içinde bulunması önemli görülmektedir. Yeni sistemin gerçek sonuçları ise ancak uygulamalar sonucunda ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Bu nedenle Genel Sağlık Sigortasının uygulanması sonucunda elde edilecek bulgular ile bu çalışmada uygulama öncesinde katılımcıların belirttiği görüşlerin karşılaştırılması daha sonraki çalışmalarımızın da konusunu oluşturmaktadır. Katılımcıların belirttiği görüşlerin ne oranda gerçekleşeceği ancak bu çalışmaların sonucunda ortaya konabilecektir.

V. SONUÇ

Bu araştırmadan elde edilen temel unsurlar: Türkiye'de sağlığa ayrılan kaynaklar, gerek kamu için gerekse ekonomide sağlığa ayrılan pay dikkate alındığında gelişmiş ülkelerin oldukça gerisinde kalan bir konuma sahiptir. Toplumsal gelişmenin önemli faktörleri arasında sayılan beşeri sermaye unsuru olan sağlığa oldukça düşük bir kaynak tahsisi ülkemizin sadece bugünü değil aynı zamanda geleceğinin de risk altında olduğunu göstermektedir.

Sağlık hizmetlerinin önemli finansman kaynağı olan sosyal güvenlik kurumlarının popülist politikalara feda edilip, özellikle 1990'lı yılların ortalarından itibaren içine düştüğü finansman krizleri, sağlığa ayrılacak kaynakların sadece bugünü için sorunlu durumunu değil geleceğinin de önemli riskler içerdiğini ifade etmektedir. Gerek emeklilik gerekse sağlık hizmetlerindeki sorunlar sosyal güvenlik sisteminin reforma tabi tutulmasını gündeme getirmiş ve yeni "Sosyal Koruma" yasa tasarısı halen yasalaşma sürecindedir. Bu yeni yasa tasarısının gerek kurumun mali bunalımını aşmak konusunda, gerekse sağlık hizmetlerinin daha etkin sunulması konusunda önemli fırsatlar oluşturduğu görülmektedir. Öncelikle yaşamsal güvenliğinin prim ödeme gücü olanlar ile ödeme gücü olmayanların primlerinin kamu tarafından ödenmesi yöntemiyle bütün bireylere genişletilmesi, ülkemiz açısından önemli bir sorun niteliği kazanan koruyucu sağlık hizmetlerine gerekli önemin verilmemesi gibi sorunlara bu yasadaki öncelik verilmesi sağlık sektörü açısından önemli gelişmelere zemin hazırlamaktadır.

Ülkemizde sağlık hizmetlerinin ülkenin bütün kesimlerinde aynı düzeyde verilmediği, zaten yetersiz olan hizmetlerin, geri kalmış bölgelerde oldukça derin bir sorun halini aldığı açık bir şekilde görülmektedir. Bu çarpık yapı, sadece sağlık olanaklarının ülke coğrafyasında oldukça eşitsiz dağılımı açısından değil, aynı zamanda sağlık hizmetlerine ulaşmaya çalışan bireylerin önemli düzeyde bir tatminsizlik sorunuyla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Anket verileri İstanbul gibi sağlık indeksinde ilk sıralarda yer alan bir ilde ve Sakarya gibi sağlık indeksinde orta sıralarda olan bir ilde bile oldukça kötü durumda ise, sağlık indeksinde konumu oldukça kötü olan illerdeki durumunun oldukça endişe verici olacağı açıktır.

Yeni sağlık yasasının sağlık hizmetleri için sunduğu önemli fırsatların yanında, bazı sorunları da beraberinde getirdiği düşünülmektedir. Bir yandan ülkemizde sağlık hizmetlerinin önemli düzeyde çarpık dağılımı, diğer yandan "kayıt dışı çalışan ekonomik" yapı önemli handikaplı kısımlar olarak ortada durmaktadır. Kayıt dışı çalışmanın oldukça yüksek olduğu ülkemizde sağlık sigortasının yoksullar için devlet tarafında yatırılacağı yeni düzenlemenin, kayıt dışını daha da teşvik edebileceği endişesine yol açmaktadır. Bu yeni düzenlemede gerek sağlık hizmetlerinin özel

sektörle rekabet içinde kamuda etkin bir şekilde sunulması, gerekse kayıt dışı istihdamın sağlık sigortası ve sosyal sigortaların geleceğini riske etmemesi açısından etkin bir denetleme mekanizması oluşturulması gerektiği açıktır. Diğer yandan sağlık hizmetlerinin coğrafi dağılımında oldukça eşitsiz olan görünümünü yenmenin en iyi yolu sağlık hizmetlerinin sunumunun merkezi kurumsal yapılar aracılığı ile verilmesinden vazgeçilip, yerel idareler aracılığı ile sağlanması, tاینlerle yer değiştirme olanağının önemli ölçüde sınırlandırılmasından geçtiği düşünülmektedir.

Sağlık hizmetleri bir toplumun beşeri sermaye stoğunu büyütme araçlarındandır. Sağlığa dönük yapılan ödemeleri “kara delik” gibi hoş olmayan sıfatlarla ifade etmek oldukça kaygı vericidir. Kamunun esas faaliyet alanlarına yönelip iyi bir sağlık hizmeti sunumu için etkinliği merkeze alan düzenlemeleri yapmasını tasvip etmek, devletin bu hizmetten bütünüyle çekilmesini savunmak anlamına gelmemelidir. Yaşamsal güvenliğin devamı hiç şüphesiz kamuya sorumluluklar yüklemektedir. Bu anlamda sağlık sistemimizdeki çarpıklıkların azaltılıp, özellikle hizmet alıcılarının yarınını öne alan düzenlemeler hayati düzeyde gereklilik arz etmektedir. Sağlığa yapılan yatırımlar bir taraftan daha sağlıklı bir nesil yetişmesine katkı sağlarken, diğer taraftan ekonomik kalkınma sürecini hızlandıracaktır.

KAYNAKÇA

- Barry, N.P.(1989), **Yeni Sağ**, Çev. Cevdet Aykan, Tisamat Yayınları, Ankara.
- Belek, İ. (2005), “Genel Sağlık Sigortası-Halka Karşı Global Sermaye Saldırısı Sorunu”,
<http://www.ses.org.tr/bilgi/5.htm/> 27.03.2005.
- Coller, D. and Messick, R.E. (2000), “Prerequisites Versus Diffusion: Testing Alternative Explanations of Social Security Adoption”, **The Foundations of the Welfare State**, Vol. III, Ed. by. Robert E. Goodin and Deborah Mitchell, Edward Elgar Published, pp. 142-158.
- Çanakçı, İ.H. (2004), “Sağlık Sigortasında Yeni Açılımlar: Genel Sağlık Sigortası”,
[http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=869&id=51 /](http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=869&id=51/) 27.03.2005.
- ÇSGB, (2005), “Genel Sağlık Sigortası Kanun Tasarısı”.
[http://www.calisma.gov.tr/sgk/gss_tasarisi.pdf /](http://www.calisma.gov.tr/sgk/gss_tasarisi.pdf/) 27.03.2005.
- ÇSGB, (2004), “Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform Önerisi (Taslak Metin)”,
[www.calisma.gov.tr/projeler/sos_guv_oneri.pdf /](http://www.calisma.gov.tr/projeler/sos_guv_oneri.pdf/) 27.03.2005.
- ÇSGB, (2005), “Sosyal Sigortalar Ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu Tasarısı”
[http://www.calisma.gov.tr/sgk/basbakanlik.pdf /](http://www.calisma.gov.tr/sgk/basbakanlik.pdf/) 27.03.2005.
- Demir, M. (2004), “Genel Sağlık Sigortası Ve Özel Sektörün Rolü”
[http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=874&id=51 /](http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=874&id=51/) 27.03.2005.
- Dilik, S. (1992), **Sosyal Güvenlik**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Dilik, S. (Tarihsiz), “Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler Arasındaki İlişkiler”,
Ankara Üniversitesi S. B. F. Dergisi, C. XXXV, Ankara.
- DPT, (2004), **İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması 2003**, DPT Yayınları No: 2671, Ankara.
- Ergenekon, Ç. (2001), “Emekliliğin Finansmanı: Global Uygulamalar Işığında Türkiye İçin Bir Özel Emeklilik Modeli Önerisi”, İstanbul.
- Günter, E. (2005), “T.C. Emekli Sandığı”, **Sosyal Güvenlik Kurumlarının Kaynak Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu**, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Yayın no:18,
<http://www.huzv.org/ekhaber/www.huzv.org/download/yayinlar/18.zip/> 12.04.2005.

- Kapar, R. (2004), "Dünya Bankası ve Sosyal Güvenlik Sistemine İlişkin Yeni Hedefler", **Sendikal Notlar**, Sayı:23, Petrol İş Sendikası Yayınları, ss.54-79.
- Kılıçdaroğlu, K. (2005), "T.C. Emekli Sandığı", **Sosyal Güvenlik Kurumlarının Kaynak Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu**, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Yayın no:18,
<http://www.huzv.org/ekhaber/www.huzv.org/download/yayinlar/18.zip/>
12.04.2005.
- Özyer, M.A. (2005), "T.C. Emekli Sandığı", **Sosyal Güvenlik Kurumlarının Kaynak Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu**, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Yayın no:18,
<http://www.huzv.org/ekhaber/www.huzv.org/download/yayinlar/18.zip/>
12.04.2005
- Sarı, P. (2005), "T.C. Emekli Sandığı", **Sosyal Güvenlik Kurumlarının Kaynak Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu**, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Yayın no:18,
<http://www.huzv.org/ekhaber/www.huzv.org/download/yayinlar/18.zip/>
12.04.2005.
- Talas, C. (tarihsiz), **Sosyal Ekonomi**, S Yayını, Ankara.
- Teksöz, T. A. (2005), "Sosyal Güvenlik Reformu", **Sosyal Güvenlik Kurumlarının Kaynak Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu**, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Yayın no:18,
- Top, M. Ve Tarcan M. (2004), "Türkiye İlaç Ekonomisi ve İlaç Harcamaları: 1998-2003 Dönemi Değerlendirmesi", **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı:35, ss. 177-200.
- Topak, O. (2004), "Taslak Metine İlişkin Eleştiriler: Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform Önerisi", **Sendikal Notlar**, Sayı:23, Petrol İş Sendikası Yayınları, ss.28-53.
- Tozan, C. (2005), "T.C. Emekli Sandığı", **Sosyal Güvenlik Kurumlarının Kaynak Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu**, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Yayın no:18,
<http://www.huzv.org/ekhaber/www.huzv.org/download/yayinlar/18.zip/>
12.04.2005.
- Tuncay, A. C. (1994), **Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri**, 6. Baskı., İstanbul.
- TTB, www1.: "Sağlıkta Dönüşüm Fos Çıktı",
<http://www.ttb.org.tr/BASIN/new/index.htm/> 30. 08. 2005.
- TTB, www2.: "Mecburi Hizmet Çözüm Değil",
[http://www.ttb.org.tr/BASIN/new/index.htm/30. 08. 2005.](http://www.ttb.org.tr/BASIN/new/index.htm/30.08.2005)
- Uğur, S. (2004), **Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Özel Emeklilik Programlarının Yeri Ve Gelişimi**, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayın no:244.
http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ana&ana_id=54 / 27.03.2005.
- UNDP (2005), **Human Development Report 2004**, New York.
- WHO (2005), **The World Health Report 2004**, "Changling History"; Geneva.
<http://www.oecd.org/dataoecd/13/9/31963517.xls>/14.05.2005
[http://data.euro.who.int/hfad/25.03.2005.](http://data.euro.who.int/hfad/25.03.2005)
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-03/esg.htm> / 27.03.2005.
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/25.03.2005>
[http://ekutup.dpt.gov.tr/sosyalgu/oik604.pdf/](http://ekutup.dpt.gov.tr/sosyalgu/oik604.pdf) 27.03.2005.
[http://www.bagkur.gov.tr/finansman/zaman.html/](http://www.bagkur.gov.tr/finansman/zaman.html) 27.03.2005.
[http://www.bumko.gov.tr/istatistik/sosyalg.htm/](http://www.bumko.gov.tr/istatistik/sosyalg.htm) 27.03.2005.

<http://www.calisma.gov.tr/15.04.2005>.
http://www.emekli.gov.tr/saglik_mali_istatistik.html/25.03.2005.
<http://www.muhasibat.gov.tr/docs/T3-2-5.xls/27.03.2005>.
http://www.ssk.gov.tr/sskBilgiBankasi/9999/0/20050328_100726.xls/27.03.2005.
www1: <http://www.muhasibat.gov.tr/docs/T3-2-5.xls/25.03.2005>.
www2: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-03/esg.htm/25.03.2005>.

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15–16 Ekim Çanakkale

STK'LARDA SOSYAL DENETİM FONKSİYONU

KYÖD ÖRNEĞİ

Doç.Dr. Z. Gönül BALKIR
KOÜ İ.İ.B.F.

Öğr.Gör. Kerem ÇOLAK
KOÜ Kandıra MYO

Öğr.Gör. Varol KIŞLALIOĞLU
KOÜ Kandıra MYO

GİRİŞ

Küresel ölçekte sosyal bütünleşmeyi sağlamak ve gerektiğinde özel ve kamu sektörü dengesinde yaratılan sosyolojik reaksiyonların çözümünde sosyal denetim aracı olarak STK'lar kültürel dönüşümünün sağlanmasında ve homojen ve standartlaşmaya dayanan mevcut yapının çözülmeye başladığı süreç içinde yeni görevler üstlenmektedirler. Sosyal sorumluluk, toplumun STK'lardan beklentilerinin bir bütünü olarak tanımlandığına göre; STK'lardaki sosyal sorumluluk kavramına sosyal sermayenin sosyal denetim fonksiyonu gibi ilave bir görev daha yüklenemez mi?

Yeni görevler yüklemekten öte; sosyalin sermayeleşmeyle tanımlandığı günümüz küresel dünyasında; STK'lar, çoktan sosyal sermaye zemininde yer olarak sosyal denetim görevlerini yüklenmişlerdir. Bu bağlamda STK'ların topluma yaptıkları katkının ölçülmesi ve denetlenmesi anlamında sosyal performans değerlendirme yöntemleriyle işletme ve muhasebe alanlarındaki performans göstergeleri kullanılmaya başlanmıştır.

4-6 Haziran 2004 tarihinde yapılan I.Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi'nde sunduğumuz “ Bilgi Toplumuna Geçiş Sürecinde STK'ların Sosyal Denetim Fonksiyonu” isimli çalışmamıza devamla ve çalışmamızı bir adım öteye götürmeyi deneyerek, bu çalışmamızda; STK'larda sosyal faydanın tespiti ve dağıtımını yoluyla sosyal performans denetimi kurallarını belirlemeye yönelik mikro düzeyde performans analizi yapmayı amaçladık.

Çalışmamıza; Kocaeli'nde yaşayan ve üniversitede okuyan İzmit lisesi mezunu gençlerin; 1947 yılında, Kocaeli'nde yüksek öğrenimi yaygınlaştırmak ve destek vermek üzere kurmuş oldukları ve halen kendine ait radyosu, sosyal tesisleri, vakfi ve eğitim kurumlarıyla; bugün neredeyse bir holding haline gelmiş olan ve holding gibi yönetilen, Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneğini (KYÖD) örnek olarak seçmiş bulunuyoruz.

STK'larda sosyal denetim fonksiyonuna örnekseme olarak; KYÖD'ün, Kocaeli'ne ve ülkemiz sosyal refahına yapmış olduğu sosyal fayda ve katkının sosyal performans değerlendirmesine çalışacağız. Çalışma da; zaman dilimi olarak, Kocaeli'nde yüzyılın depremi olarak kabul edilen 1999 depreminden sonraki süreci; Kocaeli'nin ve KYÖD'ün tekrardan toparlanma ve yeniden yapılanma sürecini esas aldık. Sosyal performans değerlendirmemizi; kaynaklar bazında ve toplam harcama olarak, çıktılarının sosyal performans göstergeleri yardımıyla yapmaya çalışacağız.

Çalışmanın teorik çerçevenin çizilebilmesi için, literatür taramasının yanında; mülakat yöntemi de benimsenerek; araştırma konusu olan derneğin, KYÖD arşivlerinin

yanı sıra, KYÖD üyelerine ve çalışanlarının bilgilerine başvuruldu. KYÖD faaliyet raporları, çalışma gruplarının raporları, gelir gider tabloları ve bilançolarıyla işletme finansal tabloları kullanılırken, KYÖD başkanı Ömer Gültekin, KYÖD eski başkanı Reşat Keçeci ile KYÖD'ün sekreteryaya görevini yürüten çalışanların bilgilerinden yararlanmıştıdır.

Çalışmamızın 1. ve 2. bölümünde STK'lar ve STK'ların sosyal sermaye kavramı altında yaptıkları toplumsal faydanın sosyal performans olarak değerlemesiyle sosyal denetim olasılıkları ve usulleri araştırmış bulunuyoruz. Son bölümde, KYÖD tanıtılarak, KYÖD'ün amaçlarına göre; KYÖD kaynaklarının giderler bazında nasıl ve nelere dağıtıldığının tespitiyle sosyal performans göstergeleri yardımıyla nitel ve nicel verilerin yorumlanmasıyla, faaliyet raporları, bilançoları incelenerek analizine çalışılmıştır.

1. SOSYAL DENETİM SARMALINDA STK'LAR

Demokratik gelişimin şimdiki zamanlarında, yaşanan yönetim sürecinde devletin rolü; yapabilir kılmak, olanak yaratmak, destek vermek, birlikte çalışmaya hazır olmaktır. Devlet açısından saydamlık ve hesap sorulabilirlik bir ön koşul haline geldiğinden, sosyal süreçte; STK'lar devlet tarafından sosyal refah adına hesap sorabilecek, proje getirebilecek, dışlanmayacak, muhatap kabul edilecek yeni aktörler olarak (Şenatalar,2000), sosyal denetim fonksiyonu görevini devralmaya başlamışlardır. Bu noktada sosyal sermayenin bir bileşeni ve paydaşı olan STK'lara büyük görevler düşmektedir.

1.1. Sosyal Sermayenin Paydaşı Olarak STK'lar

Sosyal sermaye; sosyal örgütlenmenin eşgüdüm sağlayan eylemleriyle kolaylaştırılarak toplumun verimliliğini geliştirebilecek güven norm iletişim ağları gibi özelliklerin toplamıdır (Friedman, 2002). Sosyal sermaye kavramı; farklı disiplinler ve yaklaşımlar tarafından farklı kavramsal çerçevelerle sınırlandırılmakta, amaçlarına ya da kaynaklarına göre farklı sosyal sermaye tanımları ortaya çıkmaktadır. Bir diğer açımda, sosyal sermaye; insanların kendi bireysel ve topluluk hedeflerini gerçekleştirmeyi sağlayan ve toplumsal ilişkilere, yapılar ve kurumsal düzenlemelere içkin olan kural, norm, görev, karşılıklık ve güvene dayanarak kurulan ilişkiler toplamıdır(Akdoğan, 2002:72). Sosyal sermaye olarak STK'ların toplum üzerindeki etkileri yani yarattıkları sosyal fayda bu kuruluşların varoluş amaçlarıdır. STK'lar; vizyonlarını, toplum üzerinde etkili olarak gerçekleştirirler.

Sosyal sermaye; kendi yasalarıyla arz ve talep kavramlarıyla oluşan kendi hiyerarşik yapısıyla varlık bulan devlet ve bunların karşısında toplumu meydana getiren bireyler olmak üzere, bu karmaşık sarmalın yarattığı karşılıklı iletişim ve etkileşimin ta kendisidir. Kendi bireysel özel alanlarından bilinç ve farkındalıklarıyla kamusal alana çıkıp, toplumsal refah ve yaşam kalitesini ve demokrasiyi geliştirmeye çalışan STK'lar; bir yandan ekonomiden gelen baskıya ve öte yandan devletten gelen yapılanma baskılarına karşı, birbirini tanıyan ama birbirine de indirgenemeyecek olan toplumsal öznelerin ta kendisidirler(Akşit,2002).

STK'lar; topluma hizmet götürmek amacıyla, ortak hedefe yönelmiş insanlar tarafından kurulan örgütlerdir. STK'lar esnek yapıları ve isteklere anında cevap verebilen işleyişleriyle gönüllülük esasına dayalı; ne devlete ait, ne de ticari yapıdaki kurumlardır(Drucker,1993:17). Bu bağlamda STK'lar kamu sisteminin bir parçası olmaksızın ve kar gagesi gütmeksizin, belli bir amacı gerçekleştirmek üzere bir araya gelmiş öz yönetime sahip olan kuruluşlar(Öner,2003) olarak da tanımlanabilirler.

1.2. STK'larda Sosyal Denetim Sorumluluğu

STK'larda bireysel katkıların birlikteliği ve birbirini tamamlaması gerçekte bireysel sorumluluğu sosyal sorumluluğa dönüştürmektedir. Bilgi toplumunda teknolojik gelişmelerin bağımsızlaştırdığı bireyler; ortak değerlere, ortak tatmin ve ortak geleceklere sahip olanların gönüllü katılımlarıyla STK'ları, çok daha yoğun bir biçimde ön plana çıkaracaktır (Erkan, 1998).

Sosyal denetimin alt paydası olarak STK'lardaki sosyal sorumluluk gerçekte birey yada örgütle toplum arasındaki karşılıklı sosyal hareket ve karşılıklı etkileşim olarak tanımlanırken; bir başka deyişle bir sosyal anlaşma yada uzlaşma olarak kabul edilebilir.(Eren,1997). Toplumsal bağlamda sosyal sermaye de yaratılan bu anlaşma veya uzlaşma bizi doğrudan sosyal sorumluluk kavramına ve oradan da zorunlu olarak hukuksal yapı ve sosyal faydanın değerlendirilmesi anlamındaki sosyal denetim kavramına ulaştırmaktadır.

Sosyal denetim; sosyal sorumluluğun kurumsallaşmasında en etkin yöntemlerden biridir. Sosyal denetim kavramı ilk olarak 1950'li yıllarda Howard R. Bowen tarafından ortaya atılmış, 1970'li yıllarda sosyal denetimler, işletmelerin katılım ve işbirliği olmadan dernekler, sosyal denetim şirketleri ve kamu çıkarları için hareket eden kuruluşlar tarafından yapılmaya başlamıştır (Bayrak,2001). 1980'li yıllardan itibaren sosyal denetim; işletmelerin; hem içsel, hem de sosyal bir yönetim olarak kendilerini motive etmek ve sorgulamak üzere tercih edip kullandıkları bir araç olmuştur (Koontz-Weihrich,1988).

2. STK'LARDA SOSYAL PERFORMANS DEĞERLEME

Sosyal sermayenin performansını irdelemeye yönelik çalışma bugüne kadar işletmeler üzerine yapılmış bir değerlendirme sisteminin STK'lara indirgeme çabasıdır. Gerek yabancı literatürde gerekse Türkçe literatürde STK'ların işletmelerin sağladığı sosyal faydaya yaptıkları katkı ve bu işletmelerle üzerlerine aldıkları sosyal sorumluluklarından bahsedilerek bu işletmelerin sosyal yüklerini ne şekilde paylaştıkları konu edilmektedir(Rodinelli ve Berry, 2000; Husted, 2003). Yine bu firmaların ana faaliyet konusu olmayan bu faaliyetlerinin STK'lar vasıtasıyla yürütülmesi sonucunda nasıl iş, maliyet, zaman ve beklide en önemlisi reklâm açısından kendilerine fayda yarattıkları belirtilmektedir. (Pergams ve diğ., 2003) Ancak STK'ların gerek mikro gerekse makro düzeyde performansları analiz edilmemiştir.

Sosyal denetim, sosyal sorumluluğa önem veren örgütler ve STK'lar için sosyal performanslarının kalitesini değerlendirmedir. Sosyal denetim, faaliyet alanlarının örgütsel stratejilere bağlı olarak neleri içereceği konusu, hedef ve amaçlar ile ölçülecek performansa bağlı olarak değişmektedir.

STK'larda sosyal süreçlerin ve programların denetiminde; sosyal açıdan önem taşıyan belirli programların örgütsel performansı açısından niceliksel, tanımlayıcı ve analitik olarak değerlendirilmesi yapılmaktadır. STK'larda süreç denetiminin faydası bulunmaktadır ve bu fayda; program etkinliğinin süreç içinde hızlıca yeniden gözden geçirilmesinin sağlanmasıyla, sosyal denetim döngüsüne olanak yaratmaktadır(Balkır ve Çolak,2004).

Her geçen gün dikkat çekici bir başka biçimde uygulama alanı bulunan sosyal performans değerlemesi; özetle STK'ların; sosyal duyarlılıklarıyla birlikte sosyal sorumluluklarının ve bu kavramsal çerçevede sosyal yaşama katılım performanslarının değerlendirilmesidir. Sosyal denetim ve değerlendirmeler, ölçülmesi planlanan sosyal performans ve bu performansın ölçme kriterleri dikkate alınarak yapılmaktadır.

2.1. Sosyal Performans Ölçme Kriterleri

Sosyal performans ölçme kriterleri, sosyal performansı somut hedeflere göre değerlendirmek amacıyla toplanan ve önceden standartları belirlenmiş ölçü ve bilgilerdir. Sosyal performans değerlendirme de kullanılan ölçme bilgileri; sosyal performansı değerlendirmek amacıyla kurumun doğrudan ölçülen veya dolaylı yoldan katkı sağlayan diğer boyutları arasında anlamlı olabilecek bir ilişki kurmaya yarayan, önceden belirlenmiş somut hedeflere göre toplanan ve performansın belirli bir boyutu hakkında bilgi veren bilgilerdir(Özeren ve Aral, 2002: 85).

Sosyal performans ölçme bilgileri; hedefler, planlar ve amaçlarla bağlantılı olarak yapılanlar hakkında değerlendirme yapmada kanıt olarak yararlanılan ve sistematik şekilde toplanan nitel ve nicel bilgilerden oluşur. Bu anlamda sosyal performans bilgisi; karar vermede kanıt olarak, yararlanılmaya elverişli olarak, açıkça tanımlanmış bir ölçüm prosedürüyle desteklenen ölçüler, kriterler ve açıklayıcı bilgilerden oluşur.

2.2. Sosyal Performans Ölçüleri

Performans değerlendirme iki farklı açıdan yapılabilir. Sosyal değerlerin dikkate alındığı istatistiki veri ve anlatımların kullanıldığı nicel performans yanında; sosyal performansın temel özelliklerinin kelimelerle ifade edildiği ve toplamda kaliteye odaklanarak çok değişik kaynaklardan edinilen nitel performans değerlendirme kullanılabilir. Bu bağlamda iki farklı düzeye odaklanmış bilgileri ve birbirini tamamlayan yapıları nedeniyle; nicel ve nitel performans değerlendirme bütünlük olarak kullanılmak zorundadır(Özeren ve Aral, 2002: 7).

Nitel performans araştırmasında; uzmanların verdiği yazılı görüşler yanında paydaşlarla yapılan mülakatla dayanan raporlar, uzmanların verdiği yazılı görüşler, mülakatlar, periyodik anketler veya odak gruplardan yararlanmak suretiyle elde edilen müşteri görüşlerinin özetleri, özel olarak yapılan denetimler, değerlendirmeler ve araştırma etütleri kullanılır. Performans değerlemede nicel ölçülerin yararlılığı ve geçerliliği üzerinde örneğin bir ölçünün ilgi odağına karar verme süreci veya bir ankette sorulan soru aracılığıyla yapılan subjektiflik; gerçeğin farklı anlaşılmasına neden olacak etkiler yaratabilir. Bu yüzden nicel ölçüler nadiren tek başlarına kullanılmalıdır.

Özellikle nicel ölçülerin sunulduğu performans raporlarında ise performans düzeyinin nasıl yorumlanması gerektiğine dair rehberlik veya açıklayıcı bilginin mutlaka sağlanması veya kullanılması şartı bulunmaktadır. Aynı şekilde ulaşılan performans düzeyinin yorumlanmasında mutlaka dışsal etmenlerin ve standartların dikkate alınması gerekmektedir. Aksi halde ulaşılan tüm sonuçlar yanlış veya hatalı olacaktır.

Kurumların hizmet kalitesinin anlatılması bakımından bu yüzden nitel bilgi ve değerler; hem çok daha önemli ve hem de çok daha güvenilirdir. Performans değerlendirme ya doğrudan ölçüler ya da dolaylı ölçüler olan göstergelerden yararlanmak suretiyle elde edilebilir. Farklı türdeki doğrudan ölçü türlerine örnek olarak; çıktılar, iş yükü, tutumluluk, ara ürünü çıktılar gösterilirken dolaylı ölçüler, sosyal performans göstergeleridir.

2.3. Sosyal Performans Göstergeleri

Gösterge kavramı işaret etmek sergilemek bir şey hakkında fikir vermek veya bir şeyden anlam çıkarılmasını sağlamak anlamında göstermek fiilinden türetilmiştir. Göstergeler bir kurumun performansı hakkında, performansın yalnızca ölçülebilen boyutundan daha genel bir anlam çıkaran kanıtlar sunarlar(Özeren ve Aral, 2002: 16).

STK'ların sosyal performans değerlemesi; ülke veya bölge düzeyinde ortaya konan birtakım sosyal Performans göstergeler seti yardımıyla niceliksel olarak belirlenmesini de içermektedir. Sosyal performans göstergeleri; sağlık ve sosyal güvenlik, eğitim, konut, ulaşım, gelir düzeyi ve kültürel faaliyetleri birçok sosyal hizmet ve sosyal fayda ölçümünde kullanılabilir(Akgemci ve bşk.,2001).

Dolaylı ölçüler olarak sosyal performans göstergeleri; bir çıktının üretimdeki bir aşamada gerçekleştirilen işlemin performansının bir diğer aşama veya düzeydeki sonucunu nasıl daha iyi hale getirildiğine dair kanıt sağlarlar. Kurum faaliyetlerinin değişik yönlerini ölçen doğrudan ölçüler arasındaki ilişkilerden türetilen göstergeler; bir dizin, bir oran, birim başına bir ölçü şeklinde veya bir başka karşılaştırma yoluyla ifade edilir. Performans göstergeleri neden-sonuç bağlantılarının açıkça görüldüğü ve performanstaki değişimlerin doğrudan ölçülmesinin güç olduğu durumlarda bir performans kılavuzu işlevi görür. Sosyal göstergelerden yararlanmak suretiyle verimlilik etkinlik uygunluk ihtiyaçlara duyarlık ve sosyal adalet kavramlarıyla ölçülebilir hale getirilerek performans boyutlarını anlaşılır hale getirirler(Özeren ve Aral, 2002: 13-15).

STK'larda; sosyal performans değerlemesinde kullanılan göstergeler, sosyal performansın ülke veya bölge düzeyinde ortaya konan birtakım göstergeler seti yardımıyla niceliksel olarak belirlenmesini sağlarlar. Makro göstergelerle ilgili raporlar, kamu ve özel kuruluşlar tarafından hazırlanırken, mikro düzeydeki göstergelerle ilgili raporlar, STK'ların kendi personeli tarafından hazırlanmaktadır(Akgemci ve bşk.,2001).

2.5. Sosyal Performans Denetimi

Demokratik denetim mekanizmalarının geliştirilmesi; kamuoyu bilinci oluşturmak anlamında, STK'ların da sosyal denetim fonksiyonunda rol oynamasını gerektirir. Bu bağlamda sosyal performans değerlemesi ve denetimi gerçekte, geleneksel muhasebe ve gelir yöntemlerinden yararlanılarak STK'ların sosyal performansın parasal olarak analiz edilmesidir.

Sosyal denge bilançosu olarak kabul edilebilecek bu analizde; raporlar uzman personel ya da mali müşavirlik firmaları tarafından hazırlanmaktadır. Denetimin sağladığı fayda, sosyal performansın faaliyet-karlılık rasyolarının yeniden gözden geçirilmesi ve STK'ların ve sosyal sorunların çözümü için yeni strateji ve politikaların belirlenmesinde kolaylıklar sağlanmaktadır. (Akgemci ve bşk.,2001)

STK'nın sosyal performansının yeniden gözden geçirilmesine dönük bir yönetim tarzının benimsenmesiyle; sosyal denetim sonuçlarının sorumlulara iletilmesiyle saydamlık ve bilgi verme sorumluluğunun yerine getirilmesi sağlanabilir. STK'ların hukuka uygunluk denetimi anlamında, gerek kendilerinin; gerekse sosyal çevrenin denetiminde, doğrudan ve dolaylı yoldan analitik ve niceliksel ölçümlerinin yapılmasına olanak sağlar. Sosyal denetim ve sosyal performanslarının değerlendirilmesi; bu bağlamda STK'ların yasal gereklerin yerine getirilip getirilmediği noktası da dahil olmak üzere her türlü faaliyet ve eylemlerinin; gerek kendi üyeleri ve gerekse diğer STK'lar ve devlet kurumları tarafından da denetlenmesini ve değerlendirilmelerini kolaylaştırır

Yabancı literatür incelendiğinde STK'ların sosyal performansını ölçen ve değerlendiren çalışmalar yerine daha çok firmaların (özellikle ÇUŞ'ların) sosyal sorumluluklarından (social responsibility) kaynaklanan sosyal performanslarını değerlendiren çalışmalara rastlanmaktadır. (Husted, 2003; Rodinelli ve Berry; 2000) Genellikle ÇUŞ'ların sosyal sorumluluklarını yerine getirmek üzere STK'lar ile çevre, sağlık ve eğitim alanlarında müşterek çalışmalar içersine girdikleri gözlenmektedir.

(Husted, 2003; Craplet,1997) Böylelikle ÇUŞ'lar ana faaliyet konusu içersinde olmayan eğitim, çevre ve sağlık gibi konularda STK'lar vasıtasıyla topluma sosyal mal ve hizmet göçerirken ek bir çabaya gerek kalmaksızın sosyal performanslarını arttırabilmektedirler. Bu duruma örnek olarak ülkemizden TURKCELL AŞ ile ÇYDD ortaklığında gerçekleşen "Haydi Kızlar Okula" kampanyası ve bu kampanya ile burs verilen 5000 öğrenci gösterilebilir.

3. ETKİN BİR SOSYAL SERMAYE PAYDAŞI OLARAK KYÖD ÖRNEĞİ

3.1. KYÖD'ün Tanıtımı ve Tarihçesi

Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği (KYÖD) 1947 yılında üniversite okuyan bir grup İzmit Lisesi mezunu üniversiteli öğrenciler tarafından kurulmuş ve günümüze kadar Kocaeli'nde etkin bir sivil toplum örgütü olarak tanınmıştır. Bu etkinliği; dönemin Kocaeli Valisi ve halen Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri ve aynı zamanda KYÖD onursal üyesi Sn. Kemal Nehrozoğlu "Kentin Senatosu" adını vererek taçlandırmıştır.

KYÖD kuruluş yılından itibaren bu yana üç dönem geçirmiştir. 1947 yılından başlayan ve 1971 yılında 12 Mart Muhtırası ile sona eren birinci dönemin ardından dört yıl kapalı kalan dernek 1975 yılında tekrar faaliyetine başlamış ancak bu dönemde 1980 ihtilali ile sona ermiştir. İhtilal yılından 1993 yılına kadar on üç yılı gibi uzun bir süre faaliyete ara veren KYÖD 1993 yılında üçüncü ve son kez tekrar örgütlü sivil hayata tekrar geri dönmüştür.

3.2. KYÖD'ün Amacı

Tüzüğünün 4.Maddesinde derneğin amaçları "Kocaeli il sınırları içinde çalışan ya da ikamet eden, ayrıca ülke içi ya da dışı başka kentlerde yaşamlarını sürdüren Kocaelili yüksek öğrenimlileri çatısı altında toplayarak, karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı birlik ve dayanışmayı gerçekleştirerek çağdaş, demokrat ve laik bir çizgide toplum içinde aydın olmanın sorumluluğunu en iyi şekilde yerine getirmektir." şeklinde tespit edilmiştir.

3.5. Sosyal Performansa Yönelik Çalışmaları

Günümüzde 778 aktif üyesi olan KYÖD gerek kendisi olarak gerekse iştiraki olduğu diğer kurumlar vasıtası ile toplumla bütünleşmeye çalışmaktadır. Tüzüğünde "çalışma grubu" olarak tanımlanan atölyeler, derneğin amaçlarına uygun konu ve sorunları irdeleyip, sosyal toplumsal sorunların çözümüne ilişkin proje ve politikaları geliştirmek suretiyle topluma hizmet sunarlar. Çalışma gruplarını;

1. Spor ve Gençlik Hizmetleri Çalışma Gr.
2. Eğitim, Kültür ve Sanat Çalışma Gr.
3. Çevre ve Sağlık Hizmetleri Çalışma Gr.
4. Kurumsal Gelişme Çalışma Grubu
5. Ulusal ve Uluslar arası İlişkiler Çalışma Gr.
6. Tarih Araştırmaları Çalışma Grubu
7. Genç KYÖD
8. Basın-Yayın ve Arşivleme Çalışma Gr.
9. Kentsel ve Kırsal Yaşam Sorunları Çalışma Gr.
10. Üye İlişkileri Çalışma Grubu

Çalışma gruplarının faaliyet dönemi Eylül ayından Haziran ayının sonuna kadar olan süreci kapsamaktadır. Her pazartesi; mesai sonrasında, KYÖD sosyal tesislerinde toplanan her grubun beş ile yirmi arasındaki takım üyesi, örgütlü bir yapılanmaya bağlı olarak KYÖD'ün sosyal hayata yapacağı katkıları üretmekte ve uygulama alanlarını belirlemektedir.

1993 yılında üçüncü kez örgütlü sivil hayata dönen KYÖD 1994 yılında sosyal tesislerini KYÖD Sosyal Tesis İşletmeciliği adıyla işletme olarak faaliyete açmış, 1995 yılında Radyo KYÖD ile daha büyük projeleri hedeflemek üzere Kocaeli Yüksek Öğrenim Vakfı'nın kurulmasına öncülük etmiştir.

1999 yılında açılan ODTÜ-KYÖD Koleji hedeflenen projelerden biridir. Türk Hava Kurumu onayı ile 1999 yılında hayata geçirilen Havacılık Kolu bu anlamda ender bir sivil yapı örneği teşkil etmektedir. Yine 17 Ağustos Depremi sonrasında oluşturulan KYÖD Arama-Kurtarma ve Medikal Ekibi kurularak bu tarihten sonraki afet ve kazalarda yer almıştır. Son olarak 2002 yılında Gübre Taş Spor Kulübü KYD bünyesine katılarak KYÖD Spor Kulübü olarak sportif faaliyetlerini bu kurum üzerinden gerçekleştirmeye devam etmiştir.

KYÖD ve iştirakleri göz önüne alındığında KYÖD'de 1 kişi, KYÖV'de 1 kişi, KYÖD Sosyal Tesis İşletmeciliği 13 kişi (1 Yönetici, 12 aşçı, garson ve hizmetli), Radyo KYÖD'de 13 kişi (6 idari, 7 teknik eleman), ODTÜ KYÖD Koleji'nde 31 kişi (21 öğretmen, 4 memur, 6 hizmetli) olmak üzere toplam 59 kişi istihdam edilmektedir.

Gerek çalışma grupları ile gerekse iştiraki olduğu kurumlar ile KYÖD toplumda sosyal faydayı artmaya yönelik çalışmalarını topluma aktarmak ve bilgilendirmek üzere her yıl v e yılda 3 sayı olmak üzere KYÖD Bülten yayınlamakta, bunun haricinde gündemdeki önem derecesine çeşitli el broşürleri ile kamuoyunu bilgilendirme görevi de yerine getirilmeye çalışılmaktadır. 1997 yılından itibaren her yıl belirli bir konuyu işlemek üzere hazırlanan KYÖD Dergi kamuoyuna ücretsiz dağıtılmaktadır. Bugüne kadar kent tarihini konu alan üç farklı kitap; biner adet basımı yapılarak, kent insanına sunulmuştur.

Yayın çalışmalarının yanında; kültür sanat faaliyetlerinde yarışmalar organize ederek katılan KYÖD, bugüne kadar öykü, şiir, resim, fotoğraf gibi sanat dallarında ödüllü yarışmalar düzenlemiş ve kent insanını kültür ve sanata yönlendirmiştir. Ayrıca dans, tiyatro ve resim dallarında eğitim verilerek dernek üyelerinin ve halkın bu yöndeki kültürel ihtiyaçlarına cevap verilmeye çalışılmaktadır...

Kültürler arası etkileşimi bir örneği olarak Avusturya, Yunanistan, Güney Kore, Japonya'dan gelen temsilci misafirler ile bu ülkelerin kültürlerinin kent insanına tanıtılması için çeşitli organizasyonlar tertip edilmiş; değişim projeleri ile Genç KYÖD'lü öğrencilerin, yurt dışında çalışma kamplarına gitmelerine olanak sağlanmıştır.

3.6. KYÖD'de Sosyal Performans Değerlendirmesi

STK'lar sosyal performansın ölçülmesinde hesap verme sorumluluğunun değerlendirilmesinde kullanılan araçlar olarak finansal raporlar ve açıklamaları kullanırlar ve bu rapor ve açıklamalar üçer aylık ya da yıllık olarak hazırlamaktadırlar. (Ebrahim, 2003) ülkemizde STK'lar genellikle faaliyet dönemlerini bir yıl olarak planladıklarından bu raporlar da yıllık olarak hazırlanırlar. KYÖD için yapılan analizlerde yıllık faaliyet raporlarının yanı sıra finansal raporlardan ve açıklamalardan yararlanılmıştır. Son yıllarda işletmelerde sıkça uygulanan bir yönetim biçimi olarak karşımıza çıkan toplam kalite yönetim (TKY) modelini benimseyen KYÖD, çalışma gruplarının bu model çerçevesinde ürettiği projeleri hayata geçirerek tüzüğündeki toplumsal amaçlarına uygun faaliyetler göstermektedir. Bu anlamda kendi üretim süreçlerini 1997 yılında hazırladıkları KYÖD Toplam Kalite El Kitabı'nda belirledikleri kriterlere uygun olarak projeler üretilmekte; uygulamaya geçen projeler TKY'ye has süreç döngüleriyle sonlandırılmaktadır.

Bunun en güzel örneği Kentsel ve Kırsal Yaşam Sorunları Çalışma Grubu'nun "Atatürk Büstleri" için yapmış olduğu çalışmadır. TKY'nin benimsediği yıl olan 1997 yılında çalışma grubu üyeleri, İzmit içindeki bazı okullarda Atatürk büstlerinin olmamasını bir sorun olarak tespit etmiş ve bunu "Her Okula Bir Atatürk Büstü" adıyla projelendirerek hedefledikleri 1 yıl içerisinde tespit edilen on üç okula Atatürk büstü temin edilmiştir.

Bu açıdan baktığımızda KYÖD benimsemiş olduğu yönetim tarzı nedeniyle üretim süreçlerini sürekli iyileştiren bir yapı da olduğu gibi, kendisini sürekli kontrol eden dinamik bir yapıya da sahiptir. Bu nedenle performans ölçümünde kullanılan faaliyet raporlarının yanında TKY sürecinde ortaya çıkan raporlar da performans değerlemesinde bir ölçüt olarak ortaya çıkmaktadır.

KYÖD'ün finansal yapısına baktığımızda dernek mali kaynak gücünü üye aidatlarından ve üyelik işlemlerinden sağlamakta, Burs Fonu Bağış Kalemi adı altında sağlanan mali kaynak yıllık gelirlerinin ancak %10 ile %15'i arasından yıllar itibariyle değişim gösterebilmektedir.

Tablo 1. KYÖD'ün Yıllar İtibariyle Sosyal Giderleri

Yıllar	Burs	Personel	Temsil	Arama-k	Top.Sos.G	Top.Gid.	Sos.Gid/Top.Gid
2000	364	5.330	1.780		7.474	26.649	0,280461
2001	7.875	3.841	4.005		15.721	37.429	0,420022
2002	2.850	10.226	7.811	826	21.713	29.747	0,729922
2003	6.960	17.245	12.439	781	37.425	54.903	0,681657
2004	8.340	8.304	8.012	1.320	25.976	57.848	0,449039
Toplam	26.389	44.946	34.047	2.927	108.309	206.576	0,51222

Kaynak: KYÖD İşletme Gelir Gider Tabloları

Yıllar itibariyle KYÖD'ün yapmış olduğu sosyal giderlerini burs, personel, temsil, arama kurtarma başlıkları altında toplayabiliriz. Ayrıca diğer iştiraklerinde yönetim olarak ekonomik hayata katıldığımız göz önüne aldığımızda KYÖD sosyal sermayenin bir parçası olarak ekonomik bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır(AKÇAY, 2005;215). Deprem yılının ardından toparlanma sürecine girdiği 2000 yılından itibaren toplumsal fayda sağlayan harcamalar olarak belirlenen sosyal giderler toplamı yıldan yıla artış göstermiştir. Sosyal giderlerin toplam gideri olarak nitelendirebileceğimiz KYÖD'ün *Sosyal Fayda Rasyosu %40*'ın altına düşmeyerek toplam gelirlerinin beş yıl boyunca %51'inden fazlasını toplumsal refah aktarımı olarak sosyal fayda yaratmıştır. KYÖD'ün toplumsal refaha katkısı yukarıda da belirtildiği üzere eğitimden, sosyal hayata, demokratikleşme sürecinden ekonomik hayat kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır.

KYÖD'ün refah aktarımına burs kalemi açısından bakıldığında nitel değerlendirme olarak burs kalitesinin değerlendirilmesi ve nicel değerlendirme olarak finansal analizinin yapılması gerekmektedir. Burs kalitesinden anlatılmak istenen bursların faydalanan kişi hesabına zamanında yatıp yatmadığı, bursun amacına ulaşip ulaşmadığı ve burs kriterlerinin sağlanması ve belirlenmesi gibi konuları kapsamaktadır. Buna göre KYÖD burs yönetmeliğini belirleyerek yüksek öğrenim öğrencilerine burs sağlamakta ve yönetmeliğin belirlediği kriterler dahilinde burs alacak öğrencileri saptamaktadır. Ayrıca bankada burs fonu olarak belirlenen fon üzerinden yatırılan burslarda aksama gibi sorunlar yaşanmamaktadır. Bu yüzden burs kalitesinin sağlandığı

söylenbilir. Yıllar itibariyle baktığımızda burs sayılarında deprem yılından itibaren bir düşüş gözlenmekte ise de faydalanın eline geçen harcama değeri olan meblağdan düşük bir seviyede burs sağlamamak adına derneğin aldığı bir önlem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 2. Burs Alan Kişi Sayısı

Dönemler	KYÖD	KYÖV	Yıllar	Burs Gid.	Burs Fonu
1997-1998	46	1			
1998-1999	72	1			
2000-2001	36	1	2000	364	3.606
2001-2002	38	1	2001	7.875	3.930
2002-2003	31	1	2002	2.850	4.107
2003-2004	35	1	2003	6.960	8.037
2004-2005	30	1	2004	8.340	5.960
Top.Öğrenci Sayısı	432	8	Toplam	26.389	25640

Kaynak: Burs Komisyonu Raporlar ve İşletme Gelir Gider Tabloları

Tablo 3. KYÖD'ün Sosyal Faaliyet Analizi

	Panel-Konferans	Kültür-Sanat	Değişim Projesi	Proje	Spor Org.	Eğitim	Kampanya	Arama-K.	Toplam
1999	17	7	4	1	3	2			34
2000	16	3	4		3	2	2		30
2001	25	6	4	2	2	2			41
2002	13	6	4		2	3			28
2003	3	5	4	1		3		2	18
2004	7	7	4	1		4	2	2	27
Toplam	81	34	24	5	10	16	4	4	178

Kaynak: KYÖD Faaliyet Raporları

KYÖD gerek kent sorunlarına yönelik gerek demokratikleşmeye yönelik birçok faaliyeti düzenlemektedir. Demokrasi bilincinin yerleşmesine yönelik yapılan panel ve konferansların yanında seçim dönemlerinde siyasi partileri buluşturma görevi üstlenerek kamuoyu karşısında projelerini tartışma ortamına açması buna örnek olarak gösterilebilir. Kent Kurultayı çalışmaları ve Habitat İstanbul organizasyonundaki katılımı bunun örnek birer göstergesi niteliğindedir. Ayrıca demokrasi bilincinin yerleşmesinde tüzüklerinde olmamasına rağmen başkanlık seçimlerindeki dernek geleneği önemlidir. Bu geleneğe göre bir dönem başkanlık yapan bir KYÖD üyesi bir sonraki dönem ve dönemlerde aday olmamakta ve bu durum doğal bir bayrak yarışı halini almaktadır.

KYÖD'ün yaptığı etkinliklerden en çok göze batan faaliyeti ise kent sorunlarıdır. Ancak bu çalışmalardan bir tanesi kent için çok büyük bir anlam ifade etmektedir. 1999 yılı Nisan ayında İTÜ, KOÜ ve TMOB'un bir araya getirilmesiyle "Kocaeli Depreme Hazır mı?" konulu konferansı düzenleyerek kenti uyardıya çabalamıştır.

Değişim projeleri ile her yıl dört öğrenciyi yurt dışına göndererek eğitimlerine katkıda bulunan KYÖD spor organizasyonların yanında kendi bünyesinde çeşitli eğitim aktiviteleri düzenlerken kentin kültür sanat aktivitelerine de katkı sağlamaktadır. Gerek sosyal gerek kültürel olsun, gerek ekonomik gerekse demokratik anlamda olsun, yapmış olduğu etkinliklerde kente ulaşmayı başarmaktadır. Panel ve konferansları ortalama 200 ile 250 kişi tarafından izlenirken, yapmış olduğu kitap, dergi ve broşür çalışmalarıyla toplumsal fayda üretmektedir.

Tanıımı konusunda tam bir uzlaşma olmasa da sosyal sermayenin ekonomik büyüme ve kalkınma ile demokrasi bilincinin yerleşmesine yönelik pozitif etkisinin olduğu yönünde araştırmacılar üzerinde bir uzlaşma vardır(AKÇAY, 2005:217). Bu açıdan değerlendirdiğimizde KYÖD kent ölçeğinde görevini yerine getirmeye çalışan ve performans analizlerinin ışığında bunu eldeki imkânları dâhilinde oldukça iyi bir seviyede gerçekleştiren bir yapı örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

Demokratik denetim mekanizmalarının geliştirilmesi; kamuoyu bilinci oluşturmak anlamında, STK'ların da sosyal denetim fonksiyonunda rol oynamasını gerektirir. Bu bağlamda sosyal performans değerlemesi ve denetimi gerçekte, geleneksel muhasebe ve gelir yöntemlerinden yararlanılarak işletmelerin sosyal performansının analizini STK'lar için de uygulanabilmektedir.

Mikro düzeyde ele aldığımızda girdileri çıktılara dönüştürmek amacıyla kurum tarafından yapılan sosyal faaliyetler, amaçlar planlar veya tasarımlarla ilgili olarak yapılanları anlatan sosyal performans değerlemesi kurumsal bir zorunluluktur. Performans değerlendirme hedefler planlar ve tasarlananlarla ilgili olarak karar alma amacıyla sistematik bir biçimde toplanan bilgidir performans değerlendirme, kurumun başardığı işlerin değerlendirilmesidir. İş yükü ve talepleri açısından kurumun performansı; kurumun faaliyeti için ihtiyaç duyduğu bilgiyi sağladığından çoğu zaman sosyal performans göstergeleri ile birlikte rapor edilir.

Bu açılardan, KYÖD gerek tüzüğünde yer alan amaçlara uygun faaliyetlerini yürütmesi ve bunu yayın yoluyla halka indirgemesi açısından, gerek refah aktarımı konusunda üstlendiği görevlerin başarısı ve dernek gelirlerinin sosyal faydaya dönüşümü ve kendi kıstasları açısından sosyal fayda yaratabilme gücüne haizdir. Sosyal sorumluluğu üzerine alan bir kurum olarak kendi içindeki hedef süreçleriyle üretimlerini gerçekleştirmekte ve bunu yine kendi içinde kurguladığı denetim sistemiyle hedefe ulaşmaya çalışmaktadır.

KYÖD'ün sosyal sorumluluğunu değerlendirmek, refah aktarımında üstlendiği rolü belirlemek ve üstlendiği toplumsal misyonunun neresinde olduğunu algılayabilmek için sosyal performansın analizine ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye'de ve dünya da STK'lar için yapılacak bu analize esas olmak üzere henüz tam anlamıyla standartları saptanmış performans ölçüleri bulunmamaktadır. Bu yüzden KYÖD'ün sosyal performans değerlendirmesini mukayese imkânımız olmamakla birlikte; elimizdeki verilere göre, derneğin kendi içinde belirlediği hedeflere ulaşma anlamında başarılı bir sosyal performansının olduğu sonucuna varabiliriz.

KAYNAKÇA

AKÇAY S., 2005, İktisadi Kalkınmada Sosyal Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü (Ed: Muhsin Kar ve Sami Taban) "Sosyal Sermaye ve Kalkınma"; Ekin Kitabevi Bursa, 975-876-843-3

- AKGEMCİ. T., ÇELİK A. ve ÖZGENER Ş., 2001, Sosyal Denetim Kavramına Genel Bir Yaklaşım (Değerlendirme) *İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, İstanbul: No: 23-24 (Ekim 2000-Mart 2001), <http://www.istanbul.edu.tr/siyasal/Turkce/Dergi/Sayi%2023-24/01.htm>, [Ziyaret Tarihi: 05/03/2004]
- AKŞİT, B., (2002), STK'lar, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyumu Dördüncü Oturum: Türkiye'de Sivil Toplum Söylemleri, *STK'lar, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler*, 21-22 Haziran 2002, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 133-136
- BALKIR Z.G. ve ÇOLAK K., (2004), "Bilgi Toplumu Sürecinde STL'ların Sosyal Denetim Fonksiyonu", 4-6 Haziran I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Çanakkale, ss 17-29. 975-8100-40-8
- BAYRAK, S., (2001), *İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk*, Beta Yayınları, İstanbul, 975-486-420-4
- COHEN, D., PRUSAK, L.; (2001), *Kavrayamadığımız Zenginlik-Kuruluşların Sosyal Sermayesi*; Çev: Ahmet Kardam. Yay. Haz.: Zülfü Dicleli, MESS Yayın No: 353, İstanbul, 975-7152-93-5
- CRAPLET, M. (1997), The Role of Non-Governmental Organizations, *Addiction*, Vol. 92 Sup. I. pp. 103-108
- DRUCKER, F. P., (1996), *Yeni Gerçekler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 975-458-041-3
- EBRAHİM, A. (2003), "Accountability in Practice: Mechanisms for NGOs" *World Development* Vol. 31, No. 5, pp. 813-829
- EREN, E., (1997), *İşletmelerde Stratejik Yönetim ve Yönetim Politikası*, İstanbul, 975-486-845-0
- ERKAN, H., (1998), *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme 4.b.*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 975-458-053-7
- FRİEDMAN, L. M.; (2002), *Yatay Toplum*, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 975-458-226-2
- HUSTED, B.W. (2003), "Governance Choices for Corporate Social Responsibility: to Contribute, Collaborate or Internalize?" *Long Range Planning* Vol. 36, pp 481-498
- KOONTZ, H, WEİHRİCH, H., 1993, *Management: A Global Perspective 10th Ed.*, McGraw Hill, New York,0070691703
- ÖNER, M. A., (2003), "Kavram Kargaşası = Üçüncü Sektör? = Sivil Toplum", Sivil Toplum Geliştirme Programı, <http://www.stgp.org/list.php?pageid=10>, [Ziyaret Tarihi:01/03/2004]
- ÖZEREN B. ve ARAL C. S., (2002),Yönetim ve Hesap Verme Sorumluluğu Amaçları Bakımından Performans Bilgisi, Sayıştay Araştırma İnceleme Çeviri Dizisi, Ankara,s
- PERGAMS W.R.O. ve diğerleri (2004), "Linkage of Conservation Activity to Trends in the U.S. Economy", *Conservation Biology*, Vol. 18, No.6 pp.1617-1623
- RONDİNELLİ, D.A. and BERRY M.A., (2000) "Environmental Citizenship in Multinational Corporations:Social Responsibility and Sustainable Development" *European Management Journal* Vol. 18, No. 1, pp. 70-84,
- ŞENATALAR, B., (2001), Avrupa Birliği Yolunda Türkiye'de ve STK-Devlet İlişkileri-Birinci Oturum: STK-Devlet İlişkilerine Kuramsal Bakış, *Avrupa Birliği, Devlet ve STK'lar*, 2-3 Haziran 2000, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 9-16

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15–16 Ekim Çanakkale

TOPLUMSAL ÇOĞULCULUK VE GETTOLAŞMA

Mimar İsmail ERTEN

GİRİŞ

Katılımcı demokrasinin temel anahtarı olan sivil toplum örgütleri; yerel, ulusal ve küresel ölçekte yeni yapılanmalarla hızla çoğalıyor. Etnik, dinsel, kültürel, sosyal, ekonomik ve diğer alanlarda örgütlenen iktidar dışı örgütler(STK'lar), bir taraftan kamusal alanda kendi varlıklarını meşru kılma çabalarını yürütürken, diğer taraftan diğerini tanımaz, dayanışma ve birlikte iş yapma anlayışına aykırı bir oluşum içine de yer yer girmektedir. Yeni bir anlayış olan iyi yönetim(yönetişim) ve katılımcı demokrasi anlayışında çoğulculuk vazgeçilmez değerlerdendir. Çoğulculuğun günümüze dair bir başka yansıması ise, gittikçe artan düzeylerde oluşan ve tehlikeli bir kapalı devre toplumsal katmanlar oluşturan gettolaşmadır.

ÇANAKKALE KENTİNİN ÇOĞULCU KİMLİĞİ

Cumhuriyet öncesi 6 farklı etnik ve dinsel kültürün (Müslümanlar, Romanlar, Rumlar, Ermeniler, Museviler, Levantenler-Ticari Ataşeler), yüzlerce yıl bir arada yaşadığı bir kimliğe sahip Çanakkale, Cumhuriyet sonrası yaşanan mübadele, iç göçler ve tercihli göçler dolayısıyla farklı kültürlerin çoğulcu yaşamını tarihsel geçmişinde yaşatır. Son dönem kentte yaşananlar, iyi yönetim, demokrasi, sivil alan örgütlenmeleri, katılımcı birey ve benzeri yeni kavramların niteliksel pratiğinin uygulamaya konduğunu bizlere gösterir.

Sivil Toplum Örgütlerinin yaygınlaşması ve yaşamın her alanına müdahale etme girişimleri, siyasi iktidarın bu anlayışa yatkınlığıyla birleşir ve yeni kavramların kentsel yaşamda yer almasına yol açar. Yapılan çalışmalarda, yerelden hareketle ulusal ve uluslar arası ortaklıklar tercih edilir. Çerçevesi geniş ortaklıklar, evrensel değerlerin ve küresel yeni kavramların kente hızla girmesine, kentli tarafından algılanması, uygulanması ve içselleşmesine olanak tanır.

KENTTEKİ ÇOĞULCULUĞUN KAPALI HALİ

Kentin tarihsel geçmişinden bugüne aktarılan, fakat değişimi de bünyesinde barındıran çoğulcu kültürel yaşam, evrensel değerlerle çelişkisini de içinde barındırır. Bugüne ilişkin yerel ve kent ölçeğinde bir analize girdiğimizde karşımıza bu durumun yanlışlıkları, farklılıkların kendi içine kapalı gettolar oluşturdukları çıkar. Birkaç örnekle bu durumu açarsak;

- 1)Kırsaldan göç ederek kentin civarında yerleşen insanların; kırsaldaki yaşam koşullarını, feodal ilişkileri sürdürdükleri, kentten ve kentli oluşumlarından yeterince yararlanamadığı görülür. Barbaros mahallesi ile, esenler mahallesindeki belli bölgeler buna örnektir.
- 2)Kentin kuruluşundan bu yana aynı mekanda, yani cay mahallesinde yaşayan romanların, etnik farklılıkları dolayısıyla kentten dışlanmışlıkları ve bu duruma karşı kendi içinde kapalı yaşamlarını sürdürdükleri tespit edilir.
- 3)Kentin merkezindeki yerli yerleşiklerin, sosyal ilişkilerini kendisi gibilerle sınırlı tuttuğu, diğerlerini küçümsediği bir durum olarak karşımıza çıkar.
- 4)Mekansal uzaklığında etkisiyle, üniversitenin tüm sosyal çevresi kapalı yaşamlarını kıramaz ve kentten ilişkisiz durumlarını sürdürür.

5)Ülkenin farklı yerlerinden göçenler, dernekleşme ve lokalleşme gayretlerini sürdürerek, birbirine benzer alt kimlikleriyle kendilerini diğerlerinden soyutlar.

6)Ekonomik, soysa-kültürel ve çalışma statüleri itibariyle birbirine benzeyenlerin oluşturdukları içe kapalı sosyal çevre, kentsel yaşama da aktarılır. Örgüt lokalleri, belli çevrelerin kullandığı kulüpler, bazı eğlence ve dinlenme mekanları, diğerlerinden farklılıklarının gösterdiği alanlardır.

7)Dezavantajlı gruplar olarak literatürde geçen, yaşlı, genç, kadın, çocuk ve engelliler hızla örgütlenmelerini tamamlayarak, kendi kendileriyle sosyal ve kültürel ilişkilerini sürdüren, toplumun diğerlerinden kendilerini soyutlayarak içe kapalı yaşama yönlendirilir. Vb...

EŞİTLİK VE ÜSTÜNLÜK

Daha iyi bir yaşamın vazgeçilmezi olan eşitlik kavramı, farklı alandaki toplumsal yapılanmaların kendini ifade etmesi, diğerleriyle aynı koşul ve olanaklarda dünyayı paylaşması temeline dayanıyor. Çoğulculuk kavramı da, eşit yaşam hakkı istemek üzerine referans verir. Yani, farklı yaşam anlayışı olan ve bu temelde yaşamını sürdüren farklılıkların, evrensel hak ve özgürlüklerden eşit olarak yararlanmasını öngörür.

Ancak, farklılıkların kendini ifade etme ve yönetsel alanda karar süreçlerine katılma adına sunulan temel hak ve özgürlükler, anlam kayması içerecek boyutlara çekilerek, diğerini yok sayan ve kendini öne çıkaran bir oluşumun işaretini vermektedir. Böylesine bir anlayış, eşitlik istemenin önüne ve ötesine geçerek, üstünlük istemeye yönelmektedir. Bu durum küreselden yerele, eşitlik kavramının etiksel olarak bozulmasına da yol açmaktadır. Eşitlik yerine üstünlük isteme anlayışının artış gösterdiği sosyal, kültürel ve mekansal alanların gettolaştığı kentler, günümüzde daha bir belirginleşmektedir.

SONUÇ

Siyasal alan ile ekonomik alan diğerinin üzerinden, diğerini yok ederek, kendisini üstün kılarak varlığını sürdürür. Bu alanlarda önümüze konulan rekabet, mücadele, büyüme, iktidar olma gibi kavramların alt okumaları ile günümüze yansımaları, diğerinde üstün olma, hatta diğerini yok etme olarak karşımıza çıkar. Demokrasinin artık ve belki de tek çıkış kanalı olarak gördüğü sivil alan, bu tür kirlenmelerden uzak tutulmalıdır.

Yeni kavram olan çoğulculuğun, henüz yeterince yaygınlaşmadan yan etkilerine(gettolaşmaya) dikkat çekilmesi erken bir tartışma olarak görülebilir. Ancak, günümüz dünyasında yeni kavram ve anlayışlarla birlikte gittikçe artan belirsizliklerin ana kaynağını etik davranışlar oluşturmaktadır. Önemsiz gibi duran bu tür etiksel davranışların, erken tartışılması sivil toplum alanının gelişmesine, dolayısıyla demokrasinin de gelişmesine katkı sağlayacaktır.

HEMŞEHİRİ DERNEKLERİ VE YOKSULLUK

Arş.Gör. **Metin UÇAR**
Gazi Üniv. Çorum

GİRİŞ

Kuramsal tartışmalara ve bir de alan araştırmasına¹ dayanan bu çalışma, refah devleti, yoksulluk ve hemşehri dernekleri arasındaki ilişkileri, keşfedici anlamacı bir yaklaşımla, ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın kuramsal boyutu; hemşehrilik ile yurttaşlık ve refah devleti ile yeni sağ tartışmalarıyla beslenirken ampirik boyutu; Sincan ve Çorum'da bulunan bazı hemşehri dernekleri yöneticileri ve bu derneklere devam eden kişiler üzerine yapılan alan araştırmasına dayanır. Alan araştırmasında özellikle niteliksel veriler ön plana çıktığından, bu niteliksel verileri elde etmek için daha elverişli olan “derinlemesine görüşme tekniği” kullanılmış ve bu teknik kullanılırken bilgiler, alınan notlarla ya da teyp kasetleri² aracılığı ile kaydedilmiştir.

Sincan'da ve Çorum'da bulunan hemşehri dernekleri aracılığı ile kurulan dayanışma ağları ve bu ağların yoksullukla mücadele noktasında sağladığı dayanışma olanaklarının ortaya konmasını anlamaya çalışmak, tebliğimizin temel konusunu teşkil edecektir. Refah devleti sonrasında, yurttaş olarak “hemşehri” ile sivil toplum kuruluşu olarak “hemşehri dernekleri” aracılığıyla kurulan, “hemşehrilik bağı”nın yoksullukla ilişkisi irdelenecektir. Bu noktada özellikle dernekle bir şekilde ilişkisi olan (yönetici, üye, dernekten yardım alan vs.) kişilerin; (1) yoksullarla dayanışmaya nasıl baktıkları, (2) kimlerle, nerede dayanışma içinde oldukları (formel-enformel ilişkiler), (3) dayanışma örüntüsü içinde derneğin ne gibi bir işlevi olduğu, (4) yoksullukla başa çıkma noktasında devlete dolayısı ile siyasete yüklenen anlam, ön plana çıkmaktadır.

Hemşehrilik bağının sürdürülmesinin kentsel yaşamda kolaylaştırıcı bir etkisi olduğu, özellikle iş, barınak ve güvene dayanan –komşuluk, arkadaşlık gibi- sosyal ilişkileri beslediği görülmüştür. Bu bağla kurulan dayanışma, ulus-devlet yurttaşları arasında oluşturulmaya çalışılan formel ilişkilere ayrılan alanı zorlayarak enformel bir alana yol açmış ya da var olan enformelliği sürdürmüş ve yoksulluk sorununu birçok açıdan devlet düzeyinden hemşehri arası bir düzeye indirmiştir. Tam da bu noktada refah devleti uygulamaları ve yeni sağ politikanın bunlara eleştirilerini hemşehri dernekleri üzerinden irdelenmek mümkün olmuştur. Çalışma sonunda konu hakkında yorum yapabilecek kadar anlamlı verilerin elde edilmesi umulmaktadır.

1-Bu alan araştırması 15'i dernek yöneticisi olmak üzere, dernekle bir şekilde ilgili olan, 45 kişi ile yapılan görüşmelerden ve 4 de gözlem notundan oluşmaktadır. Elde edilen verilerin yoksullukla ilgili bölümleri bu çalışma için kullanılırken siyaset, demokrasi ve yurttaşlıkla ilgili olan bölümleri ise “DEMOKRASİ VE HEMŞEHİRİ DERNEKLERİ: Çorum Ve Sincan Örnekleri” adlı çalışma (Uçar, 2005) için kullanılmıştır.

2_ Üzerinde çalıştığımız dernekler arasında yoksullara yardımı en sistematik hale getiren, kime, nasıl, ne kadar, kimler tarafından yardım edildiğini kayıt altına alan ve hem hemşehrilerin hem de yakın çevrede yaşayan yoksul insanların durumları ile ilgilenen Sincan Gümüşhaneliler Derneği'nin nasıl çalıştığı üzerinde ayrıca durulmuş ve dernek başkanının referansıya 7 aile ile görüşülmüştür. Bu görüşmeler teybe kaydedilerek kullanılmıştır. Görüşmelerin biri işyerinde diğer altısı ise görüştürülen kişilerin evlerinde (misafir odalarında) gerçekleştirilmiştir. Böylece yardım alanların hemşehri derneklerine nasıl baktıkları konusunda da bir fikir edinilmeye çalışılmıştır.

YEREL BİR KİMLİK OLARAK HEMŞEHRİLİK

Küreselleşmenin en önemli etkisi “ulus” sınırlarını aşmak isteyen sermayenin gösterdiği gelişmede gözlenebilir. Bunun dışında da hemen her alanda (hukuk alanında, siyaset alanında, hayat tarzında vb.) küreselleşmeden söz edilebilir. Bu yönü ile küreselleşmenin “aynılaştırıcı” bir etkisi vardır. Ancak küreselleşme ile birlikte farklılıkları ön plana çıkaran yerelleşmenin varlığı da unutulmamalıdır. Yerel değerler üzerine kurulan ve yerel olanı önemseyen bu anlayışta; etnik, dinsel, bölgesel, kültürel farklılıklar “farklılaştırıcı” bir rol oynar. Konumuz olan “hemşehri dernekleri” de doğrudan yerelleşmenin bir yansıması ya da sürdürülmesi olarak değerlendirilebilir.

Küreselleşme ile yerelleşmenin paralel gelişmeler göstermesi, ister istemez, birisinin diğerini önceleyip öncelemediği sorusunu gündeme getirir. Yani yerelleşme mi küreselleşmeyi doğurdu, küreselleşme mi yerelleşmeyi doğurdu ya da her iki gelişme de birbirinden bağımsız olarak mı gelişti? Bu sorunun yanıtı kuşkusuz küreselleşme eksenli verilebilir. Çünkü farklılıkların vurgulanması da küresel ekonomik gelişmelerle birlikte olmakta, farklılık talepleri ancak pazara taşınarak karşılanabilmektedir. O zaman asıl sorulması gereken soru ‘*küresel olanın ne kadar aynılaştırıcı yerel olanın da ne kadar farklılaştırıcı olduğudur*’.

Yerel olanın pazarda anlam bulması onun farklılığını zedeler ve küresel ekonomi için sadece bir motif olarak kalmasını sağlar. Sonuçta hem küreselliğin hem de yerelliğin pazarlanabildiği durumda, “aynılaşma” sadece pazar düzeyinde, pazarlanabilir olmada gerçekleşmekte, “farklılaşma” ise ürün farklılaşmasına dönüşmekten ibaret kalmaktadır. Kuşkusuz, yerel değerlere sahip olmanın farklı anlamları da vardır ancak özellikle küreselleşme ile birlikte kazandığı, pazara dair anlamının ve yok olmaya karşı direnme anlamının altını çizmek gerekir.

—Pazara dair anlamı açısından yerelliği, *sermaye gücünü ancak farklılıkları koruyarak sürdürebilir* ilkesinde aramak gerekir. Sözelimi pazarlama teknikleri açısından asıl önemli olan farklılıktır ve ne kadar verili farklılık varsa bu o kadar ürünün satılması demek olacaktır. “*Her farklılık bir fırsattır*”(Hardt-Negri, 2002:170) ve sermaye açısından bu fırsatları değerlendirmek öncelikli hedefdir.

—Yok olmaya karşı direnme açısından ise “*küreselleşme ile birlikte insanların niçin yerel kimliklere ihtiyaç duydukları ve özellikle bu kimliklerden medet ummaya hazır oldukları*” sorusunun yanıtlanması gerekir. Bu sorunu, varoluşsallıkla ilgili değerlendiren Drucker (1997:218-220), bunu, insanların Slovenya’da otururken dünyanın diğer ucunda bulunan Osaka’da gerçekleşen bir olaydan etkilenmeleri örneği ile açıklar. Çünkü Osaka’nın yerini hiç bilmeyen bu insanlar üstelik onu haritadan bile gösteremiyorlar. Böylece kendilerini kendi anlayabilecekleri bir dilden anlatmaya yönelmek, kendi dil, din, coğrafik, kültürel toplumları ile tanımlamak zorunda hissediyorlar.

Hemşehrilik bağı da, özellikle göçlerle birlikte düşünüldüğünde, insanların ulusal çapta kendilerini kendi anlayabilecekleri bir dilde anlamlandırmaları olarak görülebilir.

Gerçekten de ilksel bağlardan olan akrabalık ve hemşehriliğin, kentte zor koşullarda yaşayan insanların hayatındaki anlamı çok güçlü olabilmektedir. Erder’in araştırmasında (2001:241) Ümraniye’de çıkan çarpıcı bir sonuç da bunu gösterir. Hane halkı reisleri ile yapılan ankete göre, ailecek görüşülen kişilerin akraba ya da hemşehri olma oranı %60 iken arkadaş olma oranı sadece %11’dir. Bu da göç edilen yerde akraba ve hemşehriler dışında farklı insanlarla kurulan ilişkilerin ne kadar zayıf olduğunu

gösterir. Zira arkadaşlık herhangi bir ilksel bağı gerektirmeksizin özellikle iş çevresinde (aile reisleri düşünülünce) kurulabilecek bir bağıdır.

Türkiye açısından düşünüldüğünde hemşehrilik bağları hemşehri derneklerinin yanı sıra başka alanlarda da oldukça geniş bir şekilde kurulur. Bunlar özellikle; mahalleler, dini dernekler, kahvehaneler, spor kulüpleri, siyasi partiler, kooperatifler, inşaat kooperatifleri ve sanayi dalları olarak karşımıza çıkar (Schüler, 1999:192). Ancak bu alanlar dışında da hemen her yerde güçlü bağların kurulduğu görülür. Bunlar; semt pazarları, herhangi bir devlet dairesi hatta hamal pazarı, ya da üniversite kampusu, Dicarlo'nun çalışmasında (2001:150) ortaya çıktığı gibi bir taksi durağı, bir eczane dahi olabilmektedir. Hemşehrilik bağı sonucunda kurulan dayanışmanın niteliğini incelemek konumuz için açılmalı olacaktır.

DAYANIŞMA

Yaptığımız araştırma sonucunda da ortaya çıktığı gibi hemşehri dernekleri dayanışma üzerinden meşrulaştırılır ve bu meşrulaştırmada yoksullarla dayanışma da sıkça vurgulanır. Gerçekten de yoksullara yardım konusunun dernekler için ne kadar önemli olduğunu anlamak konumuz için kilit bir noktadır. Dayanışmanın olabilmesi için öncelikli olarak iki taraflı bir alış-veriş ilişkisinin olması gerekir. Yaptığımız araştırmada ise bunun aksine, hem dernek yöneticilerinin hem de bazı görüşmecilerin sürekli vurguladıkları, dayanışma anlayışının ise daha çok tek taraflı olduğu dile getirildi. Bir tek taraflılık varsa karşılıklılık yoksa burada bir dayanışmadan söz edilebilir mi?

Bu sorunun yanıtını bulmak için öncelikle karşılıklılık ilişkilerinin nasıl olduğunu ortaya koymak gerekir. Burada Sahlins'in sınıflandırmasına başvurulabilir. O üç karşılıklılık ilişkisi önerir. Bunları; *genelleşmiş karşılıklılık*, *dengeli karşılıklılık* (burada doğrudan mübadele söz konusu) ve *olumsuz karşılıklılık* (bu yıkıcıdır, bedel ödemediği sahip olmayı içerir; takas, kumar, dalavere, hırsızlık vb.) olarak isimlendirir. Anlaşılabileceği gibi son iki karşılıklılıktan ziyade ilki bizim için daha anlamlıdır ki Sahlins'in birinci tip karşılıklılığı fedakârlıkla tanımlaması da anlatmak istediğimize denk düşer. Bu, paylaşmayı, ikramı, yardımı, karşılıksız hediye, cömertliği içerir. Ek olarak akrabalık hakları, reislik hakları, soyluluk haklarını da kapsar. Tüm bunlara rağmen bu karşılıklılık türünde karşılık ilkesi belirsizdir. Doğrudan maddi beklenti hoş görülmez en fazla zımninden vardır. Karşılık verilmemesi ilişkinin kopmasına neden olmaz. Bu anlamda ilişki muhtacın lehine uzunca bir dönem akışkan kalabilir (Şen, 2002:165). Demek ki görüşülen kişilerin söylemleri her ne kadar aksini söylese de dernekler/ hemşehriler aracılığı ile yapılan yardımların da karşılıklılık üzerinden okunması gerekir.

Karşılıklılığın manevi tatmin boyutu (gerçekten yoksul olduğu bilinen, iyi tanınan, güvenilir kişilerin tavsiye ettiği kişilere yardım ve yakın çevrenin hemen duyup takdir etmesi sonucunda alınan haz), sevap işleme güdüsü (ki Gümüşhaneliler Derneği aracılığı ile yardım alanların ortak kanaati de buydu) bir kenara bırakılırsa maddi tatmin boyutu da oldukça önemlidir. Maddi tatminin en önemli boyutu da derneklerin, özellikle Sincan'da, siyasi partiler ve bürokrasi nezdinde çok önemli olmaları dolayısıyla dernek yöneticilerinin çok itibar kazanabilmeleri ile açıklanabilir. Siyaset açısından; doğrudan bir yönlendirme olmasa da, gördüğümüz kadarı ile partilerin toplantılarına katılma, partilerin dernekleri ziyaretleri ve dernek başkanlarının bu temaslar esnasında takındıkları tavır, dolaylı da olsa, etkide bulunmaktadır. Ayrıca siyasete atılmadan önce derneklerde etkin görevler alanların kendilerini tanıtmaları için önemli bir fırsat

doğmaktadır. Üstelik faaliyetler, özellikle yapılan yardımlar, yerel basın aracılığı ile oldukça geniş kitlelere de duyurulmaktadır. Sadece doğrudan yapılan yardımlar değil yoksulların bulunduğu ortamların ayrıca nispeten ucuz ve hemşehri oldukları için de güvenilir işgücü sağlayacağı da gözden uzak tutulmamalı ve bu da karşılıklı dayanışmanın unsurlarından biri olarak sayılmalıdır.

Bu karşılıklılık ve dayanışmanın ötesinde, yoksullarla kurulan ilişkinin dışlamacı olup olmadığı da önem kazanmaktadır. Çalışma esnasında, hem yaptığımız gözlemlerde hem de görüşme yapılan kişilerin verdikleri bilgilere dayanarak, doğrudan bir dışlamanın olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Hatta yardım alan kişilerin kendi talepleri olmadan da, eş-dostun dernek yetkililerini bilgilendirmesi sonucunda da yardım alabildiklerini ya da Çorum Cemilbey köylülerinin yaptığı gibi Konya gibi nispeten Çorum'dan uzak yerlerde oturan yoksul hemşehrilere dahi yardım götürülebildiğini saptadık. Ancak yoksul kişilerin, yoksulluklarından dolayı ilişki kurmaktan çekindikleri komşulardan, akrabalarından, hemşehrilerden de bahsetmeleri ve dernek üyelerinin iş-güç sahibi ailelerini ödeyebilen kişilerden oluşması, dikkate alınırca, bazı dışlama mekanizmalarının da işlediğini söyleyebiliriz.

Tam da bu noktada hemşehri dayanışmasının bir başka problemi olan “hangi hemşehriler dayanışıyor?” sorusu gündeme gelir. Çünkü hemşehrilik bağının sağladığı dayanışmanın, hemşehriler bazen aksini iddia etseler bile, zorunlu bir ilişki olmadığı görülür. Erder'in de belirttiği gibi hemşehri dayanışmasından uzak durarak hayatını sürdürenlerin yanı sıra hemşehri dayanışmasını kuranların dışladıkları hemşehriler (dullar³, yaşlılar, özürlüler, bazı yoksullar vs.) de vardır. Bu da hemşehri dayanışmasının “özverili” bir dayanışmadan ziyade “seçici” olduğunu ortaya koyar (2001: 292-296). Bizim araştırmamızda, yukarıda söylendiği gibi, görüşülen kişilerin ifadelerinden de bu sonuç çıkmıyor. Ancak bazı hemşehrilerin bu dayanışmaya ihtiyaçları olmadığı için derneklere gitmedikleri ya da Çorum Kafkas Derneği'ne öğrenci iken devam eden bir avukatın da belirttiği gibi “*derneğe gitmek 'zamanında' anlamlı iken belli bir zaman sonra anlamsız ve yararlı*” olduğu düşünüldüğünden bazı hemşehrilerin özellikle bu dayanışma açısından uzak durdukları görülüyor⁴.

Kentlerde hemşehri dernekleri, göçle birlikte gelen bazı insanların yaşamlarında çok fazla bir yer tutsa da, önemli oranda hemşehrinin derneklere devam etmediği de görülmektedir. Sincan'da ve Çorum'da yaptığımız araştırmada hemşehri sayıları ile derneklere devam edenlerin sayılarının çok farklı olması da bunu doğrulamaktadır. Örneğin Sincan'da yaklaşık olarak 1500 Ağrılı yaşamakta ancak bunlardan sadece 100 tanesi derneğe düzenli olarak uğramaktadır aynı durum Gaziosmanpaşa Ağrılılar Derneği için de geçerlidir. Hatta İstanbul Ümraniye'de yapılan çalışmada (Erder, 2001:243) hane halkı reislerinden %57'sinin hemşehri kahvehane ve derneklerinden haberdar olmaması da bu savı doğrulamaktadır. Yine araştırmamızda Sincan'daki birçok hemşehri derneğinin, özellikle de köy hemşehri derneklerinin, hiçbir faaliyette bulunmadıkları görülmüştür. Bunun en önemli nedenleri de nerede ise tüm

³Erder'in burada saymadığı en önemli grup kadınlar olsa gerek. Zira hemşehri derneklerinde nerede ise hiç kadın üye bulunmamaktadır. İhtiyaçların ve beklentilerin yön verdiği “ağın içine girip girmeme” tercihi kuşkusuz alternatifleri olan insanlar için geçerlidir. Ancak içlerine kadın üye almayan bir yapıya, kocası aracılığı ile dolaylı bir şekilde girebilen ve dayanışma alanında yerini alan kadın, dul kaldığında buradan dışlanacağı da açıktır.

⁴-Derneğe her gidişinde ücretsiz danışılan bir avukat bazen kendi davalarına ücretsiz ya da çok ucuz bakılmasını talep eden hemşehriler ile dolu bir yere gitmeyi çok da anlamlı bulmayabilir.

derneklerin ortak sorunu olan maddi imkânsızlıklar ve hemşehri dayanışması güdüsünün belli bir zaman sonra yitirilmesidir. Maddi imkânsızlığın ilk akla getirdiği, yöre zenginlerinin derneklere pek rağbet etmedikleridir. Ancak her aktif dernekte yöre zenginlerinin az çok etili oldukları göz önünde bulundurulursa bu savın en azından bazı gruplar için geçerli olmadığı görülür. Hemşehri dayanışmasına katılma gereği hissetmemenin başka nedenleri de vardır; hemşehri grubunu yeterince iyi tanımama (özellikle yeni nesiller için geçerli olan bir durum), mekân olarak hemşehri grubunun yoğunlaştığı yerden uzak yaşama ve farklı alanlarda kurulan hemşehrilik dışı ilişkilerin (mahalle, spor kulüpleri, okul ve iş çevresi, siyasal örgütler) ilksel bir ilişkiyi anlamsız kılması gibi daha birçok neden gösterilebilir.

Görüşüğümüz birçok dernekte dayanışma güdüsünün zamanla azalabildiğini de gözlemledik. Örneğin; Çorum Konaklı Köyü Derneği depremin etkisi geçtikten sonra, Çorum Karadenizliler Derneği bazı bürokratların tayinleri ile birlikte, Sincan Tokatlılar ve Çorum Büyükpalabıyık Dernekleri üyelerinin ilgisizliğinden, Sincan Yukarı Şeyhler Derneği ise yetersiz üyeden dolayı benzer bir sürece girmişlerdir.

Yaptığımız görüşmelerde hemşehri derneklerinin üyelerine ve hemşehrilerine katkıları çok farklı alanlarda görülmüştür. Öncelikle çevrede yaşayan hemşehriler ile tanışmayı, kaynaşmayı sağlayan dernek ortamı nispeten güvenli ilişkiler için ortam hazırlar ve uzakta olsalar da tüm hemşehrileri bir bilgi edinme ağı (network) çerçevesinde kapsarlar. Bu güvenli ortamın ve ağın içinde dernek üyeleri; iş ve konut bulma, iyi vakit geçirme mekânı sağlama, devlet dairelerinde iş gördürme ya da işi çabuklaştırma, yoksullara yardım etme ya da yoksullaştıklarında yardım görme, öğrencilere burs verme, düğün ve cenaze törenlerinde dayanışma sağlama, yöresel değerleri, gelenekleri, görenekleri öğrenme, derneğin açtığı değişik alanlarda kurslara katılma, dinsel, siyasal sohbetlerde bilgi edinme, hastalara kan bulma, hemşehrilerin ihtiyaçları olan konularda yol gösterecek birilerini bulma, borç para alma, siyasette etkili olma (derneğin etkisi oranında), kurulan ağ aracılığı ile kentte işe yarayabilecek konularda bilgi sahibi olma gibi pek çok alanda katkı görürler.

Kurulan haberleşme ağı hem yeni imkânlar sağlamakta hem de içinde bulunulan zor durumdan diğer hemşehrilerin haberdar olmalarını sağlamaktadır. Sincan'da görüşüğümüz Gümüşhaneliler Derneği tarafından yardım edilen 7 Gümüşhaneli aile üyesinin de belirttiği gibi yoksul oldukları, ya da yaşadıkları bazı kötü olaylardan dolayı yoksullaştıkları, hemşehrileri tarafından derneğe bildirilmiş ve ihtiyaçları doğrultusunda yardımlar organize edilmiştir.⁵

Tüm bu verilerin ışığında gördüğümüz kadarı ile -1996'da Çorum'da yaşanan deprem sonucunda tamamen köylülerin maddi dayanışmasına dayanan Konaklı Köyü Derneği⁶ hariç- dayanışmanın akla ilk getirdiği konulardan biri olan “yoksullarla

⁵-Konuşulan kişilerin zenginliği üç aşağı beş yukarı 500 milyon maaş alınan düzenli bir iş, ev ve araba sahipliği ile özdeşleştirmeleri ilginç bir saptamadır. Ebeveynlerle konuştuktan sonra, kayıt altına alamadığımız bazı çocuklarla da görüşme fırsatı bulduk ve zengin arkadaşlarınız var mı? Sorusuna genellikle evet yanıtı aldık. Çocukların zenginlik tanımında ise “arabası olmak” ön plana çıktı. Ayrıca zengin olmak için öğretmen ya da polis olmak istediklerini belirtmeleri de zenginliğin yoksul çocuklar arasında nasıl anlaşıldığını ortaya koyar.

⁶-Bu dernek de bu amacını kısa bir süre sonra terk etmiştir. 2002 yılında kurulan lokal ile birlikte şu anda birahane gibi çalışmaktadır. İlk kurulduğunda 21 üyesi olan derneğin

dayanışma” konusunun iddia edildiği gibi öncelikli olmadığı ama her şeye rağmen gerçekleştirilmek istenen öncelikli hedeflerden biri olduğu görülür. Zira çok az dernekte “yoksullarla dayanışma” yapılan işler arasında sayılmakta ve bu iş adeta dernekler tarafından sonraya bırakılmaktadır. “*Düzenli olarak yoksullara yardım ediyor musunuz, burs veriyor musunuz, hemşehrilerinizin maddi durumları hakkında bilginiz var mı?*” gibi sorulara genellikle bunları “*ileride yapmayı düşünüyoruz*” yanıtını almanın da böyle bir alımı olsa gerek.

Ancak hemşehri dernekleri için öncelikli sorun yoksullara yardım olmasa da, hemşehri olmanın verdiği sorumluluk sonucunda, yoksul hemşehrilere yardım etmek önemli bir işlevdir. Yoksul hemşehrilerin, Gümüşhaneliler Derneği'nin yaptığı gibi, düzenli bir bilgilendirme ağı sonucunda, yardım almasalar da yine de hemşehri derneklerinden faydalandıkları yadsınamaz. Özellikle Ramazan ayında ve okulların açıldığı dönemlerde zengin hemşehrilerin yardımları artmakta ve belediye, valilik gibi devlet kurumları ile Deniz Feneri gibi daha gelişmiş yardım derneklerinin dağıttığı yardımlardan, hemşehrilerin faydalanması için, dernek aracılık yapabilmektedir. Tüm bunların ötesinde dernekler sadece kendi hemşehrilerine değil başka insanlara da yardım edebilmekte ya da aracı olabilmekteler. Gümüşhaneliler Derneği'nin Gümüşhaneli olmayan zenginlerden de yardım aldıklarını ve bunları, aralarında Gümüşhanelilerin bulunmadığı kişilerinde olduğu, yoksullara dağıttıklarını beyanları, buna güzel bir örnektir.

Zaman zaman bazı kent belediyeleri ile devlet kurumları da hemşehri derneklerinin gücünü hissederek onlarla işbirliği halinde çalışmak isterler.⁷ Örneğin İstanbul Büyükşehir Belediyesinin yoksullara yardım konusunda bu tarz derneklere başvurduğu görülür (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2002). Bizim araştırmamızda da Hemşehri dernekleri ile belediye arasında yoksullara yardımın ulaşması konusunda işbirliği yapıldığı, görüşülen Sincan Belediyesi'nin Eğitim ve Sosyal İşler Dairesi Başkanı, il dernekleri (Ağrılılar, Çorumlular, Gümüşhaneliler, Tokalılar dernekleri) ve GOP Ağrılılar Derneği tarafından beyan edildiği gibi, görülmüştür.

Yoksullara doğrudan maddi yardımda bulunmak ya da bazı kurumlarla yoksullar arasında aracılık etmek dışında da hemşehri derneklerinin yoksullara yardım edebildiği görülür. Bu yardımların oldukça geniş bir yelpazeye dağıldığı görülür. Birazdan farklı bir açıdan da göreceğimiz gibi bu yardımların özellikle sağlık, hukuk, eğitim, iş ve ev bulma konularında somutlaştığı gözlenir.

lokal açıldıktan sonraki üye sayısı 180 oldu ve artık üye olmak için Konaklılı olup olmamanın bir önemi kalmamıştır.

⁷Örneğin Orman Bakanı ağaç dikme kampanyasından söz ederken, Meclis'in, Hak-İş'in, Türk-İş'in, Çalışma Bakanlığı'nın, Adalet Bakanlığı'nın ve büyük şirketlerin yanında hemşehri derneklerini de sayma gereği hissetmekte (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2003) Pendik Belediyesi, Kaymakamlığı ve Gebze İleri teknoloji Enstitüsü tarafından hazırlanan “Kentlilik Bilincini Geliştirme Projesi” içine hemşehri dernekleri de dahil edilmektedir. “Kentlilik Bilincini Geliştirme Projesi”nin geçtiği internet sitesinde “Her ne kadar hemşehri derneklerinin ortak kimlik bilinci oluşturulmasında olumsuz etkileri olduğu da düşünülmekte ise de bu dernek ve vakıflar hem üyelerinin fazlalığı ve hem de gördükleri işlev bakımında önem verilmesi gereken oluşumlardır.” Denilerek hemşehri derneklerinin gücü de belirtilmektedir. Ayrıca aynı yazıda hemşehriler arası dayanışmanın ve yoksullara yardımın da ne kadar önemli olduğunun altı çiziliyor (erolkaya.org, 2003).

HEMŞEHİRİ KENTLİ YURTTAŞ

Hemşehrilik bağı sonucunda kurulan ilişkiler, özellikle kentin zor koşullarında yaşayabilmeyi nispeten kolaylaştırır. Kurulan dayanışma ağı ile birlikte hemşehrilerin ne iş yaptıklarından tutun da zenginliklerine, yoksulluklarına, kan gruplarına, kiralık evlerinin olup olmadığına, belediyede tanıdıklarının olup olmadığına, geldikleri yöreye ait peynirin, şekerin nerede satıldığına kadar birçok veriye ulaşılabilmektedir. Hemşehri derneği ise bir nevi ağ merkezi olarak işlev gördüğünden oldukça önemlidir.

Konumuz olan yoksulluk açısından da bu derneklerin en önemli işlevi sıkı bağ kurabilen hemşehrilerin; hangi hemşehrilerinin yoksul olduğunu, yoksullaştığını, kaza geçirdiğini, hastalandığını, evlendiğini, çocuğunun üniversiteyi kazanıp kazanmadığını bilmeleridir. Gerçekten de zorlu kent koşullarında sosyal güvenliği olan bir iş bulmanın zorluğu, özellikle kırdan yeni gelen ve kentte kullanabileceği herhangi bir mesleği olmayan, eğitim olanaklarından mahrum kalmış biri için ciddi bir sorundur. Durum böyle olunca çalışılabilecek her iş önem kazanmakta bu da geniş bir ağ içinde olmayı avantajlı kılmaktadır. Geniş bir ağ içinde olmanın kentsel yaşamda, yine zorlu yaşam koşullarını kolaylaştırma ile doğrudan ilintili olan, başka anlamları da vardır.

Öncelikle yurttaşlık idealinin öngördüğü, ulusal düzeyde yaşanacak ve refah devleti politikaları ile somutlaşan, yurttaşlar arası dayanışmanın hemşehri grupları açısından çok da kurumsallaşmaması ön plana çıkmaktadır. Refah devleti politikaları ile yoksul da olsa yurttaşların asgari bazı sosyal haklarının olduğu kurumsallaşmış, devletin yardımları bir minnet ilişkisi içinde değil de bir hak kategorisi içinde değerlendirilmiştir. Her ne kadar bunun sonucunda yoksulluk azalmamış, sınıfsal sistemde köklü bir değişiklik olmamışsa da (Bottomore, 2000:99) bu önemli bir idealin az da olsa uygulanabileceğini göstermiştir. Hemşehrilik tam da bu idealin gittikçe aşınmakta olduğu bir ortamda farklı anlamlara bürünmekte, bu da ister istemez hemşehrilik bağının refah devleti politikalarının boşalttığı alanlarda, az da olsa, bir işlev yüklenip yüklenmediği sorusunu önemli kılmaktadır.

Refah devleti uygulamalarında tüm vatandaşları kapsayan bir toplumsal adalet ve refah ilkesi anlayışı ile tek bir ulus hegemonyası kurulmaya çalışılıyordu (Özkazanç, 1997:22). Tek ulus hegemonyasının “ötekileri” olarak dışlanan tek bir kesim vardı o da çıkarları birleşmiş bir toplum fikrini yadsıyan komünistlerdi (Özkazanç, 1997:28). Refah devletine karşı gelişen yeni sağ politika anlayışı ise tek ulus yerine iki ulus hegemonik projesini yerleştiriyor. Asıl ulusu girişimci, sorumlu, çalışkan yasalara saygılı vatandaşlar oluştururken dışlananları ise sorumsuz, çıkarıcı, tembel, devlete bağımlı, asi mızımız kesimler oluşturmaktadır (Özkazanç, 1997:34). Konumuz açısından hemşehri gruplarının hangi ‘ulus’un içinde yer aldıkları önem kazanır. Zira göç edilen yerdeki bir hemşehrilikten bahsediliyorsa, göç edenlerin en azından geldikleri anda işsiz olacakları, sosyal bir güvenceden mahrum olacakları ve artık hiç de sempati ile bakılmayan gecekondularında yaşayacakları göz önüne alınırsa konu biraz daha netlik kazanacaktır.

Hemşehri grupları özellikle gettolar/gettolaşma ile birlikte anılırlar. Gettoları oluşturan gruplar genellikle o toplumsal yapıya sonradan katılan ve düşük toplumsal statülü kişilerden oluşur (Köksal, 1986:42). Tanımı bu hali ile alsak büyük şehirlerin içinde/çevresinde oluşan düşük gelirli kişilerin oturdukları mahalleleri getto saymak mümkün. Ancak gerçek anlamda Amerika zenci mahallelerinde görülen gettolaşma Türkiye’de sadece bazı çingene mahalleleri için geçerlidir. Hemşehrilerin bir araya toplandıkları yerler getto olarak değerlendirilemez. Buna rağmen özellikle Esenler olayları ile birlikte hemşehri gruplarının yoğun olarak yaşadıkları alanlar suç üretim

merkezleri olarak gösterildi (Devrimci Demokrasi, 2002) ve buraların getto olduğu konusunda ısrarlı davranıldı. Durum bu çerçevede değerlendirilirse önemli oranda hemşehri grubu daha çok dışlanan ulus olarak görülecektir. Ancak yaptığımız araştırmada da ortaya çıktığı gibi hemşehri gruplarını sadece düşük statülü kişilerden oluştuğunu varsaymak yanıltıcıdır, zira derneklere her toplumsal sınıftan insan devam edebilmektedir. Böyle olunca (yeni sağın dili ile) her iki ulus da derneklere buluşabilmektedir.

Asıl üzerinde durulması gerekli olan nokta ise hem sermayenin hem de emeğin kendisini hemşehri grupları içinde tanımlıyor olmasıdır. Üstelik hem göç edenler hem de göçmenlere komşu olan yerliler hemşehri derneklere kurabilmekte (Ankara Sincan'daki Ankaralılar Derneği ile İzmir'deki İzmirli Derneği örneklerinde olduğu gibi), kendilerini hemşehri bağları ile tanımlayabilmektedirler.

HEMŞEHİRİ DERNEKLERİ VE SİYASET

Hemşehri derneklerinin siyasetle ve refah devleti ile ilişkisini ortaya koyabilmek için öncelikle dernek faaliyetlerine bakmak gerekir. Yaptığımız araştırmanın sonucunda, hemşehri derneklerinin bazı özellikleri ve faaliyetleri ile, (refah devletinin aşınması, küreselleşme ve yerelleşme eğilimlerini de göz önünde bulundurarak) birçok yeni sağ politikalar ile paralellik gösterdiği görülmüştür.

—Dernekler amaç olarak hemşehri dayanışmasını ön plana çıkarmaktalar bu sınıf mücadelelerine dayanan yapıyı yıpratarak yeni sağ politikalara muhalefeti zayıflatır.

—Dernekler yerel değerleri korumaya yönelerek yerelleşme hareketlerine katılırlar. Bu durum ulusallığa yönelen eleştirileri besler.

—Dernekler özellikle gelinen yere ait olan ürünleri ulusal ve küresel pazarda tanıtmak istiyor, tarihsel, kültürel ve doğal değerleri turizme açmak istiyorlar.

—Dernek çalışanları sosyal güvenceden yoksun ve düşük ücretle çalışıyorlar.

—Derneklere siyaset konularında ilginç bir tavır geliştirilmiştir. Her dernek, “üyelerinin tüm siyasi görüşlerden olduğunu” belirtme gereği hissetmiştir. Birçoğu siyaset konuşmama kararı almıştır. Ancak siyasi partilerin bu derneklere ziyaret etmeleri, günlük siyasetin tartışıldığı beyanları ve siyasetten uzak durmanın olanaklı olup olmadığı gerçeği ile her dernekte farklı da olsa bir siyasi görüşün ağırlıkta olması ister istemez hangi siyasetin yapılmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Görebildiğimiz kadarı ile yapılmayan siyasetten kasıt daha çok, siyasetin sağ-sol yelpazesinde merkezin dışında olan siyasettir. Bunlar yerine göre İslamcı çizgi, milliyetçi çizgi, DEHAP çizgisi ya da bazı sol akımlar olarak ifade edilebilir. Dernek yetkilileri ve hemşehriler tarafından merkez sağ ve merkez sol siyasetin, siyaset dışı olarak algılanması bu anlamda ilginçtir. Çünkü siyasal tartışmalarda merkeze ait değerler siyaset dışı olarak algılanmakta ve bunların dışına çıktığı anda siyaset yasağı hatırlanmaktadır. Böylece derneklerin önemli bir işlevi de üyelerin siyasal açıdan merkeze kaydırılmaları olmaktadır.

Merkezde olma tartışmalarının bir başka boyutunda ise yasalar ve derneklere getirilen kısıtlamaların olduğu da unutulmamalıdır. Zira siyaset (merkez dışı) yaptığı belirlenen derneğin yasalar karşısında zor durumda kalacağı, mülki idare ile sorun yaşayacağı düşünülmektedir. Bunun dışında da belli bir bölgeden gelen insanların ortak buluşma alanları olarak varsayılan derneklerin geniş kitlelere hitap edebilmesinin tek yolu olarak da “siyaset yapmama”nın birliği koruyacağı düşünülmektedir.

Siyaset ve dernekler açısından ilk ortaya çıkan sonuç derneklerin siyasal açıdan merkezileştirici (depolitize etme değil) bir rol oynadıkları ortaya konduktan sonra ikinci

sonuç olan dernekler ile refah devleti politikalarının ilişkisine geçebiliriz. Refah devleti uygulamaları her kes için toplumsal adalet ve refah öngörüyordu. Bunun için aynı ulustan olmak/vatandaş olmak yetmekte idi. Eğer refah politikaları ortadan kalkacaksa ezilen yoksul kesime yönelik ne gibi politikaların uygulanacağı, günümüz siyaseti açısından çözülmesi gereken bir sorundur. Bunun için yoksul yurttaşın ne kadar yurttaş, ne kadar hemşehri olacağı ve zorlu kent koşullarında hangi bağla ayakta duracağı, irdelenmesi gereken önemli konulardan biridir.

YOKSUL YURTTAŞ

Yeni sağ politikalar ya yoksul kesime aktarılabilecek kaynaklara karşı çıkmakta ya da bu kaynaklardan faydalanan kişileri asıl ulustan saymama (yeni liberal anlayışın önemli savunucularından Hayek'in yardım alanlara oy hakkı tanınmaması gerektiğini belirtmesi gibi (Özkazanç, 1997: 32) eğilimi göstermektedir. Dolayısıyla yoksul kesimlere yönelik olumlu bir politika ancak gönüllü kuruluşlarca yürütülebilir. İşte tam da bu noktada hemşehri dernekleri devreye girebilir ve yoksul hemşehrilerle dayanışma sağlanabilir. Yaptığımız araştırmada da derneklerin birçoğu bu tür dayanışma örnekleri vermektedir. Yoksul hemşehrilere gıda ve yakacak yardımı, öğrencilere burs verilmesi, düğünlerde evlenecek kişilere (takı ve düğün yeri sağlama gibi) bazı yardımlar, cenazelerin köylere götürülmesi için araç sağlama bunlar arasında sayılabilir. Diğer taraftan barınak ve iş bulmak da bu dayanışmanın başka bir yönüdür.

Devletin üstlenmesi gerekli olan bir çok görev hemşehri grupları tarafından üstlenilebilmekte modern toplumlarda kurulan formel ilişkilerin yerini enformel ilişkiler almaktadır. *Yoksullara yardım, barınak ve iş sağlama, sağlık⁸, eğitim⁹ hatta yargı¹⁰* gibi devletin birçok görevi bazı derneklerce üstlenilmiştir. Ama çok daha ilginç olan bir konu daha var ki o da gelinen yöre ile merkez arasındaki ilişkileri sağlamamak olarak karşımıza çıkıyor. Alan araştırması esnasında, bu konu ile ilgili, her dernek için oldukça farklı deneyimlerin olduğunu gördük. Sincan'daki dernek yetkilileri Ankara ile gelinen yörenin ilişkilerini yürütmeyi de kendileri için görev olarak düşünüyorlar¹¹. Zira kurumlar arası ilişkiler olarak görülebilecek, örneğin yol yapımı gibi, işler için de dernekler aracı olmaktadır. Gelinen yörenin belediyesine, valiliğine, kaymakamlığına Ankara ile olan ilişkilerinde, ya da muhtarlığına Çorum'la olan ilişkilerinde yardımcı olabilmeleri hemşehri derneklerinin gizil gücünü göstermektedir¹².

⁸ Hemşehrileri, tanıdık doktor ve hemşireler vasıtası ile hastane hizmetlerinden daha iyi faydalandırma, doktor getirip yoksul hemşehrileri muayene ettirme, sağlıkla ilgili bilgilendirme toplantıları düzenleme gibi birçok yardım yapılmaktadır. Özellikle b^{azı} derneklerde, örneğin Gaziosmanpaşa Ağrılılar Derneğinde ücretsiz sağlık kontrolü çok ciddiye alınmaktadır ve yoksullarla dayanışmanın bir şekli olarak sunulmaktadır.

⁹ Ücretsiz ders verme, üniversite hazırlık kursu, bilgisayar ya da dil kursu açma gibi.

¹⁰ Yargının çözeceği bir çok anlaşmazlık hemşehriler arasında çözülebilmektedir. Örneğin kız kaçırma, arazi anlaşmazlıkları, kavgalar (ki bazı kavgalarda ciddi yaralanma sonuçları olsa da), kan davaları vb. Bunun dışında, genel eğilim olarak, mümkünse anlaşmazlıkları resmi yollara başvurmadan çözme bu mümkün değilse resmi yolları bilen hemşehriler aracılığı ile hemşehriye yol gösterme, tanıdık avukat bulma en yaygın yardım olarak söylenebilir.

¹¹ -Sincan'daki Ağrılılar ile Oğuzlar Derneklerinde gördük.

¹² -Sadece bu kadarla kalınmamakta sözelimi Sincan Ağrılılar Derneği'nde Ağrı'daki işsizliğin önlenmesine yönelik DPT ile yapılacak bir çalışmanın projesi, şeker fabrikasının özelleştirilmesi gerçekleştirilirse çalışmasının devam etmesini sağlama, hayvancılığı yeniden canlandırma ve turizmi geliştirmeye yönelik bazı projeler düşünülmektedir. Oğuzlar Derneği, Oğuzların sorunlarını çözmek

Bunları üstlenmeyen dernekler de bunları üstlenme konusuna gayet sıcak bakmaktalar ve bunun önündeki engeli imkânsızlık olarak göstermektedirler. Enformel ilişkiler sadece devletin az çok sorumluluk yüklediği bu gibi konularda değil kentleşme ya da modernleşme ile ortaya çıkan başka bazı araçları da az kullanılır kılmaktadır. Örneğin işe girilecekse sınav yerine hemşehri, ev kiralanacak ya da alınacaksa emlakçı, gazete gibi araçlar yerine hemşehri devreye girebilmektedir. Böylece hemşehri dernekleri tüm formelliklerine rağmen hemşehrileri enformel olarak kollama yoluna gitmektedirler.

Hemşehrilere sağlanan bu imkânların niteliği devletten yurttaş olarak talep edilen haklardan bir hayli farklılık göstermektedir. Zira klasik modern devlette olduğu gibi yurttaşlık her şeyden önce bir eşitlik varsayımından hareketle kurulur. Devlette yurttaşlık bağı içinde olan kişi, zor durumda kaldığında mesela yoksullaştığında asgari yaşam standartlarını korur. Ancak bu durumda bir minnettarlık ilişkisi söz konusu değildir çünkü devlet görevini yerine getirmiştir. Ancak hemşehrilik ağları içinde yoksullara yapılan yardımlar ise bir ölçüde bağış niteliğinde olup, refah uygulamalarında olduğu gibi herhangi bir hak kategorisine girmemektedir. Bu da yeni sağ uygulamalara paralellik göstermektedir. Moore'un da belirttiği gibi (2000: 9) yeni sağ doktrinini hedefinde asıl olarak yurttaşlık kurumu durmakta, konumuz açısından bakıldığında da hemşehrilik bağı bu eğilimi desteklemektedir.

Ancak öyle anlaşılıyor ki hemşehrilik bağı, her ne kadar daha çok yurttaşlığı zayıflatıyor olarak algılansa da, *yurttaşlığın iyi işlememesi sonucunda bir geçim stratejisi olarak bu bağı geliştirdiği ya da var olanın artarak devam ettiği* savunusu daha tutarlı görünüyor. Çünkü iyi işleyen bir yurttaşlık kurumu karşısında hemşehrilik bağlarının çözülmeye hazır olduğunu, hatta bu çözümlenin hemşeriliğe için olduğunu alan araştırmamızın verilerinden de çıkarabiliriz.

Yapılan görüşmelerde Sincan'daki dernek üyeleri arasında doğdukları yere geri dönme isteğinin hemen hemen hiç olmadığı görülmüştür. Üstelik hemşehri gruplarının gettolaşma görüntüsü verecek belli yörelere yığılma eğilimlerinin de zayıf olduğu, bunun ancak şehre adaptasyon için ilk gelinen zamanlara has olduğu, zamanla işyerlerine ve satın alınabilecek konutlara göre dağılmak zorunda kalındığı da saptanmıştır. Çorum'da ise köye zaten yazları gidilmekte, temelli dönüşün ise en azından yaşlılık döneminde olacağı düşüncesi ağır basmaktadır. Durum böyle olunca hemşehrilik bağı, her ne kadar belli bir yöreye atfen kuruluyor olsa da hemşehrilerin kentleri kendileri için yaşam alanı olarak seçmeleri, onların daha büyük bir aidiyet için yani yurttaşlık için hazır olduklarını gösterir. Üstelik yoksullar açısından düşünüldüğünde, "minnet ilişkisi" ile alınan hemşehri yardımı yerine bir hak olarak devletten talep edilecek yardım çok daha anlamlıdır. Böylece hemşehrilerle kurulacak bağdan ziyade yurttaşlarla kurulacak bağ da daha istenir olacaktır.

için Ankara'da ve Oğuzlar'da, aralarında devlet yetkililerinin de bulunduğu kişilerle, toplantılara çağrılmakta ve toplantılar düzenleyebilmekte ayrıca Oğuzlar maden suyunun nasıl pazarlanabileceğini araştırabilmektedir. Öte yandan Çorumlular ve Gümüşhaneliler dernekleri festivallerde kendi yörelerini tanıtmaya çalışmaktadırlar. Sincan'daki bu faaliyetler Çorum'daki dernekler açısından daha az görülür. Köyde, köy kanalizasyon sisteminin kurulması için bazı girişimler, köy okulu ve camii için bazı küçük çabalar ya da köye belediye aracılığı ile cenaze arabası temin etme gibi daha küçük işlerin yapıldığı tespit edilmiştir.

SONUÇ

Sonuç olarak hemşehriler arası dayanışma, ketin zorlu yaşam koşullarında, her halükarda yoksul için kaçınılmaz olmaktadır. Üstelik devletin gözünün görmediği ve kulağının duyamadığı yoksulluğun, hemşehriler arası ağla duyulabildiği, hatta devlet yardımı gerekecekse bunun bile hemşehriler tarafından sağlandığı düşünülürse, bu kaçınılmazlığın güçlü niteliği de fark edilebilir. Üstelik birçok devlet kurumunun da bunu fark ederek hemşehrilik bağının formel yapılanması olan hemşehri dernekleri ile işbirliği yapmaları siyaset açısından da hemşehrilik bağlarının dolayısı ile derneklerinin kaçınılmazlığını gösterir. Dolayısıyla yoksulluk ve yoksullukla mücadele düşünüldüğünde, bunların tam da merkezinde duran, ya da daha doğru bir ifade ile, durma potansiyeli taşıyan hemşehri derneklerinin öncelikli olarak göz önünde bulundurulması ve taraflardan biri olması gerekir.

KAYNAKÇA

- Bottomore, T. (2000). Kırk Yıl Sonra Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar, Kaya, A. (der./çev.) *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, Ankara: Gündoğan Yay.
- Çevre Ve Orman Bakanlığı (2003). “Orman Bakanı Osman Pepe'nin Türk-İş Sendikaları Konfederasyonu Ziyaretinin Deşifresi”, <http://www.cevreorman.gov.tr/konusmalar/13mart1.doc> (26.08.2005).
- Devrimci Demokrasi (2002), “Öfkenin Sosyolojisi”, <http://www.devrimcidemokrasi.com>, 27. (07.10.2004)
- Dıcarlo, L. (2001). *Migration And Identity Among Black Sea Turks*, Yayınlanmamış doktora tezi, Brown University
- Drucker, P. F. (1997). Kapitalist ötesi Toplum, Çorakçı, B. (çev) İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Erder, S. (2001). *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye*, İstanbul: İletişim Yay. erolkaya.org
- (2003). “Pendik Belediyesi Kaymakamlık ve Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü İşbirliğiyle Kentlilik Bilincini Geliştirme Projesi”, http://www.erolkaya.org/docs/kentlilik_bilincini_gelistirme_projesi.asp (26.08.2005).
- Hardt, M., A. Negri (2002). *İmparatorluk*, Yılmaz, A. (çev) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (29.06.2002). Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Hizmetler, <http://www.ibb.gov.tr>, (07.10.2004).
- Köksal, S.(1986). *Refah Toplumunda “Getto” Ve Türkler*, İstanbul: Teknografik Matbaacılık.
- Moore, R. (2000). Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar'a Tanıtım, Kaya, A. (der./çev.) *Yurttaşlık Ve Toplumsal Sınıflar*, Ankara: Gündoğan Yay.
- Özkazanç, A.(1997), “Refah Devletinden Yeni Sağa: Siyasi İktidar Tazında Dönüşümler”, *Mürekkep*, 7.
- Schüler, H. (1999). *Türkiye'de Sosyal Demokrasi: Particilik, Hemşehrilik, Alevilik*, Tonbul, Y. (çev) İstanbul: İletişim Yay.
- Şen, M. (2002). “Kökene Dayalı Dayanışma-Yardımlaşma: “Zor İş...””, Erdoğan N. (der) *Yoksulluk Halleri*, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Uçar, M. (2005). Demokrasi Ve Hemşehri Dernekleri: Çorum Ve Sincan Örnekleri, Yayınlanmamış Çalışma.

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15-16 Ekim Çanakkale

YASAMA SÜRECİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ETKİSİ VE ROLÜ

Arş. Gör. Atakan HATİPOĞLU
Ege Üniversitesi

Bu bildiri genel olarak sivil toplum veya sivil toplum örgütü kavramlarının niteliklerine ilişkin bir tartışmayı amaçlamamaktadır. Sivil toplum kuruluşu (STK) kavramı, devlet dışındaki gönüllü toplumsal birliklikleri anlatmak için kullanılmıştır. Bilindiği gibi merkezi karar alma (yasama) süreci, siyasal temsil kavramı ile birlikte gündeme gelmektedir. Bildirinin amacı, siyasal temsilin tarihsel evriminin, giderek daha geniş toplumsal katılıma, dolayısıyla yasama-STK ilişkilerinde daha yaygın bir işbirliğine doğru olduğuna işaret etmek ve son olarak Türkiye’de merkezi karar alma süreçlerinde toplumsal katılımın zayıf olmasının nedenlerine değinmektir.

SİYASAL TEMSİL KAVRAMI

Gösteren ile gösterilen ya da özne ile nesnenin özdeş olmaması durumunu ifade eden temsil kavramı üç farklı anlamı karşılayacak biçimde kullanılabilir. Birincisi sosyolojide “temsili örneklem” adıyla bilinen ve kişi veya grubun temsil ettikleri daha büyük bir grubun temel karakteristiklerini aynen yansıttıkları anlamdır. Örneklemin (temsilci), temsil edilenin daha küçük ölçekli bir aynası olduğu varsayılmaktadır. İkincisi, birey ya da grubun çıkarlarını koruyan aracılık işlevidir. Avukatlar, ticari temsilciler veya büyükelçiler de bir tür temsilcilik yaparlar. Bu temsil türü delegelik sözcüğü ile de karşılanabilir. Çünkü temsil edilen, temsil edeni sıkı biçimde denetleme ve son kararı verme hakkına sahiptir. Üçüncüsü bir tür sözcülüktür. Günümüz parlamenterlik sisteminin dayandığı temel olan bu anlayış Edmund Burke tarafından kurulmuştur. Temsilci, bir delegeye oranla davranış ve kararlarında çok daha özgürdür ve bir tür sözcü-temsilci olarak görev yapmaktadır (Renwick&Swinburn,1989;100–101).

TEMSİL VE TEMSİLCİ ANLAYIŞININ EVRİMİ

Temsil anlayışının evriminde üç önemli dönüm noktası olduğu görülmektedir. Birincisi emredici vekâletin serbest temsile dönüştüğü 18. yy. dönemi; ikincisi, siyasal partilerin doğuşunu izleyen partiler demokrasisi dönemi ve üçüncüsü İkinci Dünya Savaşı sonrası refah devleti sürecinin çoğulcu-katılımcı demokrasi anlayışı dönemidir.

13. yy.’dan itibaren Batı Avrupa’nın merkezi devlete ve siyasi birliğe ilerlemeye başlaması ile doğan ilk temsili organlar (Fransa’da Etats Generaux, İngiltere’de Parlamento) daha çok kralın vergi toplamasını sağlamanın yanısıra, danışma organı, kral mahkemesi, askeri-idari şura ve ruhani görevleri yerine getirmek gibi işlevlere sahiptiler. Meclislere burjuvaların katılmasıyla modern parlamento sistemine bir adım daha yaklaşmış oldu. Çünkü burjuvalar geldikleri şehrin halkı tarafından seçiliyorlardı. Kısa bir süre sonra meclislere katılan burjuvalar ve senyörler maddi külfet, güvenlik ve yorgunluk gibi faktörleri öne sürerek kendi yerlerine emredici vekâletle görevlendirilmiş temsilciler göndermeye başladılar.

Emredici vekâlette vekil seçmenlerinin sözcüsü niteliğindediydi. Bu sistemde temsilciler, müvekkileri tarafından kendilerine verilen görevlerin dışına çıkamazlar, gerekirse azledilebilirlerdi. Vekilin müvekkiline karşı sorumluluğu siyasi değil hukukidir. Emredici vekâlette sınırlı bir seçmen kitlesi temsil ediliyordu.

Kralın yetkilerini sınırlayan 1628 tarihli Haklar Dilekçesi (Petition of Rights) ve 1689 tarihli “Bill of Rights”, parlamentonun bağımsız bir siyasi organ olmaya doğru ilerlemesine işaret etmektedir. Fakat bağımsızlaşan parlamentoda toplantılar uzuyor, tartışma konuları çeşitleniyor ve ülke ile ilgili hale gelerek genelleşiyor, bu durum ise seçmen ile vekil arasındaki bağların gevşemesine yol açıyordu. Emredici vekâlet, karşılaşılan sorunların çözümü için vekillere dar gelmeye başlamıştır.

Emredici vekâletin terk edilmesi ve serbest temsile geçiş, temsil anlayışının evriminde büyük bir dönüm noktasıdır. 1716’ya kadar üç yıllığına seçilen vekillerin “seçimlerde çıkabilecek karışıklıkları önlemek amacıyla, seçim dönemini üç yıldan yedi yıla çıkarmaları, Sir William Blackstone 1765’te yayınlanan İngiliz Kanunlarının Yorumu adlı eserinde, seçilen Parlamento üyelerinin tüm krallığı temsil ettiklerini, kendi seçmenlerinin değil, devletin genel çıkarları için çalışmalarını gerektiğini ve parlamento üyelerinin kendi istekleri dışında karar almak için seçmenlerine danışmak zorunda olmadıklarını savunması ve İngiliz devlet adamı Edmund Burke (1729–1797), 1774’te Bristol’deki seçmenlerine bir mektup yazarak, Parlamentonun ülke çıkarları için çalışan bir meclis olduğunu, seçilen temsilcinin artık yerel değil genel yararın temsilcisi olduğunu, Parlamento üyelerinin özel çıkarları savunamayacağını ileri sürmesi emredici vekalet kaldırılmasında üç önemli kilometre taşıdır (Sarıca,1969;60-61). Fransa’da ise emredici vekâletin terkedilmesi 1789 Fransız Devrimi ile gerçekleşmiştir.

Halkın Parlamento’yu etkileyemediği, seçim dışında seçmenle parlamento arasında temsilcinin yetkilerini sınırlayan bir bağın kalmadığı bir durum, Parlamento’yu “halktan bağımsız ve ona üstün” bir duruma getirmiştir (Sarıca,1969;70). 19. yüzyıla kadar süren bu durum parlamentonun üstünlüğü olarak adlandırılmaktadır ve parlamentolara gerek seçmen gerekse yürütme karşısında bir “altın çağ” yaşatmıştır.

Burjuvazinin yeni temsil anlayışına ihtiyaç duymasının nedenlerine bakıldığında kendi temsilcilerini, seçmen baskısı olmadan çalışabilecekleri, halkı kendi iktidarının uygulamalarını sorgulama ve yönlendirme imkânlarından uzak tutabilecekleri ve bunu yaparken de toplumun tümü adına konuşabilecekleri bir sistemle korumanın amaçlandığı görülmektedir. Serbest temsil anlayışı ve onu doğuran milli egemenlik teorisi bu işlevi görmüştür.

Serbest temsil anlayışını savunan ve milli egemenlik teorisinin kurucularından olan Emmanuel Sieyes’ye göre, “millet, kendisini meydana getiren fertlerin bir toplamı değil, bir sentezi”dir (Sarıca,1969;104). Bu ilk biçimiyle milli egemenlik teorisinde burjuvazinin iktidarı ve kurmaya yöneldiği toplum açısından bozucu unsur olarak görülen her şey (bölgelilik, partiler, sınıflar vs.) anayasa hukukunun dışında tutulmuş ve bunların sosyal gerçekliği gözardı edilmiştir. O’na göre, bir toplumda ancak bir tane genel çıkar olabilir. Sosyal düzen için farklı çıkar ve iradeler meclis ortamında tartışmalı ve uzlaşmalıdır. Çoğunluk iradesi mutlak irade olarak kabul edilmelidir (Sarıca,1969;116). Sieyes, genel çıkarın ne olduğuna kimlerin karar vereceğinin, karar vericilerin nasıl karar verici haline geleceğini belirtmemektedir. Milli egemenlik teorisinde milli irade milletvekilleri tarafından temsil edilir. Milli irade, milletvekillerinin (sonraları siyasi partilerin) özgürce açıkladıkları iradedir ve kendisine rakip veya ortak başka bir iradenin varlığını kabul etmez. Millet parlamento’ya vekalet verir ve gerisine karışamaz. Siyasal kararlara katılım kanalları kapalıdır ve halkın

siyasal katılımı seçimlerle sınırlıdır.¹ Millet bölünmez bir bütün olduğu için bu bütünlüğün bozulmasına yönelik her hareket (örneğin halk egemenliği, doğrudan demokrasi, sınıfsal temsil) ‘millete karşı’ olarak yorumlanabilmektedir. Nitekim burjuvazi daha sonraki zamanlarda ortaya çıkan işçi sınıfı hareketleri başta olmak üzere kendi iktidarını tehdit eden her türlü muhalefeti ‘milli egemenlik’ teorisi doğrultusunda ‘milli birliği’ bozmakla suçlamıştır. Halkın doğrudan doğruya yaşamaya katılması ya da çeşitli örgütler kurarak, temsilcilerden gerçekten hesap sorabilmesi ve azınlıkların temsil edilmesi milli egemenlik teorisinin klasik yorumuna aykırıdır. Temsilci, hukuk açısından soyut ve fizik ötesi, toplum içinde yaşamakta olanların dışında, gelmiş ve gelecek kuşakları da içine alan “millet”i temsil edince, o toplum içindeki fertlerin temsilciye her hangi bir şekilde müdahale etmeleri, temsili sisteme aykırı düşmektedir (Sarıca,1969;208).

SİYASAL PARTİLER VE TEMSİLİN NİTELİĞİNDEKİ DEĞİŞME

Siyasal partiler siyasal katılımın artması ve genel seçimlerin hayata geçirilmesine bağlı olarak ortaya çıkmışlardır. Burjuvazi, aristokrasiye karşı yürüttüğü mücadelede bütün yurttaşlara oy hakkı tanınması konusunda işçi sınıfının da desteğini alarak, siyasal katılımı kitlelere yaymıştır. Genel seçimler, adayların tanıtımı ve seçmenlerin ikna edilmesi gibi kolektif, örgütlü ve eşgüdümlü bir siyasi çalışmayı gerekli kılmıştır. Ayrıca parlamenter demokrasinin gelişmesi, parlamentoların toplumsal işlevlerini çok daha önemli hale getirmiştir. Bu durum, siyasal akımlar açısından hem parlamento içinde örgütlü bir çalışmayı hem de parlamentoya gerektiğinde dışarıdan baskı yapma ihtiyacını doğurmuştur. Son olarak, siyasal partilerin doğuşunu sağlayan toplumsal zeminin, feodal toplumun grup, bölge ve korporasyon tarzı örgütlenmesinden bireylerin esas olduğu kapitalist topluma geçilmesi olduğu belirtilmelidir. Siyasal öznenin doğası ile beraber, devlet yapıları ve siyasal katılım koşulları da değişmiştir. Modern siyasal parti ve temsil olgularını ortaya çıkaran bu toplumsal dönüşümlerdir (Raynaud&Rials,2003;664-665).

Endüstri devrimi, salt bir ekonomik dönüşüm değil, aynı zamanda sosyal, siyasal ve kültürel bir dönüşüm anlamına gelmekteydi. Siyasal partiler, endüstri toplumunun sosyal yapılanması içinde farklı çıkarların örgütlenme modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal sınıflar, siyasi partiler sayesinde iktidar mücadelesine katılabilmektedir. Partilerin temsil açısından en önemli işlevleri, çeşitli toplumsal çıkarları ve talepleri birleştirmek, sistemli hale getirmek ve kanalize etmektir. Birbirlerinden farklı sorun ve taleplerin belli başlı birkaç siyasi program haline getirilmesi sayesinde siyasal temsil mümkün hale gelmiş olur (Kapani,1989:166). Partilerin karmaşık ve çok sayıdaki toplumsal talebi öğrenmelerini sağlayan başlıca aracı kurum, sivil toplum kuruluşları (STK) olmaktadır. STK’lar merkezi ya da yerel yönetimin denetiminde olmayan ve partilerden farklı olarak iktidarı hedeflemeyen gönüllü olarak kurulmuş dernek, vakıf, parti, spor klübü, sendika ve meslek odası gibi örgütlerdir (Tunçay, 1998:XI).

¹ Bilindiği gibi bu görüşlere karşı Rousseau, genel iradenin devir ve temsil edilemeyeceği yolunda itirazları olmuştur. Fakat Rousseau dahi, doğrudan demokrasinin imkânsızlığına inanmaktaydı. Rousseau’nun ‘millet değil halk egemenliği’ görüşü günümüzde uygulanmamakla birlikte temsilcilerin azledilebilmesi, referandum vs. gibi iktidara halkın doğrudan müdahil olmasını sağlayacak kurumları benimsemiş sistemlerde etkilerini göstermektedir.

Sivil toplum kuruluşları da siyasal partiler gibi endüstri toplumunun birer ürünüdürler. Geleneksel toplumun cemaatçi yapısının ortadan kalkması ve bireyselleşme, yurttaş kavramının ve hak arama bilincinin ortaya çıkması gibi süreçler, sivil toplumun olduğu kadar onun gönüllü örgütlenmelerinin de doğuş koşullarıdır. Yeni temsil anlayışının soyut Millet ve yurttaş tanımı nedeniyle siyasal partiler uzunca bir süre anayasa hukukunca tanınmamışlardır. 20. yüzyılda genel oy hakkının kazanılması, yeni temsil anlayışının halkın taleplerinin daha çok dile getirilebilmesi açısından dönüşmesinde önemli bir adım olmuştur. Halk egemenliğinin çeşitli unsurları Milli egemenliğin klasik yorumunda gedikler açarak, onun yeniden tanımlanmasına yol açmışlardır. “Burjuvazinin karşısına yavaş yavaş emekçi sınıfın çıkması, kendi siyasal partileri içinde örgütlenmesi ve devlet yönetimine katılmak istemesi, temsil anlayışını dolaylı yollardan etkilemiş, böylece çeşitli grupların, sınıfların çıkarlarının temsiline, başka bir deyişle günlük hayat içindeki somut insanın temsiline geçilmiştir” (Sarıca,1969;213). Günümüzde artık partilerin olmadığı bir temsili sistemden söz etmek imkânsızdır. Modern demokrasi bir partiler demokrasisidir. Bu durum parlamento açısından bir nitelik değişikliğini de beraberinde getirmiştir. Partilerin parlamento hâkim olması ile birlikte yürütmenin gücü ve parlamento üzerindeki denetimi son derece artmıştır. Modern parlamentoların yürütmeyi denetlemesi, tümüyle ortadan kalkmış olmasa bile oldukça zorlaşmıştır. Disiplinli siyasal partilerin ortaya çıkmasından sonra parlamentonun siyasal gücü sınırlandırılması ve iktidarı denetlenmesi işlevlerinin ciddi biçimde sorgulanmaya açık hale geldiği görülmektedir.

Partilerin ortaya çıkmasından sonra, parlamenterlerin aslında toplumun tümünü değil, belirli kesimlerini temsil ettikleri kabul edilmeye başlanmıştır. Çünkü partilerle birlikte en başta kamu menfaati anlayışı değişime uğramış ve tek ve değişmez bir kamu menfaati anlayışı terk edilmiştir (Özbudun,1990;28). Her ne kadar parlamentonun tüm milleti temsil ettiği iddiası terk edilmemişse de fiiliyatta parlamenterlerin, belirli toplumsal kesimlerin çıkarlarını dile getiren programları savunarak seçildikleri bilinmektedir. Buna rağmen parlamentonun toplamının iradesinin, milletin iradesi olduğu varsayımı, tüm toplumsal çıkarların güçleri oranında parlamentoda temsil edildiği varsayımından kaynaklanır. Bir başka deyişle, parlamentoda tüm toplumun iradesinin temsil edilebilmesi için o toplumdaki tüm siyasal eğilimlerin toplumdaki güçleri oranında parlamentoda temsil edilmeleri gerektiği açık bir gerçektir. Oysa çoğu zaman seçim yasalarının adil olmaması gibi pratik nedenlerle bu gerçekleşmemektedir. Dolayısıyla parlamento iradesi ile toplumsal iradeyi birbirine eşitleyen temsil anlayışının da sorunlu olduğu söylenebilir. Parlamento aritmetiğinin oluşumu seçim yasalarına tabidir ve seçim yasaları çoğu zaman tüm toplum kesimlerinin temsil edilmesine yönelik değil, tam tersine yasayı hazırlayanların bir sonraki yasama döneminde güçlerini koruyabilmeleri kaygısı gözetilerek yapılmaktadır. Bu durumda parlamentonun toplamının iradesi de çoğu zaman toplumda varolan siyasal tercih ve eğilimleri temsil etmekten uzak kalmaktadır. Partiler demokrasisinin temsilde yarattığı bu sorun esas olarak günümüzde de sürmektedir. Fakat çeşitli demokrasilerde hem seçim yasalarının demokratikleştirilmesi hem de yasama-STK ilişkilerinin seçim dönemleri dışında da sürdürülmesi gibi yollarla bu sorun aşılmaya çalışılmaktadır.

Parlamento siyasal temsil ilişkisinin yansıdığı bir organdır. Dolayısıyla rejimin temellerine bağlı olarak egemenlik sahibi olan grubu (ulus, halk, emekçi sınıflar) temsil eden ve grup adına iktidar kullanan bir kurum olma niteliğini taşımaktadır. Başka bir deyişle, “kurumun iktidarının temelini belli bir temsil anlayışı oluşturmaktadır” (Şaylan,1976;135). “Parlamento, toplumun içinde iktidar ilişkilerinin oluşturduğu en

ağırlıklı kurumlardan biri olmakta; başka bir deyişle toplum içinde en fazla iktidar kullanan kurum parlamento olmaktadır. Parlamentoların meşruiyetlerini koruyabilmesi toplumsal iletişim kanallarının açıklığına ve işlerliğine sıkı sıkıya bağlıdır. Bir başka deyişle demokratik parlamentolar ancak katılım kanalları üzerinden kurumsal meşruiyet sağlayabilmektedirler. Ancak bu gerçeğin anlaşılması için İkinci Dünya Savaşı öncesi “parlamentonun sönüşü” olarak adlandırılan krizin yaşanması gerekmiştir. Bu kriz, temsil anlayışının evrimi açısından bakıldığında yeni bir dönüm noktasına işaret etmektedir.

PARLAMENTONUN KRİZİ VE KRİZİ AŞMA YOLU OLARAK STK'LARLA İLİŞKİLER

Siyasal partilerin ortaya çıkması ve büyük seçmen kitlelerinin siyasal katılımı genişletmesi, parlamentoların yürütme karşısında güçlerini kaybederek günümüzde de süren bir krize girmesinin başlangıcı olmuştur. Bunun yanı sıra Yirminci yüzyılın başlıca özellikleri olan ihtisaslaşma, lider merkezîyetçiliği ve toplu sorumluluğun parlamentolardan umulan demokratik beklentilere bir son verdiği belirtilmektedir (Yücekök,1983;52). Bu durumun bir nedeni karşıt güçlere ayrılmış ve ağır çalışan meclislerin derin sosyal sorunlara acil çözümler getirememeleriydi. Çoğunluk partilerinin meclisteki grupları üzerinde kurdukları denetim, parlamentoları yürütme karşısında güçsüzleştirdi. “Ayrıca Avrupa ülkelerinin ekonomik ve askeri yayılma çabaları da önemli ve acil kararları daha çok yürütme organında almayı gerekli kılmaya başladı” (AnaBritannica,1989;427). Yaşanan süreç, parlamentoları çoğu zaman yürütmenin aldığı kararların sonuçlarını etkileyemeyen görüşmelerin yapıldığı, ‘işlevi tartışılır’ bir kurum durumuna getirdi.

Öte yandan bürokrasi ve teknokrasinin gelişmesi hem hükümet yetkililerini hem de yasama organı üyelerini, içeriğine gerçek anlamda hâkim olamadıkları bazı kararları imzalamaya ve yasalara onay vermeye mecbur bırakabilmektedir. Parlamentonun giderek artan biçimde bürokrasinin denetimine girmesi eğilimi günümüzde de sürmektedir.

Siyasal katılımın genişlemesi parlamenter sorumluluğun niteliğini de değiştirmiştir. Parlamenterler, yerel parti örgütü, delege ve seçmenlerin ağır baskısı altında seçim bölgesine hizmet götürmeyi, faaliyetlerinin merkezine koymak durumunda kalmışlardır. Bu durumun parlamentoda yerellik olgusunu ortaya çıkardığı söylenebilir. Yasa önerme ve yapma işlevleri hızla parlamenterlerin denetiminden çıkarak, daha çok parti grubu bünyesinde ele alınmaya başlanmıştır. Parlamentonun işleyişinde partilerin ve grupların egemenliği söz konusu olmuştur. Bunun sonucunda parlamenterler, lider, parti, parti grubu, kurum kimliği ve seçmen arasına sıkışmış halde ve siyasal sistem içinde zor bir durumda görünmektedirler. Toplumsal muhalefetin şimşeklerini en çok çeken kesimlerin başında parlamenterlerin geldiğini ve tüm kamuoyu yoklamalarında toplumda en az saygın görülen kesimler arasında parlamenterlerin başta geldiğini hatırlamak yeterli olacaktır.

ÇOĞULCU DEMOKRASİ VE KATILIMCILIK

Toplumsal meşruiyet ile temsiliyet arasında bir ilişki olduğu bilinmektedir. Parlamentolar, güçlü ve etkin yürütme ihtiyacı karşısında kaybettikleri saygınlıklarını yeniden elde etmenin yolunu daha yaygın bir siyasal temsil sağlamak suretiyle kazanmaya çalışmışlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında refah devleti dönemi, daha yaygın bir temsiline koşullarını yaratarak, temsil anlayışında da yeni bir yaklaşımın doğmasına yol açmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası refah devleti dönemine tekabül eden çoğulcu demokrasi ve halkın siyasal karar alma süreçlerine etkin katılımı anlayışı, kuramsal dayanağını Robert A. Dahl'ın görüşlerinde bulmaktadır. Dahl'a göre poliarsi, çoğulcu toplumun iktidar yapısına verilen isimdir. Poliarsi, çok merkezli iktidar yapısı anlamına gelmektedir. Bu toplumda iktidar yasama, yürütme ve yargı dışında sivil örgütlere de dağılmıştır. Çünkü kuvvetler ayrılığı sonuçta devlet-içi bir ayırımıdır ve iktidar devlettedir. Çoğulcu toplumda ise sivil toplum yasama ve kural koyma etkinliğini etkileyebilmektedir. Çoğulculara göre demokratik bir toplumda "siyasal iktidar geniş bir rekabet içindeki çıkar grupları arasında" dağıtılır (Marshall, 1999:122).

Klasik çoğulcu demokrasiye göre temsili sistemin oluşması için yapılan seçimler dönemsel iken, çıkar grupları süreklidir. Çıkar gruplarının kendi güçleri ölçüsünde devleti etkileyebilmesi ile toplumsal bir denge ve uzlaşma ortaya çıkacaktır "Temsili demokrasinin iyi işlemesi, bu çıkar gruplarının gereksinimlerine kulak vermesine bağlıdır" (Fincancı, 1991:7). STK-yasama ilişkilerine bakışta, STK'ların bugünkünden daha fazla rol almaları gerektiğini savunan bakış açısı, demokrasinin sadece partiler arası bir rekabetten ve bir parlamentonun varlığından ibaret olmadığını savunan bir demokrasi teorisine temellendirilir. Çoğulcu demokrasi teorisine göre demokratik karar alma süreci, farklı toplumsal çıkarların temsilcilerinin müzakeresi yoluyla işleyebilir. STK'ların siyasetle doğrudan ilgili olmalarının gereği siyasetin tüm toplumu ilgilendiren bir alan olmasında yatmaktadır. Siyaset, belirli bir zümrenin profesyonel uğraşı olmaktan çıkartılmalı, tüm yurttaşların hakkı ve ödevi olarak ele alınmalıdır.

Çoğulcu yaklaşımın pratik kaynaklarına bakıldığında refah devleti döneminin işçi-işveren uzlaşmasına izin veren koşulları ve sosyalist ülkelerde uygulanan doğrudan katılım mekanizmalarının etkileri görülmektedir.²

Günümüzde özellikle Batı Avrupa'da parlamenterlerin bir bölgeyi temsil etmelerinin ötesinde farklı çıkar gruplarının temsilcisi olarak parlamentoya girmeleri durumu sıklıkla gözlenmektedir. Artık kurumsallaşmış olan bu uygulama "Avrupa'da sosyal demokrasinin gelişmesiyle birlikte örgütlü grupların karar alma mekanizmasına katılmaları hatta bu katılımın yarı resmi birtakım kurumlar vasıtasıyla gerçekleşmesiyle bağlantılıdır" (Toprak,1987:30). Bu durum yeni bir temsil eğilimini yansıtmaktadır ve çıkar gruplarının seçim dönemlerinden bağımsız olarak yasama süreçlerinde yer almaya başladıklarının bir işaretidir. Bu gelişimin nedenlerine bakılacak olursa şu faktörler karşımıza çıkmaktadır: "parlamentonun ele aldığı konular ileri sanayi toplumlarında özellikle artık çok karmaşıklaşmış durumdadır. Bir başka deyişle, parlamenterlerin birey olarak bu karmaşık sorunları anlayabilmeleri ve konuya ilişkin kendi başlarına karar alabilmeleri güçleşmiştir. Dolayısıyla da parlamentonun görevini yerine getirebilmesi, bürokrasinin vesayetinden kurtulabilmesi ve toplumda farklı çıkarları olan grupların taleplerini karşılayabilmesi için bu güçlü örgütlerle işbirliği yapması zorunlu hale gelmiştir. (Toprak,1987:30-31). Toplumsal yapı karmaşık, farklılaşmış ve talep zenginliğine sahip bir yapıya büründükçe siyasi partilerin bu farklılık yükünü taşımaları giderek zorlaşmaktadır. Bu noktada partilerle STK'lar arasındaki ilişki siyasetin dinamizmi ve temsil edilebilirlik açısından önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Bu

² Adı geçen dönemde sosyalist ülkelerde uygulanan temsil sisteminin özellikleri için bkz. Yavuz Sabuncu, Sosyalist Ülkelerde Yönetime Katılma, Birey ve Toplum Yay., Ankara, 1985

kanal kapanmasının ise siyasetin çözüm üretmez hale gelmesi ve kitlelerin siyasetten kaçmasına yol açtığı düşünülmektedir. Bu durum temsil ya da meşruiyet krizi olarak adlandırılan olgunun ortaya çıkmasının faktörlerinden biri olarak görülebilir. STK'ların seçim dönemlerinden bağımsız olarak yasama süreçlerine müdahil olmaları olgusu, temsili demokrasinin yeni bir tanımına işaret etmektedir. Çoğulcu demokrasinin İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan ve en ideal uygulamasını ABD'de bulan çağdaş yorumuna göre yasama, yürütme ve yargı ayrılığı bir tür devlet çoğulculuğu olduğundan yeterli değildir. Siyasal yaşamın ham maddesi olan sosyal örgütler ve çıkar grupları da kurumsal çoğulcu yapıya dâhil olmalıdırlar

Günümüzde giderek artan şekilde yeni bir siyasal temsil eğilimi olarak karşımıza çıkan süreç, yasama (parlamento)-STK ilişkilerinde daha sürekli ve bütünsel bir niteliğin oluşmasıdır. Parlamento dışı siyasal partiler oluşturmaya devam etmektedir. Fakat siyasal partiler, hem parlamento dışında politika oluşturma süreçlerinde hem de parlamentoda yasa yapma süreçlerinde STK'lar ile daha organik bir ilişki kurmaya yönelmektedirler. STK'lar ile kurdukları organik ilişkiler siyasal partileri ve yasama süreçlerini, bürokrasi karşısında daha güçlü kılmakta, siyasal temsili seçim dönemlerinin baskısından kurtararak demokratikleştirmekte, yasakoyuculara toplumsal talep ve beklentilerin dinamizmini daha yakından takip etme imkânı tanımakta, yasaların toplumsal beklentilere uygunluk düzeyini yükseltmekte ve buna bağlı olarak yasaların ve yasamanın meşruiyetini arttırmaktadır.

Karar alma süreçlerinde STK'ların daha fazla söz sahibi olmasına imkân tanıyan bu yaklaşımın da kendine özgü sınırlılıkları olduğu belirtilmektedir. Bu sınırlılıklar genellikle STK'ların doğasından kaynaklanmaktadır. STK'lar karar alma süreçlerine görece daha doğrudan bir katılım imkânı sağlamakla birlikte, kendi üyelerinden başkasını temsil etmemektedirler (Tunçay, 1998:XI-XII). Pratik olarak, her karar alma sürecinde aynı konu ile ilgili yüzlerce STK'yı bir araya getirmek son derece zordur. Öte yandan sivil toplum örgütlerinin yasamayı etkileyebilme güçleri teknik bilgi ve deneyimlerinin eksikliği nedeni ile çoğu zaman yetersiz kalabilmektedir. Sivil toplum kuruluşları, önemleri ve etkileri ne kadar artarsa artsın, demokratik siyasette partilerin ve parlamentoların yerini almaları söz konusu değildir. Ayrıca sivil toplum kuruluşları ile sivil toplum aynı şey olmadığına göre, STK'lar da sivil toplumun temsilcileri olarak görülemezler. STK'lar temsil yanılısamı yaratan tek öznel siyasal temsil biçimini sorgulayarak var olabilirler. STK'ların temel işlevlerini sivil toplumu temsil etmek değil, sivil toplumun kendisini temsil etmesini sağlamak olduğu belirtilmektedir. (Gümüş, 19.06.2002).

TÜRKİYE'DE YASAMA-STK İLİŞKİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Bu başlık altında Türkiye'de siyasal temsilin evrimi konusuna değinilmeksizin, günümüzde yasama sürecinde toplumsal inisiyatiflere neden yeterince yer verilmediğine dair birkaç saptama yapmakla yetinilecektir.

Türk modernleşme hareketinin iki yüz yıla yaklaşan bir tarihi olduğu bilinmektedir. Bir modernleşme göstergesi olarak yurttaş bilincinin ortaya çıkması ve gönüllü kuruluşlarda yurttaşların yaygın biçimde örgütlenmeleri görece yeni bir olgudur. Ara sıra görülen görece özgürlük dönemleri³ dikkate alınmazsa ülkemizde

³ Söz konusu özgürlük dönemleri için bkz. Mehmet Ö. Alkan "1856-1945 İstanbul'da Sivil Toplum Kurumları – Toplumsal Örgütlenmenin Gelişimi [Devlet-Toplum İlişkisi Açısından Bir Tarihçe Denemesi]", TANZİMATTAN GÜNÜMÜZE İSTANBUL'DA

STK'ların yaygınlaşması kapitalizmin gelişmesinin ve buna bağlı olarak toplumsal değişimin hız kazandığı 1950'lerden sonrasına rastlamaktadır. Toplumsal değişimin hızına bağlı olarak yaşanan mobilizasyon, çok partili yaşam koşulları ile de birleşerek daha 1950'lerde kitleleri politikleştirmeye başlamıştı. Politikleşen kitlelerin taleplerini parti taraftarlığının ötesine taşıyabilmeleri için ise kent kültürü ile karşılaşmaları ve atomizasyonun etkileri ile başa çıkmaya yönelmeleri gerekmektedir. Fakat sürecin bu şekilde işlemediği görülmektedir.

Köyden kente hızlı göçün sonucunda geniş köylü kitlelerinin büyük bir kısmı kentleşemediler. Kentte ihtiyaç duydukları dayanışmayı hemşehrlik, etnik ve dini cemaat bağları üzerinden kurmaya başladılar. Buna rağmen 1960'lardan 1980'lere kadar politik rekabetin görece yoğun olduğu koşullarda kitlelerin karar alma süreçlerine katılımını esas olarak siyasal partiler kanalize ettiler.

1980'den sonra siyasal partilerle birlikte sivil toplumun temel taşları olan sendikalar, odalar, meslek dernekleri, üniversiteler ve gönüllü kuruluşların siyaset yapması yasaklandı. Bir başka deyişle sivil topluma siyaset yasağı getirildi. Partilerin kendi üyeleri dışındaki kitlelerle ilişki kurmasının önüne geçilmesi hem parti politikalarının kısırlaşmasına ve STK'ların etkisizleşmesine hem de parlamentonun hızla meşruiyet kaybetmesine etkide bulundu. Çünkü siyasi partilerin STK'larla ilişki kurmalarının ve bu ilişkileri yasama süreçleri boyunca devam ettirmelerinin önüne getirilen engelleme ve yasaklamalar, siyasi mücadeleyi dar zümrelerin tekeline sokmakta, siyasi katılımı toplumun her kesimine yaymayı ve demokratik kültürün gelişmesini engellemektedir. Bu durum ülkemizdeki temsil krizine giden yolun önemli bir adımı olarak görülebilir.

1980 sonrası siyasi yasakların yarattığı boşluklar cemaatlerce dolduruldu (Öncü, 1991:42). Cemaatler, "biz" ve "onlar" ayırımına dayanan yapılar olarak üyelerinin hayatının pek çok yönüne müdahale edebilmektedirler. "Bir cemaate ait olmak (mensubu olmak) birbirinden ayrıştırılması mümkün olmayacak bir dizi kollama, koruma ve denetim ilişkileri bütünü içinde gönüllü olmak anlamına gelir" (Öncü, 1991:46). Sivil toplum ve demokrasi, yurttaşlık temelinde kurulabilirken, cemaat, bireyin ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Cemaat bağları halen ülkemizde politikaya katılmanın en önemli yollarından biri durumundadır. Bu koşullarda karar alma süreçlerinde hak talep edenler bireyler değil, cemaatler olmaktadır.

Öte yandan 1980'lerden itibaren Türkiye kapitalizminin yapısında bir dönüşme gerçekleşti. Sermaye birikim modeli değişti. Sanayi sermayesinin etkisi azaldı ve rant sermayesi ekonomik sistemin merkezine kaydı. Küreselleşme ve AB süreci gibi oluşumlar Türkiye'yi ekonomik olduğu kadar politik, kültürel ve toplumsal olarak da dışa (dış etkilere) açık hale getirdi. Dış süreçlerin zorlayıcılığının olumsuz bir etkisi olarak, ulus-devleti erozyona uğraması ölçüsünde, bir ulus-devlet yaratacı olan yurttaşlık bilinci de zayıflamaya başladı. Yurttaşlık bilincinin zayıflaması, bir yönüyle de STK kültürünün altyapısının zayıflaması anlamına gelmektedir.

Günümüzde Türkiye'de siyasi partiler seçmenleri temsil etmekte zorlanmaktadır. Partiler, tutarlı siyasi program ve çözümler etrafında örgütlenmiş yapılar değil, çıkarlar temelinde örgütlenmiş popülist örgütler halindedir

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI, Ahmet N. Yücekök, İltar Turan, Mehmet Ö. Alkan, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay. İst., 1998, s:79-129

((Erdoğan,1997:105). Parti sistemimiz kamu kaynaklarını seçmenlere dağıtma vadi üzerinden oy satın alma esasına göre işlemektedir (Erdoğan,1997:239). Türk siyasal yapısının bir kriz içinde olduğu saptaması günümüzde sosyal bilimciler tarafından yaygın bir kabul görmektedir. Batı Avrupa’da meşruiyet krizini aşma çabalarının bir parçası olarak, STK’ların merkezi karar alma süreçlerine daha fazla müdahil olduğu ve seçim takvimlerine bağımlı olmayan daha sürekli bir temsil anlayışının uygulandığına değinilmiştir.

Günümüz Türkiye’si siyasal temsil alanında kitle örgütlerinin parlamentoyu etkileyebildiği görece daha yüksek ve dolaysız bir temsil pratiğine uzak görünmektedir. Bunun nedenleri arasında, geleneksel toplum yapısının kültürel ve siyasal alanlardaki etkileri; 1980 darbesinin, darbe öncesi toplumsal istikrarsızlığın kaynağı olarak siyasal katılımı hedef alması; sık sık kesintiye uğrayan siyasal yaşam sonucu siyasi partilerin kurumsallaşamaması; partiler yasasının lider egemenliğine izin veren içeriği; kaynağı klasik milli egemenlik teorisinde bulunan soyut “millet” kavrayışının sonucu olan ve meclis çoğunluğu ile demokrasiyi özdeşleştiren anlayışının Türk siyasal seçkinlerinde varlığını sürdürmesi; Türkiye’de STK kültürünün zayıflığı ve STK’ların kurumsallaşamamış olmaları gibi etmenler sayılabilir. Toplam olarak bakıldığında, yukarıda sayılan nedenlerin ülkemizin demokratikleşme sorunlarından ayrı olmadığı görülmektedir.

STK’larla birlikte çalışmayı benimsemiş bir siyasal anlayış, toplumda kendisi dışında güç merkezlerinin olduğunu ve onların varlıklarının nesnel-toplumsal temelleri olduğunu benimsemiş olmaktadır. Ayrıca farklı toplumsal çıkarların taleplerine cevap vermeye hazır olma ve onlar tarafından denetlenmeyi kabul etme anlayışı, endüstri toplumu zemininde hayat bulan bir demokrasi kültürünü yansıtmaktadır. Oysa sivil inisiyatiflerin gelişmesi, elitler tarafından yürütülen klasik parlamenter siyaseti tehdit etmektedir. Klasik parlamenter sistemde halk, parti elitlerine vekâlet vermekte, elitler parlamentoda sorunları “halk adına” tartışarak ve karar vermektedirler. STK’lar kanalıyla halkın irili ufaklı pek çok kararın alınmasına müdahil olması, bu sistemin sonu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, gücünü toplumsal denetimsizlikten alan bir siyasal yapılanmanın, çoğulcu bir siyasal anlayışa karşı belirli ölçüde direnç göstermesi kimseyi şaşırtmamalıdır.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında refah devletinin doğuşu ile birlikte yasama sürecinde STK’ların rolü giderek artmıştır ve günümüzde artmaya devam etmektedir. Bu bildiri çerçevesinde temsil anlayışının tarihsel evrimine işaret edilmiş ve yaşanan sürecin parlamentoları STK’lar kanalıyla yurttaşlar ile daha doğrudan bağlantılar kurmaya yönelttiğine değinilmiştir. Parlamenter rejimlerde, parlamento, merkezi önemde bir kurumdur ve siyasal yapı açık ve rekabetçi bir temelde işlemektedir. Bu sistemde iktidar seçimlerle el değiştirir. Çeşitli toplumsal çıkarları temsil eden siyasal partiler, mümkün olan en fazla çıkarın ittifakını sağlayabilmek için STK’larla işbirliği içine girmektedirler. Bu işbirliği aynı zamanda partinin toplumsal talepleri algılayan ve onlara uygun programlar geliştirebilmesini sağlayan duyargalar gibidir. Türkiye’de parlamento-STK ilişkilerinin demokratik bir siyasal yapıya uygun görünmemesinin nesnel ve öznel nedenleri bulunmaktadır. Toplam olarak bakıldığında Türkiye’deki siyasal yapının çoğulcu-demokratik bir siyasal kültürün gelişmesine direnç gösterdiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ALKAN Mehmet Ö., (1998), "1856-1945 İstanbul'da Sivil Toplum Kurumları – Toplumsal Örgütlenmenin Gelişimi [Devlet-Toplum İlişkisi Açısından Bir Tarihçe Denemesi]", TANZİMATTAN GÜNÜMÜZE İSTANBUL'DA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI, Ahmet N. Yücekök, İlter Turan, Mehmet Ö. Alkan, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay. İst., s:79-129
- AKAT, Asaf Savaş, (1991), "Sivil Toplum ve Ekonomi", SİVİL TOPLUM, Editör: Yurdakul Fincancı, TÜSES Yay., İst., s: 57-72
- ANABRİTANNİCA, (1989), "Parlamento" Maddesi, Cilt: 17
- DUVERGER, Maurice, (1975), Seçimle Gelen Krallar, Kelebek Yay., İstanbul
- ERDOĞAN, Mustafa, (1997), Rejim Sorunu, Vadi yay., Ank.
- FİNCANCI, Yurdakul, (1991), "Sivil Toplum - Asgari Devlet - Sivil Devlet", SİVİL TOPLUM, Editör: Yurdakul Fincancı, TÜSES Yay., İst., s:1-16
- GÜMÜŞ, Korhan, (19.06.2002), "STK'lar Neyi Temsil Eder?", Radikal Gazetesi
- KAPANİ, Münci, (1989), Politika Bilimine Giriş, Bilgi yay., Ankara
- ÖNCÜ, Ayşe, (1991), "Sivil Toplum ve Katılım", SİVİL TOPLUM, Editör: Yurdakul Fincancı, TÜSES Yay., İst., s: 41-48
- ÖZBUDUN, Ergun, (1977), Siyasal Partiler, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yay. No: 409, Ankara
- (1990) "Siyasal Kurumlaşma Açısından Türkiye Büyük Millet Meclisi", Milli Egemenlik (iç), TBMM kültür, Sanat ve Yayın Kurulu yay. No: 48, Ankara
- RENWICK, Alan & SWINBURN, Ian, (1989), Basic Political Concepts, Hutchinson Ltd., London
- SABUNCU, Yavuz, (1985), Sosyalist Ülkelerde Yönetime Katılma, Birey ve Toplum Yay., Ankara,
- SARICA, Murat, (1969), Fransa ve İngiltere'de Emredici Vekaletten Yeni Temsil Anlayışına Geçiş, İ.Ü. Hukuk Fak. yay:318, İst.
- SİLİER, Orhan, (1998), "Açış Konuşması", SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI (ÜÇ SEMPOZYUM), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İst., s: 3-5
- SİYASET FELSEFESİ SÖZLÜĞÜ, (2003), "Partiler" Maddesi, Ed: Philippe Raynaud ve Stephane Rials, Çevirenler: İsmail Yerguz, Necmettin Kamil Sevil, Emel Ergun, Hüsnü Dilli, İletişim Yay., İst.
- SOSYOLOJİ SÖZLÜĞÜ, (1999), "Çoğulculuk" maddesi Gordon Marshall, Çev: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay., Ank.
- ŞAYLAN, Gencay, (1976), "Millet Meclisi'nin Meslek Açısından Yapısı İle İlgili Bazı Düşünceler", Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı: Kanun-u Esasi'nin 100.Yılı Sempozyumu (iç), Siyasi İlimler Türk Derneği Yay., Ankara, s:133-152
- TOPRAK, Binnaz, (1987), "Demokrasi ve Parlamento", Milli Egemenlik Sempozyum ve Panellerde Sunulan Bildiriler (iç), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay., Ankara
- TUNÇAY, Mete, (1998), "Sivil Toplum Kuruluşları İle İlgili Kavramlar", TANZİMATTAN GÜNÜMÜZE İSTANBUL'DA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI, Ahmet N. Yücekök, İlter Turan, Mehmet Ö. Alkan, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay. İst., s: IX-XV
- YÜCEKÖK, Ahmet, (1983), Türkiye'de Parlamantonun Evrimi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara

----- (1998), “19. Yüzyıl Osmanlı Toplumundan Günümüz Türkiye’sine Sivil Toplum Kuruluşları ve Siyaset Sosyolojisi İlişkileri”, TANZİMATTAN GÜNÜMÜZE İSTANBUL’DA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI, Ahmet N. Yücekök, İter Turan, Mehmet Ö. Alkan, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay. İst., s: 1-12

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15-16 Ekim Çanakkale

II. ULUSAL SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI KONGRESİ

“Türkiye’de ve Dünyada STK’ların Gelişimi ve Etkinlikleri”

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15–16 Ekim Çanakkale

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15-16 Ekim Çanakkale

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ VE TÜRKİYE

Yrd. Doç. Dr. Yüksel METİN

I. GİRİŞ

20 Kasım 1989 tarihinde BM Genel Kurulu Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi kabul etmiştir. Çocuk Hakları Sözleşmesi; insan hakları ilke ve standartlarının çocuklar açısından geliştirildiği bir sözleşmedir. Sözleşme; çocukların insan hakları yasasıdır. Çocukların ve gençlerin her yönden nitelikli ve bilinçli insanlar olarak yetiştirilmesine, toplumun ve insanlığın mutluluğunu ve geleceğini korumasına dönük bir yatırımdır. Çocukların yeteneklerini özgürce geliştirebilecekleri olanaklar ve bu olanakların sağlanması koşullarını tanımlar (Cılga, 2001). Sözleşme, çocuk dostu bir toplumun yaratılması için rehber niteliğindedir (Zwischenbilanz, 2000).

Eski UNICEF direktörlerinden James Grant, Sözleşmenin anlam ve önemini şu sözlerle ifade etmiştir: “Çocuk Hakları Sözleşmesi, insanlığın gelişiminde yeni bir dönemin başlangıcıdır”. İsveçli çocuk hakları uzmanı Thomas Hammarberg ise bu konuda şöyle demektedir: “Sözleşme, bir dizi davranış kuralına yer veren sıradan bir doküman olmanın çok ötesindedir. Sözleşme bir vizyona sahiptir. Sözleşme, çocukların yaşamıyla ilgili temel değerleri, çocukların korunmasını ve toplumsal yaşama katılmasını öngören önemli bir belgedir”. UNICEF, Sözleşmeyi “Çocukların Yararına bir Manga Charta” şeklinde nitelemekte ve Sözleşmeyi evrensel düzeyde geçerli bir anayasa olarak görmektedir. Bu anayasanın özü ise şudur: Çocuklar, haklara sahiptir (Schmitz-Forte, 2001: 7).

Sözleşmenin kabulünden günümüze kadar yirmi yıla yakın bir süre geçti. Bu süre zarfında Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile nelere ulaşıldı? Sözleşme çocukların ve gençlerin yaşam koşullarını iyileştirebildi mi? Sözleşme siyasi bir etkiye sahip oldu mu? Sözleşme çocuklara hangi hakları tanımakta? Bu soruları çoğaltmak mümkün. Ancak bu kısa çalışmada bütün bu soruları cevaplamak mümkün olmadığı için, önemli gördüğümüz bazı konulara kısaca temas etmekle yetineceğiz.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, çocukların korunması konusunda ahlaki prensiplere veya insani duygulara başvurmakla yetinmemiş, bilakis temel hakları uluslararası hukuk açısından bağlayıcı bir şekilde tanımlamıştır. Sözleşmeyi onaylayan devletler bu hakları kendi ulusal yasalarıyla gerçekleştirme yükümlülüğü altındadırlar.

Sözleşme, çocuğu ailenin veya devletin üzerinde hakimiyet kuracağı, ergin olmayan, henüz gelişimini tamamlamamış basit bir varlık olarak değil, aksine onun da bir insan olduğu anlayışından yola çıkmıştır. Her insan gibi, her çocuğun da bu dünyada bireysel hakları vardır. Velayet yetkisine sahip olanlar ve devlet kurumları çocuğun menfaatlerini onu temsilen savunmak ve korumak durumundadırlar. Sözleşme çocukları bir nesne olarak değil, aksine bir süje olarak, olgunluklarına göre menfaatlerini gerçekleştirebilecek haklara sahip özerk kişiler olarak kabul etmiştir.

II. SÖZLEŞMEDE DÜZENLENEN HAKLARIN DAYANDIĞI TEMEL PRENSİPLER

A. Eşitlik Prensibi

Hiçbir çocuk, kendisinin, ana babasının veya yasal temsilcisinin sahip olduğu, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasi ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle ayrımcılığa tabi tutulamaz (m. 2). Bu temel prensip gereğince örneğin evlilik içi ve evlilik dışı çocuklar hukuken eşit konumda olmaları gerekir. Yabancı statüsündeki bir çocuğa, yerli çocuktan daha kötü davranılamaz.

B. Çocuğun Yüksek Yararının Korunması

Çocuk yararı, devletin bütün faaliyetlerinde öncelikle dikkate alınması gereken bir bakış açısıdır. Çocuklar, devletin ilgisi dışında kalan özel veya tali hususlardan değildir (Dorsch, 1994: 103; Schmitz-Forte, 2001: 8). Devlet, çocukları yalnızca korumakla yetinmemeli, aynı zamanda onları desteklemelidir (m. 3).

C. Yaşama ve Gelişme Hakkı

En temel insan hakkı yaşam hakkıdır. Bu ilk bakışta çok doğal görünmektedir. Ancak çok sayıda çocuk bu haktan mahrumdur. Örneğin UNICEF'in tahminlerine göre her yıl dünyada 1,5 milyon çocuk yalnızca kız olarak doğduğu için ölmektedir. Kız çocukları erkek çocuklara oranla daha kötü beslenmekte, daha az aşı olmakta ve yetersiz tıbbi bakımdan yararlanmaktadır. Sözleşmenin 6. maddesi yaşam hakkını düzenlemektedir. Bu hüküm asgari bir standardı sağlama amacı taşımaktadır (Schmitz-Forte, 2001: 8). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 6. maddesinin ikinci fıkrasında, temel yaşama hakkının ötesine geçilerek, devletlerden çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için "mümkün olan azami çabayı göstermeleri" istenmektedir (Eichholz, 2001).

Son yıllarda ulusal ve uluslararası alanda çocukların ve gençlerin yargısal ve idari işlemler başta olmak üzere bütün alanlarda katılımını sağlama ve çocuğun düşüncesini alma yönünde gittikçe artan bir çabanın gösterildiği görülmektedir (Salgo, 2001).

D. Çocuğun Düşüncesine ve İradesine Saygı Gösterme

Çocuklar yaşlarına ve olgunluklarına göre bir kişi olarak ciddiye alınmalı ve saygı görmelidir. Düşüncelerini serbestçe açıklayabilmeli ve görüşleri alınmalıdır. Devletler, çocukları ilgilendiren konularda kararlar alınırken onların doğrudan veya dolaylı olarak etkide bulunmasını sağlayacak önlemler alması gerekir (Schmitz-Forte, 2001: 8).

III. SÖZLEŞMEDE DÜZENLENEN HAKLARIN SINIFLANDIRILMASI

Sözleşme, başlangıç metni ve bunu izleyen 54 maddeden oluşmaktadır. Bu uluslararası belgede yer alan kurallar arasında bir hiyerarşi, yani altlık-üstlük ilişkisi yoktur. Sözleşmede yer alan bütün haklar ve prensipler eşit düzeydedir. Düzenlemeler karşılıklı olarak birbirlerini güçlendirmekte ve tamamlamaktadır.

Sözleşmede yer alan haklar çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmalar, klasik insan hakları sınıflandırması (kişisel, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar) veya sözleşmenin amacı (gelişimi sağlayan haklar, koruyucu haklar, spesifik haklar) veyahut "3P" formülü (Provision, Protection, Participation) esas alınarak yapılmaktadır. Bazı yazarlar ise, "4P" formülüne göre bir sınıflandırma yapmaktadırlar: Prevention, Protection, Provision ve Participation (Verschraegen, 1996:

11). Sözleşmenin içeriği dikkate alınarak yapılan ve daha açıklayıcı olan bir başka sınıflandırma ise şöyledir (Verschraegen, 1996: 11):

-Genel nitelikli haklar: Yaşam hakkı (m. 6), işkence yasağı (m. 37), ifade hürriyeti (m. 13), düşünce, vicdan ve din hürriyeti (m. 14), dernek kurma ve toplantı hürriyeti (m. 15), özel hayatın korunması (m. 16) ve bilgi ve belgelere ulaşma hakkı (m. 17).

-Koruyucu tedbirler alınmasını gerektiren haklar: Bu kapsama giren haklar şunlardır: Şiddete, kötü muameleye ve ihmale karşı korunma (m. 19), ekonomik sömürüye karşı korunma (m. 32), uyuşturucu maddelere karşı korunma (m. 33), cinsel sömürüye karşı korunma (m. 34), çocuk kaçakçılığı ve ticaretine karşı korunma (m. 35) ve diğer her türlü sömürüye karşı korunma (m. 36).

-Çocukların statüsü ile ilgili haklar: Nüfus kütüğüne kaydolma, isim ve vatandaşlık hakkı (m. 7), kimliğini koruma hakkı (m. 8), kural olarak ana-babasından ayrılmama hakkı (m. 9) ve ana-babanın başka bir ülkede bulunması halinde çocuğun onlarla doğrudan ve kişisel ilişki kurma hakkı (m. 10).

-Çocukların gelişimi ve refahıyla ilgili haklar: En iyi sağlık düzeyine kavuşma ve tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanma (m. 24), korunma ve bakım altına alınma (m. 25), sosyal güvenlik hakkı (m. 26), yeterli bir hayat seviyesine erişme hakkı (m. 27), eğitim hakkı (m. 28) ve dinlenme ve eğlence hakkı (m. 31).

-Özel konumda bulunan çocuklara yönelik haklar: Aileden yoksun çocuklara (m. 20), evlat edinmeye (m. 21), mülteci çocuklara (m. 22), özürlü çocuklara (m. 23), bir azınlığa mensup çocuklara (m. 30), mağdur çocukların yeniden toplumla bütünleşmesine (m. 39) ve onbeş yaşın altındaki çocukların askere alınmasının yasaklanmasına (m. 38) ilişkin hükümler, bu başlık altına sokulabilir.

Sözleşme, başlangıç metni ve bunu izleyen 54 maddeden oluşmaktadır. Bu uluslararası belgede yer alan kurallar arasında bir hiyerarşi, yani altlık-üstlük ilişkisi yoktur. Sözleşmede yer alan bütün haklar ve prensipler eşit düzeydedir. Düzenlemeler karşılıklı olarak birbirlerini güçlendirmekte ve tamamlamaktadır.

IV. SÖZLEŞMENİN ORTAYA ÇIKIŞI

Çocuk Hakları Sözleşmesi öncesinde uluslararası hukuk açısından bağlayıcı olmayan iki belge kabul edilmiştir. Bunlardan ilki 1924 tarihli Çocuk Haklarına Dair Cenevre Bildirisi, ikincisi ise, 1959 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisidir. Cenevre Bildirisi, çocukların korunmasına ilişkin olarak beş maddelik, ayrıntılara inmeyen, hukuken bağlayıcı olmayan bir metin idi. 1959 tarihli Bildiri ise, bir önceki bildiriye geliştirerek 10 maddelik bir metne dönüştürmüştür. Bu ikinci bildiri de hukuken bağlayıcı nitelikte değildi (Fesenfeld, 2001: 8-9).

Uluslararası Çocuk Yılı olan 1979'da, BM İnsan Hakları Komisyonu bünyesinde oluşturulan bir çalışma grubu Çocuk Hakları Sözleşme Tasarısı çalışmalarına başlamıştır. Bu girişimle birlikte çocuk hakları ilk defa hukuken bağlayıcı bir belgede düzenlenmekteydi.

Kırktan fazla hükümet temsilcisi kendi içinde uyumlu bir metin oluşturma gayreti içine girmişlerdir. Bunun başarılması kolay olmamıştır. Çünkü farklı yaklaşımlar ve görüşler nedeniyle uzlaşmaya varılması güç olmuştur.

Görüşmeler tam on yıl sürmüş ve nihayet 20 Kasım 1989'da BM Genel Kurulu Sözleşmeyi oybirliği ile kabul etmiştir.

Çocuk haklarına ilişkin özel bir sözleşmenin hazırlanmasına neden gerek duyulmuştur? Bunun temel gerekçesi, çocuk haklarına ilişkin daha önceki

düzenlemelerin çocuğu bağımsız bir özne olarak kabul etmemesi ve bu düzenlemelerin hukuken bağlayıcı olmamasıdır (Fesefeld, 2001: 19).

Bütün uluslararası antlaşmalarda olduğu gibi, Çocuk Hakları Sözleşmesinde de zorlu uğraşlar sonucu sağlanan bir uzlaşmanın getirdiği zayıf yönler bulunmaktadır. Devletler tarafından ileri sürülen farklı görüşler, herkes için geçerli, hukuken bağlayıcı bir metnin kabulünü sağlayabilmek için birbirleriyle bağdaştırılmıştır. Bunun bir sonucu olarak bazı konular müphem kalmış, bazı problemler ise çözümsüz bırakılmıştır (Fesefeld, 2001: 22). Çocukluk ve aile, yetişkinler ve çocuklar arasındaki ilişkiler, çocukların savaş veya silahlı çatışmalardaki konumu, din ve ahlak ile ilgili çok farklı düşüncelere rağmen ortak bir noktada buluşulabilmiştir (Verschraegen, 1996: 15).

En bariz düşünce farklılıklarından biri, Sözleşmenin hangi yaş sınırına kadar uygulanacağı sorusunda ortaya çıkmıştır. Birçok devlet, Sözleşme hükümlerinin cenin halinden başlayarak 18 yaşına kadar uygulanmasını istemişlerdir. Kürtaj konusunda liberal bir uygulamayı benimseyen ülkeler bunu reddetmişlerdir (Dorsch, 1994: 95). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme çocukluğun başlangıcını belirlememiştir. Ancak Sözleşme'nin İnsan Hakları Komisyonu'nda kabulü sırasında en tartışmalı konulardan biri, çocuğa sağlanan hukuksal korunmanın doğum öncesini de içerip içermediğidir. Sözleşme, çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç 18 yaşından küçükleri çocuk saymıştır. Ceninin durumu Sözleşme'nin başlangıcına alınmıştır. Buna göre, çocuğun "doğumdan sonra olduğu gibi önce de" uygun hukuksal korumadan yararlanması öngörülmüştür. Böylece çocukluk için bir başlangıç anı belirlenmesinden kaçınılmıştır. Bunun nedeni, kürtaj konusunda ve doğum öncesini ilgilendiren diğer konularda taraf tutmaktan kaçınmak ve Birleşmiş Milletler üyesi ülkelerin tümünün benimseyebileceği bir çözüm bulmaktır. Çünkü, Sözleşme'nin asıl amacı doğmuş olan çocukların haklarını korumaktır. Doğum öncesi hakların üzerinde uluslararası düzeyde bir uzlaşmaya varmak zordur (Akyüz, 2001).

Diğer birçok önemli sorunlar üzerinde de aynı şekilde tartışma yaşanmıştır. Siyasi kararlarda çocuğun yüksek yararı ile ilgili olarak nasıl bir bakış açısının benimseneceği tartışma konusu olmuştur. Sonuçta üzerinde uzlaşma sağlanan ve Sözleşmenin 3. maddesinde yer alan düzenleme şöyledir: "Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde çocuğun yararı temel düşüncedir".

Eşitlik ilkesi de tartışma konusu olmuştur. ABD temsilcileri, Sözleşmenin yalnızca bir devlet ülkesinde hukuka uygun şekilde yaşayan çocuklar için geçerli olmasını önermişlerdir. Böylece geçerli oturma izni olmayan çocuklar Sözleşmenin tanıdığı temel haklardan mahrum bırakılmak istenmiştir. Bu öneri kabul görmemiştir. Bunun yerine Sözleşmenin 2. maddesinin öngördüğü düzenleme şöyledir: "Taraf Devletler, bu Sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, ... hiçbir ayırım gözetmeksizin tanırlar ve taahhüt ederler".

V. SÖZLEŞMENİN GETİRDİĞİ YENİLİKLER

Çocuk Hakları Sözleşmesi ile tanınan yeni bir hak yoktur. Zira Sözleşmede öngörülen hakların birçoğu daha önceden diğer insan hakları belgelerinde ve BM bünyesinde kabul edilen sözleşmelerde yer almaktaydı. Bununla birlikte çocuk haklarının bir belgede toplanması ve dünyadaki hemen hemen bütün devletlerin açıkça tanınması önemli ve olumlu bir gelişmedir. Çocuk hakları artık önemsiz bir konu değildir. Sözleşmeyi imzalayan ve onaylayan devletler hukuk düzenlerini Sözleşmede güvence altına alınan hakları yaşama geçirecek şekilde uyarlama yükümlülüğü altına girmişlerdir. Sözleşmede yer alan kurallar prensipler şeklinde değil, bilakis haklar

şeklinde formüle edilmiştir (Carle, 2004: 108). Taraf devletler ayrıca çocuk haklarının gerçekleştirilmesi için gerekli koşulları oluşturmak durumundadırlar. Nihayet hükümetlerin ebeveynlerin çocuklara destek olabilmesi için gerekli tedbirleri alması gerekir.

Sözleşmeye yöneltilen en önemli eleştirilerin başında, ailenin geri plana itildiği gelmektedir. Bu endişenin yersiz olduğu söylenebilir. Gerçekten Sözleşme metni okunduğunda ebeveyn haklarının açıkça zikredildiği ve vurgulandığı görülecektir (m. 5, 18, 29, Başlangıç metni). Sözleşme, ebeveyn ile çocukların arasını açmış değildir. Aksine Sözleşme aileye veya diğer sorumlu kişilere önemli bir rol vermiştir. Sözleşme çocuk haklarını düzenlerken devleti bağlayıcı şekilde düzenlemiş ve ebeveynin bakım ve eğitim görevlerini yerine getirirken onları koruma ve destekleme yükümlülüğü altına sokmuştur (Schmitz-Forte, 2001: 18).

Dile getirilen bir diğer husus ise, çocukların çeşitli haklara sahip olmasından önce yükümlülüklerini yerine getirmeyi öğrenmeleri gerektiğidir. Bu görüşün altında yanlış bir anlayış yatmaktadır: Haklar ve yükümlülüklerin karşı karşıya olması gerekmez. Aksine haklara sahip olma ve olmama karşı karşıya olan şeylerdir. Ayrıca Sözleşme açıkça çocukların haklara sahip olma yanında diğer insanların haklarına saygı gösterme yükümlülüğü altında olduklarını belirtmektedir (m. 13, 15, 29). Bireylerin sahip olduğu haklar diğer insanların haklarıyla sınırlıdır. Bu prensip çocuklar için de geçerlidir. Çocuklar kendi haklarını tanımak ve başkalarının haklarına saygı göstermek suretiyle sorumluluklarını öğreneceklerdir. Yükümlülükler haklardan doğar, tersi durum geçerli değildir.

VI. SÖZLEŞMEDE GÜVENCE ALTINA ALINAN HAKLARIN UYGULAMAYA GEÇİRİLMESİ

Bugüne kadar Çocuk Hakları Sözleşmesine 191 devlet katılmıştır. Yalnızca Somali imzalamamıştır. Amerika Birleşik Devletleri ise, imzalamakla birlikte henüz onaylamamıştır.

Sözleşmenin uygulamaya geçirilmesini sağlamak üzere Sözleşme metninde bazı hükümler öngörülmüştür. Bunlardan ilki, taraf devletlerin, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler ve çocuklar tarafından yaygın biçimde öğrenilmesini sağlama yükümlülüğüdür (m. 42). İkincisi, taraf devletlerin Sözleşme ile üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirme konusunda kaydettikleri ilerlemeleri incelemek amacıyla Çocuk Hakları Komitesinin kurulmasıdır (m. 43). Üçüncüsü ise, taraf devletlerin, Sözleşmede tanınan hakları yürürlüğe koymak için, aldıkları önlemleri ve bu haklardan yararlanma konusunda gerçekleştirilen ilerlemeye ilişkin beş yılda bir raporlar sunmasıdır (m. 44).

Çocuk Hakları Sözleşmesi, uluslararası hukuk açısından bağlayıcı bir antlaşmadır. Bununla birlikte uluslararası hukukun kendine özgü yapısından dolayı antlaşmaların uygulamaya geçirilmesi çoğu zaman güç olmaktadır. Çocuk haklarına aykırı davranıldığında, bu işleme karşı kim harekete geçecektir? Hukuki anlamda bu sorunun cevabı hiç kimsedir. Sözleşme bireysel başvuru yolu öngörmüş değildir. Sözleşmeye aykırı hareket edildiğinde karar verecek yargısal bir mercii kurulmuş değildir. Çocuk Hakları Sözleşmesi, BM bünyesinde kabul edilmiş olan Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi, Irk Ayrımcılığının Kaldırılması Sözleşmesinde olduğu gibi belirli şartlar altında başvurulabilen devlet başvurusu yolunu tanımlamış değildir. Sözleşme yalnızca dönemsel raporlara dayalı koruma ve denetim yöntemi öngörmüştür. Sözleşmenin kurulmasını öngördüğü Çocuk Hakları Komitesi, taraf devletlerin sözleşme gereğince üstlendikleri yükümlülüklerinin

yerine getirilmesi konusunda gerçekleştirdikleri ilerlemeleri incelemekle görevlidir. Bu görevini de, yalnızca dönemsel raporları inceleyerek yerine getirmektedir (Gülmez, 2004: 313).

Görüldüğü üzere Sözleşme etkili bir denetim sistemi getirmiş değildir. Bu durumda kamu iktidarının çocuk haklarına aykırı hareket etmesi veya bu hakların gerçekleştirilmesinde hükümetlerin üzerine düşen görevlerini yerine getirmemesi halinde geriye tek etkili baskı aracı olarak kamuoyu kalmaktadır. Çünkü Sözleşme bağlayıcı nitelikte olan ve bazı standartlar getiren bir metindir. Devlet iktidarı hukuken bağlayıcı olan standartlara aykırı hareket ettiğinde kamuoyunda seçmenlere, bağımsız kuruluşlara, insan hakları uzmanlarına, basına, ulusal veya uluslararası kuruluşlara karşı yapılan işlemin haklılığını göstermek zorundadır (Dorsch, 1994: 97).

Genel olarak insan haklarının pratiğe geçirilmesinde herkese görevler düşmektedir. Bununla birlikte bu hakların uygulamaya geçirilmesinde en önemli rol hükümet dışı çocuk ve gençlik organizasyonlarına (NGOs) düşmektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesinin varlığı bu örgütlerin elini güçlendirmiş, onları pasif konumdan daha aktif bir konuma getirmiştir. Daha önce UNICEF gibi örgütler çocuklar için politik ve mali açıdan neden çok daha fazla şeylerin yapılması gerektiği konusunda herkesi ikna etmesi gerekiyordu. Oysa günümüzde hükümetler Sözleşmeye taraf olmaktan kaynaklanan bir yükümlülüğü yerine getirmediği zaman, yerine getirmemenin haklı bir gerekçesinin olduğunu göstermeleri gerekir. Sivil toplum burada önemli bir rol oynamaktadır (Schmitz-Forte, 2001: 19).

VII. ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ İLE İLGİLİ BAZI YAYGIN YANILGILAR

Birinci Yanılgı: “Çocuk haklarının insan hakları karşısındaki konumu, çocukların yetişkinler karşısındaki konumu gibidir: küçük ve güzel, masum, ciddiye alınmayan”.

Çocuk hakları, insan haklarıdır. Bu yalın ifade çok önemlidir. İnsanın yaşamında çocuk olmak ve çocuk yetiştirmek önemli bir konudur. Şu anda dünya bütün çocukların güvenli ve yeterli bir şekilde gelişimlerini sağlayabilecek asgari şartlara sahip değildir. Aksine milyonlarca çocuk her gün acı çekmekte, haksızlığa uğramaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi o güne kadar gerçekleştirilemeyen konuların listesi olarak okunursa, Sözleşmenin aynı zamanda çocuktan yana bir dünya vizyonuna sahip olduğu da görülür. Çocuk hakları bu vizyonun bütün dünya tarafından tanınmış ölçütleridir. Sözleşme ile güvence altına alınan hakların kağıt üzerinde kalmaması, yaşama geçirilebilmesi için herkes tarafından ciddiye alınması gerekmektedir (Populäre Irrtümer, 2005).

İkinci Yanılgı: “Çocuk hakları, yalnızca çocuklar için önemlidir”.

Çocuk Hakları Sözleşmesinin en önemli mesajı şudur: Çocuklar, doğuştan haklara sahip olan insanlardır. Yaşamlarının ilk kesitinde çocukların kişisel gelişimleri büyük ölçüde bu haklardan etkilenecek oluşur.

Bu gelişimin mümkün olabilmesi ve desteklenebilmesi için çocukluk dönemindeki yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve onlara bazı hakların tanınması gerekir. Bu asgari şartların yaratılmasında sorumluluk bütün yetişkinlere düşmektedir. Burada devlete düşen görev ise, yetişkinlerin sorumluluklarını yerine getirmesinde yardımcı olmak, katkıda bulunmaktır. Örneğin devlet, çocuklar için sorumluluk üstlenmeli, kararlar alırken çocuk yararını dikkate almalı, çocukların gelişimine yardımcı olan kuruluşlara mali yönden destek vermelidir. Devletin aynı zamanda çocuk

haklarının gerçekleştirilebilmesi için çocukları ilgilendiren olumsuzlukları ortadan kaldırması gerekir (Populäre Irrtümer, 2005).

Üçüncü Yanılgı: “Çocuklar haklara sahip ise, yükümlülüklerini de yerine getirmek zorundadırlar”.

Çok yaygın olan bu anlayışın temelinde kavramsal bir yanlışlık yatmaktadır. Hak-ödev ilişkisi çoğu zaman yanlış anlaşılmaktadır. Kişiler sahip oldukları hakları kullanırken elbette uymaları gereken bazı kurallar vardır. Ancak bir hakkın varlığı, belirli bir ödevin yerine getirilmesinden bağımsızdır.

Çocuk Hakları Sözleşmesine taraf olan devletler, Sözleşmenin getirdiği güvenceleri sağlamak ve ona aykırı işlem yapmamakla yükümlüdür. Sözleşme, çocuklar için insan haklarının evrensel ölçütü konumundadır. Sözleşme, çocuklar ve yetişkinler arasında bir akit değildir, aksine devletler arasında kabul edilmiş olan bir sözleşmedir.

Bu anlayış kabul edilse, yükümlülüklerin yerine getirilmemesi halinde çocuk haklarından söz edilemez. Bu insan haklarının karakterine aykırıdır.

Dördüncü Yanılgı: “Çocuk hakları üçüncü dünya çocukları için kabul edilmiştir. Gelişmiş, refah devletlerin böyle bir sözleşmeye ihtiyaçları yoktur”.

Bu argümantasyonun çeşitli versiyonları zaman zaman politikacılar ve hükümetlerce kullanılmıştır. Örneğin Federal Alman hükümeti 80’ yıllarda Birleşmiş Milletler bünyesinde yapılan görüşmelerde böyle bir tutum takınmıştır. Hükümete göre, Almanya’daki çocuklar çok iyi düzeyde korunmakta olup, hazırlanan sözleşme Almanya için gereksizdir. Oysa Alman Anayasasının sadece bir maddesinde, aile ile ilişkili olarak çocuktan bahsedilmektedir. Çocuk hakları spesifik olarak Anayasada düzenlenmiş değildir. Gerçekte ise, çocuk hakları ile ilgili olarak bir çok eksikliğin bulunduğu zaman içinde görülmüştür (Populäre Irrtümer, 2005).

Beşinci Yanılgı: “Çocuk haklarının bir değeri yoktur”.

Maalesef birçok hükümet çocuk haklarının bir değeri olmadığına inanmaktadır. Oysa doğru olan bunun tam tersidir (Populäre Irrtümer, 2005). Sözleşme bütün çocuklara çeşitli güvenceler getirmektedir: Eğitim, sağlık hizmetlerinden yararlanma, sömürü ve kötüye kullanıma karşı koruma, bir kimliğe sahip olma ve toplumsal yaşama katılma vs. Sözleşmeye taraf devletler yasal, idari ve diğer tedbirlerle sözleşmede tanınan hakların gerçekleştirilmesini sağlamakla yükümlüdür. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak, taraf devletler eldeki kaynakları geniş tutarak, gerekirse uluslararası işbirliğine çerçevesinde gerekli önlemleri alırlar (m. 4).

Altıncı Yanılgı: “Çocukların kötüye kullanım ve sömürüye karşı korunması ve savaş halinde durumlarının iyileştirilmesi yeterli olurdu. Diğer bütün hükümler gereksizdir”.

Çocuk Hakları Sözleşmesi bu konuda bütüncül bir yaklaşım sergileyerek büyük bir adım atmıştır. Koruyucu hükümler gereklidir, ancak yalnızca bu hükümlerle yetinmek, amaçlanan hedef bakımından yeterli olmayacaktır (Populäre Irrtümer, 2005).

Çocuk Hakları Sözleşmesi önemli bütün konuları birbirleriyle ilişkilendirerek tek bir metinde toplamayı yeğlemiştir.

Yedinci Yanılgı: “Çocuk Hakları Sözleşmesi her açıdan mükemmeldir ve değiştirilemez”.

1989 yılında kabul edilen Sözleşme, diğer bütün uluslararası sözleşmelerde olduğu gibi karşılıklı görüşmelerin ve uzlaşmanın bir ürünüdür. 191 devletin taraf olduğu Sözleşme başarılı bir sözleşme olmakla birlikte, çok sayıda eksiklikleri de vardır. Örneğin bir çok düzenleme geniş yorumlanmaya elverişlidir. Yine bir çok yerde

haklar yerine tavsiyelerle yetinilmiştir. Uluslararası düzeyde başvuru imkanı öngörülmemiştir (Verschraegen, 1996: 13).

Bu eksikliklerin giderilmesi, iyileştirme yapılması mümkündür. Bunun en pratik yolu ek veya seçmeli protokoller hazırlamaktır. Nitekim Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden sonra, 25 Mayıs 2000 tarihinde, iki seçmeli protokol kabul edilmiştir. Bunlardan ilki, “çocuk satışı, çocuk fahişeliği ve çocukların karıştığı porno yayınlar” ile ilgilidir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek söz konusu İhtiyari Protokol, anılan Sözleşmenin çocuk satışı, çocuk fahişeliği ve çocuk pornografisiyle ilgili hükümlerinin işlerlik kazanması ve söz konusu alanda toplumun en aciz ve incinebilecek kesimini oluşturan çocukların haklarının korunması için konunun ulusal ve uluslararası düzeyde daha geniş biçimde ele alınmasını sağlayıcı önlemler içermektedir (Hoffmann, 2001).

İkincisi ise, “çocukların silahlı çatışmalara katılması” ile ilgilidir. Yirminci yüzyılın son yıllarında dünyanın çeşitli bölgelerinde meydana gelen silahlı çatışmalardan en çok etkilenenler, toplumun en fazla korunmaya muhtaç kesimini oluşturan çocuklar olmuştur. Bu durum, çocukların silahlı çatışmalara dahil olmalarının önlenmesi için yeni uluslararası düzenlemeler yapılması ihtiyacını ön plana çıkarmış ve bu anlayışla Birleşmiş Milletler çerçevesinde Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye ek bir İhtiyarî Protokol hazırlanarak tüm üye Devletlerin imzasına sunulmuştur. Bu İhtiyarî Protokol, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin, Taraf Devletlere, özellikle çocuğun zararlı olabilecek işlerde çalıştırılmasına karşı korunması için her türlü önlemi alma yükümlülüğü getiren 32 nci maddesi ile silahlı çatışmalarda insancıl hukuk hükümlerinin çocuklara uygulanmasını sağlamak ve onbeş yaşından küçüklerin çatışmalara katılmalarını önlemek konusunda yükümlülük getiren 38. maddesinin uygulamaya geçirilmesine yönelik düzenlemeler içermektedir.

Sekizinci Yanılgı: “Çocuklar tarafından dava konusu yapılamayan çocuk hakları en iyisidir”.

Sözleşmede güvence altına alınan hakların ihlali halinde yargısal bir başvuru imkanının olmaması, aslında iyi bir şey değildir, aksine önemli bir eksiklik. Bu eksiklik, bireysel başvuru yolunun tanınmasıyla giderilebilir (Verschraegen, 1996: 15).

Dokuzuncu Yanılgı: “ Yeryüzündeki milyonlarca çocuk aciz ve kötü durumdadır. Bu Sözleşmenin bir işe yaramadığının, gereksiz olduğunun ve yalnızca BM’nin halkla ilişkilere yönelik bir işlemini olduğunun ispatı niteliğindedir”.

Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden bugüne kadar 15 yıllık bir süre geçmiş olmasına rağmen yüz milyonlarca çocuğun zor şartlar altında çok düşük ücretle çalıştığı, milyonlarca çocuğun açlık ve hastalıklardan öldüğü, yüz binlerce çocuğun savaşlara katıldığı doğrudur. Ancak bütün bunlardan Sözleşmeyi sorumlu tutmak doğru değildir (Populäre Irrtümer, 2005).

Onuncu Yanılgı: “Çocuk Hakları Sözleşmesi, BM’ye çocukları isteği dışında anne-babadan ayırma imkanı vermiştir”

Bu bir yanılgı olmaktan ziyade, Birleşmiş Milletleri gözden düşürmek üzere Amerika’da ortaya çıktığı gibi, bilinçli olarak lanse edilen yalan bir haberdur. Etkili çevreler tarafından yürütülen bu karalama kampanyası ile ABD’nin Sözleşmeyi onaylamaması amaçlanmıştır.

Oysa Sözleşmenin amacı sadece gerektiğinde çocukları ana babalarına karşı da koruyup güçlendirmektir. Doğal olarak bu durum geleneksel ve kutsal ana baba haklarının getirilmesine, hatta yadsınmasına yol açmaktadır (Serozan, 2005: 16).

VIII. ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ VE TÜRKİYE

A. Genel Olarak

Çocuk Hakları Sözleşmesi, 14 Eylül 1990 tarihinde Ülkemiz tarafından imzalanmış, 9 Aralık 1994 gün ve 4058 sayılı yasayla, 17., 29. ve 30. maddelerine Anayasa ve Lozan Antlaşması çerçevesinde çekince konularak TMMM tarafından onaylanması uygun bulunmuştur. Onay işleminin tamamlanması sonucu Sözleşme iç hukukumuzun parçası niteliği kazanmıştır. Çocuk Hakları Sözleşmesinin ilke ve hükümlerinin Ülkemizde uygulanmasının izlenmesinden sorumlu “Koordinatör Kuruluş”, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğüdür.

Sözleşmenin çocuğun her türlü cinsel sömürü ve suiistimalden korunmasına ilişkin 34 ve 35 inci maddeleri uyarınca Sözleşmeye ek olarak hazırlanarak 25 Mayıs 2000 tarihinde BM Genel Kurulunda kabul edilen ve bilahare imzaya açılan Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol, Türkiye tarafından 8 Eylül 2000 tarihinde imzalanmış, 9 Mayıs 2002 gün ve 4755 sayılı yasayla onaylanması uygun bulunmuştur. Onay, 19 Ağustos 2002’den başlayarak geçerlik kazanmış, uluslararası hukuk açısından yürürlüğe girmiştir.

Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesine 1995’te taraf olan ve Sözleşmede yer alan ilkeler çerçevesinde iç hukuk düzenlemelerini vakit geçirmeksizin yapmaya başlayan Türkiye, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren gözettiği savaştan zarar gören çocukların acil ihtiyaçlarını karşılamak ve çocuk haklarını güvence altına almak temel amaçları çerçevesinde, tamamlayıcı nitelikte olan Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyarî Protokolü, 8 Eylül 2000 tarihinde imzalamış ve TBMM tarafından 16.10.2003 tarih ve 4991 sayılı yasayla onaylanması uygun bulunmuştur.

Ülkemizde çocuklar her zaman geleceğin güvencesi olarak görülmüş ve onlara mutlu, güvenli ve aydınlık bir gelecek hazırlanmasına çalışılmıştır. Bu bağlamda, çocuk haklarına dair uluslararası sözleşmeleri onaylayarak yükümlülük altına girmiş, çocuğun korunmasında aile ve Devletin yükümlülükleri Anayasada güvence altına alınmıştır. Anayasa her ne kadar çocuk haklarını özel olarak düzenlememiş olsa da, sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler bölümünde, ailenin korunması başlıklı 41. maddesinde şu hükme yer vermiştir:

“Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar.”

Genelde insan haklarına özelden de çocuk haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelerin iç hukuktaki önemi, 2004 Anayasa değişiklikleriyle daha da artmıştır. Bu değişikliklerle 1982 Anayasası’nın milletlerarası andlaşmalara ilişkin 90. maddesinin son fıkrasına bir cümle eklenmiştir: “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.” Bu hükmün özellikle, bugüne kadar uluslararası insan hakları normlarını doğrudan uygulamakta ürkek davranan Türk yargıçlarını bu konuda teşvik edeceği, daha doğru bir ifadeyle zorlayacağı söylenebilir (Gönenç, 2004: 45).

B. Türkiye’nin Çocuk Hakları Karnesi

Ülkemizin çocuk hakları karnesine bakıldığında, tablo iç açıcı değildir. Örneğin, çocuk haklarının en önemlilerinden biri olan sağlıklı yaşama hakkına bakıldığında, canlı olarak dünyaya gelen bin çocuktan ancak dokuz yüzünün beş yaşına

kadar yaşayabildiği görülmektedir. Yılda dört milyon çocuk tedavi edilebilen, aşıyla önenebilen hastalıklardan ölmektedir. Eğitim hakkı alanında da benzer bir durum vardır: 7-15 yaş arası çocukların yüzde onundan fazlası temel öğrenimden yararlanamamaktadır. Yüz çocuktan yirmisi okuma yazma bilmemektedir (Serozan, 2005: 16-17). Kimsesiz ve bakıma muhtaç çocukların korunması, çocuklara karşı şiddetin önlenmesi, çocuk yargılaması ve suçlu çocukların topluma kazandırılması gibi birçok alanda eksiklikler bulunmaktadır.

Türkiye, Sözleşmede öngörülen belirli aralıklarla rapor sunma yükümlülüğü çerçevesinde ilk ulusal raporunu 1999 yılında sunmuştur. Çocuk Hakları Komitesinin Türkiye hakkındaki Sonuç Gözlemleri ise 2000 yılında yayımlanmıştır (Sonuç Raporu, 2001). Türkiye ile ilgili sonuç gözlemlerindeki değerlendirmeler üzerinden giderek, çocuk hakları alanında ülkemizin şu andaki durumu, yapılması gerekenler ve olumlu gelişmeler ortaya konulabilir (Akço, 2005: 20-21).

Komitenin Türkiye hakkındaki raporda kaygı duyduğu ve tavsiyelerde bulunduğu temel konular şunlardır:

-Sözleşmenin 17, 29 ve 30. maddelerine konulan çekincenin halen kaldırılmamış olması, Komite tarafından kaygı ile karşılanmaktadır. Komite ayrıca bu çekincelerin özellikle eğitim, ifade özgürlüğü, kendi kültürünü yaşatma hakkı ve kendi dilini kullanma hakkı gibi alanları da kapsayan bazı durumlarda, 1923 tarihli Lozan Antlaşması ile azınlık olarak tanınmayan bazı etnik gruplara mensup çocuklar bakımından olumsuz etkileri olabileceğini belirtmektedir.

-Sözleşmenin uygulanmasında koordinasyon makamı olan ve Üst Kurulun sekreteryasını oluşturan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'ne yeterli mali ve insan kaynağının sağlanması tavsiye edilmektedir.

- Gerek ulusal gerekse yerel düzeylerdeki hükümet kuruluşları arasındaki ve ayrıca hükümet kuruluşları ile özel ve gönüllü sektörler arasındaki koordinasyonun iyileştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

-Sözleşme ile tanınan hakların uygulanmasını mümkün olan en üst düzeyde gerçekleştirecek bütçe kaynaklarının tahsis edilmesi gerektiği belirtilmektedir.

-Çocukların haklarını izlemek, Sözleşmede tanınan hakları ihlal edilen çocukların bireysel şikayetlerini kaydetmek ve ilgili makamlara iletmek ile görevli ombudsman veya Çocuk Komisyonu gibi bağımsız ve etkili bir mekanizmanın kurulması önerilmektedir.

- Sözleşmeyi ilgilendiren bütün alanları ve 18 yaşın altındaki tüm kişileri kapsayan düzenli veri toplamakla görevli bir birimin kurulmasının önemine işaret edilmektedir. Çocuk haklarının güvence altına alınmasına yönelik politika ve programların üretilmesi için, çocukların içinde buldukları durumun önceden bilinmesi gerekir.

- Komite, Sözleşme ilkelerinin ve hükümlerinin toplumun tüm düzeylerinde, özellikle kırsal kesimde tam anlamı ile yaygınlaştırılmamış olmasından endişe duymaktadır.

- Çocuklara ilişkin politika ve uygulamalarda, ayrımcılık yapmama (Sözleşmenin 2. maddesi), çocuğun yüksek yararı (madde 3), çocuğun görüşlerine saygı (madde 12) ilkelerinin tam olarak yansıtılması tavsiye edilmektedir.

-Ayrımcılık yapmama ilkesinin özürsüz çocuklar, evlilik dışı doğan çocuklar, kızlar, mülteciler ve mülteci statüsü kazanmak isteyen çocuklar, ülke içinde iç göçe tabi tutulan çocuklar ve güney doğu bölgesinde yaşayan çocuklar ile özellikle yeterli sağlık

ve eğitim olanaklarına erişebilme imkanlarına göre kırsal kesimde bulunan çocuklar bakımından tam anlamı ile uygulanması gerektiği belirtilmektedir.

-Komite, Sözleşmenin 12. maddesinin ışığında; çocuğun katılım hakları konusunda toplumun duyarlılığını arttırmak ve ailede, okulda, özellikle de toplumda çocuğun görüşlerinin saygı görmesini sağlamak amacıyla sistematik yaklaşım ve politika geliştirmesini tavsiye etmektedir.

-Çocuk istismarı ve ihmali vakalarının yaygınlığı ve önleyici çalışmaların yetersizliği, çocukların uygun olmayan işlerde ve şekillerde çalıştırılıyor olmaları, özürli çocuklara yönelik hizmetlerin yetersizliği, çocuklara özgü adalet sisteminin tam anlamıyla oluşturulmamış olması gibi konular raporda belirtilen eksiklikler arasında yer almaktadır.

Sözleşme, iç hukukumuzun bir parçası haline geldikten sonra etkisini göstermiş ve gerek mevzuat gerekse uygulama alanında olumlu adımların atılmasını sağlamıştır. Nitekim mevzuatın, Sözleşme hüküm ve ilkeleri ile uyumlu hale getirilmesi için yapılan çalışmalar, Çocuk Haklarının İzlenmesi ve Değerlendirilmesi Üst Kurulunun ve Alt Komitesinin oluşturulması, zorunlu eğitim süresinin 8 yıla yükseltilmesi, İstihdamda Asgari Yaşla İlgili 138 Sayılı ILO Sözleşmesi ile En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin 182 sayılı ILO Acil Eylem Sözleşmesinin onaylanması ve diğer olumlu gelişmeler Komite tarafından da takdirle karşılanmıştır.

Ulusal hukuk düzeninin Sözleşmeyle uyumlu hale getirilmesi amacıyla başlatılan çalışmalar son dönemde daha da hızlanmış ve bağlamda çeşitli kanunlarda değişiklikler yapılmış veya yeni kanunlar kabul edilmiştir. Örneğin, 4.11.2004 tarih ve 5253 sayılı yeni Dernekler Kanunu, 15 yaşını bitiren çocuklara “çocuk dernekleri” kurma hakkı ve 12 yaşındaki çocuklara da söz konusu derneklere üye olma hakkı tanımıştır. Yeni Dernekler Kanunu, çocukların dernek kurabilmesine imkan tanınmasını Çocuk Hakları Sözleşmesinin bir gereği olarak görmektedir. Bu husus kanunun gerekçesinde açıkça belirtilmiştir. Genelde örgütlenme özgürlüğüne, özelde ise dernek kurma hakkına bir güvenlik sorunu olarak yaklaşan ve devlet ile sivil toplum kuruluşları arasında derin bir güven bunalımına yol açan 2908 sayılı Dernekler Kanunu yürürlükten kaldırılmış ve onun yerine demokratik meşruiyetin bir gereği olarak, devlet ile sivil toplum kuruluşları arasında güven ortamını tesis eden ve işbirliğini geliştiren yeni Dernekler Kanunu kabul edilmiştir. Yeni Dernekler Kanunu hazırlanırken Türkiye'nin taraf olduğu insan hakları sözleşmeleri dikkate alınmıştır. Göz önüne alınan sözleşmelerden biri de Çocuk Hakları Sözleşmesidir (Akünal, 2005: 22-23).

Sözleşmeye taraf birçok devlet, Sözleşmenin getirdiği yükümlülükleri yerine getirmek, çocuk haklarını gerçekleştirmek ve çocukları korumak amacıyla özel kanunlar kabul etmişlerdir. Türkiye'de ise, çocuklarla ilgili hükümler kısa bir süre öncesine kadar çeşitli kanunlarda dağınık durumda idi (Sayita, 2000: 390). Çocukları korumaya yönelik özel ve kapsayıcı bir kanun bulunmamakta idi. Yalnızca çocukların suç işlemeleri halinde yargılanmalarına ilişkin konuları düzenleyen çocuklara özgü bir kanun bulunmaktaydı. Söz konusu kanun, 7.11.1979 tarihli ve 2253 sayılı Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun olup, ülkemizdeki çocuklara özgü ilk kanundur. Ceza hukukumuzu oluşturan temel müesseselerde önemli değişiklikler yapan yeni kanunların yürürlüğe girmesi ve taraf olduğumuz uluslararası sözleşme ve bildirgeler karşısında, 2253 sayılı Kanunun yeniden gözden geçirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenlerle yasa koyucu 3.7.2005

tarih ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununu kabul etmiştir. Söz konusu kanun 15 Temmuz 2005 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Kanunun amacı; özel korunma ihtiyacı olan çocukları, içinde buldukları tehlikeden koruyan, onların temel haklarını temin eden, fiziki ve manevi varlıklarının korunmasını, sağlıklı gelişimini gerçekleştirmek üzere ekonomik, sosyal, kültürel ve hukukî şartları sağlayan, bu çocukları etkili ve işlevsel bir kişilikle topluma kazandıran korunmanın, esas ve usulleri ile suça sürüklenen çocukların yararını gözeten, onların kişisel özelliklerini dikkate alan, toplumsal sorumluluk bilinçlerinin gelişmesine yardımcı olan, cezaya son çare olarak başvuran, cezada suçla orantılılığı gözeten, adil yargılama ilkesini hayata geçiren, çocuk adalet sisteminin esas ve usullerini düzenlemek olarak belirlenmiştir. Kanunda, çocukla ilgili tüm işlemler için çocuğun yararına öncelik verilmesi ilkesi benimsenmiştir. Kanun, koruyucu ve destekleyici tedbirlere büyük önem vermiştir.

Kanunun uygulanmasında, çocuğun haklarının korunması amacıyla gözetilecek ilkeler şunlardır: Çocuğun yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarının güvence altına alınması; Çocuğun yarar ve esenliğinin gözetilmesi; Çocuk ve ailesinin herhangi bir nedenle ayrımcılığa tâbi tutulmaması; Çocuk ve ailesi bilgilendirilmek suretiyle karar sürecine katılımlarının sağlanması; Çocuğun, ailesinin, ilgililerin, kamu kurumlarının ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği içinde çalışmaları; İnsan haklarına dayalı, adil, etkili ve süratli bir usûl izlenmesi; Soruşturma ve kovuşturma sürecinde çocuğun durumuna uygun özel ihtimam gösterilmesi; Kararların alınmasında ve uygulanmasında, çocuğun yaşına ve gelişimine uygun eğitimi ve öğrenimini, kişiliğini ve toplumsal sorumluluğunu geliştirmesinin desteklenmesi; Çocuklar hakkında özgürlüğü kısıtlayıcı tedbirler ile hapis cezasına en son çare olarak başvurulması; Tedbir kararı verilirken kurumda bakım ve kurumda tutmanın son çare olarak görülmesi, kararların verilmesinde ve uygulanmasında toplumsal sorumluluğun paylaşılmasının sağlanması; Çocukların bakılıp gözetildiği, tedbir kararlarının uygulandığı kurumlarda yetişkinlerden ayrı tutulmaları; Çocuklar hakkında yürütülen işlemlerde, yargılama ve kararların yerine getirilmesinde kimliğinin başkaları tarafından belirlenmemesine yönelik önlemler alınması.

Kanunun 5. maddesinde, çocuklar hakkında alınacak koruyucu ve destekleyici tedbirler ayrıntılı ve karışıklığa yer vermeyecek biçimde düzenlenmiş, çocukların içinde buldukları özel durumlar dikkate alınarak, her çocuğun kişisel özelliklerine uygun tedbirin alınması hedeflenmiştir. Özel korunma ihtiyacı olan çocuklar hakkında alınacak koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarının, çocuğun yüksek yararı gözetilerek ailesinin veya birlikte yaşadığı kimselerin bulunduğu yerdeki çocuk hâkimince alınması öngörülmüştür.

Suçta sürüklenen çocuklar hakkında, 5. maddede öngörülen destekleyici ve koruyucu tedbirlerin, çocuklara özgü güvenlik tedbiri olarak uygulanması öngörülmüştür. Tedbir kararının verilmesinden önce yeterli idrak gücüne sahip olan çocuğun görüşü alınacaktır.

Kanunun ikinci kısmında suç işleyen çocuklar hakkında yapılacak soruşturma ve kovuşturma ile ilgili usul ve esaslar düzenlenmiştir. Suça sürüklenen çocuk hakkındaki soruşturma çocuk bürosunda görevli Cumhuriyet savcısı tarafından bizzat yapılacaktır. Gözaltına alınan çocuklar, kolluğun çocuk biriminde tutulacaktır. Çocuğun naklinde zincir, kelepçe ve benzeri aletler takılamayacaktır. Kanunda öngörülen şartların gerçekleşmesi halinde kamu davasının açılması ertelenebilecektir. Onbeş yaşını doldurmamış çocuklar hakkında üst sınırı beş yılı aşmayan hapis cezasını gerektiren

fiillerinden dolayı tutuklama kararı verilemeyecektir. Kanun, asliye ceza mahkemesi ile sulh ceza mahkemesinin görev alanına giren suçlar bakımından, suça sürüklenen çocuklar hakkında açılacak davalara bakmakla görevli çocuk mahkemesi ve çocuklar tarafından işlenen ve ağır ceza mahkemesinin görev alanına giren suçlarla ilgili davalara bakmakla görevli çocuk ağır ceza mahkemesi olmak üzere iki ayrı mahkeme kurulmasını öngörmektedir. Bu mahkemelere hakim ve savcı dışında yeterli sayıda sosyal çalışma görevlisi de atanacaktır. Cumhuriyet başsavcılıklarında bir çocuk bürosu kurulması ve çocuklarla ilgili kolluk görevinin öncelikle kolluğun çocuk birimleri tarafından yerine getirilmesi öngörülmüştür.

Bu yöndeki çalışmaların devam etmesi gerekir. Ancak, mevzuatın Sözleşmeyle uyumlu hale getirilmesi önemli olmakla birlikte, yeterli değildir. Bu düzenlemelerin aynı zamanda uygulamaya da yansıtılması gerekir.

IX. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede yer alan çocuk hakları yalnızca çocuklara yönelik değildir. Bu hakların uygulanması ve evrensel düzeyde hayata geçirilmesi, dünyadaki bütün insanların barış içinde birlikte yaşaması için en önemli şarttır. Bütün insanlık için barış, özgürlük ve adalet sağlanamazsa, tüm insanların yaşamı tehlikeye düşmektedir. Türkiye'nin Sözleşmeye taraf olması çocuklar, gençler ve yetişkinler açısından önemli bir olaydır. Sözleşmenin Türk hukukunun bir parçası haline gelmesiyle birlikte Devlet, Sözleşmede tanınan ve güvence altına alınan haklara saygı gösterme ve bu hakları yaşama geçirme yükümlülüğü altına girmiş olmaktadır.

Türkiye, Sözleşmeden kaynaklanan rapor sunma yükümlülüğünü yerine getirirken, raporlar, çocuk hakları ile ilgili durumu olduğundan daha iyi gösterme çabasıyla hazırlanmamalı, aksine gerçek durumu yansıtmalıdır. Politikacıların çocukların yaşam koşullarının sürekli iyileştirilmesi yönündeki çabalarının gevşememesi için bütün vatandaşlara görev ve sorumluluk düşmektedir. Çocuk haklarının gerçekleştirilmesinde herkesin duyarlı ve yardımcı olması gerekir. Çocuk haklarına aykırı davranıldığını gözlemleyen, devletin yükümlülüklerini yerine getirmediğini düşünen çocuklar veya yetişkinler böyle bir durumda ne yapabilirler?

Öncelikle bireylerin çocuk hakları konusunda bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Ancak hukuki metinler okunduğunda kolayca anlaşılabilen metinler değildir. Sözleşme hakkında insanların bilgi sahibi olabilmesi için devlete, konuyla ilgili kamu kuruluşlarına, meslek kuruluşlarına, özellikle de sivil toplum örgütlerine büyük görev düşmektedir. Hazırlanacak broşür, el kitabı, afiş gibi basılı eserlerle veya kitle iletişim araçlarıyla yapılacak yayınlarla, panel, konferans, sempozyum gibi bilimsel toplantılarla, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarının müfredatlarına konulacak derslerle genelde insan hakları özelde ise çocuk hakları konusunda toplum bilgilendirilebilir. Böylelikle bilinçli bir kamuoyu oluşacak, sivil toplum kuruluşlarının çocuk hakları konusundaki hassasiyeti artacaktır. Sözleşmenin etkili bir denetim sistemi getirmemesinden dolayı, kamuoyuna ve sivil topluma önemli görevler düşmektedir.

Bugün çağdaş demokratik devletlerde, yaşam hakkı, eğitim hakkı gibi en temel haklar alanında bir sorun yaşanmamakta, katılım haklarının genişletilmesi gibi ülkemizde lüks olarak görülen konular tartışılmaktadır. Türkiye'de ise, çocuk hakları konusunda son yıllarda özellikle mevzuat alanında önemli gelişmeler olmakla birlikte, hala bir çok temel konuda sorunlar devam etmektedir. Öncelikle yapılması gereken şey, hukuk düzeninin Sözleşmeyle uyumlu hale getirilmesi yönündeki çalışmalara devam etmek ve aynı zamanda bu düzenlemelerin hayata geçirilmesini sağlayacak tedbirleri almaktır.

KAYNAKÇA

1. Akço, Seda. 2005, “Çocuk Haklarını İzleme Mekanizmaları”, **Güncel Hukuk**, Sayı: 16, Nisan 2005.
2. Akünel, Teoman. 2005, “Çocuk Dernekleri”, **Güncel Hukuk**, Sayı: 16, Nisan 2005.
3. Akyüz, Emine. 2001, “Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı”, **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı: 151, Temmuz, Ağustos, Eylül 2001. <http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/151/akyuz.htm> (e.t. 15.06.2005).
4. Carle, Ursula. 2004, “Kinderrechte-Menschenrechte”, in: **Schlüsselprobleme-Die Welt als Ausgangspunkt des Sachunterrichts** (Hrsg. Kaiser Astrid, Pech Detlef), Schneider.
5. Cılgı, İbrahim. 2001, “Demokrasi, İnsan Hakları Kültürü ve Çocuk Hakları”, **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı: 151, Temmuz, Ağustos, Eylül 2001. <http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/151/cilga.htm> (e.t. 15.06.2005).
6. Çocuk Hakları Sözleşmesi Ülke Raporu ve Sonuç Gözlemleri Raporu (Sonuç Raporu). 2001, SHÇEK Yayını, Ankara.
7. Dorsch, Gabriele. 1994, **Die Konvention der Vereinten Nationen über die Rechte des Kindes**, Duncker und Humblot, Berlin.
8. Eichholz, Reinald. 2001, „Die Subjektstellung des Kindes als Auftrag und Maßstab der Politik“, **frühe Kindheit, Zeitschrift der Deutschen Liga für das Kind**, 2/2001, www.liga-kind.de (e.t. 25.06.2005).
9. Fesenfeld, Bergit. 2001, **Kinderrechte sind (k)ein Thema! Praxishandbuch für die Öffentlichkeitsarbeit**, Votum, Münster.
10. Gönenç, Levent. 2004, “2004 Anayasa Değişiklikleri”, **Güncel Hukuk**, Sayı: 7, Temmuz 2004.
11. Gülmez, Mesut. 2004, **Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması**, TBB Yayınları, Ankara.
12. Hoffmann, Michael. 2001, „Die Kinderrechtskonvention und die Folgen: Aktuelle Entwicklungen des internationalen Rechts“, **frühe Kindheit, Zeitschrift der Deutschen Liga für das Kind**, 2/2001, www.liga-kind.de, (e.t. 25.06.2005).
13. Salgo, Ludwig. 2001, „Die Berücksichtigung der Meinung des Kindes: (Art. 12) UN-Übereinkommen über die Rechte des Kindes“, **frühe Kindheit, Zeitschrift der Deutschen Liga für das Kind**, 2/2001, www.liga-kind.de, (e.t. 25.06.2005).
14. Sayita, Sevgi Usta. 2000, “Çocuk Hakları”, **İnsan Hakları** (Edt. Korkut Tankuter), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
15. Schmitz-Forte, Achim. 2001, **Kinder haben Rechte! Die UN-Konvention über die Rechte des Kindes: Eine Einführung**, UNICEF-Dokumentation Nr. 11, Köln.
16. Serozan, Rona. 2005, “Çocuk Hakları”, **Güncel Hukuk**, Sayı: 16, Nisan 2005.
17. Verschraegen, Bea. 1996, **Die Kinderrechtskonvention**, Manz Verlag, Wien.
18. Zehn Jahre UN-Kinderrechtskonvention: Eine Zwischenbilanz (Zwischenbilanz), 2000, <http://www.unicef.at/kinderrechte/konvention.asp> (e.t. 23.5.2005).
19. Zwölf populäre Irrtümer über die Kinderrechte (populäre Irrtümer), 2005, <http://www.tdh.de/content/themen/schwerpunkte/kinderrechte/irrtuemer.htm> (e.t. 12.06.2005).

TÜRK MODERNLEŞMESİNDE SİVİL TOPLUMUN GELİŞİM SÜRECİ

Arş. Gör. Filiz CİCİOĞLU
Sakarya Üniv. İ.İ.B.F.

GİRİŞ

Siyaset bilimi literatürüne, Batı'dan geçen kavramlardan birisi olan sivil toplum kavramı, son yıllarda ülkemizin en popüler kavramlarından birisi haline gelmiştir. Batı toplumunda on ikinci yüzyıldan itibaren feodalizm içerisinde temelleri atılmaya başlayan sivil toplum, bireyin çıkarlarını devlet dışında sağlayabilmeleri amacıyla, meşruluğu kabul edilen örgütlenmeler şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu örgütlenmeler devlet ile özel alan arasındaki ilişkilerde bir aracı görevi üstlenmektedirler.

Globalleşen dünyada her geçen gün artarak önem kazanan demokratikleşme ve sivil toplum kavramlarının, Türkiye açısından da önem kazanması kaçınılmazdır. Bunun bir sonucu olarak da Türk modernleşmesinde devlet-sivil toplum ilişkileri ve sivil toplumun yeri günden güne artmaktadır.

Buradan hareketle bu çalışmada ülkemizde sivil toplumun tarihsel süreç içerisindeki gelişim sürecinden hareketle Türk modernleşmesinde sivil toplumun yeri ve önemi tartışılmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlayarak günümüze kadar, demokratikleşme ve modernleşme çabaları içerisinde devlet-sivil toplum ilişkileri incelenecektir. Bunun yanında ülkemizde sivil toplumun önündeki engeller ve sorunlar da analiz edilmeye çalışılacaktır.

1.OSMANLI'DA SİVİL TOPLUM

Günümüz Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal yapısının ve siyasal sisteminin Osmanlı toplumsal ve siyasal sisteminin etkilerini taşıdığı bilinen bir gerçektir. Bu sebeple Türkiye'de sivil toplumun tarihi gelişimi incelenirken, Osmanlı toplumunda sivil toplumun varlığı meselesinin de ele alınması gerekmektedir. Bu konuda literatürde farklı yaklaşımlara rastlanmaktadır. Osmanlı siyasi kültürü içerisinde sivil toplum unsurlarına rastlanmadığını iddia eden yazarlara karşı (Çaha, 1994 ve Çaha, 1996) tam tersine Osmanlı toplumsal yapısındaki pek çok unsurun sivil oluşum olarak değerlendirilebileceğini ve Osmanlı Devleti'nde devletin toplumun her alanına müdahale etmediğini vurgulayan görüşler de mevcuttur (Dursun, 1998: 99) Ancak şu da belirtilmelidir ki, Osmanlı'da sivil toplum olup olmadığı tartışmasından çok incelenmesi gereken, o dönemdeki sivil toplumun nitelikleri, tarihsel ve sosyal gelişimi ve bugüne yansımalarıdır.

Tarihsel bakımdan Osmanlı'da ve de genel olarak İslam toplumlarında sivil toplumun gelişmediğine yönelik Batıcı söylemin dayanak noktalarının eksik olduğu Osmanlı siyasal ve toplumsal yapısı derinlemesine incelendiğinde anlaşılabilir. Batılı pek çok düşünürün belirttiği gibi Osmanlı toplumu "monolitik" bir toplum değildir (a.g.e., 100). Bu toplumda her şey devlet demek değildir.

Osmanlı devlet ve toplum yapısı gereği merkez ve çevre ikilemi bariz bir şekilde görülmekte olup, merkezde hanedan ve ona bağlı seyfiyye ve kalemîyye bulunurken, çevrede ise reaya bulunmaktadır. Hanedanın ve ülkenin mutlak hakimi

sultanlar olarak düşünül­düğünden sultanların sınırsız bir yönetim gücüne sahip oldu­ğu ve sultanların bu gücünü sınırlandıran hiçbir dinamiğin bulunmadığı sanılmaktadır. Ancak aksine sultanların yönetme erkini sınırlayan ve bugünkü sivil toplum örgütlerinin fonksiyonlarına benzeyen üç unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki şer'î hukuk kurallarıdır. Zira, padişah, devletin yapısı gereği İslam hukukuna uymak zorundadır. Bu bakımdan İslam dini padişahın sınırsız görülen yetkilerini kısıtlayan temel unsurdur. İkincisi ise örfî hukuktur. Bilindiği gibi Osmanlı siyasal kültüründe örfî hukuk çok önemli bir yere sahiptir. Sultan örfî hukuka uygun hareket etmek durumundadır. Osmanlı yönetiminin üst seviyelerinde görevli ulemeden oluşan din bürokrasisi de sultanı sınırlandıran bir başka faktördür (Abay, 2004: 279).

Ancak bütün bunlara rağmen, Osmanlı siyasal ve toplumsal yapısının karakteristik özelliği olarak, gerek toplumsal alanda ve gerekse idari alanda sultanların mutlak etkisi söz konusudur. Osmanlı toplumunda siyasal yapılanmanın yukarıdan aşağıya doğru inen hiyerarşik ilişkiler şeklinde olması, sonuçta Batılı anlamda sivil toplum kurumlarının, kültürünün ve değerlerinin gelişmesine pek imkan tanımamıştır. Bununla birlikte her toplumu olduğu gibi Osmanlı toplumunu da kendi şartları içinde değerlendirmek gerekir. Bu bağlamda, Osmanlı toplumunda da sivil toplum diyebileceğimiz bir alan vardır ve bu alan o dönemin koşullarında son derece önemlidir.

Osmanlı siyasal yapısı ve bu siyasal yapıyı toplumun içselleştirmesinin ve sultanların güçlü otoritesinin ve en önemlisi güçlü devlet geleneğinin , sivil toplumun temel unsurları olan özerk sosyal sınıfların gelişmesini engellediğine yönelik görüşler mevcuttur. Bununla birlikte, Osmanlı toplumunda sivil toplum potansiyeli taşıyan pek çok unsurdan bahsetmek mümkündür. Bunlardan en önemlisi, Osmanlı Devleti'nin "millet sistemine" dayalı bir toplumsal yapısının olması ve farklı milletlere özerk bir alan tanımış olması sivil toplum görüntüsünü çağrıştırmaktadır. İkinci sivil toplum unsuru olabilme özelliğini taşıyan yapılanma ise "loncalar" dır. Loncalar, "bir taraftan İslami tasavvufî düşünceye fütüvvet ilkelerine bağlı kalarak tekke ve zaviyelerde ki şeyh mürit ilişkisine benzer işyerlerindeki usta çırak ilişkisi oluşturulan" ahilik teşkilatına dayanır. Zamanla şehirlerde merkezleşen ahilikler, esnaf birlikleri şekline dönüşerek loncalar şeklini almışlardır. Loncaların toplumsal işlevleri nedeniyle Osmanlı toplumsal yapısında bir sivil toplum unsuru olarak nitelendirilmesi son derece önemlidir. Üçüncü önemli sivil toplum unsur, kurumsallaşmış dini örgütlenmelerdir. Dini örgütlenmeler resmi düzeyde ve halk düzeyinde olmak üzere ikili bir yapılanma arz ederler. Resmi kanat Şeyhülislamın temsil ettiği ulema grubudur. Dini örgütlenmelerin halk kanadında ise tarikatların olduğu görülmektedir. Tarikatlar, Osmanlı'da devlet ile toplum arasında ikincil gruplardan doğan boşluğu doldurarak, devlet ile toplum arasında tampon görevi görmüş ve bu ikisi arasında etkileşimi sağlayan kanallardan biri olmuştur (Tosun, 2001: 218) En son ve en önemli sivil toplum unsurlarından biri de vakıflardır. Kurumsal anlamda bir sivil toplum örgütlenmesi olarak tarihten devraldığımız vakıflar, dünyada henüz, sosyal adalet, sosyal refah dengeli gelir dağılımı, sosyal güvenlik ve sosyal hizmet gibi kavramların telafuz edilmediği dönemlerde Osmanlı toplumunda sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel bir faaliyet alanı ve örgütlü sivil dayanışma örneği olarak teşekkül etmişlerdir. Vakıflar diğer sivil toplum potansiyeli taşıyan unsurlara göre daha bağımsız olmalarının yanında diğer unsurlara destek olmaları açısından da ayrı bir öneme sahiptirler (Tosun, 2001: 219).

Osmanlı toplum yapısı ile ilgili belirtilmesi gereken bir başka husus da Osmanlı'da devletin toplumsal hayatın her alanına müdahale etmeyen bir yapısının

olmasıdır. Osmanlı Devleti adaleti sağlamaya çalışan, ülkeyi düşmanlardan koruyan, topraklarını genişletmeye ve halkını daha fazla refah içinde yaşatmaya çalışan bir devlettir. Bu devletin sanata, kültüre, kişilerin özel hayatına, inançlarına ve eğilimlerine karışması söz konusu değildi. Dolayısıyla devlet karşısında toplum geniş bir özerk alana sahipti. Bu alan da o dönemin şartlarıyla sivil toplum açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir (Dursun, 1998: 100)

Tanzimat Sonrası Dönemde Sivil Toplum

Osmanlı toplumunda batılı anlamda sivil toplum taleplerinin başlangıç noktası, modernleşme taleplerinin başlangıç noktası ile paralel düşünülebilir. Osmanlı'dan günümüze modernleşme süreci, Tanzimat, Islahat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet diye kaba bir çizgi üzerinde ifade edilecek olursa, modernleşme talebinin aşağıdan yukarıya doğru değil, yukarıdan aşağıya doğru bir seyir takip ettiği görülmektedir. Bu süreçte siyasal amaçlı sivil toplum örgütlenme taleplerinin de kendini merkezin dışında hisseden kesimlerden gelmekte olduğu görülmektedir. Bunlar, bazı azınlık grupları, Jön Türkler ve devamı niteliğindeki İttihat ve Terakki Hareketi gibi farklı amaçlarla kurulmuş olan cemiyetler şeklinde ifade edilebilir (Abay, 2004: 280)

Batıya açılma dönemi, yani ondokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı'da sivil toplum örgütlenmelerinin de yoğunlaştığı dönem olarak kabul edilmektedir. Daha önceleri Sultan devletle milletin birliği prensibini esas alırken ondokuzuncu yüzyılda devletle toplumun amaçları arasında keskin bir ayrışmanın ortaya çıktığı görülmektedir. Bunun sağlayan da devletin itici gücü haline gelen bürokratik elitlerdir. Bu öncü kesimin elinde, devlet modernleşme aygıtı olarak görülürken, toplum, değişim alanı olarak kabul edildi. Bu süreçte kendini modernleştirimin sembolü olarak tanımlayan bu kesimin elinde, devlet, toplumu değiştirmenin öncü bir kurumu haline geldi. Bu sürece karşı çıkan kesimler cahil, gerici ve ilerlemeye karşıymış gibi tanımlanarak dışlanma yoluna gidildi (Çaha, 2003: 170).

Devlet seçkinlerinin modernleşme çabaları, Osmanlı'da merkez-çevre ilişkisinde de önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Devletin bu yöndeki atılımları bazı toplumsal grupların tepkisiyle karşılanmış ve bu gruplar geleneksel rollerini sürdürmeyi amaçlamışlardır. Bunun en güzel örneği yeniçeri ayaklanmalarıdır. Bu ayaklanmalar zaman zaman ayanlar ve ulema tarafında da desteklenmiştir. Bir sivil toplum unsuru olarak görülebilecek olan ayanların gerektiğinde devlet üzerinde büyük tesirlerde bulunması aslında Osmanlı'da sivil toplumun gücünün artmakta olduğunu göstermektedir. Ayanların yanında ulema da bu dönemin önemli toplumsal unsurlarından birini oluşturmakta ve zaman zaman devlet üzerinde baskı grubu oluşturabilmektedir. Ancak modernleşme dönemindeki bu adımların çok başarılı olduğunu söylemek yanlış olur. Zira bu süreçte ortaya çıkan entelektüel-bürokratik kesimin iktidarıyla beraber sivil toplum giderek canlılığını yitirmiştir. Cumhuriyetle beraber Osmanlı'da var olan sivil toplum kurumları da en az 1950'ye kadar sahneden çekilmiş ve meydan tümüyle merkeziyetçi bürokratik yönetime terk edilmiştir (a.g.e. ,170-172).

Ondokuzuncu yüzyıl modernleşme çabalarının sivil toplumun gelişimi bakımından önemli iki sonucu, anayasal bir sistemin kademe kademe gelişmesi ve devletçi seçkin, entelektüel bürokrat kesimin ortaya çıkmasıdır. Modernleşme çabaları hukuksal alanda anayasal bir sistemin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştı. 1808 Sened-i İttifak, 1839 Gülhane Hattı Hümayunu, 1856 Islahat Fermanı, 1839-1876 Tanzimat döneminde gerçekleştirilen idari kurumlar ve 1876'da ilk Osmanlı Parlamentosu'nun açılması sivil toplum lehine atılan adımlardır. Her bir hukuksal

reform, devletin varlık alanını biraz daha daraltıyor ve sivil toplum inisiyatifini biraz daha genişletiyordu. Hukuksal temeller üzerinde sivil toplum cephesinde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak hukuksal reformların beklendiği ölçüde sivil toplumun otonomisine yol açmadığı görülmektedir (a.g.e., 174)

Tüm bunların yanında Osmanlı'nın son dönemlerinde sivil toplum adına önemli bir gelişme de Şerif Mardin'in ifadesiyle "Osmanlı Devleti'nde hatırı sayılır bir kamuoyunun oluşması" dır. Şinasi ve Namık Kemal gibi düşünürler sayesinde gazetecilik ve kamuoyu konusunda önemli adımlar atılmıştır. Bunun yanında, belki daha da önemli olanı, "kamu çıkarı" gibi kavramların da 19. yüzyılda, geleneksel bir Osmanlı öğesi olan devlet çıkarlarından ayrı ve farklı olarak geliştiği görülmektedir (Mardin, 1986: 1921-22)

Toplumsal ve siyasal alanda pek çok değişime öncülük etmiş, Türk siyasal hayatı açısından Cumhuriyet sonrasında ortaya çıkacak olan bir takım fikirlerin temellerinin atıldığı II. Meşrutiyet dönemi olumlu ve önemli bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem içerisinde siyasete olan ilgi artmış, tebaadan vatandaşa geçiş, siyasal anlamda kamuoyunun gelişmesi, meclis içi demokrasi, özgürlük, iktisadi ve siyasi bağımsızlık fikri, iktisadi ve sosyal kalkınma kavramları, II. Meşrutiyet'in ürünleri olarak siyasi hayatımızda yerini almıştır. Türkiye özellikle Cumhuriyetin ilanının hemen öncesinde, II. Meşrutiyet'in ortaya çıkardığı bu sonuçlarla toplumsal ve siyasal alanda büyük değişimler yaşamıştır (Arslanel, 2001: 101)

2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE SİVİL TOPLUM

Cumhuriyet dönemine her ne kadar yeni bir devlet ve toplum projesi ile girilmiş olsa da, sivil toplum örgütlenmesi açısından Osmanlı'dan devralınan siyasal ve toplumsal kültürün büyük ölçüde devam ettiği görülmektedir. Cumhuriyet döneminde ayrı bir yeri olan Tek Partili Dönemin modernleştirici anlayışına ters düşen hiçbir örgütlenmeye geçit vermediği bilinmektedir. Ancak çok partili dönem bütün eleştirilere rağmen demokrasinin kısmen de olsa gelişmeye başladığı, toplumsal bazda görece özerk ortamların oluşmaya başladığı, toplumdaki farklı kesimlerin örgütlenmeye başladığı ve bu bakımdan da sivil toplumun serpilmeye başladığı bir dönemdir (Abay, 2004: 108).

Cumhuriyet döneminde sivil toplumun gelişimi üç dönem halinde incelenebilir. Öncelikle Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasına müteakip yaşanan Tek Parti Dönemi, ardından 1946 yılında Çok Partili Döneme Geçiş ve 1980'e kadar sivil toplumun gelişimi ve son olarak da 1980'den günümüze devlet-sivil toplum ilişkisi şeklinde dönemlere ayrılabilir.

Tek Parti Döneminde Sivil Toplum

Türkiye'de devlet geleneğinin oluşumu açısından Tek Parti dönemi önemli bir aşamadır. Geleneksel Osmanlı yapısından sonra modern bir toplum ve devlet yapısına geçiş ve bu amaca yönelik yeniliklerin yapıldığı bir dönemdir. Devletin meşrutiyet temelleri yeniden biçimlendirilirken, toplumun devlet karşısındaki konumu ve devlet ile toplum arasındaki alanın özellikleri de değiştiriliyordu (a.g.e., 110).

Osmanlı Devleti'nden devralınan devlet nitelikleri 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile bütünüyle değişmiştir. Meşrutî sistemin yerini, bütün yetkilerini Büyük Millet Meclisine veren halk egemenliğine dayalı cumhuriyet sistemi almıştır. Devlet-padişah anlayışı, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile yerini devlet-ulus anlayışına bırakmıştır. Daha sonra 1924 Anayasası ile haklar ve özgürlükler meselesi Teşkilat-Esasiye Kanunu'na göre daha esnek düzenlenmiştir. 1924 Anayasası'ndaki bu esneklik, gerek Tek Partili dönemde gerekse Çok Partili Dönemde rahat uygulanabilirliği

sağlarken, aynı zamanda daha sivil bir görünüme sahip olduğu görüşü kabul edilmiştir (Tosun, 2001: 258).

Ancak 1924 Anayasası'nın getirdiği bir takım yenilikler sivil toplumun oluşması için gerekli zeminin hazırlanmasında önemli gelişmeler olmasına rağmen yeterli değildi. Zira Tek Parti Dönemi'nde yapılan pek çok yasal değişiklik sonucunda demokratikleşme ve modernleşme sürekli yasal düzenlemelerle sağlanmaya çalışılmış, bu sürecin sonunda da Murat Belge'nin ifadesiyle "sivil toplumdan çok bürokratik toplum denilebilecek yeni bir modele varılmıştır" (Belge, 1986: 1920).

Tek Parti Döneminde özellikle 1926 yılı sonrasında CHP'nin mutlak egemenliği sonrasında sivil toplum kurumlarının oluşturduğu özerk alanlar ortadan kalkmaya başlamıştır. Tek Parti yönetimi, hukuki düzenlemelerle, sivil toplum kurumlarına özerk alan bırakılmamaya çalışılmıştır. Yine bu dönemde sivil toplum kurumlarının gelişiminde bir duraksama ve sayılarında düşme görülmüştür. Yapılan hukuki düzenlemeler ile meslek ve esnaf örgütleri denetim altına alınmıştır. Dini örgütlenmelerin ve tarikatların engellenmesi amacıyla tekke ve zaviyeler kapatılmıştır. Takrir-i Sükun Kanunu ile de sivil örgütlenme çalışmaları önemli bir darbe almıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin yönetime hakim olmasından sonra dernekleşme oranında düşüş başlamıştır. Tel Parti yönetimi kendisinin yan kuruluşu olmayan sivil toplum kurumlarının tasfiyesi yoluna gitmiştir. Osmanlı'dan itibaren süregelen Türk Ocakları, Türk Kadınlar Birliği gibi dernekler tasfiye edilenlerden bazılarıdır (Çaha, 2003: 202).

1923-1950 arası dönem sivil toplum açısından incelendiğinde siyasal aktörlerin kafasındaki düşünce ve gönülleriindeki eğilimden çok, toplumun teşkil ettiği görüntü ve dönemin politikaları çerçevesinde şekillenen toplumsal yapı önem kazanmaktadır. O dönemde iktidarda bulunanlar gerçekte demokrasiyi Türk toplumunun siyasal yapılanmasında nihai bir hedef olarak tasavvur etmiş olsalar bile sıfır noktasından başlayan ve mevcut topluma değil, gelecek, yaratılacak yeni bir topluma dönük demokrasi anlayışı, demokrasiyi halka değil, yönetici kesime mal edici bir siyasal rejim haline getirmiştir (a.g.e., 208).

Kültürel düzey açısından da değerlendirildiğinde Tek Parti Dönemi olumsuz bir tablo çizmektedir. Yürürlüğe konulan "milliyetçilik" politikaları ve inşa edilmeye çalışılan ulus-devlet çabaları toplumu kültürel bakımdan tek sesli, tek dinli, tek dilli bir yapı haline getirmeye zorlamıştır. Kültür devletin resmi ideolojisi doğrultusunda devlet tekelinde kalmıştır. Ve dolayısıyla sivil toplumun en önemli unsurlarından biri olan çok seslilik bu dönemde mevcut değildir. Bu noktada kültürel düzeyde bir sivil toplumun varlığından söz edilmesinin son derece zor olduğu açıktır (Dursun, 104).

Çok Partili Hayata Geçiş ve Sivil Toplumun Gelişimi

Türkiye'de tek partili dönem 1946'da yerini çok partili hayata bırakmıştır. İlk kez tek dereceli ve çok partili seçimin yapıldığı 1946'da iktidar olamamasına rağmen Demokrat Parti'nin gösterdiği başarı, muhalefetin sesini daha özgürce yükseltmesine imkan vermiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası ortamın etkisiyle "tek partinin baskı ve yetersizliklerinden bunalmış bulunan Türkiye'de demokratikleşmeyi ve sivil toplum arayışlarını birdenbire yepyeni boyutlara ulaştıran muhalefet, basının nitelik ve nicelikçe hızla gelişmesine yol açmıştır (Gevgilili, 1986: 220). 1939'da devlet eliyle kurulan Basın Birliği 1946'da dağılmış, yeni Gazeteciler Cemiyetleri kurulmaya başlanmış, basının kamuoyu oluşturma işlevi üzerindeki devlet baskısı kalktıkça yeni eğilimler partileşmeye başlamıştır. Tosun'un ifadesiyle 1946 sonrası dönem "Tanzimat, Meşrutiyet ve tek partili dönemde tohumları atılan, ancak yeterince gelişmeyen

demokrasinin, sivil toplumun yeni bir formasyonla biçim kazanmaya başladığı dönemdir” (Tosun, 2001: 269).

Çok Partili Dönem ile birlikte sivil toplum açısından da yeni bir dönem başlamıştır. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte Tek Parti Döneminde yasak getirilen sivil toplum unsurlarının tekrar ortaya çıkmaya başlamıştır. Tekrar ortaya çıkan sivil toplum unsurlarının ardından, öncelikle dini gruplar, işveren kesimi, işçi sendikaları, köylü grupları ve medya gelmekteydi (Çaha, 2003: 237).

14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra Demokrat Parti ezici bir üstünlükle, on yıl sürecek iktidara sahip olmuştur. Demokrat Parti, iktidarının ilk yıllarında egemen olan özgürlük ve serbestlik havası yerini, ekonominin kötüye gitmesiyle beraber, muhalefetin yasal veya idari yöntemlerle susturulması için çabalar aramaya bırakmıştır. Siyasal partiler, basın, sendikalar, üniversiteler vb. yasal yollarla baskı altına alınmaya çalışılmıştır. Bu duruma örnek olarak; Demokrat Parti iktidara geldiği ilk yıllarda yürürlüğe koyduğu Basın Kanunu'nun bir çok maddesinin antidemokratik yönde değiştirilmesi, 6-7 Eylül olaylarından sonra 1955 yılında ordudan yardım istenerek sıkıyönetim ilan edilmesi ve ardından basına suçlar ve sınırlamalar getirilmesi, üniversitelerin özerkliklerinin ortadan kaldırılarak, öğretim üyelerine siyasi yayın ve beyan yasağı getirilmesi sayılabilir (Tosun, 2001: 274-275). Demokrat Parti, kendisine karşı yürütülen her türlü muhalefeti kontrol altında tutmak, muhalefetin faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olmak için “Tahkikat Komisyonları” kurmuştur (Ahmad, 1992: 86).

1950-60 yılları arasında gittikçe kötüleşen bir iktidar-muhalefet ilişkisi, toplumda giderek dozu artıran bir gerginliğe dönüşmüştü. Demokrat Parti daha çok ticaret, sanayi ve köylü kesimi tarafından desteklenirken, toplum içinde konumunu giderek kaybeden sivil-asker bürokrasisi, Cumhuriyet Halk Partisi'ni destekliyordu. Demokrat Parti iktidarını sürdürürken, Cumhuriyeti kuran, siyasal süreci denetleyen asker-sivil bürokrat ve aydın kadronun muhalefet kanadında yer aldığı ve uygulanan politikardan gördüğü zararı ve duyduğu rahatsızlığı göz ardı etmiştir. Bu göz ardı etmenin faturasını da 1960 darbesiyle ödemiştir (Arslanel, 2001: 126).

27 Mayıs 1960 Müdahalesinde siyasal rejim bunalımı, sivil toplum kesimlerinin de taraf olmaları ile sonuçlanmış, yalnızca askeri bir müdahale olmayıp “sivil toplumun kendi dinamikleri çerçevesinde gelişmiş olan toplumsal bir başkaldırıdır” (a.g.e., 127).

1960 Müdahalesi'nin ardından yapılan 1961 Anayasası'nın düşünce, ifade, örgütlenme, basın yayın ve kişisel haklar alanındaki özgürlükleri güvenceye alması, sosyal adalet ilkesine dayalı bir devlet modelini öngörmesi sivil toplum açısından olumlu gelişmelerdir. Anayasanın çoğulculuk, katılım ve demokrasi yönündeki vurgularıyla, haklar ve özgürlükler alanında gözlenen nispi ferahlama 12 Mart 1971 tarihinde verilen muhtıra kadar devam etmiş, haklar alanındaki serbestlik 1960-1971 arasında partiler yelpazesine, sendikalara ve derneklere de yansımıştır (Tosun, 2001: 279-280).

1970'lerden itibaren ortaya çıkan siyasal alandaki kutuplaşma, sivil toplum kuruluşların da etkilemiştir. Siyasal partiler sivil toplum kuruluşlarını, kendi konumlarını güçlendirmek ve oy potansiyellerini arttırmak için kullanmışlardır. Ordu 1971 Muhtırası ile siyasal kamplaşmaların sorumlusu olarak görülen derneklere sınırlamalar ve yasaklar getirilmiştir. 1971 Muhtırasından sonra yapılan anayasa değişikliği ile memurların sendika kurma hakkı kaldırılmıştır (Arslanel, 2001: 128). Bunun yanında sendikaların, basın kuruluşlarının özgürlükleri sınırlandırılmış, TRT'nin ve üniversitelerin özerkliğinin kaldırılmasını amaçlayan yasal düzenlemeler

getirilmiştir. Bu gelişme sivil toplumu zayıflatmış ve toplumu demokrasinin sivil özünden uzaklaştırmıştır. 1973’de yeniden Anayasa değişikliği ile yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerde “sivil toplum karşısında devleti güçlendirecek”, “her türlü muhalefeti hızlı ve amansız biçimde bastırarak özel mahkemelerin kurulduğu, üniversitelerin öğrenci ve fakülte radikalizmini engellemek için yeniden düzenlendiği, sendikaların pasifleştirildiği” görülmektedir (Ahmad, 1992: 204-205).

1970-80 arası dönem Türk siyasi hayatı açısından en kargaşalı günlerin yaşandığı yıllar olmuştur. Sağ sol çatışması en üst düzeye tırmanmış ve toplumda yaşanan kavgalar, öğrenci olayları önlenemez bir hal almıştır. Sistemin toplumun isteklerine karşılık vermemesi sonucunda 1980’lere gelindiğinde siyasal, ekonomik ve toplumsal bunalımlar ve kutuplaşmalar yeni bir askeri darbeye, dolayısıyla demokrasinin bir kez daha kesintiye uğramasına neden olmuştur.

1980 Sonrası Türkiye’de Sivil Toplum

Siyasal alanda yaşanan kutuplaşmalar, ekonomik darboğazlar ve bunların yansıması olarak toplumsal bunalımlar, 12 Eylül 1980 Müdahalesinin yapılmasına ve demokrasinin, 1960 müdahalesi ve 1971 muhtırasından sonra üçüncü kez sekteye uğramasına sebep olmuştur. 12 Eylül müdahalesinden sonra 1983 yılına kadar bir ara rejim dönemi yaşanmış, 1982’de yeni bir anayasa halk oylaması ile kabul görmüştür. 1982 Anayasası’nın temeli, özgürlük ve demokrasiden çok, devlet ve otoriteye dayalı bir anayasa olduğu söylenebilir.

Anayasanın haklar ve özgürlükler alanına ilişkin düzenlemelerinde ilk dikkati çeken ve onu 1961 Anayasası’ndan ayıran nokta “insan haklarına dayalı devlet” ilkesinden “insan haklarına saygılı devlet” ilkesine geçilmesidir. Soysal’a göre bu fark basit bir üslup farkı olmaktan öte, 1982 Anayasası’nın temel tercihini yansıtmaktadır. İnsan haklarının önüne “toplum huzuru”, “milli dayanışma” ve “adalet anlayışı” kavramlarını geçiren Anayasa “bireyle toplum arasında toplumu, insanla devlet arasında devleti tercih eden bir anayasadır (Tosun, 2001: 306). 1982 Anayasası hak ve özgürlükler açısından son derece katı ve sert bir anayasa olmuştur.

Anayasadaki bu düzenlemelerin yanında toplumdaki aşırı kutuplaşma ve siyasallaşmanın başlıca sorumluları olarak görülen siyasal partiler ve sendikaların 12 Eylül yönetimi tarafından ilk elden faaliyetleri yasaklanırken, ardından kapatılmışlardır. İkinci aşamada sivil toplumun diğer kurumları olan basın, dernekler ve üniversitelere yönelik düzenlemeler yapılmıştır. 1961 Anayasası’nda yarı-resmi organlar olarak düzenlenen Mimar ve mühendis Odaları, Tabip Odaları, Barolar, Ticaret ve Sanayi Odaları gibi kitle meslek kuruluşları, yeni anayasanın 135. maddesiyle kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları şeklinde ifade edilerek, kuruluş amaçları dışında faaliyet gösteremeyecekleri, siyasal partiler, sendikalar veya derneklerle ortak hareket edemeyecekleri, siyasetle uğraşamayacakları hükme bağlanmıştır. bu anlamda söz konusu kuruluşlar devletin idari ve mali denetimi altına alınarak, tamamen birer devlet kurumu gibi düzenlenmişlerdir (a.g.e., 307).

1980 sonrası dönemde ekonomik alanda alınan 24 Ocak kararları ile başlayan süreçte Türkiye demokratik Batı dünyası ile birleşme yönünde bir adım daha atmış ve serbest piyasa ekonomisine doğru eğilmeye başlamıştır. Gerek içeride ortaya çıkan sosyal gruplardan gelen tazyikler, gerekse dış dünyadan gelen baskılar sonucunda devlet dini haklar, kadın hakları, çevre, eğitim politikaları, etnik, kültürel haklar ve ekonomik haklar konusunda önemli adımlar atmıştır. Bunlardan en önemlisi anayasa itibarıyla ekonomide devletçi bir politika seçilmesine rağmen serbest piyasa ekonomisi yönünde politikalar belirlemiştir. Bu nedenle devlet aslında anayasanın gerisinde kalmıştır.

Toplumsal dinamizm devleti çok belirgin bir şekilde aşmış ve devletin 1990'lı yılların ortasındaki karşı atağı bu konuda ciddi kriz kaynağı teşkil etmiştir. Türkiye'de 1980 sonrasında görülmekte olan laik-şeriatçı, Alevi-Sünni, Kürt-Türk gibi kimlik ayrışmalarının arka planında ciddi biçimde devletin toplumun gerisine düşmüş olması yatmaktadır. Devlet toplumun gerisine düşünce bizzat kendi eliyle çatışma alanları ortaya çıkararak hegemonyasını sürdürmeye çalışmaktadır. Ancak çatışma unsurlarıyla da bunun her zaman mümkün olmayacağını anlayınca bu kez 1990'lı yılların ortalarından itibaren olduğu gibi zor kullanılarak toplumsal bazı kesimlerin seslerini kısma politikası izlemeye başlamıştır (Çaha, 1997: 38).

1980'li yıllarda -özellikle 83 sonrası dönemde- demokrasinin var olabilmesi için sivil toplumun oluşturulması gerektiği bütün siyaset çevreleri tarafından savunulur hale gelmiştir. Yapılan tartışmalarda, sivil toplumun, askeri toplumun karşıtı bir kavram gibi algılanması, gerek sağ, gerekse sol siyasi kesimlerin sivil toplum kavramına dört elle sarılmalarına neden olmuştur. Sonuç olarak da Sarıbay'ın ifadesiyle "sivil toplumculuk" olarak adlandırılabilir siyasi bir tutum oluşmuştur. (Sarıbay, 1998: 95). Sivil toplumculuk zamanla toplumdan yana olma ile bir tutulan demokrasinin, bir örgütlenme şekli olduğunu unutturmuş ve her derde çare olabilecek bir araç halini almıştır (a.g.e., 95-96).

1983 sonrasında siyasi hayattaki hareketliliğin yanı sıra sivil toplum hareketlerinde de bir canlanma ve artış olmuştur. Yine bu dönem demokratikleşme yönünde isteklerin de arttığı bir dönem olmuştur. Bu yıllarda çevre, turizm, sağlık insan hakları, kadın hakları ve etnik haklar gibi toplumun belli başlı gruplarını kapsayan spesifik konular üzerinde yoğunlaşmış ve sosyal platformda bu konularla ilgili talepler etrafında siyaset yapılmaya başlamıştır. Konuların her birini savunan bir sosyal grup gelişmiş ve kendi alanında devlet üzerinde etkin olmaya, devletten bir takım haklar koparmaya ve devlet politikalarını etkilemeye başlamıştır. (Çaha, 2003: 262).

1980'li yılların başından itibaren aşama aşama gelişen, kamusal yaşamda sesini duyuran ve 1990'lı yıllarda da bir kısmı devlet üzerinde denetim kurmak amacıyla Türkiye çapında kampanyalar başlatacak kadar farklılaşan, kamusal yaşama farklı talepleri aktaran canlı, otonom bir sivil toplum oluşumuyla karşı karşıya kalınmıştır.

Ancak 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu toplantısı çizilen bu pembe tabloyu bir kez daha tersine çevirerek Türk siyasi hayatı literatürüne "postmodern darbe" olarak giren 28 Şubat Sürecini başlatmıştır. Nitekim o meşhur MGK toplantısından iki ay önce bir subay; "Generaller, sivil toplumun, demokratik haklarını kullanmak suretiyle laik cumhuriyeti savunmak için bir kampanya başlatarak acilen kitlesel gösteriler yapması gerektiğini düşünüyor" açıklamasını yapmıştır (Bayraktar, 2005:19). Generallerin arzuladığı hareket aslında son bir yıldır gerçekleşiyordu. Şöyle ki, Susurluk'ta meydana gelen ve devleti sarmış gayri meşru ilişkilerin geldiği noktayı gözler önüne seren kazanın ardından "Aydınlık için 1 dakika karanlık" eylemi, hiç kimsenin öngörmediği bir hızla gelişip, ülkenin her köşesinde her akşam protesto gösterileri düzenlenmesi noktasına gelmişti. Şubat başlarında başlayan bu kampanya yavaş yavaş İslami hareket karşıtı bir gösteri olarak sunulmaya başlamıştı. Böylece, generaller, müdahalelerinin meşruiyetini bir anlamda bu ulusal hareketlenmeden almışlardı. 28 Şubat müdahalesinin sivil toplumla olan ilişkileri sonraki aylarda da devam etmiştir. Nitekim MGK bir seri brifing düzenleyerek müdahalesinin gerekçelerini, gazeteciler, hukukçular, akademisyenler, bürokratlar gibi sivil toplumun önde gelen aktörlerine anlatarak müdahalenin meşruiyet zeminin sivil toplum içinde genişletmeye devam etmiştir (a.g.e., 20).

Zira MGK'nın 28 Şubat tarihli bildirisini takiben ülkenin en büyük iki sendika konfederasyonunun –Türk-İş ve DİSK- başkanları ve TESK başkanı ortak bir şekilde laik ve çağdaş demokratik Cumhuriyet'in tehlikede olduğu ve Parlamento'nun krize bir çözüm bulacağı beklentisiyle MGK bildirisine tam destek verdiklerini ifade ettiler. Birkaç gün sonra TOBB da bu oluşuma katıldı ve başkanının yaptığı açıklamada TOBB'nin MGK bildirilerinin uygulanmasının takipçisi olacağını ve TOBB üyelerinin her platformda hükümetten rahatsız olduklarını açık bir şekilde ifade edeceklerini ekledi (Özbudun, 2003: 25).

21 Mayıs'ta Türk-İŞ, DİSK, TOBB, TESK ve TİSK ortak bir bildiri yayınladılar. Bildiriye göre, demokratikleşme durmuştu. Demokrasinin temel kurumları aşılıyordu. Basın özgürlüğü silahlı ve ekonomik saldırılara maruz kalmıştı. Atatürk'ün kurduğu çağdaş ve laik Cumhuriyet tehdit altındaydı. Türkiye Cumhuriyeti'nin temel nitelikleri aşınmaktaydı, gerici hareketler desteklenmişti ve ülke karanlığa doğru gitmekteydi. Bu bildiriye göre irtica büyük bir tehdit olmuştu. Bildiri, milli birliği güçlendirmek ve problemlere çözüm getirmek üzere yeni bir hükümet çağrısıyla son buluyordu. (22 Mayıs 1997 tarihli Radikal Gazetesinden aktaran; Özbudun, a.g.e., s. 125). Bu sivil girişimin liderleri yeni hükümet çağrısını 16 Haziran 1997'de Cumhurbaşkanı Demirel'le yaptıkları toplantıda da tekrarladılar. Bu sivil girişim ki ülkenin en büyük iki sendikasını, en büyük iki işadını derneğini, esnaf ve zanaatkarlar konfederasyonunu bir araya toplaması açısından Türk demokrasi tarihinde eşine rastlanmayan çok önemli bir olaydır. Ancak bu girişimin, gerçek bir askeri darbe tehdidi olmasaydı da bu şekilde davranıp davranmayacakları tartışmaya açıktır. (a.g.e., 125).

3. TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUMUN SORUNLU ALANLARI VE ÇÖZÜMLERİ

Sivil toplumun oluşması için hem devletin hem de toplumun taşıması gereken bir takım özellikler vardır. Sivil toplumun Batı'daki şekliyle gelişebilmesi için devletin taşıması gereken iki temel özellikten biri hukuk devleti, diğeri de faaliyetleri itibariyle sınırlı bir devlet olmasıdır. Hukuk devleti özelliği devletin, tüm vatandaşları eşit statüde kabul etmesini, suç işlemedikçe tüm vatandaşların masum olduklarını, temel haklarının hiçbir şekilde kısıtlanamayacağını ve yöneticilerin keyfi tutumlardan sakınmalarını gerektirir. Bundan da önemlisi toplumsal yaşamın kültürel, siyasal ve iktisadi alanlarında sivil toplum örgütleri arasında gelişecek olan rekabette taraf olmaması devletin ancak bir hukuk devleti olmasıyla mümkündür. Bir toplumda sivil toplumun gelişebilmesi için devletin ayrıca faaliyetleri itibariyle de sınırlı olması gerekir. Devlet, siyasal kültürel, sosyal ve iktisadi faaliyetler içinde ne kadar fazla yer alırsa, sivil toplumun var olma alanını da o oranda daraltmış olur (Çaha, 1999: 71-72).

Türkiye'deki sivil toplum, Batı'dakine benzer bir şekilde aşağıdan yukarıya doğru kurulmamıştır. Türkiye'de devlet geleneğinin baskınlığı ile özerk bireysellik ve vatandaşlığın zayıf durumda olması yüzünden Batı Avrupa'dakine benzer sivil toplumun gelişemediği veya böyle bir oluşumun önünde çok ciddi engeller olduğu söylenebilir (Mardin, 1986: 1922).

Türkiye'de sivil toplumun gelişimi önündeki en önemli iki faktörden ilki, güçlü devlet-zayıf toplum yapılanmasının beraberinde getirdiği demokrasiye geçiş problemleri ve ordunun siyasal sistem içindeki rolü, ikincisi ise, demokratik bir sivil toplumun varlığı için gerekli koşulların sağlanması, devlet-sivil toplum ilişkilerinin demokratikleşmesi sorunudur. Koşullara ilişkin sorunlar genellikle sivil toplumun örgütlenmesini belirleyen yasal çerçeveye, toplumsal kültüre, sivil toplum örgütlerinin yapısal-örgütsel sorunlarına gönderme yaparken, birinci gruptaki sorunlar kökenleri

daha derinde olana siyasal kültürden, siyasal sistemin ve kurumların işleyişinden ve devletin yeniden kurgulanması sürecine ilişkin zihinsel arka plandan kaynaklanır (Tosun, 2001: 348).

Türkiye’de sivil toplum konusunda en önemli olumsuzluk Cumhuriyet döneminin ilk yılları olan Tek Parti Döneminde yaşanmıştır. Tek Parti Dönemi Osmanlı’dan bir sivil toplum mirası devralmıştır. Osmanlı son döneminde medrese, tarikatlar, vakıf gibi “geleneksel” sivil toplum kurumlarının yanı sıra; özel teşebbüs, ekonomik gruplar, siyasal partiler, dernekler, işçi hareketleri, kadın hareketleri, medya ve siyasal ideolojiler gibi “modern” sivil toplum unsurlarının önemli ölçüde geliştiği görülmektedir. Ancak Tek Parti döneminin “tek tipleştirme” ve “homojenleştirme” politikaları karşısında bu tür sivil toplum unsurlarının bir işlevi kalmamıştır. Yapılan reformların hiç birinde sivil toplum unsurlarını yaşatacak bir uygulama söz konusu olmamış, aksine sivil toplum dinamiğini tamamen yok edici uygulamalar söz konusu olmuştur (Çaha, 1999: 77).

Türk sivil toplumunun temel problemleri olarak karşımıza dört önemli sorun çıkmaktadır. Öncelikle Türk Anayasası geniş çaplı demokratik ve özgürlük taleplerini karşılayacak bir görünüm sergileyememektedir. Anayasanın temel ilkeleri 1930’lu yılların CHP ağırlıklı normlarına göre oluşmuştur. Oysa 1990’lı yılların Türkiye’si batıyla daha fazla bütünleşmeye çalışan demokrasi ve insan hakları yönünde arayışı olan bir toplum profiline sahiptir. Anayasa bu bakımdan mevcut dinamiklerin özgürlükçü bir temelde siyasal ve sivil toplum dinamizmine dönüşmesine engel teşkil etmektedir (a.g.e., 82).

İkinci olarak ordunun siyasal yapıdaki etkin rolü ve sitem üzerindeki vesayeti Türk siyasal yaşamı boyunca sivil toplumun gelişmesinin önünde önemli bir engel teşkil etmiştir. Ordunun siyasal yaşam içerisindeki yerinin artması devletin hukuk devleti olmasını da engellemektedir (a.g.e., 82-83).

Üçüncü olarak iktisadi politikalar uzun süreli özelleştirme hedeflerine rağmen serbest piyasa ilkelerine tamamen kavuşabilmiş değildir. Özelleştirmenin başarılı bir şekilde tamamlanamamış olması ve piyasayı tekel, kartel ve tröstleşmeden kurtaracak yasal düzenlemelerin yeterince yapılanmamış olması piyasa ekseni bir sivil toplum oluşumunun önünde çok ciddi bir engel teşkil etmektedir (a.g.e., 83).

Son olarak, Türk siyasal yaşamının uzlaşmacı, diyaloga ve uzlaşmaya dayanmayan çatışmacı görüşler etrafında kutuplaşmış olmasıdır. Oysa demokratik rejimlerde özgürlükler ancak karşılıklı hoşgörü ve tolerans ortamında gelişebilmektedir. Bu durum da ülkemizde sivil toplumun gelişmesini engelleyen faktörlerden biridir (a.g.e., 83-84).

Bütün bu olumsuzlukların yanında üzerinde durulması gereken bir konu da Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyelik sürecidir. Bu noktada bir kısır döngüden bahsedilebilir. Şöyle ki Avrupa Birliği’nin Üyelik için Türkiye’den talepleri arasında güçlü bir sivil toplumun olması için gerekli altyapının ve düzenlemelerin yapılması da bulunmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’nin üyelik sürecinde atılan/atılacak adımlarda sivil toplumun etkisi çok büyüktür. Zira Türkiye’ye müzakere tarihinin verildiği Aralık 2004 Zirvesi’nden dönüşte Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, bu sürece en büyük katkısı olanlardan birinin de sivil toplum kuruluşları olduğunu belirtmiştir. Yani Avrupa Birliği ile ilişkilerin böyle bir noktaya geldiği 2000’li yıllar sivil toplumu gelişimi açısından son derece önem taşımaktadır.

Türkiye’de sivil toplumun önündeki bu engellerin kaldırılması için yapılması gerekenlerin başında gerekli yasal düzenlemeleri yapmak ve gerektiğinde Anayasa değişikliklerine gitmek gelmektedir. Zira yukarıda da belirtildiği gibi özellikle Avrupa

Birliği'ne üyelik sürecinde pek çok Anayasa değişikliği gündeme gelmiştir. Anayasanın günümüz şartlarına uyumunu sağlamak üzere özellikle temel haklar ve özgürlüklerle ilgili maddelerinde değişikliğe gidilmelidir.

Bu konuda alınabilecek diğer bir tedbir de sosyal gruplar üzerindeki devlet baskısının kaldırılması yönünde olmalıdır. Sivil toplumun ve demokrasinin en önemli özelliği çoğulculuk ve farklılaşmadır. Bu noktada her bir sosyal yapılanma farklı bir sese ve renye işaret etmektedir.

Sivil toplumun geliştirilmesi için alınması gereken bir diğer tedbir ekonomik alanla ilgilidir. Ekonomik alanda aktif ve etkili sivil toplum unsurlarının oluşması ekonomik rekabetin oluşmasına bağlıdır (a.g.e., 83-93).

SONUÇ

Demokratikleşme ve modernleşme sürecinde sivil toplumun rolü konusundaki tartışmalar son yıllarda ülkemizde giderek artmıştır. Gönüllü birlikleri, örgütsüz sivil inisiyatiflerin ve toplumsal hareketlerin oluşmasında küreselleşmenin ve özellikle Avrupa Birliği adaylık/üyelik sürecinin önemli katkısı olmuştur. Ancak hala günümüz Türkiye'sinde demokratik bir sivil toplum ve kamusal alanın tam anlamıyla gelişmiş olduğu söylenemez.

Türkiye, bütün dünyayı etkileyen Doğu Bloku'nun çökmesi sonucunda başlayan liberal akımlardan etkilenmiştir. Devletin ekonomi alanındaki etkin rolünden geri adım atması, s,yasal toplumun faaliyet alanının sivil toplum lehine daraltılması yönündeki eğilimler, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de olumlu gelişmeler sağlamıştır. Bu gelişmeler sivil toplum alanındaki gelişmelere de öncü olmuştur. Ancak Anayasa'ya dayalı yasal sınırlamalar nedeniyle, bir takım engellerle karşılaşılması kaçınılmaz olmuştur. Çeşitli tarihlerde yapılan Anayasa değişiklikleri ile toplumsal örgütlenme ve siyasal katılım ile ilgili engeller büyük ölçüde aşılmıştır. Yine de, farklı düşüncelerin ifade edilmesine imkan tanıyacak yeni hukuki düzenlemelerin yapılması sivil toplumun, daha demokratik bir ortamda ve daha etkili olacak bir biçimde oluşmasını sağlayacaktır.

Devlet-sivil toplum ilişkisinin demokratikleşme sürecine katkı sağlayabilmesi devletin kendi dışında oluşacak özerk bir sivil toplumu tanımalarına bağlıdır. Demokratik bir sivil toplumun oluşabilmesi ancak demokratik bir devlet vasıtasıyla oluşur. Demokratikleşme süreci içinde devlet-sivil toplum arasındaki etkileşim sonucunda, toplum ile devlet arasındaki uzaklığın ortadan kalkması sağlanırken; devlet açısından toplum, bir korku ve tehdit unsur olmaktan çıkacak, toplum açısından ise devlet bir baskı merkezi olarak görülmekten kurtulacaktır.

KAYNAKÇA

ABAY, A. Rıza, “Bir Sosyal Politika Olarak, Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Yeri”, **Sivil Toplum Dergisi**, Sayı:6, İstanbul, 2004

ABAY, Ali Rıza, “Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri”, **3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi**, 25-26 Kasım 2004, Eskişehir, ss. 271-281

AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (Çev.: Ahmet Fethi), İstanbul, 1992

- ARSLANEL, Nazan, **Türkiye’de Demokrasi Sürecinde Sivil Toplumun Gelişimi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2001
- BAYRAKTAR, Ulaş, “Hangi Sivil Toplum, Nasıl Bir Demokrasi? 1990’lı Yılların Türkiye’inde Sivil Toplum(lar)”, **Sivil Toplum Dergisi**, Cilt:3, Sayı:9, Ocak-Mart 2005, 9-24
- BELGE, Murat, “Sivil Toplum ve Türkiye”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986.
- ÇAHA, Ömer, “1980 Sonrası Türkiye’inde Sivil Toplum Arayışları”, **Yeni Türkiye**, Sivil Toplum Özel Sayısı, Kasım-Aralık 1997, Yıl:3, Sayı:18, Ankara, 1997, 28-64
- ÇAHA, Ömer, “Osmanlı’da Sivil Toplum”, **A.Ü. S.B.F. Dergisi**, Cilt:49, Sayı 3-4, Haziran-Aralık 1994
- ÇAHA, Ömer, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul, 2003
- ÇAHA, Ömer, **Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999
- ÇAHA, Ömer, **Sivil Kadın**, Vadi Yayınları, Ankara, 1996
- DURSUN, Davut, **Demokratikleşemeyen Türkiye**, İşaret Yayınları, İstanbul, 1999
- GEVGİLİLİ, Ali, “Türk Basını”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986
- MARDİN, Şerif, “Sivil Toplum”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, ss. 1918-1923
- ÖZBUDUN, Ergun, **Çağdaş Türk Politikası**, Çev. Ali Resul Usul, Doğan Kitap, İstanbul, 2003
- SARIBAY, Ali Yaşar, “Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum”, **Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam**, Der. Fuat Keyman, A.Yaşar Sarıbay, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, ss. 88-110
- Tosun, Gülgün, **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001

DEMOKRASİDE ÇOCUK VE GENÇLERE YER AÇMAK: KAMUSAL BAŞARI MODELİ

Doç. Dr. Serdar M. DEĞİRMENCİOĞLU
İstanbul Bilgi Üniv.

Sivil toplum teorisi ve pratikleri, demokrasinin yaşanarak öğrenilebileceğini, toplumun ve kamu yönetiminin demokratikleşmesinin yalnızca temsili işleyiş ile değil, **doğrudan katılım** yani katılımcı demokrasi ile gerçekleşebileceğini içerir. Ancak gerek kamu yönetimi literatürü ve pratiği incelendiğinde, gerekse sivil toplum literatürü ve sivil toplum kuruluşlarının pratikleri dikkatle bir ‘yaş merceği’ altına konulduğunda, çocukların ve gençlerin neredeyse hiç düşünülmediği görülmektedir.

Bu bildiriye çocukların ve gençlerin gerek kamu yönetiminde gerekse profesyoneller tarafından birer sivil toplum öznesi olarak görülüp görülmedikleri ele alındıktan sonra, özellikle Türkiye’deki sivil toplum literatüründe onlara biçilen kamusal roller incelenecektir. Daha sonra çocukların ve gençlerin katılım konusundaki görüşleri ele alınacak ve çocukların ve gençlerin eyleme geçerek demokrasiyi içeriden öğrenmelerini ve yeniden üretmelerini (yani ortak eylemleri) merkeze alan bir sivil eylem modeli olan Kamusal Başarı Modeli tanıtılacaktır.

KAMU YÖNETİMİ VE DİĞER PROFESYONEL ALANLARDA ÇOCUKLAR VE GENÇLERE YAKLAŞIM

Kamu yönetimi alanında çocukların ve gençlerin nereye düştüğünü, onların katılım hakkına sahip özneler veya yönetişim süreçlerinin içinde yer alması gereken yurttaşlar olarak görülüp görülmediğini ele almak yerine, başlangıç aşamasında çok daha basit bir göstergeye bakmak yararlı olabilir. Hatta bu gösterge, çocukların veya gençlerin herhangi bir profesyonel kamu yönetimi dergisinde değil konu olarak, yalnızca bir terim olarak ele alınıp alınmadığı kadar basitleştirilebilir.

Bunu yapmak üzere, kamu yönetimi alanında bilimsel prestij açısından orta sıralardaki, birçok endekste yer alan, hem teorik hem de araştırma makalelerine yer veren *Journal of Public Administration Research* adlı dergi incelendiğinde, derginin internetten ulaşılabilir olan hiçbir makalesinin özetinin “çocuk” “genç” (tekil veya çoğul olarak, veya yakın terimlere bakılsa bile) gibi kavramları merkeze almadığı hemen görülebilir. Bu bir fotoğraf olarak düşünülürse, kamu yönetimi alanında prestijli bir derginin çektiği kamusal fotoğraflarda nüfusun önemli bir bölümünün, hatta Türkiye gibi genç nüfuslu toplumların yarısını oluşturan, ama herhalükarda aslında birer yurttaş olarak kamu yönetimi alanının bir parçası oldukları açık olan (Checkoway ve ark., 2003; Değirmencioğlu, 2004b, 2004d) önemli sayıdaki bir kesimin gözardı edildiği görülebilecektir.

Benzer bir inceleme, toplumla yakın teması olan, hatta alan olarak toplumla yakın ilişki üzerinden topluma hizmete odaklı olan alanlar (örn., sosyal çalışma), katılım gibi süreçleri çok ciddiye alması beklenebilecek alanlar (örn., halk sağlığı) ve genç nüfusla doğrudan hatta sürekli teması olduğu düşünülebilecek alanlar için (örn., psikolojik danışmanlık) de yapılabilir. Bu inceleme, makaleler üzerinden yapılabileceği gibi yeniliklerin en kolay yansıdığı profesyonel paylaşım, tartışma ve hatta dertleşme ortamı olan kongrelerde sunulan bildirimler üzerinden yapılabilir.

Bu inceleme, bizzat bu kongrelere katılarak (örn., Önen ve Değirmencioğlu, 2003) ve daha önce yapılmış kongrelerin bildirilerinin incelenmesi (Değirmencioğlu, 2004e) ile yapıldığında, hem halka hizmeti konu edinen alanlardaki profesyonellerin hem de çocukları ve gençleri onlarla çalışmak üzere özel donanımı olan uzmanların birer demokratik özne olarak görmediği rahatlıkla söylenebilir.

SİVİL TOPLUM TARTIŞMALARINDA ÇOCUK VE GENÇLER

Sivil toplum literatürünün oldukça yeni olduğu Türkiye’de çocukların ve gençlerin nasıl ele alındığı birden çok şekilde incelenebilir. Bir başlangıç noktası olarak basit ama yeterince açık bir örnek bir örnek, kamusal işleyişin ve özellikle de sivillerin kamusal alana ortak çıkarlar yararına müdahalesinin ele alındığı bir özel dosya olabilir.¹ Bu dosyanın örnek seçilmesi, dosyanın sivil toplum dinamiklerinin güçlendiği 1999 Marmara Depremi (Değirmencioğlu, 2001; Değirmencioğlu ve Özdemir, 2002) ardından, hatta bu dinamizme dayanarak hazırlanmış olmasından kaynaklanıyor. Dosyanın işlevini açılış yazısında Esra Aliçavuşoğlu şöyle belirlemiştir: [bu sayı] “örnek teşkil edebilecek ya da birtakım inisiyatifleri yönlendirebilecek alanları ele alarak ‘sahip çıkma’ kavramını yeniden sorgulamayı, yeniden görünür kılmayı hedefliyor... Yaşadığımız kente sahip çıkmak üzerine düşünürken aslında bu kent için ne kadar çok şey yapabileceğimiz fikri hiç peşimizi bırakmadı.” (s. 46)

Bu dosyadaki yazılardan birinde İlker Özünlü, İstanbul’un hayal edilen (**Sivil İnişiyatif 2025**) geleceğinden söz ediyor ve bu gelecek içinde yer alan gençlerin kente dair eylemlere nasıl giriştiklerini, kente yapılmak istenen olumsuz müdahalelere nasıl karşı çıktıklarını tahayyül ediyor. Sözü geçen “**İstanbul Sivil Gençlik İnişiyatifi**” (s.114) demokratik bir gelecekte gençlerin birer özne, yani etkin yurttaş olarak yapabileceklerinin bir modeli olarak sunuluyor.

Ancak bu yazı bir kenara bırakıldığında ve dosyadaki diğer yazılara bakıldığında, çocuklar ve gençlerin ne bugününe ne de geleceğine, yani 2025’de olması istenenlere ilişkin hiçbir kavrayış veya açılım olmadığı görülüyor. Biri dışında diğer tüm yazılarda çocuk ve genç kente sahip çıkabilecek birer kent yurttaşı olarak değil, en fazlasından hizmet verilecek bireyler, hakları çiğnenen kentliler olarak ele alınıyor. Dosyadaki fotoğraflar da bu söyleme uygun olarak çocukları veya gençleri daha çok korunması ve kollanması gereken bireyler olarak yansıtıyor. Dosyada çocukları birer özne olarak ele alan yalnızca bir tek yazı var². Bu yazıda ise, üç sanatçının toplum içerisinde sanat yapmayı içeren, yani sanat etkinliğini ait olduğu toplumla birleştiren ve çocukları etkinliklere katan girişimleri aktarılıyor.

Bu noktada ortaya çıkan soru oldukça açık: 2025’de kente sahip çıkan, demokratik toplumun ayrılmaz ve etkin parçası gençler, 2002’de sivil toplum deneyimi olan, hatta sivil toplum teorisyenleri olarak bilinen kişilerin bile bugününe ve ufkunda yer almıyorsa, bu gençler nasıl ortaya çıkacaklar?

SİVİL TOPLUM KAVRAYIŞINDA VE DENEYİMLERİNDE ÇOCUKLAR VE GENÇLER

Çocukların ve gençlerin birer özne olarak görülmemelerinde, onların pratikte göz önünde olan sivil toplum dinamiklerinin içerisinde yer alamamaları kadar sivil toplum kuruluşu olarak adlandırılan kimi kuruluşların aslında yeterince sivil

¹ “**İstanbul’a Sivil Sahip Çıkış**” başlıklı özel sayı, İstanbul Dergisi, Temmuz 2002, Sayı 42.

² Evrim Altuğ, Kentin insanla oda arkadaşlığı, İstanbul Dergisi, Temmuz 2002, Sayı 42, s.81-85)

olmamasının payı olduğu söylenebilir. Mehmet Altan'dan bir alıntı³ yapmak gerekirse: "... devletten geçinmeye son vermedikçe gerçek bir STK da olunamaz. Türkiye'de gerçek bir STK'nın oluşabilmesi için piyasada rekabet eden, üreten ve hakkını piyasada arayan bir durumda olmamız lazım. Devlete lobi yaparak, karar verme süreçlerinde etkin olabildiğimiz zaman, gerçek bir STK oluşabilir. Bugün siyah plakalı arabalar STK olarak geçiyor. Sekreteri devletin oluşturduğu kanunla atanan bir kuruluş STK olabilir mi?" Bu gibi güç ilişkileri içerisinde yer almaları pek mümkün olmayan çocuklar ve gençlerin, yeterince sivilleşmemiş toplumsal dinamikler içerisinde ciddiye alınamayacakları açıktır.

Bu bağlamdaki daha önemli bir sorun, sivil toplum kavramının sık olarak sivil toplum kuruluşu ile eş anlamlı olarak kullanılması ve örgütsüz kişilerin sivil toplumun parçası olarak görülmemesidir: "... sivil toplum bizde yanlış anlaşılıyor. Sivil toplum, insanların günlük hayatlarında yaşadıkları sorunlara yönelik, aynı hedef etrafında birleşmesi ve sorun çözüldükten sonra dağılması demek. Uzun süreli bir şey değildir yani." (Mehmet Altan, agy).

Sivil toplum kavramının dernekler ve vakıflar gibi tüzel örgütlenmelere hapsedilmesi, 2005 yılına dek derneklere üye olamayan ve dernek kuramayan 18 yaşından küçük çocuk ve gençlerin bir anlamda kategorik olarak sivil toplum dışına itilmesine neden olmuştur. Sivil oluşumları ve kısa süreli sivil çalışmaları sivil toplum çerçevesinden uzak tutan sivil toplum anlayışı, çocukların ve gençlerin tıpkı politikada seçmen olmadıkları için ciddiye alınmamalarına benzer bir "üye" olamama ve katılamama sürecine yol açmış, milyonlarca genç yaştaki yurttaşın sivil dinamiklerden uzak kalmasına neden olan önemli bir engel oluşturmuştur.

Bu bağlamda, sivil toplum kavramının gerçekten özgürleştirici ve kapsayıcı olabilmesi için, esnek, kendiliğinden ve olabildiğince yerel olarak kurgulanmasında yarar vardır. Böyle olmadığında, sivil toplum kavramı kaçınılmaz olarak dışlayıcı, seçkinci ve anti-demokratik bir kavrayışa dönüşecektir. ABD'de 1960ların haklar ve örgütlenme mücadelesinin önemli teorisyenlerinden olan Saul Alinsky (1969) tam da bu nedenle, günlük yerel çalışmaların adı "dernek" "örgüt" olmasa da gerçek anlamda örgütlenme-örgütlenme ve demokrasi çalışmaları olduğunu, düz bireylerin günlük hayata sahip çıkışının ve bu sahiplenmeye duyulan güvenin demokrasinin ana güvencesi olduğunu vurgulamıştır. Çocuklar ve gençler açısından bu yaklaşım, demokrasiyi ve sivil toplumu ulaşılabilir ve yeniden keşfedilebilir kılacaktır.

SİVİL TOPLUM SÜREÇLERİNDE VE DEMOKRASİDE EĞİTİMİN ROLÜ

Bu noktada, yukarıda sorulan soruya geri dönmek yararlı olacaktır: Yakın veya uzak gelecekte, örneğin 2025'de, mahallesine kentine ülkesine ve dünyasına sahip çıkan, demokratik toplumun ayrılmaz ve etkin parçası çocuk ve gençler, çocuklar ve gençleri ciddiye almayan politikacıların, profesyonellerin ve hatta sivil toplum pratiklerinin ağır bastığı bir ortamda ortaya çıkabilirler?

Bu soruya verilen olağan yanıt, eğitim ve özellikle de demokrasi eğitimi veya okul meclisleri gibi temsili demokrasi mekanizmalarının okullara girmesidir.⁴ Bu çerçevedeki varsayım, özetle, şudur: Eğitim sürecine eklenen demokratik toplum ve

³ AB Kemalizmi bitirdi... Mehmet Altan ile Söyleşi, Birgün, 30 Ocak 2005, s.3.

⁴ Örn., Demokrasi eğitimi ve okul meclisleri projesi. Eğitim Teknolojileri (Eğitim, Öğretim ve Tedarik Dergisi), Ocak 2004, Sayı 11, 22-23.

haklar müfredatı ile okul meclisleri sayesinde çocuklar ve gençler, demokratik değerlere ve pratiklere sahip bir kitle olarak topluma kazandırılır ve toplum demokratikleşir.

Bu yanıt, ilk bakışta çekici gelse de, demokrasi eğitimi müfredatının pek demokratik işlemeyen okullarda ve toplumda ne kadar kabullenileceği ve daha da önemlisi demokrasi eğitiminin kazandırması beklenen davranışların ve özellikle de kamusal becerilerin gerçekten uygulamaya dönüp dönmeyeceği soruları ile karşılaşılır. Okullarda öğrenilen “doğruların” uygulamaya geçmesi hakkında özellikle Türkiye’de sorun olduğu teslim edilirse, bu sorular daha da ciddiyet kazanacaktır. Tam da bu nedenlerle birçok araştırmacı, düşünür ve eğitimci demokrasi eğitimi yerine, **eğitimin demokratikleşmesini** ve demokratik-sivil ilişkiler ve işleyişin yaşanarak ve eylem içinde öğrenilmesini önermektedirler (Bickmore, 2001; Morgan & Streb, 2001; Wade, 2001) Demokratik eğitim aslında demokratik ortamlar ve katılım süreçleri yaratmak ile ilgilidir; demokrasinin “öğretilmesi” olarak görülmemelidir (Kepenekçi, 2003).

Bu bağlamda bu yazıda önerilen yenilikçi yaklaşım, yani Kamusal Başarı Modeli, demokrasinin yaşanarak öğrenilebileceğini, okulların demokratikleşmesinin yalnızca temsili anlamda değil, **doğrudan katılım** ile gerçekleşebileceğini, atılacak ilk adımın çocukların ve gençlerin potansiyellerini ortaya koymalarına olanak verecek şekilde eylem ve yaşayarak öğrenmeye dayanması gerektiğini çıkış noktası olarak alır. Çocukların ve gençlerin eylem geçerek demokratik sivil süreçlere katılımı ve toplumla olan bağlarının güçlendirilmesi, giderek daha yaygın olara ana hedef olarak kabul edilmektedir (Camino & Zeldin, 2002; Değirmencioğlu, 2004c). Bu bağlamda, Kamusal Başarı demokrasinin içeriden öğrenilmesini (yani öğrenmeyi) ve yeniden üretilmesini (yani ortak eylemleri) merkeze alır; eğitici-eğitilen ayrımını kullanmaktan özellikle kaçınır. Demokrasiyi “kutsallar” arasına yerleştirmez; insan ürünü bir sorun önleme ve çözme aracı olarak sunar.

KATILIM İSTENİYOR MU?

Eğer “katılım gönüllü olmalıdır”, yani “çocuk ve gençler tarafından istenmelidir” ilkeleri önemseniyorsa, hatta zorlamanın geri teptiği biliniyorsa (Warburton & Smith, 2003) “katılım isteniyor mu?” sorusuna olumlu bir yanıt vermek gerekir. Türkiye’de çocukların ve gençlerin katılımı üzerine yapılan araştırmalar çok azdır. Var olan araştırmalar ise katılımın istendiğini ancak katılımın önünde ciddi engeller olduğunu göstermektedir (Değirmencioğlu, 2004b). Örnek olarak, 2000 – 2001’de gerçekleştirilen, çocukların ve gençlerin seslerini Başbakana ve kamuoyuna ulaştırmayı hedefleyen “**Benim de Sesim Var – Sesimi Duyun**: Başbakana Yazıyorum” Kampanyasına çocuk ve gençlerden gelen mesajlar ele alınabilir (Değirmencioğlu, 2005). Özellikle etkileyici bir örnek, 13 yaşındaki bir genç kızın, Babaeski’den (Kırklareli) yazdığı bu mesajdır:

Yaşıyorum ve düşünüyorum. Fakat sesimi kimse duymuyor.

Ülkemiz!

Kim bilir belki benim yaşımda, şimdi benim yerimde olmak isteyen milyonlarca çocuk, genç geliyor gözümün önüne. Neden? Neden bizi hiç dinlemiyorlar? Bizim de sesimiz var, artık duyun. Bırakın boş işlerle uğraşmayı. Ben 13 yaşında bir genç kızım ...

İlköğretim Okulu⁵ 6-A sınıfı öğrencisiyim. Küçük değilim, her şeyi anlayacak yaşıyım.

Neden iki lafınızın üçüncüsü 'Sen sus, anlamazsın, küçüksün!' oluyor? Benim de sesim var, sesimi duyun!

Lütfen bırakın böyle davranmayı, bırakın ülkemizde olan her yolsuzluğa, her kötülüğe göz yummayı. Niçin yaşıyoruz? Neden düşünüyoruz? Neden her şeye göz yummak zorundayız? Sessiz kalmayalım.

Bizleri çocuk deyip geçmeyin. Bazı konuları sizden daha iyi düşünebiliriz. Neden siz de Atatürk gibi bizlere "Bugünün küçüğü,yarının büyüğü" gözüyle bakmıyorsunuz? Bizleri hep kendinizi yüceltmek için küçük düşürmek zorunda mısınız? Bırakın böyle davranmayı. İnsan gibi yaşayalım. Kötülük olmayan, sevgi, barış olan bir ülke içinde yaşayalım."

KATILIM YARARLI MI?

17 Ağustos Marmara ve 12 Kasım Düzce depremleri sonrasında başlatılan deprem yardım çalışmalarının, bu çalışmalara katılan genç gönüllüler üzerindeki etkileri, katılımın olumlu etkileri olduğunu göstermektedir (Değirmencioğlu, 2004b). Bu araştırmada deprem yardım çalışmalarına katılan kişiler, olumlu etkileri yakalamak için oluşturulan bir ölçeği doldurmuş ve gençler özellikle kendine güven ve etkili olma konusunda daha yüksek puanlar almışlardır. Katılımcılar ayrıca açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlarda bu çalışmaların kendilerini ve gençleri olumlu olarak etkilediğini söylemektedirler:

"Kanımca, Türkiye gibi gençlerin sonsuz ve çıkarsız iyi niyetlerini, dinamiklerini ortaya koyabilecekleri yapıcı ve üretici ortamların az olduğu bir ülkede, gençler eylemlerinin olumlu etkilerini görebilecekleri ve kendilerinin gelecekte de insanlığa hizmet etmede güdülenecekleri bir fırsat yakaladılar."

"Bu genç ve dinamik kitle belki de onlarca yıldan beri ilk kez toplumsal bir harekette bir işlev sahibi olabileceklerini anladılar. Sorumluluk almanın ve kolektif bir çalışmanın parçası olmanın ne anlama geldiğini tecrübe ettiler. **Ve bence en önemlisi ilk kez toplumun marjında değil içinde yer alarak kabul ve takdir gördüler.**"⁶

Deprem yardım çalışmalarına katılan kişilerin, bu çalışmaların hangi açılardan gençlere yararlı olduğuna ilişkin daha ayrıntılı gözlemleri de incelenebilir:

"22 öğrencimiz bölgeye gitti ve özgüvenleri artmış şekilde döndüler." / "Bölgeye her gittiğimde, gençlerin aktif olarak çalışmalarını ve kendilerine güvenlerini, yol gösterici tavırlarını izledim." / "İşe yaradıklarını hissettiler. Hayata dair kendilerine güvenleri arttı. Deneyim kazandılar. Bir sonraki felakette gönüllü bulmakta zorlanmayacağız. / "Gençler sorumluluk almayı öğrendiler, hatta bu zaman zaman başkalarının hayatlarının sorumluluğu oldu. Organizasyon kurma ve içinde çalışmanın ne

⁵ Okulun adı ve diğer tüm kimlik belirlemeye yarabilecek bilgiler mesajlar yayımlanmadan çıkarılmıştır.

⁶ Vurgu sonradan eklenmiştir.

demek olduğunu öğrendiler.” / “Tecrübe....Zorlukla mücadele mantığı....Önceliklerin değişmesi. İnsan hayatının öneminin daha iyi benimsenmesi. / “Paylaşımın önemi”

KAMUSAL BAŞARI MODELİ

Kamusal Başarı, teorik temeli somut demokrasi mücadeleleri deneyimine dayanan ve bu teorik temele uygun araçları ile değişik ülkelerde başarı ile kullanılan bir modeldir. Kamusal Başarı'nın temelindeki varsayım basittir: Birey her yaşta yurttaştır; toplumun sorunlarını çözmek ve herkes için daha güçlü bir toplum yaratmak için gerekli isteğe, görüşlere ve yeteneğe sahiptir. Demokrasi tümüyle yurttaşların işidir ve ürünüdür; ancak her yurttaşın katılımı ve katkısı ile gerçekten kök tutabilir ve gelişebilir. Çocuklar ve gençler kamusal alanda hareket etmekten reşit olmadıkları için engellenseler de, Kamusal Başarı onların harekete geçmelerini sağlar. Bu kamusal adımların her biri bir başarı olduğu için, modelin adı **Kamusal Başarı**'dır.

Çocuklar ve gençler buldukları kamusal ortamlarda, özellikle de okulda kendileri için önemli olan sorunları konuşarak ve oylayarak belirlerler. Bu sorunun ne olması gerektiğini onlara kimse dikte ettirmez; sorunu onlar belirler. Bu sorunlar küçük veya büyük, okulda mahallede kentte ülke çapında, hatta küresel sorunlar olabilir.

Çocuklar ve gençler bu sorunlar çevresinde oluşan takımlara ayrılır ve her hafta buluşup, bir **“koç”** ile çalışarak kamusal alanda etkisi olacak eylemler içeren projelerini hazırlarlar. **“Koç”**, çoğunlukla bir üniversite öğrencisidir ve çalışmalara ücret almadan, öğrenmeye açık bir birey olarak katılır. **“Koç”** takım çalışmasını kolaylaştırır ve takımın üyelerinin projelerini gerçekleştirmek için gereksinim duyacakları kamusal çalışma becerilerini öğrenmelerini sağlar.

Takımlar çalışmalarında **üç demokratik çalışma ilkesi** uyarınca hareket ederler: Çalışmalar hiçbir şekilde şiddet içeremez. Çalışmalarda yasalar çiğnenemez; hukuk zedelenemez. Çalışmalar bireysel olarak değil, takım olarak yürütülür. Takımlar, eylem planı çıkarmadan önce bir güç analizi yapar ve “kamusal güç haritası” çıkarırlar. Bu harita üzerinde hedeflerine uygun olarak nasıl hareket etmeleri gerektiğini ve kimleri etkilemeleri gerektiğini takım olarak keşfederler. Çalışma boyunca, demokratik ve politik süreçleri keşfetme esastır; koç takımına sorduğu sorularla atılan her adımda takıma keşfetme ve kendilerine mal etme olanağını sağlar; didaktik davranmazlar.

Kamusal Başarı çalışmalarında çocuklar ve gençler demokratik bir ortamda birlikte çalışmayı, kamusal alanda gerek kendi gerekse kamu çıkarlarına sahip çıkmayı öğrenirler. Kamusal alanda çalışmaya, haklarını korumaya ve kullanmaya ilişkin farkındalık, etkin bir yurttaş söylemi ve becerileri edinirler. Kamu yetkilileri ve diğer insanlar ile konuşarak ve etkileşerek kendilerini dinletmeyi ve sorunun çözümü için onları etkilemeyi öğrenirler. Kamusal Başarı çalışmaları, hem ancak yaşanarak keşfedilen bir topluluğun parçası olma hissini (Değirmencioğlu, 2004c) hem de olumlu işler yaparak kamusal alanın merkezinde olabilme hissini (Camino ve Zeldin, 2002) çocuklar ve gençler açısından ulaşılabılır hale getirir. Çocuklar ve gençler öte yandan hem takımın üyesi olarak çalışma hem de lider olma becerileri edinme ve bu becerileri kullanma olanağı bulurlar. Kendilerinden farklı insanlar ile çalışmayı ve onlar ile çözüm üretmeyi öğrenirler. Önlerine çıkan engeller ve beklenmedik durumlar ile başarmayı ve çalışmayı sürdürmeyi öğrenirler.

“Koç” olarak Kamusal Başarı çalışmalarına katılan üniversite öğrencileri akademik ortamda öğrendiklerini toplum içindeki deneyimler ile bütünleştirme olanağı bulmaktadır. Kamusal Başarı'ya katılan öğretmenler ve okul yöneticileri yeni çalışma

yöntemleri bulmakta ve öğrencilerini daha önce göremedikleri yanları ile tanıyabilmekte, onların becerilerini keşfetmektedir. Kamusal Başarı'ya katılan çocuk ve gençlerin anababaları, çocuklarının çevreye ve dünyaya daha fazla ilgi gösterdiklerini ve iletişim becerilerinin arttığını görmektedirler.

KAMUSAL BAŞARI MODELİ VE YURTTAŞLIK EĞİTİMİ MODELLERİ

Kamusal Başarı ile demokrasi eğitimi ya da yaygın yurttaşlık eğitimi modelleri karşılaştırıldığında Kamusal Başarı'nın demokrasiyi günlük yaşama sindirme ve günlük sorunlar içerisinde keşfetmeye, kamusal çalışma ve eyleme odaklı olduğu daha iyi görülebilir. Bu bağlamda demokrasi, var olan statik bir sistem olarak değil, bizzat yaşanan dinamik bir süreç olarak ele alınır.

Yaygın “Yurttaşlık Eğitimi” modelleri	Kamusal Başarı modeli
Demokrasi temsile dayalı yönetimdir, hukukun yasaların işlerliğidir.	Demokrasi halkın çalışması ile ortaya çıkar; kamusal süreçler ve sonuçlar yaratmayı içerir.
Yurttaşlık oy atmayı ve seçmeyi içerir.	Yurttaşlık kamusal çalışmadır; üretmeyi ve yaratmayı içerir.
Sivil dinamikler, yönetim ve savunma üzerine verilen eğitimler ile öğrenilir.	Sivil dinamikle kamusal çalışma becerilerini veren gerçek girişimler içerisinde öğrenilir.

Kamusal Başarı özellikle eylem odaklıdır; çocukların ve gençlerin dolaysız, yani bizzat katıldıkları ve gerçekleştirdikleri eylemleri öne çıkarır:

Yaygın “Yurttaşlık Eğitimi” modelleri	Kamusal Başarı modeli
Savunuculuk, “haklarımı biliyorum” söylemi; belki gönüllülük ve hayırseverlikle başkalarına hizmet etme	Kendi ve diğerleri için kamusal çalışma; ortak yararı gözetme ve bu ortak yarar için çalışma
Liderlik bir konumdur ve başkalarını eyleme geçirmektir.	Liderlik herkesindir; kalıcı değildir; temas, koçluk ve birlikte yaratmayı içerir.
Hesap verme devlet veya STK'lar aracılığı ile olabilir.	Hesap verme ancak halkın kamusal süreçlere katılımı ile gerçekleşebilir.

BİR İLKÖĞRETİM KAMUSAL BAŞARI ÇALIŞMASI ÖRNEĞİ

Kamusal Başarı çalışmalarında dolaysız katılımın nasıl gerçekleştiğini ve bunun demokrasiyi yaşayarak öğrenmeyle ilişkisini görebilmek için somut bir örnek yararlı olabilir. Bu örnek 2004 Bahar aylarında bir ilköğretim okulunda yürütülen, 5. Sınıf öğrencilerinin katılımı ve İstanbul Bilgi Üniversitesi öğrencileri ve okul öğretmenlerinin koç olarak görev alması ile gerçekleşen çalışmalardan biridir.

Sınıfta sorunlar tek tek tahtaya yazıldıktan ve tartışıldıktan sonra yapılan oylamada on öğrenci bazen tacize dek varan sataşma sorunu üzerinde çalışmak üzere bir takım oluşturmuş ve önce sataşma üzerine deneyimlerini konuşarak ve daha sonra yazarak sorunun boyutlarını ve ne kadar ciddi olduğunu ele almıştır. Sorunun yalnız başkalarına değil, kendilerinin de dahil olduğu “kamuya” ait olduğunu, sataşmanın ve dalga geçmenin kendi takım çalışmalarında da olduğunu, daha önemlisi sataşmanın hemen önlenemeyeceğini keşfetmişler; okul idaresinin veya başka bir otoritenin bu meseleye hemen el atamayacağını, atsa bile hemen çözüm yaratmanın kolay olmadığını fark etmişlerdir. Kamusal Başarı çalışmalarında takımlara adlar vermek yararlı görüldüğü için, koçları kendilerine bir ad vermelerini önermiş ve kendilerine Dostluk Takımı adını koymuşlardır.

Bu süreçte öğretmenlerle bu konuyu konuşabileceklerini, öğretmenlerin bazılarının bu konuyu ele almaya ve destek vermeye hazır olduğunu görebilmişler; ardından gerek kendi sınıflarında gerekse diğer sınıflarda, sınıfları ziyaret ederek anket yaparak aşağıdaki sorulara yanıt aramışlardır. Sorular daha önceki çalışmalara dayanılarak takım tarafından oluşturulmuştur:

1. Sataşma nedir?
2. Sataşmayı engellemek için ne yapmalıyız?
3. Sataşmayı kimler engelleyebilir?
4. Başınızdaki geçen sataşma olayını anlatınız.
5. Sataşma iyi midir, kötü müdür?

Bu sorulara verilen yanıtların bir bölümü takım çalışmasında ele alınmış ve özellikle 3. soruya verilen yanıtlar incelenmiştir: “*Sataşmayı bizler engellemeliyiz.*” “*Bizler engelleyebiliriz.*” “*İnsanlar. Kavga etmeyerek.*” “*Önce kendimiz halletmeye çalışmalıyız. Sonra öğretmenlere söylemeliyiz.*” “*Sataşmayı sataşanlar engeller*”.

İncelenen yanıtlar, sorunun nerede olduğu ve kimlerin harekete geçmesi gerektiği konusunun yeniden ele alındığı tartışmada kullanılmış ve bu tartışmadan yola çıkılarak öğrencilere yönelik bir adım atılması gerektiğine karar verilmiştir. Öğrenciler bu karara uygun olarak, farkındalık yaratacak bir skeç yazmış, takım çalışmasında prova yapmış ve daha sonra kendi okullarında yer olmadığı için İstanbul Bilgi Üniversitesi’nde yapılan dönem sonu sunumlarında diğer öğrencilere bu skeci oynamışlardır.

Bu çalışma incelendiğinde yaygın ve zor bir sorun olan sataşma konusunu öğrenciler ele almış ve çalışmalarını sırasında demokrasinin yapı taşları olan süreçlere bizzat katılmış ve çözüm üretmişlerdir. Ürettikleri çözümün, ele aldıkları sorunu çözmek için küçük bir adım olduğunu bilmelerine karşın kendilerini daha güçlü hissetmişlerdir. Bütün çalışma süreci boyunca gördükleri ilgi, onay, destek ve takdir de düşünüldüğünde daha etkin bir birey, öğrenci ve yurttaş olma hissini edinmiş olmaları şartırcı değildir.

ÜNİVERSİTE DÜZEYİNDEN KAMUSAL BAŞARI ÇALIŞMASI ÖRNEĞİ

Aşağıdaki çalışma, İstanbul Bilgi Üniversitesi’nde 15 Nisan – 15 Haziran 2003 tarihlerinde gerçekleşmiştir. Çalışmanın raporu takım üyeleri tarafından hazırlanmıştır. Raporun bir bölümü aşağıda görülebilir.

“... yaşadığımız çevrenin sorunları ile ilgilenmek ve şekillenmesinde yer almak ve daha da önemlisi geleceğimiz olan çocukların sorunlarına bir nebze olsun çözüm yolları üretmek için **GÜLSÜN KUŞTEPELİ ÇOCUKLAR** çalışmasına başladık.

Gülsün Kuştepe Çocuklar Projesi özellikle çocuklar üzerinde yoğunlaşmış bir Kamusal Başarı çalışmasıdır. Kuştepe’de, çoğunluğu ailesi ile birlikte yaşayan, ailesinden kopmamış fakat olumsuz koşullarda yetiştirilen veya yetişen çocukların karşılaştıkları sorunlara çözüm yolları bulmak için böyle bir çalışmaya başlanmıştır.

Amacımız maddi imkansızlıklardan ya da yaşadığı sosyo-kültürel çevrenin etkisinde kalıp zor şartlar altında çalışmak zorunda kalan çocuklara ve ailelerine ulaşarak çocuğun yaşadığı olumsuz koşullardan arındırmaya çalışmaktır.

Bu çocukların genellikle Üniversite çevresinde öğrencilerden veya diğer insanlardan para isteme alışkanlıkları her geçen gün artmakta ve çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir, örneğin para isteyen çocukların okula gitmedikleri, okuldan kaçtıkları ve günün büyük bölümünü sokakta geçirdikleri saptanmıştır. Sokakta, kötü koşullar altında çalışan ya da çalıştırılan çocukların her geçen gün çeşitli risklerle

karşılaşılabileceği gerçeğinden yola çıkarak, olumsuz davranış ve alışkanlıklara bulaşmış veya bulaşma riski taşıyan çocukların bu sağlıksız ortamdan uzaklaşmalarını hedefledik. Amacımız böylesi çocukların aileleri ve diğer gerekli kurum ve kişilerle ilişkiye geçip çözüm yolları aramak olmuştur. Çocukların sağlıklı ve güven dolu bir ortamda yaşamalarını ve gelişmelerini oluşturmaya çalışmak için Gülsün Kuştepeli Çocuklar Projesine başlanmıştır.

Gülsün Kuştepeli Çocuklar Projesine yaklaşık üç ay önce takım koçumuz Serdar M. Değirmencioğlu ve 10 öğrenci arkadaşımız ile başladık. Sadece psikoloji öğrencileri olarak değil değişik bölümlerden ve sınıflardan arkadaşlarımızla Kamusal Başarı çalışmasına adım attık. Farklı bölümlerden arkadaşlarımızın olması farklı deneyimlerin ve farklı bakış açılarının sorunlar üzerinde çözümler getireceği inancıyla birlikte bir takım çalışması oluşturduk. Bir çatı altında hepimiz, bu kısa süreç içerisinde birbirimizden bir şeyler öğrendik. Bu kısa süre içerisinde belkide hiçbirimizin beklemediği tecrübelere ve bilgilere ulaştık. İlk toplantımıza başlarken, yeni bir çalışmaya başlamanın heyecanını hepimiz yaşadık ve hala bu heyecanı taşıyor olmamız belkide bizi bir adım ileriye atmamızı sağlayacaktır.

Bu çalışma süresince her hafta mutlaka Çarşamba günleri toplandık; gündemimizi belirledik ve gündem üzerinde tartıştık ve çözüm yolları üretmeye çalıştık. Değişik kurum ve kuruluşlarla, kişilerle, mahalle muhtarlığıyla, okulda çalışan Kuştepeli insanlarla, esnafla, çocukların okullarıyla ve çocuklarla birebir görüşmeler yaparak fikir alışverişinde bulunduk. Bu görüşmeler düzenli bir şekilde devam etti. Beklediğimiz ve beklemediğimiz birçok konuşmalara ve tartışmalara tanık olduk. Bu aşamada çocukların aileleriyle görüşmeler yapamadık. Çünkü ailelerle görüşmek için henüz erken olduğunu ve ailelerle görüşmek bu aşamada çalışmamızı engelleyeceğini düşündük. Kuştepelilerin kendi çocuklarına bakış açılarını, davranışlarını ve hangi şartlarda nasıl yaşadıklarını öğrenmeye çalıştık. Nasıl ve nereden başlamalıyız soruları üzerinde durduk. Kuştepe üzerine yapılmış araştırmaları ve projeleri inceledik.

Belirli bir bilgiye ulaştıktan sonra ilk olarak broşür bastırmaya karar verdik. Broşür öncelikle Bilgi Üniversitesindeki öğrencilere yönelik oldu ve bu broşürde para isteyen çocuklara, onların iyiliği için para vermemelerini, para vermek yerine neler yapabileceklerine dair bilgiler yer aldı. Son olarak Bilgi Üniversitesi'nde, 15 Temmuz ve 15 Eylül tarihleri arasında Kuştepe 2003 Yaz Okulu önerisinde bulunuldu. ... açılmasını beklediğimiz bu yaz okulu bünyesinde, bizim ulaşmak istediğimiz sokaktaki çocuklara yönelik çeşitli eğitim ve etkinlikleri gerçekleştireceğimiz bir bölüm yer alacaktır.”

KAMUSAL BAŞARI ÇALIŞMASI DEĞERLENDİRME AŞAMASI

Türkiye’de şu ana dek süren Kamusal Başarı çalışmalarına katılan en genç öğrenciler, 3. sınıf öğrencileri olmuştur. Özel bir ilköğretim okulunda alay ve dalga geçme konulu çalışma yapan sekiz öğrenci, kendilerine Fırtına Kızlar adını vermiş ve erkeklerin kızlarla dalga geçmesini önlemek üzere yola çıkmalarına karşın, dalga geçmenin erkek öğrencilere özgü olmadığını ve aslında kızların da erkeklerle dalga geçtiğini keşfetmiş; ardından çalışmalarını diğer 3. sınıf öğrencilerine anlatmışlardır. Aşağıdaki alıntılar takım üyelerinin çalışmalar bittikten sonra yaptıkları yazılı kısa değerlendirmelerdir.

NİSAN AYINDAN BERİ NELER YAPTIK

Nisan ayından beri görüşme odasında toplantılar yapıyoruz. Bu toplantının adı *Kamusal Başarı*’dır. Sonra kendimize bir ad koyduk ve bu adın ismi *FIRTINA KIZLAR*.

İlk konumuz *Erkeklerin inatçılığı* idi. Sonra o konuyu parçalara böldük ve o konularla ilgili yazı yazdık ve üçüncü sınıflara sunduk.

KAMUSAL BAŞARI

Nisan ayından beri biz burda sorunumuzu çözmek için çok çaba sarfettik. Sonunda başardık. Aslında biz buraya ___'la ilgili sorunumuzu çözmeye gelmiştik. Ama sonradan erkeklerle ilgili sorunumuzu çözmeye çalıştık. Burda bunu çözmek için *GENELDEN ÖZELE* gittik. Çok şeyler öğrenmiş olduk. Kendimize bir ad koyduk bu ad: *FIRTINA KIZLAR GRUBU* oldu. Şu anda çok mutluyum. Çünkü herkese sunduk. Ben bunu arkadaşlarıma anlatsam kesinlikle tavsiye ederdim. Kesinlikle yapmalarını söylerdim.

ÇALIŞMALARIMIZ

Biz önce kızlarla bir sorun yaşadık. Bunu çözdük. Daha sonra bu toplantılardan çok zevk aldık. Başka bir sorun bulduk. Bu konu üzerinde çalıştık. Çözüm bulduk. Bu çalışmalar sonucu emeklerimiz boşuna gitmedi. Kendimize isim de bulduk tabii. "*Fırtına Kızlar*" bizim ismimiz. Bu çalışma o kadar çooook güzeldi ki herkes bir sorunu olunca tavsiye ederim. Bunu zevkle yaptık. Aslında biz toplantı yapmadık, Kamusal başarı diye bir şey yaptık. Koçumuz ___ öğretmedi. Ama o sadece bizi yönetiyordu. Birçok şeyi biz yaptık.

Duyularım

Biz önce kızlarla bir toplantı yaptık. Rehberlik görüşme odasında toplantıyı yaptık. İlk önce grubun adını taktık adı da "*Fırtına Kızlar*" oldu. Ama biz genelden, özele gittik. Özelden, genele gitseydik... Ötekilerin kalbi kırılırdı. Herkes bir konu aldı. Benim konum da "*Neden alay ediyorsunuz?*" Onu *Drama Odasında* söyledik ve bütün sorunlarımızı çözdük. Ve artık hepimiz mutlu olduk.

Fırtına Kızlar

Ben Fırtına Kızlarından biriyim. Ben ve arkadaşlarım bir grup kurduk. Bu grubun bir adı olsun istedik ve bir ad koyduk bu ad "*Casus Kızlar*"dı ama beğenmedik yani bir ad koyduk bu ad "*Fırtına Kızlar*" oldu. Adımızı çok eğendik. Erkeklerle sorunlarımızı çözmek istedik ve çözdük. Beğendiğimiz için 3_ ve 3_'ye de gösterdik. Ben Fırtına Kızlardan biriyim. Ben ve arkadaşlarım erkeklerle arkadaş olmak istiyoruz. Bizim erkeklerle sorunumuz vardı ama öğretmenimiz bu konuyu çözebilmemiz için toplantılar yapıp erkekler hakkındaki sorunlarımızı çözmeye çalıştık ve bunu başardık drama odasında bu olayı konuştuk.

ÇEKİLİN YOLDAN ÇÜNKÜ FIRTINA KIZLAR GELİYOR

Bizim sınıfta sorunlarımız vardı. Biz de sorunlarımızı çözelim dedik. Rehberlik öğretmenimizden yardım almak istedik, sorunumuzu paylaşmak istedik. Sonra ilk başta takımımızın adı "*CASUS KIZLAR*" oldu. Daha sonra takımımızın asını beğenmedik, başka isim koyduk. Bu sefer adı "*FIRTINA KIZLAR*" oldu. Sonra projeler yaptık. Genelden özele gittik. Erkeklere açıkladık. Bütün 3'lere bile açıkladık. Bu çalışmanın sonu güzel oldu.

KAYNAKÇA

- Bickmore, K. (2001) Student conflict resolution, power "sharing" in schools, and citizenship education. *Curriculum Inquiry*, 31(2), 137-162.
- Camino, L. & Zeldin, S. (2002) From periphery to center: Pathways for youth civic engagement in day-to-day life of communities. *Applied Developmental Psychology*, 6(4), 213-220.

- Checkoway, B. Richards-Schuster, K., Abdullah, S., Aragon, M., Facio, E., Figueroa, L., Reddy, E., Welsh, M. & White, A. (2003) Young people as competent citizens. *Community Development Journal*, 38(4), 298-309.
- Değirmencioğlu, S. M. (2001) Ağ-17'nin öyküsü neden önemli – bir sonsöz. In *Bir deprem sonsuz farkındalık*. İstanbul: Ağ-17 Yayını.
- Değirmencioğlu, S. M. & Özdemir, M. (2002) Positive effects of relief work on young volunteers: The case of two major earthquakes in Turkey. “*Research On Civic Engagement and Forms of Participation among Youth: Lessons From Four Countries.*” adlı oturumda sunulan bildiri. Biennial Meetings of International Society for the Study of Behavioral Development, Ottawa, Kanada.
- Değirmencioğlu, S. M., Tartar, E. E. & Şirin, Ö. (2004a) Çocuk hakları açısından 23 Nisan: Bir basın analizi (2001-2002). Ed. M. Artar, *Disiplinlerarası bakışla Türkiye’de çocuk (IV. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi bildirimleri)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları (s. 307-314).
- Değirmencioğlu, S. M. (2004b) Çocuklar ve gençlerin gözünden katılım. *Küreselleşme, sosyal adalet ve sosyal hizmetler (6. Sosyal Hizmetler Konferansı bildirimleri)*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayınları (s. 311-316).
- Değirmencioğlu, S. M. (2004c) Community. *Encyclopedia of Applied Developmental Science*, Sage.
- Değirmencioğlu, S. M. (2004d) UN Convention on the Rights of the Child. *Encyclopedia of Applied Developmental Science*, Sage.
- Değirmencioğlu, S. M. (2004e) Halk sağlığında "halk" ve genç bireylerin katılımı nereye düşmekte? Halk Sağlığı Kongresi’nde sunulan bildiri, Ankara.
- Değirmencioğlu, S. M. (2005). *Sesimi Duyun – Benim de Sesim Var*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Kepenekçi, Y.K. (2003) Demokratik okul. *Eğitim Araştırmaları*, 3(11), 44-53.
- Morgan, W. & Streb, M. (2001) Building citizenship: How student voice in service-learning develops civic values. *Social Science Quarterly*, 82(1), 154-169.
- Önen, P. & Değirmencioğlu, S. M. (2003) Türkiye’de çocuk ve genç nereye düşüyor: Katılım ve katılımın önündeki engeller. VII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi’nde sunulan bildiri, Malatya.
- Wade, R.C. (2001) Social action in the social studies: From the ideal to the real. *Theory into Practice*, 40(1), 23-28.
- Warburton, J & Smith, J. (2003) Out of the generosity of your heart: Are we creating active citizens through compulsory volunteer programmes for young people in Australia? *Social Policy & Administration*, 37(7), 772-786.

SOSYAL HAREKETLERE SİSTEM KURAMI YAKLAŞIMI

Yrd. Doç. Dr. Yunus YOLDAŞ
ÇOMÜ, Biga İ.İ.B.F.

Sosyal hareketler ne sosyal sistemlerin alt sistemi olan örgüt sistemlerinin bir parçası, nede etkileşim sistemiyle ilişkilendirerek açıklanabilir. Örgüt sistemleri karar süreçlerinde ve belirli bir üyelik temelinde meydana geldiği için; sosyal hareketler örgüt değildir ve örgüt temelinde ele alınmaz. Sosyal Hareketler örgüt sistemi olarak kavranırsa idi, farklı nitelikleri ortaya çıkardı. Bu anlamda sosyal hareketler hiyerarşik olmayan bir yapıya sahiptir ve çok merkezli, kendi değişim süreçlerini kontrol edemezler. Sosyal Hareketler etkileşim sistemi de değildir. Burada etkileşim her yerde gerekli olmayandır.¹

Bu bildiride sosyal hareketler sistem kuramı açısından ele alınacak ve modern toplumlarda oluşan yeni sosyal hareketlerin (çevre hareketi, kadın hareketleri v.b.) teorik çıkış noktaları, kamunun yapısal değişimi ilişkisinde yine sistem analizi çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hareketler, Sistem Kuramı, Protesto Hareketleri

GİRİŞ

Sosyal hareket kavramından anlaşılan; örgütsel olarak kontrol edilemeyen süreçlerde toplumsal normlardan, değerlerden ayrılarak taşıyıcıları veya üyelerinin amaç gerçekleştirme çerçevesinde meydana gelen, mevcut toplum yapısını değişimini hedefledikleri anlaşılmaktadır.²

Bu tanımdan hareketle bir sosyal hareket aşağıdaki özelliklere sahiptir:³

Cüzi örgütsel yapılanmaya sahiptir.

Toplumsal muhalefet işlevinin süreçsel belirsizliği hakimdir.

Muhalefet programının etki alanı dardır.

İsteme bağlı eylemlerle yönlendirilir.

Bir sosyal hareket mobilize kolektif aktördür.

Mobilizasyonun desteklenmesi sosyal hareketlerin varlık şartıdır. Daimi ve aktif destek çabası sosyal hareketlerin özelliği olarak tanımlanır.

Sosyal hareketler süreklilik özelliğine sahiptir.

Sosyal hareketler kolektif bir uzlaşmayla desteklenir.

Sosyal harekete ait olan kişiler ve gruplarda belli bir biz duygusu (kanısı) hakimdir.

Diğer karşıtlarından farklı bir yapıya sahiptirler.

Sosyal hareketler minimum düzeyde sosyal bir yapıya sahiptir. Bunlar homojen küçük gruplar ve formal örgütlerin arasında dururlar. Formal örgütlerle karşılaştırıldığında çok cüzi farklılaşma ve belirlenmiş rollere sahiptirler. Sosyal Hareketler stratejik bir eylem yapabilmeleri için, emin bir şekilde, kendilerini relativleştirmeleri gerekir.

Sosyal hareketler sosyal dönüşümü gerçekleştirmek istiyorlar.

¹ Niklas Luhmann: Die Gesellschaft der Gesellschaft. Farnkfurt am Main, 1999 s.850

² Dirk Gerdes: Soziale Bewegung. Piepers Wörterbuch zur Politik. Nohlen Dieter, Schultze Rainer-Olaf (haz.): Politikwissenschaft. Theorien – Methoden – Begriffe. Band 1.2, München, Zürich, 1992 s.905

³ a.k., s.905 http://socio.ch/movpar/t_rscaffl.htm 26.07.2005

Sosyal hareketler kendi amaçlarına kamusal protestoyla ulaşmak istiyorlar. Sosyal hareketler için kamusal yol başlangıçta bloke edilmiştir veya başarılı olma şansı çok düşüktür. Kendi isteklerini ve arzularını direk protesto eylemleri üzerinden toplumsal alana taşırlar.

Bir sosyal hareketin sona ermesi üç şekilde gerçekleşir:⁴

1. Hareketin fesh edilmesi dağılması: Bir sosyal hareketin dağılması siyasal güç kullanımı nedeniyle gerçekleşir. Eğer sosyal hareket amacına ulaşmış veya kendi konusu güncelliğini yitirmiş ise, kendiliğinden de dağılabilir.
2. Kendisinden sonraki başka bir harekete dönüştüğünde: Sosyal hareketler veya onların bir bölümü bir hareket içerisinde yeni vasıflara dönüştürüldüğünde dağılabilir.
3. Hareketin kurumsallaşması durumunda: Sosyal hareket formal örgüte (parti veya temsil gruplarına) dönüştürüldüğünde dağılabilir.

SİSTEM KURAMI VE SOSYAL HAREKETLER

Sosyal hareketleri açıklamak için spesifik bir kuram yoktur. Sosyal hareketler üzerine araştırma yapan bilim adamları, çeşitli teorik konseptleri birleştirerek sosyal hareketleri açıklamaya çalışmaktadırlar. Hareket araştırmalarının kendine özgü teori sunamamasının nedeni, dıştan gelen teori talebine mecburi tutulmasından kaynaklanmaktadır.⁵ Ben bu sunumda; sosyal hareket alanında kullanılan teorik konseptleri kısaca ele alarak, çalışmada bir çerçeve oluşturacağım.

Bu alanda ilk başvuru teorik konsept, klasik gelenek olarak adlandırılan, 'collective behavior'dur. Kollektif davranışın klasik teori açısından çıkışı, sosyal psikolojiye aittir. Gustave LeBon'un 1903 yılında yaptığı 'toplulukların psikolojisi' isimli çalışması, bu alanda yapılan ilk önemli klasik eseri oluşturur. Bu çalışmada yazar, kollektif davranış ,sosyal'in bir patolojik çıkış şekli olarak inceliyor. Collective behavior kavramı Robert E Park ve Ernest W. Burgess tarafından ifade edilmiştir. Eski 'collective behavior' teorileri eski kitle toplum psikolojisi etkisi altında kaldığı hiç kuşku götürmez. 'Collective Behavior' geleneğini Blumer, Turner, Killian ve Gusfield gibi düşünürler, Amerikan sosyolojisinde devam ettirmiştir. Bu gelenek Parsons'un öğrencisi Smelser tarafından sürdürülmüştür. Smelser yapı kazanan gerginlikleri kollektif davranışların eylem mobilizasyonu ile kaldırılması gerektiğini vurguluyor. Kollektif klasik davranış geleneği, kurumsal olmayan davranışlardan ayrılıyor. Kollektif davranışlar yapı kazanmamış olarak ve irrasyonel olarak tanımlanır. Eksik normatif bütünleşmenin nedeni; sosyal kontrolü sağlayan organların görevlerini yerine getirmemesinden kaynaklanır.

Görece eksiklik (Relative Deprivation) konsepti açısından, objektif yükler ve hareket mobilizasyonunun üretilmesi ile ilgili bir bağlantı vardır. Çoğunlukla eksikliği algılamak bu konsept açısından büyük bir rol oynar. Görece eksiklik kavramından, bir bireyin kendi bulunduğu durumu ve ilişkide bulunduğu gruplar arasındaki ilişkilerde, subjektif hissedilen anlaşmazlık anlaşılmaktadır. Eylem motivasyonu açısından bu memnuniyetsizlik; eğer hedeflenen durum gerçekleştirilebilir ise etkilidir. Hedeflenen durum gerçekleştirilemez ise etkisizdir. Sosyal Hareketin ortaya çıkmasının nedenlerinden biri de, bir toplumda memnuniyetsizlik durumlarının ortaya çıkmasıdır. Bu memnuniyetsizlik bir sosyal grubun içinde etkileşim ve iletişim ile tanımlanır ve iletilir.

⁴ http://socio.ch/movpar/t_rscaffl.htm 26.07.2005

⁵ Niklas Luhmann: Protest. Systemtheorie und soziale Bewegungen Herausgegeben und eingeleitet von Kai-Uwe Hellmann. Frankfurt am Main, 1996 s.30

Bu alanda başvurulmuş diğere bir teorik kavşep ise, 'kaynak mobilizasyonu' çıkış noktasıdır. Kaynak mobilizasyonu çıkış noktası 'collective behavior' teorilerine reaksiyon olarak ortaya çıkmıştır. Herşeyden önce sosyal hareketlerin gözlemlenmesi 'Social Movement Organizations' (SMO's) gözönünde bulundurmaktadır ve 'rational choice' düşüncesiyle işlem yapmaktadır.⁶ Sosyal hareketler rasyonel hesaplanabilen kollektif aktörler olarak betimlenir. Aynı zamanda bunlar belli başlı kaynaklara sahip olmalıdır. Sosyal hareketlerin kendisinin sahip olması gerekenler; para, liyakat ve zaman'dır. Diğere taraftan sosyal hareketlerin çevresinde bulunanlar; kitle iletişim araçları, katılım hukuku, demokratik düzen'dir. Bir sosyal hareket, bu kaynaklara sahip olabilmesi için kendi üzerine uygun olan veya olmayan koşulları dikkate alması gerkir. Bu tür formal yapılandırılmış hareket örgütleri, sosyal örgütler olarak tanımlanır. Aynı zamanda kendi aralarındaki ilişkiler yanında, farklı hareketler arasındaki ilişkiler de önemlidir. Bu örgütlerin bütünlüğü 'Social Movement Industry' olarak betimlenir. Sosyal hareketlerin mobilizasyon başarısı, herşeyden önce, toplumsal ve siyasal çevre şartlarına bağlıdır. Önemli bir teorik çıkış noktası da (Framing) kavşeptir. Bu teorik çıkış noktası, Erving Goffman tarafından geliştirilmiştir. Geleneksel olarak sembolik etkileşimin bir parçası ve problemlerin sosyal yapısı, konunun temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte anlamlandırma stratejilerinin rolünü ve bir sorunun problem olarak tanımlandığını vurguluyor.

Framing, bilinçli strateji anlamına geliyor. Bir sosyal hareketin aktörleri; kendilerini ve konularını belirleyip, belli aktiviteleri motive etmek ve meşrulaştırmak istiyorlar.

Üç önemli 'Framing' strateji vardır. Bunlardan ilki, Diagnostic Framing'dir. Bu bir harekette problem olup olmadığını tanımlıyor. Bu bağlamda suç ve nedenlerin araştırılması önemlidir.

İkincisi 'Identity Framing' dir. Bu hareket sürecinde 'biz hissi' oluşturmayla ilişkilidir ve burada karşıtların belirlenmesi önem taşımaktadır.

Sonuncusu ise, 'Agency Framing' de, kollektif eylemin başarı şartları ile ilgilidir. Bu sayılan; strateji, taktik ve hedefi belirlemek için çok önemlidir. Mevcut olan şartlar, ancak birlikte yapılan eylemler sayesinde kolay değiştirilebilir.⁷

Yukarda tanımlanan teorik kavşeplerin, çeşitli teorik çıkış noktalarıyla birleştirilmesi, sosyal hareketlerin karmaşık analizlerinin önemli bir bölümünü oluşturur. Her teorik çıkış noktası, sosyal hareketlerin araştırılması ve analizinde önemli bir katkı sağlamaktadır. Sadece tek bir teorik kavşep, sosyal hareketleri tüm açılarıyla analiz etmede yeterli değildir. Tüm teorik kavşepler birleştirilerek sosyal hareketlerin çıkış nedenleri, varoluşları ve gelişimleri daha açık ele alınabilir.

Sosyal hareketler üzerine çalışan çoğu araştırmacılar, analizlerinde; makro alanda sosyal hareketlerin çıkışını, bütüncül olarak toplumsal nedenlerde ararlar. Siyasal yapı da buna aittir. Aynı ölçüde sosyal hareketlerin ortaya çıkmasında, mikro alanda, bireysel sebep ve diğere nedenler de önemlidir. Burada mikro/makro şema birey ve toplum farklılaşmasını karşılıyor.⁸

Bir kısım araştırmacılar da vardır ki, sosyal sistemler nasıl taraftar toplar? Nasıl reklam yapar? Hareketi nasıl mobilize eder? soruları üzerine yoğunlaşmışlardır. Burada hareket ve birey arasında mikro/makro şema ayrımı ortaya çıkar. İleri çalışmalar,

⁶ http://socio.ch/movpar/t_rscaffl.htm 26.07.2005 Niklas Luhmann: Protest, s.32

⁷ http://socio.ch/movpar/t_rscaffl.htm 26.07.2005

⁸ Niklas Luhmann: Protest, s.34

hareket ve toplum ilişkisi konuları üzerinedir. Bu bağlamda hareket; mikro alanla (diğer aktörler yanında partiler ve dernekler) ilişkilendirilir. Burada cereyan eden şey, sistem alanının bir değişimi olarak karşımıza çıkar. Bununla birlikte, sorulması gereken ilk soru şudur? Bütün nedir? Parça nedir? Bütün, toplum parça, bireydir. Daha sonra bütün, sosyal hareket ve parça, tekrar bireydir. Bunun sonucunda bütün, tekrar toplum ve sosyal hareket, toplumun parçasıdır. Sosyal hareketlerin araştırılmasında üç alan vardır. Mikro alanda bireylerin mobilizasyonu ve motivasyonu, meso⁹ alanda, sosyal hareketler, makro alanda, toplum anlaşılır. Neidhard ve Rucht, çok alanlı model olarak geliştirdiği mikro/ meso/ makro şemaya ayrıntılı olarak bakmak gerekmektedir.¹⁰ Burada sunumunun sınırlandırılması açısından bu şematik ayrımı ele almayacağım.

Soyal hareketlerin sistem kuramı açısından ele alınması, mevcut olan teorik konseptlere yeni algılamalar ve yeni idrakler sunmuştur. Niklas Luhmann sosyal hareketleri sistem kuramı açısından protesto hareketleri olarak analiz etmiştir.

PROTESTO HAREKETLERİ

Niklas Luhmann 'Toplumun Toplumu' isimli eserinin ikinci cildinin, dördüncü bölümünde farklılaşma başlığı altında ele aldığı konular arasında, protesto hareketlerini analiz etmiştir. Luhmann sosyal hareketler olarak adlandırılan, bir toplumda meydana gelen konfliktlerin seçiminin algılanmasının, resmi yapıdan bağımsız hareket ettiği için, zor olduğunu vurguluyor. Eğer geriye bakarsak, bu seçimin hellenistik dönem ve ortaçağ'da belli başlı dini hareketlerin öncüleri sayılabilir. Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında protesto hareketleri, toplum sisteminin kendini gözlemlemesi ilişkisinde normal olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavram sosyolojide, sosyal hareket olarak adlandırılır.¹¹

Ondokuzuncu yüzyılda, sosyalist hareket sınıf mücadelesi ve üretim ilişkileriyle belirlenen bir yapı kazandığı için, bu hareket göreceli olarak sınıf durumu ve fabrika organizasyonu motif şartlarını yansıtıyordu. Veya en azından onların dünyası öyle kurulmuştu. Bu hareket, bu nedenden dolayı örgüt kuramına uygundu. Fakat günümüzdeki sosyal hareketler, bu anlayışla uyummadığı için farklılık göstermektedir. Luhmann yeni sosyal hareketlerin bu anlayıştan farklılık göstermesinin temel nedenini, bireylerin daha belirgin olarak kendini vurgulama isteğine bağlamaktadır.¹²

Bir protesto hareketinin sistem bütünlüğü, şekil olarak protestodan meydana gelmektedir.¹³ Bu protesto şeklinde katılımcılar normal olmayan yollardan siyasi etki arıyorlar. Bu kullanılmayan normal etki kanallarından farklı olarak, kendi taleplerini yasal-ussal olmayan yolla dile getiriyorlar.

Protesto iletişimi toplumda gerçekleşiyor. Eğer böyle olmasa idi, toplum dışında protesto gerçekleşmezdi. Fakat bu iletişim, dışlanmış gibi algılanmaktadır. Ama bu demek değildir ki, kendilerine karşı da protesto edecekler. Onlar toplumun

⁹Siyaset biliminde mikro ve makro arasında duran örgüt ve kurumların katmanları anlamına gelen meso alan, siyasal süreçte, meso politik veya siyaset biliminde meso analizi araştırmaları olarak da bilinmektedir. Bkz. Werner J.Patzelt: Einführung in die Politikwissenschaft. Grundriss des Faches und studiumbegleitende Orientierung. Passau, 2003 s.49

¹⁰ a.k.,s.35

¹¹ Niklas Luhmann: Soziale Systeme. Grundriß einer allgemeinen Theorie. Frankfurt am Main, 1996 s.543

¹² Niklas Luhmann: Die Gesellschaft der Gesellschaft. Frankfurt am Main, 1999 s.851

¹³ a.k., s.852

sorumluluğunu taşıdıkları kanısıyla eylemlerini yaptıklarını algılıyorlar. Luhmann bunun; bir hareketin diğer hareketle yer değiştiremeyeceği için, tüm hareketlerin amaçları için geçerli olmadığını altını çiziyor. Fakat protesto şekli ve daha etkin araçlar kullanılmadığında, protesto etki alanına kendini duyuramadığı zaman bu hareketler reformla sonuçlanamaz.¹⁴

Merkez-Çevre farklılaşması¹⁵ açısından baktığımız zaman; çevre bu protestoyu kendine karşı gerçekleştiriyor. Merkezin bu protestoyu gerçekleştirenleri duymaları gerekiyor. Fakat günümüzde arkaik toplumlardan farklı olarak, modern toplumlarda alt sistemlere ayrılmış işlev sistemleri¹⁶ (siyasal sistem, ekonomi sistemi, hukuk sistemi, eğitim sistemi v.b.) olduğu için, protesto hareketleri sadece işlev sistemlerinde gerçekleştiriliyor. Herşeyden önce, siyasal sistemde ve toplumun diğer alt sistemlerinde varlık kazanıyor.¹⁷

Protesto şeklinde, birlikte iletişimin kurulduğu; protesto eden ve edilen vardır. Bunlar protesto hareketleri için, kaynakların mobilizasyonu ve yeni katılımcı birleşmelerine hizmet ediyorlar. Eğer böyle amaçların mobilizasyonu gerçekleşir ise, kendi kendini üreten öz üretimden¹⁸ söz edilebilir. Öyle protesto eylemleri vardır ki, örneğin Greenpeace, sosyal hareketin oluşmasını gerçekleştirmese bile, kendine öz üretimli bir protesto havası kazandırmıştır.¹⁹

Protesto şekli, protesto hareketleri için işlev sistemlerinin kendi kodlarına²⁰ ulaşmasını sağlıyor. Bu şeklin iki yönü vardır. Bir taraftan protesto edenler ve diğer taraftan da bir şeye karşı protesto edilenler. Bu ilişkide, bir problemin var olduğu gözlemlenmektedir. Bu protesto hareketleri, kitle iletişim araçlarının dikkatini çekerek kendi problemlerine çözüm arama yolunu seçmektedirler.²¹

Bir protesto şekli, anayasal demokrasilerde siyasal muhalefet şeklinden ayrılmaktadır. Siyasal muhalefet, siyasal sistemin bir parçasıdır. Siyasal muhalefet, parlamenter demokrasilerde iktidar görevini hemen veya daha sonra şartlar uygun olduğunda üstlenebilir. Aynı zamanda anayasanın siyasal sistemi sınırlandırmada büyük rolü vardır. Protesto hareketleri için provakasyon sözkonusudur.

Protestonun kendine ve protesto hareketine özgü gayesi yoktur. Onlara gündem oluşturmaları ve uygulamaları için, bir konu gereklidir. Bu protesto şeklinde gerçekleşen, topluma muhalefet anlamına geliyor.²²

Sosyal hareketlerin oluşumuna neden olan konular, heterojendir ve heterojen olarak kalacaktır. Eğer sosyal hareketler, büyük gruplar halinde birleştirilirse; çevre, savaş, kadınların durumu, üçüncü dünya, yabancılaşıma gibi konular ortaya çıkar. Bu sosyal hareketlerin kendine özgü anlayışları vardır. Yeni sosyal hareketler, toplumsal

¹⁴ a.k., s.853

¹⁵ Yunus Yoldaş: İşlevsel-Yapısal Sistem Kuramı. Ankara, 2004 bkz s.149

¹⁶ a.k., s.61

¹⁷ Niklas Luhmann: Die Gesellschaft der Gesellschaft, s.853

¹⁸ "Autopoiesis", Latince'de auto: kendinden ve poiein: yapmak kelimeleriyle teşkil edilmiş bir bileşik kelime olup, Türkçe'de öz üretim, yani kendi kendine üretmek, kendi kendine oluşturmak anlamlarına gelir.

¹⁹ Niklas Luhmann: Die Gesellschaft der Gesellschaft, s.854

²⁰ Kod (Code): Negatif veya pozitif iki değer. Evet- hayır, Sahip olmak , Sahip olmamak, haklı, haksız.

²¹ Niklas Luhmann: Die Gesellschaft der Gesellschaft, s.855

²² a.k., s.856

çevrede belli etki alanı yaratmak ve sosyal sistemi belirlemek için, belirli kriterleri yerine getirmeye çalışıyorlar. Eğer toplum protesto hareketleri sonucunda boyun eğe ise, ne gibi sonuçların ortaya çıkacağını kestiremez. Bu durumda protesto hareketlerinden kendi konularını tanımlamaları ve neden böyle olduğunu kavramaları ve aynı zamanda kendilerini aydınlatmaları beklenemez.²³

Luhmann toplumun işlevsel sistemlerinin, protesto konularını kabul etmesi gerektiğinin altını çiziyor. Bu kapitalist ekonomi için, medya için, kamu oyu tarafından belirlenen siyasal sistem için geçerlidir. Protesto hareketleri, protestoya neden olan konunun gerginliğinden ve protesto'dan yarar. Sosyal hareketler için başarı ve başarısızlık da oldukça önemlidir. Eğer konu başarılı bir şekilde icra edilir ise, sonuç başarı getirdiğinde, tarihi bir kazanım olarak ortaya çıkabilir. Başarısızlık durumunda, katılımcıların cesareti kırılır ve bir sonraki hareket için caydırıcı etki yaratır.²⁴

Protesto bir konunun seçiminden var olur ve yarar. Protesto hareketleri öz üretimli sistemler olarak adlandırıldığında, katalizator görevi görür. Protestonun kendini üretmesi ve devam ettirmesi de aynı ölçüde öz üretimle olanaklıdır.²⁵

Toplumsal karmaşıklığa²⁶ karşı protesto edilmez. Protesto edilebilmesi için, ilişkilerin durumu önemlidir. Bu anlamda protesto, kamu oyu üzerinden medya aracılığı ile topluma iletilir.²⁷ Protesto hareketleri, kitle iletişim araçlarını kullanarak, toplumda dikkat çekiyorlar.²⁸

SONUÇ

Sosyal hareketlerin sistem kuramı açısından incelenmesi, mevcut olan teorik konseptlere yeni algılamalar ve yeni idrakler sunmuştur. Bu açıdan, sistem kuramının sosyal hareketlere uygulanması, hareket araştırmaları açısından da önemli bir şans olarak algılanmalıdır. Bu anlamda, sosyal hareketlerin öz üretimli sistem olarak tanımlanması, hareket araştırmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Sistem kuramının disiplinlerarası kuram olması açısından da, değişik teorik konseptleri birleştirme çabaları genç araştırmacılar için yeni ufuklar kazandıracığı yadsınamaz.

KAYNAKÇA

- Gerdes Dirk: Soziale Bewegung. Piepers Wörterbuch zur Politik. Nohlen Dieter, Schultze Rainer-Olaf (haz.): Politikwissenschaft. Theorien – Methoden – Begriffe. Band 1.2, München, Zürich, 1992
- Luhmann Niklas: Protest. Systemtheorie und soziale Bewegungen Herausgegeben und eingeleitet von Kai-Uwe Hellmann. Frankfurt am Main, 1996
- Luhmann Niklas: Soziale Systeme. Grundriß einer allgemeinen Theorie. Frankfurt am Main, 1996
- Luhmann Niklas: Die Gesellschaft der Gesellschaft. Frankfurt am Main, 1999
- Werner J.Patzelt: Einführung in die Politikwissenschaft. Grundriss des Faches und studiumbegleitende Orientierung. Passau, 2003
- Yoldaş Yunus: İşlevsel-Yapısal Sistem Kuramı. Roma Yayınları, Ankara, 2004

²³ a.k., s.857 <http://www.bertramkoehler.de/neue.htm> 21.07.2005

²⁴ a.k., s.858

²⁵ a.k., s.860

²⁶ Eğer bir sistemde öğelerin sayısı çok fazla büyürse, sistemin kontrol edemeyeceği ilişkiler sayısına ulaşır ve karmaşıklık meydana gelir.

²⁷ Niklas Luhmann: Die Gesellschaft der Gesellschaft, s.861

²⁸ a.k., s.862

<http://www.bertramkoehler.de/neue.htm> 21.07.2005
http://socio.ch/movpar/t_rschaffl.htm 26.07.2005

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15-16 Ekim Çanakkale

GLOBALLEŞME İLE DEĞİŞEN İŞLETMELERDE ÇEVRESEL MALİYETLER

Yrd. Doç. Dr. Serpil Yılmaz

Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO, İŞletme Programı.

Dr. Ercüment Okutmuş

Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO, Muhasebe Programı.

ÖZET

Son ikiyüz yıla damgasını vuran sanayi devrimi sonrasında başlayan insanın doğaya olan müdahalesi küreselleşme ile giderek artmaktadır. Küreselleşme ile kitle iletişimi, ulaşım ve üretimde görölen teknolojik değişimler, insanların daha fazla ürüne kolayca ulaşımını sağlamakta, ancak tanımlanan bu süreçle başlayan doğaya aşırı müdahale, ciddi boyutlarda bozulmalara yol açmaktadır.

Bu nedenle dünyada küresel ekoloji kavramı giderek önem kazanmış, ulusal ve uluslararası örgütler, hükümetler çevre yönelimli ürün üretmeye yönelik ciddi yaptırımlar uygulamaya başlamışlardır. Bu kapsamda işletmelerde de çevre için küresel politikaların üretilmesi söz konusu olmuş, çevre yönelimli üretim uygulamaları doğal olarak üretim maliyetlerini etkileyerek, çevresel maliyetleri oluşturmuştur.

Araştırmada işletmelerde kısa dönemde üretim maliyetlerini artırdığı varsayılan çevresel maliyetlerin üretim maliyetlerine etkisi, uzun dönemde üretim maliyetlerini azaltacağı temelinde incelenmiştir

1. GİRİŞ

Bilgi işlem ve iletişim teknolojilerinin hızla ilerleyerek tüm dünyadaki birey ve kurumların birbirlerinden haberdar olmasına imkan tanınması, yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan küreselleşme kavramının, artık tamamen çağımıza hakim bir olgu haline gelmesine sebep olmuştur. Küreselleşme ile ölkeler arasındaki iktisadi, sosyal ve siyasal ilişkiler artmış, uluslararası ilişkilerin yoğunlaşmasıyla farklı toplum ve kültürlerin inanç ve beklentileri daha iyi tanınmıştır.

Tüm bunlara karşın küreselleşme halen tartışılan, çeşitli şekillerde tanımlanan bir kavramdır. Nitekim küreselleşme, bazı iktisatçılara göre, birçok bireysel ölkeler ekonomisindeki finansman ve üretim sektörlerinin artan ölçülerde birleşmesi olarak tanımlanmakta iken, bazı iktisatçılara göre kökenleri 1960'larda ortaya çıkan dönüşüm ve hızlı değişimlere dayalı, politik sonuçları beraberinde getiren ekonomik bir süreç olarak ifade edilmektedir.

Öte yandan ekonomik bir olgu olarak görölen küreselleşmeye, sosyologlar "kültürel bir süreç" olarak bakmaktadırlar. Sosyologlara göre dünya küçölmekte ama bütünleşmemektedir. Ekonomiler birbirine yaklaştıkça uluslar, kentler ve bölgeler birbirinden ayrılmaktadır. Küresel ekonomik bütünleşme süreci politik ve sosyal dağılmayı hızlandırmakta, aile bağlarını koparmakta ve yerleşik otoriteleri sarsmaktadır.

Söz konusu tartışmalar da göstermektedir ki; küreselleşen dünyanın anlaşılması bir çok açıdan oldukça karmaşıktır. Küreselleşme, bünyesinde farklı boyutlarda konuları barındıran karmaşık sosyal, ekonomik ve de politik içeriğe sahip bir olgudur.

Diğer taraftan kendisiyle ilgili tüm olumlu ve olumsuz tartışmalara karşın küreselleşme, hem devletleri, hem toplumları, hem de işletmeleri önemli oranda etkileyen bir olgudur. Nitekim artan rekabet, ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik değişimler devletlerin, toplumların ve işletmelerin küreselleşmeyi fiili bir gerçeklik olarak günlük hayata yerleştirmelerine neden olmuştur.

2. KÜRESEL EKONOMİ

Küresel ekonomiyi biçimlendiren başlıca olgu, mal ve hizmet ticaretinden çok para akışıdır. Söz konusu para akışları ise kendine özgü bir dinamiğe sahiptir. Çünkü küresel ekonomide amaç kar maksimizasyonu değil pazar maksimizasyonudur. Ticaret, giderek artan oranlarda yatırımı izlemekte ve sonunda yatırımın bir işlevi haline gelmektedir.

İktisatçılara göre, etkili ekonomi politikaları oluşturabilecek tek birim ya da en ağırlıklı birim ulus devleti olmasına rağmen küresel ekonomide, dört birimin varlığından söz edilmektedir. Bunların ilki, ulusal devlet, ikincisi bölgesel bütünleşmeler, üçüncüsü para, dördüncüsü kredi ve yatırım akışlarıyla oluşan reel, neredeyse özerk bir dünya ekonomisi olarak dünyanın tümünü bir pazar olarak gören küresel teşebbüslerdir. Ekonomi politikalarının oluşturulmasında ise giderek serbest ticaret ya da korumacılık değil, bölgeler arasındaki karşılıklı ilişkiler öne çıkmaktadır (Anonim,2004).

Bu bağlamda, küreselleşme uluslararası şirketlerin uluslar arası yatırım stratejilerinde, özellikle üretimin yerel olmaktan çıkarılıp farklı bölgelerde gerçekleştirilmesini içeren, yeniden konum belirleme çabası gerektirmektedir. Bu süreci belirleyen yaklaşım ise küreselleşmeyi teknolojik gelişmenin kaçınılmaz sonucu olarak görmektedir. Diğer taraftan küreselleşme olgusu, doğrudan kapitalist sermaye birikim süreçleri ile ilişkili kazananları ve kaybedenleri olan bir siyasal süreç olarak da görülmektedir. İşte bu noktada küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı yeni oluşumlar önemli bir tartışma konusu haline gelmekte, küreselleşme çağı olarak bilinen çağımızda hemen her alandaki hızlı değişim ve gelişmeler, karmaşık bir çevre içerisinde yaşama zorunluluğunu beraberinde getirmektedir.

Nitekim son otuz yıl için dünya ekonomisine bakıldığında, önemli boyutlara ulaşan bir yayılmanın olduğu fark edilmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında büyük güçler arasındaki ilişkilerde yaşanan uzun istikrar dönemi ve savaşın neden olduğu tahribat nedeniyle ekonomilerin yeniden inşa edilmesi zarureti, dünya sanayi üretiminde görülmemiş bir büyüme hızına yol açmıştır. Bu büyüme 1953-1975 yılları arasında üretim yıllık olarak % 6 artarken, 1973-1980 yılları arasında yıllık % 2,4 düzeyinde gerileme göstermiştir. Sanayi kesimindeki bu büyümenin yanısıra reklamcılık, bankacılık, sigorta ve konaklama gibi çeşitli hizmet sektörlerinde de daha yüksek düzeylerde büyüme oranları görülmüştür. 1945'ten günümüze kadar gerçekleşen büyüme, dünya tarihinde 1945 yılına kadar olan büyümenin tümünden daha fazladır. Sadece 1950-1980 yılları arasında dünyadaki reel GSMH artışı 2 trilyon dolardan 8 trilyon dolara çıkarak yaklaşık 4 kat artmıştır (Barnet and Cavanagh, 1995:1).

3. KÜRESELLEŞME İLE DEĞİŞEN İŞLETMELER

Her ne kadar küreselleşme üzerindeki tartışmaların süreceği açık ise de küreselleşme olgusu ve küreselleşme kavramı ile anılan değişim ya da yenilikler, gündelik hayatı etkilediği gibi gündelik hayatın içinde yer alan işletmeleri de önemli ölçüde etkilemektedir. Artık işletmeler için küreselleşme kavramının anlamı, genişleyen uluslar arası ticaret, sınırları aşan finansal kaynak aktarımı, giderek artan dış yatırımlar, büyüyen çok uluslu işletmeler ve ortak girişimler olmuştur.

Küreselleşme ile, işletmelerde geleneksel üretim faktörleri olan emek ve doğal kaynaklar giderek tali duruma düşmekte, küresel nitelik kazanan para da dünya piyasasında tek bir ülkeye rekabet avantajı sağlayacak bir üretim faktörü olmaktan çıkmaktadır. Yönetim ise üretimin belirleyici faktörü olma özelliği kazanmaktadır.

İşletme faaliyetleri 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğun bir şekilde ulusal sınırların ötesine geçmeye başladığından, mal ve hizmet üretiminde belli sınırlar içinde faaliyet gösteren işletmelerin sayısı oldukça azalmıştır. Hatta sözkonusu dönemde küreselleşmeyle işletme çeşitlerinin sayısının, yerel işletmeler, uluslararası işletmeler, çok uluslu işletmeler ve küresel işletmeler olmak üzere dörde çıkmıştır.

Yerel bir işletme sadece kendi ülkesi sınırları içinde faaliyet gösterirken, uluslar arası işletme, merkezi bir tek ülkede olmak kaydıyla farklı ülkelerde ticari ilişkilerde bulunan işletme olarak faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Çok uluslu işletmeler birden fazla ülkede ticaret ve üretim faaliyetinde bulunan işletmeler olup, küresel işletmeler tüm dünyayı bir iş sahası olarak gören işletmelerdir (Winham, 1996:640).

Dünya ekonomisindeki küreselleşmeyle birlikte çok uluslu işletmeler küresel bir özellik kazanmaya başlamıştır. Ancak çok uluslu işletme ile küresel işletme birbirinin aynısı değildir. Uluslararası alanda faaliyet gösteren bir işletmenin faaliyetlerinde izleyeceği stratejiler hem küresel hem de yerel olabilir. Oysa küresel işletmelerin tüm faaliyetlerinin dünya çapında olması gerekmektedir.

Küresel işletmeler çok uluslu işletmelere ek bazı özelliklere sahiptir. Bunların en önemlisi küresel işletmelerde sermayenin ulusal kimliğinin önemini kaybetmesi, buna karşın dünya ölçeğinde kendilerine özgü kurum kültürlerinin öne çıkmasıdır. Buradaki küresel işletme kavramı ile, tüm dünyayı bir iş sahası olarak gören örgütler kastedilmektedir. Günümüzde halen çok uluslu işletmelerin büyük bir kısmı örgütlenmelerini küresel piyasalardaki fırsatlardan yararlanabilmek için dönüştürmekte, herhangi bir ülke ile merkezi ilişkilerini kesmektedirler.

Winham'a (1996:640) göre küresel işletmeler üç genel özelliğe sahip olmalıdırlar:

-Küresel işletme olabilmek için dünya genelini dikkate alan bir imalat, lojistik, pazarlama, ürün ve AR-GE planı içeren küresel bir strateji mevcut olmalıdır. Küresel işletmeler, tüm bu faaliyetlerini bütüncül bir yaklaşımla sınır tanımaksızın sürdürmelidirler.

-Küresel bir işletme, yerel müşterilerin ihtiyaçlarını mükemmel bir şekilde karşılayabilecek oldukça duyarlı bir dağıtım sistemine sahip olmalıdır. Buna göre küresel işletmelerin temel bir değer, ilke ve iş sistemi kümesine sahip olmaları ve bunları faaliyet gösterdikleri bölgelere aynen taşımaları gerekmektedir.

- Küresel işletmeler kendi küresel planlarıyla yerel duyarlılıklar arasında denge kurmalıdırlar. Yerel ihtiyaçların karşılanabilmesi için örgütsel güç azami dikkatle kullanılırken, küresel sistemin esas hedefleri gözden kaçırılmamalıdır.

Söz konusu dengelerin sağlanması küresel işletmelerin en önemli problemidir. Bu nedenle küresel işletmelerde kolaylıkla anlaşılabilir bir felsefenin bulunması ve tüm çalışanların bu ilkelerin uygulamaya geçirilebileceğine inandırılmaları gerekmektedir. Küreselleşme yolunda başarılı olabilmek için şirket vizyonu ve uzun vadeli hedeflerin tüm çalışanlarına duyurulması gerekir. Diğer bir deyişle küresel işletmelerde başarıyı yakalamak için, tüm örgütün küresel düşünmeye başlamasının sağlanması zorunludur.

4.KÜRESELLEŞEN İŞLETMELERDE ÇEVRE FAALİYETLERİ

4.1. Dünyada ve Ülkemizde Çevre Muhasebesi Konusunda Yapılan

Çalışmalar

Çevre muhasebesi konusunda çalışmalar yapan uluslararası kuruluşlar ilk olarak çevre ile ilgili sorunların ortaya çıkmasıyla gündeme gelmişlerdir. Söz konusu kuruluşlardan WRI, (Dünya Kaynakları Enstitüsü) doğal kaynaklar muhasebesi ile ilgili çalışmalar yapmaktadır. Bu kuruluştaki çalışmalar, doğal kaynaklar için amortisman hesaplanması ve ülke muhasebe sistemine yansıtılması konusunda yoğunlaşmaktadır. Genel olarak ulusal düzeyde muhasebeye odaklanılmıştır.

IASC (Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi), çevresel etkenlerin kayıt sistemi altına alınması ile ilgili çalışmaların işletmeler tarafından yapılmasını öngörmektedir. Anlaşılacağı gibi IASC, çevresel maliyetlerin kayıt altına alınarak hesaplamalar yapılması yönünde çalışmalar yapmaktadır (Li, 2000).

UNSO (*Uluslar arası İstatistik Ofisi*), Dünya Bankası ile birlikte çevre muhasebesi kaynakları üzerine araştırma yapmaktadır. Çalışmalarını geliştirmekte olan ülkeler üzerinde yoğunlaştırmıştır. Kuruluştaki çevreyi korumaya ve düzeltmeye yönelik ekonomik hesaplarla bu hesapların ulusal gelir sistemine yansıtılması esas alınmıştır (Can, 1998: 95).

İskoçya’da bulunan Dundee Üniversitesi’nin muhasebe-işletme bölümü bünyesinde kurulmuş olan “Sosyal ve Çevresel Muhasebe Araştırma Merkezi” nde Gray adlı bir uzmanın başkanlığında çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar hem ulusal hem de işletme düzeyinde çevre muhasebesinin geliştirilmesi üzerindedir. Gray ve arkadaşlarının çalışmaları özellikle son yıllarda işletme düzeyinde çevresel muhasebe sisteminin kurulmasına yönelik artış göstermiştir.

İngiltere’de “Britanya Muhasebe Birliği Özel İlgi Grubu”, çevre muhasebesi konusunda çevre maliyetleri adı altında çalışmalar yapmaktadır. Bu komite, kamuoyunun ilgisini çekmek için çalışmalarına devam etmektedir.

TICA EW (Galler Yeminli Muhasebeciler Enstitüsü), 1995 yılında AB (Avrupa Birliği)’ne çevresel mal oluşlar, çevre sorumluluğu, varlıkların fiziki değer kaybı, çevre muhasebe politikaları gibi konularda bir tavsiye formu düzenlemiştir. Bu form, AB’nde çevresel etkenler ve bunların iyileştirilmesine yönelik olarak yayınlanmış kararnameye temel oluşturmuştur (Güvemli ve Gökdeniz, 1996: 25).

1997 yılında 57 ülkede üyesi bulunan IAAR (Uluslararası Eğitim ve Araştırma Derneği) uzmanları, 8. Muhasebe Eğitmcileri Kongresi’ne 9 bildiri sunmuştur. Bildiriler çevre muhasebesinin kayıt sistemine alınma çabaları ile ilgilidir.

Türkiye’nin 01.01.1996 tarihinde Gümrük Birliği’ne üye olmasıyla oluşan ortam, Türkiye’nin çevre ile ilgili Avrupa Birliği (AB) çalışmalarına uyum sağlamasını gerekli kılmıştır. ISO (*Uluslar arası Standartlar Organizasyonu*) komisyonunca düzenlenen bir dizi standardın TSE (Türk Standartları Enstitüsü) tarafından uygulamaya konulması söz konusu olmuştur (Güvemli ve Gökdeniz, 1996: 25). Ancak kabul edilmelidir ki; Türkiye’de çevre muhasebesi ile ilgili mevzuat çalışmaları yok denecek kadar azdır. Özellikle AB sürecinde bu durum Türkiye’yi güç duruma düşürebilir.

4.2. Küresel İşletmelerde Çevre Muhasebesi

Küreselleşmeyle birlikte gelen sorunlar küresel ekoloji kavramını da gündeme getirmiştir. Ancak 1990’lı yıllara dek işletmelerin kâr etmek dışında, topluma karşı sorumlulukları üzerinde yeterince düşündüklerini söylemek mümkün değildir. Bu yaklaşım, dünyanın çevre krizine girmesi, tüketici gruplarının baskısı sonucuna ek

olarak, topluma hizmet amacı güden ve çevre kirliliğini en aza indirmeyi düşünen, temiz teknoloji üretimi yapan işletmeleri doğurmuştur. Çevresel sorunların artışı ise çevre muhasebesini, bugünün sosyal muhasebesinin diğer konularından daha popüler hale getirmiştir (Akün; 1999: 152).

İşletmelerin, her türlü kaynaklarını temin ettiği doğal çevreden faydalanırken, bununla birlikte alacağı önlemlerle doğal çevreyi koruması ve sıfır kirliliği hedeflemesi sosyal sorumlulukları gereğidir (Westlund, 2001:128-129). Bu nedenle işletmelerin etkin bir çevresel muhasebe sistemi kurmaları gerekmektedir. Çevre Muhasebesi'nin en iyi şekilde kavranabilmesi için, konu ile ilgili birçok tanım geliştirilmiştir. Nitekim Gray (1993: 7) çevre muhasebesini; "çevrenin negatif etkilerinin ölçülmesi, tanımlanması ve bunların muhasebe sistem ve uygulamalarında öngörülmesi" diye tanımlarken Gautam (1997:1) çevre muhasebesini, "çevresel kaynakların kullanımı ve bu kaynakların kullanımı sonunda doğacak etkilerin muhasebesi" olarak ifade etmiştir. Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere çevre muhasebesi kısaca; işletmenin çevre üzerinde oluşturduğu negatif etkilerin finansal ve finansal olmayan yönlerinin ölçülmesi ve muhasebe kayıtlarına alınmasıdır. Bu kapsamda çevre muhasebesi kavramının kapsamı ve kullanım alanları Çizelge 1' de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Çevre Muhasebesi Kavramının Kapsamı ve Kullanım Alanları

ÇEVRE MUHASEBESİ TİPİ	ODAK	İLGİLENEN KESİM
Ulusal Gelir Muhasebesi	Ülke	Dış çevre
Finansal Muhasebe	İşletme	Dış çevre
Yönetim Muhasebesi/ Maliyet Muhasebesi	İşletme,bölüm,tesis, ürün hattı veya sistem	İşletme içi
Denetim	İşletme,bölüm,tesis, ürün hattı veya sistem	İç ve dış çevre
Çevre Raporu	İşletme,bölüm,tesis,ürün hattı veya sistem	İç ve dış çevre

Kaynak: Özbirecikli,2002: 25

Çevre muhasebesi; ulusal gelir muhasebesi, finansal muhasebe, yönetim/maliyet muhasebesi, denetim ve çevre raporu olmak üzere gruplandırılmaktadır (Çizelge 1). Ulusal gelir muhasebesi ülke boyutunda ele alınırken diğer çevre muhasebesi tipleri işletme odaklıdır. Gerçekte de çevre muhasebesinde ancak son yıllarda muhasebe kayıtları dikkate alınmaya başlanmış, işlemler ulusal düzeyden çok, işletme düzeyinde yapılar hale gelmiştir.

İşletmelerde çevre muhasebe sistemini oluşturmanın amacı; çevre iyileştirme çabalarını kolaylaştırmak, maliyet azaltma fırsatlarını sağlamak, çevre etkilerini kayıt altına almak olarak açıklanabilir. Ancak burada ulusal düzey veya işletme düzeyi ayrımını dikkate almak gerekir. Ulusal düzeydeki çevre muhasebesinin amacı, doğal kaynakların parasal değerlerinin belirlenerek milli gelir hesaplarına yansıtılması ve böylece çevresel verileri ekonomik verilerin altında göstermektir. İşletme düzeyindeki amaç ise, çevre kirliliğine neden olan oluşumlara işletme düzeyinde mali nitelik kazandırarak bunların kayıt altına alınmasını sağlamaktır (Spitzer and Elwood, 1998: 21).

Yukarıdaki işletme düzeyi genel amacından hareketle çevre muhasebesinin alt amaçları; direkt olarak önleme maliyetleri üzerine yoğunlaşarak zarar maliyetlerini

minimum düzeyi indirmek, çalışmak, çevrede iyileştirme sağlamak amacıyla önleme maliyetlerine yatırım yapmak, elde edilecek başarıya göre ölçme-değerleme maliyetlerini azaltmak ve daha fazla iyileştirme sağlamak için önleme ve kullanma maliyetlerine ilişkin faaliyetleri sürekli olarak değerlendirmek ve geliştirmek olarak sıralanabilir (Yükçü, 1999: 113).

Bir ülkenin gelişmişlik seviyesinin belirlenmesinde ortak ölçü olarak ulusal muhasebe sistemi kullanılmaktadır. Çünkü ulusal gelir muhasebesi, makro ekonomik bir ölçüttür. Bu ölçütleri “Gayri Safi Milli Hasıla” ve “Kişi Başına Milli Gelir” olarak belirlemek de mümkündür. Ulusal gelir düzeyinde çevre muhasebesinin başlıca amacı, ülkenin ekonomik verilerinin içine doğal kaynak tüketimi ile ilgili verileri yerleştirmektir. Bu düzeyde fiziksel ve parasal olarak iki farklı yaklaşım söz konusudur (Frost, 2000: 348).

Fiziksel yaklaşım, çevresel sorunların parasal ifadelerle gösterilme güçlüklerinden hareketle, çevresel sorunları da içeren, ulusal hesapların fiziksel birimlerle oluşturulmasını temel alırken (Şahin M. ve Şahin Z., 2001: 625), çevre muhasebesine parasal yaklaşım; çevresel kaynakların kullanımı sonucunda oluşan yıpranmalar için yapılan, çevre koruma harcamalarını belirleyerek, bu harcamaları milli gelir hesaplarında göstermeyi amaçlayan muhasebe yaklaşımıdır (Conway, 2002).

Geleneksel muhasebe sisteminde ise işletmelerin, çevreyi korumak ve geliştirmek için katlandıkları maliyetler, genellikle toplum için sosyal yararlar başlığı altında değil, genel yönetim giderleri başlığı altında, dönemsel tablolarla rapor edilir ve dönemin gelirine yansıtılır. Bu işlemler üzerinde çalışılırken işletmenin çevre bileşenleri ölçülmez. Çevrenin kirlenmesiyle toplum sağlığına verilen zarar, işletmenin muhasebe kayıtlarında yer almadığı için yıllık raporlara da yansıtılmaz (Gautam, 1997: 53-54).

Öte yandan çevre muhasebesi kavramı, finansal muhasebe açısından çevresel etkilerin muhasebeleştirilmesi anlamına gelmektedir. Maliyet muhasebesi açısından, çevresel performans, kontrol maliyetleri, daha temiz teknolojilere yatırım yapma, çevre dostu ürün, üretim süreçleri geliştirme, ürün karması, ürünün ömrünü uzatma ve ürün fiyatlandırması gibi konulara ilişkin maliyet bilgilerinin ulaşılabilir ve denetlenebilir hale getirilmesini anlatan bir kavram olarak kabul edilir. Yönetim muhasebesi açısından ise söz konusu bilgilerin yönetsel karar süreçlerine sunulması konularını ele almır. Bu muhasebe sisteminden elde edilen çıktılar çevresel faaliyetlerin ve performansın raporlanması süreci açısından çevre raporları, çevresel performansın denetlenmesi ve onay alınarak kamuoyuna sunulabildiğinden denetim aracı olarak kullanılırlar (Özbirecikli, 2002: 26).

Tüm bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi çevre muhasebesinin finansal muhasebe boyutu, belgelerle kanıtlanan çevresel bilgilerin muhasebeleştirilmesi anlamına gelmektedir. Bunun için de parasal değerlerin tespit edilmiş olması gerekir. Oysa çevresel bilgilerin tümünün parasal olarak ifade edilmesinde çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Aslında işletme düzeyinde çevre muhasebesinin “çevresel maliyetler” olarak kabul edilen maliyet türleri açısından incelenmesi gerekir.

4.3.Küresel İşletmelerde Çevresel Maliyetler

Çevresel maliyetlerin muhasebeleştirilebilmesi için öncelikle çevresel maliyetlerin belirlenmesi gerekmektedir. Çevresel maliyet kavramı ise Milne (1991:91) tarafından; “insan faaliyetlerinin çevresel etkisinin fiziksel olarak ölçülmesi, çevreyi koruma adına katlanılan maliyetler” olarak tanımlanırken, Graff ve Reiskin (2003)’e göre “ bir

işletmenin üretim sonucu, çevresel kaliteyi etkileyen olumsuzluklarını yok etmek için katlandığı maliyetler” olarak tanımlanmaktadır.

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere işletmelerin, çevreyle ilgili yaptıkları her türlü faaliyet sonucu, çevre maliyetleri ortaya çıkmaktadır. İşletmede oluşan çevre maliyetlerinin ayrı bir sınıflamaya tabi tutulmadan diğer maliyet kategorilerinde ele alınması, muhasebe temel kavramlarından “tam açıklama kavramı”na ters düşmektedir. Çünkü maliyetler, işletme yöneticilerinin karar almalarına destek olacak bilgileri de içermektedir. Bu durumda işletme yöneticileri, çevreye yönelik kararlar alma aşamasında bu maliyetlerin ayrıca sınıflandırılmasını isteyecek ve karar alma noktasında yararlanacaklardır.

Aynı zamanda, çevresel maliyetlerin, diğer maliyet kategorilerinin içinde muhasebeleştirilmesi, işletmenin çevresel faaliyetlerini izleyememe ve çevresel raporlar oluşturulamaması sonucunu doğuracaktır. Bu anlamda, çevresel maliyetlerin ayrı kategorilerde muhasebeleştirilmesi gerekecektir. Çevresel maliyetler, aşağıda sayılan nedenlerden dolayı yönetim açısından çok önemlidir:

- Muhasebe hesaplarında birçok çevresel maliyet gözden kaçabilir.
- Temiz teknoloji lisansının (ISO 14000) alınması ile birçok çevresel maliyetin azaltılabilmesi mümkündür.
- Çevresel maliyetlerin daha iyi yönetilmesi insan sağlığına ciddi yararlar sağlamaktadır.
- Müşteri açısından bakıldığında çevresel açıdan tercih edilen ürünler rekabet sonucu ucuzlama avantajı getirebilir.
- Çevresel maliyet sistemi, bir işletmenin çevresel yönetim sistemini destekler niteliktedir (Graff ve Reiskin, 2003).

Yukarıdaki nedenler işletmecileri çevresel maliyet hesaplarının ayrı kategoride tutulması için teşvik etmekte ve sonuçta işletmecilere karar aşamasında yardımcı olmaktadır. Çevresel maliyetler, diğer maliyetlerden ayrı dikkate alınırsa, ürün karışım kararları, üretim giderlerinin seçimi kararı, kirliliği önleme projelerinin değerlendirilmesi kararları, atık değerlendirme kararları, tercihleri, çevresel maliyetlerin karşılaştırılması kararları, ürün fiyatlandırma kararları, üretim tasarımı kararları, üretim sonlandırma kararları gibi kararların daha sağlıklı alınabileceği belirtilir (Murray, 1989: 404).

Çevresel maliyetler, çevreyi korumak ve çevreye verilebilecek zararı en aza indirmek amacı ile ürünün tasarımından, yok edilmesi ya da güvenli bir yerde toplanmasına kadar olan tüm yaşam sürecinin planlanması ve yürürlüğe konması için katlanılan maliyetlerdir. (Wildavsky, 1993: 470). Üç ana bölümde kategorize etmek mümkündür.

Bunlardan önleme maliyetleri, genel olarak şu başlıklar altında toplanabilir; çevre planlaması maliyetleri, ürün tasarım-çevre uyumu maliyetleri, geri dönüşüm maliyetleri, çevre uyumlu ambalajlama maliyetleri, atık kontrolü, yok edilmesi veya arıtımı maliyetleri, çevresel eğitim maliyetleri, danışmanlık maliyetleri, çevre yönetim sistemi maliyetleri vb.’dir (Yarbaşı, 1998: 60).

Kullanma maliyetleri, işletmenin bir ürün veya hizmet üretirken hava, su, toprak, madenler gibi doğal kaynakların kullanımı sonucu oluşan maliyetlerdir (Rubenstein, 1995:133). Bunların kullanımı ek bir maliyete katlanmayı gerektirir. Genel bir ifadeyle, kullanma maliyetleri, doğal varlıkların işletmelerce tüketiminden

oluşmaktadır. Genellikle bu doğal kaynaklardan yararlanma düzeyleri yasaların izin verdiği sınırların altında olduğu için işletmelerin bir bedel ödemesi gerekmez.

Hava, su ve toprak kullanma ile yakıt kullanma maliyetleri kullanma maliyetlerine verilebilecek örneklerdir. Bugünün işletme büyüklükleri söz konusu olduğunda, çevreye verilen olumsuz etkilerin tamamen yok edilmesi imkansızdır. Tüm önleme maliyetlerine katlanılarak, kullanma maliyetleri en aza indirilse dahi yine zarar maliyetleri oluşacaktır. Bu anlamda, önleme maliyetleri ve kullanma maliyetleri ne kadar fazla dikkate alınırsa zarar maliyetleri aynı oranda azalacaktır.

Zarar maliyetleri, Hava, su, toprak kirliliği maliyetleri, temizleme maliyetleri, ceza maliyetleri, görüntü ve gürültü kirliliği maliyetleri ve diğer maliyetler olarak ifade edilebilir (Yarbaşı, 1998: 60).

İşletmelerin çevreye yönelik faaliyetlerinin muhasebe sisteminde izlenmesi açısından en önemli nokta, maliyet bilgilerinin muhasebe sisteminde nasıl sınıflanacağıdır. Genelde işletmelerin hesap planları geleneksel yapıya uygun maliyet yeri ve maliyet çeşidi hesaplarına yöneliktir. Böylesi bir yapıda çevre maliyet bilgilerine gereksinim duyulduğunda problemler oluşacaktır. Bu bakımdan işletmelerin geleneksel yapıdaki hesap planlarının, çevresel faaliyetlere ilişkin maliyet bilgilerinin de izlenebileceği esnek bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir.

Türkiye’de 26.12.1992 tarih ve mükerrer 21447 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan ve 01.01.1994 tarihinden itibaren uygulamaya konulan “Tekdüzen Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği”, çevresel faaliyetleri dikkate alan bir esnekliğe sahip bulunmaktadır. Bu tebliğe göre maliyet hesapları 7’li hesap sınıflarında izlenmek zorundadır. Ayrıca, bu tebliğ sayesinde işletmelerin büyüklüğüne göre “7/A” ve “7/B” olmak üzere iki farklı seçenekten birine göre kayıt akışının izlenmesi olanaklı kılınmıştır. 7/A seçeneğinde giderler fonksiyon esasına göre, 7/B seçeneğinde ise çeşit esasına göre belirlenmiştir. Böylelikle işletmelere, giderlerin sınıflandırılmasında kendi organizasyon yapılarına, büyüklüklerine ve ihtiyaçlarına göre düzenleyebilmeleri açısından kolaylık sağlanmıştır.

Tekdüzen hesap planında çevresel maliyetler;

- Çevre faaliyetleri ile ilgili yatırımların izlenmesi ve muhasebeleştirilmesi, aktifleştirilen yatırımların ilgili hesaplara devri,
- Çevre maliyetlerinin uygun hesaplarda izlenmesi ve muhasebeleştirilmesi,
- Çevre maliyetlerinin, ürün maliyetlerine yüklenmesi,
- Hesapların kapanışı şeklinde muhasebeye yansıtılabilir.

Tekdüzen hesap planında çevre maliyetleri için herhangi bir hesap grubu oluşturulmamıştır. 1994 yılından beri uygulanmakta olan tekdüzen muhasebe hesap planında “750 Araştırma Geliştirme Giderleri Hs.” altında çevreye yönelik çalışmalar kaydedilmekte ise de bu hesapta işletmelerin üretimle ilgili araştırma geliştirme çalışmalarının yoğun olarak kullanıldığı bilinmektedir.

İşletmelerin hesap planları; organizasyon, teknoloji ve maliyet yapılarında bir değişiklik olduğunda, maliyet gider yerleri ve maliyet çeşitleri açısından kolaylıkla eklenip çıkarılabilmesine uygun bir esneklikte olması gerekir. Bu anlamda işletmelerin geleneksel yapıdaki hesap planlarının çevresel faaliyetlere ilişkin maliyet bilgilerinin de izlenebileceği bir yapıya kavuşturulması gerekir (Berliner ve Brimson,1988:94).

Çevresel maliyetlerin tekdüzen hesap planında gösterilmesi için 7/A ve 7/B maliyet seçeneği kullanılabilir. Bu seçeneklerden ilkinin kullanılması esneklik taşıması, fonksiyonel dağılıma göre gider yerlerinin belirlenmesinde daha kullanışlı olması ve

büyük ölçekli işletmelerde kullanımının zorunlu olması nedeniyle çevre maliyetlerinin izlenmesinde daha sağlıklı olacaktır.

Çevresel maliyetlerle ilgili tekdüzen muhasebe sisteminde;

- Çevre ile ilgili yatırımların izlenmesi ve muhasebeleştirilmesi,
- Çevresel ürün üretme sonucu oluşan üretim maliyetlerinin (direkt, endirekt) izlenmesi ve muhasebeleştirilmesi,
- Ürün üretimi sonucu oluşan atık maliyetlerinin muhasebeleştirilmesi,
- Çevre faaliyetleri sonucu oluşan dönem maliyetlerinin izlenmesi ve muhasebeleştirilmesidir.

Çevre faaliyetlerinde kullanılan araçların, tesislerin, makinelerin amortismanlarının izlenmesi ve muhasebeleştirilmesi mümkündür. Günün gelişen koşullarında çevreye yönelik harcamaları, bugüne dek uygulanan klasik sınıflama olan ana hesapların altında gider yeri olarak göstermenin (710.90 Çevre Gider Yeri) yerine ayrıca ana hesap olarak göstermek daha yerinde olacaktır. Bu düzenleme sonucu üretim ile ilgili çevre maliyetleri “715 Çevre Özellikli Direkt İlk Madde ve Malzeme Giderleri Hs.”, “735 Çevre Özellikli Genel Üretim Giderleri Hs”nda, dönem giderleri de “755 Çevre Özellikli AR-GE Giderleri Hs.”, “765 Çevre Özellikli Pazarlama Satış ve Dağıtım Giderleri Hs.”, 775 Çevre Özellikli Genel Yönetim Giderleri Hs.”, “785 Çevre Özellikli Finansman Giderleri Hs.” gösterilmelidir. Bu sayede çevre maliyetleri direkt olarak takip edilebilecek ve mali tablolara doğrudan yansıtılabilecektir. Ayrıca, bilindiği gibi işletmelerde alt hesapların açılışı işletme çalışanlarınca serbest olarak belirlenebilir. Örneğin bir işletme çevre alt hesabını 715.100 alt kodu ile belirtirken bir diğer işletme 715.10, bir diğeri ise 715.01. olarak belirleyebilir. Bu anlamda ulusal verilerin tekdüzeliğini sağlamak açısından uygun olan boş hesapları kullanmak daha yararlı olacaktır. İşletmede çevresel maliyetlerin fonksiyonel dağılımı Çizelge 2’de ayrıca gösterilmektedir.

Çizelge 2. Çevresel Maliyetlerin Gider Dağılımı

Çevresel Maliyetler	DAĞILIM					
	ÜRETİM GİDERLERİ		DÖNEM GİDERLERİ			
	Direkt İlk Madde Malz. Giderleri	Genel Üretim Giderleri	Ar-Ge Giderleri	Pazarlama Giderleri	Genel Yönetim Giderleri	Finansman Giderleri
Önleme Maliyetleri						
Kullanma Maliyetleri						
Zarar Maliyetleri						
TOPLAM						

Çizelge 2’ de çevresel maliyetlerin üretim ve dönem gideri olarak iki bölümde ele alındığı görülmektedir. Çevresel maliyetler bir işletmenin tüm önemli gider gruplarında ortaya çıkabileceğinden, bu şekilde tasnif edilmeleri daha doğru olacaktır.

5. SONUÇ

Günümüzdeki hızlı değişim, küresel iş dünyasında her boyutta işletmeye çok değişik fırsatlar sunmaktadır. Müşteri tercihlerindeki değişim, küresel ürünlerin oluşması, teknolojiadaki gelişmeler, nakliyat, iletişim ve bilgi işlem alanındaki

ilerlemeler küresel iş imkanlarını çeşitlendirmiş ve yakın zamana kadar başarılı görünen dev işletmelerin yapısını değiştirmiştir.

Ancak küresel dünya ekonomisi fiili bir gerçeklik olduğu halde, kendisi için gerekli olan kurumlardan hala yoksundur. Söz konusu ekonomi için küresel bir hukuk gerekmektedir. Bu bağlamda çevre için de küresel politikaların üretilmesi zorunluluk arz etmektedir.

Bu kapsamda her şeyden önce çevre ile muhasebe arasındaki ilişkinin çok iyi incelenmesi ve çevre muhasebe kavramının açıklanması gerekir. Bu geliştirilmiş muhasebe anlayışı, işletme eylemlerinin kontrolünü mümkün kılmak; geleceğe ilişkin işletme eylemlerini planlamak, işletme içi ve dışındaki kişilere işletmeye ilişkin kararlar alınması için hareket serbestisi kazandırmak, mali olaylar ile ilgili bilgilerin toplanması ve iletilmesi işlemlerini içine alan bir bütün olarak düşünülmelidir.

Küresel işletmelerde çevre muhasebesinde yer alması gereken çevresel maliyetler ise, çevreyi korumak ve çevreye verilebilecek zararı en aza indirmek amacıyla ürünün tasarımından, yok edilmesi ya da güvenli bir yerde toplanmasına kadar olan tüm yaşam sürecinin planlanması ve yürürlüğe konması için katılan maliyetlerdir. Gelişen çevre anlayışı ile birlikte, işletmelerin çevresel yönelimli faaliyetleri ve bu faaliyetlere bağlı olarak çevre ile ilgili maliyetleri artmaktadır. Çevresel maliyetlerin diğer giderler veya genel giderler arasına gizlenmeyip, ayrı bir başlık altında değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak çevresel maliyetler, yeşil teknolojiye yatırımdan, ürün ve süreçlerine kadar değişik alanlarda verilecek kararlarla azaltılabilir.

KAYNAKÇA

- Anonim,2004. <http://www.stratejiyönetim.net>.
- Akün, Kavut, L., 1999, Çevre Muhasebesi Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi.
- Barnet, J.R., Cavanagh, J., 1995. Küresel Düşler: İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni. Çev: Gülden Şen, Sabah Yayınları, s:1,İstanbul.
- Berliner, C., Brimson, J., 1988, Cost Management For Today's Advanced Manufacturing, Harvard Business School, Boston.
- Can, A., V., 1998, "Çevre Muhasebesi", Yayınlanmış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Conway, N., "A Course Module on Incorporating Environmental and Social Costs into Traditional Business Accounting Systems", www.emaweb.org/library
- Frost, G., R., And Wilmshurst, T., D., 2000 "The Adoption of Environment-Related Management Accounting: An Analysis of Corporate Environment Sensitivity", Accounting Forum, Vol. 24, (4), December, pp. 344-365.
- Gautam, N., C., 1997, "Environmental Accounting National and at Firm Level: A Case of India", IAADER 8th Congress, Paris.
- Graff, R., G., Reiskin, E., D., "Snapshots Of Environmental Cost Accounting", www.emaweb.org/library/
- Gray, R., Bebbington, J, Walters, D., 1993, "Accounting for the Environment", Funded by the Chartered Association of Certified Accountants.
- Güvemli, O., Gökdeniz, Ü., 1996, "Çevre Muhasebesindeki Gelişmeler, Muhasebe Öğretim Üyeleri Bilim ve Dayanışma Vakfı, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, (4), s.23-25.
- Lİ Lin ,2000, "Encouraging Environmental Accounting World Wide: A Survey Of Government Policies And Instrument", www.cooporate-env-strategy.com,

- Milne, Markus, J., 1991., "Accounting Environmental Resource Values And Non-Market Valuation Techniques For Environmental Resources", A Review Accounting, Auditing Accountability Journal, pp.80-108,
- Murray, D., 1989, "Subjects Test of Expectancy Theory in a Public Accounting Environment", Journal of Accounting Research, (24), p. 400-404.
- Özbirecikli, M., 2002, Çevre Muhasebesi, Kavramlar, Uygulama Alanları Araştırma Sonuçları, Naturel Yayıncılık, Ankara.
- Rubenstein, D., B., 1995, Environmental Accounting for the Sustainable Corporation, Quorum Publishing, London.
- Spitzer, M., Elwood H., 1998, An Introduction to Environment as a Business Management Tool: Key Concepts and Terms, EPA Publication, Washington DC.
- Şahin, Z., Şahin, M., 2001, "Çevresel Muhasebe-Türkiye İçin Uygulanabilir mi?", Ulusal Sanayi Çevre Sempozyumu ve Sergisi, Mersin Üniversitesi, s.621-629.
- Westlund, A., H., 2001, "Measuring Environmental Impact on Society in the EFQM System", Total Quality Management, Vol: 12, (1), p. 125-135.
- Wildavsky, A., "Accounting for the Environment" University of California, Organizations Society, Vol: 19, (4), pp.461-481.
- Winham, R. G., 1996. "International Trade Policy in a Globalizing Economy", International Journal, Autumn , s:640.
- Yarbaşı, E., 1998, Çevre-İşletme-Maliyet İlişkilerini Mali Durum Tablolarına Yansıtılması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul).
- Yükçü, S., 1999, Kalite Maliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi, Anadolu Matbaacılık, İzmir

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15–16 Ekim Çanakkale

II. ULUSAL SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI KONGRESİ

“Türkiye’nin AB Katılım Sürecinin STK’lara Etkileri ve Katkıları”

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15–16 Ekim Çanakkale

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE KATILIM SÜRECİNİN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA ETKİLERİ VE KATKILARI

Öğr. Gör. Bihder GÜNGÖR AK
Adnan Menderes Üni. Yenipazar
MYO

ÖZET

Sivil toplum kavramı son yıllarda sık duyduğumuz bir kavramdır. Eskiden oldukça sınırlı sayıda kuruluş olan Sivil Toplum Kuruluşları (STK), günümüzde hem kuruluş sayılarını, hem de üye sayılarını her geçen gün arttırmaktadırlar. STK, toplumsal yaşamda en az devlet kadar etkili olmaya başladılar. Eskiden küçük kitleler halinde sadece kurumun geleceğini sağlama çabasında olan STK’lar, bugün devletle aynı masaya oturacak, onunla fikir alışverişinde bulunacak ve zaman zaman fikir çatışmalarına girebilecek kadar güçlüler.

Bu noktada, STK’lar, ülkenin toplumsal gelişiminde, demokratikleşmesinde, ekonomik kalkınmasında ve kurumsal yönetim tarzının benimsenmesinde büyük önem taşımaktadır. STK’lar, farklı alanlarda çalışan gönüllü örgütlerden, derneklere, kooperatiflerden, vakıflara, federasyonlardan şubelere, meslek odalarından sendikalara kadar geniş bir alanda faaliyet göstermektedirler. STK’ın önemi arttıkça görevleri, faaliyet alanları, amaçları, ne derece etik oldukları tartışılır oldu. Ancak küreselleşmenin bir sonucu olarak bu kuruluşlardan vazgeçmek yerine, onları kazanmak ve onlardan en iyi biçimde faydalanmak kaçınılmaz oldu.

Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne (AB) adaylığı sürecinde ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi pek çok alanında değişimler başladı. STK’lar da bunlardan kendilerine düşen payı aldılar.

Günümüzde STK’lar bilinçli ve eğitimli gönüllülerin aynı amaç için bir çatı altında toplanarak, hükümete isteklerini etik çerçeve içinde anlatan, tartışan, fikir üretebilen bir kurum haline gelmiştir. Ülkenin kurumsal yönetim anlayışına paralel olarak demokratikleşme, şeffaflık, katılımcılık, anayasal düzene saygılı faaliyetlerle taleplerini dile getirerek, devlet yönetiminde görünmez ama güçlü bir güç haline gelmişlerdir.

ABSTARCT

We often hear concept of Civil Society. In the past, there are a few Civil Society Organization (CSO), now there are a lot of CSO and members of civil society. CSOs’ are effective like a government. In the past CSOs are small and they try to rescue CSOs’ continue. Today, CSOs are too strong for sit down with the government on the same table, say own opinion and do argument opinion.

In this point, CSOs are very important for country’s social developed, democratic life, economical progress and to assume corporate governance style. CSOs are worked by willing organizations associations, cooperatives, aweres, federations, branches, occupation rooms, trades union. While CSOs’ important is increased, their activity areas, aims, ethics are argued. Also result of the globalition, instead of give up CSOs, to win them and to benefit from them.

In the process of Turkey’s European Union (EU) candidate, country’s economic, social, cultural, political areas begin to change. CSOs are too.

Today, CSOs are who conscious and educated people work for same aims, that they tell what do they want work to the governance by ethic, argued, opinion produced. According the country's corporate governance style with democratic, transparency, participation, respectful of constitution order. CSOs are invisible but a strong force near the government.

ANAHTAR KELİMELER (KEY WORDS)

Avrupa Birliği (European Union), Sivil Toplum Kuruluşları (Civil Society Organizations), Kurumsal Yönetim (Corporate Governance)

GİRİŞ

Bugün Türkiye'nin en büyük projesi Avrupa Birliği'ne tam üye olarak kabul edilmektir. Bunu gerçekleştirmek için ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve hukuksal pek çok alanında köklü değişimler yapılmakta, gerek kamunun, gerek özel sektöre gerekse Hükümet Dışı Örgütler diye de adlandırılan Sivil Toplum Örgütlerinin üzerlerine düşen görevleri yerine getirmeleri beklenmektedir. Birliğe giriş süreci içinde kurumsal yönetim (Corporate Governance) kavramının getirdikleri kamu, özel ve sivil toplum kuruluşlarının tamamında uygulanmaya çalışılmakta, bu alanlarda yapılan düzenlemelerin siyasal uyum tarafına daha çok önem verilmekte, böylece iyi yönetim (Good Governance) ve etkili politika yapmaya katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Türk Toplumunda içinde demokratik anlayışı geliştirme, bilgi, uyum ve değişime hazırlık yoluyla, yaşam standartlarını yükseltmeye yönelik çalışmaların hızlandırılmasıyla, sivil toplum oluşturulacak ve böylelikle Avrupa ile bütünleşme süreci daha açık ve hızlı bir ivme kazanacaktır. AB üyeliğinin gereği olarak AB'de geçerli olan anlayışın ülkemizde de yerleşmesi, demokratik bir ortamda sivil toplum kuruluşlarının dernekler, federasyonlar, şubeler, vakıflar ve kooperatifler biçiminde kurularak faaliyette bulunulmasını kaçınılmaz kılar. Bunlar, katılımcı, demokratik ve şeffaf toplum anlayışının birer unsurudur.

Sivil Toplum Geliştirme Programı (STGP), Avrupa Birliği'nin, Türkiye'de sivil toplumun kapasitesinin gelişmesiyle birlikte, demokratikleşmedeki rolünün artması için 2001 yılında başlattığı bir programdır. 2001 yılında başlatılan STGP, beş farklı programdan oluşmaktadır. Bunlar; Yerel Sivil Girişimler, Türk-Yunan Sivil Diyalogunun Geliştirilmesi, Sendikalar Arası Diyalogun ve Kapasitenin Geliştirilmesi, Ticaret ve Sanayi Odalarının AB'deki Benzerleriyle Diyalogunun Geliştirilmesi, Polis-Profesyonellik-Kamu'dur.

Bu çerçevede AB Komisyonu, bazı danışmanlık şirketlerinin oluşturduğu konsorsiyumu "STK Destek Ekibi" oluşturmakla görevlendirdi.

Dolayısıyla Avrupa Birliği'ne tam üyelik yolunda ilerlerken sivil toplum hareketine, sivil toplum olgusuna, derneklere, federasyonlara, şubelere, vakıflara ve kooperatiflere yeni bir bakış açısı getirmiştir. Bu yeni bakış açısının başta dernekler yasası olmak üzere tüm mevzuata yansımaları, anayasal güvence altına alınması ve sivil toplumun hareket alanının genişletilmesini sağlayacak bir çerçeveye oturtulması yönünde çalışmalar yapılmaktadır.

Çalışmamızın ilk bölümünde Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinin seyri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra, ikinci bölümde Türkiye ve AB üye ülkelerinde faaliyet gösteren STK hakkında bilgiler verilecektir. Üçüncü bölümde Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinin STK nasıl, hangi yönleriyle etkilediği ve Türkiye'deki mevcut STK'nı ne gibi değişikliklerin beklediği konusu üzerinde durulacaktır.

1. AVRUPA BİRLİĞİ

Yaklaşık yüz yıl içinde iki savaş yaşamış olan Avrupa ülkeleri, yitirdiklerini ancak bir çatı altında toplanarak en hızlı şekilde tekrar kazanacaklarını düşünmüş, gelişmenin ancak sanayileşme ile olacağını ve bunun için her türlü kararın ortak verilmesinin ülke gelecekleri için çok daha iyi olacağı kanısına varmışlardır. Bu nedenle 1952 yılında Batı Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg kurucu ülkeler olarak önce Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kurmuş, bunu Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu izlemiştir. Amaç, tüm Avrupa ülkelerini aynı çatı altında toplamak, savaş dönemlerinde gerileyen ekonomiyi, sosyal yaşamı, kültürel yapıyı yaşanabilecek en üst düzeye çıkararak, diğer tüm ülkelere karşı tek bir vücut olduklarını göstermek ve yaşam standartlarını yükseltmektir. Topluluk zamanla tüm Avrupa ülkelerine yayılmış, aday ülkeler, üyeliği kazanabilmek için ülkelerinin yasal, ekonomik ve sosyal alanlarında topluluğun kıstaslarını uygulamaya başlamışlar ve en kısa zamanda üye olmak için sadece yasal değil, sivil toplum kuruluşları yardımıyla çalışmalar yapmaktadırlar.

1.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TARİHÇESİ

1952 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu olarak kurulan birliği, aynı yıllarda Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu izledi. 1957 yılında Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu kuruldu. Kurucu ülke denilen Batı Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg'tan oluşmaktadır. 1972 yılında İngiltere, Danimarka ve İrlanda birliğe tam üye olarak kabul edilerek, Norveç Hükümeti referandum sonucu üyeliği kabul etmemiştir.

Yunanistan 1976 yılında üyelik için müracaatta bulunmuş ve 1981 yılında tam üye olmuştur. 1970 yılında Portekiz ve İspanya üyelik için müracaat etmiş ve 1985 yılında tam üye olmuşlardır. Topluluk geliştikçe üye ülkeler topluluğun anayasal yapısı, politik yapısı üzerinde düzenlemeler yapma gereği duymuşlardır. Bu amaçla 1992 yılında imzalanan Maastricht Anlaşması ile yeni düzenlemeler yapıldı ve 1995 yılında İsveç, Finlandiya, Avusturya tam üye olarak topluluğa katıldı.

1989 yılında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine mali destekte bulunmak amacıyla Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası kuruldu. 1989-1991 yılları arasında Polonya, Çekostovakya, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üyelik için müracaatta bulundu. 1993 yılında imzalanan Kopenhag Zirvesi'nde bu ülkelerin topluluğun öngördüğü şartları yerine getirdikleri takdirde tam üye olarak kabul edilebilecekleri söylendi.

1997 yılında yayınlanan Avrupa Komisyonu Raporu'nda bu ülkelere sadece Polonya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Macaristan'ın orta vadede aday olabileceğini, diğer adayların müzakereleri için olumsuz görüş verildi. 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde bu Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin ve Kıbrıs'ın AB üyeliği kabul edilirken, üyeliği geri çeken Malta görüşülmedi.

1999 Berlin'de yapılan zirvede 2000 yılından itibaren üyelik öncesi yapılan mali yardımın iki katına çıkarılmasına karar verildi. Helsinki Zirvesi'nde Bulgaristan Letonya, Litvanya, Malta, Romanya ve Slovakya ile üyelik görüşmelerine geçilmesine ve Türkiye'nin adaylığının kabul edilmesine karar verildi. Avrupa Komisyonu'nda her üye ülkenin tek üye ile temsil edilmesi ve Avrupa Parlamentosu'nun sandalye sayısının 740'a çıkmasına karar verildi. Bakanlar Kurulu'ndaki oy dağılımı Türkiye dışında şimdiki ve gelecekteki aday ülkeler dikkate alınarak belirlendi.

2004 yılında tam üye olmaya hazır ülkeler Kıbrıs, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya olarak açıklandı ve üye sayısı 25'e çıktı. 2002 yılından itibaren Euro tedavüle girdi. 29 Ekim

2004 tarihinde üye ülke liderleri ilk anayasayı imzaladılar. Aynı yıl Romanya'nın müzakereleri tamamlandı. 2005 yılı içinde ise liderlerin imzaladığı anayasayı Hollanda ve Fransa referandum ile kabul etmediklerini bildirdiler. Bu noktadan sonra birliğin geleceği ciddi anlamda tartışılır oldu.

1.2. TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİSİ

31 Temmuz 1959 tarihinde Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ortaklık için başvurdu. 11 Eylül 1959'da Avrupa Ekonomik Topluluğu Bakanlar Konseyi Ankara ve Atina'nın başvurusunu kabul etti. 25 Mart 1981'de Milli Güvenlik Konseyi topluluğa tam üyelik başvurusu yapmak üzere hazırlıkların başlatılması kararı aldı.

22 Ocak 1982'de topluluk, Türkiye ile ilişkilerini dondurma kararı aldı. 16 Eylül 1986'da Avrupa Ekonomik Topluluğu toplandı ve Türkiye ile ilişkiler tekrar başladı. 14 Nisan 1987'de Türkiye, topluluğa tam üyelik için müracaat etti. 15 Temmuz 1993'de Avrupa Parlamentosu PKK'yı terör örgütü olarak kınadı. 17 Temmuz 1997'de Avrupa Parlamentosu Türkiye'nin Kuzey Irak'ta yaptığı askeri manevraları eleştiren bir karar aldı. 12-13 Aralık 1997'de Avrupa Birliği'nin Lüksemburg'da gerçekleştirdiği devlet ve hükümet başkanları zirvesi sonucunda Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovenya, Romanya, Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Estonya ve Kıbrıs Rum yönetimi tam üye ülkeler olarak gösterilirken, Türkiye aday ülkeler arasında gösterilmedi ancak aday olabileceği açıklandı.

25 Mayıs 1998'de Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Türkiye'nin ilişkilerinin seyrinden duyduğu memnuniyetsizlik nedeni ile toplanmadı. 18 Aralık 1998'de AB Komisyonu Türkiye'deki beş ekonomik ve sosyal amaçlı proje için toplam 133 Milyon ECU tutarındaki yardımın Türkiye'ye aktarılması için onay verdi. 17 Ağustos 1999'da Marmara Bölgesi'nde meydana gelen deprem Türkiye-AB ilişkilerini olumlu etkiledi. 4-5 Eylül 1999 Finlandiya'da yapılan AB Dışişleri Bakanları toplantısında deprem nedeni ile tekrar gündeme gelen Türkiye ile mali işbirliği konusu ve AB'nin genişlemesi, Türkiye'nin adaylığı gündeme getirildi. 11-12 Aralık 1999'da Helsinki'de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi zirve toplantısında Türkiye'ye adaylık statüsü tanındı.

4 Temmuz 2000'de AB Genel Sekreterliği Başbakanlık'a bağlı olarak kuruldu ve başına büyükelçi Volkan VURAL atandı. Kurumun amacı, Türkiye'nin AB üyeliğine hazırlanmasına yönelik faaliyetler çerçevesinde kamu kurum ve kuruluşlarının yapacakları hazırlık ve çalışmalarda iç koordinasyonun ve uyumun, plan ve programlara uygun olarak yönlendirilmesi ve yürütülmesini sağlamaktır.

26 Temmuz 2000'de Avrupa Komisyonu, Türkiye için 450 Milyon Euro tutarında krediyi onayladı. 8 Mart 2001'de AB Bakanlar Konseyi, Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi'ni kabul etti. 3 Ağustos 2002'de 3. Uyum Paketi kabul edildi. Kabul edilen yasayla savaş ve yakın savaş tehdidi dışında idam cezası kaldırıldı. Farklı dillerde yayına izin verildi. Anadilde öğrenim serbest bırakıldı. Azınlık vakıflarına gayrimenkul edinme, kendi taşınmazları üzerinde tasarruf etmek hakkı verildi.

2 Nisan 2003'de Türkiye ve Avrupa Yatırım Bankası arasında toplam 350 Milyon Euro tutarında iki kredi anlaşması yapıldı. 19 Haziran 2003'de 6. Uyum Paketi kabul edildi ve farklı dillerde yayın hakkı verildi. Terör suçu yeniden tanımlandı. 30 Temmuz 2003'de 7. Uyum Paketi kabul edildi ve Türk Ceza Kanunu yeniden düzenlendi. 8 Ekim 2003'de AB'den sağlanacak mali yardımların etkin bir biçimde kullanılabilmesi için bir birim kurulmuş, böylece AB mali yardımlarının yönetimi Türkiye'ye geçmiştir. 7 Mayıs 2004'de Anayasa Reform Paketi TBMM'inde kabul edildi.

22 Haziran 2004'de Avrupa Konseyi Parlamenterler Grubu, Türkiye üzerindeki denetim sürecini sona erdirdi. 15 Aralık 2004'de Avrupa Parlamentosu tarafından hazırlanan, AB'nin Türkiye ile 3 Ekim 2005'te tam üyelik müzakerelerini başlamasını tavsiye eden raporunu 262 ye 402 oyla kabul etti. (Avrupa Birliği Genel Sekreterliği-www.ikv.org.tr 25.07.2005)

2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Günümüzde sivil toplum kavramı “plastik bir aklâki ve siyasal kimliğe ve değere sahip” bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. (KEYMAN,2005:2)

Genel anlamda sivil toplum, “devlet iktidarının baskısı ve denetimi altında olmayan gönüllü örgütlerin yer aldığı alan” olarak tanımlanır. (KEYMAN,2005:2)

Ancak bu tanım sivil toplum kuruluşlarının toplumsal, sosyal, ekonomik ve kültürel yönlerini dikkate alan, buna karşılık kuruluşun toplum içindeki siyasi ve ahlâki değerler konuları üzerinde pek durmamıştır. Bu nedenle daha geniş bir tanımla sivil toplum, “bir toplumun kendisini ve eylemlerini bir bütün olarak, devlet iktidarının baskısı ve denetimi altında olmayan gönüllü örgütler yoluyla örgütlenmesi” şeklinde tanımlanmıştır. (KEYMAN,2005:2) bu tanımla sivil toplum örgütleri ülke içinde devletten bağımsız olarak sosyal, ekonomik, kültürel, toplumsal, siyasi ve ahlâki pek çok konuda örgütlenebilecekler, düşüncelerini yine kendi etkinlikleri ile bu örgütler aracılığıyla düzenleyebilecekler ve halka duyuracaklar, faaliyetlerini amaçlarını taleplerini, siyasi alana kendileri taşıyabilmektedir.

Bir başka tanım, “Sivil toplum, toplumsal sorunlara etkili ve uzun dönemli çözüm bulma sürecine aktif olarak katılan, ve bu temelde de siyasi aktörleri bu çözümleri yaşama geçirecek politikalar üretmeye yönlendirmek için çalışan farklı gönüllü örgütlerin devlet denetimi dışında kurduğu ortak alandır.” (KEYMAN, 2005:3).

Bireylerin faaliyet göstermek istedikleri alanlarda bir fiil çalışan, toplumsal süreç içinde karşılaşılan sorunlara çözüm arayan ve devlete öneriler sunan, taleplerinin ardında sonuna kadar duran gönüllü çalışan bireylerden oluşur.

Genel olarak sivil toplum önceleri totaliter veya otoriter rejimlerden demokrasiye geçiş sürecinin anahtar kavramı, demokratik toplum yönetiminin temel kurucu ögesi, bireysel hak ve özgürlükler alanının genişlemesinin en birincil faktörüdür.

Buna göre sivil toplum kuruluşlarının temel özellikleri şöyle özetlenebilir:

1. Toplumsal sorunların çözümü için çalışmak
2. Toplumsal sorunların çözümünde devletle işbirliği yapmak
3. Siyasiler tarafından kullanılmak yerine, devlet yönetiminin etkili, verimli, sorumlu, şeffaf bir hal alması için çalışmak
4. Böylece sivil toplumu en ücra yerdeki vatandaştan en modern yerde yaşayan vatandaşa kadar herkesin aktif vatandaş olarak yönetime katılmasını sağlamak
5. Toplumsal yaşam içinde var olan farklı kültür, sosyal ve ekonomik şartlardan gelen herkesi demokratik ve şeffaf bir yönetim anlayışı etrafında toplamak
6. Toplum devlet birey ilişkilerinde hak ve sorumlulukların adaletli dağılımında sağlamak

Ancak günümüzde bazı STK'nın bu özellikleri artık taşımadıklarını görmekteyiz. Dolayısıyla özelliklerinden uzaklaştıkça, amaçlarından, faaliyet alanlarından ve hizmet gördükleri, beraber çalıştıkları kitleden de uzaklaşmaya başlamışlardır.

2.1. AVRUPA'DA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Avrupa'da ilk köylü ayaklanması 1370'li yıllarda görülmüş ve 1381 yılında ayaklanma lideri John Ball gönüllü ve dayanışmaya dayalı sözlerle ayaklanmayı yönetmeye çalışmıştır.

Sadece Avrupa'da değil tüm dünyada bir dönem sivil toplum kavramı sıkça gündeme gelmiş ancak bir süre sonra eski önemini yitirmiş ve dikkate değer olmaktan çıkmıştır. Son yıllarda ise özellikle küreselleşmenin etkisiyle sivil toplum kavramı yine gündeme geldi.

Avrupa'da ilk sivil toplum hareketi 1381 yılında Londra'da görülmüştür. O günden günümüze kadar sivil toplum kavramı üç ana değişim rüzgârının etkisinde kalmış, bu süreç içinde sivil toplumların bu dönemlerde neyi ifade ettikleri, amaçları, faaliyetleri hakkında genel bir tablo çizilerek, sivil toplum anlayışının seyri izlenebilir.

Avrupa'da sivil toplum kavramının geçirdiği değişimi üç ana dalga içinde irdeleyebiliriz: (KEYMAN, 2004: 5)

Modern Burjuva Toplumu Olarak Sivil Toplum. Sivil toplum kavramı ilk kez eski Yunan döneminde kullanılmaya başlanmıştır. O dönemde kavramın kullanılmasındaki amaç, geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçiş sürecinde halkı bilinçlendirmek, modern toplum yapısını halka anlatmak amaçlıydı. Toplumsal yaşam içinde halkın özgürlüklerini, hak ve sorumluluklarını dile getiren, serbest birey ve serbest Pazar temeline dayalı bir kavramı ifade etmekteydi. Bu dönemde sivil toplum ve bireysel hak ve özgürlükleri tanımlarken, bunların yasal dayanağını da ilk kez ortaya koymuş ve devlet denetimi dışında yasal güvence altında toplum düşüncesini ifade etmeye çalışmıştır. İlk kez bu dönemde hak kavramı dile getirilmiş ve günümüzde sivil toplum kuruluşların liberal olma özellikleri bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçmesi için çaba sarf edilen toplum şehirli serbest pazarda faaliyet hakları olan bireylerden oluştuğundan, sivil toplumun ilk oluşumu burjuva sınıfı olmuştur.

Demokrasi Bağlamında Sivil Toplum. 1980'li yıllardan sonra artık geleneksel toplum yaşamından modern toplum yaşamına geçen ve bu sürece uyum sağlayan burjuva sınıfındaki bireylerin, özellikle Avrupa ve Latin Amerika ülkelerinde tutucu, katı devlet yapısından demokrasiye geçiş süresi olarak bilinir. Bu dönemde sivil toplum kavramı canlanmış, amaçlarını ve fikirlerini devlete duyurmanın yasal yollarını kazanmışlardır. Bu dönem, sivil toplumların devletten bağımsız bir yaşam çizgilerinin olabileceğini kabul eder.

Katılımcı Demokrasi Olarak Sivil Toplum. Sivil toplumu hem devlet ve siyasi aktörlerden oluşan siyasal toplumdaki, hem de serbest pazara dayalı ekonomik toplumdaki ayrıştırarak düşünmek, bu anlamda da sivil topluma toplumsal sorunlara ve taleplere demokratik ve uzun dönemli çözüm bulmak için siyasal toplumu etkileme işlevini vermek düşüncesi katılımcı demokrasi olarak sivil toplumun temelini oluşturur. (KEYMAN; 2004:8) bu noktada sivil toplum, sadece bireylerin hak ve özgürlüklerini ortaya koyan ve siyasal yaşamın demokratikleşmesini ifade etmekte kalmaz, ülke içinde birey toplum ve birey devlet ilişkisinin siyasal süreçte demokratik çerçevede oluşmasını ve gelişmesini de ifade eder. Özellikle küreselleşme sürecinin hızla artması sivil toplum olgusunun ve şartlarının daha etkin ve önemli olması gerektiğini ortaya koymuştur.

2.2. TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Sivil toplum örgütlenmesi, uluslar arası alanda olduğu gibi Türkiye'de de son yılların en çok üzerinde durulan ve rağbet gören konulardan birisidir. Tarih Vakfı da "Yükselen Değer Sivil Toplum Örgütlenmesi" üzerine bir çalışma yaparak vakıf,

dernek, girişim grubu ve inisiyatif adı altında örgütlenen kuruluşları bir araya getirdi. Bu çalışmada 2003 verilerine göre meslek odalarının ortalama üye sayısı 5.687 kişidir. Bunu 5.246 üye ile sendikalar, 2.197 üye sayısı ile sanayi ve ticaret odaları, 559 üye ile kooperatifler, 501 üye ile dernekler ve 424 üye ile vakıflar takip etmektedir. Örgütlenme konusunda şubeleşmeye en çok sendikalarda rastlanıyor ve en çok temsilciliklere yine sendikalarda rastlanıyor.

Türkiye’de sivil toplum hareketinin gelişip, örgütlenmesi amacıyla kurulan örgütlerden 3.268 tanesi sanal platformda bir çatı altında toplandı. İnternet ortamında www.stkrehberi.org sitesinde bir araya gelen örgütler, “Sivil Toplum Kuruluşları 2005” isimli bir katalog da bastırdı. Bu uygulama sivil toplum kuruluşlarına ulaşmayı kolaylaştırırken, bu örgütlerin kendi aralarında iletişimini de amaçlayan çalışma, sivil toplum örgütlenmesinde sendikalar, meslek kuruluşları ve odaların ağırlığını da ortaya koyuyor. Bu kuruluşlar, sayı, örgütlenme ve üye sayısı açısından diğerlerinin önüne geçiyor. (Zaman Gazetesi, 01.05.2005)

Türkiye’de İçişleri Bakanlığı’nın rakamlarına göre 85.307 sivil toplum örgütü var. Bunların 13.731 tanesi İstanbul, 7.036 tanesi Ankara ve 4.029 tanesi İzmir’de faaliyette bulunuyor. 2000 yılı nüfus sayımına göre her bin kişiye 1,3 sivil toplum kuruluşu düşüyor. Sivil Toplum Kuruluşları 2005 rehberinde bir araya getirilen 3.268 kuruluştan 1.763 tanesi dernek, 490 tanesi vakıf, 43 tanesi sendika, 389 tanesi meslek odası, 217 tanesi kooperatif, 104 tanesi sanayi ve ticaret odası, 30 tanesi inisiyatif-platform statüsünde bulunuyor. Sivil toplum kuruluşlarından 1.315 tanesinin kendisine ait bir yayını var. Kuruluşlardan 1.258 tanesinin web sitesi var.

3.AVRUPA BİRLİĞİ’NİN TÜRKİYE’DEKİ SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA ETKİSİ

AB’de de tüm dünyada olduğu gibi STK’lar önem kazanmakta, yorum ve değerlendirmelerinin bağlantısız ve özgür nitelikleri nedeniyle, karar ve görüşlere yoğun katılımları dikkat çekmektedir. Avrupa modeli katılımcı demokrasinin oluşturulması konusunda STK’lara önemli rol düşmekte ve AB kurumları tüm sivil toplum kuruluşlarının AB karar alma sürecinde etkili olmasını istemektedir. Söz konusu kuruluşların yapısı ve bunlarla ilişkiler konusunda da özellikle iyi yönetim ilkeleri çerçevesinde çeşitli kurallar belirlenmektedir. (www.stgp.org/docs/Avrupadaveturkiyedesiviltoplum.doc -29.04.2005)

Avrupa Parlamentosu ve AB Komisyonu genel anlamda STK’larla ilişkilerini düzenleyen bazı kararlar almıştır. Avrupa Parlamentosu tüketici hakları ve sosyal haklarla, STK’ları ile koordineli çalışmaktadır. Genel olarak AB ve STK ile ilişkilerinde Avrupa Parlamentosu, suistimallerin önlenmesi amacıyla kayıt sistemi ve bağlayıcı bir iş ahlakı oluşturulması, Avrupa Parlamenter’lerinin maddi kaynaklarının denetimi gibi düzenlemeler getirilmesine yönelmiştir. Avrupa Komisyonu’nun STK’ları ile ilişkilerinde öncelikli kriteri temsil gücüdür. Bu anlayış içinde AB düzeyinde örgütlemeler cesaretlendirilmiştir. İlgili grupları kısıtlayıcı yasal düzenlemelerle denetlemek yerine, karar alma mekanizmalarının şeffaflaştırılması ve danışma mekanizmalarının iyileştirilmesi hedeflenmiştir. STK’lar arasında iş ahlakı geliştirmeleri desteklenmiş, bilgi bankası oluşturmak için STK rehberi hazırlanmıştır. AB aday ülkelerde üyeliğe hazırlık sürecinin bir parçası olarak sivil toplumun gelişimini teşvik etmektedir. Çünkü sivil toplum, global düzeyde kalkınma politikalarının şekillendirilmesinde ve politik tartışmalarının yönlendirilmesinde önemli rol oynamaktadır. AB kurumları ile STK’ları arasında gerçekleşecek danışma sürecinin hangi ilkeler üzerine inşa edilmesi gerektiğinin ortaya koyulması önem taşımaktadır. Bu

konuda kesin olarak tespit edilmiş bir çerçeve bulunmakla ve konuya ilişkin tartışmalar sürmekle birlikte sivil toplumun komisyonla diyalogun gelişmesinde diyalog ya da danışma sürecinin niteliği ve alanı açık olarak tanınmalı ve süreç uygun şekilde duyurulmalıdır. Danışma sürecinde ilgili duyurunun geniş bir şekilde yapılabilmesi için uygun araçlar seçilmelidir. Sürece katılacak STK'ları titiz bir şekilde belirlenmelidir. AB danışma sürecinde temel iki kriter vardır. Bunlar genel ilkeler ve minimum standartlardır. Genel ilkeler katılım, şeffaflık ve hesap verilebilirlik, etkinlik ve uyum şartları aranırken, minimum standartlar adı altında danışma sürecinin içeriğinin net olması, hedef kitleye danışılması, duyuru yapılması, katılım için zaman sınırı, onay ve geri bildirim şeklinde gruplandırılmıştır. (www.stgp.org/docs/Absürecindestknnetkisi.doc -29.04.2005)

Türkiye'de sivil toplum dediğimiz alanın örgütsel ve ahlaki, siyasal bir değer olarak bugünkü yapısına baktığımızda, Avrupa'da tarihsel olarak gelişen sivil toplum tartışmasının üç dalgasının da bu dalgalar içinde oluşan farklı sivil toplum tanımlarının ve yaklaşımlarının da sivil toplum alanı içinde yer aldığını görürüz. Türkiye'de sivil toplumun bir taraftan hem bireysel hak ve özgürlüklerin yaşama geçirilmesi, hem demokrasiye geçiş, hem de katılımcı demokrasi taleplerini seslendiren örgütlerden oluştuğu söylenebilir. (KEYMAN; 2004:11)

Sivil toplumun karmaşık ve çok boyutlu yapısı sivil toplumu sivil toplum kuruluşları ile özdeşiren ve örgütsel yaşam olara tanımlayan, demokratikleşmeyle özdeşiren ve demokrasiye geçişin ön koşulu olarak tanımlayan, katılımcı demokratik toplum yönetiminin gerekli aktörü olarak gören farklı oluşumların eş zamanlı olarak sivil toplum alanında yer almasında gösterilir. (KEYMAN; 2004:11)

Sivil toplumu sadece sivil toplum kuruluşları ile özdeş düşündüğümüzde karşımıza sivil toplum örgütlerinin giderek finansal kaynak arama peşinde olan, kapasite sorunları üzerinde odaklaşan ve örgütsel büyümeye giderek daha da önem veren profesyonel bir yapıya girmeleriyle birlikte, üstlendikleri demokratikleşme sürecine katkıda bulunma ve toplumsal sorunların ve taleplerin kamusal tartışma alanını genişletme işlevlerini ikinci plana atmalarıyla ilişkili sorunlar çıkar. Bu sorunlar kendilerini, hem STK'ın giderek eleştirdikleri sistemin bir parçası olma tehlikesi içinde, hem de kendi aralarındaki ilişkilerde dayanışmanın giderek azalmasında gösteriyorlar. Ama en önemli sorun, STK'ın temelinde örgütsel faaliyetleri nicel olarak artarken, bu artışın nitel olmasını sağlayacak sivil toplum ve demokratikleşme ilişkisinin tam anlamda kurulmaması sorunudur. (KEYMAN;2004:11)

Sivil Toplum Geliştirme Programı (STGP), AB'nin Türkiye'de sivil toplumun kapasitesinin gelişmesiyle birlikte, demokratikleşmedeki rolünün artması için 2001 yılında başlattığı bir programdır. 2001 yılında başlatılan STGP, beş programdan oluşmaktadır:

1. Yerel Sivil Girişimler
2. Türk-Yunan Sivil Diyalogunun Geliştirilmesi
3. Sendikalar Arası Diyalogun ve Kapasitenin Geliştirilmesi
4. Ticaret ve Sanayi Odalarının AB'deki Benzerleriyle Diyalogunun geliştirilmesi
5. Polis, Profesyonellik, Kamu

Bu çerçevede AB komisyonu EUROMED (Euro- Mediterranean Networks) adı verilen 1995'den beri gelişmiş projelere, politik ve teknolojik destek vererek uluslar arası bağışta bulunan, Avrupa Komisyonu ve Dünya Bankası aracılığıyla finanse etmiştir. EUROMED'in ana faaliyet alanları; aday ülkeler için AB'ye ön katılma desteği, eğitim ve öğretimin AB'ye uyumu, yerel yönetim reformu ve etkinliği, iletişim

stratejileri ve bilgi politikaları, iyi yönetim ve insan hakları (www.euromed.be 04.07.2005) konularıdır.

EUROMED ve ADA Grubu danışmanlık şirketlerinin oluşturduğu konsorsiyumu STK Destek Ekibi oluşturmakla görevlendirdi. Programın genel hedefi, ülke genelinde özellikle yerel bazda sivil inisiyatifleri yaygınlaştırmak, kurulmuş olan STK'nın kapasitelerini arttırmak, STK arasında işbirliği ve ortaklığı teşvik etmektir. Destek ekibi, Türkiye'deki STK'nın bir profilini çıkartarak, faaliyet gösteren STK'nın çeşitlerini ön plana çıkarttı. Bunlar:

1. Kadın, çevre, çocuk, kalkınma, kültür, engelliler, insan hakları, tarih gibi konularda aktif olan, yerel tabandan gelen sivil toplum kuruluşları,
2. Kâr amacı gütmeyen şirketler de dahil olmak üzere kooperatifler, dernekler, vakıflar, odalar ve birlikler,
3. Adı geçen tüzel kişilikleri sayılan kuruluşların devlet ile organik bir bağı olmaması demokratik bir seçim ile yönetimlerinin seçiliyor olması ve bütçesinin en az %50'sinin devlet dışı kurumlardan ve bireylerden kaynaklanıyor olması,
4. Yerel bazda örgütlenmiş ve kamunun yararına faaliyetler gösteriyor olması.

Bu kriterler ışığında destek ekibi üç ilde "İhtiyaç Analizi Çalıştayı" düzenledi. Bu çalıştayı amacı, STK'nın ortak ihtiyaçlarını, sorunlarını ve beklentilerini tespit edilerek çözüm önerileri sunmaktır.

SONUÇ

Türkiye'de STK'ı 1980'li yıllardan itibaren gelişmeye başlamış ve bugün dernekler, meslek odaları, vakıflar, sendikalar, kooperatiflerle birlikte sayısının 150.000'ne yaklaştığı düşünülmektedir. Sivil toplum, devletin demokratikleşmesinin güçlü ekonomi programlarının Türkiye'nin AB'ye girme sürecinin önemli bir aktörü olarak tanımlanır. Sivil toplumun gelişmesini engelleyen sorunların başında, Türkiye'deki yasal düzenlemelerin yetersizliği gelmektedir. STK'nın karşılaştığı belli başlı diğer sorunlar devlet denetiminin güclüğü ve biçimi, siyasi iktidarla bir süre sonra bütün olma, finansal sorunlar ve sivil toplum ile demokrasi arasında işbirliğinin olmamasıdır.

Sivil toplum kavramının üç boyutundan bahsedilebilir. Bunlardan ilki örgütsel yaşamdır. Örgütsel yaşam, sivil toplumun temel boyutudur ve farklı alanlarda hareket eden sivil toplum kurumlarını içerir. İkinci boyut, demokratik toplumdur. Bundan, sivil toplum kuruluşların demokratikleşme sürecine yaptığı katkı anlaşılır. Bu alan sivil topluma ahlaki ve siyasi değer yükler ancak aşırı yükleme hem sivil toplumun bağımsız çalışma ve bilgi üretme işlevinde, hem de devlet sivil toplum ilişkisinde ciddi sorunlar çıkartmaktadır. Üçüncü boyut, kamusal alan olarak sivil toplumdur. Bu boyutta, toplumla siyasi toplum arasındaki demokratik tartışma alanıdır. Türkiye'de STK'nın tam olarak gelişmemesinin en önemli nedeni Türkiye'de kamusal alan çizgisinin tam olarak ayırt edilememesidir.

Türkiye'de bu gün yaklaşık 79 bin dernek, 5.000 vakıf, 6.000 kooperatif, ve bir o kadar da sendika olmak üzere yaklaşık 150.000 STK faaliyettedir. Ancak bazı kaynaklara göre bu sayının 90.000 civarında olduğu yazmaktadır. Türkiye'de STK'nın tam olarak sayısı bilinmemektedir. Bunun ortadan kaldırılması ve denetiminin yapılabilmesi için tek elden takibi ve denetimi yapılarak kurumlar arası mutabakat sağlanmalıdır. Geçen yıl Dernekler Masası kurularak, STK'nın takibinin tek elden yapılması için çalışmalar başlamıştır. STK'nın sayılarının çokluğu bizleri yanıltmamalı.

STK'ların pek çoğu yasadaki boşluklardan yararlanıp, dernek adıyla meyhane, lokanta olarak faaliyet göstermektedir. Bir bölümü ise sadece tabelası olan içi boş dernek, geriye kalan çoğunda ise üye sayısı kurucular ve onların samimi arkadaşlarıyla kurulan amaçsız, sahte STK'nın sayısı az değil.

Sivil Toplum Geliştirme Programı (STGP) çalışmaları sırasında Doğu Anadolu'da 30 STK'nın katıldığı bir toplantıda üye sayılarının 5 ile 120 kişi arasında değiştiğini belirten STK yetkilileri, dernek kurulması için yasa gereği en az yedi kişinin olması gerektiği gerçeğini bile atlamışlardır. Oysa ülke içindeki STK sayısı değil, bunların amaçları doğrultusunda etkin faaliyet gösterip göstermedikleri ve yeterince halka inip inemedikleri önemli olmalıdır. Sadece başkan olma arzusu ile bir ilde birden fazla kuşları sevenler derneği, güvercinleri sevenler derneği gibi sadece adresleri olan, üye sayıları 7-100 arasında kalan dernekler gerçek anlamda STK değildir.

STK içindeki yöneticilerin bir birleriyle olan çatışmaları sonucunda meydana gelen bölünmeler, aynı faaliyet konusunda birden fazla STK'nın oluşmasına neden olmaktadır. Halk, başkan ve ekibine yakın olduğu STK'nı seçerek ona üye oluyor. Böyle olunca sayısı fazla, üye sayısı az bir STK profili ortaya çıkıyor. Bu durumda olan STK'nın kurulmasına müsaade edilmemeli, aynı çatı altında toplanmaları sağlanmalıdır.

Şimdi Avrupa Birliği Komisyonu bir program başlattı. Programın adı: Sivil Toplum Geliştirme Programı (STGP). Tüm aday ülkelerde uygulanan bu program, Sivil toplum kuruluşlarının güçlenerek, demokratikleşmede etkin rol oynamalarını amaçlıyor. Programın içeriğinde, yerel sivil girişimlerin güçlendirilmesi; Türkiye ile Yunanistan arasında sivil diyalogun geliştirilmesi; yerel yönetimlerin güçlendirilmesi; Ticaret Odaları'nın geliştirilmesi; sendikaların kapasitelerinin geliştirilmesi gibi farklı hedefler var. Ekip, program çerçevesinde, Türkiye'nin 13 farklı ilinde, yaklaşık 750 STK'ya proje hazırlama ve iletişim kursları veriyor; yayınlar hazırlıyor ve STK'lara pek çok konuda destek veriyor. Bu arada Avrupa Birliği Komisyonu da, yerel sivil toplum kuruluşlarına hazırladıkları projeler için finansman destekleri sunuyor (www.stgp.org).

Tüm bu çalışmalar, Türkiye'deki STK'ların hedef kitlelerine ulaşma, diğer STK'larla işbirliği yapabilme ve toplumsal hareketlerde söz sahibi olabilmeleri ve AB'ne adaylık sürecinin getirdiği konulardır. AB adaylık sürecinde yasaların uyumlaştırılması, İçişleri Bakanlığı'nın dernekleri Emniyet Müdürlüğü'nden alıp, sivil bir daire başkanlığına bağlaması, bu sürecin hızlanması için yapılan çabalardandır.

Sonuç olarak STK vasıflı insanların, profesyonel ekip ruhuyla geniş bir kitleye ulaşmak için faaliyet konularıyla ilgili program oluşturma, proje kurma ve kaynak sağlama çabalarında daha etkili olmaları gerekmektedir. Bu çalışmaları sırasında yerel yönetimlerle ve mali idarelerle sürekli irtibat halinde olmalıdırlar. STK'nın faaliyet konuları asıl olmak üzere çeşitli gelir kaynakları oluşturmalı, bu kaynakları en etkin biçimde yine halk için kullanmalıdır. Kendi içinde sorumluluk sahibi, şeffaf bir yönetim ilkesini benimsemelidirler. STK'nın vasıflı insan kaynaklarından yoksun olmaları, altyapının yetersiz oluşu, dil bilmemeleri, bürokratik prosedürlerin çok oluşu, STK'nın potansiyel bağışçıların kullanımında olmaları, bilgi güncellemelerinin yetersiz yapılması STK'nın gelişmelerinin önünde en büyük engeldir.

KAYNAKÇA

KEYMAN, F., "Avrupa'da ve Türkiye'de Sivil Toplum" Koç Üniversitesi, Uluslar arası İlişkiler Bölümü, 2004
YILDIRIM, M. Sivil Örumcek Ağı 616s., İstanbul, 2005.

- Zaman Gazetesi, Turkuaz Eki, “En İyi Örgütlenmeyi Meslek Kuruluşları Yapıyor”
01.05.2005
- Milliyet Gazetesi, Meral TAMER, “STK” Yazı Dizisi (22-23-24-25-26-27-28-29-
30.07.2005)
- * www.stgp.org/makaleler/AvrupaBirligi.doc (04.07.2005)
 - * www.stgp.org/docs/Absürecindestknnetkisi.doc (29.04.2005)
 - * www.stgp.org/docs/Avrupadaveturkiyedesiviltoplum.doc (27.04.2005)
 - * www.stgp.org/docs/sorunlarveoneriler.doc (04.07.2005)
 - * Avrupa Birliği Genel Sekreterliği www.ikv.org.tr (25.07.2005)

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15-16 Ekim Çanakkale

AB YOLUNDAKİ TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ DEVLETE GÜVEN TESİSİNDEKİ ROLÜ

Yrd. Doç. Dr.Önder KUTLU
Selçuk Üni. İ.İ.B.F..

Araş. Gör.Sefa USTA
Selçuk Üni. Karaman İ.İ.B.F.

ÖZET

Türkiye’de devletle sivil toplum kuruluşları arasındaki ilişkilerinin çok sağlıklı olmadığı, çeşitli çalışmalarla ele alınmıştır. Devlet kendi denetiminde olmayan, bir anlamda kendi uzantısı niteliği taşımayan birtakım kuruluşlara aksi kanıtlanıncaya kadar kuşkuyla bakmaktadır. Diğer taraftan, vatandaşların da birbirlerini anladıkları ve iyi iletişim kurduklarını iddia etmek de bir o kadar zordur.

Toplumda ortak bir fikir, ortak bir amaç, ortak bir hedef, ortak bir ideoloji esasına dayalı birliktelikler çok sınırlıdır ve bu birlikteliklere katılım istenilen düzeyde değildir. Olanlarsa, kendi öz kaynaklarına sahip olamamaktan kaynaklanan bir nedenle işlevlerini etkin ve etkili bir şekilde sürdürmemektedirler. Bu kuruluşların devletten, uluslararası kuruluşlardan ve gelişmiş ülkelerdeki sivil toplum kuruluşlarından destek alarak, onlarla işbirliği yaparak ve onların kaynaklarından yararlanarak faaliyetlerini sürdürmeye çalışmaları birtakım sıkıntıları beraberinde getirmektedir.

Yapısal ve işlevsel sorunlarının yanında bu türden kuruluşlara olan gereksinim bu kuruluşların, dışarıdan desteklenmesi yoluyla bile olsa, faaliyetlerini sürdürmeleri noktasına getirmektedir. Demokratikleşme ve insan hakları kavramlarının bir parçası olarak ele alınan güven temin edici önlemler teşvik edilmekte, devlet – vatandaş arasındaki bariyerler giderilmeye çalışılmaktadır.

GİRİŞ

Sivil toplumun gelişmesi açısından Türkiye deneyimi başarılı olmayan bir görüntü sergilemektedir; devlet vatandaşa karşı kuşkucu davranmakta karar alma sürecinde onu ikinci plana itmektedir. ‘Güçlü devlet’ anlayışının bir yansıması olarak ortaya çıkan bu refleks vatandaş – devlet ilişkilerinde önemli sıkıntılara kaynaklık etmektedir.

Bu ilişkide devlete olan güvenin de denklem içine katılması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Devlet bir taraftan kutsal bir varlık olarak nitelendirilirken diğer yandan devletten ciddi şekilde korkma da söz konusudur. İlişkideki tek taraflılık demokratikleşme adımlarıyla bir nebze de olsa düzeltilse de, gelişmiş olarak nitelendirilen ülkelerdeki koşullar Türkiye açısından henüz tam olarak sağlanabilmiş değildir.

Bu ilişkide güven gibi psikolojik bir ruh halinin işe karıştırılması belli ölçme güçlüklerini bünyesinde barındırmakla birlikte, güvenin ölçülebileceği ve hatta artırılabilceği yönündeki önemli görgül delillerin varlığı bu çalışmanın temel varsayımlarından birini oluşturmaktadır. Bir başka ifade ile, sivil toplum kuruluşları vatandaş – devlet arasındaki bağın güçlenmesine, vatandaşın devletinden korkan değil devletini etkileyebilen varlıklar olarak algılanmasına aracılık edebilir.

Avrupa Birliği yolunda önemli adımların atılmakta olduğu günümüz Türkiye’sinde sivil toplum kuruluşlarının vatandaş ve devlet arasında bir ara yüzey

oluşturarak, aralarındaki ilişkiyi daha rasyonel temellere oturtma olasılığının belirmesi de altı çizilmesi gereken noktalardan biridir.

Bu çalışmada, sivil toplum kavramı ve sivil toplum kuruluşlarının gelişimi ile ilgili kısaca bilgiler verildikten sonra, devlete karşı güvenin artırılması açısından önemli bir yere sahip olan STK'ların işlevleri incelenmekte, güven, güven inceleme basamakları ve güven artırıcı önlemlerden yola çıkılarak Türkiye örneği üzerinde analitik tartışmalar yapılmaktadır.

Ayrıca, son dönemlerde AB'nin STK'ların gelişmesi noktasında sunduğu fonların ve somut politikaların eleştirel bir değerlendirilmesi yapılarak bu girişimlerin devlete karşı vatandaşın 'pozitif beklentilerden kaynaklanan bir ruh haliyle' demokratik bir misyon yüklenip yüklenemeyeceği irdelenmektedir.

1. SİVİL TOPLUM KAVRAMI

Sivil toplum, batı toplumlarının gelişim sürecinin ve batı siyasal geleneğinin içinde ortaya çıkmış ve gelişmiş bir kavram olarak ifade edilmektedir. Bu anlamda kavram, siyasal-yönetimsel sistem, demokrasi ve demokratikleşme arayışlarını kapsayan bir terim olarak da nitelendirilebilir (Tosun, 2001: 29).

Sivil toplum kavramının düşünsel temelleri hususunda hemen hemen bütün siyaset filozoflarının kafa yordduğu bilinmektedir. Aristo ve Çiçero'dan Hobbes, Locke, Rousseau, Montesquie, Machiavelli, Hegel, Marx, Durkheim ve Gramsci'ye kadar uzanan bir silsile mevcuttur (Tosun, 2001: 29-30).

Hegel'e göre sivil toplum, doğal düzenin, doğal yasaların güvencesi altında değildir (Savran, 2003: 99). Sivil toplum, pozitif bir alan değil, çözülmesi gereken çatışmaların olduğu sorunlu bir alandır. Bu bağlamda Hegel sivil toplumu, bireysel çıkarların çatıştığı, ailedeki sıcak ilişkilerin olmadığı tikellikler alanı olarak tanımlamıştır (Duman, 2003: 353).

Marx'a göre sivil toplum, hem tarihsel bir sürecin sonunda yer alan belirli bir aşamayı, hem de bu süreçte belli bir dönüşüm geçiren toplumsal tabanı ifade etmektedir (Savran, 2003: 186). Marx, sivil toplumun sınıflı bir doğasının olduğunu belirtmekte ve sivil toplumun bireysel bir egoizm alanı değil, sınıfların çatıştığı bir alan olduğunu vurgulamaktadır (Duman, 2003: 354). Marx siyasal bir sivil toplumun, devrimle birlikte siyasal olmayan bir sivil topluma dönüşeceğini, daha sonra komünal sivil toplumun, bağımsız bireylerden oluşan bir sivil topluma dönüşeceğini belirtmiştir (Savran, 2003: 186).

Hobbes, sivil toplum ile devleti eş anlamlı olarak görmüş, devletin yönetme kapasitesini oluşturan her şeyin iyi ve adaletli olduğunu belirtmiştir (Doğan, 2002: 58). Ayrıca güçlü bir devletin gerekliliğini vurgulamıştır (Savran, 2003: 40). Locke, devlet ile toplumu birbirinden ayırmış, doğa durumunun olduğu yerde sivil toplum ya da siyasal toplumun olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda sivil toplum ile siyasal toplumu özdeş olarak kullanmıştır. Bir grup insanın doğa yasasını yürütme erklerini bırakmak ve onu kamuya vermek amacıyla bir toplumun içinde birleştiği yerde sivil toplumun oluştuğunu ifade etmiştir (Doğan, 2002: 65). Rousseau ise genel iradeye vurgu yaparak, doğa, sivil toplum, siyasal toplumdan oluşan üçlü bir ayırım yapmıştır. Rousseau diğer doğal hukuk kuramcılarından farklı olarak doğal hukuku sivil toplumun sınırları içine sokmuştur (Savran, 2003: 20). Bunun sonucu olarak doğa durumundan sivil topluma taşınacak özellikleri ortadan kaldırarak sivil toplumu eleştiriye açmıştır (Duman, 2003: 351).

Gramsci, sivil toplumu alt yapısal bir alan yerine üst yapısal bir kurum olarak ele almıştır. Sivil toplumu bir egemen grubun bütün toplum üzerinde yürüttüğü kültürel hegemonya alanı olarak ifade etmiştir (Arslan, 2001: 56).

Machiavelli ve Montesquie gibi düşünürler ise, sivil toplumu, ara yapılar, ara kuruluşlar olarak algılamış ve bu şekilde ifade etmişlerdir. Durkheim, sivil toplumu ikincil yapılar olarak görürken, Weber ise sivil toplumun özerk yetkili kuruluşlar olduğunu vurgulamıştır (Dal, 2005).

Yukarıda ifade edildiği şekliyle sivil toplum üzerinde uzlaşılsa bile, sivil toplum; 'sivil' ve 'toplum' kavramlarının bir arada değerlendirildiği bir alan olarak ele alınabilir. Değişik düşünürlerin ifade ettikleri düşünceler arasındaki farklılıklardan daha çok bu farklılıkların sivil toplum düşüncesi üzerine yansımalarının ele alınması bu çalışmada ifade edilecek olan tartışmaların üzerine inşa edileceği alanı farklılaştırma adına önemlidir.

2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI ÖZELLİKLERİ VE İŞLEVLERİ

Belirli amaçları gerçekleştirmek veya belirli konularda kamuoyunu aydınlatmak veya yönlendirmek için çalışan ve gönüllülük esasıyla hareket eden kuruluşlara "Sivil Toplum Kuruluşları" (STK) denilmektedir (Arslan, 2001: 118). STK'lar, "Non Governmental Organisation" (NGO), "Hükümet Dışı Kuruluşlar", "Üçüncü Sektör Kuruluşları", "Gönüllü Kuruluşlar" olarak değişik isimlerle de ifade edilmektedir.

STK'ların özellikleri arasında; kar amacı gütmemesi, gönüllülük esasına dayanması, bürokratik olmayan esnek bir yapıya sahip olması, karar ve uygulamalarda katılımcı bir yaklaşımı benimsemesi (Arslan, 2001: 123), devletten bağımsız olması (Güder, 2004) gösterilebilir. Kamu yararını gözetmesi, ortak değerlere sahip kişilerden meydana gelmesi, bir kamu alanına sahip olması, yasallık ve şeffaflık STK'ların sayılabilecek diğer özellikleridir (Yıldırım, 2004: 63-64).

STK'lar bu nitelikleri ve sorumlulukları taşıırken, uyması gereken bazı ortak etik değerler de bulunmaktadır. Bu etik değerler; bağımsızlık, kar amacı gütmeme, çıkar gözetmeme, gönüllülük, tüzel kişilik ve çalışma sahasının açık bir şekilde açıklanması, vatanseverlik, doğaseverlik ve insan severliktir (Güder, 2004).

STK'ların işlevlerini, siyasal, kültürel ve bireysel işlevler olarak sıralayabiliriz. Yasama ve yürütme alanına etkileri, siyasi partileri etkilemeleri ve kamuoyunu etkilemeleri, STK'ların siyasal işlevleri arasında gösterilebilir (Yıldırım, 2004: 72-92).

Siyasal iktidarı etkilemek açısından hayli etkin ve etkili olan, STK'lar, devlet ile vatandaş arasında köprü vazifesi görmektedir. STK'lar, toplumsal istek ve düşüncelerini, siyasal iktidarlara iletirken, hükümetin uygulayacağı ve uygulamayı düşündüğü politikaları topluma duyurma görevini de üstlenmektedir. Peki, bu kadar etkin ve etkili bir konumda bulunan bu kuruluşların Türkiye'de gelişimi ve işlevleri hangi ölçüdedir?

3. TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM VE KURULUŞLARI

Türkiye'deki resmi-sivil ayrımı, batı toplumlarındaki, kamu-özel, politik-kamusal-ekonomik alan ayrımlarından farklı olarak politik iktidarın toplumun tüm alanları üzerindeki gücünün bir yansımasıdır. Bu yüzden ülkemizde sivil toplum, devletin resmi temsilcilerinin dışında kalan alan olarak anlaşılmaktadır. Osmanlıdaki güçlü devlet geleneğinin bir sonucu olarak sivil toplum alanı çok geniş olmamıştır. Devletin toplum üzerindeki düzenleyici ve merkezîyetçi rolü, birey ve sivil toplumun gelişmesi için fazla bir alan bırakmamıştır. Bütün bunların sonucu olarak, yıllardan beri,

devlet-sivil toplum ilişkisinde baskın ve belirleyici taraf devlet olagelmıştır (Tosun, 2003: 251).

Türkiye’de sivil toplum bilinci yenidir, özellikle 1980 sonrası dönemde gelişen STK’lar vakıf, dernek tüzel kişilikleri altında yasal konumda faaliyet göstermektedir. Türkiye’de STK’ları, tarihsel olarak incelediğimizde ilk olarak cemaatler ve milletlerden bahsedebiliriz. Daha sonra dernekler, sendikalar, vakıflar ve mesleki örgütlenmeleri sıralayabiliriz.

Türkiye’de Sivil Toplum

Türk idari yapısının temel özelliği merkeziyetçi yönetim anlayışıyla yönetilmesidir. Batıdaki gelişmelerin tersine sivil toplum alanı yeterince gelişmiş değildir. Bu yüzden, iktidarı sınırlayan girişimler toplumsal gelişmelerin bir sonucu olarak değil, daha çok iktidarın kendi kendini sınırlaması şeklinde ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 1997: 91).

Osmanlı’da siyasal iktidarın bürokratik-merkezi örgütlenmesi ve siyasal kültür, sivil toplumun gelişmesine imkân verecek şekilde, devletin dışında özerk kurumların oluşmasına izin vermemiştir. Fakat Osmanlı’da sivil toplum unsurları olarak sayabileceğimiz üç faktörden bahsedebiliriz: Millet sistemi, loncalar ve din kurumu (Duman, 2003: 368).

Türkiye Osmanlı’dan kuvvetli bir devlet, zayıf bir sivil toplum devralmıştır. Bu yüzden, Osmanlı zamanında olduğu gibi, Cumhuriyet döneminde de devletçi seçkinler (bürokratik elit), “devleti” toplumu bir arada tutmanın zorunlu koşulu olarak görmüşlerdir (Durgun, 1997: 218). Cumhuriyet sonrası dönemde Türkiye’de sivil toplumu inceleyecek olursak, bu dönemi 80 öncesi ve 80 sonrası dönemler olarak iki kısma ayırabiliriz.

80 öncesi dönemde, tek parti döneminin siyasal, ekonomik ve toplumsal alana ilişkin politikaları ve örgütlenme tarzı, devletten bağımsız bir sivil toplum alanının oluşumunu mümkün kılmamıştır (Duman, 2003: 372). Bu dönemi özetleyecek olursak, “Devletin egemen olduğu, büyük ölçüde devlet otoritesi tarafından her şeyin belirlendiği bir siyasal toplum varlığından”, “toplum ve devlet arasında katmanlar ve aracı kurumların yok sayılmasından” “devletin, milletin sembolü olmasından” ve “bireyin tek başına devlet karşısında önemsiz bir konumda olmasından” bahsedebiliriz (Arslan, 2001: 160). 1946’da çok partili hayata geçiş, sivil toplumun dönüm noktalarından biri olarak gösterilebilir. Bu dönemde muhalefet odaklarının sesleri yükselmeye başlamış ve çeşitli şekillerde (siyasal partiler, basın kuruluşları, dernekler ve sendikalar gibi) örgütlenmelere imkân sağlanmıştır (Duman, 2003: 373).

80 sonrası dönemi incelediğimiz zaman, 1983 yılına kadar geçen dönemi ara dönem olarak nitelendirebiliriz. Bu ara dönemde MGK yasama ve yürütme yetkilerini üstlenmiştir. 82 Anayasasının kabulü ile birlikte, Siyasi Partiler, Sendikalar, Dernekler Kanunları çıkarılmıştır (Duman, 2003: 373). Bu dönemde basın özgürlüğü ve dernek kurma özgürlüklerine getirilen sınırlamalar göze çarpmaktadır (Tosun, 2003: 307). 1985 sonrası dönem Batılı anlamda sivil toplumun gelişiminin hızlandığı dönemdir. Bu dönemde, çevre sorunları, kadın sorunları, insan hakları gibi alanlarda STK’lar etkinliklerini artırmış kendi alanlarında devlet politikalarını etkilemeye başlamıştır (Duman, 2003: 374).

Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları

Belli toplumsal, kültürel, sanatsal, bilimsel amaç ya da amaçlar çerçevesinde gönüllü olarak bir araya gelen ve o amaçlar doğrultusunda faaliyette bulunan kişilerin oluşturdukları tüzel kişiliği ve sürekliliği olan yapılar gönüllü kuruluşlar ya da sivil

toplum kuruluşları olarak ifade edilmektedir. STK'lar Türkiye'de dernek ya da vakıf statüsü altında kendini göstermektedir (Bozkurt vd. 1998: 90).

Türkiye'de STK'ların ortaya çıkışı çok eskilere dayanmamaktadır. Çok partili hayata geçiş ile birlikte, STK'ların örgütlenmelerine imkân sağlanmaya başlanmıştır. Öyle ki, 1946'da 733 olan dernek sayısı 1960'da 18958'e çıkmıştır. 1946'dan 1960'a kadar geçen sürede 37 yeni parti kurulmuştur (Duman, 2003: 373). 1980 sonrası dönemde, Türkiye'de piyasa ekonomisinin ön plana çıkarılması ile birlikte, özel kesim üzerinde bürokratik kontrol ve işlemler azaltılmış, bütün bunlar da sivil toplumun canlanmasına yol açmıştır (Tosun, 2003: 326). Ayrıca küreselleşmenin etkisiyle ve uluslararası gelişmelere paralel olarak sivil toplum tartışılmaya başlanmıştır. 1985 sonrası dönemde Türkiye'de STK'ların gelişimi hızlanmıştır. Bu dönemde çeşitli alanlarda örgütlenmeler dikkat çekmektedir, çevre konusunda TEMA, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Doğal Hayatı Koruma Derneği, gibi vakıf ve dernekler göze çarpmaktadır. Ayrıca, insan hakları ve kadın hakları ile ilgili de çok sayıda, vakıf ve dernek kurulmuştur (Duman, 2003: 374). İnsan Hakları Derneği, Mazlum-Der, Cumartesi Anneleri Derneği, Savaş Karşıtları Derneği (Tosun, 2001: 331), Kadın Hakları Derneği gibi dernekler bunlardan birkaç tanesi olarak örnek gösterilebilir.

AB'ye göre STK kapsamına, sendikalar ve konfederasyonlar, yerel birlik ve kooperatifler, ticaret birlikleri, işveren kuruluşları, profesyonel federasyonlar, hizmet ve üretim birlikleri, yerel yönetimlerin bir araya gelerek kurdukları örgütler, politik ilgi grupları, dinsel ilgi grupları ve öğrenci birlikleri girmektedir (Güder, 2004).

Tablo 1: Türkiye'de STK Tipleri ve Oranları (2004 verilerine göre)

Kurum Tipi	Sayı	%
Dernek	80.757	94.2
Vakıf	4.915	5.7
Kamuya Yararlı Dernek	38	0.066
Kamu Kuruluşu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları	14	0.034
Toplam	85.724	100

Kaynak: AB Kapısında Sivil Toplum, Ankara Ticaret Odası, www.atonet.org.tr (17.10.2004)

İçişleri Bakanlığı, Dernekler Dairesi Başkanlığı kayıtlarına göre, Türkiye'de günümüze kadar faal olan ve fesh edilen toplam dernek sayısı 173.748'dir. 2005 yılı itibariyle ülkemizde faal dernek sayısı 80.757'dir. Türkiye'de dernekler sayısı bakımından ilk beş il sırasıyla İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Kocaeli'dir. İstanbul'da 13 bin 710 derneğe karşılık, Ankara'da 6 bin 993, İzmir'de 3 bin 726, Bursa'da 2 bin 808, Kocaeli'nde 2 bin 58 dernek faaliyet göstermektedir. Yüzdeler oranları ise sırasıyla % 18,43, % 9,81, % 5,15, % 3,92, % 2,92'dir. Dernekleşme sayısında ilk 5 ilde toplam 30 bine yakın derneğin bulunduğu göze çarpmaktadır. Bu da Türkiye'deki toplam dernek sayısının yüzde 40'ına denk gelmektedir. Dernek sayısı bakımından en fakir olan illerin başında ise 66 dernek ile Hakkâri gelmektedir. Bu ilimizi 67 dernek ile Şırnak, 80 dernek ile Kilis, 81 dernek ile Tunceli, 97 dernek ile Bingöl takip etmektedir.

Tablo 2: Türkiye’de Dernek İstatistiği (2005 verilerine göre)

Kurulan Dernek Sayısı	173.848
Faaliyeti Devam Eden Dernek Sayısı	80.757
Faaliyeti Sona Eren Dernek Sayısı	85.488
Mahkeme Kararı İle Fesh Edilen Dernek Sayısı	30.962
Genel Kurul Kararı İle Fesh Edilen Dernek Sayısı	23.330
Kendiliğinden Dağılan Dernek Sayısı	30.990
Mahkeme Kararı İle Kapatılan Dernek Sayısı	206

(**Kaynak:** İçişleri Bakanlığı, Dernekler Dairesi Başkanlığı Verileri, www.dernekler.gov.tr)

4. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE GÜVEN

Güven sivil toplumun kurucu temeli ve mayasıdır. Güven, demokratik sivil toplumun üretici kaynağı olan sosyal sermayenin beslediği damarlardan biridir. Toplumsal ve bireysel güven düzeyinin düşüklüğü, bireylerin STK’lar içinde bir araya gelerek dayanışma birlikleri oluşturmalarının, ortak eylem ve müzakere süreçlerini geliştirmelerinin önündeki engellerden biridir (Tosun, 2005).

Güven bir ilişkide bir tarafın, diğer tarafın onun zayıflığını istismar etmeyeceğinden emin olmasıdır (Korczynski, 2003: 64). Güven konusunda üç aktörden söz edebiliriz. Bunlar, güvenen, güvenilen ve güven konusudur. Bu üç aktörün bir arada bulunması halinde güvenin varlığından bahsedilebilir (Kutlu, 2005: 2). Karşılıklı güven ise üç ön koşula dayanmaktadır. İlki, güvenen ve güvenilen arasında karşılıklı bağlılık, ikincisi hem güvenen hem de güvenilen aktörlerin duruma yönelik kuralın ne olduğunu bilmek zorunda olmaları, üçüncüsü ise güvenin talep edilememesi, sunulabilmesi ve kabul edilebilirliğidir (Erdem ve Özen, 2003: 54).

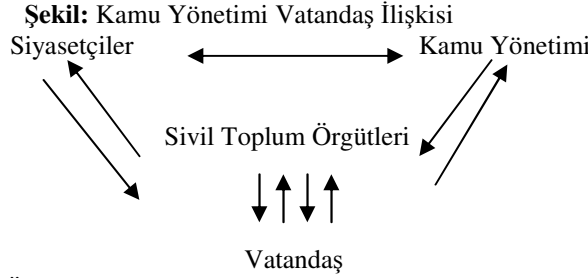
Güven kavramını inceledikten sonra siyasal güven kavramına bakacak olursak, David Easton güveni “Siyasal otoritelere veya rejime yönelik yaygın destek” olarak tanımlamıştır. Daha özel anlamda siyasal güven, “halkın siyasal sistemin herkes için eşit ve adil sonuçlar doğuran politikalar üretebileceğine ilişkin yaygın inancıdır” (Akgün, 2002: 102).

Güven kavramı kamu yönetimi açısından ele alındığı zaman, “kamu yönetiminin mal ve hizmet sunma işiyle ilgili olanların kamu yönetimine karşı duyacakları olumlu beklentiler” şeklinde ifade edilebilir (Kutlu, 2003: 1). Kamu yönetiminin kendisine görev olarak verilen konularda atması gerekli adımların bilinmesi kamu yönetimine olan güveni artırıp azaltıcı etki yapacaktır. Belli bir performans ortaya koymak durumunda olan yönetim, bu performansın elde edilmesinde güven artırıcı bir etken sağlamış olurken, elde edilmemesinde ise güven eksikliği durumu ortaya çıkabilmektedir (Kutlu, 2003: 3). Kamu yönetimine olan güvenin önceliklerin neler olacağını belirlememiz gerekmektedir. Buna göre, ilk kavram “ilişki” kavramıdır. Kamu yönetiminin ilişkileri politikacılarla ya da vatandaşlarla olur. Burada asıl göz önünde bulundurulması gereken vatandaşlar ile olan ilişkidir. İkinci kavram “ruh hali”dir. Vatandaşların kamu yönetimi konusundaki görüşleridir. Son olarak da “pozitif beklenti” kavramıdır, kamu yönetimine güven varsa, pozitif bir beklentiden söz edilebilir (Kutlu, 2005: 3).

Güven ve güvensizliğin göstergelerinin neler olduğuna bakacak olursak, kamu yönetimine ve siyasal sisteme güven göstergeleri, propaganda, destek açıklamaları, oy verme (pasif destek), güvensizlik açıklaması yapmama olarak ortaya çıkmaktadır (Kutlu, 2003: 5). Güvensizlik göstergeleri ise, fiziksel karşı çıkış, protesto, umudunu yitirme ve kuşkuculuk şeklinde sıralanabilir (Kutlu, 2005: 3). Kamu yönetiminde güven artırıcı önlemlere ihtiyaç vardır. Bunlar, kurumsal yapı oluşturulması, raporlar ve bilgi bankaları kurulması, yasal düzenlemeler yapılması, güvenilir kimselerin destek beyanları, bağımsızlık verilmesi (bağımsız kuruluşların oluşturulması), adli bir prosedür verilmesi, yeni politikaların uygulamaya konulması, katılımın sağlanması olarak sıralanabilir (Kutlu, 2005: 7). Katılımın sağlanması ve devlete karşı güven artırımı noktasında STK'lar devreye girmektedir.

STK'LARIN GÜVEN ARTIRMADAKİ ROL VE İŞLEVLERİ

Güvenin artırılmasında, vatandaş ile politik sistem arasında bir yerde bulunan STK'lardan yararlanılmasının önemi büyüktür. Sistemin büyüklüğü ile herhangi bir vatandaşın güçsüzlüğü ve yetersizliği karşılaştırıldığı zaman kimin baskın olacağı ortaya çıkmaktadır.

(**Kaynak:** Önder Kutlu, “Güven ve Demokrasi: Kamu Yönetiminde Güvenin Artırılması”, Ekim, 2003, s.8)

Şekilden de açıkça anlaşılacağı gibi, STK'lar vatandaşların istek ve taleplerini siyaŸetçilere ve kamu yönetimine aktarma görevini üstlenmekte, aynı zamanda kamu yönetimi ve siyaŸetçilerin uygulamak istedikleri politikaları vatandaşlara aktarmaktadırlar. Bu bağlamda hem demokrasinin uygulanmasında hem de devlete karşı güvenin artırılmasında STK'ların önemli bir işlev yürütebileceği açıkça ortaya çıkmaktadır (Kutlu, 2003: 8). Dünya Değerler Araştırması” verilerine göre, Türk insanın diğer insanlara güven düzeyinin oldukça düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmada yer alan “Türkiye’de yaşayan insanların çoğuna güvenilir” önermesine katılanların oranı Türkiye’de yüzde 10 düzeyinde iken, İsveç’te yüzde 60, Çin’de yüzde 52, Japonya’da yüzde 42’oranındadır. Toplumsal güvenin siyasal güvenin besleyicisi olduğunu göz önüne aldığımızda, ülkemizde siyasal kurumlara –özellikle de sivil nitelikli olanlara– güven düzeyinin düşük olduğu ve bu koşullarda toplumsal dayanışma ağlarını kurmamızın ne kadar güç olduğu ortaya çıkmaktadır (Tosun, 2005). 2002 yılında Konya’da 500 kişi üzerinde Türkiye’de siyasal karar alma sürecinde etkili kurumlar konusu ile ilgili yapılmış olan bir araştırmada şu sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Tablo 3: Türkiye’de Siyasal Karar Alma Sürecinde Etkili Kurumlar

Kurumlar	Karar Almada Etkili Kurumlar	Etkili Olunması İstenen Kurumlar
Hükümet	% 20.7	% 29
Askeriye	% 19.6	% 4.1
Medya	% 17.6	----
Cumhurbaşkanı	% 12.8	% 17.4
Meclis	% 11.4	% 28.4
Özel Sektör	% 7.9	% 3.4
Sivil Toplum	----	% 16.1
Diğerleri	% 10	% 1.3

(Kaynak:Önder Kutlu, “Consolidation the Trust in Turkish Government”, EGPA Conference, Lisbon, Portugal, 2003, [http:// www.soc.kuleuven. ac.be/pol/io/egpa/qual/lisbon/papers-lisbon.htm](http://www.soc.kuleuven.ac.be/pol/io/egpa/qual/lisbon/papers-lisbon.htm))

Tablodan anlaşılacağı gibi siyasal karar alma sürecinde en etkili organlar olarak hükümet ve askeriye görülmektedir. Bu kurumları medya takip etmektedir. Cumhurbaşkanı ve meclisin ise siyasal karar alma sürecinde etkisi düşüktür. Sivil toplumun ise karar almada hiçbir etkinliği yoktur. Halkın, karar almada etkili olmasını istediği kurumlar ise meclis ve hükümettir. Bu kurumlardan sonra halkın karar almada etkili olmasını istediği bir diğer kurum ise STK’lardır. Bu da vatandaşın sivil yönetimden ve sivil toplumun gelişmesinden yana olduğunun göstergesidir.

5. AB YOLUNDA TÜRKİYE’DE STK, DEMOKRASİ VE GÜVEN

AB anlayışına göre STK’lar, örgütlenmiş vatandaşların, yaşadıkları ülkenin toplumsal ve ekonomik yönden kalkınmasında etkili olan, sivil toplum düzenine doğrudan katkıda bulunarak, katılımcı demokrasinin oluşturulması ve sürdürülmesi açısından çok hayati öneme sahip kuruluşlardır (Güder, 2004). AB ve gelişmiş Batı ülkelerinde üçüncü sektör olarak tabir edilen STK’lar son yıllarda kamu ve özel sektörün önüne geçmiş, demokrasinin gelişmesinde sivil sektörün görüşü daima ön planda tutulmaya başlanmıştır (www.md118.org, 2005).

Türkiye’nin AB’ne üyelik sürecinde hükümet dışı aktörlerin etkinliği ve iç siyasal dinamiklerinin önemi çok büyüktür (Doğan, 2003: 22). Türkiye’nin AB ile ilişkilerinde TÜSİAD, TÜSEV, İKV gibi kuruluşlar ile Türk-İş, Hak-İş, DİSK gibi işçi sendikalarının politika oluşturma süreçlerinde etkinliklerde buldukları göze çarpmaktadır. Ayrıca, AB Komisyonu, Türkiye’de insan hakları örgütlerini siyaset sürecine katma eğilimindedir (Doğan, 2003: 22).

1999 Aralık ayında Helsinki AB Zirvesi ile yeniden başlayan Türkiye’nin AB’ne adaylık sürecinde STK’lar çok önemli bir konumda bulunmaktadır. Devletin ve toplumsal mekanizmaların tartışıldığı ortamlarda STK’lar tartışmaların hep odak noktasında bulunmuşlardır. AB müktesebatına uyum çerçevesinde devlet ile toplum arasında iletişimde STK’lar önemli rol oynamışlardır. AB üyeliği yolunda STK’lar politik konuların dışında kalan, eğitim, kültür ve çevre gibi toplumsal konularda toplumu bilinçlendirme ve değişime hazırlama işlevi görmektedir. Ayrıca STK’lar Türkiye’de sivil toplum tabanını genişletme rolünü de üstlenmektedir (Yerasimos, 2001: 22). AB tarafından Türkiye hakkında her yıl hazırlanan ilerleme raporları’nı STK’lar açısından inceleyecek olursak,

2003 YILI İLERLEME RAPORU

2003 yılı ilerleme raporunda, Türkiye’de önemli eksikliklere işaret edilmektedir. Dernek kurmada bürokratik engellerin bulunduğu ayrıca cemaat vakıfları

ile sendikal örgütlenme açısından kısıtlamaların sürdüğü raporda belirtilmektedir (Kaleağası, 2005). Raporda, medeni reformlar başlığı altında temel haklar ve insan hakları, kültürel haklar ve azınlık haklarını içeren vatandaş özgürlükleri ile ilgili dernekler ve vakıflar kanunu önünde bazı engeller ve kısıtlamalar bulunduğu belirtilmektedir (www.tusev.org.tr, 2005). İlerleme raporunda belirtilen eksikliklerin çözümlenebilmesi ve AB standartlarına uygun bir düzeye getirilebilmesi için STK'ların birbirleriyle ve devlet ile ilişkilerinin artırılması gerekmektedir. Bu konu da, TÜSEV, Uluslararası STK Hukuk Merkezi ve Avrupa Vakıflar Merkezi çalışmalarında bulunmaktadır (www.stgp.org, 2003).

2004 YILI İLERLEME RAPORU

2004 yılı ilerleme raporunda, dernekler ve vakıflar kanununda yapılan değişikliklere ve diğer yasal reformlara atıfta bulunulmuş, Türkiye'nin bu konularda kaydedilebilir bir ilerleme sağladığı belirtilmiştir. Bunun yanında, yapılan bu reformların sonucunda uygulama konusunda ki eksikliklerinin altı çizilmiştir.

2004 yılı Türkiye hakkında ilerleme raporunda, devlet görevlilerinin yeni stratejiler geliştirmeleri istenmekte, reformların sahiplenilebilmesi için devlet yetkililerinin STK'lar ile yakın bir işbirliğine gitmeleri önerilmektedir (www.tusev.org.tr, 2005).

16-17 ARALIK 2004 AB ZİRVESİ

16-17 Aralık 2004 tarihinde AB Zirve Sonuç Bildirgesinde, topluluk sivil toplumun önemine vurgu yapmıştır. Katılım müzakerelerine paralel olarak topluluğun her aday ülke ile diyaloga gireceği belirtilmiştir. Sivil toplum vasıtasıyla bu diyalogun kişileri bir araya getireceğinin altı çizilmiştir. Ayrıca, Türkiye'de yolsuzlukla mücadelede, hükümet-kamu yönetimi-sivil toplum arasındaki diyalogun güçlendirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. STK'ların kadın hakları ve insan hakları ile ilgili çalışmalarının da AB programları aracılığıyla destekleneceğinin altı çizilmiştir.

Bu zirvede, STK'ların Türkiye'nin AB ile katılım müzakerelerini ve Türkiye'deki reform sürecini destekledikleri belirtilmiştir. Ayrıca, AB'nin, temel hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi alanında faaliyet gösteren STK'lara destek vereceği vurgulanmıştır (www.ikv.org.tr, 2004).

AB'NİN ÜSTLENDİĞİ ROLLER

AB, STK'larla düzenli bir diyalog içindedir ayrıca STK'lara fon sağlamaktadır. AB'nde STK'lar sadece devletin yükünü azaltan kuruluşlar olarak değil ayrıca kalkınma politikalarının oluşturulmasında önemli bir aktör olarak da görülmektedir. AB'de STK'lar hem kendi ülkelerinin politikaları hem de AB'nin politikalarıyla ilgili katkı yapmak zorundadır (Bikmen, 2004).

AB programları ve fonları STK'ların güçlerini ve etkinliklerini artırmada önemli bir etkiye sahiptir. AB Komisyonu 2001 yılında "Sivil Toplu Geliştirme Programı" (STGP) adı altında yeni bir program başlatmıştır. Program STK'ların güçlenerek, demokratikleşmede etkin rol oynamalarını amaçlamaktadır (www.stgp.org, 2004).

Program, Türkiye ile Yunanistan arasındaki diyalogu geliştirmek, iki ülkenin yerel yönetimlerini güçlendirmek, ticaret odalarını geliştirmek, sendikaların kapasitelerini artırmak amacını taşımaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de Kasım 2002 de "Sivil Toplum Destek Ekibi" kurulmuştur. Ekip, program çerçevesinde Türkiye'nin farklı 13 ilinde yaklaşık 750 STK'ya proje hazırlama ve iletişim kursları vermektedir (Demircan, 2005). Programın genel hedefi ülke genelinde, özellikle yerel bazda sivil

inisiyatifleri yaygınlaştırmak, kurulmuş olan STK'ların kapasitelerini artırmak ve STK'lar arası işbirliğini teşvik etmektir (www.stgp.org, 2004).

AB Komisyonu yerel STK'lara hazırladıkları projeler için finansman desteğinde bulunmaktadır (Demircan, 2005). AB tarafından sivil toplumun geliştirilmesi amacıyla "Sivil Toplum Geliştirme Programı", "Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa İnisiyatifi", "Sokrates", "Gençlik" ve "Leonardo Vinci" programları hazırlanmıştır. Ayrıca akademik alanda Avrupa Komisyonu ve Türkiye Delegasyonu tarafından yürütülen "Jean Monnet" Burs programı, Avrupa Komisyonu Eğitim ve Kültür Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan "Üniversite Eğitiminde Avrupa Entegrasyonu" programı karşılıklı diyalogun ve sivil toplumun gelişimi için hazırlanmış programlardır. Bu projeler AB tarafından finanse edilmektedir. Bu faaliyetlere AB fon aktarımında bulunmaktadır (www.ikv.org.tr, 2005).

AB, 1 Mayıs 2004'te 17 ülkenin katılımıyla genişlemiştir. Avrupa Komisyonu 29 Haziran 2005'te, "AB ve Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyalogu" adı altında bir tebliğ hazırlamıştır (www.abinfoturk.net, 2005). Diyalog AB ve aday ülkelerinde, bilgi eksikliğinin giderilmesi, tarafların birbirini iyi tanınması, vatandaşlar ve farklı kültürler ile ekonomik ve siyasi sistemlerin yakınlaşmasına katkıda bulunma amacını taşımaktadır. Hazırlanan tebliğde, Türkiye ile AB üye ülkelerinin sivil toplumları arasındaki ikili faaliyetleri geliştirmek ve sürdürmenin gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca, hareketlilik programları, burslar, STK'ların geliştirilmesine yönelik mali yardımlar, mesleki örgütler ve okullar arasındaki bağlantıların devam etmesi, ülkeler arasındaki kültürel etkinliklerin artması gibi faaliyetler ve sivil toplumlar arası diyalogun geliştirilmesinin büyük önem taşıdığı belirtilmiş ve bu faaliyetlerin devam etmesinin önemi vurgulanmıştır (www.ikv.org.tr, 2005).

SONUÇ

Türkiye'de sivil toplum örgütlenmesindeki eksiklikler nedeniyle vatandaşlar devletle olan ilişkilerinde ciddi sıkıntılara düşmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki bu türden boşlukların ve sorunların sivil toplum örgütleri tarafından giderildiği bilindiğinde Türk yönetim sistemi ve devlet anlayışının sıkıntıları da göz önüne serilecektir.

Bir Batılılaşma projesi olarak öngörülen AB üyeliği perspektifi Türk yönetim devlet sisteminin öncelikli hedefleri arasında sayılmaktayken bu projenin sivil toplum kanadını dikkate almaması önemli bir handikap olurdu. Bu bağlamda, STK konusundaki sıkıntıları gidermek ve devletle millet arasında güçlü bağların inşası açısından AB önemli bir role soyunmuştur: "Sivil toplumun güçlendirilmesi".

Son yıllarda Türkiye'nin üyelik şansının artmasına koşut olarak AB'nin finanse ettiği birçok proje (güven artırımı konusu en önemli başlık olmak kaydıyla), hayata geçirilmektedir. Dağıtılan hibe şeklindeki kaynaklar bir taraftan sivil toplum örgütlerini yapısal olarak güçlendirip kendi ayakları üzerinde durmalarına imkan sağlarken, diğer taraftan bu kuruluşlara işlevsel bazı katkılar sağlamakta, onların demokratik değerleri özümsemelerini ve faaliyetlerinde uygulamalarını sağlamaya çalışmaktadır.

'Dışarıdan' yapılan yardımlarda genellikle görüldüğü üzere, STK'lara yönelik yardımlarda da birtakım sıkıntıları beraberinde getirmektedir. Örneğin bu yardımların yurt içinde belli etnik ya da dinsel kimlikleri ön plana çıkan STK'lara yönelik olması tabii ki kuşkuyla beraberinde getirmektedir. Bu konudaki kuşku halen devam etmektedir.

Öte yandan, bu kuruluşların fon sağlama yoluyla güçlü STK'lar oluşturma çabası vatandaşların devlete ve politik kurum ve kuruluşlara olan ilgisini artırma yönü dolayısıyla öncelikli olarak desteklenmektedir. Güven eksikliğinin daha çok bilgi

eksikliğinden ve karar verme mekanizmasına uzaklıktan kaynaklandığı hesaba katıldığında güven artırıcı önlemler ile birlikte STK'ların önemli bir boşluğu doldurabileceği göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir.

Türk STK deneyimi AB'nin olumlu katkılarını hatırlamayı gerektirmektedir. Bu kuruluşlar hem vatandaşla devlet arasında bir diyalog köprüsü oluşturmada hem de vatandaşların özgüvenlerinin artması yoluyla kendi aralarında pozitif içerikli işbirliklerini geliştirme açısından etkili olmuşlardır. Sonuç olarak; sivil toplumun gelişmesinde AB katalizör rolü sayesinde önemli bir fonksiyon icra etmiştir. Böylece, demokratikleşme sadece üstten alta değil, alttan üste ve yatay formlara da bürünmüştür.

KAYNAKÇA

- “AB ve Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyalogu”, Güncel Haber, Sayı:76, Ağustos 2005, <http://www.abinfoturk.net/news> (19.08.2005)
- AKGÜN, Birol (2002), **Türkiye’de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Güven**, Nobel Yayınevi, Ankara.
- ANKARA TİCARET ODASI (2004) “AB Kapısında Sivil Toplum”, 17.10.2004, <http://www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bulten.php3?sira=273-21k>(20.07.2005)
- ARSLAN, Osman (2001), **Kuramsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği**, Bayrak Yayıncılık, İstanbul.
- “Avrupa Birliği Zirve Sonuç Bildirgesi”, 18 Aralık 2004, <http://www.ikv.org.tr/turkiye-ab/guncel/guncel.html> (11.08.2005)
- “Avrupa Birliğinden Türk Sivil Toplum Kuruluşlarına Destek”, 18.11.2004, <http://www.stgp.org/list.php?pageid=6> (19.08.2005)
- “Avrupa Birliğine Katılım Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri Ve Rolü”, http://www.md118.org/print.php?vt=kose_yazilari&id=20 (19,08,2005)
- BİKMEN, Filiz (2004), “AB Yolunda Türkiye İçin STK'ların Önemi”, <http://www.tusev.org.tr/files> , (19.08.2005)
- BOZKURT, Ömer, Turgay Ergun, Seriya Sezen (1998) **Kamu Yönetimi Sözlüğü**, TODAİE Yayınları, Ankara.
- DAL, Mehmet (2005) “Avrupa Birliği ve Sivil toplum Kuruluşları”, <http://www.genclik.cydd.org.tr/dernek/0505/Kurultay2005-Marti.doc> (25.07.2005)
- DEMİRCAN, Sunay (2005), “Avrupa Birliği ve Sivil Toplum”, <http://www.stgp.org/makaleler/AvrupaBirliği.doc> (19.08.2005)
- DOĞAN, Erhan (2003), “Sendikalar ve Türkiye'nin Avrupa Birliği Siyaseti”, **Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi**, C:3, S:6, Kasım 2003, Antalya.
- DOĞAN, İlyas (2002), **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum**, Alfa Yayınevi, İstanbul.
- DUMAN, Fatih (2003), “Sivil Toplum”, Türköne, Mümtaz' Er (Ed.), **Siyaset**, Lotus Yayınevi, İstanbul.
- DURGUN, Şenol, “Türkiye’de Sivil Toplum ve Devlet” **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:3, Sayı:18, Kasım-Aralık 1997, Ankara.
- ERDEM, Ferda ve Janset Özen (2003), “Niklas Luhmann'ın Tanıdıklık Emin Olma ve Güven Ayırımı”, Erdem, Ferda (Ed.), **Sosyal Bilimlerde Güven**, Vadi Yayınları, Ankara.
- GÜDER (2004) “Sivil Toplumcunun El Kitabı”, Kasım, Ankara, <http://www.stgp.org/docs/sivilklavuz.pdf> (19.08.2005)

- İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, Dernekler Dairesi Başkanlığı, “Türkiye’de Dernek İstatistiği”, <http://www.dernekler.gov.tr> (19.08.2005)
- KALEAĞASI, Bahadır (2005), “Devlet Sivil Toplum İlişkisi”, <http://www.stgp.org./makaleler/devletsiviltoplum.pdf> (19.08.2005)
- KORCZYNSKI, Marek (2003), “Güvenin Ekonomi Politiği”, Erdem, Ferda (Ed.), **Sosyal Bilimlerde Güven**, Vadi Yayınları, Ankara.
- KUTLU, Önder (2003) “Consolidation the Trust in Turkish Government”, EGPA Conference, Lisbon, Portugal.
<http://www.soc.kuleuven.ac.be/pol/io/egpa/qual/lisbon/papers-lisbon.htm>
- KUTLU, Önder (2003), **Güven ve Demokrasi: Kamu Yönetimine Güvenin Artırılması**, Liberal Düşünce Topluluğu, Demokrasi Okulu Konferansı, Eylül 2003, Konya.
- KUTLU, Önder (2005), **Kamu Yönetiminde Güven ve Türk Kamu Yönetimi**, Yayın Aşamasında Makale. “Neden AB ve Aday Ülkeler Arasında “Sivil Toplum Diyalogu”?”
<http://www.ikv.org.tr/turkiye-ab/guncel/strateji-belgesi.htm> (05.08.2005)
- SAVRAN, Gülnur Acar (2003), **Sivil Toplum ve Ötesi**, Rousseau, Hegel, Marx, Belge Yayınları, İstanbul.
- TOSUN, Gülgün Erdoğan (2001), **Demokratikleşme Perspektifinden, Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, Alfa Yayınevi, İstanbul.
- TOSUN, Gülgün Erdoğan (2003), “Sivil Toplum”, Acar, Muhittin, Hüseyin Özgür (Ed.) **Çağdaş Kamu Yönetimi-I**, Nobel Yayınevi, Ankara.
- TOSUN, Gülgün Erdoğan, “Birleştirici Demokrasi Devlet-Sivil Toplum İlişkisinin Yeniden Yapılandırılması İçin Bir Analiz Aracı Olabilir mi?”
http://www.siviltoplum.com.tr/sayil_tr_4.htm (25.07.2005)
- TÜSEV (2003), “AB 2003 İlerleme Raporunun Dernek ve Vakıflarımıza İlişkin Maddeleri”, http://www.stgp.org.docs/TUSEV-Rapor_EU_2003_STK.pdf (15.08.2005)
- TÜSEV (2004), “Türk Sivil Toplum Kuruluşları ve AB Reform Süreci”, 19–20 Kasım 2004, <http://www.tusev.org.tr/files/bulten13.doc> (19.08.2005)
- YERASİMOS, Stefanos (2001), “Sivil Toplum, Avrupa ve Türkiye”, **Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- YILDIRIM, İbrahim (2004), **Demokrasi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- YILMAZ, Aytekin (1997), “Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:3, Sayı:18, Kasım-Aralık 1997, Ankara.

AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK SÜRECİNDE TARIM SEKTÖRÜNDEKİ SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ÖNEMİ

Öğr. Gör.Dr. Ahmet ARABACI
Fatih Üniversitesi

GİRİŞ

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde müzakere edeceği konuların en önemlilerinden biri tarımdır. Tarım alanındaki müzakere sürecinin çok zorlu geçeceği ifade edilmektedir. Tarım sektörünün Türk ekonomisindeki büyüklüğü ve konumu dikkate alındığında, müzakere ve üyelik sürecinde karşılaşılabilecek zorlukların derecesi tahmin edilebilir. Buna rağmen, Türk tarım sektöründe üretimin, pazarlamanın, rekabetçiliğin, gıda hijyeninin, tarımın çevreye etkilerinin ve kırsal kalkınma konularının üzerinde yeterli düzeyde katkı sağlayacak bir sivil toplum örgütlenmesinin bulunmadığı görülmektedir. Türk STK'ları, Avrupa Birliği düzeyindeki tarım alanındaki STK'larda etkili bir şekilde temsil edilmemektedir.

Sivil toplum kuruluşları, kamuoyu oluşumunda ve bilinçlendirilmesinde, tartışmaların siyasal alana taşınmasında önemli görevler üstlenmektedir. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin tarım sektörlerinde tarımsal üretim, pazarlama, ticaret, gıda hijyeni, çevre koruma, kırsal kalkınma ve hayvan refahı gibi konularda çok etkili sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır. Bu STK'lar, Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası'nın ve üye ülkelerin ulusal tarım politikalarının şekillenmesinde, etkili kamuoyu oluşturma kampanyaları ve çıkar temsil faaliyetleri yürütmektedirler. Çıkar ve baskı gruplarıyla da (lobiler) çıkar temsil ittifakları kurabilen bu STK'lar, ulusal ve ulus-üstü karar alma süreçlerini etkileyebilecek güce ulaşabilmektedirler. Bu ittifaklar, zaman zaman ulus-üstü çıkar ağları şeklinde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası'nın şekillenmesinde etkili olabilen bu çıkar ağlarının, Türkiye gibi büyük tarım sektörüne sahip bir ülkenin üyelik müzakerelerinde etkili olmaması düşünülemez. Avrupa Birliği kurumları, üyelik müzakerelerinde, tarım alanındaki STK'ların ve lobilerin de etkisinde kalabilecektir. Tarım alanındaki üyelik müzakerelerinde başarılı olunması ve Türk tarımının bu süreci en kârlı bir şekilde atlatabilmesi için, Türk STK'larının, Avrupa Birliği düzeyinde faaliyet gösteren bu STK'lar ve lobilerle yakın ilişkiler kurması ve hatta bunlara üye olması gerekmektedir. Öncelikle, Türk tarım sektöründeki STK'ların ve lobilerin, Avrupa Birliği düzeyindeki STK'lar ve tarım lobileri ile rekabet edebilecek, müzakere yapabilecek düzeye gelmesi gerekmektedir.

TÜRK TARIM SEKTÖRÜNDE ÖRGÜTLENME

Türkiye'de tarım sektöründe faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarını, tarım kredi kooperatifleri, birlikler, ziraat oda ve borsaları, tarımsal konularla ilgili örgütlenen dernekler ve vakıflar başlıkları altında incelemek mümkündür. Sivil toplum kuruluşu kavramının kapsamının bu denli geniş tutulması, incelenecek örgütlerin çeşitliliğinden ve benzer amaçlara yönelik faaliyet göstermesinden kaynaklanmaktadır. Aslında, bir kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşu olan Türkiye Ziraat Odaları Birliği'nin (TZOB) ve diğer ziraat odalarının bu kapsamda alınması ilk bakışta uygun

görünmeyebilir. Ancak, TZOB ve tarım sektöründe faaliyet gösteren kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, çiftçilerin, tarımsal üreticilerin çıkarlarını korumak ve üreticilerin ve meslek sahiplerinin çıkarlarını temsil etmek amacıyla hareket etmektedirler. Bu nedenle bu araştırma kapsamında tarımsal konularla ilgili, üreticilerin, çiftçilerin ve tarım sektöründeki herhangi bir kesimin haklarını savunan çıkar ve baskı grupları ve lobiler, sivil toplum kuruluşu ana başlığı altında ele alınacaktır.

Öncelikle, Türkiye’de tarımsal konularda faaliyet gösteren STK’ların Avrupa Birliği üyelik müzakerelerinden önceki durumunu ve konumunu tespit etmek gerekmektedir. Türkiye’de tarımsal konularla ilgili kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve kamu önderliğinde kurulan ve işletilen tarım kredi ve kooperatiflerinin ve bunların üst birliklerinin eski ve köklü bir geçmişi bulunmaktadır. Bu tür örgütler kamu kaynaklarının yanı sıra üyelerinden yapılan aidat kesintileri gibi kaynaklarla faaliyet göstermektedirler. Tarım Bakanlığı ile koordinasyon halinde faaliyet gösteren bu tür örgütlerin tamamen bağımsız karar almadıkları görülmektedir. Tarım Bakanlığı’nın belirlediği tarımsal politikaların, Türkiye Cumhuriyeti’nin tarım mevzuatı çerçevesi içinde uygulanması sürecinde bu örgütlerden yardım alınmaktadır. Çoğu zaman hükümetlerin desteğini alan bu örgütler, çok nadiren de olsa hükümet politikalarını eleştirel tavırlarıyla kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışmaktadırlar. Günümüzde, bu örgütlerin Avrupa Birliği müzakereleri öncesinde, Türk tarım mevzuatının AB mevzuatına uyumlaştırılması, gibi konularda hükümetlere teknik destek verdikleri bilinmektedir. Ancak, bu teknik desteğin, müzakerelere başlamadan önce uygulanması gereken mevzuatın ve gerekli yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve istenen koşulların sağlanması konusunda yeterli olmadığı açıktır. Bu örgütlerin müzakere sürecinde istenecek uygulamalar konusunda üyelerinin harekete geçirilmesi amacıyla yoğun çaba harcamaları da gerekmektedir. Örneğin, üreticilerin AB standartlarında üretim yapmasını sağlayacak, ürünlerin AB standartlarında olup olmadığını denetleyecek gerekli insan kaynağı ve teknik donanımın yurt çapında yaygınlaşması gerekmektedir. Uyum çalışmalarının yurt çapında uygulanabilir kılınması yolunda gerekli adımların atılması ve çabaların yeterli düzeye ulaştırılması için, hem örgütlerin hem de üreticilerin büyük bir özveri göstermesi beklenmektedir. Ancak, günümüzde bu özverinin henüz gösterilemediği, ürün standartlarındaki eksikliklerden ve tarımsal ihracatta yaşanan sorunlardan açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu noktada toplumsal sorumluluk ilkesiyle hareket edecek örgütlerin ve sivil toplum kuruluşlarının, bütün ürün gruplarında ve tarımsal konularda işbirliği içinde hareket etmesi halinde, Türk tarımının çıkarları en üst düzeye taşınacaktır.

Tarım sektöründe dernek ve vakıf biçiminde faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşlarının da örgütsel kaynaklar bakımından yeterli düzeyde olmadığı ifade edilmektedir. Zaten ekonomik kaynakları kısıtlı bir sektörde, bu tür dernek ve vakıfların üyelik aidatlarının da yetersiz kaldığı, II. Tarım Şurasında da açıkça ifade edilmiştir. Tarımsal konuların etrafında ve çevre koruma, doğal hayatı koruma gibi alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının, tarım ve çevre politikalarıyla ilgili kamuoyu oluşturma çalışması yaptığı ve zaman zaman sosyal hareketler niteliğinde faaliyet gösterdiği görülmektedir. İstikrarlı bir örgütsel devamlılık kazanmamış bu tür sivil toplum örgütlerinin Avrupa Birliği müzakereleri yolundaki Türk tarım sektörüne ve ilgili konulara sağlayabileceği katkının yüzeysel olduğu ifade edilebilir.

Tarım sektöründeki örgütlenme konusunda bu genel tespitlerden sonra, örgütlerle ilgili bazı özel sorunlara yönelik tespitler yapmak uygun olacaktır. II. Tarım Şurası’nda da açıkça ifade edildiği gibi; tarım sektöründe faaliyet gösteren üretici

örgütlerinin, bağımsız sürekli finansman kaynağına sahip olmadıkları görülmektedir. Bağımsız finansman kaynağına sahip olmayan üretici örgütlerinin, sadece kamu kaynaklarıyla etkin çıkar temsil faaliyetlerinde bulunması olanaksızdır. Tarımsal sanayi ve ticaret konusunda faaliyet gösteren örgütlerin yeterli finansman kaynaklarına sahip olmalarına rağmen, üretici örgütleri bu haktan yoksun bırakılmışlardır. Son ziraat odaları ve üretici birlikleri kanun tasarısı bu yaklaşımın en somu örneğidir. Üretici örgütleri bağımsız finans kaynaklarına sahip olmadığı sürece etkili bir örgüt yapısına sahip olamayacak ve bu zayıf örgütlü yapı nedeniyle tarım ve gıda sektörü artan oranlarla ithalata bağımlı bir üretim modeline sürüklenecektir. Tarım ve gıda sektöründe ithalata dayalı bir büyüme modelinin tercih edilmesi ülke çıkarlarına zarar verecek boyutlara gelmiştir. (II. Tarım Şurası; 2004: 1)

Ekonomik ve Sosyal amaçlı tarımsal örgütler, istikrarsız politikalar nedeniyle örgütsel bütünlüğünü koruma ve tek bir amaca yönelik faaliyet gösterme konusunda zaaflarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Örneğin, tarım sektöründe yaşanan krizler ve Tarım Kredi Kooperatifleri'nin (TKK) borçlarının yeniden yapılandırılması ve vadesi geçen borçların faizlerinin silinmesi TKK'ları tarihinin en ağır bunalımı ile karşı karşıya getirmiş ve ortaklarının ve çalışanlarının kuruma olan güvenleri önemli ölçüde sarsılmıştır. Tarım satış kooperatifleri ise ekonomik verimlilik ilkelerinden uzak, kamu borçlarını artıran bir yapıda kalmıştır. (II. Tarım Şurası; 2004: 6) Bu nedenle TKK ve satış kooperatifleri, tarım sektöründeki çıkar sahiplerinin ortak çıkarlarını AB müzakere sürecinde koruma konusunda yetersiz konumdadır.

Avrupa Birliği'nde son yıllarda ürün bazındaki birliklerin, genel kapsamlı tarım örgütlerine kıyasla daha etkili çıkar temsil faaliyetlerinde bulunabilmektedir. Son yıllarda AB içersinde ürün bazlı birliklerin sayısı ve önemi gittikçe artmaktadır. Türkiye'de de tarımsal örgütlenmenin ürün birlikleri halinde gerçekleştirilmesine yönelik çalışmalar başlamıştır. Ancak bu konudaki çalışmalar henüz tamamlanmamıştır. İhtisas Birlikleri'nin (Ürün ve Ürün Grubundaki Üretici Birlikleri) kurulmasına yönelik çıkarılan 5200 sayılı Üretici Birlikler Kanunu 6 Temmuz 2004 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Çıkarılan kanunda bu birliklerin finansman kaynaklarını oluşturacak gelir modelini serbestçe oluşturacak bir yapı öngörülmemiştir. (II. Tarım Şurası; 2004: 8) Bu kanunun uygulanmasına yönelik ilgili yönetmelik 16 Ocak 2005 tarihli Resmi Gazete'de 25702 sayı ile yayınlanmıştır. Yönetmeliğin çok yakın dönemde çıkmış olması nedeniyle, uygulamadaki sonuçları henüz belirgin biçimde ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle, bu birliklerin ekonomik açıdan yeterli büyüklüğe ulaşip ulaşmadığı henüz belirsizdir. Bu örgütlerin mevcut halleriyle, yeterli finansman ve örgütsel kaynaklar olmadan, AB'deki benzerleri gibi etkili çıkar temsilinde bulunmaları mümkün değildir.

Türk tarım sektöründe tüm sektörü kapsayan kapsamlı ve güçlü zirve örgütlerin daha da güçlenerek varlığını devam ettirmesi gerekmektedir. Özellikle TZOB ve Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği (TTKKMB) gibi köklü örgütlerin örgütsel yapıları güçlendirilmeli, bağımsız finansman kaynaklarına kavuşturulması gerekmektedir. Bu zirve örgütlerin müzakere sürecinde bütün potansiyelini kullanabilecek şekilde donanımlı hâle getirilmesi gerekmektedir. Son zamanlarda tam aksine bir gelişme yaşanmıştır. Ticaret borsalarının gelirlerinin % 3'ü TZOB'ye aktarılırken, yeni yasa ile bu husus kaldırılmıştır. Sonuçta, TZOB gelirlerinin % 30-40'lık bir kısmını oluşturan bu kaynaktan yoksun olan Birlik, faaliyetlerine etkin biçimde devam edemeyecektir. Borsalar parasal kaynaklarının önemli bir kısmını üreticilerin sattığı ürünler üzerinden yapılan kesinti ile elde etmektedir. Bu kesintinin gerçekte ziraat odaları ve TZOB'ye

aktarılması gerekirken borsalara aktarılmakta, yeni düzenleme ile bu kaynak da kesilmiş bulunmaktadır. (II. Tarım Şurası; 2004: 9) Bu düzenlemenin, müzakereler öncesinde, Türk tarım sektöründeki zirve örgütler üstündeki muhtemel etkisi bir daha gözden geçirilmelidir.

Türkiye’de tarıma dayalı sanayi ve ticaret alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu alanda faaliyet gösteren büyük ve orta ölçekli firmaların da katkısıyla, bu alandaki örgütlenmenin üreticilere kıyasla çok daha güçlü olduğu ifade edilebilir. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) bünyesinde, TÜSİAD bünyesinde tarımsal konularla ilgili birçok firma temsilcisinin etkin çıkar temsil faaliyetleri bulunmaktadır. İş dünyası çıkar örgütlerinin daha kolay ve güçlü biçimde örgütlenebileceğine yönelik argüman burada da geçerlidir. Üreticilere kıyasla çok iyi örgütlenmiş olan bu kesimin, üreticiden alınan ürünün pazarlanmasına kadar olan süreçte, üretici aleyhine ve kendi lehlerine çok büyük kazançlar elde ettikleri bilinmektedir. Üreticinin eline geçen fiyat ile tüketicinin ödediği fiyat arasındaki fark açılmakta ve burada aracı kesimlerin kârları çok yüksek seviyede gerçekleşmektedir. Bu dengesizlik tarım sektöründeki paydaşların, Türk tarım sektörünün gelişmesine yönelik ortak çabalarına gölge düşürmektedir. Dolaylı olarak, üretici ile pazarlamacının amaç birliği içinde hareket etmesinin önüne geçilmekte ve üreticilerin üretimden vazgeçmesi ile birlikte ithalata yönelik bir tarım sektörü ortaya çıkabilmektedir. Üretici ve pazarlamacının ortak çıkarlarının örtüşmediği bir ortamda sürdürülebilir kalınmanın sağlanması mümkün görünmemektedir. Halbuki, tarımsal sanayi ve ticaret kollarındaki örgütlerin, üreticilerin çıkarlarını da dikkate alan, ortak çıkarların korunduğu politikaları desteklemesi, Türk tarım sektörü açısından büyük bir kazanç olacaktır. AB müzakere sürecinde bu çıkar birliğinin daha büyük önemi bulunmaktadır.

Özetle, Türk tarım sektöründe faaliyet gösteren üretici, kredi kooperatifi, vakıf ve dernek gibi ekonomik gücü zayıf olan kesimlerin örgütsel yapı ve çıkar temsil açısından zayıf kaldıkları görülmektedir. Bu kesimlerin, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde gerekli müzakere sürecine katkı sağlayacak örgütsel büyüklüğe ve kaynaklara sahip olmadıkları açıktır.¹ İş dünyasına ait tarımsal sanayi ve ticaret kollarına ait örgütlerin ise görece olarak güçlü örgütsel yapılara sahip oldukları ve müzakere sürecinde ortak çıkarlarını koruma konusunda çok fazla güçlük çekmeyecekleri öngörülebilir.

AVRUPA BİRLİĞİ MÜZAKERELERİNE HAZIRLIK VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Türkiye’nin 3 Ekim 2005 tarihinde üyelik müzakerelerine başlayacağına dair karar ilan edilmiştir. Bu kararın ardından Türkiye’deki kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları Avrupa Birliği’ne üyelik müzakerelerinde kendi alanlarıyla ilgili konularda karşılaştıkları güçlükleri aşma, mevzuatı uyumlaştırma yolunda yoğun faaliyetlere başlamışlardır. Tarım Bakanlığı ve ilgili kuruluşlarda önemli bir hareketlenme görülmekle birlikte, tarımsal örgütler ve sivil toplum kuruluşlarında da benzeri bir hazırlık çabası göze çarpmaktadır. Bu noktada sorulması gereken soru şu olmalıdır: Tarımsal örgütlerin ve sivil toplum kuruluşlarının AB müzakereleri öncesinde tarımsal

¹ Bunun yanında, İktisadi kalkınma Vakfı, Türk Veteriner Hekimleri Birliği derneği gibi bazı önemli sivil toplum kuruluşlarının Avrupa Birliği müzakerelerine hazırlık konusunda öncelikle kendi alanındaki hazırlıkları tamamlama aşamasında olduğu bilinmektedir. Bu örgütün başarılı çalışmaları kamuoyunda takdir edilmektedir.

ortak çıkarlarını ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tarım politikalarını kendi ulusal çıkarlarına uygun biçimde savunabilecek düzeyde midir? Bu soruya verilecek cevaba göre, yapılması gerekenler açıkça ortaya konulmalıdır.

Öncelikle, Türk tarım sektöründe üretici birlikleri, ziraat oda ve borsaları, tarım kredi kooperatifleri ve bunlara ait üst birliklerin müzakere süreci öncesinde yeterli örgütsel donanımına, mali kaynaklara ve örgütsel amaç bütünlüğüne sahip olmadıkları söylenebilir. Çünkü, AB üretici örgütlerine kıyasla bu örgütlerin ekonomik kaynakları zayıf ve örgütsel yapıları gevşek durumdadır. Bu konuda bir örnek vermek gerekirse TZOB ve TTKKB gibi üst kurumların ekonomik kaynak bakımından sıkıntı içinde oldukları görülmektedir. Bu durum yukarıda özetlendiği gibi II. Tarım Şurası'nda açıkça ifade edilmiştir.

Öte yandan, bazı ziraat odaların ve kooperatiflerin örgütsel dayanışma içinde aynı tarımsal ürünler ve konular etrafında bazı görüş ayrılıklarının da bulunduğu bilinmektedir. Henüz Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) anlaşmaları nedeniyle tarımda uygulanan doğrudan gelir desteği ve bazı ürünlerin üretimlerine kota getirilmesi konusundaki sıkıntılar, üreticiler arasında görüş ayrılıklarına ve kaygılara sebep olmaktadır. Bu nedenlerle bu tür üst birliklerin AB müzakereleri için gerekli uyum politikalarını desteklemesi de zorlaşmaktadır. Tarım sektöründeki bütün örgütlerin ortak paydalar etrafında, DTÖ anlaşmaları ve AB'nin Ortak Tarım Politikası'na uyum sürecinde üstlenilmesi gereken sorumluluklar konusunda ortak bilinç içerisinde hareket etmesi gerekmektedir. Zirve örgütler de uyum çalışmaları ve müzakerelere hazırlık konularında, üyelerini bilinçlendirme konusundaki çalışmalara ağırlık vermelidir.

AVRUPA BİRLİĞİ'NDEKİ STK'LAR İLE ÇIKAR TEMSİL İLİŞKİSİ

Türk tarım sektöründeki üretici birlikleri ve kooperatif birliklerinin AB düzeyinde faaliyet gösteren tarımsal örgütler ile işbirliği içinde olmaları müzakere sürecinde karşılaşılabilecek engellerin aşılmasında faydalı olabilecektir. Halbuki Türk üretici ve kooperatif birliklerinin yeterli düzeyde bu örgütlerle işbirliği içinde olmadıkları görülmektedir. AB düzeyinde en etkili tarımsal örgütlerden biri olan Avrupa Meslekî Tarım Komitesi (COPA) ve Avrupa Tarım Kooperatifleri Genel Komitesi (COGECA) ile yeterli düzeyde bir işbirliği sağlanamamıştır. COPA ve COGECA'nın Politika Danışmanı Bay Dominique Souchon, Türk tarımı hakkında fazla bir bilgiye sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. (Arabacı; 2005: 207-235) Türk tarım örgütlerinin bu iki önemli örgüt ile işbirliğine başlamadıkları ve hatta Türk tarım örgütlerinin bu örgütlere üye olmadıkları görülmüştür. Aslında, TZOB ve TTKKB'nin uzun yıllar Avrupa Tarım Konfederasyonu'nun (CEA) olağan toplantılarına katılmış ve bu örgütle görüş alış-verişi içinde bulunmuştur. Ancak, 2004 yılı Ekim ayında alınan bir karar ile COPA, COGECA ve CEA güçlerini bir araya getirmek amacıyla birleşmişlerdir. Bu birleşmeyle, AB entegrasyonunun erken dönemlerinde AB kurumları üzerinde gerçekleştirdikleri etkili çıkar temsil faaliyetlerinin benzerini devam ettirmeyi amaçlamaktadırlar. Birleşme sonrasında Türkiye'den CEA ile görüşmelere katılan TZOB ve TTKKB'nin yeni oluşan örgütsel yapıda yerini alması gerekmektedir.

AB'de faaliyet gösteren ve zaman zaman Avrupa Komisyonu'nun önemli tarımsal konularda görüşlerine başvurduğu Avrupa Çiftçi Koordinasyonu (CPE), Avrupa Genç Çiftçiler Derneği (CEJA) gibi örgütlerde de Türk tarım sektörünü temsil eden örgütlerin yer alması, müzakere sürecine hazırlık açısından önem kazanmaktadır. Çünkü, müzakere sürecinde sadece bir örgüt ile sınırlı kalmayıp çeşitli konularda farklı örgütlerin desteğinin alınması gerekmektedir. AB kurumları farklı konularda, farklı örgütlerin görüşlerini dikkate alabilmektedir. CPE'nin Genel Sekreteri Bay Gérard

Choplin'in Türk tarım sektörünü temsil eden örgütlerle temasa geçmek istediklerini açıkça ifade etmiştir. Aynı şekilde CEJA'nın Genel Sekreteri Bayan Henriette Christensen de Türk tarımını temsil edecek örgütler ile özellikle genç çiftçileri temsil eden bir örgüt ile işbirliği içinde bulunma isteklerini açıkça ifade etmişlerdir. (Arabacı; 2005: 207-235) Dolayısıyla, bu örgütlerin Türk tarım örgütlerine yönelik istekleri dikkate alınıp, müzakere sürecinde Avrupa düzeyinde etkin lobicilik ve çıkar temsil faaliyetinde bulunma fırsatı ele geçirilebilir.

Türk tarım sektöründeki sivil toplum kuruluşlarından vakıf ve derneklerin Avrupa çapında ve dünya çapında faaliyet gösteren önemli örgütler ile önemli ölçüde işbirliği içinde olmadıkları da görülmektedir. Aslında bu tür örgütler güçlerini artırma amacıyla Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliğine açık davranmaktadırlar. Örneğin, Avrupa Çevre Bürosu (EEB) ve Doğal Hayatı Koruma Derneği (WWF) gibi bazı derneklerinin Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarıyla yakın ilişki içinde oldukları ve bazılarının da Türkiye'de şubelerini açtıkları bilinmektedir. Bu örgütlerin daha ziyade çevre politikalarına yönelik faaliyetleri bulursa da tarımsal konular ve Avrupa'daki tarım-çevre politikalarına yönelik önemli argümanlar geliştirdikleri ve zaman zaman bazı konuları Avrupa Adalet Divanı'na kadar götürebildikleri görülmektedir. Türk sivil toplum kuruluşlarının Avrupa düzeyinde ve dünya çapında faaliyet gösteren bu örgütler ile yakın işbirliği içinde olması, müzakere sürecinde ortaya çıkacak tarımsal ve tarım-çevre konularının çözümünde önemli imkanlar sağlayabilir.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE AĞ YÖNETİŞİMİ

Türk tarım sektöründeki örgütlerin mevcut durumlarıyla Türkiye'nin AB müzakerelerinde belirgin bir olumlu katkı yapma imkanı bulunmamaktadır. Gerek kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, odalar, borsalar, gerekse vakıf ve derneklerin müzakere öncesinde ve müzakereler sonrasında ortak amaçlar çerçevesinde hareket etmelerini sağlayacak bağlantılar, kurumsallaşmış ittifaklar yeterli düzeyde görülmemektedir. Bu koordinasyon eksikliği ve amaçlar konusundaki farklılıklar, müzakere sürecinde Türk tarım sektöründe alınması gerekli önemli reform kararlarını bütün sektör çapında uygulamayı güçleştirecektir.

Tarım sektöründe bütün paydaşların ortak katılımıyla oluşacak bir ağ yönetişim sisteminin kurulması fikri I. Tarım Şurası'nda ortaya atılmıştır. II. Tarım Şurası'na kadar geçen sürede henüz bu konuda somut bir ilerleme sağlanamamıştır. Tarım sektöründe meydana getirilmesi önerilen ağ yönetişim sisteminin hayata geçirilmesi halinde tarımda örgütlenme konusunda önemli bir mesafe alınmış olacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Avrupa Birliği müzakerelerinde tarım sektörü çerçevesinde gündeme gelecek bütün konularla ilgili tarama çalışmalarının müzakere öncesinde yapılacağı bilinmektedir. Bu konudaki çalışmaları Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ve ilgili kamu kurumları gerçekleştirmektedir. Ancak, bu noktada AB müzakerelerinde Türk tarımının eksiklikleri ve avantajlı tarafları örgütler tarafından da bilinmelidir. Tarım paydaşları arasında sayılan bütün sivil toplum kuruluşlarının kendi çabaları ve kamu kurumlarının yardımı ile müzakere süreci hakkında eksiksiz şekilde bilgi edinmeleri gerekmektedir. Bu sürecin mutlaka sağlıklı işlemesi için, bilgi akışı, bilgi iletişim teknolojileri, tarım konusundaki internet siteleri (portal) ve basın yayın araçlarıyla sağlanmalıdır. Bazı sivil toplum kuruluşlarının tarım paydaşlarının yer aldığı kapsamlı internet siteleri ve

platformlar kurdukları görülmektedir.² Bu çabalar desteklenmesi ve kurumsal bilgi altyapısının mutlaka tamamlanması gerekmektedir. Müzakereler hakkındaki belirsizlikler, bütün sektördeki çıkar sahiplerinin (paydaşların) çıkarlarını tehlikeye atabilir ve Türk tarım sektörünün ortak kaybı olarak ortaya çıkabilir.

Sivil toplum kuruluşlarının ortak tarımsal çıkarlar etrafında bir ağ oluşturmaları önerilmişti. Bu önerinin ne anlama geldiği konusunda somut örnekler kamuoyuna duyurulmalıdır. Tarımsal konularda müzakereler öncesinde aynı ürün grubu veya aynı konu etrafında meydana gelebilecek muhtemel gelişmelerin söz konusu ürün grubu veya alan üzerindeki etkileri konusunda bilimsel nitelikli veriler ortaya konabilir. Örneğin, müzakere sürecinde süt üreticilerinden istenecek gıda hijyeni kurallarına uyulmamasının (veya bu konudaki muhtemel gecikmelerin) süt üreticilerine yapacağı olumsuz etkinin derecesi, konuyla ilgili taraflara duyurulmalıdır. Bu örneklerin çoğaltılması ile birlikte müzakere öncesinde tarım sektörünün her alt ürün grubunda büyük bir hareketlilik ve gelişme yaşanacaktır. Çıkarları örtüşen bütün paydaşların harekete geçmesi ile, ağlar, somut bir işlerlik kazanmış olacaktır. Çıkarları savunan aktörlerin birbiri ile yakınlığı ve çıkarların ekonomik ortak faydalar içermesi oranında, ağların sürekliliği ve başarıya ulaşma ihtimali artacaktır.

Türkiye'deki bütün tarım sektörünü temsil eden büyük ve güçlü organizasyonların müzakere öncesinde, daha fazla finansman ve örgütsel kaynaklara sahip olarak çıkar temsil kabiliyetlerini artırmaları beklenmektedir. Bütün tarım sektörünü temsil eden dev tarım örgütlerinin yanı sıra her ürün grubunda tek başına çıkar temsilinde bulunabilecek, söz konusu ürün hakkında geliştirilen politikalara karşı argüman geliştirebilecek niteliğe ulaşması gerekmektedir. Aksi halde müzakereler sırasında Türkiye için çok önemli bir tarımsal ürün hakkında ileri sürülen argümanların cevapsız kalması ve Türkiye'nin çıkarlarına uygun olmayan şekilde karara bağlanması kaçınılmazdır. Elbette ilgili temsilciler ve kamu kuruluşları müzakere sürecinde gerekli çabayı göstereceklerdir. Ancak, ürün grubunu temsil eden örgütlerin bizzat kamuoyu önünde ve AB kurumları karşısında güçlü bir tavır belirlemesi, müzakere esnasında elde edilecek ulusal çıkarları artıracığı gibi, kayıpları da en aza indirecektir.

Türkiye çapında ne kadar büyük tarım örgütleri bulursa dahi, bu örgütlerin AB içerisindeki benzer alanlardaki ulusal ve AB düzeyindeki tarım örgütleriyle işbirliği gerçekleştirmeden başarıya ulaşmaları zor görünmektedir. Çünkü AB düzeyindeki COPA/CEGECA (ve CEA), CPE gibi örgütlerin AB kurumları tarafından dikkate alındıkları bilinmektedir. Bu tür örgütler ile yoğun temas halinde olmak, onların toplantılarına katılmak ve hatta işbirliği gerçekleştirmek zorunludur. Böylece, bu örgütler Türk tarım sektörü hakkında daha fazla bilgi edinmiş olacaklar ve AB kurumlarına ve kamuoyuna karşı Türk tarım sektörünün konumunu aktarabileceklerdir. Çünkü, Türk tarım sektörü hakkında önyargılara sahip olan AB'ne üye ülkelerin kamuoyları rahatlamış olacaktır. Müzakere esnasında da tarafların birbirini tanıdığı bir ortamda, müzakere konuları daha sağlıklı zeminlerde tartışılacaktır. 2004 yılında AB'ye üye olan ve tarım sektörleri Türk tarım sektörüne benzeyen Polonya ve Macaristan gibi ülkelerdeki sivil toplum kuruluşlarının müzakere sürecinde edindikleri tecrübelerden faydalanılabilir. Bu ülkelerdeki tarım örgütleri ile de yoğun işbirliği yapılabilir.

² Bazı tarımsal içerikli internet platformları şunlardır: www.tarimpaydaslari.com , www.bugday.org

Avrupa Birliği'nin üyelik öncesi hazırladığı ve sunduğu kırsal kalkınma fonlarından Türk sivil toplum kuruluşlarının azami derecede faydalanması gerekmektedir. Sivil toplum örgütleri, tarım ve kırsal kalkınma alanında AB standartlarındaki üretim ve pazarlamayı artıracak, kırsal kalkınma yoluyla üreticilerin bilinçlenmesine ve kırsal kesimdeki yurttaşların istihdamına katkı sağlayacak büyük çaplı projeleri gerçekleştirmelidirler. AB desteği ile gerçekleştirilen bu projelerin Türk tarım sektörüne önemli katkıları olacağı gibi, AB kurumlarının söz konusu sivil toplum örgütleri ile kurumsal bağlantıya geçmesini sağlayacaktır. Tarım sektöründe üyelik öncesi ve sonrasında aktarılacak fonların projeler çerçevesinde aktarılması bu sivil toplum kuruluşlarının bir ulusal ajans haline dönüşmesine katkı sağlayacaktır.

Son olarak, tarımsal sanayi ve ticaret kollarında faaliyet gösteren iş dünyası temsilcilerinin yer aldığı TOBB, TÜSİAD gibi örgütlerin müzakereler esnasında tarım konusuna ağırlık verecek şekilde hazırlık yapmaları gerekmektedir.

Etkili çıkar temsilinde bulunabilecek ve müzakerelerde pazarlık pozisyonunu tarımsal konulara taşıyabilme potansiyeline sahip olabilecek bu örgütlerin, bu konuya eğilmeleri gerekmektedir.³ Bu tarihi görevde, Türkiye ekonomisinde yaklaşık üçte bir gibi büyük bir paya sahip tarım sektörünün başarılı müzakere süreci geçirmesi halinde elde edilecek ulusal kazanımların ulusun bütün kesimlerine daha büyük faydalar sağlayacağı kesindir. Bu nedenle, tarım sektöründe bütün STK'ların örgütsel ve parasal kaynaklarını, Türk tarımının güçlenmesi ve etkin bir müzakere sürecine hazır hâle gelebilmesi için kullanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ARABACI, Ahmet. 2005, *Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikasında Tarım Lobisi*, Doktora, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Tarımsal Örgütler ve Örgütlenme, II. Tarım Şurası (29 Kasım – 1 Aralık 2004), 10. Çalışma Komisyonu Raporu, <http://tarimurasi.tarim.gov.tr/PDFLER/X.Komisyon.pdf> , (Erişim: 2 Ağustos 2005).

³ Nitekim, sanayi ve ticaret konularında Avrupa'nın en etkili lobilerinden biri olan ERT (European Round Table) temsilcileri, Avrupa Birliği'nde McSharry tarım reformlarının sonuca bağlanması konusunda AB üye ülkelerin hükümet temsilcileri arasında arabulucu olmuşlardır. Görüldüğü üzere, Avrupa'da sanayi lobisi gerektiğinde tarım konusunda etkili olmuştur.

**TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE KATILIM SÜRECİNİN
STK’LARA ETKİLERİ VE KATKILARI: ÜNÇEV’İN
KARADENİZ’DE
ALTERNATİF ÜRÜN OLARAK TRABZON HURMASI
YETİŞTİRİCİLİĞİ VE PAZARLAMASI EĞİTİMİ PROJESİ**

Yrd.Doç.Dr.Gürol ÖZCÜRE
Ondokuz Mayıs Üniv.
Ünye İ.İ.B.F.

Arş.Gör.Nimet ERYİĞİT
Ondokuz Mayıs Üniv.
Ünye İ.İ.B.F.

ÖZET

Ünye Çağdaş Eğitim ve Kültür Vakfı (ÜNÇEV), Ankara merkezli, misyonunu topluma, çağdaş bilim anlayışına ve araştırma yeteneklerine sahip, global düşünen ve hedeflerine sağlam adımlarla koşan aydınlar kazandırmak olarak belirlemiş bir eğitim vakfı olarak, 1995 yılında faaliyete geçmiştir. Çalışmalarını birçok orta ve yüksek öğrenim öğrencisine çeşitli burslar sağlayarak ve eğitimin yaygınlaştırılması amacı ile öğrenim kurumlarının, uygulama ve araştırma merkezlerinin yapılanmalarını destekleyerek gerçekleştirmektedir. ÜNÇEV’in faaliyet gösterdiği Ünye, diğer bölge ilçelerinde olduğu gibi ekonomisi fındık tarımına dayalı, tipik bir Karadeniz Bölgesi ilçesidir. Fındık fiyatları geçmiş on yıl boyunca arzda oluşan fazlalık nedeniyle oldukça düşmüştür. 2004 yılında ise, fındık üretimi, iklim koşullarından olumsuz etkilenerek %80'lere varan oranda düşük bir reelteyle gerçekleşmiştir. Sonuçta, çiftçi aileleri geçim sıkıntısı yaşamaya başlamışlardır. Böylece, bölge koşullarına uygun alternatif ürünlerin önemi artmıştır. ÜNÇEV tarafından AB Yeni Fırsatlar Programı Hibe Planı kapsamında hazırlanan “Karadeniz’de Alternatif Ürün Olarak Trabzon Hurması” adlı, Avrupa Birliği (AB) Türkiye Temsilciliği, Türkiye İş Kurumu, Ünye Tarım İlçe Müdürlüğü, Orhun Güven Fidanlığı ve Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi destekli proje kapsamında, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde bir Çiftçi Eğitim Merkezi kurularak, 60 usta eğitici yetiştirilmesi ve bu usta eğiticilerin yaklaşık 600 çiftçiye vereceği teknik destek ile alternatif ürün yaygınlaştırma çalışmaları yapmaları sağlanmıştır. AB Türkiye Temsilciliği projeye 50,519 Euro’luk hibe desteğinde bulunurken, ÜNÇEV’ in parasal katkısı da 7,000 Euro’dur. Proje kapsamında üretimi yaygınlaştırılan ilk ürün Trabzon hurmasıdır. Bu bildirin amacı, Türkiye’de ilçe bazında faaliyet gösteren küçük ölçekli STK’ların yapabileceklerine örnek olarak uygulamaya geçirilen bu projeyi, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılım sürecinin STK’lara etkileri ve katkıları açısından tanıtmak ve bölge ekonomisi ile istihdam üzerine yapacağı etkiler açısından değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: ÜNÇEV, AB Yeni Fırsatlar Programı, “Karadeniz’de Alternatif Ürün Olarak Trabzon Hurması” Projesi.

ABSTRACT

Unye Contemporary Educational and Cultural Foundation (UNCEV), which is centered in Ankara and defines its mission as educating people for the society who has contemporary science view, research capability, capacity to think in global terms and following their goals strongly, has begun its activities in 1995 as an educational foundation. The foundation realizes its activities by supplying several scholarships for the middle and higher education students and supporting the structuring of the teaching institutions, practice and research centers, to generalize educational activities through the society. Unye, in which UNCEV is displaying its activities; as the other region districts, is a typical Black Sea Region district, in which the economy is widely dependent on the cultivation of hazelnut. The prices of the hazelnut had fallen with a huge rate; because of the over supply that had been in the past 10 years. In 2004, hazelnut cultivation had been realized with %80 less yield because of the bad weather conditions. As a result of this situation, farmer families had begun to survive difficult in their lives in economic aspect. So, the importance of the cultivation of the alternative products, which are suitable for the regional conditions had hugely increased. With the project of “Persimmon as an Alternative Product in the Black Sea Region”, which had been prepared in the scope of EU New Opportunities Program Donation Plan and supported by the Delegation of the European Commission to Turkey, Turkish Employment Organization, Agricultural Directorate of Unye District, Orhun Guven Plantation and Ondokuz Mayıs University Unye Faculty of Economics and Administrative Sciences, the activities to generalize the alternative product had been realized by the establishment of a Farmer Educational Center in the Unye Faculty of Economics and Administrative Sciences, in which 60 expert instructor will have been educated, who will also support 600 farmer in technical aspect. While Delegation of the European Commission to Turkey had financially supported the project with 50,519 Euro, UNCEV had also made a 7,000 Euro financial support. In the context of this project, the cultivation of the generalized first product is persimmon. The aim of this study is to introduce this project, which had been applied as an example of an activity, realized by a small sized Non-Governmental Organization (NGO) activating in a Turkish district, with respect to the influences and contributions to the NGO's during the accession negotiations period for Turkey to the EU and evaluate the project with respect to its impacts on the development in regional economy and employment.

Keywords: UNCEV, EU New Opportunities Program, The Project of “Persimmon as an Alternative Product in the Black Sea Region”

GİRİŞ

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) tam üyeliği ülkede batı standartlarında katılımcı, demokratik, siyasal ve sosyal bir kültürel ortamın ve sivil toplum anlayışının yerleşmesi koşuluna bağlıdır.

AB'de Sivil Toplum Kuruluşları'na (STK'lar) verilen desteğin arkasında, STK'ların Birlik içerisindeki sivil diyalogda üstlendikleri aktif rol yer almaktadır. Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB) oluşturma sürecinde ve Birlik doğuya doğru genişlerken, yeni katılan üye ülkelerin çok büyük bir yapısal değişimden geçtikleri görülmektedir. Bu süreç dahilinde Avrupa'da STK'ların, halk desteğinin ve demokratik katılımın önem kazandığı görülmektedir (Cullen,1999:160-161).

Aday ülkeler için de AB üyeliğinin önkoşulu olan Kopenhag Kriterleri, STK'ların gelişmesine büyük önem vermektedir. Bu önem; örgütlenme özgürlüğünün, sivil toplum çeşitliliğinin ve dinamikliğinin sağlanması açısından olduğu kadar,

STK'ların iç işleyişinde, kurumsallaşmasında, demokratikleşmesinde ve şeffaflaşmasında da etkisini göstermektedir (Özgüneş,2003:41).

Birçok Avrupa ülkesinde STK'lar resmi karar sürecinin bir parçası olma konumuna doğru ilerlemektedirler. AB'de işçi sendikaları ve işveren örgütleri AB karar alma sürecine aralarında yaptıkları gönüllü antlaşmalarla yasa yapmak suretiyle de katılmaktadırlar. Bu durum, elbette ki demokratik açıdan çok gelişmiş bir düzeyi ifade etmektedir (Kaleağası,2003:37).

Ülkemizin AB üyeliğinin gerçekleşmesinde, gittikçe gelişen ve güçlenen STK'ları önemli görevler beklemektedir. Ülkemizdeki STK'lar da AB üyesi olan ülkelerdeki benzerleri gibi, her şeyi devletten beklemeyen, temsil ettikleri farklı çıkarları ve ilgi alanlarını içeren hedefleri gerçekleştirmek amacıyla yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası, hatta AB düzeyinde ulusal-üstü alanlarda örgütlenmektedirler.

Ülkemizde tarım sektörünün AB'ye uyumu açısından karşılaşılabilecek sorunların en başında, tarım sektörünün yapısı ve geçimini tarımdan sağlayan nüfusun çok fazla olması gelmektedir. Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından hazırlanan İstihdam Durum Raporu'na göre 2001 yılında tarım sektörünün GSMH içinde % 14'lük bir payı bulunurken istihdam içindeki payı ise % 40'lara ulaşmaktadır (İŞKUR,2005:22).

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım süreci'ne ilişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu'na göre, Türkiye'deki kırsal nüfus 1970'ten bu yana toplam nüfusun %61.5'inden %34.2'sine düşmüştür. 1985 yılından itibaren kentsel nüfus kırsal nüfusu geride bırakmıştır. Tarımsal işgücü toplam işgücünün %33.2'sini teşkil etmektedir. Bu da 6.7 milyonluk bir nüfusa denk gelmektedir. AB'ye aday ülkelerdeki tarımsal işgücü toplamı 3.7 milyon, AB-15'te de 6.3 milyondur. Tarımsal işgücünün %43.2'sini kadınlar oluşturmaktadır. 20-24 ve 45-49 yaş aralıklarında tarımsal işgücündeki kadın oranı %50'nin üzerindedir. Türkiye ekonomisinde tarım sektörü gizli işsizliğin olduğu en önemli alandır. Bu da ekonomik gelişme için önemli bir sorun teşkil etmektedir.

Türkiye'deki ortalama çiftlik ölçeği, Avrupa'dakilerden daha küçüktür. Türkiye'deki tarımsal arazilerin yapısı incelendiğinde, küçük ölçekli işletmelerin (0-5 hektar) toplam işletmelerin %65'ini oluşturduğu görülmektedir. İşletmelerin %94'ü de 20 hektardan daha düşük bir büyüklüğe sahiptir.

Kendi kendine yeterlilik ve yarı-yeterlilik, Türk tarım işletmelerinin karakteristik bir özelliğidir. Bu durum AB ülkelerinin bazı bölgeleri ile Bulgaristan ve Romanya'ya benzerlik göstermektedir. Bu tür işletmelerin ortak özellikleri ise düşük üretim ve rekabet gücü ile yüksek oranda gizli işsizliğe sahip olmalarıdır. Buna rağmen, bu tür işletmeler Türkiye'deki kırsal nüfusun büyük bir kısmı için gelir kaynağı ve güvenliğini teşkil etmektedir.

Günümüzde tarımsal istihdamın toplam nüfus içindeki payının Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) verilerine göre % 33.2 olduğu gözlenirken, Ordu ilinde tarım sektörünün ağırlığı daha yüksek bir oran olarak %75'lerde seyretmektedir (Özcüre,2005:3). Ünye Çağdaş Eğitim ve Kültür Vakfı'nın (ÜNÇEV) faaliyette bulunduğu Ünye ilçesinin, Ordu ilinin ve tüm Orta Karadeniz Bölgesi'nin, temelde fındık yetiştirmeye dayanan bir ekonomik yapıları vardır. Türkiye; dünya fındık üretiminin % 70'ine, dünya fındık ihracatının ise %80'ine sahip konumdadır. Ancak, fındık fiyatları Almanya'nın Hamburg şehrinde kurulu bulunan tarımsal ürün borsası tarafından belirlenmekte, ülkemiz gündeminde de bir fındık borsası kurulması yer almaktadır (Bozoğlu,2003:11). Bölgede, tarım sektöründen geçimini sağlamak zorunda olan nüfus ülke genelinin çok üzerinde olduğundan, halkın gelirini artırıcı çalışmalar yapmak ve istihdam kapasitesini geliştirmek Orta Karadeniz'in geleceği açısından

büyük bir öneme sahiptir. Fındığın tek ürün olarak öne çıktığı bu bölgede, bu açıdan yeni dış satım olanağı olan ürünlerin yetiştirilmesi ve pazarlanması gerekmektedir. Fındık ocağını söken çiftçiler için bölgede üretilen, yıllık bitkilerden silajlık mısır, açıkta sebze, örtü altı sebze, soya fasulyesi, yonca, fiğ, iki yıllık bitkilerden hayvan pancarı, çok yıllık bitkilerden üzümü meyve, kivi, ceviz ve Trabzon hurması önerilmektedir. Tüm bu gerekçelerle, Trabzon hurmasının ihracat olanakları da göz önünde bulundurularak yetiştirilmesi ve pazarlanması yöredeki iş çevreleri, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerin gündeminde yer almaktadır (Özcüre,2004:80).

ÜNÇEV, “Karadeniz’de Alternatif Ürün Olarak Trabzon Hurması” projesi ile, tarımsal faaliyette bulunan geniş bir üretici kitlesine alternatif bir ürün sunarak ekonomik gelişmeye katkı sağlayacak etkili bir girişimde bulunmaktadır (Ecevit,2004:85). Proje kapsamında; Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından 2000 yılının başlarında hazırlanan “Alternatif Ürün Projesi” kapsamında değerlendirilen, fındık ve tütünde oluşan üretim fazlalığı sorununa çözüm açısından tavsiye edilen alternatif ürünlerden biri olarak Trabzon hurmasının yetiştiriciliği konusunda girişimde bulunulması ve ürünün bölge genelinde yaygınlaşmasına katkı sağlanması hedeflenmektedir (Ordu Tarım Master Planı,2002:18).

Bu bağlamda, projenin işsizliğe bölgesel bir çözüm getirmeyi hedeflemesi, Avrupa Birliği (AB) “Aktif İşgücü Projeleri (AİP)” Yeni Fırsatlar Programı’nın amacına hizmet etmektedir. Yeni Fırsatlar Programı, bölgesel düzeyde artan işsizliği azaltmak ve değişen iş piyasalarının ihtiyaçlarını gidermek üzere, işsiz insanların yeteneklerinin yeniden yapılandırılmasının finansmanını sağlamaktadır.

“Karadeniz’de Alternatif Ürün Olarak Trabzon Hurması” projesinin uygulanacak olduğu yer, Ordu iline bağlı Ünye ilçesidir. Proje için Avrupa Birliği

TABLO I

Faaliyet için belirlenen toplam uygun maliyet	MFİB’den talep edilen miktar	MFİB’den talep edilen miktarın toplam maliyete oranı
66.568 EURO	59.568 EURO	89 %

(AB) Türkiye Temsilciliği Merkezi Finansman ve İhale Birimi’nden (MFİB) talep edilmiş olan miktar Tablo I’ de gösterilmektedir. Ancak, talep edildiği şekilde onaylanmayan proje bütçesinde değişiklik yapılmıştır. Kesinleşen haliyle, AB Türkiye Temsilciliği projeye 50,519 Euro’luk hibe desteğinde bulunmuş, ÜNÇEV’in proje için verdiği parasal destek ise 7,000 Euro olarak gerçekleşmiştir.

Bu çalışmada, ÜNÇEV’in projesi ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulmakta ve bölgenin tarıma dayalı ekonomik yapısı ile istihdam durumu analiz edilmektedir. Bu bağlamda, projenin yetkili ve yöneticileriyle yüz yüze görüşmeler yapılmış, konu ile ilgili olarak literatür taranmış ve STK’ların faaliyetleri, ÜNÇEV örneğinden yola çıkarak bilimsel açıdan incelenmiştir. İki yılı aşkın süredir Ünye’de yerel resmi kuruluşlar, STK’lar, bilim çevreleri ve ticari işletmelerin katılımı ve işbirliği ile düzenlenen “I. Trabzon Hurması Yetiştirme ve Pazarlama Sempozyumu” ve sonrasında ÜNÇEV’in İŞKUR ile birlikte uyguladığı Trabzon hurmasını yaygınlaştırmaya yönelik, geniş bir grubun desteğinde sürdürülen “Karadeniz’de Alternatif Ürün Olarak Trabzon Hurması” projesinin hazırlanması, uygulanması, sonuçları ile etkileri ve katkıları üzerinde değerlendirmeler yapılmış, projenin uygulanması aşamasında karşılaşılan sorunlara de yer verilmiştir.

AKTİF İŞGÜCÜ PROGRAMLARI PROJESİ

Aktif İşgücü Programları Projesi (AİPP), Avrupa Komisyonu ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında imzalanan bir anlaşmaya dayalı olarak gerçekleştirilen 25 ay süreli bir projedir. AİPP, 21 Ekim 2003 tarihinde çalışmalarına başlamış olup, 19 Kasım 2005'te projeler tamamlanmış olacaktır. Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen bu proje, T.C Hükümeti'nin de 10 milyon Euro'luk katkısıyla birlikte toplam 50 milyon Euro'luk bir bütçeye sahiptir (İŞKUR,2005:1). Türkiye'de yaşanan yüksek düzeydeki işsizliğin çözümüne yönelik olarak, T.C. Hükümeti, Avrupa Komisyonu ile birlikte, İŞKUR' a Destek Programını ve bu program kapsamında da özel olarak Hibe Planını geliştirmiş olup, "Yeni Fırsatlar Programı" olarak adlandırmaktadır (İŞKUR,2005:1).

Bu uygulamadan beklenen, işsizlerin ve işsiz kalma riski altında çalışan kişilerin, istihdam edilebilirliklerinin ve işte kalma şanslarının yükseltilmesidir. Yeni Fırsatlar Programı'nın içeriğinde, STK' ların ve ilgili tüm sosyal tarafların, ülkedeki istihdam ve işsizlik sorununun çözümüne destek olmaları ve bu amaçla proje yürütme kapasitelerinin güçlendirilmesi için hibeler verilmesi söz konusudur. Ayrıca, yerel yönetimler (belediye, özel idare, köy yönetimi); işçi, işveren ve memur sendikaları, konfederasyonları; sanayi, ticaret, ziraat, meslek oda ve kuruluşları; vakıflar, dernekler; üniversiteler; kar amacı gütmeyen eğitim kuruluşları; araştırma enstitüleri; kooperatifler ve benzeri kuruluşlar projelere katılabilmektedir. Bu program ekonomik büyümeyi teşvik amacıyla, bireylerin özellikle iş yönetimi yeteneklerini ve girişimciliklerini geliştirmeyi hedeflemektedir.

Hibe Planı'ndan yararlananlar aşağıdaki hedef gruplar arasından belirlenmektedir;

1. İŞKUR' a kayıtlı gençler, kadınlar, özürllüler, eski hükümlüler, uzun süreli işsizler, kırdan kente göç edenler gibi risk grubunda yer alanlar ve diğer tüm işsizler,

2. İstihdamda olmakla birlikte, işini kaybetme tehlikesinde olanlar ile verimlilikleri çalıştıkları işin niteliğine uygun olarak artırılmak istenen her pozisyondaki çalışanlar. (İŞKUR,2005:1).

Ülke genelinde 240 proje için 1. teklif çağrısına yanıt alınmış, bu projeler değerlendirilerek uygulamaya değer bulunmuş ve 2005 yılı içinde tamamlanması planlanmıştır. Bu projelerden 19 tanesi de Karadeniz Bölgesi'ndendir. Bunların arasında Ordu ilinde uygulanmaya değer bulunan tek proje, ÜNÇEV'in projesidir. Projenin uygulanması için 2. teklif çağrıları alınmış ve sonuçları da 2005 yılının ortalarında açıklanmıştır (Küçük,2005:5).

Proje, pilot bölge olarak Ünye'de uygulandığında yenilikçi bir niteliğe sahiptir. Çünkü, hedefi bölgede alternatif ürün yetiştiriciliğine ve pazarlanmasına öncülük etmektir. Yüksek bir olasılıkla projenin, ölçeği ve kullandığı kaynaklar açısından istihdamda asimetrik büyüklükte bir etki yaratması söz konusudur. Olası orta-uzun vadeli etkisi rakama vurulacak olduğunda, 2000 ailenin 2 yıl içinde alternatif ürüne geçmesi, takip eden 4 yıl içinde bu üründen gelir elde etmesi ve 100 kadar kişinin de ürünün ambalajlanması, depolanması, yurt içinde ve dışında pazarlanması ve diğer satış işlemlerinde istihdam edilmesi sağlanabilecektir.

Ünye'de 126.124 kişi yaşamakta olup, bunların 64.572 kişisi köylerde bulunmaktadır. Projenin kısa ve orta vadeli hedefi yaklaşık olarak 10.000 ailenin fındığa ilave olarak Trabzon hurmasından gelir elde etmeleri ve bir kısmının da geçimlerini tamamıyla bu üründen sağlamasıdır.

Projenin hedef kitlesi olan Ünye merkeze bağlı yerleşim birimleri, Orta Karadeniz Bölgesi'nin tipik üretim faktörlerine sahiptir. Tarımda ana geçim kaynağı fındık olan çiftçi aileleri tek ürüne dayalı üretimden kaynaklanan sıkıntılar yaşamaktadırlar. Ürün fiyatlarındaki dalgalanmalar ve mevsimsel olumsuz koşullar çiftçileri zor durumda bırakabilmektedir. Alternatif ürün çalışmaları çiftçinin mevcut imkanlarının üzerine bir ek gelir daha kazanmasını gerçekleştirmek amacıyla. Bu yüzden alternatif ürün olarak çeşitli tarımsal ürünlerin bölgesel adaptasyonu ile ilgili çalışmalar, gerek ziraat fakültelerinde gerekse ziraat ile ilgili kamu kuruluşlarında devam etmekte; konu, devletin hazırladığı tarım ile ilgili aksiyon planlarında yer almaktadır. Bölgesel adaptasyon için bilimsel çalışmaları tamamlanmış ürünlerin yaygınlaştırılması aşaması en zorlu aşamadır. Çünkü geleneksel ürün ziraatine alışmış çiftçiyi yeni bir ürüne yönlendirmek oldukça zor bir uğraştır. Proje, bilimsel olarak uygulama için tavsiye edilen Trabzon hurmasının, Ünye'den başlanarak Karadeniz'e yaygınlaştırılması yönünde hazırlanmıştır. Yaygınlaştırma projeleri ise istihdam boyutu oldukça yüksek olan projelerdir. Böylece hem teknik eleman istihdamı arttırılacak, hem de yeni bir gelir ve ürün ziraati yaratılarak tarımdaki gizli işsizliğin azaltılmasına yardımcı olunacaktır. Ünye'nin iklim ve diğer doğal özelliklerinin yanında bazı uygulama faktörleri açısından barındırdığı özellikler de projede bir araya getirilmiştir. Ziraat fakültelerinde eğitim almış veya konuya ilgi duyan lise mezunu adaylar, proje kapsamındaki eğitimler sonrasında konunun uzmanı haline getirilerek, oldukça deneyimli bu kadro ile yaygınlaştırma çalışmalarında yer alacak teknik elemanların yetiştirilmesi sağlanmaktadır. Ünye'de bulunan Orhun Güven Fidanlığı da yeni türlerin geliştirilmesi ve aşılması açısından ülke çapında oldukça başarılı uygulamaların gerçekleştirildiği örnek bir işletmedir. Keza TRT'nin çiftçiye yönelik hazırladığı birçok program da Orhun Güven'in katkılarıyla hazırlanmıştır.

ÜNÇEV

Merkezi Ankara'da olan ÜNÇEV, 1995 yılında resmi olarak faaliyete geçmiştir. Kurulduğu yıldan itibaren orta ve yüksek öğrenim kurumlarında veya bunların denkliği Milli Eğitim Bakanlığı'na kabul edilmiş yurtdışı kurumlarda okuyan; yetenekli ve mali desteğe ihtiyacı olan öğrencilere karşılıksız burslar sağlamaktadır. Vakıf, uluslararası ve ulusal düzeyde bilim, sanat ve benzeri alanlarda üstün başarı kazanan gençlere burs, ödül gibi parasal desteklerde bulunmakta ve bu başarılarını devam ettirebilmeleri için yasal çerçevede içerisinde uygun bulunan yerlerde öğrenim kurumları ve bunlara bağlı uygulama ve araştırma merkezleri kurmaktadır.

Misyonu, topluma çağdaş bilim anlayışına ve araştırma yeteneklerine sahip, global düşünen ve hedeflerine sağlam adımlarla koşan aydınlar kazandırmak olan ÜNÇEV, bununla ilgili olarak kurucular kurulunca uygun görülen; sevk, idare ve denetimi vakfa verilen kültür ve eğitim tesisleri içerisinde kendine düşen görevleri yaparak, bilimsel konferans ve kurslar, paneller ve sergiler düzenlemekte ve düzenleyenlere çeşitli katkılarda bulunmaktadır. Aynı zamanda ÜNÇEV Ünye'de hizmet gösteren irtibat bürosu ve yerel televizyon ağındaki bağlantıları sayesinde çevre köylerden gelen tarım arazilerinin işlenmesine yönelik traktör, kepçe ve kamyon taleplerine de destek vermeye çalışmaktadır (ÜNÇEV,2004:123).

ÜNÇEV 24.12.2004 tarihinde AB AIPP-Türkiye İş Kurumu'na (İŞKUR) Destek Projesi Yeni Fırsatlar Programı Hibe Planı içerisinde yer alan "Karadeniz'de Alternatif Ürün Olarak Trabzon Hurması" isimli projeye imza atmıştır. Projenin toplam süresi 6 ay olarak belirlenmiştir. İŞKUR kayıtlarına göre, yörede, özellikle satış ve pazarlama alanında çalışacak olan yetişmiş eleman eksikliği duyulmaktadır

(İŞKUR,2005:3). Bu bağlamda proje kapsamında yaygınlaştırma çalışmalarında bulunmak üzere, tarımla ilgilenen halen işsiz 26 kişiye, 16 Mayıs-10 Haziran 2005 tarihleri arasında teorik ve 16 Mayıs- 24 Temmuz 2005 tarihleri arasında uygulamalı I. Etap'ta eğitim verilmiş, II. Etap'ta da 30 kişiye, Eylül 2005 ile 19 Kasım 2005 tarihleri arasında, Trabzon hurması yetiştiriciliği ve Karadeniz'de fındığa alternatif olarak önerilen diğer ürünler konusunda Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin işbirliği ile teorik ve uygulamalı eğitimler verilecektir (Hizmet Gazetesi,2005:5). Vakfın bu yardım ve bölgeyi kalkındırma misyonu gelecek kuşaklar ve Türkiye'nin gelişim süreci için büyük bir önem taşımaktadır.

ÜNÇEV ÖRNEĞİNDEKİ STK'LARIN ÖZELLİKLERİ

ÜNÇEV örneğindeki STK'ların özel yaşamdan yada haneye dayalı etkinliklerden çok kamusal yaşama katkıda bulunmaya dönük faaliyetlerde buldukları gözlenmektedir. ÜNÇEV, Güven ailesinin desteğinde eğitime katkıda bulunmayı görev edinmiş ve devletin yetişemediği alanlarda başarılı öğrencilere burs vererek onların hukukun üstünlüğü içerisinde varolmalarına katkı sağlamaktadır. ÜNÇEV de bir STK olarak, toplumsal dinamikler içinde kazanılan hakların yurttaşlar tarafından kullanılmasını, yükümlülüklerin yerine getirilmesini, tartışılmasını, yenilenmesini ve yeniden tanımlanmasını sağlayarak temel bir medeni hak olarak vakıf şeklinde faaliyetlerini sürdürmektedir (Marshall,1999:662).

Dünya Bankası'nın yaptığı STK tanımı açısından ÜNÇEV, kâr amacı gütmeyen, her türlü ticari amaç dışında insani nedenlerle hareket eden, hükümetler dışındaki grup ve kuruluşlara örnek olarak, daha çok Ünyeli genç öğrencilere burs veren ve bölgesel ve ulusal düzeyde faaliyet gösteren bir kuruluştur. STK'lar, belirli sosyal grupların, cinslerin, varlıkların, canlıların, doğanın, toplum katmanlarının, kurumların, vb.nin toplumun yararına aykırı olmayan çıkarlarını korumak ve savunmak için kurulabilmektedirler. ÜNÇEV de başarılı ve desteğe ihtiyaç duyan orta ve yüksek öğrenim öğrencilerine ve öğrenimini tamamladıktan sonra iş bulamayan kişilere yönelik olarak eğitim faaliyetlerini sürdürmektedir.

AB anlayışına göre STK'ların; örgütlenmiş yurttaşların, yaşadıkları ülkenin toplumsal ve ekonomik kalkınmasına, sivil toplum düzenine doğrudan katkıda bulunmaları ile katılımcı demokrasinin oluşturulması ve sürdürülmesi açılarından yaşamsal bir rol üstlendikleri görülmektedir. AB' de en başta gelen STK organizasyonu olarak Ekonomik ve Sosyal Komite (ECSC), örgütlü sivil toplumu: "söylem ve uzlaşya dayalı demokratik süreç aracılığıyla üyelerinin genel çıkara hizmet ettiği ve aynı zamanda kamu kurum ile vatandaşlar arasında arabuluculuk rolü üstlenen örgütlü yapıların tamamı" şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanım sivil toplum kavramının farklı tanımları arasından daha geniş bir anlamı ifade ettiği için seçilmiştir. Söz konusu kavram, toplum yararı doğrultusunda sorumluluk üstlenen, faaliyette bulunan en geniş anlamıyla ekonomik ve sosyal aktörleri temsil ettiği gibi (tüketici dernekleri gibi), sosyal ortakları (işçi ve işveren konfederasyonları), vatandaşların yerel yaşama katılmalarına aracılık eden dernekleri (gençlik örgütleri gibi), vakıfları, dini cemaatleri ve medyayı da içermektedir. Bu açıdan ÜNÇEV vatandaşların yerel yaşama katılımına aracılık eden vakıflar arasında yer almaktadır (İKV,2005:6).

AB Komisyonu, farklı bütçe kalemleri altında, demokrasi, insan hakları ve sivil toplum alanlarında faaliyet gösteren birçok Türk sivil toplum kuruluşuna da çeşitli mali yardımlarda bulunmuştur. 1993'ten bu yana, Türk STK'ları yılda ortalama 500,000 Euro'luk mali yardım almışlardır (Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu,2005).

ÜNÇEV' İN PROJE KAPSAMINDAKİ EĞİTİM PROGRAMLARI

Proje kapsamında yaygınlaştırma çalışmalarında bulunmak üzere, tarım konusunda eğitim almış veya bu konuya ilgi duyan, fakat halihazırda işsiz toplam 60 kişiye Trabzon hurması yetiştiriciliği ve Karadeniz'de fındığa alternatif olarak önerilen diğer ürünler konusunda teorik ve uygulamalı eğitimler verilmesi planlanmış, ilk etapta 30 kişilik bir program uygulamaya geçirilmiş, ancak 4 kişi eğitimler sırasında devamsızlık gösterdiğinden 26 kişi başarılı olarak sertifika almaya hak kazanmıştır. İçinde bulunduğumuz yılın Eylül ayını izleyen dönemde ise 2. bir grup için eğitim verilecektir. Eğitimler Ondokuz Mayıs Üniversitesinin öğretim üyeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Uygulamalar ise, Orhun Güven fidanlığında yapılmaktadır. Tablo II' de eğitim konuları ve eğitimi gerçekleştiren öğretim üyelerinin listesi yer almaktadır.

Proje bitiminde eğitimler birer aylık olarak 30' ar kişilik iki gruba yapılmış olacaktır. Eğitim programı her gruba aynı şekilde uygulanacaktır. Her gün 3 saat teorik ve 5 saat uygulamalı eğitimden geçen katılımcılar, kurs sonunda kendileri de konunun eğitimini çiftçilere verebilecek düzeye geleceklerdir. Uygulamalı çalışmalar her grup için 1,5 ay daha devam edecektir. Bu çalışmalarda köylerde çiftçi eğitimleri, aşı ve fide yetiştirme çalışmaları yapılacaktır. Birinci grubun 2,5 aylık çalışmasını tamamlamasını müteakiben ikinci grubun eğitimleri başlayacaktır.

Yaygınlaştırma çalışmalarının önemli bir ayağını da tanıtım aktiviteleri oluşturmaktadır. 2000 genel nüfus sayımı sonuçlarına göre, 61.552'si şehir merkezinde, 64.572'si ise belde ve köylerde ikamet etmekte olan Ünye nüfusun tamamına tanıtım faaliyetleri ile ulaşmak ve özellikle de köylerde bulunan çiftçilerin ziraat ile ilgili ürün tercihlerini etkilemek hedeflenmektedir.

ÜNÇEV PROJESİNDEN KISA VE UZUN VADEDE BEKLENEN SONUÇLAR

Beklenen somut sonuçlar arasında hedef kitlelerden biri olan 60 işsiz zirai teknik elemanına kendi branşlarında özel bir ürün hakkında eğitim verilmesi ve iş piyasasında avantajlı bir konuma getirilmeleri, konuyla ilgilenen geniş bir kitleye

TABLO II

PROJE KOORDİNATÖRÜ	Durmuş ZOR
Dersin Adı	Öğretim Üyesi
Trabzon Hurması Fidan Yetiştiriciliği, Bakım ve İdaresi	Prof.Dr. Muharrem ÖZCAN
Çiftçi Organizasyonu, Örgüt ve Kooperatifler	Yrd.Doç.Dr.Mehmet BOZOĞLU
Gübreleme & Uygulama	Prof.Dr. Ahmet KORKMAZ
Sulama & Uygulama	Prof.Dr. Mehmet APAN
Zararlı Böcekler ve Hastalıklarla Mücadele & Uygulama	Prof.Dr. Osman ECEVİT
Pazarlama-Satış (Uygulama ve Yasal Mevzuat)	Yrd.Doç.Dr. Gürol ÖZCÜRE
Organik Tarım & Uygulama	Yrd.Doç.Dr. Kürşat DEMİRYÜREK
Uygulama	Orhun GÜVEN

uygulamaların birebir sonuçlarını izleyebilecekleri bir mekan ve arşiv yaratılması, fide sağlanması ve altyapı desteği verilmesi gelmektedir. Orta vadede, yeterli ürün

kapasitesine ulaşıldığında ürünün ihracatına başlanması düşünülmektedir. Alternatif ürünlerin bölgede yaygınlaşmasını sağlamak amacıyla ÜNÇEV ve İlçe Tarım Müdürlüğü ile ortak olarak yürütülen bu projede kullanılmak üzere proje bitiminde demonstrasyon bahçesinin faaliyetlerine olan talebe göre orta vadede iki kişiden on kişiye kadar istihdam sağlama imkanı bulunmaktadır. Bölgedeki diğer fidanlıkların da Trabzon hurması ve diğer alternatif ürünler konusunda eğitim almış bu gençlere istihdam olanağı sağlaması ya da bu kişilerin eğitim sonrası kendi bahçelerini ve fidanlıklarını kurmaları beklenen sonuçlar arasındadır.

Ülkemizde ziraat fakültelerinde eğitim görmüş olan kişilerde; organize tarımsal faaliyetlerin yetersizliği, teknik eleman istihdam edebilecek büyüklükte işletmelerin azlığı ve çiftçilerin geleneksel tarım ürünlerinden vazgeçip yeni ürünler yetiştirmeye bilgi ve beceri olarak yatkın olmamalarından dolayı işsizlik çok ileri düzeydedir. Halbuki tarım için geniş arazilere sahip olan ülkemizde birçok fırsat da mevcuttur. Yaygınlaştırma projeleri ürünün yeterli düzeyde gelir getirdiği görüldüğünde hızla büyüyecek olan projelerdir. İhracat potansiyeli olan Trabzon hurmasında yeterli üretim olduğunda hem projede eğitilen usta öğreticiler birçok iş fırsatı bulacaklar, hem de yeni ustaların yetiştirilmesi gündeme gelmiş olacaktır. Dolayısıyla da Ziraat fakültelerinde eğitim görmüş olan mezunlara bu proje sayesinde yepyeni bir çalışma alanı yaratılmış olacaktır.

Karadeniz ve özellikle de Ünye’de kısa ve orta vadede çiftçinin geliri artacaktır. Artış kısa vadede tarımsal teşviklerden, orta vadede de üründen elde edilecek gelirden kaynaklanacaktır. İhracatın başlaması ile başta ziraat fakültelerinden mezun olan kişiler olmak üzere ülkemiz için istihdam potansiyeli artacak; nakliyeden, ürünün toplanmasına, paketlenmesine ve depolanmasına kadar birçok konuda bölge insanına iş fırsatları doğmuş olacaktır.

Trabzon hurmasının ihracata yönelik olarak geliştirilmiş ve mevcutlarına göre hem daha sert hem de daha tatlı türü ülkemizin yaş meyve ihracatı için önemli bir potansiyeldir. Alternatif ürün olarak tarım örgütleri tarafından çiftçiye tavsiye edilmiş fakat şimdiye kadar üretimi, yeterli düzeylere ulaşamamıştır. Özel sektörün çiftçiye fide temini konusunda girişimleri bulunmakla beraber, işin zor olan kısmı; çiftçinin geleneksel ürününü bırakmasını ya da zamanının ve arazisinin bir kısmını bu ürüne ayırmasını sağlamaya ikna edilmesidir. Bu da ancak başarılı uygulamaların ortaya çıkması, bu işle uğraşan çiftçilerin gelir düzeyinin diğerleri tarafından “yükselmiş” olarak algılanması ile olabilir. Proje, Trabzon hurması üretimini yaygınlaştırma çalışmalarının bir pilot bölge çalışması niteliğindedir. Başarıya ulaşıldığı takdirde çok kısa bir süre içinde bütün Karadeniz’de ve Türkiye’de bu faaliyetin yaygınlaştırılması mümkün olacaktır.

İhracat potansiyeli yapılan çalışmalar için çok önemlidir fakat bunun yanı sıra fındık üretiminde yaşanan sorunlar da çiftçileri yeni ürün arayışına götürmektedir. Devlet oluşan fazla fındık üretimini azaltmak ve yeni ürünlere geçişi kolaylaştırmak için çiftçiye bazı nakdi yardımlarda bulunmaktadır. Bu yardımlar belirli özelliklere sahip olan sökülmüş fındık bahçelerine ve açılan arazilere yapılacak yeni ürün uygulamalarına dekar başı ödeme yapma şeklinde gerçekleşecektir. Tüm bu teşvik programları da çiftçiyi yeni ürün arayışına yönlendirmektedir.

Bu iki faktör göz önünde bulundurulduğunda faaliyetin çeşitli il ve ilçelerde tekrarlanması oldukça olasıdır. Ürünün getireceği gelire göre teknik personel yetiştirilmesi için de bu proje içinde yer alan teorik ve teknik eğitimler önümüzdeki dönemlerde de hem bölge ve hem de ülke genelinde artış gösterecektir.

ÜNÇEV' in projesi devletin mevcut tarım politikalarına paralellik gösteren bir çalışma niteliğindedir. AB müktesabatına uyum sebebiyle çiftçi destek sistemlerinde yeniliklere gidilmekte; fakat bunların uygulamadaki etkilerinin neler olacağı tam olarak tahmin edilememektedir. Alternatif ürün yaygınlaştırma çalışmalarında ortaya çıkabilecek olan fırsatlar ve sorunlar, faaliyetlerin desteklenmesine yönelik fikirler, teşviklerin yeterliliği ve etkinliği ile ilgili değerlendirmeler projeye katkısı bulunan Ünye İlçe Tarım Müdürlüğü tarafından ilgili makamlara iletilecek ve uygulamanın sonuçları, eğer gerektiriyorsa yönetmeliklerde ve yasalarda iyileştirme çalışmalarına zemin hazırlayacaktır.

Günümüze kadar tarımda uygulanmış olan birçok pilot bölge çalışmalarının politika, yasa ve yönetmeliklerde etkileri görülmüştür. Bu projenin ise fiilen uygulandığında ekonomik etkileri olacaktır. Bu süreç içerisinde AB Fonlarının yöreye kazandırılması ve bir STK aracılığıyla değerlendirilmesi, henüz tam olarak yararlanamadığımız bu finansman olanaklarına ulaşmayı ve bu imkanlarla tanışmayı da beraberinde getirmektedir (Uğur,2001:191).

SONUÇ

Günümüzün küreselleşen dünyasında STK'ların resmi kurum ve kuruluşlarla ve diğer STK'larla ilişki kuracak kapasiteye erişmeleri ve bu ilişkileri geliştirmeleri, amaçlarına ulaşmaları ve işlevlerini yerine getirmeleri açılarından bir zorunluluktur. Öncelikle STK'ların karşılıklı öğrenme ilişkisi kurmaya ihtiyaçları vardır. Bu ilişkiler kurulmadan STK'ların yeterince geliştiğini söylemek ve global düzeyde ülkemizi temsil etmelerini beklemek mümkün değildir.

Ülkemizde genel olarak, özellikle de eğitim alanında faaliyet gösteren STK'lar dikkate alındığında; ÜNÇEV'in bu projeyi hayata geçirmekte olmasının, gönüllülük ve özel alandan fedakarlık yapmak ve bu kuruluş içinde yer alanların zorlama olmadan üyelik özelliklerine sıkı sıkıya bağlı olarak faaliyetlerini yürütmeleri özelliğine uygun olduğu görülmektedir. ÜNÇEV'in nihai amacı da, diğer STK' larda olduğu gibi topluma bir yarar sağlamak ve toplumsal iyiye katkıda bulunmaktır. Bunu yaparken dayatma ve çatışma oluşturacak hiçbir faaliyette bulunmamaktadır. Toplum içinde böylelikle gönüllü katılım ön plana çıkartılmaktadır. ÜNÇEV'in kendi kuruluşu bünyesinde ve faaliyet gösterdiği alanda hiyerarşik ilişkiler yerine STK'ların temel niteliklerine uygun olarak eşitlik temelinde geliştirilen yatay ilişkilerin öne çıkartılması ise bir başka temel özelliğini teşkil etmektedir. STK'ların genel özelliklerine uygun biçimde, örgüt içinde iktidar alanı oluşturacak ilişkiler söz konusu değildir. Bu ise hem kuruluşun kendi içinde, hem de yerel düzeyde demokrasinin ve dolayısıyla da küresel eşitlik kavramının gelişmesine hiç şüphesiz katkı sağlayacaktır. STK'lara yönelik beklentiler perspektifinden bakıldığında da ÜNÇEV'in bu proje ile diğer STK'lar, resmi ve resmi olmayan kuruluşlar ile eşitler olarak ilişkiler kurması ve ortaklıklar oluşturması sağlanmıştır.

ÜNÇEV'in faaliyetlerinde şeffaflık, açıklık ve belirli konularda uzmanlaşmış (issue specific) olma özellikleri bu proje ile daha da güçlendirilmiştir. Aynı zamanda, ÜNÇEV'in bu projeyi gerçekleştirme; kuruluşun, güven duyulan, deneyim kazanmış, gelişmesini hızlandıran ve kaynak yetersizliği sorununu aşabilen bir yapıda faaliyetlerini sürdürme niteliğini de kuvvetlendirmiştir. ÜNÇEV, bundan sonra da misyonunu gerçekleştirme yolunda benzer projelerin hazırlanmasında girişimlerini daha fazla artırabilmek için çalışmalar yapmak üzere istekli olacaktır.

KAYNAKÇA

- Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, (2005), “Adaylık Öncesi Yardımlar, Demokrasi, İnsan Hakları ve Sivil Toplumun Güçlendirilmesi”, (çevrimiçi) <http://www.deltur.cec.eu.int/default.asp?lang=0&ndx=37&dbId=17322>, Erişim tarihi: 04.08.2005.
- Bozoğlu, M., (2003), “Türkiye’de Fındık İhtisas Borsasının Kurulabilme İmkanları ve Hamburg Borsası Gerçeği”, **Fındık Borsası Paneli**, Ondokuzmayıs Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon.
- Ecevit, O., (2004), Ünye Tarımının Problemleri ve Çözüm Önerileri, Ünye III.Kurultayı, 22-23 Temmuz 2004, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fak.Yayın No: 1, Ünye, Ordu, s.80-95.
- İŞKUR, (2005), Aktif İşgücü Programları Projesi (AİPP), (çevrimiçi), <http://www.iskurabprojesi.org/lang/tr/sayfa.aspx?k=2&y=1&s=1>, Erişim tarihi: 04.08.2005.
- İŞKUR, (2005), Policy Component Report On Demand for Labour in Ordu Province for Turkey, <http://www.iskurabprojesi.org/lang/tr/doc/LM%20Demand%20report%20rd03.pdf>, Erişim tarihi: 04.08.2005.
- İŞKUR, (2005), Proje Özeti, (çevrimiçi), <http://www.iskurabprojesi.org/lang/tr/doc/projeozeti.pdf>, Erişim tarihi: 05.08.2005.
- Hizmet Gazetesi, (2005), “Kursa Tamam, Tanıtıma Devam, Sertifikalı Kursiyerler Trabzon Hurması’nı Tanıtmaya Başlayacak”, 27.07.2005, Ünye, Ordu, s.5.
- İŞKUR, (2005), Background Study on Labour Market and Employment in Turkey, Final Report/ June 27, 2003, İnsan TUNALI, prepared for the European Training Foundation, (çevrimiçi) <http://www.iskur.gov.tr/index8.html>, Erişim tarihi: 03.08.2005.
- Kaleağası, B., (2003), “Türkiye’de STK’lar Alanında Hukuksal Gelişim ve AB Sürecinde STK’lar”, **AB Uyum Süreci ve STK’lar**, 12-13 Aralık 2003, İTÜ Maçka Sosyal Tesisleri, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.33-53.
- Küçük, Ş., (2005), “İş-Kur İl Müdürü Şerafettin Küçük; Sıra Ürünün Yaygınlaştırılmasında”, Hizmet Gazetesi, 27.07.2005, Ünye, Ordu, s.5.
- Marshall, G., (1999), Sosyoloji Sözlüğü, (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Özcan, M., (2004), “Türkiye Trabzon Hurması Yetiştiriciliğinin Mevcut Durumu ve Sorunları”, I.Trabzon Hurması Yetiştirme ve Pazarlama Sempozyumu”, 25-26 Kasım 2004, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fak.Yayın No:2, Ünye, Ordu, s.2-6.
- Özcüre G., (2004), “Fındıkta İzlenecek Üretim ve Fiyat Politikası Hakkında”, Hizmet Gazetesi, 27.07.2005, Ünye, Ordu, s.3.
- Özcüre, G., (2005) “Fuyu Cinsi Trabzon Hurması”, Güzel Ordu Gazetesi, Ocak 2005, İstanbul, s.2.
- Özcüre G., (2004), “Avrupa Birliği Tarım Politikaları ve EUREPGAP Ürün Standartları”, I.Trabzon Hurması Yetiştirme ve Pazarlama Sempozyumu”, 25-26 Kasım 2004, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fak.Yayın No:2, Ünye, Ordu, s.79-94.
- Özgüneş, M., (2003), “Türkiye’de STK’lar Alanında Hukuksal Gelişim ve AB Sürecinde STK’lar”, **AB Uyum Süreci ve STK’lar**, 12-13 Aralık 2003, İTÜ Maçka Sosyal Tesisleri, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.33-53.

- T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ordu Tarım İl Müdürlüğü (2002), **İl Tarım Kırsal Kalkınma Master Planlarının Hazırlanmasına Destek Projesi, Ordu Tarım Master Planı**, Ordu.
- Tekeli İ., (2002), “Sivil Toplum Kuruluşları, Yerel Yönetimler ve Yerelleşmenin İç İçeliği”, **STK’lar, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler**, 21-22 Haziran 2002, İTÜ Maçka Sosyal Tesisleri, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.16-22.
- Uğur, A., (2001), “4.Atölye: AB Sürecinde STK’lar İçin Yeni Bir Kaynak:AB Fonları”,**Avrupa Birliği Devlet STK’lar**, Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu–VIII”,Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, s.191-192.

II. ULUSAL SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI KONGRESİ

“STK’ların Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yaşamdaki Rollerı”

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15-16 Ekim Çanakkale

BİR SİVİL TOPLUM ÖRGÜTÜ OLARAK POLİTİK PARTİ YÖNETİCİLERİNİN SİVİL (VATANDAŞ ODAKLI) ALGILAMALARI İLE MAKYAVELİST EĞİLİMLERİNİN ANALİZİ

Doç. Dr. Ömer TORLAK
Eskişehir Osmangazi Üniv. İ.İ.B.F.

ÖZET

Politik partiler sivil değerlerin oluşumunda sivil toplumu ön plana çıkaran kuruluşlar olmalıdırlar. Bu yükümlülükleri onların sivil toplum örgütü olmaları gereğinden kaynaklanmaktadır. Ancak, uygulamada bunun her zaman böyle olmadığı ve bu kuruluşların devletçi iradeyi sivil topluma tercih ettikleri gözlenmektedir. Bu durum, sivil toplum eliyle sivil değerlerin kutsal devlet anlayışına mahkum edilmesi olarak de değerlendirilebilir. Bu çalışmada politik parti yöneticilerinin sivil (vatandaş) odaklılık ile makyavelist eğilimleri belirlenmeye çalışılmaktadır. İki farklı ildeki beş farklı politik partinin yönetiminde bulunanlara yönelik gerçekleştirilen anket uygulaması sonucunda, politik parti yöneticilerinin sivil (vatandaş) odaklılık, idealist yada göreceli düşünme ve makyavelist eğilimleri arasında anlamlı ilişkiler olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Politik partiler, sivil toplum, vatandaş odaklılık, makyavelist eğilimler, idealizm ve görecelilik

ANALYSIS OF CIVIL (CITIZEN ORIENTED) PERCEPTIONS AND MACHIAVELLIAN TENDENCIES OF POLITICAL PARTY MANAGERS, AS A CIVIL SOCIETY ORGANIZATION

ABSTRACT

Political parties should yield the formation of civil values to civil society. This is their duty for being a civil society organization. However, this is not the case in practice every time, since it is observed that political parties prefer status quo over civil society. This situation can be evaluated as the sacrificing of civil values to holly state perspective by civil society itself. This study analyzes the tendencies of political party managers over being civil (citizen) oriented and machiavellian. The results of the survey submitted to the managers of five political parties in two provinces of Turkey have found that there are significant relations between civil (citizen) oriented and idealist or relativist and machiavellian tendencies.

Key Words : Politic parties, civic society, citizen orientation, machiavellian tendencies, idealism and relativism

GİRİŞ

Bir yönetim biçimi olarak gittikçe yaygınlaşan demokrasinin dünyanın pek çok yerinde daha fazla kabul görmesi, politik örgütleri sivil toplumu temsil bakımından daha da önemli bir konuma getirmektedir. Demokrasi ise hiç şüphesiz, sivil toplumun ön plana çıkması, yöneten-yönetilen ilişkilerinde açıklık ve sivil unsurların ağırlık kazanmasıyla gelişir. Günümüz dünyası açısından bir başka gelişme ise, demokratik değerler yanında çıkarıcı değerler ile güç odaklarına dayalı anlayışların da kabul görebilmesidir. Bu nedenle, dünyanın pek çok yerinde politik partilerin sivil değerleri

göz ardı ederek güç ve çıkarı dayalı değerleri ön plana aldıkları gözlemlenebilmektedir. Bir başka deyişle, politik parti yönetimlerinin makyavelist eğilimlerinin baskın unsur haline gelmesi ve sivil değerlerin arka plana itilmiş olmasından söz edilebilir. Bu durum ise, politik partileri asli görevlerinden olan sivil değerlerin savunulmasından uzaklaştırmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, sivil toplumun oluşumu ve gelişmesinde sivil değerleri ön plana almaları gereken politik parti yöneticilerinin konuyla ilgili algılamalarını ölçmektir. Bu şekilde, ülkemizde de son yıllarda sıklıkla tartışılan sivil değerler ve sivil toplum konularında önemli bir açılım sağlamaları beklenen politik partilerin il yöneticilerinin mevcut algılamaları belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu belirleme sonucunda politik partilerin sivil toplum ile sivil değerlere olabilecek katkıları hakkında bir yargıya varma şansı elde edilmiş olacaktır.

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTÜ OLARAK POLİTİK PARTİLER

Demokrasinin yönetim aracı olarak son yüzyılda hızla yaygınlaşması ve benimsenmesine rağmen, politik partilerin sivil toplumun oluşumu ve gelişimi ile sivil değerlerin yaygınlaşmasına öncülük noktasında yeterince etkili olmadıkları anlaşılmaktadır. Sivil değerleri koruması gereken politik partilerin önemli bir kısmının daha fazla devletçi ve faydacı eğilimlerle hareket ettikleri gözlenebilmektedir. Politik partilerin sivil toplum örgütü olabilmelerinin önündeki engeller şu dört başlık altında sıralanmaktadır (Shutt, 2003):

- İnanırcılık krizi
- Sermaye gruplarının politik örgütler üzerindeki baskıları
- Bürokratik çevrenin sivil değerleri engelleyici tavır içinde olmaları
- Medya organlarının kamuoyunun sesi olmaktan uzaklaşmaları

Yukarıda sıralanan hususlara bakıldığında, politik partilerin sivil değerleri savunma ve sivil topluma katkı vermelerinin gerçekten de zor olduğu söylenebilir. Ancak, tüm bu zorluklara rağmen politik partilerin sivil toplumun gelişimine katkılarıyla kendi sürekliliklerini sağlayabilecekleri de vurgulanmalıdır. Çünkü, bireylerin gittikçe daha fazla bilinçlendiği ve dünyadaki gelişmelerden daha kısa sürede haberdar olduğu gerçeği dikkate alındığında, bireysel ve toplumsal sivil taleplerin uzun süre önünde durulamayacağı da unutulmamalıdır. Nitekim, az sayıda iş adamının çoğunluğun sosyal sorumluluk ve ahlâki davranış bilinciyle hareket etmelerini sağlaması amacıyla gönüllü üyeliğe dayanan dernek kurma girişimleri ve buna bağlı gelişmeler de (Buğra, 1995), ülkemiz açısından sivil taleplerin ön plana çıkması olarak değerlendirilebilir.

Dünyadaki gelişmelerin güçlükle izlenebildiği, uluslararası ilişkilerin oldukça karmaşık hale geldiği, bölgesel ve uluslararası ittifaklar ile uluslar ötesi ticari kurumların dünya yönetiminde daha fazla söz sahibi olmaya çalıştığı günümüzde, daha yaşanabilir bir dünyanın oluşumunda sivil değerlerin savunulması ve geliştirilmesi kaçınılmaz olarak görülmektedir. Bu noktada ise politik partilerin önemi ortaya çıkmaktadır. Fakat, geçmiş ve bugünkü konumları itibarıyla politik partilerin sivil değerler konusunda çok da iyi sınav vermedikleri, sivil olmaktan çok devletçi bir tutum içinde oldukları söylenebilir. Ülkemizdeki geçmişleri açısından bakıldığında, pek çok sivil toplum örgütüne benzer olarak politik partilerin de olmaları gereken konumdan ziyade menfaatlere ve statükoya yakın olma eğilimlerinin ağır bastığı söylenebilir (Torlak, 2001). Politik parti yönetimleri de sonuç itibarıyla bireylerden oluştuğuna göre, bireylerin sivil değerlere bakışının araştırılmasında yarar olduğu açıktır.

Gelişmiş bazı ülkelerde devlet politikalarının sürekliliği, az gelişmiş bazı ülkelerde ise devleti milletin üstünde bir mekanizma olarak algılamak suretiyle kurumları kutsamaya eğilimli tavırların tabulaştırılması gibi hususlar dikkate alındığında, adı demokratik olsa da pek çok ülkede politik partilerin sivil değerleri göz ardı edebilmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Bu arada çıkar ilişkilerinin de devreye girmesiyle, mevcut durumun korunması adına sivil toplumu önemsemeyen bir ilişkiler yumağı ortaya çıkmıştır. Nitekim, son yüzyılda gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok demokrasilerde politik partilerin uygulamış oldukları politik pazarlama çabalarında bu ilişkileri gözlemek mümkündür (Torlak, 2004). Bütün bunlar birlikte değerlendirildiğinde, aslında sivil toplum örgütü olmaları gereken politik partilerin büyük ölçüde devletçi ya da devleti kutsayıcı mantıkla hareket ettikleri ve buna bağlı olarak da sivil toplumun önünde öncülük edemedikleri söylenebilir. Politik partileri bu şekilde hareket etmeye iten nedenler arasında politik parti yöneticilerinin kendi konumlarını sağlamlaştırma amacına yönelik faydacı eğilimleri de göz ardı edilmemelidir.

Bir toplumda sivil değerlerin savunulması ve sivil toplumun oluşumuna katkı sağlanmasında bireylere önemli roller düşmektedir. Bu rollerden biri de demokratik hakların bir gereği olarak politik partilerin yönetiminde yer almaya çalışmaktır. Özellikle sivil değerleri savunan bireylerin politik partilerin yönetimlerinden uzak kalmaları sonucunda politik parti yönetimlerinin daha göreceli düşünen, makyavelist ve çıkarıcı eğilimler taşıyan bireylerin eline geçmesi kaçınılmazdır. Bu durumda, politik partilerin sivil topluma öncülük etme bakımından idealist ve yol gösterici olmaları da beklenemez.

METODOLOJİ

Ülkemizde son yıllarda sıklıkla vurgulanan sivil toplum ve sivil toplum örgütleri kavramlarının politik partiler bakımından bir değerlemesinin yapılması, yukarıda belirtilen hususlar çerçevesinde, önemli açılımlar kazandıracaktır. Bu amaçla gerçekleştirilen bu çalışmada, sivil toplum örgütü olmaları gereken politik parti yöneticilerinin algılamaları ölçülmeye çalışılmıştır.

Araştırma Eskişehir ve Afyon illerinde beş farklı politik partinin il ve merkez ilçe teşkilatlarında yer alan yöneticiler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu iki ildeki beş politik partinin tüm yöneticilerine ulaşılmaya çalışılmış ancak, bazı partilerin toplantılarının rutin olmaması, bazı parti yöneticilerinin devamsız olması vb. nedenlerle analizler 190 cevaplayıcının doldurmuş olduğu anket formları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın iki ilde yapılmış olması, sonuçların ülkeye genelleştirilmesi bakımından kısıt oluşturmaktadır.

Anket formunda politik parti yöneticilerinin idealist ve rölativist (göreceli) eğilimlerini belirlemeye yönelik yedi ifadeden oluşan bir ölçek (Boyle, 2000), makyavelist eğilimlerini ölçmeye yönelik MACH IV ölçeği ve vatandaş odaklı olup olmadıklarını araştırma amacıyla on iki ifadeden oluşan ve müşteri / satış odaklılık (SOCO) ölçeğinden uyarlanan bir ölçek (Saxe ve Weitz, 1982) ile demografik bazı özellikleri belirlemeye yönelik sorular yer almıştır. Ölçeklerin güvenilirlikleri idealist ve rölativist ölçek için .65, makyavelist eğilim ölçeği için .71 ve vatandaş odaklılık ölçeği için .72 olarak hesaplanmış ve kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu anlaşılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmaya konu olan iki ildeki beş partinin yöneticilerinin bazı demografik özellikleri Tablo 1’de sunulmuştur. Buna göre, politik parti yöneticilerinin dörtte biri erkek, yaklaşık %40’ı 46 yaş ve üzerinde, %44’ü lise öğrenimine sahiptir. Meslek itibarıyla bakıldığında, cevaplayıcıların yarısından fazlası serbest meslek mensubu ve emeklidir. Cevaplayıcıların büyük bir çoğunluğu (%83,2) ilk partisinde yöneticilik yapmakta olup, %42,6’sı 5 yıl yada daha az yöneticilik tecrübesine sahiptir.

Tablo 1 Cevaplayıcıların Bazı Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	n = 190	%
<i>Cinsiyet</i>		
Erkek	152	80,0
Bayan	38	20,0
<i>Yaş</i>		
25 ve altı	8	4,2
26-35	24	12,6
36-45	84	44,3
46 ve üzeri	74	38,9
<i>Eğitim Düzeyi</i>		
İlköğretim	34	17,9
Lise	84	44,2
Üniversite	72	37,9
<i>Meslek</i>		
Serbest meslek	51	26,8
Emekli	50	26,3
Esnaf – tüccar	29	15,3
İşçi	28	14,7
Memur	13	6,9
Ev hanımı	12	6,3
İşsiz	5	2,6
Öğrenci	2	1,1
<i>Parti Tecrübesi</i>		
İlk partisi	158	83,2
İkinci veya daha sonraki partisi	32	16,8
<i>Parti Yöneticiliği Tecrübesi</i>		
5 yıl ve daha az	81	42,6
6 – 10 yıl	58	30,6
11 yıl ve daha fazla	51	26,8

Politik parti yöneticilerinin idealist ve rölativist eğilimleri ölçülmüş ve sonuçlar Tablo 2’de sunulmuştur. Bu sonuçlara göre, politik parti yöneticilerinin idealist eğilimlerinin rölativist eğilimlerine oranla nispeten daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Politik parti yöneticilerinin kısmen idealist eğilimleri fazla olmakla birlikte genel olarak göreceli bir eğilim içinde oldukları rahatlıkla söylenebilir.

Tablo 2 Politik Parti Yöneticilerinin İdealist ve Rölativist Eğilimleri

İdealist ve Rölativist Eğilimler	Ortalama*	Standart sapma	Genel ortalama
<i>İdealist Eğilimler</i>			3,60
Politikada arzu edilen başarıya ulaşmak için insanların mutluluğunu tehlikeye sokmak gerekmez	4,35	1,06	
Politikada istenen sonuçlar, ahlâki hareket etmeye yönelik bir kurs ile büyük ölçüde sağlanabilir	3,18	1,29	
Ahlâki hareket etmeye yönelik bir kurs, bir politikacının alabileceği en iyi desteklerden biridir	3,29	1,29	
<i>Rölativist Eğilimler</i>			3,23
Bir politik faaliyetin ahlâki açıdan doğru veya yanlış olarak değerlendirilmesi, bütünüyle o faaliyeti çerçeveleyen şartlara bağlıdır	3,39	1,17	
Politikada evrensel anlamda ahlâki bir kod asla oluşturulamaz, çünkü pratikte her bir kişiye göre doğru ve yanlış vardır	3,20	1,34	
Bir partideki bireylerin kendi ahlâki kodlarını geliştirmelerine izin verilmelidir, çünkü hiçbir kişi bir başkası için neyin doğru olduğunu söyleyemez	3,32	1,33	
Ahlâki standartlar bireyseldir, çünkü bir kişinin ahlâki olarak düşündüğünü diğer bir kişi ahlâki olarak değerlendirmeyebilir	3,04	1,35	
* 5 kesinlikle katılıyorum,, 1 kesinlikle katılmıyorum			

Politik parti yöneticilerinin idealist ve göreceli eğilimleri arasında demografik özelliklerine bağlı olarak farklılaşma olup olmadığına da bakılmıştır. Bu amaçla gerçekleştirilen t testleri ve tek yönlü varyans analizleri sonuçlarına göre, araştırma kapsamında yer alan parti yöneticilerinin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, parti tecrübesi ve parti yöneticiliği tecrübeleri açısından idealist ve rölativist eğilimleri arasında anlamlı farklılıklar olmadığı görülmüştür.

Politik parti yöneticilerinin vatandaş odaklı olup olmadıklarını ölçmeye yönelik SOCO ölçeğinden uyarlanan ifadelerle ilişkin algıların sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3 Politik Parti Yöneticilerinin Vatandaş Odaklılıkla İlgili Algılamaları

Vatandaş Odaklı Olup Olmama İle İlgili İfadeler	Ortalama*	Standart sapma	Genel ortalama
<i>Vatandaş Odaklılıkla İlgili İfadeler</i>			4,19
Politikacı olarak vatandaşlara, yapılan işler hakkında açıklayıcı bilgi vermeye çalışırım	4,25	,72	
Vatandaşları baskı yoluyla değil, bilgilendirme yoluyla etkilemeye çalışırım	4,37	,69	
Vatandaşların sorunlarını öğrenmek için, sıkıntılarını benimle tartışabilecekleri fırsat yaratırım	4,22	,73	
Vatandaşların sorunlarını çözmek ve onları memnun etmek suretiyle amaçlarıma ulaşmaya çalışırım	3,98	,95	
Vatandaşlara en fazla yarar sağlayacak önerilerde bulunmaya çalışırım	4,33	,74	
Vatandaşların ihtiyaçlarının neler olduğunu zihnimde canlandırmaya çalışırım	4,01	,78	
<i>Vatandaş Odaklı Olmama ile İlgili İfadeler</i>			2,00
Vatandaşları etkilemek için, yapılan işleri abartmak gerekir	2,25	1,15	
Vatandaşların ihtiyaçlarını öğrenmek yerine, onları ikna etmeye daha çok zaman harcarım	2,17	1,01	
Vatandaşların kişilik zafiyetlerinden yararlanmaya çalışırım	1,71	,85	
Bir işin uygunluğundan emin olmasam da bu işi övmek için vatandaşı ikna etmeye çalışırım	2,05	1,02	
Vatandaşları, kısa vadede rahatlatma getireceğini düşündüğüm çözümlerle geçiştirmeye çalışırım	1,95	,97	
Vatandaşların ihtiyaçlarını tam olarak anlamadan, onlara hizmet sunmaya çalışırım	1,79	,94	
* 5 kesinlikle katılıyorum,, 1 kesinlikle katılmıyorum			

Tablo 3'ten izlenebileceği gibi, politik parti yöneticilerinin genel olarak vatandaş odaklılıkla ilgili algılamalarının yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Parti yöneticilerinin idealist eğilimlerine göre vatandaş odaklılıkla ilgili algılamalarının daha yüksek olması da önemli bir sonuç olarak dikkate alınmalıdır.

Araştırma kapsamında yer alan parti yöneticilerinin vatandaş odaklılıkla ilgili algılamalarının cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, parti tecrübesi ve parti yöneticiliği tecrübelerine göre anlamlı farklılık göstermediği yapılan t testleri ve tek yönlü varyans analizleri sonuçlarından anlaşılmıştır. Buna karşılık yine benzer analizler sonucunda, vatandaş odaklı olmama ile ilgili algılamaların parti yöneticilerinin cinsiyetleri ve parti tecrübelerine göre anlamlı farklılıklar gösterdiği ortaya çıkmıştır. Analiz sonuçlarına göre, bayan cevaplayıcıların erkeklere oranla vatandaş odaklı olmama ifadelerine daha az katıldıkları ($t = - 2,131$ $p = .034$); parti yöneticisi olarak ilk partisinde çalışanların

ikinci veya daha sonraki partide çalışanlara oranla vatandaş odaklı olmama ifadelerine daha az katıldıkları ($t = - 2,820$ $p = ,005$) gözlenmiştir. Bu durumda, bayan parti yöneticileri ile ilk partisinde yöneticilik yapanların erkek ve ikinci veya daha sonraki partisinde yöneticilik yapanlara oranla vatandaş odaklı olmama ifadelerine daha net karşı çıktıkları söylenebilir.

Politik parti yöneticilerinin makyavelist eğilimlerini belirlemek amacıyla, Christie ve Geis (1970) tarafından geliştirilen MACH IV ölçeği 5'li likert ölçeği şeklinde uygulanmış olup, cevaplayıcıların makyavelist kişilik puanları hesaplanmıştır. Buna göre, hesaplanan en düşük ve en yüksek makyavelist puanlar 68 ile 116 olarak hesaplanmıştır. Cevaplayıcıların ortalama makyavelist puanı 90,98, standart sapması ise 8,62 olarak bulunmuştur. Hesaplanan bu değer, daha önce pazarlama uygulamalarına yönelik yapılan bir araştırmadaki (Hunt ve Chonko, 1984) makyavelist puan ortalaması olan 85,7'nin üzerinde çıkarken, ülkemizde yöneticilere yönelik gerçekleştirilen bir çalışmadaki (Yıldız ve Erdoğan, 1998) 94,35 değeri ile yine ülkemizde satış elemanlarına yönelik gerçekleştirilen bir başka araştırmadaki (Torlak, 2002) 94,71'den düşük çıkmıştır. Cevaplayıcıların %51,6'sının makyavelist kişilik puanları ortalama değerinin üstünde çıkmıştır. Buna göre, parti yöneticilerinin yarısından biraz fazlasının daha yüksek makyavelist eğilimler taşıdığı söylenebilir.

Cevaplayıcıların makyavelist eğilimlerinin demografik özelliklerine göre farklılaşp farklılaşmadığına da bakılmış ve bu amaçla uygulanan t testleri ve tek yönlü varyans analizleri sonuçlarına göre cevaplayıcıların eğitim düzeyleri ile parti yöneticiliği tecrübeleri bakımından anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Farklılıkların kaynağını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen scheffe testi sonuçlarına göre, lise eğitim düzeyindeki parti yöneticilerinin üniversite mezunu olanlara oranla, 6-10 yıl yöneticilik tecrübesi olanların ise 1-5 yıl ile 11 yıl ve üzerinde yöneticilik tecrübesi olanlara oranla daha fazla makyavelist eğilim gösterdikleri anlaşılmıştır.

<i>Parti Yöneticilerinin Eğilim ve Algılamaları</i>	Parti Yöneticilerinin Eğilim ve Algılamaları				
	Makyavelist eğilimler	<i>Vatandaş odaklılık</i>	<i>Vatandaş odaklı olmama</i>	<i>İdealist eğilimler</i>	<i>Göreceli eğilimler</i>
Makyavelist eğilimler					
Vatandaş odaklılık	-,176*				
Vatandaş odaklı olmama	,322**	-,202**			
İdealist eğilimler	-,175*	,126	-,033		
Göreceli eğilimler	-,130	-,021	,112	,142	

** $p < .01$ * $p < .05$

Araştırma kapsamında yer alan parti yöneticilerinin idealist / göreceli olma ve vatandaş odaklı olup olmama ile makyavelist eğilimleri arasındaki ilişkilere de bakılmış ve bu amaçla gerçekleştirilen korelasyon analizi sonuçları Tablo 4'de özetlenmiştir. Tablodaki sonuçlardan hareketle, idealist eğilimlerle makyavelist eğilimler arasında negatif anlamlı bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık parti yöneticilerinin

idealist veya göreceli eğilimleri ile onların vatandaş odaklı olup olmamaya ilişkin algılamaları arasında anlamlı ilişkiler olmadığı görülmüştür.

Tablo 4 Parti Yöneticilerinin İdealist / Göreceli Olma ve Vatandaş Odaklı Olup Olmama ile Makyavelist Eğilimleri Arasındaki Korelasyonlar

Parti yöneticilerinin vatandaş odaklılıkla ilgili algılamaları ile vatandaş odaklı olmamaya yönelik algılamaları arasında da negatif anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, parti yöneticilerinin vatandaş odaklı olup olmamaları ile makyavelist eğilimleri arasındaki ilişkilerin de anlamlı olduğu anlaşılmaktadır. Makyavelist eğilimi düşük olan parti yöneticilerinin daha vatandaş odaklı, makyavelist eğilimleri yüksek olan yöneticilerin ise vatandaş odaklı olmadıkları söylenebilir. Bu sonuçlardan hareketle, politik parti yöneticilerinin sivil yada vatandaş odaklı hareket etmelerinde idealist veya göreceli eğilimlerinden ziyade makyavelist eğilimlerinin daha fazla belirleyici olduğunu söylemek mümkündür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sivil değerleri ön plana çıkarması ve sivil toplumun önünü açması ve bu anlamda önemli bir sivil toplum örgütü olmaları gereken politik partilerin sivil toplum örgütü olmalarının önünde bazı engeller olduğu söylenebilir. Her şeyden önce politik parti yöneticilerinin birey olarak sivil değerlere yaklaşımının analiz edilmesi bu açıdan önemlidir. Bu çalışmada parti il yöneticilerinin sivil (vatandaş) odaklılık, idealist ve makyavelist eğilimleri ölçülmeye çalışılmıştır. İki ilde gerçekleştirilen araştırma sonuçları, politik parti yöneticilerinin vatandaş odaklı algılarının yüksek olduğunu göstermekle birlikte, idealist eğilimlerinin nispeten daha düşük olduğunu ve daha göreceli bir yaklaşım sergilediklerini ortaya koymuştur. Yine araştırma sonuçlarına göre, parti yöneticilerinin yarıdan biraz fazlasının makyavelist eğilimlerinin nispeten yüksek olduğu anlaşılmıştır. Araştırmanın en önemli sonuçlarından biri, politik parti yöneticilerinin vatandaş odaklı olup olmamaya ilişkin algılamaları ile makyavelist eğilimleri arasında anlamlı ilişkiler çıkmış olmasıdır. Bir başka ifadeyle, makyavelist eğilim ağır bastıkça parti yöneticilerinin vatandaş odaklı olmaktan uzaklaşabilecekleri anlaşılmaktadır. Bu durumda, sivil değerlerin yerleşmesi ve sivil toplumun gelişimine katkılarının artırılabilmesi bakımından, politik parti yöneticilerinin makyavelist eğilimlerinin dengede tutulmasına yönelik politikalar izlenmesi ve genel olarak da toplumda faydacı değerlerden daha fazla vatandaş odaklı (sivil) değerlerin desteklenmesine özen gösterilmesi gereği açıktır.

Bu sonuçların Türkiye için genellenebilmesi bakımından daha fazla sayıda il yöneticilerini kapsamı ve merkez organlarındaki yöneticileri üzerinde de gerçekleştirilmesi bundan sonra yapılacak çalışmalar için önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Boyle, B. A. (2000). "The Impact of Customer Characteristics and Moral Philosophies on Ethical Judgments of Salespeople". **Journal of Business Ethics**. 23. 249-267.
- Buğra, A. (1995). **Devlet ve İşadamları**. Çev. F. Adaman. 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hunt, S. D. ve L. B. Chonko. (1984), "Marketing and Machiavellianism". **Journal of Marketing**. 48(3). 30-42.
- Saxe, R. ve Barton A. Weitz. (1982). "The SOCO Scale: A Measure of The Customer Orientation of Salespeople". **Journal of Marketing Research**. 19. 343-351.
- Shutt, H. (2003). **Yeni Bir Demokrasi – İflas Etmiş Dünya Düzenine Alternatifler**. Çev. M. Tekçe ve B. G. Nomer. İstanbul: Kitap Yayınevi.

- Torlak, Ö. (2004). “Politik Örgütlerin Sivil Topluma Etkileri: Politik Pazarlamada Makyavelist Eğilimler ile Sivil (Pazar Odaklı) Değerlerin Çatışması”. **Sivil Toplum**. 2(6-7). 57-65.
- Torlak, Ö. (2002). “Pazar Bilgisini Paylaşmada Satış Elemanlarının Kişilik Özelliklerinin Rolü Üzerine Bir Araştırma”. **I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi**. Kocaeli Üniversitesi İİBF. 10-11.Mayıs.2002. Hereke-İzmit. Bildiriler Kitabı. 765-778.
- Torlak, Ö. (2001). “Sivil Toplum Örgütlerine Sosyal Pazarlama Yaklaşımı”. Pazarlama Dünyası. 15(85), 45-51.
- Yıldız, G. ve N. Erdoğmuş. (1998). “Toplulukçu Kültürde Makyavelist Davranış ve Bir Uygulama”. Siyasette ve Yönetimde Etik. 24-26.12.1997 Adapazarı, Sempozyum Bildiri Kitabı.417-432.

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15-16 Ekim Çanakkale

GELİR DAĞILIMININ DÜZELTİLMESİNDE VE EKONOMİK KATMA DEĞERİN PAYLAŞIMINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ETKİNLİKLERİ

Yrd. Doç.Dr. Özcan ERDOĞAN
Dumlupınar Üniv. Kütahya MYO

GİRİŞ

Konuya önce gelir dağılımının tanımıyla başlamak gerekmektedir. Faktör piyasaları ile ilgili konular genellikle gelir dağılımı başlığı altında incelenmektedir. Bunun nedeni de; Neo-klasik kısmi analiz çerçevesi içinde faktör fiyatlarının belirlenmesi incelenirken faktörlerin dağılımından aldıkları paylar da kendiliğinden ele alınmış olmaktadır. Aslında gelir dağılımını bir ülkede belli dönemler içinde oluşturulan ulusal hâsıla ya da gelirin bireyler; bireylerden oluşan gruplar veya üretim faktörleri arasında bölünmesi olarak tanımlamak gerekmektedir.

Gelirin bireyler, aileler tüketici birimleri vb. arasında dağılımına kişisel dağılım denmektedir. Üretim faktörlerinin aldıkları paylar ise fonksiyonel dağılım başlığı altında incelenir ki, faktör piyasası analizlerinde bu konu Neo-klasik yaklaşımla ayrıntılı olarak incelenmektedir. Zaten fonksiyonel dağılım sorunları ilk sistemli ekonomik düşüncenin belirlenmesinden bu yana devamlı olarak incelendiği halde kişisel dağılım analizi Neo-klasik teori ile birlikte ortaya çıkmış ve geliştirilmiştir(Sabah, 235–236).

Dünya nüfusu arasındaki gelir dağılımı eşitsizliğine bakmanın birçok yöntemi vardır. Bilindiği gibi bunlardan birisi Lorenz eğrisidir. Eğrinin çoğu, düz 45° doğrusundan bükülür, daha büyüğü gelir dağılımındaki eşitsizliktir. Amerikalılar arasındaki gelir dağılımının Lorenz eğrisi, ülkeler arasında gelir(Lipsev vd. 1990: 924).

Problem yaşanan diğer bir konuda katma değer paylaşımındaki adaletsizliktir. Katma değer tanımı da şu şekilde yapılabilir. Devlet üretimi(bir firmanın üretiminde olduğu gibi), hâsıla değeri ile satın alınan malzeme değeri arasındaki farkla değerlendirilir ve buna da katma değer denir. Özel firmalardaki hâsıla değeri, satılan mal ve hizmetin değeri ile ölçülürken, çoğu kamusal olarak üretilen mal satışa sunulmamakta fakat ya doğrudan kamu kesimi içinde kullanılır ya da halka bedelsiz olarak sunulur. Bu malların değerlendirilmesinde kullanılacak piyasa fiyatı olmadığından, kamu malları, üretiminde kullanılan girdi maliyeti ile değerlendirmek yoluna gidilmektedir. Dolayısıyla bir özel işletmede katma değer, ücret, faiz ödemeleri ve karlardan oluşurken, devlet üreminin değeri, devletçe ödenen ücret ve faiz toplamına eşit olmaktadır.

İşçilerine yüzde 5 fazla ücret vermeye karar veren(herhangi bir verimlilik artışı olmadan) bir işletmede katma değer değişmeden ücret ödemeleri yüzde 5 artacak buna karşılık karlarda yüzde 5 azalma görülecektir. Bununla birlikte devlet işçilerine yüzde 5 fazla vermeye karar verirse, hasıla değeri girdi değeri ile ölçüldüğünden dolayı, yüzde 5 ücret artışı, üretim de yüzde 5 artış olarak görülecektir(Stiglitz, 1994: 35-36).

Devletin ürettiği katma değer yüksek tutulduğunda; bu durum bu sefer kamunun elinde olan ve ekonominin tümünün ihtiyaç duyduğu genel kaynakların elde edilme maliyetini yüksek tutarak birçok genel ekonomik soruna yol açar. Bu sorunlar ihtiyaca ve kamu geliri olarak genel kaynakların değerini toplamaya ve bütün

vatandaşlar arasında onu paylaşmak için tasarlanan mali politikaya yeni bir yaklaşım için beklentileri gündeme getirir(Robertson, 2000: 4).

Katma değer paylaşımında belirli standartlar ve işleyişler geliştirilmelidir. Ulusal standartlar ve işleyişler; istatistiksel işlemler ve büyük miktar mali sorumluluk sistemlerinde kullanılmakta olan modellerin uygun bulunması için geliştirilmeli. Böyle standartlar, mesleki bir kanun kuvvetine sahip olmalı(Kupermintz :1).

Gelir dağılımındaki dengesizliği ve katma değer paylaşımındaki adaletsizliği gidermek; dünyadaki bütün ekonomilerin halletmeleri gereken temel sorunlardır.

I. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Konuya önce sivil toplumun tanıımıyla başlamak gerekmektedir. Dahrendorf'a göre Sivil Toplum, başkalarına saygı gösteren, başkalarını cesaretlendirip, harekete geçirmek isteyen ve kendi harekete geçebilen, eyleme yönelik araçları yönetebilen, kendinden emin, korkusuz ve korku duymak için nedeni olmayan yeni vatandaşlardan oluşan bir birlikteliktir(Sidar: 1).

Sivil toplum kuruluşları genellikle gönüllü kişilerden oluşan, temel ilkeleri bakımından hükümete bağlı olmayan, kar amacı gütmeyen ve esas amacı insani ve sosyal ihtiyaçları karşılamak olan kuruluşlardır. Gönüllü sivil toplum kuruluşlarına katılım ve ileri iletişim teknolojilerinden yararlanma oranı arttıkça, bireylerin de dünya politikasını ve etkinlik takvimini belirlemede oynadıkları rol giderek artmakta ve önem kazanmaktadır. Giderek küçülen ve ama o ölçüde de farklılaşan dünyamızda, sivil toplum kuruluşları, sosyal katılım ve sosyal uyum sayesinde dinamizmlerini korumaktadır. Sayıları her geçen gün artan sivil toplum kuruluşları "global sivil toplum" kavramının oluşturulmasında ve geliştirilmesinde oldukça önemli rol oynamaktadır. Her ne kadar bu kavramın uluslararası alanda kabul edilmiş bir tanımı olmamakla birlikte; global sivil toplumun ulusaşırı etkinlikler üzerindeki etkisi Birleşmiş Milletler'de ve Avrupa Birliği'nde hissedilmektedir. Çünkü sivil toplum kuruluşlarının etkinlikleri global anlamda siyasi belirginlik gerektirmekte, toplumların ve bireylerin tutum ve davranışlarının geliştirilmesinde önemli roller oynamaktadır(Türkçe1: 9).

Türkiye'de tahminen 2.700 vakıf, 50.000 dernek ve 1.200 sendika, kooperatif ve meslek odası bulunmaktadır. Bu örgütlerin merkezlerinin yaklaşık olarak dörtte üçü Ankara, İstanbul ve İzmir'dedir. Örgütlenme profilinin tahmini dağılımına gelince; bunların yaklaşık olarak % 53'ü dernek, % 30'u vakıf, % 8'i meslek odası, % 5'i sendika, % 2'si kooperatif ve % 2'si de yurttaş girişimleridir(Tütüncü: 1).

Abraham Lincoln vaktiyle açıkladığında; o, "İNSANLARIN, İNSANLAR TARAFINDAN VE İNSANLAR İÇİN" bir programdı. O, Batı Birleşik Devletler'e açılan STK(Sivil Toplum Kuruluşu)'nın aynı türüydü. O, Orinoco ve Amazon Nehri havzalarının geniş alanlarının büyük İHTİYAÇLARINI karşılamak için ihtiyaç duyulan KDO(Kamu Dışı Kesim)'nin türüydü ve belki dünyayı koruyan NEHİRLERİN HALKINA yardım etmenin iyi bir fırsatı olarak oluşturulabilen yalnızca tek araçtır, topu topu çevre güzelliği ve yiğitlikti(Hamm: 2)!

STK'ların ihtiyaçları için bir çevre altyapısını oluşturmanın uygun bir yasal ve politik çatısının yerinde olması, yaygın olarak kabul edilir. Böyle bir çatı ayırma ile yapılamaz. O, gerekçedeki gerçeği, kapsamaya çabaladığı ilkeler ve standartlar gibi arzu edilen amaçları yansıtmalı ve öyle yaparak da, hem kamu ve hem de kamu dışı kesimlerin ilgilerini kapsamalı. Temel olarak çatı enerjik ve bağımsız bir STK kesiminin varoluşunu temin eden, demokratik sürece temel olarak hükümet tarafından kabul edilmesi gerekene imkan veren bir çevreyi oluşturmalı(İngilizce1: 1).

Az gelişmiş ülkelerde STK'ların önemli görevleri vardır. Az gelişmiş ülkelerde sağlık, eğitim, su, mali hizmetler ve diğer hizmetleri kapsayabilen hizmetlerin dağıtımını ile ilgisi olan STK'lar vardır. STK'lar, cinsiyet, sakat, oldukça yaşlı, yetimler ve birkaç isim konan savunmasız çocuklarla ilgili olan, örneğin STK temelli hakları, toplum içinde bazı grupları marjinalleştirerek insanlıktan çıkartan temel esasları düzeltmek için toplumda yapısal değişikliklerle ilgili olurlar. STK'lar, toplumda sosyo-ekonomik olarak mahrum gruplar arasında insanlık onurunu geliştirirler. STK'lar, yurttaşlık, yasal ve ekonomik ve siyasi haklarında dezavantaj bilinirliğini kaldırır. STK'lar karar verme sürecine katılmak için fakir ve marjinalleştirilenleri hazırlarlar. Hükümet politikalarını ve uygulamayı etkilerler(İngilizce2: 1).

STK'ların az gelişmiş ülkelerdeki etkinlikleri özellikle ekonomik alanda çok faydalı olabilir.

II. GELİR DAĞILIMININ DÜZELTİLMESİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ETKİNLİKLERİ

Gelir dağılımının düzeltilmesinde bugün ülkemizde etkinlikleri en kapsamlı olan STK'lar; sendikalar, meslek odaları ve kooperatiflerdir ve bunların yaptıkları etkinlikleri tartışmak bildirinin kapsamı içinde değildir. Çünkü bu STK'ların etkinlikleri zaten ülkemizde oldukça yoğundur. Burada önemli olan dernek ve vakıfların etkinliklerini tartışmaktır ve bunları gelir dağılımının düzeltilmesindeki etkinliklerini göz önüne getirmektir. Bir STK olarak İHD(İnsan Hakları Derneği) 19 Şubat 2001 tarihli ekonomik krizin ardından yaptığı değerlendirmelerde; ekmek ve özgürlüğün, başka bir anlatımla ekonomik ve sosyal kalkınma/gelişme ile demokrasi arasında bağın görülmediği ve gözetilmediği takdirde, Türkiye toplumunun çeşitli kesimleri arasındaki gelir dağılımı farkının giderek artacağı ve yoksullaşma sürecinin büyük çoğunluk açısından kaçınılmaz hale geleceği belirtilmiştir(İHD, 2001: 1).

Yine Dünya Bankası Türkiye Temsilcisi Ajay Chibber, Dünya Bankası ve Hazine Müsteşarlığı tarafından ortaklaşa düzenlenen, "Türkiye'de Ekonomik Reform, Yaşam Standartları ve Sosyal Güvenlik Çalışmaları" seminerinin açılış konuşmasında "Halkın yüzde 36'sının durumu kötü. Bunlar programdan etkilenenler. Hemen önlem alın." demiş. Oysa STK'lar yıllardır "Gelir dağılımı bozuluyor." diye haykırıyor ama Chibber gibiler duymuyordu(Şen, 2000: 1).

Mayıs 2001'de AKŞAM gazetesinin öncülüğünde "Katılın Değiştirilelim!" sloganıyla düzenlenen "Arama Konferansı"na 40'a yakın STK temsilcileri katıldı ve katılımcıların oluşturduğu altı çalışma grubu Türkiye'nin geleceğine ilişkin üç iyimser, üç de kötümser senaryo hazırladı(Nuraydın vd., 2001: 1).

Yine gelir dağılımındaki bozukluğun bir sonucu olarak; çocuk işçiliğine karşı mücadelede, Türkiye'deki STK'ların ILO(International Labor Organization) gibi uluslararası kuruluşlarla birlikte hareket ettiği ve Türkiye'de çalışan çocuklara dönük tüm projelerin ILO'nun "Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı"(IPEC) kapsamında yürütüldüğü görülmektedir(Gözke, 2002: 1).

Gelir dağılımının düzeltilmesinde yapılan uluslararası çalışmaların aynı zamanda fakirliği ortadan kaldırmaya yönelik olarak ve gıda güvenliği gibi çalışmalarla birlikte bazı az gelişmiş ülkelerin belirli bölgelerinde yapıldığını görmekteyiz. Bu çalışmalarda, fakirliğin ortadan kaldırılması ve gıda güvenliği için yerel STK'ların, iş derneklerinin ve diğer örgütlerin işadamları ve potansiyel işadamları için mesleki hizmet sağlayıcılar olarak geliştirilmesinin tavsiye edildiği görülmektedir. Bu çalışmaların yapıldığı yerlerden birisi de Fergana Vadisindeki Namangan Bölgesidir(İngilizce3: 1).

Ayrıca yine bir uluslararası örgüt olan UNHCHR(İnsan Hakları İçin Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği)'nin de çeşitli STK'ların katılımıyla 23-25 Ağustos 1994 tarihinde "Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen ve İnsan Haklarının Korunması" toplantısında "İnsan Hakları ve Gelir Dağılımı" alt başlığıyla bir oturum düzenlediğini görmekteyiz. Bu oturuma, Kuzey ve Güney Amerika Rum Ortodoks Başpiskoposluk Bölgesi Meclisi, Uluslararası Kadın İttifakı, Uluslararası Özgür Sendikalar Konfederasyonu, Uluslararası Kadın Meclisi, Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Toplulukları Federasyonu, "Herkes Haysiyetli bir Avrupa için Birlikte Hareket Etme" Dördüncü Uluslararası Hareketi, Parlamentolararası Birlik, Birleşmiş Milletler için Uluslar arası Gençlik ve Öğrenci Hareketi, Uluslararası Soroptimist, Dünya İş Konfederasyonu, Dünya Demokratik Gençlik Federasyonu, Dünya Sendikalar Federasyonu, Dünya Birleşmiş Milletler Kurumları Federasyonu, Dünya Müslüman Kongresi ve Uluslararası Zonta gibi STK'lar katılmışlardır ve Gelir Dağılımı Dengesizliklerinin giderilmesi ve İnsan Hakları Konularında kararlar almışlardır(İngilizce4, 1994: 1 ve 36).

Werner G. Raza ve Andreas Novy(editörler)'in 1997 yılında yayınlanan "Sürdürülebilir Zenginlik-Sürdürülebilir Fakirlik?" kitabının üçüncü bölümünde; dağılımın sadece Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın dağılımını ima etmediğini fakat, aynı zamanda çevresel ve sosyal maliyetlerin ve gelirlerin dağılımını da ifa ettiği belirtilmektedir. Yine aynı kitabın ikinci bölümünde; Jackques Demajorovic ve Pedro Jacobi'nin Brezilya'da daha az güçlü ortaklarıyla STK'ların pahasına kamu kurumları ve uluslararası örgütlerle sivil toplum kuruluşlarının işbirliği yapmasının artan gücünü açıklarlar(Essletzbichler ve Rammer, 1999).

Birçok uluslararası STK az gelişmiş ülkelerde onların ekonomik refahlarını artırıcı yönde faaliyet göstermektedirler. Bunlardan birisi de Birçok Kanadalı sivil toplum kuruluşlarından biri olan IDRC(Uluslararası Kalkınma Araştırma Merkezi) Tanzanya'da aktiftir. En küçük birkaçı tavsiye ve teknik yardım sağlıyordu fakat, yerel STK topluluğu hızla genişliyordu. Böylece Kanadalı STK'lar gelir artışını meydana getiren etkinlikleri de yerine getirmiş oluyorlardı(İngilizce5: 11).

STK'lar dünya barışı için az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gelir oluşturucu ve gelir dağılımını düzeltici faaliyetlerini artırmak zorundadırlar.

III. EKONOMİK KATMA DEĞERİN PAYLAŞIMINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ETKİNLİKLERİ

Türkiye'de katma değer oluşturulmasında ve dengeli şekilde paylaşılmasında en ön sıralarda yer almak isteyen, özellikle girişime dayanan mesleki dayanışma amaçlı STK'ların desteklenmesi gereklidir. Dünya'ya bakıldığında özellikle ABD, Avrupa ve Japonya gibi ülkelerde girişimcilere her alanda özellikle devletin ve sivil toplum kuruluşlarının önemli destekler verdiği görülmektedir(Kasapçı: 1). Türkiye'de ise uygulamada, girişimcilere devletin ve STK'ların verdikleri destekler çok zayıftır.

Günümüzde yaygın olan bir diğer ticaret türü elektronik ticarete de amaç; katma değer oluşturmak ve oluşturulan bu katma değerden dengeli biçimde pay almaktır. Elektronik ticarete bir elektronik veri değişimi sistemi olan EDI; elektronik posta(e-mail) yapılanmamış tipte dokümanların iletilmesinde kullanılırken, burada söz konusu olan EDI yapılanmış mesaj değişimini sağlamaktadır. Böylece EDI, standart bilgilerin diğer bilgisayar sistemlerine kolayca aktarılmasını olanaklı kılmaktadır. Ticarete daha etkin olunması amacıyla tam zamanında(Just in Time-JIT) ve en hızlı yanıtli(Quick Response-QR) gibi anlayışlar geliştirilmiş ve bunların gerçekleştirilmesi için, iş akışında herhangi bir katma değer(value added) oluşturmayacak işlemlerin

elimine edilmesi gerektiği belirlenmiştir. Bu nedenle, birçok uluslararası kuruluş ve büyük bölgesel organizasyonlar EDI kullanılmakta ve ticaret yapan herkesin de EDI kullanılabilir duruma gelmesi önerilmektedir. Sivil toplum kuruluşları da katma değer oluşturmaya elektronik haberleşme sistemlerinin elimine edilmesinde etkili olabilirler. Telefon, faks, posta gibi geleneksel yollarla yapılması zor ve daha önemlisi pahalı olan iletişim, internetin getirdiği elektronik posta ve internet siteleri sayesinde ucuzlamış ve kolaylaşmıştır. Bu da her kurum gibi sivil toplum örgütlerinin de, düzenleyecekleri organizasyonları geniş kitlelere kısa sürede duyurabilmelerine olanak tanımıştır. İnternet siteleri sayesinde yeni üye kazanma için harcanan zaman kısalmış ve sivil toplum örgütlerinin dinamizmine bu yolla katkı sağlanmıştır. Burada bir konuya daha değinmekte fayda vardır. O da sivil toplum kuruluşlarıyla gündeme gelen sivil örgütlenmeyi kısıtlamamaktır.

Günümüzde interneti yoğun bir haberleşme aracı olarak kullanan bireyler, kendi içlerinde bir sivil toplum örgütünü kendiliğinden oluşturabilmektedirler. Bireylerin günlük hayatta ister karşılaştıkları durumları protesto etmek amacıyla olsun ister yardım amacıyla olsun kendi çevrelerine gönderdikleri mesajlar, gönderdikleri kişilerin de kendi çevrelerine iletmeleri ve bunun bu şekilde devam etmesiyle birlikte kısa sürede yayılmaktadır. Bu ise bir örgütün sanal ortamda ne kadar kısa bir sürede oluşturabildiği ve bunun çok kısa zaman zarfı içerisinde geleneksel yollarla ulaşılması imkansız sayıda bireyi kapsamaması, elektronik platformun ne denli güçlü bir sivil toplum oluşturduğunun göstergesidir(Türkçe2: 4 ve 8).

21. yüzyılın toplumsal sektör kuruluşlarının yüzyılı olacağı görüşü günümüzde en çok yandaş bulan değerlendirmelerden birisi olmak durumundadır. Bu görüşü savunan kimseler, yalnızca sivil toplum kuruluşlarının toplumun gerçek potansiyelini en geniş ölçekte seferber etme olanağına sahip olduğuna dikkat çekiyorlar. Bunda da önemli bir doğruluk payı bulunmaktadır. Çünkü insan, yapısında olan “yararlı olma” duygusunu, parasal karşılık beklemeden bir amaca bağlanma, içinde bulunduğu topluma bir değer katma ve bu değerden dengeli bir şekilde pay alma ihtiyacını yalnızca sivil toplum kuruluşlarında doyurabiliyor(Argüden, 2002: 1).

Sivil Toplum Kuruluşları ve katma değer ilişkileri hükümet programlarına da girmektedir. KKTC(Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti)’de kurulan CTP(Cumhuriyetçi Türk Partisi) ve DP(Demokrat Parti) Koalisyon Hükümetinin 19 Ocak 2004 tarihinde açıklanan hükümet programına STK ve katma değer ilişkisi şu şekilde yansımaktadır. CTP-DP koalisyon hükümeti sendikaların, kooperatiflerin, oda, birlik, dernek ve tüm sivil toplum örgütlerinin toplum yaşamında etkin bir rol oynamasının Kıbrıs Türk Toplumunun sivilleşmesi ve demokratikleşmesi sürecinde çok önemli katkılar yapacağını bilincinde olarak, Kıbrıs Türk Toplumunun bu anlamda örgütlenmesinin özendirileceği belirtilmektedir. Bu bağlamda STK’ların; sanayide, istihdam artırıcı, katma değeri yüksek üretimin geliştirilmesine ve yeni teknoloji kullanımının yaygınlaştırılmasının ve katma değer paylaşımının dengeli şekilde yapılmasının özendirilmesine, verimlilik ve standartlaşmanın esas alınmasına katkıda bulunması sağlanacaktır(CTP-DP Koalisyon Hükümeti, 2004: 3 ve 9).

Aktif bir STK da, TESİD(Türk Elektronik Sanayicileri Derneği)’dir ve bu dernek, bilgi teknolojilerini oluşturan ve uygulayan üretici ve işleticiler ile, söz konusu sistemlerin enerji gereksinmesini sağlayan güç elektroniği cihazlarının tasarım ve üretimini gerçekleştiren ve bütün bu alt sektörlere komponentleri sağlayan kuruluşların oluşturduğu bir gönüllü toplum örgütüdür(NGO/STK). Bu STK’nın savunusuna göre; Türkiye’de mevcut üretim, katma değeri daha çok işçilik üzerine yoğunlaşmış ürünler

üzerine odaklanmıştır. Örneğin önemli ihraç ürünlerinden biri olan televizyonlarda, üretim ile ortaya konulan katma değer, o televizyonu perakende olarak satan ticaret kuruluşunun eklediği katma değerden çoğu durumda düşüktür. Bu STK'nın amacı bu katma değeri üretici birim lehine fazlaştırmaktır ve katma değeri dengeli bir şekilde dağıtmaya katkıda bulunmaktır(Türkçe3: 164 ve 167).

Bazen az gelişmiş ülkelere yardım için, gelişmiş ülkelerin üniversitelerine ait vakıfların bir STK olarak bu ülkelere teknik yardımlarda bulunabildiği görülmektedir. İngiltere'nin Greenwich Üniversitesi Vakfının bir STK olarak tarımsal kalkınma amacına dönük şekilde, Buhara Gıda ve Hafif Sanayi Teknoloji Enstitüsü'ne yardımda bulunduğu bilinmektedir. Bu aynı zamanda, Tacikistan'ı program ve eğitim malzemeleri ile tanıştırmak ve katma değer oluşturmak ve paylaşmayı sağlamak için ek bir potansiyel olur(İngilizce6: 1).

Gelişmiş ülkelerde, bazı üniversitelere ait olan STK'ların katma değer oluşumuna ve katma değer paylaşımından dengeli şekilde faydalanmaya katkıda bulunmak için websiteleri oluşturdukları da görülmektedir. ABD(Amerika Birleşik Devletleri)'nde Iowa Eyalet Üniversitesi, Kansas Eyalet Üniversitesi ve California Üniversitesi'nden uzmanların, tarıma katma değer oluşturmak için tahsis edilen websitelerini geliştirmeye çalıştıkları bilinmektedir(İngilizce7: 1).

Yine gelişmiş ülkelerde katma değer oluşturulması açısından özel sektöre katkıda bulunan STK'lar vardır. Bunlardan birisi de ABD'de bulunan International SOS'dur(İngilizce8: 1).

Yine dünyamızın en önemli sorunlarından biri olan mülteci akımının, mülteci kabul eden ülkelere bir yük oluşturmaması için; mültecilerin desteklenmesini amaç edinen STK'ların desteklenmesi gerekmektedir. Çünkü tıpkı Norveç'te olduğu gibi bu STK'lar, mültecilerin katma değer oluşumuna katkıda bulunmasını ve bu katma değer dengeli biçimde paylaşımını amaç edinmişlerdir. Norveç'te bu tür STK'lar bir Mülteci Konseyi oluşturmuşlardır(İngilizce9: 1).

Gelişmiş ülkelerde, çevreyi ve doğayı koruma ve çevreyi ve doğayı kirletmeden ve yok etmeden sürdürülebilir kalkınmayı amaç edinen bazı STK'lar bulunmaktadır. Bu STK'lar hem katma değer oluşumuna katkıda bulunmayı ve oluşturulan katma değeri dengeli bir şekilde paylaşmayı hem de sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmayı amaçlamaktadır(Beretta, 1995: 1).

Bu yüzyıl, katma değer oluşumuna ve dengeli şekilde paylaşımına katkıda bulunmayı amaçlayan STK'ların önemli etkinliklerinin olacağı bir yüzyıl olabilir.

SONUÇ

Gelir dağılımındaki dengesizliğin ve katma değer paylaşımındaki adaletsizliğin giderilmesi; dünyadaki bütün ekonomilerin halletmeleri gereken temel sorunlar olduğu söylenebilir.

STK'ların az gelişmiş ülkelerdeki etkinlikleri özellikle ekonomik alanda onların gelişmelerine katkı sağlaması açısından çok faydalı olabilir.

Uluslararası STK'ların dünya barışı için az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere gelir oluşturucu ve gelir dağılımını düzeltici faaliyetlerini artırmaları gerekmektedir.

Bu yüzyıl, katma değer oluşumuna ve dengeli şekilde paylaşımına katkıda bulunmayı amaçlayan STK'ların önemli etkinliklerinin olacağı bir yüzyıl olabilir.

Yapılan araştırmalara göre, Sivil Toplum Kuruluşlarının gelir dağılımını düzeltici ve katma değer dengeli paylaşımını sağlayıcı çalışmalarının sonuçlarının ülkemiz açısından pek iç açıcı olmadığı görülmektedir. Eskişehir'de yayınlanan Sakarya

Gazetesinin 17 Ağustos 2005 tarihli nüshasında, Türkiye'deki STK'ların % 80'inin kendilerinden beklenen etkinlikleri gerçekleştiremedikleri ve gerçekleştirilen etkinliklerin sonuçlarının da kamuoyunun beklediği gibi olmadığını gözönüne koymaktadır. Bu durum da Türkiye'deki STK'ların etkinliklerinin istenilen sonuçları vermesi için hem yasal hem de toplumsal çalışmaların yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Argüden Y. "Sosyal Girişimcilik" <http://www.arguden.net/articledetail.asp?mid=119>.
- Beretta T. "Ecological Theology" http://www.eap.mcgill.ca/magrack/efa/ef_95_a_05.htm.
- CTP-DP Koalisyon Hükümeti, "Hükümet Programı" http://www.cm.gov.nc.tr/web/index/hukümet2_files/CTP-DP1.htm.
- Essletzbichler ve Rammer(1999), "The Austrian for Radical Geography: An interdisciplinary approach towards social and political change" Environment and Planning D (19): 642.
- Gözke Ö. "Çocuk İşçiliğine Karşı Sendika Mücadelesi" <http://www.bianet.org/2002/06/12haber10764.htm>.
- Hamm R., "'Pro-Am-Or' As A Grass Roots Non Governmental Organization-NGO" <http://rbetancu.tripod.com/ingles-16.html>.
- İHD, "Ekonomik ve Sosyal Haklar Alanındaki Gelişmeler" http://www.minidev.com/stk/sivil_toplum113a.asp.
- İngilizce1, "A Policy and Legal Framework for Non-Governmental Organizations" <http://www.un.org.pk/media/web/page/exect2.html>.
- İngilizce2, "Become Part of CANGO Membership" <http://www.cango.org.sz/membership.html>.
- İngilizce3, "Enhancement of Living Standarts in Ferghana Valley-Namangan Region" <http://www.tacis.uz/project/1514/en>.
- İngilizce4, "The New International Economic Order And The Promotion of Human Rights" <http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/2848af408d01ec0ac1256609004e770b/5eda1ccee82a1bd7802566f6003c7146?opendocument>.
- İngilizce5, "Tanzania" <http://www.acdi-cida.ca/cidaweb/webcountry.nsf/vludocen/Tanzania-programmingframework#sec21>.
- İngilizce6, "Dissemination and Wider Application of the Outputs of Project CD JEP 21250-2000", <http://www.tacis.uz/project/2152/en>.
- İngilizce7, "Subject Listing for "labour and demographic economics"", http://www.central.agnic.org/subject-listing/labor_and_demographic_economics.html.
- İngilizce8, "Who we serve", <http://www.intlsos.com/en/whoweserve.htm>.
- İngilizce9, "Information and Community Relations", http://www.nrc.no/annual_report_98/11.htm.
- Kasapçı A."Karanlıktaki Işık: Girişim" <http://www.ytukvk.org.tr/arsiv/girisim1.htm>.
- Kupermintz H., "School Reform Proposals: The Research Evidence" http://www.asu.edu/educ/eps1/EPRU/epru_Research_Writing.htm.
- Lipsey, R.G. vd. (1990), UK, Harper & Row.

Nuraydın vd., “Sivil toplum çözüm arıyor”
<http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2001/05/06/guncel/guncel2.html>.

Robertson J. (2000), “Sharing the Value of Common Resources”
<http://www.france.attac.org/a2848>.

Sabah, Büyük Ekonomi Ansiklopedisi.

Sidar, C., <http://www.cenksidar.com/siviltoplum.htm>.

Stiglitz J.E. (1994), Kamu Kesimi Ekonomisi, (Çeviri: Ömer Faruk Batirel), İstanbul, Marmara Üniversitesi.

Şen Ş.A. “Araştırma Görevlileri Öteki Türkiye Saflarında”
<http://www.zaman.com.tr/2000/10/04/yazarlar/sahinalisen.htm>.

Türkçe1, İngilizce-Türkçe Lobicilik & Savunuculuk Sözlüğü, (Çeviri: Zeynep Güney ve Elgiz Yılmaz), İstanbul, Galatasaray Üniversitesi, <http://www.lobicilik.net/TürkceSozluk.htm>.

Türkçe2, “Elektronik Ticaret”, http://www.wekatronik.com/elektronik_ticaret.asp.

Türkçe3, “Türk Mevzuatı’nın AB Müktesebatına Uyumu(İletişim+Güç Elektroniği)”,
<http://yellowdaisy.8m.com/arge3.htm>.

Tütüncü, E.,”Proje 4.3: Sivil Toplum Kuruluşlarının Güçlendirilmesi”
http://www.enistutuncu.nom.tr/hedefler/hedef4/hedef43/hedef43_2.asp#hedef43_2.

“Bir zamanlar, biz kendi öz kültürü ve gelişim süreci olan özgür bir ulustuk. Daha sonra İspanyollar geldi ve ülkemizi(bizi) ele geçirdi. Yenildik, çünkü onların atları vardı. Daha sonra halkımız, bağımsızlığımızı yeniden kazanana kadar İspanyollara karşı savaştı. Fakat şimdi gerçekten bağımsız mıyız(özgür müyüz)? Hatta şu an yabancı ülkeler bize ekonomik, kültürel ve politik olarak baskı yapıyorlar ve onların bizi ele geçirmek için atları yok; çünkü bizim sivil toplum kuruluşlarımız var.” (JHAMTANI, 1996: 1) “Bu söz, Üçüncü Dünya Kalkınma Konferansı’nda Latin Amerikalı bir katılımcının konuşmasından alınmıştır.”

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ VERGİSEL KARARLARA ETKİSİ

Hakan KAPUCU
Yrd. Doç. Dr., KOÜ, İ.İ.B.F.

Murat AYDIN
Öğr. Gör., ÇOMÜ, Biga İ.İ.B.F

İsmail ŞİRİNER
Yrd. Doç. Dr., KOÜ, İ.İ.BF.

GİRİŞ

Sivil toplum kuruluşları (STK), demokratik devlet anlayışı içerisinde geçerlidir. Demokratik devlet anlayışının olmadığı bir ortamda STK’ler de olmaz. O hâlde STK’ler, bireylerin demokratik süreçte, devleti etkilemek, yönlendirmek, denetlemek, bazı durumlarda tepkilerini net bir şekilde ortaya koymak, hatta kendi hak ve çıkarları doğrultusundaki amaçlarını gerçekleştirmek üzere kurdukları kuruluşlardır.

STK’lerin kendi hak ve çıkarları doğrultusunda amaçlarını gerçekleştirmeye çalışırken, vergisel kararları da iyi veya kötü yönde etkiledikleri düşünülebilir. Bu çalışmada vergisel kararlar alınmadan (yasama sürecinden) önce ve vergisel kararlar alındıktan (yasama sürecinden)sonra olmak üzere;

- STK’lerin vergisel kararları etkilediği,
- STK’lerin vergisel kararları etkilemediği, gibi kavramlara değinilecek ve çözüm önerileri araştırılacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışma kapsamında STK’lerin vergisel kararlardaki baskınlığının derecesi ve bu baskınlığın STK’lerin amaçları ile örtüşüp örtüşmediği ortaya konulmaya çalışılacak, durum değerlendirmesi yapılarak STK’lerin kendisinden beklenen amaçları tam olarak yerine getiremediği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

I. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Sivil toplum, devletten önce gelen, onun içinde yaşayan, ama onunla özdeş olmayan, hatta ona karşı koyabilen bir tür insan ilişkileri yumağıdır (TUNÇAY, 2003: 12). Kant’a göre sivil toplum, yurttaşların yaşamaya katıldığı toplum ya da düzendir. Hegel’e göre ise, aileyle devlet arasında ortaya çıkan farklı bir şeydir(Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998: 28). Sivil toplum kavram olarak sosyal gruplarla özdeşleşmektedir. Özellikle sivil toplumu bireyle devlet arasındaki ara mekanizma olarak kabul eden anlayışlar, büyük ölçüde bunun üzerine bina

edilmektedir(ÇAHA, 2003: 12). Bugün ise sivil toplum, sivil düzen, her çeşidiyle otoriter ya da totaliter düzenin görelî kavramı olarak anlaşılakta, demokrasinin işleyeceği toplum düzeni olarak düşünülürken, bazen de, demokratik düzenle eşleştirilmektedir.

STK, böyle bir yurttaşlık düzeninde, bazı yurttaş gruplarının bazı amaçları gerçekleştirmek için kurdukları, devlet organı olmayan ama kâr amacı da gütmeyen kuruluşlardır(Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı^{1998: 28}). STK'ler politik etki yolu ile sosyal değişikliklere odaklanmıştır. Belirtildiği gibi kar amacı gütmeyen kuruluşlardır(DOH ve TEEGEN, 2004: 21). STK'ler büyük veya küçük, laik (seküler) veya inanca dayalı, hatta bağış yapan ya da bağış alıcı olabilir. Bazıları yardıma ihtiyacı olanlara hizmet ederken, bazıları ulusal, bölgesel ve hatta uluslararası düzeyde çalışabilirler. Bazı STK'ler ise sadece kendi üyelerine hizmet etmek için oluşturulmuştur(BROWN ve KORTEN, 1989: 3). AB anlayışına göre, STK'ler, yaşadıkları ülkenin sivil toplum düzenine ve sosyo-ekonomik kalkınmasına doğrudan katkıda bulunan, katılımcı demokrasinin oluşturulması ve sürdürülmesinde (kimi zaman devlet ve hükümetten de fazla) yaşamsal bir rol üstlenen yurttaşların örgütlenerek oluşturduğu kuruluşlar olarak ifade edilmektedir(GÜDER, 2004: 5). Bu kuruluşlara STK denilmesinin yanında gönüllü kuruluşlar, üçüncü sektör, hükümet dışı kuruluşlar (Nongovernmental-NGO) gibi değişik isimler de verilmektedir. Burada STK'ler daha çok siyasal bir yaklaşımın adlandırması gibi görülürken, üçüncü sektör kuruluşları şeklindeki ifade ise daha çok ekonomik açıdan bakan bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Hükümet dışı kuruluşlar kavramı ise olumsuz anlamda, bir kuruluşun türünün ne olduğunu değil, ne olmadığını belirtmektedir(Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998: 24–25).

STK'lerin değişik şekillerde ifade edilmesinin yanında bir diğer durum ise toplumda politik, ekonomik ve sivil toplum şeklinde üç alanın varlığının kabul edilmesidir. Politik toplumdaki çıkar dolayısıyla ekonomik baskı grupları ve bunların örgütleri anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle siyasal iktidarı belli ekonomik çıkarlar doğrultusunda etkileme amacıyla örgütlenmiş ve faaliyetlerini bu doğrultuda sürdüren sendikalar, meslek odaları gibi örgütlenmelerdir. Sivil toplum ise, amacı doğrudan doğruya siyasal iktidarı ele geçirmek veya etkilemek olmayan, değer yönelimli, gönüllü, birtakım örgütlenmelerin ve toplumsal hareketlerin içinde bulunduğu, bir başka alan olarak da ifade edilmektedir(KÖKER, 2004: 99). Bunun yanında STK'lerin zorlu aktörler oldukları unutulmamalıdır. Çünkü,

- Pek çoğu uluslararası faaliyet alanına sahiptir.
- Yenilikçi ve yaratıcı taktikler geliştirebilirler.
- Özellikle gelişmiş dünyada kamunun duyarlı bireylerini uyarabilirler(DOH ve TEEGEN, 2004: 21).

Ancak uygulamada ekonomik toplum ile sivil toplum ayrımını tam olarak yapmak mümkün değildir. Aslında STK'lerin tanımı üzerinde herkesin uzlaştığı bir tanım yoktur. Bunun nedeni sivil ve toplum kavramlarının ne olduğu üzerinde kesin bir şeyler söylemenin mümkün olmamasıdır. Bu durum herhangi bir örgütün STK olup olmaması konusunda sorun yaratmaktadır. Örneğin, (Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003: 16)

- TÜSİAD bir sivil toplum kuruluşu mudur, bir STK midir?

- Bir sivil toplum kuruluşu olmak için gönüllülük esası kabul ise, devletten yardım alan kuruluşlar sivil toplum kuruluşu mudur?
- Başında Türk ve Türkiye ibaresi olan kuruluşlar örneğin kamu yararına olan kuruluşlar STK midir?
- Gönüllü olarak çalışılan, bir kurumda bu iş profesyonelce yapılıyorsa; hem profesyonel olarak bir işi yapmak, hem de gönüllü olarak yapmak nasıl anlaşılmalıdır?
- Bir Oda gönüllü olarak hizmet sunuyorsa, gönüllülük esasına göre nasıl değerlendirilecektir? Gibi soruların sorulması mümkündür?

Öncelikle burada sivil toplum kavramından neyin anlaşıldığının netleştirilmesi gerekmektedir. Bu konuda en çok bilinen ve kabul gören görüş, sivil toplumu özel alanla-kamusal alan arasındaki alan olarak tanımlayan ifadedir. Bu ifade çerçevesinde, AB, toplumsal ve ekonomik konularda rol oynayan tüketici kurumlarını; ortak amaç çerçevesinde insanları bir araya getiren hükümet dışı toplulukları (çevre, insan hakları, hayır kurumları gibi), dinsel toplulukları, yerel girişimleri, gençlik kuruluşlarını hatta aile birliklerine kadar insanların dâhil oldukları kuruluşları STK olarak kabul etmektedir. Ayrıca Avrupa Komisyonu'nun resmi bir istişare organı olan CONECCS, Avrupa'daki STK'lerin veri tabanını, madde madde, kıstaslar dizisi olarak da oluşturmuş, ticaret birlikleri, sendikalar, işveren kuruluşları/profesyonel federasyonlar, hükümet dışı kuruluşlar, hizmet ve üretim birlikleri, yerel idarelerin birlikleri, politik ilgi grupları, dinsel ilgi grupları ve diğer gruplar da STK olarak kabul edilerek veri tabanına eklenmiştir (Sivil Toplum Geliştirme Programı, 2003: 131).

Sivil toplum kavramı geniş anlamda, sivil toplum demokrasinin kalbi olarak düşünülebilir. Burada söz konusu olan, sivil değerlerle demokratik değerlerin örtüşmesidir. Nitekim sivillikle demokratikliği görece bir tutan tüm düşünceler bu noktadan çıkmaktadır. Yani sivil toplumun demokratik geçerlilik kazanması ancak söz konusu sivil değerlerin gerçek yaşamda yer almasıyla mümkündür. Sivil toplum örgütleri demokrasi kültürünü besleyen sivil değerlerin (saygı, tolerans, karşılıklılık vb.) inşasına katkıda bulunan temel aktörlerdir(YILDIZ, 2004: 86–87).

Tablo1: Tarihsel Perspektifte Devlet ve Sivil Toplum

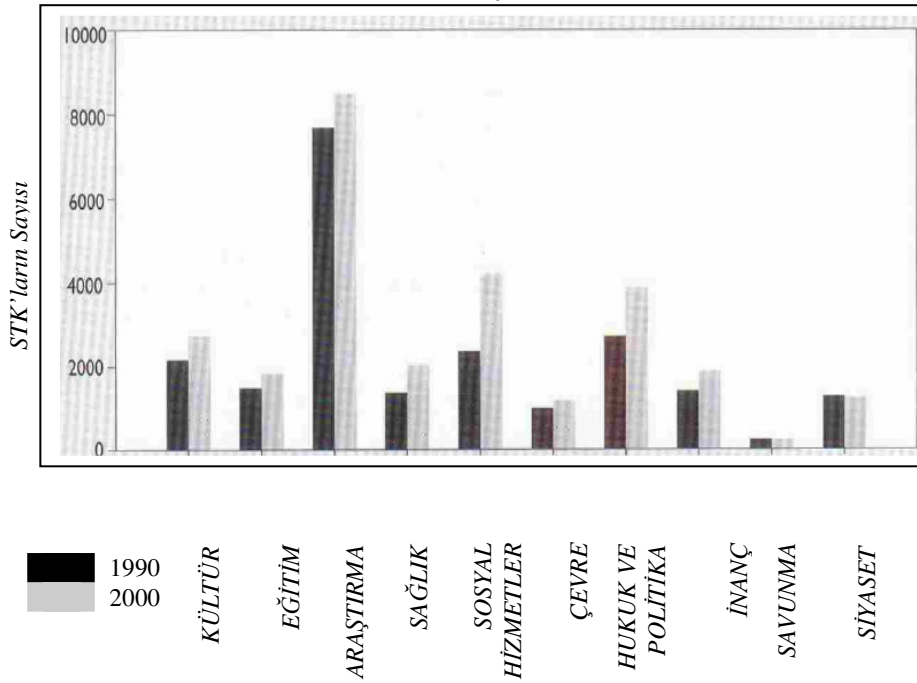
	Devletin Rolü	Sivil Toplumun Rolü	İşbirliği Modeli
19. Yüzyıl	Düzenin koruyucusu	Kendi kendine örgütlenecek sosyal sorunların çözümünde görev alma	Yerini alma (yetki ikamesi)
20. Yüzyıl	Sosyal varlığın düzenleyicisi	Tamamlayıcı hizmetlerin üreticisi	Hiyerarşik-devletçi paternalizm
20. Yüzyıl Sonu ve 21. Yüzyıl Başı	Toplumsal dengenin koruyucusu	Sivil topluma girişin anahtarı	Sivil toplumun yeniden canlandırılması. Piyasa güçlerinin liberalleştirilmesi

Kaynak: Gülgün Erdoğan TOSUN, “Birleştirici Demokrasi Devlet-Sivil Toplum İlişkisinin Yeniden Yapılandırılması için Bir Analiz Aracı Olabilir mi?”, **Sivil Toplum Düşünce&Araştırma Dergisi**, Yıl:1, Sayı: 1, Ocak-Şubat-Mart 2003, s.33.

Uygarlaşmayla ilintilendirilen sivil toplum kavramı, üstü kapalı olarak ahlâki değerlere gönderimde bulunmaktadır. Örneğin çağdaş sivil toplum kuramcılarında White'ye göre güçlü bir sivil toplumun demokratikleşme sürecine en önemli katkısı, kamusal etik anlayışı geliştirerek siyasetçilerin ve yöneticilerin eylem ve işlemlerinden dolayı hesap verebilmelerinin önünü açmasıdır(YILDIZ, 2004: 86). Yine White'ye göre güçlü bir sivil toplum, devletin zor kullanma kapasitesini zayıflatarak iktidarın gücünü sınırlayıcı bir işlev görmektedir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, XIX. yüzyılda hâkim olan düzenin koruyucusu devlet modelinde, sivil toplum daha çok kendi kendine örgütlenerek sosyal sorunların çözümünde görev alan bir kurum şeklini almıştır. Grafik 1'de görüldüğü gibi, yıllar itibariyle STK'

Grafik 1: STK'lerin Sayısındaki Artış (1990–2000)

Kaynak: Birleşmiş Milletler 2002 İnsani Kalkınma Raporu'ndan aktaran, Sangeeta KAMAT, "NGOs and the New Democracy: The False Saviors of International Development", **Harvard International Review**, Spring 2003, s.65

Uluslararası alanda STK'lerin 1980 ve sonrası dönemde önemleri ve sayıları artmıştır(FEWLER, 2003: 131-145). Uluslararası STK'lerin sayılarındaki artışla beraber boyutları da büyümektedir. Örneğin; Uluslararası STK'lerin yıllık bütçesi 500 milyon dolardır. Ekonomi politikalarının belirlendiği iş dünyası-hükümet-STK ağında önemli dönüm noktalarının çözülmesinde STK'ler doğrudan hizmet sağlayabilir, aracı ve yönetici olarak davranabilir konuma gelmişlerdir(DOH ve TEEGEN, 2004: 21). STK'lerin yapısı ve sayısı aslında önemli ölçüde hükümetin yaklaşımına bağlı olarak değişmektedir. Çünkü, sanayileşmiş ülkelerde hükümetler, hükümet programlarına hem karşı hem taraftar STK'lerle birlikte yaşamayı öğrenmişlerdir. Bununla birlikte, çoğu gelişmekte olan ülke hükümetleri ise STK'lerden rahatsızdırlar. Yasama yetkisi ve mali kaynakları olmadığı halde STK'ler, hükümet tarafından alınan kararlara taraf olabilmektedirler(LIVERNASH, 1992: 14). Bilinen STK'lerin sayısı 1914'de sadece 1.083 adet iken, 2000'li yıllarda 37.000'i aşmıştır. Şu anda üçüncü dünya ülkelerinde 50.000'den fazla STK bulunmakta ve uluslararası finans kuruluşlarından, AB-ABD-Japon hükümet ajanslarından ve yerel hükümetlerinden 10 milyar doların üzerinde fon almaktadırlar. En büyük STK'lerin yönetimleri, milyonlarca dolarlık bütçeleri, maaşları ve ikramiyeleri ile özel şirket CEO'ları ile kıyaslanabilir durumdadır(PETRAS, 1999: 429-441; PETRAS, 1997).

STK'lerin devletle işbirliği modeli ise, daha çok birbirinin yerini alma, ya da yetki ikamesi olarak ifade edilebilir. 20. yüzyılda, düzenleyici devlet modeli içinde sivil toplumun etkinlik alanı, daha çok tamamlayıcı hizmetlerin üretimiyle sınırlı kalmıştır. Devletle işbirliği modeli, hiyerarşik ve devletçi paternalistik özellikler taşımaktadır. 1990'lardan başlayarak, 21. yüzyıldan itibaren devletin rolü, toplumsal dengenin koruyuculuğuna doğru yön değiştirirken, sivil toplumun rolü, daha fazla yurttaşın sivil topluma katılmasına yönelmiştir. Ortaya çıkan yeni işbirliği modeli ise, iki önemli eksen üzerinde yükselmekte, sivil toplumun yeniden canlandırılması ve piyasa güçlerinin liberalleştirilmesine dayanmaktadır. Sonuçta, demokratik yapının yeniden gözden geçirilmesi, devlet-sivil toplum-piyasa üçgeni içinde yer alan unsurların yeniden tanımlanması, devlet merkezli yaklaşımların terk edilerek sivil toplumun, toplumun yeniden ürettiği yer olarak tanımlanması önerilmektedir(TOSUN, 2003, 33).

Sivil toplum ve piyasa, doğal olarak, devletin çizdiği sınırlar içinde işlemektedir. Dolayısıyla, birleştirici model içinde devletin konumu, kurulacak toplumsal iletişimin çerçevesini oluşturmaktadır(TOSUN, 2003, 39). Devlet, her zaman sivil topluma karşı olmak zorunda olmadığı gibi, sivil toplumun da devlete karşı olması zorunlu değildir(AKTAY, 2003: 58-59). Zira sivil toplum örgütleri, devlet ve toplum arasında bir aracı işlevi üstlenmektedir. Sivil toplum örgütleri, bireylerin, grupların ve sınıfların siyasal yaşama katılımını sağlayan aracı kurumlardır. Bu yolla, çeşitli toplumsal talepler, kamusal alana iletilerek, politize edilmekte ve çözüm yolu aranmaktadır. Sivil toplum örgütleri, bir yandan sivil toplumun siyasal istencesinin ifade edilmesine ve devletin eylemlerinin sivil toplum tarafından denetlenmesine hizmet ederken, öte yandan, devlete karşı toplumun korunmasına katkı sağlamaktadırlar(YILDIZ, 2004: 87). Sivil toplum gelişip büyüdükçe, siyasal toplumun elindeki devlet iktidarının alanı da daralmaktadır(TÜRKÖNE, 2003: 55). Ancak burada unutulmaması gereken, sivil toplumun her soruna çözüm olmadığıdır. Çünkü sivil toplum, katıksız özgürlüğün ideal alanı da değildir, onun mikro dünyalarında çok sayıda çatışma ve güç odakları ve dolayısıyla sömürü, baskı ve dışlama noktaları da vardır. Bu itibarla sivil toplum kimilerinin hayal ettiği gibi kendiliğinden bir düzen ya da denge durumu doğurmamaktadır(YILDIZ, 2004: 90).

II. VERGİ VE TÜREVLERİ

Bilindiği gibi vergi, kamu yönetimince kamu gereksinmelerini karşılamak amacıyla, belirli bir hizmet karşılığı olmaksızın yasaya dayalı olarak kişi ve kurumlardan zorunlu olarak tahsil edilen paralardır(HEREKMAN, 1989: 5). Bu paralar, kamu giderlerini karşılamak için, herkesin mali gücüne göre vermekle yükümlü olduğu ekonomik değerlerdir. Burada, iki tarafa da bazı yetki, görev ve sorumluluklar yüklenmekle birlikte, aradaki ilişki esas itibarıyla bir borç-alacak ilişkisidir. Bir tarafta vergi alacaklısı var iken, diğer tarafta da vergi borçlusu bulunmaktadır(KIRBAŞ, 1999: 75).

Vergi alacaklısı, vergilendirme yetkisine sahip olan devlettir. Devlet, bu vergilendirme yetkisini ülkesi üzerindeki egemenliğine dayanarak kullanır. Vergi alma konusunda sahip olduğu yetki, hukuki ve fiili bir güçtür. Dar anlamda, devletin veya bu yetkiyi devletten devralmış kamu tüzel kişilerinin vergi koyma konusundaki yetkisini içerirken, geniş anlamda, kamu giderlerini karşılamak üzere gerçek ve tüzel kişiler üzerine konulan her çeşit mali yükümlülüğe ilişkin yetkiyi kapsar (ÇAĞAN ve diğerleri, 1992: 66).

Vergilendirme yetkisi aslında, devletin zor alım gücünün en belirgin göstergesidir. Çünkü devlet bu yetki ile, bireylerin ve kurumların kaynaklarının bir kısmının devlete aktarılmasını sağlamaktadır. Devlete kim tarafından ve nasıl bu yetkinin verildiğine bakıldığında ise, hizmet talep edenlerin, bu hizmet taleplerinin bu hizmeti kendi adlarına gerçekleştirecek bir grubun varlığını benimsemeleri ile bu grubun içinden çıktığı büyük gruba karşı belli başlı sorumluluklar üstlenerek bunların yerine getirilmesidir(YERELİ ve MERİÇ, 1992, 66). Devlet bunları yerine getirirken elde ettikleri vergi gelirlerini ise, kamusal mal ve hizmetlerin finansmanı için kullanmaktadır. Ancak burada önemli olan konu, siyasi iktidarların vergilendirme yetkisinin neden kullanıldığı ile bu yetkinin niteliği ve içeriğinin birbirinden ayırt edilmesidir. Bir siyasi güç olarak vergilendirme yetkisi, toplanan vergi gelirlerinin belli bir şekilde kullanılması şartına bağlı değildir. Yani vergilendirme yetkisinin kullanılması, harcamaların niteliği ile ilgili değildir. Bu yönü ile sadece basit bir zor alım gücüdür(ODABAŞ, 2001).

Devlet, egemenliği ölçüsünde kendisine ait olan bu vergilendirme yetkisini, yasama organı vasıtasıyla kanun çıkararak kullanır. Vergilerin, ancak yasa ile konulabileceği kuralına ise, hemen hemen bütün anayasalarda rastlanmaktadır. Bunun nedeni, bir yandan parlamentoların kazandıkları ilk yetkinin vergilendirme yetkisi olması, diğer yandan da, kişi hak ve özgürlüklerini sınırlandıran vergilendirmenin yasal düzenlemeye bağlanarak kişilere güvence sağlanmak istenmesidir. Bundan dolayı da güçler ayrılığı kuramı çerçevesinde vergi, muaflik ve istisnaların konulması ve değiştirilmesi ve kaldırılması, yasama organı tarafından ve yasa ile gerçekleştirilir. Vergilerin kanuniliği olarak da adlandırılan bu kural, 1982 Anayasasının 73'üncü maddesinin 3'üncü fıkrasında vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin kanunla konulacağı, değiştirileceği veya kaldırılacağı biçiminde yer almıştır. Ayrıca, aynı maddenin 4'üncü fıkrasında ise vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapma yetkisinin Bakanlar Kurulu'na da verileceği hükme bağlanmıştır. Bu yetki yürütme organının anayasal çerçevede sahip olduğu özel düzenleme yetkisidir. Ayrıca 1982 Anayasası Bakanlar Kurulu'na vergilendirme alanında Kanun Hükmünde Kararname (olağanüstü haller saklı kalmak koşuluyla –Anayasanın 171'nci maddesi f.2,3) çıkarma yetkisi vermemiştir. Öte yandan Anayasanın 167'nci maddesinin 2'nci fıkrası Bakanlar

Kuruluna yasa ile dış ticaretin ülke ekonomisi yararına düzenlenmesi amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek mali yükümlülükler koyma ve bunları kaldırma yetkisinin verilebileceğini hükme bağlamıştır. Böylece vergi yükümlülerinin sahip oldukları en sağlam hukuki güvence güçler, ayrılığında kendini göstermektedir. Devlet, sahip olduğu vergilendirme yetkisini kendi kullandığı gibi, Bakanlar Kurulu'nda olduğu gibi yerel yönetimlere de devredilmektedir. Ancak, anayasa tarafından yasama organına ve Bakanlar Kurulu'na tanınan yetkiler dışında, yerel yönetimlere sadece öznel(sübjektif) ve bireysel nitelik taşıyan tarh ve tahsil işlemlerini, kanunun çizdiği yetki sınırları içerisinde kullanma yetkisi devredilmektedir.

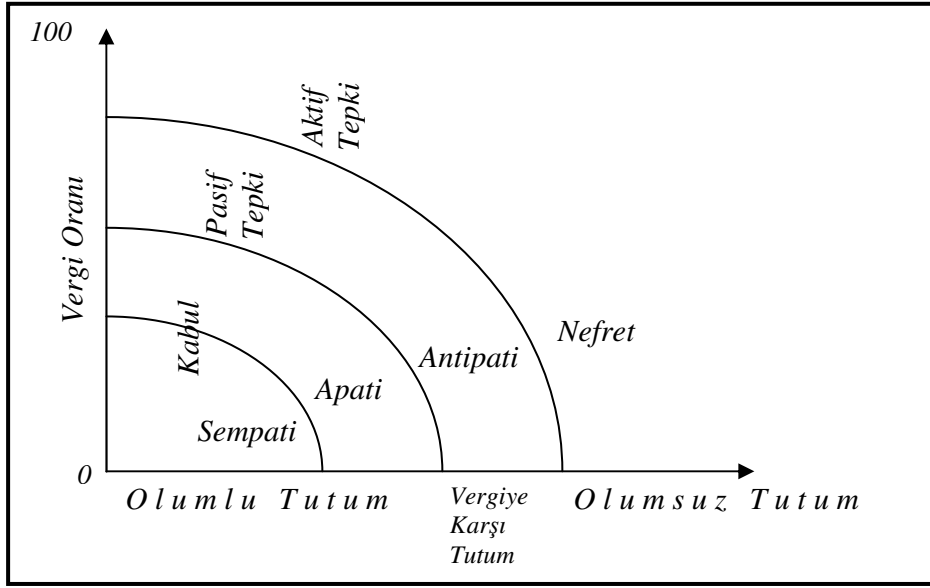
Geniş anlamda düşünüldüğünde vergilendirme yetkisi, yukarıda belirtildiği gibi içerisine vergi, resim, harçlarla birlikte parafiskal yükümlülüklerde girmektedir. Parafiskal yükümlülükler, kamu kurumları ve genel yararlarla ilgili kuruluşların finansmanlarını sağlamak amacıyla ya bizzat sözü geçen kuruluşlar ya da hizmetlerden yararlananlardan tahsil edilen ancak devlet bütçesine dâhil edilmeyen gelirlerdir. Bu kuruluşlara örnek olarak, Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu, Ordu Yardımlaşma Kurumu, Bağ-Kur, Ticaret ve Sanayi Odaları ve Barolar gösterilebilir. Bu kurumlar özel kanunlara göre mensuplarından prim, aidat, ödenek adları altında bir takım kesintiler yapma yetkisine sahiptirler(KIRBAŞ, 1999: 76). Burada da görüldüğü gibi, vergilendirme yetkisinin asli sahibi devlet olmasına rağmen, bazı koşullar ve sınırlar içerisinde bu yetkisini paylaşmaktadır.

Türkiye'de vergilendirme yetkisinin bu şekilde kullanılmasının yanında vergileme çabalarının yetersizliği, vergi düzenlemelerinin vergicilik ilkelerinden çok, ideolojik düşüncelerle belirli gelir gruplarının lehine yapılmasına, yapılan bazı iyileştirici düzenlemelerin yaşama geçirilememesine neden olmaktadır. Bu ise, Türkiye'de kamu kesiminin finansman ihtiyacının artması, iç ve dış borçların aşırı boyutlara ulaşması, gelir dağılımının ve bunun doğal sonucu olarak vergi yükünün bozulması vb. birçok faktöre neden olmaktadır(AKGÜÇ, 2001: 9). Bu nedenle vergicilik alanında yapılacak düzenlemelere ekonomik, sosyal, kültürel vb. her açıdan dikkat etmek gerekmektedir. Vergileme ve özellikle aşırı vergileme karşısında mükelleflerin, STK'lerin tepkileri daha da güçlenmektedir. Vergileme ve vergilemeye karşı tepkiler aşağıdaki Şekil 1'de açık olarak görülmektedir.

Şekil 1'de görüldüğü gibi, vergileme ile kişilerin tutumları arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır(AKBULUT, 2003: 91-92; AKTAN ve diğerleri, 2002: 120,122):

- Birinci aşama sempattir; kişiler mevcut vergilere, seyerek ve isteyerek katılırlar.
- İkinci aşama apattir(ilgisizliktir).
- Üçüncü aşama antipattir. Kişiler artan vergiler karşısında olumsuz bir tutum içerisinde olup, haksızlığa maruz kaldıklarını düşünmektedirler.
- Dördüncü aşama nefret halidir. Bu aşamada kişiler organize olmakta ve aleni bir şekilde vergiyi reddetmektedirler.

Şekil 1: Mükelleflerin Davranışları Yönünden Oran-Tutum/Tepki Analizi

Kaynak: Ali Rıza AKBULUT, “Tax Compliance” (*Vergiye Gönüllü Uyum*), Vergi Dünyası, Sayı: 266, Ekim 2003, s.91–92, Coşkun Can AKTAN; Dilek DİLEYİCİ; Özgür SARAÇ, **Vergi, Zulüm ve İsyan**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2002, s.120, 122.

Vergi sistemleri, kişileri ilk aşamada tutacak vergileme yolunu bulmak zorundadırlar. Bu aşama her iki taraf için en uygun bir aşamadır. Burada, vergi mükelleflerinin vergiye gönüllü uyumunu etkileyen etkinlik belirlenerek ona göre düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Çünkü, vergi oranları arttıkça mükelleflerin vergileme karşısındaki tutumlarının derecesi olumsuz yönde değişmektedir. Vergi oranlarının artması ile mükelleflerin ödeyeceği verginin yükü artmakta, dolayısıyla kullanılabilir gelir seviyesi azalmaktadır. Bu, aynı zamanda mükellefin daha az tüketim ve tasarruf yapması anlamına gelmektedir. Mükellef, meydana gelen bu kaybı telafi edebilmek için, daha fazla çalışacaktır ki, bu da psikolojik yönden hoşnutsuzluğa neden olmaktadır(AKTAN ve diğerleri, 2002: 119). Bu nedenle mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu belirleyen faktörleri şu şekilde sıralamak mümkündür(AKBULUT, 2003: 90–97):

- Gelir düzeyi ve vergi oranları,
- Sosyal ve demografik faktörler,
- Cezalar, denetim olasılığı ve önceki denetimler,
- Sübjektif ve objektif ölçüler,
- Mali müşavir ve danışmanların etkisi,
- Ahlaki ve sosyal nedenler,
- Vergi sisteminin karmaşıklığı ve vergi affıdır.

STK’lerin rolü burada devreye girmektedir. Vergi oranlarının hazırlanmasında ve uygulanmasında karşılaşılan sorunlar karşısında hükümeti uyarmak, hükümetin

icraatlarını takip etmek ve denetlemek, toplumda ahlaki bilincin yerleşmesine katkıda bulunmak veya vergi sisteminin karmaşıklığı karşısında çözüm önerilerinde bulunmak, yeri geldiğinde ise toplumsal düzen ve kamu çıkarları için aflara tepki göstermek şeklinde artırmak mümkündür.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ VERGİSEL KARARLARA ETKİLERİ

Halkın egemenlik hakkını temsil eden, adalet dağıtan, kamu düzenini, güvenliğini ve esenliğini sağlayan devlet, yerine başka bir şey ikame edilmeyen, vazgeçilmez bir kurumdur. Bu nedenle, devlet iktidarını sorgulanırken bu ayrıma dikkat edilmesi gerekir. Bu iktidarı ise, siyaset denetler ve bürokrasi kullanır. Siyasetin denetlemediği devlet iktidarı, bürokrasinin egemenliğine dönüşür. Bürokrasinin Almanya'da, Fransa'da, ABD'de, Türkiye'de ve diğer ülkelerde olduğu gibi evrensel olarak birinci görevi kendi çıkarlarını korumaktır; bürokrasi kendi çıkarları ile çelişmediği durumlarda kamu yararını gözetir. Devletin sahip olduğu güç, Türkiye'deki gibi büyük ise, siyaset kaçınılmaz şekilde ahlak dışı bir ticari faaliyete dönüşür. Ortaya kendiliğinden devlet iktidarını kendi çıkarları için kullanan bir siyasetçi bürokrasi ittifakı ve uyumu çıkar. Bu durumda, devlet iktidarının siyasetçi ve bürokrasi tarafından suiistimal edilmesini önleyecek tek güç ise, sivil toplum ve bunların örgütlenerek oluşturduğu STK'lerdir(TÜRKÖNE, 2003: 56).

STK'lerin hükümetle ilişkileri ise, karmaşıktır; ülkeden ülkeye önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Pek çok durumda STK'lerin hükümet üzerinde önemli ölçüde etkisi vardır. Yeni hükümet programları için model önerirler, var olan politikaların reformu için teklif sunarlar, ya da hükümet politikalarına karşıt olarak eleştiri getirirler(LIVERNASH, 1992: 19). STK'ler, temelde belli toplumsal değerleri korumak, desteklemek ve geliştirmek üzere ortaya çıkarlar. Sivil toplum örgütlerinin özgürce kurulup çalışmaları, yurttaşların, sivil kuruluşların siyasal alanda etkili olmaları yoluyla demokrasi de işlerlik kazanmaktadır(TURGAY, 2000: 27). STK'nin yapısı ve işleyişinde etik kaygıların çok önemli bir yer tutması gerektiği de zaten bu durumda kendiliğinden ortaya çıkarmaktadır. Çünkü, değer kavramı öncelikle etik bir kavramdır ve dolayısıyla işlevi de değerlerle bu kadar iç içe olan bir kuruluş, yani STK, etik bir işlev yüklenmiş demektir. Yani STK'lerin özüne ilişkin bir şeydir; onsu yapamazlar(KESKİN, 2000: 120).

Etik, bazen ahlâk anlamındadır. Yani belirli bir grupta, belirli bir zamanda kişilerin birbirleriyle ilişkilerinde değerlendirmelerini ve eylemlerini belirlemeleri beklenen değerlendirme ve davranış normları sistemleridir. Bunlar yazılı olmayan normlardır. Ya da belirli bir zamanda, belirli bir kültürde neyin iyi, neyin kötü olduğuna ilişkin normlardır. Dolayısıyla kişilerin genel olarak neyi yapmaları, neleri yapmamaları gerektiğini dile getiren değişik ve değişken norm sistemleridir. Bu, ahlâk normlarını etik değerlerle karşılaştırmak gerekir, bugün karşılaştırıldığı gibi(KUÇARDI, 2000: 117-118).

Etik problemler ise, farkında olunsa da olunmasa da, doğrudan doğruya eylemde bulunmak zorunda olunan günlük yaşamla ilgili problemlerdir. Başka bir deyişle günlük yaşamda, meslek yaşamında ve sivil toplum kuruluş üyesi olarak ya da çalışanı olarak, her an karşılaşılan ve eylemde bulunmak için şu veya bu şekilde çözmek zorunda olunan etik problemlerdir. İkinci türden etik problemler ise genel teorik problemlerdir. Onlara verilen cevap, felsefi bilgiyi oluşturur. Örneğin, doğru eylem nedir? Birde mesleki etik problemler söz konusudur. Mesleki etiklerin bugün peşinde oldukları ya da aradıkları şey normlardır; ama özel türden normlardır. Bu normların söz

konusu mesleği icra edenlerin hepsinin ve her yerde kararlarını ve eylemlerini belirlemeleri bekleniyor. Yani aradıkları normlar, kişilerin sahip oldukları dünya görüşlerinden, kültürlerinden, ideolojilerinden, dinlerden bağımsız olarak uygulanmaları beklenen normlardır(KUÇARDI, 2000: 116–117).

STK'lerin demokrasinin bekçisi olduğu böyle bir durumda, STK'lerde etiğin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Burada sorulması gereken soru ise, birçok alanda olduğu gibi vergisel alanda veya vergiye ilişkin olarak alınacak kararlarda STK'lerin ne kadar etik davranabildikleridir. Çünkü STK'lere yönelik birçok eleştiri yapılmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır(GÖYMEN, 2004: 69):

- Özellikle, Batı'lı STK'lere yöneltilen eleştiri, bunların yeni bir tür emperyalizmin araçları oldukları,
- Karmaşık, çok yönlü sorunları basite indirgemeleri ve esas amaca ters düşebilecek etkiler yaratabilmeleridir. Üçüncü dünya ülkelerinin borçlarının silinmesi kampanyalarında olduğu gibi (Örneğin Live8 Konserleri), burada kredi verebilecek kuruluşları da uzun süre çekingen davranmaya itmeleri gibi,
- Ne ölçüde demokratik ve sivil oldukları,
- Sağlam bir meşruiyet alanına sahip olmadıkları, zira çoğunun yöneticilerinin seçimle gelmedikleri gibi kimi ne ölçüde temsil ettiklerinin de bilinmemesi,
- vb. şekilde bunları artırmak mümkündür.

STK'lere yöneltilen bunca eleştiri var iken, STK'lerin vergisel kararlardaki etkisinin (olumlu/olumsuz) olmadığını iddia etmek mümkün değildir. Zira STK'ler gerek tasarı safhasında veya yasama meclisinde kararlar alınırken gerek hükümete, gerek muhalefete veya doğrudan doğruya milletvekillerine etki etmek suretiyle alınacak vergisel kararları etkileyebilmektedirler. Bunun yanında meclisçe kabul edilmiş, yürürlükte olan yasalara da eğer hoşnut değil iseler tepkilerini koymak suretiyle değişiklik yaptırabilmektedirler. Bu, aynı zamanda STK'lerin gücünü de göstermektedir. Zira bir TOBB veya TUSİAD'ın varlığını inkâr etmek mümkün değildir. Hatta TUSİAD'ın basın açıklaması yoluyla hükümet dahi düşürdüğü bilinmektedir. Bu durumda;

- STK'ler etik davranıyor ise, alınan vergisel kararlardaki etkisinin toplum lehine olduğunu söylemek mümkün iken;
- STK'ler etik değil ise, alınan vergisel kararlarda etkisinin toplumsal çıkar lehine değil de kendi çıkarları lehine olduğunu iddia etmek mümkündür.

O halde TOBB, bir STK olarak ele alınıp incelendiğinde, yukarıda yapılan ayırım konusunda bir bilgi verecektir. TOBB bünyesinde 363 oda ve bunlara kayıtlı 1,5 milyonu geçen üyesiyle sermayenin önemli bir bölümünü oluşturan, Türkiye'nin en büyük sivil toplum kuruluşlarından biridir. Bir sivil toplum örgütü olarak öncelikle iş ve ekonomi dünyasına ilişkin çalışmalar yapmaktadır. Kamu sektörü ile özel sektör arasında bir köprü görevini üstlenmektedir(TOBB, 2005: 201, 236). Bunu gerçekleştirirken, 1,5 milyon üyesinin (vergi mükellefinin) yani 363 odanın çoğunlukla istekleri doğrultusunda hareket eder. Basına yansıyan bir takım durumlar ise bu durumu açıkça ortaya koymaktadır:

Örneğin; 31 Temmuz 2001'de hükümetle yapmış oldukları ilk zirve toplantısında TOBB, hükümete bir rapor sunmuştur. Bu raporda, gelir ve kurumlar vergisi ile KDV oranlarında indirim, SSK prim oranlarının aşağıya çekilmesi, kamu

bankalarının vadesi gelen kredi alacaklarında sanayicilere kolaylık göstermesi gibi talep ve öneriler sunulmaktadır(TOBB, 2005: 5).

TOBB Başkanı'nın basına yansıyan bir başka konuşmasında ise, hükümetin önümüzdeki günlerde açıklamayı planladığı "Vergi Barışı Projesi" ile ilgili olarak 12 öneri getirmiştir. Bu öneriler; isteğe bağlı af, mali barışın kapsamı, kesintisiz af, sorumluluk sürmeli, matrah artırımı imkânı, ihtilaflar azaltılmalı, küçüklerle uğraşmayın, uzun vadeli taksitler, geniş kapsamlı af, tahsilâta etkinlik, gönüllü beyan, stok affı imkânıdır(TOBB, 2005: 44). TOBB basına yansıyan yine bir başka açıklamasında ise, kurumlar vergisi oranının kademeli olarak azaltılması, 100 milyon Euro üzerindeki yatırımlar için etkin vergi teşviklerinin geliştirilmesi, DPT tarafından geliştirilmiş, sosyo-ekonomik gelişmişlik kriterleri de dikkate alınarak sektörel ve bölgesel parametrelere ağırlık veren yatay, genel teşvik sistemi geliştirilmesini istemiştir(TOBB, 2005, 287).

TOBB Başkanı yine bir başka konuşmasında, ekonomik büyümeye rağmen bir türlü işsizlikle mücadelede başarılı olunamadığını, çünkü Türkiye'nin istihdam vergileri açısından çok ağır yüklerle sahip olduğunu ifade etmiştir(TOBB, 2005: 107). İş dünyasının, tüm sektörlerde vergi indirimi, vergi sisteminde radikal bir değişim istediği her fırsatta TOBB tarafından dile getirilmektedir(TOBB, 2005: 17). Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği'nin (TÜSİAD) istekleri de TOBB'a paralel şekildedir. Yani kendi üyelerinin çıkarları doğrultusundadır.

Her zaman STK'lerin (TOBB, TÜSİAD, MÜSİAD, vb.) istekleri kendi istekleri midir sorusu tartışma konusudur. Çünkü gelir idaresinin yeniden yapılandırılmasında TÜSİAD'ın vergi konseyi ile işbirliği içerisinde ortaya çıkardığı TÜSİAD modeli (araştırma raporu), OECD'nin (IMF, DB çizgisinde) ortaya koyduğu Düzenleyici Etki Analizi'ne (DEA) dayanmakta olup, büyük ve yabancı şirketlerin özel çıkarlarını önerilen gelir idaresinin omurgasına ve sinir sistemine entegre eden bir modeldir. TÜSİAD modelinde, mükellef odaklı vergi hizmeti yaklaşımı temelinde, pek çok şeyde olduğu gibi, yine Arz Yanlısı İktisat anlayışına dayalıdır. Arz Yanlısı İktisat anlayışına göre, vergi, maliyetleri artırdığı ve dolayısıyla üretimi ve yatırımı sınırlandırdığı gerekçesiyle bir külfet, bir yükür¹.

STK'lerin yüksek vergi oranlarına karşı tepki göstermesi ise tabii ki vergiye karşı tek neden değildir. Bunun yanında temsilsiz vergileme ve adaletsiz vergileme de vergiye karşı tepkilerin oluşmasında etkili olabilmektedir. Temsilsiz vergileme, toplumun yetki vermediği bir otorite tarafından vergilendirilmek istenmesi iken adaletsiz vergileme, vergi yükünün toplumu oluşturan bireyler arasında adil ve dengeli bir şekilde dağıtılmamasıdır. Vergilemede bazı kişi ve gruplara ayrıcalıklı davranılması toplumsal açıdan bazı hoşnutsuzluklar oluşturmakta ve kendilerine haksızlık yapıldığına inanan mükellefler vergiye karşı tepki göstermektedirler(AKTAN ve diğerleri, 2002: 123-124). Bunun en güzel örneğini ise kısa süre önce tekstilciler göstermiştir. Çünkü hükümetin otomobil sanayine tanıdığı Özel Tüketim Vergisi avantajından dolayı otomobil sanayinin dış piyasa ile rekabet edebilir duruma geldiğini, bu nedenle kendilerine de vergisel bir avantaj (KDV indirimi) sağlanarak Çin karşısında rekabet edebilir bir durumun sağlanmasını istemişlerdir.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: BES Genel Merkezi Gelir İdaresi Çalışma Grubu, **Gelir İdaresinin Yeniden Yapılandırılması Üzerine Notlar**, <http://www.bes.org.tr/yorum.htm>, Erişim Tarihi: 06.08.2005, Saat: 15.00.

Vergilemede temel prensiplerden biri genellik prensibidir. Buna göre, konulan bir vergi, hiç bir ayırım gözetilmeden tüm mükellefleri kapsayacak şekilde uygulanmalıdır. Bunun hiçbir istisnası da olmamalıdır(TOBB, 2005: 47). Ayrıca iç ve dış borcun ve bunların faiz ödemelerinin önemli boyutlara ulaştığı, devletin sürekli finansman sıkıntısı çektiği, ekonomideki en büyük fedakârlığı işçi sınıfının yaptığı, vergi aflarının vergi adaletini zedelediği bir ortamda, en fazla kazanan kesimin iş kesimi olmasına rağmen, odanın yapmış olduğu isteklerin sadece kendi üyelerinin çıkarları lehinde olduğu görülmektedir. Yapılan literatür taramasında isteklerin hep vergi affı, vergi oranlarının düşürülmesi, teşviklerin artırılması gibi odanın kendi üyelerinin çıkarları doğrultusunda olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu da yapılmış olan analizde STK'lerin her zaman toplum lehine veya kamu lehine olmadığını göstermektedir.

TOBB, hükümet ve ekonomik kararlar üzerinde çok etkin bir konumdadır. Bu konumunu ise her fırsatta çok iyi dile getirmektedir. TOBB Başkanı'nın 19 Ocak 2003'deki ekonomi zirvesinde basına yansıyan bir konuşmasında, *"bu kitlenin sesine kulak veriniz, çünkü bu kitlenin desteği olmadan başarılı olmanız mümkün değildir"*, sözünü kullanmıştır(TOBB, 2005: 47). Bu, TOBB, TÜSİAD gibi STK'lerin gücünü açıkça göstermektedir. Çünkü telkinlerine uymayan hükümetleri devirme veya onların ekonomik kararlarında başarısız olmalarını sağlayarak hükümetten çekilmelerine neden olabilmektedirler.

Bu STK'lerin sadece olumsuz olarak değerlendirilmemesi de gerekmektedir. TOBB Başkanı, 13 Kasım 2003'de vergi arenasını adlı bir toplantıda ise vergi kanunlarının artık yama tutmaz hale geldiğini ve bundan dolayı da hem vergi idaresinde hem de vergi sisteminde yapısal bir reforma gereksinim olduğu belirtilmiştir(TOBB, 2005: 71) ki bu ifade doğrudur. Bu da STK'lerin bazen toplumsal çıkarları da dikkate aldığını göstermektedir. STK'ler toplumsal çıkarları gözetirken, hükümetlerden genellikle şeffaflık, hesap verilebilirlik, etkinlik, adalet vb. beklemektedirler. Ancak STK'lerden de şeffaflık, hesap verilebilirlik ve etkililik beklenmektedir(SMILLE, 1997: 563). STK'lerin yapmış olduğu bağışlar, yardımlar gibi olumlu faaliyetleri de vardır; ama bu çalışma vergisel açıdan STK'leri baz aldığından bu tür kavramlara bu çalışmada değinilmemiştir.

SONUÇ

Devletlerin üstlenmiş olduğu kamu hizmetlerini yerine getirebilmesi ancak, bu kamu hizmetlerinin finansmanını sağlaması ile mümkündür. En önemli finansman kaynakları vergi olduğuna göre, devletler vergi alamadığı zaman, iç ve dış güvenliği, adaleti, yol, su vb. üstlenmiş olduğu hizmetleri yerine getiremeyeceklerdir.

Vergiler aslında, devletin varlık nedenini sağlamaktadır. Bu nedenle vergi devlet için hayati bir önem taşımaktadır. Aynı zamanda, vergi mükellefleri için de çok önemlidir. Çünkü vergi, kişilerin tüketimlerini kısımları ya da tasarruflarını harcamaları anlamına gelmektedir. Kısaca, vergi, mükelleflerin kullanılabilir gelirini azaltmakta ve yaşam standardını etkilemektedir. Bu nedenle vergiler STK'leri de etkilemektedir, diyebiliriz. Çünkü STK'lerin (TOBB, TÜSİAD, MÜSİAD, gibi) üyeleri aynı zamanda birer vergi mükellefidirler.

STK'ler, demokratik bir süreç içerisinde, bireyin devleti etkilemek, yönlendirmek, denetlemek hatta bazı durumlarda açıkça tepkilerini net bir şekilde ortaya koymak suretiyle, kendi hak ve çıkarları doğrultusundaki amaçları gerçekleştirmek için kurulmuş yapılar olduğuna göre vergisel kararları ve vergisel süreci etkilemeleri de kaçınılmazdır.

STK'lerin vergisel kararlar ve süreç üzerindeki etkisi, vergi kanunları çıkmadan önce olabileceği gibi, vergi kanunları çıktıktan sonra da olabilmektedirler. Yani STK'ler vergisel kararları alınma safhasında etkileyebilmekte, yönlendirebilmekte veya vergisel kararlar alındıktan sonra bunları denetleyebilmekte yeri geldiğinde almış olduğu bu vergisel karara ilişkin (çıkarlarıyla uyumadığı noktada) hükümetin geri adım atması için baskı uygulayabilmektedir.

STK'ler üzerinde düşünülmesi gereken nokta ise bu safhada ortaya çıkmaktadır. Çünkü STK'lerin vergilerin yasallaşmasından önceki etkisi ile yasallaştıktan sonraki baskısı, "tanımındaki gibi kendi hak ve çıkarları doğrultusunda mı yoksa toplumsal çıkarlarla paralel mi? Ya da toplumsal (kamusal çıkarların) aleyhine mi?" şeklinde soru sorulmasını gerektirmektedir.

Bu çalışma sırasında, STK'lerin (TOBB ve TÜSİAD, MÜSİAD gibi) zaman zaman kendi hak ve çıkarları doğrultusunda hareket ettiği görülmüştür. Kendi basın bültenleri ile basına yansıyan yazılar bunu doğrulamaktadır. Çünkü, istekleri sadece vergi oranlarının düşürülmesi, teşviklerin arttırılması, vergi afları gibi istekler etrafında dönmektedir. Ancak bazen yasadışı vergileme yapılmaya çalışılması, vergi adaletsizliğinin söz konusu olması, vergi oranlarının sempati, apati olarak ifade ettiğimiz kabul safhasını (olumlu tutum) aşarak antipati ve nefret safhasına gelmesi gibi haklı durumları da söz konusu olabilmektedir.

STK'lerin kamu yararına ilişkin olmayan bazı istekleri (kendi veya hatta IMF, DB gibi kuruluşların hükümetlere baskı yapmak isteklerinde bunu STK'leri kullanarak gerçekleştirdiği iddia edilen isteklerde dâhil olmak üzere) karşısında ise yaptırım nedir diye sorulduğunda STK'lerin etiği karşımıza çıkmaktadır. STK'lerin demokrasinin bekçisi olarak kabul edildiği günümüzde, STK'lerde etiğin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Earl R. Rolph ve George F. Break'in de dediği gibi "*İyi bir STK, kişisel çıkarlarını kamu yararı gibi göstermemek, gerekirse, kamu yararı lehine kişisel çıkarlarından feragat etmek zorundadır*"

KAYNAKÇA

- AKBULUT, Ali Rıza (2003). "*Tax Compliance*" (*Vergiye Gönüllü Uyum*), Vergi Dünyası, Sayı: 266, Ekim, ss.89-97.
- AKGÜÇ, Öztin (2001). "*Vergileme ve Ekonomik Sorunlar*", **Vergi Dünyası**, Sayı: 239, Temmuz, ss.9-11.
- AKTAN Coşkun Can; Dilek DİLEYİCİ; Özgür SARAÇ (2002) **Vergi, Zulüm ve İsyân**, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- AKTAY, Yasin (2003). "*Sivil Toplum ve Sıkıntıları: Oryantalizm, Şiddet, Vesaire...*", **Sivil Toplum Düşünce&Araştırma Dergisi**, Yıl:1, Sayı: 1, Ocak-Şubat-Mart, ss. 51-61.
- ANDREW, Fewler (1992) "*NGO Futures: Began Aid; NGDO Values and Fourth Pactia*", **Third World Quarterly**, 21(4), pp. 589-605.
- ARIOĞLU, Osman (2000) "*Vergi Kanunları ve Ekonomik Koşullara Uyum*", **Vergi Dünyası**, Sayı: 229, Eylül. ss.28-30.
- BES Genel Merkezi Gelir İdaresi Çalışma Grubu (2005). **Gelir İdaresinin Yeniden Yapılandırılması Üzerine Notlar**, <http://www.bes.org.tr/yorum.htm>, Erişim Tarihi: 06.08.2005, Saat: 15.00.
- BROWN, L. David and D. C. KORTEN (1989). "*Understanding Voluntary Organizations*", Washington D.C., **World Bank, Country Economics Department**, September. p.3-9.

- ÇAĞAN, Nami; Ahmet KUMRULU; Mualla ÖNCEL (1993). **Vergi Hukuku**, Savaş Yayınları, Ankara.
- ÇAHA, Ömer (2003). “*Bir Kez Daha Sivil Toplum Üzerine*”, **Sivil Toplum Düşünce&Araştırma Dergisi**, Yıl:1, Sayı: 1, Ocak-Şubat-Mart, ss. 27–28.
- DOH, Jonathan P. and Hildey TEEGEN (2004). “*Globalization and NGOs: Transforming Business, Government and Safety*”, **Future Survey**, Vol: 26/6, ss.20-32.
- GÖYMEN, Korel (2004). “*Küresel Sivil Toplum: Gereksinme, Fırsatlar ve Engeller*”, **I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi**, Biga İ.İ.B.F., Çanakkale, 4-6 Haziran.
- GÜDER, Nafiz (Editör) (2004). **Sivil Toplumcunun El Kitabı**, Sivil Toplum Geliştirme Programı, Yerel Sivil Girişimler Projesi, Ankara, Kasım.
- HEREKMAN, Aykut (1989). **Kamu Maliyesi (Genel Vergi Kuramı)**, Cilt II, Sevinç Matbaası, Ankara.
- JHAMTANI, Hira (1996). “*The Imperialism of Northern NGOs*” **Earth Island Journal**, Summer, Vol: 11, Issue: 3, p.10-12.
- KAMAT, Sangeeta (2003). “*NGOs and the New Democracy: The False Saviors of International Development*”, **Harvard International Review**, Spring, pp.65–69.
- KARADAĞ, Ahmet (2003). “*Demokratikleşme ve Sivil Toplum: Liberal Düşünce Topluluğu*”, **Sivil Toplum Düşünce&Araştırma Dergisi**, Yıl:1, Sayı: 4, Ekim-Kasım-Aralık, ss.45–54.
- KESKİN, Ferde (2000) “*Sivil Toplum Kuruluşlarında Etik*”, **Sivil Toplum Kuruluşları ve Yasalar-Etik-Deprem**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, Haziran.
- KIRBAŞ, Sadık (1999). **Vergi Hukuku (Temel kavramlar, İlkeler ve Kurumlar)**, 11.Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, Ekim.
- KÖKER, Levent (Röportaj) (2004). “*Çoğulculuk Olmadan Demokrasi ve Sivil Toplum Olmaz*”, **Sivil Toplum Düşünce&Araştırma Dergisi**, Yıl:2, Sayı: 5, Ocak-Şubat-Mart, ss.93–104.
- KUÇARDI, İoanna (2000). “*Etik ve Etikler*”, **Sivil Toplum Kuruluşları ve Yasalar-Etik-Deprem**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, Haziran.
- LIVERNASH, Robert (1992). “*The Growing Influence of NGOs in the Developing World*”, **Environment**, Volume:34, No:5, pp.12-43.
- ODABAŞ, Hakkı (2001). “James M. BUCHANAN’ın Demokrasi Anlayışı”, **James M. Buchanan’ın Kamu Tercih Ve Anayasal İktisat Alanındaki Katkılarının Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir: DEÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/buchanan-life-legacy/turkce-kaynaklar/buchanan-demokrasi.htm, Erişim Tarihi, 01.02.2004, Saat: 11.00.
- PETRAS, James (1997). “*Imperialism and NGOs in Latin America*”, **Monthly Reviews: An Independent Socialist Magazine**, December, Vol:49, Issue:7, pp.429–441.
- PETRAS, James (1999). “*NGOs: In the Service of Imperialism*”, **Journal of Contemporary Asia**, 1999, Vol:29, Issue 4, pp.429–441.
- PORTER, Gina (2003). “*NGO, and Poverty Reductioning a Globalizing World*”, **Progress in Development Studies**, 3(2), pp.131-145.
- Sivil Toplum Geliştirme Programı (STGP) (2003). “*AB’ye Göre Sivil Toplum*”, **Sivil Toplum Düşünce&Araştırma Dergisi**, Yıl:1, Sayı: 4, Ekim-Kasım-Aralık, ss.131–134.

- SMILLIE, Ian (1997). “NGOs and Development Assistance: A Change in Mind. set?”, **Third World Quarterly**, Vol:18, No:3, pp.563–577.
- TOBB (2005). **TOBB’da Değişim ve Dönüşüm: M. Rifat Hisarcıkoğlu ile TOBB’da Değişim ve Dönüşüm**, TOBB, Aydoğdu Ofset, Mayıs.
- TOBB, (2005). **Basında TOBB**, 60. Genel Kurul Mayıs–2004-Nisan 2005, Aydoğdu Ofset.
- TOSUN, Gülgün Erdoğan (2003). “Birleştirici Demokrasi Devlet-Sivil Toplum İlişkisinin Yeniden Yapılandırılması için Bir Analiz Aracı Olabilir mi?”, **Sivil Toplum Düşünce&Araştırma Dergisi**, Yıl:1, Sayı: 1, Ocak-Şubat-Mart, ss. 29–45.
- TUNÇAY, Mete (2003). “Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Kavramlar” **Sivil Toplum Düşünce&Araştırma Dergisi**, Yıl:1, Sayı: 1, Ocak-Şubat-Mart, ss. 9–13.
- TURGAY, Ali (2000). “Yurttaş İnişyatifleri ve Yasal Çerçeve”, **Sivil Toplum Kuruluşları ve Yasalar-Etik-Deprem**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, Haziran.
- Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı (1998). “Sivil Toplum Kuruluşları: Kavramlar” **Sivil Toplum Kuruluşları, Üç Sempozyum**, Numune Matbaacılık, İstanbul, Mart.
- Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı (2003). “Düşünen Sivil Toplum: Felsefi Yaklaşımlar-Açılımlar”, **Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu-XIII**, Step Ajans, İstanbul, Aralık.
- TÜRKÖNE, Mümtaz’er (2003). “Devletli Sivil Toplum”, **Sivil Toplum Düşünce&Araştırma Dergisi**, Yıl:1, Sayı: 2, Nisan-Mayıs-Haziran, ss.53–58.
- YERELİ, Ahmet Burçin; Metin MERİÇ (1992). “Vergilendirme Yetkisi ve Kamu Kaynaklarının Etkin Kullanımı”, **Maliye Yazıları Dergisi**, Nisan-Haziran.
- YILDIZ, Özkan (2004).“Sivil Toplum, Demokrasi ve Çoğulculuk”, **Sivil Toplum Düşünce&Araştırma Dergisi**, Yıl:2, Sayı: 5, Ocak-Şubat-Mart, ss. 85–92.

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15-16 Ekim Çanakkale

SOSYAL REFAH DEVLETİ VE SİVİL TOPLUM

KURULUŞLARI:

FARKLI GELENEKLER

F. Dilara DEMİR

Boğaziçi Üniv.Siyaset Bil.ve Ulusl.İlşk.
2.sınıf öğrencisi

Volkan YILMAZ

Boğaziçi Üniv. Siyaset Bil.ve Ulusl.İlşk.& Sosyoloji
2.sınıf öğrencisi

GİRİŞ

Serbest piyasa ekonomisinin sınırlarının genişlemesi ve bu genişlemenin insan temel hak ve hürriyetlerinin minimum düzeyde her yurttaşına sağlanması amacıyla vergi yoluyla yeniden dağıtımını esas alan sosyal refah devletini krize sürüklemesi sonucunda sivil toplum kuruluşları-devlet, devlet-vatandaş, STK-vatandaş arasındaki ilişkiler de dönüşmeye başladı. Bu dönüşüm sırasında, neo-liberal uygulamaların baskın hale geldiği ülkeler ise devletin vatandaşına karşı yerine getirmesi gereken eğitim, sağlık, yaşlı bakımı, afete müdahale vb. yükümlülüklerinin önemli bir kısmını sivil toplum kuruluşlarına devretmeye başladı. Bu devir, hükümet dışı ve kar amacı gütmeyen kuruluşlar olarak tanımlanan sivil toplum kuruluşlarını sosyal politikanın bizzat uygulayıcısı konumuna getirmeye başladı. Buna karşın bu dönüşüme tepki gösteren sosyal demokrat gelenek, 2. Dünya Savaşı sonrası işçi sınıfı hareketleriyle sosyal devletin ortaya çıkması ve insan hakları söyleminin bir araç olarak kullanılması gibi önemli kazanımların sivil toplum kuruluşlarınca göz ardı edilmemesi gerektiğinin altını çizmekte. Bu noktada sorulması gereken sorular: siyasi gelenekler ışığında sosyal politika bağlamında devlet-STK, devlet-vatandaş, STK-vatandaş ilişkileri nasıl bir dönüşüm geçirdi? Bu dönüşümün ne gibi yansımaları oldu? Sivil toplum kuruluşları sosyal politika açısından ne gibi tercihler yapabilirler?

Sivil toplum kuruluşlarının genel olarak çalışmalarını gerçekleştirdikleri eğitim, sağlık, afete müdahale, kalkınma gibi alanlar aynı zamanda sosyal devletin vatandaşlarına karşı yükümlülükleri olarak tanımladıkları alanlar. STKların devletin yükümlülüğündeki bu alanlarda rolleri son yıllarda sosyal devletin dönüşmeye başlamasıyla iyiden iyiye önem kazandı. “STK’lar evrensel alana, toplu yarar alanına geçtikleri zaman da, devlet yerine var olmak veya devlete karşı koymak ya da devleti tamamlamak ikilemi içinde yer alırlar. Bu çok ciddi bir sorun, çünkü devlete karşı güç konumunda olmak, çok hoş bir tavır gibi geliyor. Fakat bunun getireceği ikinci adım, devletin yapacağı hizmetlerin özelleştirilmesinde aracı olmak; “devlet yapmasın, biz yapalım” fikri. Bunu İzmit Körfezi depremi sırasında çok yakından gördük;”devlet yapmasın biz yapalım, bizim girişimimizdir, biz yapacağız”. İyi ama o zaman da bir sosyal yardım hizmetinin özelleştirilmesinin bayraktarlığını yapmış oluruz.”(İnsel, 2004). Sivil toplum kuruluşlarının kendi içinde özellikle Marmara depreminde başgösteren bu siyasi tercih farklılıkları bizi dünyadaki siyasi gelenekler ve konuyla ilgili örnekler ışığında STK-devlet ilişkisinin dönüşümünü ve bunun vatandaş ile hizmet veren ilişkisine yansımalarını incelemeye yönlendirdi.

Liberal söylemin sivil toplum kuruluşlarını üçüncü sektör olarak tanımlamasının nedeni kamu ve özel sektörün dışında kalan alanda yalnızca hizmet üretimi ile sınırlaması. Bununla bağlantılı olarak, devletin piyasanın eline bırakılmayacağı endişesiyle içinde bulunduğu sağlık, eğitim, afete müdahale vb. konuları yeni bir sektör olarak tanımlayıp, kar amacı güdülmezsizin bu görevlerin Friedrich August Von Hayek'in belirttiği gibi merkezi ekonomik planlamayla insanların özgürlüklerini ve ihtiyaçlarını kısıtlayan devletin dışında yapılmasını hedeflemektedir. Yalnız, insan temel hak ve hürriyetlerini her vatandaşına minimum düzeyde sağlamakla yükümlü sosyal devletin vatandaşlarına hak temelli ve dolayısıyla evrensel tanımlanmış hizmetlerinin sivil toplum örgütlerine devredilmesi durumunda bu alanda eşitlik ve evrensellikten bahsetmek mümkün olamayacaktır. Bu nedenle Hollanda ve Polonya örneklerinde görüldüğü gibi sosyal güvenlik konularındaki merkezi devletin yetkilerinin yerel yönetimlere devredilmesini ve yerel yönetimlerin sivil toplum örgütleriyle işbirliği içerisinde çalışmasını, fakat sivil toplum örgütlerinin hak temelli hizmet verici konumuna gelemeyeceğinden ötürü, devletin sosyal hakların sağlayıcısı olarak üzerine düşenleri yapması için, gerçekleştirdikleri sosyal sorumluluk projelerinin yanısıra strateji geliştirerek hak söylemine dayalı savunuculuk görevi görmelerini öneriyoruz.

İlk bölümde sosyal politika bağlamında sivil toplum kuruluşlarına farklı siyasi geleneklerin ne şekilde yaklaştığından, ikinci bölümde sosyal politikanın uygulayıcısı olarak refah devleti ve sivil toplum kuruluşları arasındaki farklardan, üçüncü bölümde Türkiye'de devlet-STK, devlet-vatandaş, STK-vatandaş ilişkileri ve STKların farklı duruşlarından, son bölümde ise politika önerimizden bahsedeceğiz.

1. BÖLÜM

SOSYAL POLİTİKA BAĞLAMINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA FARKLI BAKIŞLAR

Sivil toplum kuruluşlarının son 10 yıldır ekonomik, sosyal ve politik anlamda pek çok yararı olduğu öne sürülerek popülaritesinin artması hiç de tesadüf değil. Modernleşmenin de bir çeşidi gibi görülen daha çok batıya ait sivil toplum kuruluşları kavramı yoksulluk, anti demokratiklik, işsizlik, eğitimsizlik gibi pek çok sorunun çözümü olarak görülmeye başlamıştır. Sol görüşlü partiler de, sağ görüşlü partiler de politik ajandalarına sivil toplum kuruluşlarını kattılar. Bu popülaritenin ideolojik ve pratik nedenleri var. Sol kanat 'tabandan gelen bir gelişme' ile, yoksulluğun getirdiği bağımlılıkla mücadele etmek için, daha güçlü olmak ve mukavemet sahibi olmak için organizasyonel kapasitelerini artırma amacıyla geleneksel hayırseverliği dönüştürmek adına STKları bir yol olarak görmektedir. Sağ kanat ise anti-devletçilik, adem-i merkezileşme, sosyal yardım sisteminin lağvedilmesi ve devletlerin kendi sürdürülebilirliklerini sağlamaları gibi neo-liberal politikalarını uygulamada STKları kullanabileceğini düşünmektedir (Cross 1997).

Devlete ait kamusal alana ve özel sektöre ait pazar alanına alternatif yaratan STKlar üzerinde (Otto 1996), "Oligarşinin Değişmez Kanunu" (Iron Law of Oligarchy) nda Fisher (1994), tarafından elitler baskın olsa ya da STKlar devlet tarafından yönlendirilseler dahi alternatif bakış açısı önerdikleri, alternatif bir rota çizdikleri için toplumdaki dengeleyici unsurlardan biri olduğu vurgulamaktadır. Liberal anlayışa göre, STKlar devlet ve piyasa alanından farklı olarak daha katılımcı tanımlanırlar, bu nedenle de toplumun ihtiyaçlarını daha yakından görme şansına haizdirler. Bu da onlara ihtiyaçları belirlemede meşruiyet kazandırır. Liberal bakışa göre, bir STK ne kadar yerel ve katılımcıysa o kadar meşrudur (Cross 1997) .

STKların yoksula yardım, sağlık, eğitim, yaşlı ve çocuk bakımı sağlamak vb. sosyal refah devletinin görevlerini giderek artan bir şekilde üzerine alması muhafazakarların da ilgisini çekmiş ve bu yolun özelleşmeye ve devletin fonksiyonlarının merkezîyetçilikten uzaklaşmasına yol açacağından dolayı devlete tehdit oluşturabileceğini düşünmelerine neden olmuştur. Bu nedenle, devlet tarafından kurulan sivil toplum örgütleriyle (GONGO) bu alanda devlet egemenliğinin korunması yolunu seçmişlerdir.

James Petras, bir sosyalist olarak STKların sosyal devlet eliyle yapılması gereken hizmetleri ucuza üstlenince solu zaptettiği, yok ettiği ya da içine çekerek zayıflattığı kanaatinde. Ancak kaçırmamız gereken bir nokta da, STKların Endonezya, Tayland ve Hindistan'da görüldüğü gibi devlet tarafından solun bastırılmasıyla açığa çıkan sosyal hareketler olarak baş göstermiş olduğudur. Petras'a göre sosyalizm açısından bakıldığında, STKların bütünlükçü olmayan, kompartmanlara ayrılmış yapısı tehlike yaratmaktadır. Ancak Murat Belge bu iki kavramı sentezlemiş ve görüşlerini neo-Marksist Antonio Gramsci'yle temellendirmiştir (Yardımcı 2005).

“Gramsci İtalya’ da sosyalizm için getirdiği formülasyonlarda şiddete ve silahlı mücadeleye dayalı bir yöntem önermemiş ve sosyalist mücadele yönteminin temelde legal, temelde silahlı değil, temelde ideolojik ikna mekanizmalarına dayalı olmasının gerekliliği üstünde durmuştur. Bunun nedeni Gramsci'nin ülkeler denenmiş ve başarılı olmuş bir süreci, model olarak benimseyip belirlenmiş bir arasındaki toplumsal yapı farkını gözetmesi ve bu bağlamda belirli konjonktürde başka topluma uygulamaya koymanın sosyalist dogmadan başka bir şey olmadığına inanmasıdır. Önemli olan her toplum yapısına uygun deneyimi inşa etmek ve bu doğrultuda ilerlemektir.” (Yardımcı 2005). Şebnem Yardımcı'nın Sosyal Demokrasi Vakfı'nın internet sitesinde belirttiği gibi;

“Belge, proletarya diktatörlüğü yerine proletaryanın kol ve kafa emeğini temsil eden bir sosyalist partiyi; onun toplumdaki fiziksel, fiili ağırlığıyla da desteklenen, kitlelere geleceğin toplumu hakkında aydınlık, gerçekçi bir resim çizerek sunan, uzun vadeli mücadeleyi savunmaktadır. Bu bağlamda sivil toplum bir model olarak değil, varılması özlenen bir hedefi düşünmenin yardımcı bir ögesidir. Belge’ ye göre sivil toplum, toplumun devlet müdahalesine uğramayan ve kendi dinamiğini üretilip bu dinamikle özerkliğini koruyan alanları ise ve böyle bir yapılanma yurttaşların bireyler ya da gruplar olarak merkezi otorite karşısında öz ve karar hakkına sahip olmalarını sağlıyorsa, geleceğin sosyalizmi çerçevesinde de böyle bir yapılanmanın temel alınmasında yarar vardır. Sosyalizm kitlelerin malı olmalıdır. Sosyalizm için sorun, belirli bir merkezin komutlarıyla ve disiplinli bir şekilde kalkınma yolunda uygun adım ilerlemek değil, mallarla birlikte düşüncelerin ve değerlerin de paylaşılmasını öngören eşitlikçi ve özgürlükçü siyasi ilişkilerin kurulduğu organik bir toplum yapısına yönelmektir. Komuta değil iknadır sosyalizmin ilkesi ve bu ilke komuta gibi merkezden çevreye, tek-yönlü değil, sırasında çevreden merkeze, çok-yönlü çalışmalıdır.” (2005).

Görüldüğü gibi sosyalizm de STKlar konusunda kendi arasında ayrılıyor. Bunun nedeni hem tek bir STK tanımı ve örgütlenmesinden söz edilememesi, hem de subjektif katkıların yapılarak ideolojilerin farklı açılardan yorumlanması olabilir. Demokratikleşme ve katılımcılığa vurgu yapan STKların sol tarafından sosyalizme gidişin yolu olarak kullanılabilmesi düşünülmektedir. Ancak Enternasyonal Sosyalizm haftalık elektronik dergisinde STK kavramının neo-liberalizm temelli olduğunu düşünenler, STKları emperyalizmin ajanları olarak görebiliyorlar (Ungpakorn). Fakat, STKları yalnızca neo-liberal söylem üzerine tanımlayanların yanıldıklarına dair örnekler

de mevcut. Örneğin, Kanada'daki STKların büyük kısmı 2001 Nisan'da şirket kapitalizmi ve emperyalizme karşı toplu eylem yapmışlardır. Her ne kadar daha sonra hükümetle şirketler kapalı kapılar ardında uluslararası serbest ticaret hakkında görüşmelere devam etmiş olsa da devlet ve şirketler toplumdan gelen baskıyı göz ardı edememiştir. Bu belki sadece bir örnek ama STKların sadece neo-liberal söyleme ait olmadığını, bir demokrasi ve haklar söylemini de temsil edebileceği gerçeğini göstermektedir (Brock 2001).

2.BÖLÜM

SOSYAL POLİTİKANIN UYGULAYICISI OLARAK

SOSYAL REFAH DEVLETİ VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

1929 Ekonomik Bunalımı'nın getirdiği koşullara göre yeniden yapılanmanın sosyo-politik alandaki kuramsal yansıması sosyal refah devleti olmuştur. Refah devleti, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sanayileşmiş ülkelerde çalışan kesimle, iş dünyası ya da işverenler-devlet arasında varılan bir uzlaşmaya dayanak olarak ortaya çıktı. Refah Devleti bir anlamda çalışan kesimlerin siyasi örgütlerinin liberal dogmalara baş kaldırısı biçiminde de tanımlanabilir (Şaylan 1995 ss.40-60).

Refah devletleri yeniden dağıtım düşüncesi esas alınarak kurulmuştur ve her zaman bir gruptan diğerine kaynak transferini işleme koyarlar, diğer bir deyişle sosyal gruplar arasında bir çeşit dayanışma vardır. Dayanışma, toplumdaki daha genç ve yaşlı kişiler arasında, işi olanlar ve işsizler arasında, toplumda durumu iyi olan ve o kadar iyi olmayanlar arasında, sağlıklı olanlar veya hasta ve sakat olanlar arasında vb. açıkça görülebilir. Birbirinden değişik refah devletlerinde sosyal gruplar arasındaki dayanışma ilişkileri farklı şekillerde ifade edilebilir ve kurumsallaşabilir (Pestoff 1995 s.23).

Fakat sosyal devletin serbest piyasa ekonomisinin genişlemesiyle ve yatırımların uluslararası arenada esneklemesiyle, verginin yalnızca maliyet artırıcı bir unsur olduğu fikrinin yerleşmesiyle vergilendirme gittikçe zorlaştı. Vergilendirme ile elde edilen gelirin yeniden dağıtılması yoluyla minimum bir yaşam standardı oluşturmaya çalışan sosyal devletin yavaş yavaş güç kaybetmesiyle sivil toplum kuruluşları sosyal devletin yükümlülüklerini bir bir üzerine almaya başladı. Ekonomik küreselleşmenin sonuçları sivil toplum kuruluşlarını devlete karşı güçlendirdi. Yani globalleşme, sosyal refah devletinin güç kaybının ana nedeni. STKlar boşluğu dolduruyor. Tabii paralel olarak aynı anda, sosyal devletin çöküşü nedeniyle haklar yok olmaya başladığı için, sivil toplum kuruluşları da hak üretmediği için, STKlar o açığı başka bir yöne kapıyor, o da, toplumsal dayanışmanın yok olmuş unsurlarını doldurmaya çalışıyor. Bu anlamda da tabii ki olumlu bir katkıda bulunuyor. Bazı STK'ların özellikle globalleşmenin karşısında durup, "globalleşmeye karşıyız, sosyal devlet insanların bazı haklarını yerine getirmelidir" diye, sadece talepte bulunmalarının ötesinde, onu bir köşeye bırakıp, "bu globalleşme dünyada zaten olacak birşey, bari olumsuzluklarını giderecek birtakım toplumsal dayanışmalar yaratalım" fikri geliyor (Yentürk 2004).

Sosyal refah devleti olarak kalacaksa, o alan kamu alanı olarak yapılmalıdır, kamu kurumunun yetkileri alanında olmalıdır. O bir soyut dayanışma alanı, haklar alanı olmalıdır. Çünkü sivil toplum kuruluşları, sosyal dayanışmayı haklar üzerinden sağlayamazlar; sosyal refah devleti haklar üzerinden sağlar. Ben, Ahmet, Mehmet, Giresunlu, Ordulu, Trabzonlu değil, 300 milyondan aşağı geliri olan her hane halkı elli milyon lira alacak; bu bir haktır, asgari gelir hakkı (İnsel, 2004). Sivil toplum kuruluşlarının doldurmaya başladığı bu alan aynı anda yeni bir toplum-hizmet sağlayıcı ilişkisini de beraberinde getirdi. Toplum ile hizmet sağlayıcı arasındaki ilişki hak

söylemiyle oluşan eşitler arası biçiminden çıktı. ‘Mülkiyetin mutlak sahibi bireylerin’ kendi seçtikleri ihtiyaç sahipleri ile arasında cereyan eden asimetrik bir ilişkiye evrildi. Fakat, sivil toplum örgütleri toplum ile hak üzerinden bir hizmet ilişkisine giremez; hak yaratmak yalnızca toplumun tüm fertlerinin ortak üyeliği bulunan devletin tekelindedir.

Edwards ve Hulme’un tam da bu noktada çok önemli bir soruları vardır. STKların devletin yerini almaya başlamasıyla sanki ‘Toplumsal Sözleşme’ (1762) tekrar yazılmıştır ve bu yerel olduğu için meşrulaşmış, hükümetler ya da belediyeler gibi seçimle gelmemiş STKların sosyal hizmet uygulamalarını kendi alanına almasıyla devletin meşruluğunun sorgulanması söz konusudur. Daha da önemlisi STKların meşruiyetini ve yetkilerini denetleyecek herhangi bir anayasa ya da üst mekanizma yoktur (1996). Vatandaşlar STKların hizmetlerini şikayet etmek için nereye başvuracak? Şu anki durumda, STKlar yalnızca fon veren kuruluşlara karşı sorumlular. Bu da STKların Meyer’in tanımıyla ‘serbestçe at koşturan problemi’ (free rider problem). Kısaca neo-liberal söylemin istediği gibi devletin çok küçüldüğü ve sosyal hizmet/güvencelerin STKlar tarafından sağlandığı bir dünyada yetkiyi denetleyecek, sınırlandıracak, STKların sorumlu olduğu bir mercinin/kurum ya da kuruluşun olmaması durumu var. Halbuki sosyal devlet, planlamaya dayalı ve bu planlamayla ilerde vatandaşlarının temel hak ve hürriyetlerinin minimum düzeyde sağlanması amacıyla çalışmalar yapar.

Sosyal devletin çözülmesi sürecinde, geçmişte hak olarak belirlenen hizmetler artık sivil toplum kuruluşlarının eliyle asimetrik bir hayırseverlik ilişkisine dönüşmeye başladı. İhtiyacı olanla olmayan arasında ayırım yapmadığı öngörüsüyle güven kaybeden sosyal refah devletin yerini bu kez ihtiyacı belirleyen sivil toplum kuruluşları aldılar. Buna ek olarak, sosyal devletin kuşaklar arası dayanışmayı (İnsel 2004), evrensellik ve eşitlik ilkesine göre yeniden dağıtım idealini esas alan yaklaşımının yerini, neo-liberal söylemle birlikte bireyin yapacağı yardımı, sosyal refah devletinde olduğu gibi kim olduğunu bilmediği bireylere değil kendi seçtiklerine vermesinin bireyin hakkı olduğu fikri aldı. Bu bakış açısı, sosyal devletin her yurttaşına onurlu yaşam sağlama yükümlülüğünü ve bu yükümlülüğü kendine biçerken inandığı mülkiyet hakkının mutlak olmadığı öngörüsünü çökerterek, mülkiyet hakkının mutlaklığının altını çiziyor.

Sosyal refah devleti ile STK ilişkisi genel olarak tamamlayıcı bir ilişki şeklinde tanımlanabileceği gibi, neo-liberal açıdan bu iki önemli mekanizma birbirine rakip hale gelmiştir. Bunun üzerine uluslararası fon kuruluşlarında devlet ve sivil toplum kuruluşları arasında çekişmelere rastlanmış ve devlet kendi sivil toplum kuruluşlarını kurmaya yönelmiştir. Bu anlamda sivil toplum kuruluşlarına yalnızca devletin açıklarını kapatan hizmetler üretmekten çok hak söylemi üzerinden bir toplumsal savunuculuk üretmek görevi de biçilmesi de mümkündür. Ancak unutmamak gerekir ki, evrensel refah devletleri hayırseverce dayanışma ilişkilerini dışlamaz. Sosyal refah hizmetlerini temelde kamu sektörü aracılığıyla bütün vatandaşlara sağlanan vatandaşlık hakları olarak görürler, böylece hayırseverliğe dayanılması ihtiyacını azaltırlar (Pestoff 1995 s. 24).

3. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DEVLET-SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI İLİŞKİSİ VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ FARKLI DURUŞLARI

Tarih Vakfı'nın hazırladığı ve yönetmenliği Can Dündar tarafından yapılan "Türkiye'de İnsan Hakları ve Sivil Toplum Gelişiminin Görsel Anlatımı: Önce İnsan!" adlı belgeselde belirtildiği gibi Türkiye'de sivil toplum hareketinin canlanması Marmara depremiyle olmuştur. Devletin afete acil müdahale konusundaki açık yetersizliği karşısında, özellikle Marmara depremi sonrasında, halkın gözünde kimi STK'ların olumlu bir imaja sahip olmalarının ardında yatan belirleyici faktörün, bu STK'ların apolitik kimliklerinin öne çıkması olduğu üzerinde düşünülmeli ve sivil olanın doğasının politik olduğu hatırlanmalıdır (Akşit *et al.*, 2002). Ayrıca unutulmamalıdır ki STKların en önemli görevlerinden biri topluma haklarını talep etmesi için farkındalık kazandırmasıdır. Amartya Sen diye Hint kökenli Nobel ödüllü bir iktisatçı vardır, der ki: "Ezilmişlik ve yoksulluk, sadece fakirlik değildir, sadece para eksikliği değildir, birincisi toplumda eksik haklara sahip olmaktır. İkincisi, eksik haklara sahip olduğunun bilincinde olmamaktır. Üçüncüsü de bu hakları talep etme olanağı ve yetkisi olmamaktır." (İnsel 2004). Yalnızca topluma gerekli hizmeti sağlamak, kısa dönemde ihtiyaçları giderecek fakat hak farkındalığını ve savunuculuğunu yapmak uzun dönemde daha olumlu ve sürdürülebilir sonuçlar yaratabilecektir.

Marmara depremi sonrasında, devletin yetersiz kaldığı alanlarda çalışan sivil toplum örgütlerinin devlet kurumlarına yaklaşımı her ne kadar kendilerini siyaset dışı olarak tanımlasalar da, siyasi tercihleri hakkında açık ipuçları verdi. Bir çok sivil toplum kuruluşu için durum şu şekilde özetlenebilirdi: Deprem, hükümet mensuplarına göre, "siyasi ve idari yapıyı da çöktürmüştü". Ayakta kalan ise, medyanın gözdesi AKUT'tu. Özelleştirme cephesi yeni bir simge bulmuştu. Kuşkusuz, yaygın olarak "sivil toplum örgütleri" olarak adlandırılan bütün kuruluşlar, AKUT, EMEP, Türk Tabipleri Birliği, Türkiye Eczacılar Birliği, hatta şeriatçı vakıflar, kimi yalnızca halkın acılarını azaltmak, mümkün olan herkese her yardımı yapmak aşkıyla, kimi mesleki ahlak ilkelerinin gereği olarak, kimi doğrudan siyasal rant elde etmek için bölgeye giden her örgüt, hatta şirketler, holdingler, hantal bürokrasinin durumu kavramasından çok önce, enkaz altından insan çıkarmaya, ekmek dağıtmaya, çadır kurmaya, hasta sağaltmaya başlamıştı. Yunanistan, İsrail ekipleri iş başındaydı, Sivil Savunma ve Kızılay ortada yoktu. "Sivil toplum" becerikli, çabuk, içten ve candan çalışıyordu. "Devlet olmadan da işini görüyordu", hatta, "devlet olmasa daha iyiydi!" (Çubukçu 1999). Görüldüğü gibi deprem sonrası kısa dönemde önemli başarılarla imza atmış sivil toplum hareketi, kendi içinde iki farklı ekole ayrıldı: artık bu devletin sosyal hizmetleri sağlayamayacağını ve bu yetkileri STKlara devretmesi gerektiğini düşünenler; devletle ortak çalışarak kurumların STKların deneyim aktarımı ve işbirliğiyle dönüştürülmesi gerektiğine inananlar.

Sosyal politikanın tek uygulayıcısının sosyal refah devleti olması gerektiğini kendisine yol haritası olarak belirleyen ekolden bir meslek odası yöneticisi Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının üye, gönüllü, profesyonel çalışan ve yöneticileri ile yapılan bir araştırmada sivil örgütlenmeler ile eleştirisini bu şekilde dile getirmişti: "...Son dönemde bir kavram kargaşası yaşanıyor. Sivil toplum örgütleri (STÖ'ler), aslında devletin yapmak zorunda olduğu bir takım işlevleri yerine getirmeye soyunabiliyorlar, ama bu yanlış. STÖ'nün görevi devlete işlevini yaptırmaktır; onun işlevini yapmak

değildir... STÖ'ler bir anlamda demokratik baskı gücünü kullanarak devleti denetleyen kurumlardır. STÖ'leri devletin yerine ikame etmek anlayışı tehlikeli bir anlayıştır... Oysa ki bize yerleştirilmeye çalışılan, STÖ'ler gelsin devlete yardımcı olsun mantığı..." (Akşit *et al.*, 2002).

Bunun yanında neo-liberal ekolün sivil toplum kuruluşlarını üçüncü sektör olarak tanımlamasının nedeni kamu ve özel sektörün dışında kalan alanda yalnızca hizmet üretimi ile sınırlaması. Bununla bağlantılı olarak, devletin piyasanın eline bırakılamayacağı endişesiyle içinde bulunduğu sağlık, eğitim, afete müdahale vb. konuları yeni bir sektör olarak tanımlayıp, kar amacı güdülmeksizin bu işlerin yine devletin dışında yapılmasını hedeflemektedir. Yoksulluğun yok edilmesinde vakıflar eliyle mikro krediler dağıtılması gibi yöntemleri benimsemektedir. Yalnız, insan temel hak ve hürriyetlerinin her vatandaşına minimum düzeyde yani onurlu yaşam düzeyinde sağlaması gereken sosyal devletin görevleri bir vatandaşın "hakkı" olduğu için evrensel bir biçimde sağlanırken bir sivil toplum örgütüne devredilmiş bu alanda eşitlik ve evrensellikten bahsetmek zor. Yaşlılık ve işsizlik gibi öngörülemeyen bireysel risklerin toplumsallaştırılması olarak tanımlanan sosyal devlet (İnsel 2004), bireysel çıkarın ötesinde bir "kamu yararı" kavramıyla ortaya çıkıyor. Ve tüm meşruiyetini bu bütünsellik üzerinden kuruyor.

Ayrıca neo-liberal bakış açısı merkezi devletin hantal, bürokratik ve yolsuz durumunu sosyal hizmetlerin STKlara devri için dayanak olarak kullanıyor. Bu noktada, devlet veyahut kamu girişimlerinin büyüklükleri itibariyle edindikleri görel bir miyopluk hatta körlük olduğunu da kabul etmeniz lazım (İnsel 2004). Bu bağlamda, STK-devlet ilişkilerinde STK temsilcilerinin de devletin yaklaşımı ile ilgili sorunları mevcut:

"Marmara depremini takip eden dönemde yardım çalışmalarında STK'lar ve devlet kurumları arasında işbirliği yaşanıp yaşanmadığı yönünde STK üye ve yöneticilerinin düşüncelerine bakıldığında, önemli bir kısmı (% 41) işbirliği yaşanmadığını, bundan daha az oranda bir kısmı ise (%28), işbirliği yaşandığını düşünmektedir. Örneklemin %31'i ise, bu konuda belli bir fikirlerinin olmadığını dile getirmişlerdir. STK'lar ve devlet arasında işbirliği yaşandığını düşünenlerin bir kısmı bunun gönüllü olmaktan uzak bir zorunluluktan kaynaklandığını vurgulamışlardır. STK'lar ve devlet arasında samimi bir işbirliği yaşandığını düşünenler, özellikle kriz merkezleri çatısı altında ortak çalışmalar yürütüldüğünü ve tüm bunların geçmişe oranla STK'lar ve devlet arasında iletişim kanalı kurulmasına katkıda bulunduğunu söylemişlerdir. Diğer taraftan, STK'lar ve devlet arasında bir işbirliği gerçekleşmediğini belirten üye ve yöneticiler ise, temel olarak devletin geleneksel, merkeziyetçi tutumunu sürdürerek, yetkisini paylaşmadığını ve STK'ların etkinliklerini kısıtlamaya çalıştığını ifade etmişlerdir. Ayrıca, herhangi bir ortak çalışma ve organizasyon yürütme deneyiminin olmayışı da bu türden yakınlaşmaları engellemiştir. Bir diğer tespit de STK'lara karşı devletin tutumunun aynı olmadığı, bazı STK'larla ortak çalışmalar yürütürken, bazılarına karşı dışlayıcı olduğu şeklindedir." (Akşit *et al.*, 2002).

Görüldüğü gibi, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de sosyal refah devletinin sıkıntıya düşmesi sonucunda STK-devlet ilişkilerinde STKlar farklı yöntemler ve vizyonlarla yollarına devam etmişlerdir.

SONUÇ

Sonuç olarak, ortak stratejik bir planlama gerektiren gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımındaki ve bölgeler arasındaki eşitsizliklere, sağlık ve eğitim sorunlarına STK'ların tek başına çözüm getirmesi beklenemez. Bunlar sosyal devletin görevidir. Devlet rolünün STK'lar tarafından doldurulmasının olanağı yoktur. Birinci sorumluluk

devlettendir, ama devlet STK'lara olanak yaratmalı, onlarla ortaklık kurmalı ve yönetim alanını genişletmelidir (Şenatarlar 2001 ss. 15-16).

İktidar dışı bu kurumlar yaptıkları aktivitelerle siyaset alanında farklı hedeflere hizmet ettiklerinin farkına varmalıdırlar. Bizim önerimiz, STKların uzun dönemli stratejilerini uzun mücadelelerin sonucunda elde edilen sosyal hakları ve ona bağlı olarak sosyal refah devletini ve yaratılan insan hakları söylemi üzerinden kurmalarındır. “Devletin de Hollanda'da bulunan çözüme referansla, adem-i merkezizetçi bir sosyal devlet yapısı; yani sosyal refah devletini merkezi bir yapılanmadan, bütünüyle belediyelere havale etmesi gerekli. Sivil toplum kuruluşlarını belediyelerle beraber çalışır hale getirmek; sosyal yardım dağıtma mekanizmasını bütünüyle yerel idarelere havale etmek; işsizlik sigortasını, işsizlik yardımını, asgari gelir yardımını, çok çocuklu bekâr anne yardımını yerel yönetimlere havale etmek.Yerel yönetimlerin de bunu, gönüllülük temelinde çalışan STK'larla beraber yürütmesini sağlamak.” (İnsel 2004).

KAYNAKÇA

- Akşit B., Tabakoğlu B. ve Serdar A. 2002, *Ulus-Devlet, Küreselleşme ve Cemaatçilik Arasında Sıkışan/Gelişen Sivil Toplum*, Dikmen, Türk Sosyal Bilimler Derneği ve İmaj Yayınları, Ankara, ss. 401-427.
- Cross, John C. 1997, Development NGOs, the State and Neo-Liberalism: Competition, Partnership or Co-conspiracy, *basım: Proceedings of the Fourth Annual AUC Research Conference*. Amerikan Üniversitesi Mezunları Araştırmaları ve Çalışmaları Ofisi, Kahire.
- Çubukçu, Aydın. 1999. İmkansız Bir Reformculuk Bayrağı: “Sivil Toplum”, *Evrensel Kültür* (94).
- Edwards, Michael and David Hulme., 1996, Too Close for Comfort? The Impact of Official Aid on Nongovernmental Organizations, *World Development*, Cilt 24:6., ss.73-961.
- Fisher, J., 1994, Is the Iron Law of Oligarchy Rusting Away in the Third World?, *World Development*, Cilt 22:2, ss.129-143.
- İnsel A, *Sivil toplum, STKlar ve gönüllülük* (panel ses kaydı) 2004, İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Meyer, Carrie., 1992, A Step Back as Donors Shift Institution Building from the Public to the 'Private' Sector, *World Development*, Cilt 20:8., ss. 26-1115.
- Otto, Diana. 1996, Nongovernmental organizations in the United Nations system: The emerging role of international civil society, *Human Rights Quarterly*, 18 Şubat , ss.41-107
- Rousseau, Jean Jacques. 1762, *The Social Contract or Principles of Political Right*. çeviri G. D. H. Cole.
- Pestoff, Victor A. 1995, “Beyond Exit and Voice: Citizens as Co-Producers”, in *The EGOS Colloquium in İstanbul*.
- Petras, James. 1997, Imperialism and NGOs in Latin America, *Monthly Review*, bkz. <http://www.theorganizer.org/Globalization/NgosImperialism.html>
- Şaylan, Gençay. 1995, *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Şenatarlar, Burhan. 2001. *Sivil Toplum Kavramı Üzerine Tartışmalar*, A. Anadol (Ed.), Avrupa Birliği, Devlet ve STK'lar, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, ss. 9-16.
- Türkiye'de İnsan Hakları ve Sivil Toplum Gelişiminin Görsel Anlatımı* (belgesel) 2004, Tarih Vakfı.

Yardımcı, Şebnem. 2005, *Sivil Toplumcu Sol ve Murat Belge*, Sosyal Demokrasi Vakfı Köşe Yazıları bkz.
http://www.sodev.org/modules.php?name=Kose_Yazilari&file=yazi_oku&sid=23
Yentürk, Nurhan. *Sivil toplum, STKlar ve gönüllülük* (panel ses kaydı) 2004, İstanbul Bilgi Üniversitesi.

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15–16 Ekim Çanakkale

**TÜRKİYE’ DE UYGULANAN İSTİKRAR VE YAPISAL UYARLAMA
PROGRAMLARI VE KARŞILAŞILAN SOSYAL VE EKONOMİK
MALİYETLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Mustafa ÇALIŞIR

Sakarya Üniv. İ.İ.B.F.

Ekonomi politikaları genel olarak, makro ekonomik dengelerin hangi yönde ve nasıl değiştirileceğine ilişkin yaklaşımları kapsamaktadır. Gayri safi milli hasıla (GSMH) ve fiyat düzeyi gibi makro ekonomik dalgalanmaların en aza indirilmesi için uygulanan politikalar istikrar politikaları olarak ifade edilmektedir. Başlıca ekonomik istikrarsızlık şekilleri enflasyon, işsizlik ve ödemeler dengesi açık ve fazlalıkları olduğu göz önünde bulundurulduğunda istikrar politikalarının amacı bu istikrarsızlıkların ortadan kaldırılması biçiminde ifade edilebilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bu tip istikrarsızlıkların piyasalar ve fertler üzerinde tahrip edici etkilerinin giderilmesi için acil önlemlerin alınması kaçınılmazdır. Ancak bu önlemlerin beklenen sonucu sağlamadığı durumlarda istikrar politikaları olarak adlandırılan uygulamalar önemli maliyetler yüklediği de bir gerçektir.

Bu çalışma özellikle IMF destekli istikrar politikalarının ne tür toplumsal maliyetler pahasına gerçekleştirildiği Türkiye özelinde incelenecektir. Bu amaçla önce istikrar politikaları hakkında teorik yaklaşımlar gözden geçirilecek, daha sonra Türkiye uygulamalarına değinilecektir. Son olarak uygulanan iktisat politikaların topluma yüklediği ekonomik ve sosyal maliyetler üzerinde durulacaktır.

1. İSTİKRAR POLİTİKALARI YAKLAŞIMLARI

1.1. İstikrar Politikası Tanımı ve İçeriği

Ekonominin finansal ve reel kesiminde oluşan dengesizlikleri gidermeyi amaçlayan istikrar programları uzun yıllardan beri gelişmekte olan ülkelerde sık sık uygulanmıştır. Ülkeleri radikal istikrar programları uygulamaya yönelten temel nedenler; hızlanan enflasyon, ödemeler dengesi darboğazı, finans piyasalarında ve reel kesimde yaşanan ciddi boyuttaki dengesizliklerdir. Yüksek enflasyon genellikle artan dış borçlar ve bütçe açıklarından kaynaklansa da, borçlardaki artışın ya da bütçe açıklarının nedeni ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Ülkelere özgü farklı nedenlere rağmen, benzer ekonomik kriz yaşayan ülkelerde uygulanan istikrar programlarının özellikleri de zaman içinde değişime uğrayabilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik istikrar programları genellikle ödemeler dengesini iyileştirme, kamu açıklarını azaltma ve enflasyonu düşürme gibi geniş anlamda makroekonomik amaçları gerçekleştirmeye yöneliktir. Başka bir deyişle, istikrar programlarının temel amacı, var olan kaynaklar ile değişen ihtiyaçlar arasında bozulan dengeyi kurmak ve ekonomiyi yeniden yönlendirmektir. Programları gerekli kılan, içsel veya dışsal faktörlerin sebep olduğu ekonomik istikrarsızlıklardır.

1.2. İstikrar Programı Türleri

1950’li yıllardan itibaren istikrar programları açık ekonomilerde 1990’lı yıllar boyunca da geçiş ekonomilerinde uygulanmakta ancak zaman içerisinde programların içerik ve metotları değişime uğramaktadır. Öncelikle burada Ortodoks ve Heterodoks

istikrar programlarının yanı sıra IMF tipi yapısal istikrar programlarının özellikleri hakkında bilgi verilecektir.

1.2.1. Ortodoks İstikrar Politikaları

İstikrar programlarının temel hedefi ekonomide bozulan arz ve talep dengesini yeniden sağlamak olduğundan çözümü de arz ve talep yönlü politikalar olarak iki grup altında incelenebilir. Bu politikalar arasındaki fark, iyileşmenin talebi kısarak mı yoksa arzı genişleterek mi sağlanacağı noktasında yoğunlaştığı ifade edilebilir. Talep yönlü politikalar talep baskısını azaltmak amacıyla sıkı para ve maliye politikaları uygulanarak nihai talep düzeyini kontrol altına almayı amaçlar.

Arz yönlü politikalar ise reel mal ve hizmet hacmini artırmayı hedeflemektedir. Üretim araçlarının daha etkin kullanımını ve üretim hacmini artırmak için uygulanan fiyat ve kur politikalarının, vergi ve sübvansiyon politikalarının, ticaret kısıtlarının ekonomide yarattığı olumsuzlukları gidermeyi hedefler. Bunu yanı sıra, yeni kapasite oluşturarak uzun dönem tam kapasite üretim dengesini talep genişlemesini de içerecek biçimde uyumlaştıran yatırım tasarruf teşvikleri ile eğitim ve teknolojik gelişmeyi sağlayan politikaları içermektedir.

Bu politikaları kesin bir çizgi ile ayırmak mümkün değildir Ancak, arz yönlü politikalar daha uzun vadeli uygulama sürecine ihtiyaç duyması, sektörel önceliklere haiz olması mikro karetkerli olması gibi belirgin özelliklere sahipken talep yönlü politikalar ise makro ekonomik karaktere sahiptir.

Ortodoks programlar bu açıdan bakıldığında makro denge hedeflerinin öncelik kazandığı programlardır. Makro denge -mal ve hizmet fiyatları ile ücret ve kurların istikrarını da içeren- parasal ve reel dengenin sağlanması ile ifade edilebilir. Fiyat dengesinin sağlanması, yani enflasyonun düşürülmesi konusunda ortodoks programlar, sıkı maliye, sıkı para politikası ve ticaretin serbestleştirilmesi ile sabit kur politikasından oluşmaktadır. Kamu harcamalarının azaltılması, gelirlerin artırılması, para arzının daraltılması ve ticaret engellerinin kaldırılması gibi politikalar ortodoks politikalarıdır. Sıkı maliye ve para politikalarının ekonomide daralma yaratmasıyla fazla talebin ve böylece enflasyonun düşmesi beklenir.

Ortodoks politikalar uluslararası kuruluşlar tarafından genel kabul gören ve istikrarı sağlamanın olmazsa olmaz koşulu sayılan politikalarıdır. Bu politikalar reel dengenin kurulmasında ve bütçe açığının kapatılmasında başarılı olmakta, fakat fiyatlar arasındaki (ücret, fiyat, kur, faiz) dengenin kurulmasında başarıları ise tartışılmaktadır. Bu noktada fiyat ve ücret politikaları gündeme gelmekte ve Ortodoks programların görece fiyat dengesinin kurulmasıyla ilgili eksik yönleri kapatılmaya çalışılmaktadır(Bahçeci, 1997:5).

1.2.2. Heterodoks İstikrar Politikaları

Heterodoks programlar ücret ve fiyat kontrollerini içeren gelir politikalarından oluşur. Heterodoks programları ortodoks programlardan ayıran en önemli özellik, gelir politikalarının da geçici olarak kullanılmasıdır. Heterodoks programların amacı, enflasyonu hızla ve kalıcı bir şekilde düşürmektir. Enflasyonun düşürülmesinde heterodoks programlar ortodoks programlardan daha etkilidir. Enflasyon heterodoks uygulamaların başında hızlı düşüş gösterirken Ortodoks uygulamalarda yavaş düşmektedir. Tek başına uygulandıklarında programların başarı şansı azalmaktadır. Nitekim heterodoks programlar 1980'li yılların ortalarına kadar tek başına uygulanmasına rağmen kalıcı başarı sağlanamamış ve daha sonraki uygulamalarda Ortodoks programlarla birlikte uygulanmıştır. Reel dengenin kurulması ve mali

disiplinin sağlanması Ortodoks, fiyatlar arası dengesizlik ise heterodoks politikalarla sağlanabilmektedir.

Heterodoks programların uygulanması ancak sınırlı durumlarda tavsiye edilmektedir. Örneğin, Costa Rica ve Filipinler'de olduğu gibi enflasyonun herhangi bir şok sonrası aniden yükseldiği hiperenflasyon ülkelerinde şok politikalar iyi fikir değildir. Çünkü enflasyona geçici gözüyle bakılır. Enflasyonist beklentiler yoktur. Heterodoks programlar ancak enflasyonun geçmiş dönemlerden bugüne taşındığı - *inertia*- yüksek kronik enflasyon ülkelerinde etkindir ve/veya yararlı olabilirler (Bahçeci, 1997:6-9).

Yüksek fakat görece olarak sabit enflasyon durumunda da şok programlarının başarılı olabileceği ispatlanmıştır. Enflasyonist beklentilerin kırılması için ekonomik rejim değişikliği gereklidir. Ücret ve fiyat kontrollerini içeren şok programlarını eğer kamu sektörünün büyüklüğünü azaltmayı amaçlayan yapısal reformlar ve Merkez Bankası tarafından finanse edilmeyecek şekilde yapılacak düzenlemeler ile desteklenirse başarılı olabilmektedir. Yapısal reformların olmadığı bir şok programı uygulanırsa, sonuç başarısız olmaktadır. Yapısal reformları uygulamanın zor olduğu durumlarda kademeli politikalar alternatif seçenek olabilmektedir.

1.2.3. IMF Tipi Yapısal İstikrar Programları

IMF, bildiği gibi ödemeler dengesi krizine düşen ülkelerin krizi atlattık ve daha sağlıklı ekonomik yapıya kavuşmaları amacıyla kriz ekonomilerine dış destek sağlama amacını da güden bir uluslararası örgüttür.

IMF, üye ülkelerde ve küresel düzeyde ekonomik ve finansal gelişmeleri ve politikaları izler ve üyelerine tavsiyelerde bulunur. Buradaki amaç, sağlıklı ulusal (finansal) sistemlere ve ihtiyatlı saydam makroekonomik politikalara dayalı olan serbest fakat düzenli sermaye hareketlerini olanaklı kılacak daha sağlıklı uluslararası finansal sistemi inşa etmektir. Böylece serbest işleyen uluslararası finansal sisteme entegrasyonun sağlanması hedeflenmektedir (Sönmez, 2000:48).

IMF tipi istikrar programları ülkenin dış dengesizliklerini düzenlemek için programlar hazırlamaktadır. Bu programlar para, maliye ve kur politikalarından oluşur ve neoklasik ve monetarist yaklaşımlarla hazırlanır. Dış ödemeler dengesindeki sürdürülemeyen açıkların finanse edilmesi karşılığında kuruluş, ülkelere bazı politikaların uygulanmasını istemektedir. Temel hedef açığa neden olan fazla talebi düşürmektir. IMF tipi programların içerdiği politikalar kur politikaları, para politikaları, maliye politikaları ve ticaret politikaları şeklinde özetlenebilir.

Kur politikalarında amaç; devalüasyonun görece fiyat yapısını değiştirerek ihracatı artırıcı, ithalatı kısıtıcı özellikleri yanı sıra talep yönünden reel gelir ve harcamaları azaltıcı ve kaynak dağılımını etkinleştirici özelliklerini kullanma temeline dayalı bir istikrar programı uygulamaktır. Devalüasyonun net etkisi ihracat ve ithalatın talep esnekliklerine ticarete konu olan ve olmayan malların üretim içindeki paylarına bağlıdır.

Para politikalarında ise amaç; para arzını ve kredi hacmini kısırarak harcamaları azaltmak bunun yanı sıra, ekonomide kaynak kullanımını daha etkin hale getirmektir. Sıkı para politikaları olarak ifade edilebilecek bu uygulamalar, faizlerin artışı, sermaye kaçışının engellenmesini, tasarrufların artmasını ve tüketim talebinin kısılmasını da hedeflemektedir. Para politikasının dolaysız kontrol araçlarından olan kredi limiti ve faiz oranları bu amaçla kısa dönemde kredi hacminin kontrol edilmesi amacıyla kullanılır. Bunun yanı sıra dolaylı araçlardan açık piyasa işlemleri ile piyasalardaki likidite hacmi ayarlanırken, zorunlu karşılık oranları ile rezerv paranın,

disponibilite oranları ile ise borç alıp verme işlemlerinin kontrolü sağlanır. Doğrudan kontroller yerine dolaylı araçlardan yararlanılması program esneklik kazandırır.

Ticaret politikası dış ticareti liberalleştirmeye yönelik politikalarından oluşur. Tarifelerin düşürülmesi, ihracat teşviklerinin kaldırılması ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile ülkenin rekabet gücünün artması hedeflenmektedir.

IMF tipi programlarda arz yönlü politika araçlarından da faydalanmaktadır. Bunlar üretimi arttırmayı ve kaynak kullanımını daha etkin hale getirmeyi amaçlarlar.

IMF'in krize giren ülkeye dış borç vermek için gerekli gördüğü, performans hedeflerini içeren bazı koşulları vardır. Ülke eğer bu koşul ve performans hedeflerini kabul edip, gerçekleştirmeyi taahhüt ederse "stand-by" anlaşması imzalanır ve dış kredi sağlanır. Ülke IMF programı uygulaması sürecinde kararlaştırılan makroekonomik performans hedeflerine uymakla yükümlüdür.

Krediler performansa bakılarak periyodik olarak belirlendiğinden, eğer performans hedefleri tutturulamazsa, IMF kredi vermektен vazgeçebilir ya da hedeflerini yeniden gözden geçirilmesini isteyebilir. Performans hedeflerinin tutturulamadığı bazı durumlarda, ülkeler yeni hedef belirlemek yerine programa devam etmemeyi tercih edebilirler.

IMF programlarının başlıca performans hedefleri; Merkez Bankası rezervlerinde istenen minimum artış, Merkez Bankası varlıklarına getirilen sınır ile kamuya getirilen iç ve dış borç sınırından oluşmaktadır. Ayrıca IMF ve ilgili ülke arasında, GSMH artışı, kur hedefi, enflasyon artışı, kamu kesimi borçlanma gereği (KKGB) ve cari açık gibi temel ekonomik göstergelerle ilgili birlikte karar verilen hedefler belirlenebilir.

IMF'nin birinci hedefi ödemeler dengesi sıkıntısını çözmek, ikinci hedefi ise enflasyonla mücadele etmektir. IMF programlarının bir problemi, dış dengeyi düzeltirken geçici de olsa enflasyon artışının yaşanmasıdır. Çünkü devalüasyon içeren istikrar çabaları genellikle enflasyonist baskı oluştururlar. Devalüasyon ve yüksek faizler kamu reel borç servisini arttırarak, kamu borçlanma gereğini artırır.

Böylece istikrar girişiminde kısa dönemde istenmeyen sonuçlar oluşur. Bu noktada Bazen IMF'nin müdahalesi politik ya da başka açılardan problemlili olduğunda, ülkeler IMF tarafından hazırlanan program yerine, IMF programlarına benzer programları kendileri hazırlayarak uygulamaya koymaktadırlar. ortodoks politikaların ücret ve fiyat kontrolleriyle birleştirilmesi enflasyonun geri dönüş etkisini kıracak ve ortodoks politikaların daha etkin olmalarını sağlayacaktır. IMF programlarının en çok eleştirili toplayan yönlerinden birisi, programlarda heterodoks öğelere pek fazla yer verilmemesidir.

İstikrar programlarında nominal çıpa (anchor) kavramına sıklıkla rastlamaktayız. Buna, Nominal Çıpaya Göre İstikrar Programları adı verilmektedir. Çıpa uygulanmasında amaç ekonomide bir veya birkaç değişkenin sabit tutulmasını ifade eder. Kronik enflasyon ülkelerindeki istikrar süreçlerinde ortodoks politikalara ek olarak kur, para arzı, ya da ücretlerden birinin ya da birkaçının sabit tutulması ile enflasyon düşürülmeye çalışılmaktadır. Seçilen nominal çıpanın artış hızı enflasyon oranının altında sabit tutulduğunda, belli bir süre sonra enflasyon oranının bu orana yaklaşacağı varsayılmaktadır. Nominal çıpa seçimi istikrar sürecini etkilediği için, istikrar programlarının önemli bir parçasıdır. Hangi koşullar altında, nasıl bir çıpa seçilmesi gerektiği üzerinde çeşitli tartışmalar vardır.

İstikrar programları seçilen nominal çıpaya göre de sınıflandırılabilirler. Örneğin, kurun sabit tutulduğu programlara "kura dayalı istikrar programları"

(exchange ratebased stabilization), para arzının sabit tutulduğu programlara da “paraya dayalı istikrar programları” (money-based stabilization) denir. Genellikle ortodoks özellikler taşıyan programlarda kur ya da para arzı sabit tutulmaktadır. Fiyat ve ücretlerin çıpa olarak seçildiği programlar ise heterodoks programlardır (Bahçeci, 1997:10-15).

2. TÜRKİYE’DE UYGULANAN İSTİKRAR PROGRAMLARI

Yaşanan deneyimler sonucu devlet merkezli ve karma ekonomik sistem olarak adlandırılan yapılanmalar farklı dönemlerde Türkiye’de de uygulama alanı bulmuştur. Bu çerçevede Cumhuriyetin ilk yıllarında zamanın ve ülkenin ihtiyacı doğrultusunda devleti öne çıkaran ekonomik düzenlemeler yapılmıştır (Karluk, 1994:129).

Kalkınma süreci boyunca Türkiye’de uygulanmakta olan 1980 öncesi ithal ikameci politikalar ile 1980 sonrası dışa açık ekonomi politikaları, ekonomide istikrar arayışları çabalarıyla birlikte sürdürülmüştür. Bu istikrar arayışları 1958 yılından başlayarak günümüze kadar IMF ile 19 kez stand-by anlaşmasının yapılmasını gerektirmiştir (Tablo 1).

Tablo: 1
IMF İLE YAPILAN STAND-BY ANLAŞMALARI

	BAŞLANGIÇ TARİHİ	VADE (Ay)	Miktar (Milyon)*
1	4 Ağustos 1958	12	25,0
2	1 Ocak 1961	12	37,5
3	30 Mart 1962	9	31,0
4	15 Şubat 1963	11	21,5
5	15 Şubat 1964	11	21,5
6	1 Şubat 1965	12	21,5
7	1 Şubat 1966	12	21,5
8	15 Şubat 1967	11	27,0
9	1 Nisan 1968	9	27,0
10	1 Temmuz 1969	12	27,0
11	17 Ağustos 1970	12	90,0
12	24 Nisan 1978	24	300,0
13	19 Temmuz 1979	12	250,0
14	18 Haziran 1980	36	1.250,0
15	24 Haziran 1983	12	225,0
16	4 Nisan 1984	12	225,0
17	8 Temmuz 1994	14	610,5
18	Aralık 1999	36	22.858,0
19	4 Şubat 2002	36	19.488,2

* 1970 Yılına kadar olan değerler Dolar, bundan sonrakiler ise SDR cinsindedir.

Kaynak: Ferhat EMİL,H. Hakan YILMAZ, “Kamu Borçlanması İstikrar Programları ve Uygulanan Maliye Politikalarının Kalitesi: Genel Sorunlar ve Türkiye Üzerine Gözlemler”,**ERC Working Papers in Economics** 03/07 September 2003 <http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series03/0307.pdf>, Mahfi Eğilmez, “İlk Stand-By Ve İlk Konsolidasyon”, **Radikal**, 15.03.2005.

Türkiye’nin makro ekonomik yapısını incelediğimizde kronik enflasyon makro ekonomik dengesizliklerin temelini oluşturmuştur. Enflasyonun bir sonucu olarak görel

fiyatlardaki değişim gelir dağılımını bozarken öte yandan enflasyonist ortamın yarattığı belirsizlik ortamı yatırım ve üretim potansiyelini düşürmüştür. Yüksek kamu açıkları mali piyasalar ile para piyasalarında baskı yaratarak enflasyon beklentilerine süreklilik kazandırmış ve yüksek enflasyonun neden olduğu belirsizlikler ekonomik birimlerin piyasa sinyallerini yanlış algılamalarına yol açmıştır. Bu yüzden mali piyasalardaki risk priminin yükselmesi nedeniyle reel faizlerin artışı sanayi yatırımları ve kaynak dağılımını olumsuz etkilerken kamu finansman dengesinde önemli açıkların kronik biçimde yaşanmasına neden olmuştur.

Türkiye 1980 sonrasında ithal ikameci stratejiden vazgeçip dışa açık piyasa ekonomisine geçiş kararı çerçevesinde dış ticareti liberalleştirmiş, ihracata yönelik sanayileşme stratejisi geliştirmiş ve mali piyasaların geliştirilmesi yönünde önemli çalışmalar yapmıştır. 1989 yılında küreselleşme süreci çerçevesinde uluslararası sermaye hareketleri tamamen serbest bırakılmış ve özelleştirme girişimleri hızlandırılmıştır. Uygulanmak istenen önlemlerin istikrarlı bir politik ortamda yapılamamış olması ülke ekonomisinin krizlerle yüz yüze kalmasına yol açmış, bu durum değişim sürecini geciktirmiş ve sorunların giderek kronikleşmesine yol açmıştır. Bu çerçevede IMF ile yapılan anlaşmalar gündeme gelmiştir. Aşağıda 1980'li yıllardan günümüze IMF ile yürütülen istikrar politikalarının gelişimi açıklanacaktır.

2.1. 1980'li Yıllarda İstikrar Programları

1980'li yıllara Türkiye 24 Ocak 1980 istikrar kararları ve liberalleşme politikaları ile girdi. 1980- 1990 yılları arasında sürdürülen istikrar ve liberalleşme politikalarında izlenen strateji şu şekilde özetlenebilir.

i. 24 Ocak 1980 tarihinde ortodoks tipli istikrar kararları bir şok strateji (soğuk hindi) izlenerek yürürlüğe konulmuştur.

ii. 24 Ocak 1980 tarihini izleyen günlerde orta vadeli olarak dış ticaret finansal piyasalar sermaye hareketleri vergi politikaları bütçe politikaları fon politikaları gibi ortodoks içerikli reform kararları aşamalı olarak yürürlüğe konulmuştur.

iii. Türkiye'de 1980'li yıllara kadar benimsenen ithal ikamesi tipi endüstrileşme modeli terk edilerek ihracata yönelik endüstrileşme stratejisi benimsenmiş ve ihracatı teşvik etmek için çeşitli politikalar yürürlüğe konulmuş ve bunu destekleyici kurumlar oluşturulmuştur.

iv. 1980'li yıllarda kamu sektörünün ekonomideki payının küçültülmesi ve KİT'lerin özelleştirilmesi gündeme gelmiştir.

v. 1980'li yıllarda izlenen ekonomi politikalarında monetarist politik yaklaşımlar daha ağırlıklı olarak uygulanmasının yanı sıra Keynesyen esinti taşıyan arz yanlı görüşlerin de etkisinin olduğu uygulamalar benimsenmiştir (Parasız, 1998:190-191).

1980'li yıllarda istikrar politikası uygulamalarının etkilerine göz attığımızda; 1980'li yıllara kadar GSYH içinde *ücretlilerin payı* %27-29 arasında seyretmişken 1980-1988 döneminde toplu sözleşme ve grev kanunlarının değiştirilmesiyle ücretin GSYH içindeki payı hızla gerilemiş 1980 yılında %24,8 olan payı %18, 8 ekonomi kadar düşmüştür. Bu oran 1990 yılı başında %32 olarak gerçekleşmiştir.

1985 yılında Katma Değer Vergisi uygulamasına geçilerek Gelir ve Kurumlar Vergisi ikinci plana geçmiştir. Gelir vergisi yalnız çalışanlardan alınırken Kurumlar vergisi ise sermaye şirketlerinin oto finansman olanaklarını artırmaya yönelik biçimde düzenlenmiştir. Bu arada vergi muafiyet ve istisna oranları sürekli olarak artırılarak önemli kısım gelir gelir dışı bırakılmıştır. Sonuçta, maaş ve ücretlerin yurt içi faktör

gelirleri içindeki payı 1980’de 26,6 iken 1988 de %15,8’ekonomi düşmüştür. Yine bu dönemde tarımın payı %23,87’den %14’ inerken faiz ve rantın payı %49,47’den %14’ekonomi inmiştir (Parasız, 1998:192).

24 Ocak kararlarının devamı olarak kamu otoriteleri 1980 yılında finansal sektörü yeniden yapılandırıcı önlemlere başvurmuşlardır. Bu düzenlemeler yoluyla faiz oranları üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmış, ticari ilişkilerin yeni tip finansal kurum ve araçlarla teşvikine yönelik kararlar alınmıştır. Finansal liberalizasyon ile şu hususlar amaçlanmıştır (Parasız, 1998:208):

- i. Düzenlemeler sayesinde reel olarak negatif olan faiz oranları yükseltilecek ve banka sisteminin rekabete açılması ile tasarruflar ve mevduatlar artırılabilecek
- ii. Kaldıraç düzeyi yüksek özel sektör firmalarının faiz oranlarındaki yükselme sonucu borçluluklarının azalacağı, öz sermayelerinin artacağı ümit edilmiştir. Bu bağlamda şirket sahiplerine firmalarının sermayelerini kişisel servetlerinin bir kısmını satarak artırmaları öğütlenmiştir.
- iii. Şirket iflaslarının düzenleyici olgu olduğu kabul edilmiş, özellikle gümrük duvarlarıyla korunan etkin olmayan firmaların yeni ekonomi politikalarına ya üretimlerini ihracata yönelterek uyum sağlamaları ya da piyasayı terk etmeleri arzu edilmiştir.

Finansal liberalizasyonun ilk sonuçları mevduat faiz oranlarının artışında bankalar arasında rekabetin ortaya çıkışı biçiminde oldu. 1981 yılında bankaların centilmenlik anlaşması yoluyla mevduat faiz oranlarını %50’de tutmaları kararı bazı bankalar tarafından bozuldu.

Öte yandan diğer bir rekabet mevduat sertifikaları kullanımında başlamıştır. O dönemde yeni kurulan bankerler mevduat sertifikalarının büyük bölümünü pazarlamışlardır. Bankalar piyasa paylarını artırmak için mevduat sertifikalarının pazarlanmasında bu banker kuruluşlarını kullandılar. Bankalar mevduat sertifikalarını iskontolu olarak bankerlere satmışlar, bankerlerde mevduat sertifikalarının yanı sıra kendi faiz getirili kendi borç senetleriyle birlikte halka arz etmişlerdir. Bankerlerin alım fiyatlarıyla efektif satış fiyatları arasındaki fark sonucu marjinal firmalara yüksek faizle ödünç verilmiştir.

Finansal piyasalarda faiz artırma yarışları 1981 yılının ikinci döneminde de devam ederken fon maliyetlerindeki artış kredi maliyetlerinin de aşırı ölçüde yükselmesine yol açmıştır. Bu çerçevede finans sektörünün riskliliğinde artış ortaya çıkmış ve 1983 yılında Hisarbank iflas ederken daha sonraki yıllarda İstanbul Bankası, Odibank ve Bağbank pasifleri kamu bankalarına devredilmiştir. 1980’li yıllardan sonra enflasyon hızının artması ekonomik ve sosyal yaşamda belirsizliklerin ortaya çıkmasında etkili olmuş ve sistemik krizlerinde temellerini oluşturmuştur. Sistemik krizlerin temelinde likidite sorunları vardır ve finansal piyasalarda ortaya çıkar. Böyle bir durumda yatırımcı güveni kaybolur, ekonomide çıktı ve etkinlik kaybı meydana gelir. Krize yol açan faktörler aleni değildir ve politik müdahale gerektirebilir (Örnek, Taş, 2001: 237).

Öte yandan reel sektörde firmaların içinde buldukları bu ortam girdi maliyetlerinde aşırı artışlara yol açmıştır. Özellikle kamu destekli kredi politikalarıyla desteklenen ya da kamu garantisiyle döviz kuru değişmelerinden korunana firmalar yüksek devalüasyon, yüksek maliyetli KİT ürünleri girdisi ve yüksek maliyetli faiz oranlarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Bu firmalardan sermaye yapıları zayıf olanlar, ithal ürünlerle rekabet edemeyen ve ihracata önem veren dışa dönük bir ekonominin gerektirdiği yeni

üretim modellerine geçmede zorlanan firmalar büyük güçlüklerle karşılaşmışlardır. Bazıları ise yeniden örgütlenerek yeni ortama uyum sağlamışlardır. Yeniden yapılanma sürecinde kamu otoritelerinin en belirgin kaygısı iş kaybını önlemek olmuştur. Bu çerçevede hükümetin önerdiği ya da uyguladığı politikaların temel ilkesi dara düşmüş firmaların iflaslarını engellemek amacıyla finansman sağlanması olmuştur. Bu amaçla alınan başlıca önlemler şunlardır(Parasız, 1998:210):

- i. Dara düşen firmaları kurtarmak amacıyla 1987 yılında 3332 sayılı yasa çıkartılmış, ancak bu yasa fazla rağbet bulamamıştır.
- ii. Firmalar doğrudan Hükümet garantisıyla kurtarılmıştır. Birçok operasyonda Hükümetin baskısıyla İş Bankası ya da bir başka kamu bankası kurtarma işini üstlenmek zorunda kalmıştır.
- iii. Kalkınmada öncelikli bölgelerde finansal güçlük çeken firmalara özel politikalar uygulanmıştır.
- iv. 1980'li yıllarda önce Türk ekonomisinin en önemli sorunlarından birisi de ihracata dönük olmayan bir yapıya sahip olmasıydı. İzlenen sıkı para politikalarının en önemli etkilerinden biri ihracatın artış hızında görülmüştür.
- v. Kredi politikaları açısından 1980'lerden itibaren Merkez bankasının kredilerinde reel olarak bir azalmanın olduğu gözlenmiştir. Banka kredilerinde ise 1977–1980 yıllarında reel bir düşme 1981 ve 1982 yıllarında ise artma eğilimi görülmüştür. Bununla birlikte kredilerin reel olarak değeri 1977'deki seviyesinin hala çok gerisinde kalmıştır. 1980 sonrası artan reel krediler içinde sanayi kredileri ile dış ticaret kredileri başta gelmektedir.

Öte yandan 1980'li yılların ikinci yarısına kadar devam eden enflasyon, vergide sosyal adaletin ve verimliliğin sağlanamayışı yüzünden tarım sektörüne yönelik sübvansiyonların azaltılmasıyla birleşmiş ve gelir dağılımı maaş ve ücretlilerle tarım sektörü aleyhine bozulmuştur. Türkiye'de kar faiz ve rant payının kısa zamanda iki misline yakın bir gelir transferi elde etmesinde, enflasyonun rolünün yanında vergide istenen reformların yapılamamış olması, ekonomideki aktörlerin ekonominin yapısındaki değişime intibaklarındaki gecikme etkili olmuştur.

2.2. 1990'lı Yıllarda İstikrar Programları

1990'lı yıllar Türkiye'de büyüme hızında yavaşlamanın yaşandığı yıllar olmuştur. Bu dönemde bankacılık sektörü bilançosunun milli gelire oranı önceki döneme göre artış göstermiş fakat bankacılık sektörü ekonomiye aktardığı kredileri reel olarak artıramamıştır (Özatay,2003:7). 1993 yılının Ekim ayından itibaren Hazine'nin izlediği iç borçlanma politikası nedeniyle ortaya çıkan likidite fazlasının dövize akmasıyla birlikte kriz başladığında, Merkez Bankası bankalararası para piyasasına müdahale ederek ve oldukça yüksek bir maliyet ödeyerek dövize olan yönelişi engellemiştir. Bankalararası para piyasası bir gecelik faiz oranı, kriz öncesi Mart 1994 tarihinde % 350 ile rekor seviyesine çıkmış, Nisan ve Mayıs aylarında ise % 250 ile yine oldukça yüksek düzeylerde seyretmiştir. 1994 yılının ilk üç ayında TL, dolara karşı yaklaşık % 26 oranında değer kaybetmiştir (Bahçeci, 1997: 93).

Döviz ve para piyasalarında yaşanan bu olumsuz gelişmelerden sonra, 5 Nisan 1994 tarihinde ekonomik istikrar tedbirleri alınmıştır. 5 Nisan istikrar programının öncelikli amacı;

- i. Kısa vadede bozulan dış dengeyi ve döviz piyasalarını yeniden istikrara kavuşturmak

- ii. Orta vadede mali piyasalardaki istikrarsızlığın temel nedeni olan kamu açıklarını azaltmak
- iii. Enflasyonu düşürmek
- iv. Uzun vadede sürdürülebilir bir büyüme sağlamak olmuştur.

5 Nisan istikrar programını 24 Ocak 1980 programından ayıran özelliklerden biri, sadece mal ve emek piyasalarını dengeye getirmek değil, 1989 yılından itibaren dış dünyaya açılan sermaye piyasaları ile para ve döviz piyasalarını da dengeleme kaygısı idi. Bu bağlamda alınan kararlar: Konjonktürel kararlar ve yapısal düzenlemeler olarak ikiye ayrılabilir

Konjonktürel kararlar, kamu maliyesini disipline etmeye yönelik, harcamaları azaltıcı, gelirleri artırıcı önlemler, döviz kuru, para, ücret ve fiyat politikaları ile Merkez Bankası, sermaye piyasası ve bankacılık sektörü ile ilgili önlemlerden oluşmakta idi.

Yapısal önlemler ise ihracatı artırmaya yönelik önlemler, tarım destekleme politikaları, özelleştirme, sosyal güvenlik reformu ve KİT'lere yönelik düzenlemelerden oluşmaktaydı. Konjonktürel kararlar ile kısa dönemde ekonomide bir rahatlama sağlamak, yapısal önlemler ile uzun dönemde sistemin temelindeki dengeleri yeniden kurarak, kalıcı bir istikrar ile sürdürülebilir bir büyüme ortamına girmek hedeflenmiştir (Bahçeci 1997:94).

Bu programın Ortodoks ve Heterodoks özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

Bu programda sıkı para ve maliye politikalarının izlenmesi öngörülmüştür. Kamu maliyesini kontrol etmeye yönelik olarak, harcamaların azaltılıp gelirlerin artırılması yönünde alınan önlemler sıkı maliye politikasının vazgeçilmez bir parçasıdır. Yine, Merkez Bankası kredilerinin sınırlandırılıp, parasal genişlemenin kontrol edilmesi yönündeki önlemler ve faizlerin yükselmesi, sıkı para politikasının özelliklerindedir. Sıkı maliye ve sıkı para politikasının bu öğeleri, 5 Nisan Kararları'nın ortodoks özellikler taşıdığını göstermektedir.

Öte yandan nominal değişkenlerin (ücret, faiz, kur, fiyat, vb.) belirli bir süre için kontrol altında tutulması, istikrar programlarının heterodoks özellikleri arasında yer alır. 5 Nisan Kararları çerçevesinde, memurların maaşları Nisan ayında artırıldıktan sonra Temmuz ayında sabit tutulmuş, Ekim ayında ise çok cüzi miktarda artırılmıştır. Ücretler dondurulmamış, fakat ücret artışları bütçe ödenekleri ile sınırlı tutulmuştur. KİT ürünleri fiyatları da önce artırılıp, sonra 6 ay süre ile sabit tutulmuştur. Toplu iş sözleşmelerinde ve her türlü kontratlarda, geriye dönük endekslemeden vazgeçilip ileriye yönelik bir bakış açısı getirilmeye çalışılmıştır. Bu sırada özel sektör ücret ve fiyatlarına yönelik bir dondurma söz konusu olmamıştır. Özel sektörde yapılacak olan fiyat ve ücret belirlemelerinin, kamu sektöründeki gelişmelere göre yapılması temenni edilmiştir. KİT ürünleri fiyatları Toptan Eşya Fiyat Endeksi'nde belli bir ağırlıkla temsil edildiğinden, söz konusu ürün fiyatlarını bir süre için sabit tutmanın, genel fiyat seviyesini aşağı çekici bir etki yapması ve özel sektör fiyatlarının da zaman içinde bu fiyatlara uyum sağlaması beklenmiştir. Bu açıdan 5 Nisan Kararları'nın yarı heterodoks özellikler taşıdığı görülmektedir (Bahçeci, 1997:96).

Türkiye'de bütçe açıklarının yoğun biçimde iç borçlanma yoluyla finanse edildiği görülmektedir. Bütçe açıklarının iç borçlanma yoluyla finansmanın enflasyona yol açtığı biçimindeki hipotez Sargent ve Wallace tarafından "hoş olamayan monetarist aritmetik" ismi ile ifade edilmiştir (Telatar,2002:62). Bu önermede reel faiz oranının ekonominin büyüme oranından daha yüksek olması halinde iç borcun sürdürülemezliği probleminin ortaya çıkacağına işaret edilmiştir. Diğer finansman yöntemlerine başvurmamanın veya başvurmak istemeyen hükümetlerin önündeki seçenek

para arzını artırmak olacaktır. Böyle bir durumda “sonuçta ortaya çıkacak olan enflasyonun bütçe açıklarının başlangıçta iç borçlanma yerine para arzı artışı ile finanse edilmiş olsaydı ortaya çıkacak olan enflasyondan daha yüksek olacağı” ifade edilmektedir¹.

5 Nisan Kararları'nın aksayan yönüyle ilgili sonuçlarına bakıldığında şu tespitleri yapmak mümkündür (Bahçeci, 1997: 103):

- Sıkı maliye politikası uygulamasında başarılı olunamamış, bütçe açığının artışı kontrol edilememiştir. Konsolide Bütçe'nin gelir kalemlerinde önemli artışlar kaydedilmesine ve cari bütçe harcamalarında ciddi ölçüde düşüşler sağlanmış olmasına rağmen bütçe açığı azaltılamamıştır. Bu durum iç ve dış borç faiz ödemelerinin yüksekliğinden, vergi, fon ve özelleştirme gelirleri için öngörülen artışların beklenenin altında gerçekleşmesinden kaynaklanmıştır. 1994 yılının Kasım ve Aralık aylarında konsolide bütçenin harcama kalemlerindeki iç ve dış borç faiz ödemelerinin ve savunma harcamalarının önemli ölçüde yükseldiği görülmektedir. Özellikle iç borç faiz ödemelerinden kaynaklanan bu gelişmede, faiz dışı dengede sağlanan önemli düzelmeye karşın kamunun yeterli dış borçlanma imkanı bulamaması ve geniş ölçüde net iç borç ödeyici konuma düşmesi etkili olmuştur.

- Sıkı para politikası uygulamalarında da aksaklık yaşanmıştır. Bu uygulamalara ilk aylar dışında devam edilememiş, Merkez Bankası döviz rezervlerindeki hızlı artıştan kaynaklanan parasal genişleme sterilize edilememiştir. Merkez Bankası net iç varlık hedefleri üç aylık hedefler itibariyle tutturulmasına rağmen, özellikle ay içinde haftalar itibariyle büyük dalgalanmalar kaydedilmiştir.

- Yapısal reformlar da istenen sonuçlar alınamamıştır. Yürütmeye yönelik bazı aksaklıklar ve hukuki alt yapının eksikliği nedeniyle yapısal reformlar kısa sürede gerçekleştirilememiş, bu nedenle reformlardan beklenen başarı sağlanamamıştır.

- Kamu maliyesine yönelik hedeflere de ulaşılammıştır. Dönem boyunca net dış borç ödeyici konumda olunması, istikrar sürecini olumsuz yönde etkilemiş, yeterli dış kaynağın programın hemen başında sağlanamaması ve sağlanan dış yardımın da çok sınırlı olması kamu maliyesiyle ilgili hedeflerin gerçekleştirilmesini engellemiştir.

- Kur artış hızı fiyat artışlarının altında tutulmasına rağmen, Ağustos 1994 tarihinde TCMB'nin döviz kurlarında yeni bir düzenlemeye gitmesi ile birlikte kurlarda yüksek oranlı bir artış gerçekleşmesi (yaklaşık % 7 oranında), kur hedefinin sürdürülebilirliği ile ilgili ciddi şüpheler ve belirsizlikler doğurmuştur. Türk Lirası'nın reel değer kazanmasını önlemek için yapılan müdahaleler spekülâtif döviz talebine yol açarak faizler üzerinde baskı oluşturmuştur.

- 5 Nisan 1994 istikrar programı çerçevesinde bankacılık sektöründe olası toplu çöküşü engellemek amacıyla tasarruf mevduatına güvence sağlanmıştır. Bu uygulama sonraki yıllarda da devam etmiş hatta Aralık 2000 yılında yurt dışı krediler de güvence kapsamına alınmıştır. Güvence uygulaması bankaları tasarruf

¹ Bu analiz mali politikanın dominant olduğu ve para otoritesinin devlet tahvillerine yönelik talebin yükseldiği kısıtlar altında çalışmak zorunda varsayımına dayandırılmıştır. Geniş bilgi için: Erdinç TELATAR, “Türkiye’de İktisat Politikası Rejiminin Ampirik Olarak Belirlenmesi”, **İktisat İşletme ve Finans**, Eylül, 2002, s:62.

sahiplerinin denetiminden uzaklaştırarak fon kullanımında risk faktörünün önemini azaltmış ve ahlaki riski artırmıştır (Demir, 2003:91).

2.3. 2000'li Yıllarda İstikrar Programları

Türkiye 1999 Yılında IMF ve Dünya bankasının desteğini alarak kronikleşen enflasyonu düşürmek için bir başka istikrar programı uygulamaya koymuştur. Bu programın amacı 2002'ye kadar enflasyonu tek haneli düzeye indirmek, sürdürülebilir bir kamu mali pozisyonu sağlamak, ekonomideki kronik yapısal etkinsizliklerin önüne geçmek ve sürdürülebilir kalkınma düzeyini yükseltmek biçiminde özetlenmiştir (Seyidoğlu, 2003:141).

1999 Aralık ayında IMF'ye verilen niyet mektubunda 2000 Yılı enflasyonu düşürme programının genel çerçevesini şu şekilde belirlemiştir (Güloğlu, 2001).

- a) Faiz dışı bütçe dengesinin fazla vermesi
- b) Döviz kuru ve para politikalarının yeniden belirlenmesi
- c) Sosyal güvenlik, özelleştirme vergi ve tarım konularında yapısal reformların gerçekleştirilmesi

Böylelikle enflasyonun temel kaynağının kamu açıkları olduğu ve bununla kamu kesimi finansman yönetiminden kaynaklandığı kabul ediliyor ve bu açıkların kapatılması için tedbir alınmıyordu. Bu amaçla, bir yandan kamu harcamalarının kısılması, diğer taraftan da vergi gelirlerinin artırılması kararlaştırılmıştır. Bunlara ek olarak, IMF ve Dünya Bankasından sağlanacak uzun vadeli ve düşük maliyetli kredilerle, yüksek reel faizli ve kısa vadeli iç borçlanmanın azaltılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda faiz dışı bütçe fazlasının 7,5 milyar dolar olması hedef olarak ortaya konulmuştur. Faiz dışı fazlanın üzerinde durulmasının nedeni borç stokunun milli gelire oranını kontrol etmeye yönelik kaygılardır. Bu oran iktisat politikası yürütücülerinin elindeki borç stokunun milli gelire oranını etkileyebilecekleri en hassas araçlardan biridir. Bu oranı etkileyebilecek diğer unsurlar örneğin büyüme hızı, (toplam borcun içinde döviz cinsi ve dövize endeksli kısmın ağırlığını ifade eden borcun yapısına bağlı olarak) reel kuru istikrarlılığı ve reel faizler kontrol edilmesi daha güç araçlardır. Üstelik faiz dışı fazla hedefi konusunda uygulamanın ciddiyetine inandırılan ekonomik birimler, borcun çevrilebilirliğine de ikna olurlar. Böylece daha istikrarlı kur, daha düşük reel faiz ve büyüme hedeflerinin de buna bağlı olarak gerçekleşme şansı doğabilecektir (Özatay, 2003: 9).

IMF ile varılan destekleme anlaşmasının döviz kuru ayağı ise "para kurulu" kapsamında bir sabit kur uygulanmasını öngörüyordu. Buna göre TL, 1 Dolar ve 0.77 Eurodan oluşan bir para sepetine bağlanıyor ve döviz kurunun bu sepete alacağı değer hedef alınan yıllık enflasyon oranını olan % 20 ile sınırlandırılıyordu. Para kurulu düzenlemeleri esasında Arjantin gibi Latin Amerika ülkelerinde başarılı olmamasına rağmen Türkiye'de yeniden denenmiştir. Para kurulu düzenlemesi kapsamında TC Merkez Bankası para arzını ancak ülkeye giren döviz karşılığında arttırabilecekti, iç kredilere dayanarak emisyonunda bulunabilme imkanı bulunmamaktaydı.

Yapılan anlaşma sonucu IMF Türkiye'ye 4 Milyar Dolar tutarında Stand-by kredisi Dünya Bankası ise ekonomik reform paketi için 750 milyon dolarlık kredi vermeyi onaylamıştır. 1 Ocak 2000 yılında yürürlüğe giren ve "Enflasyonu Düşürme Programı" adı verilen Program enflasyonu düşürürken ekonomiyi de daralmadan canlanmaya geçirmeyi amaçlıyordu (Uygur:167).

Program, faiz oranlarındaki düşüş, üretim ve yurt içi talebin artması ve enflasyon hızının düşmesi yönüyle başlangıçta başarılı olduğu ifade edilebilirse de; fiyat artışlarının programda öngörülenin üzerinde seyretmesi, yurtiçi talebin artışı, enerji

maliyetlerindeki artışlar, TL'nin aşırı değerlenmesi nedeniyle dış ödeme açıklarına yol açmıştır.

Bu gelişmeler sonucu kur rejiminin sürdürülebilirliği, cari işlemler açığının finansmanı, kamu kuruluşlarının reform çalışmalarının aksaması, özelleştirmenin yavaş yürümesi, ülkedeki siyasal belirsizlikler nedeniyle 2000 yılının ikinci yarısından itibaren Türkiye'ye giren yabancı mali sermaye önemli ölçüde azaldı. Para kurulu uygulamasına dayalı olarak likidite yaratmanın dış sermaye girişlerine bağlanmış olması nedeniyle sermaye girişlerindeki düşüş likidite artış hızının düşmesine, bu da faizlerin yükselmesine yol açtı. Buna paralel olarak bono ve tahvil fiyatlarındaki düşüşler nedeniyle yabancı yatırımcılar fonlarını dışarıya çıkarmaya başlamıştı. Merkez Bankası birkaç gün içinde 6 Milyar dolar dolayında döviz satışı gerçekleştirdi. Merkez Bankasının döviz rezervlerindeki azalışını takip eden panik havası krize dönüştü.

2000 yılının sonbaharına gelindiğinde TÜFE enflasyonu % 27'lerde, cari işlemler açığı GSMH'nin % 4'ü üzerinde, artan ithalat giderleri ile dış borçlara karşılık, azalan ihracat gelirlerine ve yeterli yabancı sermaye girişinin sağlanamadığı bir ortam oluşmuştu. Bu durumda devalüasyon beklentisi de artmıştı. Sonuçta yabancı fon yöneticileri plasmanlarını tasfiye etmeye başlamış ve kredilerini kesmişlerdi. Böylece yaklaşık 4 milyar 800 milyon dolarlık portföy yatırımı ülkeden çıkmış ve devalüasyon beklentisi içindeki bankalar açık pozisyonlarını kapatmak telaşıyla döviz taleplerini artırmışlardır. Piyasada artık likidite sıkıntısı had safhadadır. Merkez Bankası artan likidite ihtiyacına karşılık, IMF programı çerçevesinde belirlenen döviz rezervlerini minimum seviyede tutmak ve parasal tabanı net dış varlıklardaki artış oranında yükseltmek hedefleri uyarınca piyasa likidite vermemiştir. Döviz talebindeki artış, faiz oranları artırılarak frenlenmek istenmiştir. Faizlerin aşırı derecede yükselmesi sonucunda bünyesinde çok fazla DİBS bulduran Demirbank'a el konulmuş ve TMSF'ye devredilmiştir.

Esasında kamu kesimi borçlanma gereğinin yüksek olması devletin borçlanma zorunluluğunu artırırken aynı zamanda bankacılık kesimine devlete borç vererek daha düşük riskli ve yüksek getirili plasman olanakları sağlamıştı. Örneğin 1987-1999 döneminde bankalar üzerinden sağlanan iç borçlanma toplam iç borçlanmanın %72-93'ü arasında değişmiştir. En düşük değer %72 ile 1994 yılına ait iken %93'lük en yüksek değer 1991 yılına aittir. Bu durum, bankacılık sektöründe şu sorunlara yol açmıştır:

- Banka ve şube sayıları artmış optimal ölçekten uzaklaşmıştır.
- Özel kesimin fon kaynakları daralmıştır.
- Bankalardan kaynak bulma olanağı kamu açıklarının sürdürülmesi konusunda hükümetleri yüreklendirmiş ve açıklar devamlılık arz etmiştir (Demir,2003:96-97).

Bu yapı, zaten finansal yapısı güçlü olmayan Türk bankacılık sektörünün krize hazırlıksız yakalanması demektir. Türkiye'de bankacılık sektörü Güney Dogu Asya ülkelerinin kriz öncesi durumuna benzer bir durum arz etmekteydi. Özel bankaların birçoğu yapı itibarıyla Asya ülkelerindeki holding bankalarını andırıyordu. 1998-2000 yılları arasında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na(TMSF) devredilen bankaların birçoğu holding bankacılığı özelliği taşımakta idi ve büyük grupların elindeydi (Yaşarbank- Yaşar Grubu, Demirbank, Ulusal Bank- Cıngıllıoğlu Grubu, EGS Bank-EGS Holding, Bank Kapital- Ceylan Grubu, Sümerbank-Garipoğlu grubu ve benzeri). Tasarruf mevduatına verilen garantiler yüzünden holding bankalarının birçoğu halktan

topladıkları mevduatın büyük bölümünü kendi bünyelerindeki şirketlere usulsüzce aktarmışlar ve batık kredi olarak göstermişlerdir (Güloğlu, 2001).

Türkiye ekonomisi IMF denetimi altında olmasının rağmen böyle bir krizle karşılaşması şu gerekçelerle açıklanabilir (Ongun 2001:4):

Programın yürürlüğe konulması ve kredilerin serbest bırakılması sonrası hazine iç borçlanma faizi %32-36 bandına düşmüştü. Bu düşüş banka faizlerine de yansarak tüketim harcamalarını konut ve tüketim kredilerinde artışa dönüştürürken aktarma mekanizmasını sanayi kesimine kredi sağlanmasına yeterli ölçüde dönüştürememiştir. Ayrıca tüketimin artmasında döviz, faiz ve borsanın yatırım aracı olarak cazibesini kaybetmiş olması da etkili olmuştur.

Hazine 2000 yılında % 32-36 bandında borçlanabilirken IMF onayı ile kamu bankalarına olan görev zararı borçlarına cari piyasa faizine önce 35 sonra 26 puan ekleyerek %58-%71 faizle borçlanarak kamu açıklarının finansmanı sorunlarını ertelemiş ve iç borç stokunu düşürmeyi başaramamıştır. Bütçe açığı faiz dışı fazla hedefinin tutması sayesinde düşmüş fakat ürettiği temel ürünlerin fiyatları çıpa olarak kullanılan KİT'lerin açıkları büyümüştür.

Dış denge açısından bakıldığında ise, döviz çıpası uygulaması ithalata yönelişi kamçılama ihracat düşmüş, ihracatın ithalatı karşılama oranı % 65 ten % 50.8 düzeyine inmiştir. Sonuçta cari işlemlerdeki açık 2,8 Milyar dolar olarak beklenirken 9,8 Milyar dolara yükselmiştir.

Krizin derinleşmesini önlemek amacıyla yapısal reformların yapılmasına yönelik kararlar alındı. Bu çerçevede sosyal güvenlik kuruluşlarının açıklarının kapatılması kamuda hantallığın giderilmesi özelleştirme KİT'lerde verimliliğin artırılması gibi önlemler alındı. Mevcut destekleme anlaşması kapsamında yapılan düzenlemeler sonucu IMF den 7.5 milyon dolar tutarında yeni ek bir destek sağlandı. Ancak bu destek ek rezerv kolaylığı (Supplemental Reserve Facility) şeklinde verildiğinden vadesi çok kısa ve maliyeti oldukça yüksek olduğundan kur çıpası böylece yüksek bir maliyet ödenerek savunulmuş oldu.

2001 yılına gelindiğinde kriz ortamından çıkıldığı düşünölmeye başlanmıştır. Zira 5 Ocakta Merkez Bankası döviz rezervleri 25 Milyar doların üzerine çıkmış, 2000 Aralıkta ortalama %199 olan interbank gecelik faiz oranları ocak ayında %42'ye düşmüş, İMKB 100 endeksi 4 Ocak itibariyle 10198 puana kadar yükselmişti. Ancak 19 Şubat'ta Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasındaki siyasi tartışmalar piyasaları yeniden harekete geçirmiş ve döviz krizine yol açmıştır. Kasım krizinde TL pozisyonunda olan insanların bu gelişmeler sonrası dövize hücum etmeleri ile döviz kurunda baskılar artmış rezervleri eritmek pahasına Merkez Bankasının piyasalara müdahalesi sonuç vermeyince 22 Şubat 2001 tarihinde döviz kuru çıpası yürürlükten kaldırılarak dalgalı kura geçildiği ilan edilmiştir.

16 Şubatta 27 milyar 943 milyon dolar olan döviz rezervleri, 19 Şubat 2001 itibariyle 22 milyar 581 milyon dolara inmesiyle Merkez bankası bu tarihler arasında 5 milyar doların üzerinde döviz rezervi kaybına uğramıştır. Dalgalı kura geçiş kararından sonra dolar 688 bin TL civarından 962 bin TL'ye yükselmiştir. Artan döviz talebi, yüksek faiz yoluyla durdurulmak istenince gecelik interbank faiz oranları en yüksek % 50'den, % 6200'e çıkmış, daha sonra hızlı biçimde düşerek Şubat ayı sonunda % 103'lere inmiştir. 16 Şubatta 10169 puan olan borsa endeksi, 19 Şubatta 8683 puana inmiştir.

Öte yandan Türk Lirasının devalüe edilmesi bankaların açık pozisyonlarını yükselterek finans sektöründe hassaslığın artmasına ve reel sektöre açılan kredilerde

kısıtlamaya gidilmesine yol açmıştır. Böylece hem finansal hem de reel sektör krizden büyük ölçüde yara almıştır. Şubat 2001 kriziyle birlikte Aralık 1999 da uygulamaya konulan enflasyonla mücadele programının da sonuna gelmiş olunuyordu.

Türkiye’de Şubat krizinden sonra 15 Mayıs 2001 Tarihinde açıklanan ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) olarak adlandırılan yeni bir program yürürlüğe girmiştir. Bu program ilk kez 14 Nisan 2001 de basına açıklanmış daha sonra 3 Mayıs 2001 tarihli niyet mektubuyla da yeniden biçimlendirilmiştir. Yeni programda sürdürülmekte olan döviz kuru çapasına dayalı kur rejimi terk edilerek dalgalı kur rejimine geçilmesi kararlaştırılmıştır. Gerekli görüldüğü durumda piyasaya likidite verilmesi öngörülmüştür. GEGP ekonomideki yapısal sorunların önemini vurgulayarak, bu konuda reformlar yapılmasını hedeflemekte idi.

Ekonomide bozulan istikrarın yeniden sağlanmasında karşılaşılan güçlükler bu programda da zaman zaman yeniden revizyon yapma zorunluluğunu beraberinde getirdi. GEGP’nın 2001 yılı büyüme hedefi %-3; enflasyon oranı %52 iken, 28 Kasım tarihli niyet mektubunda büyüme oranı %-8; enflasyon oranı %65 olarak belirlenmiştir. Yine bu çerçevede, iç borçların vadesi uzatılmış ve bankacılık sektörünün açık pozisyon yükümlülüklerinin karşılanması için DİBS takası yoluyla bankacılık sektörü devlet tarafından sübvansede edilmiştir.

GEGP değerlendirmek gerekirse, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra oluşan durgunluk ortamında uygulanmaya konulan GEGP, ulaşılabılır net makro ekonomik hedefler ortaya koyamamış ve krizlerden kaynaklanan belirsizlik ortamından çıkılmasını kolaylaştıramamıştır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı kaynaklarına göre Kasım ve Şubat krizlerinden sonra 15 000’ine yakın KOBİ kapanmış ve bir milyona yakın kişi işsiz almıştır. GEGP artan işsizlik sorununa da hiçbir çözüm önerisi getirememiş, Döviz kuru politikası haricinde içerik olarak 2000 yılındaki programdan çok farklı olmayan GEGP, Türkiye’yi içinde bulunduğu durgunluk ve yüksek enflasyon ortamından çıkarmak için yeterli olmamıştır (Güloğlu, 2001).

3. IMF POLİTİKALARI VE KATLANILAN SOSYAL ve EKONOMİK MALİYETLER

IMF politikaları neoklasik iktisat teorisinin tek tip insan modeli varsayımına benzer tek düze daraltıcı bir iktisat politikası önermektedir. Buna göre, sıkı para ve maliye politikaları uygulamak suretiyle ekonomi dizginlenecek, giderler azaltılacak ve gelirler artırılacak ve böylece dış denge kurulacaktır (Öztürk, 2004:51).

Bu politikalar toplumsal dokuların farklılığını dikkate almaksızın standart tarifelerle ülkelere dikte edilmektedir. Nitekim doğu Asya tecrübesinde yaşandığı üzere ülkelerin etnik kültürel ve dini kompozisyonlarını ortak bir paydada düşünmek ve standart bir politika izlemek çeşitli zorlamalarla sosyal politikalardan vazgeçmek oldukça yıpratıcı sonuçlar vermiştir. Endonezya başta olmak üzere bölgede iç savaşlar ve çatışmalar önlenemez boyutlara ulaşmıştır.

IMF uluslararası ekonominin istikrarı fikrinden uzaklaşmıştır. Ülkelerin kırılganlıkları, toplumsal öncelikleri, karşılaşılabileceği sosyal bunalımlardan ziyade yapısal reformların derinleştirilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır.

IMF politikaları krizin çıktığı ülke ile sınırlı kalmamış aynı zamanda diğer ülkelere sıçrama eğilimi göstermiştir. Bu haliyle krizi yayan bir süreç ortaya çıkmıştır.

IMF sanayileşmekte olan ülkelere önermiş olduğu sabit veya istikrarlı kur, yüksek vergileme, tedbirsiz mali politika uygulamaları aslında mali krizleri daha da derinleştirmiştir. Kurlar istikrarlı tutulurken fiyat artışlarının önlenememesi enflasyon-kur makasının açılmasına diğer bir deyişle ulusal paranın aşırı değerlenmesine yol

açmıştır. IMF daha önce Meksika(1994), Güney Doğu Asya Ülkeleri (1997–1998) Rusya (1998) ve Brezilya üzerinde denediği politikaları Türkiye üzerinde denemiş, bunun yol açtığı krizden sonra ise sabit kura dayalı önlemler paketi uygulamalarından vazgeçtiği izlenimini vermiştir (Seyidoğlu, 2003:151). IMF politikaları bu anlamda gelişmekte olan ülkeleri birer deneme yanılma sürecin kurbanları olarak gördüğü izlenimi vermektedir.

Ayrıca bu programlardan yararlananlar krize sürüklenen ülkelerdeki esnaf, sanayici işçi gibi üretici sınıflar olmayıp o ülkeye yatırım yapan yabancı sermaye sahipleridir. Bu krediler hazinenin borçları niteliğinde olup daha sonra toplanan vergilerle geri ödenmektedir. Bu anlamda IMF kredilerinin asıl yükünü taşıyan ülkedeki vergi ödeyicileri durumundaki halkın tamamıdır. Oysa gerçekte bu krediler kurtarma operasyonu kapsamında yurt dışındaki yatırımcıların alacaklarının kurtarılmasında kullanılmaktadır. Diğer bir deyişle IMF'nin kurtarma planları dış yatırımcıları yüksek risk taşıyan yatırımlar yapma konusunda adeta bir kalkan gibi korumaktadır. Bu durumda IMF nin amacı borçlu ülkelerle alacaklıların bir araya gelerek sürdürülemez hale gelen borçları hızlı ve etkin şekilde yeniden yapılandırılmalarını teşvik edecek bir katalizör yaratmaktır (Akyüz, 2002: 8).

IMF görev faaliyet ve sorumluluklarını mali piyasaların serbestleştirildiği sermaye giriş ve çıkışlarının ve döviz kurlarının değişken ve öngörülemez biçimde nitelikte olduğu günümüz dünyasının gerçeklerine uyacak biçimde yeniden düzenlemesi gerekir. Kredilerin krizlerin ortaya çıkmasından sonra veriliyor olması, ekonomik sorunların zamanında teşhis edilememesi ve önceden koruyucu önlemlerin alınmamış olması anlamına gelmektedir. Olası sorunlara zamanında dikkat çekilerek üye ülkelere önerilerde bulunulması ve kriz yaşamaya aday ülkeleri önceden uyararak kredi olanaklarından krizden önce, daha etkin ve geniş bir biçimde yararlanmalarını sağlamalıdır (Seyidoğlu, 2003:152).

IMF politikalarının uygulanması sürecinde yaşanan krizler sürdürülemez bir iç borç dinamiğinin oluşmasına yol açmaktadır. Borç yükünün artması tüketim üzerinde azaltıcı veya artırıcı yönde ortaya çıkabilir. Borçlanma politikası, yurt dışından fon girişlerinin olmadığı durumlarda ve/veya sterilizasyon yoluyla parasal tabanın döviz girişi kadarlık kısmının düşürüldüğü durumlarda tüketimi kısma amaçlı olarak kullanılabilir. Böyle bir durumda ekonomide daralma yaşanması kaçınılmaz olacaktır. Öte yandan yurt dışından alınan borçların yurt içinde harcanması sonucunda ise tüketimin artması yani borçlanmanın genişletici etkisi ortaya çıkmaktadır. Özetle devlet borçlanmasının enflasyonist ve deflasyonist etkileri ile karşı karşıya kalmak kaçınılmaz olmaktadır.

Borçlanmanın sosyal etkileri borç yükü, gelir dağılımı ve gelirin yeniden dağılımı açısından tartışılabilir. Borç yükünü hangi kuşakların üstleneceği etrafında yapılan tartışmalar bir yana bırakılırsa, borçların vadeleri ve kullanım alanlarının seçimi toplum fertlerinin bu günkü ve gelecekteki refah düzeyleri üzerinde doğrudan etkili olacaktır. Borçlanmanın gelir dağılımı üzerindeki etkisi, devletin sermaye piyasalarından cari faiz oranlarını yükselterek borçlandığı zaman ortaya çıkar. Böyle bir durumda yükselen faiz oranları tasarruf sahipleri lehine gelir dağılımını bozarken, aynı anda yükselen faiz oranları dışlama etkisini ortaya çıkaracaktır. Yatırımlardan vazgeçilmesi ekonomiyi durgunluğa sürüklerken istihdamı da olumsuz etkilemiş olacaktır. Ayrıca bütçe kaynaklarının yatırım harcamalarından çok borç ve faiz ödemeleri için kullanılması kamusal hizmetlerin finanse edilmesinde önemli güçlüklerle karşılaşılmasına yol açacaktır (Bülbül, 2003:125-127).

IMF politikalarını ortodoks nitelikli olması yönünden hareketle Ortodoks modelin politika seçeneklerinin içeriği açısından değerlendirmek te mümkündür. Ortodoks model, merkezi sosyalizmden piyasa kapitalizmine geçişte ekonomik politika açısından egemen olmuştur. IMF, Dünya Bankası ve ortodoks düşüncenin uygulayıcıları olan gelişmiş piyasa ekonomileri muhafazakar politikaların geçiş ekonomilerine uygulanmasını sağlamıştır. Uygulanan politikalar verimlilikte düşüş, iki haneli enflasyon, artan işsizlik, döviz kurlarında düşüşler ve cari işlemlerde açık verme gibi olumsuzlukları gündeme getirmiştir. (İslatince,2004:1)

Enflasyonun yükselmesi fiyatların gelecekteki düzeylerine ilişkin tahminlerin yapılmasını güçleştirmektedir. Enflasyon düzeyindeki artışın gelecekteki enflasyona ilişkin belirsizliği artırdığı iddiası Okun tarafından ortaya atılmıştır. Okun, enflasyon ile enflasyon arasındaki pozitif ilişkiyi yüksek enflasyon dönemlerinde para politikasının öngörülemeyen hale gelmesine bağlamaktadır. Benzer şekilde Friedman para politikasının enflasyonist gelişmelere eşlik etmesi sonucu yüksek enflasyon dönemlerinde para politikasının öngörülemeyen enflasyonist gelişmelere eşlik edeceğini öne sürer. Sonuçta yüksek enflasyon sürecindeki belirsizlik artarak gelecekteki enflasyonun tahmini güçleşecek ve diğer şeyler sabitken daha yüksek toplumsal maliyetlerin ortaya çıkacağını savunur (Funda TELATAR,2003:44).

IMF politikaları gereği olarak döviz kurunun sabitlenmesi, ithal mallarını nispi olarak ucuzlatıp ithalat hacmini genişletirken ihracatı daraltmış ve cari işlem açıklarını önlenemez boyutlara ulaştırmıştır. Döviz kurlarının sabit tutulmasına yönelik çabalar sonuçta Merkez Bankasının döviz rezervleri üzerinde azaltıcı sonuçlar doğurmuştur.

Programlar kamunun dış borçlanmasını sınırlanmış olsa da özel kesimin dış borçlanmasını sınırlandırmakta etkisiz kalmış, özellikle bankalar açık pozisyonlarını kapatmak için dış borçlanmayı sürdürmüşler ve bu durumda ekonominin toplam borç düzeyi sürekli yükselmiştir.

Bankalar sistemi istikrarın sağlanamaması nedeniyle yatırımları üretken yatırımlara plase etme hedefinden uzaklaşmışlardır Bunun yerine tüketici kredilerine meyletmeleri bir yandan enflasyon üzerinde artırıcı bir baskı doğururken, öte yandan kaynakların istihdam yaratacak üretken yatırımlara tahsisini engellemiştir (Bilgin :83-85).

Ortaya çıkan krizler nedeniyle kamu borçlanma gereğinin artışı faizlerin sürekli yüksek seviyelerde seyretmesine yol açmıştır. Bu durum işletmeleri faaliyet alanları dışında faiz geliri elde etmek yolunda teşvik etmekte, işletmelerin faaliyet dışı karlılığı artarken asli faaliyetleri, etkinliği giderek aşınmaya yüz tutmakta, işletmeler iç ve dış piyasalarda pazar kaybına uğramaktadırlar.

Para arzının döviz girişine bağlandığı süreçte döviz gelirlerinin yetersizliği nedeniyle girişlerin dış borçlanma yoluyla sağlanması para arzında istikrarsızlıklara yol açmış ekonomideki likidite sorununu ağırlaştırmıştır. Bu durum işletme sermayesi sorunun ortaya çıkarmış pek çok firma batma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu firmalar piyasalarda beklentilerin karamsar hale dönüşmesinde etkili olmaktadır. Ayrıca programlar pek çok firmanın batmasına veya el değiştirmesine neden olmakta böylece servetler el değiştirmekte idi. Servet değişimi tekelleşmeyi artırmakta kaynak etkisizliği sorunun doğmasına yol açmaktadır.

IMF politikalarının hukuki sürecine ilişkin tartışmalar da gündeme gelmektedir. KİGEM (Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi) tarafından hazırlanan dava gerekçesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin ilki 30Ağustos 1958, sonuncusu ise 26 Nisan 2005 tarihinde IMF İcra Kurulu'na sunmuş olduğu Niyet Mektubu ve Stand-by

Düzenlemelerinin, yetkisiz kişiler tarafından düzenlenmiş olup, Türkiye'nin bütün varlığını ve geleceğini hukuka aykırı olarak ipotek altına alan düzenlemeler olduğu belirtilmekte ve bu düzenlemelerin Anayasa hükümlerine açık bir aykırılık taşıdığı savunulmaktadır. "1980'li yıllara kadar yalnızca IMF'den alınan borçların güvencesini sağlamak üzere hazırlanan Niyet Mektubu ve Stand-by Düzenlemeleri, 1990'lı yıllarla birlikte ekonomi dışındaki alanlarda da düzenlemeleri içermeye başlamış, 2000'li yıllardan itibaren ise sömürge ülkesinin iç yapısının düzenlenmesini andırır şekilde, yasama ve yürütmeye, hatta yargıya müdahaleyi içeren koşullar taşır hale gelmiştir. Bir Bakan ve bürokratin yetkisiz imzası ile düzenlenen Niyet Mektubu ve Stand-by Düzenlemesine dayanılarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yasama yetkisi ipotek altına alınmıştır" şeklinde iddialar dillendirilmiştir (YELDAN).

İstikrar ve yapısal uyarılama programlarının temel özelliği uygulamada ağırlığın "makro ekonomik ortam"ın stabilizasyonundan sonra yapısal uyarlamaya kaymasıdır. Dolarizasyon daralma ve enflasyonun egemen olduğu bir ekonomik ortamda yapısal reformların uygulanması çok zor olduğu gibi sosyal maliyeti de oldukça ağırlaştıracaktır (Ongun 2001:12).

Sosyal gerilimlerin artması hükümetin siyasi otoritesini zayıflatmakta piyasalarda olumsuz beklentilerin artmasına yol açmaktadır. Reformlarının başarılı olmaması ve enflasyon vergisi üzerine kurulu sistemin çökmesi halinde bu Türkiye için öngörülemeyecek daha birçok sosyal maliyetler doğurabilecektir. Türkiye'de sosyal maliyet Endonezya veya Arjantin'deki gibi büyük çapta yağmalama şeklinde ortaya çıkmayabilir belki ama, marjinal hareketlere oy kaymaları (KARAKAŞ) veya politik istikrarsızlığın derinleşmesi hatta mutsuz ve karamsar ortamın ülkede kökleşmesi şeklinde olabilecektir.

SONUÇ

Ekonominin finansal ve reel kesiminde oluşan dengesizlikleri gidermeyi amaçlayan istikrar programları ülkemizde 1958 yılından bu yana 19 kez uygulanmıştır. IMF politikaları toplumsal dokuların farklılığını dikkate almaksızın standart tarifeler şeklinde ülkelere dikte edilmektedir. Nitekim doğu Asya tecrübesinde yaşandığı üzere ülkelerin etnik kültürel ve dini kompozisyonlarının farklılıklarını göz ardı ederek aynı tip politikalar izlenmesi ve çeşitli zorlamalarla sosyal politikalardan vazgeçilmesi oldukça yıpratıcı sonuçlar vermiştir. Bu uygulamalardan Türkiye'nin payına düşen, son yıllarda üst üste yaşadığı krizler nedeniyle katlandığı sosyo ekonomik maliyetler olmuştur. Mali sektörde olası toplu çöküşü engellemek amacıyla örneğin tasarruf mevduatına güvence sağlanması gibi çeşitli önlemlerin alınması gereği ortaya çıkmıştır. Bu uygulama uzun süre devam etmiş hatta yurt dışı krediler de bu kapsama alınmıştır. Güvence uygulaması bankaları tasarruf sahiplerinin denetiminden uzaklaştırarak fon kullanımında risk faktörünün önemini azaltmış ve ahlaki riski artırmıştır. Sistem haksız kazanç elde eden kesimin yarattığı maliyeti toplumun tamamına yaymıştır.

IMF görev, faaliyet ve sorumluluklarını mali piyasaların serbestleştirildiği sermaye giriş ve çıkışlarının ve döviz kurlarının değişken ve öngörülemeyen biçimde nitelikte olduğu günümüz dünyasının gerçeklerine uyacak biçimde yeniden düzenlemesi gerekmektedir. Öte yandan istikrar ve yapısal uyum programları çerçevesinde verilen krediler erken uyarı sistemi oluşturulmaya yarayacak biçime yeniden tasarlanmalıdır. Bu kredilerin krizlerin ortaya çıkmasından sonra veriliyor olması, ekonomik sorunların zamanında teşhis edilememesi ve önceden koruyucu önlemlerin alınmamış olması anlamına gelmektedir. Olası sorunlara zamanında dikkat çekilerek üye ülkelere önerilerde bulunulması ve kriz yaşamaya aday ülkeleri önceden uyararak kredi

olanaklarından krizden önce, daha etkin ve geniş bir biçimde yaralanmaları sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKYÜZ Abdullah, “Ülkelerin İflası, Arjantin ve Türkiye”, **İktisat İşletme ve Finans**, Şubat 2002.
- BAHÇECİ Sema, “Ortodoks Ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri Ve 1994 Türkiye Deneyimi”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/politika/bahcecis/istikrar.html>, Devlet Planlama Teşkilatı. Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü. Ekonomik Modeller Dairesi Başkanlığı, DPT. 2477, Ankara, 1997.
- BİLGİN Erhan, **Yeni Gibi Sunulan Eski Bir Program** Petrol İş Yayın No: 28.
- BÜLBÜL Duran, “Devlet Borçlanmasının Sosyal ve Ekonomik Etkileri”, **Ekonomik Yaklaşım** Gazi Üniversitesi, Sayı 44 2003 Cilt 14.
- DEMİR Osman, “Türkiye Ekonomisi Sorunlar, Hatalar Ve Krizler”, **İktisat İşletme ve Finans**, Ocak 2003.
- EĞİLMEZ Mahfi, “İlk Stand-By Ve İlk Konsolidasyon”, **Radikal**, 15.03.2005.
- EMİL Ferhat, H. YILMAZ Hakan, “Kamu Borçlanması İstikrar Programları ve Uygulanan Maliye Politikalarının Kalitesi: Genel Sorunlar ve Türkiye Üzerine Gözlemler”, **ERC Working Papers in Economics** 03/07 September 2003 <http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series03/0307.pdf>, .
- GÜLOĞLU Bülent, “İstikrar Programlarından İstikrarsızlığa (Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri)”, **Yeni Türkiye Dergisi, Kriz Özel Sayısı I**, Eylül-Ekim 2001. <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/bulentl.pdf> .
- İSLATİNCE Hasan, “Piyasa Ekonomine Geçiş Sürecinde Ortodoks Yaklaşım Karşı Post Keynesyen Yaklaşım”, **Ekonomik Toplumsal Siyasal Analiz Dergisi**, Maltepe Üniversitesi İİBF, Yıl: 2004, Sayı: 1.
- KARAKAŞ Eser, “IMF’in Başarması Olasılığında Korkuyorum”, http://www.turkishtime.org/mart/49_tr_3.htm.
- KARLUK Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi**, Birlik Matbaası Eskişehir, 1994
- ONGUN Tuba, “İstikrar Arayışından Krize: Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2/2001.
- ÖRNEK İbrahim, TAŞ Seyhan, “Türkiye’nin makro Ekonomik yapısına yönelik genel bir değerlendirme ve krizin nedenleri sistemik kriz kanallarının tanımlanması ve sistemik krizlerden korunma yolları”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi**, C.III S. 1, 2001.
- ÖZATAY Fatih, “Türkiye Ekonomisi ve IMF Politikaları”, **İktisat İşletme ve Finans**, Haziran 2003.
- ÖZTÜRK İbrahim, **Doğu Asya Tecrübesi Işığında Türkiye IMF İlişkileri**, MÜSİAD Yayınları:50, İstanbul, 2004.
- PARASIZ İlker, **Türkiye Ekonomisi 1923’ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Ezgi Kitabevi, 1998, Bursa.
- SEYYİDOĞLU Halil, “Uluslararası Mali Krizler IMF Politikaları Az Gelişmiş Ekonomiler Türkiye Ve Dönüşüm Ekonomileri”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 4 (2), 2003.
- SÖNMEZ Sinan, “İstikrar Programı Bağlamında Yeni Bütçenin Anlamı ve Finansman Sorunu”, **İktisat Dergisi**, Kasım 2000, Sayı: 407.

- TELATAR Erdiç, “Türkiye’de iktisat Politikası Rejiminin Ampirik Olarak Belirlenmesi”, **İktisat İşletme ve Finans**, Eylül, 2002.
- TELATAR Funda, “Türkiye’de Enflasyon, Enflasyon Belirsizliği Ve Siyasi Belirsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkileri”, **İktisat İşletme ve Finans**, Şubat 2003.
- UYGUR Ercan, “25 Yıldır Süren Yüksek Kronik Enflasyon ve Enflasyonla Mücadele Hedefler Tutturulabilecek mi?”, **İktisat İşletme ve Finans**, Şubat 2000, Sayı 167.
- YELDAN Erinç, “Cari Açık, Bütçe Açığı ve “Demokrasi Açığı”, http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan35_03Agu05

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15-16 Ekim Çanakkale

DEMOKRASİ VE MAKROEKONOMİK BAŞARI: TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER

Yrd.Doç.Dr. Bülent GÜNŞOY
Anadolu Üniv. İ.İ.B.F.

ÖZET

Bu bildiride ülke refahının artmasında demokrasinin tek başına yeterli bir güç olup olmadığı, ekonomik performansın yüksek olduğu ülkelerde demokratik kurumların işlerliğinin varlığı irdelenmektedir. Çalışmanın amacı güçlü bir demokrasi ve yüksek performanslı bir ekonominin birbirini tamamlama derecesini ortaya koymaktır. Bu amaçla, dünya ülkelerinden örnekler ve daha önce yapılan çalışmalar ışığında demokrasi ve demokrasi dışı tarihsel dönemlerde ülke ekonomilerinin temel makro ekonomik değişkenlerindeki eğilimler incelenmekte ve son olarak Türkiye'nin geçirdiği deneyimler ele alınmaktadır. Böylelikle, ekonomik boyutlarıyla olduğu kadar sosyal boyutlarıyla da yaşam süreçlerini etkileyen küreselleşme olgusuna yönelik eleştirilere de farklı bir açıdan yaklaşma olanağı sağlanmakta ve yeni sorgulamalara zemin kazandırılmaya çalışılmaktadır.

GİRİŞ

Yirminci yüzyıl boyunca, demokrasi ve piyasa ekonomileri yardımıyla başarılı ekonomik performans gösteren ülke örneklerinin görülmesi yanında, demokrasi ile yönetilmediği halde önemli ekonomik başarıları yakalayabilen ülkelerin varlığı, ekonomi ve demokrasi ilişkilerini sorgulayanların sayısını arttırmıştır. Ekonomik gelişmenin toplumları demokrasiye iteceği görüşleri yanında demokratik yönetim biçimlerinin ekonomileri güçlendireceği tezleri de halen tartışılmaktadır. Bu çalışmada demokrasinin makroekonomik performansa etkisi ele alınmaktadır. Makroekonomik performans ölçütleri farklı biçimler alabilmekle birlikte bu çalışmada özellikle ekonomik büyüme oranındaki artışlar temelinde düşünülmektedir.

1. DEMOKRASİ NEDİR?

Günümüzde daha iyisi gerçekleştirilememiş olan, olmazsa olmaz koşulları arasında serbestçe örgütlenme, siyasal partiler, adaletli seçim, güçler ayrılığı, bağımsız yargı, baskı grupları gibi unsurların yer aldığı, ilkelerinin ise hukuksal, demokrat ve çağdaş yaşam olduğu, başlı başına bir değer ve erdem niteliğindeki, insan hak ve özgürlüklerine dayanan yönetim türüne demokrasi denir (Özden, 2001: 107). Demokrasi fikri üzerine yapılan normatif tartışmalar üzerinde ortaya çıkan katılımcı demokrasi (Pateman, 1970; Barber, 1984), birleştirici demokrasi (Hirst, 1994), müzakereci demokrasi (Elster, 1998) gibi demokrasi modellerine (Aktaran: Lane ve Ersson, 2003: 2) günümüzdeki yeni tartışmalar çerçevesinde yenileri eklenmektedir. Demokrasi terimi, Grek dilinde "demos" (halk) ve kratos (iktidar) sözcüklerinin birleşiminden meydana gelmekte ve "halkın yönetimi" şeklinde genel bir tanıma sahip olmaktaysa da tam bir tanımlı yapmak mümkün değildir ve W.Pareto'nun dile getirdiği gibi "halkın yönetimi" anlamı en belirsiz terimlerden biri olarak demokrasi kavramını aydınlığa çıkartmaktan oldukça uzaktadır (Ateş, 1994: 116). Demokrasi sözcüğü İ.Ö. V. yüzyılda

Grek dilinde özel bir site örgütlenmesini¹ belirtmek maksadıyla kullanılmaya başlanmış, kullanımı ve anlamı 19.yüzyıldan beri büyük bir gelişme göstermiştir ve demokrasi artık herhangi bir rejim değildir ve adeta her türlü siyasal rejimin alanı olmuştur (Raynaud ve Rials, 2003: 187).

Değişik tarihsel dönemlerde, mevcut sosyo-ekonomik yapının niteliğine paralel olarak demokrasinin gerçek özü de değişik anlamlara bürünmüştür. Örneğin, köleci toplum yapısında en yüksek toplumsal form, özgürler (kölelerin dışındakiler) arasında yayılmış olan köleci demokrasiydi, pratikte ise egemenlik en zengin köle sahiplerinin elindeydi (Aşukin, Butirskiy vd., 1979: 56).² Demokrasinin erdemine artık o kadar fazla sayıda siyasal sistem ve ideoloji sahip çıkmaya başlamıştır ki, gündelik dilde sözcüğün kullanımı anlamsızlaşmaya yüz tutmaktadır, dolayısıyla, çeşitli türlerdeki siyasal düzenlemeyi meşrulaştırmak amacıyla sıklıkla demokrasi terimine başvurulduğu görülmektedir (Marshall, 2003: 140).

Uygarlık tarihi boyunca uzlaşma-çatışma zincirlerinin vazgeçilmez bileşeni olan demokrasi mücadeleleri sonunda toplumların alt ve üst yapıları büyük sarsıntularla veya yumuşak geçişlerle değişim göstermiştir. Bu değişimlerin iç içe olduğu olguların başında ekonomik yaşam ve sistem biçimleri gelmektedir. Dünya toplumlarının demokrasi düzeyleri nasıl değişmiştir? Bu değişimlerin ekonomiye yansımaları nasıl olmuştur? Bu soruların yanıtları çalışmanın bundan sonraki altyapısını oluşturacaktır.

2. DEMOKRASİ NASIL ÖLÇÜLÜR?

Demokrasiyi ölçmenin birinci aşaması aslında demokrasiyi tanımlamaktır (Lane ve Ersson, 2003: 29). Demokrasiyi tatminkar bir şekilde ölçmek için kullanılan bir takım yöntemler vardır. Bu yöntemlerin ulaştığı ölçüm türleri arasında; devamlı ölçümlere karşı kesin ölçümler, subjektif ölçümlere karşı objektif ölçümler, bireysel ölçümlere karşı jürilerin yargıları, tek zamanlı ölçümlere karşı çok zamanlı ölçümler bulunmaktadır (Bollen, 1995'ten aktaran, Lane ve Ersson, 2003: 29). Şimdi bunlar arasında yaygın olarak bilinen iki tanesi olan Bollen ve Gastil yöntemlerinin temel özelliklerini incelemeye çalışalım:

2.1. Bollen Ölçümü

Bollen, liberal demokrasileri 1960, 1965 ve 1980'i kapsayacak şekilde güvenilirlik ve doğruluk açısından uygun şiddetteki standartlar çerçevesinde ölçme yöntemi inşa etmiştir. Ölçüm, 0 ile (otoriter) 100 (demokratik) arasındaki bir aralığı

¹ Atina şehir-devletini demokrasinin başlangıç mekanı olarak alma eğilimi gelenekselleşmiş olmakla birlikte bu dönemden (İ.Ö. 507-322) önce veya bu dönem sırasında yaşamış olan avcı-toplayıcı insan topluluklarında (!Kung, Agta, Pintupi gibi) daha ileri düzeyde demokratik yaşam biçimlerine de rastlanabilmektedir (Bollen ve Paxton, 1997).

² Robert Dahl'ın 1956'da, modern sanayi devletlerinin demokrasilerden çok poliarşilerle, güçlü çıkar gruplarının değişik koalisyonlarıyla yönetildiği tezini savunduğu *A Preface to Democratic Theory* adlı çalışmasından beri demokrasinin kendisinin gerçekliği sorgulanmaktadır. C.Wright Mills, yine aynı dönemde çıkardığı *The Power Elite* adlı kitabında "iktidar elitinin" (ABD'deki büyük iş çevreleri, ordu ve siyasal idare) demokratik siyasal pratikleri yok saydığını ve kitle toplumunda vatandaşların uysal ve aciz varlıklar durumuna geldiğini iddia etmektedir (Marshall, 2003: 141). Tocqueville, "hükümetin merkezileşmesi" ve "yönetimin merkezileşmesi" arasındaki farka dikkat çekerek "yönetimin zorbalığı"nın demokrasinin ulaşabileceği bir nokta olarak belirlerken Hegel belirgin özelliği "bireyselliğin güçlerinin gelişmesi ve serbestliği" olan demokrasinin modern gerçeklikle uyumadığını ileri sürmektedir (Raynaud ve Rials, 2003: 193).

kapsar (Muller, 1997: 139). Bollen, liberal demokrasileri “demokratik kurallar” ve “politik zenginliklere” izin ve yer veren politik sistemler olarak tanımlayarak yola çıkmakta ve Schumpeter, Lipset, Huntington gibi yazarların demokrasi tanımlarıyla Bollen’in tanımı örtüşmektedir (Bollen ve Paxton, 2000: 60-61). Bollen, subjektif göstergelerin³ elde edilmesi sürecinde liberal demokrasilere ilişkin üç unsurdan hareket eder (Bollen ve Paxton, 2000: 60): 1) Göstergeler liberal demokrasilerin teorik tanımına dayalıdır, 2) Göstergeler birden fazla yıl için elde edilebilir, 3) Her unsura ait birden fazla gösterge elde edilebilir. Aşağıdaki Tablo 1 Bollen’in demokrasi puanlarına ilişkin seçilmiş ülkelere ait örnekler vermektedir.

Tablo 1: Bollen’in Ölçüm Metoduna Göre Seçilmiş Ülkelerin Demokrasi Puanları (1965-1980)

<i>Ülke</i>	Liberal Demokrasi Puanları		
	1965	1980	1965-80
A.B.D.	92	100	+8
Kanada	100	100	0
Fransa	91	100	+9
Venezuela	73	89	+16
İtalya	97	100	+3
İspanya	10	83	+73
Arjantin	53	6	-47
Şili	97	6	-91
Uruguay	100	17	-83
İran	45	33	-22
Kosta Rika	90	100	+10
Brezilya	61	39	-22
Türkiye	76	11	-65
Malezya	80	67	-13
Güney Kore	53	33	-20
Mısır	39	33	-6

Kaynak: Muller, (1997: 138-39).

2.2. Gastil (Freedom House) Endeksi

Raymond Gastil’in siyasi haklar ve insan hakları üzerine inşa ettiği ölçüm metodu 1972’den bugüne kadar Freedom House (FH) adlı kurumun adı altında yayımlanmaktadır. FH’nin demokrasi ölçüm sıralamaları da demokrasiye ilişkin yaptıkları tanımlamaya uygun olarak gerçekleştirilir. Gastil’in siyasi haklar ve insan hakları kavramları da demokrasi ilkesi ve siyasi özgürlükler üzerine kuruludur (Bollen ve Paxton, 2000: 61). Gastil’in ölçümü ile Bollen’in ölçümü uyumludur, çünkü her ikisi de siyasi haklar ve özgürlükleri, siyasi istikrardan ayırırlar (Helliwell, 1992: 8). Gastil, demokrasiyi şöyle tanımlar: “Siyasi haklar, siyasi sürece anlamlı bir şekilde katılabilme haklarıdır. Bir demokraside bunun anlamı bütün yetişkinler için oy verme ve kamuya

³ Bollen’in ölçümü eşit ağırlığa sahip altı parça endeksten oluşur. Bunların üç tanesi bağımsızlıklarla ilgili (basın özgürlüğü, seçme ve seçilme özgürlüğü) diğer üçü de siyasi özgürlüklerle ilgili (basın özgürlüğü, toplumsal grupların özgürlüğü, muhalif grupların özgürlüğü) endekslerdir (Bollen ve Paxton, 2000).

hizmet etmek için yarışma, seçilen adaylar için ise kamu politikaları için çaba göstermektedir” (Gastil, 1986:7’den aktaran, Barro, 1994: 16).

Gastil İndeksinde, siyasi haklara dayalı demokrasi ölçeği, her ülkenin yıllık olarak aldığı 1 ve 7 değerleri arasında değişir. 1 değeri siyasi hakların en üst seviyede olduğunu gösterir. Gastil, ülkeler hakkında elde ettiği yayımlanmış ve yayımlanmamış bilgileri birleştirerek düzenlemektedir (Barro, 1994: 16). Aynı yöntem insan hakları için de uygulanmaktadır. Aşağıdaki Tablo 2’de seçilmiş bazı ülkelerin 2004 yılında aldığı değerler bulunmaktadır.

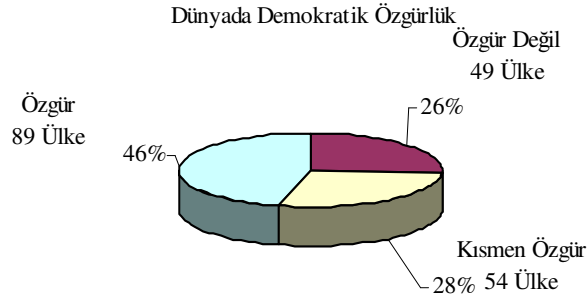
Tablo 2: Seçilmiş Dünya Ülkelerinde Demokratik Özgürlük Sıralaması (2004)

Ülke	Siyasal Haklar (PR)	İnsan Hakları (CR)	Özgürlük Derecesi
Afganistan	5	6	Özgür değil
Arnavutluk	3	3	Kısmen özgür
Arjantin	2	2	Özgür
Bolivya	3	3	Kısmen özgür
Brezilya	2	3	Özgür
Kanada	1	1	Özgür
Çin	7	6	Özgür değil
Küba	7	7	Özgür değil
Mısır	6	5	Özgür değil
Honduras	3	3	Kısmen özgür
İran	6	6	Özgür değil
Japonya	1	2	Özgür
Kuveyt	4	5	Kısmen özgür
Litvanya	2	2	Özgür
Meksika	2	2	Özgür
Kuzey Kore	7	7	Özgür değil
Suudi Arabistan	7	7	Özgür değil
Güney Kore	1	2	Özgür
Tanzanya	4	3	Kısmen özgür
Türkiye	3	3	Kısmen özgür
Ukrayna	4	3	Kısmen özgür
Vietnam	7	6	Özgür değil
Zambia	4	4	Kısmen özgür

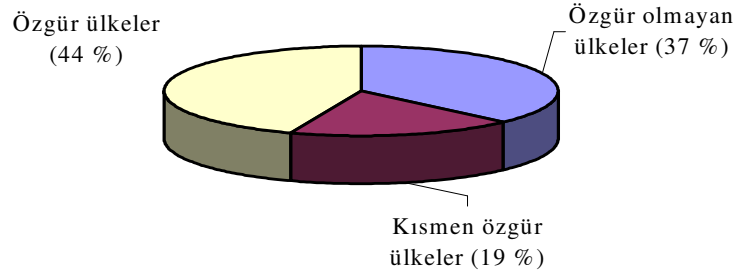
Kaynak: Freedom House, **Freedom in the World 2005**, Table of Independent Countries. www.freedomhouse.org

FH’nin demokrasi ölçümlerine göre 2004 yılında dünya ülkelerinin % 46’sı (89 ülke) özgür, % 26’sı (49 ülke) özgür değil, % 28’i (54 ülke) kısmen özgür kategorisinde yer almaktadır. Bu hesaplamalara göre, yaklaşık değerlerle dünya nüfusunun % 44’ü (2.8 milyar kişi) özgür, % 37’si (2.4 milyar kişi) özgür değil, % 19’u (1.19 milyar kişi) kısmen özgür sınıflamasına giren demokrasi derecelerine sahip bir şekilde yaşamaktadır. Aşağıdaki Şekil 1 daha anlaşılır şekilde bu yapılanmayı sergilemektedir.

Şekil 1: Dünyada Demokratik Özgürlük 2004

Demokratik Özgürlük ve Dünya Nüfusu

Kaynak: Freedom House, **Freedom in the World 2005**, s.2.

Freedom House'un 1974'den beri yapılmış olan demokrasi ölçümlerine göre 2004 yılına kadar olan gelişmeler aşağıdaki Tablo 3'de özetlenmektedir. Demokratik açıdan özgür ülkelerin oranı 1974'te % 27'den 2004 yılında % 46'ya çıkmış, özgür olmayan ülkelerin oranı ise % 41'den % 26'ya düşmüştür. Anlaşılacağı üzere dünya ülkeleri arasında demokratik yaşam biçimine kavuşanların oranı hızlı bir yükselişle artmaktadır.

Tablo 4: Demokratik Özgürlükte Küresel Eğilimler

Yıl	Özgür Ülkeler	Kısmen Özgür Ülkeler	Özgür Olmayan Ülkeler
1974	41 (27%)	48 (32%)	63 (41%)
1984	53 (32%)	59 (35%)	55 (33%)
1994	76 (40%)	61 (32%)	54 (28%)
2004	89 (46%)	54 (28%)	49 (26%)

Kaynak: Freedom House, **Freedom in the World 2005**, s.2, www.freedomhouse.org

3. DEMOKRASİ VE EKONOMİ İLİŞKİSİ

3.1. Demokrasinin Ekonomiyi Pozitif Yönde Etkilediği Görüşü

Ekonominin demokrasi boyutu ile demokrasinin ekonomi boyutu ve bunlar arasındaki ilişki ve etkileşimler demokratikleşme sürecinin tanımlanması açısından oldukça önemlidir (Türkkan, 1996: 8). Siyasal düşünce sisteminde genel olarak kabul edildiği üzere, bir toplumun gelişmişlik düzeyi ve zenginliği siyasal rejimi arasında bir ilişki bulunmaktadır (Elgström ve Hyden, 2002'den aktaran Lane ve Ersson, 2003: 44). Lipset (1959, 1963) ve Lerner (1964)'de ilk ampirik sonuçların ortaya konulmasından anlaşılacağı üzere (Aktaran, Lane ve Ersson, 2003:44), demokrasi ile ekonomik gelişme düzeyi arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığına dayalı önemli ipuçları bulunmaktadır (Helliwell, 1992:1). Ekonomik gelişme ile demokrasi ilişkisinin genellikle çift yönlü olduğuna dair düşünceler çoğunluktadır ve dünya genelinde de kabul görmektedir. Siyasi liderler ve bazı etkili akademisyenler, demokratikleşmenin "parya"lara ve ekonomik açıdan düşük performans gösteren fakir ülkelere uzun dönemli refah getireceğine inanmaktadırlar (Paper ve Papaioannou, 2004: 2).⁴ Öte yandan zenginlik ve gelişme ile birlikte ülkelerin altyapı ve toplumsal yapısına yönelik yatırımların artması ve eğitim hizmetlerinin genişlemesi ile birlikte demokrasinin de bundan etkileneyeceği, daha fazla eğitimin yeni bir orta sınıf ortaya çıkaracağı ve siyasi yaşamdaki kutuplaşmaların azalacağı da güçlü bir şekilde savunulmaktadır. Böylece daha az siyasi kutuplaşmanın demokratik olmayan siyasi kutuplaşmayı ortadan kaldırarak demokratik istikrarı sağlayacağı tahmin edilmektedir (Lane ve Ersson, 2003: 44). Lipset'e göre (Lipset, 1959'dan aktaran Muller, 1997: 134), ekonomik gelişmenin demokrasiye etkisi birbirleriyle ilişkili olan iki değişkenden etkilenir: siyasi kültür ve toplumsal yapı. Buna göre, eğitim ve ekonomik gelişme birlikte ilerler ve kişiler arası güven ve zıtlıklara karşı toleransın artması gibi oluşumlar şeklinde demokrasiyi de ilerletirler. Öte yandan ekonomik gelişme piramit şeklindeki toplumsal tabakalaşmayı ortadan kaldırarak elmas şeklinde bir toplumsal tabakalaşmayı ortaya çıkarır ki bu yapı anti-demokratik parti ve ideolojilerin törpülenmesini sağlar. Sonuçta, yoksul alt sınıf yerine orta sınıfın geçmesi, pre-demokratik güçlerin gelişmesine ve sosyo-ekonomik ilerlemeye araç olacaktır (Rueschemeyer, Stephens ve Stephens, 1992: 14'den aktaran Muller, 1997: 135). Diğer yandan, kapitalist ekonomik gelişmenin tarım sektöründen sanayi ve hizmetler kesimine işgücü geçişine yol açması ve bu dönüşümün şehirlerde orta sınıfın büyüklüğünü arttırması da beklenmektedir ki bu oluşum da demokrasiyi güçlendirecektir (Muller, 1997: 137).⁵

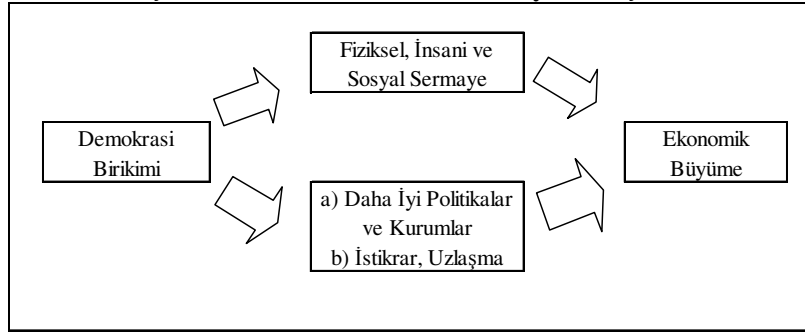
Literatürde, demokrasinin ekonomik gelişmeyi teşvik etmesini açıklayan yazarlardan bazıları, görüşlerini demokrasinin özel mülkiyet ve sözleşme yapma haklarının garantisine dayandırır, çünkü otoriter rejimler bu tür hakların yerine getirileceğine dair inanırlık sağlayamaz (Olson, 1993'den aktaran Shen, 2002:

⁴ Örneğin, 24.06.2003 tarihinde New York Times'da yayımlanan makalesinde, ABD Dışişleri Bakanı Colin L.Powel, Zimbabwe devlet başkanı Mugabe'nin iktidardan düşmesinin ardından yapılacak olan genel seçimlerle gelecek olan demokrasinin kısa zamanda ülkeye refah getireceğini ileri sürmektedir (Paper ve Papaioannou, 2004: 2).

⁵ Muller, kapitalist ekonomik gelişmenin ortaya gelir eşitsizlikleri de çıkaracağını, bu durumun çalışan sınıfları radikalleştireceğini, sınıfsal kutuplaşmayı arttıracağını, alt sınıfların burjuvalara yönelik toleransının azalacağını ve kısacası gelir eşitsizliğinin demokrasinin istikrarını bozan bir faktör olacağını da düşünmektedir (Muller, 1997: 135-37).

9).⁶ Bazı yazarlar ise, demokrasinin ekonomik reformları otoriter rejimlerden daha iyi yönettiğini ve sağlamlaştırdığını iddia etmektedir (Haggard, 1997'den aktaran Shen, 2002: 9). Siyasi çoğulculuğun başta ekonomik çoğulculuk olmak üzere toplumdaki çoğulculuk türlerini arttırdığı, demokratik rejimlerin şeffaf olduğu ve bunun kamu politikası yapım sürecini kolaylaştırdığı ve böylece büyümenin teşvik edildiği ileri sürülen bir diğer argümandır (Lane ve Ersson, 2003: 55). Przeworski vd.'nin (2000) şu sözleri ilginçtir ve büyüme-demokrasi ilişkisinin nedenselliğine dikkat çekmektedir: “Diktatörlükler işçileri baskı altında tutar, onları sömürür ve dikkatsizce kullanır. Demokrasiler ise işçilerin çıkarları için mücadele etmelerine izin verir, daha fazla ücret ve iş verir.” (Aktaran, Lane ve Ersson, 2003: 56). Bir başka açıklama ise şöyledir: Demokrasi fiziksel, insani ve sosyal sermayeyi arttırmakta, iyi politika ve kurumlar, istikrar ve uzlaşmayı tesis etmekte ve böylece ekonomik büyümenin altyapısını ve enerjisini hazırlamaktadır (Gerring, Bond ve Barndt, 2004). Bu görüş aşağıdaki Şekil 3 ile özetlenmektedir.

Şekil 3: Demokrasi-Ekonomik Büyüme İlişkisi

Kaynak: Gerring, Bond ve Barndt (2004: 34).

3.2. Demokrasinin Büyüme Negatif Etkilediği Görüşü

Demokrasinin ekonomik gelişmeye negatif yönde etki yaptığını gösteren ampirik çalışmalar bu durumun nedenlerinin sorgulanmasına yol açmıştır. Shen, (2002: 9) ve Lane ve Ersson (2003: 55) çeşitli yazarların yaptığı açıklamaları şu şekilde özetlemektedirler:

- *Demokrasi büyüme için potansiyel bir risktir, çünkü bu rejim baskı ve çıkar gruplarının etkisine açıktır (Olson, 1982).*

⁶ Bu konuda “Volontarist ekonomi yönetimi anlayışının” demokrasi ile bağdaşmayan yönetim anlayışlarının başında geldiğinin belirtilmesinde yarar bulunmaktadır. Bu anlayış, “iktisadi hayatın siyasi iktidarlar tarafından, ekonomi ötesi amaçlar çerçevesinde yönlendirilmesini ve biçimlendirilmesini ifade eder.” Volontarizm, “kaynakların etkin kullanımını amaçlayan her türlü iktisadi kural ve yasanın inkar edilmesini ve kaynak kullanımının ekonomi ötesi, politik, sosyal, kültürel vs. amaçlar ve ilkeler çerçevesinde yapılmasını” öngörür ve “müdahaleci, yönlendirici, biçimlendirici ve emredici bir zihniyeti” temsil eder (Türkkan, 1996: 237-73). Dolayısıyla volontarizm ekonomik ilkelere aykırı bir şekilde toplumların ekonomik yaşamlarına nüfus etmesi, ekonomik gelişmeyi aksatan en önemli unsurlardan biridir. Kısacası, özgürlükçü ve çoğulcu demokrasi ancak volontarizm dışında kaldığı sürece ekonomik başarıyı getirme şansına sahiptir.

- *Otarşik rejimler, cari tüketimden özveriyle vazgeçerek elde edilecek tasarrufların büyümei sağlayacak yatırımlara kanalize edilmesinde önemli bir rol oynar (Rao, 1984).*
- *Demokrasiler, büyümei engelleyen yeniden gelir dağıtımını sağlayıcı vergiler nedeniyle negatif etkide bulunur (Persson ve Tabellini, 1992).*
- *Çin ve Rusya'nın mali federalizminin karşılaştırıldığı bir çalışmada, Çin'in siyasi merkezizetçiliğinin, yerel yönetimlerin rant elde etme rekabetinin (Rusya'da olduğu gibi) rant kavgaları oluşturduğu ve böylece büyümenin engellendiği savunulmaktadır (Blanchard ve Shleifer, 2000).*
- *Demokratik rejimlerin güncel destek politikalarının uygulanmasına meyilli olması, kaynakların tüketime yönelmesine, bu ise uzun dönemli büyümei finanse edecek tasarrufların ve dolayısıyla yatırımların azalmasına yol açmaktadır.*
- *Otarşik yönetimler, kaynakların uzun dönemli gelişme amacına dönük olarak kanalize edilmesinde gerekli olan disiplini sağlayabilmektedir.*

Kar gelirlerini yatırımları motive edici güçler arasında sayan bir yaklaşıma göre, demokrasilerde işçilerin organize olabilmeleri ücretlerini yükseltebilmelerini sağladığı için kâr oranlarını düşürebilir, böylece yatırımları ve dolayısıyla büyüme hızını negatif etkilemiş olur (Przeworski ve Limongi, 1993: 55). Konuyu popülist demokrasi açısından ele alan bir başka açıklama ise şöyledir: *Eğer bir ülkede ekonomi yönetimine popülist eğilimler hakim olduysa, bu ülkede makro ekonomik dengelerin bozulması muhtemeldir, çünkü bu tip iktidarlar, emisyonu başvurma, dış borçlanma, iç borçlanma ve devletin asli görevleri için tahsis edilen kaynakları kullanma gibi yöntemleri sıklıkla kullanır. Böylece makro ekonomik dengeler bozulmakta (kamu açıklarının artması ya da dış açıkların artması gibi), devlet işlerliğini yitirmektedir (Türkkan, 1996: 172-201). Sonuçta ülkenin ekonomik büyümesi olumsuz etkilenmektedir.*

3.3. Demokrasi-Büyüme İlişkisi Üzerine Yapılmış Ampirik Çalışmalar

Demokrasi ve ekonomi ilişkisi üzerine yapılmış çalışmaların sonuçlarına ilişkin aşağıdaki Tablo 7, genel bir özet sunmaya çalışmaktadır. Burada, demokrasi-ekonomi ilişkisinin özellikle *demokrasi-büyüme* boyutuna dair çalışmaların daha yoğun olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Demokrasi ve Ekonomi İlişkileri Üzerine Ampirik Araştırmalar ve Sonuçları

Araştırmacı	Yıl	Dönem	Bulgular
Lipset	1959	1950'ler	Demokrasi ve ekonomik büyüme oranında pozitif yönlü bir ilişki var (48 ülke).
Przeworski	1966	1949-1963	Orta gelişme düzeyindeki diktatörlüklerde hızlı ekonomik büyüme (57 ülke).
Adelman ve Morris	1967	1950-1964	Otarşi düşük ve orta gelişme düzeyindeki ülkelerdeki büyümeye yardım ediyor (Komünist bloğu da kapsayan 74 azgelişmiş ülke)
Dick	1974	1959-1968	Demokrasiler diğerlerine göre önemsiz derecede daha hızlı ekonomik büyümeye sahip.
Huntington ve Dominguez	1975	1950'ler	Otarşiler daha hızlı büyüyor (35 yoksul ülke)
Marsh	1979	1955-1970	Otarşiler daha hızlı büyüyor (98 ülke)

Weede	1983	1960-1974	Otarşiler daha hızlı büyüyor (124 ülke)
Kormendi ve Meguire	1985	1950-1977	Demokrasiler daha hızlı büyüyor (47 ülke)
Landau	1986	1960-1980	Otarşiler daha hızlı büyüyor (65 ülke)
Sloan ve Tedin	1987	1960-1979	Bürokratik ve otarşik rejimler demokrasilerden daha hızlı büyüyor, geleneksel diktatörlükler daha yavaş büyüyor (20 Latin Amerika ülkesi)
Marsh	1988	1965-1984	Rejimler arasında bir farklılık yok (47 ülke)
Pourgerami	1988	1965-1984	Demokrasiler daha hızlı büyüyor (92 ülke)
Scully	1988-1992	1960-1980	Demokrasiler daha hızlı büyüyor (115 ülke)
Barro	1989	1960-1985	Demokrasiler daha hızlı büyüyor (72 ülke)
Grier ve Tullock	1989	1961-1980	Demokrasiler Afrika ve Latin Amerika'da daha hızlı büyüyor; Asya'da rejimler arasında fark yok.
Remmer	1990	1982-1988	Demokrasiler daha hızlı büyüyor ama istatistiksel olarak önemsiz derecede
Pourgerami	1991	1986	Demokrasiler daha hızlı büyüyor
Helliwell	1992	1960-1985	Demokrasiler büyüme üzerinde negatif yönde etkili ama istatistiksel olarak önemsiz derecede (125 ve 98 ülke).
Burkhart ve Lews-Beck	1994	1973-1988	Demokrasinin ekonomik gelişme düzeyine etkisi yok.
Mbaku	1994	1970-1990	Örneklere göre farklı etki.
Abrams ve Lewis	1995	1968-1987	Demokrasiler daha hızlı büyüyor.
De Haan ve Sierman	1995	1961-1992	Demokrasinin büyüme hızına etkisi yok.
Goldsmith	1995	1980-1990	Demokrasinin büyüme hızına negatif etkisi var.
Barro	1996	1960-1990	Demokrasinin büyüme hızına zayıf negatif etkisi var.
Feng	1996	1960-1992	Demokrasiler daha hızlı büyüyor.
Leblang	1996	1960-1990	Demokrasinin büyüme hızına etkisi yok.
Bhalla	1997	1973-1990	Demokrasiler daha hızlı büyüyor.
Feng	1997	1960-1980	Demokrasinin büyüme hızına negatif etkisi var.
Leblang	1997	1960-1990	Demokrasiler daha hızlı büyüyor.
Przeworski ve Limongi	1997	1960-1990	Demokrasinin büyüme hızına etkisi yok.
Nelson ve Singh	1998	1970-1984	Demokrasiler daha hızlı büyüyor.
Gasiorowski	2000	1968-1991	Demokrasinin büyüme hızına etkisi var.

Kaynak: Lane ve Ersson (2003: 51-53); Przeworski ve Limongi (1993: 61)

Tablo 7'de yer alan çalışmalar genel olarak ele alındığında demokrasi ve büyüme arasındaki ilişkinin ampirik olarak test edilmesinde temel olarak iki yol kullanıldığı görülür (Shen, 2002: 9): İlk yaklaşım Lipset'in (1959) öncülüğünü yaptığı gelişme ve demokrasi düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. İkinci yaklaşım ise, büyüme oranları ile demokrasi ölçümleri arasındaki ilişkinin ülkeler arası regresyon yöntemiyle test edilmesidir. Tipik bir ülkeler arası regresyonda kişi başına GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla)'daki büyüme oranları ortalaması bağımlı değişken, demokrasi düzeyinin ölçümünde kullanılan belirli ölçüm sonuçları bağımsız değişken

ve ekonomik büyümeyi etkileyen diğer faktörlerden oluşan bir set ise kontrol grubu olarak kullanılır. Bu yöntem, rejim değişikliklerini ihmal eden ve kontrol değişkenlerine yüksek düzeyde bağımlı bir nitelik taşır. Aşağıda, konuyla ilgili tipik bir regresyon denklemi gösterilmektedir (Shen, 2002: 10) :

$$g_i = \alpha + \beta \cdot X_i + \gamma \cdot D_i + \varepsilon$$

Burada g_i belirli bir ülke için büyüme oranını, X_i vektörü ekonomik büyümeyi açıklayan ek açıklayıcı değişkenler setini (örneğin yatırımlar, eğitim, doğum oranları, devlet harcamaları, dış ticaret hadlerindeki değişiklikler gibi) göstermektedir. D_i ise demokrasi düzeyinin göstergesidir. ε ise hata terimidir.

Demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin üzerine inşa edilmiş ampirik çalışmaların birçoğunda, genel olarak büyüme üzerine yapılmış ülkeler arası çalışmalarda karşılaşılan sorunların birçoğuna rastlanılmaktadır.⁷

4.TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ VE BÜYÜME İLİŞKİSİ: ÖNCE-SONRA YÖNTEMİYLE BİR İNCELEME

Demokrasi-büyüme ilişkisinin araştırılmasında daha önce bahsedildiği üzere birkaç temel yöntemin kullanıldığı bilinmektedir. Bu çalışmada yöntem olarak önce-sonra yaklaşımı kullanılacaktır. Daha önce bu yöntemi Shen (2002) seçilmiş ülkeler için kullanmıştır. Shen (2002), araştırma yöntemi olarak, incelenecek değişkenin aldığı değerlerin belirlenmiş bir tarihten öncesini ve sonrasını kapsayan dönemlerde ulaştığı seviyelerin ortalamasını alarak karşılaştırmaktadır. Burada ele alınan değişken demokrasi olduğu için, dünya ülkelerinin demokrasiye geçiş yıllarını temel almakta, bu tarihten önceki 5-10 yılın ve bu tarihten sonraki 5-10 yılın ortalama değerlerini karşılaştırmaktadır. Aşağıdaki Tablo 8 içinde Türkiye'nin de yer aldığı seçilmiş bazı ülkelerin durumunu göstermektedir.

Tablo 8: Seçilmiş Ülkelerde Demokrasi ve Büyüme: Önce-Sonra Yaklaşımı

Ülkeler	Demokrasiye İlk Geçiş Yılı	Kişi Başına GSMH'daki Büyüme					
		10 Yıllık Ortalama			5 Yıllık Ortalama		
		Önce	Sonra	Fark	Önce	Sonra	Fark
Arjantin	1984	-0.7	1.5	2.2	-2.7	-0.6	2.1
Bangladeş	1992	2.5	3.4	0.9	2.6	3.2	0.6
Bolivya	1983	1.0	-0.5	-1.5	-1.5	-2.0	-0.5
Brezilya	1975	5.6	0.9	-4.8	8.7	3.0	-5.7
Şili	1990	1.4	5.4	4.0	5.2	5.6	0.4
Yunanistan	1975	7.2	2.1	-5.1	7.8	3.9	-3.9
Meksika	1974	3.8	1.9	-1.9	3.0	2.4	-0.6
Pakistan	1986	2.4	3.3	0.9	3.1	4.0	0.9
Singapur	1982	6.9	5.4	-1.5	6.2	4.5	-1.7
G.Kore	1986	5.8	7.9	2.1	4.4	9.4	5.0
Türkiye	1983	1.5	2.9	1.4	-0.8	4.1	4.9
Ortalama		1.5	2.0	0.5	0.7	2.0	1.3

Kaynak: Shen, (2002: 13).

Tablo 8'den görüldüğü gibi, Türkiye, 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra 1983 yılında yapılan genel seçimlerle demokrasiye geri dönmesinden önceki 10 yılda ortalama % 1.5 büyüme hızına ulaşmışken 1983 sonrasındaki 10 yılda ortalama % 2.9 büyümüştür. Dolayısıyla büyüme hızı demokrasiye geçişten sonra artmıştır. Beş yıllık

⁷ Bu konuda bkz.: Shen (2002: 10-12).

ortalamalarda durum daha belirgindir. 1983 öncesindeki beş yılda ortalama % 0.8 küçülen Türkiye ekonomisi sonraki beş yılda ortalama % 4.1 büyümüştür. Dünya genelinde ise 10 yıllık ortalamalarda önce % 1.5, sonra % 2.0, 5 yıllık ortalamalarda önce % 0.7 ve sonra % 2.0 değerlerine ulaşılmıştır ki Türkiye'nin demokrasiye geçiş sonrası dönemlerde ulaştığı bu değerler dünya ortalamalarının üzerindedir.

Shen (2002), araştırmasında Türkiye'nin demokrasiye geçiş yılı olarak 1983'ü almıştır. Oysa Türkiye'nin siyasi tarihinde demokrasinin aksadığı ve yeniden fonksiyonel hale geldiği birkaç dönem daha mevcuttur. Çalışmanın bu kısmında Türkiye'de demokrasi-ekonomik büyüme ilişkisinin sorgulanması “önce-sonra” yöntemiyle bu dönemlere genişletilecektir.

Türkiye'de 1920'lerin ortasından İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar süren Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) egemenliğinde geçirilen tek parti iktidarı esas olarak 1946'da başladığı halde 1950 seçimlerinde DP'nin yönetime gelmesiyle anlam kazanan çok partili dönem 1960-61, 1971-73 ve 1980-83 dönemlerinde kesintilere uğramıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nden (TSK) bir grup subay 27 Mayıs 1960 Darbesi ile Demokrat Parti (DP) yönetimine ve parlamentoya son vermiştir. 10 Ekim 1965 tarihindeki genel seçimlerle demokrasiye geri dönülmüş ve Adalet Partisi oyların yaklaşık % 53'ünü toplayarak tek başına iktidar olmuştur. AP iktidarının ilk evresi 12 Mart 1971'deki askeri müdahale ile son bulmuştur. Öğrenciler ve işçilerin “1961 Demokrasisinde” direniş ve eylemleriyle hükümetleri zor durumda bırakabilecek dinamik güce kavuşması bu dönemin en önemli özelliğidir. 12 Mart'ı gerçekleştirenler 1971 öncesinden 1961 Anayasası'ndaki özgürlükçü maddeleri sorumlu tutmuşlardır (Özdemir, 2005: 227-63). 14 Ekim 1973'de genel seçimler yapılarak yeniden demokrasiye dönülmüştür. 450 milletvekilliğinin 185'ini CHP, 149'unu AP kazanmıştır.

Çalışmanın bu kısmında, 27 Mayıs 1960 Darbesi ve 12 Mart 1971 askeri müdahalesi öncesi ve sonrasında ekonomik büyüme oranlarında gerçekleşen değişim incelenecektir. Aşağıdaki Tablo 9, bu dönemlerle ilgili büyüme oranlarını ve demokrasiye geçiş öncesi ve sonrasındaki performansları göstermektedir.

Tablo 9: Türkiye'de Kişi Başına GSMH Yıllık Artış Hızı (%) (1940-1989)

Yıl	Kişi Başına GSMH Artış Hızı %	Yıl	Kişi Başına GSMH Artış Hızı %	Yıl	Kişi Başına GSMH Artış Hızı %	Yıl	Kişi Başına GSMH Artış Hızı %	Yıl	Kişi Başına GSMH Artış Hızı %
1940	-6.8	1950	6.0	1960	0.5	1970	1.8	1980	-4.8
1941	-11.6	1951	10.0	1961	-0.6	1971	4.4	1981	2.3
1942	4.6	1952	8.8	1962	3.6	1972	6.5	1982	0.6
1943	-10.8	1953	8.2	1963	7.0	1973	2.3	1983	1.7
1944	-5.9	1954	-5.6	1964	1.5	1974	0.7	1984	4.5
1945	-16.1	1955	5.0	1965	0.6	1975	3.3	1985	1.7
1946	29.2	1956	0.7	1966	9.2	1976	6.8	1986	4.4
1947	1.9	1957	4.4	1967	1.6	1977	0.9	1987	7.5
1948	14.1	1958	1.6	1968	4.0	1978	-0.8	1988	-0.7
1949	-7.0	1959	1.1	1969	1.7	1979	-0.25	1989	-0.6

Kaynak: DİE, İstatistik Göstergeler, 1923-1992 ve 1923-2002, Ankara.

Yukarıda yer alan Tablo 9'dan yararlanarak, demokrasinin kesintiye uğradığı yıllardan öncesi ve sonrasına ait değerlerin ortalama da aşağıdaki Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10: Türkiye’de Demokrasi ve Büyüme: Önce-Sonra Yaklaşımı

Demokrasiye Geçiş Yılı	Kişi Başına GSMH’deki Büyüme %								
	10 Yıllık Ortalama			5 Yıllık Ortalama			3 Yıllık Ortalama		
	Önce	Sonra	Fark	Önce	Sonra	Fark	Önce	Sonra	Fark
1950	0.4	3.4	3	4.4	2.6	-1.8	4.3	9.0	4.7
1965	2.0	3.5	1.5	2.4	3.6	1.2	3.0	4.9	1.9
1973	3.3	1.6	-1.7	3.3	2.1	-1.2	4.4	3.6	-0.8
1983	1.5	2.9	1.4	-0.8	4.1	4.9	1.5	3.5	2
Ortalama	1.8	2.8	1.0	2.3	3.1	0.8	3.3	5.2	1.9

Tablo 9’da Türkiye’de demokrasi süreçlerinin başlangıç yılları olan 1950, 1965, 1973 ve 1983’den önce ve sonra kişi başına GSMH miktarlarında meydana gelen gelişmeler incelenmiştir. Demokrasi süreçlerinin başlangıcından önceki ve sonraki 10, 5 ve 3 yıllık ortalama GSMH büyüme oranları hesaplandığında ele alınan dönemlerin hepsinde de ekonomik büyüme oranlarının arttığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar Türkiye’de demokrasinin işlerliği ve altyapısının yeterliliği sürekli tartışılan bir konu olsa da görülen bu eğilim daha önce dünyadaki diğer birçok ülke üzerine yapılmış ampirik çalışma sonuçlarıyla örtüşmektedir.

SONUÇ

Demokrasi açısından mesafe alamamış ve kaliteli demokrasi mekanizmalarını tesis edememiş ülkeler arasında yer almak bugün hiçbir çağdaş ülkenin istemeyeceği bir durumdur. Yapılan araştırmalardan anlaşılmaktadır ki, demokrasinin kurum ve kurallarının ihlali sadece sosyal yaşama değil ekonomik yaşama da etkilerde bulunabilmektedir. Türkiye’de geçmişte meydana gelen demokrasi sürecindeki aksamalardan sonra demokrasiye tekrar dönüş yapıldığında makroekonomik performans ya da ekonomik büyüme oranları yükselmektedir. Bu sonuç, özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde uygulanmaya çalışılan kalkınma politika ve modellerinde demokrasi boyutunun ne derece dikkate alınması gerektiği yönünde yorumlanabilir. Demokrasi-ekonomi ve ekonomi-demokrasi etkileşim sürecini belirleyen faktörlerin sayısı, ilişki biçimleri ve kapsamı genişleme potansiyeline sahiptir. Daha da önemlisi, makroekonomik yönetimde ve ülkelerdeki ekonomik yapılanmada mevcut yönetimlerin demokratik ilkelere uyumun avantajlarından yararlanabilme yeteneğidir.

KAYNAKÇA

- AŞUKIN, N.S., N.P.BUTURSKIY, A.B.VEBER vd., 1979, **Politika Sözlüğü**, Çev.Mazlum Beyhan, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- ATEŞ, Toktamış, 1994, **Demokrasi, Kavram, Tarihi Süreç, İlkeler**, 5.B., Ankara: Ümit Yayıncılık.
- BARRO, Robert J., 1994, “Democracy and Growth”, **NBER Working Paper**, No: 4909.
- BOLLEN, Kenneth A ve Pamela PAXTON, 2000, “Subjective Measures of Liberal Democracy”, **Comparative Political Studies**, Vol.33, No: 1, February 2000, Sage Publications, ss.58-86.
- BOLLEN, Kenneth A. ve Pamela M.PAXTON, 1997, “Democracy Before Athens”, **Inequality, Democracy and Economic Development** içinde, (Ed.), Manus I.Midlarsky, Cambridge: Cambridge University Press.
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ., İstatistik Göstergeler, 1923-1992 ve 1923-2002, Ankara

- FREEDOM HOUSE, **The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties** 2005, <http://www.freedomhouse.org/research/index.htm/22.07.2005>, Freedom in the World 2005, **Civic Power and Electoral Politics**, A Report from Freedom House, 2005
- GERRING, John, Philip BOND, William T. BARNDT, 2004, "Democracy and Economic Growth: A Historical Perspective", **Draft**, November 31, <http://www.bu.edu/polisci/JGERRING/demo%20growth.pdf/17.03.2005>
- HELLIWELL, John F., 1992, "Empirical Linkages Between Democracy and Economic Growth", **NBER Working Paper**, No: 4066.
- LANE, Jan Erik ve Svante Ersson, 2003, **Democracy: A Comparative Approach**, Routledge: London and New York
- MARSHALL, Gordon, 2003, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- MULLER, Edward N., 1997, "Economic Determinants of Democracy", **Inequality, Democracy and Economic Development** içinde, Ed. Manus I. Midlarsky, Cambridge: Cambridge University Press, 133-55.
- ÖZDEMİR, Hikmet, 2005, "Siyasal Tarih (1960-1980)", **Yakınçağ Türkiye Tarihi I** içinde, Haz. Sina AKŞİN, Bülent TANÖR, Korkut BORATAV, Milliyet Kitaplığı, İstanbul.
- ÖZDEN, Yekta Güngör, 2001, **Cumhuriyetçi Demokrasi**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- PAPER, Job Market ve Elias Papaioannou, 2004, "Democratization and Growth", London Business School, Job Market Paper <http://phd.london.edu/epapaioannou/democ&gr%28job%29.pdf>
- PRZEWORSKI, Adam ve Fernando LIMONGI, 1993, "Political Regimes and Economic Growth", **The Journal of Economic Perspectives**, Vol.7, No: 3 (Summer, 1993), ss.51-69.
- RAYNAUD, Philippe ve Stephane Rials (Eds.), 2003, **Siyaset Felsefesi Sözlüğü**, Çev. İ Yerguz vd., İletişim Yayınları, İstanbul.
- SHEN, Jian-Guang, 2002, "Democracy and Growth: An Alternative Empirical Approach", BOFIT, **Bank of Finland, Institute for Economics in Transition, Discussion Papers**, No: 13.
- TÜRKKAN, Erdal, 1996, **Ekonomi ve Demokrasi**, Turhan Kitabevi, Ankara

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15-16 Ekim Çanakkale

II. ULUSAL SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI KONGRESİ

**“Merkezi ve Yerel Yönetimler İle STK
Etkileşimi ve Türkiye’deki Merkezi
Yönetimin STK’lara Bakışı”**

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15-16 Ekim Çanakkale

KÜRESEL EŞİTLİK BAĞLAMINDA BELEDİYELERDE DİŞ KAYNAK KULLANIMLARI VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA (STK) YANSIMALARI

Öğr. Gör. Dr. Selçuk KENDİRLİ

Gazi Üni.
Çorum İ.İ.B.F.

Öğr. Gör. Fatih ŞANÖZ

Gazi Üni.
Çorum MYO

GİRİŞ

Bu çalışmada kamu finansmanı bağlamında belediyelerde dış kredi şeklindeki finansman konusu incelenmiştir. Çalışmada, önce finansmanın ve kamu finansmanının tanımı ve kamu finansman yöntemleri anlatılmış daha sonra da belediyelerin dış kredilerle finansman imkanları incelenmiştir. Bu araştırmada kamu finansmanı ile ilgili literatürden ve yürürlükteki mevzuattan yararlanılmıştır. Çalışmada belediyelerin dışardan sağladığı finansman kaynaklarının, kamusal alanda, kamu yararının durumuna yaptığı katkı incelenmeye çalışılmıştır. Bu yöntemle, kamu finansmanı mı yoksa yerel yönetimlere uluslar arası müdahale mi olduğu sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır.

Yerel yönetimler, özellikle son yıllarda yetersiz kalan kamu kaynaklarından kalan finansman açıklarını bir şekilde kapatmaya çalışmaktadırlar. Bu kaynak temini farklı yöntemlerle yapılabilmektedir. bu bağlamda başvurulan yöntemlerden birisi de yabancı kaynakla açıkların kapatılmasıdır. bu yönteme başvurulması ise çeşitli sosyal adaletsizliklere neden olabilmektedir.

STK'larının kuruluş amaçlarından biri de, değişik nedenlerden dolayı ortaya çıkabilecek sosyal adaletsizliklerin mümkün olduğunca önüne geçmektir. Bu çalışmada STK'ları Türkiye çerçevesinde, yerel yönetimlerin yabancı kaynak temini yoluyla ortaya çıkabilecek adaletsizliklere ne denli duyarlı kaldıklarını incelemeye çalışılmaktadır.

1. FİNANSMAN KAVRAMININ ANLAMI VE KAPSAMI

Finansman fonksiyonunun amacı , işletmenin gereksinim duyduğu fonları en uygun koşullarda elde etmek ve elde edilen bu fonların en etkin şekilde kullanımını sağlamaktır. ABD'de ve Batıda 20. yüzyılın başlarından itibaren diğer alanlarda olduğu gibi, finansal yönetim alanında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Sanayileşmeyle birlikte, büyüyen işletmelerin fon gereksinimleri artmış ve bu gereksinimlerin karşılanması önemli bir sorun haline gelmiştir. Aşırı fon talebine rağmen, özellikle küçük tasarrufların büyük işletmelere aktarılması kolay olmamıştır. Fona olan aşırı talep nedeniyle finansman, para bulma veya fon tedariki olarak anlaşılmıştır. Başka bir deyişle, 1950'li yıllara kadar finansman kavramıyla sadece fonların sağlanması algılanmıştır. Bir yandan, işletmelerin büyümesi, öte yandan, anonim şirket türünün önem kazanması, finansman sağlamanın önemini artırmıştır. Bu anlamda finansal yönetimin temel görevi işletmeye yeterli, zamanda ve ucuz maliyetli fon sağlamak olarak düşünülmüştür (Ceylan, 1999:4.).

2. KAMU FİNANSMANI TANIMI

Devlet görevleri harcama yapılmasını gerektirdiğine göre, devlet gelir sisteminin bu harcamayı yapabilecek ve finansmanını sağlayabilecek yolda biçimlendirilmesi gerekmektedir. Devletin üstlendiği çeşitli görevleri yerine getirmesine yetecek kadar bir gelirin elde edilmesi (Uluatam, 1997: 268.) faaliyetleri kamu finansmanı kapsamına girmektedir.

Kamu hizmetlerinin maliyeti, piyasa ekonomisinde olduğu gibi, bu harcamalar sonucu sunulan hizmetlerden yararlananlara, yararlanmalarının ön şartı olarak ödetilerek karşılanmamaktadır.Devlet hizmetlerinin maliyetleri, topluca finansman, kamu finansmanı yolu ile karşılanmaktadır. Bu finansman şeklinde hizmetlerin maliyeti topluca karşılanmakta, kamu ekonomisine ödeme yapanlar, bu ödemeleri hizmetlerden yararlanmak için yada yararlanmaları ölçüsünde yapmamaktadırlar. Kamu hizmetlerinin pek çoğu ortak tüketim hizmetleridir. Hizmet, toplumun bir üyesi için üretildiğinden diğer üyeler için de üretilmiş ve sunulmuş olmaktadır.

Kamu hizmetlerinin bölünemez ve pazarlanamaz niteliği, finansman tekniği olarak, maliyetin hizmetin örttüğü toplumun tümünce karşılanmasını gerektirmektedir. Bazı hallerde devlet hizmetlerinde piyasa finansmanı mümkündür. Ancak yararlanma hakkının sadece ödeyene tanınması toplumda hizmetin kullanılmasının yaratacağı dış kazançların doğmasını önlemektedir. Dış kazanç yaratmak için, hizmetin bedelsiz olması (kullanımının sıfır fiyata talep eden herkese yayılması) ve maliyetlerin kamu finansmanı ile karşılanması usulü yeğlenmektedir.

Bazen hizmetin ödetilmesi mümkün olmakla beraber, ödetmenin hizmet dışı bıraktığı kişilerin hizmetten yararlanmalarının maliyeti sıfır olabilir. Kapasiteye ulaşmamış bir köprüden, kapasite noktasına gelinceye kadar kullananların artması topluma maliyet yüklemeyiz. Buna karşılık, yararlananların kazancı toplumun sabit sermayesinden alınan verimi yükseltir.Bu gibi durumlarda üretim tekniği açısından hizmetin bedelsiz, finansmanının ise kamusal olması gerekir.

Bazı hallerde de, kamu kesiminden sağlanan mal ve hizmetlerin bedelinin ödetilmesi, yani piyasa finansmanı, hem mümkün, hem de kaynakların daha iyi kullanımı açısından arzu edilir bir durum olabilir; Ancak siyasal karar organları, hizmetlerin maliyeti kullanana ödetme ilkesine göre değil de bedelsiz dağıtımını ve maliyetin kamu finansmanı ile karşılanmasını tercih etmiş olabilir.Bu tercihin sebebi maliyet ödetilince malın veya hizmetin kişilerce siyasal organların istediği miktarlarda tüketilmemesi olabilir. Ekonomik sistem ve siyasal felsefe gereği bazı mallarda piyasa talebine göre değil, ihtiyaca göre dağıtım yapılmak istenebilir.

Bazen de devlet üreticiden destekleme ile alıp elinde biriktirdiği stokları bedelsiz olarak dağıtmak isteyebilir. Bütün bu hallerde, mal ve hizmetler piyasa finansmanı yerine kamusal finansman ilkelerine göre dağıtılmaktadır.

Kamusal finansmanı karakterize eden en önemli özellik zorunluluk unsurudur. Çünkü, kamusal hizmetler şeklinde somutlaşan ürünleri ilke olarak bedava sunan kamu kesimi, bu ürünleri ortaya koyabilmenin gerektirdiği harcamaları esas itibariyle zorunlu ödetmeler yolu ile karşılamaktadır. Diğer bir söyleyişle kamu kesimi, muhtaç olduğu geliri esas itibari ile gerçek ve tüzel kişilerden zorunlu olarak elde etmektedir.

2.1. Kamu Finansmanın Özellikleri

Kamusal finansman esasta piyasa finansmanından farklıdır.Çünkü bölünebilen ve pazarlanabilen mal ve hizmetleri üreten piyasa, ürünlerin faydasını belirli kimselere tahsis edebildiği için bunların maliyetini bundan yararlananlardan fiyat yolu ile tahsil edebilmektedir. Oysa kamu kesimi esas itibariyle aynı yöntemden yararlanamamaktadır.

Çünkü bu kesimin ürettiği milli savunma vb. sosyal hizmetlerin faydasını bölmek ve talepte bulunana tahsis etmek imkanı yoktur. Bu sebeplerdir ki, kamu kesiminde üretilen sosyal malların maliyeti kamusal finansmanın özünü teşkil eden vergiler yolu ile karşılanmaktadır.

Vergi adını verdiğimiz zorunlu ödemeler yolu ile sağlanan finansmanda vergi ödeyenin vergiyi tahsil eden devletten özel bir yarar sağlanması söz konusu değildir. Kamu kesimince üretilen hizmetlerden yararlanmak yada yararlanmamak vergi yükümlülüğünde kıstas olarak alınmaz. Gerçek veya tüzel kişilerin vergi yükümlülükleri sadece bunların vergi ödeme gücüne sahip olup olmadıklarına bakılarak saptanır. Buna vergilemede “iktidar ilkesi” adı verilir. Vergi yükümlüsünün iktisadi iktidarı, bir diğer söyleyişle kamu harcamalarına hangi oranda katılımla gerekeceği ise elde ettiği gelire yada elinde tuttuğu servete göre hesaplanmaktadır.

Kamu hizmetlerinin bir kısmından sadece belirli kimseler yararlanır. Örneğin tapu, noter ve pasaport hizmetleri genel bir nitelik arz etmelerine ve toplumun bütün üyelerinin istifadesine sunulmalarına rağmen, bunlardan sadece o hizmetlere ihtiyaç duyanlar yarar sağlarlar. Bu tür hizmetler için toplum açısından eğitim hizmetlerinde olduğu gibi dış kazanç sağlanması da söz konusu değildir. Örneğin gayri menkul sahipleri mülkiyet haklarını üçüncü şahıslar karşısında koruyabilmek amacı ile tapu sicili yolu ile sağlanan hizmetlerden yararlanırlar. Bu gibi durumlarda, hizmetin maliyetinin bu hizmetten yararlananlara ödettirilmesi ilkesinden hareket edilir. Şu halde vergilemede kullanılmayan, belki daha isabetli bir deyimle sosyal malların finansmanı için kullanılmayan kamu hizmetlerinden yararlanma ilkesi, bireylerin faydalanma dereceleri kısmen de olsa saptanabilen kamu hizmetlerinde kullanılabilir. Ancak bu şekilde yapılan ödemelerin hizmetin gerçek maliyetini kapsamaması zorunlu değildir, bu istenilirse bile çoğu kez buna imkan yoktur, çünkü bu tür hizmetlerin gerçek maliyetini saptamak kabil değildir; Zira sözü geçen hizmetlerin gerektirdiği harcamaların bir çoğu aynı zamanda diğer bazı sosyal hizmetlerin maliyetini de oluşturmaktadır.

Bazı hallerde kamu kesimince üretilen mal ve hizmetlerin bedelinin bunlardan yararlananlara ödettirilmesi mümkün olduğu halde, kimi ülkeler uygulamalarında kamusal finansmandan yararlanmaktadır. Bu hal siyasi karar organlarının tercihlerinin sonuçlarıdır. Örneğin; İtalya da oto yollarını kullananlardan ücret alındığı halde Batı Almanya da oto yollardan yararlananların bir ücret ödemeleri bugün için söz konusu değildir. Her iki ülkede de siyasi organların kararlarını etkileyen çeşitli faktörler vardır. Bunlar arasında ekonomik alanlara ağırlık verilmesi mümkün olmakla beraber, karar organlarının bu alandaki tercihlerinin ekonomik faktörler kadar sosyal faktörlerin de etkisi altında olduğu söylenebilir.

Kamu kesiminin piyasa talebi için ürettiği özel malların finansmanında ise ilke olarak kamusal finansmandan yararlanılmaktadır. Çünkü bu tür mal ve hizmetler bölünebilmekte ve sadece bunlara özel fayda sağlamaktadır. Görülüyor ki kamusal finansman araçları çok çeşitlidir. Bunlar arasında zora dayanan vergilerden piyasa finansmanının kredi dışındaki tek ve temel aracı olan fiyata kadar değişik nitelikte bir çok kamu geliri türü vardır.

2.2. Kamusal Finansman Teknikleri

Kamusal finansman yollarından biri, kamu faaliyetleri için gerekli iktisadi kaynaklara el koymak şeklindedir. Kaynakların serbest bırakılması için kişilerin ellerindeki gelirlerin bir kısmını kamu ekonomisine aktarmak gerekir. Bunun için de genellikle kişilere karşılıksız zorunlu ödemeler olarak vergiler yüklenir.

Vergilerin matrahı, iktisadi faaliyetlere ve durumlara dayandırılır. Bu faaliyetler yapıldıkça ve bu durumlar sürdükçe kamu kesimi için vergi kamu kesimi için vergi alacağı doğacaktır. Vergileri dayandıkları iktisadi durumlara ve işlemlere göre dört grupta toplayabiliriz. Satış vergileri, mülkiyet vergileri, gelir vergileri ve kamu hizmetini ödetme usulleridir.

Vergiler bir de ürünlerin satış fiyatları ile kaynaşmış olup olmamalarına bakılarak dolaylı ve dolaysız vergiler olarak ikiye ayrılır. Kanun koyucunun açıkça fiyatlara katılmasını isteyerek üreticilerden aldığı vergiler “Dolaylı Vergiler”dir. Buna karşılık, vergi ürünlerin fiyatları ile karşılaştırılmamış ise ödeyen kimsenin vergi yükünün taşıyıcısı olması istenmiş ise buna “Dolaysız Vergi” denir. Gerçek yada tüzel kişilerin elde ettikleri gelir bakımından alınan vergilere gelir vergisi denir. Gelir vergisi de gerçek kişilerin gelirlerinden alınan “Kişisel Gelir Vergisi” ve tüzel kişilerin gelirlerinden alınan “Kurumlar Vergisi” olmak üzere ikiye ayrılır. Hizmet ödeme usulleri ise; Resimler, harçlar, tarifeler, aidatlar ve ödentilerdir.

Bazen de devlet zorunlu ödemeler yerine, borç olarak onların satın alma güçlerini kamu ekonomisine devretmelerini sağlar.

3. KAMU FİNANSMANI BAĞLAMINDA BELEDİYE GELİRLERİ

Belediyeler, gerek yasadan kaynaklanan görevleri, gerekse çağdaş görevleri nedeniyle, topluma karşı önemli sorumluluklar yüklenmişlerdir (Çağlar ve Mutlu, 2003:413). Yerel yönetimler, yerel nitelikli hizmetleri görmek amacıyla kurulmuş kurumlar olarak, yerel düzeyde, kamu hizmetlerinin görülmesinde önemli rol oynarlar (Mutlu, 2001:31). Yerel yönetimler yasaların kendilerine vermiş olduğu görevleri yerine getirebilmek için mali kaynaklarla donatılmak zorundadırlar. Kamu görevleri ve kamu hizmetleri devlet ile yerel yönetimler arasında paylaştırıldığına göre, her kademedeki birim, bu görevleri yerine getirebilmek için mali kaynaklara sahip olmalıdır.

Yerel yönetimlerin temel olarak üç farklı gelir kaynağı vardır. Bunlar; Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tahsilat Toplamı üzerinden il özel idaresi ve belediyelere ayrılan paylar, yerel yönetimlerin öz gelirleri ve borçlanmadır (Bilgin, 2002: 81). Yerel yönetimlerden talep edilen hizmetlerin artışına ve çeşitliliğine karşın, belediye gelirlerinde bu oranda artışlar sağlanamamış olması, yeni finansman kaynaklarının yaratılmasını gerekli kılmıştır (Üstünişik, 2000: 533).

1980’li yıllarda, dünyada küreselleşme süreci ile birlikte var olan yapı hızla değişmeye başlamıştır. İller Bankası kamu kredisi vermeyi sürdürmüşse de, öncelikle kamu kredilerinin rakipsizliği sona ermiş, kamu kredileri giderek daralmıştır. Yerel yönetimler bu süreç sonunda yerel ticari bankalardan borçlanmaya başlamıştır. Bu yeni kaynak hızla ön plana çıkmaya başlamış, 1986-1995 döneminde İller Bankası toplam 7,8 trilyon TL kamu kredisi açmışken, ticari bankaların açtığı kredi toplamı 14,2 trilyon TL’ye ulaşmıştır. Yeni kredi vericiler, sadece yerli kurumlar değil, yabancı özel sermaye de bu yıllarda önem kazanmaya başlamıştır. (Güler, 1997: 20). Yerel yönetimlerin 1983-99 Haziran döneminde kullandıkları hazine garantili dış kredi toplamı 6,3 milyar \$’dır. Bu borçların 3,4 Milyar \$’lık kısmı (%54’ü) hazine tarafından üstlenilmiş durumdadır (Üstünişik, 2000: 545). Bu da ilgili belediyenin borcunun, ya da kullandığı kaynağın kullanmayanlara fatura edilmesi anlamına gelmektedir.

Yerel yönetimlerin dış borçlanmasına yönelik yasal düzenlemelere bakıldığında, 1980’lerden sonra dış borçlanmaya yönlendirilmelerine tanık olunmuştur. Dış borçlanma hazine tebliğleri ve bütçe kanunları ile düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu hukuksal metinler de dış borçlanmayı sınırlandırma çabaları gibi görünse de durumu meşrulaştırıcı ve teşvik edici bir işlev taşımıştır. 1980 sonrasında yayınlanan esnek

tebliğler de fiili durumu meşrulaştırmıştır ve denetim olanağı da büyük ölçüde ortadan kalkmıştır (Çınar, 2002: 584).

Yerel yönetimlerin olağan gelirlerinin yanı sıra olağanüstü gelirleri de bulunmaktadır. Olağanüstü gelirler arasında borçlanma, emlak ve menkul kıymet satışı ve olağanüstü devlet yardımları yer almaktadır. Olağanüstü gelirler olağan gelirler gibi sürekli olmayıp geçici niteliktedirler (Çınar, 2002: 578). Bu bağlamda belediyeler kamusal gelirleri haricinde finans piyasalarından da gelir elde edebilirler. Bu gelirler yardımıyla, belediyeler, kısıtlı devlet ve resmi kaynaklarının dışında kaynaklardan da, finansman ihtiyacını karşılayabilirler. Finansman yöntemleri anlatılmadan önce yerel yönetimlerin borçlanma ilkelerinin kısaca hatırlanması yerinde olacaktır. Bu ilkeler;

- Yerel yönetimler maliyesine bakıldığında borçlanma, kamu yüklerinin zaman içinde ve nesiller arasında dağılımını sağlayan bir yöntem olarak sunulmaktadır. Bazı kamu hizmetlerinin niteliği gereği yerel yönetim biriminin bütçesi içerisinde büyük sayılabilecek yatırım harcamalarının ve bu anlamda bir daha gerçekleşmeyecek olağanüstü giderlerin bir iki yılın bütçesine konulmayıp gelecek yıllara yayılması etik ve diğer yönlerden kabul edilmektedir (Ülkmen, 1960,202). Yani gelecek dönemlerin kullanacağı bir hizmetin bedelini, bir döneme yüklemek adil olarak varsayılmamaktadır.
- Olağanüstü gelir olan borçlanma, olağanüstü bir gidere tahsis edilmelidir. Olağan giderler bu tip gelirlerle finanse edilmemelidir. Borçlanma gelirinin, olağan giderlere sıvanması durumunda yerel yönetimler bütçesinin dengesini bozucu bir etki yapacağı savunulmaktadır. Nitekim günümüzde örneğin personel giderlerinin borçlanma yoluyla ödenmesine ağır eleştiriler getirilmektedir(Çınar, 2002: 579).
- Yerel yönetimler borçlanma yoluyla elde ettikleri gelirleri, verimli yatırımlara tahsis etmelidirler. Bu verimli yatırımlar; elektrik, su , hava gazı gibi tüketiciye rahatlıkla fiyat karşılığı sunabildikleri yatırımlardır. Bu şekilde belli bir süre sonunda yapılan harcamaların amorti edilebilmesi olanağı vardır. Bu gelirlerin verimsiz olarak tanımlanan yol, köprü gibi yatırımlara yöneltilmemesi gerekir (Nadaroğlu,1978, s.135). Bu tip yatırımların ancak olağan gelirlerin elverdiği ölçüde yapılması önerilmektedir. (Çınar, 2002: 580).

Fakat bu ayırım yapılarak yerel yönetimler toplumsal içeriklerinden uzaklaşmakta, kapitalist piyasada bir şirket gibi karar alması beklenmektedir. Yani kuramda belirtilen etiğin dışına çıkılmakta, borçlanma çok farklı dinamiklere dayalı olarak ortaya çıkmaktadır. Borçlanma politikasının şekillenmesinde bu bağlamda konjoktüre göre yerel yönetimlerin sadece kendileri değil, merkezi yönetim ve merkezi yönetiminde büyük ölçüde ilişki içinde olduğu küresel piyasalar rol oynamaktadır (Çınar, 2002: 581).

4. BELEDİYELERDE DIŞ BORÇLANMA: ULUSLARARASI MÜDAHALE

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınma, refahı artırmanın tartışmasız tek yolu olarak kabul edilmektedir (Çağlar, 1996: 86). Anthony Giddens, günümüzde küreselleşmeye değinmeyen hiçbir siyasi konuşmanın tam olmadığını belirtmektedir. Çünkü günümüz dünyası küreselleşme ve onun ikizi olarak tanımlana yerleşme politikalarının sarmalı altında bulunmaktadır (Gündoğdu, 2004: 9). Modern tarih içerisinde dünya sistemi ilişkisinin temel belirleyicisi ekonomidir (Şimşek, 2002: 37). 1970'lere kadar Keynes'yen politikalar hakim olduğundan kamusal alan, özel sektör

aleyhine genişletilmiştir. Bu krizin aşılması için yapılması gereken çok basittir. Özel sermayenin artık kendi aleyhine genişleyen kamusal alanı ötelemesi ve içinde bulunduğu sıkışıklığı genişleterek kendine yer açmasıdır. Bunun formülasyonunu uluslar arası kuruluşlar, “küreselleşme-yerelleşme “ adı altında bir çok politika üreterek dizayn etmişlerdir (Gündoğdu, 2004: 10).

Küreselleşmede; dünya ölçeğinde ulusal kimlikler, kültürler küresel süreçler tarafından belirlenmekte, ulusal ekonomiler ve sınırlar çözülmektedir. Böylece toplumlar ve kültürler arasında sosyal ve kültürel geçirgenlik artmakta, ulusal olan pek çok şey anlamını yitirmektedir. Bu gelişmeler tek bir küresel kültürün oluşmasına, dünya toplumlarının sosyokültürel anlamda birbirlerine benzemesine ve dünyanın küçülmesine neden olmaktadır. Siyasal ve kültürel yönden dünyaya açılma olarak kullanılan küreselleşmeyi sağlayan en önemli araç, küresel yada uluslar arası işletmelerdir (Çağlar, 2004: 72-73). Buna rağmen pek çok şirket üretimini ve satışını birden fazla ülkede gerçekleştirse de milli tabanına bağlı kalmaktadır. Bu konuda yapılan araştırmalara göre 1993’de dünyanın hiçbir büyük şirketinin gerçek anlamda küresel olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Pek çok şirketin üretim varlıklarının önemli bir kısmı, kendi ülkesinde kalmaktadır. Örneğin; Daimler Benz satışlarının %57’sini dış piyasada gerçekleştirmekte, fakat varlıklarının sadece %19’u dışarıda yerleşik durumdadır (Şimşek, 2002: 40)

Yerel yönetimlerce kullanılan borçların yapısına bakılacak olursa genel olarak yabancı kaynaklı olduğu görülmektedir. Bu borçlanmaların kreditorleri, İMF, Dünya Bankası gibi uluslar arası kuruluşlarla ikili anlaşmalar çerçevesinde kredi açan devletlerdir. 1980’li yıllara kadar dış borçların %90 ve daha fazlası bu iki kuruluş tarafından sağlanmıştır. Bu dönemden sonra ise önceleri kredi tutarı önemsiz olan ticari bankalar vardır. 1990’lı yıllardan sonra ise borçlanmada tahvil ihracı dikkati çekecek seviyelere gelmiştir (Güler, 1997: 23-24).

Tablo 1: Yerel Yönetimlerin Toplam Borçlarının Kaynaklarına Göre Dağılımı (1964-1995 % Olarak)

Yıllar	Uluslararası Kuruluşlar	Devletler	Ticari Bankalar	Tahvil Piyasaları
1964	23,7	67,2	1	0
1968	21,9	75,1	0,2	0
1972	15,9	80,7	0,2	0
1976	35,5	53,1	7,8	0
1980	24,9	35,9	24	0
1984	24,4	35,5	21,7	0
1988	22,6	28	20,9	8,2
1992	16,3	27	18,2	16,8
1995	12,4	29,4	9	19,4

Kaynak: Güler, Birgül A.; “Yerel Yönetimler ve Dış Borçlanma”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt:6, Sayı:2, Nisan 1997, s.23.

Bu borç yapısı rakamsal olarak güncellenecek olursa, Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Alacaklıya Göre Dış Borç Stoku (Milyon \$)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
DIŞ BORÇ STOKU	52.303	53.545	58.581	70.492	68.692	75.819	79.356	84.216	96.417	103.025	118.802	113.895	130.353	145.805	153.160
KISA VADELİ DIŞ BORÇLAR	9.500	9.117	12.660	18.473	11.187	15.500	17.072	17.691	20.774	22.921	28.301	16.403	16.424	23.013	29.316
ORTA - UZUN VAD DIŞ BRÇL	42.803	44.428	45.921	52.019	57.505	60.319	62.284	66.525	75.643	80.104	90.501	97.492	113.929	122.792	123.844
KISA VADELİ DIŞ BORÇLAR	9.500	9.117	12.660	18.473	11.187	15.500	17.072	17.691	20.774	22.921	28.301	16.403	16.424	23.013	29.316
TİCARİ BANKA KREDİLERİ	5.469	4.668	6.808	10.054	3.374	5.503	6.493	8.160	9.935	11.540	17.306	7.775	5.187	8.260	11.330
ÖZEL KESİM KREDİLERİ	4.031	4.449	5.852	8.419	7.813	9.997	10.579	9.531	10.839	11.381	10.995	8.628	11.237	14.753	17.986
ORTA - UZUN VAD D BOR	42.803	44.428	45.921	52.019	57.505	60.319	62.284	66.525	75.643	80.104	90.501	97.492	113.929	122.792	123.844
RESMİ KREDİTÖRLER	19.769	20.568	19.502	18.957	20.178	20.150	18.559	17.078	17.724	16.979	20.172	30.643	40.151	42.926	41.110
HÜKÜMET KURULUŞLARI	9.827	10.306	9.817	9.579	10.417	10.250	9.686	8.994	9.697	9.140	8.705	8.581	9.302	9.457	8.608
ULUSLARARASI KURLAR	9.942	10.262	9.685	9.378	9.761	9.900	8.873	8.084	8.028	7.839	11.467	22.062	30.849	33.469	32.502
ÖZEL KREDİTÖRLER	23.034	23.861	26.419	33.062	37.327	40.169	43.725	49.447	57.919	63.125	70.329	66.849	73.779	79.866	82.734
BORÇ	19.814	19.757	19.278	22.047	25.381	27.370	30.644	35.717	43.885	46.388	48.194	45.511	49.932	52.288	54.492
TİCARİ BANKALAR	0	0	0	0	0	0	14.730	18.384	22.147	24.490	27.362	27.504	28.505	28.768	30.830
BANK DIŞ FİN KUR	0	0	0	0	0	0	2.927	4.490	6.040	6.985	5.602	3.371	3.304	3.003	2.580
PARS OLM KUR	0	0	0	0	0	0	1.788	1.877	2.982	3.980	4.280	3.933	4.745	4.637	4.860
KIYI BANK	0	0	0	0	468	688	1.010	990	1.203	731	1.099	1.638	1.963	2.266	
ÖZ YAT KAL BAN	0	0	0	0	0	0	4	3	17	18	15	0	0	0	0
DİĞER	0	0	0	0	0	15	0	0	0	0	0	0	0	0	0
DRESDNER	6.255	5.713	5.771	6.282	8.308	10.397	10.720	10.267	11.681	9.916	9.724	9.948	12.272	14.232	13.856
NGTA	12	11	10	8	9	9	8	8	8	8	8	8	8	9	9
TAHVİL	3.220	4.104	7.141	11.015	11.946	12.799	13.081	13.730	14.034	16.738	22.135	21.338	23.846	27.578	28.242
Toplam D Borç St/GSMH	0,343	0,352	0,365	0,389	0,526	0,441	0,431	0,436	0,470	0,553	0,590	0,791	0,714	0,610	..
Kısvad D Br St/GSMH	0,062	0,060	0,079	0,102	0,086	0,090	0,093	0,092	0,101	0,123	0,141	0,114	0,090	0,096	..
Or-UzVad D Br St/GSMH	0,281	0,292	0,286	0,287	0,441	0,351	0,338	0,344	0,369	0,430	0,449	0,677	0,624	0,514	..

Kaynak: Hazine, TCMB

Bu tabloda borç yapısı genel borç stoku olarak verilmiştir. Bu borç stoku içerisinde yerel yönetimlere ait borçlar önemli bir yer tutmaktadır. Bu durum da çalışmada dile getirilen iddiayı desteklemektedir. Tablo 3’de ise yerel yönetimlere ait burunda gösterildiği, borçlulara göre borç stoku verilmiştir.

Tablo 3: Borçluya Göre Dış Borç Stoku (Milyon \$)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
DIŞ BORÇ STOKU	52.292	53.534	58.571	70.484	68.683	75.810	79.356	84.216	96.417	103.025	118.802	113.895	130.353	145.805	153.160
KISA VADELİ DIŞ BORÇLAR (1)	9.500	9.117	12.660	18.473	11.187	15.500	17.072	17.691	20.774	22.921	28.301	16.403	16.424	23.013	29.316
ORTA - UZUN VAD DIŞ BORÇ	42.792	44.417	45.911	52.011	57.496	60.310	62.284	66.525	75.643	80.104	90.501	97.492	113.929	122.792	123.844
TOPLAM KAMU	33.187	34.918	36.059	39.556	41.692	41.623	40.162	38.845	39.890	42.425	47.919	46.413	63.982	70.293	71.376
GENEL HÜKÜMET	28.050	29.624	30.980	34.251	36.881	37.563	36.282	34.738	35.688	37.687	42.502	41.276	59.179	65.565	66.780
KONSOL BÜTÇE	26041	27291	28396	31331	33293	33679	32.303	31.405	32.331	34.580	39.522	38.760	56.830	63.453	64.942
YEREL YÖNTMLR	911	1181	1627	2005	2615	2711	2.752	2.401	2.569	2.453	2.380	1.936	1.676	1.534	1.347
FONLAR	1095	1142	934	883	939	1149	1.211	921	774	646	594	557	646	549	466
ÜNİVERSİTLR	3	10	22	33	35	24	16	11	14	8	6	23	26	29	25
DİĞER KAMU SEK(2)	1005	1427	1546	1564	1415	1263	1077	936	686	875	1205	1129	1045	1201	1384
KİTLER	4.132	3.868	3.533	3.740	3.396	2.797	2.803	3.171	3.516	3.864	4.212	4.008	3.758	3.526	3.212
TCMB	7.479	6.650	6.150	6.618	8.941	11.170	11.389	10.868	12.073	10.312	13.429	23.591	20.340	21.504	17791
ÖZEL (3)	2125	2849	3702	5838	6863	7517	10733	16812	23680	27367	29153	27488	29608	30995	34677
Topl Dış Brç St/GSMH	0,343	0,352	0,365	0,389	0,526	0,441	0,431	0,436	0,470	0,553	0,590	0,791	0,714	0,610	..
Kısvad D Brç St/GSMH	0,062	0,060	0,079	0,102	0,086	0,090	0,093	0,092	0,101	0,123	0,141	0,114	0,090	0,096	..
Or-UzVad D Brç St/GSMH	0,281	0,292	0,286	0,287	0,441	0,351	0,338	0,344	0,369	0,430	0,449	0,677	0,624	0,514	..
Yerel Ynt Brç/GSMH	0,006	0,008	0,010	0,011	0,020	0,016	0,015	0,012	0,013	0,013	0,012	0,013	0,009	0,006	..
Yerel Ynt Brç/Topl Kamu Brç	0,027	0,034	0,045	0,051	0,063	0,065	0,069	0,062	0,064	0,058	0,050	0,042	0,026	0,022	0,019

(1) Kaynak: TCMB

(2) T.Kalkınma Bankası, T.İhracat Kredi Bankası

(3) 01.10.2001 tarihinden itibaren TCMB tarafından izlenmektedir.

(*) Geçici

Kaynak: Hazine, TCMB

Tablo 3’de yerel yönetimlerin borçlarının 1990 yılına göre GSMH’nın 0,006sını oluştururken, toplam kamu borçlarının ise 0,027’sini oluşturmaktadır. Bu oran yıllar itibarıyla artarak devam etmiştir. GSMH’ya göre oransal olarak ve tutar olarak en yüksek seviyesine 1994 yılında ulaşmıştır. Bu dönemde yerel yönetimlerin toplam borçları GSMH’nın 0,02’sine tekabül etmektedir. Toplam kamu borçları ile kıyaslandığında en yüksek seviyeye 1995 yılında ulaştığı görülmektedir. Bu dönemde yerel yönetimlerin toplam borçları toplam kamu borçlarının 0,065’ine karşılık gelmektedir. Bu dönemden sonra yerel yönetimlerin borçlarında azalma eğilimi görülmektedir. Bunun sebebinin 2002 yılında yürürlüğe giren 4749 sayılı “Kamu Finansmanı Ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun”un olduğunu düşünmekteyiz. Bu kanun hükümlerine göre yerel yönetimler almış oldukları dış borcun ödenmesinden müteselsilen sorumlu tutulmuştur. Borcun ödenmemesi durumunda 6183 sayılı kanun hükmünde gecikme zammı uygulanacak olması, yerel yönetimlerin dış borçlanmalarını azalmıştır.

Yerel yönetimlerce, ikili anlaşmalarla devletlerden sağlanan krediler ağırlıklı olarak ulaştırma sektöründe kullanılırken, ticari banka kredileri ağırlıklı olarak alt yapı yatırımlarının finansmanında kullanılmıştır. Su ve kanalizasyon sektörü yatırımları Dünya Bankası kredileri ile desteklenmiştir. Tahvil ihracı ile borçlanma ise 1990-97 dönemlerinde Ankara Büyükşehir Belediyesi ile sınırlı kalmıştır (Güler, 1997: 29).

5. YEREL YÖNETİMLERDE KAYNAK KULLANIMLARININ SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA (STK) YANSIMALARI

Şüphesiz ki, yerel yönetimler, toplumsal hizmetleri, en üst noktada yürütmek zorundadırlar. Bunları da kendilerine tahsis edilen kaynaklardan yapmak zorundadırlar. Son yıllarda belediyelerin hizmet alanlarının genişlemesi, yeni toplumsal ihtiyaçların ortaya çıkması yerel yönetimlerin ihtiyaç duyduğu kaynak miktarını önemli ölçüde artırmıştır. Bu ihtiyacın giderilmesi yönünde kendi kaynaklarını yaratabilen yerel yönetim birimleri kaynak temini konusunda sıkıntı yaşamamıştır. Fakat, bunu gerçekleştiremeyen yerel yönetim birimleri, farklı noktalardan kaynak arayışı içine girmişlerdir. Bu kaynak arayışında ise en kolay yöntem, yabancı kaynak teminine yönelmek olmuştur. Bu noktalarda, uluslar arası kaynaklara açılan yerel yönetimler, konularını da iyi kullanarak, değişik noktalardan kaynak temini sağlamışlardır. Bu kaynakların ödeme sürecinde ise, yeterli kaynağı olmayan yerel yönetimi zor ve sıkıntılı bir sürece sokmuştur. Bu bağlamda temin edilen dış krediler, ülkenin uluslar arası reyting notu da düşünülerek, hazine teminatı olsun ya da olmasın, hazine tarafından üstlenilmek zorunda kalmıştır. Bu fiili durum da, gelir bölüşümü nüfusa göre yapılan yerel yönetim gelir dağılımında çeşitli adaletsizliklere yol açmıştır.

Şöyle ki, ülke içinde elde edilen toplam kamu geliri ve bu gelirden yerel yönetimlere aktarılacak pay bellidir. Bu şekilde bir uygulamanın sonucunda, yerel yönetimlere, ya da başka birimlere aktarılacak paydan kesilerek, ilgili yerel yönetim borcu kapatılmaktadır. Bu uygulamada, hem yerel yönetimlere gidecek geliri azaltmakta, hem de, ilgili yerel yönetim sorumluluk alanında yaşayan insanlara, gelir aktarımı olarak yansımaktadır. Bir başka deyişle, X şehrinde yaşayan insan için ayrılacak para, oraya gitmeden Y şehri tarafından kullanılan dış kaynak için alıkonulmaktadır. X şehrinde yaşayan insanın, Y şehrindeki yatırımdan faydalanma şansı olmadığına göre, bu da bir adaletsizliği ortaya çıkarmaktadır. Bu sürece, küresel işletmeler olan kredi kuruluşları da dahil olunca sorun küresel bir boyut kazanmaktadır.

Konunun ikinci boyutu ise kamu hizmeti bağlamında, gelecek nesillerin kamusal haklarının ipotek altına alınmasını gündeme getirmektedir. Şöyle ki, kredi veren kuruluş, öncelikli olarak yapılan yatırımın geri dönüşünü ön şart olarak koşmaktadır. Bu da ilgili kamu sektörünün ve kamusal hizmetin özelleştirilmesini beraberinde getirmekte, bu birimler yerel yönetimlerden koparılarak, ayrı birimler haline getirilmektedir. Yatırımın geri döndürülmesi ve kar temel amaç olduğu için, yatırımla ilgili kuruluş, ticari mantık ve güdü ile hareket etmekte, kamusal hizmet ticari bir işleme dönüştürülmektedir. Bu durumla ilgili pek çok örnek verilebilir. Yerel örnek açısından da konuya örnek, Çorum çevresi doğal gaz dönüşüm projesi verilebilir. Yatırımın geri dönüşümünün sağlanabilmesi için yerleşikler, yasa ile dahi tehdit edilmiş ve doğalgaz aboneliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu durumun STK'lara yansımaları, tüketici haklarının, yani yerleşiklerin bu tip hak gasplarının önlenmesi yönünde olmalıdır. Bu konuda öncelikli yapılması gereken iş, toplumda STK bilincinin yerleştirilmesidir. Özellikle bu süreçte gönüllülük esasının yerleştirilmesi gerekir. Mevcut durum itibarıyla bakıldığında, STK üyeliği bir rant kapısı olarak görülmekte ve algılanmaktadır. İkinci iş olarak da, STK'larla yerel yönetim ve diğer kamu kuruluşlarının diyalogu artırılmalıdır. Bu diyalog çerçevesinde, basından da destek sağlanarak, bu kurumların STK'ları kabul etmesi sağlanmalıdır.

Bu bağlamda hazırlanan anket soruları ile ilgili değerlendirmeler aşağıdadır.

Çorum genelinde örgütlenmiş 28 belediye ve 40 STK'ya, STK'ların ve yerel yönetimlerin birbirleriyle ilişkisini ölçmek için yapılan anket çalışmasından aşağıdaki bulgular elde edilmiştir. Bu bulgular tablolar halinde ve yüzde dağılımlar olarak şöyle ifade edilebilir. Ankete konu olan Yerel Yönetimlerin ve STK'ların birbirleriyle işbirliğine girme durumları ile ilgili dağılımlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Yerel Yönetim ve STK'ların İşbirliği Dağılımı

Teste Tabi Tutulan Alanlar **Ankete Katılan Sayısı**

Oran %

A. Finansal Kaynaklarınızı Kullanırken STK Lar İle İşbirliğine Giriyormusunuz

Kesinlikle evet	0
00	
Evet	0
00	
Kısmen	2
7	
Kesinlikle hayır	26
93	
Hayır	0
00	
TOPLAM	28
100	

B. Yerel Yönetim Olarak STK'larla Hangi Alanlarda İşbirliğine Giriyorsunuz

Sosyal hizmet tesisleri yatırım	2
25	
Çevresel düzenlemelerde	2
25	

Yeraltı yatırımlarında	0
00	
Eğitim hizmetleri konusunda	2
25	
Ortak projeler de	2
25	
TOPLAM	8
100	

C. Yerel Yönetim Olarak STK'larla Kaynak Kullanımında Hangi Alanlarda İşbirliği Bekliyorsunuz .

Sosyal hizmet tesisleri yatırım	5
17,9	
Çevresel düzenlemelerde	0
00	
Yeraltı yatırımlarında	0
00	
Eğitim hizmetleri konusunda	6
21,4	
Ortak projeler de	17
60,7	
TOPLAM	28
100	

D. STK Olarak Yerel Yönetimlerle Kaynak Kullanımında İş Birliğine Giriyor musunuz .

Kesinlikle evet	0
00	
Evet	2
5	
Kısmen	5
12,5	
Kesinlikle hayır	33
82,5	
Hayır	0
00	
TOPLAM	40
100	

E. STK Olarak Yerel Yönetimlerle Hangi Alanlarda İşbirliği İçerisindediniz.

Sosyal hizmet tesisleri yatırım	1
14	
Çevresel düzenlemelerde	2
29	
Yeraltı yatırımlarında	0
00	
Eğitim hizmetleri konusunda	2
29	

Ortak projeler de	2
29	
TOPLAM	7
100	

F. STK Olarak Kaynak Kullanımında Hangi Alanlarda İşbirliği Bekliyorsunuz.

Sosyal hizmet tesisleri yatırım	5
12,5	
Çevresel düzenlemelerde	3
7,5	
Yeraltı yatırımlarında	0
00	
Eğitim hizmetleri konusunda	10
25	
Ortak projeler de	22
55	
TOPLAM	40
100	

Çorum yerel yönetimlerinde genel olarak kaynak kullanımında STK'larla işbirliği içine girilmemektedir. Bu konuda işbirliği küçük, önemsenmeyecek alanlarda gerçekleşmiş olup, 2 adet yerel yönetimde gerçekleşmiştir. Burada yerel yönetimler, işbirliği anlayışından kaynağın kullanımını STK'ya devretmeyi anlamaktadır. Bu da son derece yanlış bir algıdır. Bunun aşılması STK'ların çabaları sonucunda olacaktır. STK'larla işbirliği yapan yerel yönetimler ise bu işbirliğini geniş alana yaymışlar; sosyal hizmet tesisi yapımından (parklar gibi) eğitim hizmetlerine kadar STK'lardan faydalanmışlardır. Öte yandan yerel yönetimlerde ciddi bir şekilde STK'larla işbirliği beklentisi vardır. Bu beklenti genel olarak, ortak proje gerçekleştirme konusunda (%60,7) ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni, son yıllarda artan AB hibe fonları olarak tahmin edilmektedir. İkinci olarak ise eğitim hizmetlerinde işbirliği beklenmektedir. STK'larda yerel yönetimlerle kaynak kullanımı konusunda işbirliğine genelde gitmediklerini teyit etmektedirler. Genel olarak yerel yönetimlerle, eğitim hizmetlerinde ve ortak proje gerçekleştirmede bir araya gelinmektedir. Kaynakların kullanımı konusunda STK'lar yeterince bilgi sahibi olmalı ve adaletsiz kaynak dağılımı konusunda, gelecek nesilleri borç altına sokacak uygulamalar konusunda, yerel yönetimlere baskı yapmalıdırlar. STK'larda yerel yönetimlerle ciddi bir işbirliği beklentisi içerisindedirler. Bu beklenti genelde AB hibelerinden kaynaklandığını tahmin ettiğimiz ortak proje alanında (%55) gerçekleşmektedir. İkinci olarak ise %25 ile eğitim hizmetleri konusunda gerçekleşmektedir. Üçüncü sırada ise %12,5 ile sosyal hizmet tesislerine aktarılan kaynaklar konusunda işbirliğine gitme beklentisi mevcuttur. STK'ların yerel yönetimlerden beklentileri ile ilgili dağılımlar ise Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Çorum STK'larının Çorum Yerel Yönetimlerinden Beklentileri
Teste Tabi Tutulan Alanlar **Ankete Katılan Sayıs**
Oran %

A. Yerel Yönetimlerden Beklentileriniz Nelerdir

Daha çok işbirliği	34
85	
Karar kurumlarında STK temsilcisi	0
00	
Yerel yönetim kurumlarında STK temsilcisi	3
7,5	
STK yetkililerinden danışmanlık işbirliği	0
00	
Projelerde aktif işbirliği	3
7,5	
TOPLAM	40
100	

Çorum STK'larının Çorum yerel yönetimlerinden genelde beklentileri dah çok işbirliği şeklinde ortaya çıkmaktadır. Projelerde aktif işbirliğinin de işbirliği kapsamına alınması kapsamında bu oran %93'lere çıkmaktadır. Bunun gerçekleşebilmesi için, Çorum STK'larının kendilerini yerel yönetimlere kabul ettirmesi gerekmektedir. Özellikle günümüzde yerel yönetimlerin kaynaklarının önemli kısmını dış borçlar oluştururken bu daha da önem kazanmaktadır. Bu durum kamusal hizmetlerin bu şekilde ticarileştirilmemesi açısından da önemli bir husustur.

6. SONUÇ

Ülke genelindeki yerel yönetimlerin, kanalizasyon, katı atık, içme suyu temini ve ulaşım gibi alt yapı sorunları çok farklı değildir (Mutlu, 2001: 31). Bu sorunların çözümünde kamu kaynakları kadar, belki de daha ileri düzeylerde dış borç kullanılmaktadır. Dış borçlanmanın önemi, yerel yönetimlerin mali sistemine yeni bir finansman unsurunun katılmasından çok, yatırımlarının finansman kaynaklarında ve sistemde köklü değişikliklere yol açmasıdır. İller bankası bu süreçteki konumunu yitirme noktasına gelmiştir. Bu süreçte yerel yönetimlerin borçlanmasında öne çıkan kaynak uluslararası para piyasaları yani ticari bankalar, uluslar arası finansal kuruluşlar ve tahvil piyasalarıdır. Borçlanmaların önemli kısmı bu kaynaklardan sağlanmıştır.

Bu bağlamda düşünülecek olursa belediyeler kamu yararına mal ve hizmet üreten birimlerdir. Bu düşünce tarzında, bu malların piyasa malı olarak düşünülmesi söz konusu olamaz. Dış borçlar finanse ettikleri bu unsurları piyasa malı olarak kullanıma sunulmasını içeren koşullarla gelmektedir. Geri ödemedede hazine garantisi olmasına karşın, projeler hizmete uygulanacak fiyat koşulu öne sürülerek kredilendirilmektedir. Fiyatlandırma dış borcun başlıca kaygısıdır. Saptanacak fiyat, belediye işletme giderlerini, hizmeti yüklenecek özel şirketin giderlerini, borç için yapılacak her türlü giderleri ve gelecekteki yatırımlar için katkı payını da kapsamaktadır. Öngörülen fiyatlandırma sistemi, kullanıcılardan toplanacak kaynakların krediyi sağlayan kuruluşlara belediyeler vasıtasıyla aktarılmasını ve uygun çalışma alanları haline getirmeyi güvence altına almaktadır (Güler, 1997: 29).

Bu uygulama iki önemli sonuç yaratmaktadır: ulusal karar sürecine ipotek konulmaktadır ve yerel yönetimler toplumsal eşitsizliği gidermek amaçlı önlemler alma gücünden yoksun kalmaktadır (Güler, 1997: 29). Kurulan sistem yerel yönetimleri, ait

olduğu halktan uzaklaştırmakta, uluslararası piyasa aktörlerine daha çok yaklaştırmaktadır. Uygulanan fiyatlandırma sistemi yerel yönetimleri, finansör kuruluş adına hareket eder hale getirmektedir. Su, kanalizasyon, toplu taşıma ve doğal gaz gibi idarelerin yerel meclis denetiminden bağımsız kalacak şirketler şeklinde örgütlenmeleri buna örnek olarak verilebilir.

Bu bağlamda belediyeye ait şirketler, hazine garantili ya da garantisiz dış borçlanmaya giderken öncelikle uluslararası sermayenin istediği şartları yerine getirmekte, daha sonra bu süreç içinde özel sektör kuruluşlara belirlenen çerçeveler dahilinde kaynaklar aktarmaktadırlar. Bu alanda yapılan ihalelerle yatırım konusu ile ilgili firmalara rant aktarılmakta, böyle bir rantın varlığı yerel yönetimlerle bu firmaları bu işlere yönelik pazar ilişkisi geliştirmeye yönlendirmektedir. Aynı zamanda da dış borç uygulamalarıyla, kentsel hizmetler ulusal denetim ve güdümünden çıkıp, uluslararası sermaye şirketlerinin denetim ve güdümüne sürüklenmektedir.

Yerel yönetimlerin borçlanması bir noktada merkezi yönetimin politik tercihini ortaya koymaktadır. Yerel yönetimlere borçlanma yoluyla kaynak sağlamak, salt alternatif bir borçlanma politikası değil, başka işlevler de içermektedir (Çınar, 2002: 592). Kullanılan kredi, beraberinde belirli koşulları da getirmekte, yerel yönetimlere dayatmalar sunmakta, bu kredilerin verimli yatırımlarda kullanılmasını şart koşmaktadır. Bu şekilde kamu yararı gözetilmeden de yapılan fiyatlandırma politikaları, sadece belirli bir geliri olan kesimlere hitap etmekte, toplumsal eşitsizliklerin derinleşmesine de katkıda bulunmaktadır.

Bu açıdan dış borçlanma ileri sürüldüğü gibi sadece bir borçlanma yöntemi olmayıp, toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilere de müdahale etmekte, ve bu ilişkilerin uluslararası sermayenin koyduğu kurallar çerçevesinde şekillenmesine neden olmaktadır. Bu şekilde, hakim politik anlayışında yardımı ile bu alanlarda kurumsal ve hukuksal düzenlemeler de yapılmıştır.

Bu süreç içinde, sosyal devletin ortadan kalktığı, vatandaşın müşteri odağına oturtulduğu ve kamusal hizmetlerin bir piyasa malı olarak görüldüğü fiili bir durum vardır. Bu bağlamda dış borçlanma uygulaması bu yapılanmada etkin bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu yönüyle yerel yönetimlere alternatif bir kaynak olarak görülen dış borçlanma, tam tersine yerel ve ulusal iradenin işleyişine bir müdahale niteliğindedir. Bu yapılanma zincirinin kırılabilmesi ve bağımlılıktan kurtulabilmek için kamu kaynakları artırılarak bu kaynakların tercih edilmesi yerel yönetimleri daha bağımsız kılacaktır. Yerel kamusal hizmet sağlayan belediyelere, kamusal hizmetleri tam ve tatminkar olarak görebilmeleri için yeterli kaynak sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

BİLGİN, Mustafa; **Bölgesel Kalkınmada Yerel Yönetimlerin Yönlendiriciliğinin Rolü, Göller Bölgesi üzerine Bir İnceleme**, Dumlupınar Üniversitesi, SBE,

Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kütahya, 2002.

CEYLAN, Ali; **Finansal Teknikler**, Ekin Yayınevi, Bursa, 1999.

ÇAĞLAR, İrfan; "İşletmelerde Çevre Yönetimi ve Çevre Yönetimini Yaygınlaştıran Dinamiklerin Belirlenmesi", **Standard Dergisi**, Yıl: 35, Sayı:419, Kasım 1996, ss.86-95.

ÇAĞLAR, İrfan ve Ahmet Mutlu; "Çağdaş Belediyecilikte Hizmet İçi Eğitimin Rolü ve Hizmet İçi Eğitimin Gerçekleştirilmesinde Belediye üniversite İşbirliği", **1.**

Uluslararası Yerel Yönetimler Üniversite ve Sanayi İşbirliği Sempozyumu, 23-24 Ekim 2003, Ankara, ss412-430.

- ÇAĞLAR, İrfan; “Küreselleşme Süreci ve Küresel Yönetici Profili Üzerine Çorum KOBİ’lerinde Bir Araştırma”, **Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisi**, Sayı:143, Ocak Şubat Mart 2004, ss.71-95.
- ÇINAR, Tayfun; “Yerel Yönetimler ve Dış Borçlanma”, ”, Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri, TODAİE Yayınları, Ankara, 2000, ss.577-593.
- FALAY, Nihat; “Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Mali Yapısına İlişkin Eğilimler”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt:7, Sayı:3, Nisan 1997, ss.3-12.
- GÜLER, Birgül A.; “Yerel Yönetimler ve Dış Borçlanma”, ”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt:7, Sayı:3, Nisan 1997, ss. 20-30.
- GÜNDOĞDU, Balamir; “Küreselleşme, Yerelleşme: Denetim”, **Yerel Yönetim ve Denetim**, Cilt:9, Sayı:1, Ocak 2004, ss.9-11.
- KELEŞ, Ruşen; **Yerinden Yönetim ve Siyaset**, Cem/Kültür Yayınları, İstanbul, 1994.
- MUTLU, Ahmet; “Yerel Yönetimlerin Çevre Politikaları: Çorum Örneği”, **Yerel Yönetim ve Denetim**, Cilt:6, Sayı:8, Ağustos 2001, ss.31-47.
- NADAROĞLU, Halil; **Kamu Maliyesi Teorisi**, 6. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1996.
- NADAROĞLU, Halil; **Mahalli İdareler: Felsefesi Ekonomisi Uygulaması**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1978.
- PETERSON, George; **Building Local Credit Systems**, The World Bank Institute Urban Management Program, Washington D.C., 2000.
- ŞİMŞEK, Osman; “Küreselleşmenin İktisadi Boyutu Üzerine Bir İnceleme”, **Yerel Yönetim ve Denetim**, Cilt:7, Sayı:7, Temmuz 2002, ss.37-42.
- ÜLKMEN, İsmail Hakkı; **Mahalli İdareler Maliyesi**, SBF Yayınları, Ankara, 1960.
- ÜSTÜNİŞİK, Belma; “Yerel Yönetim Yatırımlarının Finansmanı”, Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri, TODAİE Yayınları, Ankara, 2000, ss.533-552.
- ULUATAM, Özhan; **Kamu Maliyesi**, İmaj Yayıncılık, 6.Baskı, Ankara, 1997.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI ve YEREL YÖNETİMLER

Yrd. Doç. Dr. İsmail GÜNEŞ
Çukurova Üniv. İİBF

Yrd.Doç.Dr.Yelda Bugay TEKGÜL
Çukurova Üniv. İİBF

1.GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde yaşanan çağın karakteristik özelliklerini ortaya koyan anahtar kelimeler vardır. Günümüz için de benzer kelimeleri sıralamaya çalışırsak küreselleşme (Globalization), sivil toplum (Non Governmental Organizasyon) kelimeleri ilk akla gelenlerden birkaçıdır. Günümüz dünyasında devlete bakış açısındaki değişimler ve devlete biçilen rollerin daha sınırlı hale gelmesi sonucunda egemenlik alanları ve yetkiler daralmakta bu süreç küreselleşme ile beraber ivme kazanmaktadır. Buna karşın yerelleşme süreci temsili demokrasinin uygulama alanı bulduğu ülkelerde demokrasiye atfedilen anlamların kavramsal olarak değişim sürecine girmesi ve çok farklı alanlarda katılımcılığın ve çoğulcu demokrasinin ön plana çıkması sonucunda yurttaşların aktif katılımlarının ve Sivil Toplum Kuruluşlarının(STK) ön plana çıkması sonucunu getirmiştir. STK yerel bazdan başlayarak uluslar arası alanlara değin uzanan örgütlenme yapısı içinde yerel örgütlenmeler giderek önem kazanmaktadır. Yerelleşme küresel gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, yerelleşmenin anayasal ve yasal güvence altına alınmasının önemi üzerinde durmaktadır.Bu çerçevede çalışmamızda STK ve Yerel Yönetimlerin aralarındaki etkileşim ele alınarak incelenecektir.

2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Dilimizde Sivil Toplum Kuruluşları (STK) olarak kullanılan kavramın İngilizce karşılığı NGO (Non Governmental Organizations)'dır. Anlam itibariyle Hükümet Dışı Örgütler veya Devlet Dışı Örgütler anlamına gelmekte ve bu niteliğiyle bir anlamda kamu organizasyonları dışındaki yasal sivil örgütlenmeleri ifade etmektedir. ABD'de ise STK 'Gönüllü Kamu Örgütleri (Public voluntary Organizations (PVOs)' olarak adlandırılmaktadır. Bu ikinci kavram bir anlamda kamu sektörünün ve sistemin aksaklıklarını gidermeye yönelik gönüllü hizmet grupları anlamını da taşımaktadır.

Günümüzde, STK'lar toplum yararına çalışan, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, kar amacı gütmeyen, devletten ayrı hareket edebilen, bireylerin ortak amaç ve hedeflerine bakıldığında ise; siyasal idareyi ve yönetimi kamuoyu oluşturmak suretiyle etkileyebilen bir örgütlenme türüdür.¹ STK'lar demokrasinin egemen olduğu gelişmiş toplumlarda endüstrileşmiş ülkelerde karşılaşılan önemli kuruluşlardır. Böyle toplumlarda yaşayan siyasal, sosyal ilişkilerin ve gelişmelerin kaçınılmaz sonucudurlar. Çağdaş toplumların hepsinde bu kuruluşlar vardır ve giderek ağırlıklarını daha fazla hissettirmektedirler.

Kamu yönetiminin örgüt yapısı dışında kalmış, resmi ve resmi olmayan yurttaş örgütlenmeleri aracılığı ile yerel yönetimler üzerinde sistemli ve sürekli etki kolaylıkla

¹. Merhaba Sivil Toplum, Merhaba Sivil Toplum, 1998, Helsinki Yurttaşlar Derneği

sağlanmaktadır.² Bu kuruluşların kapsamına meslek kuruluşları, sendikalar, vakıflar, dernekler ve buna benzerlerinin girdiği kabul edilmektedir. STK'lar hangi görüşten olursa olsunlar tüm insanların ortak ilkelere bulunabilecekleri varsayımından yola çıkarlar. Bu anlamda, STK'ların üstlendikleri işlevleri birkaç başlık altında toplayabiliriz.

- Kamuoyu oluşturmak yolu ile, bireylerin taleplerinin dile getirilmesine yardımcı olmak.
- Çoğulcu bir toplum yapısının oluşmasını sağlamak suretiyle piyasadaki metalaşmaya ve egemen piyasa değerlerine karşı dengeleyici bir unsur olmak.
- Kendi içlerinde oluşturacakları katılımcı ve çoğulcu bir kültürle beslenmiş ve aynı zamanda yönetim deneyimi de edinmiş bireylerin yetişmesini sağlamak.
- Pilot projeler üretmek, bu projelere kaynak bulmak ve bu projeleri uygulamaya geçirmek yoluyla eğitim, sosyal refah ve istihdam konularında hükümet politikalarına paralel ya da alternatif sorumluluklar alabilmek.³

Faaliyet alanlarına göre yapılan başka bir sınıflamaya göre ise STK üç grupta sınıflandırılmaktadır.⁴

1. Yardım Amaçlı Sivil Toplum Kuruluşları
2. Duyarlılık Yaratan Sivil Toplum Kuruluşları
3. Toplumsal üretim ve Başvuru Kaynakları –Enstitüler

John Clark'ın ayırımında ise Batıdaki STK ve yapılanması baz alınmıştır ve buna göre STK'ları⁵

1. Görüş ve Savunma grupları
2. Tabandan Kalkınma Kuruluşları
3. Popüler Kalkınma Kuruluşları
4. Yardım ve Refah Kuruluşları
5. Kamu Hizmeti Araçları
6. Teknik Yenilik Kuruluşları , şeklinde ayırıma tabi tutulmuştur.

Avrupa Birliği Ekonomik Sosyal Konsey (ESC)'e göre STK tanımlanırken ele alınan kriterler şunlardır.⁶

1. İşçi-işveren sendikaları
2. Toplumsal ve ekonomik konularda görev alan, belli bir grubu temsil eden kuruluşlar.
3. Hükümet dışı kuruluşlar (NGO): insanları belli bir amaç için bir araya getiren dernekler, vakıflar, cemiyetler, vs...
4. Yerel Girişimler (CBO) Daha çok üyelik üzerine dayalı olan gruplar, gençlik grupları, vs.
5. Dinsel gruplar.

² Yalçındağ, Selçuk; Belediyeler,de Halk Katılımı,Türk İdare Dergisi,sayı 424 Eylül 1999 : Sh.57

³ Merhaba Sivil Toplum, ÇYDD yayınları

⁴ İbrahim Yıldırım; Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim Seçkin Yayınevi , Ankara 2004 sh 55

⁵ John Clarck, “ Kalkınmanın Demokratikleşmesi, Gönüllü Kuruluşların Rolü Çev. Serpil Ural, TÇV Yayını Ankara 1995 ss48-49 Aktaran İbrahim Yıldırım; Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim Seçkin Yayınevi , Ankara 2004 sh 55

⁶ Demircan, Sunay : www.kalder.org/genel/sunay-demircan-konusmametni.doc

Buna karşın Avrupa Birliği Sivil Toplum Veri Tabanı (CONECCS)'in tanımı ESC'nin tanımını baz almasına karşın bu tanımlamayı ve sınırları biraz daha genişletmektedir ve STK'larını:

1. Ticaret birlikleri
2. Sendikalar
3. İşveren kuruluşları/profesyonel federasyonlar
4. Hükümet dışı kuruluşlar (NGO)
5. Hizmet ve üretim birlikleri
6. Yerel idarelerin birlikleri
7. Politik ilgi grupları
8. Dinsel ilgi grupları
9. Diğer gruplar.

olarak ele almaktadır. Özellikle diğer gruplar ifadesi tanımın sınırlarına esneklik katmaktadır.

Tanımların belirgin özelliği STK'nın genel olarak özel alan ve kamusal alan arasında bir noktada ele alınmış olmasıdır. İşte bu noktada özel alanın ve kamusal alanın sınırlarını belirlemedeki güçlükler karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kamusal alan ve sınırları konusu gerek ekonomi, maliye gerekse kamu yönetimi yazını açısından üzerinde uzlaşa sağlanamamış bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Zira bu alanların sınırlarının belirlenmesinde ortaya konacak bir açıklamanın kendisini siyaset biliminden, ideolojiden soyutlaması mümkün değildir. Bu nedenledir ki bu konuda genel kabul görmüş bir tanımdan söz etme olanağımız yoktur. Özel ve Kamusal alan tartışması çok boyutlu olup çalışmamızın ele alıp incelediği kapsam dışında kalması nedeniyle daha fazla ayrıntılı olarak ele alınmamıştır.

3. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ GELİŞİMİ VE TARİHSEL BAKIŞ

Sivil Toplum Kuruluşlarının tanımında vurgulanan devlet/hükümet dışı organizasyonlar ve gönüllü kuruluşlar olma işlevi beraberinde şu soruyu akla getirmektedir. STK, devlet/hükümet organizasyonu dışındaki örgütlenme yapısıyla bir karşıtlık anlamı mı içermektedir. Aynı soru kavramın Türkçe'ye çevrilmiş hali olan STK'da da bulunmaktadır. "Sivil Toplum kavramı neyi ifade etmektedir ve sivil toplumun karşıtı nedir?" Bu soru sadece günümüzün sorusu değildir. Tarihsel süreç içerisinde bu soru değişik dönemlerde farklı anlamlar yüklenilerek yanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu nedenle tarihsel süreç içerisinde STK'nın gelişimi ve farklı bakış açıları irdelenmeye çalışılacaktır.

Sivil toplum tanımlamasının köklerini Aristoteles'in kullandığı "**politika koinonia**" kavramına kadar uzatan düşünürler vardır. Bu kavram politik toplum anlamında kullanılabilir. Kent yaşamındaki yurttaşların kararlara katılımıyla yönetilen bir düzeni ifade etmektedir. Bu kavram bu anlamıyla yerinden yönetimi olduğu kadar bu yönetim içindeki STK yerinde vurguda bulunmaktadır. Kuşkusuz ki Aristoteles'in ifade ettiği kavram günümüzdeki anlaşılın şeklinden daha farklıydı. Aristoteles , koinonia politike'yi dostluk (friendship) etrafında açıklamaya çalışırken aynı zamanda etik anlamlarda yüklemiştir. Etik değerlerin sadece özel hayatın değil, kamusal, hatta politik hayatın da özü niteliğinde olduğunu vurgulamıştır.⁷

⁷. Prof. Dr. Sarıbay, Ali Yaşar . (2003). Sivil toplum: Universitas mı, societas mı? *Sivil Toplum Dergisi*, 1 (1), 15-19. http://www.siviltoplum.com.tr/sayi1_tr_2.htm

Aristoteles ve Cicero'da Sivil Toplum, bir tür siyasi organizasyon yapısını tarif etmektedir. Bu anlamıyla toplumun tüm katmanlarını içeren bir kavram oluşturmaktaydı. Ortaçağ'da bu kavrama bu özelliğinin yanı sıra sivil toplum kavramı dini toplum kavramının karşıtı olarak kabul edilmeye başlandığı görölmektedir. Sivil toplumun laiklik ve çağdaşlık simgesi olma hususu bu dönemden itibaren yerleşmeye başlamıştır. Aristoteles'den Ortaçağ sonuna kadar olan süre içerisinde devlet ve sivil toplum kavramları ayrılmaz bir birliktelik içindedir. Roma geleneklerine istinaden sivil toplum bir yerde "yurttaşlık" kavramını ve yurttaşlık sorumluluklarının toplumsal düzeyde yerine getirilmesi şeklinde algılanmıştır. 1750'lerden sonra sivil toplum tanımında radikal değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. Bu tarihten sonra sivil toplum, devlet kavramının bir uzantısı olmaktan ziyade, gittikçe devlet ile zıt bir kutbu temsil etmeye başlamıştır.⁸ Hegel'e kadar uzanan çizgide Aydınlanma düşünürlerinin önemli bir kısmı, sivil toplumu devletle doğrudan ilişkili olmayan toplumsal alan olarak kavramsallaştırdılar. Bu kavramsallaştırma sivil toplumu genel olarak devlete ait olan her şeyle karşıt bir ilişki içinde düşünmeyi gerektirmiştir.^{9,10}

Sivil toplumun ilk kuramcılarında sayılan Hegel, yerel yönetimin sivil toplumun bir parçasını oluşturduğu söyler ve sivil toplum kuruluşları analizlerinde yerel yönetim ile diğer özel kurum ya da kuruluşlar arasında hiç bir ayırım yapmaz.^{11,12} Hegel'e göre toplum aile, Sivil Toplum ve devletten oluşmaktadır. Sivil toplum, aile ile devlet arasında yer alan bir uğrak noktasıdır. Hegel'in toplum anlayışı sınıf kavramından yoksundur.

Hegel'e kadar uzanan çizgide Aydınlanma düşünürlerinin önemli bir kısmı, sivil toplumu devletle doğrudan ilişkili olmayan toplumsal alan olarak kavramsallaştırdılar. Bu kavramsallaştırma sivil toplumu genel olarak devlete ait olan her şeyle karşıt bir ilişki içinde düşünmeyi gerektirmiştir.¹³ Montesquieu ve Machiavelli gibi düşünürlerce ara yapılar, ara tabaka ya da kuruluşlar olarak algılanan sivil toplum Marks'a göre ise maddi varlık koşulları, tüm tarihin gerçek kaynağı ocağı ve sahnelenişidir. Marks, Sivil Toplum kavramını Hegel'den alarak bu kavrama başka bir içerik kazandırmıştır. Marks, aile-sivil toplum-devlet arasındaki ilişkileri gözden geçirerek, yeniden yapılandırmıştır. Marks'ın sivil toplum anlayışına sınıf kavramını eklemesi nedeniyle Hegel'in yaklaşımından farklıdır. "Sivil Toplum" kavramı Gramsci tarafından ise bir üst-yapı düzeyi olarak algılanmıştır. Gramsci, "sivil toplum-politik toplum (devlet)" ayrımı yaparak işçi sınıfının politik topluma (devlete) karşı, sivil

⁸.Yorgancı, Ahmet Ecmel , Tügiad Elegans Yaz Sayısı 2000, Online Erişim
<http://www.elegans.com.tr/50/yaz2000/html/ecmel.html>

⁹. Göka, Erol, 1997, Sivil Toplum-Devlet İlişkisi Üzerine Aykırı Bir Bakış, Ülke Dergisi, Sayı: 31

¹⁰. Aktay, Yasin: Sivil Toplum ve Sıkıntıları: Oryantalizm, Şiddet, Vesaire
http://www.siviltoplum.com.tr/sayil_tr_6.htm

¹¹.Bobbio, Norberto, (Ed:Keane, John) (1993) Sivil Toplum ve Devlet Çev:Akın Erkan, Aksu Bora vd.Ayrıntı yayınları, İstanbul

¹².Yıldırım, Selahattin (1990) " Yerel Yönetim ve Demokrasi" Türk Belediyeciliğide 60. yıl uluslararasıempozyumu Ankara B.Ş.B. - İJULA-EMME, Ankara sh 11

¹³ Aktay, Yasin age.

toplumda hegemonya kurmasını savunur. Durkheim'e göre ise Sivil Toplum ikincil yapıları ifade ederken , Weber'e göre ise özerk yetkili tüzel kuruluşları ifade eder.

Rönesans döneminde doğal toplumun karşıtı olarak kullanılan sivil toplum "Örgütlü Rasyonel Toplum" anlamında kullanılırken bu toplumun örgütlü ve rasyonel oluş özelliğinin onu sivil toplum yaptığını ileri sürülmekteydi. İngiliz filozofu John Locke, devleti de sivil topluma dahil ediyordu. Ama Machiavel devletin özerkliğini esas alıyordu. Thomas Hobbes, sivil toplumdaki doğa yasaları tarafından düzenlenmiş toplumun karşıtı olan, devlete ve hükümete sahip bir toplumsal düzeni kastediyordu. Daha sonraları pazar (piyasa) ve devlet de sivil toplum tanımına dahil edildi. Adam Smith, pazarı ve devleti kapsayan bir sivil toplumdaki söz etmişti. Jean Jacques Rousseau 'genel iradeyi' gündeme getirerek üçlü bir ayırım yapıyordu: Doğa, sivil toplum ve politik toplum.¹⁴

Sivil Toplum konusundaki farklı yaklaşımların olduğunu bu kısa tarihsel incelememizde de görmekteyiz. Farklı siyasal bakış açılarıyla sivil toplum kavramına yaklaşanlar olduğu gibi aynı paradigma içinden kavramın içeriği konusunda birbirinden farklı görüş ileri sürenler de vardır. Yine de sivil toplumun anahtar nitelikleri olarak belirli değerlerin önem kazanarak ön plâna çıktığı görülmektedir. Bunlar; çoğulculuk, hoşgörü, katılım, gönüllülük, özerklik, kamusal yaşam vb. normatif unsurlara farklı sivil toplum teorisyenlerinin vurguda bulunduğu söylenebilir. Sivillikle demokratiklik arasında genelde bir korelasyon kurulmaktadır. Sivil Toplum demokratik toplumların olmazsa olmaz öğelerinin başında gelmektedir. Bu anlamıyla demokrasi kültürünü besleyen sivil değerlerin (saygı, tolerans, karşılıklılık vb.) inşasına katkıda bulunan temel aktörlerdir. Sağlıklı bir demokrasinin işleyebilmesi için, kamuoyu oluşmasında etkili örgütlerin toplumun bütün katmanlarını kapsaması zorunludur. Toplumun yapısındaki çoğulluğun (plurality) kamuoyunu oluşturan kuruluşların çokluğuyla temsil edilmesi gerekir. Sivil toplumun çoğulculuğu birlikte yaşama kültürünün oluşmasına ve yerleşmesine katkıda bulunur.

Bugün gelinen noktada modern sivil toplum anlayışının 5 ana öge etrafında uzlaşmasını sağlamıştır.

Sivil toplum, çeşitli düzeylerde örgütlenmiş kurumlardan oluşmaktadır. Bu kurumların yalnızca iktisadi işlevi olmayıp, dini, kültürel, sosyal vb. faaliyetleri ile toplumsal entegrasyon sürecine katkıda bulunmaktadırlar.

1. Bireylerin sivil toplum kuruluşlarına aidiyetleri gönüllük esasına dayanır.
2. Sivil toplumun temeli hukuktur. Sivil toplumun devletten bağımsız olması hukuki zeminden yoksun olduğu anlamına gelmez. Demokratik prensipler, ifade özgürlüğü, özel yaşam sivil toplumun temellerini teşkil etmektedir
3. Sivil toplum vatandaşların temsil edilebildiği ve ortak iradenin olduğu bir zemindir. Bu bağlamda, sivil toplum devlet ile bireyleri birleştiren bir "araç" konumunda olup, bunlardan yoksun bir ortamda demokratik söylemin oluşmayacağı kabul edilmektedir.
4. Sivil toplum, "yetki devri"(subsidiarity) boyutunu getirmiştir. Devlet ancak kendi girişimi, vatandaş açısından, yerel, bölgesel veya ulusal girişimden daha etkin ve yararlıysa, harekete geçmelidir. Sivil toplum bir tür ikame prensibi

14 Başkaya, Fikret: Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları Söylemi,
http://www.stgp.org/makaleler/sivil_toplum.pdf

tesis etmektedir. Bu prensip sayesinde, devlet erkindeki bazı yetkiler (devletin onayı ile) sivil toplum yetkilerine devredilebilmektedir.^{15,16,17,18}

4. YEREL YÖNETİMLER

Yerel yönetimler, ulusal sınırlar içerisindeki değişik büyüklüklerdeki topluluklarda yaşayan insanların, ortak ve yerel nitelikteki gereksinimlerini karşılamak amacıyla kurulan ve hukuk düzeni içerisinde oluşturulmuş olan anayasal kuruluşlardır.

Yerel yönetimlerin tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkışları sorgulandığında, yerel yönetimlerin genel olarak erişilmek istenen bir amaçtan çok ekonomik, sosyal ve siyasal hedeflere erişimde bir araç niteliği taşıdığını gözlemleriz. Bu konu da kesin hatlarla bir genellemeye gitmek yanıltıcı olabilir. Zira her ülkede farklı esaslar çerçevesinde oluşturulmuş ve idari yapı içerisinde farklı ağırlıkları olan yerel yönetim kuruluşları bulunmaktadır. Bu noktada Belirleyici olan unsurun ilgili ülkenin hukuk ve siyasal sistemi ve bu sistemin doğal bir parçası olan ekonomik yapısı olduğunu görürüz.

Ekonomi Bilimi “kıt kaynakların” etkin kullanımını sağlamaya çalışırken sonsuz kabul edilen ihtiyaçları tatmine çalışır. Bu anlamda Bir bütünün parçası olarak yerel nitelikteki kamusal, yarı kamusal veya erdemli mal ve hizmetlerin sunumunda yerel yönetim kuruluşları ön plana çıkmaktadır. Yerel sınırlar içerisindeki toplulukların ortak gereksinimlerinin karşılanması üretim, tüketim, bölüşüm ve finansman gibi ekonomik ve mali işlemleri gerektirir.¹⁹ Çağdaş hukuk devletlerinde hukuk devleti olmanın temel ilkeleri; kanunların genel olmalarını sağlamak, temel hak ve özgürlüklerin güven altına alınması, yasaların anayasaya uygunluğunun denetlenmesi ve idarenin hukuka bağlılığının sağlanmasıdır.²⁰ İdarenin hukuka bağlı olma ve anayasaya uygunluk prensibinden hareketle bir ülkede yerinden yönetimin olabilmesi için o ülkenin anayasasının bu tip bir örgütlenmeye izin veriyor olması ve yasalarla görev ve yetki düzenlemelerinin yapılması gerekmektedir. Siyasal neden ise; özgürlükçü demokrasilerin temelinde yerel özgürlüklerin (Libertes Locales) yer alması gerektiği yolundaki inanç ve buna bağlı olarak yerel kendi kendini yönetim (Local self Government) ilkesidir.²¹

Günümüzde ise yerel yönetim konusundaki söylemler büyük bir çoğunlukla benzerlik göstermektedir. Yerel yönetimler ve demokrasi konusunda genel kabul gören söylemleri üç ana grupta toplamak mümkündür. Bunlar;

- Yerel Yönetimler, Küçük yerleşim birimlerinden başlayarak kurulduğundan en küçük birimlere kadar kendi kendini yönetme ve katılımı sağlayıcı bir yapıya sahiptir.

¹⁵ Özkan Yıldız, Sivil Toplum, Demokrasi ve Çoğulculuk, http://www.stgp.org/makaleler/st5_7.pdf

¹⁶ Tosun, Erdoğan G. (2000, fiubat). Sivil toplum örgütleri içinde katılım ve örgüt içi demokrasi. Birikim Dergisi, 130, s.52-60.

¹⁷ Tuncay, M. (2003). Sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili kavramlar. Sivil Toplum Dergisi, 1 (1), 9-13.

¹⁸ AB Komisyonu Sivil Toplum Araştırması, http://www.stgp.org/docs/AB_Komisyonu_STK_arastirmasi.doc

¹⁹ Nadaroğlu, Halil (1994) Mahalli İdareler Beta, 5.baskı, İstanbul

²⁰ Tanilli, Server (1993) Devlet ve Demokrasi Cem Yayınevi, 7.Baskı, İstanbul sh 151-152

²¹ Nadaroğlu, Halil (1994) age

- Yerel yönetimler, Temsili demokrasi yolu ile en ücra köşelere kadar halka demokrasiyi yaşayarak öğreten kurumlardır. Bu nedenle de demokrasinin beşiğidir.
- Tarihsel olarak yerel yönetimler demokrasinin kökenini oluşturur. Demokrasi geleneğinin yerleşmesi tarihsel sürece dayanan yerel yönetim geleneğinin bir ürünüdür.

Yerel yönetimler ve siyasi faktörler ilişkisi, temelde yerel yönetimlerin halkın bireysel ve toplumsal olarak yönetime katılması ve yönetimi denetlemesi için, yerel yönetimlerin iyi bir okul olduğu ve yerel yönetimlerin demokrasinin beşiği olduğu savına dayanır. Bu kurumların demokrasinin temel kurumları kabul edilmesi inancının altında geleneksel, tarihsel ve ideolojik etmenler yer almaktadır. Bu nedenle bu savın kesin bir veri olarak kabul edilmesinin ötesinde sorgulanmaya ihtiyacı vardır. Yerel yönetimler hakkında her yerde ve her koşulda geçerli gibi sunulan bu temel varsayımlar gerçekte ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Bu nedenle yerel yönetimlerin her ülkede benzer özellikler göstermesini beklemek doğru olmaz. Ülkelerin yönetsel farklılıklarının yanı sıra, yerel yönetimlerin tarihsel gelişimindeki farklılıklar önem taşır. Batı toplumlarında yerel yönetimler toplumun bir ürünü olarak doğal bir oluşum süreci göstermiş ve sağlam bir geleneksel yapıya kavuşmuş iken, doğu toplumlarında ve az gelişmiş ülkelerde yerel yönetimler, devlet eliyle gerçekleştirilen yapay bir oluşum niteliği taşımaktadır.

Tarihsel gelişim içerisinde ele alınması gereken yerel yönetim kavramının evrensel geçerliliği varmış gibi sunulması yanıltıcı olabilir. Evrensel geçerliliğin salt kurumsal boyut ile sınırlanması Batı dışındaki sosyo-ekonomik sistem ve pratiğinin kapsamı önündeki ciddi bir engel gibi görünmektedir.²² Yerel yönetimleri demokrasinin beşiği kabul etmek yerel yönetimler ile demokrasi arasında bire bir etkileşim olduğu anlamını taşır. Bu ise demokrasi kavramının eksik ele alınması ve demokratikleşmeyi sağlayan diğer faktörlerin göz ardı edilmesi anlamı taşıyacağından bu tip bir tanımlama eksik kalabilecektir.

Siyasi katılımın artması yaygın bir argüman olarak kullanılmaktadır. Ancak bu güçlü yerel yönetimle güçlü demokrasi arasında mutlak bir korelasyonu öngören basite indirgeyici bir görüşe götüreceği ölçüde abartılmamalıdır. Çünkü böyle bir bakış demokratikleşmeyi belirleyen bir çok karmaşık faktörün ihmal edilmesi ve küçümsenmesi anlamına gelir. Yerel politik katılımın nicel ve nitel yönleri de birçok durumda, ülke düzeyinde belirlenen faktörlerin etkisi altındadır.²³ Batı demokrasilerinde yerel siyaset siyasi partilerin yapı ve konumlarının da etkisi ile ulusal siyasete sıkı sıkıya bağlanmıştır. Yerel yönetimler, batı temsili demokrasisinin yaşadığı genel bunalımdan kendilerini soyutlayamamışlardır. Bu ise demokrasi kuramı ile demokrasinin uygulanması arasında ortaya çıkan sapmalar, yerel yönetimler ve katılım arasındaki pozitif ilişkiye gölge düşürmektedir.²⁴

Diğer taraftan tabakalaşmış toplumlarda her düzeydeki yönetim siyasetin gerçeklerinden aynı ölçüde etkilenir. Bu toplumlarda iktidar tıpkı servet gibi eşitsiz dağılmıştır. Yerel ekonomik güçler ayrıcalıklarını, hiyerarşiyi ve tutuculuğunu

²² Güler, Birgül (1992) Yerel Yönetimler: Liberal Açıklamara Eleştirel Yaklaşım, TODAİE, Ankara, sh :20

²³ Şenatalar, Burhan (1991) "R.P.Homme'nin Tebliğine Yorum" VII. Türkiye Maliye Eğitimi Sempozyumu, Marmara Üniversitesi, Marmaris, sh 3

²⁴ Güler, Birgül (1992) age sh 18

sürdürmek için yerel siyaset kurumlarını egemenlikleri altına alırlar.²⁵ Birçok üçüncü dünya ülkesinde yerel yönetim eskiden beri var olagelen patron izleyici ilişkilerini güçlendirmekten başka bir işe yaramamıştır. Bu ilişkilerinse demokratik içeriği olduğunu ileri sürmek olanaklı görünmemektedir.²⁶

Batı Avrupa'da yerel yönetimler; krallıklar, cumhuriyetler, devrimler döneminde de varlıklarını sürdürmüşlerdir. Merkezi yönetime rağmen varlığını sürdüren bu kurum, ortaya çıkma biçimi ve gelişme sürecinin gösterdiği gibi sivil bir toplum kuruluşudur. Devlet toplumun bir ürünü olarak yukarıdan aşağıya değil aşağıdan yukarıya doğru oluşmuştur. Batı demokrasileri için bir kuruluş değil bir oluşumdur. Azgelişmiş ülkelerde yerel yönetimler güçsüz ve kolayca vazgeçilebilen kurumlardır. Bu durum geleneksizliğin ya da merkeziyetçi geleneğin sonucu olarak kabul edilmektedir. Bu tür ülkelerde kronik hale gelen demokrasi sorunu, bir bakıma Batı demokrasilerini temel alan ve bugün de onların güvencesi olmaya devam eden yerel yönetim geleneği gibi bir değerden yoksundurlar.^{27,28}

Yerel yönetimler konusundaki yaklaşık 150 yıllık tarihsel geçmişimizin belirgin özelliği, farklı yoğunluk ve biçimlerde de olsa "merkeziyetçi", "otoriter", ve "paternalist niteliğini koruduğu biçiminde özetlenebilir.²⁹ Yerel yönetimler siyasal ya da kişisel nedenlere dayalı "patronaj" ilişkileri zincirinden kurtulamamışlardır.³⁰ Türkiye' nin yaşadığı bu sorunlar yerel ölçekte ve olası sonuçları ile beraber ortaya konulan bir dizi sorunun çözümlenmesi ile sona ermeyecektir. Yerel yönetimler merkezi idarenin alt bir birimi olmaları sıfatı ile genel politikalardan kendilerini dışlayamamaktadırlar. Bu nedenle yerel yönetimlerle ilgili düzenlemelerin sağlıklı sonuçlar vermesi toplumdaki bir takım zincirleme etkilere bağlıdır. Yerel yönetimler yolu ile demokratik sorunların, siyasal mekanizmadaki aksaklıkların düzeleceğini beklemek iyimser bir görüş olur. Türkiye gibi üniter devletlerde etkin bir yerel yönetim düzeninin varlığı diğer bazı faktörlerin yanı sıra, yerleşmiş ve toplumca kabul görmüş özgürlükçü demokrasinin ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yerel yönetim anlayışının var olmasına bağlıdır. Bu ise tarihsel süreçle yakın ilgili olduğu kadar toplumun sosyal birikimi ile de ilgilidir.³¹

5. STK, KAMU SEKTÖRÜ ve ÖZEL SEKTÖR ARASINDAKİ İŞBİRLİĞİ

STK'nın Yerel Yönetim kuruluşları gerekse merkezi idare ve bunun yanısıra özel sektörle olan ilişkilerinde 3.sektör olarak rolü ve işbirliğinin ne şekillerde olabileceğinin ortaya konulması gereklidir. Bu işbirliği toplumsal fayda açısından ele alınmalı ve toplam faydanın en üst düzeye çıkarma (maksimizasyon/doruklaştırma) hedeflenmelidir. Bu doruklaştırmaya ulaşmada kimin bir hizmeti veya fonksiyonu

²⁵ Smith, B.C. (1985) Decentralization: The Territorial Dimension of the State George Allen and Unwin Pub. London

²⁶ Kalaycıoğlu, Ersin (1991) "R.P.Homme'nin Tebliğine Yorum"VII.Türkiye Maliye Eğitimi Sempozyumu,Marmara Üniversitesi, Marmaris

²⁷ Güler,1992:age sh.20

²⁸ Aksakal, Pertev (1989) Bir Yerel Yönetim Deneyi, Simge Yayınevi, İstanbul

²⁹ Ersoy, Melih (1989) Türkiye'de Merkezi Yönetim Yerel Yönetim İlişkileri ODTÜ, Mimarlık Dergisi, C:9 S:1 ss.45-66

³⁰ Emrealp, Sadun ve Yıldırım Selahattin (1993) Yerel Yönetimde Başarının Yolları IULA-TKİ Yerel Yönetimin Geliştirilmesi El Kitapları Dizisi No:1 ,İstanbul, Sh 59

³¹ Nadaroğlu-Keleş,1991 age,sh:6).

yerine getirdiğinden çok bunun toplum için faydası ön plana çıkarılmalıdır. Ancak bu noktada gerek kamu otoritesinin gerekse STK felsefesine ve ruhuna aykırı müdahalelerden kaçınılmalıdır. Tahakküm anlamı taşıyabilecek eylem ve davranışlar işbirliği ruhuyla çelişirler. Bu nedenle işbirliği ruhu daha ön planda olmalıdır. Bu anlamda STK, Özel Kuruluşlar ve Kamu Sektörünün Güçlü ve zayıf yönlerinin ortaya konulması 3 kesimin nasıl ve ne şekilde işbirliği yapabileceklerinin tespitinde önemli bir adım olabilecektir. Bu amaçla öncelikle ortak hareket tarzının ve işbirliğinin avantaj ve dezavantajlarına bakmak gerekir.

Tablo-1 Ortak Hareket Tarzının Avantajları ve Dezavantajları

	Avantajlar	Dezavantajlar
Daha çok ortak katılım	<ul style="list-style-type: none"> • Kamusal tartışmalarda açıklık • Saydamlığa doğru bir sorumluluk • Daha yüksek sürdürülebilir güç • Daha fazla sorumluluk ve sahiplik • Beklentilerin ortak olması • Planların daha fazla kabul görmesi • Hataları/başarısızlıkları daha çabuk teşhis etme • Yüksek maliyetlerin azalması • Düşük maliyetler • Karar almada daha fazla uyum 	<ul style="list-style-type: none"> • Projelerin daha yavaş yürütmesi • Hizmet düzeyinde tartışmalar • Daha fazla politik engellemeler • Yüksek beklentiler oluşturmak
Daha az ortak katılım	<ul style="list-style-type: none"> • Daha fazla hız/ilerleme • Politik müdahalelerin önlenmesi • Hizmet düzeyinde tartışmaları sınırlama 	<ul style="list-style-type: none"> • Potansiyel başarısızlık • Potansiyel çatışma • Sorumluluk üstlenmeme • Karşılanamayan beklentiler • Projelerin toplum tarafından kabul görmemesi • Kişisel hataları fark etme şansının azalması • Maliyetlerin artması

Kaynak: Ken Caplan and Lea Payne, June 2000, The Workshop Series: NGO Workshop Report, Business Partners for Development Water and Sanitation Cluster, sh 21'den uyarlanmıştır

Ortak hareket tarzının sağlayacağı olumlu etmenlerin en başında kamusal tartışmaların kamuoyu huzurunda ve değişik yönleriyle şeffaf bir biçimde ele alınması olacaktır. Toplumsal güçlerin bir araya gelmesi sonucunda sürdürülebilir bir güç sağlanması ve sorumluluk ve sahiplenmenin daha geniş çerçevede ele alınması sonucunu doğurabilecektir. İşbirliğinin ortak beklentilerin yoğunlaştığı alanlarda odaklanması durumunda planlar/projeler daha kabul gören ve toplumun geniş kesimlerinin benimsediği türden olabilecektir. Bu işbirliğinin ekonomik açıdan maliyetleri azaltma ve karar almada uyum sağlama gibi avantajları da olabilecektir. Bu noktada hizmetlerde ortak odak noktalarının sağlanamaması durumunda tartışmalar

yoğunlaşacağından plan ve projelerin yavaş yürümesi , politik engellemelerle karşılaşması buna karşın güçlerin bir araya geldiği algısı karşısında yüksek beklentilerin karşılanamaması gibi olumsuzluklarda yaşanabilir.

Ortak hareket tarzının olmaması durumunda olası avantajlara bakıldığında karar alma birimlerinin tek başına siyasi gücü elinde bulundurması durumunda daha hızlı karar alma ve uygulama süreci politik çekişmelerin az olması gibi avantajlar olabilir. Ancak bu avantaj gibi görünen unsurların kötü ve katılımcılıktan uzak yönetim anlayışında aynı zamanda telafisi güç olumsuzluklara neden olabileceği olasılığını göz ardı etmemek gerekir.

Böylesi bir durumda potansiyel çatışma ortamının doğması neticesinde sorumluluktan kaçınma, toplumun karşılanmayan beklentileri ve çoğunluk tarafından kabul görmeyen proje ve planların uygulanabilme olasılığı ve ekonomik açıdan maliyetlerin artışı olumsuz etmenler olarak karşımıza çıkabilir.

Tablo-2’de STK, Kamu ve Özel kuruluşların güçlü ve zayıf yanları gösterilmiştir.

Tablo-2: STK, Kamu ve Özel Kuruluşların Güçlü ve Zayıf Yanları

	Kuvvetli tarafları	Zayıflıkları
Sivil toplum kuruluşları (NGO)	<ul style="list-style-type: none"> • Bilgi alanı/uzmanlık • Sorumluluk ve ilgilenme • Araçlar • Örgütlenme özellikleri 	<ul style="list-style-type: none"> • İdeolojik önyargılar • Şeffaflık ve sorumluluktan yoksunluk • Sermaye-birikim • Sınırlı kapasite • Birbirine benzeme-ölçek yakalama Sorunu • Otoriteden yoksunluk • Temsil yeteneğinde Eksiklik
Kamu sektörü	<ul style="list-style-type: none"> • Güç-Erk • Genel bakış açısı • Yasa/düzenleme yapma yasama ve Yürütme • Seçmenlerini temsil etme 	<ul style="list-style-type: none"> • Rüşvet ve politikalara karışma • Etkinsizlik ve esneksizlik • Kaynak yetersizliği/Bütçe Kısıtı • Finansal dönüşlerde Sorunlar • Katılım yaklaşımı eksikliği • Uzmanlık/Kalifiye eleman eksikliği • Hızlı teknik uyum için araştırma eğilimi
Özel sektör	<ul style="list-style-type: none"> • Fonların kullanımı • Potansiyel kapasite ve teknik uzmanlık • Rekabete yatkınlık 	<ul style="list-style-type: none"> • Maliyetlerin geriye çekilmesinin üzerinde durma/ kar odaklılık • Toplumsal gelişmeden yoksunluk • Finansal şeffaflıktan yoksunluk/Kayıt dışılık, bilgilendirme, yönlendirme • Rekabette yaşanan genel samimiyetsizlik • Katı ve hiyerarşik yönetim biçimi

Kaynak: Ken Caplan and Lea Payne, June 2000, The Workshop Series: NGO Workshop Report, Business Partners for Development Water and Sanitation Cluster, sh 27-28’den uyarlanmıştır

Her üç kesim arasındaki analizde öncelikle olumlu ve güçlü yönlere baktığımızda kamu sektörünün tüm ülkeyi kapsayan örgütlenme yapısının sağladığı genel bakış açısı, yasama ve yürütme gücü ile anlamını bulan geniş erk, ve vatandaşları temsil etme fonksiyonu ön plana çıkarken, STK, uzmanlaşmış bilgi alanlarına sahip olması, sorumluluk ve ilgi açısından sahip olduğu araçların esnek olması, hızlı ve zincirleme örgütlenme yapısı bir avantaj olmaktadır. Buna karşın özel sektörde ise plan ve proje uygulamalarında fonların etkin kullanımı, potansiyel kapasite ve teknik uzmanlık ile rekabete yanıt verebilirlik önemli özelliklerdir. Bu olumlu yapının uyumlaştırılabileceği hedefler konulması, plan ve projeler gerçekleştirilmesi durumunda etkin sonuçlar almak olası olabilir.

Ancak olumlu etkiler ile bir görevdeşlik (Sinerji) yaratmak o kadar kolay olmayacaktır. Bunun önünde bir dizi olumsuzluk bulunmaktadır. STK açısından olumsuzluklara bakıldığında ideolojik önyargılar, şeffaflık ve sorumluluk konusundaki eksiklikler, STK'nın sermaye-birikimlerinin yetersizliği, sınırlı kapasiteleri, birbirine benzeyen pek çok sayıda bölünmüş kuruluşun varlığı nedeniyle ölçek ekonomisi kapsamında etkin hizmet sunumundaki zorluklar, otoriteden yoksunluk, zaman zamanda kamuoyunu temsil yeteneğinden yoksun olması sayılabilir. Kamu sektörü açısından bakıldığında ise, rüşvet ve politikalara dolaylı ve direkt müdahaleler, etkinsizlik ve esneksizlik, bütçe kısıtı nedeniyle zaman zaman ortaya çıkan kaynak yetersizliği, harcamaların finansal dönüşlerinin sunulan hizmetin niteliği gereğince olmaması ya da uzun vadede dolaylı şekillerde dönüyor olması gibi ortak hareketin etkinliğini zayıflatılabilecek durumlar söz konusudur. Özel kuruluşlara baktığımızda ise kar odaklı bir yönetim anlayışının hakim olması ve bu anlamda toplumsal sorumluluk ve sosyal yönü ağır basan girişimlerden uzak durma, finansal şeffaflığın yeterli düzeyde sağlanmaması, kayıt dışı işlemlerin varlığı, rekabet ortamında yaşanan genel samimiyetsizlik, yanlış yönlendirme ve bilgilendirmeler sorun yaratabilecek genel başlıklardır.

Tablo-3: Ortaklık Durumunda Olası Fırsatlar ve tehditler

	Ortaklar tarafından yaratılan fırsatlar	Tehditler
Sivil toplum kuruluşları (NGO)	<ul style="list-style-type: none"> • Uygulanan politikalara müdahalede kuvvetlenme ve büyüme • Kapasite yaratma ve çevreye halkın ihtiyaçlarını duyurabilme gücü sağlama • Genişleme; benzeme ve ölçek büyümesi • Uzun-dönem gelirin korunması 	<ul style="list-style-type: none"> • Özerkliği koruma • Fon stratejilerini bozma • Zamanlamanın uymaması • Çalışma esnekliğini geriletme • Çıkış için zamanı bilme • Diğer NGO'ları dışlama
Kamu sektörü	<ul style="list-style-type: none"> • Toplumla yakın ilişkiler kurma(bu sayede onların ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilme) • Yeni teknikler öğrenme • Diğer sektörlerle entegre olma/ güç stratejilerini yeniden koordine etme • İşlerin yasallığını sorgularken sorumluluğu paylaşma/devretme 	<ul style="list-style-type: none"> • Koşulları koyandan izleyici konumuna geçmenin zorluğu • Seçimlerde potansiyel yenilgi • Zamanlamada uygunsuzluk
Özel sektör	<ul style="list-style-type: none"> • Potansiyel pazar genişlemesi • İşlerin yasallığının sorgulanmasında yetki paylaşımı 	<ul style="list-style-type: none"> • Şöhretini kaybetme riski • İşle ilgili kararlarda engellenme

<ul style="list-style-type: none"> • İmaj ve itibarın artması 	<ul style="list-style-type: none"> • Projelerde eşitsiz bir paylaşımın olacağını bekleme • Ortaklıkların yerli kapasitenin gelişimini engelleme riski • Çoklu bölgesel/ sektörel yapıyı desteklememe
--	---

Kaynak: Ken Caplan and Lea Payne, June 2000, The Workshop Series: NGO Workshop Report, Business Partners for Development Water and Sanitation Cluster, sh 27-28'den uyarlanmıştır

Tablo-3'de vurgulanmaya çalışılan tüm olumlu ve olumsuz özellikler dikkate alınarak STK, Yerel Yönetimler ve Özel kuruluşlar arasında uygun işbirliği olanaklarının geliştirilmesinin sağlayacağı faydalar sadece ekonomik açıdan yarar sağlamayacak, sosyal ve siyasal açıdan da katkıda bulunarak, toplum psikolojisini olumlu yönde etkileyebilecektir. Kişisel düşüncemiz bu kuruluşlar arasında dışlayıcılık özelliğinin ön plana çıkarılmasından çok tamamlayıcılık özelliğinin ön plana çıkarılmasının toplumsal faydası daha büyük olacaktır.

Bu çerçeve içerisinde çalışmamızın bundan sonraki bölümünde kamusal yönetim biçiminin halka en yakın temsilcisi konumunda olan yerel yönetim kuruluşları ile STK arasındaki ilişkiler incelenecektir. Çalışmamız içinde vurgu yapmaya çalıştığımız işbirliği ve tamamlayıcılık özelliklerinin hayat bulacağı en yakın alan kanımızca yerel yönetim birimleridir.

6. YEREL YÖNETİM VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Buraya kadar sayılan gerekçeler doğrultusunda STK ve Yerel yönetimlerin hedefleri ve misyonları doğrultusunda kesişen pek çok ortak alan bulunmaktadır. Bu ortak alanlardan birincisi, Sivil Toplumun sadece bir sistem karşılığı gibi algılanmayarak özellikle halka yakınlık anlamında hizmet sunumunda işbirliğine gitmesidir. Yerelleşme, gerçekten de yerel demokrasiyi güçlendirmek için çok önem taşımaktadır. Yerel özerklik için yerel yönetimlerin merkezi yönetimlere sıkı sıkıya olan bağımlılıklarının azaltılması gerekmektedir. Ancak yerelleşme bir taraftan, yerel halkın yönetime katılmasını sağlayarak demokrasiyi geliştirecek bir görevi yerine getirirken, öte taraftan yerel tiranlığı ve despotizmi de ortaya çıkarabilecek bir etki gösterebilir ki bu noktada gerekli önlemler alınmalıdır.³²

Yukarıda'da bahsedilen bu olası durum karşısında etkin ve katılımcı demokratik ortamın sağlanmasında STK'na büyük roller düşmektedir. Bu anlamda yerelleşmenin sonucu ortaya çıkabilecek sorunların giderilmesinde STK birinci derecede rol oynamak durumundadır. Bu rol yeri geldiğinde kamuoyunun aydınlatılması, bilinçlendirilmesi, yeri geldiğinde yerel yönetim birimlerine aksayan hizmet sunumlarında gönüllü grupların işbirliği içerisinde yardımı, yeri geldiğinde de muhalefeti şeklinde olabilir. Bu farklı fonksiyonları yerine getirebilecek STK'nun gerçek anlamda sivil olması ve özerkliğini özellikle finansal açıdan sağlayabilmesi ön koşuldur. Finansal bağımlılık içinde bulunan bir STK'nun objektif ve bağlantısız görüş bildirebilmesinin zor olduğu kabul edilmelidir. Söz konusu oluşumlar barışçı bir toplumsal etkileşim ve katılımı birlikte siyasal iktidarın sınırlamasını sağlamakla

³² Can Aktan, Online Erişim: www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/degisim/aktan-globallesme-bolgeselleme.pdf

fonksiyonellik kazanmaktadırlar. Nitekim bu örgütler “bir yandan sivil toplumun siyasal istencinin ifade edilmesine ve devletin eylemlerinin sivil toplum tarafından denetlenmesine hizmet ederler, öte yandan da topluma devlet karşısında bir korunma sağlarlar”³³

Yerel yönetimler, yerel toplumların kendilerini yakından alakadar eden işleri hakkında sonuca vardıkları bir örgütlenme şeklidir. Yerel yönetimler katılımcı demokrasinin önde gelen kurumlarından biridir. Bunların iyi çalışması amaçlarının istenilen istikamette gerçekleştirilebilmesi, sahip oldukları yetki ve olanaklara bağlıdır. Vatandaşların ilgileri, yönetime katkıları ve yardımları da bu çerçevede önemli bir etkidir.

Bugün hemen hemen bütün ülkelerde yerel yönetimlere demokratik kurumların önde gelenlerinden biri olarak bakılmaktadır. Bunun başta gelen nedeni, yerel yönetimlerin halkı kendi kendini yönetmesine olanak veren kurumlar olmasıdır. Halk, bunu kendi eliyle seçmiş olduğu organlar aracılığıyla yapar. Kuşku yok ki, yerel yönetim organlarının salt seçimle oluşacağına öngörülmesi, bu kurumları demokratik nitelik kazandırmaya yetmez. Biçimsel koşulların bir adım daha ötesine gidilerek, gerçek bir halk katılımını da sağlamak gerekir. Bu ise toplumdaki tüm katmanlara katılım yollarını açmakla olur. Katılım araçlarının en başında STK gelmektedir. Demokrasi kavramının başlıca öğeleri olan yurttaş katılımı, çoğunluk ilkesi ve önderlerin hem dayanışmaya önem vermeleri, hem de seçmene karşı hesap verme sorumluluğu duymaları, yerel ölçekte de geçerli değerlerdir.³⁴ Son yıllarda temsili demokrasi anlayışında görülen olumsuzluklar ve sivil toplum hareketinin güçlenmesi, katılımcılığı çağdaş demokrasilerin doğal ve zorunlu sonucu haline getirmiştir.

Demokratikleşme ve halk katılımı boyutunda şu ana kadar değerlendirmeye çalıştığımız STK ve yerel yönetim bağlantısının başka yönleri de bulunmaktadır. Bazı durumlarda yerel yönetimler, belirli hizmetlerin sağlanmasını gönüllü kişi ve kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirebilirler. Bazı alanlarda hemşerilerin bilgi, deneyim ve becerisinin harekete geçirilmesi, gönüllü kişi ya da kuruluşların desteğinin sağlanması, çok önemli yararlar sağlamaktadır. Bu kapsamda yerel yönetimler, çeşitli meslek kuruluşları, sendikalar, kooperatif birlikleri, vakıflar, dernekler ve diğer gönüllü kuruluşlarla çeşitli alanlarda işbirliği ve ortak çalışmalar yürütebilmektedir. Gönüllü kuruluşların yanında, gönüllü kişiler de hizmet sunumuna doğrudan ya da dolaylı olarak katkıda bulunabilmekte, yerel yönetimler açısından çok değerli bir insan gücü kaynağı oluşturabilmektedir.³⁵ Daha önceki yıllarda geleneksel olarak itfaiye, ilk yardım, huzurevleri, okullar ve kütüphaneler gibi alanlarla sınırlı kalan gönüllü hizmetler, günümüzde çevre koruma, eğitim, arama kurtarma, afet yönetimi, bilgisayar yazılım programlarının hazırlanması, kamu projelerinde danışmanlık vb, alanlara yayılmış bulunmaktadır.³⁶

Katılım; bir topluluğun, alınan kararlara katkı yapma hakkını elinde bulundurması ve o hakkı kullanabilmesidir. Onun için, halk katılımının, sadece

³³ İbrahim, Ferhat. & Wedel, Heidi. (1997). Ortadoğu’da sivil toplumun sorunları, İletişim Yayınları, 1997, İstanbul

³⁴ Ünüsan, Teoman, Mart 1994, Çağdaş Yerel Yönetimler, cilt3, sayı 2, sayfa 4-5, TODAİE.

³⁵ Öztürk, Azim, Şubat 1997, 21. Yüzyıl Türkiye’si İçin Yerel Yönetim Modeli, Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul sh :182

³⁶ Emrealp, Sadun, Drew Horgan, 1993, Belediye Alternatif Hizmet Sunma Yöntemleri Toplu Konut İdaresi Bşk. ,İstanbul Sh:41

seçimden seçime oy veren bir mekanizma dışında, daha üst ve gündelik katılımı da desteklenmesi gerekmektedir. Bunun sağlanabilmesi için de yerel kuruluşların, özellikle beldenin yönetiminde etkin bir organ durumundaki yerel yönetimlerin, STK ilişkilerini geliştirmesi gerekmektedir. Bir başka ifadeyle, yerel yönetimler şeffaflaşmak durumundadır. Bu gelişmeye bağlı olarak, halkın tepkisine önem veren ve değerlendiren yönetimlerin başarısı da büyük ölçüde artacaktır. Bütçe imkanları ile son derece yaygın kırsal ve kentsel hizmetler, halkın ve STK'nın katkıları olmadan etkin bir şekilde gerçekleşmemektedir. Eğitim alanında sivil toplum kuruluşlarının verdikleri hizmetler buna örnek gösterilebilir.

Kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları, her biri kendi özel, kuruluş yasasına sahip, mesleki yönden toplumsal örgütlenmedir. Bu kuruluşlar aynı meslek ya da türdeş meslek mensuplarının ulusal ya da bölgesel düzeyde örgütlenmeleri ile oluşturulmuşlardır. GİAD'lar, TMMOB, TUSIAD, Ticaret Odaları, Sanayi Odaları, Esnaf ve Sanatkarlar Birliği vb. kuruluşlar, iş ve çalışma hayatındaki örgütlü yapılar olup, içinde yaşadıkları toplumun belirli bir kısmını temsil kabiliyetleri bulunmaktadır. Bu uzman kuruluşların, toplumdan bazı beklentileri olabileceği gibi, kendi uzmanlık alanlarında topluma verebilecekleri, sunabilecekleri hizmetler de olmalıdır. Bu çerçevede, söz konusu kuruluşların taşra birimleri kendi sektörlerinin olduğu kadar, belde çıkarlarının korunmasında da yerel yönetim uygulamalarının izlenmesi açısından etkili ve verimli olabilirler. Gönüllülük çerçevesinde doğrudan yerel hizmet üretimine katılabilecekleri gibi, eğitim ve denetim vb. hizmetlerini de sağlayabileceklerdir.³⁷ Gönüllülerin yerel yönetim personelleri ile birlikte çalışarak başarılı olmaları büyük ölçüde onların istekliliğine, becerisine katkılarına bağlı olduğu kadar, yerel yönetim personelinin de gönüllü kişi ve kuruluşları kendileri açısından bir tehdit olarak görmeyerek, uyumlu bir ortak çalışma yaratmalarına bağlıdır.³⁸

STK'ların yerel kalkınmada en büyük katkıları özellikle yerel yönetimlerin müdahalesinin yetersiz olduğu ya da hiç olmadığı veya müdahalenin yerel halkı tatmin etmekten uzak bir tarzda yapıldığı durumlarda gerçekleşmektedir. Halk katılımı sağlamak açısından belediye girişimi ile gerçekleştirilmesi mümkün olan programlardan bir başkası, belli konularda kampanyalar düzenlemektedir. Belediyeler, STK'ların katkılarıyla tüm kent halkına dönük ağaçlandırma, mahallelere/semtlere park, spor alanı kazandırma, atık kağıt, cam/şişe toplama, temiz kent, ilaç toplama gibi kampanyalara sık sık başvurmakta ve bunları başarı ile uygulamaktadır.³⁹

Tüketicinin korunması alanında ise, yerel yönetimler ve STK'ların ortak bir çalışması bulunmaktadır. Buna göre Türkiye'de 1995 tarihinde çıkartılan yeni yasa ile kamu kuruluşları, STK ve Sendika temsilcilerinden ve yine yasada belirtilen görevleri yerine getirmek üzere reklam kurulu ve tüketicinin sorunlarını çözmek, gereken önlemleri almak üzere, merkezde bir Tüketici Konseyi ile il ve ilçe merkezlerinde Tüketici Sorunları Hakem Heyetleri'nin kurulması öngörülmüştür. Tüketici Sorunları Hakem Heyeti'nin, mülki idare amirlerinin ve belediyelerin etkinliğini arttırdığı görülmektedir.⁴⁰

³⁷ Öztürk, Azim, 1997, age, sh 181-183

³⁸ Zengin, Eyüp; Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılım, Türk İdare Dergisi, sayı 422, 1999 sh 113

³⁹ Yalçındağ, Selçuk; Belediyelerde Halk Katılımı, Türk İdare Dergisi, sayı 424 Eylül 1999 : 49-72: Sh:66

⁴⁰ Gökçeer, Fikri; Devlet ve Belediyeler Açısından Tüketicinin Korunması, Türk İdare Dergisi, sayı 407, 1995 sh 44

Yerel yönetimler ve STK'ları bir araya getiren en önemli faaliyetlerden biri de Demokratik Kent Kurultayı (Genişletilmiş Kent Meclisi) dir. Bu kurultayın gerçek amacı; yönetime halkın katılımının sağlanması olmakla birlikte, mevcut yerel yönetim sisteminin bilinen yetersizliklerini aşabilmek, kuruluşları ve semt temsilcileri aracılığıyla doğrudan halkın ihtiyaçlarını belirleyip, çağdaş belediyeçilik açısından çözümler bulabilmek, belediye imkânsızlıklarını halk katılımı ve yaratılacak kent imecesi ile aşabilmek; daha yaşanılır, çağdaş ve dayanışma içinde bir kent oluşturabilmek en belirgin amaçları arasındadır. Bu ilişkiler bağlamında bu gruplar,kentin tümünü ve genel kamu yararını ilgilendiren görüşleri ve talepleri belediyeye yansıtılmaları yanında,doğrudan temsil ettikleri kesimlerin çıkarlarını belediye karşısında savunma işlevi de üstlenmektedir. ⁴¹

Yerel Yönetim kuruluşları ve STK arasındaki uyumlaştırma sürecinde karşılıklı güven ve işbirliği ortamının kalıcı olarak tesis edilmesinde kanımızca çok önemli başlangıç noktaları bulunmaktadır. Bunların en başında çocuk, genç ve yaşlılara yönelik olarak sunulabilecek eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel hizmetlerdir. Bunu ikinci adımda işbirliğine konu olabilecek ve şekil 2'de göstermeye çalıştığımız meslek edindirme, kaliteli vasıflı bireyler yetiştirilmesi, kentlilik bilincinin oluşturulması, kent estetiği, çevre düzenlemeleri,çevre sorunları, Trafik, zabıta, sivil savunma, arama-kurtarma, Başboş ve sahipsiz hayvanlara yönelik hizmetler, spor ve sağlık hizmetleri, tarihi, kültürel mirasın ve tabiat varlıkları, Kültür Hizmetleri, Kütüphane, Sinema, Tiyatro vb, kentsel yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik hizmetlerde işbirliği takip edebilir. Karşılıklı bağımlılık yaratmadan, müdahaleci tavırlar sergilemeden işbirliği yapmak olasıdır. Bu konudaki olası sorunlar ve beklentiler ise bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

7.YEREL YÖNETİMLER VE STK'LARIN BİRBİRLERİNDEN BEKLENTİLERİ ve VAROLAN SORUNLAR

STK ve yerel yönetimlerin doğası ve işlevleri göz önüne alındığında bu iki kuruluşun birbiriyle etkileşim içinde bulunmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Teorik ve mantıksal çıkarımlar açısından bakıldığında yerel yönetimlerin yaptıkları çalışmalarında STK'lardan destek beklemesi gerekir. Var olan şekliyle STK'ların da oluşturulan Kent Kurultayına önem vermeleri ve katılarak görüş bildirmeleri, yerel yönetimler için önem taşımakta ve yaptıkları faaliyetlere ışık tutabilmektedir. Ancak ülkemizde bu konuda karşılıklı işbirliği ve güven ortamının oluştuğunu söylemek iyimser bir yaklaşım tarzı olacaktır.

Etkili ve verimli hizmet üretmeyen yerel yönetimleri bu durumdan kurtarmak ve kıt kaynaklardan daha etkin yararlanabilmenin yollarından birisi de bu hizmetlerin bir kısmının hemşehriler tarafından gönüllü kuruluşlar ve gönüllü katılım yoluyla üretilmesidir. Bu anlamda yerel yönetimlerin yaptıkları faaliyetlere halkın katılımını sağlamak amacıyla STK'lardan aracı olmaları istenebilir. ⁴²

Yerel yönetimler içerisinde belediyelerden katılım konusunda yapılması beklenen ise; kent halkının katılım taleplerini örgütler ya da bunlara katılarak ortaya çıkan talepleri,

merkezi yönetim ile ilişkilerinde kendisine destek olarak kullanması, yetkili olmadığı konularda STK'ları ve öteki gönüllü katılım odaklarını harekete geçirerek, sivil

⁴¹ Yalçındağ, Selçuk 1999: age sh 63

⁴² Zengin, Eyüp; 1999 age

örgütlenme ve yardım-destek kampanyaları aracılığıyla istenen etkinliklerin ve hizmetlerin yapılmasında örgütleyici ve destekleyici olarak işlev yapmasıdır.⁴³. Belediyecilikte halk katılımından istenen sonuçların elde edilebilmesi bağlamında da belediye hizmetlerinin saydam olması beklenmektedir. Saydamlıktan anlaşılması gereken iki konu vardır: Birincisi, belediyenin kararlarına ve uygulamalarına ilişkin her türlü bilgiye ve belgelere ulaşma olanağı, kentlilere ve bu arada medyaya sağlanmalıdır. İkincisi, yönetsel açıklık, belgelere ulaşma olanağı yanında bireylere belediyede yapılacak resmi toplantılara katılarak izleme olanağı verilerek de sağlanmalıdır.

Yerel yönetimlerin ve STK'ların birbirleriyle iyi ilişkiler içerisinde olmaları onların işlerini daha da kolaylaştırır. Her iki kuruluşun da var olan projelerinin hayata geçirilmesinde iş birliğine gitmesi önemlidir. Her iki kuruluştaki yer alan teknik, maddi ve insan kaynakları olanaklarının bir araya gelmesi sonucunda önemli projelere imza atılabilecektir.

Zaman içinde insan ihtiyaçları değiştiği, bireyler ve gruplar tarafından başlatılan gönüllü örgütlenmeler değişik görünüşler almaya başlamıştır. Dünyanın her tarafından gruplar, içinde kendilerinin de katılımcı olacakları ve gelişmesini arzu ettikleri bir sivil toplumun yapıtaşlarını oluşturacakları kurumlar meydana getirmektedirler. Artık amaç sadece hayır yapmak değil, kitleleri etkileyen ortak sorunları dile getirmek bu amaçla kamu üzerinde makul bir baskı oluşturmak ve alternatif konularda uzmanlaşarak kalkınmada katılımcı bir rol oynamaktır.⁴⁴

Yerel yönetimler özerk, demokratik ve katılımcı bir siyasal yapı içinde hizmetlerin yürütülmesinde etkinliği ön planda tutarak STK'lar ile yaptığı ortak çalışmalarda bazı sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Daha doğrusu değişik nedenlerle yerel hizmetleri yeterince yerine getirememektedirler.⁴⁵

Bunlardan bazıları şunlardır:

- Belediyelerin bölge halkı tarafından talep edilen belediyecilik hizmetlerini tam olarak yerine getirememesi. Bunun en önemli nedeni elde edilen gelirlerin, yapılacak olan giderleri karşılayamamasıdır. Ayrıca görevli yetersizliği de faaliyetlerin yetersiz kalmasına neden olmaktadır.
- Hızlı kentleşmenin sonucu olarak, giderek artan ve çeşitlilik gösteren yerel hizmet taleplerinin yeterince karşılanamaması ve göçlerin de etkisiyle çarpık kentleşmenin artması.
- Yerel yönetimlerin çoğunlukla merkezi yönetimin etkisinde kalması ve belediyelerin siyasi görüşlerine göre hareket etmesi sonucu ortaya çıkan sorunlar.
- Hemşehricilik bilincinin gelişmemiş olması ve buna bağlı olarak halkın yönetiminin sorumluluğunu paylaşması konusunda yetersiz kalınması.
- Yapılan işlerin genel değerlendirilmesine gereken önemin verilmemesi.
- Yerel düzeydeki hizmetlerin, belirlenen amaca uygun ve yeterli şekilde daha az kaynak ve emek harcayarak yerine getirilmesi, yani etkinlik sağlanamaması.
- Katılım konusunda halkın talepleri bakımından en önemli sorunlardan birisi, katılım konusuna olumlu yaklaşabilmek için gerekli mali kaynağa ve yetkiye

⁴³ Yalçındağ, Selçuk 1999:age sh 55

⁴⁴ Zengin, Eyüp; 1999 age, sh:122

⁴⁵ Çevikbaş, Rafet; Yerel Yönetimler, işlevi ve Türkiye'deki Durumu, Türk İdaresi Dergisi, sayı 407, 1995 sh:81

sahip olamamaktadır. Bu konularda yetki ve kaynak, merkezi yönetime ait olduğu için belediyelerin katılım talepleri konusunda doğrudan yapabileceği bir şey olmayacaktır.

- Belediyelerin öncelikli ve zorunlu görevlerinden birisi olan sosyal hizmetleri, kaynak sorunları, mevzuattan kaynaklanan sorunlar yüzünden etkin olarak gerçekleştirememesi.⁴⁶

Yerel yönetimlerin STK'lar ile yeteri kadar işbirliği yapmaması ve bunu sağlayacak politikaların geliştirilmesi, STK'larının verimliliğini düşürmektedir. STK'ların verimliliğini düşüren diğer bazı sorunlar ise şunlardır:

- STK varlığının tam olarak bilinçlenmemiş olması ve halk tarafından faydaların anlaşılabilmesi.
- STK kaynaklarının hedeflerine kıyasla yetersiz kalışı.
- Gönüllülük ilkesine yeterince uyulmuyor olması ve çalışma alanlarının iyi tanımlanmamış olması.
- STK'ların benzer STK'larla eşitlikçi ilişkiler ve ortaklaşmalar içerisine girmek istemesi, dolayısıyla kendilerini belli bir sivil alanın tek ya da en güçlü örgütü haline getirmeye çalışmaları. Yalnızca kamu kuruluşlarının çalışması sayesinde ve kendi katkıları olmadan ortaya konulan başarılı sonuçların, kamuoyuna aktarılması ve tanıtılması bazı STK'lar tarafından kendilerini tutundurma ve tekelleşme yolunda medya konusu yapılmaktadır. Asıl faktörler ikinci plana itilmiş olmaktadır.
- Bazı STK'ların fazla sayıda ücretli personel çalıştırarak iş görmesi nedeniyle, elde edilen kaynağın önemli bir bölümünün temel işlevlere yönlendirilememesi.

Sivil hareketle hızla artan çeşitlilik, başarının ölçülmesi gereği ve katılımın belirtilen çerçevede bir akılcılığa kavuşturulması zorunluluğu, STK'lar arasında bir işbölümünü zorunlu hale getirmiştir. Bu yaklaşım, katılımcılıktaki rastlantısallığı, STK kayırcılığını ve tekelci oluşumları önleyebilen önemli bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir.⁴⁷

İyi bir yerleşimin amaçlanan özelliklerini gerçekleştirebilmek için aktif yurttaşlar, STK'lar ve bir dizi diğer toplumsal aktör, merkezi ve yerel yöneticilerle birlikte bir ortaklık kurmalı ve sorunları birlikte çözerek bir "yurttaş bilinci" yaratılmalıdır. Bu bilincin oluşumunda halka, yerel yönetimlere sivil toplum kuruluşlarına ve merkezi devlete önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir.

8.SONUÇ

Demokratik toplumlar örgütlü toplumlar olarak da tanımlanmaktadır. Sivil toplum, çeşitli düzeylerde örgütlenmiş kurumlardan oluşmaktadır. Bu kurumların yalnızca iktisadi işlevi olmayıp, dini, kültürel, sosyal vb. faaliyetleri ile toplumsal bütünleşme sürecine katkıda bulunmaktadır ve demokratik ve barış ortamının sağlanmasında önemli görevler üstlenebilirler. Buna karşın yerel yönetimler kamu yönetimi içerisinde halka en yakın örgütlenme biçimini ifade eder. Benzer şekilde de bir toplumda demokratik geleneklerin yerleşmesinde ve kalıcı olmasında yerel yönetimlerin önemli işlevleri vardır. Temeldeki bu benzerlikler yerel yönetim

⁴⁶ Yalçındağ,1999, age,sh:57

⁴⁷ Geray,Uçkun, 2000, sh:3

kuruluşlarını ve STK zaman yan yana zaman karşı karşıya getirebilmektedir. Ekonomik, Sosyal ve politik açıdan gelişme sürecinde büyük öneme sahip olan bu iki organizasyonun işbirliği içerisinde olmasının toplumsal refah, barış ve istikrar açılarından önemli katkıları olabilir. Yerel yönetimlerin sistem içindeki ve uygulamadaki sorunlarına karşın STK olgunlaşma aşamasının sıkıntılarını yaşamaktadır. Sivil toplum bilincinin yerleşmesi ve yerel yönetimlerin idari sistemimiz içerisindeki etkinliğinin sağlanması aşamalarının tamamlanması durumunda beklenen toplumsal faydalar gerçekleşebilecektir. Bu anlamda bu iki kurumun karşıtlıktan çok tamamlayıcılık çerçevesinde ilişkilerini düzenlemesinde toplumsal faydalar vardır.

KAYNAKÇA

- Aksakal, Pertev (1989) Bir Yerel Yönetim Deneyi, Simge Yayınevi, İstanbul
- Ersoy, Melih (1989) Türkiye'de Merkezi Yönetim Yerel Yönetim İlişkileri ODTÜ, Mimarlık Dergisi, C:9 S:1 ss.45-66
- Aktay, Yasin: Sivil Toplum ve Sıkıntıları: Oryantalizm, Şiddet, Vesaire http://www.siviltoplum.com.tr/sayi1_tr_6.htm [Online Erişim Mayıs 2005]
- AB Komisyonu Sivil Toplum Araştırması, http://www.stgp.org/docs/AB_Komisyonu_STK_arastirmasi.doc
- Başkaya, Fikret: Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları Söylemi, http://www.stgp.org/makaleler/sivil_toplum.pdf [Online Erişim Haziran 2005]
- Bobbio, Norberto, (Ed:Keane, John) (1993) Sivil Toplum ve Devlet Çev:Akın Erkan, Aksu Bora vd.Ayrıntı yayınları, İstanbul
- Can Aktan, Online Erişim: www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/degisim/aktan-globallesme-bolgeselleme.pdf [Online Erişim Haziran 2005]
- Clarck John, (1995) “ Kalkınmanın Demokratikleşmesi, Gönüllü Kuruluşların Rolü Çev. Serpil Ural, TÇV Yayını Ankara 1995
- Çevikbaş,Rafet (1995) Yerel Yönetimler,işlevi ve Türkiye'deki Durumu, Türk İdaresi Dergisi,sayı 407,1995
- Demircan, Sunay : Türkiye’de sivil toplum ve Avrupa Birliği www.kalder.org/genel/sunay-demircan-konusmametni.doc [Online Erişim Temmuz 2005]
- Emrealp, Sadun ve Yıldırım Selahattin (1993) Yerel Yönetimde Başarının Yolları IULA-TKİ Yerel Yönetimin Geliştirilmesi El Kitapları Dizisi No:1 ,İstanbul
- Emrealp, Sadun, Drew Horgan, (1993), Belediye Alternatif Hizmet Sunma Yöntemleri Toplu Konut İdaresi Bşk. ,İstanbul
- Geray,Uçkun; (2000) Sivil Toplum Örgütleri ve Etik Raporu, Yeni Adana Gazetesi, 09.03.2000
- Göka, Erol, (1997) Sivil Toplum-Devlet İlişkisi Üzerine Aykırı Bir Bakış, Ülke Dergisi, Sayı: 31
- Gökçeer, Fikri; (1995) Devlet ve Belediyeler Açısından Tüketicinin Korunması, Türk İdare Dergisi, sayı 407
- Güler, Birgül (1992) Yerel Yönetimler:Liberal Açıklamara Eleştirel Yaklaşım, TODAİE,Ankara
- İbrahim, Ferhat. & Wedel, Heidi. (1997). Ortadoğu’da sivil toplumun sorunları, İletişim Yayınları, 1997, İstanbul

- Kalaycıoğlu, Ersin (1991) "R.P.Homme'nin Tebliğine Yorum"VII.Türkiye Maliye Eğitimi Sempozyumu, Marmara Üniversitesi, Marmaris
- Ken Caplan , Lea Payne, (2000) , The Workshop Series: NGO Workshop Report, Business Partners for Development Water and Sanitation Cluster
- Merhaba Sivil Toplum, 1998, Helsinki Yurttaşlar Derneği
- Nadaroğlu, Halil (1994) Mahalli İdareler Beta, 5.baskı, İstanbul
- Özkan Yıldız, Sivil Toplum, Demokrasi ve Çoğulculuk, http://www.stgp.org/makaleler/st5_7.pdf
[Online Erişim Mayıs 2005]
- Öztürk, Azim, şubat (1997), 21. Yüzyıl Türkiye'si İçin Yerel Yönetim Modeli, Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul
- Sarıbay, Ali Yaşar . (2003). Sivil toplum: Universitas mı, societas mı? *Sivil Toplum Dergisi, 1 (1)*, 15-19. http://www.siviltoplum.com.tr/sayi1_tr_2.htm
- Smith, B.C. (1985) Decentralization: The Territorial Dimension of the State George Allen and Unvın Pub. London
- şenatalar, Burhan (1991) "R.P.Homme'nin Tebliğine Yorum"VII.Türkiye Maliye Eğitimi Sempozyumu,Marmara Üniversitesi, Marmaris, sh 3
- Ünusan, Teoman, Mart (1994), Çağdaş Yerel Yönetimler, cilt3, sayı 2, TODAİE.
- Tanıllı, Server (1993) Devlet ve Demokrasi Cem Yayınevi, 7.Baskı, İstanbul
- Tosun, Erdoğan G. (2000, şubat). Sivil toplum örgütleri içinde katılım ve örgüt içi demokrasi. *Birikim Dergisi*,130, s.52-60.
- Tuncay, Mete. (2003). Sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili kavramlar. *Sivil Toplum Dergisi, 1 (1)* , 9-13.
[Online Erişim Mayıs 2005]
- Yalçındağ, Selçuk; (1999)Belediyeler,de Halk Katılımı,Türk İdare Dergisi,sayı 424 Eylül 1999 : Sh.57
- Yalçındağ Selçuk; (1999) Belediyelerde Halk Katılımı,Türk İdare Dergisi,sayı 424 Eylül 1999 : 49-72: Sh:66
- Yıldırım İbrahim;(2004) Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim Seçkin Yayınevi , Ankara 2004
- Yıldırım, Selahattin (1990) " Yerel Yönetim ve Demokrasi" Türk Belediyeciliğide 60. yıl uluslar arası sempozyumu Ankara B.ř.B. - İULA-EMME, Ankara
- Yorgancı, Ahmet Ecmel (2000) Tügiad Elegans Yaz Sayısı 2000, Online Erişim <http://www.elegans.com.tr/50/yaz2000/html/ecmel.html>
- Zengin, Eyüp; (1999) Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılım,Türk İdare Dergisi,sayı 422

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15–16 Ekim Çanakkale

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ (STK) YEREL YÖNETİMLERİN ETKİNLİĞİ İÇERİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİNİN BELİRLENMESİ: ÇORUM ÖRNEĞİ

Doç. Dr. İrfan ÇAĞLAR
Gazi Üniv. Çorum İ.İ.B.F.

Öğr. Gör. Dr. Selçuk KENDİRLİ
Gazi Üniv. Çorum İ.İ.B.F.

Araş. Gör. Hülya ÇAĞIRAN
Gazi Üniv. Çorum İ.İ.B.F.

1. GİRİŞ

Yerel yönetimler, dünyanın hemen her yerinde yerel hizmetlerin sunulması ve demokratik hayatın yaşanması için hayati öneme sahip kuruluşlardır. Özellikle, 19. ve 20 yüzyıldan bu yana artan şehirleşme hızıyla, buralarda yaşayan insanların ihtiyaçlarını karşılamak için, yeni ve büyük yatırımlar gerekmiştir. Bunların gerçekleştirilmesi hususunda, yerel yönetimlere karşı olan beklentiler artmıştır.

Temsil ettikleri kitleler açısından bir siyasal işleve sahip olması gereken yerel yönetimler, bugüne kadar sürekli olarak merkezi siyasal yönelimlerle ‘dönüştürülmek’ gibi bir açmazla karşı karşıya bulunmaktadır. Yerellik, yerel yönetim kavramı sürekli bir siyasal ölçek olarak, üst birim-alt birim ilişkisi içinde algılanmakta mevzuattaki değişim ihtiyacı ise –adına ne kadar reform dense de- bugüne kadar yerel yönetimlerin yerel halkı temsil etme güçlerinden değil, merkezi yönetimin yerel yönetimler adına tespit ettiği sorunlardan kaynaklanmaktadır. Türkiye’nin sahip olduğu kamu yönetimi modeli bir taraftan yerel yönetimleri merkezi yönetsel yapının bir alt işlevi olarak konumlandırırken, diğer taraftan da yerel yönetimleri de merkezi otoritenin bazı yetkilerini devredebileceği bir alt organı olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda yerel yönetimlerin STK’larla iletişim içine girmesi AB’ye giriş sürecinde de özendirilmektedir.

2. YEREL YÖNETİMLER

Günümüzde yerel yönetim kavramı üzerinde, tam bir görüş birliğine varıldığını söylemek mümkün değildir. Ancak, yerel yönetim ile yerinden yönetim veya adem-i merkezîyet kavramları, genellikle aynı anlamlarda kullanılmaktadır.

Yönetim ve anayasa hukuku çevrelerinde “yerinden yönetim” terimi eski “adem-i merkezîyet” terimi ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Yalçındağ, 1995: 21). Keleş’te aynı konuyu “yerinden yönetim ya da yerel yönetim, Yönetim Bilimi’nde “adem-i merkezîyet” (desentralisation) olarak bilinen bir kavramdır” şeklinde ifade etmektedir (Keleş, 1994: 15). Yerel yönetim konusuna adem-i merkezîyet (yerinden yönetim) icrai kararların merkez teşkilatına ve hiyerarşisine dahil olmayan bir takım organlar tarafından alınmasını tazammun eden bir sistemdir şeklinde yaklaşan yazarlar da vardır (Onar, 1952, : 610). Yine yazında yerel yönetim ve yerinden yönetim benzer kavramlar olarak ifade edilmiş, aynı ülke içinde yerel nitelikte ve ayrı organlara ve

yetkilere sahip kuruluşlara yer verilmişse, bu tür yönetim biçimine, yerinden yönetim (adem-i merkeziyet, desentralisation) şeklinde tanımlanmıştır (Tortop, 1994: 5). Yerel yönetimler niteliği itibariyle, belirli bir coğrafi alanda yaşayan topluluğun bireylerine, bir arada yaşamak nedeniyle kendilerini en çok ilgilendiren konularda hizmet üretmek amacıyla kurulan, karar organları (kimi durumlarda yürütme organları) yerel toplulukça seçilerek göreve getirilen, yasalarla belirlenmiş görevlere ve yetkilere, özel gelirlere, bütçeye, personele sahip, üstlendiği hizmetler için kendi örgütsel yapısını kurabilen, merkez yönetimi ile ilişkilerinde yönetsel özerklikten yararlanan kamu tüzel kişiliği (Yalçındağ, 1995: 21) olan kuruluşlardır. Bu tür yönetimler, özellikleri gereği devletin tüzel kişiliğinden ayrı birer tüzel kişiliğe, yani idari özerkliğe sahiptirler. (Nadaroğlu, 1194: 25). Ayrıca yerel yönetimler, üzerlerine aldıkları hizmetlere ilişkin kararları kendileri alırlar. Bu kararları alacak ve yürütecek organları vardır. Yine yerel yönetimlerin görev ve yetkileri de kendi özel yasalarında belirtilmiştir (Dönmez, 1995: 16).

3. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI (STK) VE YEREL YÖNETİMLER

Sivil toplum kavramına ilişkin literatür incelendiğinde öne sürülen yaklaşımlardan da anlaşılacağı gibi kavramın oldukça muğlak bir doğası söz konusudur. Farklı siyasal paradigmalardan kavrama yaklaşanlar olduğu gibi aynı paradigma içinden kavramın içeriği konusunda birbirinden farklı görüş ileri sürenler de vardır (Yıldız, 2004:86). Sivil Toplum kavramının kökenlerini, Aristoteles' in dile getirdiği "politika koinonia" kavramına kadar uzatan düşünürler vardır (Tosun, 2001:29). Bu kavram, politik toplumu işaret etmektedir. Polislerdeki kentli yurttaşların bir düzenini ifade etmektedir. Böylece burada yerinden yönetime olduğu kadar STK'ların günümüzdeki yönetim içindeki yerinde vurguda bulunmuş olmaktadır. Şüphesiz ki, Aristo'nun dile getirdiği bu kavram, o günkü şartlarda günümüzden anlaşılardan farklı idi. Aristo, "koinonia politilke"yi dostluk etrafında açıklamaya çalışırken aynı zamanda etik değerler de yüklemişti (Yıldız, 2004:85, Sarıbay, 2003:6, Başkaya, www.stgp.org/makaleler/sivil_toplum.pdf).

Fransız İhtilali öncesi başlayan toplumsal dönüşüm sırasında sivil toplum tanımında radikal değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. Artık sivil toplum devletin bir uzantısı olmaktan çıkıp gittikçe devlet ile zıt bir kutbu temsil eder hale gelmiştir. Aydınlanma düşünürlerinin çoğu, sivil toplumu devlete doğrudan ilişkili olmayan toplumsal alan olarak kavramsallaştırdılar. Böylece, devlete ait olan her şeyle karşıt bir ilişki içinde olarak sivil toplum ortaya çıktı (Ulaş, 2001:14-35).

Rönesans ile birlikte Sivil toplum, doğal toplumun karşıtı olarak algılanarak "Örgütlü Rasyonel Toplum" anlamında kullanılırken bu toplumun örgütlü ve rasyonel oluş özelliğinin onu sivil toplum yaptığı ileri sürüldü. John Locke sivil topluma devleti de dahil ederken, Thomas Hobbes ise sivil toplumdan doğa yasaları tarafından düzenlenmiş toplumun karşıtı olan, devlete ve hükümete sahip bir toplumsal düzeni kastediyordu. Daha sonraları ise piyasa yani pazar da sivil toplum kavramına dahil edildi, Adam Smith pazrı ve devleti kapsayan bir sivil toplumdan söz ediyordu. Düşüncenin toplumsal noktası olan Jean Jacques Rousseau ise genel iradeyi gündeme getirerek doğa toplumu, sivil toplum ve politik toplum şeklinde üçlü bir ayırım yapmıştır (<http://www.genclik.cydd.org.tr/dernek/0505/Kurultay2005-Marti.doc>).

Kamu kaynaklarının kıt olması ve mevcut kaynaklarla bütün kamusal ihtiyaçların etkin ve verimli bir şekilde sunulamaması, eskiden beri bazı hizmetlerin dernek, vakıf gibi gönüllü kuruluşlarca yürütülmesini gerektirmiştir. Özellikle gelişmiş ülkelerde, merkezi ve yerel idarelerin gönüllü katılımlarını artırmaya çalıştıkları

görülmektedir. Yerel yönetimlerin bütçelerindeki baskı sonucu ortaya çıkan imkansızlıklar, her yerleşim biriminde para almadan, gönüllü olarak belde için çalışanların olabileceğini ortaya çıkarmıştır. Halkın gönüllü olarak, kamu hizmetlerinin yürütülmesine katılması, eğitim, kültür, inanç ve sosyo-ekonomik yapısıyla doğrudan ilgilidir. Gelişmiş ülkelerde halkın, kamu hizmetlerine katılımının daha yoğun olduğu gözlemlenmektedir. Bu yöntemle, idareler açısından önemli ölçülerde işgücü ve kaynak tasarrufu sağlanmaktadır (Acartürk, [http:// www. econturk.org/yerelyonetimler.doc](http://www.econturk.org/yerelyonetimler.doc): 11).

3.1. STK'nın Tanımı ve İşlevleri

Demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından olan STK' ları günümüzde toplum yararına çalışan, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, kar amacı gütmeyen, devletten ayrı hareket edebilen, bireylerin ortak amaç ve hedeflerine bakıldığında ise; siyasal iradeyi ve yönetimi kamuoyu oluşturmak suretiyle etkileyebilen bir örgütlenme türüdür diye tanımlamak mümkündür (Ulaş, 2001:10). Bu tanımlamaya kamu yönetiminin örgüt yapısı dışında kalmış, resmi ve resmi olmayan yurttaş örgütlenmeleri aracılığı ile yerel yönetimler üzerinde sistemli ve sürekli etki kolaylıkla sağlanmaktadır. (Yalçındağ, 1999:57)

Gerek ulusal tabanlı gerekse uluslararası tabanda faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin bazı işlevleri vardır. Bu işlevleri şu şekilde sıralamak mümkündür :

- Sivil toplum örgütlerinin başlıca işlevlerinden birisi, kamuoyu oluşturma yoluyla, bireylerin taleplerinin dile getirilmesine ve dikkate alınmasına yardımcı olmaktır.
- Sivil toplum örgütleri, çoğulcu bir toplum yapısının sağlanmasında etkin bir işlev üstlenmektedirler.
- Sivil toplum örgütleri, gerek devlet aygıtının gerçekleştirdiği uygulamalara, gerekse de pazar ekonomisinin dayattığı bazı mekanizmalara karşı koruyucu tampon olma işlevi görmektedirler (Erözden, 2001: 15-16).
- Özellikle güney yarım küredeki sivil toplum örgütlerinin hükümetlerin bazı fonksiyonlarını üstlenmeleri ve bu yönüyle bir ara mekanizma olmaları daha belirgindir. (Baylosis,2001: 94).

Çağdaş toplumlarda STK'lar giderek ağırlıklarını hissettirmektedirler. Kamu yönetiminin örgüt yapısı dışında kalmış, resmi ve resmi olmayan yurttaş örgütlenmeleri aracılığıyla yerel yönetimler üzerinde sistemli ve sürekli etki kolaylıkla sağlanmaktadır. Bu kuruluşların kapsamına öncelikle dernekler, vakıflar, meslek kuruluşları ve sendikalar ve de buna benzer benzerlerinin girdiği kabul edilmektedir. Sivil Toplum Kuruluşları ne olursa olsun, hangi görüşten olursa olsun tüm insanların ortak ilkelere bulunabilecekleri varsayımından yola çıkarlar. Bu bağlamda, STK'ların üstlendikleri işlevler şu şekilde sıralanabilir (Geray, 2000);

- Toplum içinde toplumun çıkarları içinde kamuoyu oluşturarak bireylerin taleplerinin dile getirilmesini sağlamak.
- Temel bazda projeler üretmek, bu projelere kaynak aktarımını sağlamak, uygulamaya geçirerek eğitim, sosyal refah, ve istihdam konularında hükümet politikalarına paralel ya da alternatif sorumluluklar üstlenmek.
- Çoğulcu, katılımcı bir toplum yapısının oluşmasını sağlamak suretiyle piyasadaki metalaşmaya ve egemen piyasa değerlerine karşı dengeleyici bir unsur olmak .
- STK' ların kendi içlerinde oluşturacakları çoğulcu ve katılımcı bir kültürle beslenmiş ve aynı zamanda yönetim deneyimi de edinmiş bireylerin yetişmesini sağlamak.

- STK'lar da bireylerin aidiyeti gönüllük ilkesine dayanır.

3.2. Türkiye'de STK'nın Gelişimi

1960 sonrası dönemde hız kazanan modern bir sivil ve siyasal toplum oluşturma çabası, 1980 ile başlayan süreç ile büyük değişimlere uğramıştır. Türkiye'de 1980 ile birlikte, 1960'ların ürünü olan "sosyal refah devleti" anlayışının terk edilmesi ve serbest piyasa anlayışının topluma egemen kılınması süreci başlamıştır (Kaya, <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/kamusalhizmetler.htm>; 2). Her ne kadar tarihsel süreci Osmanlı Devletinde var olan vakıflara kadar dayandırılrsa da Türkiye'de etkin olarak STK'ların örgütlenmesi 1980'li yıllarda başlamıştır. Bu tip örgütlenmeler o dönemde batı toplumlarında hükümet dışı örgütler (non-governmental organizations) olarak ifade edilmektedirler (Sarıbay, 2003:6). STK'ların geleneksel dernek veya vakıflardan bir farkı olmaması lazım gelir. Ama kısa zamanda belli bir fark oluştu. Aradaki farkı daha izlenimsel bir biçimde aktaracağım. Katılım, özveri, özgecilik üzerine kurulu geleneksel dernek örgütlenmesinde amaç ya toplumun tüm kesimlerine ya da belli bir topluluğa yönelik, kâr amacı gütmeyen yararlı faaliyetlerde bulunmaktır. Bu faaliyeti sürdürenlerin ezici çoğunluğu bu faaliyetten geçimlerini sağlamazlar. Ücret ve piyasa dışı ilişkilerin egemen olduğu, dayanışmayı veya sosyal amaçlı bir hizmet üretimini ön plâna çıkaran, faaliyetinin en belirgin özelliği özgecilik olan kuruluşlardır bunlar. Amaçlarını kapsayan en geniş katılımı öngörürler. (Tosun, 2001:287-341). Türkiye' de sivil toplum tartışmaları genellikle doğu-batı sorunu, demokrasi geleneğinin varlığı-yokluğu ya da modernleşme sürecinin başarı-başarısızlığı tartışmaları çerçevesinde yürütülmektedir (Çaha, 1997: 42-43, Avrupa Birliği, 2001: 55).

3.3. Sivil Toplum Kuruluşu Çeşitleri ve Yerel Yönetimler

Genel olarak geliştirilen STK kriterleri birbirine çok yakın olarak ortaya çıkmaktadır. Bu konuda AB kriterlerinde de farklılık gözlenmemekte, oluşturulabilecek bir veri tabanında yer alabilecek sivil toplum kuruluşları şu birliklerden oluşabilecektir (Boztekin, 2004: 39).¹

- Ticaret Birlikleri
- Sendikalar
- İşveren Kuruluşları
- Hükümet Dışı Kuruluşlar (NGO)
- Hizmet ve üretim birlikleri
- Yerel İdarelerin Birlikleri
- Politik İlgi Grupları
- Dinsel İlgi Grupları
- Diğer gruplar

Yerel yönetimler özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kendilerine tahsis edilen kaynaklarla, kamu hizmetlerini görmede yetersiz kала bilirler. Bu noktada yukarıda sınıflandırılmış STK'lardan biri veya bir kaç ile birlikte bu hizmeti aksatmadan yürütebilirler. Yerel yönetimler, belirli hizmetlerin sağlanmasını STK'lar aracılığıyla yapabilmektedirler. Bu kapsamda yerel yönetimler, çeşitli meslek kuruluşları, sendikalar, kooperatif birlikleri, dernekler ve diğer gönüllü kuruluşlarla çeşitli alanlarda işbirliği ve ortak iş yürütebilmektedirler. Günümüzde bu hizmetler, çevre koruma ve çevresel etki değerlendirmesi çalışmaları, bilgisayar yazılım

¹ AB Uyum Süreci ve STK' lar, Tarih Vakfı Yayınları,s.39.

programlarının hazırlanması, büyük çaplı kamu projelerinde danışmanlık, v.b alanlarda yayılmış bulunmaktadır (Zengin,1999:113)

4. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ (STK) YEREL YÖNETİMLERİN ETKİNLİĞİ İÇERİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİNİN BELİRLENMESİ: ÇORUM ÖRNEĞİ

4.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı; Çorum ölçeğinde STK'nın yerel yönetimlerin etkinliği içerisindeki yerinin tespit edilmesi ve bunun öneminin belirlenmeye çalışılmasıdır. Ortaya çıkan sonuçlar bilimsel çevrelerle ve ihtiyaç duyan diğer kurum ve kuruluşlarla paylaşılacaktır.

4.2. Araştırmanın Varsayımları

Yapılacak olan çalışmanın varsayımları ise şu şekilde sıralanmaktadır;

-Çalışma yapılan kurumların verdiği bilgiler gerçeği yansıtmaktadır.

-Çalışma kapsamına alınan kurumlarda anket sorularının tam olarak anlaşıldığı ve buna göre cevap verildiği varsayılmıştır.

4.3. Araştırmanın Yöntem ve Kapsamı

Çalışma genel olarak iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım teorik bilgileri, ikinci kısım uygulamaya yönelik bilgileri içermektedir.

Çalışmanın teorik kısmında STK'lar ve yerel yönetimlerle ilgili literatür kapsamında genel bilgi verilecek, yönetim bazında STK'larla yerel yönetimlerin ilişkisi araştırılmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın uygulamaya yönelik kısmında, Çorum yerel yönetimlerine yönelik bir saha araştırması yapılacaktır. Bu çalışmada Çorum yerel yönetimlerinde STK'larla etkileşim araştırılacaktır. Bu çerçevede, STK'ların yerel yönetimlerin yönetsel politikalarına etkisinin olup olmadığı ölçülmeye çalışılacaktır.

Araştırma kapsamına Çorum ve Çorum'a bağlı ilçe ve beldelerdeki yerel yönetimlerin tamamı alınacaktır. Veri toplanması çerçevesinde anket çalışması yapılacaktır. Anketler, anketörler tarafından yüz yüze uygulanacak ve her bir anket tek tek değerlendirilecektir.

4.4. Değerlendirme

Çorum genelinde örgütlenmiş 30 belediye ve 30 STK'da, STK'ların yerel yönetimler içindeki etkinliğinin ve yerinin belirlenmesine yönelik yapılan 12 sorudan oluşan anket çalışmasından, analize konu olacak sorularla ilgili değerlendirmelerden aşağıdaki bulgular elde edilmiştir. Bu bulgular tablolar halinde ve yüzde dağılımlar olarak şöyle ifade edilebilir. Ankete konu olan Yerel Yönetimlerin yönetsel kararlarında ve yatırım kararlarında etkili olan unsurlar ile ilgili dağılımlar Tablo 1'de gösterilmiştir. Tablo 1: Çorum Yerel Yönetimlerinde Kararlarının Alınmasında Etkili Olanların Dağılımı

Teste Tabi Tutulan Alanlar
Oran%

Ankete Katılan Sayısı

A. Yerel Yönetimler Olarak Yönetim Kararlarının Alınmasında Kimler Etkili Olmaktadır

Belediye başkanı	21	
90	Belediye başkan yardımcısı	0
00		
Belediye meclisi	9	
10	Hükümet temsilcisi	0
00		
STK'lar	0	
00		
TOPLAM	30	
100		

B. Yatırım Kararlarının Alınmasında Kimler Etkili Olmaktadır

Belediye başkanı	13	
43,3	Belediye başkan yardımcısı	0
00		
Belediye meclisi	17	
56,7	Hükümet temsilcisi	0
00		
STK'lar	0	
00		
TOPLAM	30	
100		

C. STK'lar Kararlarımızda Etkili Oluyor mu?

Kararlarımız STK istekleri doğrultusunda oluyor	0	
00	Oldukça etkin oluyor	1
3,3		
Kısmen etkili oluyor	9	
30		
Etkili olmuyor	20	
66,7		
TOPLAM	30	
100		

D. Çalışma Grubunuzda Bir STK Gönüllüsü Var mı?

Hayır, yok	30	
100		
TOPLAM	30	
100		

E. STK'lar Gönüllüsünün Kadronuzda Bulunmaması Bir Eksiklik mi?

Hiçbir olumsuz etki hissetmiyoruz	30	
100		
TOPLAM	30	
100		

F. STK Gönüllüsünün Çalışma Kadronuzda Bulunması Sizce Nasıl Etki Doğurur?

±

Kararlar daha demokratik olur	1
3,3 Kararlar toplumsal uzlaşmaya daha yakın olur	0
00	
STK gönüllüleri görmediğimiz eksikleri görebilir	12
40	
STK gönüllüleri ile halka daha yakın olabiliriz	17
56,7	
TOPLAM	30
100	

Çorum yerel yönetimlerinde ağırlıklı olarak yönetim kararlarını %90 oranında belediye başkanları şekillendirmektedir. Bunun dışında ise belediye meclis üyeleri %10 ile yönetsel kararların alınmasında etkili olmaktadır. Yatırım kararlarında ise etkinlik belediye meclisi ile belediye başkanı arasında paylaşılmaktadır. Yatırım kararlarının alınmasında, belediye meclisi %57 ile etkin olurken, bu kararların alınmasında belediye başkanları ise %43 oranında etkin olmaktadır. Çorum yerel yönetimlerinin %6'si alınan yönetsel ve yatırım kararlarında hiçbir STK'nın etkili olmadığını ifade etmiştir. Kısmen seçeneğinin olumlu olarak varsayılması durumunda ise, STK'ların yerel yönetim kararlarına etkisinin %33'te kaldığı ifade edilmiştir. Bu durum siyaseten seçilen kişilerin riski de kendilerinin üstlenmeleri açısından normal karşılanabilir. Fakat STK'ların kararların şekillenmesinde etkin konumda olmaması, henüz STK bilincinin Çorum genelinde yerleşmediği anlamına gelebilir. Çorum genelinde örgütlenmiş yerel yönetimlerden ankete cevap verenlerden hiç birisi, herhangi bir şekilde yönetim sürecinde STK gönüllüsüne yer vermediğini ifade etmiş ve bu durumun mevcut sistemlerinde olumsuz bir duruma neden olmadığını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, STK gönüllüsünün sürece dâhil edilmesi durumunda, ulaşılan yerel yönetimlerden %40'ı kendi göremedikleri eksikliklerin bu kişiler tarafından fark edilebileceğini ifade etmişlerdir. %54'lük bir kesim ise, STK gönüllülerinin sürece dâhil edilmesi durumunda, halka daha yakın olabileceklerini ifade etmişlerdir. Yerel yönetimlerin STK'larla işbirliği durumlarını gösteren sorularla ilgili dağılımlar ise Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Çorum Yerel Yönetimlerinin STK'larla İşbirliği Durumu
 Teste Tabi Tutulan Alanlar Ankete Katılan Sayısı
 Oran%

A. Kararlarınızı Verirken STK'larla İşbirliğine Giriyor musunuz?

Kesinlikle Evet	1
3,3	
Evet	7
23,3	
Kısmen	8
26,6	
KesinlikleHayır	14
46,6	
TOPLAM	30
100	

B. STK'larla İşbirliği İçine Girilen Alan

Cevre düzenlemesi	8
38	
Toplumsal eğitim projelerinde	1
4,8	
Altyapı düz	10
47,6	
Yatırımların tamamlanmasında kamuoyu desteği	4
19	
Ulaşım hizmetlerinde	1
4,8	
TOPLAM	21
100	

Ankete cevap veren katılımcıların %47'si kesinlikle hiçbir konuda sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içine girmediklerini ifade etmişlerdir. Bu durum, Çorum yerel yönetimlerinde STK bilincinin yerleşmediği iddiasını destekler niteliktedir. Kısmen seçeneğinin de olumlu kabul edilmesi halinde, ilgili yerel yönetimlerin değişik konularda STK'larla işbirliği içine girdikleri ifade edilmiştir. Yerel yönetimler karar sürecinde ağırlıklı altyapı düzenlemelerinde STK'lara başvurmuşlardır (%48). İkinci olarak % 38 ile yerel yönetimler STK'larla işbirliği içine girmişlerdir. Diğer ağırlıklı işbirliği konusu ise %19'la yatırımların tamamlanmasında kamuoyu desteği sağlanması olmuştur. Toplumsal eğitim ve ulaşım hizmetleri için STK'lardan nadiren görüş istemişlerdir.

Yerel yönetimlerin ve STK'ların birbirlerinden beklentileri ile ilgili veriler ise Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: Yerel Yönetimlerle STK'ların Beklentileri

Teste Tabi Tutulan Alanlar
Oran%

Ankete Katılan Sayısı

A. Yerel Yönetimlerin STK'lardan Beklentileri

Sorunların çözümü konusunda karşılıklı diyalog	10
22,7	
Mevcut veya potansiyel sorunlarla ilgili karşılıklı diyalog	4
9	
Yatırımlarda halk katılımını sağlamak	20
45,4	
Merkezi yönetimlerle diyaloglara destek	0
00	
Toplumsal bilgilendirmelere destek	10
22,7	
TOPLAM	44
100	

B. Yerel Yönetimlerden Beklentileriniz Nelerdir

Daha çok işbirliği	34
92	

Yerel yönetim kurumlarında STK temsilcisi	3
8	
TOPLAM	37
100	

Tablodan da algılanabileceği gibi, Çorum yerel yönetimleri öncelikle STK'lardan yatırımlarda halk katılımını sağlama konusu için bir beklenti içine girmiştir (%45,4). Daha sonraki beklenti ise, %22,7'şer ile sorunların çözümü konusunda karşılıklı diyalog ve toplumsal bilgilendirmelere destek olarak ortaya çıkmaktadır. STK'ların yerel yönetimlerden öncelikli beklentileri ise %92 ile yerel yönetimlerle daha çok alanda daha çok işbirliği şeklinde ortaya çıkmıştır. İkincil beklenti ise %6 ile yerel yönetim kurumlarında bir STK temsilcisinin bulundurulması olarak ortaya çıkmıştır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Özerk ve demokratik sivil toplum kurumları olarak yerel yönetimler,ülke yönetiminde ve kalkınmasında üzerine düşen görevleri etkin bir şekilde yerine getirmelidir.Bunun için merkezi idarenin gözetim ve denetiminin asgari düzeye indirilmesi gerekmektedir.Bunun yerine halk denetimi yoluna gidilmelidir.Bu amaçla STK'lar, yönetim üzerinde halk adına bir denetim mekanizması oluşturmaktadır.

STK'lar kendi alanlarında belediye çalışmalarını etkilemek açısından önemli bir güç niteliği kazanmıştır. Ayrıca kimi durumlarda STK'ların belli konular için işbirliği yapmak ve üst kuruluşlar oluşturarak etkili olmayı maksimize etmeye çalışmaktadır. Belediye yönetimi, STK'lar aracılığı ile bir yandan sonradan dönmek zorunda kalmayacağı, doğru kararlar alma şansına sahip olur, öte yandan kararların uygulanması aşamasında gerekli destekleri daha başlangıçta elde etme olanağına kavuşur.

Çağdaş ilişkilerin süratle kurulmasında en önemli görev merkezi otoritenin planlı şehirciliği ve kentleşmesi yaklaşımı ve yerel yönetimlerin bilfiil şehir planlama ve çağdaş kentleşme yaklaşımı ile gerçekleşecektir. Burada temel amaç kent hukuku içi ve dışı alanlarının ve ayırımının yaratılmasının engellenmesi ve kentleşmenin tamamının kent hukuku içi alan olarak geliştirilmesi ve yönetilmesidir.

Yerel Yönetimler Reformu bu noktada önem kazanmaktadır.Merkezi yönetimin Ankara'dan sağlıklı bir kentleşmeyi planlaması ve yürütmesi mümkün değildir.Yerel Yönetimlere bu konuda daha geniş yetki ve görev verilmesini içeren yerel yönetimler reformu yapılmalıdır.Yerel Yönetimlerin hizmetlerinin temel amacı feodal yapıdan kopan bu kesimin çağdaş ilişkilere ve kent içi ilişkilere süratle kavuşturulması olmalı,böylece yaşam biçimi ve kültürü farklılığı çatışmaları engellenmelidir. Ancak kabul edilmelidir ki bugün ve ileride yasadışı rant elde etme yaratılacaktır. Bu noktada sivil toplum örgütlerine önemli bir görav düşmektedir.Bu rantın yaratılması ve paylaşılmasında STK'lr izin vermemelidir.Sosyal yönüyle ve baskı oluşturabilme unsurlarıyla engellemeye çalışmalıdır. Halk örgütlenmeden ve yerel meselelerde söz sahibi olmadan,yönetimde,siyasette ağırlığını koymadan kalkınma ve gelişme sağlanamayacaktır.Kendi gücünün farkında olmayan sivil toplum varoldukça bu sistem değişmeyecektir. Sivil toplumun aktif rolü arttırılmalıdır, bu da ancak halkın özellikle de geleceğin mirasçıları gençlerin STK'lara katılımıyla gerçekleşecektir.

Bu araştırmada Çorum genelinde örgütlenmiş yerel yönetimlerde, STK'ların yönetim içindeki etkinliği ve yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çorum yerel yönetimlerinde genel olarak yönetsel kararlar, belediye başkanları, yatırımlarla ilgili kararlar ise belediye meclisi tarafından alınmaktadır. Bu karar süreçlerine STK'lar kısmen dâhil edilmekte ve STK'lar danışma noktasında kullanılmaktadır. Fakat kararların kesinleştirilmesinde aktif rol belediye başkanlarında ve belediye

meclisindedir. Bu durum seçilmiş kişilerin riskle birlikte rantı üstlenmeleri açısından normal karşılanabilir. Fakat STK'larında bu karar alma sürecinde toplumun sağlığı açısından yer almaları olumlu sonuçlar doğurabilir. Bu faydalar yerel yönetimler tarafından da kabul edilmekte, fakat işlerine bu noktada STK'ların karışması istenmemektedir. STK'ların bu durumu yoğun bir çaba ile lehlerine çevirmeleri gerekmektedir. Çünkü yerel yönetimlerde genelde bu işin olumlu yönlerinin idraki mevcuttur.

Yerel yönetimler genel olarak suya sabuna dokunmayan alanlarda STK'larla işbirliğine gitmektedirler. Bu konuda gerek yerel yönetimlerden, gerekse STK'lardan kaynaklanan nedenlerle kamu faydası görülebilecek alanlara fazla girilmemektedir. STK'ların kamu yararı olan alanlarda, kamuoyu araştırması da yaparak, faaliyet göstermelidirler. Örneğin, yerel yönetimlerin ya da bağlantılı kuruluşların sunduğu mal ve hizmet sunumları için tüketici haklarının korunmasında faaliyet gösterebilirler. Bu konularda Çorum yerel yönetimlerinde ciddi hak gasplarına şahit olunmaktadır. Bu tür olayların önüne STK'ların ciddi çalışmalarıyla geçilebilir. Bu alana başka örnekler vermekte gayet mümkündür. STK'larla yerel yönetimler daha çok diyalog içine girerlerse, sanırım pek çok sorun çözülme noktasına getirilebilir. Çözülmesi bile, sorun ortaya çıkarılmış olur. Bu da sorunun çözümünde ciddi bir aşama sayılır. Bu şekilde, birlerinden beklentilerini karşılıklı dile getirerek daha kolay çözüme kavuşturabilirler. Burada Çorum STK'larının yapması gereken en önemli iş, kendilerini yerel yönetimlere kabul ettirmektir. Bunu da ciddi bir kamuoyu çalışması ve kamuoyu işbirliğinin sağlanması ile gerçekleştirebilirler.

KAYNAKÇA

- AB Komisyonu, Sivil Toplum Araştırması, www.stgp.org/docs/AB_Komisyonu_STK_arastirmasi.doc
- ACARTÜRK, Ertuğrul; "Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumunda Alternatif Yöntemler", <http://www.econturk.org/yerelyonetimler.doc>, ss.1-17.
- Avrupa Birliği, Devlet ve STK'lar , Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, Mayıs 2001.
- BAŞKAYA, Fikret, Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları Söylemi, www.stgp.org/makaleler/sivil_toplum.pdf.
- BAYLOSİS, Rafael G., "STÖ'ler Kalkınmanın İşbirlikçileri mi, Yeni-Sömürgeciliğin Araçları mı?Asyalı Bir Bakış Açısı", Sivil Toplum Örgütleri:Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi? Çev:İşık Ergüden, Demokrasi Kitaplığı WALD Yayını, İstanbul, 2001.
- BOZTEKİN, Nihal; AB Uyum Süreci ve STK' lar, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004.
- ÇAHA, Ömer, Sivil Devlet Karşıtlığında Türkiye'de Cumhuriyet, Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik , Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997.
- DÖNMEZ, Mustafa; Mahalli İdarelerin Teşkilat Yapısı, Organları ve Görevleri.,Mahalli İdareler Derneği Yayınları., 5. Bası, İstanbul, 1994.
- ERÖZDEN, Ozan, "STK'lar ve Hukuki Çerçeve Yenilik Talepleri Üzerine Notlar", Merhaba Sivil Toplum, Der: Taciser Ulaş, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, 2001, ss.13-23.
- GERAY,Uçkun; Sivil Toplum Örgütleri ve Etik Raporu, Yeni Adana Gazetesi, 09.03.2000.

- KAYA, Gazanfer; “Kamusal Hizmetler Gerçekleştiren Sivil Toplum Kuruluşlarının Neo-Liberal Politikalar Karşısındaki Konumları”, [http: //www. sosyalhizmetuzmani. org/kamusalhizmetler.htm](http://www.sosyalhizmetuzmani.org/kamusalhizmetler.htm)
- KELEŞ, Ruşen; Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi, Ankara, 1994.
- NADAROĞLU, Halil; Mahalli İdareler, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. 5. Bası., İstanbul, 1994.
- ONAR, Sıddık Sami; İdare Hukukunun Umumi Esasları, İsmail Akgün Matbaası, Cilt 2, İstanbul.
- SARIBAY, Ali Yaşar; “Sivil Toplum: Universitas mı, Societas mı?”, Sivil Toplum Dergisi, Yıl : 1 Sayı : 1 / Ocak -Şubat - Mart 2003, s.s.15-19.
- TORTOP, Nuri; Mahalli İdareler, Yargı Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 1994.
- TOSUN, Gülsün Erdoğan, Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.
- TUNÇAY, Mete; “Sivil Toplum Kuruluşları ile İlgili Kavramlar”, Sivil Toplum Dergisi, Yıl : 1 Sayı : 1 / Ocak -Şubat - Mart 2003, ss.9-13.
- ULAŞ, Tacizer; Merhaba Sivil Toplum, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, İstanbul, 2001.
- ÜNÜSAN, Teoman; Avrupa’da Yerel Yönetimler, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayın no: 9, Ankara, 1996.
- YALÇINDAĞ, Selçuk; Yerel Yönetimler, Sorunlar ve Çözümler, TÜSİAD Yayını, İstanbul, 1995.
- YALÇINDAĞ, Selçuk; “Belediyelerde Halk Katılımı”, Türk İdare Dergisi, Sayı: 424 Eylül 1999. ss. 49-72.
- YILDIZ, Özkan, Sivil Toplum, Demokrasi ve Çoğulculuk, Sivil Toplum, 2 (5), 2004, ss.85-92.
- YILDIZ, Özkan, Sivil Toplum ve Sivil Toplum Örgüleri İçinde Katılım ve Örgüt İçi Demokrasi, Birikim Dergisi, ss.52-60.
- ZENGİN, Eyüp; “Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılım”, Türk İdare Dergisi, Sayı 422,1999.<<<

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15-16 Ekim Çanakkale

SAĞLIK HİZMETLERİ VE KURUMSAL ETKİNLİK ANALİZİ: SOSYAL GÜVENLİK REFORMU EKSENİNDE BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Mahmut BİLEN
Sakarya Üniv. İİBF

Arş. Gör. Abidin ÖNCEL
Sakarya Üniv. İİBF

ÖZET

Hazırlanan bu çalışmada öncelikle temel sağlık göstergeleri ekseninde Türkiye'deki sağlık hizmetlerinin dünya ile karşılaştırmalı olarak konumu analiz edilmektedir. Elde edilen sonuç, Türkiye'deki sağlık göstergelerinin pek de iç açıcı olmadığı yönündedir. Daha sonraki aşamalarda sağlık sisteminin önemli bir parçası olan ilaç harcamalarının yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'de etkin bir sağlık hizmeti verilememesinin en önemli nedeni, sağlık hizmetlerinin finansman kaynağı olan sosyal güvenlik sistemlerinin önemli düzeyde finansman açıklarıyla karşı karşıya kaldığı ve bu sorunu çözümlen yolunun ise mevcut sistemi reforme etmekten geçtiği sonucuna varılmıştır. Bu çerçevede yasallaşma süreci devam eden Yeni Sosyal Koruma Sisteminin özellikle sağlıkta koruyucu sağlık hizmetlerini önemser bir yaklaşımı benimsediği görülmektedir. Ayrıca bu yasa, bütün bireyleri sağlık sigortası kapsamına alacak bir düzenleme ile sağlıklı bir yaşamın bireyin temel hakkı olduğu prensibi ile başarılı bir sosyal güvenliğin özerk bir sigorta sistemiyle sürdürülebileceğini bağdaştırmayı amaçlamıştır. Bu dönüşümle, bir yandan daha etkin bir finansman ve daha kaliteli bir sağlık hizmeti sunulması amaçlanmaktadır. Araştırmada, halen sunulmakta olan ikinci basamak sağlık hizmetlerinin etkinlikleri bir alan araştırmasıyla tespit edilmiş ve yeni yasal düzenlemenin toplumsal beklentileri araştırılmıştır. Yeni yasal düzenlemenin bazı sorunları üretme riski içerdiği gözlenmiştir. Yeni düzenlemelerin kayıtdışı istihdamı daha da arttıracığı, gerçekleştirilecek düzenlemelerin Türkiye'nin kültürel ve kurumsal yapısına uygulanabilirliği, kamusal sağlık sigorta yükümlülüğünün artması ile sosyal güvenlik sisteminin mali yükünün daha da artacağı önemli endişe alanları olarak görülmektedir.

I. GİRİŞ

Toplumda yaşayan bütün bireyleri ilgilendiren temel sorunlardan birisi hiç şüphesiz güvenilir ve kaliteli bir sağlık hizmeti olanağına ulaşmaktır. Gelişmiş ülkelerde zaman içinde sağlık harcamaları için tahsis edilen kaynaklar devamlı olarak artma eğilimindedir. Bunun çok çeşitli nedenleri bulunmaktadır. En önemli faktörlerden bir tanesi, sağlık teknolojisinde meydana gelen gelişmelerin bu hizmetlerin daha komplike ve maliyetli hale gelmesine neden olmasıdır. Ayrıca nüfusun yaşlanması sorunu yine sağlık harcamaları bütçesinin daha hızlı artmasında rol sahibi olan önemli faktörler arasında bulunmaktadır. Bütün bunlardan öte sağlık hizmetleri lüks mallar grubuna girecek niteliktedir. Bireylerin gelir düzeyi yükseldikçe bu alana daha fazla talep ve dolayısıyla bütçe ayrımları kaçınılmaz olacaktır. Bütün bu gelişmelerden dolayı sağlığa olan talep artmakta ve bu da çeşitli sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Türkiye’de sağlık harcamalarının önemli bir kısmı sosyal güvenlik kurumları tarafından karşılanmaktadır. Sosyal güvenlik sistemimiz 1990’lı yılların ortalarından itibaren önemli düzeyde açıklar vermekte ve bu açıklar özellikle son yıllarda giderek artma eğilimi göstermektedir. Bu gelişme sosyal güvenlik sistemlerinin köklü bir şekilde reforma tabi tutulmasını gündeme getirmiş ve nitekim halen devam eden yasallaşma sürecinde bu yönde adımlar atılmaktadır. Sosyal güvenlik sisteminin tek çatı altında toplanması yaklaşımı sağlık kurumlarının da tek çatı altında toplanmasına yol açmıştır. Sağlık sektöründeki bu sorunların ne düzeyde olduğu ve bu sorunların aşılması konusunda ne tür önlemler alınması gerektiği araştırmaya değer görülmektedir. Bu sorunlar, sağlık hizmetlerinin sunumunda yeni düzenlemelerin yapılmasını gündeme getirmiştir. Gerek kamusal sağlık hizmetlerinin sunumunda yaşanan sorunlar, gerekse ülkede bütün bireylerin aynı düzeyde bu hizmetlerden yararlanamaması durumu ve gerekse kamusal sağlık hizmetlerinin finansmanında ortaya çıkan sorunlar bu konunun önemini sürdürmesinde etkili olmuştur. Bu çerçevede öncelikle iyi bir sağlık hizmetinin temel göstergeleri analiz konusu edilecek, daha sonra Türkiye’deki göstergelerin niteliği tespit edilerek sorunun boyutu ortaya konulacaktır. Sağlık hizmetlerinin içinde bulunduğu temel sorunların ne tür unsurlardan beslendiği ve bu sorunları besleyen çarpıklıklara dikkat çekilecektir. Ayrıca yeni yasanın bu sorunların üstesinden gelme kabiliyetini değerlendirecek ve yeni yasa tasarısının yol açacağı riskler üzerinde durulacaktır. Devamında bu araştırmaların tespit ettiği sonuçları test eden bir alan araştırmasıyla sağlık hizmetlerinin ikinci basamaktaki memnuniyeti ve kurumsal performansı analiz edilecektir.

II. TÜRKİYE’DE SAĞLIK SEKTÖRÜ VE MEVCUT SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNİN SORUNLARI

Son yıllarda sağlık sektörünün sorunları gerek batılı toplumlarda refah devletinin krizi ekseninde, gerekse ülkemizde sosyal güvenlik kurumlarının açıkları ekseninde gündemde geniş yer tutmaktadır. Anlaşılacağı gibi sağlık sektöründe yaşanan en önemli sorunların başında finansman sorunu yer almaktadır. Bu sorun hem gelişmiş (merkez) hem de gelişmekte olan (çevre) ülkelerde ortaya çıkmakta ancak ekonomik yansımaları her ülkede farklı olmaktadır. Yüksek gelirlili ve merkez ülkelerde sağlık harcamaları artış hızı milli gelir artış hızını aşarken, düşük gelirlili ve genellikle merkez ülkelere bağımlı olan çevre ülkelerde ise sağlık kaynakları açısından önemli yetersizlikler yaşanmaktadır. Bu nedenle merkez ülkelerde temel hedef sağlık harcamalarının sınırlandırılması iken, çevre ülkelerde sağlık gereksinimlerinin daha etkili şekilde karşılanması hedeflenmekte, ancak ekonomik yetersizlikler bu hedefin gerektiği ölçüde gerçekleştirilmesine engel olmaktadır (Belek, 2005). Türkiye’de halen sağlık hizmetlerinin çok büyük bir kısmı sosyal güvenlik kurumları tarafından finanse edilen bir yapıyla sunulmaktadır. Dolayısıyla sağlık hizmetlerini ve harcamalarını iyi bir şekilde analiz etmek için sosyal güvenlik kurumlarının bu alana tahsis ettiği kaynaklara bakmak gerekmektedir. Bu bağlamda öncelikle sağlık hizmetlerinin genel görünümü ve sorunları analiz konusu edilecek, daha sonraki aşamada sosyal güvenlik kurumlarının bu alana tahsis ettiği kaynaklar ve sosyal güvenlik kurumlarının içinde bulunduğu sorunlar nedenleriyle beraber tahlil edilecektir.

II. I. Sağlık Sektörünün Genel Özellikleri

Sağlık hizmetlerinin gelir esnekliği birden büyük olması nedeniyle bireylerin veya ulusların gelir düzeyleri yükseldikçe bu mal veya hizmete olan talepleri de artış göstermektedir. Bu bağlamda Wagner, devletin ekonomideki payının artışının nedenlerini ifade ederken, kamusal hizmetler olan güvenlik, eğitim ve sağlık

hizmetlerinin ekonomik gelişmeye paralel olarak artış göstereceğini ve bu hizmetlerin büyük ölçüde devlet tarafından finanse edilmesinden dolayı devletin ekonomideki payının büyüyeceğini ifade etmektedir. Devletin ekonomideki payının zaman içinde artış gösterdiği olgusu, yakın geçmişe kadar gözlenen belirgin bir trend idi. Bu genişlemenin önemli kısmı Keynezyen veya refah devleti ekseninde gerçekleştiği ifade edilmekte ise de Wagner'in yaklaşımı bütünüyle gözardı edilecek bir yaklaşım değildir. Bunun ne kadarının Wagneryen analizle ne kadarının Keynezyen veya refah devleti ile ilişkili olduğu ayrı bir tartışma konusudur. Açık olan husus ise, bütün gelişmiş ülkelerde zaman içinde sağlık hizmetlerine tahsis edilen kaynakların giderek artma eğilimi içinde olduğudur. Nitekim sağlık hizmetlerine tahsis edilen kaynaklar gerek ekonomideki payı itibarıyla gerekse kamunun bütçesinde yer aldığı payı ile giderek artma eğiliminde olmuştur. Örneğin, ABD'de GSYİH'nın yaklaşık %14'ü sağlık hizmetlerine tahsis edilirken, kamu harcamaları içerisinde sağlık harcamalarının payı önemli düzeyde bir artışla %17,6'ya kadar yükselmiş olduğu görülmektedir (Tablo 1). Aşağıda Tablo 1'de Dünya'da sağlık harcamalarının GSYİH ve kamu harcamaları içerisindeki payları izlenebilmektedir. Tablo genel olarak değerlendirildiğinde; UNDP'nin yaptığı tasnif çerçevesinde Yüksek İnsani Gelişim Kategorisinde yer alan ülkelerde sağlık harcamalarının giderek önemini arttırdığı, Orta ve Düşük İnsani Gelişim Kategorisindeki ülkelerde ise sağlık harcamaları açısından durumun biraz daha olumsuz olduğu görülmektedir. Ülkemiz açısından bakıldığında, ekonomide sağlık için ayrılan kaynakların kategorisindeki ülkelerin altında olması oldukça düşündürücüdür. Kamusal hizmetlerin önemli bir unsuru olan sağlığa düşük düzeyde kaynak tahsis ediyor olmamız hem ekonomi hem de insani gelişme açısından kaygı vericidir. Kamunun sağlığa ayırdığı kaynakların 1997'den 2001'e %10,8'den %9,1'e azalıyor olması, kamunun sağlık için yeterli kaynak ayırmakta güçlük çektiği veya isteksiz olduğunu gösteriyor.

Tablo 1: Sağlık Harcamalarının GSYİH ve Kamu Harcamaları İçerisinde ki Payı

İGS	Ülkeler	GSYİH %'si Olarak			Kamu Harcamalarında		
		Toplam Sağlık Harcamaları			Sağlığa Ayrılan Pay (%)		
		1997	1999	2001	1997	1999	2001
Yüksek İnsani Gelişim Kategorisindeki Ülkeler							
1	Norveç	7,8	8,5	8	14	15,1	15,2
2	İsveç	8,2	8,4	8,7	11,2	12	13
8	ABD	13	13	13,9	16,8	16,9	17,6
12	İngiltere	6,8	7,2	7,6	13,4	14,8	15,4
16	Fransa	9,4	9,3	9,6	13	13,2	13,7
19	Almanya	10,7	10,7	10,8	16,3	16,3	16,6
	Ortalama	9,3	9,5	9,8	14,1	14,7	15,3
Orta İnsani Gelişim Kategorisindeki Ülkeler							
68	Venezuela	5,4	5,6	6	12,5	13,6	14,7
72	Brezilya	7,4	7,8	7,6	9,1	9,3	8,8
88	Türkiye*	4,2	4,9	5	10,8	9,1	9,1
94	Çin	4,6	5,1	5,5	14,2	11,8	10,2
120	Mısır	3,9	3,9	3,9	5,9	6,2	7,4
127	Hindistan	5,3	5,2	5,1	3,2	3,3	3,1
	Ortalama	5,1	5,4	5,5	9,3	8,9	8,9
Düşük İnsani Gelişim Kategorisindeki Ülkeler							
151	Nijerya	2,8	3	3,4	2,1	1,7	1,9
169	Orta Afrika Cum	3,6	4,1	4,5	8,4	10,1	18,5
170	Etyopya	3,4	3,5	3,6	5,8	4,3	4,9
174	Mali	4,2	4,1	4,3	8,2	5,7	6,8
176	Nijer	3,4	3,2	3,7	8,9	7,8	7,7
177	Sierra Leone	3,3	3,7	4,3	8,9	9,4	9,4
	Ortalama	3,5	3,6	4,0	7,1	6,5	8,2

İGS: İnsani Gelişmişlik Sıralaması

Kaynak:WHO, The World Health Report 2004, Changling History; Geneva, pp. 136-147; UNDP, Human Development Report 2004, New York, pp. 172-175

Dünya’da sağlık harcamalarının gelişiminde belirleyici olan diğer göstergeler olarak kişi başına sağlık harcamaları ile kamunun toplam sağlık harcamaları içerisindeki yeri incelenebilir. Bu çerçevede aşağıda oluşturulan Tablo 2’ye göz atıldığında; UNDP’nin yaptığı tasnif çerçevesinde Yüksek İnsani Gelişim Kategorisinde yer alan ülkelerde kişi başına toplam sağlık harcamalarının ortalama olarak 2500\$ düzeyinde gerçekleştiği, Orta İnsani Gelişim Kategorisindeki ülkeler bu harcamaların 150\$ düzeyinde gerçekleştiği ve Düşük İnsani Gelişim Kategorisindeki ülkelerde ise 15\$ seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye açısından bakıldığında yine kendi kategorisinde yer alan ülkelerin altında kalan bir kaynak tahsisi göze çarpmaktadır. Açıkça gözlenen gerçek, ülkelerin gelişmişlik düzeylerini ifade eden kişi başına gelir düzeyi ile sağlığa ayrılan kaynak düzeyleri arasında oldukça dikkat çekici bir fark bulunmasıdır. Örneğin Türkiye ile ABD karşılaştırıldığında; ABD’de kişi başına gelir düzeyi 30 000\$ seviyelerindeyken Türkiye de ise 4000\$ düzeyindedir. Kişi başına sağlık harcamalarına bakıldığında ise iki ülke arasındaki farkın daha büyük boyutta olduğu görülmektedir.

Yine, toplam sağlık harcamaları içerisinde kamunun yeri incelendiğinde; Yüksek İnsani Gelişim Kategorisinde yer alan ülkelerde kamunun payı ortalama olarak 1997 yılında %75’ler düzeyinde, Orta İnsani Gelişim Kategorisindeki ülkelerde bu oran %45’ler düzeyinde olduğu ve Düşük İnsani Gelişim Kategorisindeki ülkelerde ise %40’lar düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu kategori açısından bakıldığında ülkemizde kamunun sağlık hizmetlerine katılımı kendi kategorisindeki ülkelerin üzerinde olmasına rağmen, daha önceki kriterler dikkate alındığında sağlık göstergelerimizin pek iç açıcı düzeyde olmadığı söylenebilir.

Tablo 2: Dünya’da Kişi Başına Sağlık Harcamaları ve Sağlık Harcamaları İçinde Kamunun Payı

İGS	Ülkeler	Kişi Başına Toplam Sağlık Harcaması (US\$)			Toplam Sağlık Harcamaları İçinde Kamunun Payı (%)		
		1997	1999	2001	1997	1999	2001
Yüksek İnsani Gelişim Kategorisindeki Ülkeler							
1	Norveç	2 797	3 025	2 981	84,3	85,2	85,5
2	İsveç	1 592	1 760	1 935	85,8	85,7	85,2
8	ABD	3 939	4 287	4 887	45,3	44,2	44,4
12	İngiltere	1 563	1 792	1 835	80,1	80,5	82,2
16	Fransa	2 261	2 285	2 109	76,2	76	76
19	Almanya	2 753	2 731	2 412	75,3	74,8	74,9
	Ortalama	2484,2	2646,7	2693,2	74,5	74,4	74,7
Orta İnsani Gelişim Kategorisindeki Ülkeler							
68	Venezuela	210	244	307	57,1	53,9	62,1
72	Brezilya	362	246	222	43,5	42,8	41,6
88	Türkiye*	125	137	109	71,6	71,1	71
94	Çin	33	40	49	40	38	37,2
120	Mısır	153	163	174	45,9	46,4	48,9
127	Hindistan	23	23	24	15,7	17,9	17,9
	Ortalama	151,0	142,2	147,5	45,6	45,0	46,5
Düşük İnsani Gelişim Kategorisindeki Ülkeler							
145	Zimbabve	66	35	45	59,1	48,9	45,3
151	Nijerya	35	10	15	11,7	16	23,2
169	Orta Afrika Cum.	10	12	12	37,9	48	51,2
170	Etyopya	4	3	3	37,9	37,7	40,5
174	Mali	10	10	11	43,3	32,6	38,6
176	Nijer	6	6	6	41,7	43,6	39,1
177	Sierra Leone	7	6	7	46,8	53,8	61
	Ortalama	19,7	11,7	14,1	39,8	40,1	42,7

İGS: İnsani Gelişmişlik Sıralaması

Kaynak:WHO, The World Health Report 2004, Challenging History; Geneva, pp. 136-147; UNDP, Human Development Report 2004, New York, pp. 172-175

Yukarıda da ifade edildiği gibi çevre ülkelerde sağlık kaynakları açısından yetersizlikler mevcuttur. Gelişmekte olan ülkeler kategorisinde ele alınan Türkiye açısından da benzer durumlar söz konusudur. Bir taraftan dış ticaret ve bütçe açıklarını finanse etmek amacıyla devletin borçlanma gereği, öbür taraftan kişi başına gelir seviyesinin düşük gerçekleşmesi nedeniyle hem kamunun hem de bireylerin yapabileceği sağlık harcamaları düşük seviyelerde gerçekleşmektedir. Aşağıda Tablo 3’de yıllar itibarıyla Türkiye’de gerçekleştirilen sağlık harcamaları ile bu sağlık harcamalarının Gayri Safi Milli Hasıla’ya (GSMH) oranları ve toplam sağlık harcamaları içerisinde kamu sağlık harcamalarının payı yer almaktadır.

Tablo 3: Türkiye’de Sağlık Harcamaları (1980-2003)

Yıllar	Kişi Başına Sağlık Harcamaları (\$)	Toplam Sağlık Harcamaları / GSMH	Kamu / Toplam
		(%)	(%)
1980	55,5	3,5	51,4
1985	39,2	2,9	44,6
1990	95	3,5	61,9
1991	97,8	3,7	63,5
1992	107,7	3,9	66,2
1993	130,1	4,2	68,2
1994	85,2	4,1	64,7
1995	105,6	3,8	64,3
1996	111,4	3,7	64
1997	119,8	3,6	63
1998	139,9	4	63
1999	116,4	4,1	79,9
2000	135,3	4,3	80
2001	81,4	3,9	78
2002	111,7	4,3	77
2003	153,5	4,5	77

Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/25.03.2005>

Tablo 3’de yer alan veriler gözönüne alınarak kişi başına düşen sağlık harcamalarının gelişimine bakıldığında 1980-1985 yılları arasında düşme trendinde olduğu, daha sonra 1993 yılına kadar yükselme eğilimine girdiği, kriz yılları olan 1994 ile 2001 yıllarında büyük oranda düştüğü görülmektedir. 2003 yılına gelindiğinde kişi başına sağlık harcaması 153,5 \$ olarak gerçekleşmiştir. Tablodaki bir diğer gösterge olan toplam sağlık harcamalarının GSMH’ya oranlarına bakıldığında ise; bu oranın ortalama olarak %4 seviyelerinde gerçekleştiği, 2003 yılında %4,5 olduğu görülür. Son olarak, kamu kesiminin sağlık harcamaları içerisindeki yerini belirlemek amacıyla kamu sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamalarından aldıkları paylara bakıldığında, 1980 yılında %51,4 olan seviyenin genelde artış trendinde olduğu ve 2003 yılına gelindiğinde %77 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Tablo incelenmeye devam edildiğinde 1999 yılında kamu kesiminin sağlık harcamaları içerisindeki payında bir sıçrama olduğu ve 1998 yılında %63 olan oranın %79,9’a yükseldiği görülmektedir. Daha sonra 1999 yılında gerçekleştirilen Sağlık Reformunun da etkisiyle bu oran bir nebze azalma göstermiş ve 2003 yılında %77 olarak gerçekleşmiştir. Burada yer alan rakamlar daha önce Tablo 1 ve Tablo 2 de UNDP tarafından Türkiye için belirtilen değerlere oldukça yakındır. Bu verilerden hareketle Türkiye’de sağlık harcamalarının oldukça düşük düzeyde gerçekleştiği sonucuna varılabilmektedir.

Dünya’da ve Türkiye’de sağlık harcamalarında meydana gelen gelişmeler yukarıda ifade edildiği şekildeyken, bu gelişmelerin ortaya çıkmasında etkili olan bazı unsurların değerlendirilmesi yararlı olacaktır. Bu çerçevede özellikle doktor, yatak başına düşen nüfus miktarları ve hastanede tedavi görme oranları analiz edilmeye değer görülmektedir.

Tablo 4: Seçilmiş Bazı Ülkelerde Temel Sağlık Göstergeleri (1995-2002)

Ülkeler	1000 Kişiyeye Düşen Tabip ve Dişçi Sayısı				100 000 Kişiyeye Düşen Hastane Yatak Sayısı				Hastanede Tedavi Görme Oranları		
	1995	2000	2001	2002	1995	2000	2001	2002	1995	2000	2001
Fransa	3,2	3,3	3,3	3,3	873,9	809,2	793,2	780,1	22,8	23,0	
Danimarka	3	3,2	3,3	3,3	487,7	429,6	421,8	413,4	18,1	19,0	18,9
Almanya	3,1	3,3	3,3	3,3	968,3	911,9	901,1	892,7	21,9	23,5	23,6
İtalya	3,9	4,1	4,3	4,4	563,2	449,5	446,8	430,2	16,7	16,1	16,2
İsviçre	3,2	3,5	3,5	3,6	856,4	624,2	602,3	603,8	18,6	15,9	15,7
Yunanistan	3,9	4,5	4,5	-	499,6	487,8			15,0	15,4	
Türkiye	1,1	1,3	1,3	1,3	246,2	255,8	232,4	233,0	6,4	7,8	7,8

Kaynak: <http://data.euro.who.int/hfadb/25.03.2005.;>

<http://www.oecd.org/dataoecd/13/62/31963153.xls/16.5.2005.;>

Yukarıda hazırlanan Tablo 4 incelendiğinde, hem doktor ve diş hekimi açısından hem de hastanelerdeki yatak sayıları ve hastanede tedavi görme oranları açısından tablolardaki diğer ülkelere nispetle ülkemizdeki sağlık hizmetlerinde önemli düzeyde yetersizlikler olduğu sonucuna varılabilir. Nitekim gelişmiş olan ülkelerde 1000 kişiye düşen hekim sayısı 3,5 düzeylerindeki ülkemizde bu oran oldukça düşük olup 1,3 seviyesindedir. Bu olumsuz manzara hastanedeki yatak sayısında da kendini göstermektedir. Yine tablodan da görüleceği gibi, hastanede tedavi görme oranları açısından da ülkemizdeki sağlık göstergeleri olumsuz bir görünüm arz etmektedir. Bütün bunların sebepleri konusunda birçok şey söylenebilir, açık olan husus kamunun sağlık için ayırdığı kaynakların yetersiz olması ve sağlık hizmetlerinin etkinlikten uzak bir biçimde sunulması olarak ifade edilebilir.

Hastanelerde tedavi görme oranlarının oldukça düşük olmasının en önemli nedeni yatak sayısının yetersizliği olmakla birlikte, diğer önemli bir faktör bireylerin hastanede tatmin edici bir sağlık hizmeti alamamalarından dolayı yatakta devam edecek tedavilerinin evlerinde devam ettirme eğiliminin etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca bu unsurlara ilave olarak Türk toplumunun sahip olduğu kültürel ve kurumsal yapıların etkileri de önemli olmaktadır ki, bunların başında insan sağlığının gerektiği değeri almaması yer almaktadır.

Doktor sayısının az olmasında ise şüphesiz birçok faktör etkili olmaktadır. Bunların başında, Türkiye’de üniversite bölümleri açılırken eleman ihtiyacına göre etkili bir planlamanın yapılmaması ve tıpta uzmanlık sınavı (TUS) sonucunda çok az doktorun uzman doktor olabilmesi gösterilebilir. Bu konuda Türkiye Tabipler Birliği(TTB)’nin basına yapmış olduğu açıklamalarda (TTB, 2005a) gerek tıp fakültesindeki öğrencilerin fazlalığına gerekse yeni açılacak tıp fakültelerinin gereksizliğini ifade eden açıklamaları düşündürücüdür. Gelişmiş ülkelerde 1000 kişiye düşen tabip sayısı (ortalama 3,5) dikkate alındığında ülkemizdeki ile arasındaki fark iki katın üzerindedir. Bu kadar büyük bir fark olmasına rağmen Türkiye Tabipler Birliği’nin Türkiye’deki tabiplerin fazla olduğunu ileri sürmeleri dikkat çekicidir. Günümüzde bütün gelişmiş ülkelerde üniversite çağındaki nüfusun önemli bir kısmı üniversitelerde eğitim alırken, ülkemizde aynı çağındaki nüfusun çok az bir kısmının üniversite eğitimi aldığı bilinmektedir. Bu yaklaşımın bir ileri aşaması bütün meslek mensupları veya ilgili kurumlarının “bizim meslekteki üniversite mezunları fazla, üniversite mezunu sayısını azaltın veya ilgili fakülteyi kapatın”(!) demek ne düzeyde

anlamli olacağı oldukça düşündürücüdür. Burada üniversite eğitimini kamunun iş olanakları sunma zorunluluğu ile ilişkilendirmek oldukça sakıncalı bir yaklaşım olduğu açıktır.

Ülke genelinde personel sayısı ve hastanelerdeki yatak sayısında gözlenen bu yetersizlik bazı illerde açık bir şekilde derin bir soruna dönüşmektedir. Nitekim Türkiye'nin geri kalmış birçok ilinde büyük ölçüde hekim açığı ve hastanelerde yatak yetersizlikleri gibi sorunların hala ortada durduğu gözlenmektedir. Sorunun bu boyutunu gözler önüne sermek amacıyla aşağıda Tablo 5'te Türkiye'de seçilmiş bazı illerin Sağlık sektörü açısından gelişmişlik seviyeleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Tablo 5: Seçilmiş Bazı İllerde Sağlık Gelişmişlik Düzeyleri

İller	Sağlık Gelişmişlik	Sağlık Sırası	Genel Gelişmişlik	Kullanılan Değişkenler				
	Endeksi		Sırası	A	B	C	D	E
Ankara	3,739	1	2	36	31,6	6,0	4,5	37,7
İzmir	2,577	2	3	40	22,7	4,6	4,7	29,0
İstanbul	2,562	3	1	39	20,6	4,8	4,4	34,1
Erzincan	-0,403	56	58	37	6,6	0,6	1,4	19,6
Ordu	-0,403	57	62	37	5,7	0,5	2,0	16,6
Erzurum	-0,427	58	60	65	12,3	0,5	1,0	31,6
K.Maraş	-0,490	59	48	37	6,3	1,0	1,6	10,5
Kilis	-0,651	60	54	48	9,9	0,8	0,5	16,6
Diyarbakır	-0,687	61	63	57	7,0	0,4	1,9	21,1
Osmaniye	-0,703	62	47	36	6,0	1,5	0,6	7,1
Şanlıurfa	-0,767	63	68	37	4,3	0,4	1,9	8,8
Tokat	-0,769	64	61	45	5,6	0,3	1,5	16,1
Yozgat	-0,793	65	64	45	5,2	0,6	1,4	12,9
Adıyaman	-0,866	66	65	42	5,0	0,4	1,4	11,5
Bayburt	-0,871	67	66	44	7,2	0,5	0,9	10,3
Düzce	-0,952	68	45	50	6,4	0,9	0,2	17,0
Siirt	-0,992	69	73	63	4,5	0,3	2,9	10,8
Kars	-1,063	70	67	65	5,1	0,7	2,2	11,5
Mardin	-1,116	71	72	43	3,5	0,2	1,5	6,7
Bingöl	-1,136	72	76	60	5,1	0,4	1,1	17,0
Van	-1,231	73	75	61	6,0	0,4	0,8	14,1
Bitlis	-1,246	74	79	52	3,6	0,5	0,9	11,2
İğdır	-1,313	75	69	52	5,8	0,5	0,5	5,9
Şırnak	-1,340	76	78	51	3,5	0,4	1,1	6,1
Batman	-1,424	77	70	50	3,8	0,6	0,5	4,7
Muş	-1,543	78	81	55	2,8	0,2	0,8	7,9
Ağrı	-1,567	79	80	58	2,4	0,3	1,2	5,3
Hakkari	-1,593	80	77	55	3,6	0,2	0,5	6,3
Ardahan	-1,619	81	74	77	6,0	0,5	0,7	12,3

Açıklamalar: A: Bebek ölüm oranı; B: On bin kişiye düşen Hekim Sayısı; C: On bin kişiye düşen diş hekimi sayısı; D: On bin kişiye düşen eczane sayısı; E: On bin kişiye düşen hastane yatağı sayısı

Kaynak: DPT, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması 2003, Mayıs 2003, s. 123

Tablo 5 incelendiğinde, Türkiye'nin nüfus açısından üç büyük ilinin sağlık gelişmişlik sıralamasında ilk üç sırayı paylaştığı görülmektedir. Bu üç il genel gelişmişlik düzeyi açısından da ilk üç sırayı paylaşmaktadır. Sağlık gelişmişlik düzeyi açısından son sıralarda yer alan illerin ise büyük çoğunluğunun gelişmişlik düzeyi açısından oldukça geride yer alan iller olduğu gerçeği bir kez daha burada görülebilmektedir. Söz konusu illerin gelişebilmesi ve iller arasında yer alan gelişmişlik düzeyi farklılıklarının giderilmesinin yolunun yine sağlık hizmetleri açısından gerekenlerin yapılmasına bağlı olduğu burada bir kez daha vurgulanmalıdır.

Yine Türkiye Tabipler Birliği'nin, devletin özellikle sağlık göstergeleri açısından pozisyonları hiç de iç açıcı olmayan illerinde bu sorunlarını hafifletmeye dönük girişimlerini oldukça ilginç argümanlarla eleştiri konusu yapması dikkat çekicidir. Bu çerçevede TTB'i tabip açığına dönük sözleşmeli ve yüksek ücret düzenlemesini, "sürgün" olarak nitelendirilmekte, ilgili açıklamada ayrıca sadece yapılmakta olan düzenlemeler eleştirilmekte ve üyelerinin daimi kadro güvenliğinin olmadığına dikkat çeken eleştiriler yapılmaktadır (TTB, 2005b). İfade edilen açıklamalarda, bu bölgelerdeki sorunun nasıl çözülmesi gerektiğine ilişkin bir öneri getirilmezken, doğrudan tabiplerin haklarına dikkat çekilmektedir. Bu tutumun birçok yönden düşündürücü olduğu açıktır.

Sağlık hizmetlerinin sunumunda incelenmesi gereken bir diğer önemli konu, ilaç harcamalarının değerlendirilmesidir. Türkiye'de kişi başına sağlık harcamaları daha önce incelendiği gibi düşük seviyede gerçekleşmiş olmasına rağmen, özellikle sosyal güvenlik kurumları bünyesinde tedavi gören kişilerin ilaç harcamalarının yüksek seviyede gerçekleştiği görülmektedir. İlaç harcamalarındaki bu eğilim diğer gelişmekte olan ülkelerde yaşanan eğilimle benzer bir durum arz etmektedir. İlaç harcamalarındaki gelişmeleri analiz etmek amacıyla aşağıda öncelikle Dünya'daki gelişmeler genel olarak ele alınacak daha sonraki kısımlarda ise Türkiye'deki durum sosyal güvenlik kurumları bazında değerlendirilecektir. Bu amaçla aşağıda Tablo 6'da bazı OECD ülkelerine ait ilaç harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki oranları verilmiştir.

Tablo 6: Bazı OECD Ülkelerinde İlaç Harcamalarının Toplam Sağlık Harcamaları İçindeki Payları (1990-2002)

Ülkeler	1990	1995	1999	2000	2001	2002
Kanada	11,5	13,8	15,5	16	16,3	16,6
Çek Cumhuriyeti	21	25,6	22,7	22	21,9	22,6
Danimarka	7,5	9,1	8,7	8,8	9,2	9,8
Finlandiya	9,4	14,1	15,1	15,5	15,7	15,9
Fransa	16,9	17,6	19,5	20,3	20,9	20,8
Almanya	14,3	12,7	13,5	13,6	14,3	14,5
Yunanistan	14,3	15,7	14,4	15,4	15,6	15,3
İtalya	21,2	20,9	22,3	22,3	22,4	22,4
İsveç	8	12,5	14	13,9	13,3	13,1
İsviçre	10,2	10	10,5	10,7	10,6	10,3
Türkiye	20,5	-	24,3	24,8	-	-
ABD	9,2	8,9	11,2	11,9	12,4	12,8

Kaynak: <http://www.oecd.org/dataoecd/13/9/31963517.xls/14.05.2005>.

Tablo 6 incelendiğinde, gelişmiş olan ülkelerde ilaç harcamalarının toplam sağlık harcamaları içindeki payı %15 düzeyinde seyir ederken, bütün sağlık göstergeleri

gelişmiş ülkelerden kötü olan ülkemizde ilaç harcamalarının toplam sağlık harcamaları içindeki payının %25 düzeyinde bulunuyor olması bir çarpıklığın varlığına işaret etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ilaç harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki payının yüksek gerçekleşmesiyle ilgili olarak çeşitli görüşler öne sürülmektedir. Bu görüşler arasında en önemlileri olarak; *tedavi edici sağlık hizmetlerine daha çok öncelik verilmesi, ilaç sanayinde dışa bağımlılık, hızlı teknolojik gelişmelerin sonucunda piyasadaki ilaç çeşitliliğinin artması ve yoğun antibiyotik kullanımı* gibi faktörler ifade edilmektedir (Top ve Tarcan, 2004:179-180). Hâlbuki gelişmiş olan ülkelerde sağlık hizmetlerinde öncelik koruyucu sağlık hizmetlerine verilmektedir. Çünkü bir hastalık ortaya çıkmadan önlemini almak oldukça cüzi tutarlar ile sağlanırken, aynı hastalığın tedavisi çok büyük maliyetlere neden olmakta ve bu durum ilaç harcamalarını artırmaktadır.

Türkiye'deki ilaç harcamalarının durumunu sosyal güvenlik kurumları ekseninde analiz etmek amacıyla aşağıda oluşturulan Tablo 7'e bakıldığında, bütün kurumlarda gerçekleştirilen sağlık harcamalarının yarısından fazlasının ilaç harcaması olarak gerçekleştiği görülür. Nitekim, 2003 verilerine göre Emekli Sandığı'nın kişi başına ilaç harcaması 404\$, SSK'nın 38\$, Bağ-kur'un 138\$ ve devlet memurlarının ise 90\$ olarak gerçekleştiği, söz konusu kurumların ilaç harcamalarının toplam sağlık harcamalarına oranlarının ise emekli sandığında %60, SSK'da %45, Bağ-kur'da %58 ve devlet memurlarında ise %50 seviyesinde olduğu görülmektedir. 2003 yılında gerçekleştirilen toplam ilaç harcaması ise 4.531 milyon \$'dır. Buradan da anlaşılacağı gibi, toplam sağlık harcamaları içinde ilaç harcamalarının payındaki yükseklik sosyal güvenlik kurumlarında daha çarpıcı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında etkili olan unsurların başında ise, sosyal güvenlik kurumlarının tedavi edici sağlık harcamalarına öncelik vermesinin yer aldığı düşünülmektedir.

Tablo 7: Türkiye'deki Sosyal Güvenlik Kurumları ve Devlet Memurlarının İlaç Harcamaları (2003)

Kurum	İlaç Harcaması		Kişi Başı İlaç Harcaması		İlaç Harcaması/ Sağlık Harcaması (%)
	Milyar TL.	Milyon \$	Milyon TL.	\$	
Emekli Sandığı	1.516.600	1.014	604	404	60
SSK	2.450.000	1.638	58	38	45
Bağ-Kur	1.747.657	1.194	207	138	58
Devlet Memurları	1.024.715	685	136	90	50
Toplam	6.738.972	4.531	-	-	-

Kaynak:Top ve Tarcan, 2004:197.

Tablo 7 incelenmeye devam edildiğinde, SSK'nın gerçekleştirmiş olduğu kişi başına ilaç harcamasının düşük düzeyde kaldığı görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında şüphesiz SSK'da uygulanan ilaç politikasının etkili olduğu söylenebilir. Nitekim SSK gerçekleştirdiği ihalelerle yüzde 80-90'lara varan fiyat kırımlarıyla ilaç alabilmektedir. Kişi başına ilaç harcaması emekli sandığında ise yüksek çıkmıştır. Bunun en önemli nedeni olarak, bu kuruma tabi kişilerin yaş ortalamasının yüksek olması durumu gösterilmektedir (Top ve Tarcan, 2004:187,191). Yeni yasa tasarısında ilaç alımında uzmanlaşma sağlanacağı ve bu vesileyle ilaçların daha uygun fiyatlarla sağlanacağı belirtilmelidir.

Türkiye’de sağlık harcamaları ve spesifik olarak ilaç harcamaları ile doktor ve yatak sayıları böyle bir seyir gösterirken sosyal güvenlik kuruluşlarının finansman açıkları önemli bir sorun olarak görülmektedir. Nitekim sosyal güvenlik kuruluşlarının yaşadığı finansman sorununun kamu finansmanı üzerinde oluşturduğu baskı dolayısıyla, başta enflasyon olmak üzere, diğer temel ekonomik göstergeleri de olumsuz etkilediği ve sosyal güvenlik sisteminin ülke ekonomisinde istikrarsızlık oluşturan ana sebeplerden biri haline geldiği düşünülmektedir (ÇSBG, 2004:12). Bundan sonraki kısımlarda öncelikle sosyal güvenlik sistemi teorik olarak ele alınacak, sonrasında ise Türkiye’de mevcut sosyal güvenlik sisteminin sorunları kısaca incelenmeye çalışılacaktır.

II.II. Türkiye’deki Mevcut Sosyal Güvenlik Sistemi ve Sorunları

Toplumda yaşayan fertler, gelecekteki risklere karşı her zaman yeterli düzeyde önlemler alamayabilirler. Kişilerin, geleceği fazla hesaba katmama eğiliminde olması, devletin koruyucu politikalarda bulunmasına gerekçe oluşturmaktadır. Bu izahla ifade edilen husus, bireylerin gelecekteki güvenliklerini düşünmekten ziyade, günün ihtiyaçlarını karşılamayı tercih edecekleri ve bu nedenle gelirlerinin yeterli bir bölümünü geleceğin ihtiyaçları için ayırmayacakları şeklindedir. Sözgelisi, sağlık ve emeklilik sigortaları gibi hizmetlerin giderlerinin, kaynağı önemli ölçüde vergiler olan, ulusal sosyal güvenlik kurumlarınca karşılanması, sosyal refah devletinin gerekliliğini desteklemektedir. Bu, "moral risk"den kaynaklanan görüştür: Bu görüşe göre, kişiler, hükümet müdahalesi olmadan sosyal refah harcamaları konusunda kendi başlarına bırakılırsa, çoğunluğu bunun gereğini yapmayacak ve bu harcama yine devlete kalacaktır. Her ne kadar devlet bunu yapmaya mecbur değilse de, kamunun bazı kişilerin korkunç bir sefalet içinde olmalarına hoşgörü göstermemesi gerektiği belirtilmektedir (Barry, 1989:22).

Sosyal güvenlik, modern ulusların kendi vatandaşlarını korumak için en önemli araçlarından biridir. Devlet bu programlar yardımıyla, çalışanların yaralanması, hastalanması, yaşlanması, işsizlik ve düşük gelir elde etme durumları gibi zorluklarda asgari bir yaşam standardıyla bireyleri korumayı sağlar. Bu programlar gelişmiş ülkelerde toplumdaki bütün bireyleri koruyacak bir içeriğe ulaşmıştır (Coller and Messick, 2000:142).

Sosyal güvenlik, bir ülke halkının bugünü ve yarını güvence altına almayı amaçlayan ve birbiri arasında sıkı bir birlik ve uyum kurulmuş olan, bir kurumlar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Sosyal güvenlik, mesleki, fizyolojik veya sosyo-ekonomik riskten ötürü geliri sürekli veya geçici olarak kesilmiş kimselerin, geçinme ve yaşama ihtiyaçlarını karşılayan bir sistem olarak ifade edilmektedir (Talas,1992:528). Sosyal güvenliğin amacı, herhangi bir nedenle kısmen ya da tamamen çalışamaz duruma düşen ve bu nedenle gelir kaybına uğrayanlara, insan onuruna yaraşır bir hayat sürmeleri için gerekli olan geliri sağlamayı hedefler. Bir başka ifade ile sosyal güvenliğin amacının, değişik sosyal risklerin yol açtığı gelir kayıplarına (hastalık, işsizlik, yaşlılık gibi) ve/ya gider artışlarına (çocuk yetiştirme, kira masrafları, yol giderleri gibi) karşı telafi edici parasal sosyal yardım ve destek sunmak olduğu belirtilmektedir (Dilik, 79). Sosyal güvenlik, ortaya çıkışı itibarıyla, ekonomik yönden güçsüzleri, insanca yaşamak için yeterli geliri olmayanları korumayı amaçlamıştır. Sosyal güvenlik bu amaçlarını üç yolla yerine getirmeye çalışır. Bunlar, sosyal yardımlar, sosyal hizmetler(1) sosyal sigortalardır.(2) Sosyal sigortalar, yardım görecektir olanın maddi katkısıyla (contibutory) işlerken, sosyal yardımlar ve hizmetler, ilgilinin herhangi bir katkısı bulunmaksızın kısmen veya tamamen devlet bütçesinden sağlanır.

Sosyal sigortalarda işçi ve işveren tarafından ödenen katkıların genelde yeterli olmamaları nedeniyle, bu hizmetin devletin yaptığı yardımlarla yürüdüğü bilinmektedir (Tuncay, 1994:15).

Sosyal güvenlik sistemlerinin bir ekonomide icra edeceği en önemli roller arasında, yoksulluğu ve gelir dağılımındaki eşitsizlikleri önlemek yoluyla toplumsal huzuru sağlamaya katkı sunması oluşturmaktır. Sosyal güvenlik sistemlerinin toplumlar için ifade ettiği bu önemli rollerin yanında, özellikle 1970'li yılların ortalarından itibaren batı toplumlarında büyük finansman açıklarına yol açtığı ve bu durumun batı toplumlarının önemli bir sorunu haline geldiği görülmektedir.

Sosyal güvenlik sisteminin yaşadığı finansman sorunu yıllardan beri Türkiye'nin de en önemli sorunları arasında görülmekte ve söz konusu sistemde reform gerçekleştirileceği düşüncesi sıkça dile getirilmektedir. Sosyal güvenlik sisteminde reform gerçekleştirilmesi ve finansman açıklarının ortadan kaldırılması aynı zamanda

1. Sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler, ilk kez Danimarka'da 1891 yılında kabul edilen yasayla, yaşlılara yönelik yaşlılık aylığı programı ile ortaya çıkmıştır. Sosyal yardım programları alanında Danimarka'yı diğer İskandinav ülkeleri, onları da İngilizce konuşan ülkeler daha da genişleterek takip etti. A. Can Tuncay, **Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri**, 6. bs., İstanbul, 1994, s. 15.
2. Sosyal sigortaların dünyada ortak kabul görmüş 9 ana kolu vardır. 1. Hastalık halinde sağlık yardımı, 2. Hastalık ödenekleri, 3. Analık, 4. Sakatlık, 5. Yaşlılık, 6. İş kazası ve meslek hastalığı, 7. Ölüm, 8. Aile yardımları ve 9. İşsizlik sigortasıdır.

Uluslararası Para Fonu (IMF) ile yapılan görüşmelerde de sıkça vurgulanmaktadır. Türkiye ekonomisinde 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasında sosyal güvenlik sisteminin açıkları giderek artış göstermiştir. Söz konusu açıklar devlet bütçesi ile finanse edilmeye çalışıldığından, zaten var olan kamu kesimi borçlanma gereği de bu durumdan olumsuz etkilenmektedir.

Ülkemizde önemli konum sahibi olan üç sosyal güvenlik kurumunun gelir gider pozisyonlarının gelişimi aşağıda Tablo 8'de açık bir şekilde görülmektedir. Tablo incelendiğinde, sosyal güvenlik kuruluşlarında genellikle giderlerin gelirlerden fazla gerçekleşmiş olduğu görülür. 1990-2004 yılları arasında SSK'da sadece 1990 ile 1991 yıllarında, Emekli Sandığında ise sadece 1990, 1991 ve 1992 yıllarında gelirler giderlerden fazla gerçekleşmiş, geriye kalan yıllarda her üç sosyal güvenlik kuruluşunda da giderler gelirleri aşmış ve finansman açıkları ortaya çıkmıştır.

Tablo 8: Türkiye'deki Sosyal Güvenlik Kuruluşlarının Gelir-Gider Farkları (Milyon\$) (1990-2004).

YILLAR	SSK	BAĞ-KUR	EMEKLİ SANDIĞ
1990	531	- 61	97
1991	30	- 178	208
1992	- 365	- 83	199
1993	- 721	- 309	- 360
1994	- 641	- 339	- 204
1995	- 1 747	- 454	- 105
1996	- 1 739	- 795	- 486
1997	- 2 221	- 1 170	- 676
1998	- 1 692	- 1 655	- 712
1999	- 2 662	- 2 144	- 1 218
2000	- 688	- 1 735	- 1 068
2001	- 806	- 1 430	- 1 168
2002	- 1 614	- 1 942	- 1 691
2003	- 1 925	- 1 918	- 2 530
2004	- 4 053	-	- 3 215

Kaynak: <http://www.bagkur.gov.tr/finansman/zaman.html/25.03.2005>,

http://www.ssk.gov.tr/sskBilgiBankasi/9999/0/20050328_100726.xls/25.03.2005.

Sosyal güvenlik kurumlarının ifade edilen finansman açıklarını belirleyen en önemli faktörlerden bir tanesi, emeklilik sistemimizdeki sorunlardır. Nitekim sosyal güvenlik kurumları 1950’li yıllarda ilk kurulduklarında emekli olma yaş haddi 60 iken, bu daha sonra yaş sınırının kaldırılması ve erken emeklilik hatta halk ifadesiyle “kıyak emeklilik” gibi isimlerle karşılanan imtiyazlı emeklilik hakları sosyal güvenlik kurumlarının açıklarını yükseltmiş daha teknik bir ifadeyle aktüeryal dengesini bozmuştur. Nitekim OECD ülkelerinde 6-7 çalışan ve prim ödeyen kişiye karşılık bir emekli düşmekteyken, bizde bu oran 1,60 çalışan ve prim ödeyene bir emekli şeklinde olmakta ve sistemin işleyişi riskli konuma düşmektedir. Nitekim, literatürde ortalama olarak bu oran 4 olduğunda sistem sorun yaşamaksızın varlığını sürdürmekte, aksi halde sosyal güvenlik sistemi krize sürüklenmektedir. 1994–2004 döneminde söz konusu üç kuruma kamu bütçesinden yapılan transferlerin tutarı 69,7 milyar \$ olarak tespit edilmiştir (Günter, 2004:10). Bir başka hesaplama göre, bu üç kurumun 1994-2003 döneminde açıklarının hazinenin borçlanma faiziyle güncellenmiş değeri, Türkiye’nin 2003 GSMH’sının (354,6 Katrilyon TL) biraz altında bir değer olan, 345,2 Katrilyon TL olarak tespit edilmiştir (Teksöz, 2005:198). Yapılan hesaplamalar sorunun boyutunu ortaya koymaya yetmektedir.

Sosyal güvenlik kurumlarının finansman sorunlarının artmasında etkili olan temel faktörlerin başında günümüzde %50’nin üzerinde seyreden kayıt dışı istihdamın varlığı yer almaktadır. Kayıt dışı istihdamdan dolayı sadece Sosyal Sigortalar Kurumunun 2004 yılında uğradığı prim kaybının 14 milyar YTL olduğu ifade edilmektedir. Kayıt dışında kalmaya sevk eden en önemli faktör, işçilik maliyetlerinin yaklaşık %42’sinin istihdam vergilerine gitmesidir. Bu oran OECD ülkelerinde %24 düzeyinde bulunmaktadır(Tozan, 2004:58). Ayrıca yıllardır tahsil edilemeyen prim alacakları yine bu kurumların önemli sorunlarının başında gelmektedir. Diğer önemli bir sorun ise, toplanan prim gelirlerinin kamunun yıllarca el koyması veya negatif faiz uygulayarak kapitalizasyonu başaramamış olması şeklinde ifade edilebilir.

Yukarıda ifade edilen sosyal güvenlik kurumlarının açıklarını finanse etmek amacıyla söz konusu kurumlara devlet bütçesinden transferler yapılmıştır. Yapılan transferlerin ekonomik açıdan boyutunu incelemek amacıyla bazı rakamlar verilebilir. 1990-2003 yılları arasında bütçe gider gerçekleştirmelerinin GSMH’ya oranları incelendiğinde, sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferlerin özellikle 1994 yılından sonra artış eğiliminde olduğu görülür. Bu eğilim 1999 yılından sonra kısmen azalış yönünde olmuşsa da, 2001 yılıyla birlikte tekrar artış eğilimine girmiştir. Nitekim sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferlerin GSMH’ya oranları 1990 yılında %0,31 iken, 1994 yılında %0,89, 1999 yılında %3,51, 2000 yılında %2,64, 2001 yılında %2,90, 2002 yılında %4,10 ve 2003 yılına gelindiğinde ise %4,46 olarak gerçekleşmiştir (www1).

Sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferlerin 1999 yılından sonra kısmen azalış göstermiş olmasında 1999 yılında yapılan sosyal güvenlik reformunun etkisi olduğu düşünülmektedir. Ancak gerçekleştirilen sosyal güvenlik reformunun SSK ve Bağ-Kur açıklarında olumlu etkiler oluşturduğu, Emekli Sandığı açıklarında ise pek etkili olmadığı görülmektedir (Tablo 8). Söz konusu sonuçların ortaya çıkmasında Emekli Sandığında yeterli düzenlemelerin yapılmamış olmasının yanında, 2001 kriziyle genel ücret seviyesindeki gerilemenin prim gelirlerini düşürmesi ve bu olağanüstü ortamda peş peşe düşük faizli taksitlendirme ve ödeme kolaylığı sağlayan yasaların çıkarılmasının prim ödeme eğilimini düşürmesinin de etkili olduğu belirtilmektedir (ÇSGB, 2004:1).

Sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferler diğer gider kalemleriyle birlikte devlet bütçesinin açık vermesinin nedenleri arasında yer almaktadır. Söz konusu açıkları kapatmak amacıyla kamu kesimi genellikle borçlanma politikasına gitmektedir. Dolayısıyla sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferlerin Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) üzerinde baskı oluşturan kalemler arasında yer aldığı belirtilebilir. Türkiye'deki durum incelendiğinde; kamu kesimi borçlanma gereğinin çoğunlukla faiz ödemelerinden kaynaklandığı sonucuna varılabilir. Nitekim toplam kamu kesimi borçlanma gereği 1990 yılından sonra her yıl pozitif iken, toplam kamu faiz dışı borçlanma gereği sadece 1990, 1991, 1992, 1993 ve 1999 yıllarında pozitif, geri kalan yıllarda ise negatif gerçekleşmiştir. Sosyal güvenlik kuruluşlarının kamu kesimi borçlanma gereği üzerindeki etkisine bakıldığında ise; 1990 yılında negatif, daha sonra 1991-1999 yılları arasında pozitif ve 2000 yılından sonra tekrar negatif olarak gerçekleşmiş olduğu görülür. Sosyal güvenlik kuruluşlarının kamu kesimi borçlanma gereği üzerindeki en büyük etkisi % 0.6'lık oranla 1993 ile 1994 yıllarında gerçekleşmiştir (www2). Belirtilen yıllar Türkiye ekonomisinde kriz yaşanan yıllardır. 1999 yılından sonra etkinin negatif gerçekleşmiş olmasında ise uygulanmasına geçilen sosyal güvenlik reformunun etkili olduğu söylenebilir. Ancak sosyal güvenlik kuruluşları açıklarının, Türkiye ekonomisi açısından halen oldukça önemli bir sorun olarak kalmaya devam ettiği gerçeği burada bir kez daha belirtilmelidir.

Özellikle son yıllarda sosyal güvenlik kurumlarının açıklarında meydana gelen artışlardan sonra bu kurumların yeniden yapılandırılmasının gereği gündeme gelmiştir. Nitekim 1999 yılında yapılan sosyal güvenlik reformuyla bu açıklar giderilmeye çalışılmış, ancak istenen başarı elde edilememiştir. Daha sonra yaşanan 2001 kriziyle birlikte söz konusu açıklar tekrar artış göstermeye başlamış ve yoğun tartışmalara neden olan sosyal güvenlik reformunu gerçekleştirmek amacıyla Temmuz 2004 tarihinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı (SGKB) tarafından "Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform Önerisi (Taslak Metin)" adını taşıyan bir çalışma kamuoyuna sunulmuştur. Reform sürecinde yapılacak çalışmalar ile ilgili takvim söz konusu Taslak Metnin son kısmında belirtilmektedir (ÇSGB, 2004:63).

Sosyal güvenlik sisteminin yukarıda ifade edilen finansman ile ilgili sorunlarının yanında Örgütlenme, Yönetim ve Altyapıyla ilgili sorunları da bulunmaktadır. Bu sorunların başında kurum sayısının fazla olması ve dolayısıyla var olan kurumların eşgüdüm içinde çalışmalarının zor olması gelmektedir. Öbür taraftan, mevzuatın karmaşık olması, aşırı bürokratik işlemler, bilgi işlem altyapısının yetersiz olması ve personele ilişkin sorunlar sosyal güvenlik kurumlarının etkin çalışmasına engel olmaktadır. Gerçekleştirilmesi düşünülen sosyal güvenlik reformu ile bu dağınıklığın giderilmesi ve sosyal güvenlik kurumlarının tek çatı altında toplanması hedeflenmektedir.

Yukarıda ifade edilen olumsuzluklar, etkilerini en çok sağlık hizmetlerinin sunumu alanında kendini göstermektedir. Çünkü toplumda yaşayan kişilerin belirli bir kısmı yaşamlarının sadece son döneminde emeklilik uygulamasıyla karşılaşmakta, yine sadece belirli bir kısmı sosyal yardım ve hizmetlere ihtiyaç duymaktadır. Ancak toplumu oluşturan tüm bireyler yaşamları boyunca sağlık hizmetlerine gereksinim duymaktadırlar. Mevcut sistemde ise, sağlık bilgilerinin tek bir merkezde toplanmaması ve harcama finansmanının tek bir elden yürütülmemesi, harcamalarda israfa, aşırı sayıda bürokratik işleme, sağlık politikalarının belirlenmesinde ise yanlışlıklara neden olduğu düşünülmektedir (ÇSGB, 2004:20). Dolayısıyla bu karmaşıklığın giderilmesi amacıyla sosyal güvenlik sisteminin tek bir elde toplanması ve genel sağlık sigortasının kurulması

öngörülmektedir (Çanakçı, 2004). Bundan sonraki bölümde öncelikle Yeni Sosyal Koruma Sisteminin(3) genel çerçevesi belirtilecek, daha sonra Genel Sağlık Sigortasının kapsamı ayrıntılı olarak ifade edilmeye çalışılacaktır.

III. YENİ SOSYAL KORUMA SİSTEMİ

Türkiye’de mevcut Sosyal Güvenlik Sisteminin sorunlarını çözmek amacıyla uzun yıllardan beri gerçekleştirilecek bir sosyal güvenlik reformundan bahsedilmektedir. Gerçekleştirilmesi düşünülen Reformla ilgili olarak 29 Temmuz 2004 tarihinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı tarafından “*Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform Önerisi (Taslak Metin)*” başlıklı bir metin kamuoyuna sunulmuştur. Daha sonra reform kapsamında hazırlanan “*Sosyal Sigortalar Ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu Tasarısı*” TBMM’ye sunulmuş olup yasallaşma süreci devam etmektedir (www.calisma.gov.tr). Belirtilen taslakta sosyal güvenlik reformunun temel amacı “adil, kolay erişilebilir, yoksulluğa karşı daha etkili koruma sağlayan, mali açıdan sürdürülebilir bir sosyal koruma sistemine ulaşabilmek” olarak belirlenmiştir (ÇSGB, 2004:21).

3.Taslakta “sosyal güvenlik” kavramı yerine “sosyal koruma” kavramı tercih edilmiştir. Bu kavramın tercih edilme nedenleri olarak “sosyal güvenlik” ile “sosyal sigorta” kavramlarının birbiriyle karıştırılmasının önüne geçmek ve eski sistemle yeni sisteme farklı adlar vermek şeklinde belirtilmiştir. Taslakta kullanılan “sosyal koruma” kavramı, “sosyal güvenlik” kavramıyla eş anlamlı kullanılmakta ve hem sigortacılık ilkesiyle çalışan emeklilik ve sağlık korumasını, hem de vergilerle finanse edilen sosyal yardım ve hizmetleri bütüncül bir yaklaşımla ele almış olmaktadır (ÇSGB, 2004:24).

Sosyal Güvenlik Reformunun gerekçeleri taslak metinde belirtilmiştir. Bunlar başlıklar halinde “nüfus yapısındaki değişim”, “mevcut sistemin yoksulluğa karşı koruma sağlayamaması”, “finansman açığının ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri”, “tüm nüfusun sosyal koruma kapsamına alınamaması”, ve “mevcut kurumların sorunları” olarak ifade edilmiştir. Ancak burada taslağa ruhunu veren, sıklıkla vurgulanan ve tüm reform sürecinde gözetilen temel gerekçe, “finansman açığının ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri”ni gidermektir. Dolayısıyla reformun temel amacı, Sosyal Güvenlik Kurumları için bütçeden kaynak aktarımının önüne geçmek ve bütçe açıklarının azaltılması olarak ifade edilebilir (Kapar, 2004:30).

Gerçekleştirilmesi düşünülen Sosyal Güvenlik Reformunun birbirini tamamlayan 4 ana bileşeni bulunmakta olup bu bileşenler taslak metinde ifade edilmiştir. Buna göre ilk bileşen, “nüfusun tümüne hakkaniyete uygun, eşit, koruyucu ve tedavi edici kaliteli sağlık hizmeti sunumunun finansmanına yönelik Genel Sağlık Sigortası’nın oluşturulması” olarak, ikinci bileşen, “halen dağınmış bir halde yürütülen sosyal yardım ve hizmetleri toplulaştırarak nesnel yararlanma ölçütlerine dayalı, tüm muhtaç kesimlerin erişebileceği bir sistemin oluşturulması” olarak, üçüncü bileşen, “sağlık dışındaki kısa ve uzun vadeli sigorta kollarının yer aldığı tek bir emeklilik sigortası rejiminin kurulması” olarak ve dördüncü bileşen ise, “yukarıda anılan üç temel işleve ilişkin hizmetlerin çağdaş, etkin ve vatandaşlarımızın günlük hayatlarını kolaylaştıracak şekilde sunulmasına olanak sağlayacak yeni bir kurumsal yapının oluşturulması” olarak tespit edilmiştir (ÇSGB, 2004:21). Reform sonrası oluşturulması planlanan kurumsal yapının üç önemli ayağını Genel Sağlık Sigortası, Sosyal Yardımlar ve Hizmetler, Emeklilik Sigortası oluşturmaktadır. Bu bileşenlerden birincisi olan Genel Sağlık Sigortası (GSS) kurulması aşağıda ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılacaktır.

III.I. Genel Sağlık Sigortası

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Sosyal Güvenlik Reformunun en önemli unsurlarından birisi “Genel Sağlık Sigortası (GSS)” oluşturulmasıdır. GSS ile SSK, Bağ-Kur, Emekli Sandığı ve Maliye Bakanlığı tarafından farklı finansman yöntemleri ile yürütülen programların tek elde toplanması ve etkin kontrol mekanizmaları ile güçlendirilmiş bir sağlık hizmeti satın alma işlevinin sağlanması hedeflenmektedir. Tek bir sağlık finansman sistemine geçilmesinin gerekçe ve hedefi taslak metinde şu şekilde belirtilmektedir:

“Ülkemizde tüm nüfus kamu sağlık güvencesi yönünden kapsam ve koruma altına alınamamıştır. Ayrıca, sağlık hizmeti harcamaları kişilerin sağlık durumlarında düzelmeyi hedefleyen bütünsel bir politika çerçevesinde yapılmamaktadır. Örgütlenmedeki dağınık yapı, ciddi ölçüde israflara ve kötüye kullanımlara neden olmaktadır. Birinci basamak yerine çok daha pahalı olan ikinci ve üçüncü basamak sağlık tesislerinin kullanılması, harcama düzeyini arttırmaktadır. Bu durum, kıt kaynaklarımızın verimsiz kullanılması sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle, 1) İlk Planda, vatandaşlarımızın hastalanmasına engel olacak her türlü koruyucu sağlık hizmetinin yaygınlaştırılması öncelikli politika haline getirilmelidir. 2) Hastalık halinde ise, vatandaşlarımızın en etkin ve hizmete kolay ulaşabilecekleri bir yöntemle tedavi edilmesine, normal ve üretken yaşamlarına dönmelerine yönelik uygulamalar hayata geçirilmelidir. Bu temel politika hedeflerini gerçekleştirmek üzere, çağdaş bir yönetim anlayışı ile vatandaşlarımızın tamamını kapsayan bir Genel Sağlık Sigortası oluşturulmalıdır” (ÇSGB, 2004:26-27).

Taslak metinde ayrıca, Sosyal Güvenlik Reformunun Sağlıkta Dönüşüm Programı ile birlikte yürütüleceği belirtilmektedir. Sağlıkta Dönüşüm Programının, GSS ile doğrudan ilişkilendirilebilen bileşenleri olarak; “temel sağlık hizmetleri ve aile hekimliği kurulması, 2) sevk zinciri sağlanması, 3) özerk sağlık işletmeleri, 4) nitelikli ve etkili sağlık hizmeti için kalite ve akreditasyon, 5) ilaç ve tıbbi cihaz kurumlarının oluşturulması, 6) bilgi sistemleri” şeklinde 6 bileşen sayılmaktadır (ÇSGB, 2004:27). Bu bileşenler incelendiğinde yeni sistemle birlikte “aile hekimliği” uygulamasına geçilmesi düşünüldüğü ve mevcut hastanelerin özerk sağlık işletmelerine dönüştürülmesi planlandığı görülür. Böylece mevcut hastanelerde verimliliğin artacağı, ayrıca hastanın hekimini ve hastanesini seçme serbestisine kavuşacağı ifade edilmektedir (ÇSGB, 2004:27).

Hastanelerden alınacak hizmetlerde, hastanın kendi hastanesini ve hekimini tercih etme olanağının sunulmasının bir amacı olarak, kamu hastanelerinin daha rekabetçi bir ortamda gelişmelerine olanak hazırlamak olduğu ifade edilebilir. Hastanelerin yarı özerk birer işletmeye dönüştürülmesi özellikle sendikalar tarafından “sağlık sektörü kapitalizme teslim ediliyor” şeklinde acımasız eleştirilere maruz kalmaktadır. Daha önceki kısımlarda kamusal sağlık hizmetlerinin önemli bir sorunu olarak, sektörde kamunun payının oldukça yüksek olması ve tabiplerin özel muayenehanelerinin yanında bu hizmeti kamuda sunmaları olarak belirtilmiş ve bu olgunun kaynak etkinsizliğine ve verimsiz bir sağlık hizmeti sunumuna neden olduğu ilave edilmişti. Sağlık hizmetlerinin rekabete açılmış olması veya hastane işletmeciliğinin rekabet koşullarında bu hizmeti sunması sağlık hizmetlerinin mevcut durumdan daha yüksek kalitede sunulmasına yol açacak ve hastalar hastanelere mahkum birer düşkün olmaktan çıkıp, hizmet almaya çalışan birer müşteriye dönüşmelerine yol açacaktır. Bu gelişme ise hastaları daha fazla ödemeye mahkum

etmekten ziyade daha az masrafla ve daha kaliteli sağlık hizmeti elde etme olanağının altyapısını oluşturmaya vesile olacaktır.

Taslak metin incelenmeye devam edildiğinde GSS'nin temel ilkelerinin "sağlık hizmetlerinin sunumunun finansmanı" ve "sağlık hizmetleri satın alma yöntemi" olmak üzere iki ana başlık altında incelendiği görülür (ÇSGB, 2004:27-28): Buna göre, sağlık hizmetleri Birinci ve İkinci Basamak sağlık hizmetleri olarak sınıflandırılmaktadır. Bireylerin acil haller dışında tanı ve tedavilerinin birinci basamakta yapılacağı, ancak yatarak tedavi ile ileri tetkik ve uzmanlık gerektiren hallerde, geliştirilecek sevk sistemi gereğince ikinci basamak hizmet sunan kuruluşlara sevk edileceği belirtilmektedir. İkinci basamak sağlık hizmeti sunan kuruluşlardan hizmet satın alımı sözleşmelerle gerçekleştirilecek ve bu kuruluşların finansmanı kendi gelirleriyle sağlanacaktır.

Ayrıca sağlık hizmetlerinin toplumun öncelikli sağlık sorunları, maliyet etkinlik analizleri ve uluslararası normlar dikkate alınarak belirlenecek olan bir Temel Teminat Paketi kapsamında sunulması ilke edinilmektedir. Belirtilen Temel Teminat Paketinin kapsamı ise "karşılacak sağlık yardımları (temel teminat paketi)" başlığı altında ifade edilmektedir. Buna göre prim ödemiş kişinin tedavi edilmesi için gerekli bütün harcama kalemleri yerine "uygulamanın sürekliliğinin sağlanması açısından sistemin finansal açıdan sürdürülebilir bir temele dayandırılması gereği (ÇSGB, 2004:29)" göz önüne alınacak ve finansal açıdan uygulamaları tehlikeye sokacak istisnai tedaviler ve hizmetler sigorta kapsamında yer almayacaktır (Topak, 2004:72). Taslağın bundan sonraki kısımlarında ise özel sağlık harcamalarının artırılmasına neden olacak bazı uygulamaların da gerçekleştirilmesinin planlandığı görülür. Örneğin, taslakta "...tamamlayıcı sağlık sigortası ile kişilerin daha farklı kapsam, fiyat ve kalitede sağlık hizmeti talep etmeleri halinde, GSS'yi ek bir yükümlülük altına sokmaksızın, kişinin kendi cebinden ya da özel sigortasından aradaki farkı ödeyebileceği yöntemlerin de uygulamaya geçirilmesi düşünülmektedir (ÇSGB, 2004:30)" şeklinde yer alan ifade sağlık sigortası kapsamı dışında yer alan özel sağlık harcamalarını teşvik eder niteliktedir. Dolayısıyla cebinden ya da özel sağlık sigortası aracılığıyla harcama yapacak gücü olanlar daha kapsamlı ve kaliteli hizmete ulaşmış olacakken, harcama gücü olmayanlar ise kendilerine sunulan sağlık hizmetinin kalitesine rıza göstermek zorunda kalacaklardır. Bunun sonucunda ise tasarının örtülü bir şekilde özel sağlık sigortacılığını teşvik ettiği de söylenebilir (Kapar, 2004:38).

Burada değinilmesi gereken bir diğer önemli husus koruyucu sağlık harcamalarına verilen önemdir. Koruyucu sağlık hizmetleri ve sunumu temel teminat paketinin bir parçası olarak değerlendirilmekte, bazı sağlık yardımları koruyucu sağlık hizmetlerini kullanma ve periyodik kontrollerden geçme (ağız-diş sağlığı gibi) şartına bağlanmaktadır (ÇSGB, 2004:29). Dolayısıyla koruyucu sağlık hizmetlerini kullanmayan bireyler bazı sağlık yardımlarından faydalanamamış olacaklardır. Daha önce de ifade edildiği gibi, Türkiye'deki toplam sağlık harcamaları içinde ilaç harcamalarının payının batılı toplumlara göre oldukça yüksek olmasının bir nedeni de sağlık yardımlarının daha çok koruyucu sağlık hizmetlerine değil de hastalıkları iyileştirmeye yönelik olmasıdır. Bu hatalı tutum yeni sağlık reform yasasında koruyucu sağlık hizmetlerine öncelik verilerek telafi edilmeye çalışılmaktadır. Ancak bu durum öncelikle kurumsal yapılanma sorununu gündeme getirmektedir. Çünkü bu koşulların yerine getirilmesi ağırlıklı olarak sağlık kurumlarının yaygınlığı, ulaşım imkânları, yeterli personelin varlığı gibi birçok etmene bağlı olacaktır. Aynı zamanda insanların bu konudaki bilgi düzeyi, alışkanlıkları, gelenek ve değer yargıları da önemli olan diğer

unsurlar olmaktadır. Dolayısıyla sistemin caydırıcı olabileceği ve yine özel sigortacılığı teşvik edeceği burada belirtilmelidir (Kapar, 2004:39).

GSS uygulamasının finansmanı temelde prim esasına dayanmaktadır. Bireylerden %12,5 oranında prim alınması tasarlanmaktadır. Sosyal sigorta kapsamında olanlar için, halen SSK'da olduğu gibi prime esas matrahın %12,5 oranında sağlık primi alınması düşünülmektedir. Yine Tasarıya göre ,Bağ-Kur'da prim yükü %20'den %12,5'e düşürülmekte, Emekli Sandığında ise emeklilik priminin düşürülecek olmasından dolayı ilave bir yük oluşturulmayacağı belirtilmektedir. Prim ödeme gücü bulunmayanların primleri sosyal yardım sisteminde ödenecektir. Diğer yandan SSK, Bağ-Kur, Emekli Sandığı ile Yoksul olmayanlar dışında kalanlar ise, bunların aylık gelirlerinin tespit edilmesine yönelik hazırlıklar tamamlanıncaya kadar, ortalama prime esas ücret matrahı üzerinden %12,5 oranında prim alınacağı tasarlanmaktadır. Ayrıca suistimallerin önlenmesi ve gereksiz kullanımın azaltılabilmesi amacıyla, sağlık hizmetlerinin tamamından belirli oranlarda katkı payı(4) alınması da planlanmaktadır. Tasarıya göre bu uygulama ile harcama kontrolünün sağlanmasına kişilerde dahil edilecek ve böylece verilen yardımın tutarının farkında olmaları sağlanmış olacaktır (ÇSGB, 2004:30). Anlaşılacağı üzere Sosyal yardım sisteminin nasıl çalışacağı açık değildir. Nitekim Türkiye'de sosyal yardım hizmeti vermekte olan çok çeşitli kurumlar bulunmaktadır. Bunlar Sosyal Dayanışma Vakfı, belediyeler, özerk vakıflar vd'dir. Söz konusu kurumlar etkin bir koordinasyon içinde çalışmamakta ve asimetrik bilgi sorunundan kaynaklanan nedenlerden dolayı çeşitli suistemaller ortaya çıkmaktadır.

4. Ayakta tedavide hekim ve dış hekimi muayenesi için 2YTL, Ayakta tedavide sağlanan ilaç, ortez, protez, iyileştirme araç ve gereçleri için %10 ila % 20 arasında ve ayakta tedavide sağlanan diğer sağlık hizmetleri için %3 ile %6 oranında katkı payı ödemesi, ayrıca ilgili maddede yer alan sevk zincirine uyulmaması halinde ifade edilen katılım payı %50 arttırılarak uygulanması gerektiği ve katılım payının en üst ödeme düzeyinin toplam tutarının net asgari ücreti geçemeyeceği Yeni Sağlık Yasa Tasarısı'nın 93. Maddesinde ifade edilmektedir.

Bu olumsuzluğu düzeltmenin yolunun, sosyal yardım sisteminin de vatandaşlık numarasına bağlı bir otomasyon altyapısından geçtiği açıktır.

Sosyal güvenlik reformu ve dolayısıyla GSS'nın etkili bir şekilde yürütülmesi amacıyla üzerinde durulan bir diğer husus "denetim ve provizyon mekanizmalarının oluşturulması" hususudur. Hazırlanan taslakta sistemin mali sürdürülebilirliğinin en temel koşullarından birisi olarak, ortaya çıkan harcamaların doğru ve yerinde yapıp yapılmadığının denetlenmesine imkan sağlayacak mekanizmaların kurulması ve işletilmesinin gereğine değinilmektedir. Bu amaçla, öncelikle bilgi teknolojilerine, veri tabanı yönetimine ve yönetim bilgi sistemlerine dayalı geniş kapsamlı denetim araçlarının geliştirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca suistimallerin engellenmesine yönelik olarak gerek sigortalı bazında, gerekse hizmet sunucular bazında ağır mali ve cezai yaptırımların düzenlenerek gerekli caydırıcılığın sağlanacağı ifade edilmektedir (ÇSGB, 2004:31). Bu vesileyle sağlık harcamalarında tasarruf sağlanması amaçlanmaktadır.

Yukarıda genel çerçevesi izah edilen GSS uygulamasının sağlayacağı yararlar kısaca özetlenecek olunursa (ÇSGB, 2004:33-34):

♦ **Kapsam Açısından:** Doğumdan itibaren tüm nüfus sürekli sağlık güvencesine kavuşmuş olmakla birlikte, ayrıca mevcut kuruluşlar arasında farklı standartlarda uygulamalar ortadan kaldırılıp uygulamada norm birliği sağlanmış

olmaktadır. Bu ilke politik olarak demokratik eşitliğin bulunduğu bir toplumda bazı bireylerin elde ettiği kamusal pozisyonlar nedeniyle daha eşit (!) bireyler konumuna sahip bulunmaktaydı. Yeni sistemde daha eşit olmanın yolu ilave ödeme yapmaktan geçmektedir.

◆ **Finansman Açısından:** En başta koruyucu sağlık hizmetlerine verilen önemle birlikte birçok hastalık önleneceğinden sağlık harcamalarında tasarruf sağlanmış olacaktır. Mevcut uygulamadaki hizmet sunan kurumların sübvansede edilmesi yerine, prim ödeme gücü olmayan vatandaş sübvansede edilerek daha hakkaniyetli bir sosyal sigortacılık uygulamasına geçilmiş olacaktır. Bunlara ilave olarak sağlık hizmetlerini sunan ve finansede eden kuruluşların tam anlamıyla birbirinden ayrılması sonucunda finansman sistemi hizmet alımları konusunda uzmanlaşacak ve bu durum sağlık hizmetlerinin uygun fiyatlarla temin edilmesini sağlayacaktır.

◆ **Sağlık Hizmetinin Kalitesi Açısından:** Vatandaş hekimini ve sağlık tesisini seçebilme hakkı verilmiş olacaktır ayrıca sağlık hizmetlerinin hizmet sözleşmeleriyle satın alınması sektördeki rekabeti dolayısıyla kaliteyi artıracaktır.

◆ **Denetim Açısından:** Sağlık hizmetlerinde denetim, hizmet öncesi, hizmet sırasında ve hizmet sonrasında olmak üzere tüm süreci kapsayacak bir anlayışla gerçekleştirilecek, böylece en başta suüstimmallerin önüne geçilmiş olacaktır hem de vatandaşların sağlık verileri sürekli izlenebilecek ve dolayısıyla daha verimli bir sağlık hizmeti sunulmuş olacaktır. Daha önceki uygulamalarda yazılı basında da sürekli yer aldığı gibi, envai yöntemlerle şişirilmiş faturalar(5) kaçaklar, rüşvet, dolandırma vb yöntemlerle sektör tahrip edilmiş ve kamu kaynakları yanlış amaçlar için kullanılmıştır. Bunların önlenmesinin en önemli yolu etkin bir denetim mekanizmasının oluşturulması ve otomasyonun mutlaka oluşturulmasından geçmekte ve bu reformun başarılı olmasında hayati bir niteliğe sahip olduğu düşünülmektedir.

5. Hastayı erken yatırıp geç taburcu edip fazla yatırmış göstermek, ilaç faturalarını yüksek tutmak, hastaya gerekli olmadığı halde tomografi, çeşitli laboratuvar tetkiklerine tabi tutmak vb yöntemler eklenebilir. Bu konuda gerçekten de çok iyi bir denetim mekanizması kurmak gerekiyor. (Kılıçtaroğlu:104)

Aksi taktirde gerçekleştirilecek reformun kamuya oluşturacağı maliyet, halihazırda uygulanmakta olan sistemin çok üzerinde olacağı şüphe götürmez bir gerçek olarak ortada durmaktadır.

Sendikaların sosyal güvenlik reformu hususundaki kaygıları, özellikle devletin sosyal niteliğinin zayıflayacağı yönündedir. Yoksullar dışında kalan kesime dönük bir sağlık yardımının olmayacağı ve sağlık hizmetlerinin tamamen primler üzerinden yürütülen bir finansman biçimiyle yürütüleceği ve ücretliler üzerindeki yükün daha da artacağı kaygısı dile getirilen en önemli hususların başında yer almaktadır. Ayrıca kayıt dışı kesimin bu kadar büyük olduğu ve gelir dağılımının önemli bir sorun halinde varlık gösterdiği ülkemizde sağlık hizmetlerinin etkin bir finansman yapısı oluşturmanın güçlüğü dile getirilen bir diğer zayıf yöndür. Sağlık yardımı alacak kesimlerin ancak aylık geliri asgari ücretin üçte biri düzeyinde olması kaydıyla hak sahibi olabileceği durumu ücretlileri endişelendiren bir diğer önemli sorun arasında sayılmaktadır (Sarı, 2005:52).

Türkiye’de yeşil kartla tedavi olanların sayısı yaklaşık olarak 11-12 milyon insan olduğu kayıtlarda gözlenmektedir. Aynı şekilde kayıt dışı çalışanların yaklaşık olarak 4,5-5 milyon çalışan olduğu tahmin edilmektedir (Kılıçtaroğlu, 2004:104). Prim ödemeyenlerin hepsinin genel bütçeden karşılanması durumunda, kamu bütçesinde

halen uygulanmakta olan sosyal güvenlik sisteminin ağırlaşan maliyetine farklı bir biçimde yeni bir faturanın ilave edilmiş olacağı düşünülmektedir. Yeni sağlık sistemiyle beraber kayıt dışı çalışmak daha cazip hale gelmiş olacağı için, kayıt dışı çalışanların sayısı artma yönünde gelişme göstereceği öngörülmekte ve bütün bu gelişmeler iyi bir denetleme sistemi oluşturulmadan yürütülmeye geçilir ve işgücünün vergi maliyeti düşürülmez ise, sistemin yeni sorunlar üretmeyeceğini hiç kimse garanti edemez.

Hastanelerin birinci basamak hizmetinden kurtarılıp daha etkin hizmet üretme konumu olan ikinci basamak kurumları haline getirilmesi, daha etkin sağlık hizmeti üretmek ve maliyetleri düşürmek açısından önemlidir. Ayrıca birinci basamak Aile Hekimliği uygulaması hem koruyucu tedavinin uygulanması açısından hem de daha kaliteli bir hizmet biçiminin yerleşmesi açısından gereklidir. Birinci basamak sağlık hizmetlerinin daha etkin verilmesi için, gerek hasta için hastanın hekimini seçme özgürlüğü açısından gerekse de bu hizmetin daha etkin verilmesi açısından sözleşmeli istihdam politikasının etkinliği artırıcı fonksiyonlar icra edeceği açıktır. Bu uygulama zaten Türkiye'nin keşfettiği bir sistem de değildir. Gelişmiş batı toplumlarında yaygın bir şekilde gözlenen bir hizmet sunma biçimidir. Bu konuda görüş geliştiren birçok kesimin aile hekimliğini ağır bir şekilde eleştirmesi akademik olarak anlaşılır değildir. Bir başka husus sözleşmeli sağlık personeli uygulamasının "sağlıkta taşeronlaşma" olarak değerlendirilmesi anlaşılır değildir. Yukarıda ilgili tabloda da göreceğimiz gibi bazı illerimizde önemli düzeyde sağlık personeli açığının hangi yöntemlerle çözüleceği hususu söz konusu eleştirilenlerce maalesef pek ifade edilmemektedir. Sağlık gibi önemli bir konu/alanın bilimsel olmaktan daha çok ideolojik perspektifte değerlendirilmesi akademik etiğe de uygun olmadığı açıktır.

III.II. Genel Sağlık Sigortası Sisteminin Mali Projeksiyonu

Sosyal Güvenlik Reformunun ve dolayısıyla Genel Sağlık Sigortası kurulmasının temel amacı daha önceki kısımlarda da ifade edildiği gibi, mevcut sosyal güvenlik kuruluşlarının var olan finansman açıklarının önüne geçmek ve bütçe üzerindeki baskısının azaltılmasıdır. Bu amaçla hazırlanan tasarıda finansman kalemi olarak toplam vergi gelirlerinin % 3,5'u oranında pay aktarılması ve bu oranın 3 yılda bir Bakanlar Kurulunca yeniden tespit edilebileceği belirtilmektedir. Ayrıca tasarıya eklenen bir geçici madde ile kurumun finansman açığının sadece ilk 3 yıl için hazineden karşılanacağı ifade edilmektedir. (Demir, 2004). Buna ilave olarak sistemin uzun dönemli mali sürdürülebilirliği, sağlık hizmeti kaynaklarının daha etkin kullanımı sonucunda sağlanacak tasarruflara dayandırılmaktadır.

Mevcut durumda sağlık sigortasının emeklilik sistemleri ile birlikte yürütülüyor olması, sosyal güvenlik kuruluşlarının işlevlerini etkin bir şekilde gerçekleştirmesine engel teşkil etmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, genel sağlık sigorta sisteminin farklı bir yapıda örgütlenmesinin ve sistem finansmanının tek elden gerçekleştirilmesinin, varolan bürokrasiyi azaltarak yönetim maliyetlerinin kısılması ve sistemde maliyet artırıcı unsurların daha etkin bir şekilde tespit edilmesi suretiyle maliyet etkinliğini sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca gerçekleştirilecek reformla birlikte kayıtdışı ekonominin küçüleceği ve bu durumun prim gelirlerini artıracığı da beklenmektedir (Çanakçı, 2004). Ancak burada reform sonucunda kayıtdışı ekonominin küçülmeceği yönünde eleştiriler de yapılmaktadır. Eleştiriler temelde, yeni sistemde işverenlerin çalışanları sigortaya bildirmemeleri ve sağlık sigortası primi devlet tarafından ödenen kimseleri öncelikli olarak istihdam etmelerinin yaygınlaşabileceği noktasına olmaktadır. Burada kaçak olarak çalıştırılan kişilerin sağlık sigortası primleri devlet tarafından ödenmeye devam edeceğinden, bu kişiler kayıtdışı çalıştırılmaya daha

az direnç göstereceklerdir. Bu durum bir taraftan kayıtdışı çalıştırmadan dolayı haksız rekabeti doğuracak, öbür taraftan ise kayıtdışı çalışmanın yaygınlaşması ile birlikte kayıtlı olarak çalışan düşük vasıflı ve düşük ücretliler üzerindeki baskının artmasına yol açmış olacaktır (Kapar, 2004:48).

GSS'na geçilmesiyle birlikte sağlık giderlerinin azalacağı ile ilgili olarak niteliksel projeksiyonlar yanında sınırlı sayıda da olsa bazı niceliksel projeksiyonlar yapılmaktadır. Örneğin, On-line reçete uygulamasının devamı niteliğinde olan ve 2004 yılı sonlarında biri özel diğeri devlet hastanesinde olmak üzere pilot uygulamasına başlanan Tedavi Kontrol Sistemi tam olarak devreye alındığında hastane ödemelerinde yıllık %20 oranında bir tasarruf beklenmektedir. Benzer şekilde aynı kurum emekli sandığı anlaşmalı olduğu eczanelere on-line ortamda ilaç ve reçete işlemleri ve denetimi yapmaktadır. Bu uygulama sayesinde önemli düzeyde tasarruf sağlanmıştır. Nitekim 1990-1998 yılları arasında on-line sistemin uygulanmadığı dönemde ilaç reçetelerine ilişkin yapılan ödemelerin ortalama yıllık artış düzeyi %124 düzeyinde olurken, bu uygulamaya geçilmesiyle birlikte bu tutarın artış düzeyi düşmüş ve en son 2004 yılında bu oran %1 olmuştur (Özyer, 2005:229).

Söz konusu GSS uygulamasıyla birlikte sağlık giderlerinde tasarruflar gerçekleşeceği ve bunun bir sonucu olarak Sosyal Güvenlik Kurumları açıklarının azalacağıyla ilgili olarak Tasarı taslağında da projeksiyonlar yapılmıştır. Taslak incelendiğinde, GSS sistemine geçilmesinin belirli varsayımlar altında sağlık harcamaları ve kamu açığı üzerindeki olası etkilerini ölçebilmek amacıyla uzun dönemi kapsayan üç farklı projeksiyonun yapıldığı görülür. Burada yapılan ilk projeksiyon mevcut sistemin devam ettiği durumu, ikincisi sağlıkta dönüşüm programı gerçekleştirilmeden GSS sistemine geçildiği durumu, üçüncü projeksiyon ise GSS'nın sağlıkta dönüşüm programı ile birlikte uygulaması durumunu göstermektedir. Projeksiyonlarda sosyal güvenlik kuruluşlarının finansman açıklarının GSYİH'ya oranları nicel olarak tahmin edilmektedir. Sağlık sektöründe reform yapılmaksızın GSS'ye geçilmesi durumunda, finansman açığında büyük bir artış olacağı ve 2025 yılında bu açığın GSYİH içindeki payının %17'ye ulaşacağı öngörülmektedir. Mevcut sistemin devam etmesi durumunda, bu oranın %8 düzeyine yükseleceği beklenmektedir. Sağlık sektöründe reformlarla birlikte GSS'ye geçilmesi durumunda ise, bu oranın %7 ler düzeyinde kalacağı tahmin edilmektedir. Sonuçta ise, daha etkin işleyen bir sağlık sisteminde daha kapsamlı sağlık hizmeti verilmiş olunmasının yanında, daha düşük maliyetlere de katlanılmış olunacaktır.

IV. ANALİZE YÖNELİK ANKET ÇALIŞMASI UYGULAMASI

Hazırlanan bu alan araştırması çalışmamızda bireylerin kamusal sağlık hizmetlerinden memnuniyeti ile uygulamasına geçilecek olan Genel Sağlık Sigortası ile ilgili beklentilerini tespit etmek, bilgi sahibi olmak amacıyla anket çalışması da yapılmıştır. Hazırlanan anket çalışması zaman ve mekan kısıtı nedeniyle şimdilik sadece İstanbul ve Adapazarı'nda faaliyet gösteren ikinci basamak sağlık kuruluşlarında gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki çalışmalarda daha kapsamlı bir çalışmaya dönüştürülmesi düşünülmektedir. Anket sorularının hazırlanmasında özellikle bu çalışmada cevabı aranan bazı sorulara sağlık hizmeti yararlanıcılarının görüşlerinin ilave edilmesi hedefi de etkili olmuştur. Kamusal sağlık hizmeti yararlanıcılarına anketler bire-bir görüşme gerçekleştirilerek ve kendilerinin bağımsız olarak doldurmaları istenmiş ve 503 adet anket değerlendirilmeye alınmıştır. Anketin analizi SPSS programı kullanılarak gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuç tablolar şeklinde

çalışmaya ilave edilmiştir. Anket uygulamasından elde edilen veriler iki kısımda ele alınmaktadır. Birinci kısımda kamusal sağlık hizmeti yararlanıcılarının mevcut sağlık sistemi ile ilgili düşünceleri, ikinci kısımda ise uygulanmasına geçilecek Genel Sağlık Sigortası ile ilgili beklentileri ele alınmaktadır.

IV.I. Mevcut Sağlık Sistemine İlişkin Analiz

Katılımcıların bağlı buldukları Sosyal Güvenlik Kuruluşları bileşimine bakıldığında ankete katılan 503 kişiden 259'unun SSK, 104'ünün Emekli Sandığı, 97'sinin Bağ-Kur, 38'inin Yeşil Kart ve geriye kalan 5 kişinin ise hiçbir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmadığı görülmektedir (Tablo 9).

Tablo 9: Hangi Sosyal Güvenlik Kurumuna Bağlısınız?

	Frekans	%
Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK)	259	51,5
Bağ-Kur	97	19,3
Emekli Sandığı	104	20,7
Yeşil Kart	38	7,6
Hiçbir Sosyal Güvenlik Kurumuna Bağlı Değil	5	1,0
Toplam	503	100,0

Katılımcıların mevcut sağlık sistemi kapsamında aldıkları sağlık hizmetlerinden memnuniyet durumu incelendiğinde; 269 kişi memnun değil iken, 230 kişinin memnun olduğu, geriye kalan 4 kişinin ise ankette yer alan bu soruyu cevaplamadıkları görülür. Mevcut sağlık sisteminden memnun olanların oranı (%45,7) memnun olmayanların oranının (%53,5) gerisinde kalmıştır (Tablo 10, 1 no'lu soru).

Tablo 10: Mevcut Sağlık Sistemine İlişkin Değerlendirme

SORULAR	EVET	HAYIR	GÖRÜŞ BELİRTME Dİ			
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
1. Aldığınız sağlık hizmetlerinden memnun musunuz?	230	45,7	269	53,5	4	0,8
2. Doktorların özel hastaları ile polikliniğe gelen hastalara davranışı veya hizmeti arasında fark olduğunu düşünüyor musunuz?	391	77,7	106	21,1	6	1,2
3. Tabipler Odasının asgari muayene ücretini kendisinin belirlemesi konusunda ne düşünüyorsunuz (Sizce Ahlaki mi)?	125	24,9	332	66,0	46	9,1
4. Özel muayene ücretleri sizce yüksek mi?	443	88,1	56	11,1	4	0,8

Hastaların özel sağlık kuruluşlarında aldıkları hizmetler ile kamusal sağlık kuruluşlarında aldıkları hizmetler arasında farklılığın olup olmadığına yönelik sorulan anket sorusuna katılımcıların büyük çoğunluğu (%77,7) "evet" cevabını vermiştir. "Hayır" cevabını verenlerin oranı %21,1 olurken, geriye kalan %1,2 kişi bu soruya cevap vermemiştir (Tablo 10, 2 no'lu soru). Kamu hastanelerinden "iyi bir tedavi almanın yolu bir şekilde doktorun özel muayenehanesine uğramak" olduğu söyleminin, bu soruyla ne düzeyde gözlenen bir vaka olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle halen

gözlenen bu çarpıklığın yeni düzenlemede farklı bir biçim kazanarak yeniden ortaya çıkmaması ve bunun köklü olarak çözülmesinin yolu, kamuda çalışan tabiplerin de diğer kamu çalışanları gibi özel kazanç elde edecek uygulamalarının engellenmesinden geçtiği söylenebilir.

Sağlık hizmetleri yararlanıcılarının asgari muayene ücretlerini Tabipler Odasının belirlemesi hususunda görüşleri sorulduğunda cevap veren 457 kişiden 332'sinin bu durumu ahlaki bulmadığı, geriye kalan 125 kişinin ise bunu ahlaki bulduğu sonucuna varılmıştır (Tablo 10, 3 no'lu soru). Bu soruyu tamamlayacak nitelikte sorulan bir diğer soru da, katılımcıların büyük çoğunluğu özel muayene ücretlerini yüksek bulmuştur. Söz konusu soruya cevap veren 499 kişiden 443 kişi özel muayene ücretlerinin yüksek olduğunu düşünürken, geriye kalan 56 kişi özel muayene ücretlerinin yüksek olmadığını belirtmişlerdir (Tablo 10, 4 no'lu soru). Yarı kamusal kuruluşlar olan bu tür meslek odalarının, bütün hizmet alıcılarının kendilerine mahkum edecek ve belirlenen ücret üzerinde herhangi bir söz hakkı olmayacak biçimde muayene ücretlerini belirliyor olmaları tartışmaya açık bir durumdur. Sivil toplum olarak isimlendirilen Tabipler Odasının önceliğini “üyelerinin çıkarını korumak olduğu” İstanbul Tabipler Odası başkanı Cemal Gökçe ile yapılan mülakatta açık bir şekilde ifade edilmiştir. Asgari ücretin önemli bir kısmına tekabül eden bu rakamın yüksekliği sorulduğunda, “ücretlerin düşüklüğünün sorumlusunun tabipler olmadığını” ifade edilmektedir. Bu olgu bir çok yönden eleştiriye açık pozisyonlar içermektedir. Bu tutum ankete katılanlar açısından da tespit edilmektedir. Nitekim yeni yasada artık asgari muayene ücreti belirleme olanağı anlamsız hale gelecektir. Çünkü sağlık hizmetleri önemli ölçüde rekabetçi bir ortamda sunulacaktır. Bu rekabetçi yapı çoğunlukla Sağlık Sigorta Kurumunun belirleyeceği ücretleri referans alacaktır. Sağlık muayene ve hizmetleri fiyatları da “Sağlık Hizmetlerini Fiyatlandırma Komisyonu” tarafından belirlenecek ve bu komisyonda yer alacak üyeler ağırlıklı olarak kamusal kuruluşlardan gelenlerden oluşacaktır. Sağlık çalışanlarının örgütleri ise ancak danışmanlık hizmeti sunacaklardır. Bu yapılanma ile ankette de tespit edilen yanlışlığın belirli ölçüde telafisi yeni yasa tasarısı ile sağlanmaktadır (Madde 98).

IV.II. Uygulanmasına Geçilecek Genel Sağlık Sigortasına İlişkin Beklentiler

Anket çalışmasının ikinci kısmında uygulanmasına geçilmesi planlanan Genel Sağlık Sigortası konusunda katılımcıların görüşleri alınmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede söz konusu uygulama ile ilgili katılımcıların bilgi sahibi olup olmadıkları sorulmuş ve çoğunlukla bu uygulama hakkında bilgi sahibi olunmadığı sonucuna varılmıştır. Nitekim ankete katılan 503 kişiden 354'ü uygulamasına geçilecek Genel Sağlık Sigortası hakkında bilgi sahibi olmadığını belirtirken, sadece geriye kalan 149 kişi bilgi sahibi olduğunu ifade etmiştir (Tablo 11, 1 no'lu soru). Bu durumun ortaya çıkmasında şüphesiz vatandaşın yeterince bilgilendirilmemesi olgusunun yanı sıra, vatandaşların da yeni uygulama hakkında bilgi sahibi olma yönünde yeterli duyarlılığı göstermediği düşünülmektedir.

Tablo 11: Uygulanmasına Geçilecek Genel Sağlık Sigortasına İlişkin Beklentiler

SORULAR	EVET		HAYIR		GÖRÜŞ BELİRTMEDİ	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
1.Uygulanmasına Geçilecek Genel Sağlık Sigortası Hakkında Bilgi Sahibi misiniz?	149	29,6	354	70,4	0	0
2.Aile Hekimliği uygulaması ile birlikte karmaşıklığın ortadan kalkacağı ve hizmet kalitesinin artacağı görüşüne katılıyor musunuz?	126	25,0	47	9,3	330	65,6
3.Koruyucu Sağlık Hizmetleri Uygulaması İle Birlikte Önemli Ölçüde Hastalanmaların Önüne Geçilebileceği görüşüne katılıyor musunuz?	121	72,0	47	9,3	335	66,6
4.Tüm vatandaşların sosyal güvenlik kapsamına alınması sonucunda kayıtdışı ekonominin kayıt altına alınabileceği ve suiistimallerin önlenebileceği düşüncesine katılıyor musunuz?	94	18,7	77	15,3	332	66,0
5.Yeni uygulamalarla birlikte sağlık hizmetlerinin sunumunda ve hizmetlerin satın alınmasında uzmanlaşma sonucunda daha ucuz fiyatlarla sağlık hizmeti alınacağı görüşüne katılıyor musunuz?	96	19,1	73	14,5	334	66,4
6.Yeni sağlık sisteminde bürokrasinin önemli ölçüde azalacağı ve harcamalarda tasarruf sağlanacağı düşüncesine katılıyor musunuz?	96	19,1	74	14,7	333	66,2
7.Bir bütün olarak uygulanmasına geçilecek yeni sağlık sistemiyle birlikte sağlık hizmetlerinin kalitesinin artacağını bekliyor musunuz?	123	24,5	48	9,5	332	66,0

Uygulanmasına geçilmesi düşünülen Genel Sağlık Sigortasının en önemli unsurlarından biri şüphesiz Aile Hekimliği uygulamasıdır. Bu uygulama ile sağlık hizmetleri konusunda karmaşıklığın ortadan kalkacağı ve hizmet kalitesinin artacağı görüşü hakim olmaktadır. Gerçekleştirilen anketin ilgili sorusuna cevap veren 173 kişiden 126'sı bu görüşe katılırken, geriye kalan 47 kişi bu görüşe katılmadığını belirtmiştir. Bu hususta görüş belirtenlerin %72,8'inin bu beklentiyi destekler nitelikte cevap verdikleri görülmektedir (Tablo 11, 2 no'lu soru).

Yeni uygulama ile gerçekleştirilecek bir diğer yenilik, koruyucu sağlık hizmetlerine verilen ağırlığın artırılmasıdır. Bu suretle önemli ölçüde hastalanmaların önüne geçileceği ve sağlık harcamalarında tasarruf sağlanacağı düşünülmekte ve bu yönde beklentiler yasa taslağında belirtilmektedir. Katılımcıların bu hususta düşüncelerini ortaya koymak amacıyla sorulan soruya görüş belirtenlerden 121'i olumlu görüş belirtirken, geriye kalan 47'si olumsuz görüş belirtmişlerdir. Buna göre görüş

belirtenlerin %72'si yasa taslağında belirtilen görüşle aynı görüşü paylaşmış olurken, geriye kalan % 28'lik kesim aksi yönde görüş belirtmişlerdir(Tablo 11, 3 no'lu soru).

Uygulamasına geçilecek yeni sistem ile bütün vatandaşların sosyal güvenlik kapsamına alınacağı ve bunun sonucunda sağlık hizmetlerinin sunumunda bazı suistimallerin önüne geçilebileceği görüşü ifade bulmaktadır. Anket uygulamasının ilgili sorusuna katılımcılardan görüş belirtenlerin %55'i bu görüşü destekler nitelikte cevap verirken geriye kalan %45'lik kesim aksi yönde görüş belirtmişlerdir(Tablo 11, 4 no'lu soru).

Yine, yeni uygulamalarla birlikte hedeflenen en önemli hususlardan bir diğeri sağlık hizmetleri sunumunda uzmanlaşma sağlanması ve daha uygun fiyatlarla sağlık hizmetlerinin satın alınması hedefi de yer almaktadır. Bu suretle sağlık hizmetleri ile ilgili harcamalarda önemli oranda tasarruf sağlanacağı düşünülmektedir. Yapılan anket çalışmasında bu konuyla ilgili katılımcıların görüşü sorulmuş, görüş belirtenlerden 96'sının bu beklentiyi destekler nitelikte cevap verdiği, geriye kalan 73 kişinin ise aksi yönde görüş belirttiği görülmektedir. Başka bir deyişle görüş belirtenlerin % 56,8'i sağlık hizmetlerinin daha uygun fiyatlarla sağlanacağı görüşüne katılırken geriye kalan %43,2'lik kesim bu görüşe katılmadığını belirtmişlerdir (Tablo 11, 5 no'lu soru).

Mevcut sağlık sisteminde bürokrasinin fazla olduğu en çok şikayet edilen hususlardan biri olduğu bilinmektedir. Yeni sistemle birlikte bürokrasinin önemli ölçüde azaltılması ve bu vesileyle harcamalarda tasarruf sağlanması Genel Sağlık Sigortası uygulamasının bir diğer hedefi olmaktadır. Hazırlanan anket çalışmasının ilgili sorusuna görüş belirtenlerin %56,5'i bu görüşü destekler nitelikte cevap verirken, geriye kalan %43,5'i ise aksi yönde görüş belirtmiştir (Tablo 11, 6 no'lu soru).

Hazırlanan anket çalışmasının son kısmında katılımcıların yeni sağlık sistemi uygulamasına ilişkin beklentileri genel olarak ifade etmeleri istenmiş ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin artıp artmayacağı yönündeki görüşleri alınmaya çalışılmıştır. Buna göre, görüş belirtenlerin %71,9'u yeni sağlık sistemiyle birlikte sağlık hizmetlerinin kalitesinin artacağını beklediklerini ifade ederken, geriye kalan %28,1'i ise aksi yönde görüş belirtmiştir (Tablo 11, 7 no'lu soru).

Bu kısımdaki görüşler topluca değerlendirildiğinde uygulanmasına geçilecek Genel Sağlık Sigortası ile ilgili olarak katılımcıların çoğunluğunun bilgi sahibi olmadığı görülmektedir. Yeni sistem ile ilgili görüş belirtenlerin yarısından fazlasının yeni uygulamadan olumlu beklentiler içinde bulunması önemli görülmektedir. Yeni sistemin gerçek sonuçları ise ancak uygulamalar sonucunda ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Bu nedenle Genel Sağlık Sigortasının uygulanması sonucunda elde edilecek bulgular ile bu çalışmada uygulama öncesinde katılımcıların belirttiği görüşlerin karşılaştırılması daha sonraki çalışmalarımızın da konusunu oluşturmaktadır. Katılımcıların belirttiği görüşlerin ne oranda gerçekleşeceği ancak bu çalışmaların sonucunda ortaya konabilecektir.

V. SONUÇ

Bu araştırmadan elde edilen temel unsurlar: Türkiye'de sağlığa ayrılan kaynaklar, gerek kamu için gerekse ekonomide sağlığa ayrılan pay dikkate alındığında gelişmiş ülkelerin oldukça gerisinde kalan bir konuma sahiptir. Toplumsal gelişmenin önemli faktörleri arasında sayılan beşeri sermaye unsuru olan sağlığa oldukça düşük bir kaynak tahsisi ülkemizin sadece bugünü değil aynı zamanda geleceğinin de risk altında olduğunu göstermektedir. Sağlık hizmetlerinin önemli finansman kaynağı olan sosyal güvenlik kurumlarının popülist politikalara feda edilip, özellikle 1990'lı yılların ortalarından itibaren içine düştüğü finansman krizleri, sağlığa ayrılacak kaynakların

sadece bugünü için sorunlu durumunu değil geleceğinin de önemli riskler içerdiğini ifade etmektedir. Gerek emeklilik gerekse sağlık hizmetlerindeki sorunlar sosyal güvenlik sisteminin reforma tabi tutulmasını gündeme getirmiş ve yeni “Sosyal Koruma” yasa tasarısı halen yasalaşma sürecindedir. Bu yeni yasa tasarısının gerek kurumun mali bunalımını aşmak konusunda, gerekse sağlık hizmetlerinin daha etkin sunulması konusunda önemli fırsatlar oluşturduğu görülmektedir. Öncelikle yaşamsal güvenliğinin prim ödeme gücü olanlar ile ödeme gücü olmayanların primlerinin kamu tarafından ödenmesi yöntemiyle bütün bireylere genişletilmesi, ülkemiz açısından önemli bir sorun niteliği kazanan koruyucu sağlık hizmetlerine gerekli önemin verilmemesi gibi sorunlara bu yasadaki öncelik verilmesi sağlık sektörü açısından önemli gelişmelere zemin hazırlamaktadır.

Ülkemizde sağlık hizmetlerinin ülkenin bütün kesimlerinde aynı düzeyde vermediği, zaten yetersiz olan hizmetlerin, geri kalmış bölgelerde oldukça derin bir sorun halini aldığı açık bir şekilde görülmektedir. Bu çarpık yapı, sadece sağlık olanaklarının ülke coğrafyasında oldukça eşitsiz dağılımı açısından değil, aynı zamanda sağlık hizmetlerine ulaşmaya çalışan bireylerin önemli düzeyde bir tatminsizlik sorunuyla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Anket verileri İstanbul gibi sağlık indeksinde ilk sıralarda yer alan bir ilde ve Sakarya gibi sağlık indeksinde orta sıralarda olan bir ilde bile oldukça kötü durumda ise, sağlık indeksinde konumu oldukça kötü olan illerdeki durumunun oldukça endişe verici olacağı açıktır.

Yeni sağlık yasasının sağlık hizmetleri için sunduğu önemli fırsatların yanında, bazı sorunları da beraberinde getirdiği düşünülmektedir. Bir yandan ülkemizde sağlık hizmetlerinin önemli düzeyde çarpık dağılan yapısı, diğer yandan “kayıt dışı çalışan ekonomik” yapı önemli handikaplı kısımlar olarak ortada durmaktadır. Kayıt dışı çalışmanın oldukça yüksek olduğu ülkemizde sağlık sigortasının yoksullar için devlet tarafından yatırılacağı yeni düzenlemenin, kayıt dışını daha da teşvik edebileceği endişesine yol açmaktadır. Bu yeni düzenlemede gerek sağlık hizmetlerinin özel sektörle rekabet içinde kamuda etkin bir şekilde sunulması, gerekse kayıt dışı istihdamın sağlık sigortası ve sosyal sigortaların geleceğini riske etmemesi açısından etkin bir denetleme mekanizması oluşturulması gerektiği açıktır. Diğer yandan sağlık hizmetlerinin coğrafi dağılımında oldukça eşitsiz olan görünümünü yenmenin en iyi yolu sağlık hizmetlerinin sunumunun merkezi kurumsal yapılar aracılığı ile verilmesinden vazgeçilip, yerel idareler aracılığı ile sağlanması, tayinlerle yer değiştirme olanağının önemli ölçüde sınırlandırılmasından geçtiği düşünülmektedir.

Sağlık hizmetleri bir toplumun beşeri sermaye stoğunu büyütmeye araçlarındandır. Sağlığa dönük yapılan ödemeleri “kara delik” gibi hoş olmayan sıfatlarla ifade etmek oldukça kaygı vericidir. Kamunun esas faaliyet alanlarına yönelip iyi bir sağlık hizmeti sunumu için etkinliği merkeze alan düzenlemeleri yapmasını tasvip etmek, devletin bu hizmetten bütünüyle çekilmesini savunmak anlamına gelmemelidir. Yaşamsal güvenliğin devamı hiç şüphesiz kamuya sorumluluklar yüklemektedir. Bu anlamda sağlık sistemimizdeki çarpıklıkların azaltılıp, özellikle hizmet alıcılarının yarınını öne alan düzenlemeler hayati düzeyde gereklilik arz etmektedir. Sağlığa yapılan yatırımlar bir taraftan daha sağlıklı bir nesil yetişmesine katkı sağlarken, diğer taraftan ekonomik kalkınma sürecini hızlandıracaktır.

KAYNAKÇA

Barry, N.P.(1989), **Yeni Sağ**, Çev. Cevdet Aykan, Tisamat Yayınları, Ankara.

- Belek, İ. (2005), “Genel Sağlık Sigortası-Halka Karşı Global Sermaye Saldırısı Sorunu”,
<http://www.ses.org.tr/bilgi/5.htm/> / 27.03.2005.
- Coller, D. and Messick, R.E. (2000), “Prerequisties Versus Diffusion: Testing Alternative Explanations of Social Security Adoption”, **The Foundations of the Welfare State**, Vol. III, Ed. by. Robert E. Goodin and Deborah Mitchell, Edward Elgar Published, pp. 142-158.
- Çanakçı, İ.H. (2004), “Sağlık Sigortasında Yeni Açılımlar: Genel Sağlık Sigortası”,
[http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=869&id=51 /](http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=869&id=51/) 27.03.2005.
- ÇSGB, (2005), “Genel Sağlık Sigortası Kanun Tasarısı”.
[http://www.calisma.gov.tr/sgk/gss_tasarisi.pdf /](http://www.calisma.gov.tr/sgk/gss_tasarisi.pdf/) 27.03.2005.
- ÇSGB, (2004), “Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform Önerisi (Taslak Metin)”,
[www.calisma.gov.tr/projeler/sos_guv_oneri.pdf /](http://www.calisma.gov.tr/projeler/sos_guv_oneri.pdf/) 27.03.2005.
- ÇSGB, (2005), “Sosyal Sigortalar Ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu Tasarısı”
[http://www.calisma.gov.tr/sgk/basbakanlik.pdf /](http://www.calisma.gov.tr/sgk/basbakanlik.pdf/) 27.03.2005.
- Demir, M. (2004), “Genel Sağlık Sigortası Ve Özel Sektörün Rolü”
[http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=874&id=51 /](http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=874&id=51/) 27.03.2005.
- Dilik, S. (1992), **Sosyal Güvenlik**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Dilik, S. (Tarihsiz), “Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler Arasındaki İlişkiler”,
Ankara Üniversitesi S. B. F. Dergisi, C. XXXV, Ankara.
- DPT, (2004), **İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması 2003**, DPT Yayınları No: 2671, Ankara.
- Ergenekon, Ç. (2001), “Emekliliğin Finansmanı: Global Uygulamalar Işığında Türkiye İçin Bir Özel Emeklilik Modeli Önerisi”, İstanbul.
- Günter, E. (2005), “T.C. Emekli Sandığı”, **Sosyal Güvenlik Kurumlarının Kaynak Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu**, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Yayın no:18,
<http://www.huzv.org/ekhaber/www.huzv.org/download/yayinlar/18.zip/>
12.04.2005.
- Kapar, R. (2004), “Dünya Bankası ve Sosyal Güvenlik Sistemine İlişkin Yeni Hedefler”, **Sendikal Notlar**, Sayı:23, Petrol İş Sendikası Yayınları, ss.54-79.
- Kılıçdaroğlu, K. (2005), “T.C. Emekli Sandığı”, **Sosyal Güvenlik Kurumlarının Kaynak Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu**, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Yayın no:18,
<http://www.huzv.org/ekhaber/www.huzv.org/download/yayinlar/18.zip/>
12.04.2005.
- Özyer, M.A. (2005), “T.C. Emekli Sandığı”, **Sosyal Güvenlik Kurumlarının Kaynak Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu**, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Yayın no:18,
<http://www.huzv.org/ekhaber/www.huzv.org/download/yayinlar/18.zip/>
12.04.2005
- Sarı, P. (2005), “T.C. Emekli Sandığı”, **Sosyal Güvenlik Kurumlarının Kaynak Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu**, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Yayın no:18,
<http://www.huzv.org/ekhaber/www.huzv.org/download/yayinlar/18.zip/>
12.04.2005.
- Talas, C. (tarihsiz), **Sosyal Ekonomi**, S Yayını, Ankara.

- Teksöz, T. A. (2005), “Sosyal Güvenlik Reformu”, **Sosyal Güvenlik Kurumlarının Kaynak Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu**, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Yayın no:18,
- Top, M. Ve Tarcan M. (2004), “Türkiye İlaç Ekonomisi ve İlaç Harcamaları: 1998-2003 Dönemi Değerlendirmesi”, **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı:35, ss. 177-200.
- Topak, O. (2004), “Taslak Metine İlişkin Eleştiriler: Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform Önerisi”, **Sendikal Notlar**, Sayı:23, Petrol İş Sendikası Yayınları, ss.28-53.
- Tozan, C. (2005), “T.C. Emekli Sandığı”, **Sosyal Güvenlik Kurumlarının Kaynak Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu**, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Yayın no:18,
<http://www.huzv.org/ekhaber/www.huzv.org/download/yayinlar/18.zip/>
12.04.2005.
- Tuncay, A. C. (1994), **Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri**, 6. Baskı., İstanbul.
- TTB, www1.: “Sağlıkta Dönüşüm Fos Çıktı”,
<http://www.ttb.org.tr/BASIN/new/index.htm/> 30. 08. 2005.
- TTB, www2.: “Mecburi Hizmet Çözüm Değil”,
[http://www.ttb.org.tr/BASIN/new/index.htm/30. 08. 2005.](http://www.ttb.org.tr/BASIN/new/index.htm/30.08.2005)
- Uğur, S. (2004), **Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Özel Emeklilik Programlarının Yeri Ve Gelişimi**, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayın no:244.
http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ana&ana_id=54 / 27.03.2005.
- UNDP (2005), **Human Development Report 2004**, New York.
- WHO (2005), **The World Health Report 2004**, “Changling History”; Geneva.
<http://www.oecd.org/dataoecd/13/9/31963517.xls/14.05.2005>
[http://data.euro.who.int/hfad/25.03.2005.](http://data.euro.who.int/hfad/25.03.2005)
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-03/esg.htm> / 27.03.2005.
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/25.03.2005>
<http://ekutup.dpt.gov.tr/sosyalgu/oik604.pdf/> 27.03.2005.
<http://www.bagkur.gov.tr/finansman/zaman.html/> 27.03.2005.
<http://www.bumko.gov.tr/istatistik/sosyalg.htm/> 27.03.2005.
[http://www.calisma.gov.tr/15.04.2005.](http://www.calisma.gov.tr/15.04.2005)
[http://www.emekli.gov.tr/saglik_mali_istatistik.html/25.03.2005.](http://www.emekli.gov.tr/saglik_mali_istatistik.html/25.03.2005)
<http://www.muhasibat.gov.tr/docs/T3-2-5.xls/> 27.03.2005.
http://www.ssk.gov.tr/sskBilgiBankasi/9999/0/20050328_100726.xls/ 27.03.2005.
www1.: <http://www.muhasibat.gov.tr/docs/T3-2-5.xls/>25.03.2005.
www2: [http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-03/esg.htm/25.03.2005.](http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-03/esg.htm/25.03.2005)

**II. ULUSAL SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARI KONGRESİ**

**“Türkiye’de ve Dünyada Kadın ve Çocuk
Hakları Örgütlenmeleri ve Sorunları”**

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15-16 Ekim Çanakkale

KADIN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ KADIN BİLİNCİNE KATKILARI VE UÇAN SÜPÜRGE ÖRNEĞİ

Çağlayan KOVANLIKAYA ERGİN

GİRİŞ

Son yıllarda gerek Türkiye’de gerekse uluslararası alanda sivil toplum kuruluşları sıkça tartışılan bir konu olmaktadır. Bu konuda ileri sürülen düşünceler, farklı dönemlerde farklı tanımlamalar (Private Voluntary Organization-PVO, Non-Profit Organization-NPO, Non-Governmental Organization-NGO) yapılmasına rağmen, sivil toplumun ve destekleyen kuruluşların devlet/hükümet dışı (Non-Governmental) faaliyet gösterdikleri noktasında birleşmektedir (S.Sallan, 1998,s.491-492).

Sivil toplum kuruluşları, temelinde bilgiye dayanarak bir ihtiyacı ya da ihtiyaçları karşılamayı amaç edinen, kar amacı gütmeyen hizmet veren, kamunun yönetimine katılan kuruluşlardır (İ.Kuçuradi, 1998, s.30). Bu kuruluşlar belirli sorunlar, çıkarlar, talepler etrafında örgütlenmiş yapılardır. Temel işlevleri kamusal otoritenin tasarruflarını eleştirmek, yönlendirmek ve yapıcı tasarruflar konusunda toplumun geniş kesimlerini önceden bilgilendirmek ve bu süreçleri etkilemek ya da sivil direnme araçları da dahil olmak üzere karşı çıkmanın yollarını yaratmak ve sağlamaktır (T.Belge, 1998, s.69) Bu kuruluşların başka bir özelliği de “gönüllük esasına dayanmasıdır. Başka bir deyişle, kuruluşlarda aktif olarak görev alan bireyler, sahip oldukları bilgi, beceri, deneyimleri ve kendi “rıza”ları ile örgütlenmelerin içinde yer alırlar. Bu kuruluşlar toplumsal yapı içerisinde çeşitli alanlarda, devletin yetki ve işlevi dışında ortaya çıkan ihtiyaçları karşılamak için faaliyet gösterirler. Aynı zamanda sivil toplum kuruluşları demokratik yapının geliştirilmesi ve güçlenmesinde etkin rol oynayacak faaliyetlerde bulduklarından, kendi örgütlenmelerinde de hiyerarşik ilişkiler yerine demokratik iradeyi temsil edecek yatay ilişkileri seçmektedirler.

Sivil toplum kuruluşları, belirli amaçlarla, ortak çıkarlar etrafında örgütlenmiş, kar amacı gütmeyen, merkezi otorite üzerinde baskı grupları oluşturarak mevcut karar alma süreçlerini toplumsal talepler doğrultusunda etkilemeye çalışan, bu amaçla kitle iletişim araçlarının, çeşitli organlarını kamuoyu oluşturmak için kullanabilen, faaliyet alanı üzerinde iktidar talebi olmayan, bilgi temelli, gönüllü kuruluşlar olarak tarif edilebilir.

Burada sivil toplum kuruluşlarının işlev ve işleyişlerinden ayrıntılı olarak bahsetmek yerine, genel kabul gören tanımıyla kadın sivil toplum kuruluşları arasındaki tematik bağı kurmak çalışmamız açısından daha anlamlı olacaktır.

Türkiye’nin erkek egemen yapısı kadının özel alana ilişkin rollerini, ev içi hizmeti tehdit etmemekte, aksine bu rollerin en iyi biçimde uygulanabilmesinin de olanaklarını sağlamaktadır. Kamusal alanın toplumsal cinsiyeti pekiştirici tutumu, kadını sosyal yaşama katılma konusunda geri planda tutmuştur. Ülkemizde kadının istihdamının sınırlı oluşundan, cins ayrımcılığına uğramalarından, devletin kadın sorunlarına duyarlılığından, toplum içinde ikinci konumda bulunmalarından kaynaklı sorunların ortaya konulması ve çözüm önerilerinde bulunulması, bilgi birikimi olan kadınların örgütlenmesiyle olmuştur. Bu durum sadece Cumhuriyet Türkiye’si’nin bulunduğu bir durum değildir. Türkiye’de kadın hareketinin kadın sorunlarına duyarlı olarak, gönüllük esasına göre örgütlenmeler oluşturması 1908 II. Meşrutiyet dönemine

kadar uzanmaktadır. Türkiye’de kadın sivil toplum kuruluşlarının, içinde görev alan kadınların iyi eğitilmiş, orta sınıf, kentli olmaları dolayısıyla, elitist bir yapısı olduğu söylenebilir. Ancak sonraki bölümde açıklayacağımız eylemlilikler bu örgütlenmelerin sivil toplum kuruluşlarının genel tanımlamasıyla uyduğunu gösterecektir. Özellikle Türkiye’deki kadın hareketi tarihini incelediğimizde, kadınlar arasında bilinçlenme ve kamuoyu oluşturma anlamında bu bilgi birikimi olan, gönüllü kadınların çabaları yadsınamayacak düzeydedir.

TÜRKİYE’DE KADIN HAREKETİ SERÜVENİ: 1980 VE 1990 SONRASI DURUM

Türkiye’de kadın hareketi tarihini –feminist hareketi- Şirin Tekeli’nin saptamaları yardımıyla özetlemek istersek, hareketi eylemler, istekler ve örgütlenme pratiği olarak iki kuşakta inceleyebiliriz. Ancak kadınların bazı alanlarda erkeklerle eşit haklara sahip olma durumuna göre Tekeli’nin üç dönem (II.Meşrutiyetle birinci kuşak, Cumhuriyetin ilk yılları Devlet feminizmi, 1980 sonrası ikinci kuşak)ayrımını da burada kabul etmek gerekmektedir (Ş.Tekeli, 1993, s.30-33). Kısaca inceleyeceğimiz kadın hareketi tarihinde bizi daha çok ilgilendiren kadınların örgütlenme deneyimleriyle ortaya koydukları eylemler olmaktadır. Bu nedenle incelememizi iki kuşakla sınırlandırmak daha doğru gözükmektedir. 2000’ler Türkiye’inde kadın hareketinin geldiği konum itibarıyla ikinci kuşak hareket çalışmamıza yön verecektir.

Birinci kuşak kadın hareketi, 1908 yılında kadınların kurdukları çok sayıda dernekle ve yayınlarla toplumdaki rollerini sorguladıkları, eğitim, çalışma ve toplumsal yaşama katılım talepleri etrafında örgütlenen güçlü bir hareket olarak tanımlanmaktadır (Ş.Tekeli, 1993, s.30). Birinci kuşak hareket karşımıza elitist bir hareket olarak çıksa da, Türkiye’nin modernleşme serüveninde, Batı’ya yüzü dönük politikalarında kadınların eşit eğitim, çalışma, toplumsal yaşama katılım haklarına sahip olması gerektiğini savunmaktadır. Bu kuşak kadın örgütlenmeleri, kadının aile içindeki konumunun yükseltilmesi üzerinde önemle durmaktadır. Tekeli’nin belirttiği gibi bu kadınlar için “medeni haklar önce kazanılmalıydı, siyasi haklar ardından gelecekti” (Ş.Tekeli, 1998, s.341) . Cumhuriyet döneminde devlet tarafından kadına siyasi hakların tepeden verilisinde de bu kuşak kadınların mücadelelerinin etkisi olmaktadır. Bugün bulunduğumuz yerden baktığımızda o dönemlerde elitist bir kesimin savunduğu hak talepleri, ikinci kuşak kadın hareketinin de temel kaynağı olmaktadır.

Türkiye’de ikinci kuşak kadın hareketi, 1980 askeri darbe sonrası apolitik ortamın yarattığı örgütlenme boşluğunu değerlendirmeyi bilmiştir. Birinci kuşak kadınlar gibi “seçkin”, öncelikle kadın bilincini yükseltme amacıyla bir araya gelmiş, kadınlardan oluşmuştur. Hareket başlangıçta, iyi eğitim görmüş, meslek sahibi kadınlardan oluşan küçük bir grup olarak örgütlenmiştir. Türkiye’de 1980 sonrası kadın hareketi, kadın sorunlarına liberal, radikal ve sosyalist farklı bakış açılarıyla bir arada mücadele eden kadınların bulunduğu bir platform olarak görülmektedir. Bu hareket, kadınların eşit haklardan yararlanmaları için yapılan tüm eylemlerde ortak hareket edebilen bir oluşum görünümündedir. Bu hareket içinde yer alan kadınlar bir yandan kendilerinde kadın bilincini güçlendirmeye çalışırken, diğer yandan toplumda kadının var oluşunun mücadelesini vermişlerdir. Aynı zamanda bu kuşağın kadınları sorunlar karşısında politikalar üretmiş, stratejiler belirlemiş ve en önemlisi örgütlenme deneyimleri kazanmışlardır. Kendi yaşadıkları ve etraflarında gözledikleri deneyimleri politikleştirerek mücadelenin yollarını aramışlar ve kadınlara aratmışlardır. Nispeten toplumsal bir dönüşümü sağlamış ikinci kuşak kadın hareketinin eylemlerine baktığımızda, lidersiz örgütlenmesine rağmen hareket, kitleselliğini de sağlamaktadır.

1980'lerin ilk yarısında öncelikle İstanbul'da kadınların, bilinç yükseltme amacıyla biraraya geldikleri görülmektedir. 1982'de İstanbul'da YAZKO tarafından düzenlenen "kadın sorunları" sempozyumu, 1983'te Somut Sergisi'nde yayınlanan feminist kadın sayfası, 1984'te kurulan Kadın Çevresi kitap kulübü gibi küçük grup çabaları, 1980'lerin ikinci yarısında yerini daha geniş katılımın sağlanacağı eylemlere bırakmıştır (Ş.Tekeli, 1998, s.342). 1986-1990 yılları arasında İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde, küçük gruplar halinde ama kadınlara ilişkin haklı isteklerle eylemler yapılmaya başlanmıştır.

1986'lı yıllara gelindiğinde Türkiye, kadınların eşit haklara sahip olmalarının bir insanlık hakkı olduğunun altını çizen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi taraflarından biri olmuştur. 1982 yılıyla birlikte kadın olmanın bilincini teorik anlamda ortaya koymuş feminist kadınlar sözleşmenin maddelerinin uygulamada da görülmesi için muhalif eylemlere başlamışlardır. Kronolojik olarak özetlersek; 1986 yılında Sözleşme'nin yürürlüğe girmesi için imza kampanyası yapılmış ve yedi bin imzanın bulunduğu bir dilekçe TBMM'ye sunulmuştur. 1987'de İstanbul'da "Kadın Dayağına Karşı" yürüyüş ve protesto gösterileri düzenlenmiştir. Bu yürüyüş ev içi şiddeti gündeme getirmiş ve buna karşı kampanyayı da başlatmıştır. Bu kampanya çerçevesinde Kariye Şenliği yapılmış ve "Bağır! Herkes Duysun" adlı tanıklıkları içeren bir kitap yayınlanmıştır. 1987'de İstanbul'da Ayrımcılığa Karşı Kadın Derneği, Ankara'da Kadın Dayanışma Derneği kurulmuştur. 1989'da cinsel tacize karşı eylemler "Mor İğne" "Sokakları ve Geceleri İstiyoruz" kampanyaları yapılmıştır. TCK'nın 438. maddesinin değiştirilmesi için yürütülen kampanya ile eylemler ve yürüyüş yapılmış, maddenin iptali sağlanmıştır.

Özellikle cinsel tacize, bekaret kontrolüne – ki "Bedenimiz Bizimdir" kampanyası yapılmıştır- tecavüze karşı yürütülen bu kampanyalar, eylemler, yürüyüşler, bugün Türkiye'de işyerinde, aile içinde, sokaklardaki tacizin, kadın bedenine yapılan şiddet olarak kabul edilmesini sağlamaktadır. Devlet düzeyinde de onaylanan cinsel şiddet, taciz 1998 yılında çıkarılan Ailenin Korunmasına Dair Kanun ile meşrulaştırılmaktadır.

1980 sonrası ikinci kuşak kadın hareketi birçok eleştiriyi de beraberinde getirmiştir. Öncelikle Batılı kadın hareketlerinden daha çok kendiliğinden ve örgütsüz olarak ortaya çıkmasıyla eleştiri almaktadır. Ancak hareketin kadınların bilincinde bıraktığı "ben kimim" sorusunun sorulması kadar, toplumsal anlamda da yayılmacı, yaygın etkisinin olduğunu belirtmek gereklidir. 1980'li yıllarda İstanbul, Ankara gibi büyük kentlerde görülen kadın örgütlenmelerinin Adana, Diyarbakır, Gaziantep, Mersin, Eskişehir gibi ülkenin diğer illerine dağıldığı görülmektedir. 1990'larda kadın hareketi kent merkezli hareket olmaktan çıkarak, temelde toplumsal cinsiyeti sorgulayan, yerel kadın sorunlarını da gündeme getiren birçok sivil toplum örgütlenmesiyle ülke geneline yayılmaktadır.

1980'in ikinci yarısından sonrası Türkiye'deki kadın hareketinin eylemlerindeki taleplerin, bugün, mecliste ve kamuoyunda tartışılan -Anayasa, Türk Ceza Kanunu ve Türk Medeni Kanunu gibi- yasal düzenlemelerin kimi maddelerinin kadınlar lehine iptal edilmesi ya da değiştirilmesinde etkin olduğunu söylemek hata olmamaktadır. Örneğin kadının çalışmak için kocasından izin alması zorunluluğu (TMK madde 159), fahişelere tecavüzde ceza indirimi (TCK madde 438), zinada kadını erkeğe göre daha ağır cezalandıran maddeler iptal edilmiş ya da değişikliğe uğramıştır (TCK madde 440-441).

Geçmiş yasama dönemlerinde mecliste bulunan kadın milletvekilleri, kendileriyle yapılan söyleşilerin birinde 1980 sonrası Türkiye’de görülen sivil kadın hareketinin etkileriyle siyasi alanda yer alabildiklerini söylemişlerdir (Vatan Çikolata eki, 20 Ağustos 2005) 1980 sonrası kadın hareketinin Türkiye’de kadının her alandaki sorununa değinen ve kadın bilincinin yerleşmesini sağlayan özelliği, kadınlara kamusal alanın her köşesinde yer alma cesaretini kazandırmıştır. Özellikle erkek egemen kamusal alanın en erkeksi siyaset alanında yer alan kadınların hareketin öneminin altını çizmeleri bu gelinen sürecin kazanımlarını göstermesi açısından daha da anlamlı olmaktadır.

1990’lı yıllar Türkiye’de kadın hareketinin kurumsallaşmaya başladığı yıllardır. Bu dönem aynı zamanda hareketin eylemsel işlevsizleştiği bir dönemi göstermektedir. Üniversitelerde kadın araştırmaları merkezlerinin açılmaya başlaması, devlet bünyesinde Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü’nün kurulması ve Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı’nın hükümet içinde ayrı bir bakanlık olarak işlev göstermesi buna örnek gösterilebilir.

Türkiye’deki kadının toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliğine karşı eylemleriyle sesini duyuran kadın hareketi ve içinde yer alan kadınların deneyimleri, 1990 sonrasında, hem ulusal, hem de yerel, çeşitli sorunlar etrafında örgütlenen kadın sivil kuruluşlarının, örgütlenmelerinin de temellerini atmaktadır. Bugün sayıları 300’ü aşan kadın kuruluşu, kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığa karşı mücadele vermektedir. Herbirinin toplumsal fonksiyonlarını burada incelememiz mümkün olmadığından, belli başlı örneklerle gelinen süreci görmeye çalışacağız (Örgütler hakkında daha geniş bilgi için birkaç kaynak : **20. Yüzyılın Sonunda Kadın ve Gelecek** içinde “Sivil Toplum ve Kadınlar” bölümü, TODAİE yayınları, Ankara, 1998; **90’larda Türkiye’de Feminizm**, Der: Aksu Bora, Asena Günel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002; **Sivil Toplum Dergisi**, Yıl 2, sayı 8, 2004).

1980’in ikinci yarısındaki eylemler ve en önemlisi kadınlara uygulanan dayağa karşı yürütülen kampanyaların bir sonucu olarak 1990 yılında İstanbul’da kurulan Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, aile içi ya da aile dışı şiddete maruz kalan kadınların sığınabilecekleri evlerin açılmasını, işlemlerini sağlamaktadır. Bu Vakıf sayesinde sığınma evleri açılmakta, kadınların meslek sahibi olmaları sağlanmaktadır. 1993 yılında Ankara’da kurulan Kadın Dayanışma Vakfı da, şiddete uğrayan kadınlara hukuki ve psikolojik danışmanlık yapan bir örgütlenmedir.

Uluslararası anlamda işbirliği yapan ve Türkiye’de kadın hareketini ulusal olmaktan çıkaran birçok örgütlenme de bulunmaktadır. 1990 yılında İstanbul’da kurulan Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi, 1980’in başlarında küçük grupla başlayan “kadın bilincini yükseltme” projesini geniş kitlelere ulaştırmayı amaçlayarak, kadın sorunlarına ilişkin yapılan dokümanları toplayan ve kadının geçmişini saklayan bir merkez olarak hizmet vermektedir. Sadece Türkiye’deki dokümanlar değil, uluslararası tüm çalışmalarını toplayan merkez, birçok seminerle diğer ülke kadınlarıyla Türk kadınlarını buluşturmaktadır.

Kadınları güçlendirmek, ayrımcılığı sona erdirmek amacıyla 1993 yılında kurulan Kadının İnsan Hakları Eylem-Araştırma Merkezi, özellikle taban örgütlerine destek vermekte ve uluslararası örgütlerle işbirliği ile Türkiye’deki kadın hareketinin diğer ülkelerin kadınlarıyla ilişkilerini sağlamaktadır.

Kadın hareketi Meclis dışında, özerk politikalarını eylemlerle ortaya koymaktadır. Ancak kadınlara ilişkin yasal sorunların çözümleri siyasi mekanizmalardan geçmektedir. Hareket temel karşı çıkış noktası olarak sistemi, düzeni

göstermesine rağmen, yönetim kademelerinde olmayı hedeflememektedir. Bu alanı boş bırakan kadın hareketine destek, 1997 yılında kurulan KA-DER'den gelmektedir. KA-DER siyasi katılım hakkının sadece oy kullanma olarak algılanmasına karşı çıkmaktadır. Kuruluş, kadın bilinci olan, kadın sorunlarına duyarlı, dayanışmaya özen veren kadınların seçimle gelinen görevlerle kamu görevlerindeki sayısını ve oranını arttırmayı, öncelikle siyasi partiler ve mecliste kadın kotasını, sonrasında eşit katılımı hedeflemektedir. Bugün KA-DER, birçok siyasi partiyle birlikte kadın temsiliyetinin sayısal oranı ve kadın bilinciyle kadın siyasetçilerin yetiştirilmesinde işbirliği yapmaktadır. Ancak KA-DER partilerüstü bir yapıda olduğundan bu işbirliği eğitim düzeyinde yürütülmektedir.

Birkaç örnekle belirtmeye çalıştığımız konu, Türkiye'de 1990'larla birlikte kadın sivil toplum hareketinin ulusal boyutta yürütülen mücadelesinin çeşitliliğini vurgulamaktır. Aynı zamanda bu kuruluşlar, uluslararası kadın örgütleriyle işbirliği içinde amaçları, hedefleri doğrultusunda eylemliliklerini yürütmektedirler. Hem ulusal, hem de uluslararası işbirliğine bir örnek de Ankara'da kurulan Uçan Süpürge sivil toplum kuruluşudur.

1990'LAR SONRASI KADIN SİVİL TOPLUM KURULUŞU: UÇAN SÜPÜRGE

Kendilerini kadın hareketi içinde bir sivil toplum kuruluşu olarak gören Uçan Süpürge, Türkiye ve dünyadaki kadın gündemini takip etmek için bilgi ve iletişim ağı, organizasyonu kurmayı amaçlamaktadır. Özellikle Uçan Süpürge'ye, 1990'lardan sonra Türkiye'de yaşanan iletişimsel, eylemsel kopukluğa bir çözüm ve "iletişimin etkileşimi de beraberinde getireceği inancıyla" örgütlenmiş bir kuruluş olarak bakmak gereklidir. İlk günlerde hazırladıkları broşürde amaçlarını, "*kadın sorununa ve kadın hareketine duyarlı kadınları buluşturmak; aralarında bağ kurarak bilgi ve deneyim aktarımlarını kolaylaştırmak; onların kadın sorununun çözümüne yönelik çabalarını desteklemek ve kadınların kendilerini güçlendirmelerine yardımcı olmak*" şeklinde ifade etmektedirler (F.Kardam, Y.Ecevit, 2002, s.94). Bu amaçlarla 1996 yılında başladıkları kuruluş serüvenlerini 1997 yılı sonlarında tamamlayan Uçan Süpürge, "*...kadın hareketinin bugüne dek yarattığı değerli birikimin farkındayız ve şimdi yeni katılımlar sağlamak, yeni örgütlerle tanışmak ve yeni deneyimler yaratmak amacıyla*" olarak "aynı zamanda yurt dışındaki kadınlar ve kadın kuruluşlarıyla tanışmak, ortak çalışmalar yapmak, kadın konusunda özelleşmiş bir bilgi merkezini oluşturmayı". (Uçan Haber, sayı 1, 1998) hedeflemektedir. Bu hedefleri doğrultusunda ulusal ve uluslararası boyutta kadın sivil toplum kuruluşları, kurumlar ve kişilerle ilişkiler kurarak, hepsinin birbirleriyle haberdar olmalarını sağlamaktadır.

Uçan Süpürge bir sivil toplum kuruluşudur, çünkü görev alan kadınlar gönüllük esasına göre çalışmaktadır. Ayrıca gönüllülük esasına göre biraraya gelen kadınların içinde akademisyen kadınlar da Danışma Grubu olarak yer almaktadır. Bu amaçlar etrafında kadın gündemi ve bilincini oluşturmak için projeler üretmekte ve desteklemektedir. Kuruluş, günümüze kadar Kadın Örgütleri Veri Tabanı, Yerel Kadın Muhabirler Ağı, Kadın Web Sitesi, Uçan Süpürge Uluslararası Kadın Filmleri Festivali, Köprüler Kuruyoruz, Patikalardan Yollara ve Kadın 2004 Radyo Programı projelerini gerçekleştirmiştir. Uçan Süpürge için, çeşitli bölgelerde kadın kuruluşlarını bir araya getirecek bölge toplantılarının yapılması, ulusal ve uluslararası kadın kuruluşlarıyla ilgili adres ve bilgileri derleyen bir veri bankasının hazırlanması hedeflerine ulaşmada önemli projeleri olmaktadır.

Kuruluş, organizasyon ve iletişim hedefleri için *Uçan Haber* adını verdikleri bir yayın organı çıkarmaktadır. Uçan Süpürge'nin hedeflerini, projelerini, olanakları doğrultusunda yapıp ettiklerini çıkardıkları bültenlerdeki haberlerde izlemek olanaklıdır (Bkz Uçan Dergi sayıları). Bu bülten kuruluşun iletişim aracı olarak görülmektedir.

UÇAN SÜPÜRGE'DEN HABERLER: UÇAN HABER

Günümüz kadın kimliğinin popüler kültür öğeleriyle oluşumunda ve dönüşümünde kadın dergilerinin (kadınca, kozmopolitan, kadınvizyon ...vb.) önemli rol oynadığı bilinmektedir. Ancak genel olarak tüketime odaklı kadın gündemi oluşturmaya çalışan bu dergilere alternatif, kadını toplumsal yapının farklı alanlarında aktif birey olarak görünür kılmayı amaçlayan kadın dergileri ve örgütlenmeleri de bulunmaktadır. Uçan Süpürge sivil kadın kuruluşu'nun çıkardığı *Uçan Haber*, alternatif kadın dergilerine örnek gösterilebilir.

Uçan Süpürge kurumsal yapısını, bir kadın sivil toplum kuruluşu olarak Türkiye'deki kadın hareketinin bir temsilcisi, dünyadaki kadın hareketinin ise aktif izleyicisi ve destekçisi olarak tanımlamaktadır. Dergi, özellikle kadınlara yönelik her türlü ayrımcılık ve şiddet konusunda taraflı olduğunu belirterek, kadınların gündemiyle ilgili her türlü haberin doğru olarak yansıtılmasından yana tavır göstermektedir.

1990 sonrası kadın hareketine farklı bir bakış getiren Uçan Süpürge grubu 1998 Şubat'ından itibaren Uçan Haber başlıklı üç ayda bir çıkan bir dergi ile kadın okurlarıyla buluşmuştur. Derginin kapağında Uçan Süpürge'nin kadın iletişim bülteni olduğu belirtilmiştir. Grup, dergiyi çıkarırlarken kapakta bir slogana da yer vermiştir: *Bir Haber Uçur Yeter.*(Uçan Dergi, sayı:1, Şubat 1998) Grup, bu slogana 10. sayıdan itibaren kapaklarında yer vermemektedir.

Dergide yer alan bölüm başlıklarını incelediğimizde hemen hemen her sayıda sırasıyla; *Bindik bir süpürgeye...*, *Kadınlar... Örgütler...Projeler, Üniversite... Kadın... Araştırma, Dünya Kadınlarından, Hukuk ve Kadın: ne var, ne yok, Kültür ve Sanat, Nerede ne var...* gibi başlıklar bulunmakta, ayrıca her sayıda kadın sorunlarına ilişkin bir tartışmaya yer verilmektedir. Bu başlıklar altında Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden, illerinden, üniversitelerinden haberlere yer verilmektedir. "Bindik bir süpürgeye" başlığında Uçan Süpürge'nin yapıp ettikleri, hedefleri, projeleri kadın okuyucularla paylaşılmaktadır. İkinci başlıkta Türkiye'de çeşitli illerde işlev gösteren kadın kuruluşlarından, faaliyetlerinden, projelerinden haberler verilmektedir.

1990 sonrası kadın hareketinin akademik yaşama hızla girmesiyle üniversitelerde yapılan kadın sorunlarına ilişkin lisansüstü çalışmaların, geliştirilen ve uygulanan projelerin haberleri derginin diğer bir başlığını oluşturmaktadır. Hukuk ve Kadın başlığında kadınlarla ilgili Türkiye'deki yasal düzenlemeler, aksayan yönleri hakkında bilgiler verilmektedir. Dergi aynı zamanda hukuksal danışmanlık görevini de vermektedir. Bu başlık altında yasal düzenlemelerde yapılan değişiklikler ya da değişmeyen hükümler, kadınlarla ilgili yasal haklar ve davalar okucuya aktarılmakta ve tartışılmaktadır. Birkaç örnek verirsek; Yeni Medeni Kanun, boşanma, zina, Ailenin Korunmasına Dair Kanun gibi.

Dergi 13. sayısından itibaren iki ayda bir çıkmaya başlamıştır. Yerel kadın muhabirlerle birlikte haberlerinde çeşitlilikler olmuştur. Son yıllarda oluşturulan internet sitelerinde çeşitli yerlerden gelen haberleri okuyucuya sunmaktadırlar. Uçan Süpürge için bir internet sitesi oluşturmak, kadınlar arasında bilgi ve iletişim ağını kurmak için gerekli ve işlevsel bir adım olarak görülmektedir (F.Kardam,Y.Ecevit, 2002, s.107).

BİR HABERDE SEN YAZ: YEREL KADIN MUHABİRLER AĞI PROJESİ

Uçan Süpürge sivil toplum kuruluşunun örgütlenmeler ve kadın sorunlarına ilişkin iletişim, bilgi ve belge derleme hedefini işlevsel hale getirmek üzere “Yerel Kadın Muhabirler Ağı” projesini çalışır hale getirmişlerdir. Bu proje Mart 2003 tarihinde “kadınların taleplerini ve önceliklerini yerel gündemden ulusal gündeme taşıyarak kadınlar için iletişim ağı oluşturmak; halihazırda kadınlar hakkında çıkan yerel haberlerin tek kaynağı olan ana akım medyaya olan bağımlılığı yıkmak; etkin bir alternatif kadın medya grubu yaratmak; Türkiye'nin çeşitli bölgelerindeki yerel kadın sivil toplum örgütleri ve kadınların bilgi toplumunda kendilerine yer edinmelerini ve daha adil, demokratik ve eşitlikçi bir toplum için çeşitli bilgi teknolojilerinin kullanımını sağlamak” amacıyla üretilmiştir. Projenin ilk aşamasında 8 pilot ilde; Antalya, Çanakkale, Diyarbakır, Eskişehir, Gaziantep, İzmir, Mersin ve Samsun'da yapılan toplantılar sonrasında belirlenen kadın muhabirlere Ankara'da eğitim verilmiştir. Bu proje, 12 ilde 12 yerel kadın muhabir ve pek çok ilden gönüllü muhabirlerin katılımıyla devam etmektedir. Bu illerdeki kadın muhabirler yerel haberleri; kadınlara yönelik düzenlenen bir toplantı, başarı öyküleri, namus cinayetleri, yeni kurulan kadın örgütleri gibi çeşitli konulardaki haberleri Uçan Süpürge'ye ulaştırmaktadır (S.Doğan, 2004, s.110). Bu proje, kadınlara ilişkin basında yer alan sansosyonel haber anlayışını ortadan kaldıracak, alternatif kadın haberciliği sergilemektedir. Kadınları “arzu nesnesi” ya da şiddet mağduru olarak göstermeye karşı çıkan bir çalışma olarak faaliyet göstermektedir. İnternet sitelerinde bu proje “Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğinin kurumsallaştırılması yolunda atılan yeni ve önemli bir adım” olarak nitelendirilmektedir.

KADININ SİNEMA DENEYİMLERİ: ULUSLARARASI KADIN FİLMLERİ FESTİVALİ

İlk kadın film festivalini 1998 yılında gerçekleştiren Uçan Süpürge, her yıl periodikleşen festivale, sinemaya emek vermiş yönetmen ve kadın sanatçıları görünür kılmayı amaç edinmektedir. Bu proje öncelikle, Türk sinemasının emekçi kadınlarını ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca her yıl festivalin bir konusu ve konduğu ya da konukları olmaktadır. Uluslararası olarak nitelenmesinin nedeni Türk filmleri dışında yurt dışından gelen konuk ve filmleri de Türk kadınlarına tanıtmaktır.

Bu festivalin diğer bir özelliği de yapılan “Kısa Film Öyküsü Yarışması” ve atölye çalışmaları sonrasında genç sanatçıların “kadın” konulu eserlerinin değerlendirilmesidir. Film festivali kapsamındaki filmler, Ankara'nın çeşitli yerlerinde kadın izleyicilerle buluşmaktadır. Ayrıca birçok kurum ve kuruluşla ortaklaşa düzenlenen belgeleme, arşiv ve sergi gibi faaliyetlerle de kadın sinema arşivi oluşturulmaktadır.

Ecevit ve Kaydam'ın Uçan Süpürge serüvenini anlattıkları yazıda festivale ilişkin kendilerine yönelttikleri eleştiride “... dışarıya en fazla yansıyan etkinliği olan Kadın Filmleri Festivali'ni gerçekleştirir olması, kadın kuruluşları alanında iletişimi güçlendirme yönündeki “daha gösterişsiz” çalışmalarını gereğinden fazla arka planda bıraktı. ..Süpürge, profesyonel düzeyde festival yapan bir kuruluş olarak algılandı” demektedir. Bunun da diğer kadın sivil kuruluşlarla aralarına mesafeler koyduğunu belirtmektedirler. Ancak kadının kamusal alanda harcadığı emeğin görünür kılınması kadın hareketinin temel amaç ve hedeflerinden değil midir? Bu anlamıyla Festivalin etkinliklerini, -düşsel yaratıcılıkları ile senaryolar yazan kadın sanatçıların, gözlemleriyle ekrana kadın bakışını katan kadın yönetmenlerin, oyunculuklarıyla yer

alan kadın sinema emekçilerinin arşivlerini hazırlamak, gösterileriyle anmak, hatırlatmak çabasıdan dolayı- kadın bilincine katkı olarak görmek gereklidir. Büyük çabalarla getirilen ve gösterilen birçok filmin kadınların zihninde kendi deneyimlerini görsel olarak hatırlattıklarını da düşünmek lazımdır. Bu nedenle festival, kadınlar arasında ulusal ve uluslararası iletişim ve etkileşim açısından önemli bir adım olarak görülmelidir. Türk kadınına diğer toplumlardaki kadınların sorunlarıyla farklılıkları olmadığını göstererek, kadın hareketinin evrenselliği de vurgulanmış olmaktadır. Ankara ve dışındaki gösterimlerde kadın izleyicilerin tepkilerini anlatan haberler bunun örnekleridir (Bkz. Uçan Süpürge Web sitesi).

KÖPRÜLER KURDUK – PATİKALARDAN YOLLARA ÇIKTIK

Uçan Süpürge için bu iki proje de, Ankara dışındaki diğer kadın sivil toplum kuruluşlarıyla bağlantıyı sağlayan bir adım olarak nitelendirilmektedir. Özellikle Anadolu'nun çeşitli illerinde düzenlenen eğitim çalışmaları ve toplantılarla farklı, yerel kadın deneyimlerinin aktarılması sağlanmaktadır. Bu deneyimlerin aktarılması ve yaygınlaştırılması işlevinin, sivil kadın örgütlenmesinin bütünleştirilmesi için önemli bir adım olarak görülmesi gereklidir.

“Köprüler Kurduk” projesi, “farklı il ve bölgelerdeki kadınların, tüm farklılıklarına karşın ‘kadın’ ortak paydasında buluşmaları ve birbirlerine deneyimlerini aktarmaları için ortam yaratmak; kadınları yerel yönetimlerle buluşturarak sorun, talep ve beklentilerini dile getirmelerine yardımcı olmak” amacını taşımaktadır. Proje kapsamında her kesimden kadının katıldığı film gösterimi yapılmaktadır. Bu etkinlikte, ziyaret edilen illerde valilik ve belediyenin katkılarıyla, iki film gösterilmekte ve kadınlarla sohbetler edilmektedir. Bu sohbet toplantıları kadın bilincini yükseltme toplantıları olarak nitelendirilmelidir. Çünkü görsel anlatım her zaman için, kendi deneyimleriyle benzerlikleri daha çabuk farkettilen bir anlatım şeklidir ve akıllarda daha net olarak kalır. Bu nedenle bu proje kadınların kendi deneyimlerinden yola çıkarak kadın sorunlarını ve çözümlerini düşünmelerini sağlamaktadır. Ayrıca bu toplantılarda kadınlara, kendi yaşamları hakkında söz söyleme haklarının bilincinde olma yetisinin de verildiğini düşünmek gereklidir.

Diğer proje Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen “Patikalardan Yollara” Ekim 2003'te Türkiye'nin 7 bölgesini temsilen; Çanakkale, Eskişehir, İzmir, Mardin, Mersin, Samsun ve Van olmak üzere 7 ilde başlatılmıştır. Bu projenin amacı; “yerel kadın sivil toplum kuruluşları, Uçan Süpürge'nin yerel kadın muhabirleri ve yerel yönetimler arasında işbirliğini arttırmak, diyalog ve yeni ortaklıklar yaratılması yoluyla Türkiye'de sivil toplumun gelişimini sağlamak” olarak belirtilmiştir (Bkz. Uçan Süpürge Web sayfası).

“Patikalardan Yollara” projesinin ilk eğitici eğitimi, 8-10 Ekim 2004 tarihleri arasında Ankara'da yapılmıştır. Söz konusu 7 ildeki Uçan Süpürge muhabirleri ve kadın sivil toplum kuruluşu temsilcisinin katılımıyla gerçekleştirilen eğitim yapılmıştır. Ankara'da yapılan eğitim seminerinin ardından kendi illerine dönerek projenin uygulanma aşamasını başlatan yerel temsilciler ve yerel kadın muhabirler, illerindeki diğer kadın kuruluşlarına edindikleri bilgileri aktarmışlardır. Proje, Ankara'da yapılan ilk eğitime katılan yerel temsilcilerin bu eğitimi kendi illerinde en az 20 kadın kuruluşu temsilcisine aktarmasını öngörmektedir. Bu projeye, kadın sivil kuruluşları ve kamu kurum ve kuruluşları arasında oluşturulabilecek işbirliği ve koordinasyonla birlikte, kadınların yerel sorunlarına üretilen çözümlerde ivedi önlemlerin alınmasına yardımcı olunacaktır.

SONUÇ OLARAK

1980 sonrası Türkiye'deki kadın hareketi örgütlenme biçimini, diğer izmlerden farklı olmak adına, oturtamamış ve "yapısızlığın despotluğuna", kişisel insiyatifi, üretkenliği sınırlayan "kollektif irade" ye sahip olduğu için kalıcılığını temellendirememiştir. Ancak bu yapısızlığa, iletişimsizliğe rağmen feminizmin özgül mücadele alanının meşruluğunu başarmış bir hareket olmuştur (Savran G., Tura N., 1994, s.86-89). 1990'lara gelindiğinde kadın hareketi, eylem düzeyinde yitirdiği dinamizmini, yayın ve kadın araştırmaları alanında sürdürmeye devam etmektedir. Aynı zamanda günümüzde hareket döngüsel bir süreç yaşamaktadır. 1980'li yıllarda kadınların eşitliğine ilişkin adımlarının atılmasına ve kadın sorunlarının bilincinin oluşturulmasına çalışılmıştı. 1990 sonrası çalışmalar ise, daha geniş kapsamlı, farklı konularda çeşitlilikle kadın bilincinin, kadın kimliğinin, yaşananların günümüze aktarımı şeklinde görünmektedir. Bu günlerde de, kadınların sorunlarına ilişkin önlemlerin alınmasına ilişkin çalışmalara ve örgütlenmelere devam edilmektedir. Kadınların eşitliği bilincinin oluşturulması temel çıkış noktasıyla, farklı alanlarda kadınlara yönelik politikalarda etkin olmak, mevcut sisteme alternatif önerilerde bulunmak, yönetimleri, alınan kararları, yasal düzenleri ve uygulamalarını izleyerek aksayan yönleri bulmak, bunların düzeltilmesi için gerekli öneriler etrafında kitleliliği ve örgütlülüğü sağlamak kadın sivil toplum kuruluşlarının varoluş koşullarını oluşturmaktadır. Türkiye'de 1980'li yıllar ve sonrasındaki kadın örgütlenmelerinin mücadelelerine baktığımızda, kadınlara gerek özel alanda, gerekse kamusal alanda görünür olma bilincini vermek üzerine odaklanmıştır. Bu mücadeleler, günümüz Türkiye'sinin yasalarındaki değişikliklerle ve yürütme mekanizmalarındaki uygulamalarla, aile içi ve dışı ilişkilerin sorgulanmasıyla, medyada kadınlara yönelik programların ve işlenen konuların çeşitliliğinin çoğalmasıyla haklılıklarını göstermektedir. Mücadele etmenin haklılığıyla güç alan günümüz kadın sivil kuruluşlarında yer alan kadınların, 1980'lerden gelen bilgi ve deneyimlerinin önemini de unutmamak gereklidir.

Kadın sorunları hakkında bilgi ve deneyim birikimi olan gönüllü kadınların oluşturduğu, kadın sorunlarına duyarlı, kamuoyu oluşturmayı amaçlayan, gerektiğinde proje ve hedeflerini uygulayabilmek için kamu kurum ve kuruluşlarıyla işbirliği yapan Uçan Süpürge, uluslararası alanda Türkiye'deki kadın hareketinin bir temsilcisi olarak hareket etmektedir. Gönüllük esasına dayalı olarak bilgi ve deneyimleriyle, kadın sivil kuruluşlarını bilgilendirmek için kitle iletişim araçlarını kullanabildikleri ve bu alanda iktidar talebiyle değil, bütünleştirme talebiyle oldukları için, kendilerini sivil toplum kuruluşu olarak tanımlamakda haksız değillerdir. Uçan Süpürge'nin iletişim ve etkileşim işlevinin kadın hareketini bütünleştirici bir işlev olduğunu vurgulamalıdır.

Kadın sivil toplum kuruluşlarının spesifik alanda çalışması daha işlevsel olmaktadır. Her kadın örgütlenmesinin tek bir hedef -kadın eşitliği- etrafında toparlanıyor oluşu doğru bir amaçtır, ancak bu hareketi farklı alanlarda temsil ederek oraya yoğunlaşmanın hareketin yaygınlaşması için önemli olduğunu da belirtmek gerekir. Uçan Süpürge'nin iletişim ve etkileşim işlevini üstlenmeleri ve en iyi şekilde yapmak için ürettikleri projeleri bu anlamda çok önemlidir. Çünkü yukarıda açıkladığımız her proje mevcut kadın sivil toplum kuruluşları arasında, 1990'larla ortaya çıkan iletişimsizlik problemini çözmeye yönelik üretilmiştir. Bu anlamda da yerel sorunlardan yola çıkarak, ülkenin genelindeki kadın sorunlarına ilişkin ortak politikaların üretilmesinde kaybedilen iletişim ağı kurabilecektir. Aynı zamanda benzer sorunlarla yerel anlamda yürütülen kampanyaların ortaklığı sağlanabilecek, ortak

hareket etmek için örgütlenme bilinci tekrar yerleşecek, birbirlerine destek mekanizmaları oluşturulabilecektir. Bütün bu çabalar, 1980 sonrası kadın hareketinin eleştirilen yönlerinin, bugüne ilişkin olarak, kadın sivil toplum kuruluşlarında ortadan kalkmasını, doğru politikaların üretilmesini ve örgütlenmenin yapılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Belge, Taciser (1998), “İnsan Hakları ve Yurttaşlık Çalışma Grubu”, **Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları**, Sempozyum Bildirileri, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Doğan Selen, Halime Güner (2004) “Uçan Süpürge Kadın İletişim Merkezi ve Yerel Kadın Muhabirler Ağı Projesi”, **Sivil Toplum Dergisi**, Yıl:2, Sayı: 8, Ekim-Aralık.
- Kardam Filiz; Yıldız Ecevit, (2002) “ 1990’ların Sonunda Bir Kadın İletişim Kuruluşu: Uçan Süpürge”, **90’larda Türkiye’de Feminizm**, Der: Aksu Bora, Asena Günel, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kuçuradi, İonna (1998), “Sivil Toplum Kuruluşları: Kavramlar” **Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları**, Sempozyum Bildirileri, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Sallan-Gül S., Aksu-Coşkun Z.(1998), “1980’lerin Sivil Toplum Anlayışı ve Gönüllü Kadın Kuruluşları Üzerine Bir Çalışma”, **20. Yüzyılın Sonun Kadınlar ve Gelecek**, TODAİE Yayınları, Ankara.
- Savran Gülnur, Tura Nesrin (Temmuz 1994), “Feminizmin On Yılı”, **Sınıf Bilinci 15**.
- Tekeli Şirin (1993), “1980’ler Türkiye’inde Kadınlar”, **1980’ler Türkiye’inde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**,İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tekeli Şirin (1998), “Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelenmesi Üzerine Bir Deneme”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Türk Tarih Vakfı, İstanbul.
- www.ucansupurge.org internet sitesi

KÜRESEL EŞİTLİK VE KÜRESEL EŞİTLİĞİ SAĞLAMADA KADININ VE KADIN ÖRGÜTLERİNİN ROLÜ

Melek GÜNDOĞAN

Kadınlarla Dayanışma Vakfı (KADAV)

İzmit Yeni Adım Sitesi Koordinatörü.

Nihal Şirin PINARCIOĞLU

KADAV- İş ve İstihdama Hazırlama ve

Yönlendirme Birimi Sorumlusu.

GİRİŞ

Küresel eşitlik kavramını; insan haklarının, eşitliğin ve adaletin küreselleştirilmesi olarak tanımlamak mümkündür. Küresel eşitlik için, öncelikle tüm insanların eşit yaşama koşullarına sahip olması ve bunun için de ilk olarak ülkeler arası eşitliğin sağlanması gerekmektedir.

Ülkeler arası eşitsizlik, dünyanın en temel sorunlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. “Birinci, ikinci ya da üçüncü dünya ülkeleri” gibi net sınıfsal tanımlamaların yapıldığı günümüzde, sorunu aşabilmenin ilk ve en önemli adımı, geri kalmış tüm ülkelerin sosyo-ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirebilmeleridir. Sosyo-ekonomik kalkınma da yine bir eşitliğin sağlanması ile koşut gelişebilir: “kadın ve erkek eşitliği”...

Geri kalmış ülkelerin genelinde; kadınlar, işgücü piyasasına girmek için gerekli olan destekleyici mekanizma ve koşullardan büyük oranda yoksundur. Türkiye özelinde de durum aynıdır: Kadınların işgücüne katılımının, toplumsal kalkınma için önemli olduğu kabul edilmekle birlikte, işgücüne katılım oranları düşüktür ve yıllara göre sürekli bir azalma göstermektedir. Gerek toplumsal cinsiyet eşitsizliği, gerek yanlış merkezi politikalarından kaynaklanan bölgelerarası sosyo-ekonomik eşitsizlik ve gerekse tüm bunların bir sonucu olarak ortaya çıkan göç ve yoksulluk kadınları ekonomik, toplumsal ve siyasal açıdan zayıflatmaktadır. Bu sorun, kadınların giderek eve kapanmasına, çalışma yaşamının dışına itilmesine neden olmaktadır. Kamusal alandan uzaklaştırılan kadın, toplumun gelişimine de doğal olarak bir katkı sağlayamaz. Toplumun yarısını oluşturan kadınların sosyo-ekonomik kalkınmaya katkılarının olmaması, kuşkusuz kalkınma sürecinin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olur.

Bu bağlamda küresel eşitlik, sosyal kalkınma ile sosyal kalkınma ise kadınların üretim sürecine dâhil olabilmeleri ile mümkündür. Küresel eşitlik, sosyal kalkınma, üretim sürecinde kadınların yer almamasının önemli nedenlerinden biri de Toplumsal Karar Alma Mekanizmalarında kadınların yer almamasıdır. Kadınların bu durumun farkına varabilmelerinde en önemli rol ise, kadın örgütlerine düşmektedir. Çeşitli alanlarda faaliyet gösteren kadın örgütlenmeleri, kadınların bir araya gelerek dayanışma göstermelerine, haklarına sahip çıkmalarına, bilgiye ulaşmada kadının önündeki engelleri kaldırmada yardımcı olmaktadır. Kadın Örgütlenmesi çözümü kolaylaştırabilecek en etkili yöntemdir.

Küresel eşitlik ve küresel eşitliği sağlamada kadının ve kadın örgütlerinin önemi üzerinde duracak olan bu çalışma, konuyu, dünya ve Türkiye bazında ele alıp “İnsanlık İçin Küresel Kadın Şartı”nı da gündeme getirecektir.

1- KÜRESEL EŞİTLİK

Küresel eşitlik kavramını; insan haklarının, eşitliğin ve adaletin küreselleştirilmesi olarak tanımlamak mümkündür.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca 10 Aralık 1948 günü kabul edilen *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*, giderek artan ulusal ve uluslararası önlemlerle gerek üye devletlerin halkları ve gerekse bu devletlerin yönetimi altındaki ülkelerin halkları arasında bu hakların dünyaca etkin olarak tanınmasını ve uygulanmasını sağlamayı amaçlamaktadır. *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi* ile tüm dünya insanların eşit zeminlerde yer almaları hedeflenmiştir.

Bildirgenin özellikle ilk iki maddesi, insanlar arası eşitliğin mutlak olduğunun altını çizmektedir:

“Madde 1- Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.

Madde 2- Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, *doğuş* veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir.

Ayrıca, ister bağımsız olsun, ister vesayet altında veya özerk olmayan ya da başka bir egemenlik kısıtlamasına bağlı ülke yurttaşı olsun, bir kimse hakkında, uyruğunda bulunduğu devlet veya ülkenin siyasal, hukuksal veya uluslararası statüsü bakımından hiçbir ayırım gözetilmeyecektir.”¹

Son yirmi yılda dünya, insan hakları alanında yeni bir dönemin başlangıcına tanıklık etmiş, uluslararası hukuk ve uluslararası kamuoyunun ağırlığı giderek artmıştır. Çağdaş insan hakları hareketi, insan hakları idealinin geliştirilmesinde önemli atılımlar gerçekleştirmiştir. Hareket, işkenceyi kınayan ve kadınlarla çocukların haklarını koruyan yeni uluslararası sözleşmeler yaratmıştır.²

Küresel eşitlik, kıtalararası eşitlik ile, kıtalararası eşitlik ülkelerarası eşitlik ile, ülkelerarası eşitlik geri kalmış ülkelerin sosyo-ekonomik kalkınmayı gerçekleştirebilmeleri ile mümkün olacaktır. Ancak tüm bunlar, kadınların sosyal kalkınma sürecine dahil olmaları, dahası kadınların ikincil konumdan erkeklerle eşit konuma gelmeleri ile mümkün olacaktır. Yani Ataerkil Sistem’in yok oluşu ile gerçekleşecektir.

Küreselleşen dünyada, insan nüfusu hızla artarken, insanların dünya gelirinden aldıkları paylardaki çarpıklıklar giderek artmaktadır. Dünyada adil gelir dağılımı/paylaşımı yoktur. Hızla kalabalıklaşan ve küreselleşen dünyamızdaki çarpıklıklardan dolayı günde 1\$’dan dan az gelire 1,3 milyar insan ve 2\$’dan dan az

¹ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Birleşmiş Milletler, Aralık 1948, http://www.un.org.tr/doc_pdf/h_rights_turkce.pdf

² İnsan Haklarında Yeni Taktikler Projesi, *İnsan Haklarında Yeni Taktikler: Aktivistler için Bir Kaynak*, (Çev. Hilal Akyüz), Helsinki Yurttaşlar Derneği: İstanbul, 2004, s.8–12.

gelirle 3 milyar insan yaşam savaşı vermektedir. Günde 1\$'dan az gelirle geçinmek zorunda kalanların %70'i kadın ve çocuklardır.³

2- KADIN-ERKEK EŞİT(SİZ)LİĞİ

Tarih öncesi ilk dönemlerde erkek, kara ve deniz avcılığı yaparken, kadın, yavrularını beslemek ve korumakla meşguldür, geleceği düşünür. Çocukları büyüten, kararları öncelikle alan, tabuları seçen, tabiatın sırlarını çözüp bilen kadındır; ona saygı gösterilir ve ondan korkulur. Erkek bu üstün vasıfların değerini bilir, kadının kesin buyruklarına boyun eğer; sosyal ve entelektüel bakımdan, kadın erkeğe en azından eşittir.⁴

Anaerkil dönemde, kadın öncelikli bir otorite kurmuştur: soy zinciri kadın tarafından sayılıyordu ve çocuklar annenin kabilesinden oluyorlardı. Bakır, bronz ve demirin keşfi, madeni alet ve silahların yapımı, başlıca kâr ve varlığı sürdürme kaynağı hâline gelen savaş, erkeğin zaferini getirmiş, eski iş bölümünü alt-üst etti, kadının ev içi görevlerini ikinci plana atmıştır. Toplum kanunlarının, bundan böyle ekonomik görevleriyle bağdaşmasını isteyen erkekler neticede mücadeleyi kazanmışlardır.⁵ Anaerkillik yerini, erkeğin egemenliğine dayanan ataerkilliğe bırakmıştır. Geçici veya çoklu evlenmenin yerini, ancak erkeğin bozabildiği tek eşli evlenme (monogami) almıştır.

Monogami, bir seksin diğeri tarafından boyunduruk altına alınması ve tüm tarih öncesinde bilinmeyen, seksler arasındaki bir çekişmenin ortaya çıkması şeklinde belirmektedir. Tarihte görülen ilk sınıf çatışması, monogamide erkek ve kadın arasındaki çatışmanın gelişimiyle ve ilk sınıf baskısı, dişi cinsiyetin erkek cinsiyet tarafından zımla uğramasıyla aynı zamana gelmektedir.⁶ Bundan böyle, erkeğin üstünlüğü kurulmuştur. Erkek, kadını, bir iş aleti ve döl verme aracı olarak görmektedir.

Görüldüğü gibi eşitsizliğe dayalı sınıf çatışması tarihte ilk kez, cinsiyetler arasında olmuştur. Günümüzde de en önemli eşitsizliklerden biri cinsiyetler arasındaki eşitsizliktir. Kadınlar, neredeyse dünyanın her yerinde ikinci sınıf muamelesi görmeye devam etmektedirler. Az gelişmiş ülkelerde bu durum, katlanarak süregitmektedir. Bu ülkelerde erkekler tarafından ekonomik sorunlar bahane edilerek, durumun faturası adeta kadınlara kesilmektedir. Tüm şiddet çeşitlerinin kadınlara uygulanması neredeyse mubah duruma gelmiştir. Ne yazık ki devlet politikaları da bu durumu pekiştirmektedir. Oysaki yoksulluktan en çok etkilenen grup da çocuklarla birlikte kadınlardır. Dünya mülkiyetinin yalnızca yüzde 3'ünün kadınlara ait olması bunun en önemli kanıtıdır.

Özellikle geri kalmış ülkelerin çoğunda kadınlar toplumsal yaşamdan uzaklaştırılmaktadır. Erkek egemen kültürün bir ürünü olan bu cinsiyete dayalı ayrımcılık, geri kalmış ülkelerin ileriye doğru bir adım atamamalarının önündeki en büyük ketlerden biridir. Toplumsal alandan uzaklaştırılan kadın, gerek toplumsal gerekse aile içi baskılardan dolayı ev içine hapsedilmekte ve tüketici konumunda kalmaya

³ Prof. Dr. Muammer Kaya, "Ne Kadar Zenginiz/Fakiriz?", Şubat 2005, <http://www.kadinvizyon.com/article.php?aID=561>

⁴ Marks, Engels, Lenin, Stalin, *Kadın ve Marksizm*, (Çev. .Ö. Ufuk), Öncü Kitabevi: İstanbul, Şubat 1977, s.18.

⁵ a. g. e., s. 19-20.

⁶ Engels, Ailenin, *Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nden aktaran Marks, Engels, Lenin, Stalin, *Kadın ve Marksizm*, (Çev. .Ö. Ufuk), Öncü Kitabevi: İstanbul, Şubat 1977, s. 20.

adeta zorlanmaktadır. Ülkenin müspet değişimine, toplumun yarısını oluşturan kadınların katkılarının engellenişi, aslında bu değişimin de engellemesi ile aynı anlama gelmektedir.

3- SOSYO-EKONOMİK KALKINMA VE KADIN

Az gelişmiş bir ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmayı gerçekleştirebilmesi, ekonomik alanda güçlenmesini ve sosyal refah düzeyinin artmasını sağlamaktadır. Sosyo-ekonomik kalkınmaya, toplumun yarısını oluşturan kadınların katkısının olması büyük önem arz etmektedir. Çünkü ülke nüfusunun yarısını oluşturan kadınların katkısı olmaksızın gerçek anlamda bir sosyal kalkınmadan söz edilemez. Ne var ki gerek az gelişmiş ülkelerde, gerekse Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ve hatta gelişmiş ülkelerde kadının sosyo-ekonomik kalkınma sürecine dahil edilmesi göz ardı edilmektedir. Kadınlar, toplumsal ve kamusal alanın dışına itilmişlerdir. Kadının bu ikincil konumu, yok sayılması, çalışma yaşamında yeterince yer almamaları, o ülkenin sosyo-ekonomik kalkınması açısından olumsuz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır..

İstatistiklerin de ortaya koyduğu gibi, Türkiye’de kadınların işgücüne katılma oranı gittikçe azalmaktadır. Bu oran 1990 yılında yüzde 34 civarındayken, 2002 yılında yüzde 27’ye ve 2004 yılında da yüzde 26’ya düşmüştür. Kadınlar çoğunlukla ya tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak ya da enformel sektörde çok düşük ücretlerle istihdam edilmektedirler.⁷

Genel olarak kadınların işgücü piyasasına girememe nedenleri şu başlıklar altında toplanabilir:⁸

- **Kadınların Eğitim Düzeylerinin Düşük Olması**
2004 Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Raporu’na⁹ göre; ilk, orta ve yüksek eğitimde kız çocuklarının okullaşma oranları yüzde 68’dir ve bu oran Türkiye’yi dünya sıralamasında 110’uncu sıraya itmiştir. Bu durumda Türkiye’de 600.000’den fazla okul çağındaki kız çocuğu eğitim olanaklarından yararlanamamaktadır.
- **Kadınların Ücretlerinin Düşük Olması**
2004 Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Raporu hesaplamalarına göre, Türkiye’de kadınlar, erkeklerin kazandığı ücretin ancak yüzde 60’ını kazanmaktadır. Kadın haklarının çok ileri düzeylere ulaştığı AB ülkelerinde bile kadınlar hala eşit işe eşit ücret alamamaktadır.
- **Kadınların Ev ve İş Yaşamlarını Uyumlaştırmalarına Yardımcı Olacak Destekleyici Mekanizmaların Bulunmaması**
Cinsiyete göre ev içi üretim faaliyetlerine ayrılan zamana ilişkin verileri ortaya koyan bir çalışma¹⁰, çalışan kadınların ev içi üretim faaliyetine günde ortalama

⁷ Ayrıntılı bilgi için bakınız 2004 Hanehalkı İşgücü Verileri, DİE, www.die.gov.tr

⁸ ŞENOL, Nevin; Ceren İSAT ve Aysun SAYIN, *Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecini İzleme Programı-Kadınlar ve Erkekler İçin Eşit Fırsatlar: Türkiye*, İstanbul Politikalar Merkezi: İstanbul, Aralık 2004, s. 84–85

⁹ İnsani Kalkınma Raporu, Birleşmiş Milletler, 2004

¹⁰ KASNAKOĞLU, M.; DAYIOĞLU, Erdil, “Türkiye’de Ev İçi Üretim Değeri”, Türk İş Yıllığı, Cilt 2, 1997, Ankara’dan aktaran ŞENOL, Nevin; Ceren İSAT ve Aysun

2 saat 43 dakika ayırdığı, buna karşılık, erkeklerin 54 dakika ayırdığını göstermektedir. Kadınların dışarıda da çalışması durumunda bile ev, aile, çocuklar ve diğer aile fertlerinin her türlü bakımını zorunlu kılan toplumsal rol dağılımı, çalışan kadınların dışarıda çalışmayı ikinci bir yük şeklinde hissetmelerine neden olmaktadır. Bu da pek çok kadının ev dışında çalışma yaşamına katılamamalarına veya işten ayrılmalarına yol açan önemli sebeplerden birini oluşturmaktadır.

- **İşyerinde Cinsel Taciz**
“İş Yaşamında Üst Yönetim ve Siyasette Kadın” araştırması¹¹, çalışan kadınların yüzde 14 ila 15’inin işyerinde cinsel tacize uğradığını ortaya koymaktadır. Aynı araştırma, cinsel tacize uğrayan kadınların yarısının bu nedenle işten ayrıldığına da dikkat çekmektedir. Kadınların bedenleri ve cinsellikleri üzerindeki baskılar ve taciz, kadınları tüm kamusal ve ortak olanlardan olduğu gibi iş yaşamından da uzaklaştırmaktadır.
- **Aileden İzin Alamama**
Kadınların iş hayatına girişleri önündeki bir diğer engel de eşlerinden veya aile büyüklerinden izin alamamalarıdır. 2002 yılında yürürlüğe giren Yeni Medeni Kanun’a göre böyle bir izin alma zorunluluğu kalmamıştır, ancak yapılan bir çalışmada evlendikten sonra koca veya babalarının işi bırakma baskısıyla karşılaştıklarını belirten kadınların oranı yüzde 24’tür.¹² Ayrıca, ailedeki erkekler, eşlerinin, kız kardeşlerinin veya diğer kadın akrabalarının başka bir erkeğin yanında çalışmasını neredeyse bir namus meselesi haline getirmektedir. Bu durum çıkan yasaları işletemeyecek denli güçlü bir kabule ve geleneğe dönüşmüştür.

Görüldüğü gibi, kadınların iş yaşamında yeterince yer alamamalarının nedenleri genellikle geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine dayanmaktadır. İşgücüne katılmayan 100 kadından 69’u, işgücüne katılmama nedeni olarak "ev kadını" olmalarını ve “evdeki sorumlulukları ve işleri”ni göstermektedir.¹³ Bu durum hem kırdan hem de kentte kadının işgücüne katılımını azaltmaktadır. Gelir azlığı nedeniyle çalışmak zorunda olan kadın, sosyal güvencesi olmayan enformel sektöre kaymakta, düşük statü ve gelirli işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Kadın işgücünün kentte en çok istihdam edildiği sektör hizmetler sektörüdür. Bu sektördeki iş alanlarından bazıları özellikle "kadınlar için uygun alanlar" olarak (öğretmenlik, hemşirelik, bulaşıkçılık gibi) toplumsal kabul görmektedir.¹⁴

SAYIN, *Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecini İzleme Programı-Kadınlar ve Erkekler İçin Eşit Fırsatlar: Türkiye*, İstanbul Politikalar Merkezi: İstanbul, Aralık 2004, s. 84–85.

¹¹ http://www.bianet.org/2004/04/01_k/32144.htm

¹² *Çalışmaya Hazır İşgücü Olarak Kentli Kadın ve Değişimi*, KSSGM Yayınları: Ankara, Ağustos, 1999, s.109.

¹³ www.kssgm.gov.tr/uaicevap.html

¹⁴ Nihal Şirin Pınarcıoğlu, *Kocaeli Kadın İşgücü İhtiyaç Analizi Araştırması*, KADAV: İzmit, Eylül 2005, s. 8.

Kadın işgücünün yer aldığı bir diğer sektör olan sanayi sektöründe, özellikle imalat sanayii halen kadın işgücünün oldukça sınırlı olduğu bir sektör olma özelliğini korumaktadır. Oysa imalat sanayiinin emek yoğun dallarında, kadınlar düşük ücretli işgücü olarak tercih edilmektedirler. Her iki sektörde de, özellikle kayıt dışı işyerlerinde, yoğunlukla kadın ve çocuk işgücü her türlü sosyal hak ve güvenceden yoksun şekilde çalıştırılmaktadır.

Bu durum büyük ölçüde gelir dağılımına da yansımaktadır. Kadın ve kız çocuklarının, yaşamlarının her alanında gelir dağılımındaki bozulmadan en fazla etkilenen grup olduğu açıktır.¹⁵

Kadınların her alanda özellikle de çalışma yaşamında yer alabilmeleri sosyo-ekonomik kalkınmayı gerçekleştirebilmek için son derece önemli ve gereklidir.

4- CİNSİYETE DAYALI AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİNDE KADIN VE KADIN ÖRGÜTLERİNİN ROLÜ

Son dönemlerde peş peşe yayımlanan raporlar, Türkiye'deki Toplumsal Cinsiyet ayrımcılığını net bir şekilde ortaya koymaktadır. OECD ülkeleri arasında da Türkiye, yüzde 26'lık bir oran ile kadın istihdamında son sırada yer almıştır. Avrupa Birliği Lizbon Hedefleri'ne göre bu oranın yüzde 60 olması gerektiğini düşündüğümüzde, kat edilmesi gereken yolun da ne kadar uzun olduğu ortaya çıkmaktadır. Dünya Ekonomik Forumu'nun yayımladığı Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu'nda Türkiye, incelemeye alınan 58 ülke içinde 57'nci olmuştur.

Türkiye, ekonomik katılım – ekonomik fırsatlar – siyasal temsil oranı – eğitime erişim gibi kıstaslar temel alındığında, derin bir “Toplumsal Cinsiyet Uçurumu” yaşamaktadır. Sağlık hizmetlerinden yararlanma konusunda da yapması gereken çok şey vardır. Türkiye'de kadınların dövülüp öldürülmemeleri, işten atılmamaları, eşit işe eşit ücret almaları, sigortalı olmaları, aday listelerinin sonuna yazılmamaları, eğitim fırsatlarından yararlanmaları, kanun önünde eşit muamele görmeleri için adımlar atılması gerekmektedir. Bu konuda, özellikle kadınlara ve kadın örgütlerine büyük görevler düşmektedir. Kadınların örgütlenerek etkili bir kamuoyu yaratmaları, baskı grubu oluşturmaları bu görevlerin başında gelmektedir. Örgütlenmenin bu noktada çok önemli olduğu aşikârdır; ancak bu iş, yalnızca kadın sivil toplum kuruluşlarının altından kalkacağı bir sorun da değildir. Uçurumun giderilebilmesi için bütçeden pay ayrılması, mecliste ve bakanlıklarda ilgili kurumların oluşturulması, kampanyaların hazırlanması ve uygulanması, tüm kamu görevlilerinin eğitimden geçirilmeleri gibi kapsamlı bir ulusal seferberlik gerekmektedir.¹⁶

Küresel eşitliği sağlamada, kilit noktalardan biri olan “kadın-erkek eşitliği”nin sağlanması için temel uluslararası düzenlemeler mevcuttur.¹⁷ Özellikle Türkiye'nin de taraf olduğu *Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)*, kadınlar açısından son derece önemli bir uluslararası sözleşmedir. Ancak uygulamada bu sözleşmenin başarısız olduğu görülmektedir. En son 2005'in ilk aylarında Birleşmiş

¹⁵ Devlet Bakanlığı (Güldal Akşit), TEBİAT (Turizm, Ekonomi, Bilimsel Araştırma ve Tanıtma Merkezi), VI. Ekonomi Zirvesi Konuşma Metni, 26 Eylül, 2004.

¹⁶ www.ka-der.org.tr, Mayıs 2005

¹⁷ ŞENOL, Nevin; Ceren İSAT ve Aysun SAYIN, *Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecini İzleme Programı-Kadınlar ve Erkekler İçin Eşit Fırsatlar: Türkiye*, İstanbul Politikalar Merkezi: İstanbul, Aralık 2004, s. 9.

Milletler (BM) Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) Komitesi, raporlarını incelediği, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu sekiz ülkede cinsel ayrımcılığa dayalı yasaların devam ettiğini ve bu ülkelerde kadınların ikinci sınıf vatandaşlar olarak klişeleştirilmelerine çokça rastlandığını kaydetmiştir.¹⁸

Diğer yandan çeşitli etnik, kültürel, dinsel, siyasal ve sınıfsal kökenlerden, farklı yaş ve cinsel tercihlerden gelen kadın gruplarının oluşturduğu bir hareket olan *Dünya Kadın Yürüyüşü*, 10 Aralık 2004 tarihinde Ruanda'nın başkenti Kigali'de *İnsanlık İçin Küresel Kadın Şartı*'nı kabul etmiştir.

İnsanlık İçin Küresel Kadın Şartı, sömürünün, ezilmenin, hoşgörüsüzlüğün ve dışlanmanın var olmadığı, doğruluğun, farklılıkların, bütün hak ve özgürlüklerin saygı gördüğü bir dünyayı inşa etme önerisidir. Şart, böyle bir dünyanın inşası için yaşamsal ilkeleri tanımlayan 31 beyanı kapsamaktadır. İnsanlık için Küresel Kadın Şartı 60 ülkeden kadın gruplarının katıldığı uzun bir danışma, tartışma ve görüşme sürecinin sonunda ortaya çıkmıştır. Şubat 2005 te başlayan Ekim 2005 te sona erecek olan **Dünya Kadın Yürüyüşü**'nde kadınlar Şart'a dünya turu yaptırılacaklardır. Yürüyüş esnasında, Şart hakkında halkı eğitme ve bilgilendirme faaliyetleri yapacaklar ve kendi seçilmiş temsilcilerini ve kamuoyunu sorgulayacaklardır.

Dünya Kadın Yürüyüşü, kadına yönelik şiddet ve yoksulluğun son bulması için çalışan taban gruplarını birleştiren uluslararası bir feminist eylem ağıdır. Yürüyüş 163 ülke ve bölgeden 5500 katılımcı gruptan oluşmaktadır. Şart'ın giriş bölümü şu şekildedir:

“ Biz kadınlar, kadınların ezilmişliğini kınamak, bu ezilmişliği ortadan kaldırmak ve adaletsizliği, savaşı, fetihleri ve şiddeti besleyen tahakküme, sömürüye, benmerkezciliğe ve dizginsiz kar arayışına son vermek için uzun süredir yürüyoruz.

Bizlerin ve büyükannelerimizin her kıtada yürütmüş oldukları feminist mücadele bizlere, kız ve oğlan çocuklarımıza ve bizden sonra dünyaya gelecek olan bütün kız ve oğlan çocuklarına yeni özgürlükler sağladı.

Bizler hem çeşitliliğin hem de bireyselliğin bir zenginlik kaynağı olarak kabul edildiği, diyalogun yeşerdiği, yazıların ve şarkılarla hayallerin çiçek açabildiği bir dünyâ kuruyoruz. Kuracağımız bu dünyanın en değerli zenginlik kaynağı insan olacaktır. Eşitlik, özgürlük, dayanışma, adalet ve barış da bu dünyanın ilerletici güçleridir. Bizler böyle bir dünyayı yaratacak güçteyiz. İnsanlığın yarısını biz oluşturuyoruz. Bizler hayat verir, çalışır, sever, yaratır, mücadele eder ve yaşamın tadını çıkarırız, yaşamın ve insan cinsinin sürdürülebilmesi için temel olan işlerin üstesinden geliriz, buna karşılık hala toplumdaki yerimiz küçümseyiyor.

Bizlerin bir parçasını oluşturduğumuz Dünya Kadın Yürüyüşü; ataerkilliği (patriarkayı) kadınları ezen bir sistem, kapitalizmi de bir azınlığın, kadın-erkek, büyük çoğunluğu sömürmesine neden olan sistem olarak görür.

Ataerkillik ve kapitalizm birbirini güçlendirmektedir. Her ikisi de ırkçılıktan, cinsiyetçilikten, kadın düşmanlığından, yabancı düşmanlığından, eşcinsel düşmanlığından, sömürgecilikten, emperyalizmden, kölelikten ve angaryadan kaynaklanmakta ve bunlarla el ele yürümektedir. Ayrıca kadınların ve erkeklerin özgürleşmesini engelleyen çeşitli köktencilikleri (fundamentalizmleri) beslemektedir. Yoksulluk ve dışlanma yaratmakta, insan haklarını, özellikle kadınların haklarını çiğnemekte ve insanlık ile gezegenin varlığını tehdit etmektedir.

¹⁸ www.ucansupurge.org.tr, Ocak 2005.

Böyle bir dünyayı reddediyoruz!

Sömürünün, ezilmenin, hoşgörü eksikliği ile dışlanmanın artık var olmayacağı, bütünlüğün, çeşitliliğin ve bütün İnsanların haklarıyla Özgürlüklerinin saygı göreceği bir başka dünya kurmayı, öneriyoruz.

Bu Şart eşitlik, özgürlük, dayanışma, adalet ve barış değerlerine dayanır.”¹⁹

İnsanlık İçin Küresel Kadın Şartı, örgütlenmenin, çok sesliliğin en güzel örneklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizde cinsiyet ayrımcılığının önlenmesine dair çalışmalarda kadın örgütlerinin oldukça önemli rolleri olmaktadır. Kadınlar tarafından oluşturulan TCK Kadın Platformu'nun yeni Türk Ceza Kanun'da otuz maddeyi kadın lehine değişmesini sağlayarak büyük bir başarıya imza atması, CEDAW Gölge Raporu'nu hazırlayan kadın örgütlerinin başarısı, Kadının İnsan Hakları Eğitimi'nin²⁰ gün geçtikçe yaygınlaşması, kadın örgütlerinin başarılı çalışmalarının birer ürünüdür ve en büyük eşitsizlik olarak karşımıza çıkan kadın-erkek eşitsizliğine son vermek adına oldukça önemlidir.

SONUÇ

Küresel eşitsizlik, dünyanın en temel sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerde sosyal refah düzeyi artarken ve gelir düzeyi yükselirken dünyanın büyük bir bölümü yoksulluk, yoksunluk ve açlık çekmektedir. Bu eşitsizlik ne yazık ki giderek daha da artmakta hatta dünya gelir dağılımında en büyük payı az sayıda çok uluslu şirketler almaktadır. Bu eşitsiz durum;

- Geri kalmış (geride bırakılmış) ülkelerin daha da yoksullaşmasına,
- Gelişmekte olan ülkelerin dünya gelir dağılımından daha az pay almalarına,
- İnsan yoksulluğu ve yoksunluğunun giderek artmasına,
- Ataerkil Sistemin daha da güçlenmesine,

neden olurken aynı zamanda, bölgesel savaşların sona ermemesine hatta bu savaşlara yenilerinin eklenmesine de neden olmaktadır.

Bu durum özellikle az gelişmiş ülkelerde kadınların, kamusal alana alınmamasını, giderek özel alana kapatılmasını beraberinde getirmektedir. Kadınlar son yıllarda artan örgütlülükleri ile bir yandan toplumsal karar alma mekanizmalarına katılmak için mücadele verirken öte yandan üretim sürecine katılmalarının adil ve de gelişmiş bir toplumu sağlayacağını görmektedir. “**Özel Olan Politik**” sloganı ile kadının kamusal alana girmek için mücadele ederek sosyal ve ekonomik anlamda güçlenmesi sosyo-ekonomik kalkınmaya büyük katkı sağlayacaktır.

Sosyal refah devleti olmanın gereği, kadının bu mücadelesinde önündeki engellerin kalkması için yasal düzenlemeleri yapmak ve kadın lehine pozitif ayrımcılığı uygulamak olacaktır. Küresel eşitliğin sağlanması, yoksulluk ve yoksunluğun olmadığı bir dünya ancak böyle mümkün olacaktır.

¹⁹

<http://www.tmmob.org.tr/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=556>

²⁰ Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Vakfı'nın vermiş olduğu bir eğitim.

KAYNAKÇA

- KSSGM, *Çalışmaya Hazır İşgücü Olarak Kentli Kadın ve Değişimi*, KSSGM Yayınları: Ankara, Ağustos, 1999.
- Devlet Bakanlığı(Güldal Akşit)TEBİAT (Turizm, Ekonomi, Bilimsel Araştırma ve Tanıtma Merkezi) VI. Ekonomi Zirvesi Konuşma Metni, 26 Eylül, 2004.
- BM, *İnsani Kalkınma Raporu*, Birleşmiş Milletler, 2004
- ŞENOL, Nevin; Ceren İSAT ve Aysun SAYIN, *Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecini İzleme Programı-Kadınlar ve Erkekler İçin Eşit Fırsatlar: Türkiye*, İstanbul Politikalar Merkezi: İstanbul, Aralık 2004.
- DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2004, www.die.gov.tr
- DİE, 2004 Hanehalkı İşgücü Anketi, www.die.gov.tr
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Birleşmiş Milletler, Aralık 1948, http://www.un.org.tr/doc_pdf/h_rigths_turkce.pdf
- İnsan Haklarında Yeni Taktikler Projesi, *İnsan Haklarında Yeni Taktikler: Aktivistler için Bir Kaynak*, (Çev. Hilal Akyüz), Helsinki Yurttaşlar Derneği: İstanbul, 2004.
- Prof. Dr. Muammer Kaya, "Ne Kadar Zenginiz/Fakiriz?", Şubat 2005, <http://www.kadinvizyon.com/article.php?aID=561>
- Marks, Engels, Lenin, Stalin, *Kadın ve Marksizm*, (Çev. .Ö. Ufuk), Öncü Kitabevi: İstanbul, Şubat 1977.
- Nihal Şirin Pınarcıoğlu, *Kocaeli Kadın İşgücü İhtiyaç Analizi Araştırması*, KADAV: İzmit, Eylül 2005.
- Bianet, www.bianet.org.tr
- Kadın Adayları Destekleme Derneği, www.ka-der.org.tr
- Uçan Süpürge, www.ucansupurge.org.tr
- Türkiye Mimar ve Mühendisler Odası Birliği, <http://www.tmmob.org.tr>

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15-16 Ekim Çanakkale

**EVRENSEL KADIN HAKLARININ TÜRKİYE’DE
GÜÇLENMESİNDE BAROLARIN ROLÜ: SİVİL TOPLUM
KURULUŞU OLARAK TÜBAKKOM VE KADIN HAKLARI
KOMİSYONLARI**

Yrd.Doç.Dr. Nejat DOĞAN
Erciyes Üniv. İ.İ.B.F.
Yrd.Doç.Dr. Hayrettin EREN
Erciyes Üniv. İ.İ.B.F.

I. GİRİŞ:¹

“Küresel eşitlik” konusu kapsamında irdelenmesi gereken en önemli konulardan biri, belki de birincisi, insan haklarıdır. Küreselleşme kavramının ekonomik olduğu kadar sosyal ve etik nedenleri ile sonuçları da bulunmaktadır; ancak literatürde küreselleşmenin genellikle ekonomik, finansal ve mali boyutları üzerinde durulmakta, olumlu olabilecek yanlarından çok, olumsuzluklarına işaret edilmektedir. Bu nedenle bildiri, küresel eşitlik konusu dahilinde kadın hakları (KH) ve daha spesifik olarak da, bu hakların Türkiye’de güçlenmesinde baroların KH komisyonlarının rolü üzerinde duracaktır. Türkiye Barolar Birliği Kadın Hakları Komisyonu (TÜBAKKOM) ve barolar KH komisyonları, kapsamlı ve çok çeşitli faaliyetleri ile en az iki açıdan küresel eşitliğe katkıda bulunmaktadır. Birincisi, Türkiye’de kadın-erkek eşitliğinin sağlanması; diğeri de ülkemiz kadınları ile özellikle kadın haklarının daha gelişmiş olduğu diğere ülke kadınları arasında eşitliğin sağlanmasıdır. Tabii ki, kadın hakları konusundaki tüm çalışmaların gerçek amacının insan haklarını geliştirmek olduğu göz önüne alındığında, aslında baroların hem Türkiye hem de uluslararası düzeyde insan hakları açısından küresel eşitlik yönünde faaliyette bulunduğu da savunulabilir.

Kadın hakları konusunda Türkiye’de özellikle 1990’lı yılların başından itibaren önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Anayasamızda her ne kadar pozitif ayrımcılık ilkesine yer verilmese de, eski Türk Ceza Kanunu ve eski Türk Medeni Kanunu’nun kadınlar aleyhine olan birçok hükmü bu kanunların yeni düzenlemelerinde yer almamış; Ailenin Korunması Kanunu ile Aile Mahkemeleri Kanunu çıkarılmış ve bu kanunların işleyişindeki aksaklıklarda ilerleme sağlanmıştır. Bunların ötesinde, kadın haklarının toplumumuzda öğretilmesi ve benimsenmesi ile bu hakların bizzat yaşama geçirilmesi yönünde adımlar atılmıştır. Tüm bu gelişmelerde TÜBAKKOM, barolar ve özellikle barolar KH komisyonlarının önemli etkisi olmuştur. Aşağıda öncelikle baroların ve barolar KH komisyonlarının birer sivil toplum kuruluşu olduğu savunulacaktır. TÜBAKKOM’un kuruluş süreci ve amaçlarına değinildikten sonra, gerek TÜBAKKOM gerekse barolar KH komisyonlarının Türkiye’de evrensel kadın haklarının güçlenmesi amacıyla yürüttükleri faaliyetler açıklanacaktır. En sonda söyleyeceğimizi başta söylesek, büyük sorunlara karşın, evrensel kadın haklarının Türkiye’de güçlenmesi için gösterdikleri çabalar ve bugüne kadar yaptıkları hizmetler

¹ Bu bildirinin hazırlanmasındaki katkılarından dolayı, Kayseri Barosu Kadın Hakları Komisyonu Başkanı Avukat Behiye Köse’ye ve Komisyon’un diğere üyelerine teşekkür ederiz.

için TÜBAKKOM ve barolar KH komisyonları takdir edilmeyi hak etmektedir. Bu görüşteki temel çıkış noktası ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin kadın-erkek eşitliği üzerine kurulduğu ve hem bu eşitliği sürdürmek hem de gerekli alanlarda ilerletmek amacını güttüğü düşüncesidir.

II. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI OLARAK BAROLAR VE BAROLARIN KADIN HAKLARI KOMİSYONLARI:

Barolar toplumumuzda genelde yarı-resmi veya tamamıyla resmi bir kurum olarak algılanmaktadır. Avukatlık Kanunu Madde 76'da baroların "kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşu" olarak tanımlanması böyle bir yanlış anlamaya katkıda bulunmaktadır. Ancak dikkatlice incelendiğinde, barolara bu statünün verilmesindeki amacın onları toplumda daha güçlü kılmak ve genel olarak adalet işlerini disiplin altına almak olduğu anlaşılmaktadır. Baroların sivil toplum kuruluşu olarak görülmesinde, bu tanımdaki "*kamu kurumu niteliğinde*" ibaresinin değil, "*meslek kuruluşu*" ibaresinin vurgulanması gerekmektedir. Gerçekte, literatürdeki sivil toplum kuruluşlarına en iyi örneklerden biri de meslek kuruluşlarıdır. Birleşmiş Milletler metinleri de, meslek kuruluşlarını (professional associations and foundations) önemli sivil toplum kuruluşları arasında saymaktadır. (Bkz. FAO) Zaten Avukatlık Kanunu'nda barolara verilen görevler, onların birer sivil toplum kuruluşu olarak da faaliyette bulunacağını kanıttır. Örneğin, "insan haklarını savunmak ve korumak" Madde 76'da baroların görevleri arasında sayılmaktadır. (Avukatlık Kanunu)

Bu hukuki incelemenin ötesine geçip, uygulamada baroların nasıl çalıştığına ve hangi sorumlulukları üstlendiğine baktığımızda onların birer sivil toplum kuruluşu olduğu açıkça görülmektedir. TÜBAKKOM ve barolar KH komisyonları, Türkiye'de kadın haklarının kamuoyuna tanıtılması çalışmaları yapmakta; meslek içi eğitim programları düzenlemekte; yasa tasarıları ve yasaların kadın hakları ile çeliştiği düşünülen maddelerinin değiştirilmesi için bir baskı grubu oluşturmakta; yardıma ihtiyacı bulunan zor durumdaki kadınlara hukuki danışmanlık sağlanması ve sığınma (konuk) evine yerleştirilmesi gibi hizmetlerde bulunmaktadır. Bu fonksiyonlarıyla TÜBAKKOM ve barolar KH komisyonları, tamamıyla birer sivil girişim örgütü olarak çalışmaktadırlar. Faaliyetlerindeki asıl amaç, kar etmek veya herhangi bir çıkar sağlamak değil, toplumda kadın haklarına duyarlılığı artırmak ve bu şekilde gerek kamu politikalarını gerekse karar verme mekanizmalarını etkilemektir. Böylece TÜBAKKOM ve KH komisyonları, kar amacı gütmeyen (non-profit) kuruluşlardır. Ayrıca TÜBAKKOM ve barolar KH komisyonlarında görev alan avukatlar, faaliyetlerini "gönüllülük" esasıyla yapmaktadırlar; ne Türkiye Barolar Birliği (TBB) ne de barolar, KH komisyonlarında görev alması yönünde avukatlara bir zorunluluk getirmemekte veya telkinde bulunmamaktadır. Dolayısıyla, bir sivil toplum kuruluşu olarak kabul edilmenin önemli niteliklerinden biri olan "gönüllülük" ilkesi de baroların KH komisyonları için sağlanmış bulunmaktadır. Bunların ötesinde, TÜBAKKOM ve barolar KH komisyonları herhangi bir devlet kuruluşundan emir almadıkları gibi, çalışma sonuçlarını da devlet kurumlarına raporlamamaktadır. Yani, hükümet olmayan (non-governmental) bir yapıda çalışmaktadırlar. Tüm bu nedenlerle Türkiye'de barolar ve baroların oluşturduğu KH komisyonları ile TÜBAKKOM birer sivil toplum kuruluşu olarak görülebilir ve görülmelidir. Nitekim, Tarih Vakfı tarafından yürütülen ve çok kapsamlı "Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi"nde de, baroların birer sivil toplum kuruluşu olarak sayıldığını görüyoruz. (Tarih Vakfı, 2005)

III. TÜBAKKOM:

TÜBAKKOM, il barolarının oluşturduğu kadın hakları komisyonlarını çatısı altında toplayan bir üst kuruluştur. Aslında 1990'lı yıllara girildiğinde İstanbul ve Ankara başta olmak üzere barolar, KH komisyonlarını oluşturmaya başladılar. Zamanla bu komisyonlar arasında eşgüdüm sağlanması gereksinimi doğdu. Bu nedenle 20 Mart 1999 tarihinde İstanbul'da yapılan bir toplantıda baroların KH komisyonları, "Türkiye baroları kadın hukuku komisyonları ağı" kurulması kararı aldılar ve 29 Mayıs 1999'da Ankara'da düzenlenen bir toplantıda da böyle bir komisyon kurulması yönünde TBB'ye başvuruda bulunulmasını kararlaştırdılar. Nihayet 5 Haziran 1999 tarihindeki Yönetim Kurulu toplantısında da TBB, "Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Komisyonu"nun kurulmasını onayladı. Daha sonra bu komisyonun ismi, "Türkiye Barolar Birliği Kadın Hakları Komisyonu" olarak değiştirildi. (TÜBAKKOM, 2005a: 117)

TÜBAKKOM'un yapılanması ve faaliyet yönergesi dikkate alındığında, bu üst kuruluşun barolar KH komisyonlarının çalışmalarına yol gösterdiği ve bir anlamda bu çalışmaların kapsamını ve niteliğini belirlediği söylenebilir. Her yıl Mayıs ayında yapılan TÜBAKKOM Genel Kurul toplantısında, bir yıllığına görev almak üzere bir baro KH komisyonu dönem başkanlığına, uygulamadaki ifadeyle "dönem sözcülüğüne," seçilmektedir. Dönem sözcüsü, yıllık faaliyet planını hazırladığı gibi, gerek Yürütme Kurulu gerekse Genel Kurul toplantılarının gündem taslaklarını hazırlamakta, eğer bu taslaklar hakkında baroların itirazı veya tavsiyesi olmazsa gündem kesinleşmektedir. Dönem sözcüsü tarafından belirlenen yıllık faaliyet planı ile çalışma gündemine, barolar KH komisyonlarının uyduğu görülmektedir.

Aslında hem dönem sözcüsü hem de barolar KH komisyonları, TÜBAKKOM Yönergesi'nde belirlenen amaçlar doğrultusunda çalışmaktadırlar. Aşağıda baroların kadın hakları konusunda yaptığı faaliyetler açıklanacaktır; ancak, bu faaliyetlerin temelini oluşturması açısından TÜBAKKOM'un amaçlarına değinilmelidir. Çalışma Yönergesi'nde TÜBAKKOM'un amaçları şu şekilde saptanmıştır: 1)Yasalarda ve uygulamada kadın ile erkeğin eşit haklara sahip olmaları ilkesinin yaşama geçirilmesi için etkin bir şekilde çalışmak; 2) Kanunlarda yer alan eşitliğe aykırı hükümlerin değiştirilmesini sağlamak için güçlü bir baskı grubu oluşturmak; 3) Ücretsiz danışmanlık hizmeti vermek ve yasal haklar eğitimini ülke çapında yaygınlaştırmak; 4) Ayrımcılık yasağı ile kişiler arası eşitlik ilkelerinin yasalarda ve uygulamada yerleşmesine etkili olmak; 5) Kadınlara karşı yapılan her türlü ayrımcılıktan kaynaklanan sorunlara çözüm getirmek; önemsememe, aşağılama ve benzeri ayrımcı davranışların ortadan kaldırılması için çalışmak; 6) Uluslararası taahhütlerin yerine getirilmesi için çalışmalar yapmak; 7) Üyeleri arasında dostluğu ve bilgi alışverişini güçlendirmek; henüz KH komisyonu kurulmamış olan barolarda komisyon kurulmasını özendirmek. (TÜBAKKOM, 2005a: 117-118).

IV. TÜBAKKOM ve Barolar Kadın Hakları Komisyonlarının Faaliyetleri:

Türkiye'de kadın-erkek eşitliğinin sağlanması ve görece hakların gelişmiş olduğu diğer ülke kadınları ile ülkemiz kadınlarının aynı haklara sahip olması yönünde ve yukarıdaki amaçlar kapsamında TÜBAKKOM ve barolar KH komisyonları özellikle son yıllarda çok çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu faaliyetler şu şekilde sınıflandırılıp özetlenebilir:

1) Kanun Tasarıları ile Kanunların Kadınlara ve Kamuoyuna Tanıtılması:

Özellikle 4721 sayılı yeni Türk Medeni Kanunu, 5237 sayılı yeni Türk Ceza Kanunu, 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun ile 4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun'un gerek tasarı aşamasında gerekse kanunlaştıktan sonra, genel olarak tanıtılması ve kadın hakları konusunda içerdiği yeniliklerin kadınlara ve kamuoyuna duyurulması konusunda TÜBAKKOM ve barolar KH komisyonları önemli çalışmalar yapmışlardır. Bu kanunların sempozyumlar, televizyon ve yazılı basın aracılığıyla barolarca tanıtılmasının yanında, meslek içi eğitim programlarına da ağırlık verilmiştir. (TÜBAKKOM, 2003: 70, 95). Ayrıca, bu kanunların tanıtılmasında diğer sivil toplum kuruluşlarıyla da işbirliği yapılmıştır. Örneğin, TÜBAKKOM'un da katıldığı Ankara TCK Kadın Platformu, bir kitapçık hazırlayarak, TCK'nın kadına temel yaklaşımı, cinsel saldırı, çocukların cinsel istismarı, aile içi şiddet, işkence ve eziyet, ayrımcılık, insanlığa karşı işlenen suçlar gibi konularda eğitici bilgiler sunmuştur. (Türk Ceza Kanunu Kadınlara Neler Getiriyor, 2005)

2) Kanun Tasarıları ve Kanunlarda Değişiklik Yapılması İçin Faaliyetler:

TÜBAKKOM ve barolar KH komisyonları sadece kanunların tanıtılması ile yetinmemişler, yukarıda belirtilen kanunların kadınlar aleyhine olduğunu düşündükleri maddelerini değiştirebilmek için tasarı aşamasından itibaren bazı tekliflerde bulunmuşlar ve faaliyetler düzenleyerek Adalet bakanlığı ve TBMM Adalet Komisyonu gibi kurumlar nezdinde bir baskı grubu oluşturmuşlardır. Kanun tasarıları ve kanunlar hakkındaki tartışmalar şu konularda yoğunlaşmıştır:

A) Medeni Kanun'da her ne kadar yasal mal rejimi "edinilmiş mallara katılım" olarak kabul edilse de, 4722 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun'un 10 maddesinde bu rejimin MK'nun yürürlüğe girdiği tarihten önce evlenmiş eşler için uygulanmayacağı ilkesi KH Komisyonları tarafından eleştirilmekte ve 10. maddenin değiştirilmesi istenmektedir. "Şartsız ve Süresiz Eşitlik İstiyoruz" başlıklı basın bildirisinde TÜBAKKOM, "10. madde milyonlarca evli kadını mağdur etmiş ve yasal evlilikler arasında eşitsizlik yaratmıştır" görüşüne savunarak, "MK'nun bütün hükümleri devam eden evliliklere uygulanırken sadece mal rejiminin istisna tutulması kanunun amacına ve ruhu [ile] uluslararası sözleşmelerdeki taahhütlere aykırıdır" demiştir. Ayrıca, mal rejimiyle ilgili olarak, kanunların geriye yürümeyeceği savunmasına şu şekilde yanıt vermiştir: "evlilik ile ilgili hükümler kamu düzenini ilgilendiren hükümlerdir. Kamu düzenini ilgilendiren hükümler geriye yürür." Bu görüşler TÜBAKKOM'un Dünya Kadınlar Günü dolayısıyla yayınladığı 8 Mart 2005 tarihli bildiri de yer almıştır. Ayrıca, 12 Mart 2005 tarihinde yapılan Yürütme Kurulu toplantısının sonuç bildirgesinde TÜBAKKOM, "4722 sayılı kanunun mal rejimiyle ilgili 10. maddesinin iptali ile ilgili kanun tasarısı metinlerinin TBMM Adalet Komisyonu başkanlığına sunulmasına" karar vermiştir. (TÜBAKKOM, 2005a: 127, 138-139, 193).

B) Evlilik-dışı doğan çocuğun, babalık davası ve tanıma yollarıyla babası ile soybağı ilişkisi kurulsa bile babasının soyadını alamamasını eleştiren TÜBAKKOM, MK'da gerekli düzenlemelerin yapılarak çocuklara bu hakkın tanınmasını istemektedir. TÜBAKKOM, bu yönde yasa tasarısı çalışmaları yapılmasını 30 Ekim 2004 tarihinde Karabük'te yapılan Yürütme Kurulu toplantısında kararlaştırmıştır. Ayrıca, 8-9 Ocak 2005 tarihinde Konya'da yapılan Genel Üye toplantısı sonuç bildirgesinde "baba ile

çocuk arasında soybağı kurulması halinde ‘çocuğun babanın soyadını alacağı’ şeklinde ilgili maddeye bir fıkra eklenmesini istiyoruz, etkin mücadelemizi başlatıyoruz” sözlerine yer verilmiş ve bu konu Karabük’teki Genel Kurul toplantısında da tartışılmıştır. (TÜBAKKOM, 2005a: 154, 175; 2005b: 5)

C) Anayasa Madde 10’daki “kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir” ibaresini TÜBAKKOM ve barolar KH komisyonları yeterli görmemekte, bu maddeye “devlet cinsler arası eşitliği sağlamak için, olumlu ayrıcalık dahil, her türlü önlemi alır” ibaresinin eklenmesini istemektedir. Olumlu (pozitif) ayrıcalık tanınmasının, aşağıda değinileceği gibi, kadınların özellikle politik yaşama daha aktif katılmasında etkili olacağı düşünülmektedir. Anayasa’ya bu ibarenin eklenmesi yönünde yasa önerisi hazırlanmasına ve ilgili makamlara ulaştırılmasına Çorum’daki Yürütme Kurulu toplantısında karar verilmiş ve bu karar 14-15 Mayıs 2005 tarihinde Karabük’te yapılan Genel Kurul toplantısında teyit edilmiştir.(TÜBAKKOM 2005b: 12)

D) Yeni TCK’nın tasarı döneminde basın açıklaması ve eğitsel çalışmalarla önceki kanundaki kadın aleyhine maddelere dikkat çekilmiştir. 3 Haziran 2003 tarihli basın açıklamasında TÜBAKKOM, “[tasarıda] kadın, bir birey olarak kabul edilmemiş; kadın aleyhine işlenen suçların, kişilere karşı işlenen suçlar bölümünde düzenlenmesi gerekirken ‘topluma karşı işlenen suçlar’ bölümünde yer almıştır” sözleriyle tasarıyı eleştirmiştir. TÜBAKKOM, evliliğin tecavüzü meşru kılmaması, çalışan kadına yönelik cinsel tacizin önlenmesi, bekaret kontrolünün suç olması, namus saikiyle işlenen cinayetlerin ağırlaştırıcı neden sayılması, cinsel tercih nedeniyle ayrımcılığın eşitlik ilkesine aykırı olması gibi konuların yasada açıkça yer almasını istemiştir. Aynı görüşlere, çocukların cinsel istismarını vurgulayarak 18 Temmuz 2003 tarihli basın açıklamasında da yer verilmiştir. Ayrıca, 10–11 Ocak 2004 tarihinde Denizli’de yapılan Genel Üye toplantısı sonuç bildirgesinde, “TCK tasarısında kadın aleyhine olan hükümlerin TÜBAKKOM’un görüşleri doğrultusunda değiştirilmesi talebimizi yineliyor, bu konuda takipçi ve ısrarcı olduğumuzu bildiriyoruz” sözlerine yer verilmiştir. (TÜBAKKOM 2004: 10–11, 36–38, 120). VI. Dönem I. Yürütme Kurulu toplantısında da Ankara Barosu’nun TCK tasarısı hakkında hazırladığı raporun TÜBAKKOM adına TBMM Adalet Komisyonu Başkanlığı’na 21 Haziran 2004 tarihinde sunulmasına karar verilmiştir. KH komisyonlarının TCK’ya dahil edilmemesi yönünde uğraştığı en önemli konulardan biri de zina olmuştur. 18 Eylül 2004’te Ankara’da yapılan Genel Üye toplantısında zina konusunun Ceza Kanunu’nda yer almaması yönünde ortak bir görüş belirmiş, ilgili basın bildirisinde “zinanın TCK’da suç olarak düzenlenmesine TÜBAKKOM olarak karşıyız; bu konu tamamen MK hükümleri içerisinde değerlendirilmeye devam edilmelidir” sözlerine yer verilmiştir. (TÜBAKKOM, 2005a: 109,113)

TÜBAKKOM ve barolar KH komisyonları, TCK yürürlüğe girdikten sonra da ilgili maddelerde kadınlar aleyhine olduğu düşünülen düzenlemelerin değiştirilmesi için yasama organı ve siyasi partiler nezdinde bir baskı grubu olagelmiştir. TCK’nın tartışmalı noktaları çeşitli toplantılarda şu şekilde belirmiştir: 1) Namus cinayetlerini sağlıklı değerlendirebilmek için “namus” kavramının tanımlanması ve namus cinayetlerinin ‘nitelikli insan öldürme’ suçu kapsamına alınması; 2) Madde 104’te düzenlenen, 15 yaşını bitirmiş olan *çocukla* cinsel ilişkide bulunan kişinin *şikayet üzerine* cezalandırılacağı kuralında, mağdurun çocuk olması nedeniyle kovuşturmanın şikayete bağlı olmaması gerektiği; 3) Madde 225’deki “hayasızca hareketler” ve “teşhircilik” kavramlarının belirsiz olması; 4) Madde 287’nin 2. bendinde düzenlenen genital muayenenin ancak hakim ve savcı kararı ile yapılabilmesi; 5) Ayrıca, 233.

Madde'nin 2. bendinde düzenlenen "sürekli birlikte yaşadığı ve kendisinden gebe kalmış bulunduğunu bildiği evli olmayan bir kadını çaresiz durumda terk eden kimseye" ceza verilmesi kuralının, "imam nikahı" ile yaşamayı teşvik edip etmediği ve bu kuralın evli olan kadının aleyhinde olup olmadığı tartışılmıştır. Nitekim, 14-15 Mayıs 2005 Genel Kurul toplantısında TÜBAKKOM, bu konunun 'aile hukukundan kaynaklanan yükümlülüğün ihlali' başlığı altında değil de, başka bir başlık altında düzenlenmesi yönünde kanunun değiştirilmesi gerektiği yönünde karar almıştır. (TÜBAKKOM, 2005b: 7).

3) Kadına Karşı Şiddeti Engelleme ve Şiddet Konusunda Kadınları ve Kamuoyunu Bilinçlendirme Faaliyetleri:

Gerek TÜBAKKOM gerekse baroların KH komisyonları basın bildirisini, TV programları, panel gibi yollarla kadınların şiddete maruz kaldığına dikkat çekmişler ve bu konuda öncelikle Ailenin Korunması Kanunu olmak üzere kanunların işletilerek kadınların korunmasını savunmuşlardır. Özellikle "25 Kasım Kadına Karşı Şiddete Duyarlılığı Artırma ve Bu Şiddeti Kınama Günü" dolayısıyla her yıl basın açıklamasında bulunulmuş; cinsel istismara karşı bildirimler yayınlanmış; savaşlar kınanmıştır. TÜBAKKOM, şiddetin sadece fiziksel boyuttan ibaret olmadığını, şiddet denilince "özgürlükten de alıkoymak dahil olmak üzere kadına, fiziksel cinsel ya da psikolojik zarar verme ve cinsiyete dayalı her türlü eylem" anlaşılması gerektiğini işlemektedir. (TÜBAKKOM, 2003: 54) TCK tasarısının tartışıldığı bir dönemde "Kadına Karşı Şiddet" konulu basın açıklaması yapan TÜBAKKOM, "tecavüze uğrayan kadının tecavüzcü ile evlendirilmesini hiçbir mantıkla bağdaştırmamız mümkün değildir; tecavüz eden bütün sanıkların, evlenen dahil, cezalandırılması için gerekli yasal düzenlemenin yapılacağı inancını halen kaybetmiş değiliz" sözlerine yer verirken, 25 Kasım 2004 günü dolayısıyla yayınladığı bildiri de, "kadına karşı her türlü şiddet eylemlerinin sorumlularının yargılanmasını, şiddete maruz kalan kadın için ücretsiz psikolojik ve hukuki danışmanlık sağlanmasını, kadın sığınma evlerinin tüm kent merkezlerinde kurulmasını" istemiştir. (TÜBAKKOM, 2004: 86-87, 89-90). Kadına karşı şiddeti sadece ulusal değil, uluslararası düzeyde de izleyen TÜBAKKOM, Nijerya'nın kendi vatandaşı Emine Laval'a taşıyarak öldürme (recm) cezası vermesini kınamış ve "21. yüzyılda kadın haklarına ilişkin ihlallerin temel sorunu, kadınlara 'kadın olmaları dolayısıyla' insan olarak bakamamaktan kaynaklanmaktadır; toplumların değer yargıları, kişilerin yaşam biçimlerini seçme özgürlüğünü ortadan kaldıramaz" görüşünü savunmuştur (TÜBAKKOM, 2003: 74). Irak'taki gelişmeleri de yakından takip eden TÜBAKKOM, 14 Ekim 2002 tarihli bildirisine savaşa gitmemeleri için tarafları uyarmıştır. 7 Kasım 2003 tarihli bildirisine de TBMM'den, hükümetin Irak'a asker göndermesine izin verilmesi yönünde tezkere çıkarmamasını isteyen TÜBAKKOM, "her savaşta en çok acı çeken kadınlar olmuştur" gerçeğine dikkat çekmiş ve bildiriye şöyle sonlandırmıştır: "Savaşta kazanan taraf olmaz. Hem yenenler hem de yenilenler tarafında kadınlar ağlamıştır. Savaş, kadınlara yönelik cinsel saldırı suçlarının da olağanüstü arttığı ve ne yazık ki soruşturulmadığı zamanlardır. Bölgede savaştan kadınlar yeterince nasibini almıştır, bu acıları daha fazla yaşamak ve duymak istemiyoruz." (TÜBAKKOM, 2004: 84)

4) Kadının Siyasal Yaşama Daha Aktif Katılması İçin Yapılan Faaliyetler:

Türkiye'de kadın-erkek eşitliğinin sağlanması amacıyla TÜBAKKOM ve barolar KH komisyonlarının savunduğu konulardan biri de kadının siyasal yaşama aktif olarak katılmasıdır. Bunun sağlanması için de Anayasa, Siyasi Partiler Kanunu ve gerek milletvekili gerekse mahalli idareler seçim kanunlarında gerekli değişiklikler yapılarak

kadınlara seçimlerde ve siyasi kurumlarda temsil kotasının tanınmasına çalışmaktadırlar. Toplantılarda Türkiye’de partilerin kadınlara çeşitli kurullarında yer vermek istedikleri; ancak bunu ‘kadın üyemiz var’ şeklinde göstermelik bir nedenden dolayı yaptıkları ve fakat seçim dönemlerinde kadınları seçilebilecek yer ve sıralardan aday göstermek istemedikleri dile getirilmiştir. Özellikle “5 Aralık Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı Verilmesi Günü” dolayısıyla yayınladığı bildirimlerde TÜBAKKOM, “kadının siyasete katılımı için uluslararası sözleşmeler gereğince ‘olumlu ayrımcılık’ ilkesi doğrultusunda düzenlemeler bir an önce yapılmalıdır” görüşünü savunmaktadır. (TÜBAKKOM, 2003: 72) 11-12 Ekim 2003 Genel Üye toplantısı ve 14 Aralık 2003 Yürütme Kurulu toplantısı sonuç bildirgelerinde siyasi seçilme hakkı için cinsiyet kotasının sağlanması için “mücadeleye devam” edileceğini açıklayan TÜBAKKOM, ‘2004 yılında halen 1935’deki kadın milletvekili oranına ulaşamamıştır’ eleştirisini getirerek, “haklarımızı alabilmek için haydi kadınlar siyasete” sloganını benimsemiştir. (TÜBAKKOM, 2005a: 136-137). Yukarıda değinildiği gibi, sadece ilgili kanunlarda değil, 10. madde öncelikli olmak üzere Anayasa’da da değişiklik yapılması istenmektedir. Ancak, kota uygulanmasından TÜBAKKOM’un kastı, kadın ve erkeklerin tüm siyasal kurumlarda eşit oranda temsili değil, kadınlara %25 veya %30 oranında temsil hakkının sağlanmasıdır. TÜBAKKOM’un 12 Mart 2005 tarihinde Çorum’da yaptığı Yürütme Kurulu toplantısında, böyle bir kota uygulaması için kanun tasarı metni hazırlanarak TBMM Adalet Komisyonu Başkanlığı’na sunulmasına karar verilmiştir.

5. Toplumda Kadını Küçük Düşürücü Olaylara Karşı Faaliyetler:

Kadına karşı iş ilanlarında, yazılı basında ve özellikle TV programlarında yapılan ayrımcılık ve küçük düşürücü yaklaşımlara karşı ulusal düzeyde TÜBAKKOM ve illerde barolar KH komisyonları tepki göstermekte ve bu tür olayların tekrarlanmaması için ilgili makamlar nezdinde girişimde bulunmaktadırlar. Örneğin, bir medya kuruluşunun iş ilanıyla “erkek avukat” aramasına tepki gösteren TÜBAKKOM, 22-23 Mayıs 2004 tarihlerinde Hatay’da gerçekleştirilen V. Dönem Genel Kurul toplantısı sonuç bildirgesinde, “bazı iş ilanlarında cinsiyet ayrımı yapılmakta ve aranan elemanların erkek olması koşulu yer almaktadır; tüm ilgilileri bu tarz ilanlarda duyarlı ve eşitlikçi davranmaya davet ediyoruz” demiştir. Aynı sonuç bildirgesinde TÜBAKKOM, TV programlarında kadının bir “meta” haline getirilmesini de eleştirmiş ve bu konuda hükümetin önlem almasını talep etmiştir. (TÜBAKKOM, 2005a: 28). 19 Haziran 2004 tarihinde Ankara’da yapılan Yürütme Kurulu toplantısında, “kitle iletişim araçlarında kadın imgesinin istismarına ve cinsiyet ayrımcılığına yol açan yayınların izlenmesine” karar veren TÜBAKKOM, bizzat Radyo ve Televizyon Üst Kurulu’na (RTÜK) 25 Ocak 2005 tarihli bir dilekçe yazarak, bazı yayınlarda kadınların duygusal açıdan sömürüldüğüne, gençlerde aile kurumuna karşı nefret uyandırıldığına, program sunucularının kendilerinde şiddet uygulama hakkı gören davranışlarda bulunduğu dikkat çekmiş ve kadınların duygusal, ahlaki ve sosyal gelişimini olumsuz etkileyen programların yayından kaldırılmasını talep etmiştir. Cevabi yazısında RTÜK, “Kadının Sesi,” “Serap Ezgü ile Kadının Sesi,” “Serap Ezgü ile Sizin Sesiniz” ve “Size Anne Diyebilir miyim” programlarına verilen uyarı, savunma, program durdurma gibi çeşitli müeyyideleri liste halinde sunmuştur. (TÜBAKKOM, 2005a: 130-135)

6. Kadın Danışma Merkezleri Açılması ve Danışmanlık Hizmetleri:

TÜBAKKOM, barolar KH komisyonlarını hukuki yardıma gereksinimi olan kadınlara ücretsiz danışmanlık verilmesi ve davalarda ücretsiz savunmaları için gerekli

yerlere yönlendirilmesi amacıyla “danışma merkezi” kurmalarını özendirilmektedir. Örneğin Ankara Barosu, 30 Kasım 1998’de “Kadın Danışma Merkezi”ni açmıştır. Merkeze, il içinden, il dışından ve yurtdışından olmak üzere 1998 ile 2003 yılları arasında 3.000’den fazla başvuru olmuştur.” (TÜBAKKOM, 2003: 149-150) İstanbul Kadın Hakları Uygulama Merkezi de Temmuz 1999’da kurulmuş, bu tarihten Eylül 2003’e kadar “26,000 telefon başvurusuna yanıt verilip 3,100 kişiyle yüz yüze görüşme yapılmış ve 2,932 dava üstlenilmiştir.” (İstanbul Barosu) Benzer amaçlar ve faaliyetlerle Denizli ve Diyarbakır gibi değişik bölgelerde kadın danışma merkezleri açılmıştır. Bunun yanında, KH komisyonları genelde baroların adli yardım komisyonları ile birlikte çalışarak danışmanlık hizmetlerini yürütmektedir. Örneğin Edirne Barosu KH Komisyonu, “bu sayede pek çok mağdur kadına, avukat tayin edilerek özellikle boşanma, nafaka ve babalık davalarında yardımcı olmuştur.” (TÜBAKKOM, 2005a: 236) Isparta, Kahramanmaraş, Karabük, Kayseri, Konya, Tekirdağ gibi birçok baro KH Komisyonu da benzer şekilde kadınlara danışmanlık hizmeti vermektedir.

7. Kadın Sığınma (Konuk) Evleri Açılması ve Mağdur Kadınların Korunması:

TÜBAKKOM ve barolar KH Komisyonları, danışmanlık hizmeti sağlanması ve davalarda kadınların savunulmasının ötesine geçerek, mağdur kadınların geçici bir süre de olsa barınacakları kadın sığınma (konuk) evi açılmasına öncülük etmektedir. Aslında, Ailenin Korunması Kanunu ve diğer kanunlarda kadınlar lehine olan düzenlemelerin uygulamaya geçirilmesinde büyük sorunlarla karşılaşmakta; şiddete maruz kalan kadın, ekonomik olanaksızlar nedeniyle bu düzenlemelerden faydalanma yoluna gidememektedir. Ancak, şiddetin çok yoğun yaşandığı hallerde ve belki de son çare olarak, mağdur kadının barındırılması gerekli olmaktadır. Denizli ve Sakarya da kadın sığınma evi açılmıştır. Ankara, Antalya ve Malatya Baroları KH Komisyonları da, illerinde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu bünyesindeki kadın sığınma evleriyle işbirliği içinde hareket ederek, gereksinimi olan kadınları buralara yönlendirmektedirler. Ancak, kadın sığınma evlerinin kurulması yeni Belediyeler Kanunu ile belediyelere verildiği için, baro KH komisyonları belediye ve ilgili mülki amirlikler nezdinde girişimlerde bulunarak, bölgelerinde sığınma evi açılmasına çalışmaktadırlar. 18 Eylül 2004 tarihinde Ankara’da yapılan Genel Üye toplantısında TÜBAKKOM bu konuyu tartışmış ve “her komisyonun kendi belediye başkanından bu görevi ivedilikle yapmasını istemesi” kararı almıştır. 8-9 Ocak 2005’te Konya’da yapılan Genel Üye toplantısında da “kadın konuk evleri sayısının daha da artırılması için çalışmalara devam edilecektir” kararı alınmıştır. (TÜBAKKOM, 2005a: 104, 175) Ancak uygulamada kadın sığınma evi kurulmasının çok da kolay olmadığı görülmekte; bölgede seçmenlerin olası olumsuz tavrından çekinen belediyelerin bu hizmeti vermekte bazen çekingen davrandığı gözlenmektedir. Bununla beraber, İstanbul/Şişli, Çanakkale, Isparta, Kayseri ve Mersin’de kadın sığınma evleri açılması konusunda barolarla belediyeler arasında olumlu görüşmeler yapılmaktadır. Daha da sevindirici olanı, 6 Ekim 2004’te Tekirdağ Belediye Meclisi ve 7 Mart 2005’te Yozgat Belediye Meclisi’nin, illerinde kadın sığınma evi açılması yönünde karar almış olmasıdır. (Yıllık Çalışma Raporları, TÜBAKKOM 2003, 2004 ve 2005)

8. Kadın Haklarının Genel Olarak Tanıtılması ve Kadın-Erkek Eşitliğinin Vurgulanması Amacıyla Yapılan Faaliyetler:

Kitapçık ve broşürler hazırlamak, toplantı ve seminerler düzenlemek, radyo ve TV programlarına katılmak, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü ve diğer vesilelerle bildiri yayınlamak gibi yollarla TÜBAKKOM ve barolar KH komisyonları, kadın haklarının

hem kadınlara hem de genel olarak kamuoyuna duyurulması ve kadın-erkek eşitliğinin vurgulanması için yoğun bir çalışma içerisinde bulunmaktadır. Örneğin, 8 Mart 2003 günü için Ankara'da geniş katılımlı bir sempozyum düzenlenmiş ve "yeni Medeni Yasa'nın aile hukukuna getirdiği yenilikler ve uygulaması" tartışılmıştır. 2004 yılı Dünya Kadınlar Günü amacıyla yayınlanan bildiride, kadınların 8 Mart'ı "eşitsizliğe, ayrımcılığa karşı durmak; emeğine, bedenine, kimliğine sahip çıkmak; tepkisizliği aşmak; örgütlenme isteklerini dile getirmek için el ele verdikleri bir gün olarak kutluyor" diyen TÜBAKKOM, 2005 yılı bildirisinde de "gerek yasalarda gerekse toplumsal yaşamda kadın-erkek eşitliğini gerçek anlamda sağlayana dek ilkelerimizden ödün vermeyeceğiz" mesajını vermektedir. (TÜBAKKOM, 2003: 107-125; 2004: 127; 2005: 139-140) Bu amaca ulaşmak için hazırlanan kitapçık ve broşürlerde genellikle son dönemde yürürlüğe giren kanunların kadın hakları konusunda getirdikleri yenilikler tanıtılmakta ve baroların verdikleri hizmetlerden kadınların nasıl faydalanacağı açıklanmaktadır. Örneğin Kayseri Barosu'nun hazırladığı "Kadınız Eşitiz, Haklarınız Var" kitapçığı, aile içi şiddete uğrayan kadının müracaat yolları, 4320 sayılı yasanın bu konuda getirdiği tedbirler, maddi-manevi tazminat, yoksulluk nafakası, velayet, yasal mal rejimi, aile mahkemeleri, cinsel saldırı, cinsel taciz, ayrımcılık, kötü muamele, iş akdinin feshi gibi konularda kadınları bilgilendirmektedir. (Kayseri Barosu, 2005).

9) Resmi Kurumlar ve Diğer STK'lar İle İlişkiler ve Ortak Çalışma Projeleri:

TÜBAKKOM, resmi kurumlar ile diğer sivil toplum kuruluşlarına da uzanarak onlarla işbirliğine gitmekte ve ortak faaliyetlerle kadın haklarının geliştirilmesine çalışmaktadır. Hatta TÜBAKKOM, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün (KSGM) Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinden alınarak daha etkin çalışabilmesi için doğrudan Başbakanlığa bağlanması ve Genel Müdürlüğün teşkilat ve görevleri hakkındaki kanunun çıkarılmasını uzun bir süre gündeminde tutmuş ve çeşitli girişimlerde bulunmuştur. 25-26 Ocak 2003, 11-12 Ekim 2003, 1 Mayıs 2004, 19 Haziran 2004 Genel Üye ve Yürütme Kurulu toplantılarında TÜBAKKOM, KSGM ile ortak eylem planı hazırlanmasını kararlaştırmış ve KSGM Hukuk Komisyonu'nda avukatları aracılığıyla görev almıştır. Ayrıca, CEDAW (Kadına Karşı Her türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi) Komitesi ile iletişimde olan TÜBAKKOM, 12 Mart 2005 tarihinde Çorum'da yapılan Yürütme Kurulu toplantısında, "Komite'nin Türkiye'ye ilişkin nihai yorum ve tavsiyelerinde yer alan konular hakkında TÜBAKKOM görüşlerinin saptanarak bu konuda değerlendirme ve CEDAW Komitesiyle işbirliği yapılmasına" karar vermiştir. (TÜBAKKOM, 2005a: 193) Yukarıda değinildiği gibi, çeşitli sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içerisinde "Türk Ceza Kanunu Kadınlara Neler Getiriyor" gibi kitapçıkların basılmasına da katkıda bulunmuştur. Ancak, gerek TÜBAKKOM gerekse barolar KH Komisyonları her türlü uluslararası kuruluşla ortak hareket etmek gibi bir politika da izlememektedir. Örneğin Ankara Barosu, ilgili yabancı davetlerin yazılı olarak yapılmasının istenmesi, aksi takdirde toplantılara katılmama kararı almış; nitekim, 18-20 Nisan 2003 tarihlerinde Ankara'da düzenlenen "2. Ulusal Kadın Çalışması"na yazılı resmi davet gönderilmediği ve British Council'in maddi desteğiyle düzenlendiği için katılmama kararı almıştır. (Yıllık Çalışma Raporu, TÜBAKKOM, 2003: 147, 169-170).

10. Organizasyon Faaliyetleri:

Kadın haklarının yurt çapında geliştirilmesi için TÜBAKKOM tarafından gösterilen organizasyona yönelik çabalara da değinmek gerekmektedir. TÜBAKKOM, barolar KH komisyonları tarafından yapılan çalışmaların kayda geçirilerek kendi

bünyesinde arşivlenmesi için çalışmaktadır. Ayrıca, bölge temsilcilikleri oluşturmuştur. TÜBAKKOM bugün için çalışmalarını; Marmara, Trakya, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Batı Karadeniz, Orta Karadeniz, Doğu Karadeniz, İç Anadolu 1. Bölge, İç Anadolu 2. Bölge ve Akdeniz olmak üzere 10 bölge bazında sürdürmektedir. Bu bölgedeki barolar KH komisyonlarından bir tanesi bir yıllık dönem için “bölge temsilcisi” seçilmektedir. Bölge temsilcileri aracılığıyla TÜBAKKOM, o bölgedeki illerin baro KH komisyonları faaliyet ve toplantı raporlarının merkeze ulaştırılmasını sağlamakta, KH komisyonu olmayan baroların komisyon kurmasını özendirilmektedir. Bu tür çabalar, doğrudan veya dolaylı tüm illerimiz barolarının kadın hakları konusunda duyarlı olmasına ve teşkilatlanmalarına katkıda bulunmakta ve hem kadın hakları konusunda uğraşan araştırmacıların belge ve bilgilere ulaşmasını hem de kadın hakları konusunda bir toplumsal bellek oluşmasını sağlamaktadır.

V. TÜBAKKOM VE BAROLAR KH KOMİSYONLARIN KARŞILAŞTIĞI BAZI SORUNLAR:

Tüm bu faaliyetleri yürütürken TÜBAKKOM ve barolar KH komisyonları özveriyle çalışmakta ve birçok sorunu göğüslemek zorunda kalmaktadırlar. Öncelikle maddi sorunlar çalışmaları etkilemektedir. TBB, eğitim çalışmaları dışında avukatların masraflarını üstlenemeyeceği, KH komisyonları tarafından yürütülen diğer faaliyetlerin barolar tarafından karşılanması gerektiği yönünde görüş beyan etmiştir. (TÜBAKKOM, 2004: 118) Dolayısıyla, masrafların önemlice bir kısmını barolar üstlenmiş; gönüllülük esasıyla çalışan avukatlar da bazı masrafları kendi bütçelerinden karşılamışlardır. İkinci bir sorun, “içeriden muhalefet” olarak adlandırılabilir bir durumdur. KH komisyonlarında görev alan avukatlar, toplumsal bazı tepkilerin ötesinde, kendi baro üyelerinden de zaman zaman eleştiri almaktadırlar. Bu eleştirilere bazen ‘potansiyel kadın müvekkillerin kaybedileceği’ gibi maddi kaygıların yol açtığı ve avukatların bazen “feminist” olarak kategorize edilerek duygusal baskıyla karşılaştığı gözlemlenmektedir. Üçüncü bir sorun, gerek düşünsel gerekse çalışma prosedürü konusundaki tartışmalar nedeniyle barolar arasında çekişme ve hizipleşmenin yaşanmasıdır. Bu nedenle bazı baroların KH komisyonları, TÜBAKKOM’dan çekilmiştir. TÜBAKKOM her ne kadar bundan etkilense de, güçlü liderlik vasıfları olan dönem sözcüleri ve bölge temsilcileriyle bu tür tartışmaları aşmış ve Mayıs 2005 itibarıyla 54 ilin baro KH komisyonunu bünyesinde barındırmayı başarmıştır.

VI. SONUÇLAR:

Öncelikle, yukarıdaki açıklanan faaliyetler TÜBAKKOM ve barolar KH komisyonlarının birer sivil toplum kuruluşu olarak çalıştığının göstergesidir. Bu kuruluşlar, toplumumuzda kadın haklarına duyarlılığı geliştirmeye çalışmışlar; faaliyetleri gönüllülük esasına dayanmış, herhangi bir maddi çıkar veya kar amacı gütmemişler ve devlet organlarından bağımsız hareket etmişlerdir. Yukarıda açıklanan faaliyetlerde TÜBAKKOM ve barolar KH komisyonlarının en az dört fonksiyonu yerine getirerek Türkiye’de evrensel kadın haklarının güçlenmesinde 1990’lı yılların sonundan itibaren önemli bir rol üstlendikleri görülmektedir. Bu fonksiyonlar: 1) Tanıtım: kadın haklarının bizzat kadınlara ve genel olarak kamuoyuna tanıtılması; 2) Baskı grubu oluşturma: kanun tasarılarında ve kanunlarda kadınlar aleyhine olduğu düşünülen maddelerin değiştirilmesi için Adalet Bakanlığı, milletvekilleri, TBMM Adalet Komisyonu ve ilgili diğer kamu kurumları nezdinde baskı grubu oluşturulması; 3) Eğitim: kadın hakları konusunda avukatlara ve adliye teşkilatının diğer çalışanlarına meslek içi eğitim verilmesi; 4) Hizmet ve Yardım: gereksinimi olan kadınlara adli

danışmanlık ve sığınma evi bulma konusunda hizmet verilmesi ve yardımda bulunulmasıdır.

Bu fonksiyonları ile TÜBAKKOM ve barolar KH komisyonları, CEDAW ve diğer uluslararası belgelerde yer alan evrensel kadın haklarının Türkiye’de yerleşip güçlenmesine çalışmışlardır. Bu sivil toplum kuruluşları, Türkiye’de kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, ülkemiz kadınları ile görece hakların gelişmiş olduğu diğer ülke kadınları arasında eşitliğin sağlanması ve genel olarak hakların ülkemizde ve dünyada gelişmesine çalışarak küresel eşitliğe katkıda bulunmaktadır. Çeşitli sorunlara karşın özveriyle çalışan TÜBAKKOM ve barolar KH komisyonları, benimsedikleri amaçlar ve yürüttükleri faaliyetler nedeniyle hem takdiri hem de toplumun her kesiminden desteği hak etmektedirler. Bu faaliyetlerin yürütülmesi ve takdiri, bir açıdan da toplumsal görevdir. Atatürk’ün söylediği gibi, “bir toplum amacına bütün kadınları ve erkekleriyle beraber yürümezse, ilerlemesine ve uygarlaşmasına fen açısından imkan ve ilmi olarak ihtimal yoktur.”(Arıkan, 1984:29)

KAYNAKÇA

- Arıkan, Türkan, 1984. *Atatürk’ün Türk kadını Hakkındaki Görüşlerinden Bir Demet*. Ankara: TBMM.
- Avukatlık Kanunu*. <http://www.uyap.adalet.gov.tr/mevzuat/data/kanun/440.html>
- FAO, http://www.fao.org/tc/NGO/index_en.asp (Erişim tarihi: 29 Temmuz 2005).
- İstanbul Barosu. İstanbul Barosu Kadın Hakları Uygulama Merkezi [broşür]. İstanbul, t.y.
- Kayseri Barosu, 2005. *Kadınız, Eşitiz, Haklarımız Var*. Kayseri: Kayseri Barosu Kadın Hakları Komisyonu.
- Tarih Vakfı, 2005. *Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi 2005*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- TÜBAKKOM, 2003. *Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Komisyonu, 4. Dönem Çalışmaları*. Yayına hazırlayan, Av. Nilgün Berk, Ankara: TBB.
- TÜBAKKOM, 2004. *Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Komisyonu, 5. Dönem Çalışmaları*. Yayına hazırlayan, Av. Ülcaz Olgun Şahin, Ankara: TBB.
- TÜBAKKOM, 2005a: *Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Komisyonu, 6. Kitap*. Yayına hazırlayan, Av. Fazilet Demirezen, Ankara: TBB.
- TÜBAKKOM, 2005b. “TÜBAKKOM VII. Dönem Genel Kurulu Tutanağı, 14-15 Mayıs 2005, Karabük.” 12ss.
- Türk Ceza Kanunu Kadınlara Neler Getiriyor*, 2005. Ankara: TCK Kadın Platformu.

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15-16 Ekim Çanakkale

KADINLARIN ÇALIŞMA YAŞAMINA KATILIMININ ARTTIRILMASINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARIN ROLÜ

Yrd. Doç. Dr. Şenol YAPRAK
Afyon Kocatepe Üni. Öğr. Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Bünyamin BACAĞ
Çanakkale Onsekiz Mart Üni. Öğr. Üyesi

GİRİŞ

Son yıllarda cinsiyet ayrımcılığını tamamen ortadan kaldırmaya yönelik olarak çıkarılan yasalara rağmen kadınların çalışma yaşamında aktif olarak yer alma oranlarının yeterince artmadığı anlaşılmaktadır. Bu olumsuz tablonun iyileştirilmesi için, günümüzde pek çok ülkede karar organlarına katılmaya varıncaya kadar önemli görevler üstlenmeye başlayan sivil toplum kuruluşlarına da önemli görevler düşmektedir. Geçen yıllarla ülkemizde de sivil toplum kuruluşlarının sayısı iyice artmış, hemen her il ve ilçede çok sayıda örgüt kurulmuştur. Bu örgütler çok farklı amaçlar için ulusal ve uluslararası alanda ciddi çalışmalar yapmaktadırlar. Kadınlara yeni iş olanakları bulmak, eğitim çalışmalarına katılmalarını sağlamak, çağın gerektirdiği yeni bilgi ve beceriler kazandırmak, evde ürettikleri ürünlerin satışını gerçekleştirmek gibi değişik alanlarda kadınlara yönelik pek çok yararlı çalışmalar sivil toplum kuruluşlarınca aktif olarak yapılmaktadır. Kadınların ücretsiz aile işçisi konumundan kurtulup, meslek sahibi bir birey olarak çalışma yaşamına katılabilmesi için sadece devletin yasal düzenlemeler yapmasının yeterli olmadığı görüldüğünden, sivil toplum kuruluşlarının bu alanda daha aktif olarak yer alması gerekmektedir. Son zamanlarda bu kuruluşlar tarafından yapılan çeşitli çalışmalardan da çok önemli sonuçların elde edildiği düşünülürse, kadınların çalışma yaşamına katılımının artırılmasında da benzer başarımın sağlanabileceğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

1. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

1.1. SİVİL TOPLUM KURULUŞU KAVRAMI

Sivil toplum kuruluşu kavramının sınırları, gerek Batı dünyasında gerekse ülkemizde kesin olarak çizilebilmiş değildir. Ancak, Avrupa Birliği, sivil toplum kuruluşları konusundaki temel tanımlamaları oluşturmuş ve dernekleri, vakıfları, sendika ve konfederasyonları, meslek odaları, yerel birlik ve kooperatifleri, ticaret birlikleri, işveren kuruluşları, profesyonel federasyonları, hizmet ve üretim birlikleri, yerel yönetimlerin bir araya gelerek kurduğu örgütleri, politik ilgi grupları, dinsel ilgi grupları ve öğrenci birlikleri vb. kuruluşları sivil toplum kuruluşu kavramı kapsamına almıştır (<http://www.stgp.org/docs/sivilklavuz.pdf>, 2005: 10-11).

Avrupa Birliği anlayışında, sivil toplum kuruluşları; örgütlenmiş vatandaşların, yaşadıkları ülkenin toplumsal ve ekonomik kalkınmaya, sivil toplum düzenine doğrudan katkıda bulunarak, katılımcı demokrasinin oluşturulması ve sürdürülmesi bakımından (kimi zaman devlet ve hükümetten de fazla) yaşamsal bir rol üstlenmişlerdir. Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi; 'toplum yararı doğrultusunda sorumluluk üstlenen, resmi makamlar ile yurtdaşlar arasında aracı işlevi gören bütün örgütsel yapılanmaları' sivil toplum kuruluşu olarak kabul etmektedir. Bu tanım özellikle, örgütlenmiş sivil bir toplumun ve yönetişimin temel unsuru konumundaki bütün ekonomik, toplumsal ve mesleki kuruluşları kapsamaktadır (<http://www.stgp.org/docs/sivilklavuz.pdf>, 2005: 10-

11).Başka bir tanımda ise sivil toplum kuruluşları; ‘belirli mekan ve zamanda bilgiye dayanarak teşhis edilen bir amacı yada ihtiyaçlar demetini karşılamayı amaç edinen kar amacı gütmeyen hizmet veren böylece de kamunun yönetimine katılan kuruluşlar’ olarak tanımlanmaktadır (Kuçuradi, 1998: 30).

Sivil toplum kuruluşları; topluma hizmet götürmek amacıyla hedefe yönelmiş insanların bir araya gelmesiyle kurulan örgütlerdir. Sivil toplum kuruluşları; ‘esnek yapıları ve kendilerine gelen isteklere anında cevap verebilen işleyiş tarzlarıyla gönüllülük esasına dayalı olarak kamu sisteminin bir parçası olmaksızın ve kar gayesi gütmeyen belirli bir amacı gerçekleştirmek üzere bir araya gelmiş öz yönetime sahip kuruluşlar’ olarak ifade edilebilirler (Balkır ve Çolak, 2004: 17). Sivil toplum kuruluşları faaliyetin niteliğine göre; küçük yerel derneklerden, çok geniş ve oldukça profesyonel kuruluşlara kadar son derece farklı gruplardan oluşmaktadır. Bu tür kuruluşları isimlendirme konusunda literatürde çok farklı kavramların kullanıldığı görülmektedir. Bu terimlerden en yaygın olarak kullanılanlar ise; “Kar gütmeyen kuruluşlar” (non-profit organizations), “gönüllü kuruluşlar” (voluntary organizations), “kar için olmayan kuruluşlar” (not-for-profit organizations), “hükümet-dışı kuruluşlar” (non-governmental organizations), “üçüncü sektör” (third sector), “bağımsız sektör” (independent sector), “hayırsever yardım kuruluşları” (charitable organizations) ve “sivil toplum kuruluşları vb.” dir (Özdemir, 2004: 101-102).

1.2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ İŞLEVLERİ

Sivil toplum kuruluşlarının amaçları ve işlevleri, ulusal ve uluslararası alanda farklılaşmaktadır. Uluslararası platformda barışı koruma, insan haklarını geliştirme ve çevreyi koruma gibi işlevleri ahlaki bir duyarlılık ve evrensel bir dayanışma içerisinde yerine getirmektedirler. Bunun yanında sivil toplum kuruluşları; belirli bir konuda bilgi ve kaynak desteğinin sağlanması, toplumsal bilincin artırılması ve diyalog ortamının oluşturulması gibi amaçları da ifa etmektedirler (Atayeter, Özilhan ve Aslan, 2004: 28).

Sivil toplum örgütleri, devlet ve toplum arasında bir tampon işlevi üstlendiklerinden, bireylerin, grupların ve sınıfların siyasal yaşama katılımını sağlayan aracı kurumlar olarak da adlandırılabilirler. Bu yolla çeşitli toplumsal talepler kamusal alana havale edilip, politize edilmekte ve bir çözüm yolu bulunmaktadır. Bu anlamda sivil toplum örgütleri, sivil toplumu oluşturan bireylerin ortak fikirlerini siyasi arenaya taşıma hak ve yetkisini üstlenen oluşumlar olarak nitelenebilir (Yıldız, 2004: 87).

Vatandaşlar sivil toplum örgütlerine katılarak sivil bir sorumluluk üstlenmekte, bu da kişilerin bireysel çıkarın ötesinde, toplumsal çıkarı düşünme ihtiyacı hissetmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak, sağlıklı bir demokrasinin işleyebilmesi için, kamuoyu oluşmasında etkili olan bu örgütlerin toplumun bütün katmanlarını kapsamaması zorunludur (Yıldız, 2004: 87).

Toplumda belli konularda, toplumsal bir hizmeti gerçekleştirebilmek için bir araya gelen bireyler, küçük kamusal alanlar oluşturmakta ve bu alanda sağladıkları konsensüs ile bu hizmeti üretebilmek için gerekli olan siyasal iradeyi oluşturmaktadırlar. Ayrıca, vatandaşlar bu örgütlere getirdikleri parasal kaynaklarla ve yaratıcı düşünceleriyle, hem zamanını ve hem de emeğini koymakta ve toplumsal ilişki ağlarından yararlanarak demokratik olarak oluşmuş bir iradeyi hayata geçirmektedirler. Tüm bunlardan hareketle, aslında günümüz demokrasinin yeni aktörleri olan sivil toplum kuruluşlarına temsili demokrasi dönemine göre çok daha farklı anlamlar yüklenmekte ve bir bakıma bu kuruluşlar toplumları çok aktörlü hale getiren kuruluşlar olarak kabul edilmektedir (Atayeter, Özilhan ve Aslan, 2004: 28-29). Yani; devlet yada kamu kuruluşları birinci sektör, kar amaçlı piyasa kuruluşları ikinci sektör, kar

amacı gütmeyen bu tür kuruluşlar ise üçüncü sektör olarak nitelendirilmektedir (Göymen, 2004: 67).

Yapılan araştırmalarda, tüm dünyada sivil toplum kuruluşlarının niteliksel ve niceliksel olarak bir gelişme içinde olduklarını göstermektedir. Örneğin; John Hopkins Üniversitesinde yapılan bir araştırma, 1995 yılında dünyanın en büyük beş ekonomisindeki (G5) STK sektörünün boyutunun, 1.311 trilyon dolar civarında olduğunu, bu rakamında aralarında Çin ve Hindistan'ın dahil olduğu, en az gelişmiş 50 ülkenin ulusal gelirinin toplamından daha büyük olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yine, 22 gelişmiş ülkeyi (çoğu OECD ülkesi) kapsayan bir araştırmada; sivil toplum kuruluşlarının toplam ulusal gelirin % 47'sini ve tarım dışı işgücünün % 7,1'ini oluşturduğu ortaya çıkmıştır. Başka bir araştırma ise; yetişkin Amerikalıların % 40'ının, İngilizlerin % 20'sinin en az bir sivil toplum kuruluşuna üye olduklarını ve gönüllü çalışmalara katıldıklarını göstermektedir (Göymen, 2004: 67). Türkiye'de İçişleri Bakanlığı verilerine göre, 80.757 adet dernek faaliyet göstermekte ve her 866 kişiye bir dernek düşmektedir. Ancak Avrupa Birliği ülkelerinden Almanya'da 2 milyon 100 bin, Fransa'da 1 milyon 470 bin dernek bulunmakta ve bu ülkelerde ortalama her 40 kişiye 1 dernek düşmektedir (Sarier, <http://www.sabah.com.tr/2004/11/05/yaz53-30-126.html>, 15.08.2005).

1.3. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ NİTELİKLERİ

Gerek dünyada, gerekse Türkiye'de sivil toplum kuruluşları alanında, oluşum biçimleri, sunulan hizmetler, kapasiteleri, süreklilik dereceleri, faaliyetlerinin mekansal yayılımları vb. bakımından büyük bir çeşitlilik göze çarpmaktadır. Kendiliğinden ve gönüllü olarak örgütlenmiş, faaliyetlerini ait olduğu toplumun ihtiyaçları doğrultusunda biçimlendiren ve kamuoyu oluşturarak devlet ve toplum arasında köprü görevi üstlenen sivil toplum kuruluşları, tanımı gereği belli niteliklere sahiptir (Atayeter, Özilhan ve Aslan, 2004: 29). Sivil toplum kuruluşlarının bu zengin çeşitliliğine rağmen bazı ortak özellikleri de bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde özetlenebilmektedir:

1.) Gönüllülük ve Fedakarlık : Sivil toplum kuruluşlarını ayırt eden özelliklerden birisi, gönüllülük ve özel alandan fedakarlık yapılmasına dayandırılmalarıdır. Bu nitelik, sivil toplum kuruluşlarından bireysel düzeyde olan beklentilerle yakından ilişkilidir. Sivil toplum kuruluşları içinde yer almaya kimse zorlanamaz (Yücebalkan ve Koç, 2004: 150).

2.) Bağımsızlık (Özerklik) : Sivil toplum kuruluşları, sadece toplumun kuralları dahilinde kendilerini oluşturan yasalarla veya üyelerin denetimini için yetki verdiği kurullarla denetlenebilmektedir. Bu, sivil toplum kuruluşlarının merkezi ve mahalli idarelerden bağımsız olduğu anlamına geldiği gibi, kamu yararı konusunda siyasi partilerden farklı görüşlere sahip oldukları anlamına da gelmektedir. Sivil toplum kuruluşları, her ne kadar devlet yapıları dışında ise de, gerektiğinde devlet kurumları ile yakın işbirliği içinde olabilmektedirler (Seyyar, 2004: 190).

3.) Kar Amacı Gütmemek : Sivil toplum kuruluşları, kişisel kar veya kazanç için faaliyet göstermezler. Ancak; bu kuruluşlarda sürekli olarak çalışanlar, ücret alabilirler. Ayrıca, gelir getirici faaliyette bulunabilirler, fakat elde ettikleri gelirleri üyeleri arasında dağıtamazlar.

4.) Vizyon ve İdeale Sahip Olmak : Sivil toplum kuruluşları, amaçları ve buna bağlı değerler doğrultusunda faaliyetlerde bulunurlar. Genelde sivil toplum kuruluşlarının hedefleri kendileriyle sınırlı değildir.

2. TÜRKİYE'DE KADINLARIN ÇALIŞMA YAŞAMINDAKİ DURUMU

Kadınların ülkemizde ekonomik ve toplumsal yaşamda yeterince temsil edilmedikleri bilinen bir gerçektir ve bunun pek çok temel nedeni bulunmaktadır. Kadınların çalışma yaşamına katılım oranları da çok düşük düzeydedir. Ülkemizde kadınlar, bugünkü ekonomik ve sosyal anlamdaki kazanımlarını çok uzun yıllar içerisinde elde etmişlerdir. Geleneksel tarım toplumundan bugünlere gelene kadar yaşanan süreçte, ülkenin ekonomik yapısı ile beraber, sosyal ve kültürel yapısı da değişime uğramış, bu değişimin etkileri çalışma yaşamına yansyarak, kadınların istihdamdaki konumları da değişmiştir. Bu değişiklik süreci hala devam etmektedir.

Ülkelerin yönetim şekilleri demokratikleştikçe, cinsiyet eşitsizlikleri de azalmakta ve böylece her iki cins içinde daha verimli olabilecekleri alanlara yönelme olanakları doğmaktadır. Kadınların etkin olduğu ülkelerde ekonomik büyüme devamlılık göstermekte, tersine kadınların hareketlerinin kısıtlandığı ülkelerde ise, ekonomi durağanlaşmaktadır (Jalbert, 2000:7-10).

Kadınların girişimcilik potansiyeli, işgücü piyasasındaki konumlarına ve çalışmaya karar verip vermemelerine de bağlıdır. Kadınların girişimcilikte erkeklerden gerilerde olmalarının en temel nedenlerinden biri de istihdamdaki konumlarıdır. OECD ülkelerinde, part-time işlerin % 80'i kadınlar tarafından yerine getirilmekte ve sorumluluğu az olan, dolayısı ile de daha az geliri olan işlerde çalışmaktadır (Ionescu, 1999:5). Kadınların çalışma yaşamındaki bu durumları nedeni ile de, daha aktif olan girişimciliğe eğilimleri de düşük olmaktadır. Aşağıdaki tabloda, son onbeş yılda kadınların işgücüne katılım oranlarındaki (İKO) değişim gösterilmektedir. Tabloya bakıldığında kadınların işgücüne katılım oranında özellikle kırsal kesimde çok önemli bir azalma olduğu görülecektir. Bunun nedeni ülkemizde devam eden köyden kente göç olayıdır. Çünkü köydeki kadın tarlada çalıştığı için işgücü kapsamında değerlendirilmekte, ancak kente göç ettiğinde ev kadını olarak kabul edildiğinden işgücüne katılmayanlar arasında sayılmaktadır. Yoksa durum bu kadar da kötü değildir. Türkiye genelinde de 1990'da % 34 olan kadınların işgücüne katılım oranı, yıllar itibariyle azalarak % 25'lere kadar gerilemiştir. Ancak kentlerdeki ortalamanın azalmadığı, hatta arttığı görülmektedir. Son yıllarda kadınların eğitime daha fazla yöneldikleri ve eğitimde geçen sürenin artmasına rağmen işgücüne katılım oranının azalmaması da göstermektedir ki; daha fazla kadın işgücüne katılmaya başlamış ve bu olumlu süreç devam etmektedir.

Tablo 1. Kadınların İşgücüne Katılım Oranı (Kent-Kır %)

Yıllar	Türkiye	Kent	Kır
1990	34.1	17.0	52.0
1991	34.0	15.5	55.3
1992	32.5	16.9	51.8
1993	26.5	15.5	40.4
1994	30.9	17.2	48.8
1995	30.5	16.7	49.1
1996	30.0	15.8	49.7
1997	28.3	16.7	44.8
1998	28.6	16.5	46.7
1999	30.3	17.7	49.4
2000	25.7	16.9	39.7
2001	25.9	16.8	40.8
2002*	27.9	18.8	41.4
2003*	26.6	18.5	39.0
2004*	25.4	17.7	31.9

Kaynak: TÜSİAD, Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik, İstanbul 2002, s.49

*DİE Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçlarından Alınmıştır.

Ancak, erkeklerde İKO’nın % 70’ler düzeyinde olduğu düşünülürse, erkeklerle kadınlar arasındaki olumsuz farkın ne kadar büyük olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Kadınlar hala çeşitli gerekçelerle çalışma yaşamı dışında kalmakta yada kalmaya zorlanmaktadır. Bunun ekonomik, sosyal ve kültürel çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Kadınların küçümsenmeyecek çok önemli bir kısmının ne yazık ki okuma yazma bile bilmediği bir ortamda daha iyimser bir tablonun oluşması da mümkün olmayacaktır.

Tablo 2. Cinsiyete göre işgücü durumu, Türkiye

	Toplam		Erkek		Kadın	
	2003	2004	2003	2004	2003	2004
Kurumsal olmayan sivil nüfus (000)	69 479	70 556	34 692	35 226	34 787	35 330
15 ve daha yukarı yaşta nüfus (000)	48 912	49 906	24 260	24 755	24 652	25 150
İşgücü (000)	23 640	24 289	17 086	17 902	6 555	6 388
İstihdam (000)	21 147	21 791	15 256	16 023	5 891	5 768
İşsiz (000)	2 493	2 498	1 830	1 878	663	620
İşgücüne katılım oranı (%)	48,3	48,7	70,4	72,3	26,6	25,4
İstihdam oranı (%)	43,2	43,7	62,9	64,7	23,9	22,9
İşsizlik oranı (%)	10,5	10,3	10,7	10,5	10,1	9,7
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	15,0	14,7	13,6	13,5	21,1	20,1
Genç nüfusta işsizlik oranı ⁽¹⁾	20,5	19,7	21,4	20,1	18,9	18,8
Eksik istihdam oranı (%)	4,8	4,1	5,8	4,9	2,3	1,8
Genç nüfusta eksik istihdam oranı ⁽¹⁾	6,5	5,1	8,0	6,4	3,8	2,6
İşgücüne dahil olmayanlar (000)	25 272	25 616	7 174	6 853	18 098	18 763
İş aramayıp, işbaşı yapmaya hazır olanlar	946	1.223	623	633	322	591
Mevsimlik çalışanlar	894	464	415	143	479	321
Ev işleriyle meşgul	12 578	13.301	-	-	12 578	13.301
Öğrenci	3 458	3.283	2 059	1.936	1 399	1.347
Emekli	2 982	2.886	2 398	2.396	584	490
Çalışamaz halde	2 471	2 84	925	1.132	1 546	1.708
Diğer	1 942	1.617	753	613	1 190	1.005

(1) 15-24 yaş grubundaki nüfus

Kaynak: DİE, Hanehalkı İşgücü 2004 Yılı Sonuçları

Tablo 2’de; Türkiye’de cinsiyete göre işgücü durumu gösterilmiştir. Buna göre nüfus olarak kadın ve erkek sayısı birbirine yakın olsa da, istihdamdaki erkek sayısı kadınların yaklaşık üç katıdır. Ev işi ile meşgul olan kadın sayısı 2004 yılında 13 milyondan fazladır. Yani bu kadar çok sayıda kadın, ne yazık ki çalışma yaşamının tamamen dışında kalmaktadır.

Türkiye’de kadınların eğitim düzeyleri düşük olduğundan istihdama katılmaları da genelde yedek işgücü olarak gerçekleşmektedir. Ailenin geçimine katkıda bulunma zorunluluğu olduğunda, ilk akla gelen, kadınların çalışma yaşamına katılmalarıdır. Bu çalışmada çoğunlukla, ya kayıtdışı istihdam veya part-time geçici işler olmakta, yada evde çalışma şeklinde gerçekleşmektedir.

Kadınlar yaşadıkları toplumun bir parçası olarak toplumdaki gelişmelerden doğrudan etkilenmektedirler. Ülkemizde geçmişten beri süregelen geleneksel tutum ve davranışlar, kadınların çalışma yaşamındaki durumunu da belirlemede etkin olmaktadır. Toplumun kadına bakışı, ona yüklediği görev ve sorumluluklar ve beklentiler zamanla değişse de, yine de günümüzde kadının çalışmasına yönelik olumsuz toplumsal yargılar bulunduğu gözlenmektedir.

Kadınlara yönelik olarak toplumun çeşitli kesimlerinde, farklı ön yargılar bulunmaktadır. Toplumun bir bölümü, kadınların doğrudan kişilik ve davranışları üzerinde yorum yaparken, bir başka bölümü ise kadınların ekonomik yaşamdaki uğraşlarıyla ilgili eleştiri ve yorumlarda bulunabilmektedir (Öztürk, 1999:67). Ülkemizde bazı kesimlerde kadınların çalışma yaşamında yer alması, kadının bireysel kararının ötesinde, erkeğin izni ve denetimine bağlıdır. Evli bir kadının çalışması, bazı aileler tarafından hoş karşılanmamaktadır. Kadın işgücü arzının bu ve benzer şekillerde, cinsiyete dayalı işbölümü üzerinde temellenen sosyo-kültürel engeller tarafından kısıtlanması, kadınların İKO’nın düşüklüğünün bir nedeni olmaktadır (Toksöz,1999:63).

Kadınların istihdama katılması, kadının ekonomik özgürlüğünü ve toplumsal değerini artırırken, söz konusu geleneksel değer ve kadına karşı olumsuz tutum nedeni ile de çeşitli sorunlar doğurmaktadır (Aytaç, 1999:33). Bu sorunların en başında da, aile içinde yaşanan çatışmalar gelmektedir. Çalışmak arzusunda olan kadın ve ona karşı olan kendi dışındaki çevre arasında oluşan görüş ayrılıkları, zamanla çatışmaya dönüşebilmektedir. Bu arzusunu dışa vurmaktan çekinen kadınlarda ise, zamanla psikolojik sorunlar oluşabilmektedir.

Yapılan araştırmalardan, farklı sosyo-ekonomik konumlarda olsalar bile, toplumsallaşma sürecinde, kadınların ataerkil aile yapısı içinde kadınlık rolüne uygun olarak yetiştirildikleri, bu nedenle kadınların kendi rol algılamalarının da bu yönde geliştiği sonucu çıkmaktadır (Şenel, 1998:54). TÜSİAD tarafından 1991 yılında yayınlanan ve 16 ilden denekler üzerinde yapılan “Türk Toplumunun Değerleri” araştırmasında; kadınların gerçek hayatta istediği şeyin evi ve çocukları olduğunu ifade edenlerin oranı % 88.3, ev kadını olmayı, iş kadını olmak kadar tatmin edici bulanların oranı % 80 ve eğer iş sayısı az, ülkede de işsizlik varsa işe alınmada erkeklere öncelik tanınmalıdır diyenlerin oranı ise % 52 olarak çıkmıştır (Usal, 1996:34).

Türkiye çapında gecekondularda yapılan bir çalışmada ise; “evin geçimini sağlamakla erkek görevlidir” diyen kadınların oranı %89.4 gibi çok yüksek çıkmıştır. Yine “kadınların en önemli görevi ev işidir” diyen kadın oranı ise %76.7 dir. Şehirlerde önemli bir nüfusu oluşturan gecekonduda yaşayan kadınların bu bakış açıları, sosyalizasyon sürecinde kendilerine öğretilen değerlerin etkinliğini göstermektedir (Yeşiltuna, 1998:103). Kadınların bu düşünce yapılarının zaman içinde kendi lehlerine değişmesi, kadın işgücünün istihdamda daha fazla yer almasını sağlayacaktır.

Kadınların İKO'nu etkileyen en önemli faktör olan eğitim düzeyi arttıkça, kadınların istihdama yönelmeleri de artacaktır.

3.KADINLARIN ÇALIŞMA YAŞAMINA KATILIMININ ARTTIRILMASINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ

Kadınların çalışma yaşamının her alanında daha fazla yer alabilmeleri için toplumun her kesimine önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Sadece devletin çabaları ile bu köklü sorunun çözülmesi mümkün olmadığından özellikle sivil toplum kuruluşlarının katkıları ile sorun daha kolay aşılabilecektir. Bunun çok güzel ve başarılı örnekleri de bulunmaktadır. Bu çalışmanın dar çerçevesi içinde sadece birkaç sivil toplum kuruluşunun yaptığı çalışmalara değinerek, bu alanda neler yapılabileceğini ortaya koymaya çalışacağız.

3.1. Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (Çatom)

GAP İdaresi Başkanlığı öncülüğünde, 1992 yılından itibaren yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkan önemli bir kuruluş olan Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM), GAP Bölgesi'nde 1995 yılından itibaren açılmaya başlanmış olup, halen GAP Bölgesindeki 9 ilde 30 ÇATOM faaliyet göstermektedir. Yönetimleri katılımcılar eliyle yürütülen ÇATOM'ların hedef kitlesi; 14 yaş üstü kız çocuk, genç kız ve kadınlardır. ÇATOM'larda amaç; kadınların sorunlarının farkına varmalarına, tanımlamalarına ve çözümü için inisiyatif kullanabilmelerine fırsat yaratmak; kadınların kamusal alana daha fazla katılımlarını ve kamusal hizmetlerden daha fazla yararlanmalarını sağlamak; kadın istihdamını ve kadın girişimciliğini artırmak; kadını güçlendirerek fırsat eşitliğinin sağlanmasına katkıda bulunmak, cinsiyet dengeli kalkınma sürecini başlatmak ve bu yolla yerel koşullara uygun, katılımcı toplum kalkınması temelli tekrarlanabilir model/modeller geliştirmektir. ÇATOM'larda temel ilke; kadınlara ne yapacaklarını değil, hangi koşullarda neler yapılabileceğini göstermektir. Çeşitli alternatifler içinden seçimi yapacak olan veya yeni seçenekleri ortaya koyacak olan kadınların kendisidir.

ÇATOM'lar, katılımcıların kendi aralarından seçtikleri ÇATOM Kurulları eliyle yönetilmektedir. 5-7 kişiden oluşan kurullarda ÇATOM Sorumlusu ve katılımcılar tarafından seçilen bir eğitici yer almaktadır. ÇATOM Kurulları eliyle kadınların yönetim kapasitelerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

ÇATOM'lar, kadınların sosyal ve ekonomik yönden güçlendirildiği merkezlerdir. Her bir ÇATOM, özel olarak kadınlar için oluşturulmuş bir mekandır ve bu mekanda eğitim, gelir getirici etkinlikler ve kadınların örgütlenmesine yardım amacıyla kullanılmaktadır. ÇATOM'lar kadın okur-yazarlığının yükseltilmesi, sağlık göstergelerinin iyileştirilmesi, yasal hak ve özgürlüklerin öğrenilmesi vb. sosyal konularda olduğu kadar kadınların istihdama katılımının sağlanması açısından da önemli merkezlerdir. Gelir getirici bir programa katılan ÇATOM katılımcıları aynı zamanda diğer programlara da katılmakta ve bundan da önemlisi kendi aralarında haberleşebilmekte ve birbirlerinden öğrenebilmektedirler. ÇATOM'lar bu açıdan öğrenme merkezleridir. Çünkü bu merkezde öğrenilen bilgi eğitim dönemi sonunda da ÇATOM açık kaldığından sürekli olmakta, yenilenebilmekte ve katılımcıların kendi aralarında oluşturdukları iletişim ağı aracılığıyla güncellenebilmektedir. Genç kız ve kadınlar gerek ÇATOM'larda ve gerekse evlerinde üretim yaparak gelir elde etme olanağı bulmakta; konfeksiyon, tekstil ve trikotaj atölyeleri, yatılı ilköğretim bölge okulları, kuaför, mağaza, ev (çocuk bakıcılığı) vb. alanlarda iş bulabilmektedirler. Girişimcilik potansiyeli taşıyan bireylere verilen girişimcilik eğitimi ve mikro finansman/kredi desteği ile katılımcı genç kız ve kadınlar kendi işlerini kurmaktadır.

Özellikle son birkaç yıldır ÇATOM'larda her yıl ortalama 200'e yakın genç kız ve kadın iş bularak çalışmaya başlamakta, 9-10 kadın da 5-6 işyeri açarak kendi işlerini kurmaktadır. Gelir ve istihdam yaratılması yönünde bilgi ve beceri geliştirici programlar ile kendi işlerini kurmak isteyen kadınlara iş kurmaları/işlerini geliştirmeleri konularında yardımcı olunmasında ÇATOM organizasyonundan yararlanılması projelerin başarılığını olumlu yönde etkilemektedir. ÇATOM sayısının artırılması ise daha fazla kadına ulaşılmasını ve dolayısıyla daha fazla kadının çalışma yaşamına katılımını sağlayacaktır (<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Sosprj/catom.html>, 21.08.2005).

Halen GAP Bölgesindeki 9 ilde mevcut 28 ÇATOM'da düzenli programlara 9961 katılımcı (7571 kadın, 1863 çocuk, 527 erkek) katılmıştır. Diğer etkinlik ve hizmetlerden ise 64422 kişi yararlanmış ve böylece toplam 74 383 kişiye/haneye ulaşılmıştır (ÇATOM 2004 Yılı Faaliyet Raporu, s.3). 2004 yılı içinde 13 ÇATOM'da toplam 129 katılımcı iş bularak çalışmaya başlamıştır. 7 ÇATOM'da toplam 10 katılımcı tarafından 10 işyeri açılmış, 2 ÇATOM'da 3 katılımcı tarafından da evlerinde üretim yapılarak gelir elde edilmesine başlanmıştır (ÇATOM 2004 Yılı Faaliyet Raporu, s.16).

3.2. Kadın Girişimciler Derneği (Kagider)

2002 yılında 37 kadın tarafından kurulmuş ve halen 90 üyesi ile çalışmalarını sürdüren KAGİDER'in kadınların çalışma yaşamına katılımına yönelik çok yararlı projeleri bulunmaktadır. Henüz birkaç yıllık bir geçmişi olan bu sivil toplum kuruluşu, bugün beş ayrı proje üzerinde çalışmaktadır.

-Kadın Fonu adlı proje ile her yıl kadınlara iş kurmaya yönelik proje çağrısı yapmakta ve bunlar arasından kabul edilenlere fon aktararak desteklemektedir.

- Su Damlası Projesi ile, üniversite mezunu kadınlardan yöneticilik tecrübesi olanlara eğitim vererek, onları çağın gerektirdiği donanımlara sahip kılmayı hedeflemektedir.

-Kadın Girişimciler İş Geliştirme Merkezi (KAGİMER), ise en az lise mezunu olan kadınlardan bir iş fikri olup da bunu kendi olanakları ile gerçekleştiremeyenlere yardımcı olmayı hedefleyen bir projedir ve bu yıl 60 kadına bu hizmet karşılıksız olarak verilecektir.

-Kadınlardan Kadına Köprü Projesi daha çok yöresel bir özellik taşımaktadır. Proje kapsamında bu yıl Mardin'de bulunan özgün ve pazarlanabilir ürünler belirlenmiş ve bunların tasarımlarının geliştirilmesinden sonra yöredeki kadınlar tarafından üretilerek pazarlanması hedeflenmektedir.

-KOBİ Geliştirme Projesi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Avrupa Komisyonunun finanssal desteği ile geri kalmış yörelerdeki kız öğrencilerin kendi işlerini kurmalarını amaçlamaktadır. Proje kapsamında kız öğrencilere KAGİDER üyesi firmalarda staj yaptırılmaktadır.

-Girişimci Geliştirme Programı ile de Sabancı Üniversitesi ile ortaklaşa verilecek eğitimle bu yıl 60 kişiye, 12 ay süre ile kendi işlerini kurabilmeleri için eğitim verilecektir (<http://www.kagider.org/tr3/content.asp>, 16.08.2005).

Bu projelerin tamamı hiçbir parasal karşılık alınmadan bir sivil toplum kuruluşu tarafından gerçekleştirilmektedir. Kadınlara yönelik bu tür çalışmaların ne kadar önemli olduğu düşünüldüğünde, bu sivil toplum kuruluşunun yaptığı çalışmaların büyüklüğü daha kolay anlaşılacaktır.

3.3. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği

Özellikle kız çocukların eğitimi alanında yıllardır hizmet veren bu sivil toplum kuruluşu da çok değişik projeler uygulamaktadır. 33 il merkezi ve 176 ilçede 5000 kız öğrenciye burs sağlamakta, çok çocuklu ailelerde liseye devam isteyen kızları okullara yerleştirmekte, okul, kütüphane, toplum ve kültür merkezleri yapımına öncülük yapmaktadır (<http://www.cydd.org.tr/?sayfa=kirsal>, 14.08.2005). Kadınların çalışma yaşamına katılmalarının arttırılmasındaki en önemli faktör, onlara eğitim fırsatı sunmak ve eğitim seviyelerini yükseltmektir. Bu sayede daha çok kadın ekonomik ve toplumsal yaşamda daha fazla yer bulabilecektir. Bunların dışında, özellikle kadınlara yönelik eğitim faaliyetinde bulunan Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV), Çağdaş Eğitim Vakfı (ÇEV), Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV), Öğrenme Merkezi (ÖMer), Beyaz Nokta Girişim Vakfı gibi sivil toplum kuruluşları da kadınların ekonomik ve sosyal yaşamda daha fazla yer alabilmeleri için değişik projeler üretmektedirler.

4. SONUÇ

Ülkemizin ekonomik ve sosyal yönden gelişmiş ülkeler düzeyine gelebilmesinin ön koşulu, kadınların her alanda daha fazla temsil edilmeleridir. Bunun için öncelikle kadınların eğitimine önem verilmeli ve onları çalışma yaşamına çekecek politikalar üretilmelidir. Bunun sadece yasal düzenlemelerle pek mümkün olmadığı artık görülmektedir. Bu nedenle ülkenin değişik yerlerinde örgütlenen sivil toplum kuruluşları aracılığı ile kadınların ekonomik ve sosyal statülerinin yükseltilmesine çalışılmalıdır. Son yıllarda sivil toplum kuruluşlarının da desteği ile kadınların eğitim ve çalışma alanlarında kaydettiği gelişmeler küçümsenemeyecek boyutlara ulaşmıştır. Özellikle, Avrupa Birliği üyelik sürecinde sivil toplum kuruluşlarına Birliğin sağladığı fonları değerlendirecek ve bu alanda ciddi projeler ortaya koyacak uzman kişilerin de desteği ile bu kuruluşlar daha fazla proje üretebileceklerdir. Bunun başarılı örneklerinden bir bölümüne yukarıda değinilmiştir. Kadınların çalışma yaşamında daha fazla yer alabilmeleri yanında, daha etkin görevlerde de bulunabilmelerinin yolu açılmalıdır. Çalışma koşullarının iyileştirilmesi, ayrımcılığın tamamen kaldırılması, kadınlara yönelik koruyucu düzenlemelerin hayata geçirilebilmesi için sivil toplum kuruluşları ile devletin ortak çalışmalar yürütmesi daha başarılı sonuçlar doğuracaktır. Halkın sivil toplum kuruluşlarının önemini kavrayabilmesi için, bu kuruluşlar ile halkı bir araya getirecek organizasyonlara da gereksinim duyulmaktadır. Bu şekilde sağlanacak sıcak bir diyalogla, sivil toplum kuruluşlarının kendilerini anlatabilme olanağı da doğmuş olacak ve kendilerine daha geniş destekçi ve katılımcı bulabilmeleri mümkün olacaktır.

Kadının aile içindeki konumu, toplumun ona yüklediği görevler, bazı bölgelerde kadına toplumun yaklaşımı ve biçtiği roller gibi sosyal faktörler de kadınların çalışma yaşamına katılımını olumsuz etkilemektedir. Özellikle bu tür olguların yıkılarak, kadınlara da erkeklerle eşit statü kazandırılması durumunda daha fazla kadının eğitim alma şansı artacak ve dolayısıyla da çalışma yaşamına katılım oranı yükselecektir. Bu süreci hızlandıracak olan da sivil toplum kuruluşları olacaktır. Bunun başarılı örnekleri de bize bu sonucun sivil toplum kuruluşları aracılığı ile elde edilebileceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Atayeter,C. Özilhan, D. Aslan, Ş.(2004) “Sivil Toplum Kuruluşlarında Bilgi Teknolojileri Kullanımının Örgüt Yapısı ve Performansına Etkileri”, **I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi**, Çanakkale, 4-6 Haziran

- Aytaç, S. (1999) “Çalışma Yaşamında Kadın ve Kariyer”, **Türkiye’de Kadın İşgücü Seminerleri I-II**, Ankara: TİSK Yayını
- Balkır, Z. Çolak, K. (2004) “Bilgi Toplumuna Geçiş Sürecinde STK’ların Sosyal Denetim Fonksiyonu”, **I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi**, Çanakkale, 4-6 Haziran
- ÇATOM (2005) **ÇATOM 2004 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara
- DİE (2004) **Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları**, Ankara
- Göymen, K.(2004) “Küresel Sivil Toplum: Gereksinme, Fırsatlar ve Engeller”, **I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi**, Çanakkale, 4-6 Haziran
- Jalbert, S (2000) **Women Entrepreneurs in The Global Economy**, Paris:OECD Publications
- Kuçuradi, İ. (1998) “Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu-I: Sivil Toplum Kuruluşları-Kavramlar II. Oturum”, **Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları**, 16-17 Aralık, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul: Türkiye Tarih Vakfı Yayınları
- Ionescu, D.(1999) **Women Entrepreneurship: Exchanging Experiences Between OECD and Transition Economy Countries**, OECD Publication
- Özdemir, S.(2004) “Kâr Gütmeyen Kuruluşlar (KGK) ve Sosyal Refahın Sağlanmasında Artan Rolü”, **I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi**, Çanakkale, 4-6 Haziran
- Öztürk, M.(1999) “İmalat Sanayinde Kadın İstihdamı”, **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul
- Seyyar, A. Adalı, O.(2004) “Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede STK’ların Roller ve Önlemleri (Deniz Feneri Derneği Örneği)”, **I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi**, Çanakkale, 4-6 Haziran
- Şenel, D. (1998) “Çalışma Yaşamında Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık: İşyerlerinden Örnekler”, **İktisat Dergisi**, Sayı: 377, Mart 1998
- Toksöz, G. (1999) “Türkiye’de Kadın İşgücü ve Enformel Sektörde İstihdamı,” **Türkiye’de Kadın İşgücü Seminerleri I-II**, Ankara : TİSK Yayını
- TÜSİAD (2002) **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, İstanbul:TÜSİAD Yayını
- Usal, B.(1996) “Kadın İstihdamı Üzerine AB-Türkiye Karşılaştırması”, **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul
- Yeşiltuna, D.(1998).“Kadınların Çalışma Yaşamında Geleneksel Yapının Etkisi”, **4. Ulusal Kadın Çalışmaları Toplantısı**, İzmir : Ege Üniversitesi Yayını
- Yıldız, Ö. (2004) “Sivil Toplum, Demokrasi ve Çoğulculuk”, **Sivil Toplum Dergisi**, Yıl : 2, Sayı: 5, Ocak-Şubat-Mart
- Yücebalkan, B. Koç, O. (2004) “STK’larda İyi Yönetişim ve Akut Örneği”, **I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi**, Çanakkale, 4-6 Haziran
- Sarier, İ. <http://www.sabah.com.tr/2004/11/05/yaz53-30-126.html>,15.8.2005
- <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Sosprij/catom.html>, 21.08.2005)
- <http://www.kagider.org/tr3/content.asp>, 16.08.2005
- <http://www.cydd.org.tr/?sayfa=kirsal>, 14.08.2005
- <http://www.stgp.org/docs/sivilklavuz.pdf>, 23.08.2005

KADIN KURULUŞLARININ VE KADIN HAREKETLERİNİN TÜRK SİVİL TOPLUMSALLAŐMASINDAKİ YERİ VE GELİŞİMİ

Yrd.Doç.Dr. Ülkü Varlık
Çanakkale Onsekiz Mart Üni.
Biga İ.k.ve İd.Bil. Fak.

GİRİŞ

Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarına ilişkin veri toplama çalışmalarının tarihi oldukça yenidir.¹1990'lardan itibaren sivil topluma ilginin artmasıyla birlikte Haziran 1996'daki Habitat II. çalışmalarına hazırlık amacıyla Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Tarih Vakfı'nın ortak projesine dayanarak Mayıs 1996'da Sivil Toplum Kuruluşları Bilgi Merkezi kurulmuştur. Merkezin yayınladığı 1793 kuruluőa ait verilerin yer aldığı " Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi" Türkiye'de bu alandaki en geniş rehberdir. Aynı proje kapsamında yayınlanan "Önde Gelen STK'lar -Araştırma Raporu"(1998) ve "Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar " (1998) isimli yayınlar ile sivil toplum kuruluşlarına ilişkin üç sempozyumun kitaplaştırıldığı "Sivil Toplum Kuruluşları-Üç Sempozyum"(1998) isimli eserler, Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının profilini çıkaran, bu alandaki boşluğu dolduran eserlerdir. Önde gelen STK'lara ilişkin araştırma raporuna göre, Türkiye'de Şubat 1996 itibariyle STK Bilgi Merkezi veri tabanına kayıtlı 61.587 dernek bulunmaktadır. 1997 yılında İçişleri Bakanının cevaplandığı bir soru önergesine göre ise, Türkiye'deki faal dernek sayısı 69.385² olarak açıklanmaktadır. Şirketler dışındaki tüm sivil toplum örgütleri için tahmin edilen sayı 100.000 civarındadır.³ STK Bilgi Merkezi'nin elindeki araştırma verilerine dayanılarak yapılan bir sınıflandırmaya göre ülke çapında STK'ların dağılımı aşağıdaki gibidir:

¹ Sivil Toplum Kuruluşları ile ilgili ilk çalışmalar olarak şunlar sıralanabilir; Ahmet N. Yürekök: Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı, 1946-1968, SBF Yayını, Ank., 1971. Ahmet N. Yürekök; Türkiye'de Dernek Gelişimleri, A.U. Yayını, Ank., 1972.

² Radikal Gazetesi, 12 Haziran 1997.

³ Gönel, Aydın; Önde Gelen STK'lar-Araştırma Raporu, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Numune Matbaacılık, İst., 1998.

STK'ların Bazı Kentler ile Türkiye Genel Dağılımı (Tablo-

I)

Kurum Tipi	İstanbul	Ankara	İzmir	Diğer	Türkiye	%
Dernek	9.588	5.502	2.685	42.949	60.727	93.7
Vakıf	860	493	132	936	2421	3.7
Sendika	89	85	4	32	210	0.3
Oda	38	61	54	927	1.080	1.7
Kooperatif	50	84	29	130	293	0.5
Yurttaş Girişi	32	8	8	13	61	0.1
Kültür Amaçlı Tic. Kur.	13	2	4	0	19	0.0
Toplam	10.670	6.235	2.916	44.987	64.808	100

Kaynak: Aydın Edinel;Önde Gelen STK'lar - Araştırma Raporu, Türkiye Ekonomik Toplumsal Tarih Vakfı, Numune Matbaacılık, İstanbul, 1998, s.21.

Tabloya göre, en fazla örgütsel yoğunlaşma derneklerde gözlenmektedir. İstanbul ve Ankara STK'ların yaklaşık yüzde 65'ine sahip iken İstanbul'da dernekler ve vakıflar, diğer illerde ise kooperatifler yoğunlaşmaktadır. Sendika ve kooperatif merkezlerinin Ankara'da toplanması, bu yoğunluğun nedeni olarak gösterilmektedir. Aynı araştırmanın verilerine göre, Türkiye'de STK başına düşen nüfus 968 olup kooperatifler bu rakama dahil edildiğinde 627'ye düşmektedir. Amaçlarına göre dağılımda; kamu tesisi yaptırma, cami, Kur'an kursu ve okullarla ilgili STK'lar yüzde 65.3 ile büyük yekun tutmaktadır. İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ile STK başına düşen nüfus arasındaki ilişkiye bakıldığında (3. Derece iller hariç) sosyo-ekonomik gelişme düzeyi arttıkça STK başına düşen nüfusun azaldığı dolayısıyla örgütlenme düzeyinin yükseldiği anlaşılmaktadır.⁴

ÖRGÜTSÜZ SİVİL İNİSİYATİF VE GİRİŞİMLER

Sivil topluma yeni bir görünüm kazandıran olgu, örgütsüz sivil inisiyatif ve girişimlerin yaygınlaşması eğilimidir."Barış İçin Bir Milyon İmza", "Kocakulak Aradan Çekil", "Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık" (Aydınlık İçin Yurttaş Girişimi "Nükleer Karşısı "Oy Verdik Sonra Boş Verdik. Boşvermeyin" gibi kampanyalar çerçevesinde gelişen sivil inisiyatif hareketlerine katılımın oldukça geniş olması, psikolojik olarak "örgüte girmek" ten, "örgüt mensubu" sayılmaktan rahatsız olan kitlelerin örgütsüz hareketlere katılım eğiliminin daha yüksek olmasına bağlanabilir. Söz konusu girişimler herhangi bir dernek,örgüt veya parti hegemonyası olmadan, hiçbir kurum ya da kişiden mali destek almadan, katılanların herhangi bir parti, dernek, oda, kuruluş üyesi olarak değil, salt "yurttaş" olarak katıldıkları hareketler olup, eleştirel yurttaşlık bilincinin gelişmesi açısından önemlidir.⁵ Yine aynı dönemde 12 Eylül'ün yarattığı toplumsal ve siyasal baskı ortamına tepki olarak ortaya çıkan bazı dernek ve girişimler, sivil toplumdan yükselen muhalefetin odakları olarak dikkat çekmektedir.

⁴ A.g.e., s. 21-23.

⁵ Tanıl, Bord.; Sivil İnisiyatifler ve Siyaseti Yeniden Kurmak. Ağaçkakan, S.7, s.32.

Bunlardan İnsan Hakları Derneği (İHD), Tutuklu ve Hükümlü Aileleri Yardımlaşma Derneği (TAYAD), Özgür-Der, Dil Derneği, Savaş Karşıtları Derneği⁶, Mazlum Der, Kayıp Yakınları Derneği, Cumartesi Anneleri gibi dernek ve girişimler söylenebilir.

Niceliksel artışa rağmen, STK'ların gelişiminin önündeki engellerden biri, hızlı nüfus artışı ve çarpık kentleşmenin yarattığı toplumsal ortamda, yerleşim merkezlerinde yerel sahiplenme kültürünün oluşumunun zorlaşmasıdır. Dolayısıyla, kamusal alanların yaratılması ve korunması için gerekli bir yerel işbirlikçi aksiyonu sağlamak güçleşmektedir. Buna bağlı olarak, kamu alanını ilgilendiren ve kişisel değil örgütsel çabalarla yerel yaşam standartlarının yükseltilmesi, mahallelerin güzellek ve süknetinin sağlanmasına yönelik kolektif çalışmalar yok denecek kadar azdır.⁷ Yerel sahiplenme kültürü eleştirel ve katılımcı yurttaşlık kültürünün oluşmasının ilk basamağıdır. Ortak kamusal yarar için çalışan yerel yönetimlerin partilerin rant dağıtım araçları olarak kullanılması, belediye başkanlarının mensubu oldukları parti ve liderlerinin etkisi altında olmaları, belediyeler üzerindeki merkezîyetçi baskı, bu ortak bilincin oluşmasını engellemektedir. Ayrıca, 1980'lerden itibaren kentsel gelişime bağlı olarak, sivil örgütlenmelerde “dini, mezhepsel ve hemşehrilik bağları gibi birincil duyguların temel alındığı ve dolayısıyla üyelerini gettolara hapsetme eğilimi taşıyan örgütlerin” sayısının arttığı dikkat çeker.⁸ Merkezin tepkisinden çekinerek içine kapanan örgütler yerine, toplumsal sorumluluk ruhu taşıyan, toplum ile bireyleri birbirinden ayıran değil, yakınlaştıran örgütlenmelerin yaygınlaşması gerekir. Bu sonuçların çıkmasında, halkın sivil topluma dahil olmadaki çekingenlikleri ve bundan kaynaklanan bilgisizlikleri önemli rol oynamaktadır.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI ARASINDA İLETİŞİM SORUNU

Örgütsel açıdan sivil toplum kuruluşlarının en önemli sorunlarından biri, STK'lar arası iletişim sorunudur. Bu sorunu aşmak ve faaliyetlere destek sağlamak üzere Nisan 1997'de STK'ların çağrılarının ve duyurularının yer alacağı bir faks bülteni yayınlamak üzere "Sivil İletişim Ağı Girişimi" kurulmuştur.⁹

Sivil toplum örgütlerinin bolluğu ve artan sayısına karşın, yurttaş katılımının demokratik kanalları olarak STK'ların aşması gereken en önemli engel; patronaj ağlarının kırılarak, kamusal alana ilişkin projelere ağırlık verilmesidir. Bireysel parti-hami ilişkisine dayalı ilişkilerin ötesine geçerek, halkın politika üretim sürecinin aktif katılımcıları olmalarını sağlayacak projeler üretmeleri gerekir. Çünkü "bir örgüt kendini 'sivil toplum örgütü' olarak tanımlıyorsa, devlet denen kurumla arasına belirgin bir mesafe koyuyor demektir. "Ancak bu, devleti reddeden bir yaklaşım olmamalıdır. "Marksist ve anarşist analizlerden farklı olarak sivil toplum analizi devletin bir biçimde varlığını kabul eder. Kabul edilen, bugün varolan yapısıyla bu devlet olmayabilir ve değildir. Ama sorun devletin ortadan kalkması değil, sivil

⁶ Aslantaş, A. Sedat; “1980 Sonrası Dernekler”, C.D.T.A., C: 12, İletişim Yayınları, İst, 1996, s. 312.

⁷ Uğur, Aydın; “Yeni Demokrasinin Yeni Aktörleri”, STK'lar, Derleyen: Taciser Ulaş, Merhaba Sivil Toplum, Helsinki Yurttaşlar Derneği, İst., 1998, s.82.

⁸ Narlı, Nilüfer; “Sivil Toplum Örgütlerine İlişkin Teorik Yalaşım”, İlim ve Sanat, S:46-47, 1997, s.30.

⁹ Radikal Gazetesi, 28 Nisan 1997.

toplumun devleti olmasıdır. Burada söz konusu olan, devletle sivil toplumun tamamen örtüşmesi değildir. Devletin sivil toplumdaki gelen demokratik taleplere cevap verebilme kapasitesini arttırması, sivil denetime kendisini açmasıdır. Devletsiz bir demokratik sivil toplum düşünülemez. Sivil toplum yapıları "iyiliği" ve "demokratikliği" kendinden menkul yapılar değildir. Devlette özledikleri demokratik yapıyı kendilerinde oluşturmaları ve kendi dışındaki örgütlerin meşru varlığını kabul etmeleri gerekir. Devletin işlevi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çıkarların belirlediği sivil toplumun bir çatışma ve savaş alanı olmasını ve kendisinden gelecek baskılar kadar, sivil toplumun kendi unsurlarından yönelecek baskıları engellemek için gerekli çerçeveyi hazırlamak ise devletin görevidir.

Kısacası, sivil toplumun demokratikleşmesi ve gelişmesi önündeki engeller sadece devletten kaynaklanmamaktadır. Mali kaynak, eğitim, toplumsal alışkanlıklar, katılım, insanların kendi kendini motive etme eksikliği, örgütler arası iletişimsizlik gibi tamamen toplumsal ve yapısal engellerle de karşı karşıyadırlar. Bu noktada Göle'ye katılmamak imkansızdır: "Sivil toplum, toplumda parçalanmışlık yaratabilir, ortak demokratik değerleri üretmeyebilir. Faşist hareketler, totaliter hareketler, sivil toplumun içinden ortaya çıkabilir"¹⁰ Dolayısıyla demokratik bir sivil topluma yönelik en büyük tehdit yine kendi içinden çıkacak sivil toplum örgütlerinden gelebilir.

KADIN KURULUŞLARI VE KADIN HAREKETLERİ

Türkiye'de kadın kuruluşları, tüm STK'ların içinde yüzde 0,3 gibi küçük bir oranla kamusal alanda seslerini duyurma çabasındadırlar.¹¹ Türkiye'de bugün 179 kadın sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Söz konusu bu kuruluşlar İslamcı yardım gruplarından radikal feminizmle uğraşanlara kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.¹²

Türkiye'de 1980'li yıllarda gelişen sivil toplum cephelelerinden birini de kadın grupları oluşturdular. 12 Eylül Askeri Müdahalesini takip eden dönemde Türkiye'de gelişen ilk ve orijinal hareketlerden birini kadın hareketi içinde önemli bir adım olarak ön plana çıkan feminizm oluşturdu. 1980'li yılların başından itibaren yeni bir oluşumu teşkil eden feminist kadınlar birkaç yıl sonra kamusal platformda siyasal eylemlere yönelmiş ve seslerini duyurmaya başlamışlardır. 1986 yılında "Kadına Karşı Her Tür Ayrımcılığı Kaldırma" amacıyla başlatılan bir dizi yeni kampanya ve eylem izlenmiş ve bunlar da feminist kadınların sesinin duyulmasında önemli bir rol oynamıştır. Sokak eylemleri, dilekçe kampanyaları ve değişik yayınlarla seslerini duyuran feminist kadınlar başta medyada olmak üzere büyük yankı uyandırmıştır. Kadın konusu bir anda medyanın, kitapların, dergilerin, araştırmaların, televizyonun, sanatın, sinemanın ve tiyatrunun konusu olmaya başlamıştır. 1980'li yıllarda sağdan sola değişik kesimler tarafından yayınlanıp da kadın özel sayı çıkarmayan belki de tek bir dergi bulmak mümkün değildir. Farklı kesimlerin kadın

¹⁰ Göle, Nilüfer; Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu 16-17, Aralık 1997, Sivil Toplum Kuruluşları Üç Sempozyumu, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İst, 1998, s.127.

¹¹ Puch, Barbara; Kamusalığa Doğru: "Türkiye'de İslamcı ve Suni-Muhafazakar Kadın Sivil Toplum Kuruluşlarının Yükselişi" Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İst., 2001, s.4 64.

¹² A.g.e.,468.

konusuna olan ilgisini hesaba kattığımızda gerçekte 1980'li yılların Türkiye'de "kadın on yılı"ı teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

SEKÜLER FEMİNİZM VE İSLAMİ KADIN HAREKETİ

1980'li yıllarda kamusal alandaki eylemleri, protestoları, hak talepleri ve yayınlarıyla bir değerlendirmede bulunulduğunda farklı çizgiler taşımakla birlikte kadın hareketi içinde biri " seküler feminizm" diğeri de "İslami kadın hareketi" olmak üzere iki tür akımın gelişmekte olduğu sonucuna varmak mümkündür. Kadın hareketi içinde yer alan kadın gruplarının bir sivil toplum cephesi olarak oynadığı rolü incelediğimizde temelde dört farklı alanda sivil toplum rolü icra ettiğini görmekteyiz. Kadın hareketinin bir sivil toplum cephesi olarak oynadığı birinci rolü toplumsal gruplar üzerindeki etkisinde görmekteyiz. Kadın gruplarının faaliyetleri, söylemleri ve talepleri kadın konusunu başta İslami ve sol kesim olmak üzere bir çok kesimin gündemine sokmayı başarmıştır. Değişik kesimler yayınlarında bu konuya eğilmenin yanı sıra değişik dernekler altında örgütlenerek kadın konusunu farklı bağlamlarda tartışmış ve bu konuyla uğraşmışlardır. Seküler feminist hareket içinde yer alan kadın grupları seslerini; Kadınca,Sosyalist Feminist,Kaktüs,Feminist, Kim gibi dergilerle duyururken; İslami kesimde kadın konusuyla ilgilenen ve tirajları elli binleri bulan dergiler yayınlanmaya başlamıştır. Bu kesimde sayıları on binleri bulan Kadın ve Aile, Bizim Aile ve Mektup türünden dergiler, kadının modern kamusal yaşamda yerini almasına dönük bir söylem geliştirmiş ve kadını kamusal alanın bir aktörü durumuna getirmeye çabalamıştır. Aynı şekilde Kemalist Kadın gruplarının da seküler feminizme yakın bir kadın konusuyla uğraşmakta olduğunu görmekteyiz.

Kadın gruplarının sivil toplum unsuru olarak geliştirdikleri ikinci politikayı ise karanlıkta kalan bazı konuları ve Türk toplumunda yer alan bazı değerleri kamuoyuna taşıyarak burada tartışmaya açmalarında görmekteyiz. Karanlıkta kalan ve arka sokaklarda yaşanan kürtaj, cinsiyet, dayak, evlilik içi cinsel taciz, tecavüz, sarkıntılık, aile içi şiddet, ailedeki eşitsiz işbölümü, aile yaşamındaki ast-üst ilişkisi vs. konular kadın hareketi içindeki feminist gruplarla birlikte gündeme gelmiş ve kamuoyunun gündeminde geniş tartışma alanı bulmuştur. Bununla birlikte fahişelik, kadın cinselliği, iffet, bekaret, flört, kazak ve kılıbık erkek gibi Türk toplumunda cinsiyete ilişkin gelişmiş olan normlarla ilgili geniş bir tartışma alanı açmışlardır.

Aynı şekilde Müslüman kadının kamusal yaşamda yer alıp almayacağı, kadın erkek eşitliğinin İslam'da bulunup bulunmadığı, geleneksel kadın rollerinin tarihsel ve İslami dayanakları, kadının modern kurumlardaki eğitimi, tesettür, çok eşlilik gibi konular da İslami kadın hareketi içinde yer alan kadın grupları tarafından gündeme getirilmiş ve bunlarla ilgili çok sayıda anlayış, argüman ve yayın ortaya çıkmıştır. İslami kadın grupları, "demokrasi, insan hakları ve sivil toplum kavramlarını kendi istekleri olan Müslüman'ca yayımı engellemediği sürece hoşnutsuzlukların meşru söylemi olarak kullanmaya devam edecek gibi görünmektedir."¹³

KADIN GRUPLARININ SİVİL TOPLUM HAREKETİ OLARAK DİĞER ETKİ ALANLARI

Kadın gruplarının sivil toplum hareketi olarak bir diğer etki alanı da siyasal parti,siyasal iktidar veya hukuksal düzenlemeler üzerindedir. Bu etki kadın konusunu

¹³ Çağlar, Selda; Sivil Toplum Örgütlerinin Siyasal İktidar Üzerindeki Etkisi, (1961-1982 Anayasaları Açısından) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2001, s.163.

1980'lerden sonra siyasal partilerin programlarına yoğunluklu biçimde sokarken resmi çerçevede de bu yönde politikaların oluşumunu sağlamıştır. Kadın gruplarının bu alandaki etkisini hukuksal normların değişiminde bulabildiğimiz gibi siyasal iktidarların politikalarında da bulmaktayız. Aile Araştırma Kurumu, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü ve Kadın Bakanlığı projesi gibi siyasi atılımların bu etkinin bir parçası olarak doğduğunu ve bu etkinin birer uzantısı olduğunu söylemek mümkündür. Aynı şekilde kadın grupları başta Medeni Kanun olmak üzere hukuksal çerçevede kadının aleyhine olan normları tek tek masaya yatırarak bunları kadının lehine olacak tarzda yeniden düzenleme konusunda yoğun bir çaba göstermiş ve yöneticilerin bu yönde desteğini almıştır.

Bir kısım kadın örgütleri de siyasal söylemlerini eylemleriyle pekiştirmiştir. "8 Mart Dünya Kadın Günü Etkinlikleri" çerçevesinde protesto ve yürüyüşler dışında İzmir'de " 1991 Genel Seçimleri İçin Kadın Adaylar İsteniyor" çağrısı ve kampanyası, 1992'de Kadın Bakanlığı'nın kurulması için 450 milletvekiline Mektup Kampanyası, 1992-1993 yıllarında Medeni Yasada Değişiklik İçin İmza Kampanyası, 1995'te "Dünyada Kadına Yönelik Şiddete Son" protesto gösterileri aktif katılım taleplerine yönelik eylemlerdir.

Devletin kadınların baskısı karşısında "Kadınlığın Değerleri" yönünde yeni uygulamalar başlattığının en önemli göstergesini, 1990'lı yılların başından itibaren valiliklerce kutlanması zorunlu hale gelen "8 Mart Dünya Kadın Günü" etkinliklerinde görmekteyiz. Bu günün önemini 1980'li yılların ortalarında seküler feminist kadınlar anlatmaya başlamışlar ve bu günü, en önemli eylemleri olarak değişik etkinliklerle kutlamayı yaygınlaştırmışlardır. Devletin de bu günü etkinliklerle kutlamaya başlamış olmasını sivil toplum cephesinde kadınların önemli bir başarısı olarak algılamak gerekmektedir.

SONUÇ

Kadın dernek ve vakıflarından bir kısmı bugüne dek kazanılan hakları korumaya ve geliştirmeye yönelik olarak kadını ve toplumu bilinçlendirme ve bu alanda "kadın dayanışmasını sağlama" faaliyeti içindedirler. Bu tür gruplar radikal eylemlerden çok bilimsel çalışmaya yönelik paneller, sempozyum ve araştırmalar yapmaktadırlar. Ayrıca, kadınların ekonomik olarak güçlenmelerine yönelik olarak el becerilerinin geliştirilmesi, el sanatları üretilmesi ve değerlendirilmesi pratiklerine hizmet etmektedirler. Kadınlara özgü mekanlar yaratma ve aktiviteler düzenleme çabalarının bir kısmı da; kadın kütüphaneleri, kadın sığınakları açma, değişik üniversitelerde kadın araştırma bölümleri kurma, siyasal partilerin çatısı altında kadın komisyonları ve kadın grupları şeklinde örgütlenme şeklinde olup, kamusal alanda kadına özgü otonom alanlar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kısacası, bir sivil toplum cephesi olarak kadınlar, 1980'li yıllarda başlayan süreçte devleti kendi taleplerine karşı hassas bir noktaya gelmiş bulmakla birlikte; devletin öngördüğü bir kadın kimliğinin aksine kendi kimliklerini kendi referansları doğrultusunda şekillendirmiş ve otonom, farklılaşmış bir sosyal oluşum teşkil etmişlerdir.

Türk Kadınlarının anayasal haklardan yararlanabilmeleri için kuşkusuz yasal alanlarda stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir. Ancak, sivil toplumun kadını, eşit fırsatların kabul edilmesinde ve sonuç olarak bütün toplumun güçlendirilmesinde temel rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

- ASLANTAŞ, A.Sedat (1996), *1980 Sonrası Dernekler*, (İstanbul:İletişim Yayınları C.D.T.A. C:12)
- ÇAĞLAR, Selda (2001), *Sivil Toplum Örgütlerinin Siyasal İktidar Üzerindeki Etkisi, (1961-1982 Anayasaları Açısından)*,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi:Edirne)
- GÖLE,Nilüfer (1998),*Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu, 16-17 Aralık 1997,Sivil Toplum Kuruluşları Üç Sempozyumu*,(İstanbul:Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı)
- GÖNEL,Aydın (1998), *Önde Gelen STK’lar-Araştırma Raporu*,(İstanbul:Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı)
- NARLI,Nilüfer (1997), *Sivil Toplum Örgütlerine İlişkin Teorik Yaklaşımlar*, (İlim ve Sanat)
- PUCH,Barbara(2001), *Kamusallığa Doğru:”Türkiye’de İslamcı ve Suni-Muhafazakar Kadın Sivil Toplum Kuruluşlarının Yükselişi” Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik* (İstanbul:İletişim Yayınları)
- Radikal Gazetesi*,28 Nisan 1997
- Radikal Gazetesi*,12 Haziran 1997
- TANIL,Bord , *Sivil İnisiyatifler ve Siyaseti Yeniden Kurmak*,(Ağaçkakan,S.7)
- UĞUR,Aydın (1998), “*Yeni Demokrasinin Yeni Aktörleri*” STK’lar(İstanbul:Merhaba Sivil Toplum,Helsinki Yurttaşlar Derneği)
- YÜCEKÖK,Ahmet N.(1971),*Türkiye’de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı,1946-1968*,(Ankara.S.B.F.. Yayını)
- YÜCEKÖK,Ahmet N. (1972),*Türkiye’de Dernek Gelişimleri*,(Ankara:A.Ü. Yayını)

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15-16 Ekim Çanakkale

KADININ ÇALIŞMA HAYATINDAKİ YERİ, SORUNLARI VE ROL ÇATIŞMASI

Arş. Gör. Esmâ Görkem KAYAALP
Sakarya Üniv. İ.İ.B.F.

Uzman Elvan YILDIRIM OKUTAN
Sakarya Üniv. İ.İ.B.F.

ÖZET

Küreselleşen dünya düzeni geleneksel yapıların değişime uğramasını sağlamış ve bu bağlamda yeni fikirlerin ve kabullerin yerleşmesine etki etmiştir. Devam etmekte olan bu süreçte pek çok alanda olduğu gibi çalışma hayatında da farklılıklar yaşanmış, erkeklerin yanı sıra kadınlar da giderek artan oranla çalışma hayatının önemli aktörlerinden olmuşlardır. Ancak yaşanan bu gelişmeler kadınların çalışma hayatında bazı sorunlarla karşılaşmalarına ve çeşitli roller üstlenmeleri nedeniyle rol çatışması yaşamalarına neden olmuştur. Araştırmanın amacı, kadınlarının çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlar ve rol çatışmasının, Sakarya merkezde faaliyette bulunan kamu bankalarında ve özel bankalarda çalışan 71 bayan personelle gerçekleştirilen anket uygulaması çerçevesinde analiz edilmesidir. Anketlerden elde edilen veriler, SPSS 11.00 programı ile değerlendirilmiştir. Elde edilen analiz sonuçlarının literatürle ne derece örtüştüğü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan analizler sonucunda kadınların öncelikli olarak ekonomik özgürlük elde etme isteğinden dolayı çalıştıkları, daha sonra alınan eğitimi değerlendirme isteği ve kariyer yapmak isteğinin ön planda olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada ayrıca, kadınların, toplumun kendilerine yüklemiş olduğu geleneksel rolleri ile çalışma hayatındaki rolleri arasında ikilemde kalmaları durumunda en çok sorumluluklarını yerine getirememekten kaynaklanan vicdan rahatsızlığı hissedecekleri, daha sonra bireysel olarak kararsızlık bunalım ve gerilim hissi yaşayacakları ve son olarak işyerine karşı bağlılıklarının azalacağı sonucuna ulaşılmıştır.

GİRİŞ

Günümüzde hızla yaşanan ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmeler kadınların gittikçe daha fazla ve aktif olarak çalışma hayatına katılmalarını sağlamıştır. Kadınların çalışma hayatına katılımının artması, kendisi ailesi ve toplumun gelişmesi açısından önem arz etmektedir. Ancak kadının çalışma hayatı dışında eş, anne ve ev kadını olarak çeşitli roller yüklenmesi sorumluluklarını arttırmaktadır. Bu durum onun rol çatışmasına maruz kalmasına sebep olmaktadır. Yaygın olan görüş kadının, gerek ekonomik nedenlerle gerek sosyal nedenlerle çalışma hayatına katıldığı yönündedir. Fakat şu da bir gerçektir ki çalışma hayatında kadın birçok sorunla karşı karşıya kalmakta ve toplumun kadına yüklediği geleneksel rolü ile, çalışma hayatındaki rolü arasında gelgitler yaşamaktadır. Bu düşünceden hareketle bu çalışmada, kadının çalışma hayatındaki konumu, karşılaştığı sorunlar ve yaşadığı rol çatışmasına yönelik olarak teorik bir arka plan çerçevesinde bankacılık sektöründe çalışan kadınlar üzerinde bir araştırma yapılmıştır.

KADININ ÇALIŞMA HAYATINDAKİ YERİ VE TÜRKİYE AÇISINDAN DURUM DEĞERLENDİRMESİ

Kadınlar tarihin her döneminde, dönemlerin kabul ve niteliklerine göre değişen biçim ve statülerde, ekonomik faaliyetlere katılmışlardır. Bununla birlikte, kadınlar gerçek anlamda, ilk kez sanayi devrimi ile birlikte ücretli olarak ve işçi statüsü altında çalışma yaşamı içinde yer almışlardır. Bu dönüm noktası ile bir yandan üretimin örgütlenmesindeki değişikliğin oluşturduğu işgücü gereksinmesi, öte yandan, ekonomik anlamda yaşanan sıkıntı kadınların çalışma yaşamına girmesini sağlamıştır.

Tarih boyunca kadınların çalışma hayatındaki konumuna bakıldığında ise, sanayi devrimi öncesinde tarımla ilgili işlerde çalışan kadınların sanayi devrimi sonrasında tarım dışı sektörlerde çalışmaya katıldığı ve bu durumun II. Dünya savaşından sonra hız kazandığı görülmektedir. Sanayileşme işgücü gereksinimini ve ücretli çalışmayı arttırırken, işgücü piyasasında kadın işgücüne olan gereksinimi de arttırmış ve böylece ücretsiz aile işgücü yerine ücretli çalışan kadın istihdamı ortaya çıkmıştır.

Çalışan kadınları destekleyen yasalar ve uygulamalar ,demografik gelişmeler, eğitim olanaklarının artması, standart dışı çalışma şekilleri, aile boyutunun küçülmesi, evlenme oranında azalma, boşanma oranında artış, toplumun kadının çalışmasına yönelik tutumunda sağlanan gelişmeler, tek bireyli aileler, çocuk bakımı ve diğer hizmetlerdeki iyileşmeler kadın işgücü sayısının artışında rol oynayan önemli gelişmeler arasında sayılabilmektedir.

Dünya genelinde kadının çalışma hayatındaki konumuna bakıldığında, göze çarpan özellikler şöyledir (Ecevit 1998:267-268); Kadınlar işgücü piyasasının dışındayken, ucuz ve bu piyasadan kolayca çekilebilecek bir emek kaynağı oluşturmakta ve iş gücü piyasasına girerken ayrımcı işe alma uygulamaları ile karşılaşmaktadırlar. Ayrıca, ücretli kadın emeği , değeri düşük emek sayılmakta, iş kollarına ve yapılan işlere göre değişmekle birlikte, kadınlar genellikle erkeklerin ücretlerinin yarısı ile dörtte üç arasında ücret almaktadırlar. Ücretli kadın emeği uzun dönemli güvenceden yoksun, vazgeçilmesi kolay, piyasa dışına atılma olasılığı yüksek emek olarak görülmektedir. Kadınların ücretli işçiler olarak kolektif örgütlenmeleri güçlü bir şekilde gelişmemekte, sendikalarda örgütlendikleri durumlarda da yönetime katılmaları zayıf olmaktadır. Kadınlar, işgücü piyasasına girerken, işlerin cinsiyete göre ayrıştığı bu piyasada, kendi arzu ettikleri değil, kendileri için önceden belirlenmiş işler arasından seçim yapmak zorunda kalmaktadırlar. Bu işler daha çok emek yoğun, düşük ücret ödenen ve vasıfsız işçi kullanımına dayanan işler olmaktadır. Kadınların işgücü piyasasında en düşük statülü işlerde yoğunlaştığı, vasıfsız oldukları ve yönetici pozisyonlarında çok seyrek buldukları görülmektedir.

Türkiye açısından durum değerlendirildiğinde ise, kadınların tarım ve ev dışındaki çalışma hayatına girmesine, erkeklerin çoğunun Balkan Savaşı için orduya katılması ve bunun sonucunda azalan iş gücünün takviye edilmesi mecburiyetinin doğması etki etmiştir. Bu durum I. Dünya Savaşı, İstiklal Savaşı ve II. Dünya Savaşları sırasında artış göstermiştir. Ancak savaş sonrası erkekler geri gelince kadınların büyük bir kısmı yine geleneksel ev işlerine geri dönmüşlerdir (T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 2000: 14).

Türkiye’de kadınların ekonomik hayata giriş-çıkış ve devamları hususunda hukuki manada bir sınırlama veya engel söz konusu değildir (kadının korunması amacına yönelik olanlar hariç). Çünkü Türkiye gerek Birleşmiş Milletler gerekse ILO,

Avrupa Sosyal Şartı vs. gibi tüm uluslararası düzenlemelere yönelik çalışmaları yapmış ve bazılarında çekinceler olmakla birlikte bunların onaylayarak yürürlüğe sokmuştur (Sarı, 2000: 32).

Günümüz Türkiye'sinde toplam kadın nüfusunun 1/3'ü çalışmaktadır. Sektörlere göre konu ele alındığında; tekstil, öğretmenlik, tıp ile ilgili meslekler kadınların çoğunlukta olduğu ya da kadın erkek sayısının birbirine yaklaştığı nadir alanlar olarak görülmektedir. Bu alanların kadının geleneksel rolleri ile en uyumlu meslekler olduğu açıktır (T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 2000: 14). Türkiye'de kadınların faal nüfus içindeki paylarının gelişmiş ülkelere kıyasla düşük olduğu söylenebilmektedir. Daha çok tarım sektöründe yer alan kadınların büyük bölümü ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Ancak son yıllarda yaşanan gelişmeler doğrultusunda (modernleşme, sanayileşme, kentleşme) kadının tarım dahil olmak üzere aktif nüfus içindeki payı azalmaktadır. Bu duruma bir de göç eden kadınların eğitimsiz ve vasıfsız olması da eklenince iş bulma olanakları daha da azalmaktadır.

Türkiye'de genel olarak nüfusun yapısı ve çalışan kadınlarla ilgili temel veriler değerlendirildiğinde, ücretli çalışan kadın sayısının artmasının kolay olmadığı görülmektedir. İşgücü talebi çalışma çağındaki nüfus artışının gerisinde kalmakta hatta giderek daralmaktadır. Diğer taraftan hizmetler ve sanayi sektörünün gerektirdiği vasıflardan yoksun olan kadınlar, ağırlıklı olarak ancak enformal sektörde istihdam imkanı ya da ev içi üretim imkanı bulmaktadırlar (Basargan,2000:87).

KADININ ÇALIŞMA HAYATINDAKİ TEMEL SORUNLARI

Kadınların çalışma yaşamında olmaları dolayısıyla karşılaştıkları sorunlar şöyle sıralanabilmektedir:

İşsizlik ve İş Bulmada Karşılaştıkları Zorluklar; Türkiye'de işgücü arzı işgücü talebine oranla daha yüksektir. Bu nedenle kadınlar da erkekler de iş bulmada güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Ancak iş piyasası ve aile ile ilgili birtakım özgül nedenler ve kültürel sosyal sınırlamalar kadınlar için iş bulmayı daha da zorlaştırmaktadır (DPT, 1994: 13). Aynı zamanda kadınlar sahip oldukları şartlara uygun bir iş bulamama sorunu ile erkeklerden daha çok karşılaşmaktadırlar (Ayaz,1993: 178).

Ekonomik Sektörlerde Düşük Oranlı Katılım; Kadınlar için eşit olmayan istihdam fırsatlarının varlığı kadınların tarım hariç diğer sektörlerde düşük oranlarda temsil edilmelerine neden olmaktadır. Özellikle sanayi sektöründe bu oran diğer sektörlerle kıyasla daha düşüktür. Hizmet sektöründeki durum ise, sanayi sektörünün tersine bugün olduğu kadar gelecekte de kadınlara geniş istihdam olanakları sunabilecek bir düzeydedir.

Özellikle topluma yönelik hizmetler sosyal ve personel hizmetleri gibi dallarda, bankacılık, sigortacılık, ticaret ve satışa yönelik alanlarda hızlı bir gelişme gözlenmektedir. Bu alanlarda kadınların erkeklerle rekabet edebilmeleri kendileri hakkında geliştirilmiş toplumsal cinsiyet temelli geleneksel tanımlamaların dışına ne derece çıkabileceklerine bağlı olmaktadır (Katkat, 2000: 24).

Geleneksel İş ve Mesleklerde Yoğunlaşma; İş piyasasındaki işler, "kadın işleri" ve "erkek işleri" olarak tanımlanıp ayrıştığından ve kadınlar çoğu zaman "kadın işlerinde" çalışmak fırsatı bulduklarından, iş olanaklarının kısıtlı olduğu söylenebilmektedir. Bu durum kadınların, iş piyasasında geniş bir yelpaze içinde yer alan işlerden istediklerini seçememelerine sebep olmaktadır.

Düşük Statüyle Çalışma; Kadınların durumları, gerek iktisadi faaliyet kollarına gerekse meslek guruplarına göre incelendiğinde dikkati çeken en çarpıcı durum kadınların düşük statülü işler için istihdam edilmiş olmaları şeklindedir. Düşük statülü işler düşük ücretleri, süresiz ve geçici çalışmayı, güvencesizliği de beraberinde getirmekte ve böylece kadın işgücünün piyasadaki durumu bir kısır döngü ile tanımlanmaktadır (DPT 1994: 14).

Eğitim ve Beceri Kazanma, Eğitimin Niteliği; Kadınların işgücüne katılımı ile eğitim düzeyleri arasında önemli bir ilişki söz konusudur. Kadınların eğitim seviyesi arttıkça istihdam olanakları da artmaktadır. Ancak kadınların, kendilerine iş piyasasının kapılarını açmakta önemli bir etken olan eğitime erkeklerden daha düşük oranlarda hak kazandıkları bir gerçektir.

Cinsiyet Ayrımcılığı; Ekonomik alandaki kadın araştırmalarında karşılaşılan önemli bir sorun, ekonominin tümünde ve “çalışma yaşamı” olarak tanımlanan alanlarda konunun “örtülü bir biçimde” erkek cinsiyeti özne alınarak izlenmiş olmasıdır. Bu bakımdan, ekonomide, kadın çalışmasının büyük bölümü görmezden gelinmektedir (Şenel, 1998: 54). Belli iş ve mesleklere kadınların kabul edilmemesi, bazı iş ve mesleklerde kadın oranının dondurulması, işe alıfta ve iş yerindeki görev dağılımında kendilerine erkeklerle eşit davranılmaması, beceri isteyen işlere hazırlayıcı hizmet içi eğitimden mahrum bırakılmaları, ücretlerin düşük tutulması, evlenme ve çocuk doğurma durumunda işlerine son verilmesi, kriz ve ekonomik gerileme durumunda evli kadınların erkeklerden önce işten çıkarılması gibi durumlar cinsiyet temeli ayrımcılık örneklerindedir (Aklar, 1996: 11).

Yasal Düzenlemelerle İlgili Sorunlar; Korumaculukla ilgili politikaların kadınların istihdamını zorlaştırdığı, çalışma alanlarına getirilen sınırlılıklardan ötürü kadınların belli iş kollarında çalışmaya mecbur kaldığı bugün artık bilinen bir gerçektir. Öte yandan işverenlerin de koruyucu yasa hükümlerini gerekçe göstererek kadınları çalıştırmakta isteksiz davrandıkları ve çalıştırdıkları zaman ise onların özel hayatlarına müdahale edici tutum takındıkları gözlenmektedir (DPT, 1994: 183).

Kadınların İş Yaşamlarını Süreklilik İçinde Yaşayamamaları, Çocukların ve Ailelerin Diğer Üyelerinin Bakımı; Kadın istihdamının düşük olmasının önemli nedenlerinden biri de kadınların iş yaşamlarını erkekler gibi süreklilik içinde yaşayamamaları ve yaşamlarının bir döneminde süreli ya da süresiz olarak terk etmeleridir. Kadınların iş yaşamlarını süreklilik içinde yaşayamamalarının nedenleri evlenme sonucunda kadının evi ve kocası ile ilgilenmesinin kültürel bir olgu olarak ortaya çıkması olarak söylenebilmektedir.

Çalışma yaşamına son ya da ara veren kadınların önemli bir kesimi de bu kararın çocuk sahibi olma sonrasında aldığını aktarmaktadır. Yaşı, eğitim düzeyi, sosyal-ekonomik statüsü ne olursa olsun Türkiye’de çocuğa en iyi annelerin bakacağı yargısı yaygındır (Eyüboğlu , 1998: 37). Ayrıca sosyal refah hizmetlerinin yeterince kapsamlı ve yaygın olmaması da kadınların, bakıma muhtaç aile üyelerinin bakımlarını da üstlenmesini gerektirmektedir.

Ücret Farklılıkları; Kadınların çalışma hayatına girdikten sonra karşılaştıkları bir diğer olumsuzluk da erkek ve kadın çalışanların aldıkları ücretlerde farklılık olmasıdır. Ancak kadınların vasıfsız olması ve yüksek statülü işlerde çalışmaması nedeniyle ücret farklılıkları olabilmektedir.

Cinsel Taciz Sorunu; Çalışma hayatında kadınların cinsel tacizle karşılaşması önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Cinsel taciz sözlü ya da fiili olarak

ortaya çıkabileceği gibi jest ve ima şeklinde de olabilmektedir (Seyyar, 1999: 104). Cinsel taciz, işçinin motivasyonunu, verimini ve performansını etkilemekte, çalışma ortamı da bozulmaktadır. Bu anlamda iş yerlerinde bu konuda önleyici önlemlerin alınması aynı zamanda işletme yararına olacaktır.

Kariyer Sorunu; Mesleklerine uygun eğitimi almış ve konusunda deneyime sahip olan profesyonel kadınlar üst yönetim kademelerine, erkekler kadar rahat ulaşmamaktadır. Kadının geleneksel rolü, onun iş yaşantısında belli mevkilere gelmesinde birçok engelle karşılaşmasına neden olmakta ve kadınlar erkeklere oranla daha çok şeye katlanmak zorunda kalmakta ya da kariyerlerini ikinci plana bırakmaktadırlar.

ROL ÇATIŞMASI

Çalışma yaşamı kadına ekonomik bağımsızlık ve toplumsal değer artışı başta olmak üzere pek çok avantaj sağlamaktadır. Ancak diğer taraftan da geleneksel değer ve tutumların halen süre gelmesi nedeniyle çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Nitekim günümüzde çalışma yaşamı ile aile yaşamı arasında kalan, kadın iki önemli rolün geleneklerini tam anlamıyla yerine getirmeye çalışırken, bu ikilemde kalmakta ve bu ikilemin kadının aşırı rol yüklenmesine yol açtığı görülmektedir (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 2002: 32).

Rol, örgütlerdeki insan, eylem ve davranışı ile örgütsel tasarımı kavramaya yarayan, böylelikle örgütlerde var olan birey-gurup düzeyi arasındaki etkileşim ile yapı arasındaki ilişkiyi anlamayı kolaylaştıran en temel dildir (Erkenekli,2001: 47). Literatürlerde kadının yedi temel rolünden bahsedilmiştir. Bunlar; annelik, ev kadınlığı, akrabalık, topluluk, mesleki ve bireylik rolleri olarak belirlenmiştir. (Gönüllü, İçli, 2001: 85-86).

Bu rollerin oynanması bazen uyum, bazen ise çatışma içerisinde gerçekleşebilmektedir. Hemen hemen her kadının sahip olduğu bu roller toplu halde yaşamının gereği olarak sürekli etkileşim halindedir. Dolayısı ile rollerin çatışması son derece doğal olmakta ve bireyin birden fazla üstlendiği rolle aynı anda buluşması, bu roller arasındaki uyumsuzluk rol çatışmasına sebep olmaktadır. Rol çatışması kavramı, rolle ilgili bireysel yetersizlikten ziyade, rolün yapısı ile ilgilidir. Rol çatışmasının en fazla kabul görmüş olan tanımı, kişinin üstlenmiş olduğu birden fazla rolle ilgili olarak iki veya daha fazla baskı unsurunun eş zamanlı olarak ortaya çıkması ve kişinin bu rollerden biri ile uyum içinde olmasının diğer rol ile uyum içinde olmasını zorlaştırmasıdır. Kararsızlık, endişe, zorlama, bunalım, gerilim gibi ortak unsurlar içeren rol çatışmalarının ortaya çıktığı durumlarda çeşitli sebeplerle rollerden birisi ihmal edilmektedir (Erdoğan, 1994: 90).

Çalışma hayatında karşılaşılan en önemli rol çatışması iş-aile çatışması olarak değerlendirilebilir. İş-aile çatışmasının, çalışan kadınların, anne ve eş olmaktan kaynaklanan ikili rolünün oluşmasıyla gerçekleştiği söylenebilir (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu,2002: 33-34).

Yapılan bazı araştırmalara göre, kadınların kariyerinin rol çatışmasından ciddi olarak etkilendiği görülmektedir. Yapılan bir araştırmada, başlangıçta çok yüksek kariyer beklentilerine sahip olan kadınların zamanla aile rollerinin artan taleplerinden doğan baskıları nedeniyle bu beklentilerin düştüğü gözlenmiştir (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 2002: 35).

Kariyer ve aile arasında dengeyi kurmak, gerek gelişmiş, gerek gelişmekte olan ülkelerin tümünde daima kadının üzerinde odaklaşmaktadır çünkü kadın fedakâr ve tavizkar olarak görülmektedir. Oysa iş hayatına atılan kadının çocuk yetiştirmeyi eşiyle, ailesiyle paylaşacağını bilmesi, birtakım şeylerden vazgeçmesi gerekmediğini bilmesi, kadının sürekli istihdamını mümkün kılmakta, iş hayatında da motivasyonu arttırarak kariyer hedeflerine ulaşmasını kolaylaştırmaktadır.

ARAŞTIRMA

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Kadınların çalışma yaşamındaki yeri, sorunları ve bu bağlamda yaşadıkları rol çatışması bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Araştırma konusu çerçevesinde Sakarya merkezde faaliyette bulunan kamu bankalarında ve özel bankalarda çalışan bayan personele yönelik anket uygulaması yapılmış ve buradan elde edilen veriler araştırma kapsamında kullanılmıştır. Araştırmanın amacı ise, kadınlarının çalışma yaşamının da karşılaştıkları sorunlar ve rol çatışmasının bahsi geçen örneklem çerçevesinde analiz edilmesidir. Ayrıca elde edilen analiz sonuçlarının literatürle ne derece örtüştüğü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Kısıtları

Zaman ve maliyet kısıtları göz önüne alındığında araştırma Sakarya merkezde faaliyette buluna kamu bankalarında ve özel bankalarda çalışan 71 bayan personele uygulanmıştır. Araştırmanın yapıldığı tarihler arasında yıllık izinde bulunan bayan personel ve prensipleri gereği araştırmalara katılmayan özel bir banka personeline anketin uygulanamaması araştırma açısından kısıt teşkil etmektedir. Araştırmada aynı zamanda bahsi geçen bankalarda çalışan erkek personel kapsam dışında bırakılmıştır. Araştırmanın diğer bir kısıtı ise iki aylık bir süre içinde ve iki kişi tarafından gerçekleştirilmiş olmasıdır. Elde edilen sonuçlar bu araştırma için geçerli olup hiçbir genelleme iddiası taşımamaktadır.

Araştırmanın Örnekleme ve Yöntemi

Araştırma, Sakarya merkezde faaliyette bulunan kamu bankalarında ve özel bankalarda çalışan 71 bayan personel ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veriler anket yöntemi aracılığı ile toplanmıştır. Araştırma kapsamındaki çalışanlara yönelik standardize bir anket düzenlenmiştir. Anketin içeriğinde kadınların çalışma yaşamındaki yeri, sorunları ve yaşadıkları rol çatışmasını analiz etmeye yönelik ifadeler belirlenmiştir. Bu ifadelerle ilgili tutum aralığı 5'li olarak düzenlenen Likert ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte verilen değerler için, 1=Kesinlikle Katılmama, 2=Katılmama, 3=Kararsızlık, 4=Katılma, 5=Kesinlikle Katılma durumunu ifade etmektedir. Ankette ayrıca çalışanların demografik özelliklerine yönelik sorular yer almaktadır. Araştırma doğal ortamda yapıldığından araştırmacının müdahalesi olmamıştır. Anketlerden elde edilen veriler SPSS 11.00 programı ile değerlendirilmiştir. İfadelere yönelik yapılan güvenilirlik analizi sonucu güvenilirlik katsayısı % 88,02 (Alpha Cronbah=0,8802) olarak hesaplanmıştır.

Araştırma Bulguları

Araştırma kapsamında bulunan banka çalışanı bayanların demografik bilgilerine bakıldığında, %57,7'sinin evlilerden, %38'inin bekarlardan ve %4,2'lik kısmın ise boşanmış kişilerden oluştuğu gözlemlenmiştir. Bayanların %69'u 20-30 yaş aralığında, %26,7'si 30-40 yaş aralığında geri kalan %4,2'lik kısım ise 40 yaş üzerinde bulunmaktadır. Çalışanların eğitim durumuna bakıldığında ise %49,3'lük bir oran ile çoğunluğun üniversite mezunu olduğu, geri kalan kısmın ise meslek yüksek okulu

(%25,4), lise(%11,3) ve yüksek lisans-doktora (%14,1) mezunu olduğu görülmektedir. Çalışanların %40,8'i memur, %16,9'u şef, %15,5 müdür yardımcısı, %12,7'si şef yardımcısı, %14,1'i ise diğer pozisyonlarda görev yapmaktadırlar. Araştırmaya katılanların çalışma sürelerine bakıldığında ise çoğunluğun (%52,1) 0-5 yıldır görev yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular ışığında araştırma kapsamındaki bayanların çoğunluğunun evli olduğu, eğitim seviyelerinin yüksek olduğu ve çalışma hayatına yeni atılan genç bir kesimden oluştuğu söylenebilmektedir.

Araştırma kapsamındaki bayanlara, kadınların çalışma hayatındaki yeri, çalışma hayatında kadınların karşılaştıkları sorunlar ve bu bağlamda yaşadıkları rol çatışmasını belirlemeye yönelik ifadeler yöneltilmiş ve bu ifadelere katılım düzeyleri 5'li Likert ölçeği ile test edilmiştir. Bu ifadelere alınan yanıtlar sonucunda elde edilen bulgular şöyledir: Araştırma kapsamındaki bayanların %46,5'i iş bulma aşamasında güçlüklerle karşılaşmadığını belirtirken, %52'isi ise bu aşamada sorun yaşadığını belirtmekte, ancak katılımcılar yaşadıkları bu iş bulma sorununun bayan olmalarından kaynaklanmadığına inandıklarını ifade etmektedirler (%70,4).

Elde edilen sonuçlara bakıldığında araştırmaya katılanların %70,4'ü kadınların hizmet sektöründe daha geniş istihdam olanaklarına sahip olduklarını düşünmektedirler. Bunun yanı sıra iş piyasasındaki işlerin kadın işi ve erkek işi olarak ayrıştığını (%60,6), kadınların kadın işi olarak tanımlanan işlerde çalıştığını (%60,5) belirtmektedirler.

Literatürde kadınların düşük statülü işlerde görev yaptıkları yer alırken araştırma bulguları literatürle örtüşmemektedir. Kadınların çalıştıkları iş yerlerinde erkeklere oranla daha düşük statülerde görev yaptıklarına araştırma kapsamındaki bayanlar %73,2'lik oranla katılmamaktadırlar. Aynı şekilde "Kadınlar yüksek statülü işlerde çok nadir bulunmaktadır" ifadesine de %64,8 oranıyla katılmamaktadırlar.

Araştırma kapsamındaki bayanlar, kadınların eğitim seviyelerinin artmasıyla istihdam olanaklarının da artacağını (%88,8) ancak kadınların erkeklere oranla daha az eğitim olanaklarına sahip olduklarını (%63,4) düşünmektedirler.

Literatüre göre kadınların çalışma yaşamında karşılaştığı sorunlardan biri cinsiyete dayalı ayrımcılığa maruz kalmalarıdır. Ancak araştırma sonuçlarına bakıldığında araştırmaya katılanların %62'si çalışma yaşamında cinsiyete dayalı bir ayrımcılığın olmadığını düşünmekte ve işyerinde cinsiyet nedeni ile baskı altında olmadıklarını (%87,4) belirtmektedirler.

Araştırma kapsamındaki bayanlar, kadınların iş yaşamlarının bir döneminde süreli ya da süresiz olarak işlerini terk ettiklerini (% 73,3), evlenmenin kadınların iş yaşamının süreklilik içinde olamamasının nedenlerinden biri olduğunu (% 57,7), kadınlarının çocuk sahibi olmasının iş yaşantısına ara vermesine neden olduğunu (%80,3) ve ailede bakıma muhtaç kimselerin olmasının kadının çalışma yaşantısını engellediğini (%83,1) ifade etmektedirler.

Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların %64,8'i iş yerinde erkeklerin kadınlara oranla daha yüksek ücret aldığına katılmamaktadırlar.

Araştırma kapsamındaki bayanlara iş yerinde sözlü ya da fiili olarak ya da jest ve ima şeklinde bir cinsel tacizle karşılaşmışlar yönünde sorulan soruya verilen yanıtlar ise %84,5 oranı ile her hangi bir tacizle karşılaşmadıkları yönündedir.

Araştırma kapsamındaki bayanlar, toplumun kendilerine yüklemiş olduğu geleneksel rolün (annelik, ev hanımlığı vb) %64,8 katılım oranı ile kariyerlerinden daha önemli olduğunu düşünmektedirler. Ancak kariyerlerinde ilerlemelerinde geleneksel rollerinin bir engel teşkil etmediğine inanmaktadırlar (%60) ve kadınların kariyerinde ilerlemelerinin erkeklere oranla daha zor olduğunu düşüncesine katılmamaktadırlar (%69).

Yapılan araştırmada, araştırma kapsamındaki bayanlar toplumun onlara yüklemiş olduğu rollerden dolayı çalışma yaşamı ve aile yaşamları arasında ikilemde kalmadıklarını %56,4'lük bir oranla ifade etmişlerdir, %21,1'lık bir kesim ise bu konuda karasız olduğunu ifade etmiştir. Araştırmaya katılan bayanların %38'inin bekar olmasının elde edilen sonucun bu yönde olmasına ve literatürle örtüşmemesine etki ettiği düşünölmektedir. Katılımcıların %66,5'i çalışıyor olmalarının, ailelerine karşı sorumluluklarını tam anlamıyla yerine getirmelerini aksatmadığını ancak %49,3'ü çalışıyor olmalarından dolayı kendilerine yeteri kadar zaman ayıramadıklarını ve özel hayatlarında yapmak istediklerini yapamadıklarını ifade etmektedirler.

Çalışmanın amacına yönelik olarak toplumun bayanlara yüklemiş olduğu roller ve çalışma hayatındaki rolleri arasında ikilem yaşadıkları varsayılmıştır. Bu doğrultuda katılımcılara böyle bir ikilem yaşamaları durumunda en çok hangi yönde etkileneceklerine yönelik bir soru yöneltilmiştir. Elde edilen bulgulara göre katılımcılar en çok sorumluluklarını yerine getirememekten kaynaklanan vicdan rahatsızlığı hissetmekte, daha sonra bireysel olarak kararsızlık bunalım ve gerilim hissi yaşamakta ve son olarak işyerine karşı bağlılıklarının azaldığını belirtmektedirler.

Araştırmaya katılan bayanlara yöneltilen "çalışıyor olmaktan memnun musunuz?" sorusuna alınan yanıtların %77,5'i olumlu diğer bir ifadeyle memnun oldukları yönündedir. Katılımcıların %19,7'si çalışıyor olmaktan bazen memnun olduklarını belirtirken, %2,8'i ise çalışıyor olmaktan memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcıların çalışma nedenlerine ilişkin bulgulara bakıldığında ise araştırma kapsamındaki bayanlar öncelikli olarak ekonomik özgürlük elde etme isteğinden dolayı çalıştıklarını, daha sonra alınan eğitimi değerlendirme isteğinden ve kariyer yapma isteğinden dolayı çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Yapılan analizler sonucunda ölçekte yer alan "Toplumun bana yüklemiş olduğu rollerden dolayı çalışma yaşamım ve aile yaşamım arasında ikilemde kalmaktayım" ifadesi ile "Çalışıyor olmama aileme karşı sorumluluklarımı tam anlamıyla yerine getirmemi aksatmaktadır" ifadesi arasında pozitif ve güçlü bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir ($r=0,60$). Buna yönelik yapılan çapraz tabloda ise katılımcıların yüzdeleri bağlamında değerleri şu şekilde açıklamak mümkün olabilir. Buna göre "Toplumun bana yüklemiş olduğu rollerden dolayı çalışma yaşamım ve aile yaşamım arasında ikilemde kalmaktayım" ifadesine katılmıyorum diyenlerin %73'ü "Çalışıyor olmam aileme karşı sorumluluklarımı tam anlamıyla yerine getirmemi aksatmaktadır" ifadesine de katılmamaktadır.

Ölçekte yer alan ifadelerle demografik özellikler arasında ilişki olup olmadığı Ki-kare (Chi-Square) testi ile araştırılmıştır. İstatistiksel açıdan anlamlı ilişki bulunan ifadeler şöyledir; "Kadınlar yüksek statüli işlerde çok nadir bulunmaktadır" ifadesi ile katılımcıların eğitim seviyesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre, lise mezunu bayanlar kadınların yüksek statüli işlerde çok nadir bulunduğu ifadesine katılırken, yüksek öğretim görmüş bayanlar bu ifadeye katılmamaktadırlar ($\chi^2=21,858$, $sd=12$, $p=0,039$). Eğitimle anlamlı ilişkisi olan diğer ifade ise, kadınların kariyerlerinde ilerlemelerinin erkeklere oranla daha zor olduğudur. Bu ifadeye, lise mezunları katılıyorken, yüksek öğrenim görmüş bayanlar katılmamaktadırlar ($\chi^2=21,528$, $sd=12$, $p=0,043$).

Yapılan analizler sonucunda elde edilen diğer bir anlamlı ilişki ise "Çalışma yaşamında cinsiyete dayalı bir ayrımcılığın olduğunu düşünüyorum" ifadesi ile

katılımcıların medeni halleri arasındadır. Evli bayanlar çalışma yaşamında cinsiyete dayalı bir ayrımcılığın olduğunu ifade ederlerken, bekar bayanlar ise çalışma yaşamında cinsiyete dayalı bir ayrımcılık olmadığını belirtmektedirler ($\chi^2=15,677$, $sd= 8$, $p=0,047$).

SONUÇ

Kadının çalışma hayatına girmesi, onun toplumdaki değerini arttırırken ekonomik özgürlüğünü elde etmesini de sağlamış, ancak diğer yandan geleneksel değerler ve roller nedeniyle çeşitli sorunlar yaşamasına da neden olmuştur. Erkek çalışanlar üzerine odaklanmış ekonomi ve işgücü piyasasında kadınlar birçok farklı uygulamayla karşı karşıya kalmışlardır.

Araştırma kapsamında yapılan literatür incelemesinde kadınların iş gücü katılımlarının erkeklere nazaran daha düşük olduğu, kadınların işgücü piyasasına girerken cinsiyete göre ayrılan bu piyasada, kendi arzu ettikleri değil kendileri için önceden belirlenmiş işler arasında seçim yapmak durumunda kaldığı görülmektedir. Aynı zamanda kadınların işgücü piyasasında ikincil statü ve alt sıralı konumda yer aldığı, düşük statülü işlerde yoğunlaşan kadın işgücünün genelde eğitim seviyesinin düşüklüğü nedeniyle yönetici pozisyonlarında çok seyrek bulunduğu literatürde yer almaktadır. Ancak literatürde yer alan bu sorunların bazılarının her sektör için geçerli olmamakla birlikte bankacılık sektörünün de bahsi geçen istisnai sektörler arasında yer alabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Sakarya merkezde faaliyette bulunan kamu bankalarında ve özel bankalarda çalışan 71 bayan personele yapılan anket uygulaması sonucunda kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları bazı sorunların bu araştırmaya katılan bayanlar açısından geçerli olmadığı tespit edilmiştir. Sonucun bu yönde olmasında katılımcıların çoğunluğunun yüksek öğrenim görmüş, eğitilmiş, çalışma hayatına yeni başlamış ve yaş olarak genç kişiler olmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca araştırmaya katılan bayanların çoğunun aile yaşantısı ve çalışma hayatı arasında bir rol çatışması yaşamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılar arasında bekar bayanların da yüksek bir oranda bulunmasının sonucun bu yönde olmasına etki ettiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aklar Nilgün, "Kamu Sektöründe Kadın," *Friedrich- Naumann Vakfı ve Liberal Düşünce Topluluğu*, Türkiye'de Çalışma Hayatında Kadınlara Yönelik Ayrımcılık, Ankara, 1996.
- Ayaz Nüket, "Türkiye'de Çalışan Kadınların Sorunlarına Yönelik Bir İnceleme (Tekstil-İş Kolundan Örnekler)", *D. E. Ü. İ. İ. B. F. Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 1993.
- Başargan Nüket, "2000'li Yıllarda Çalışan Kadın", *Mercek Dergisi*, 2000.
- Devlet Planlama Teşkilatı, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 1994.
- Ecevit Yıldız, "Türkiye'de Ücretli Kadın Emeğinin Toplumsal Cinsiyet Temelinde Analizi", *75. Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1998.
- Erdoğan İlhan, *İşletmelerde Davranış*, Beta Yayınları, İstanbul, 1994.
- Erkenekli Mehmet, "Rol Kavramı ve Örgütsel Rol Modeli", *Bilim Dergisi*, Kara Harp Okulu Yayınları, Ocak 2001.
- Eyüboğlu Ayşe, Özar Şemsa ve Tufan Hülya, "Kentli Kadınların Çalışma Koşulları ve Çalışma Yaşamını Terk Nedenleri", *İktisat Dergisi*, Mart 1998.

- Gönüllü Müzeyyen ve İçli Gönül, “Çalışma Yaşamında Kadınlar: Aile ve İş İlişkileri”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 25, No:1, Mayıs 2001.
- Katkat Münevver, *Kadının Çalışma Hayatındaki Yeri ve Yükselişi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,.Erzurum, 2000.
- Sarı Selahattin, “Kadının Ekonomideki Yeri”, *Hukukta Kadın Sempozyumu*, Ankara, 2000.
- Seyyar Ali, *Sosyal Siyaset Açısından Kadın ve Aile Politikaları*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, *Sağlık Sektöründe Kadın*, Ankara, 2000.
- Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, *Çağdaş Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücünün Konumu: Bursa Örneği*, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayın No: 219, Mart 2002.

**II. ULUSAL SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARI KONGRESİ**

**“Türkiye’de ve Dünya’da Demokrasi ve
STK’lar”**

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15–16 Ekim Çanakkale

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15-16 Ekim Çanakkale

1990' LARDA TÜRKİYE'DE KADIN HAREKETİNİN DEMOKRATİKLEŞMEYE ETKİSİ

İlkay YILMAZ
İstanbul Üniversitesi

Demokrasi, bireylerin özgür ve eşit olmaları temeline dayanan halk iktidarı olarak tanımlanan bir rejimdir. Temsili demokrasi siyasal yöneticilerin seçiminde bütün yurttaşların söz sahibi olduğu bu rekabetçi politik sistemdir. Bireylerin özlemlerini ve çıkarlarını dile getirebilecekleri ve gerçekleştirebilecekleri fikrine dayanan demokrasi ideası bireyin eyleme geçebilme, söz söyleyebilme, kendi seçimleri doğrultusunda kaderini belirleyebilme anlamında kendini gerçekleştirmesi amacına hizmet eden bir araçtır. Ancak rejim olarak demokrasi toplumun ortak değerler çerçevesinde ortak iyiye ulaşması fikrine dayandığı ölçüde farklı özlem ve çıkarları olan birey ve topluluklar açısından kimin kime göre tanımlandığı sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada demokrasinin biçimsel yanının güçlü olması farklı özlemlere, sorunlara ve taleplere sahip bireylerin ve grupların tartışabileceği müzakere zeminini var etmelidir.

Sivil toplum alanında örgütlenen bireyler bu zeminde söz ve eylemde bulunabilen politik özneye dönüşür. Habermas'a göre, sivil toplum yaşam dünyasının toplumsal kesimlerinde kamusal iletişim sağlayan, devlet ve ekonominin dışında kalan, istemli ya da gönüllü birliklerden ve ittifaklardan oluşur.¹ Söz konusu kamusal müzakere zeminini olarak kamusal alan devlet dışı demokratik alanın özerkliği ve sivil özgürlüklerin yurttaşların ortak meselelerini, eşit ve özgür katılımı (söz, irade, eylem) halletmeye çalıştıkları yer olarak tanımlanabilir.² Ancak böyle bir kamusal alan için sistem tarafından yaratılmış tahakküm ve ezilme ilişkilerinin ortadan kaldırılması gerekir. Öncelikle tek ve kapsayıcı bir kamusal alan toplumsal eşitsizliklerin etkilerini daha da güçlendirebilir.³ Böyle bir tehlikeye karşı sisteme içkin toplumsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılması müzakere süreçlerine katılımı yadsınamaz öneme sahiptir. Nancy Frazer'ın karşı çıkışında "sistem tarafından yaratılmış tahakküm ve ezilme ilişkileriyle uzlaşmayan bir tür genel eşitlik"⁴ kamusal alana katılım ve müzakere sürecinde söz söyleyebilmek için zorunlu görünmektedir.

Frazer tek ve kapsayıcı bir kamusal alan yerine eşitlik ve farklılık temelinde çeşitli ve çoklu kamular fikrini ortaya atar.⁵ Frazer'ın madun karşı kamular olarak

¹Meral Özbek, Kamusal Alanın Sınırları, Kamusal Alan, Hil Yay., 2004, İstanbul içinde s.:28-84

² Thomas McCarthy, Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümünün girişi, Kamusal Alan içinde

³ Nancy Frazer, Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek, Kamusal Alan içinde, s.:112-116

⁴ agm, s.:116

⁵ Jane Mansbridge de en adil toplumlarda bile kaybeden gruplar olduğuna dikkat çekerek hiçbir demokrasinin, adaletin kolayca sağlanabildiği bir noktaya ulaşamadığına, demokrasilerin özel direniş alanlarını tanımlarının ve desteklemelerinin gerektiğinin altını çizerek. Bkz.: Jane Mansbridge, Güç Kullanımı/Güçle Mücadele: Yönetim Biçimi, Demokrasi ve Farklılık içinde s.:91

adlandırdığı alternatif kamular sayesinde bağımlı gruplar kendi kimlik, çıkar ve ihtiyaçları hakkında var olan söylemsel pratiklerin dışında ve onlara muhalif yorumlar temelinde karşıt söylemler üretebileceklerdir.⁶ Frazer'ın tüm bu kamuları kesen ve eşitler olarak tüm kamuları ilgilendiren siyasalar üzerine müzakerede bulunulacak ortak bir kamu tahayyülü vardır.⁷ Böylece tek ve kapsayıcı bir kamusal alan çatısı altında tartışılmayan bir çok konu tartışılır hale gelecektir⁸ ve özel alan - kamusal alan arasındaki ayırım çizgileri de değişim gösterecektir.

Demokratik kamusal alan, medenilik, demokratik-katılımcı yurttaşlık gönüllü örgütlenmeler, farklılıklara hoşgörü, laiklik gibi kavramlar yalnızca devletin değil toplumun da demokratikleşmesi için temel kavramlardır. Ayrıca pratikte vatandaşlığın pasifleşmesi söz konusuysen sendikalar, partiler, toplumsal hareketler, çıkar grupları gibi sivil toplumdaki bazı yapılanmalarda insanlar daha küçük çapta kararlar alıp, devlet ve ekonominin biçimlendirilmesini etkileyebilirler. Daha iyi örgütlenmiş, daha özgürlükçü bir sivil toplumda ise vatandaş olarak bireyler karar alma mekanizmalarında rol oynayabilirler ve hatta toplumsal iktidarın tezahürü niteliğindeki günlük yaşam pratiklerini değiştirebilirler.⁹ Türkiye'de feminist hareketin kazanımları, sivil toplum içinde örgütlenen kadınların kendi içlerinde bir kamusal alan oluşturma ve bunun sonucunda resmi kamusal tartışmaların gündemini etkileme, politik toplumsal yapıyı dönüştürme anlamında bunun en güzel örneklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

19.yy sonu ve 20.yy başında ortaya çıkan 1.Dalga Feminizm içindeki kadınlar öncelikle kendi alt kamusal alanlarını oluşturmuşlar ve kamuyu yaratıp kamusal tartışma zeminine dahil olarak eşit yurttaşlar olmak için sözleri ve eylemleri ile birer politik özne olmuşlardır. 2.Dalga Feminizm ile soyut eşitlik fikrinin ötesine geçerek özgürlük bağlamında bir eşitlik tahayyülünden hareket etmişlerdir. Feminizm, kadın erkek arasındaki eşitsizliği yaratan toplumsal yapıyı ve iktidar odaklarını sorgularken temel hak ve özgürlüklerin demokrasinin formel gerekleri kadar önemli olduğu alternatif bir demokrasi anlayışı sundu.¹⁰ Evrensel kadın hareketinin kadının insan hakları meselesini demokrasi mücadelesi ile örtüştürmesi Türkiye'de de karşımıza çıkmaktadır. 1980lerdeki kadın hareketi darbe sonrası Türkiye'deki ilk demokratik siyasal harekettir.¹¹

⁶ 18.yy sonunda burjuva kamusal alanının kuruluşunda da işçilerin, kadınların, farklı kültürel ve ırksal grupların kendi kamusal alanlarını kurdukları gerçeği bu noktada eşsiz bir kaynak oluşturuyor.

⁷ Frazer, agm, s.:122-123

⁸ Buna iyi bir örnek olarak feminist hareketin cinsel taciz, ev içi tecavüz..gibi konuları kadınların kendi aralarında tartışmaları için bir platform-bir tür alternatif kamusal alan oluşturmaları ve kadınların yeni terimler üreterek bu konuları resmi kamusal tartışmalarda da gündeme getirmeleri gösterilebilir.

⁹ Michael Walzer, Sivil Toplum Düşüncesi: Toplumsal Yapılaşmaya Doğru bir Adım, Birikim, sayı 37, çev.:Nuran Erol, s:34

¹⁰ Meryem Koray, Türkiye'de Kadın Hareketinin Soru ve Sorunları, ed.. Ayşe Berktaş Hacımirzaoğlu, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.:364-365, Fatmagül Berktaş, Cumhuriyet'in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak, age içinde

¹¹ Yeşim Arat, "Toward a Democratic Society – The Women's Movement in Turkey in the 1980s, Women's Study Int. Forum, Vol.17, Nos.2/3, pp.241-248,1994

Türkiye’de 1980 darbesinin ardından sivil topluma karşı devleti koruyan 1982 anayasasının yürürlüğe girmesi ve 1983’e dek politik partilerin kapatılması sivil kurumların özerkliklerini yitirmelerine, haklar ve özgürlüklerin kısıtlanmasına ve üç yıl içinde ülkenin depolitize olmasına neden olmuştur.¹² Bu dönemde sol hareketin içinden gelen kentli, orta sınıf eğitilmiş kadınlar darbenin getirdiği olumsuzluklar sonucu kadın kadına kalmışlardır. Bu durum kadınların kendileri hakkında konuşmalarına, tartışmalarına ve toplumsal ezilmişliklerini keşfetmelerine zemin hazırlamıştır. Bu süreç içinde kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğini analiz etmeleri ve bu konu üzerinden talepler geliştirmeleri kadınları eyleme geçmeye yönlendirmiştir.

Talepler toplumsal, siyasal, kültürel yapıyı tümünden değiştirmeye yönelik taleplerdir ve bu açıdan kadın hareketinin bütüncül bir değişimi hedeflemesi nedeniyle taleplerin hiçbiri üzerinde pazarlık yapmayı kabul etmemesi, hareketin devamlılığı ve radikalliği açısından önemlidir. Ayrıca kadınlar yaptıkları tartışmalar neticesinde önceki dönemin örgütlenme geleneğinin hiyerarşik ve cinsiyetçi yapısını eleştirip daha demokratik yapılar oluşturmaya çalışmışlar böylece Türkiye’de örgütlenme biçimi açısından radikal değişiklikler getirmişlerdir. Bu iki nokta doğrultusunda Türkiye’de 1980 sonrası kadın hareketi ile Batı Avrupa’da refah devleti sonrası ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler arasında bir benzerlik kurulabilir. Feminist hareket o yıllarda Türkiye’ye bilinmeyen yeni bir muhalefet formu getirmiştir. Hareket köktenci, demokrat, katılımcı, hatta bireyci bir harekettir.

1980 sonrası kadın hareketinin öncelikli hedefi kadına yönelik şiddetin görünür hale getirilmesi ve bu konuda bir kamuoyu oluşturulmasıdır. Kamusal alanda bu konularda tartışma yaratılarak toplumsal bir dönüşüm hedeflenmektedir. Bu amaçla birçok kampanya ve eylem yapılmıştır. Bu yıllarda kadınlar söz konusu algılama biçimlerini değiştirerek bir farklılık yaratıyorlardı aynı zamanda da 1990 sonrasında 1980lerde düşündükleri çözüm stratejilerini gerçekleştirmek için alternatif alanlar oluşturacaklardı. 1980li yıllarda ekonomik, kültürel, toplumsal pek çok alanda kadınları ikincileştiren ataerkil ilişki biçimleri tartışıldı ve eleştirildi. Bu süreç farklılık, parçalılık, yerellik ekseninde biçimlenen bir demokratikleşme perspektifini de beraberinde getirdi.¹³ 1990lı yıllar kadın hareketi içinde farklılığın, heterojenliğin ve farklı feminizmlerin belirginlik kazandığı bir dönem oldu.

Şiddete karşı bir kamuoyu oluşturulduktan sonra 1990’da Mor Çatı ve Kadın Dayanışması Vakfı kuruldu. Kadınlar kendi kurumlarını kurmakla yetinemediler sorunun çözümü için devlet aygıtının soruna yaklaşım biçimini de değiştirmeye çalıştılar.

Elbette bu misyonu gerçekleştirmeye çalışırken kadınlar, Türkiye’nin imzaladığı CEDAW¹⁴ gibi uluslararası sözleşmelerin yarattığı olumlu havayı da kullandılar. CEDAW’ın iç hukuka yansımaları ve uygulanması için siyasi iktidar üzerinde eylemleri, kampanyaları ve örgütleri ile bir baskı grubu oluşturmuşlardır. Sözleşme, taraf olan devletlerin cinsiyetçi ayrımcılığın engellenmesi için hukuksal düzenlemeler

¹² Binnaz Toprak, *Civil Society in Turkey*, Civil Society in the Middle East, ,ed. August R. Norton,cilt2 Leiden:Brill,1995-1996

¹³ Sevgi Uçan, *İkinci Dalga Feminizmin Açtığı Alan: Demokratikleşmeden AB’ye*, Birikim, Ağustos 2004,sayı:184-185,s.:114

¹⁴ 1979’da BM Genel Kurulu’nda kabul edilen Kadınlara Karşı Her türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi 1985’te Türkiye tarafından onaylanmıştır. CEDAW metni için bkz www.kadinin insanhaklari.org

yapmalarını, ayrımcı ceza hükümlerini kaldırmalarını, kadınların siyasal ve ekonomik alana katılımını sağlayacak önlemler almalarını öngörüyordu. Türkiyeli kadınlar, bu sözleşmeden doğan hakların uygulanması için yaptıkları eylemlerle, kurdukları dernekler ve platformlarla bir baskı grubu oluşturmak suretiyle hem kanun değişiklikleri taleplerinde hem de kamu politikalarının toplumsal cinsiyet bakış açısı ile oluşturulması (gender mainstreaming) taleplerinde öncelikle CEDAW metnini referans göstererek dış dinamikleri demokratikleşme doğrultusunda en iyi kullanan toplumsal grup olmuşlardır.

Dış dinamiklerin kullanımına başka bir örnek de 1995 Pekin Deklarasyonu'nun SHÇEK 'in kadın misafirhanesi yönetmeliği çıkarılmasına etkisi gösterilebilir.

Ancak kadın meselesinde kamu politikalarını değiştiren dış dinamikler her zaman kadın hareketinin itici gücü ile paralel olmamıştır. 1990'da KSSGM'nin kurulması Nairobi Konferansında alınan kararlarla ilgilidir.¹⁵ Öyle ki KSSGM'nin kuruluşunda kadın hareketi içinden hiçbir örgütle görüşülmemiştir. KSSGM örneği kökleri 18.yy.a dayanan yukarıdan modernleşme geleneğinin devam ettiğini, Türkiye'de hala dış dinamiklerin birincil belirleyen olduğunu gözler önüne sermektedir. Ancak bu eğilimin tersine 4320 sayılı Aileyi Koruma Kanunu'nun çıkarılması gibi örneklerde kadın hareketinin demokratikleşme yönünde önemli kırılma noktaları yarattığı görülmektedir. Bu kanunla birlikte kadın erkek arasında toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin olduğu kabul edilmekte ve devlet, aile içindeki ataerki ilişkilerine toplumsal cinsiyet duyarlılığı ile yaklaşma zorunluluğu içine girmektedir.¹⁶ 1994 yılında Medeni Kanun Değişiklik Tasarısı çalışmaları başlamış ve 1 Ocak 2002 tarihinde yeni kanun yürürlüğe girmiştir. Yapılan değişiklikleri etkileme ve yönlendirme amacıyla kadınların yaptıkları lobi çalışmaları ve baskı grubu oluşturmaları¹⁷ neticesinde medeni kanunda¹⁸ kadını birey olarak gören değişikliklerin gerçekleştirilmiştir.

2004'te Anayasanın kadın erkek eşitliğini güvence altına alan 10.maddesi pozitif ayrımcılık ya da olumlu eylem kavramlarına yer vermese de "devlet kadın erkek eşitliğinin uygulamada sağlanması için önlem alacak" demektedir. Bu hüküm elbette yeterince bağlayıcı bir nitelik taşımamaktadır. Yasa önünde eşitliğe dayanan bir anlayışın tezahürü niteliğindeki ibare, var olan eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için

¹⁵ Selma Acuner, "90'lı Yıllar ve Resmi Düzeyde Kurumsallaşmanın Doğuş Aşamaları", Aksu Bora- Asena Günel, 1990lar Türkiye'sinde Kadın Hareketi,

¹⁶ Fatmagül Berktaş, "Kadınların İnsan Hakları: İnsan Hakları Hukukunda Yeni bir Açılım", Fatmagül Berktaş, Tarihin Cinsiyeti içinde, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s.:54

¹⁷ Kadın örgütleri İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Merkezinin oluşturduğu koordinasyonda 1993 yılında 119bin kadının imzaladığı dilekçe kampanyası, 129 kadın grubunun toplantıları, faks, medya kampanyalar, açıklamalar, bildirimler, kanunun görüşüldüğü Meclis komisyonu, TBMM başkanlığı ve siyasi parti temsilcilerine ziyaretler, birebir görüşmeler ve Türkiye'nin tüm bölgelerinde yürüttükleri etkinlikler... bkz. İnci Özkan Kerestecioğlu, 1990'larda Kadın Hareketi: Demokrasi ve Eşitlik Talebi, Fatmagül Berktaş, Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde Kadının Konumu: Kazanımlar, Sorunlar, Umutlar, KA-DER Yay, İstanbul, 2004, s.:81

¹⁸ Kadının çalışmasını kocanın iznine bağlayan 159. maddenin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi, kadının kocasının soyadıyla birlikte kendi soyadını taşıyabilmesi, bakire -dul – boşanmış gibi tanımların nüfus kağıtlarında yer almasının sona erdirilmesi, zinanın suç olmaktan çıkarılması

yetersizdir. Oysa pozitif ayrımcılık ilkesi başlangıç koşullarındaki eşitsizliği ortadan kaldırmayı amaçlayan bir perspektif sunmaktadır; bu noktada da hayati öneme sahiptir.

TCK değişikliklerinde de kadınların sivil toplum içinde bu değişiklikleri etkileyen ve süreci denetleyen birincil grup olmuşlardır. Kadının bedeni üzerinde, erkeğe tasarruf hakkı tanıyan zihniyetin tümünden değişmesi amacıyla TCK Kadın Platformu 26 kadın örgütü tarafından oluşturulmuş ve konferanslar, paneller, basın toplantıları yaparak tasarıya yönelik taleplerini kamuoyu ile paylaşmış, değişiklik taleplerini Meclis Adalet Komisyonu'na sunmuştur. Yeni TCK'da kadınların taleplerinin bir çoğu gerçekleştirilmişse de hala eksiklikler vardır¹⁹. Tüm bu örnekler kadın hareketinin devleti dönüştürmede son 25 yılda en önemli toplumsal aktör olduğunu göstermektedir.

Ayrıca Avrupa Birliği'ne girmek isteyen Türkiye için kadın hareketi 1997'de Amsterdam'da kabul edilen gender mainstreaming ilkesi ile hareket eden AB ülkelerine cinsiyet körü olarak dahil olamayacağını her fırsatta yinelemektedir. Elbette Avrupa Birliği ülkeleri içinde de toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri sorunu henüz çözülmemiştir ve birliğin getirdiği kriterler bu konuda hala yetersizdir; ancak Türkiye'de, demokratikleşme noktasında Avrupa Birliği süreci, yetersiz de olsa, bu kriterlerin kabul edilip hayata geçirilmesi ile hız kazanmaktadır.²⁰

1990 sonrası kurumsallaşma süreci içine giren kadın hareketi radikalliğini kaybetmiş ve devlet kurumları ile daha sıkı bir iletişime girmiştir. Elbette bunda kadın sorununun devlet mekanizmaları içinde tartışılabilir hale gelmesinin ve dış dinamiklerin etkisi çoktur. Bunun yanında farklı feminizmler arasında iletişim kurmak zorlaşmıştır. 1990 sonrası dönemde Müslüman ve Kürt kadınların örgütlenmeleri dikkat çekmektedir.

İslami kesimdeki kadın örgütlerinin en önemli konusu türban olmuştur. Bugün 300'ün üzerinde İslami kadın örgütü vardır. Bu örgütlerin içinde Başkent Kadın Platformu dinsel değerlerin kadınlar aleyhine yanlış yorumlanmasına karşı mücadele vermektedir. Güneydoğu Kadın Platformu ve Başkent Kadın Platformu kadına birey olarak verdikleri değerle diğer muhafazakar kadın örgütlerinden ayrılmaktadırlar.²¹

¹⁹ Topluma karşı işlenen cinsel suçların kişilere karşı suçlar başlığında düzenlendi. Tecavüzün tanımı uluslararası standartlara göre yapıldı. Cinsel suçların kolluk güçlerince işlenmesi ağırlaştırıcı sebep sayıldı. İşkence amacıyla tecavüz eden failin, işkence ve tecavüz suçlarından ayrı ayrı ceza alması sağlandı. Evlilik içi tecavüz suç sayıldı. Evli, bekar, bakire olan ve olmayan kadınlar arasındaki ayrımlar kaldırıldı. Tecavüz failinin mağdur kadınla evlenmesi halinde cezanın ertelenmesi hükmü yasadan çıkarıldı. İşyerinde cinsel taciz yasa kapsamına alındı ancak uygulama şikayete bağlandı. Namus adına işlenen cinayetlerin faillerinin haksız tahrik indiriminden yararlanması engellendi ancak bu suçlar nitelikli insan öldürme kapsamına alınmadı. Bekaret kontrolleri suç kapsamına alınmadı. Bkz. www.kadinininsanhaklari.org

²⁰ Sevgi Uçan, agm,s.:117

²¹ Bkz. İnci Özkan Kerestecioğlu, agm, s.:93, Sevgi Uçan, Demokrasi'ye Önemli Bir Katkı: Kadın Sivil Toplum Örgütleri, Fatmagül Bertay, Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde Kadının Konumu: Kazanımlar, Sorunlar, Umutlar, KA-DER Yay, İstanbul, 2004,s.:115-116, Yıldız Ramazanoğlu-Hidayet Şefkatli Tuksal, Dindar Çevrelerde Kadın Politikası Üretimi, Kadın hareketinde Mücadele Deneyimleri, yay.haz.Berivan Kum-Pınar Selek- Fatma Gülçiçek- Yeşim Başaran, S.S.Amargi Kafın Bilimsal ve Kültürel Araştırmalar Yayıncılık ve Dayanışma Kooperatifi, İstanbul, 2005

Başkent Kadın Platformu aile içi şiddetle mücadele, sığınma evlerinin açılması, Medeni Kanun'un mal rejimi ile ilgili yükümlülüklerinin değiştirilmesi, resmi nikahın yaygınlaştırılması, pozitif ayrımcılık politikalarının geliştirilmesi gibi konularda Türkiye'deki kadın hareketi ile birlikte hareket etmektedir.²²

Kürt kadın hareketinde ise Amerika'da 1960larda ortaya çıkan siyah feministlerin eleştiri ve talepleri arasında paralellikler kurulabilir. Aydınlanmanın mirasını taşıyan evrensel kızkardeşlik ideasının sınıfsal, ırksal farklılıkları göz ardı ettiğini ve kadın hareketinin siyah kadınların sorunlarına çözümler getirebilecek çözümler üretmede hatta bu sorunları tartışmada aciz kaldığı yönünde eleştirilerde bulunan siyah feministler tüm bunların altında yatan neden olarak hakim feminist hareketin beyaz burjuva kadının sorunları dışında diğer kadınların sorunları için kaygılanmadıkları gerçeğinin yattığını ileri sürerler. Kürt feminizmi de Türk feminizmine karşı kendini böyle konumlandırmaktadır. Ayrıca Kürt kadın hareketi Kürt milliyetçiliğinin kadını araçsallaştırmasına ve erkeklerin Kürt kadın sorunu üzerine konuşup yazmalarını da eleştirmektedir.

Tüm bu farklılıkların kabulüne dayalı bir kamusal alan oluşturma noktasında Türkiye'de kadın hareketi siyaseti dönüştürücü bir işleve haiz görülüyor. TCK Kadın Platformu örneğinde Müslüman Kadınlar, Kürt Kadın Örgütleri bir arada hareket etmişler ve iç müzakere süreçlerinden sonra kamuoyu oluşturmak suretiyle ve lobi çalışmalarıyla taleplerinin bir çoğunu gerçekleştirmişlerdir. Kadın hareketi Türkiye'deki muhalif hareket kültürünün cemaatçi yapısından sıyrılarak; bireyci, demokrat ve katılımcı siyaset yapma biçimiyle yeni bir üslup önermiştir.

²² Sevgi Uçan, Demokrasi'ye Önemli Bir Katkı: Kadın Sivil Toplum Örgütleri, Fatmagül Bertay, Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde Kadının Konumu: Kazanımlar, Sorunlar, Umutlar, KA-DER Yay, İstanbul, 2004,s:116

DEMOKRASİ KÜLTÜRÜNÜN TAŞIYICISI OLARAK STK'LARDA GÜVENCE ARAYIŞLARI

Doç.Dr. Z. Gönül BALKIR
K.O.Ü. İ.İ.B.F..

Öğr.Gör. Sibel NİTELİK
K.O.Ü. Kandıra MYO

GİRİŞ

Geçen yüzyılın sonlarına doğru yönetim ve denetim anlayışında yaşanan gelişmeler, klasik temsili demokrasinin toplumdaki hızlı gelişmeye cevap verememesi, sivil toplumun yönetime daha aktif olarak katılmak istemesi, doğal olarak demokratik işleyiş ve kabullerde dönüşümler yaratmış; bu çerçevede yaşanan süreç içinde Sivil toplum kuruluşlarına (STK) da yeni fonksiyon ve görevler yüklenmiştir.

Demokrasi bilincinin gerçekleştirilmesi ve toplumsal eşitsizliğin giderilmesinin en etkin yolu; saydam çoğulcu ve doğrudan demokrasiye geçiş sürecinin hızlandırılmasıdır. Demokrasi bilincinin toplumsal bilinçaltına yerleştirilmesi sürecinde, STK'lar bireyleri harekete geçirerek, kamusal alanın gelişmesine önemli bir katkı yaparken, kamusal alanla birey arasında bir köprü işlevi görebilirler.

1. DEMOKRASİ KÜLTÜRÜ

Demokrasi kültürü, toplumun diğer kültürel araçlarından destek almaya ihtiyaç duymaktadır. Sivil toplum kuruluşlarına üyelik sayesinde oluşan grup aidiyeti; üyelere belirli bir grup kültürünü paylaşma, ortak hareket etme ve davranışlarında diğer grup üyelerinin eylemlerini de hesaba katma alışkanlığını kazandırma gibi kültürel araçlarla katılımcı demokrasi kültürünün kapılarını aralamaktadır.

1.1. Demokrasi Kavramı

Demokrasinin adlarını; sivil toplum devlet ilişkileri biçimi olarak demokrasi ve siyasi yapılanma biçimi olarak demokrasi olarak tanımlayabiliriz. Demokrasi bu anlamda bir iktidarı kullanma tekniği olup köklerinde her zaman mikro sosyal münasebetler ağı bulunmaktadır(Çağlar, 1993b).

Demokrasi siyasi anlamda, vatandaşların kendi geleceklerini ilgilendiren kararlara ilişkin olarak düşüncelerini özgürce açıkladıkları, kurumsal bir yapı ve hukuki bir çerçevedir. Demokrasi bir siyasal momenttir, belki de siyasal düzenin hatırlanıp yeniden yaratıldığı siyasal momentin ta kendisidir(Ünal, 1997:68). Bu bağlamda yaşanan siyasi moment demokrasiyi yeni denge arayışlarına zorlamaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın, demokratik toplum ve demokrasinin tanımını yaptığı bir kararında; "Her ne kadar zaman zaman bireysel menfaatlerin, bireyin mensup olduğu gruba tabi olmasını gerektirse de, demokrasi hiçbir zaman çoğunluğun görüşlerinin her zaman egemen olması anlamına gelmez. Hakim durumun kötüye kullanılmasından kaçınma ve azınlıklara düzgün ve gerektiği biçimde davranmayı sağlayacak bir dengenin olması gerekir" şeklindeki değerlendirmesi yeni denge arayışlarını açığa çıkarmaktadır(Turhan, 1993).

1.2. Kapalı Toplumdan Açık Topluma Geçiş Süreci

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15-16 Ekim Çanakkale

Ulusal egemenliğe dayalı temsili demokrasi, "ulus" adına "temsilcilerin yönetimi"dir. Yarı doğrudan demokrasi mekanizmalarıyla halkın yönetime katılması ne denli sağlanmaya çalışılırsa çalışılsın, esas olan temsilcilerin yönetimidir. Bu sistem, halkı yönetimin dışında tutuyor. Halk, bu yüzden temsili demokrasiye yabancılaşıyor. Klasik liberal demokrasi; çoğunluk temelli, temsili yapısından dolayı kendi krizini yaşıyor.

Klasik liberal demokrasi, ulus-devlet çerçevesinde, toplumda var olan çeşitliliğin yönetimde yer bulmasına da olanak vermiyor. Çünkü sistemin esası, çoğunluğun iradesine uygun yönetimi gerçekleştirmektir. Çoğunluğun dışında kalanların iradelerine yönetime egemen kılmalarının tek yolu, bir dahaki seçimlerde çoğunluğu elde etmekten geçiyor(Üskül, 1993).

Temsili demokrasi, ulus-devlet çerçevesinde, toplumsal sorunları etnik ya da başka grupların gereksinimlerini yanıtlayarak, ulus-devlet sınırları içinde farklılıklara uyum sağlayarak çözmeyi başaramıyor. Ulus-devlet, dünya ekonomisinin globalleşmesi karşısında, ekonomik sorunlarını çözebilmede de yetersiz kalıyor. Ulusal üstü ekonomik karar merkezleri, kararlarını ulus devlete dayatıyor(Üskül, 1993).

Hukuk Devleti'nin takviyesi ve sorunların giderilmesi çerçevesinde özellikle de "Anayasal Demokrasinin gerçekleştirilmesi bir çözüm önerisi olarak sunulmaktadır. "Ulus-Devlet"lerin "kapalı toplum" anlayışından, halkların "açık toplum"u anlayışına geçiş, sivil-toplum mekanını da değiştirmiştir. Bugün, uluslar üstü ya da uluslararası bir sivil-toplumun varlığından söz edilmektedir(Çağlar,1993a).

Demokratik sistemde sivil toplumun yapısal unsurlarından birini meydana getiren Hükümet-Dışı organizasyonlar ve Hükümet-dışı milletlerarası organizasyonlar, bu yeni mekanın kurucu unsurlarıdır. Uluslar arasılıktan uluslar üstülüğe geçişte, kısaca STK dediğimiz bu kuruluş faaliyetlerinin belirleyici rolü vardır. Küreselleşme çerçevesinde yer alan sivil toplum ve STK'lar; uluslar arası ilişkiler dışında, farklı yapılar arasında yeni münasebetlerin kurulduğu mekanlardır(Çağlar, 1993a).

Toplumsal yapıların yeniden inşası amacıyla bireysel ve kolektif yarara dönük, daha geniş ve daha büyük serbest hareket alanları oluşturmak için, devletçi, kurumsal etkileme alanlarının daraltılması boyutunun yanı sıra, toplumun STK'lar vasıtasıyla daha yoğun toplumsallaştırmasına çalışmak için, "daha çok toplum" talebi ön plana çıkmaya başlamıştır(Cantzen, 1994:105).

Bu düzenlemeler ve kabullerle öncelikle, kompleks bir toplumun gerekleri dikkate alınmaya başlanmış, sistem; insan hakları algısıyla demokrasi düşüncesi ve Sivil Toplum temeli üzerine kurulmuştur. Uluslar arası metin düzenlemelerinde; "demokratik toplum"a referans verilmesinin anlamı, artık "Toplum" kelimesinin "Devlet" kelimesinin yerine konmasıdır(Çağlar, 1993a).

Çoğulcu devlet, diğer topluluklar arasında ve onlardan farksız bir kurum değil, egemenlik yetkileriyle donatılmış siyasi bir hayat düzenidir. Demokrasilerde, temel hak ve özgürlükler çerçevesinde, toplantı ve dernek kurma özgürlüğü de teminat altına alınmıştır. Çoğulculuk ilkesi, modern kitle demokrasilerinin zorunlu ve vazgeçilmez bir niteliği haline gelmiştir.

Sivil toplum ve devlet arasındaki ilişkiler; çoğulcu grupların temsil ettikleri çıkarların, bütün toplumun menfaatini temsil eden devlet iradesine entegre edilmesi ve sistemle uyumlu hale getirilmesiyle dengelenebilmektedir(Ünal, 1997:65). Bu noktada yaşanan çelişkilerin giderilmesi sorumluluğunu ise STK'lar taşımaktadırlar.

2.DEMOKRATİK PAYDAŞ OLARAK STKLAR

2.1. STK Kavramı

STK'lar; topluma hizmet götürmek amacıyla ortak hedefe yönelmiş insanlar tarafından kurulan örgütlerdir. STK'lar esnek yapıları ve isteklere anında cevap verebilen işleyişleriyle gönüllülük esasına dayalı olarak kamu sisteminin bir parçası olmaksızın ve kar gayesi gütmeyen belli bir amacı gerçekleştirmek üzere bir araya gelmiş öz yönetime sahip kuruluşlar olarak da ifade edilebilirler(Öner,2003). Bu kuruluşlar ne devlete ait ne de ticari yapıdadırlar(Drucker,1994:237).

STK'lar faaliyetin niteliğine göre devlet dışı kuruluşlar, sivil toplum örgütleri, kar-amaçsız örgütler, üçüncü sektör veya gönüllü kuruluşları ya da kısaca NGO'lar (non-governmental organisations) olarak nitelendirilirken, insan hakları alanında çok etkin ve dikkat çekici çalışmalar yaparak, ulusal ve uluslararası kamuoyunda önemli roller oynamaktadır(David, 1998).

STK'lar belirli mekan ve zamanda kar amacı gütmeyen hizmet veren; belirlenen bir amacı ya da ihtiyaçlar demetini karşılamayı amaç edinen, böylece de kamunun yönetimine katılan kuruluşlar olarak da tanımlanırlar(Kuçuradi, 1998).

Sayıları binlerle ifade edilen STK'lar , insan hakları dernekleri veya vakıfları gibi ulusal düzeyde, ya da uluslararası Af Örgütü, Helsinki İzleme Komitesi, Milletlerarası Hukukçular Komisyonu gibi, uluslararası düzeyde faaliyet göstermektedir.

STK'lar; BM, AK, AB ve AGİT gibi uluslararası kuruluşların konuya ilişkin çalışmalarına da katılarak, bu kuruluşların insan hakları politikalarını etkileyip yönlendirebilmektedir(Ünal, 1997:103).

Son yıllarda sivil toplum örgütleri, dünya genelinde insan haklarına aykırı uygulamaların dile getirilmesinde ve önleyici girişimlerin başlatılmasında aktif bir rol oynamışlardır(Gökbunar ve Erdal,1997). Artık Amerika'da satılan birçok ürünün üzerinde, "Bu top için ne çocuk, ne de köle işgören çalıştırılmıştır" şeklinde ifadeler görülmektedir(Aydemir, 1999:1).

1997 yılında Dünya Spor Ürünleri Endüstrileri Federasyonu ve ABD Spor Ürünleri Üreticileri Derneği'nin, Pakistan futbol topu endüstrisinde çocuk işgören çalıştırmayı engelleme yönünde aldıkları kararı, daha önce 12 yaşındaki çocuklara futbol topu üretirmekle suçlanan Reebok'da desteklemekte ve futbol topu üretiminde çocuk işgören çalıştırılıp çalıştırılmadığını denetlemek amacıyla bağımsız bir denetim sistemi kurulması ve eski çocuk işgörenler için okul vb. sosyal programlar hazırlanması çabalarına katılmaktadır(Spar ve Yoffie, 1999: 557-582).

Günümüz çağdaş demokrasi dünyasına kendi öznel farklılıklarıyla STK'lar çok büyük bir zenginlik katarken; bu çerçeveye bütünleşik olarak STK'lar; yeni aktörler olarak, toplumsal yaşam ve kamusal yönetimin ortakları olarak görülmeye başlamıştır(Tekeli, 2002).

Sosyalin sermayeleştirilmesiyle sosyal vatandaşlık gibi bir takım kolektif kimliklerin çözülmeye başlaması, bunlar yerine bireyin seçme özgürlüğünü çok daha rahatça kullanabildiği sivil toplum kavramları ve mekanları kullanması sürecini ortaya çıkarmıştır(Köse, 46). Refah devleti modelinde yönetim nesnesi olan toplumun, homojen ve türdeş ulus şeklinde örgütlendiği siyasal bir yapı görülürken; çağdaş yönetim sistemlerinde toplum, ekonomiye tahsis edilmiş değerlerle okunabilen farklılaşmış ekonomik etkinliğe dönük gruplar topluluğu olarak kodlanmaya başlanmıştır(Köse: 46). Bu açımda seçim yapabilen birey çağdaş yönetimin en temel varsayımı olarak ortaya çıkmaktadır(Akdoğan, 2002) Tam da bu noktada STK'lar süreç içinde devreye girmekte, seçim yapabilen bireyler; en temel tercihlerini, STK'lara katılım ve katkı verme yoluyla gerçekleştirmeye başlamaktadır.

STK'lardan yararlanmak suretiyle aktif hale getirilecek performanslarla toplumsal bilinçaltında demokrasi kültürü aktive edilebilir. Böylece kamu alanların ortak payda üzerinde daha etkin kullanmalarına olanak yaratılır. STK'lar toplumsal yapının hukuksal olarak düzenlenmemiş ve spontane fonksiyonel ilişkiler ağının bütünü olarak algılanan yeni rolleriyle kurumlar arası ilişkiler toplamıdır(Kuçuradi,2003).

2.2. Demokratik Dönüşüm Aracı Olarak STK'lar

Sivil toplum kavramı örgütlü toplumun, devlet dışı örgütlenerek demokrasinin temel unsurları ya da toplumsal duyarlılığı olan kişilerin bir araya gelmiş halleri şeklinde ifade edilebilir. Sivil toplum kavramı gerçekte, bireyin devletle olan mesafesi üzerinden tanımlanmaktadır(Tabakoğlu, 2002). İşte bu noktada sivil toplumu tanımlayan sivil aktörler olarak STK yapılanması devreye girmektedir. Devletten sivil topluma doğrudan bir güç kayması yaşanarak sosyal dönüşüm sürecinde yer alan STK'lar yeni açılımlar yaratacaklardır(Aktan, 2003)

Bireyin esas olduğu bir toplumda, kişilerin arasındaki eşitlik ön plana geçtiğinden, STK'lar kamu yararı adına, ortak amaç doğrultusunda çalışmak zorunluluğunda olan yatay birimler olarak gelişir. STK'lar, bireylerin eşit katkı ve sorumluluklarla kurdukları yatay örgütlerdir. STK'ların ortak gaye olarak saptadıkları amaçtan başka amaçları yoktur. Bu yapısal kurumsallaşma ile STK'lar demokratik toplumun varoluş garantisi olarak ortaya çıkmaya başlamışlardır.

STK'larda bireysel katkıların birlikteliği ve birbirini tamamlaması gerçekte bireysel sorumluluğu sosyal sorumluluğa dönüştürmektedir. Bilgi toplumunda teknolojik gelişimlerin bağımsızlaştırdığı bireyler ortak değerlere, ortak tatmin ve ortak geleceklere sahip olanların katılımıyla oluşan gönüllü kuruluşlar olarak çok daha yoğun bir biçimde ön plana çıkaracaktır(Erkan, 1998).

STK'larda yaşanacak bu gelişim süreci, bağımsızlaşan birimlerin bütünleşmesi ve katılımı şeklinde ortaya çıkmakta; öзде yaşanan toplumsal dönüşüm, farklılıkların daha eşit ve üst düzeydeki katmanlarda birbiriyle bütünleşmesi ve tamamlanması olarak algılanmaktadır (Erkan, 1998).

Sivil toplumu yaratan bireylerin, STK'lar eliyle; kendi yaşamlarını yönlendirmeleri ve kendilerini doğrudan ilgilendiren her alanda kararlara katılımlarını katılımcı bir demokrasi pratiğine dönüştürmeleri olanaklıdır(Akçay, 2005:217). Dünya Değerler Araştırması verilerine göre sosyal sermaye ile demokrasi arasında karşılıklı bir ilişki bulunmuştur. Sosyal sermaye demokrasinin gelişmesine katkıda bulunurken; aynı zamanda demokrasinin varlığı da, sosyal sermayenin gelişmesine katkıda bulunmaktadır (Kar ve d., 2005) Kişisel risk anlayışının gelişmesiyle (Köse, 44); sosyallik anlayışının "sorumlu birey" doğrultusunda çözülmesi; STK'ların kolektif sorumlu olarak, toplumdaki yerlerini almalarını sağlayacaktır(Rose, 1996:56).

2.3. STK'ların Demokrasi Kültürüne Katkısı

STK'lar; kendi bireysel özel alanlarından, bilinç ve farkındalıklarıyla kamusal alana çıkıp toplumsal refah, yaşam kalitesi ve demokrasiyi geliştirmeye çalışırken; bir yandan ekonomiden gelen baskıya ve öte yandan devletten gelen yapılanma baskılarına karşı, birbirini tamamlayan ama birbirine de indirgenemeyecek olan toplumsal öznelere ta kendisidirler(Akşit,2002).

Her ülkede sivil toplum kuruluşları aynı işlevleri yerine getirememektedirler(Şenatalar, 2001:17). Sivil toplum kuruluşlarının ülkelere göre farklı iki işlevinden söz etmektedir: Ekonomik gelişmişlik düzeyi düşük ve demokrasisi zayıf olan ülkelerde; sivil toplum kuruluşları hem demokratikleşmeyle, hem de

ekonomik ve sosyal gelişmeyle ilgili işlevler yüklenmektedir. Gelişmiş ekonomilerde ve daha ileri demokrasilerde ise, bu demokratikleşme işlevi birinci derecede önem taşımamakta, demokrasi belirli bir düzeye geldiği için artık pragmatik bir katılım süreci söz konusu olmaktadır.

Süreç içinde STK'lar için; bir yandan muhalefet ve protesto grupları olmak, geniş bir sivil toplum hareketi oluşturmak, öte yandan "devletin yapamadığı ya da yapmak istemeyeceği bir çok işlevi de üstlenerek, projeler yoluyla sivil toplum bilincini yerleştirmek için entegre bir program içinde etkinliklere yönelmek" gibi iki farklı düzlem öngörülmüştür(Savran, 2003:v).

Demokratik süreç içinde, STK'larla ve STK'larda başlayan işlevselliğin dinamik niteliğiyle; demokrasi bilincinin yaygınlaştırılmasında belirleyici ve etkin bir işleve sahip olunabilir. Demokratik değerlerin örgütsel yapıya yerleştirilememesi sivil toplum kuruluşlarının önemli bir sorun alanı olarak bilinmektedir. İşte bu sorunu aşmada sivil toplum kavramı yerine "**demokratik kitle örgütleri**" kavramıyla STK'ların kullanılmaya başlamasının temel nedeni demokratikleşmeye vurgu yapmak içindir (Yıldırım, 2004:270).

Modern demokratik toplumların vazgeçilmez özelliklerinden biri de örgütlü sivil toplum kuruluşlarının varlığıdır. Toplumun örgütlü olması bir demokrasi gereğidir. Demokrasi ve katılımcılık ancak örgütlü bir toplum eliyle yaşama geçirilebilir. Kolektif bilincin gelişimine aracılık etme sürecinde, siyasi mekanizma içinde yer alan siyasi aktörler; belirli konularla ilgili karar almadan önce, STK'lara bilgi verme ya da desteklerini alma gereksinimi duyarlar(Cılızoğlu, 2004:43).

STK'lar genelde siyasal irade ve geniş halk yığınları üzerinde belli politikaların oluşturulması ve karar vericilerin kararlarının bu yönde ortaya çıkması için çalışmalarda bulunurlar. Zaman ve hizmet katılımı yapmak sorumluluğuna dayanarak vatandaşlar ve sosyal hizmet tüketicileri olarak görevlerini daha iyi açıklayabilir(Pesstoff, 1995:26).

Toplumsal bilinç ve kamuoyu yaratarak, STK'lar; demokrasi sürecinde kolektif bilinç ve bilinçaltının yaratılmasında toplumsal tepki refleksi oluşturabilirler. Bireylerin ortak bilgi ve dil düzeyine sahip olmaları, toplumda kolektif bilincin oluşmasına aracılık edecektir. STK'lar çeşitli iletişim kanallarını kullanma sürecinde, kolektif bilincin oluşmasına katkı sunacak bilişsel mesajların vurgulanmasına özen göstermek durumundadır(Cılızoğlu, 2004:164-165).

STK'ların bilgi toplumuna geçiş sürecini tamamlamamış toplumlarda, hedef kitleye yönelik bazı aşamaların oluşumuna katkı sunması, toplumsal tepki refleksinin oluşumuna da ivme kazandırabilir. Demokrasinin taşıyıcısı olarak STK'lar demokrasi bilincini geliştirmekle görevlidirler. Demokratikleşme sürecinde toplumsal tepki refleksi oluşturmak toplumsal bilinç ve kamuoyu yaratmakla STK'lar doğrudan kolektif bilincin oluşmasına katkı sağlamak demektir.

3. STK'LARIN GÜVENCE SORUNLARI

3.1. STK ile Devlet Arasındaki Çatışma Dinamiği

Demokratik sistemlerin gelişme ve bozulmalarının incelenmesinde kullanılan kriterlerden biri de katılımcılık kavramında ifadesini bulan sosyal ve ekonomik hareketlenme olarak mobilizasyondur. Siyasi kurumların katılımcılığı artırıp toplumu sistemle bütünleştirme yeteneği toplumla devlet arasındaki çatışmanın dinamiğini oluşturur(Çağlar, 1993b). Huntington'un da belirttiği gibi siyasi gelişme hiçbir zaman tam değildir ve hiçbir siyasi sistem, karşılaştığı problemlerin bütününe çözemeyeceği gibi, yeni dünyadaki hakim mücadele ideolojik ve ekonomik bir mücadele olmaktan çok kültürel mücadele olarak gelişecektir(Huntington, 2005:22).

Üst sınıfların giderek ulusal devletin denetiminden sıyrılması, alt sınıfların çıkarlarını gözetleyen kurumların ise güçlerini yitirmesi, orta sınıfların, STK'lar aracılığıyla politikaya müdahale olanaklarını artırmaktadır(Yerasimos, 2002).

Sivil toplum ile devlet arasındaki ilişkiler statik olmayıp sistemin doğası gereği dinamikler ve değişkenlik gösterir. STK'lar ile devlet arasında işbirliği, uzlaşma ve birlikte çalışma değerleri egemen değilse çatışma dinamikleri kaçınılmazdır ve STK'lar bu toplumlarda genellikle devlet erkiyle sürekli olarak çatışma içerisindedir. STK'lar ile devlet arasındaki çatışma dinamiği, STK'ların devletten bağımsız sosyal etkileşim alanının gücü olarak örgütlenmelerinden doğmaktadır. Devlet güçlerinin, STK'ların bireylerle dönük etkileşim sınırsızlığını ve "sorumsuzluğunu" denetim altına almaya çalışmalarına karşılık; STK'ların, bireylerin yaşam ve özgürlük alanlarını devlet erkine karşı genişletme çabası içinde olmasından dolayı da artmaktadır.

Kolektif özgürlüklerin kullanım ortam ve koşulları yalnızca pozitif hukuk kurallarıyla değil, siyasal irade ile de belirlenmektedir. Aynı mevzuat hükümleri, farklı hükümetler döneminde toplu özgürlükler açısından, yasaklayıcı ya da hoşgörülü yaklaşımlar sonucu, çok farklı biçimlerde uygulamaya konabilmektedir. Kimi zaman siyasal otoritelerin özgürlükler lehine tavrına karşın, kolluk güçleri engelleyici ve cezalandırıcı olabilmektedir(Kaboğlu, 2002:418). STK'lar için bir tehdit oluşturan otoriter yönetimler, onları kontrol etmek veya rahatsız etmek için çoğu zaman STK'ların sorumsuzluğunu bahane ederler.

Yasal mevzuat ve düzenlemeler eliyle sunulan her türlü güvenceye rağmen STK'lar en büyük sıkıntı ve problemi, devlet erki olarak yürütmenin belirsiz davranışlarından çekmektedirler. STK'ların güvence arayışlarının, topluma uyum sorunlarının ve gelecek kaygılarının en büyük nedenlerinden biri yürütmenin keyfi denetimidir.

STK'ların karşılaştığı sorunlar, ülkelerin sosyoekonomik durumlarına göre farklılık arz etmektedir. STK'larla ilgili olarak yapılan değerlendirmelerde; faaliyetlerindeki sosyal sorumluluk ve yapısal büyüme problemleri yanında; yasal sınırlamalar ve örgüt içi demokrasi eksikliğinden doğan sorunlar dikkati çekmektedir. Sivil toplumla örgüt içi demokrasi arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Tüm STK'larda siyasal partilerdekine benzer şekillerinde açığa çıkan "Örgüt-İçi Demokrasi Eksikliği" bulunmaktadır. STK'ların örgüt içi demokrasi eksikliği nedeniyle yaşadıkları sorunlar, doğrudan STK'ların varlık ve öz güvence sorunlarına dönüşmektedir.

3.2. STK'ların Güvence ve Uyum Arayışları

STK'lar gerek ulusal ve gerekse uluslararası ve uluslar üstü güvence sistemlerinden yararlanırlar. STK'ların güvence sistemleri, daha çok moral değeri bulunan ve uluslar arası zorlayıcı gücü psikolojik çerçevede kalan bildirgeler yer alırken, uluslararası anlaşma sözleşme pakt ve protokoller ikinci düzey korunma ve güvence sistemleri içinde yer almaktadır. Ulusal alanda STK'ların güvence arayışlarında, daha çok yargısal koruma öne çıkmaktadır. Güvence olan işlevselliği yanında; anayasa yargısı da her zaman için ayrıca, STK'lara normatif değerlerini ortaya çıkarmak suretiyle ilave bir koruma sağlamaktadır(Kaboğlu,2002:409).

Demokrasi, demokratik mücadele aracılığıyla demokratik sistem dahil olmak üzere, hem kendi kategorilerini yaratır, hem de bunları tanımlar. Doğal insan hakları, kağıttan siperlerdir ve bedelini sivil katılımları, toplumsal sorumlulukları ve çoğu zaman yaşantılarıyla ödemeye gönüllü bireylerle donatıldıklarında sağlamlaşırlar ve savunulmaları mümkün olur(Mansbridge, 1999:423). Sivil toplum ile devlet arasında

işbirliği, uzlaşma ve uyum içerisinde birlikte çalışma değerlerinin egemen olmadığı toplumlarda, devlet erki; sivil toplumu güçsüzleştirme, özerkliğini sınırlama ve sivil toplumu kendine bağlama çabası içindedir, sivil toplum devlete karşı özerkliğini savunduğu, direndiği oranda; devletle çatışma yaşaması kaçınılmaz hale gelir(Barut, 2004).

Yaşama hakkının dokunulmazlığı, düşünce, örgütlenme özgürlüğü, mülkiyet edinme hakkı gibi temel hak ve özgürlükleri korunması ve kullanılmasında doğrudan devlet erki sorumludur. Devlet erkinin bu sorumluluğu üstlenirken ne çok kuvvetli, ne de çok zayıf olmaması beklenirken, devlet erkinin sınırlama ve yaptırım gücünün genel yararı gerçekleştirme doğrultusunda sivil toplum ve STK'lar tarafından dengelenmesi gereklidir. Bu noktada yaşanan her türlü aşırılık ve aykırılık ancak ve ancak sivil toplum ve demokrasi ve demokrasinin taşıyıcısı olarak STK'lar eliyle ortadan kaldırılabilmektedir/ Sivil toplum ve STK'lar; despotizmin her türüne karşı, çoğulcu katılımcı ve demokratik değerlerin savunucusu ve taşıyıcısı olarak(anlamında) sorumluluk taşımaktadırlar.

STK'lar; devlet erkiyle yaşadıkları çatışma dinamikleri ve her türlü faaliyetlerinde, anayasal güvence taşıyan örgütlenme hakkı ve hukuk devleti korumasından yararlanırlar. Bu koruma STK'lar için çoğu zaman bir teminat teşkil ederken; düzenledikleri faaliyetler ve toplumsal ilişkilere de kesinlik ve istikrar kazandırarak çıkarılabilecek her türlü tartışmayı da önlemektedir. Yargı denetimi, devletin eylem ve işlemlerine karşı STK'ların güvencesi olurlar(Ekici ve Toker, 2005).

SONUÇ

21. Yüzyılda egemen ve belirleyici bir paradigmaya dönüşen demokrasinin, demokratik devlet sisteminin gerçekleşme derecesinin değerlendirildiği temel alan, sivil toplum alanıdır. Ulus devletlerin kapalı toplum anlayışından halkların açık toplum anlayışına geçişle sivil toplumun mekanı da değişmiştir. Bugün artık uluslar üstü ya da uluslararası bir sivil toplumun varlığından söz edilmektedir(Çağlar, 1993a).

Demokratik sistemde sivil toplumun yapısal unsurlarından birini meydana getiren STK'lar bu yeni mekânın kurucu unsurlarıdır. Sivil toplum örgütleri, demokratik yönetim geleneğinin gelenekselleşmesine, sivil toplum ve devletin yönetim, egemenlik değerlerinin demokratikleşmesi eğiliminin güçlenmesine katkı sağlar. Uluslararası uluslar üstülüğe geçişte STK'ların belirleyici rolü vardır(Çağlar,1993a). Topluma liderlik etmekten, toplumsal kültürü geliştirmek-ten sosyal sermayeyi denetlemeye uzanan yol üzerinde bir köprü üzerinde STK'lar katılımcılık ve saydamlık ilkeleriyle kendi yapılarının ve var oluşlarının olduğu kadar, demokratik toplumunda var oluş garantisi olarak görülmektedir.

Çoğulcu demokrasilerde STK'lar birer demokratik paydaş olarak faaliyet göstermekte; Demokrasinin çoğulcu uzlaşmacı niteliğinin yaşama geçiren etkenlerden biri olarak, toplumları değişime zorlayan iç ve dış dinamiklerle bütünleşerek ortaya çıkarılan değerlerle, toplumsal yansıma ve kültürler arasındaki karşılıklı etkileşimlerle, katılımcı demokrasinin ve demokrasi kültürünün yaratılmasında etkin rol oynamaktadırlar.

Evrensel boyutlardaki bir değer ve evrensel bir kültür olarak demokrasi bilincinin yerleştirilmesinde, işleminde ve tabana yayılmasında; örgütlerine ve ifade özgürlüğünün güvence altına alındığı zeminlerde STK'lar başarıyla faaliyet göstermektedirler. Özellikle hükümet politikalarına paralel veya alternatif sorumluluklar yüklenmekle STK'lar; demokrasiye geçiş aşamasında önemli katkılar sağlayabilirler. Teorik bağlamda STK'ların çoğalmasıyla sivil topluma geçileceği ve bu durumun

demokrasiyi güçlendireceği varsayılmaktaysa da STK'lar ile demokratikleşme arasındaki belirsizlikler korunmaktadır. Demokratik sistemlerde varlıklarının faaliyet alanlarının yasal zeminleri kolayca yer almasına karşılık iktidarla meşruiyet arasındaki ilişkilerin sınırlarında zorlanmaktadır.

Sivil toplum ve STK'ları, sosyal sorumluluk ve toplumsal yapı içindeki etkinleştirme çabaları her ne kadar uluslararası belgelerde ve anayasalarda daha açık biçimde güvence altına alınmışsa da STK'ların uygulama ve toplumsal geçmişten kaynaklanan özgüvence sorunları nedeniyle yaşadıkları belirsizlik ve gelecek kaygıları bulunmaktadır.

Demokrasi kültürünün uygulamadaki en önemli pratiği olarak karşımıza çıkan STK'lar; çoğulcu demokratik yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır. STK'lar; özellikle hükümet politikalarına paralel veya alternatif sorumluluklar yüklenmekle, katılımcı demokrasiye geçiş aşamasında çok önemli katkılar sağlayabilirler.

Teorik bağlamda STK'ların çoğalmasıyla, sivil topluma geçileceği ve bu durumun demokrasiyi güçlendireceği varsayılmaktaysa da; STK'lar ile demokratikleşme süreçleri arasındaki belirsizlikler varlığını korumaya devam etmektedir. Bu çerçevedeki belirsizlikler nedeniyle, demokrasi kültürünün gerçek birer taşıyıcısı olan STK'ların, toplumsal dinamiklerden kaynaklanan güvence sorunları bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKÇAY S., 2005, İktisadi Kalkınmada Sosyal Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü (Ed: Muhsin Kar ve Sami Taban) "Sosyal Sermaye ve Kalkınma"; Ekin Kitabevi Bursa, 975-876-843-3
- AKDOĞAN, A. A.; 2002, "Toplumsal Sermaye:Yeni Sağın Küresel Yüzü" Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları Sempozyum Bildirileri (ed.Yasemin Özdek), TODAİE Yayınları Ankara
- AKŞİT, B., 2002, STK'lar, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyumu Dördüncü Oturum: Türkiye'de Sivil Toplum Söylemleri, STK'lar, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler, 21-22 Haziran 2002, İstanbul Teknik, Üniversitesi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 133-136
- AKTAN; C. C; Devleti Küçültmek İçin Üç Büyük Reform, Can Aktan Web, http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/devlet-reformu/aktansivil-toplum-faustian-sozlesmesi.pdf, Ziyaret Tarihi: 03/03/2004
- BARUT M., 2004, "Demokrasi, Yurttaşlık ve Demokratik Yurttaşlık Eğitiminin Bir Bileşeni Olarak Sivil Toplum Kavramına İlişkin Tartışmalar ve Sivil Toplum İlişkisi" 4-6 Haziran I.Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Çanakkale, ss. 409-413 975-8100-40-8
- CANTZEN, R., 1994, Daha Az Devlet Daha Çok Toplum, (Çev: Veysel Atayman), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 975-539061-8
- CILIZOĞLU G. Y., 2004, Sivil Toplum Örgütlerinin İletişim Süreci; Kocaeli, 6657-42-1
- ÇAĞLAR B., 1993a, "Avrupa Yeni Mekanında Kurumsallaşma: Hukuk ve Demokrasi", Anayasa Yargısı, 9 Anayasa Mahkemesi Yayınları No: 27 Ankara
- ÇAĞLAR B., 1993b, "Anayasa Mahkemesi Kararlarında Demokrasi", Anayasa Yargısı, 7 Anayasa Mahkemesi Yayınları No: 15 Ankara

- DAVİD, L., 1998, "Development NGOs and the Challenge of Partnership: Changing Relations Between North and South", *Social Policy & Administration*, Vol: 32, 501-513
- DRUCKER, F.P., 1994, *Kapitalist Ötesi Toplum*, (Çev. Belkis Çorakçı) İstanbul 975-100-630-9
- EKİCİ, B. ve Toker M. C., 2005, "Avrupa'da ve Ülkemizde Yerel Yönetimlerin Denetimi ve Etkinliği" *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, ss. 5-28
- ERKAN, H., 1998, *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme 4.b.*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 975-458-053-7
- GÖKBUNAR R. ve ERDAL A., 1997, "Kamu Sektörünün Yeniden Yapılandırılmasında Üçüncü Sektörün Rolü" *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 12. S.1
- www.canaktan.org/politika/anti_leviathan/diger-yazilar/gokbunar-ucuncusektor.pdf
[05/07/2005]
- HUNTINGTON S. P.; 2005, "Medeniyetler Çatışması mı?", *Medeniyetler Çatışması*, (Der: Murat Yılmaz), Vadi Yayınları, Ankara, ss.22-50. 975-7726-35-4
- KABOĞLU, İ., 2002, *Özgürlükler Hukuku*; İmge Yayınevi, İstanbul, 975-533-358-4
- KAR, M. ve diğ., 2005, *İktisadi Kalkınmada Sosyal Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü* (Ed: Muhsin Kar ve Sami Taban) "Yolsuzluk ve kalkınma"; Ekin Kitabevi, Bursa, 975-876-843-3
- KÖSE E.; 2004, "Yeni Bir İktidar Tarzı Olarak Liberal Yönetim Rasyonalitesi ve Beşeri-Sosyal Sermaye Kavramı", 25-26 Kasım III. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, ss. 41-47
- KUÇURADI, İ., 1998, *Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları II. Oturum: Sivil Toplum Kuruluşları Kavramlar, Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları*, 16-17 Aralık, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 24-31.
- KUÇURADI, İ., 2003, *Açılış Konuşması, Düşünen Sivil Toplum "Felsefi Yaklaşımlar ve Açılımlar*, 27-28 Haziran 2003, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5-10.
- MANSBRIDGE, J.; 1999 "Güç Kullanımı/Güçle Mücadeleli Yönetim Biçimi", *Demokrasi ve Farklılık Siyasal Düzenin Tartışmaya Açılması*, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul, ss. 72-100 975-7237-10-8
- ÖNER, M. A., 2003, "Kavram Kargaşası = Üçüncü Sektör? = Sivil Toplum", *Sivil Toplum Geliştirme Programı*, <http://www.stgp.org/list.php?pageid=10>, [Ziyaret Tarihi: 10/07/2005]
- ROSE, N.; 1996, "Liberal Democracies, Foucault and Political Reason" *Governing Advanced* (Eds. Barry, A ve diğerleri) Londra
- SPAR D. ve YOFFIE, D., 1999, "Multinational Enterprises and the Prospects for Justice", *Journal of International Affairs*, Vol. 52 Issue 2, Spring
- ŞENATALAR, B., 2001, *Avrupa Birliği Yolunda Türkiye'de ve STK'-Devlet İlişkileri- Birinci Oturum: STK'- Devlet İlişkilerine Kuramsal Bakış*, Avrupa Birliği, Devlet ve STK'lar, 2-3 Haziran 2000, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 9-16
- TABAKOĞLU, B., 2002, *STK'lar, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyumu Dördüncü Oturum: Türkiye'de Sivil Toplum Söylemleri, STK'lar, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler*, 21-22 Haziran 2002, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 136-142

- TARHANLI, T.; 2002, Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik(Ed:Stefanos Yerasimos) “Türkiye’de Sivil Toplum ve Devlet”, İletişim Yayınları İstanbul 975-470-855-X
- TEKELİ, İ., 2002, Açılış Konuşması, STK’lar, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler, 21-22 Haziran 2002,İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5-26.
- TURHAN M., 1993, “Anayasamız ve Demokratik Toplum Düzeninin Gereklere”; Anayasa Yargısı, 8. Anayasa Mahkemesi Yayınları No: 21 Ankara
- ÜSKÜL, Z., 1993, “Yeni Bir Demokrasi Arayışı: Yerel Demokrasi”, Anayasa Yargısı 10 Anayasa Mahkemesi Yayınları No: 28 Ankara, ss.333-335
- ÜNAL, Ş.; 1997, Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku; Yetkin Yayınları, Ankara, 975-464-109-9
- YERASİMOS, S.; 2002, Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik(Ed:Stefanos Yerasimos) “Sivil Toplum, Avrupa ve Türkiye”, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 13-23 975-470-855-X
- YILDIRIM, İ.; 2004, Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim; Seçkin Yayınları Ankara 975-347-730-9.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE DEMOKRASİ: SİYASAL KÜLTÜR PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Gökhan Orhan
Balıkesir Üniversitesi Bandırma İ.İ.B.F.

Arş. Gör. Yasemin Oğuzlar Tekin
Balıkesir Üniversitesi Bandırma İ.İ.B.F.

1. GİRİŞ

Demokrasi ve sivil toplum son yirmi yılda Türkiye’de en fazla tartışılan kavramlar arasında yer almaktadır. 1990’lı yıllarda Sivil Toplum Kuruluşları (STK’lar) demokratik ve çağdaş bir toplumun, demokratik katılımcılığın ve bir süreç olarak demokratikleşmenin olmazsa olmazı unsuru, hatta öncü aktörü olarak görülmüştür. Bu durum uluslararası toplantılarda onaylanmış ve STK’lar siyasal sürecin önemli aktörleri ve hatta bazı noktalarda bazı siyasal kurumların ikamesi olarak görülmeye başlanmışlardır. Günümüzde de evrensel ve genel geçer olarak görülen bu kabul STK’lara demokrasinin işleyişi ve demokratikleşme sürecinde oldukça ciddi bir sorumluluk yüklemiş ve bu kuruluşlar üzerindeki beklentileri artırmıştır.

Bu noktada STK’ların evrensel olduğu düşünülen bu işlevlerini yerine getirebilmesi için benzer bir kurumsal çerçevede işlevlerini görmeleri gerekir. Ancak yeni-kurumsal yaklaşım bize benzeri durumlarda ulusal seviyedeki siyasal ve kurumsal bazı değişkenlerin filtre işlevi görebileceğini ve ulaşılan sonuçların beklenenlerden daha farklı olabileceğini söyler. Daha başka bir deyişle, siyasetin bütün aktörleri varolan kurumsal çerçeve içindeki kurallara göre, varolan fırsat ve kısıtlara göre hareket ve stratejilerini belirlerler.

Bu çalışma daha önceki kabullerin yükselttiği beklentileri çıkış noktası olarak almaktadır. Ancak bu temel kabuller ülkelerin varolan siyasal kültürlerinin ne ölçüde demokratik öğeleri barındırdığını göz ardı etmekte ve böylece beklentileri yükselterek STK’lara gereğinden ve kaldırılabileceğinden fazla bir sorumluluk yüklemektedir.

Bu bağlamda çalışma sivil toplumun demokratikleşmede oynadığı rolün büyük ölçüde “siyasal kültür”e bağlı olduğu ve bu noktada STK’ların siyasal sürecin bir alternatifi ya da ikamesi değil ancak bütünleyicisi olarak görülebileceğini ortaya koyacaktır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle demokrasi ile sivil toplum arasındaki ilişkinin boyutları çeşitli örneklerle açıklanacak ve bu bağlamda siyasal kültürün oynadığı rol ortaya konmaya çalışılacaktır. Daha başka bir ifadeyle, bu çalışmada demokrasinin bir etkileşim sistemi olduğu ve bu sistemi oluşturan unsurlardan özellikle siyasi kültürün Türkiye için belirleyici rol oynadığı gösterilmeye çalışılacaktır.

2. SİVİL TOPLUM VE DEMOKRASİ

Demokrasi ve sivil toplum son yirmi yılda Türkiye’de en fazla kullanılan kavramlardan ikisidir. Bu durum, Türkiye’nin tarihsel olarak devlet geleneğinin güçlü bir toplum olması kadar aynı zamanda 1980 sonrası politik, ekonomik ve toplumsal hayatta yaşanan değişikliklerden de kaynaklanmaktadır. Günümüzde hem demokrasi hem sivil toplum çok geniş ve çok yönlü bir kavram olarak kullanılmakta ve bu durum da anlam kaymalarına neden olabilmektedir. G. Sartori’nin vurguladığı gibi, “insanlar, 1940’lara gelinceye değin, ister beğensinler, ister beğenmesinler, demokrasinin ne olduğunu

biliyorlardı; o tarihten beri hepimiz demokrasiyi beğendiğimizi ondan hoşlandığımızı ileri sürüyoruz ama, artık onu ne biliyor, ne anlıyor, ne de üzerinde anlaşıyoruz. Onun için de tipik bir demokrasi karmaşası çağında yaşıyoruz (G.Sartori 1993'den akt. Sarıbay 2000:449). Sarıbay'a göre bu karmaşanın en önemli sebebi demokrasinin "halkın iktidarı" şeklinde yapılan tanımının "halk" gibi belirsiz bir kavram üzerine oturmasıdır. Halk kavramı genel olarak "bölünmez genel irade"ye tanınan "organik bir bütün" ile "her bir birimden oluşan ayrılabilir çokluk" gibi ikili bir anlama gelebilmektedir. Bugün çağdaş demokrasiler ikinci anlamı tercih etmektedirler, çünkü halkın organik bir bütün olduğu anlayışı "bütün adına" bireylerin ezilebileceği tehlikesini içermekte, bu durum da demokrasilerden çok "totaliter otokrasi"leri çağrıştırmaktadır.

Halkın kendi kendini yönetmesi anlamına gelen demokrasi köken olarak eski Yunan medeniyetine kadar götürülebilir de esas itibarıyla 17.yy'dan sonra gündemi meşgul etmiştir. Devlet 17.yy ile birlikte, sözleşme ve mülkiyet kavramı etrafında oluşan temel haklar çerçevesinde anayasa ile sınırlandırılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda "daha çok toplum, daha az devlet" cümlesi sloganlaşmıştır. Klasik ifadesiyle demokrasi halkın kendi kendini yönetmesidir, ancak asla lütuf şeklinde verilen bir yönetim biçimi değildir. Aksine demokrasi siyasi çabalar sonucunda elde edilmiştir ve bu noktada sivil toplum unsurları kilit rol oynar. Günümüze geldiğimizde demokrasinin bir çok tanımı yapılmaktadır ve bu tanımlar içinde demokrasinin iki özelliği önem kazanmıştır; birincisi halkın devlet yönetimine katıldığı ve bu bağlamda demokratik kurumların önem kazandığı biçimsel demokrasi yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda parlamento, siyasi partiler, anayasa gibi siyasi kurumlar önem kazanır. Diğerleri ise demokrasinin kültürel değerlere katkıya sürecidir. Sivil toplumun demokrasinin gelişmesine en büyük katkısı vatandaşların moral eğitimini üstlenmesindedir. Daha açık bir anlatımla, sivil toplum bireyler arasındaki etkileşimi "kamu yararına" uygun hale getirmek için gerekli vatandaşlık erdeminin kazanıldığı alandır. Bununla birlikte, sivil toplum demokratik kültürün unsurları olan hoşgörü, ılımlılık, uzlaşma istekliliği, karşıt görüşlere saygı gibi değerlerin toplumun her katmanına yayılmasında aracılık eder (Akpınar, 2001: 49; Abay, 2004: 5). Daha açık bir anlatımla sivil toplum devlet gücünü elinde bulduranların iradelerini sınırlayarak, bunların bir tirana dönüşmesinin önünde önemli bir engel olmaktadır. Canlı, dinamik, katılıma ve farklılığa açık, araştırmacı ve politik mekanizma üzerinde etki oluşturabilen sivil toplum demokrasinin olmazsa olmaz koşuludur (Çaha 1997:31'den akt. Abay, 2004:6).

Demokrasi bir hedef olarak değil, bir süreç olarak düşünüldüğünde giriş ve pekişme evrelerinde sivil toplumun önemi ön plana çıkmaktadır. Öncelikle aktif bir sivil toplum, demokratik olmayan rejimlerin meşruiyetlerini aşındıran önemli bir araçtır. Demokratik geçiş için barışçıl hareketler genelde tipik olarak sivil toplumdan kaynaklanmaktadır. Ayrıca yeni demokrasilerde devletçi ve keyfi idarenin ardından başlangıçta yozlaşmalar görülebilir, çünkü bu durumu engellemek için hukuki ve bürokratik araçlara sahip değildiler. İşte bu noktada, bağımsız, güçlü, araştırmacı bir basın ve kurumsal reform için baskı yapan STK'lar hayati bir öneme sahiptir (Akpınar, 2001: 47). Bununla birlikte, sivil toplumun demokrasinin pekişme sürecindeki oynadığı rol üzerinde önemle durulmaktadır. Örneğin, Francis Fukuyama Journal of Democracy dergisinde yayımlanan bir makalesinde demokrasinin pekişmesini dört düzeyde anlatmış ve bunların içinde sivil toplumun oluşumuna özel bir önem vermiştir (Fukuyama, 1995: 8'den akt. Akpınar, 2001: 122). Benzer bir şekilde, Linz ve Stephan da demokratik pekişme için birbiriyle ilişkili beş alandan söz eder ve bunlardan biri de özgür ve aktif sivil toplumdur. Bu yazarlara göre demokrasi bir etkileşim sistemidir; yani demokraside

birbirinden destek almadan iyi bir şekilde işleyebilecek tek bir alan yoktur. Bu nedenle, sivil toplum üzerine düşen rolü etkin bir şekilde yerine getirebilmek için hukuk devleti olma ilkesini etkin bir şekilde uygulayan bir devlet aygıtına ihtiyaç duyar (Linç ve Stephan, 1996'dan akt. Akpınar, 2001: 48).

Türkiye'de sivil toplum tartışması 1980 sonrasında ilk olarak Murat Belge tarafından dile getirilmiştir. Belge otoriter devlet geleneğinin sivil toplum üzerindeki basıncının politik kültüre olan etkilerini vurgulayarak, sivil toplum alanında var edilmesi zorunlu olan özerk ve özgürleştirici inisiyatiflerinin üzerinde durmuştur. Bununla birlikte, 1980 darbesinin etkisiyle sivil toplum askeri olmayan bir sivil parlamenter idare savunusu şeklinde geniş bir şekilde kullanılmıştır. 1980'lerin ikinci yarısında sivil toplum kavramı anlam değiştirerek, devlet dışı toplumsal ve politik etkinliklerinin önemle vurgulandığı liberal söyleme eklenmiştir (Tosun, 2001: 326'dan akt. Bora ve Çağlar, 2004: 338). Bora ve Çağlar'a göre STK'lar Türk siyasal düşüncesinin modernleşme ve çağdaşlaşma yönelimi içinde bir duraktır. Ayrıca bu dönem içinde Avrupa Birliği (AB) ile olan ilişkilerin artması STK'lara olan ilgiyi daha da arttırmıştır (Bora ve Çağlar, 2004: 340). Bu olumlu bakışların yanında Türkiye'de STK'lar aynı zamanda "batının ajanı" olarak da görülebilmektedir. Gerek milliyetçi ve otoriter muhafazakar kaygılarla gerek geleneksel sol çizgideki anti-emperyalizmle AB'ye karşı çıkıp, AB ile olan bütünleşmeyi emperyalist nüfuz siyasetinin yeni bir boyutu olarak yorumlayan çevrelerin gösterdikleri tepkilerin odak noktası STK'lar olmuştur. STK'ların AB ve uluslararası platformlar tarafından desteklenmesi STK'ları bu güçlerin bir ajanı olarak görülmesine yol açmıştır (Bora ve Çağlar, 2004: 341). Bu olumsuz eleştirilere rağmen, 1980 sonrasında STK'lara büyük beklentiler yüklenmiştir. Türkiye'de yaşanan politik temsil krizinin çözülmesinde STK'ları politikanın ikamesi haline getiren bu görüş aynı zamanda STK'ları Türkiye'nin bir aşırıdır yürüttüğü modernleşme projesinin öncü aktörü olarak görmüştür. Bu görüş içinde bizim konumuzu ilgilendiren en önemli konu STK'ların Türkiye'nin demokratikleşmesinde nasıl bir rol oynayabileceğidir. Bu noktada STK'ları demokratikleşmenin öncüsü hatta yalıtık öznesi olarak görmek her ne kadar eksikler barındırıyorsa aynı zamanda STK'ları "batının ajanı" yaftası yapıstırıp bir kenara itmek de aynı şekilde yanlış bir bakış açısidir. Bu konudaki literatüre baktığımızda STK'lara demokratikleşme konusunda önemli bir rol verildiğini görmekteyiz. Fakat aynı zamanda STK'ların demokratikleşme için gerekli olduğu ama tek başına yeterli olmadığı da ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle STK'ların demokratikleşmede oynayacakları rol büyük oranda ülkenin sahip olduğu politik kültürün demokratik içeriğiyle yakından ilgilidir. Takip eden bölümde politik kültür sürecinin STK'lar ve demokrasi ilişkisini nasıl belirlediği tartışmaya açılacaktır.

3. POLİTİK KÜLTÜR VE TÜRKİYE'DE POLİTİK KÜLTÜR

Sarıbay'a göre Türkiye'de sivil toplum-demokrasi ilişkisini incelerken büyük ölçüde üzerinde durulan kavram politik kültürdür. Almond ve Powel politik kültürü şöyle tanımlamıştır: "Bir toplumun üyelerinin politikaya ilişkin tutum, inanç, duygu ve değer yargılarının oluşturduğu bütüne politik kültür denmektedir." Politik kültür toplumsal değişmeyi, bireylerin politik sistemle nasıl ilişki kurduklarını ve verdikleri desteği gösteren bir anahtardır (Almond ve Powel, 1978: 25'den akt. Turan, 2000: 359).

Türk politik kültürüne şekil veren en önemli noktalardan biri güçlü devlet anlayışıdır. Osmanlı'dan devralınan mirasla Cumhuriyet dönemi politik kültüründe önemli bir yer edinen bu anlayışın izleri günümüzde de devam etmektedir. Çaha'ya göre devlet kavramı Türk siyasal yaşantısının en "kült" kavramlarından biridir. Türk siyasal kültüründe devlet sadece övünç duyulması gereken bir varlık değil, aynı zamanda uğruna

fedâ olunması gereken bir varlıktır. Daha başka bir ifadeyle, Türk siyasal kültürü Türk insanın en önemli vazifesini devletini omzunda taşımakla sınırlı tutmayarak, devlet düşüncesini soyut, metafiziksel ve aşkın bir varlık haline dönüştürmüştür. “Gökte Allah yerde devletimiz” ifadesi devleti somut kurumsal bir yapı olmaktan çıkarmış ve onu kutsal bir olgu haline getirmiştir. Osmanlı siyasal kültüründe devlet “zilullah-i fi'lard” (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi) olarak adlandırılırdı. Cumhuriyet döneminde de bu durum fazla değişmemiştir. Halkın çoğu geçim kaynağını devletten karşılamakta, devlet bu bakımdan lütuf kaynağı olmaya devam etmektedir. Devletin lütfun, hayatın, varolmanın, geçimin, sağlığın, sosyal güvenliğin tek kaynağı olduğu bir sistemde bireyin onu içselleştirmesi gayet kolay olmaktadır (Çaha, 2000: 9). Cumhuriyet dönemindeki devlet anlayışını A. J. Toynbee şöyle ifade etmektedir: “ulusal olarak homojen, idari olarak merkezi, farklılık ve otonomiye hiçbir şekilde müsamaha göstermeyen, vatandaşların kendine mutlak itaatini bekleyen kısıp bir Tanrı niteliğinde olan ve egemen bir devleti öngören bir siyasal düşünceye dayanıyordu” (Toynbee'den akt. Çaha, 2000:191). Bu bağlamda toplum devletin ideallerini, amaç ve programlarını taşıyan ve gerçekleştiren bir alan olarak kabul gördü.

Yeni kurulan cumhuriyetin meşruiyet kaynaklarını milliyetçilik ve halkçılık ilkeleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda halk, sınıf ayrımının olmadığı, belli bir zaman kesitinde belli bir toprak parçası üzerindeki insan topluluğunu ifade ederken; millet ise dil, tarih, kültür, ölkü birliği üzerine kurulmuş soyut bir kavramı ifade eder. Bu noktada Köker'e göre somut halk kavramı soyut millet kavramına dönüştürülmüş, bu soyut varlığın ifadesi de toplumdaki en üstün güç olarak devlette somutlaşmıştır. Tek parti döneminde devlet, CHP tarafından temsil edildiği için, millet-devlet-parti özdeşliği kurulmuştur ve bu özdeşlik yönetenlerin, halk için neyin iyi olduğuna karar verdikleri ve bunu halka rağmen gerçekleştirebildikleri bir mekanizmaya dönüşmüştür. Oluşan bu monolitik yapı sadece siyasal alanda değil, toplumsal alanda da çoğulculuğa engel olmuştur (Köker, 1989:175'ten akt. Akpınar, 2001: 104). Öte yandan, tek parti döneminde oluşturulmaya çalışılan laik hukuk ve eğitim sistemi, cumhuriyet rejiminin kendisi ve onu düzenleyen anayasa “sivil toplum” kavramına uygun öğelerdir. Ancak daha çağdaş bir topluma yönelik, millet-devlet-parti özdeşliği ile gerekçelendirilerek jakoben eğilimlere neden olmuştur. Kısacası, Türkiye'deki çağdaşlaşma sürecini genel manada sivil topluma yönelik olarak kabul etsek de, Batı'da siyasal topluma direnerek oluşmuş özerk sivil toplum, Türkiye'de yasa yoluyla ve devlet eliyle oluşturulmaya çalışılmış ve bu durum etkileri günümüze kadar devam eden çelişkilere neden olmuştur. Aynı zamanda, Türk toplumunda devletin gerek politik gerek iktisadi açıdan merkezi konumda olması iktidarda olanları zengin olanaklarla donatmış ve bu nedenle iktidara verilen önem artmıştır. “Devlet iktidarı, Türkiye'de öteden beri, her parti için münhasıran kendi toplumsal tabanını memnun etmek için kullanıldığından” popülizm ve patronaj kavramları Türk siyasal hayatının önemli kodlarından biri haline gelmiştir. Fakat böyle bir siyasal ve kültürel zeminde STK'ların siyasal partilerin yerini almaları söz konusu olabilmekte, bu durumda STK'ları kendi asıl işlevlerinden uzaklaştırmakta ve politik çekişmenin bir unsuru haline getirebilmektedir (Tosun, 2005: 48).

Türkiye'de özellikle demokrasinin biçimsel anlamı ön plana çıkmakta ve Heper'in deyimiyle demokrasi sadece katılma sorunu olarak ele alınmaktadır. Bu durum Osmanlı'dan beri süregelen, çok partili siyasal hayata geçişle bile tam olarak etkisini kaybetmeyen siyasetin esasen devlet seçkinlerinin işi sayılması anlayışına karşı tepki olarak doğmuştur (Heper, 1985: 100'den akt. Tosun, 2001: 356). Fakat demokrasiyi sadece katılma sorunu olarak ele almak Sarıbay'a göre şu iki noktayı gözden kaçırmaya

yol açmıştır: Demokratik ilkelerle ne kadar tezat oluşturursa oluştursun, devletin dışındaki her türlü yapılanmayı sırf bu özelliğinden dolayı “demokrat” saymak ve toplulukların birbiri üzerinde iktidar kurma olasılığını hesaba katmamak. Demokrasinin yerleşmesi için her ne kadar biçimsel özellikler gerekliyse de tek başına yeterli değildir. Örneğin demokrasinin biçimsel özelliklerinden biri olan çok partili siyasi hayata 1950 yılında geçilmiş ama DP iktidarı da büyük oranda tek parti zihniyetinden miras kalan muhalefet kültürünü ve demokrasi anlayışını devam ettirmiştir. Bu bağlamda üzerinde önemle durulması gereken bir diğer nokta da muhalefet kültürüdür (Sarıbay, 2001: 126). Mardin’e göre “Türk politik kültüründe muhalefet kavramını pek hoş görmeyen derin bir boyut bulunmaktadır.” Düzeni ön planda tutan devlet geleneği içinde toplumsal muhalefete fesadın yuvası gözüyle bakılmış ve uzaktan denetim altında tutulmaya çalışılmıştır (Mardin, 1996: 379-380’den akt. Turan, 2000: 375). Oysa demokrasi “sadece muhalifleri barındırabilen değil, muhalif olmanın yollarını açık tutan bir düzenlemedir. Dolayısıyla demokrasilerde toplumsal taleplerin ne derece meşru olduğu sorusuna yer yoktur; çünkü sistemin kendisi bu tür taleplerin varlığı sayesinde meşru sayılmaktadır” (Mahçupyan, 1998’den akt. Tosun, 2005: 138). Türkiye’de toplumsal muhalefetin rejim düşmanlığı ile eşdeğer görülmesi hem toplumsal talepleri hem de devlet ve rejimi radikalleştirmiştir. Radikalleşen muhalefet şiddete kaymış, radikalleşen rejim önlemleri sertleştirmiştir. Ortaya çıkan kısır döngü müzakereci, uzlaşmacı pratiklere ulaşmayı imkansız hale getirmiştir.

Demokrasi adına yapılan askeri darbeler Türkiye’de demokrasinin yerleşip kökleşmesinde önemli bir handikap oluşturmaktadır. Her ne kadar 1960 darbesinden sonra oluşturulan 1961 anayasası geniş ve sağlam temellere dayalı özgürlükler sunsa da, sonuçta darbe geleneğini başlatmış ve demokrasinin kendi iç kuvvetleriyle gelişmesinin önüne geçmiştir. Özellikle her müdahale sonrasında siyasi partilerin ve sendikalar başta olmak üzere STK’ların kapatılması, toplumsal ve siyasal çoğulculuk zeminin gelişmesine engel olmuştur. Sivil toplumun oluşabilmesi için ön şart olan demokratik hak ve özgürlükler, onun varlığını garanti edememiştir. Nitekim, 1961 anayasasının oluşturduğu özgürlük atmosferi ile gelişme gösteren sivil toplum, aşırı siyasi kutuplaşmanın kurbanı olmuş ve siyasi toplum içinde erimiştir. Bu durumun nedenini sadece siyasiler ve onların muhalefeti siyasal sistem dışına itme çabaları oluşturmaz. Aynı zamanda mevcut sivil toplum unsurlarının kendinden olmayana dışlayıp en doğru toplumsal modele sahip olduklarını iddia etmeleri de bu durumun oluşmasında rol oynamıştır (Akpınar, 2001: 114). Sivil toplum için de esas tehlike oluşturan ise bu ikinci durumdur. Göle bu durumu şöyle dile getirmektedir; “Bu nedenle bugün de yapıldığı gibi sivil toplumu demokratik hak ve özgürlüklere indirgememek gerekir. Sivil toplum devletle olduğu kadar toplumsal aktörlerin arasındaki ilişkilerin niteliğiyle de belirlenir. Sivil toplum için devletten özerk bir alanın varlığı gerekmektedir. Bu da demokratik hak ve özgürlüklere işaret eder. Ancak sivil toplumun oluşması devletten ayrışmasına bağlı olduğu kadar, sosyal aktörler arası yatay ilişkilerin oluşmasına bağlıdır. Sosyal çelişkilerle, uzlaşma ilkesini bir arada barındırmayan toplumsal hareketlerin sivil toplumu oluşturmaları zordur” (Göle, 2000: 428). 1980 öncesi Türkiye bunun güzel bir kanıtıdır. Bu dönemde demokratik alanın görece olarak geniş olmasına rağmen sivil toplumun varlığından söz etmek hayli güçtür. Çünkü Göle’ye göre 1980 öncesinde ideolojik çelişkiler uzlaşma arayışlarını bastırmış, bu durum sosyal aktörler arası şiddete yol açmış ve sonuç olarak toplumsal alan kendi kendini yok etmiştir (Göle, 2000: 429).

1990’lı yıllar Türkiye’de sivil toplumun gelişme dönemi olarak adlandırılabilmesine rağmen bu gelişme süreci ağır bir seyir izlemektedir. Akpınar’a göre

(Akpınar, 2001: 122) bu durum büyük ölçüde Türkiye'nin toplumsal ve siyasi mirasından kaynaklanmaktadır. Lewis'in de belirttiği gibi "köklü yetkesel geleneklerin egemen olduğu, din ve törelerin haklardan daha çok görevlerle ilgilendiği bir siyasi kültürün yoğunlukta bulunduğu bir bölgede özgür kurumların oluşması ve yaşaması pek kolay değildir." Bununla birlikte 1990'larda Türk siyasi kültüründe bir değişim gündeme gelmiştir. Yaşanan siyasi yozlaşma siyasi kadrolara karşı güvensizliğe yol açmış, Türk siyasi kültüründeki devletçi geleneği aşındırmıştır. Bu durum da sivil inisiyatifin harekete geçmesi ve yaygınlaşması sonucunu doğurmuştur. Göle'ye göre 1980 sonrası Türkiye'de politik kültür bağlamında önemli değişimler yaşanmıştır. Sosyal aktörlerin aralarındaki ideolojik duvarları yer yer yıkıp birbirlerinin varlıklarını keşfedip kabul ettiklerine dair işaretiler vermeleri toplumda bir uzlaşma arayışını göz önüne çıkarmıştır. Bununla birlikte geleceğe yönelik salt politik ütopyaların zayıflaması, çeşitli toplumsal aktörlerin - kadınlar, yeşiller, eşcinseller - ortaya çıkıp kendilerini eskiye oranla daha rahat ifade edebilecekleri bir ortamın oluşmasına büyük katkıda bulunmuştur. Bu durum da sivil toplumun önemli bir unsuru olan çoğulculuğun Türk toplumunda oluşmaya başlamasını sağlamıştır. Sonuç olarak, Göle 1980'li yılları politik kültür açısından bir dönüm noktası olarak görmekte, 1920'li yıllarda kurumsallaşan devlet ağırlıklı modernleşmecilik hareketinin 1980'lerden itibaren yerini toplum ağırlıklı modernlik arayışlarına bıraktığını iddia etmektedir. Yeni oluşmaya başlayan modernlik anlayışı da sivil toplumun gelişmesine önemli olanaklar sağlamaktadır. Türkiye'de özellikle 1980-1990 arası sivil toplum anlayışı çerçevesinde farklılık altın bir değer olarak sunulurken, uzlaşma da farklılıkları bir arada meşru gösteren bir çerçeve olarak takdim edildi. Bu bağlamda Sarıbay'a göre Türkiye'de iki tutum belirgin hale geldi; devleti demistifiye etme ve her türlü farklılığı ayrıcalığa dönüştürüp marjinalleştirme. "Devleti demistifiye etme" anti-devlet olmanın her türlü düşüncüyü demokratlaştıracağı savında bir yanlışı doğru haline getirdi. Öte yandan "farklılıkları" ayrıcalığı dönüştürüp marjinalleştirmek parçalanmışlığı teşvik ederek mikro iktidarların doğmasına yol açmıştır. Bu noktada sivil toplum diye despotizme giden bir yol açılmıştır (Sarıbay, 2000: 459-460). Bu noktada Hall de şöyle bir yorum getirmiştir: "Sivil toplum elbette, katkısız özgürlüğün ideal alanı değildir. Onun mikro-dünyalarında çok sayıda çatışma ve güç odakları-ve dolayısıyla sömürü, baskı ve dışlama noktaları-varıdır. Günlük yaşamımızın pek çok yönü bu güç biçimleri içinde ve onların kesişim hattında yakalanmıştır"(Hall, 1995: 120'den akt. Tosun, 2005: 125). Aynı şekilde Ehrenberg de sivil toplumun bazen ekonomik eşitsizlik, ırk ayrımını ve baskıcı eğilimleri besleme gibi demokratik olmayan işlevleri de destekleyebileceğini öne sürmektedir (Tosun, 2005: "125). Diamond'a göre ise "Eğer sivil toplum maksimalist, uzlaşmaz çıkar gruplarını veya antidemokratik amaç ve yöntemleri kullananları içermiyorsa" demokrasiyi geliştirme noktasında katkılar sağlayabilecektir (Diamond, 1994: 11'den Tosun 2005: 131). Kısacası, STK'lar demokrasi açısından birer eğitim kurumu gibi işlevleri kendi karar alma süreçlerini ve seçimlerini demokratik şekilde, müzakereye dayalı yapmalarına bağlıdır (Tosun, 2005: 133).

Tosun'a göre sivil toplumun kurucu temelini, mayasını güven oluşturmaktadır. "Kendilerini güvensiz hisseden, geleceğin getirebileceklerine sakınarak bakan ve emniyetlerinden endişe eden insanlar, kolektif eylemin gerektirdiği riskleri göze alacak kadar özgür değillerdir. Bu insanlar birlikte yaşamının alternatif yollarını hayal edecek cüretten ve zamandan yoksundurlar ve kimseyle paylaşmayacak işlerle o kadar meşguldürler ki bırakın ortaklaşa girişebilecek türden işlere enerji ayırmayı, bunlar hakkında düşünmezler bile" (Baumann, 2000:13'den akt. Tosun, 2005:39). Türk

toplumunda daha çok birincil kimliklere dayalı olan ilişkilerde güven unsuru yer almaktadır. Öte yandan, ikincil kimliklere dayalı ortak bir fikir, ortak bir amaç, ortak bir ideoloji esasına dayalı birlikteliklere genelde hem devlet hem de toplumdaki diğer bireyler kuşkuyla yaklaşmakta, güven beslememektedir. 1990-1991 yıllarında 44 ülkede Michigan Üniversitesince toplanmış olan “Dünya Değerler Araştırması” bulgularına göre Türk insanın güven düzeyi diğer insanlara göre oldukça düşüktür. Araştırmada yer alan “Türkiye’de yaşayan insanların çoğuna güvenilir” önermesine katılanların oranı Türkiye’de %10 düzeyinde iken benzer bir önermeye İsveç’de % 60, Çin’de % 52, Japonya’da % 42’dir (Esmer, 1992’den akt. Tosun, 2005: 41). Türkiye’deki bulgularla karşılaştığımızda çıkan sonuç şudur: Türkiye’de ciddi boyutlarda bir hoşgörüsüzlük ortamının bulunduğu, toplumsal ve politik kurumlara güvenin son derece düşük olduğu, sadece politik etkinlik duyusunun demokrasiye katkıda bulunabilecek düzeyde olduğu belirtilmiştir. Bu noktada özellikle hoşgörü ortamının olmayışı ve bireyler arasındaki güvenin yokluğu sivil toplum için hayati önem taşımaktadır, çünkü Sarıbay’a göre sivil toplum normatif olarak ötekililerini tolere eden davranış ve değer kodlarını ima etmektedir (Sarıbay, 2000: 453). Son dönemde devletle birey ve devletle STK’lar arasındaki ilişkileri olumlu yönde düzenlemeye dönük niyetler ortaya çıkmış ve bunların bir kısmı bazı yasalara da yansımıştır. Örneğin dernekler yasasında yapılan değişikliklerle sivil toplumun bir araya gelip örgütlenmesini kolaylaştırılmıştır. Fakat yasalarla her şeyi değiştirmek mümkün değildir. Göymen’e göre devletin hala STK’lara karşı olan ilişkilerinde derin ve giderilmeyen kuşku vardır. Özellikle belli türdeki STK’lar aksi kanıtlanıncaya kadar en azından kötü niyetli ve gizli bir gündeme sahip olarak kabul edilmektedir. Bu duruma en güzel örnek İnsan Hakları Derneğidir (İHD). Daha kuruluş aşamasında engellemelerle karşılaşan İHD’nin kuruluş tüzüğü bakanlıkça kuruluş amacının çok kapsamlı olduğu ve bu işlevin devlet tarafından yerine getirebileceği gerekçesiyle reddedilmiştir. Kuruluşundan bu yana yaptıkları çalışmaların bir çoğu örgüt propagandası olarak yorumlanmış ve haklarında değişik davalar açılmıştır. Son olarak 4 Temmuz 2005 tarihinde PKK saldırısı sonucunda şehit düşen beş TCDD güvenlik görevlisi için düzenlenen cenaze törenlerinde İHD basılarak eşyaları tahrip edilmiş ve PKK yanlısı olmakla suçlanmıştır. Aynı zamanda, medya tarafından Adalet Ağaoğlu’nun İHD’den istifa etme nedeni çarpıtılmış ve derneğin PKK’cı olduğu iddia edilmiştir. Bununla birlikte, devletin topluma karşı güven eksikliği kanuni kırtasiyeciliğin çok yoğun olmasına neden olmaktadır. Kurumların kayıt yaptırmayıp, damgalı pullarla birtakım şeyler kanıtlanmadığı takdirde bu tür bilgilerin yanlış ve yanıltıcı olacağına dair bir kuşku yer almaktadır. Bu tutum yurt dışı ilişkilerde daha da belirgindir (Göymen, 2005:143).

4. SONUÇ

Sonuç olarak, sivil toplum-demokrasi ilişkisi bağlamında karşımıza genel olarak iki türlü bakış açısı çıkmaktadır. İlki sivil toplum ve STK’ları demokrasinin olmazsa olmaz bir unsuru olarak görmekte ve bu ilişkiyi daha da güçlendirmek için alternatif modeller sunmaktadır. Diğer bakış açısı ise sivil toplum unsurlarına şüpheyle yaklaşarak, Avrupa veya Amerika kaynaklı bir sivil toplum nosyonunun ne kadar evrensel olabileceğini tartışmaktadır. Bu görüşe göre sivil toplumun demokrasiye hizmet edebilmesi büyük ölçüde demokratik siyasal kültüre bağlıdır. Daha açık bir ifadeyle, STK’lar siyasal kültürü tüketirler ya da yansıtırlar ama üretmezler. Bu nedenle demokratik siyasal kültürü oluşturmak için demokrasinin geleneksel araçlarına geri dönülerek demokratik kurumların iyileştirilmesi sağlanmalıdır. Yerasimos’a göre Türkiye gibi toplumlarda sivil toplum girişimleri ya “yerel toplumsal düzeyin böyle bir girişime

elvermediği karamsarlığı ile” ya da “yakın veya uzak bir gelecekte Batı’daki düzeye ulaşacağı iyimserliği ile” ele alınmaktadır (Yerasimos, 2002: 15’ten akt. Tosun, 2005: 50). Türkiye’deki sivil toplum tartışmalarına baktığımızda bu tartışmaların odak noktasını Türkiye’nin modernleşip modernleşmediği ya da demokratikleşip demokratikleşememesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda bu tartışmanın başından beri demokratikleşecek ya da modernleşecek olan devlet olmasına karşın, öte yanda bir türlü modernleşmek, demokratikleşmek istemeyen bir toplum imgesi bulunmaktadır. Temelinde böyle bir politik kültüre dayanan Türkiye’deki sivil toplum-demokrasi tartışmalarında, sivil toplumun kendisinden beklenen devlet iktidarını kontrol etme, katılımı artırma, demokratik tutumların yerleşmesine yardımcı olma gibi görevleri yerine getirmesi büyük zorluklar barındırmaktadır. Bununla birlikte devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkilerin demokratik değerler üzerinde yapılandırması sistemin yaşadığı temsil ve meşruluk krizlerinin aşılmasına yardımcı olacağı gibi aynı zamanda siyasete ilişkin etik değerlerin yeniden üretilmesini sağlayabilir. Bu bağlamda Tosun STK’lara çok önemli bir görev vermektedir; yurttaşın sadece oy verdiği pasif katılım düzeyinden soran, danışan, birlikler oluşturan aktif katılım düzeyine geçmesi (Tosun, 2001: 240). Öte yandan, STK’ları demokratikleşmenin öncüsü olarak gören bu bakış açısı, STK’lara olağanüstü beklentiler yüklemiştir. Hatta hem devletin hem de partilerin bu noktada üstüne düşeni yapamaması STK’ların bir “alternatif” olarak düşünülmesine yol açmıştır. Daha açık bir anlatımla, STK’lar politik toplumun ikamesi olarak görülmeye başlanmıştır (Bora ve Çağlar, 2004: 346). Bu durum ise STK’lara kaldırabileceklerinden daha fazla görevler yüklenmesine yol açmakta ve STK’lar asıl işlevlerinden uzaklaşmaktadır. Türkiye gibi devletin tüm siyasi ve toplumsal hayatta hakim rol oynadığı, demokrasiyi güçlendirmek için ordunun darbeler yaptığı, otoriter reform anlayışının egemen olduğu, muhalefet ve siyaset kavramlarının olumsuz anlamlar barındırdığı, toplumsal güvenin son derece düşük olduğu bir toplumsal yapıda STK’ların demokratikleşme bağlamında üstlerine düşen görevleri yerlerine getirmeleri oldukça zordur.

Bu noktada söylenmesi gereken son söz elbette bu değildir. Çünkü toplumlar gibi siyasal kurumlar, siyasal gelenekler ve bu bağlamda oyunun pek çok kuralını belirleyen “politik kültür”de değişmez bir konuma sahip değildir. Önemli olan bu sınırlılıkların farkında olup gelecek için daha gerçekçi projeleri ortaya koymak olacaktır. Bu projeler ise özellikle demokratikleşmeyi ve demokratik kurumların iyileştirilmesini hedefleyen projeler olmalıdır. Bu bağlamda özellikle 1980 sonrası yaşanan gelişmeler STK’lar için önemli fırsatlar sunmaktadır. Toplumsal hayatta özellikle farklılaşma ve çoğulculuk ekseninde ortaya çıkan gelişmeler STK’ları canlandırmış ve gündemin önemli bir maddesi haline getirmiştir. Bir sonraki aşama ise açık uçlu bir süreç olan demokratikleşme sürecinin bu açılıma destek verecek bir şekilde ilerlemesini sağlamak olmalıdır. Bu süreçte STK’lar demokratikleşmeden hem faydalanan hem de demokratikleşmeye ve yeni açılımlara katkıda bulunma potansiyeline haiz aktörler olarak siyasal süreçte yerlerini almalıdır.

5. KAYNAKÇA

ABAY, Ali Rıza (2004) “Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri” **III. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi**, (Internet) <<http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/06-04.pdf>>.

AKPINAR-GÖNENÇ, Ayşenur (2001) **Sivil Toplum Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi**, Altıkitap Yayınları.

ALMOND Gabriel & POWELL Bingham (1978) **Comparative Politics**, Little Brown Boston, s:25’den akt.Turan (2000).

- BAUMAN, Zygmunt (2000) **Siyaset Arayışı** (Çev:Tuncay Birkan) Metis Yayınları, İstanbul, s:13'den akt. Tosun (2005).
- BORA, Tanıl ve ÇAĞLAR, Selda (2004) "Modernleşme ve Batılılaşmanın Bir Taşıyıcısı Olarak Sivil Toplum Kuruluşları" içinde **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 3 / Modernleşme ve Batıcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇAHA, Ömer (2000) **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Gendaş-Kültür Yayınları, İstanbul.
- DIAMOND, Larry (1994) "Rethinking Civil Society Toward Democratic Consolidation" **Journal of Democracy**, S:3:11'den akt.Tosun (2005)
- ERDOĞAN-TOSUN, Gülgün (2001) **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ERDOĞAN-TOSUN, Gülgün (2005) "Birleştirici Demokrasi Devlet-Sivil Toplum İlişkisinin Yeniden Yapılandırılması İçin Bir Analiz Aracı Olabilir mi?" **Sivil Toplum ve Demokrasi**, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- ERDOĞAN-TOSUN, Gülgün (2005) "Türkiye'de Devlet-Sivil Toplum İlişkisi ve Demokrasinin Pekişmesinin Önündeki Engeller" **Sivil Toplum ve Demokrasi**, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- ESMER, Yılmaz (1999) **Devrim, Evrim ve Statüko: Türkiye'de Ekonomik, Siyasal ve Kültürel Değerler**, Tesev Yayınları, İstanbul, akt. Tosun (2005).
- FUKUYAMA, Francis (1995) "The Primacy of Culture" **Journal of Democracy**, V.6, No:1, January 1995, s:8'den akt.Akpınar (2001)
- GÖLE, Nilüfer (2000) "80 Sonrası Politik Kültür" **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- GÖYMEN, Korel (2005) "Yönetişimi Uygulamaya Mecburuz" **Sivil Toplumunu Konuşmak**, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- HALL, Stuart (1995) "Yeni Zamanların Anlamı", **Yeni Zamanlar**(ed. Stuart Hall, Martin Jaques, Çev. Abdullah Yılmaz) Ayrıntı Yayınları, İstanbul s:120'den akt Tosun (2005)
- HEPER, Metin (1985) **The State Tradition in Turkey**, The Eothen Pres, Walkington, s:100'den akt.Tosun (2001).
- KÖKER, Levent (1989) **Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi**, İletişim Yayınları, Ankara, s:175'den akt.Akpınar (2001).
- LINZ Juan & STEPHAN Alfred (1996) **Problems of Democratic Transition and Consolidation**, John Hopkins University Press, s:7'den akt.Akpınar (2001).
- MAHÇUPYAN, Etyen (1998) **Aleyhtarlık ve Muhaliflik**, Radikal, 19 Şubat 1998'den akt. Tosun (2005).
- MARDİN, Şerif (1966) "Opposition and Control in Turkey" **Government and Opposition**, 1:379-380'den akt. Turan(2000)
- SARIBAY, Ali Yaşar (2000) "Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum" **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- SARIBAY, Ali Yaşar (2001) **Postmodernite Sivil Toplum ve İslam**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- SARTORI, G. (1993) **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, (Çev:Tuncer Karamustafaoğlu-Mehmet Turhan) Ankara, akt. Sarıbay (2000).
- TURAN, İlter (2000) "Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu", **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- YERASİMOS, Stefanos (2001) "Sivil Toplum Avrupa ve Türkiye", içinde S.Yerasimos vd.(Der.) **Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik** (Der.) İletişim Yayınları, İstanbul, s:15'den akt. Tosun (2005).

STK'LARIN DEMOKRASİ KÜLTÜRÜNÜN OLUŞMASINDAKİ ROLÜ

Ahmet EYİM
ODTÜ FEF Felsefe Bölümü

Sivil toplum özü itibariyle insan ve insanlar arasındaki ilişkilere işaret eden bir kavramdır, çünkü “sivil toplum kuruluşunun öznesi de nesnesi de, insanla ilgilidir. Keza sivil toplum kuruluşunun yaşam alanı, uygulama alanı da insandır, insanla ilgilidir.” [Anđ 2003: 1]. Birey ve sivil toplum arasındaki ilişkinin doğası böyle bir ilişkiyi kaçınılmaz kılmaktadır. Anđ’a göre, sivil toplum kuruluşlarının kitlelere ulaşması ve demokratik ve evrensel değerlere göre yeni yaşam alanları açabilmesi için öznesi ve aynı zamanda nesnesi olan insanı nasıl tanımladığına bakılması gerekir. Bu yüzden, öznesi değişen bir sistemin ya da olgunun tek bir tanımını vermekte zor olacaktır.

Sivil Toplum Kuruluşları (STK) günümüzde toplum yararına faaliyet gösteren kamu yetkisi kullanmayan ya da devletten bağımsız hareket eden, ticari ilişkilerde bulunmayan ya da kar amacı gütmeyen ve siyasi otoriteyi etkilemeyi amaçlayan girişimler olarak tanımlanmaktadır. “... Sivil Toplum Kuruluşu (STK) tanımı, ‘gönüllü üyeliğe dayalı ve topluma hizmete ve siyaseti etkilemeye yönelik resmi olmayan örgütlenmeler’ olarak yalınlaştırılabilir”. [(A) 2004, 35-36]. Yaptığımız STK tanımının ya da sivil toplum fikrinin ortaya çıkmasından bu yana yapılan tanımların ortak noktası, bu örgütlenme biçiminin özerk yapıya sahip olması gerektiği ve siyasi otoriteyi etkilemeyi amaçladığı söylenebilir.

Devlet ile STK’lar arasındaki ilişkinin hem rekabet hem de tamamlama unsuruna dayanması dikkat çekici bir özelliktir. Bu ilişkinin işlevsel olabilmesi için STK’ların her anlamda özerk olmaları gerekmektedir. “Devletin kendine bağlı sözde STK’lar oluşturma ve bazı STK yönetim kurullarına devlet görevlilerine sağlanmış olan kontenjanlardan yararlanarak STK’ları yönetme girişimleri demokratikleşmeye ve etik standartlara aykırı tutumlardır.” [(B) 2001: 4]. STK’lar genel olarak ne devletin yanında ne de devlete karşı olmalıdır. Devletin boş bıraktığı alanları tamamlamak ve yaşam alanı oluşturmak STK’ların amaçlarından birisi olmalıdır. Kısacası, STK’lar devletin alternatifi değil, tamamlayıcılarıdır.

Sivil toplumun ve STK’ların tarihini incelediğimizde, sivil toplum hareketlerinin dinamik bir yapıya sahip olduklarını ve çeşitli aşamalardan geçtiklerini görmekteyiz. *Klasik toplumsal hareket* dediğimiz hareketlerin, yani sadece üyelerin çıkarlarını savunmayı hedefleyen hareketlerin farklılaşp yeni bir boyut kazanması sivil toplumu bugüne taşıyan önemli bir etkidir. Bu tip örgütlenmeler yerlerini, toplumun genelinin çıkarlarını korumayı amaçlayan ve bireylere özgür yaşama alanları açmayı hedefleyen örgütlenmelere bırakmıştır. Özellikle 20. yüzyılın başlarında, ekonomik gelişmelerin getirdiği karmaşık yapının da bir sonucu olarak, sınıf analizinin toplumu anlamakta yetersiz hale gelmesi, STK’ların toplumsal hareketlerin merkezinde yer almasına neden olmuştur. Klasik demokrasi anlayışlarının etkili siyaset ve politika üretmekteki yetersizliği, STK’ların güçlenmesinde diğer bir faktördür. Sivil toplum hareketlerinin ürettiği politikaların temel hedefi ise, toplumda şiddet ve çatışmadan uzak kalarak katılım, diyalog ve uzlaşma sağlamaktır.

Herhangi bir sivil hareketin STK sıfatı alabilmesi için sahip olması gereken özelliklerin başında *özerklik* yer alsa da, STK'ların piyasa ve devletle arasında olan ya da olması gereken mesafe konusunda tartışmalar yaşanmaktadır. Yaygın görüşe göre, STK'ların kararlarını ve eylemlerini bireylerin yararı yönünde kullanabilmesi piyasa ve devlette bağımlı olmamasına dayanmaktadır. STK'lar yapmış oldukları faaliyetlerden maddi kazanç sağlamayı hedeflemezler. Kurumsal olarak hedeflerini gerçekleştirebilecek ve varlıklarını devam ettirecek eleman ve kadroya ihtiyaç duyarlar. Faaliyetlerini gönüllü insanların ayırdıkları zaman ve emekle sürdürüyor olmaları, STK'ları diğer örgütlenmelerden ayıran önemli bir özelliktir. Ancak bu durum, bazı STK'larda profesyonellerin istihdam edildiği gerçeğini de yadsımamaktadır.

STK'ların yapıları ve sahip olduğu özellikler amaç, kolektif bilinç, toplumsal işlev ve kurumsal mantık düzeyleri açısından analiz edilmelidir. Yani, STK'ların gönüllülük prensibine dayalı olarak belli hedefleri gerçekleştirmeye çalışmaları, toplumun her kesimine nüfuz etmeleri kolektif bilinç düzeyini gösterir. Aktif görev alan gönüllü sayısı yeterince büyük olan STK'ların toplumda kolektif bilincin oluşmasına katkıda bulunduğu ve tabana yayılmayı başardığı söylenebilir. STK'ların ana amaçları dışında demokrasinin gelişmesine katkı sağladıkları ortadadır. Demek istediğim şey, amacı her ne olursa olsun STK'lar tabana yayılacak eylemleriyle demokrasi kültürünü ve hakların savunulması fikrini herkesin ortak paydası haline getirecektir.

Hangi sivil hareketlerin STK olduğunu tanımlamak ne kadar önemliyse, STK'ların amacının ne olduğunu tanımlamak o kadar önemlidir. Sivil toplum anlayışına katkıda bulunan düşünürlere göre, STK'ların ana amacı siyasi otoritenin toplum üzerindeki baskısını azaltmaktır. "Politik yaşamda devletin alanının daralması, devletin zayıflaması, sivil toplum alanının genişlemesi, sivil toplumun gücünün ve etkinliğinin artması ve bununla ilişkili olarak tabanda demokratikleşme, taban demokrasisinin güçlenmesi ve STK'ların eylem repertuarlarının zenginleşmesi, yani STK eylemlerinin zaman içinde yaratıcı yaklaşımlarla geliştirilmesi güçlenen bir eğilim." [(B) 2001: 12]. STK'lar kendilerine bir etkinlik alanı belirleyip, bu etkinlik alanında politika üretmeleri etkileme gibi amacıyla yola çıkmaktadırlar. STK'ların işlevini, bireylerin ifade ve söz haklarını kullandıkları, yaşam alanlarını genişlettikleri, temel hak ve özgürlükleri kazandıkları bir yaşam alanı olarak tanımlamak mümkündür. STK'ların bünyesinde bireyler kendi özgürlük alanlarıyla ilgili kararlar veren mekanizmaları etkilemek ve özgürlük alanlarını genişletmek amacıyla hareket etmektedirler. Yani, bireyler STK'larla katılımcı olmayı ve kendi yönetimlerinin sorumluluğunu paylaşmayı öğrenmektedirler.

Türkiye'de son birkaç yıla kadar, sivil toplum örgütleri potansiyel tehlike olarak görülmüş; örgütlenmelerin varlığı güvenlik meselesi haline getirilerek denetim altına alınmak istenmiştir. Herkesin ve her görüşün dernek çatısı altında faaliyet göstermesinin engellenmesi gerektiği düşüncesi devletin egemen politikası haline getirilmiştir. Meselenin güvenlik sorunu haline getirilmesi bireylerin ve sivil toplumun önündeki en büyük engellerden biri olmuştur. Toplumsal bir paranoya geliştirip, *bazı insanlar kötü amaçları için STK'ları paravan olarak kullanabilir* endişesinin hakim olduğu bir toplumda sivil toplumun ve STK'ların gelişmesi çok zordur. Ayrıca, Türkiye'de STK'ların zıtlıklar yaratması söz konusu olabilmektedir. İfade etmek istediğim şey, bugün kendilerine sivil toplum kuruluşu diyen bazı örgütlenmeler, kendilerini devlete yakın örgütlenme olarak ifade etmekte ve diğer STK'lariysa devletle çatışma içinde olan kuruluşlar olarak sınıflamaktadır. Bunun tabii bir sonucu olarak da, geniş tabana yayılmış bir sivil toplum anlayışın yaygınlaşamamaktadır.

Toplumun ortak yararı gözetilmeye çalışıldığı sürece, STK'ların etki ve sorumluluk alanı genişler ve kendini ya devletten yana ya da devlete karşı bir konumda bulur. Unutulmaması gereken nokta, demokrasi zıtlıkların kaldırılması ile mümkün olur. Bu anlamda devlet aracılığıyla verilen eğitim, demokrasinin sağlıklı işlemesine imkan vermeyecektir. STK'lar bu aşamada devreye girmeli ve bu kültürün oluşmasına katkıda bulunmalıdır. STK'ların da siyasi yönetim gibi toplumda zıtlıklar oluşturmamasından kaçınılmalıdır.

Türkiye'de siyasi partilerin kendi içlerinde demokratikleşmeye ihtiyaçları vardır. Lider hegemonyasının hakim olduğu siyasi partilerin demokratik hayata ne kadar katkı sağlayabilecekleri ortadadır. Sağlıksız işleyen siyasi yapının hakim olduğu ülkemizde, seçen ve seçilen arasındaki ilişki yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkiyi belirlemektedir. Yani, vatandaşlar mevcut siyasi yapıda çarpık bir demokrasi anlayışına sahip olarak, "biz politikacıları seçeriz, onlar bizi yönetir" anlayışını benimsemektedirler. Klasik temsili demokrasi anlayışının katılımcı demokrasiye dönüştürülmesi zorunludur, çünkü temsili demokrasi etkili politika üretmekte yetersizdir. STK'lar temsili demokrasinin katılımcı demokrasiye dönüşmesine katkıda bulunabilecek yegane somut örgütlenme biçimleridir. "Ekonomik gelişmişlik düzeyi düşük ve demokrasisi zayıf olan ülkelerde STK'lar hem demokratikleşmeye hem de ekonomik ve sosyal gelişmeyle ilgili işlevler taşıyorlar. Yani esas alanları eğitim ya da sağlık olabilir ama aynı zamanda demokratikleşme ile ilgili işlev görmelerine ihtiyaç var." [(B) 2001: 13-14].

Çağdaş toplumlarda katılımcı demokrasi anlayışının yaygın olmasının nedeni, yönetimin birey, sivil toplum ve devlet arasındaki ilişki olarak algılanmasıdır. Birey, sivil toplum ve devlet arasındaki ilişkiye işaret eden *yönetişimin* gerçekleşebilmesi için bireylerin katılımcı olmaları gerekmektedir. Yönetişimin işlerlik kazanabilmesi ya da iyi olarak nitelendirilebilmesi için, ilişki içindeki bu üçlünün rollerinin iyi tanımlanması zorunludur. Katılımcı olması gereken birey, bu özelliğini sergileyemiyorsa, veya devletin temsilci olarak hareket edenlerin, vatandaşlara karşı herhangi bir sorumluluğu, yani alınan karar ve uygulamalarda şeffaflık ve hesap verme yoksa sağlıklı ve etkili bir yönetişimden bahsedilemez. Bireylerin kendilerini yönetenlere hesap sorma haklarını ve yaşam alanlarıyla ilgili alınan kararlara katılmasını sağlayacak olan etkin bir sivil toplum anlayışı sağlıklı yönetim yapısına işaret eder. Kısacası, yönetişimin gerçekleşmesi sivil toplumla mümkün olmaktadır.

Sivil toplum ve STK kavramları demokrasinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olmalarına rağmen, demokrasi ile örtüştürülmesi gereken kavramlardır. Demokratikleşme sürecinin tabana yayılması ve toplumsal sorunların şiddet kullanılmadan çözülmesini sağlamak için sivil topluma büyük görevler düşmektedir. Avrupa Birliği uyum süreci, Türkiye'de demokrasinin boyut değiştirmesi ve sivil toplumun gelişebilmesi için önemli bir fırsat olarak ortaya çıkmaktadır. Boyut değiştirmekten kastım, daha önce de belirttiğim gibi demokrasinin katılımcı bir yapıya sahip olması ve halkın yönetime dahil olmasıdır. Küreselleşme ve Avrupa Birliği sürecinde demokratikleşme çabası Türkiye'deki STK'ların eksikliğini ve etkisizliğini hissetmemizi sağlamıştır.

Küreselleşmenin bir sonucu olarak, dünya çapında faaliyet gösteren etkili kuruluşlar görmekteyiz. "Ülkelerin gelişmişlik düzeyi, artık insan haklarına saygı, katılımcı demokrasi ve iyi yönetim gibi çağdaş kriterler ışığında değerlendirilmektedir. Bunların özünde de sivil toplumla devlet arasında kesintisiz ve işler bir diyalog ve istişarede bulunabilme irade ve kapasitesi yatmaktadır." [(A) 2004:

42]. STK'ların demokrasiye katkıları, üretilen politikaların toplumun etkili ve farklı kesimlerinin kabul etmesini ve ihtiyaçları karşılmasını sağlayarak olabilir. Demokratik sürecin sağlıklı işlemesi, STK'ların temsil güçlerinin artırılarak siyaset yapmalarına imkan verilmesiyle mümkündür. Ancak, STK'ların aktif siyaset yapmaları siyasi partiler gibi örgütlenmeleri ve hareket etmeleri biçiminde olmamalıdır. STK'ların siyasi partilerin yerini aldıkları bir yapı da sağlıklı olarak değerlendirilebilecek bir durumdur.

STK'lara zemin hazırlanması toplumsal hayatta sivilleşmenin sağlanması şeklinde algılanmalıdır. Sivilleşme, devletin yönetimi sivil toplumla paylaşmasıdır. Sivil toplumun oluşmasının temelinde özgürlük ve insan hakları yer almaktadır. STK'ların varlıklarının ve yararlılıklarının devlet otoritesini kullananlar ve bireyler tarafından içselleştirilmesi gerekmektedir. "Sivil toplumun aslında toplumun kendisi olması, devletin bu topluma hizmete dayalı varlığı ve STK'ların demokratik rejimin sağlıklı işleyebilmesi için vazgeçilmezliği, siyaset ve en genel anlamıyla devlet tarafından daha iyi özümsemeli." [(A) 2004: 38]. İçselleştirilmeye yönelik ilk adım olarak, devlet ya da daha dar anlamda yasa ve yönetmelik koyucular, insanına güvenerek örgütlenmenin önündeki mevzuat sıkıntısını gidermelidir. Toplumla bütünleşmesini tamamlamış ve toplumun güven ve desteğini kazanmış olan STK'ların toplumsal sorunların çözülmesine büyük katkı sağlayabilecekleri ortadadır.

Devletin ya da siyasi iktidarın, STK'ların herhangi bir katkısı olmadan yasaları oluşturma ve bu yasaları uygulama girişimleri, devletin arzu edilen düzeyde bir demokratik yapıya sahip olmadığına bir göstergesi sayılabilir. Demokratikleşmenin tam olarak sağlanabilmesi için, sayıları az da olsa STK'ların iyi yönetim ve etkili politikalar yapması zorunludur. "Sivil toplumun çeşitliliği ve dinamikliği sağlıklı bir çoğulcu demokrasinin göstergesidir." [(A) 2004: 41]. Siyasal demokrasi STK'larla uygulanabilir ve toplumun her kesimine hitap eden bir biçime dönüştürülebilir. Çıkarılan yasaların demokratikleşmeye katkıda bulunması ve uygulanması için, STK'ların ve diğer baskı gruplarının tabanda oluşturacağı talep önemlidir. Demokratikleşme sürecinin en önemli aşaması olan demokrasi için problem ve argüman oluşturma süreci STK'ların vazgeçilmez misyonlarından birisidir.

Demokrasi talebi somut nedenlerle ortaya çıkar ve talep ya üstten alta ya da atlan üste doğru olur. Türkiye'de yerleşmiş bir demokrasi ve sağlıklı işleyen STK olmaması ya da işlevini tam olarak yerine getirmemesi nedeniyle, demokrasi talebi üstten alta doğrudur, yani siyasi iktidarın zorlamasıyla demokratikleşme hareketleri meydana gelmektedir. AB sürecinde uyum yasalarının çıkartılması bu yönde bir harekettir. STK'ların yetersizliği nedeniyle, demokrasi kültürünü oluşturmanın devlete bırakılması önemli bir problemdir. Bir ülkede demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi kavramlar ne o ülkenin siyasi otoritesinin inisiyatifine ne de AB'nin denetimine bırakılabilecek bir konu değildir. Çünkü, devlet sahip olduğu gücün bir simgesi olarak, bu kavramları kendi ideolojisi çerçevesinde tanımlayacak ve uygulamaya çalışacaktır. Toplumda bir takım zıtlıklar yaratarak, demokrasiyi kısırlatacaktır. Bugün karşılaştığımız zıtlıklar Laik-Anti laik, Türk- Kürt ayrımı yaratılmış zıtlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Unutulmaması gereken nokta, demokrasi zıtlıkların kaldırılması ile mümkün olur. Bu anlamda devlet aracılığıyla verilen eğitim, demokrasinin sağlıklı işlemesine imkan vermeyebilir. STKlar bu aşamada devreye girmeli ve bu kültürün oluşmasına katkıda bulunmalıdır. STK'lar toplumdaki bütün insanlara yarar sağlamayı hedeflemeli ve insanlar arasında ayrım yapmamalıdır. Demokratikleşme ve insan hakları ile ilgili uygulamaların izlenmesi

toplumun her kesiminin görevi olmalı ve bu sorumluluk sivil toplum örgütleri tarafından paylaşılmalıdır.

Demokratikleşme adına yapılan yasal düzenlemeler ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, eğer toplum bu düzenlemelerin yapılması aşamasında sürece dahil olmazsa, yapılan yasal düzenlemeler anlam ifade etmeyecektir. Uygulanma şansını büyük ölçüde kaybedeceğinden dolayı, beklenen sonuçları veremeyecektir. Düzenlemelerin halka yansımaları, kamu otoritesini devlet adına kullananların ve daha sonra da halkın bu konuda eğitilmesiyle mümkün olacaktır. Demokrasi ve insan hakları, siyaset alanında hep bir üst kavram olarak kalmamalı, halkın her kesiminin samimiyetle istediği bir anlayış olmalıdır. Kültürün kendi dinamikleriyle yeniden yorumlanamamış demokrasi ve insan hakları kavramları teorik düzeyden kurtarılıp uygulamaya geçirilemez. Kişilerin ya da kurumların demokrasiden rahatsızlık duyması ya da insan hakları ihlallerinin önüne geçilememesinin temelinde özümsememiş demokrasiler vardır.

Türkiye’de demokrasi nasıl algılanmaktadır ve demokratik hayatın problemleri nelerdir? diye sorulduğunda, karşılaşılan problemlerin sağlıklı işleyen bir sistemin eksikliğinden kaynaklandığı görülmektedir. Geleneksel devlet anlayışımızın demokratik ve katılımcı yaşamın önündeki en önemli engel olduğu söylenebilir. Gerek aile, gerek okul ve gerekse erkek egemen bir yapıyla kışlada *devlet en üst ve en kutsal varlıktır ve devlet otoritesine kayıtsız şartsız uyulması her vatandaşın görevidir* anlayışı benimsetilmektedir. Demokrasinin seçimler ve seçilmişlerle sınırlı kalmasının önüne güçlü bir sivil toplum hareketiyle geçilebilir. Yurttaşların demokrasiyi devletin kurumlarıyla sınırlandırıp, kendi yaşam alanlarıyla ilgisi yokmuşçasına davranmaları, onların demokrasi ve demokrasi kültürüyle bütünleşememesinden kaynaklanmaktadır. Demokrasi sadece toplumu ve ülkeyi yönetecek olan siyasilerin seçilmesinden ibaret sanılmaktadır. Oysaki, sağlıklı işleyen yada demokrasi kültürünün oluştuğu toplumlarda katılımcılığın yaygın olması dikkat çeken önemli bir özelliktir.

Demokrasinin olmadığı veya gelişmesini tamamlamadığı toplumlarda sivil toplum örgütlenmelerinin siyasi bir proje olarak ortaya çıktığı iddia edilebilir. İktidara başkaldırı veya iktidarı ele geçirme hareketleri olarak karşımıza çıkan sivil toplum hareketleri, demokrasi anlayışının güç kazanmasından sonra iktidarı ele geçirme arzusunu değil, siyasete yön verme hedefini taşımaktadır. Demokrasinin sağlıklı işlemesi, STK’ların temsil güçlerinin artırılarak toplumunun tabanına yayılmış bir biçimde siyaset yapmasına imkan verilmesiyle mümkündür. “STÖ’lerin demokrasiyi ve kalıcı kalkınmayı harekete geçirebilmeleri için, ‘ağ şeklinde örgütlenmeleri, hükümetle ilişkilerini düzenlemeleri, bölge, vilayet, ilçe ve mahalle düzeyindeki kalkınma planlaması komitelerine katılmaları, ekonomik bakımdan kendine yeterliliği desteklemeleri, üyelerini seferber etmeleri, yapılandırmaları ve üye sayısını artırmaları önerilmektedir... Bunları yapmadıkları takdirde demokratik potansiyelleri sınırlı kalacaktır.” [(C) 2004: 160]. Kısacası, sağlıklı işleyen ve güçlü bir yapıya sahip STK’lar demokrasi talebi oluşturmakta etkin bir rol oynayacaktır.

Demokratikleşme sürecinde bireylerin katılımcı olmaları için bireylere ve sivil toplum örgütlerine, yasaların oluşturulması esnasında kararlara katılma ve katkıda bulunma fırsatı verilmelidir. “Demokratikleşmenin temel problemlerini halletmiş ülkelerde de şimdi aktif katılım meselesi, STK’ların kamunun ortaklığı meselesi gündeme geliyor. Bu nedenle STK’ların doğrudan siyasetin içine girmesi gerekiyor.” [(B) 2001: 33]. Yasa oluşturma sürecinde kararlara dahil edilmeyen bireyler ve sivil toplum, devleti karşılarına alarak çıkarılan yasalara tepki gösterebilmektedirler. Olumsuz tepkilere yol açmamak ve yasaların işlevsel olması için katılımın sağlanarak

çok ortaklı ve şeffaf bir yönetim anlayışı içinde yasalar çıkartılmalı ve uygulamaya konmalıdır.

Demokratikleşmeyi genel bir hedef olarak kendisini seçmiş olan STK varlık nedeni ortadan kalkmadığı sürece yani demokratikleşme süreci tamamlanmadığı sürece faaliyetlerine devam etmek durumunda kalır. Ancak, demokrasi dünyanın hiçbir yerinde son noktasına ulaştığı söylenemez. Demek istediğim şey, herhangi bir STK'nın sürekliliği başarılı olmasına bağlı olarak sınırlıdır. Demokratikleşme çok geniş bir alanda gerçekleşmesi gereken bir olgu olduğundan, kendisini demokrasi ve demokratikleşme amacına adanmış olan STKların varlık nedenleri devam edecektir.

Sonuç olarak, faaliyet alanı her ne olursa olsun STK'lar demokratik hakların kullanılması ve bireylerin yaşam alanının özgürlükler ile genişletilmesinde yararlı olacaktır. Bireyler, demokrasinin kendilerine verdiği hakları savunma ve genişletmek amacıyla STK'ların bünyesinde faaliyet gösterdikçe demokrasi kültürü kazanacaklar ve daha katılımcı olacaklardır. Kısacası, demokrasinin simgesi olan güçlü STK'lar, varlıkları devam ettiği sürece toplumdaki demokrasi anlayışının yerleşmesinde ve bireylerin katılımcı olmasında etkin bir rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA:

- (A) 2004. *AB Uyum Süreci ve STK'lar*, Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul. ISBN: 975-8813-21-8.
- (B) 2001. *Avrupa Birliği, Devlet ve STK'lar*, Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul. ISBN: 975-7306-84-3.
- (C) 2001. *Sivil Toplum Örgütleri: Neolibarelizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?*, Çev. Işık Ergüden, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi, İstanbul, ISBN: 975-7237-18-3.
- (D) 2000, *Sivil Toplum Kuruluşları ve Yasalar- Etik- Deprem*, Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul. ISBN: 975-7306-66-5
1. Anđ, Tüten, 2003. *Birey- Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları*. www.stksempozyumu.org/konusmacimetin.htm
2. Keane, John 1993. *Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar*, Ayrıntı Yay., İstanbul.

GÜCE KARŞI DURUŞUN MEŞRU ARACI OLARAK SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Oktay KOÇ
KOÜ S.B.E. Doktora Öğrencisi

E.Canan TUNCER
Avukat, Stajyer Kaymakam

ÖZET

Bu çalışmada güç kavramı, herhangi bir alanda etki yahut değişiklik yapabilme iradesini, üstünlüğünü ifade eder nitelikte kullanılmakla beraber; özellikle Bilgi Toplumu paralelinde ortaya çıkan teknolojik üstünlüklerin yarattığı küresel eşitsizlikler ve geniş çaplı yoksullukların da kaynağı olarak kabul edilmiştir.

Öte yandan bütünsel olarak bireylerin, -esas itibariyle organize bir yaşam formu elde etmek üzere- iradi olarak üstün bir tüzelkişiliğe (devlete) tevdi ettikleri sosyal güç; bu amaçtan başka veya onu hükümsüz kılacak şekilde aşırı kullanıldığında; varlık nedeniyle çelişir bir durum sergilemekle kaynağındaki genel iradi bağlılığı ortadan kaldırmakta ve meşru niteliğini kaybetmektedir. İşte gücün esas sahipleri aleyhine kullanıldığı bu noktada dengeyi sağlaması arzu edilen sivil toplum kuruluşlarının; entelektüel bir kimliğe bürünüp nerede, ne adına ve ne şekilde gerçekleşirse gerçekleşsin; adaletsizliğe, haksızlığa, yoksulluğa, sömürüye ve müdahaleciliğe karşı, -onu var eden bireyler için- meşru bir müdafaa(savunma/hak arama) aracı olarak sorumluluk üstlenmesi ve ona bağlı olanlardan aldığı gücü yine meşru zeminlerde dışa vurması beklenmelidir.

Bu çalışmada, özellikle güç kavramı temelinde yoksulluk, adaletsizlik, eşitsizlik, sömürü, savaş yanında yine gücün, bütünsel olarak sosyal fayda yaratmak üzere kullanılması adına, meşru bir yaptırım/eylem aracı olarak kabul edilen sivil toplum kuruluşları için, tanımlanan toplumsal işlevler irdelenecek ve buna ilişkin hazırlanan bir uygulama *Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı* ile gerçekleştirilecektir.

GİRİŞ VE TEMEL KAVRAMLARA İLİŞKİN TARTIŞMALAR

Bireysel veya grupsal yetkinliklerdeki farklılaşmaların doğal bir sonucu olarak kendini bulan güç veya üstünlük kavramları, başlı başına taraflardan birinin öteki aleyhine olacak şekilde egemenlik oluşturmasına neden olur. Bu anlamda oldukça farklı kaynaklara –ideolojik, askeri, politik, ekonomik, teknolojik, bilgi gibi- dayanan gücün; onu elinde tutanın kullanım biçimine göre, negatif veya pozitif etki yahut sonuçlar doğuracağını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu cümlelerden hareketle, gücün dayanağı olarak ortaya konacak kaynak veya kaynakların; temelde haklı, meşru veya adil olacağı gibi ortalama bir sonuca ulaşmak, genel geçer bir yaklaşımı yansıtmayacaktır. Zira çeşitli alanlarda farklı amaçlar için dengesiz şekilde kullanılan gücün, her zaman muhalif grup veya oluşumları doğurduğu bir gerçekliktir. Bundan farklı fakat destekler şekilde ara ara güce kaynaklık eden unsurların, anlaşılabilir ve çelişik olarak aynı güçten olumsuz olarak etkilendikleri de görülmektedir.

Sosyal bir kavram olarak güç; taraflardan birinin, öteki tarafın hareket, tutum, düşünce, amaç, gereksinim, değer ve inançlarını değiştirmesi ve kontrol etmesi anlamını

taşıır.¹ Bu tanımdan hareketle gücün, uygulanabilir (gerçekçi) olmasının yanında –türü ne olursa olsun veya ne şekilde uygulanırsa uygulansın- mutlaka taraflar arasındaki ilişkidenden belirli bir sonuç doğurması gerektiği de söylenmelidir.

Ancak hemen eklemek gerekir ki; gücün uygulanmasında, mutlaka gözlenebilir veya açık bir hareket, etki veya sonucun ortaya çıkması gerekmez. Bir tarafın uyguladığı gücün, öteki taraf üzerinde psikolojik baskı oluşturması veya bir şekilde algılanması, gizli de olsa gücün varlığını gösterir.²

Bunlara benzer olarak Max Weber'in "bir sosyal ilişki içerisinde, direnişlere karşı kendi iradesine üstünlük kazandırmanın her türlü ve neye dayandığı pek de önemli olmayan fırsatı" olarak tanımladığı güç kavramı; aynı zamanda çatışmalı ilişkilerin varlığını içerir. Benzer bir şekilde Weber; "bir gruplaşma, idari yönetimi nedeniyle her zaman biraz da bir tahakküm gruplaşmasıdır." diyerek, sosyal bir grup olarak isimlendirdiği devleti de öteki tahakküm gruplaşmaları arasında bir tür olarak kabul eder. Böylece devleti; idari yönetiminin, meşru güç kullanımı noktasında hak talebinde bulunduğu bir tahakküm grubu olarak tanımlar. Her şey sanki kişiler, bir egemene bırakmak üzere önceden tekil güçlerinden vazgeçmişler gibi cereyan ettiğinden; devlet bu güç kullanımı geri planı üzerine kurulmuş olarak anlaşılır ve aynı zamanda farklı tarihsel şekilleriyle de meşru tahakkümü somutlaştırmış olarak kabul görür.³ Temelde kendisine bağlı bireyler arasındaki eşitsizliklerin dengelenmesi arzusunun bir sonucu olarak işaret edilmesi gereken devlet kavramı; tam da bu noktada bir güç dengesi olarak kabul görür ve fakat aynı zamanda ve paradoksal bir biçimde gücün dağılımında yeniden bir dengesizlik durumu yaratır. Meşru güç kullanma hakkına sahip olmağıyla da devletin varlık nedeniyle çelişen bu durumu, aynı zamanda onun kendi muhaliflerini yaratmasına ve böylece güç dengesinin şu veya bu şekilde bozulmasına neden olur.

Temelde bireyle devlet arasındaki sosyal sözleşmeye dayalı olduğu varsayılan tekil gücün devrine dair bu ilişki, -organize olmuş bir toplumda- yerleşik kurallar ile karşılıklı uzlaşmalar çerçevesinde şekillenir. Ancak böyle bir sözleşme, tek başına sosyal düzeni belirleyen bir yapı değil, aksine bu düzenin bir parçası olarak kabul edilmelidir.⁴ Öte yandan her ne kadar toplumsal yaşamın sağlıklı işleyişi ve sürdürülebilir kılınması adına böyle bir devir gerçekleştirilse de -yukarıda değinildiği üzere- süreç, ara ara devletin tek yönlü müdahalesi ile birey aleyhine olacak şekilde dengeden kaymaktadır.

Bunlara ek olarak Farabi'nin hakimiyet nazariyesinde de vurguladığı üzere, güçlü insanlar ve kavimler, -kendilerinden daha güçsüz olan- insanları ve kavimleri kendilerine bağlayarak köleleştirirler.⁵ Bu köleleştirme faaliyeti başlı başına bir askeri gücün varlığından kaynaklanabileceği gibi, ekonomik, kültürel, ideolojik veya bugün için teknolojik üstünlüğe de dayalı olabilir. Ancak burada önemli olan gücün kaynağı

¹ RAHİM M.A., "Relationships of Leader Power to Compliance and Satisfaction with Supervision:Evidence form a national sample of managers", Journal of Management, Volume: 15, 1989, 546

² SWASY J.L., "Measuring the bases of social power", Advances in Consumer Research, Vol. 6, Issue 1, 1979, s., 340

³ ABELES M.,(Çev:N.ÖKTEN) Devletin Antropolojisi, Kesit Yayıncılık, İstanbul, 1998, s., 89

⁴ WORSLEY P. (Ed.), Introducing Sociology, Penguin Books, England, 1983, s., 483

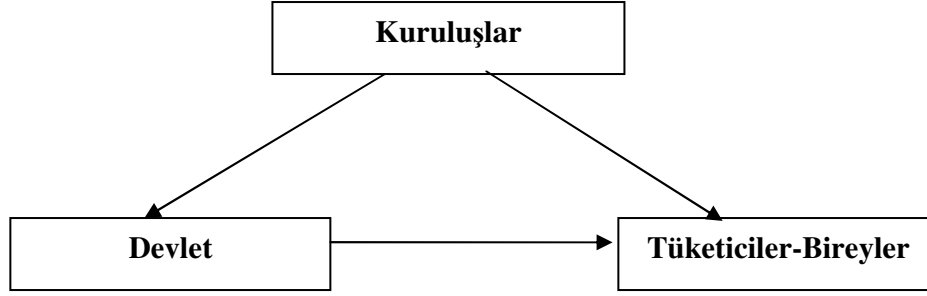
⁵ HÜLAGÜ O., Farabi ve İbn Haldun'da Devlet Düşüncesi, Kırkambar Yayınları, İstanbul, 1999, s., 38

değil, gücün kullanımının bütünleşik fayda yaratıp yaratmadığı, genel iyiye hizmet edip etmediğidir. Zira temelde eşitsizlikleri, farklılıkları ortadan kaldırarak bir denge durumu oluşturması umulan güçlünün; bunun tam aksine olarak elinde tuttuğu gücün paylaşım veya dağıtımında, adaletsiz davranmayı tercih etme eğiliminde olduğu görülmektedir. Günümüz toplumlarında ise, güç dengesinin -özellikle küreselleşmenin etkisiyle- kamudan özel sektöre doğru kaydığı söylenebilir. Son dönemlerde küresel düzeyde devlet egemenliğinin erozyona uğraması ve bireysel hak ve özgürlükler alanının daraltılması bu durumun en belirgin örneklerindedir. Bunun yanı sıra küreselleşen kapitalist anlayışın, farklı kültürlerden farklı düzeylerde maddi ve teknolojik imkanlara sahip insanlar arasındaki ilişkileri yeniden düzenlediği de anlaşılmaktadır. Ancak her geçen gün daha fazla insan, dünya nüfusunun çok az bir miktarının karına çalışan ve daha önce eşi görülmemiş bir biçimde eşitsizlik, adaletsizlik ve güvensizlik yaratan ekonomik, sosyal ve politik güçler tarafından, kendi durumlarının sistematik olarak aşındırıldığının farkına varmaktadırlar.⁶ Diğer taraftan klasik sosyal yapılanma içerisinde, meşru bir güç odağı olarak en üst basamakta yer alan devletin, zamanla ortaya çıkan bu ve benzeri bir takım sosyo-ekonomik dönüşümler neticesinde pozisyonunu koruyamadığı görülmektedir. Teknolojik atılımlar ve küreselleşmenin yarattığı sonuçlara bağlı olarak ortaya çıkan Neo Liberal üstünlük modelinin aşağıda sunulan şekliyle de anlaşılacağı üzere bugün; kuruluşların -özelde ticari kuruluşların- etkinliği hemen her alanda hissedilmektedir. Bu türden küresel kuruluşların, bireyler bir tarafa devletlerden daha üstün oldukları, son on yıl içerisinde hemen her alanda ortaya koydukları küresel faaliyetlerinden de anlaşılmaktadır. Özellikle enerji ve hammadde kaynaklarını elde etme ve tutmanın yanı sıra; kendi ticari çıkarlarını korumak amacıyla bir takım küresel kuruluşların, geri kalmış ülkelerde siyasi, askeri darbeler ile halk ayaklanmaları yarattığı bilinmektedir.

Sanayinin küreselleşmesi ve sermayenin egemenliğini sürdürmesi temeline dayanan neo-liberal ideoloji, bir çok batı demokrasisinde etkin hale gelmiştir. Neo-liberal ideolojinin bu başarısı, ekonomik kuruluşların, devletle olan ilişkilerinin bir sonucu olarak görülmelidir. Buna göre oluşturulan Neo Liberal üstünlük (hiyerarşi) modeli aşağıda sunulmuştur.⁷

⁶ EDWARDS M., SEN G., "NGO's, social change and transformation of human relationships: a 21st-century civic agenda" Third World Quarterly, 21(4), 2000, s.,

⁷ ROPER J., "Government, corporate or social power? The Internet as a tool in the struggle for dominance in public policy", Journal of Public Affairs, Volume: 2, Number: 3, 2002, s.,

Şekil 1: Neo Liberal Güç İlişkileri Modeli

Bireylerin sahip oldukları tekil güçlerini devrederek oluşturdukları yönetimlerin -özellikle geri kalmış ülkelerde-, küresel büyük ticari kuruluşların etkisine girmesi kaçınılmaz bir sonuç olarak görülmelidir. Zira özellikle yer altı kaynakları gibi geleneksel zenginliklerden yoksun olan geri kalmış ülkelerin, son yüzyılda kendisini gösteren teknolojik ilerlemelerden de uzak kalmaları nedeniyle bu ülkelerde yoksulluk, yolsuzluk ve adaletsizlik; zaten sağlıklı olan yönetsel sistemlerin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Öte yandan yeteri kadar istihdam olanağı yaratamayan ve bu nedenle serbest piyasa ekonomisinin getirilerinden yararlanmak isteyen bu ülkelerin, daha fazla yabancı yatırımcı çekmek veya yabancı sermaye girişini arttırmak üzere birçok alanda kendi egemenlik haklarından vazgeçtikleri ve bu anlamda sınırsız olarak isimlendirilebilecek özendirmele yöneldikleri söylenebilir. Özellikle gelişmiş ülkelerde, işgücü yanında diğer üretim girdileri bakımından da ciddi maliyet sorunları yaşayan büyük ticari kuruluşların, ucuz işgücü ve yerel yönetimlerin sağladığı fırsatlara bağlı olarak yöneldiği dünya üçüncü ligi ülkelerinde, yerel idareden daha üstün olacak şekilde yeni bir yapılanma oluşturdukları görülmektedir. Bunlara bağlı olarak gücü tekelinde toplayan devlet karşısında zayıf ve fakat onu oluşturmasından dolayı güç kaynağı olan bireyin üstünlüğünün -haklar ve özgürlükler açısından- esas alınması gerekirken; yerel politikaların kamuoyunun beklentilerinin aksine olacak şekilde biçimlendirilmesi nedeniyle bireysel hak ve özgürlüklerin, çoğu kere sınırlandırıldığı veya göz ardı edildiği de anlaşılmaktadır.

Aslında güç, ona sahip olana tekil bir üstünlük sağlamakla birlikte, aynı sistem içerisinde herhangi bir biçimde zayıf olarak isimlendirilenlerin, gücü elinde tutan etrafında kümelenmelerine de fırsat yaratmış olur. Bu cümleden hareketle zayıf olanın, güce karşı mücadelesinden hiçbir şekilde vazgeçmeyerek, bu mücadeleyi sürdürme arzusunda olacağını söylemek mümkündür.⁸ Zayıf olanların kendilerince haklı olarak gerçekleştirdikleri bu faaliyet, güçler dengesinin öteki durumunda bulunan taraf(lar) aleyhine olacak şekilde yeniden bozulmasına neden olacaktır. Buna göre, kamu veya özel kişi yahut kurum/kuruluşlarından beklediği ilgiyi göremeyen ve bu mutlak güçler karşısında öteki olarak sınıflandırılan kişi veya grupların sığındığı üçüncü bir seçenek

⁸ FOUCALT M., (Çev:Ş.AKTAŞ), Toplumunu Savunmak Gerekir, YKY, İstanbul, 2003, s.,

olarak sivil toplum kuruluşlarının, herhangi bir şekilde bir güç merkezine bağlanmayanların temerküz ettiği yapılar olarak farklılaştığı anlaşılmaktadır.

Güç merkezinden uzak kalmış olanlar lehine olacak şekilde yeni bir denge durumu yaratmak gibi ciddi bir ödevi üstlenen sivil toplum kuruluşları, dünya çapındaki genel anlayışa da uygun olarak aslında başarılı bir demokratik sistemin temel yapı taşlarından olan *sivil toplumu* geliştirme kaygısı güder. Böylece bir araya gelemeyen, iletişim kuramayan ve işbirliğinden uzak görünen kişi, grup veya organizasyonlar için bir kaynaşma, bütünleşme veya en azından yakınlaşma fırsatı yaratır.⁹

SİVİL TOPLUM VE GÜÇE KARŞI ÖRGÜTLENİŞİ

Sivil Toplum kavramı; komünist Doğu Avrupa ülkelerinde devlet gücüne karşı -özellikle Polonya'daki bütünleşme ile Macaristan, Çekoslavakya ve Yugoslavya'da değişik muhalif grupların kendini göstermesi neticesinde- 1970'li yılların sonu ve 1980'li yılları başında sosyal hareketliliğin artması ile ortaya çıkmıştır. Şu halde birey karşısında, oldukça güçlenen devlet ile bunun baskı altında ezilen toplumlar arasındaki dengeyi sağlamak hemen her yerdeki politik güçlerin görevi olmalıdır. Sivil Toplum anlayışı da bu dengeyi sağlamak adına kullanılabilir entelektüel bir araç olarak geliştirilmiş ve çoğu kere devlet tekeli ortadan kaldıran bir karşı duruş; politik çürümüşlük karşısında ise sosyal erdemlilik olarak farklılaşmıştır. Şu halde sivil toplum; baskı karşısında bütünsel özgürlüğün; hiyerarşi karşısında katılımcılığın; uyum sağlama karşısında çoğulculuğun; yapaylık karşısında kendiliğindenliğin; yozlaşma karşısında saflığın simgesi olarak kendini gösterir. Kavramsal olarak sivil toplum; teorik olmaktan daha çok pragmatik bir anlam taşımakla düşük yoğunluklu olarak, devlete muhalif toplumu veya bundan daha güçlü olarak, temel sosyal sınıflar –aile ve işletmeler- ile devlet arasındaki sosyal organizasyon veya kuruluşlardan oluşan orta alanı ifade eder. Bu kullanım ticari birlikler, odalar ve ekonomik kuruluşlar kadar; devlete hiçbir ilişkisi olmayan mafya veya milliyetçi, etnik ve dinsel temelli katı organizasyonları da kapsar. Bir diğer tanımlama ile Jean-François Bayart sivil toplumu; devletle toplum arasındaki uyumsuzluk alanı kavramı ile ifade etmiştir. Bu tanımlamadan anlaşıldığı üzere sivil toplum; devlete karşı karşıya gelmekten başkaca onunla ilişki kurmayan sosyal organizasyonlar olmaktadır.¹⁰

Sivil toplum kavramı üzerine yapılan tartışmalara göre; kavram anlamını onu oluşturan unsurların vasıfları ve örgütleniş biçimlerine uygun olarak bulmaktadır. Şu halde devlete hiçbir ilişkisi olmayan ve aynı zamanda devletin resmi veya gayri resmi politikalarının karşısında yer alan, yani bütünüyle resmi sistemden kopuk olarak genel iyiyi geliştirmek amacıyla örgütlenmiş sosyal organizasyon, birlik veya kuruluşların hepsi sivil toplum oluşumları olarak ifade edilebilir. Bu türden oluşumlar, toplum üyelerinin iradi çabaları ile devlet karşısında zayıf durumda olan bireylerin inanç, değer ve hedeflerini korumak adına biçimlenir ve örgütlenirler.

Zira gücün karşısında kendini zayıf hisseden birey, temelde kendi bilincindekinden çok daha büyük, geniş ve güçlü bir varlıkla karşılaşmasından dolayı

⁹ PRATT J., “The Growing Role for NGO’s-Community Networks That Strengthen Democracy”, I.Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı, Biga, 2004, s., 13

¹⁰ BURNELL P. J., CALVERT P., Civil Society in Democratization, OR Taylor & Francis, London-Portland, 2004, s., 8

korku, tedirginlik ve güvensizlik hissine kapılır.¹¹ Sivil toplum ise, örgütlülüğüyle tekil ve güçten uzak olarak bireye, korku hissi veren bu türden bir güç karşısında, birey lehine olacak şekilde bir denge unsuru veya riski (tehdidi) bireye göre göğüsleme duyarlılığı fazla olan bir oluşum olarak kabul görür. İnsan gereksinimlerinin toplumda biçimlendiği ve toplum olmadan bireyin var olamayacağı düşünüldüğünde; örgütlü bir yapı olarak sivil toplumun önemi çok daha açık şekilde anlaşılacaktır.

Öte yandan sivil toplumun oluşumu her ne kadar ekonomik gelişime bağlı ise de bunun kadar önemli olmak üzere, sosyal sistemlerin politik ve yönetsel olarak kalitesi, verimliliği ve yeterliliği de dikkate alınmalıdır. Sivil toplumun sosyal temellerinin karşılıklı güven, normlar ve ortak değerlerden oluşan ortak bir mikro yapıya dayandığı düşünüldüğünde; bu yapının süreç içerisinde bireylerin çok daha yetkin sosyal unsurlar olmalarına olanak sağlayacağı anlaşılacaktır.¹² Sivil toplumun bireylerin hemen her açıdan gelişimine katkı sağlamasının yanında, siyasal sistem ve yapıların da kendi eksikliklerini, aksayan yönlerini ve toplumca onaylanmayan yanlarını görmelerine önemli fırsatlar yarattığı; bu anlamda siyasal sistem ve yapılar için bağımsız bir kontrol ve denetim unsuru olarak farklılaştıkları da söylenebilir.

Ancak hemen eklemek gerekir ki; sivil toplumun varlığı ve sosyal alanlardaki üst düzey etkinliği başlı başına devletin işlevsizliğini yahut onun düzenleyici rolünün yok sayılmasını gerektirmez. Zira devlet, sivil toplum örgütlenmesinde anayasal bir düzenleyici, arabulucu olarak varlığını sürdürür. Bunun yanında sivil toplumun organize olması adına gerekli düzenlemeleri yapar ve bu anlamda normları, standartları belirler.¹³ Sivil toplumun demokratik yapı ve işleyişi geliştirdiği düşünüldüğünde; özellikle bu gelişmiş ortamı manipüle etmek isteyen *'aşırı milliyetçi, ayrılıkçı veya radikal yönelimli ideolojik gruplar ile mafya gibi çıkar örgütlenmelerinin'*¹⁴, herhangi bir sınırlamaya maruz kalmadan, kendi politik inançları veya menfaatleri doğrultusunda öne çıkma fırsatı yakalayabilecekleri gözden kaçırılmamalıdır. İşte tam da bu nedenle devletin, bireysel özgürlükler alanını kısıtlayıcı olmaktan daha çok düzenleyici, kontrol edici ve önleyici bir kimliğe bürünerek varlığını hissettirmesi gerekliliktir.

Sivil toplum ile devlet arasındaki bu türden bir ilişkiyi kurmak, korumak ve geliştirmek temelde; politik partilerin, organizasyonların ve parlamentonun da içinde yer aldığı politik toplumun ödevi olarak görülebilir. Bu cümleden hareketle politik toplumun; sivil toplumun devlet karşısındaki etkinliğini arttırması ve gerekli alanlarda örgütlenmesi adına duyarlılık göstermesi gereken bir yapıyı ifade ettiği söylenebilir.¹⁵ Bu nedenle politik toplumun, sivil toplumdaki ayrık bir duruş sergilemesi, onun varlık nedenine ters düşer. Şu halde resmi politika ve kurumlar karşısında bağımsız ve uyuşmaz bir tavır geliştiren sivil toplumun; kendi apolitik duruşunu geliştirmek adına,

¹¹ WORSLEY P. (Ed.), *Introducing Sociology*, Penguin Books, England, 1983, s., 487

¹² MOURITSEN P., "What's the Civil in Civil Society? Robert Putman, Italy and the Republican Tradition", *Political Studies*, Volume: 51, 2003, s., 651

¹³ RADCLIFFE S.A., "Geography of development: development, sivil society and inequality-social capital is (almost) dead?", *Progress in Human Geography*, Volume: 28, No:4, 2004, s., 519

¹⁴ WARREN E.M., "What kind of civil society is best for civil society?", *Portuguese Journal of Social Science*, Volume: 3, No:1, 2004., s.,1

¹⁵ KADIOĞLU A., "Civil Society, Islam and Democracy in Turkey: A Study of Three Islamic NGO's", *The Muslim World*, Volume: 95, January-2005, s., 24

sistem içerisinde etkili ve meşru bir araç olarak politik kurum, kuruluş ve unsurlardan yararlanması doğal karşılanmalıdır.

Sivil toplumun gelişmesi ve karşı duruşunu güçlendirmesinde politik güçlerin yanında ve onlardan çok daha etkin olmak üzere; sivil toplum ve onun unsurları için – demokrasi, hakların ve özgürlüklerin üstünlüğü gibi- mücadele eden bir takım bağlantısız kuruluşlar öne çıkmaktadır.

Sivil toplum kuruluşları olarak ifade edilen bu yapılar geniş bir tanımla; ortak ideal ve hedeflere ulaşmak adına üyelerinin varlıklarını, beceri ve enerjilerini birleştirdiği iradi, bağımsız ve kar amacı gütmeyen oluşumları ifade eder. Bu kuruluşlar farklı ölçek ve kaynaklar temelinde meydana getirilmiş; yerel, ulusal veya uluslararası alanlarda faaliyet gösteren hizmet kuruluşları, güçlü vakıflar, mesleki veya gönüllü organizasyonlar olarak yapılandırılabilirler. Her ne kadar bu türden kuruluşların devlet desteğinden uzak özel kaynaklardan beslendiği söylenebilecekse de bazı uygulamalarda, sivil toplumun geliştirilmesini arzu eden devletlerin, bu türden kuruluşları sübvansede ettiği de ifade edilmelidir. Bu durumun en belirgin örneğini, devletlerin özellikle uluslararası politikalarının bir tümleyeni haline gelen lobi kuruluşları gibi küresel etki ve işleve sahip sivil yapıların oluşturduğunu söylemek mümkündür.¹⁶ Öte yandan şu veya bu şekilde yönetimin karar alma mekanizmalarında yer almak ve devlet tarafından alternatif bir güç unsuru olarak tanınmak gibi ayrıcalıklara sahip olmak; çoğu sivil toplum kuruluşu tarafından kabul ve arzu edilebilir bir rol olarak tanımlanmaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarının her şeyden önce çevre sorunları, ekonomik kalkınma, demokratik hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi, kadın ve çocuk hakları ile genel olarak insanlığa karşı işlenebilecek her türden suçla mücadele bağlamında öne çıkan kuruluşlar oldukları söylenmelidir. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin son yüzyıl itibariyle oldukça gelişmesi ile yönetimlere hemen her alanda yönelen, daha fazla katılımcılık ve serbestlik baskıları nedeniyle sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerini ve güce karşı örgütlenme ile mücadele yöntemlerini giderek farklılaştırarak arttırdıkları görülmektedir. Bu anlamda bir çok sivil toplum kuruluşunun, hayal sınırlarını zorlayan küresel eylemlilikler geliştirdikleri belirtilmelidir.

Sivil toplum örgütlerinin, gerek özel sektör ve gerekse kamu sektörü karşısında toplumsal vicdan kimliği ile sergiledikleri kararlı ve keskin tavırları, onların sosyal etkinliklerinin dışı vurumu olarak kabul edilmelidir. Zira temelde kendi doğal zayıflıkları nedeniyle ezilmeye ve sömürülmeye açık bir farklılığa sahip geniş halk yığınlarının, gönüllü olarak hak arama mücadelesini yapmakla iradi bir ödev üstlenen bu türden kuruluşların en önemli özelliklerinin, sosyal sorumluluk ve hesap verebilirlik olması gerektiği açıktır.

Şu halde sivil toplum kuruluşlarının; -yönü veya tarafı ne olursa olsun- kısıtlayıcı politika ve uygulamalar ile kendisini gösteren güç karşısında, muhalif bir yüksek ses tavrı duruşlarıyla pozitif gelişimin en güçlü savunucusu olarak farklılaştıkları söylenebilir. Bahse konu kuruluşların, özellikle bu yolla ulusal yönetimlerle ilgili organizasyonların program ve politikalarında, giderek artan bir etkiye sahip oldukları da açıktır.¹⁷ Böylece sivil toplum kuruluşları, neo liberal paradigmalarda maskesi altında acımasızca bozulmaya zorlanan güç dengesini, toplum

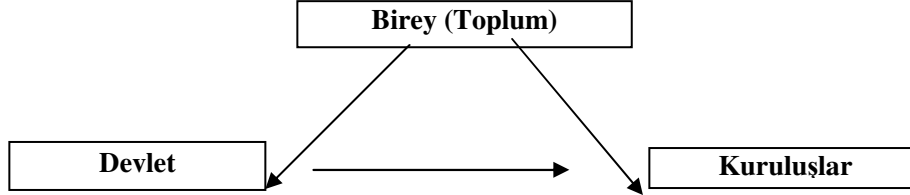
¹⁶ MAWLAWI F., “New Conflicts, New Challenges: The Evolving Role for Non-Governmental Actors”, Journal of International Affairs, Volume: 46, No: 2, Winter-1993, s., 392

¹⁷ a.g.e., s., 393

çıkartına yeniden tesis etmenin savaşımda, ulusal yönetimler tarafından tanınmış bir unsur olarak ortaya çıkarlar. Hemen eklemek gerekir ki; neo liberal paradigmanın, devleti küçülmeye ve etkisizleşmeye zorlayan politik yansımaları kendisini, bireyi –ve genelde toplumu-, güç ilişkileri modelinde en alt tabakaya yöneltmekle göstermiştir. Böylece ekonomik kuruluşlar ile devlet gücü karşısında zayıf, sömürülmüş ve ezilmiş olarak kalan bireyin, örgütlü bir sivil topluma yönelmek ve güce karşı duruşunu bu vasıtayla gerçekleştirmekten başka bir seçeneği kalmamıştır.

Gücün karşısında yüksek bir ses olarak ortaya çıkan sivil toplum ve bağlı kuruluşların temel çabası; aşağıdaki şekilde de görüldüğü üzere bireye, ideal pozisyonunu geri kazandırmaktan başka bir şey değildir.¹⁸

Şekil 2: Birey Temelli Güç İlişkileri Modeli

Bütün bunlardan sonra sivil toplum kuruluşlarının –birey, organizasyon veya devlet kaynaklı- güce karşı duruşlarındaki meşruluklarını, toplumsal iradenin gönüllü olarak devredildiği bir sosyal mücadele ve hak arama aracı olmalarından aldıklarını söylemek yerinde olacaktır. Öte yandan devlet ve bağlı organizasyonlar tarafından yasal olarak tanınmışlıkları ile bir çok ulusal yönetimin desteğini almaları, onların bu sosyal pozisyonlarını daha da güçlendirmektedir.

UYGULAMA

“Güce Karşı Duruşun Meşru Bir Aracı Olarak Sivil Toplum Kuruluşları ve Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı Örneği” isimli çalışmanın amacı; bir STK olarak Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı’nın yapısı, çalışma usul ve esasları ile herhangi bir resmi veya gayri resmi kurum, kuruluş veya bireyden kaynaklanan meşru veya gayri meşru güç kullanımına karşı üstlenmiş oldukları sosyal rol ve ödevleri araştırmak; bu anlamda adı geçen sivil toplum kuruluşunun faaliyetlerini tanıtmak ve destek sağlamaktır.

Araştırmada veri toplama tekniği olarak mülakat yöntemi seçilmiş ve Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfına e-posta yolu ile gönderilen mülakat sorular, Mor Çatı tarafından KOLEKTİF olarak isimlendirilen yapı tarafından cevaplandırılmış ve yine aynı yolla toplanmıştır. Elde edilen veriler; adı geçen sivil toplum kuruluşunun genel olarak – kaynağı ne veya kim olursa olsun-meşru veya gayri meşru güç uygulamalarına karşı yapmış olduğu faaliyetler, almış olduğu tedbir veya destekler ile karşılaştığı engeller bakımından irdelenmiş ve böylece kuruluşun sosyal etkinliği değerlendirilmiştir.

Uygulama; Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı’nın misyonu, yasal dayanağı, yönetsel ve organizasyonel yapısı, faaliyet sahaları, gerçekleştirdiği etkinlikler, insan kaynakları ve çift taraflı –çalışanlara ve hizmet alanlara dönük- eğitim faaliyetleri, sosyal duyarlılık ve sorumluluğu, karşılaştıkları destek veya engeller ile vizyonu bağlamında alt başlıklara ayrılmak suretiyle kurgulanmıştır.

1. MOR ÇATI’NIN MİSYONU

¹⁸ ROPER J., “Government, corporate or social power? The Internet as a tool in the struggle for dominance in public policy”, Journal of Public Affairs, Volume: 2, Number: 3, 2002, s., 122

Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfının temeli 1987 yılına dayanır. O dönemde, Çorum ilinde eşinin şiddetine maruz kaldığı için boşanmak isteyen bir kadının talebinin yargıç tarafından “kadının sırtından sıpayı, sırtından sopayı eksik etmemek gerek” vecizesi öne sürülerek reddedilmişti. Bu gerekçe bizim gibi bir miktar bayanı daha rahatsız ettiğinden, İstanbul’da bir takım kitlesel eylemler gerçekleştirdik. Bu eylemlerdeki amacımız, kadınların eşleri veya başkaları tarafından dövülmesinin normal karşılandığı bir toplumda, dayanın meşruluğunu sorgulamak ve bu anlayışa karşı çıkmaktı. Bu durumdaki yarı örgütlü eylemlerimiz, 1988 yılında ilk defa bir çok kadının katkılarıyla oluşturduğumuz dayanışma ağlarının geliştirilmesine kadar sürdü. Bu dayanışma ağları vasıtasıyla başvuruda bulunan bir çok kadına; doktor, avukat, bir süreliğine kalacak yer ve sınırlı maddi yardım sağlayabildik. Ancak bununla yetinmemiz mümkün değildi. Çünkü başvuran kadınlar, şiddete maruz kaldıkları ortamdaki uzaklaşmak isteğiyle barınacak yer talep etmekteydiler ve biz bu talebe yalnızca kendi olanaklarımızla kısa süreli olmak üzere cevap verebiliyorduk. Bunun üzerine yurt dışındaki örnekleri de göz önüne alarak, gönüllü kadın dayanışmasıyla işletmeyi düşündüğümüz sığınağımız için, o dönemde ve daha sonrasında göreve gelen gerek ilçe ve gerekse Büyükşehir Belediye Başkanlarına başvurduk. Ancak olumlu bir yanıt alamadık.

Öte yandan sığınağın açılması için bir tüzel kişiliğin gerekliliğini de fark ederek; en uygun tüzel kişiliğin bir dernek olduğuna karar verdik. Ancak o dönemdeki Dernekler Kanunu hareket serbestimizi, mali olanaklarımızı ve dolayısıyla bütünüyle amacımızı gerçekleştirmemizi engel oluşturacak biçimde sınırlıyordu. Bu durumda bizim için en uygun hukuksal tüzel kişilik biçimi vakıf olarak görünüyordu.

Vakfi kurabilmek için gerekli sermayeyi bulmak üzere, çalışmalara başladık ancak, para verebilecek bütün büyük kuruluşlara başvurmamıza rağmen, Türkiye’de böyle bir alışkanlık olmadığı için hiç kimseden en ufak bir yardım alamadık. Bize para verenler ise, mütevazı aydın kişiler ile bu tür gelenekleri geliştirmiş, içselleştirmiş yabancılar oldu.

Vakıf, çoğunluğu meslek sahibi on dört feminist kadın tarafından kurulmuştur. Mor rengi seçmemizin nedeni de Mor’un feministleri temsil eden bir renk olmasındandır. Böylece Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, mahkemece 1990 yılında tescil edilerek resmen kurulmuş oldu. Vakıf Türkiye’de kadına yönelik şiddeti gündeme getiren ilk bağımsız kuruluştur, ancak ilk sığınağımızın açılışı parasızlık ve duyarsızlık nedeniyle 1995 yılında gerçekleşmiştir. Kimseden destek görmeyince kendi imkanlarımızla satın aldığımız tarihi bir binayı onarıp, bakım yaptırdıktan sonra kadın sığınağı olarak hizmete soktuk.

Mor Çatı’nın misyonu; erkeklerin egemenliğinin her an şiddete dönüşebileceği ve kadınların dayacağı kabullenmeye zorlandığı toplumda, şiddete maruz kalan kadının yalnız olmadığını göstermek, direnmesine yardımcı olmak ve güç kullanımının birimizin değil hepimizin sorunu olduğunu göstermektir.

2. MOR ÇATI’NIN YASAL DAYANAĞI

TMK. 101. maddesine göre kurulan bir vakıfız ve buna göre faaliyetlerimizi gerçekleştirmekteyiz.

3. MOR ÇATI’NIN YÖNETSEL VE ORGANİZASYONEL YAPISI

Mor Çatı, kadınlara yönelik aile içi şiddete karşı duruşun politika ve eylemini gerçekleştirmek isteyen kadınların, güç birliğidir. Bu tanımdan hareketle Mor Çatı’nın

yönetel yapısının; tek tek kadınların varlık gösterdiği, bir kolektif/ortak irade olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle üretelerin eşit söz ve karar hakkı vardır.

Organizasyonel olarak bir kere yasal zorunluluklar dolayısıyla vakıf kimliğimiz vardır. Bu nedenle de vakıf tescilinde 14 kişilik bir kurucular kurulumuz mevcuttur. Bunun yanında yine yasal zorunluluk olarak Yönetim Kurulumuz seçilmiştir. Ancak hemen söylemem gerekir ki; bunlar yasal gerekliliklerdir. Şu halde bizler Mor Çatı'da gönüllülük esası ve rotasyona bağlı olarak faaliyet yürütmekteyiz. Bu anlamda kendi kendini yöneten takımlar felsefesini benimsediğimizi söyleyebilirim.

Şiddete maruz kalan kadınlar adına mücadele eden bir oluşum olarak, elbette hiyerarşinin tam karşısındayız. Bu nedenle hiyerarşik bir organizasyon yapısını reddediyoruz. Ancak Mor Çatı Gönüllü, Mor Çatı Ücretli ve Mor Çatı Dostu gibi üç esnek ve geçirgen görev halkasına sahibiz. Buralarda bulunan bütün kadınlar karar süreçlerine katılabilir.

Her çalışmamızın uzmanlık alanı var ve onlar o alanlarda kendi kendilerine çalışır, hizmet üretirler. Kararlarımız uzlaşma yöntemine göre alınır. İlkesel kararlarda ise, tartışma, son kadının da fikir ortaklığına varmasına veya ayrışmasına kadar sürer. Grup nasıl farklı olanı bastırmaz veya yok etmez ise, farklı olan da farkını grup üzerinde hiyerarşi yaratmakta kullanamaz.

4. MOR ÇATI'NIN FAALİYET SAHALARI

Mor Çatı temelde 'Kadın Hakları İhlali, İnsan Hakları İhlalidir!' felsefeni gütmekle birlikte, ülkemizdeki cinsiyet ayrımcılığına ve bunun da ötesinde kadınlara yönelen şiddete karşı duruşuyla bilinir. Şu halde bizim faaliyet alanımız, kadın haklarının iyileştirilmesine dönük her alandır diyebiliriz. Bu amaçla vakfımızı kurduk ve bu vakıf bünyesinde bir sığınma evimiz var. Buradan şiddete maruz kalan her kadın yararlanabilir.

5. MOR ÇATI'NIN GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ETKİNLİKLER

Mor Çatı 1990 yılındaki resmi kuruluşundan önce olduğu gibi, kuruluşundan sonra da kadın haklarının savunulmasına dönük ve özeld kadına yönelik şiddete karşı bir çok eylem düzenlemiştir.

Bizler temelde Mor Çatı'nın kuruluşundan başlayarak kendimizi anlatmak için kanallar açmak, politikamıza uygun yöntemler üretmek amacıyla bilinen her türlü iletişim yöntemini kullanmaktan yanayız. Açık kapı toplantıları, kadına yönelik şiddetle ilgili basın açıklamaları, kadınlara doğrudan ulaşmamızı sağlayacak broşürler, yurtiçi ve dışında katıldığımız söyleşi, panel ve fuarlar, özellikle yurt dışında dayanışabileceğimiz kurumlarla gerçekleştirdiğimiz yazışmalar tanıtım faaliyetlerimizi oluşturmuştur. Bu arada gelir elde etmek adına ticari faaliyetlere de giriştik. Bu amaçla patates büfesi işletimi, eski giysi satışı, Alo Bilgi ve FEM-TUR gibi bir takım faaliyetlerimiz oldu. Ancak hemen eklemeliyim ki; ticari etkinliklerimiz içinde politik amaçlarımızla birleşebilenlerin biraz daha etkinliği fazladır.

FEM-TUR: yurt dışından gelen kadın gruplarına İstanbul'da özel bir program düzenleyerek hem konferanslarla Türkiye'de kadının durumunu ve kendimizi anlatmak hem de bu sayede gelir elde etmek üzere tasarlandı.

Alo Bilgi:Alo Bilgi Telekomünikasyon A.Ş. tarafından Mor Çatı'ya iki ayrı hat bağışlandı. Bu hatlar 1992 yılından beri çalışmaktadır. Bunlardan birinde; kadınlar herhangi bir alanda şiddete maruz kaldıklarında ne yapmaları gerektiğine dair bilgi vermek üzere ayrılmış olup diğeri; sadece Mor Çatı'yı tanıtmak üzere faaliyet göstermektedir.

Aynı şekilde TÜYAP'ın düzenlediği kitap fuarları da bizler için önemli bir etkinlik alanı ve gelir kaynağı olmuştur.

6. MOR ÇATI'NIN İNSAN KAYNAKLARI VE ÇİFT TARAFLI – ÇALIŞANLARA VE HİZMET ALANLARA DÖNÜK- EĞİTİM FAALİYETLERİ

Mor Çatı'nın insan kaynakları ücretli çalışanlar ve gönüllüler olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Mor Çatı'da ortak fikir üretimine her kadın farklı düzeyde emek verir. Gönüllüler, bir gönüllü eğitim programından geçmek zorundadır. Ayrıca tüm gönüllülere ve çalışanlara açık olacak şekilde Salı toplantıları düzenlemekteyiz. Bunun yanında Cumartes günleri açık kapı toplantıları da yaparak değer ve düşüncelerimizi paylaşmaktayız. Bu toplantılarda, her hafta kadın olmanın değişik bir sorunu üzerinde durulmuş; ailenin bir ögesi, kocanın karısı, çocukların annesi olmanın ötesinde, bağımsız bir birey olmanın bilinci tartışılmıştır. Bazı haftalar değişik filmler izlenerek üzerinde hep birlikte yüksek sesle düşünülmüştür. Ayrıca bu türden toplantılarımızda yerli ve yabancı bir çok aydın, kendi alanlarına ilişkin olarak fikirlerini bizlerle paylaştılar. Bu toplantıların temel amacı; katılımcıların bilinç düzeylerini ve farkındalıklarını arttırmaktır. Öte yandan vakfımız adına bastırığımız kitap, el ilanı ve broşürler ile mail gruplarına dönük açıklamalarımız yine eğitim faaliyetleri bağlamında değerlendirilebilir.

Bunlara ek olarak aşağıda sıralanan eğitim ve destekleri bizden hizmet alanlara sunmaktayız.

a-Kadınlarla Bilinç Yükseltme Toplantıları

Şiddete karşı, kendimizi savunmanın yollarında belki de ilki, şiddeti suçumuzmuş gibi tek başına yaşamamıza neden olan bilincin değiştirilmesidir. Bu nedenle kadınları içinde buldukları yalnızlıkta kurtaracak ve hayatlarını değiştirmek için gereken özgüveni sağlamak üzere bu toplantılar düzenlenir.

b-İlk Sağlık Yardımları

Psikolojik rehberlik yanında, şiddete maruz kalındığı zaman ne gibi yasal hakların mevcut olduğu, nerelere başvurulması gerektiği gibi konularla birlikte gereken tüm pratik hukuk bilgilerinin verilmesi bu kapsamda değerlendirilebilir.

c-Mesleki Rehberlik

Sığınma evi, şiddete maruz kalmış kadınlara, tanımı gereği geçici çözümler sunabilir. Sonrasında ise, sığınağa gelen kadınların hayatlarını kimseye muhtaç olmayacak şekilde yeniden kurabilmeleri adına belirli meslekler temelinde eğitimleri sağlanır. Ayrıca sığınma evinin, orta vadede kadınlar için iş olanağı yaratmak üzere, işyeri kurabilecek hale gelmesi de hedeflerimiz arasındadır.

d-Dışa Yönelik Çalışmalar

Bunların dışında ve farklı olarak şiddete maruz kalmış kadınlarla meslekleri gereği karşılaşmak durumunda olan gruplarla (polis, doktor, avukat, savcı, hemşire gibi) kısa süreli olmak üzere, şiddete uğrayan bir kişiye nasıl yaklaşılması gerektiği hususunda bilgilendirici yayınlar hazırlanmaktadır.

Bunların dışında Mor Çatıya stajyer başvurularını da kabul ediyoruz. Genellikle yurt dışında yaşayan, okuyan ve Türkiye'deki kadın hareketine ilgi duyan kadınlar staj yapmak üzere başvuruyorlar. Örneğin 1992 ile 1994 yılları arasında toplam 14 staj başvurusu oldu. Bunların 10 tanesi Almanya'dan gelen Alman ve Türklerden oluşuyordu. Diğerleri Hollanda, Avusturya ve İsviçre'den geliyordu. Bu kadınlardan 8'i stajlarını Mor Çatı'da yapmıştır.

7. MOR ÇATI'NİN SOSYAL DUYARLILIK VE SORUMLULUĞU,

Mor Çatı, kendi hedef kitlesine karşı, olabildiğince duyarlı ve özenli faaliyet yürütmektedir. Bununla birlikte toplumda, kadına yönelik şiddetin önlenmesi adına bir bilinç oluşması için, çeşitli eylemler gerçekleştirilmektedir. Öte yandan Mor Çatıya başvuran kadınlara psikolojik, hukuksal ve rehberlik gibi bir takım alanlarda destekler de sunmaktayız. Bizim misyonumuz, zaten kendi sosyal sorumluluğumuzu, duyarlılığımızı açıkça ortaya koymaktadır. Bizim temel amacımız, şu veya bu şekilde güçle karşı karşıya kalmış kadınlara, bunun kaderleri olmadığını öğretmek ve onlarla birlikte, onlar adına mücadele etmektir. Buna örnek olarak, “Dünya Kadınlara Yönelik Şiddeti Kınama Gününü (25 Kasım)” ilk defa Türkiye gündemine Mor Çatı'nın getirdiğini söyleyebiliriz.

8. MOR ÇATI'NİN FAALİYETLERİNDE ALMIŞ OLDUĞU DESTEKLER ve ENGELLER (KAMU VE ÖZEL, TÜZEL VEYA ÖZEL KİŞİLERDEN)

Öncelikle ifade etmek gerekir ki; Batılı ülkeler insan yaşamı önemlidir. Mali gücü ve olanakları olmayanların yaşamlarını kolaylaştırmaya yönelik önlemler alınır ve Mor Çatı benzeri sivil toplum kuruluşlarının, ayakta kalmaları için gerekli önlemler alınır. Ancak biz ilk kuruluş aşamamızdan bugüne kadar başvurduğumuz bütün yerel yönetimlerden olumsuz yanıtlar aldık. Ama yılmadık, ilk defa 1990 yılında Danışma Merkezimizi açtık. Bu merkezin kirasından teşrifatına kadar her şeyini kendi imkanlarımızla karşıladık. Ancak hemen eklemek gerekir ki; bir çok yerli veya yabancı aydından destek aldığımız gibi küçük de olsa bazı yabancı ülke temsilcilikleri de desteklerini esirgemediler. Örneğin patates büfemiz için Hollanda Konsolosluğu, patates fırınına bizlere bağışladı. Aynı iş için başta bize yer gösteren ilçe yerel idaresinin, seçimler sonucunda değişmesi nedeniyle bu patates büfesi işini bırakmak zorunda kaldık. Bununla birlikte Alo Bilgi A.Ş. ve TÜYAP'tan da önemli katkılar aldık.

Öte yandan kadın sığınaklarının bağımsızlığını savunan bizler, bu yönetim değişikliği nedeniyle kadın sığınaklarının kapatıldığına da şahit olduk. Bununla birlikte kadın sığınağında kalan kadınları evlendirmeye çalışan veya eşine kadının kaldığı sığınağın yerini bildiren yerel idarecilerle bile karşılaştık. Batılı ülkelerdeki uygulamalara baktığımızda devletin veya yerel idarenin bu türden sivil toplum kuruluşlarını desteklediğini görmekteyiz. Özellikle elektrik, su gibi giderlerden bu kuruluşların muaf tutulduğunu söyleyebiliriz. Biz bu anlamda da herhangi bir kamu kurum veya kuruluşundan destek alamadık. Diğer taraftan sığınağımızın kuruluşunda maddi destek alabilmek amacıyla başvurduğumuz büyük işletmelerden de benzer tavırlar gördük.

Bunların dışında en önemli katkıyı, kadın sığınağında çalışan gönüllülerimizden aldığımızı söylemeliyiz.

10. MOR ÇATI'NİN BEKLENTİLERİ VE VİZYONU

Mor Çatı başlangıcından bu yana şiddete uğrayan kadınlara değişik alanlarda destek vermektedir. Başlangıçta hukuksal, psikolojik, iş danışmanlığı vb. biçiminde verilen desteğe, 1995 yılından sonra sığınak desteği de eklenmiştir. Kadına yönelik şiddet alanındaki çalışmalarımız bize, kurumların ve yasal düzenlemelerin kadına destek verecek ve şiddetten uzaklaşmasını kolaylaştıracak yapılanmadan çok uzak olduğunu gözlemleme fırsatı vermiştir. Bu nedenle yapılacak yasal değişikliklerin, mutlaka kadın bakışıyla da değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktayız.

Bizler temel olarak, şiddete uğrayan kadınlar için rehabilitasyon merkezlerinin kurulmasını ve kadınların bu merkezlerden ücretsiz yararlandırılmasını, 24 saat hizmet

verecek düzeyde kriz merkezlerinin kurulmasını talep etmekteyiz. Bunun yanı sıra, çocuk bakım hizmetleri verebilecek semt yuvalarının açılmasını da desteklemekteyiz. Bunlardan daha da önemlisi, cinsellikle ilgili zorunlu ders programları konulmalı, gebelikten korunma yolları, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, AIDS vb. konularda gençlerin aydınlatılmasını beklemekteyiz.

Kadın sığınakları açısından bakıldığında ise, ülkemizdeki sığınak sayısının acilen artırılması gerekmektedir. Sığınakta çalışacak personelin, kadın bakışı açısıyla şiddete maruz kalanlara yaklaşımları sağlanmalı ve bu personel eğitimden geçirilmelidir. Sığınakların adreslerinin gizliliği, yasal güvence altına alınmalıdır. Bunlarla birlikte şiddete maruz kalan kadınlarla meslekleri gereği karşı karşıya gelen Emniyet görevlileri, sağlık çalışanları, adliye personeli de bu konularda eğitilmelidir.

Bizim beklentimiz özellikle, merkezi veya yerel idarelerin kadın haklarının iyileştirilmesi konusunda çaba sarf etmeleri yönündedir. Merkezi idarenin düzenleyici rolü gereği, kadın haklarını koruyan ve özellikle kadına yönelik şiddeti men eden yasal çalışmaları yapmasının yanında; yerel idarelerin de kadın dernekleri veya sığınaklarına Batılı ülkelerde olduğu gibi her türlü desteği vermelerini bekliyoruz.

Öte yandan, bizim faaliyetlerimize karşı duyarsız kalan kamu veya özel sektör ile toplumun da artık bu konularda duyarlı olmasını ve sorumluluk üstlenmesini talep ediyoruz. Elbette bizler, kadın sığınaklarının çoğaltılması ve Mor Çatı'nın bunun önderi olmasını umut ediyoruz. Ama ülkemiz açısından, bu konularda alınacak çok yol olduğunun da farkındayız.

Son olarak diyoruz ki; cinsiyetlere bölünmüş bir toplumun yol açtığı zararları yalnızca onarmaya çalışmakla şiddet önlenemez. Şiddetin önlenmesi için, sivil örgütlenmelerin mücadelelerini artırmaları ve bunun yanı sıra yasa koyucunun da gerekli mevzuat düzenlemelerini yapması gereklidir. Birey üstünlüğün dayalı bir sosyal yaşam modeli ancak bu şekilde oluşturulabilir.

SONUÇ

Sivil Toplum'un geliştirilmesi ve bu anlamda birey hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınmasının temel bileşenlerinden olan sivil toplum kuruluşlarının; gücün karşısında zayıf durumda kalan ve bu anlamda her türlü etkiye açık olan birey veya toplum adına güce karşı duruşun meşru bir aracı olduğunu söylemek mümkündür. Kaynağını nereden alırsa alsın dengesiz güç kullanımlarının, sosyal parçalanmalara, kutuplaşmalara neden olduğu göz önüne alındığında; sivil toplum kuruluşlarına atfedilen bu misyon çok daha belirgin olarak anlaşılacaktır.

Böyle bir misyonu özellikle ataerkil ve erkek egemen bir toplum içerisinde üstlenmiş Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı'nın, şu veya bu şekilde güç merkezinde dışarı itilmiş kadınların haklarını savunma noktasında önemli ve anlamlı bir rol üstlendiği görülmektedir. Ancak hemen eklemek gerekir ki; tümüyle gönüllülerin çabalarıyla sürdürülmeye çalışılan, bu ve benzeri sivil örgütlenmelerin; organik bir bağ kurulmaksızın kamu desteği alması zorunluluktur. Zira güce karşı mücadelenin ve bireyi merkeze alan bir yönetim anlayışının geliştirilmesi, başlı başına sivil örgütlenmelerin üstesinden gelebileceği bir ödev değildir. Kamusal gücü elinde tutan devletin, bu anlamda gerekli yasal düzenlemeleri yapması, yerel hizmetlerden gönüllü kuruluşların ücretsiz olarak yararlanmasını sağlaması ve hatta gerektiğinde bu kuruluşlara özel fonlar ayırması gereklidir.

KAYNAKÇA

- ABELES M.,(Çev:N.ÖKTEN) Devletin Antropolojisi, Kesit Yayıncılık, İstanbul, 1998
- WORSLEY P. (Ed.), *Introducing Sociology*, Penguin Books, England, 1983
- BURNELL P. J., CALVERT P., *Civil Society in Democratization*, OR Taylor & Francis, London-Portland, 2004
- FOUCALT M., (Çev:Ş.AKTAŞ), *Toplumunu Savunmak Gerekir*, YKY, İstanbul, 2003
- HÜLAGÜ O., *Farabi ve İbn Haldun'da Devlet Düşüncesi*, Kırkambar Yayınları, İstanbul, 1999
- RAHİM M.A., "Relationships of Leader Power to Compliance and Satisfaction with Supervision:Evidence form a national sample of managers", *Journal of Management*, Volume: 15, 1989
- SWASY J.L., "Measuring the bases of social power", *Advances in Consumer Research*, Vol. 6, Issue 1, 1979
- EDWARDS M., SEN G., "NGO's, social change and transformation of human relationships: a 21st-century civic agenda", *Third World Quarterly*, 21(4), 2000
- ROPER J., "Government, corporate or social power? The Internet as a tool in the struggle for dominance in public policy", *Journal of Public Affairs*, Volume: 2, Number: 3, 2002
- PRATT J., "The Growing Role for NGO's-Community Networks That Strengthen Democracy", *I.Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı*, Biga, 2004
- MOURITSEN P., "What's the Civil in Civil Society? Robert Putman, Italy and the Republican Tradition", *Political Studies*, Volume: 51, 2003
- RADCLIFFE S.A., "Geography of development: development, sivil society and inequality-social capital is (almost) dead?", *Progress in Human Geography*, Volume: 28, No:4, 2004
- WARREN E.M., "What kind of civil society is best for civil society?", *Portuguese Journal of Social Science*, Volume: 3, No:1, 2004
- KADIOĞLU A., "Civil Society, Islam and Democracy in Turkey: A Study of Three Islamic NGO's", *The Muslim World*, Volume: 95, January-2005
- MAWLAWI F., "New Conflicts, New Challenges: The Evolving Role for Non-Governmental Actors", *Journal of International Affairs*, Volume: 46, No: 2, Winter-1993

YOKSULLUK, ‘YAPABİLİRLİK YAKLAŞIMI’ VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Didem GÜRSES

GİRİŞ:

Küreselleşme süreci, 1980’ler sonrası uygulanan neo-liberal ekonomi politikaları ve Sovyetler Birliğinin dağılıp, soğuk savaşın son bulmasıyla dünyanın toplumsal, siyasal ve ekonomik yapısı yeni bir görünüm kazandı. Küreselleşme ve neo-liberal politikaların savunucuları emek-sermayenin serbest dolaşımı, devletin ekonomi alanından tamamen çekilmesi ve dünya ekonomisi ile bütünleşmenin tüm ülkelerin yararına olacağını, yeni iş olanaklarının doğacağını ve toplumların refah ve zenginlik düzeylerinin artacağını ileri sürmekteydi. Serbest piyasa ekonomisinin kendiliğinden düzenleme kapasitesi, uzun dönemde sermaye ve diğer kaynakların eşit paylaşımını sağlayacak, zenginliğin adil dağılımı mümkün olacaktı.

Oysa 1990’lar sonrasında dünyanın zengin ve yoksul ülkeleri arasındaki uçurumun giderek büyüdüğü görülmektedir. Uygulanan ekonomi politikaları ulusal egemenlik kavramının erozyona uğramasına neden olmuş ve 3. Dünya ülkelerinin gelişmiş ülkelere olan bağımlılığı artış göstermiştir. Dünya ekonomisi ile bütünleşme, dış rekabete açılma veya yapısal uyum politikaları adı altında uygulanan iktisat politikaları sonunda yoksulluğun arttığı, gelir dağılımının bozulduğu, bölgesel eşitsizliklerin derinleştiği gözlenmektedir. Dünyanın bir bölümünde üretim artışı ve zenginleşme yaşanırken öte yanda yoksulluk artmakta, açlık, eğitimsizlik ve bunların uzantısı olarak ortaya çıkan şiddet olayları ve savaşlar dünya gündemini giderek daha fazla meşgul etmektedir.

Bütün bu gelişmeler, yoksulluk kavramının yeniden ele alınmasına ve yeni yaklaşımlarla irdelenmesine neden oldu. Uluslararası kuruluşlar yoksulluk, eğitimsizlik, bölgesel eşitsizliklerle mücadele konularında daha aktif bir yaklaşımı benimsedi, düzenledikleri konferans ve toplantılarla uluslararası topluluğun dikkatini bu konulara çekmeye çalıştı. Öte yandan akademik çevrelerde yoksulluğun yalnızca gelir yoksunluğu olmadığı, kişi başına düşen gelir/tüketim harcamalarını temel alan yaklaşımların yoksulluğu anlamak ve açıklamakta yetersiz kaldığı görüşü hakim oldu. 1998 Nobel ekonomi ödülü sahibi Amartya Sen’in yoksulluğu gelir azlığının ötesinde bireyin değerli bulduğu fırsatlara ulaşma yetersizliği olarak tanımlayan yaklaşımı ses getirdi.

Gelir/tüketime odaklanan yaklaşımlar yoksulluğu statik bir kavram olarak tanımlarken, Amartya Sen’in yapabilirlik yaklaşımı dinamik bir bakış benimsemekte ve yoksulların gelecekte ortaya çıkacak fırsatları değerlendirebilme potansiyelini, bu yöndeki istek ve taleplerini dikkate almaktadır. Yapabilirlik yaklaşımı, gelişme ve toplumsal kalkınmayı bireysel özgürlüklerin genişletilmesi süreci olarak değerlendirmekte ve merkezine insanı yerleştirmektedir. Bu yaklaşımın uzantısı olarak katılımcı siyasal ve toplumsal ortam, sivil hak ve özgürlükler öne çıkmakta, yoksul kesimlerin, yoksullukla mücadele politikalarının şekillenmesindeki aktif rolü

vurgulanmakta, tabandaki yoksul grup ve kesimlerin dayanışmacı bir yaklaşım içinde kendilerini güçlendirme ve kapasite geliştirme stratejileri geliştirmeleri önem kazanmaktadır.

1980'ler sonrasının siyasal ve toplumsal ortamında, demokrasinin önem kazanan yeni boyutu ve sivil topluma yapılan vurguya koşut olarak Sivil Toplum Kuruluşları(STK)'nın varlığı önem kazanmış, bu kuruluşlar çeşitli konuların yerel, ulusal ve uluslar arası düzeyde gündeme getirilmesinde giderek daha fazla rol üstlenmişlerdir. STK'lar katılımcı örgüt yapıları, kamu kuruluşlarına göre daha esnek ve daha az bürokratik oluşları ve toplumun en yoksul kesimlerine ulaşabilme potansiyeli taşımaları nedeniyle yoksullukla mücadele konusunda da etkin rol alabilecek örgütler olarak değerlendirilmektedirler.

Bu çalışma, bu genel giriş çerçevesinde, öncelikle küreselleşme ve neo-liberal politika uygulamaları sonrasında dünyada ve Türkiye'de yoksulluğun genel bir görünümünü vermeyi amaçlamaktadır. Daha sonra Amartya Sen' in yapabilirlik yaklaşımı kapsamında yoksulluk tanımlanacak ve bu çok boyutlu yoksulluk yaklaşımı ışığında STK'ların yoksullukla mücadeledeki rol ve işlevleri irdelenmeye çalışılacaktır.

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE YOKSULLUK PROFİLİ:

Küreselleşme ve uygulanan neo-liberal politikaların zenginlik ve refah getireceği ileri sürülse de 1990'lar sonrasının gelişmeleri farklı olmuştur. Dünya ekonomileri ile bütünleşme adı altında uygulanan yapısal uyum programları sonrasında Latin Amerika, eski Doğu Bloku ülkeleri ve güney Asya'da yoksulluk oranlarının arttığı gözlenmektedir. Dünya Bankasının yoksulluk konusuna ayırdığı, 2000-2001 Dünya Gelişme Raporuna göre 2.8 milyar insan, günde 2\$, 1.2 milyar insan ise günde 1\$'dan az bir gelire yaşamaktadır. 1987'den 1998'e, serbest piyasa ekonomilerine geçiş süreci içinde bulunan Avrupa ve orta Asya ülkelerinde günde 1\$'dan az gelire yaşayan insanların sayısı 20 kat yükselmiştir. Güney Asya'da 1987'de 474 milyon olan yoksul sayısının 1998'de 522 milyona yükseldiği belirtilmektedir. Dünyada yoksulluğun yoğun biçimde yaşandığı bir başka bölge Sahra altı Afrika'da da durum farklı değildir. Yoksul insan sayısı aynı dönemde 217 milyondan 290 milyona yükselmiş durumdadır(Dünya Bankası, 2000: 23).

19. yüzyıl ortalarına kadar dünyanın tüm bölgelerinde yaşam standartları birbirine çok benzerken, Batıda endüstri devriminin gerçekleştirilmesi, kapitalist sistemin tüm dünyaya damgasını vurması, sömürgeci politikalar ile birlikte eşitsizlik ve yoksulluk arttı. Aynı rapor son 40 yılda dünyanın en zengin ve en yoksul ülkeleri arasındaki uçurumun derinleştiğini belirtmektedir. 1960'da dünyanın en zengin 20 ülkesinde kişi başına düşen gelir, dünyanın en yoksul 20 ülkesinin ulusal gelirin 18 katı iken, bu fark 1995'te 37 kata yükselmiştir.(World Bank, 2000: 51).

80'li yıllar sonrası küreselleşme, dünyanın bir yanı için üretim artışı, teknolojik ilerleme, zenginlik getirirken diğer taraf için yoksulluk, eşitsizlik, kaynakların az gelişmiş ülkelere aktarımı olarak gerçekleşmiştir. Uygulanan ekonomi politikaları ile az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tarım gerilemekte, geleneksel tarım ürünleri bile tohum, gübre, tarımsal ilaç kullanımı ile dışa bağımlı hale gelmekte, sanayi üretimi fason üretim olarak asıl karı dışa akıtan bir üretime dönüşmekte ve banka, borsa, sermaye piyasasının kuralları gereği bu ülkelerin ürettikleri gelirin önemli bir bölümü dışarı gitmektedir(Koray,2001: 227).

1970'lerin ortalarından itibaren Şili'de uygulanan neo-liberal politikalar yalnızca ekonomik yapıda değil, sosyal politika sisteminde de köklü dönüşümleri getirmiş, 1970 -1990 arası yoksulluk oranı yüzde 17'den yüzde 34.5'e

yükselmiştir(Raczynski ve Romaguera,1995: 290). Meksika'da ise resmi tahminlere göre 1984- 1989 arası mutlak yoksul oranının yüzde 2.5'ten yüzde 7.3'e, göreceli yoksul oranının ise yüzde 16.6'tan yüzde 22.6'ya yükseldiği belirtilmektedir(Friedmann,Lustig ve Legouini,1995:342).

Tüm Latin Amerika ve Karayipler yöresinde 1980'lerde gelir dağılımı bozulmuş ve yoksulluk artmıştır. Bölgedeki tüm yoksulların yüzde 55'inin Brezilya ve Peru'da yaşadığı Güney Amerika'da 1980-1989 arası yoksulluk oranı yüzde 26.5'ten yüzde 31'e yükselmiştir(World Bank,1997:52). Yoksulluğun yanısıra eğitimsizlik, işsizlik ve suç oranlarında da artış gözlenmiştir. Durum Güney Asya'da da farklı değildir. 1987'de günde 1\$'ın altında bir gelire yaşayanların yüzde 40.1'i Güney Asya'da yaşarken bu oran, 1998'de yüzde 43.5'e yükselmiştir(World Bank, 2000:24). Kısaca küreselleşme, neo-liberal politikalar ve yapısal uyum politikaları sürdürülebilir kalkınma ve daha adil gelir dağılımı sağlamakta başarılı olamamıştır.

Benzer gelişmelerin Türkiye'de de yaşandığı söylenebilir. 1980, Türkiye'nin ekonomi tarihi açısından bir dönüm noktasını oluşturmuş, 1970'lerin son yıllarında yaşanan ödemeler dengesi krizini takiben 24 Ocak 1980'de açıklanan istikrar kararları ile yeni bir dönem başlamıştır. Böylece 1960'lardan beri izlenmekte olan ithal-ikameci politikalar terkedilmekte, serbest piyasa kurallarının hakim olduğu, dış dünya ile bütünleşme, ihracata dayalı sanayileşme ve büyümeyi hedefleyen bir ekonomi politikası benimsenmektedir. 1980'le birlikte kamu kesiminin ekonomik yaşamdan çekilmesi, finansal liberalizasyon, özelleştirme ve ihracatı artırmaya yönelik uygulamalar öncelik kazanmaktadır. Benimsenen yeni ekonomi politikaları, 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile bireysel özgürlük ve çalışanların haklarının, sendikal özgürlüklerin kısıtlandığı siyasal ortamda ciddi bir toplumsal muhalefete karşılaşmadan uygulanabilmiştir. Benimsenen bu politikalar sonucunda 1970'lerin sonlarında başlamış olan gerçek ücretlerdeki düşüş 1980'ler sonrasında yüzde 40'ları bulmuş, tarımın ticaret hadlerinde ise 1980'lerin sonlarında yüzde 40-50'ye varan dramatik düşüşler gerçekleşmiştir. Boratav, Türk köylüsünün 1978-1989'da yaşadığı bu ağır ve uzun süreli fiyat şokunu büyük buhranı izleyen 1930'lu yıllara benzetmektedir.(Boratav,1990: 212 ve Boratav, 1991: 48).

1989'da gerçekleştirilen konvertibiliteye geçiş ve diğer finansal liberalizasyon politikaları ulusal tasarrufların üretken yatırımlara en düşük maliyetle dönüştürülmesini sağlayacak kararlar olarak savunulmuş ancak 1990'lar Türkiye için yeni finansal krizlerin yaşandığı yıllar olmuştur. 1994 finansal krizi ile fiyat artışları yüzde 125'i bulurken, ulusal gelir yüzde 6 düşmüştür. 1994 krizi sonrasında verileri çalışan kesimlerin gerçek ücretlerinin azaldığını ve işsizlik rakamlarında artış olduğunu göstermektedir(Cizre-Sakalhoğlu ve Yeldan, 2000: 488). Yakın dönem ekonomi tarihimizin en büyük krizi ile 2001'de Türk ekonomisi ciddi olarak küçülmüş, Türk lirası değer yitirmiş, ulusal gelir yüzde 7.4 azalmıştır(Cizre ve Yeldan, 2002:1). Kısacası neo-liberal ekonomi politikalarının uygulanmaya ve küreselleşmenin etkilerinin hissedilmeye başlandığı 1980'ler sonrası Türk ekonomisinde hızlı büyüme dönemlerini derin finansal krizler izlemiş, döneme, yüksek enflasyon, eşitsiz gelir dağılımı ve ekonomik istikrarsızlık damgasını vurmuştur.

Yakın dönem ekonomik gelişmeleri Türkiye'nin yoksulluk profilini derinden etkilemiş, 1980'li yıllardan başlayarak Türkiye, gelirin nispeten eşit dağıldığı bir ülke olmaktan çıkmış, zengin ile yoksul arasındaki farkların uçurum niteliğini hak edecek boyutlara ulaştığı bir ülke haline gelmiştir(Işık ve Pınarcıoğlu, 2001:42).

Ülkedeki yoksulluk oranları benimsenen tanıma göre farklılık göstermektedir. ‘Mutlak yoksulluk’, kişinin biyolojik olarak kendini yenileyebilmesi için gereken asgari kalori düzeyindeki baslenmeyi sağlayacak gelire sahip olmama olarak tanımlanırken, ‘görelî yoksulluk’ tanımında, bireyin toplumsal bir varlık oluşu temel alınarak, minimum kalori ihtiyacının yanısıra, kültürel ve toplumsal açıdan tüketimi zorunlu olan mallar da kapsamaktadır. Dolayısı ile görelî yoksulluk sınırı toplumdaki genel yaşam düzeyini yansıtmaması ve içerisindeki eşitsizliği göstermesi açısından önemlidir. Bu tanımların yanısıra Dünya Bankasının, günlük harcama miktarına göre yapılan yoksulluk sınıflamaları da kullanılmaktadır. DİE’nin 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi verilerine göre ülkede gıda yoksulluk oranı yüzde 1.35 iken, gıda ve gıda dışı yoksulluk oranı yüzde 26.96’ya yükselmekte, 18.441.000 kişinin gelirinin asgari geçim düzeyinin altında olduğu görülmektedir. Görelî yoksulluk tanımı benimsendiğinde ise ülkedeki yoksul oranı yüzde 30.3’e yükselmekte, yoksulluk oranlarının kırsal kesimde kente göre daha yüksek olduğu görülmektedir.(Bknz.Tbl.1)

Tablo 1- Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine göre yoksulluk oranları, 2002

Yöntemler	Yoksul kişi sayısı (000)			Yoksul kişi oranı (%)		
	Türkiye	Kent	Kır	Türkiye	Kent	Kır
Gıda yoksulluğu	926	376	550	1,35	0,92	2,01
Gıda ve gıda dışı yoksulluk	18 441	9 011	9 429	26,96	21,95	34,48
Kişi Başı günlük 1\$ın altı*	136	10	126	0,20	0,03	0,46
Kişi başı günlük 2.15\$ın altı*	2 082	971	1 111	3,04	2,37	4,06
Kişi başı günlük 4.3\$’ın altı*	20 721	10 106	10 615	30,3	24,62	38,82
Görelî yoksulluk	10 080	4 651	5 430	14,74	11,33	19,86

Kaynak: DİE, 2002 Hanehalkı Harcama Araştırması, * 2002yılı için 1\$’ın satınalma gücü paritesine(SGP) göre karşılığı olan 618 281 TL kullanılmıştır.

Öte yandan Dünya Bankasının çalışmasında günde 1 \$’ın altında harcama ile yaşamlarını sürdürenlerin oranı yüzde 2 olarak bulunurken, harcama miktarı günlük 2\$’a yükseltildiğinde yoksul oranı da yüzde 10.3’ e yükselmektedir(World Bank, 2004).

DİE’nin 1987 Hanehalkı Harcama Anketini temel alan bir diğer çalışmada, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinin harcamaları yoksulluk çizgisi olarak kabul edildiğinde, ülkede yüzde 24,4’lük bir nüfusun yalnızca asgari düzeyde beslenebilecek bir gelire sahip olduğu belirlenmiştir(Dansuk,1997:44).

Ülkedeki yoksulluk durumunu 1987 ve 1994 verilerinden hareketle kıyaslayan Dumanlı ise, 1987’de nüfusun yüzde 15.2’si asgari gıda harcamalarını karşılayacak düzeyden daha az bir gelir kazanırken, bu oranın 1994’te yüzde 17.3’e yükseldiğini bulmuştur(Dumanlı, 1996: 125, 162).

Ülkedeki yoksulluk ve gelir dağılımının incelendiği Dünya Bankası raporunda da Türkiye derin ve yaygın eşitsizlikler ülkesi olarak tanımlanmakta ve gelir dağılımı

eşitsizliğinin Peru ve Rusya gibi gelir dağılımında derin uçurumların yaşandığı ülkelere yaklaştığı belirtilmektedir(World Bank, 2000a:19).

Türkiye'nin gelir dağılımı AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında, bu ülkeler arasında gelir dağılımı açısından en eşitsiz ülkenin İtalya olduğu(Gini katsayısı 0.345), Türkiye'nin ise(Gini katsayısı 0.463) İtalya'ya göre yüzde 34 daha eşitsiz bir görünüm sergilediği görülmektedir(Gürsel vd.,2000: 115).

Konuya ülkedeki bölgesel eşitsizlik açısından bakıldığında, Güney Doğu Anadolu kırsal alanının en yoksul alan olduğu görülmektedir(DPT, 2001: 162). Nitekim DPT tarafından gerçekleştirilen İllerin ve Bölgelerin Gelişmişlik Sıralaması Araştırması 2003 sonuçlarına göre ülkenin en az gelişmişlik düzeyine sahip, 5. derecede gelişmiş iller kategorisinin tamamı Doğu Anadolu ve Güneydoğu illerinden oluşmaktadır(DPT, 2003).

2001 krizinin etkilerini incelemek üzere gerçekleştirilen çalışmada, ülkede kent yoksulluğunun 1994'ten sonra artış gösterdiği, kent nüfusunun 1/5'inin asgari gıda harcamalarının altında tüketim yaptığı belirtilmektedir. Raporla göre eşitsizlik 1994'ten sonra artmamakla birlikte dünya standartlarına göre hala yüksektir. İnsanlar, 2001'e göre daha kötü duruma geldiklerini düşünmektedir. Yoksullukla başetmede büyük önem taşıyan geleneksel destek mekanizmalarının zayıfladığı, aile ve yakın akrabalarından gelen aynı-nakdi yardımların giderek azaldığı belirtilmektedir(World Bank, 2003:45).

İstanbul'da gerçekleştirilen bir başka çalışma da geleneksel destek mekanizmalarının giderek zayıflamakta olduğu konusunda aynı sonuçlara varmaktadır. Çalışmada, ekonomik ve toplumsal yapıdaki bir dizi dönüşüm ve küreselleşmenin etkileri sonunda toplumsal tabakalaşmada, kentsel yerleşim örüntülerinde ve kültürel dinamiklerde yeni görünümün ortaya çıktığı belirtilmekte ve bütün bu süreçler sonunda 'yeni yoksulluk' olarak adlandırılan bir yoksulluk tipinin oluştuğu belirtilmektedir. Yeni yoksulluktan etkilenen kesimler, aynı zamanda marjinalleşmekte, toplumsal dışlanma ve ekonomik yapıyla entegrasyon zorluğu ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Yeni yoksul olarak adlandırılan bu gruplar, bu durumun kalıcı olduğunu düşünmekte ve sorunlarına ilişkin bir çözüm yolu görememekteyler. Bütün bunların yanısıra, geleneksel aile dayanışmasının devreye girerek yoksulluğun acılarının hafifletilmesine yardımcı olacağı varsayımı da artık geçerliliğini yitirmiş görünmektedir. Yeni ekonomik ve toplumsal yapıyla geniş aile üyelerinin de muhtaç durumdaki ailelere destek olacak düzenli, yeterli gelire sahip olmadıkları, geleneksel aile dayanışmasının artık işlemediği anlaşılmaktadır(Buğra ve Keyder, 2003: 9).

Tüm bu çalışmalar göstermektedir ki Türkiye, 1980'ler sonrasında gerek küreselleşmenin etkileri gerek izlenen ekonomi politikaları sonunda bir yanda hızlı bir ekonomik büyüme sergilerken öte yanda gelir dağılımı eşitsizliğinin ve yoksulluğun arttığı bir ülke olmuştur. Uzun süreli yüksek enflasyon, peşpeşe yaşanan krizler 1990'lar sonrasında yoksulluğun kentlerde de derin ve yoğun bir biçimde yaşanmasını getirmiştir. Özellikle kentlerde ortaya çıkan yeni yoksul kesimin toplumsal ve ekonomik sistemle bütünleşmesi giderek zor hatta imkansız duruma gelmiş, formel istihdam olanakları azalırken enformel istihdam biçimleri yaygınlık kazanmış, geleneksel dayanışma mekanizmalarının yetersiz kalması resmi, kurumsal sosyal güvenlik mekanizmalarına duyulan gereksinimi artırmıştır. Ekonomik ve toplumsal yapılanmalarla birlikte yoksulluğun yeni görünüm ve biçimlerinin ortaya çıkması, yoksullukla mücadele politikalarında da yeni arayış ve yaklaşımların ön plana çıkmasına yol açmış, yoksulların bu politikaların planlama aşamasından uygulama,

değerlendirme aşamasına kadar her safhasında aktif bir biçimde karar alma süreçlerine katılması önem kazanmıştır.

YAPABİLİRLİK KURAMI:

Son yıllarda yoksulluk üzerine yapılan tüm araştırmalarda belirgin olan ortak nokta, yoksulluğun çok boyutluluğu ve çok yönlülüğüdür. Kişiler, yoksulluğu birbirlerinden çok farklı algılar ve çok farklı yaşarken, yoksullukla mücadele konusunda geliştirilen yol ve yöntemler de farklı yaklaşımları içermektedir. Amartya Sen'in geliştirdiği yapabilirlik yaklaşımı, özünde yoksulluğun çok boyutluluğunun kabulüne dayanmaktadır. Refah ekonomisi ve utiliteryen yaklaşımı, yalnızca gelir, tercih veya duyguları dikkate alarak iyi olmanın(well-being) tüm boyutlarını ve kaliteli yaşamı tüm yönleriyle kapsamakta yetersiz kaldıkları için eleştiren Sen, yapabilirlik yaklaşımı ile yaşam seçeneklerini tüm boyutları ile görebilmemiz için yeni kategoriler önerir. Sen'e göre, bireysel özgürlükler ve kişilerin değer verdikleri yaşamı sürdürebilmek için yapabilirliklerini genişletmeleri, toplumsal gelişmenin temelini oluşturur. Temel yapabilirliklerin genişletilmesi olarak gelişme kuramı, insan odaklı bir gelişme/kalkınma yaklaşımının da başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Yapabilirliklerin düzeyi ve genişliği, bireyin yaşam kalitesini değerlendirmede dikkate alınacak kriterlerdir(Sen, 1999: 18).

Yapabilirlik(capability) bir şeyi yapabilme veya daha teknik bir deyimle belirli bir işlev kazanma(functioning) potansiyeline sahip olmaktır. İşlevler birbirinin içine geçmiş kategorilere ayrılırlar ve yapabilirliklerimiz bu kategoriler için potansiyellerimizi oluşturur. Kısaca yapabilirlik de bir özgürlük biçimidir: Farklı işlev kombinasyonlarını elde edebilme özgürlüğü ya da daha basit bir ifadeyle değişik yaşam biçimlerini elde edebilme özgürlüğü. Sen, bazı işlevlerin, sağlıklı olmak, yeterli beslenmek gibi çok temel unsurları oluşturduğunu, bazılarının ise, toplumun bir parçası olmak, saygı görmek gibi daha karmaşık fakat pek çok kişi tarafından önemsenen değerlere yönelik olduğunu belirtmekte ve bireylerin birbirinden bu işlevlere verdikleri önemin derecesi ile farklılaştığını belirtmektedir. Her ne kadar davranışları aynı olsa da(yemek yememek), dini nedenlerle oruç tutan bir kişinin yapabilirlik seti, yoksul olduğu içi yemek yiyemiyen bir kişinin yapabilirlik setinden çok farklıdır(Sen, 1999: 75).

Özgürlük, kişinin değer verdiği bir yaşam biçimine ulaşabilme olanaklarının genişlemesidir. Bu çerçevede kalkınmanın temel amacı özgürlüktür Belirli bir toplumun başarısı, o toplumun bireylerinin yararlandıkları tözsel özgürlüklerin(substantive freedoms), yani bireylerin yapabilirliklerinin genişliği ile ölçülebilir. Sen'in gelişme kuramında bireyler yapı taşları olarak merkezde yer almakta ve toplumsal gelişme, yapabilirliklerin teşvik edilmesi ve genişletilmesi olarak tanımlanmaktadır. Yapabilirlik kavramını yoksulluk konusuna bağlayarak Sen, yoksulluğu gelir azlığının ötesine taşımış ve temel yapabilirliklerden yoksun olmak olarak tanımlamıştır. Yapabilirlik kavramı, yoksulluğun belirlenmesinde gelir dışında etkili olan unsurları da kapsayabilmesi ve özde önem taşıyan yoksunluklara odaklanması(gelir azlığı yalnızca araçsal öneme sahiptir), düşük gelir ve düşük yapabilirlik arasındaki araçsal ilişkinin farklı toplum ve ailelerde değişiklik gösterdiğine dikkat çeken yanları ile klasik gelir ağırlıklı yoksulluk tanımından daha kapsayıcı olmaktadır(Sen, 1997: 211).

Son nokta, özellikle yoksullukla mücadele politikaları açısından önem taşımaktadır. Gelir ve yapabilirlik arasındaki ilişki, toplumsal cinsiyet, yaş, toplumsal statü, coğrafi yerleşim gibi unsurlardan fazlasıyla etkilenecektir. Örneğin yaşlı, özür

veya hasta olmak kişinin kazanma becerisini etkileyen, azaltan değişkenlerdir; fakat aynı zamanda bu özellikler geliri yapabilirliğe dönüştürmeyi de zorlaştırmaktadır (aynı işlevi elde etmek için daha çok paraya gereksinim vardır). Yapabilirlikten yoksunluk anlamındaki gerçek yoksulluk, gelir bazlı yoksulluğa göre çok daha derin ve yoğun olabilir. İşte bu nedenle, geliri yapabilirliğe dönüştürme zorluğu olan birey ve gruplara yönelik kamu yardım politikaları oluşturulurken bu tür kişisel özelliklerin dikkate alınması gerekmektedir (Sen, 1999:87-88).

Bilindiği gibi pek çok Doğu ve Afrika ülkesinde ailenin kaynakları erkek çocuklar lehine kullanılmakta bu da kız çocukların ve kadınların temel sağlık, eğitim hizmetlerinden yararlanmalarını engellemektedir. Yalnızca hane halkı gelirine veya tüketime odaklanan yaklaşımlar, gelirin aile içindeki harcama örüntüleri nedeniyle ortaya çıkan bu durumu açıklamakta yetersiz kalırken, yapabilirlik kuramı gelirin ötesine geçen yaklaşımı ile daha kapsayıcı ve açıklayıcı olmaktadır.

Sen, bireysel yapabilirlerin yetersiz olması ile düşük gelir arasında bağlantı olduğunu kabul etmekte, gelir düzeyi ile eğitim ve sağlık düzeyi arasındaki ilişkinin iyi analiz edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yoksulluğu anlar ve açıklarken dikkat, gelir yoksunluğundan yapabilirlik yoksunluğuna kaydırıldığında insan yaşam ve özgürlüklerini daha farklı bir çerçevede kavramak mümkün olacaktır. Gelir ve zenginlik, diğer unsurlar kadar önemli bu iki kriter, başarı ve yoksunluğu daha kapsamlı ve tüm yönleri ile gören bir tablonun içine oturtulduğunda daha işlevsel olacaktır (Sen, 1999: 20).

Yapabilirlik yaklaşımına göre, ekonomik gelişme, insanların daha iyi yaşam koşulları için bir araç olmak durumundadır, bireyler ekonomik gelişimin araçları değil, nihai hedefleridir. Yapabilirlik kuramı, etik ve ekonomiyi biraraya getirerek, gelişmenin, toplumsal düzenlemelerin ve ekonomi politikalarının altında yatan değer yargılarını açığa çıkarmakta ve dikkati bireyin yaşam koşullarının iyileştirilmesindeki çok boyutluluğa çekerek, farklı yapabilirliklerin aynı anda geliştirilmesinin zorunluluğunu vurgulamaktadır. Sen'in kuramı, bireyleri aktif, etkin unsurlar olarak tanımlamakta ve uluslar arasında toplumsal cinsiyet, sınıf, ırk, etnik köken ve yapabilirlik farklılıklarına dikkat çekmekte ve bireyin yapabilirliklerinin genişletilmesi ile özgürlüğünün de artacağını vurgulamaktadır.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE YOKSULLUKLA MÜCADELE:

Küreselleşme süreci ile birlikte temsili demokrasinin temel dayanaklarını yitirmeye başladığı görülüyor. Ulus devletlerin ekonominin biçimlenmesine ilişkin yetkilerinin daralması, ulusal pek çok kararın uluslar arası alanda alınır hale gelmesi, temsili demokrasinin mantıksal temellerini sarstı. Bilgi toplumuna geçilmesi, iletişim teknolojisindeki yeniliklerin de etkisiyle demokrasi anlayışı yeni bir içerik kazandı, temsili demokrasi yerini 'katılımcı' ve 'çoğulcu' demokrasi anlayışına bıraktı.

Günümüz toplumlarında artık, tek bir siyasal otorite tarafından şekillendirilen homojen ve tek bir kamu alanından söz etmek mümkün değildir. Katılımcı, çoğulcu demokrasilerde değişik konularda farklı kamu alanlarının olduğu bir toplumsal doku söz konusudur. Farklı konularda biçimlenen kamu alanlarında belirli amaçları gerçekleştirmek için bir toplumsal konsensus sağlanarak hem siyasal gücün oluşumu demokratikleştirilmekte, hem de çatışma yerine konsensusa dayalı bir siyasal kültür geliştirilmektedir. Yaşanan tüm bu siyasal ve toplumsal dönüşümler bireyden beklentilerin de artmasını getirmiş, yeni dünya bireye geniş özgürlükler sağlarken eskiye göre daha ağır sorumluluklar da yüklemiştir. Günümüz bireyinin, yaratıcı ve aktif yurttaş olması, katılımcı bir yaklaşımla toplumun sosyal kapitaline katkıda

bulunması beklenmektedir. Katılımcı demokrasi, bireyleri karar alma süreçlerini özellikle yerel düzeyde etkileme yeteneğinin bilincinde olan ‘sorumlu yurttaşlar’ olmaya teşvik etmektedir(Kirişçi, 1997: 13). Bu anlayışa sahip, sorumluluk üstlenen yurttaşlar için kamusal bir hizmet üretme, amaçları doğrultusunda değişiklik yaratma yolu STK’lar ile açılmıştır. İşte günümüz dünyasının aktif ve sorumlu yurttaşlarının oluşturduğu STK’lar birbirinden farklı küçük küçük kamu alanları oluşturarak amaçladıkları değişimi sağlamak için gerekli siyasal iradeyi, toplumsal ortamı biçimlendirmekte, günümüz katılımcı, çoğulcu demokrasisinin yeni aktörleri olarak toplumsal yaşamda yerlerini almaktadırlar(Tekeli, 2002:14-15).

Dünyada ve Türkiye’de STK’ların kuruluşları, amaçları, çalışma alan ve biçimleri çok çeşitlilik göstermekle birlikte bazı ortak ayırtedici özelliklerinden söz etmek mümkündür. STK’lar belirli bir amacı gerçekleştirmek veya belirli konularda baskı, kamuoyu oluşturmak üzere gönüllülük esasına göre kurulmuş, kar amacı gütmeyen, katılımcılığı teşvik eden örgütlerdir. Eleştirel olma, bağımsızlık ve hiyerarşik olmayan yatay ilişkilerin ön plana çıkması bu kuruluşları farklı kılar.

Ulusal ve uluslar arası toplumsal ve siyasal koşullar STK’lara farklı rol ve işlevler yükleyerek, ön plana çıkmalarına yardımcı olmuştur. Örneğin Latin Amerika ülkelerinde 1980’ler sonrası pek çok sürecin biraraya gelmesiyle ortaya çıkan niteliksel dönüşüm STK’ların çalışmalarında farklılıkların oluşmasına yol açmıştır. Bu ülkelerde toplumun geniş kesimleri ile politik bağlar kurmaya çalışan demokratik yönetimlerin göreve gelmesi, mali krizler nedeniyle hükümetlerin toplumsal harcamaları kısıması ve neo-liberal ekonomi politikalarının devleti geri plana iten yaklaşımı STK çalışmalarını iki yönlü etkilemiştir: Bir yanda 1970 ve 1980’lerin başlarında kurulmuş STK’lar, kalkınma projelerinin uygulanmasına daha çok ağırlık verirken, öte yanda uluslararası kuruluşların elinde kalkınma amaçlı projeler için fon bulunması, bu fonları kullanmak üzere pek çok yeni STK’nın kurulmasına yol açmıştır(Lopez ve Petras, 2001:101).

STK’ların yoksullukla mücadele programlarının uygulayıcısı olmasında iç ve dış siyasal–toplumsal faktörlerin yanında kuşkusuz bu kuruluşların yapısal özellikleri de etkili olmuştur. Bürokrasinin az olduğu, katılımcılığı teşvik eden, esnek ve dinamik yapılanmalar olarak STK’ların, toplumun en yoksul, ulaşılması en güç ve marjinal kesimlerine ulaşmada ve onların sesini duyurmada hükümetlere veya diğer kamu kuruluşlarına göre daha başarılı olacağı düşünülebilir. Özürlüler, etnik azınlıklar, yaşlılar gibi bugüne dek yoksullukla mücadele politikalarının şekillenmesinde görüşleri alınmamış, ihmal edilmiş kesimler değişik STK’ların çalışmaları ile seslerini duyurma, görüşlerini dile getirme fırsatı bulmuşlardır. Örneğin tanınmış bir STK olan Oxfam, çalışmalarının her aşamasına etnik azınlıkların katılımını kolaylaştırıcı ve teşvik eden bir yaklaşım benimsemiştir. Çalışmalarını Bolivya’da yürüten bir başka STK(Helpage) ise, yaşlılık aylığı bağlanması konusunda baskı unsuru oluşturarak, yaşlıların görüş ve çıkarlarının da dikkate alınmasını sağlamıştır.

Yoksulluktan en fazla etkilenen kesim olan kadınların yoksullukla mücadele politikalarının pasif nesnesi değil, aktif öznesi olarak değerlendirilmesi de büyük ölçüde (Oxfam, CARE gibi) STK’ların bilinçli çabası ile mümkün olmuştur. Bu çaba ve girişimlerin bir sonucu olarak artık gerek faaliyet gerek politika oluşumu düzeyinde, kadınlar yoksulluk konusunun ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmaktadır. Bir STK girişimi olarak başlayan mikro finans projeleri, kadınlara verilecek küçük kredilerin onların yoksullukla mücadele yolları geliştirmelerine, kendi işlerini kurmalarına yardımcı olacağı düşüncesinden kaynaklanmıştır. Bugün, SEWA(self employed

women's association-bağımsız çalışan kadınlar derneği) ve Grameen Bank örnekleri, birer sivil girişim olarak başlayan çabaların başarıya ulaştığını göstergeleridir.

Dünya Bankası, dünyanın değişik bölgelerinde farklı alanlarda çalışan STK'larla yürüttüğü projelerin sağladığı deneyimin ışığında STK'ların uzak bölgelere ve yoksul topluluklara düşük maliyetle ulaştıklarını, yerel gereksinimleri dile getirdiklerini, katılımı teşvik ettiklerini ve teknoloji taransferini gerçekleştirdiklerini belirtmektedir(World Bank, 1999:1).

STK'ların kalkınma projelerinin başarılı uygulayıcıları olmaları konusunda ileri sürülen gerekçeler şu başlıklar altında toplanabilir: STK'lar yoksullara ulaşır, kalkınma sürecine yerel katılım sağlar, kalkınmayı belirli programların sonuçları çerçevesinde değil, yoksulların kendi yaşamları üzerinde daha fazla söz sahibi olacakları bir süreç olarak tanımlarlar, çalışma ilkeleri hükümetten hükümete değil, insandan insana ilişkidir, daha küçük oldukları için kamu kuruluşlarına göre daha esnek ve daha deneysel olabilirler, özel ve yerel kuruluşları güçlendirme ve onlarla çalışma yetenekleri geleneksel kalkınma kuruluşlarına göre daha fazladır, kalkınma örgütlerine göre maliyetleri daha düşüktür(Lopez ve Petras, 2001: 115).

STK'ların yoksullukla mücadele ya da kalkınma amaçlı programların uygulanması konusundaki başarılarını vurgulayan görüşlere karşı çıkan eleştirel yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu eleştiriler, STK'ların sayılarının ve seferber ettikleri kaynakların artmasına karşılık, yoksulluğun yok edilmesine yönelik etkilerinin çok sınırlı kaldığını belirtmektedir. Kalkınma amaçlı STK'lar az gelişmiş ülkelerde mutlak yoksulluk içinde yaşayanların ancak 1/5'ine ulaşabilmektedirler(aktaran, Corsino, 2001: 55). Yoksullara ulaşmadaki yetersizliğinin yanısıra, STK'ların asli işlevinin hizmet götürmek değil, belirli konulara dikkat çekerek kamuoyu oluşturmak, süreçleri etkilemek, lobicilik yürütmek olduğu şeklinde görüşler de bulunmaktadır. Kuşkusuz bu eleştirilerin altında, yürütülen projeler nedeniyle STK'ların ayırmedici yapısal özelliklerini yitirecekleri kaygısı da yatmaktadır. Kalkınma amaçlı fonlara odaklanarak yoğun proje uygulayan kuruluşlara dönmeleri STK'ların zaman içinde 'projecilik' veya 'işletmecilik sarhoşluğu' olarak adlandırılabilir bir tehlikenin içine düşmesine yol açabilir. Kamu kurumları, uluslararası ajanslarla sürdürülen yoğun ilişkiler, STK'ları bu kuruluşlara benzeterek, esneklik, katılımcılık, bürokrasiden uzak olma gibi ayırmedici özelliklerini yitirmelerine, idari işler içinde bunalan kuruluşlara dönmelerine, araçsallaşmalarına neden olabilir. STK'lar tüm çalışmalarını bu tehlikeyi gözönünde tutarak yürütmek, zaman zaman geldikleri noktayı eleştirel bir gözle değerlendirmek durumundadırlar.

SONUÇ:

Günümüz dünyasında STK'ların kalkınma programlarının uygulanması ve yoksullukla mücadele politikalarının şekillendirilmesindeki olumlu etki ve katkıları geniş bir kesim tarafından kabul edilmektedir. Özellikle katılımcılık, yeni ve yaratıcı modeller geliştirilmesi ve yoksul kesimlerin seslerinin duyurulması konularında STK'ların önemli etkileri olmuştur. Uygulama alanında ele alındığında, tabanda çalışma yapma, kalkınma amaçlı program ve projeler aracılığıyla yoksul kesimlerle doğrudan ilişki kurma gibi konularda STK'lar başarılı çalışmalar sergilemişlerdir(Saltık, 1995: 25).

Toplumsal kalkınma çalışmalarında STK'ların önem kazanması, 1980'ler sonrasının konjonktürel ortamından da etkilenmiş, Sovyetler Birliğinin dağılması, küreselleşme, devletin müdahaleci rolünün azalması, sivil toplumun gerekleri olan katılımcılığı ve çoğulculuğu güçlendirmiştir. Böylece STK'ların rolleri giderek artmaya

başlamış, demokrasinin tabana yayılması ve kamuoyu baskısının güçlenmesi yönünde güçlü bir talep oluşmuştur. Geçmişte benimsenen kalkınma anlayışları ekonomik boyuta odaklanırken, günümüzde kalkınma, ekonominin yanısıra siyasal ve toplumsal boyutları ile bir bütün olarak ele alınmaya başlanmıştır. Amartya Sen'in yapabilirlik yaklaşımı, gelişmeyi insanların tercih ve yapabilirliklerinin artırılması olarak değerlendirmekte ve bireyin yaşamını etkileyen kararların alınma sürecine katılımını vurgulamaktadır. Kuşkusuz böyle bir kalkınma ancak bireylerin çıkar, tercih ve haklarını ifade edebilecekleri, demokratik süreçlerin işlediği bir sosyal ve siyasal ortamda gerçekleşebilir. Bu nedenle yerel kurumlar aracılığıyla yönetime ve karar alma mekanizmalarına katılım önem kazanmaktadır. Kalkınmaya bu bütüncül yaklaşımın uzantısı olarak, totaliter yönetimler, sosyal yoksunluk ve dışlanma, hoşgörüsüzlük ve baskıcı yönetim biçimleri de kalkınmanın önündeki engeller olarak tanımlanmaktadır. Kuşkusuz katılımcılığın gerçekleşebilmesi özellikle yoksul ve dışlanmış kesimlerin kendi örgütlerini kurabilmeleri yönünde desteklenmeleri ve güçlendirilmeleri ile mümkün olabilir. Bu grupların yerel örgütlenme beceri ve kapasitelerinin ve bilgiye ulaşmalarının artırılması, yani topluluk olarak kendilerini güçlendirmeleri bu sürecin önemli adımlarıdır. Esnek, katılımcılığı teşvik eden, dinamik yapılanmalar olarak STK'lar, yoksul kesimlerin önce sosyal ve daha sonra siyasal bir güce dönüşmesinde, yoksulların çıkarlarının ifade edilmesinde ve kapasitelerinin harekete geçirilmesinde etkin rol oynayabilir.

KAYNAKÇA:

- Boratav K.(1990), "Inter-Class and Intra-class Relations of Distribution under 'Structural Adjustment':Turkey During the 1980s", T.Arcanlı and D.Rodrik(eds),*The Political Economy of Turkey:Debt,Adjustment and Sustainability* içinde,Macmillan,London.
- Boratav K.(1991), *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*,Gerçek Yay., İstanbul.
- Buğra A.ve Keyder Ç.(2003), *New Poverty and the Changing Welfare Regime of Turkey*, UNDP, Ankara.
- Cizre-Sakallıoğlu,Ü. ve Yeldan E(2000), 'Politics, Society and Financial Liberalization: Turkey in the 1990s', *Development and Change*,Vol.3, pp.481-508.
- CizreÜ. ve Yeldan E.(2002), 'Turkey: Economy, Politics and Society in the Post-crisis Era' Bilkent University, mimeo, (http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/ümitcizre&yeldan_RIPE.pdf)
- Corsino D.(2001),'Uluslararası İşbirliğinde STÖ'lerinin Payı', *Sivil Toplum Örgütleri, Neoliberalizmin Araçları mı,Halka Dayalı Alternatifler mi?* içinde, Dünya Yerel Yönetimler ve Demokrasi Akademisi Yay.,İstanbul, s.43-69.
- Dansuk E.(1997),*Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-ekonomi yapılarla İlişkisi*,DPT Yay.,No.2472, Ankara.
- Dumanlı R.(1996),*Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları*, DPT Yay., No.2449, Ankara.
- DPT(2001), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,Özel İhtisas Komisyonu Raporu,*Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele*, DPT, Ankara.
- DPT(2003), *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*,(<http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/gosterge/2003-05.pdf>)
- Friedmann S., Lusdig N.ve Legouini A.(1995), 'Mexico:Social Spending and Food Subsidies during Adjustment in the 1980's', N.Lustig(ed.) *Coping with*

- Austerity(Poverty and inequality in Latin America)* içinde,The Brookings Inst. Washington DC, s.334-375.
- Gürsel S.,Haluk L,Raziye S,ve Ö.Sarıca(2000), *Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk,Avrupa Birliği ile Karşılaştırma*, TÜSİAD, 2000-12/95, İstanbul.
- Işık O. ve Pınarcıoğlu M.M(2001), *Nöbetleşe Yoksulluk,Sultanbeyli Örneği*, İletişim Yay., İstanbul.
- Kirişçi K(1997), “Sivil Toplum ve Birey: Helsinki YurttaşlarDerneği’nin ‘Yerel Yönetimlerde Yurttaş Katılımı’ Projesi Üzerine Düşünceler”,Belge T. ve Bilgin O.(yay.haz.) , *Yurttaş Katılımı:STK ve Yerel Yönetimler Arasında Ortaklık ve İşbirliği* içinde, HYD Yay.,İstanbul, s. 8-13.
- Koray M.(2001), “Gerçeklerin ‘Stilize’ Edildiği bir Dünyada ‘Ötekileşen’ Yoksulluk”, *Toplum ve Bilim*,Yaz No.89, s.218-241.
- Lopez S.A. ve Petras J.(2001), ‘STÖ’lerin Muğlak Yardımı, Bolivya örneği:Latin Amerikalı bir Yaklaşım’ *Sivil Toplum Örgütleri, Neoliberalizmin Araçları mı,Halka Dayalı Alternatifler mi?* içinde, Dünya Yerel Yönetimler ve Demokrasi Akademisi Yay.,İstanbul, s.98-120.
- Raczynski D.ve Romaguera P.(1995), ‘Chile:Poverty, Adjustment and Social Policies in the 1980’s’, N.Lustig(ed.) *Coping with Austerity(Poverty and inequality in Latin America)* içinde,The Brookings Inst., Washington DC, s.275-333.
- Saltık A(1995), ‘Çağdaş Toplumlarda Gönüllü Kuruluşların Sosyo-ekonomik Temelleri’, *Gönüllü Kuruluşlar Konferansı (28-29 Mart 1995)* içinde,Çevre Vakfı Yayını, Ankara, s.21-38.
- Sen A.(1999), *Development as Freedom*, Anchor Books, New York.
- Sen A.(1997), *On Economic Inequality*, Clarendon Press, New York.
- Tekeli İ(2002), ‘Sivil Tolum Kuruluşları,Yerel Yönetimler ve Yerelleşmenin İç İçeliği’ *STK’lar, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler*,(21-22 Haziran 2002) içinde, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay.,İstanbul, s.5-26.
- World Bank(1997), *Poverty and Income Distribution in Latin America,The Story of the 1980s*,
- WB Technical paper N.351,Washington DC.
- World Bank(1999), *NGOs in World Bank Supported Projects*,World Bank, Washington D.C
- World Bank(2000),*World Bank Development Report 2000/2001: Attacking Poverty*, World Bank, Washington DC.
- World Bank(2000a), *Turkey,Economic Reforms,Living Standars and Social Welfare Study*, Washington DC.
- World Bank(2003),*Turkey,Poverty and Coping after Crisis*,Washington D.C.
- World Bank(2004),World Development Indicators(<http://.worldbank.org/data/wdi2004>)

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15-16 Ekim Çanakkale

TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUMUN ENGELLERİ

Prof. Dr. Tülay ÖZÜERMAN
Dokuz Eylül Üniv.

Türkiye'de en fazla dile getirilen ve her kesimin taleplerini odakladığı “değişim” sözcüğüne değinmeden Türkiye'de sivil toplum konu edilemez. Bu önermeyle sivil toplumun gelişiminin önündeki engellerden birinin bu sözcüğün arkasına gizlenmiş olan değişmemekte direniş, aynı kalmada ısrar ya da değişimin marjinalliği oluşuna vurgu yapmak amaçlanırken; son söz ilk söylenmiş değildir. Söylenecek çok sözün bir çıkış noktası kabul edilmesi, çağdaşlaşma, Batılılaşma, modernleşme ve nihayet globalleşmenin dayatısıyla Avrupalılaştırılma gibi süreçlerin çatışan, kesişen, birleşen, ayrılan yönleriyle henüz baş edememiş; her birinin içinde ayrı bir açmaza düşmüş, birini yakalamaya çalışırken diğerinin ucunu kaçırmış, aslında hepsinin payları farklı olsa da paydalarının aynı olduğunu fark edememiş Türkiye'nin, şimdi hepsini birden içeren sıkıntısını yüklenen kavramdır değişim.

Toplumun tüm kesitlerince aynı anlamı içermediği gibi, farklı sentezlerin meşruluk kıltfı olma işlevini de görmeye başlamıştır. Pek çok kavram gibi kendi olmaktan çıkarılmış, başkılığa yönelmiş olsa da, önemli bir mesajı; artık değişen koşulların değişmez kalıplara sığmadığı ya da sosyal, siyasal, ekonomik hoşnutsuzlukların değişmeden ortadan kaldırılamayacağı gerçeğini içermektedir.

Türkiye için değişimin gerekliliğinde bir fikir birliği oluşmuş görünse de; yönü, niteliği ve içeriğinin ne olacağı konusunda tam bir kaos yaşanıyor. Her değişim diyenin bir siyasal parti amblemi ile bu isteğini levhalaştırdığı ve siyasetin tabelalarla kırk parçaya bölündüğü kaygan zeminde, kimin, nasıl, niçin, kim için değişimi istediği hayli belirsizleşmiş ve kavram artık moda olmaktan çıkıp siyasal markaya dönüşmüş durumda. Öyle ki, ben değişim demek bile yeterli olabilir ve parti başkanlığına kadar bir sözcüğün arkasında ilerleyebilirsiniz.

Değişimin Türkiye'ye özgü ironisi bir yana bırakılırsa; değişimcilerin en çok yoğunlaştıkları konu yasalarda ve anayasada yeni düzenlemelerdir. 1982 Anayasası'nın dar kalıplarının zaman içerisinde bir cendereye dönüştüğü ne kadar gerçekse; bunun hissedilişinde en fazla rolün 1961 Anayasası'na ait olduğu da gerçeğin diğer bir boyutudur. Kıyas yoluyla 1982 Anayasası'nın yetersizliklerini ortaya koymayı kolaylaştıran 1961 Anayasası'nın kısa soluklu yaşamına karşın kurumsal anlamda katkıları süregelmektedir. Bu anlamda, Türkiye'de sivil toplumun oluşumu daha çok son on yılın birikimiyle açıklanabilir bir olgu gibi görünürken, yasal anlamda köklerini 1961 Anayasası'nda aramak yanlış olmaz. Ya da 1982 Anayasası'nın çizdiği dar çerçeveye karşın, sivil alanın açısının giderek genişlemesinin 1980 öncesinde atılmış tohumlarla ilgisinin olmadığı söylenemez. Bunun açık ifadesi; 1982 Anayasası'nın sivil toplumu geciktirici ve hatta değişimin mantığını saptırıcı bir işlev görmüş olduğudur. Yine bu görüşten hareketle denilebilir ki, toplum yasaların önünde gittiğini tüm kısıtlamalara karşın kendisine sınırlı da olsa bir sivil alan açarak kanıtlamıştır.

Toplum, yasaların da, onu şekillendiren siyasetin de önündedir. Ancak yeterince güçlü olmayan konumuyla kısır çekişmelerle zaman yitirilişe seyirciliğini sürdürürken, bu kısır çemberden çıkışı veya çıkamayışı yasal zeminle ilişkilendirme

hatasının içerisinde. Esasen 1961 ve 1982 Anayasaları da toplum-yasa dengesini bir türlü kuramayışın iki canlı belgesidirler.

Sivil toplumun demokratikleşmenin itici gücü olarak algılanışının son yıllarda giderek benimsenen bir yargıya dönüşmesinde siyasetteki güven bunalımı en önemli etkidir. Bu demektir ki; Türkiye’de sivil toplumun dinamiği kendinde değildir; onu harekete iten, siyasal parçalanmanın getirdiği tıkanıklık ve çözüm üretmeyen, hatta sorun üreten siyasete ve siyasetçiye karşı yitirilen güvene alternatif arayışlarıdır. Bunun modernleşme sürecini tamamlamış, modernizm sonrasının yeni demokrasi anlayışını kurgulayan Batı’daki sivil toplum oluşum dinamikleriyle açıklanamayacağı açıktır. O halde Türkiye’nin kendine özgü sivil toplum açılımını, yine kendine özgü işleyişi içerisinde sorgulamak, kurumların yanlış işleyişlerinin ya da işletilemeyişlerinin gerekçelerini ortaya koyabilmek açısından yararlı olacaktır.

Modernleşme Parantezi

Türkiye’de modernleşme bir hedef olarak iki asırlık bir süreci devirmiş olmasına karşın, halen olgunlaştırılmış bir süreç değil. Bu sürecin temel unsuru olan kentleşmenin yapaylığı, kentli dokusuna da yansımış ve halen sona ermeyen kırdan kente göç olgusuyla ne kentleşme, ne de kentlileşme modernizmin bir halkasını oluşturacak güçlü bir temele oturtulamamıştır. Modernleşme sürecini tamamlamış ülkelerce halen sorgulanan, yadırganan bir içerikle özgünleşen Türk modernizmi, geleneksel yapının yalıtılmış ve yalıtılmamış unsurlarını harmanlayan; diğer bir anlatımla, hayli sağlam geleneksel yapının korunağında teknolojinin önlenemez ilerleyişinin güdümünde yavaşça ve yüzeyden gelişebilen git gellerle yüklü bir parantezle geçiştirilmiş konumuyla yeni yüzyılın yükselen değerleriyle tezat oluşturmayı sürdürmektedir.

Demokratikleşmeyi, sivilleşmeyi, insan haklarını hep bu olgunlaşmamış yapıda iliştiyerek var edebileceği yanılsaması içerisindeki Türkiye’de, demokratik kurumsallaşma sürecinin tamamlanamaması, yasalarla çözüm üretmeyi gelenekseleştirmiştir. Kurumsallaşmada yasaların önemi yadsınamasa da, kurumların nasıl yapılandırıldıkları, özellikle nasıl işletildikleri önemlidir. İşleyişe yeterince değer verilmemiş olması, kuralları oluşturma süreci ile sınırlandırdıkça; yasa yapmanın her şey olduğu indirgemeciliğinde, süresiz yapılanmalar ve sürekli arayışlar kurumsallaşamamanın kısır döngüsünü oluşturmaktadırlar.

Çarpık kentleşme, istikrarsızlığın kronikleştiği sorunlu siyaset ve buna bağlı ekonomik kalkınmadaki gecikme, Türkiye’nin sosyo-ekonomik parametrelerini demokrasi duyarlılığının güçlenebileceği ölçüklere taşıyamamıştır. Sürekli şikayetlere konu olan bu yapının pekişmesi, sistemin çarpıklıklarından yarar sağlama umutlarının tükenmemiş oluşuyla açıklanabilir.

İlginçtir, Türkiye modernleşme sürecini tamamlamamış bir ülke olarak post-modern ülkeleri kısacasına alan sorunları da içeren görüntüler sergilemekle kalmayıp, post-modernizmi tartışma platformuna da taşımıştır. Bir süreç tamamlanmadan diğerini yakalama gayretleri, çağlarla ifade edilen oluşumları kısa sürelerde yapılandırma çabaları, modern yapıların işleyişlerine uygun sosyal, ekonomik, siyasal dönüşümlerin gecikmesi gibi temel sorunlar modernleşmeyi olgunlaşan bir süreç olmaktan uzaklaştırarak bir parantez içerisine sıkıştırılmasına neden olmuş; bu süreç tamamlanmadan Batı ile entegrasyon düşlerinin de etkisiyle bir post-modernizm marjinalizmi yaşanmaya başlanmıştır. Tüm bu çarpıklıklar içerisinde temel sorunun modernleşmenin ne olduğu sentezine bile ulaşamayışla ilişkili olduğu gözden kaçırılınca, bu sentezin boşluğu bildik, alışıldık, geleneksel değerlerin modern yapılara

egemenliği ile doldurulmuştur. Sonuçta demokratik kurumsal yapıların örtü işlevini gördüğü geleneksel ilişkiler, modernizmin en belirgin engelleyicisi olarak demokrasiyi geciktiren temel yapısal sorunu olmuştur Türkiye'nin. Bir diğer ifade ile Türkiye, siyasal demokraside ve kapitalizmde kurumsal üst yapıyı oluşturmaktaki başarısını, bu kurumları işletecek modern ilişkiler ağını oluşturmakta gösterememiştir. Ya da modernizm ve demokrasinin ne olduğu konusunda bir ortak payda oluşturabilmiş değildir. Bu yüzdendir ki, bu kavramların türevleri olan insan hakları, sivil toplum gibi kavramların kurumsallaşmasında hala sıkıntı yaşamaktadır.

Kavramsallaştırma Sorunu

Sivil toplum kavramı üzerinde durmak yerine, tanımⁱⁱ karmaşasının bu kavram için de söz konusu olduğu ve birbirinden farklı anlamlarla tanımlama çabalarınıⁱⁱⁱ ifade etmekle yetineceğiz.. Konu doğrudan sivil toplumun ne olduğu olmasa da, kavramla ilgili kargaşa zaman içerisinde aşılamadığından her sivil toplum çalışanı kavram sorunuyla yüzleşmek zorunda kalıyor. Türkiye, 90'lı yıllarda, konuyla ilgili kavramsal kargaşa yanında, çoğulculuk, katılımcılık ve devletçilik gibi kavramlar etrafında kuramsal belirsizlik sorununu tartışıyordu. 2000'li yıllarda katılım kavramı etrafındaki tartışmalar yerini katılımın içeriğiyle ilgili sorunlara bırakmış görünmektedir. Bu anlamda, Türkiye'nin demokratikleşme çabalarının geçirdiği evrime sivil toplum çalışmaları ipuçları verebilmektedir^{iv}. Sivil toplum örgütlerinin geçirmiş olduğu evrimi izlemek de bu çabaya anlamlı katkı koyabilecektir.

Sivil toplumun kavramsallaştırılmasında Türkiye'deki öncülerden sayılabilecek Mardin, sivil toplumu en genel anlamda; Batı mutlak monarşilerinin güç ve çabalarına karşın kontrollerinden kaçan özerk bir sürecin şekillenmesini sağlayan güçtür diye tanımlarken; kentlilerin kollektif bilinç imal etmesine vurgu yapmaktadır. Bu vurgu özellikle son süreçte sivil toplum oluşturmaktan söz edenlere sivil toplumun kendiliğinden oluşan bir süreç olduğunu anlatabilmek açısından önemli. Mardin burada, Habermas'a gönderme yaparak fikirlerin serbestçe tartışıldığı toplumsal platformdan, yani kamu alanının oluşmasından söz eder ve bu yolla yani iki taraf arasında yapılan pazarlıkların ürünü ve her iki tarafın da çıkarları gereği saygı gösterdiği bir hukuk olan kamu hukukunun, yarı yarıya aşağıdan gelen bir ivmeyle meşruluk kazanan ve devlete karşı hak iddia edilmesini mümkün kılan bir unsur olarak ortaya çıktığından söz eder. Mardin, Türkiye'de kamu hukukunun daha çok tepeden inme bir ivme ile şekillenmesine dikkat çekerek, hukuka saygının zaafını tarihi başlangıç farklılığına bağlar^v.

Türkiye'de kamusal alanın, haklar alanı olmaktan çok, devletin gücünü pekiştiren anlamında algılanması da bu başlangıçtaki yanlışlık kadar haklar alanındaki düzenlemelerin de aşağıdan taleplerle değil de, hep elitist çabalarla yapılmış olması ile açıklanabilir. Devletle toplum arasındaki ilişkide devletin lehine olan bu anlayışta; giderek devletle kopukluğunu fark eden toplum, sivil alan açmayı, yani sivil toplum oluşturmaya bir kurtarıcı olarak algılamaya başlamıştır. Öyle ki, sivil toplum yeterince bilinmemekle birlikte, olumlu anlam yüklenen bir kavramdır. Temsil ve temsilcilerde odaklanan ve giderek güven yitiren siyasete, katılımı simgeleyen bir alternatif gibi algılanmaktadır. Her ne kadar bilinen dokusundan farklı bir içerikle donatılmış gibi görünse de, kendiliğinden bir oluşum için pratik engeller kısa vadede aşamayacak kadar fazla ve güçlü olsa da, demokrasinin işlerliği için gerekli temel unsurları içerisinde barındıran bu kavramın sosyal ve siyasal yaşam içerisinde yer buluyor olmaya başlaması 1980'den itibaren siyasetin dışında yer verilen topluma yeni katılma yolları kazandıran, umut verici bir gelişme olarak da bakılabilir.

Demokratikleşme ve Sivil Toplum

Çok değil, kısa süre öncesine kadar Türkiye’de demokrasi tartışmaları daha çok siyasal partiler odaklı olarak yapılmaktaydı. “Sivil toplum” neredeyse siyasal partilere alternatif gibi sunulmaktaydı. Siyasetten umutsuzlanan kitlelerin beklentilerini yığdıkları bir alan olarak giderek önem kazanmaya başladı. Demokrasi anlatılarında daha çok, çoğulculuk, kamuoyu, çıkar grupları, baskı grupları gibi kavramlar etrafında katılımın önemi vurgulanırken; çoğulculuk, çeşitlilik, kültürel zenginlik olarak algılanıyor ve azınlığın tiranına karşı bir alternatif olarak kabul ediliyordu. Başka bir pencereden, siyasal partilerin başrolü oynadığı temsili demokrasinin giderek toplumdaki koparak, temsilciler demokrasisine dönüşmesiyle, temsili demokrasinin açmazına “katılımcı demokrasi” umut veren bir yanıtı. Halkla siyasal elitler arasında örülen kalın duvarların yıkılması anlamında “katılım” sözcüğünün umuttan öte olumlu bir etki yarattığı söylenebilir. Sosyal devlet anlayışının öyle ya da böyle uygulamaya konulduğu süreçlerde “katılım” ve “katılımcı demokrasi” gibi kavramların anlamlı bir içeriği olabilir ancak, “liberal devlet” anlayışının öncülleştirildiği günümüzde “açık toplum” söylemi ve bu söyleme uygun şekilde “sivil toplum”un yeniden inşası bir olgudan çok, özellikle Türkiye gibi demokratikleşme sürecinin geçiş sıkıntılarını aşamamış ülkelerde giderek sorun olarak da karşımıza çıkabilecektir. Mardin^{vi}, “...önümüzdeki yılların bütün dünya için en önemli meselelerinden bir tanesi bir grup ortaya çıktığı zaman o grubun meşruiyetini sınavacak olan felsefi kriterlerin neler olduğu sorunu olacak...” diyerek işaret ettiği tam da buydu belki?!...

Neo-liberal açılımlarla sosyal devlet geriletildikten sonra, çeşitlilik olarak zengin bir içerikle ve birleştirici anlamla algıladığımız çoğulculuk; farklılık, kimliklerin farkındalığı anlamında, öteki olmayı sorgulayan bir içerik değişimine uğratıldı. Türkiye’de sivil toplumun engelleri sorgulanırken, doğal olarak demokrasi kültürünün oluşturulamayışı, dolayısı ile demokratikleşmedeki gecikme öncülleştirilir. Demokrasinin kendisinin engel oluşturması düşünülemez. Ancak günümüzde bu tür kuşkuları doğrulatacak olguların sayısının giderek arttığı da yadsınamaz.

Sivil topluma olumlu yüklemelerin, küresel güçlerin “demokrasi” perdesi arkasına yığdıkları çıkar motifli hamlelerin gölgesi düştükçe^{vii}, olumsuzlandığı, sivil toplumun dikensiz gül bahçesi olmadığına anlaşılmaya başlandığı söylenebilir; tıpkı demokrasinin dikensiz gül olmadığı gibi. Bu yargı “sivil toplum”u karalamak, devleti kendi başına bırakmak, sivil toplumun oluşumuna karşı çıkmak anlamında değil, tam da tersine, küreselleşmenin giderek talan ettiği alanlara ve demokrasinin araç olarak kullanımını durdurmak adına sivil toplumların gelişiminin önemine işaret etmek anlamında anlaşılmalıdır. White’in,^{viii} sivil toplumların, gelişmekte olan ülkelerde yardım veren kurumlar aracılığı ile dış müdahalelerin yasal alanı olarak tanındıkları ve sürekli derinleşen uluslararası sosyal mühendislik sürecinin parçası olduklarına dikkat çekerken kullandığı “gerçek dünya”, sivil toplumla ilgili algılayışların sorgulanması için yerinde bir ipucu.

Sivil toplum kuruluşlarından beklenen, devletin boş bıraktığı, ihmal ettiği alanların doldurulmasıdır. Bu kuruluşların devleti denetleyen, yeri geldiğinde baş kaldıran, aradaki mesafeyi toplumun yararına olacak şekilde korurken, kendi adına hiç bir beklenti içerisine girmeyen gönüllülerden oluştuğunu varsayarken; devlet-sivil toplum ilişkisine içeriden bakınca, küreselleşme ile sivil toplum kuruluşlarının dış kuşatma içerisine alınmış olduğu gerçeğini atlayabiliriz. Bunun anlamı şudur; sivil toplumla ilgili analizlere yeni başlıklar eklenmektedir. “Küresel sivil toplum” bu başlıklardan birisidir. Küreselleşme sürecinde hem kavramları, hem de bu kavramlarla

beslenen kurumları yeniden büyüteç altına almak gerekiyor. Belki burada Touraine'nin sözünü ettiği ısrarcılar^{ix} arasına katılmış oluyoruz.

Küresel güçlerin “değişim” diye tanımladıkları, bağımlılaştırdıkları için “yozlaşma” anlamına geliyor. Durduğu yere göre, bazıları bunu değişimin zorunlu bir sonucu, bazıları da yozlaşma olarak algılayacaktır. Touraine, “Ekonomik faaliyetin kontrolünü sağlayan sistemler -politik, sosyal, yerel ve kültürel sistemler- hızlı biçimde tahrip oldu”^x diyor. Bu tahribat, kuşkusuz tüm ülkelerde aynı düzeyde değil. Hala kavramsallaştırma anlamında oйдаşıma sağlanmamış sivil toplum da bu tahribat alanı içerisinde.

Sivil Toplumun ve Demokratikleşmenin Engelleri

Sivil topluma olumlu anlamlar yüklenerek, demokratikleşme ile doğrudan bir ilişkisi olduğu varsayımı da güçlendirilmiş olunca, beklentilerin yoğunlaştığı ve her derde deva gibi algılanan bir kavrama dönüşüyor. Bu algılayışın entelektüeller arasındaki yaygınlığına bakınca, sıradan insanların önyargılarına pek şaşmamak gerekiyor. Gürcistan ve Ukrayna deneyimleri, sivil topluma yönelik iyimser beklentileri aşındırmasa da, sarsmıştır denilebilir.

Türkiye için “sivil toplum” demokratikleşme perspektifinde önemsenen bir başlık. Ancak Türkiye'nin sürmekte olan demokrasi yolculuğunda içselleştirdiği kurumsallaşmaların zaman içerisinde farklılaşan rolleri dikkate alındığında, sivil toplum kuruluşlarının öneminin fazla abartılmaması gereği de ortaya çıkacaktır. Ya da diğer demokratik kurumların işleyişiyle ve hukuk devletinin tüm kurul ve kuralları ile işletiliyor olmasıyla doğrudan ilişkili algılamak gerekir.

1980'li yılların sonu ve 1990'dan itibaren Avrupa'da yaşananlar, Doğu Avrupa'daki çözümler ve bu ülke halklarının baskıcı rejimlere karşı geliştirdikleri sosyal refleksler ve pazar ekonomisinin sosyal ayağı olarak “sivil toplum”a yeni elbiseler biçildiğini bir yana bırakarak, Türkiye'nin iç dinamikleri açısından yaklaşırsak, belki sivil toplumdaki önce siyasal partiler ve onların demokratikleştirme işlevindeki başarısızlıklarından söz etmek, daha açıklayıcı olabilir.

Siyasal partilerin demokrasi için yaşamsal önemini belirtmek için kullanılan ve hatta anayasalarımıza geçirilmiş olan “demokrasinin vazgeçilmez unsuru” oldukları gerçeği, demokrasiyi işletemez hale geldiklerinde bile katlanılır oldukları anlamına gelmemesi gerekir. Ülkenin siyasal tıkanıklıklarında baş rolü oynayan bu siyasal kurumların kendi işleyişlerinde demokrasi özürü oldukları gerçeğini çoğu kez atlayarak, bu kuruluşların demokrasiyi algılayışlarından doğan sakatlıkları sivil toplum kuruluşlarının sayısını arttırarak aşabileceğimiz yanılgısını aşmadan “sivil toplum”a ilişkin doğru analizler yapılabilir miyiz? Sistem içerisinde siyasal partilerin gücü ve toplumun güçsüzlüğü arasındaki uçurumu görmezlikten gelerek, sivil toplumu demokrasinin kurtarıcısı ilan eden erken önermelere kapılmamak gerekiyor.

Sivil toplumun Türkiye'deki en önemli engeli, demokrasinin kurumsal bir gelenek oluşturamamış olması, dolayısı ile demokratik bir kültürün olmayışıdır. Bu kültürün demokratik kurumlar aracılığı ile edinileceği beklentisinin yarattığı hayal kırıklığı ve siyasal partilere karşı güvensizlik sorunu, sivil toplumla ilgili beklentileri beslemektedir.

Siyasal partiler ve onların temsil ettikleri devletin işleyişiyle ilgili sorunlardan bunalan kitleler, demokrasinin algılanış biçimini sorgulamaktan çok, kurumları (hele devletçi gelenekten gelen Türkiye gibi her şeyi devletten bekleme alışkanlığının yaygın

olduğu toplumlarda) ama özellikle devleti sorgularken, onun karşısında güçlü olacağı vaadiyle karşısına konulan seçeneği kuşkusuz yüceltecektir. Sivil toplum, siyasal partilerin açıkta bıraktıkları alanı, toplumla devlet arasındaki kopukluğu gidermenin bir yolu olarak ortaya çıkıyor.

Sivil toplumun oluşumunun gerekliklerinden birisi çoğulculuktur. Türk demokrasi deneyiminin en oturmuş parçası gibi görünen çoğulculuk, farklı görüş ve düşüncelerin ifade edilebildikleri ortamlar ve kurumları gerektirir. Siyasal partilerin sayılarına bakınca böyle bir ortamın varlığı yanılığısına düşülebilir. Sayısal çokluk kurumsal işlerliklerin farklılığı ve alternatif projelerin üretildiği anlamına gelmiyor oysa. Birbirine benzerlerin kalabalığından ibaret bir çoğulcu anlayış içerisinde tekilci, hiyerarşik ve baskıcı dikey bir kurumsal gelenek yaratılmış. Çoğulculuğu öğrenmeden çokluktan şikayet eder hale gelinmesini bu kalabalıkla açıklamak olası. Bu tekilcilik ve baskıcılığın, yatay ilişkileri üretmesi beklenen sivil toplum kuruluşlarında farklılaştırılacağını savunmak, yıllardır aynı başkanla yönetilen sivil toplumları açıklamaz bırakacaktır.

Türkiye için en önemli yanlış belki de sivil topluma olduğundan fazla önem veriyor olmak. Tıpkı belli süreçlerin öne çıkardığı diğer kurumlar gibi, sivil toplumun işlevi de zaman içerisinde farklılaşacaktır. Nitekim Türkiye’de bu süreç başlatılmıştır. Sivil topluma yüklenen anlam ile onun toplumsal yaşamda gördüğü işlev birebir örtüşmemektedir. Demokratikleşmenin itici gücü olması beklenirken, siyasete atlama taşı olarak, ya da toplumda güç ve prestij edinme gibi bireysel amaçlar doğrultusunda kullanılmaktadır. Yine, sivil toplumlar aracılığı ile yürütülen siyaset veya sivil toplum siyaseti görünür biçimde sivil toplumun gelişiminin önünde engeldir.

Devletin gücünü pekiştirici işleviyle öne çıkan sivil toplumun, yurttaşların haklarını aradıkları bir alan oluşturabilmesi için her şeyden önce seyirci bireyi, gönüllü katılımcıya dönüştürecek toplumsal ve ekonomik dönüşüm gerekiyor. Devletin koruyucu kanatları altında palazlanan sivil toplumun denetim işlevini yerine getiremeyeceği açıktır.

Batı toplumlarının tarihsel koşullarının ürünü olan kurumları benimsemek konusunda zorlanmayan Türkiye’nin, bu kurumların işletilişlerinde zorlanıyor olması az gelişmişlik döngüsü aşılamadığı sürece sürececektir. Yoksullaştırıcı ve bağımlılaştırıcı etkilerin giderek arttığı günümüz koşullarında zorlamayla oluşturulan sivil toplumun demokrasiye katkı koymasını beklerken, tam tersi etkiyle karşılaşmak sürpriz olmamalı. Oluşması istenen sivil toplum, yurttaşların kendiliğinden haklarına sahip çıktıkları bir alan değil. Çünkü aktif katılım, gönüllülük belli bir sosyo-ekonomik düzey ve demokratikleşmede olgunluk düzeyi gerektiriyor. Pasif, edilgen yurttaşın, aynı zamanda giderek yoksullaşırken, demokrasi talepleriyle, sorunlu yönetimler, sorumsuz siyasetçilerin karşısına denetleyici olarak çıkmasını beklediğimiz farkında mıyız?

Sivil Toplumla İlgili Sorular

Wallerstein, dünya sisteminin 21. yüzyılla yeni ve belirsiz bir sürece girdiğini belirtirken, bu sürecin tetikleyicilerinden birisi olarak demokratikleşmeyi işaret ederek,- iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin etkisini ihmal etmeden- bu sürecin toplumsal talepleri yükselttiğinden söz etmektedir.^{xi} Artan toplumsal taleplerin iletilebileceği yasal alan olarak “sivil toplum”un giderek daha fazla vurgulanır olması, sürece destek anlamına daha yakın durmaktadır. Toplumdaki beklentileri uzlaştıran değil, tam tersine yeni çatışma alanları yaratma, devlete yabancılaştırma, devleti farklılaştırma anlamında bir sivil toplum oluşturulması kuşkularını öncülleyen bir talep artışı?!... Nitekim Türkiye’de giderek belirginleşen bir şekilde etnik ve dinsel

talepleri uzlaştırmak yerine, keskinleştiren bir sivil hareket oluşturuluyor. Etnik milliyetçiliğin ve siyasal İslam'ın yükseltilmesini bu çerçevede değerlendirmek yanlış olmaz.

Dini siyasetten ayırmanın savaşımını sürdürecektir yerde, dini konuları siyasetin temel sorunlarından birisi haline dönüştürerek özgürlük mimarlığına soyunuluyor. Özgürlük alanlarını din buyruklarıyla belirleyerek, kadının bedeni üzerinden^{xii} özgürlük anlayışını yeniden üretmek toplumsal talebe dönüştürme gayretlerine girişiliyor. Ve sivil toplumdan demokratikleşmeden söz ediliyor?!... Özgür bireyleri olmayan, hem kamusal, hem de özel alanların sınırlarının din kurallarına göre belirlendiği demokratik bir ülke?!... Tüm bu paradoksları görmezlikten gelerek ortak doğru üretilebilir mi?...

Demokrasiyi amaç edinmiş her toplumda farklı sivil toplumlar ve her toplumun kendine özgü sivil toplumu var. Türkiye'de cemaatleri de sivil toplum kuruluşu kabul eden eğilim var. Ve bu cemaat geleneğinden hareketle sivil toplum geçmişinden söz edenler. Bireyin özgür iradesini yalıtın kurumlarla, bireyin özgür iradesini öne çıkaran kurumlar arasındaki farkı bile göremiyorsak, sivil toplum konusunda yol almak hiç kolay olmayacak.

Sivil toplumun oluşturulması ile ilgili AB'nin çabaları dikkate değer. Türkiye'yi kendi içerisine almak konusunda bin dereden su getiren AB'nin, sivil toplum için para musluklarını açık tutması ve sivil toplum kuruluşlarını adeta proje yarışına özendirilmesi, eğitim programlarını desteklemesi^{xiii}, özellikle bunu yerelleşmeyi özendirici vurgularla yapması, sorularla işaretlenmeyi hak ediyor.

AB'nin sivil topluma yaklaşımı ayrı bir çalışmanın başlığını hak edecek kadar önemli. Burada sivil toplumları kafa karışıklığına itecek bir paradoksa işaret etmek gerekiyor. Sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini özgürce yürütebilmeleri için mali kaynak sorunlarını çözümlenmiş olmalı. Ancak en çok yakınılan konu da bu kuruluşların kendi mali kaynaklarını yaratamıyor olmasıdır. Tam bu noktada devletten yardım alıp almama konusu açıklığa kavuşmuş değilken (yandaş olanlar kadar, karşı çıkanlar da vardır ve çeşitli formüller üretilmeye çalışılmaktadır. Çünkü hem devletten yardım almak, hem de onu denetlemeye soyunmak gibi bir çelişkinin ötesinde destekçisi olmak durumu ortaya çıkmaktadır), AB fonlarından yardım alma konusu^{xiv} gündemde daha fazla yer edinmeye başlamıştır. Devletten yardım almayı sivil toplum için tehdit olarak görenlerin dış yardımı tehdit olarak görmeyişi, gerçekten bir tehdit olmadığı anlamına mı geliyor?. İçten dışa yön değiştirmiş olsa da ortada bir bağımlılık olgusu duruyor. Evet sivil toplumun önünde mali kaynak bulmak önemli bir sorun. Sivil toplum, kendi otonomisini yitirmeden hareket edebilmek için öz kaynak yaratabilmeli. Her geçen gün kuşatmaların arttığı ilişkiler ağı ve yoksulluğun neredeyse bir yazgıya dönüştürüldüğü süreçte, yanıtı en zor soru "nasıl?" olsa gerek.

Farklı beklentilerdeki herkesin yığılmaya, sığılmaya çalıştığı bir toplama alanına dönen "sivil toplum"un kendisi de, kendisinin ne olduğunu anlamaya muhtaç. Tek belirgin olan işlevlerinin her ülkenin kendi koşulları içerisinde belirleniyor oluşu. Ve giderek popülerlik kazanması.

Sorulacak sorular çok, verilecek yanıtlar yetersiz ve tartışmalı. Ulusaldan uluslararasına doğru bir yolculuk gün gibi ortada. Aşınan, aşındırılan kavramlar arasında ulus-devlet de var. Ve küresel güçler için yerel ağlar kurmanın önünde ulus-devlet önemli bir engel. Sivil toplum merkezi devleti aşındırmak için etkili bir araç. Madalyonun bir yüzünün özeti karamsar bakışla pek iç açıcı değil. Ve sivil topluma kuşkucu yaklaşımı haklı kılıyor. Diğer yüzünün özeti, kısaca demokratikleşme, ya da

demokratikleştirme. Sivil toplumla ilgili tüm çabaları bu anlamla açıkladığımızda, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik düşünün, AB'den çıkan çatlak seslere karşın bir gün gerçekleşeceği ve "sivil toplum" konusunun bu mutlu sona ulaşmak adına öncüllendiği iyimser bir yaklaşım. Kimi bir yüzünden, kimi diğer yüzünden bakıyor. Okumalarımız da hangi yönden baktığımızı göre değişiyor.

Sivil toplum üzerine çalışan ve sivil toplum kuruluşlarında çalışanların tanım, kavram çabalarını aşarak, ülkenin geleceğine yönelik toplumsal taleplerin güçlü bir sesle duyurulabileceği ortak bir platform oluşturması ilk hamlede demokratikleşme adına en önemli kazanım olacak. Birileri tarafından demokratikleştirilme konusunda, Irak'a getirilen demokrasi(!) bakarak, herkesin "Tanrı Korusun!.." demesi gerekiyor. Sivil toplumla demokratikleşeceğiz derken, ayrışıp, çatışıyor olmamak adına, günümüzün demokratikleştirme hareketlerini yakından izlemekte yarar var.

DİPNOTLAR

i Türkiye'de 90'lı yılların demokrasi tartışmaları "değişim" kavramına atıfla ele alınırken, kültür ve kimlikle ilgili sorgulamalar da bugünkü kadar olmasa da değişim sürecinin başlıkları arasında yer almaya başlamıştı (Bkz. "*Değişimin Esasları ve Üçüncü Binyıla Bakış*" Sosyo-Politik Yaklaşım, Akademik Politika ve Sosyal Tahlil Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 2, Nisan/Mayıs 1993, Ankara.

ii Tanım çabamızla ilgili bkz. Tülay Özüerman, "*Sivil Toplum Örgütlerinin Demokratik İşleyişteki Yeri ve Önemi –Türkiye İçin Açılımlar-*", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Cilt: XXI, Sayı: 201, Temmuz 1997. Sivil toplum nedir? Ne değildir? sorusunun yanıtı ve sivil toplumun demokratik işlevleri için bkz. Larry Diamond, "*Retinking Civil Society, Toward Democratic Consolidation*", Journal of Democracy, Vol.5, No.3, July 1994. s. 6-11.

iii Bkz. John Keane(Der.), *Sivil Toplum ve Devlet -Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar-*, Yedıkta Yayınları, Mayıs 2004, Ankara.

iv Türkiye'nin demokratikleşme çabalarını bütüncül bir evre olarak almak yanlış olacaktır. Belirgin bir şekilde on yıllık evrelerle başlıkları başkalaştırılan bir süreç söz konusudur. Çabaların başlatıldığı 1940'lı yıllardan itibaren bu çizgiyi izlemek başka bir çalışmanın konu başlığı olabilir. Çalışmada etki unsuru olarak sivil toplumun benimsenme sürecinde hem akademik, hem örgütsel anlamda katkı koyan 1990 sonrasına ağırlık verildiğinden, akademik çalışmaların dönüşümü de bu yıllar itibariyle ele alınmıştır. Türkiye'de yaşanan siyasal değişimler ve ortaya atılan konu başlıkları bilimsel platformda da yankılarını bulmakta. Kamusal alan tartışmalarının AKP'nin iktidarı döneminde özellikle "türban" özgürlüğü çerçevesinde tartışılması, sivil toplumun bu anlamda sorgulandığı çalışmaların çoğalmasında katkısı olmuştur. Bkz. "*Kamusal Alan ve Sivil Toplum*", Sivil Toplum -Düşünce ve Araştırma Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 2, Nisan-Mayıs-Haziran, 2003. AB-Türkiye ilişkilerinin süruncemesinde "sivil toplum" önemli bir başlıktır, yine benzer şekilde küreselleşme ölçeğinden "sivil toplum" araştırmaları çoğalmaktadır.

vi Şerif Mardin'in (17-18 Kasım 2000) İslami İlimler Araştırma Vakfı'nda "Modernleşme, İslam Dünyası ve Türkiye" konulu sempozyumda yaptığı konuşmadan, bkz. Milliyet Gazetesi, 24 Kasım 2000.

vii Bkz. Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset -Makaleler 1-*, İletişim Yayınları,1990, İstanbul, s. 122.

viii Sivil toplum kuruluşlarının küresel güçlerin demokrasi projesindeki rolü için bkz. Mustafa Yıldırım, *Sivil Örumceğin Ağında*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları:242, 5. Basım, Şubat 2005, İstanbul. Yıldırım'ın "18 adımda demokrasi" başlığıyla ele aldığı günümüz demokrasi anlayışını ortaya koyduğu eserinde (s.40-43) piyasa karıştırıcı diye nitelendirdiği Soros'a ilişkin pek çok atıf var. Soros, kitabında ; açık toplumun özgül koşullarına nasıl sahip olabiliriz? sorusunun yanıtını; "Düzenli, serbest ve adil seçimler; özgür ve çoğulcu medya; bağımsız yargının koruduğu bir hukuk düzeni; azınlık haklarının anayasal güvence altında olması; mülkiyet haklarını gözeten, dezavantajlı kesimlere sosyal güvenlik şemsiyesi ve fırsatlar sağlayan bir piyasa ekonomisi; çatışmaların barışçıl çözüme kavuşturulması konusunda kararlılık; yolsuzlukları engellemeye yönelik işleyen bir yasal düzen" olarak betimliyor. Bkz. George Soros, *Açık Toplum: Küresel Kapitalizmde Reform*, Çev. Doğan Selçuk Öztürk, 1994. Soros'un demokrasi adına kulağa son derece hoş gelen söylemlerle ortaya koyduğu bu maddeleri, Yıldırım'ın 18 maddesinin süzgecinden geçirerek okuyunca söylemler hiç hoş gelmeyecektir.

ix Gordon White, "Civil Society, Democratization and Development (I): Clearing the Analytical Ground", *Demokratization*, Vol.1, No.3, Autumn 1994, s. 376.

x Touraine, "...pek çok toplumbilimcinin haklı olarak ısrarla üzerinde durduğu "sorunların küreselleştirilmesi"nin - ki bu kavrama anlamını veren de onların bu ısrarlı tutumudur- karşılığıdır... Hepimiz aynı dünyaya aitiz ama o dünya kırılmış, parçalanmış bir dünya... Yeniden modernlikten söz edebilmek için, parçaların yapılandırılması için bir ilke bulmak gerekir" derken, esasen o ısrarcılar arasında dolaylı yer almış oluyor. Bkz. Alain Touraine, *Modernliğin Eleştirisi*, Çev. Hülya Tufan, Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı,Mart 2002, İstanbul, s.242.

xi Alain Touraine, "Yirminci Yüzyılın Sosyal Dönüşümleri", Çev. Oya Yalçın, İktisat Dergisi, Sayı: 399, Mart 2000, s.8.

xii Bkz. Immanuel Wallerstein, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, Ekim 2000.

xiii Pateman, "Kadınlar ve erkekler özgür ve tamamen demokratik (ya da "sivilleşmiş") bir toplumun üyesi olacaklarsa son derece geniş çaplı bir teorik ve toplumsal dönüşüm gereklidir. Sivil toplumun anlamı.....kadınların ve temsil ettiğimiz her şeyin dışlanmasıyla inşa edilmişti.....Politik teori ve pratiğin en karmaşık ve derin sorunu, insan türünün iki cinsinin, kadın ve erkek kişiliklerinin nasıl tamamen politik hayata sokulabileceğidir. Bugünkü ataerkil tahakküm, karşıtlık ve ikilik, nasıl gelecekteki özerk, demokratik farklılaşmaya dönüşebilecektir?" (Bkz. Carole Pateman, "Kardeşler Arası Toplumsal Sözleşme", John Keane (Der.) *Sivil Toplum ve Devlet*, a.g.e, s. 146.)

sorusunu yöneltirken, kadının hem toplumsal hem de siyasal yaşamda erkeğin gerisinde bırakılan konumunu sorguluyor. Türkiye hala bu ayrımcılığı aşmak yerine, pekiştirmeyi savunan türbanla kadını özgürleştirmeyi tartışıyor. Kamusal alan ve sivil toplum kavramları bu tartışmalar çevresinde gündeme getirilirken, kadınların eşitlikçi taleplerinin geriletilmesi, dolayısıyla kadın hareketinin gerilemesi söz konusu.

xiii Sivil Toplum Kuruluşlarına dağıtılan kılavuz niteliğindeki kitapta şu sözlere gerek duyulması süreçle ilgili kuşkulardan kaynaklanmıyorsa nedir? “Bu yayının içeriğinden yalnızca STGP STK Destek Ekibi sorumluluğu altında olup, hiçbir şekilde Avrupa Birliği’nin görüşlerini yansıtıyor olarak algılanmamalıdır.”Bu ifadeyi kılavuz kitap yerine, süreci sorgulamak adına yararlı bulmak gerek. Yine aynı sayfada , Sivil Toplum Geliştirme Programı, Yerel Sivil Girişimler Projesi (Avrupa Komisyonu tarafından desteklenmektedir) ifadesi yer almaktadır. Bkz. Nafiz Güder (Edit.), *Sivil Toplumcunun El Kitabı*, Kasım 2004, Ankara, s.2.

xiv Avrupa Birliği Türkiye Komisyonu adına İstanbul’da yapılan sempozyumda söz alan Niall Leonard, “STK’ların ülke dışı fonlardan kaynak almasına AB’nin yaklaşımı “neden olmasın” şeklindedir. Temel olarak, dış kaynaklı mali destek toplum için bir tehdit unsuru değildir” demektedir. Bkz. *Avrupa Birliği, Devlet ve STK’lar*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Mayıs 2001, İstanbul, s.42.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ YÖNETSEL BAŞARISINDA HALKLA İLİŞKİLER- MEDYA ETKİLEŞİMİNİN ROLÜ

Öğr. Gör. Tümay CİĞERDELEN
Kocaeli Üniv. İletişim Fak.

ÖZET

Sivil toplum kuruluşları küresel eşitliğin sağlanabilmesi için önemli roller üstlenebilecek kuruluşlardır. Sivil toplum kuruluşlarının bu rolleri üstlenebilmesi için, kendilerini tanıtmaları ve doğru ifade edebilmeleri, amaçlarına uygun projeler üreterek bu projeleri hayata geçirebilmeleri, kamuoyunun dikkatini çekebilmeleri, günden yaratabilmeleri, hem yerel hem de uluslar arası medya ile sağlıklı bir iletişim içinde olmaları gerekmektedir. Bütün bu çalışmaların planlı, tutarlı, sürekli olması sivil toplum kuruluşlarının yönetsel başarısında etkilidir. Sivil toplum kuruluşlarının küresel eşitlik ve diğer konularda yukarıda belirtilen şekilde çalışabilmeleri, etkin olabilmeleri için planlı halkla ilişkiler çalışmalarına ve medya ile olumlu etkileşimlere ihtiyaçları vardır. Medya sivil toplum kuruluşlarını tanıtmaya, verilmek istenen mesajları veya yapılan çalışmaları kamuoyuna anlatmaya, sivil toplum kuruluşlarının kendisini ifade edebilmesi için önemli ve etkili kullanılması gereken bir iletişim aracıdır. Sivil toplum kuruluşlarının hem kendi içinde yani gönüllüler arasında hem de hedef kitlelerine yönelik olarak iletişim kanallarının açık, tutarlı, sürekli olması ayrıca hem gönüllülerini örgütleyebilecek hem de topluma fayda sağlayacak halkla ilişkiler çalışmaları yapmaları gerekmektedir. Bu bildiri de sivil toplum kuruluşlarının yönetsel başarısında halkla ilişkiler çalışmalarının ve medya etkileşiminin önemi ve etkin kullanıldığında sivil toplum kuruluşlarına katkısı anlatılacaktır.

HALKLA İLİŞKİLER VE MEDYA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI İÇİN NEDEN ÖNEMLİDİR?

Küreselleşme günümüz dünyasında kabul edilmiş bir olgu. Beğensek de, beğenmesek de, olumlu yanları olduğu kadar olumsuz yanları da olan küreselleşmede sivil toplum kuruluşları (STK)'nın varlığı ve etkinliği de kabul edilir bir gerçek. Önümüzdeki yıllar içinde bu etkinliğin daha fazla olacağı görülmekte. Çünkü dünyamızın gidişatı yapılan açıklamalara göre ekonomik, çevre, sosyal sorunlar ve güvenlik açısından gelecek nesiller için yaşanabilecek bir ortam olarak görünmemektedir. Worldwatch Enstitüsü'nün hazırladığı Dünya 2005 raporu gelecek için oldukça karanlık bir tablo çizmektedir.

Tüm dünyada olumsuzluklara karşı kurulan STK' lar ise devlete, hükümete, bazı çıkar gruplarına, bazı şirketlere, küresel ekonomiye ve sayılabileceğimiz pek olumsuzluğa rağmen, dünya için, küresel vatandaşlık için, küresel eşitlik için, toplumsal sorumluluk için, dünyanın bizden sonraki nesillere yaşanabilir bir ortam olarak kalması için daha çok çalışmak, daha verimli olmak, daha bilinçli adımlar atmak zorundadırlar.

A.B.D. ve Avrupa ülkelerindeki STK'lara baktığımızda ülkemizdeki STK' lara oranla bazı konularda erken yola çıkmanın avantajlarını kullanarak kurumsallaşma, proje üretme, gönüllülük yönetimi, halkla ilişkiler ve medya çalışmaları gibi önemli bazı sorunlarını çözdüklerini görüyoruz. Halkla İlişkiler A.B.D. kökenli bir meslek

olduğu için bu konuların özellikle A.B.D.'de gelişmiş olmasına şaşmamak gerektiğini düşünüyörüz.

Küreselleşmenin olumlu etkilerinden biri olarak da uluslararası STK'lar ile ülkemizdeki STK'ların çeşitli çalışmalarda paslaştıklarını, ortak çalışmalar yaptıklarını ve uluslararası fonların ülkemizdeki STK'lara geçmişe oranla daha fazla katkıda bulunduğunu görüyoruz. Fakat biliyoruz ki ülkemizdeki STK'lar konusunda çeşitli belirsizlik (örneğin;hangi örgüt STK, hangisi değil) olması, bazı STK'ların yönetim, kurumsallaşamama, mali problemler, insan kaynakları, kendilerini anlatamama, planlı bir iletişim, halkla ilişkiler stratejilerinin olmaması, medya ile gereken iletişimi kurama gibi sıkıntılarının bulunması, STK'ların kendi aralarında yeterli iletişimi kuramamaları, pek çok yönden STK'ları hem tek tek, hem de genelde (toplum nezdindeki algılamadan ötürü) olumsuz olarak etkilemektedir.

Çünkü bir STK hakkındaki olumsuz düşünce ya da çeşitli şekillerdeki olumsuz yansıma diğerleri hakkında da şüphe uyandırmaktadır. Bu olumsuz düşünceler hem yurt içi hem de yurt dışı etkili olmaktadır. Bu ise STK'larda yukarıda saydığımız sorunların daha da büyümesine sebep olmakta, bazen STK'lar maddi ve manevi destek -örneğin çalışmalarına uygun gönüllü bulamamakta- bazen de uluslararası bir proje için yeterli görülmeyerek istediği çalışmaları yapamamakta ve etkin olamamakta, kuruluş amacını gerçekleştirmede zorlanmaktadır.

STK'ların bir tanımını yapmamız gerekirse AB anlayışına göre STK; örgütlenmiş yurttaşların yaşadıkları ülkenin toplumsal ve ekonomik kalkınmasına, sivil toplum düzenine doğrudan katkıda bulunarak katılımcı demokrasinin oluşturulması ve sürdürülmesi açısından (kimi zaman devlet ve hükümetten de fazla) yaşamsal bir rol üstlenen kurumdur.

STK'ların özelliği toplum yararına çalışmak, toplumda ihmal edilmiş bazı önemli konuların üzerine giderek hükümetin, kamuoyunun dikkatini çekmek, taraftar toplamak ve etkin stratejilerle toplumdaki bu yararın ilgililerce iyileştirilmesine çalışmaktır. Elbette bunları yapmak için STK'nın, kuruluş amacının, hedeflerinin yani misyon ve vizyonun olması, ilgilendiği konular açısından 3, 5, 10 yıllık planlar yapmış, yönetim şeklini belirlemiş, insan kaynakları -ağırlıklı olarak gönüllüleri-etkin çalışan, kurumsallaşmış kurumlar olması gerekmektedir.

Yukarıda belirttiğimiz ideal STK'nın gelecekte ülkemizde çoğalacağını umuyoruz. Bugün bu kadar sistematik olmasa da özveri ile, iyi niyet ile, yoktan var etmeye çalışarak, bilmediğini öğrenerek, didinerek pek çok STK'mızın ve gönüllülerinin iyi çalışmalar yaptığını ülkeye katma değer sağladığını da biliyoruz.

İyi niyetle kurulmuş, özveriyle çalışmış, yeri geldiğinde iğneyle kuyu kazmış, bilemedikleri konularda elyordamı ve önsözleriyle başarılı olmuş bazı STK'lar bugün adı bilinen kuruluşlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat biliyoruz ki tüm iyi niyet ve çalışmalara rağmen düşüş devrini yaşayan, yada bazı sıkıntılar içinde olan STK'lar da var.

STK'lar içinde profesyonelleri de barındıran, ağırlıklı olarak gönüllülerinin maddi-manevi desteği ile ayakta duran kuruluşlardır. Fakat yönetim kurulları ve sorumlu yöneticileri vardır. Başarı ya da başarısızlıktan yönetim sorumlu tutulmaktadır. Fakat yöneticinin de başarısını etkileyen kurum içi ve dışı, kişisel ve psikolojik faktörler vardır.

Halkla İlişkiler ve medya çalışmaları kurum içi ve dışı başarı faktörlerinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla STK yöneticisinin ve STK'nın başarısını etkileyen önemli

faktörler arasındadır. Diğer faktörlere sınırlı sayfa sayısı ve konumuz odaklı bulunmadığı için detaylı girilmemiştir.

HALKLA İLİŞKİLER VE MEDYA STK'LARIN YÖNETSEL BAŞARISINI NASIL ETKİLEMEKTEDİR?

Toplum yararına çalışan bir STK olarak amacınıza uygun etkili çalışmalar yapıyorsunuz diyelim. Bunu başkalarının da duymasında fayda vardır veya sizin açınızdan duymaları gerekiyordur. Duymuyorlarsa veya eksik, yanlış duyuyorlarsa, sizin istediğinizin dışında, ya da olması gerekenin dışında bir algılama varsa, bu sizin hatanız mıdır, yoksa onların suçu mudur? Üstelik STK'ların açık, şeffaf olmaları ve kamuoyunu bilgilendirmeleri gerekiyorsa bu anlamda yanlış anlamalardan dolayı küçük bir yara, kangren olabilir, STK'yı zirveden aşağı düşürebilir. Nitekim iş ve siyaset dünyasında bile bu örnekleri görmek mümkündür.

Ortada iletişim ile ilgili bir sorun varsa hata veya suçlu aramadan, sorunu ve kaynağını tespit etmek, sorunu ortadan kaldıracak planları, stratejileri üretmek gerekmektedir. Çünkü biliyoruz ki iletişimde bir aksama varsa bu mesajı gönderenden de mesajı alması gereken kişiden de kaynaklanabilir. Ama yine biliyoruz ki, her iki tarafta kendi algılama veya diğer hatalarını kabul etmeyebilir. Günlük yoğunluk içinde çok fazla önem verilmeyen iletişim problemleri zaman içinde "iletişim sorunları yumağı" olarak yönetimin karşısına çıkabilir. İşte, halkla ilişkiler kurumu dışarıya tanıtacak, yaptıklarını anlatacak yanlış algılamaları önlemeye çalışacak, STK'ya uygun gönüllüleri etkilemeye, kuruma çekmeye çalışacak, kurum içinde hem yöneticiye, hem insan kaynaklarına hem de diğer birimlere yardımcı bir rol üstlenecektir.

Gönüllü için emek vereceği STK önemlidir. Gönüllüler dünyaya, ülkesine, topluma karşı sorumluluk duyan maddi karşılık beklemeksizin zaman, bilgi ve becerilerini hatta bazen imkanlarını toplum yararına çalışan bir kuruluşta değerlendiren, topluma daha fazla faydalı olmaya çalışan bireylerdir. Bireyler gönüllüsü olacağı STK'yı çeşitli iletişim yöntemleriyle ya bilerek araştırarak tanıyacak, yada zaman içinde STK, gönüllünün aklında çeşitli iletişim araçları kanalıyla pek de fark etmeden, olumlu veya olumsuz bir şekilde yer etmiş (kurum imajı) olacaktır.

HALKLA İLİŞKİLER NEDİR?

Halkla İlişkiler; Kişi veya kuruluşun amaçlarını gerçekleştirmesine yardımcı olan kuruluşun yapısına göre değişkenlik gösteren hedef kitlelerle arasında iletişimi, anlamayı, kabulü ve işbirliğini sağlayıp sürdürmeye yardımcı olan bunları yaparken stratejik iletişim yönetiminden faydalanan bir yönetim fonksiyonudur. Halkla ilişkilerin pek çok tanımı bulunmaktadır. Bu tanımların ortak noktaları, halkla ilişkilerin bir yönetim fonksiyonu olması, kamuoyunu etkilemek üzere yapılması, bir iletişim çabası olduğu ve sürekliliğinin olması, dürüstlükten ve kurumun amaçlarından asla sapılmaması gerektiğidir.

HALKLA İLİŞKİLERİN HANGİ KURUMSAL HEDEFLERE ULAŞILMASINDA YARDIMCI OLUR?

- Hedef kitlelere kurum ve kuruluşun ne ürettiği, misyon ve vizyonu, topluma vermek istedikleri, vb. anlatılması, Toplum nazarında olumlu bir izlenim edinilmesi,
- Kurum içinde uyumlu, işbirliği içinde, verimli bir ortamın sağlıklı iç iletişimin sağlanması,
- Kurum kültürünün oluşturulması

- Kurumsal itibar artırılması,
- Olası krizlere karşı hazırlıklı olunması bu arada olumsuz olaylar yada krizler varsa, fazla yara bere almadan uygun iletişim stratejileriyle bunları aşmaya çalışması,
- Medya ve hükümet ile, iyi ve etkili bir iletişim kurulması

Bazılarını sayabildiğimiz bu hedefler, her kurum yöneticisinin ve STK'larında ulaşmak istediği hedeflerdir.

HALKLA İLİŞKİLER ARAÇLARI NELERDİR?

Halkla ilişkiler çalışmaları yapılırken çeşitli iletişim araçları kullanılır. Bunlar, basılı (gazete, dergi, afiş, bülten, broşür, katalog, kitapçık vb.) sözlü (konferans, seminer, radyo vb.), görsel-işitsel (Televizyon, video, telekonferans vb), elektronik ortam, (internet) fuar ve sergiler vb. araçlardır. Yapılacak etkinliğe göre bu araçları çoğaltmak, ya da yeni bir araç bulmak mümkündür.

Unutmamalıdır ki halkla ilişkiler çalışmalarında her etkinlik için ayrı bir araç kullanmanız gerekebilir ya da aynı konu için yıllarca aynı iletişim aracını kullanmanızda sakınca olmayabilir. Yani konu, mesaj, iletim süresi, iletilecek kişi sayısı, statüsüne bağlı olarak iletişim araçlarımız değişebilir. Halkla ilişkilerde şablon uygulamalar yoktur. Her etkinlikte hedef kitle, kişi sayısı, etkinliğin yeri, saati, günü, konunun ulusal ya da uluslar arası boyutlu oluşu, güncelliği, etkinliğin maliyeti, STK yönetiminden kimlerin katılacağı, hem etkinliğe katılanlar, hem de medya iletişiminiz hatta, basın bülteni yazım şekli ve dili farklı olabilir.

Bu demek değildir ki halkla ilişkilerde plan ve program yoktur. Tam aksi halkla ilişkiler çalışmaları kuruluşun vizyon ve misyonuna uygun olarak yıllık planlar olarak hazırlanır ve uygulamaya konulur. Ancak iyi ve etkin bir planlama ile kurum, halkla ilişkiler çalışmalarında başarı elde edilebilir.

Bu çalışmada halkla ilişkilerin uygulama çalışmaları üzerinde çok detaylı durulmamıştır, hem sayfa sayısı sınırlı hem de halkla ilişkilerin medya ile etkileşimi incelendiğinden dolayı daha çok halkla ilişkiler- medya konusu üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

HALKLA İLİŞKİLER ÇALIŞMALARINDA HEDEF KİTLE KİMLERDİR?

Halkla ilişkiler çalışmalarında hedef kitle kurumun ulaşmak, etkilemek, dikkatini çekmek istediği kurum ya da gruplardır.

Halkla ilişkiler çalışmalarını kurum içi ve dışı diye ayırmak ve hedef kitleleri ayrı ayrı belirlemede fayda vardır.

STK'LARIN HEDEF KİTLELERİ

İç hedef Kitle: Profesyoneller, Gönüllüler, Uzmanlar, Danışmanlar

Dış hedef kitle: Ulaşmak istediği birey ve gruplar, Sponsor olabilecek birey, kurum ve kuruluşlar, hükümet, siyasi kişiler, yerel yöneticiler, hayırseverler, diğer ulusal ve uluslar arası STK'lar, potansiyel gönüllüler potansiyel üyeler, Ulusal ve yerel medya Bu hedef kitleler yapılacak çalışmaların niteliğine artabilir.

KURUM İÇİ VE DIŞI HALKLA İLİŞKİLER ÇALIŞMALARI

Kurum içi halkla ilişkiler çalışmaları:

Kurum içindeki çalışanlara yönelik etkinliklerdir. Kurumun amaçlarına yönelik olarak ihtiyaçlar doğrultusunda hazırlanmış plan çerçevesinde yapılan çalışmalardır.

Hedef kitle gönüllüler ise eğer gönüllülerin STK' dan memnuniyetinin ölçülmesi, beklentilerinin belirlenmesi, toplantılar, geziler, yemekler, geceler, kutlamalar

düzenlenmesi bunları yaparken halkla ilişkiler araçları olarak, telefon , sözlü iletişim, anket, soru formları, haberleşme panoları, internet, vb. nden gerekenlerden faydalanmak gerekmektedir.

Kurum dışı halkla ilişkiler çalışmaları:

Öncelikle hedef kitlenin belirlenmesi; hükümet, sponsorlar, kadınlar, çocuklar, medya (Medyada hangi yayınlar veya kanallar) vb. gibi. STK' ların bir genel olarak etki etmek, seslerini duyurmak istedikleri hedef kitleleri olabilir, bir de bazı etkinlik ya da çalışmalara yönelik olarak belli bir grup hedef kitleleri olabilir. Örneğin STK sağlık konusuyla ilgili bir projede doktorlardan destek almak istiyorsa onların ilgilendikleri iletişim kanallarıyla bağlantıya geçip, uygun şekilde ulaşmalıdır. Bu uygun şekil, medya, fuar, sergi, bülten, kitap, çeşitli yayınlar şeklinde olabilir.

Hedef kitlelere ulaşmak günümüzde teknik bir konudur. “Ben çıkar söylerim herkes beni dinler bu herkes için önemli bir konu, birazda bu konuları dinleyiversinler artık ” diyemeyiz. Konumuz toplumda herkes için önemli bir konu olabilir ama herkesin öncelikleri farklıdır, herkes bizi bizim konuştuğumuz anda duyuyor olmak zorunda değildir. Biz hedef kitemizin nerede ne zaman bizi dinlemeye uygun olduğunu düşünerek, söylemek istediklerimizi söylemek zorundayız. Toplumun bu kadar çok mesaj ve bilgi bombardımanı altında olduğu bir dönemde, biz kendimizi dinlettirmenin yolunu bulmak zorundayız. Halkla ilişkiler çalışmaları mesajımızı doğru iletmede önemli faktörlerden biridir.

Doğru zamanda, doğru kişi veya kişilere, doğru yerde, doğru yöntemle doğru iletişim kanallarıyla doğru mesaj ile seslenebildiğimiz zaman mesajımız açık ve anlaşılır olacaktır. Fakat bütün bu doğruları bir araya getirmek veya bir araya geldiği zamanı bulmak uzmanlık işidir. Yukarıdaki özellik de iletişimin en hassas noktasıdır.

Görüldüğü gibi halkla ilişkiler çalışmalarında yapılacak çok iş vardır ve bu işler yönetimle iyi bir diyalog içinde yapılabilecek işlerdir. Burada bir önemli nokta da halkla ilişkiler çalışmasını yapacak kişinin bu konudaki bilgisi ve yetkinliğidir. Genellikle biraz çevresi olan ağzı laf yapan girişken kişiler bu görevlere talip olmakta ve halkla ilişkiler çalışmalarını hafife almakta, halkla ilişkileri sadece karşısındaki kişilerle konuşmak olarak algılamaktadırlar. Kaldı ki bu kadar basite indirgense bile mesajın anlaşılır olması için “ Ne söylendiği kadar, nasıl söylendiği de önemlidir”

Halkla ilişkiler kurumların görünen yüzüdür. Halkla ilişkiler çalışmalarının önemli bir kısmını medya çalışmaları almaktadır. medya STK'lar için üzerinde çalışılması gereken önemli bir konudur. STK'ların en çok şikayet ettikleri konunun başında medyanın kendilerine ilgi göstermemesi gelmektedir.

Bugün hangi kuruluş ya da kişi için olursa olsun kontrollü ya da kontrolsüz, medyada yer almış olmak önemlidir. Yapılan bir etkinliklerin basında yer alması ve sık sık kurum yöneticilerine basın tarafından danışılması ve röportajlar çıkması, kurum için başarı olarak nitelendirilir. Kurumla ilgili haberler olumlu çıktığı zaman sorun yoktur. Bazen de çok iyi düzenlenmiş bir organizasyon sırasında olumsuz gelişen küçük bir olay organizasyonun başarısını gölgeler ve başarısızlık yaftası kuruma vurulmuş olur.

Bir kurumla ilgili medyada belli aralıkla olumlu haberler çıkması kamuoyunda kurumla ilgili olumlu bir algı oluşturmaktadır. Dolayısıyla kurum kamuoyu ve kendi çalışanlarınca başarılı bulunmakta, dolayısıyla yönetim başarılı görülmektedir.

Her kurumda hem iyi hem de kötü algılanabilecek işler, çalışmalar zaman zaman olabilir. Bazı kurumlar kendi amaçlarına uygun faydalı çalışmalar yapmakta ama her nasılsa bu faydalı çalışmalar değil de, zaman zaman hatalar medyada yansımakta ve kamuoyunda olumsuz bir algı, izlenim, ya da imaj oluşmakta, hatta bir de hatalar

birazda abartılıp medyadaki sloganlar yıpratıcı olmaya başlayınca, kurumun kendi içinden gelen tepkiler, iyi niyetli olanlarında fikirlerindeki değişimler başlayınca yönetim iyice sıkıntıya düşmektedir. Günümüzde halkla ilişkiler ve medya yönetimin başarısına etki edecek duruma gelmiştir.

Planlı halkla ilişkiler çalışmaları içindeki sağlıklı medya iletişimi, kurumun çalışmaları hakkında hem medyaya -medya mensubuna- hem de kamuoyuna bilgi vermektedir. Unutmayalım ki STK'larla ilgili haberler, konuyla ilgili ya da ilgisiz tüm medya mensuplarında zaman içinde olumlu veya olumsuz bir algı oluşturabilir. Bu STK' lar içinde diğer kurum ve kuruluşlar için de geçerlidir.

Halkla İlişkiler ve medya iletişimi kar amaçlı şirketler için oldukça önem taşımaktadır ve bugün kar amaçlı şirketler halkla ilişkiler ve medya departmanlarına gereken önemi vermeye başlamışlardır. STK' ların da tıpkı kar amaçlı işletmeler gibi halkla ilişkiler ve medya çalışmalarına önem vermeleri gerekmektedir. Öyleyse STK'ların medya iletişimi nasıl olmalıdır?

HALKLA İLİŞKİLER VE MEDYA ÇALIŞMALARININ BAŞARILI OLMASI İÇİN STK'LAR NE YAPMALI? STK'LARIN MEDYA İLE İLETİŞİMİ NASIL OLMALI?

Aşağıda medya ile sağlıklı bir iletişim kurmak için öncelikle yapılması gerekenler sıralanmaya çalışılmıştır. Her bir maddenin kendi içinde pek çok ayrıntısı vardır ve bilgi ve beceri gerektirmektedir. Bazı maddeler basit gibi görünse de oldukça önem taşımaktadır.

1- Bir kurumda herkes kurumunu, hem içeride hem de dışarıda en iyi şekilde temsil etmek, sağlıklı iletişim kurmak, kurum menfaatlerini gözetmek zorundadır. Halkla ilişkiler uzmanları olarak kurumda herkesin halkla ilişkilerci olduğunu söyleriz. Fakat halkla ilişkiler ve medya çalışmaları dediğimiz zaman bu işin biraz daha teknik, özel bilgi, beceri ve uzmanlık gerektiren bir konu olduğunu düşünürüz. Bu yüzden, STK' larda, halkla İlişkiler ve medya konusunda bu işin gereklerini yerine getirebilecek özellik ve donanıma, iletişim becerisine sahip, mümkünse profesyonel olarak o STK' da görev yapacak bir kişinin olmasında fayda vardır. Bu kurum ve medya açısından sürekliliği, takibi, konuya hakimiyeti sağlayacaktır. Ayrıca bu görevi yapacak kişinin yönetimle rahatlıkla diyalog içine girebilecek, yeri geldiğinde önerilerde bulunabilecek, ya da yönetimin önerilerine farklı alternatifler sunabilecek donanımda olması gerekmektedir. STK yöneticisi veya yöneticilerinin halkla ilişkiler uzmanı olarak STK da görev alması bazı sakıncalar doğurabilir. Çünkü halkla ilişkiler uzmanı kurum ile 3. kişiler arasında bir tampondur, yeri geldiğinde uzlaştırıcıdır, aracıdır, tarfsızdır, objektiftir. STK yöneticisi ile bir röportajın yapılması A medya kuruluşu için ve STK için faydalı olacaktır. A medya kuruluşunun o yöneticiden haberi yoktur. Medya mensubunun haberli olmasını halkla ilişkiler uzmanının sağlaması hem kurum hem de yönetici için daha şık bir davranış olacaktır. Yöneticinin medya mensubuna "bu konuda benimle röportaj yapabilirsiniz" demesi ne kadar şık, gelecek için ne kadar doğru olabilir.

2-STK' ların öncelikle planlı bir halkla ilişkiler çalışmasının olması gerekir. Yani kurumun yaptığı hem kurum içi hem de kurum dışı faaliyetler olmalı, bu faaliyetlerin haber değeri olanları haber bülteni, diğerleri bilgi olarak medyaya iletilmelidir. STK'dan giden her bülten o STK'yı temsil eden bir araçtır. Basın bülteninin yazım şekli, anlatım tarzı, şekil olarak görüntüsü (kurum kimliği-logo'nun renklerin, şekli tutarlılığı, kağıtta hep aynı yerde mi kullanılıyor vb.) bile okuyan kişide ilk anda kurum ve yazar kişiyle ilgili olumlu veya olumsuz bir algı yaratacaktır. Basın

bülteni yazma İletişim fakültelerinde dönemlik ders olarak okutulmaktadır. Bültenin basın mensubuna iletilmesi, takibi, basın bülteni yayınlanmamış ise, neler yapılabileceği yine ayrı bir dersin konusudur.

3- Medya ile etkili iletişim kurmak için medyayı tanımak gerekir. STK'larda medya kuruluşlarının künyelerinin, köşe yazarlarının, ilgili muhabirlerin ismi ve telefonu, e-mail adresi, özellikle ilgilendikleri konuların listesini içeren ve sık sık güncellenen bir bilgi bankasının bulunması gerekir.

4- Her STK' da "STK bilgi dosyası" olması faydalı olacaktır. Ayrıca Medyanın çalışma şartları, zamanı kullanma şekli, ne tür bilgilere ihtiyaç duyacağı önceden düşünülmelidir. Medya mensubu o STK hakkında bilgi sahibi olmayabilir. Biz anlatmaya gönüllü olsak da muhabirin dinleyecek zamanı olmayabilir, ya da dinlese bile bazı bilgileri yanlış anlayarak yanlış aktarabilir. Bu sebepten STK'nın tarihçesi amaçları hedefleri, yöneticileri, bazı rakamsal bilgileri devamlı güncellenen faaliyetleri bir dosyada bulunmalıdır. Muhabir, STK ile ilgili bir bilgi istediğinde "internet sitemizde var oradan bakabilirsiniz" demek de çok sık bir cevap değildir.

5- Güncel olayları takip etmek için her sabah düzenli olarak günlük gazetelerin, haftalık ve aylık dergilerin ve diğer yayınların taranması ve ilgili konularla ilgili arşiv yapılması STK'yı ilgilendiren konularda üst yönetimin dikkatinin çekilmesi gelecek çalışmalar için faydalı olacaktır. Güncel olayları takip etmek STK yönetimi açısından oldukça önemlidir.

Bu konuda STK'nın halkla ilişkiler sorumlusu zaman açısından sıkıntı çekiyorsa, taramanın nasıl olacağı konusunda eğitilen gönüllü grubu bu çalışmayı yapabilir.

6- Medyanın gündemini etkileyen bazı unsurlar bulunmaktadır. Bunlar STK' lar için önemlidir. Bunlardan bazıları, konu teklifçileri, ateşleyici olaylar, halkla ilişkiler faaliyetleri, Kitle iletişim araçları arasındaki etkileşim, gerçek yaşam göstergeleridir. Bunları kısaca anlatmak gerekirse;

Konu teklifçileri: Bir konu hakkında medyanın dikkatini çeken, bir konuya önem veren ilgi gösteren bireyler ya da bir grup insandır. Çünkü onlar olmasa bu konular gündeme gelmeyebilecektir. Halkla ilişkiler faaliyetlerini de konu teklifçiliği sayabiliriz. TEMA Vakfı'nın erozyonla mücadelesi, bu tanıma uymaktadır. Ankara Ticaret Odası Başkanı Sinan Aygün'ün zaman zaman toplumu ilgilendiren ama çoğu kişinin aklına gelmemiş çeşitli konularla medyada gündem yaratmasını örnek verebiliriz.

Ateşleyici olaylar: Ani gelişen beklenmedik olayların gündeme yerleşmeleriyle konu üzerinde çeşitli tartışmaların yapılması. Örneğin 1989'da Exxon Valdez tankerinden petrol dökülmesi ve Alaska'da yaşanan kirliliğin çevre krizi yaratması gibi

Kitle iletişim araçları arasındaki etkileşim: Önemli görülen bir gazete ya da diğer medya araçlarında çıkan bazı haber ya da konuların diğer yayın organlarında da yer almasıdır. Örneğin Ulusal bir gazetenin yazdığı konuyu diğer ulusal ve yerel gazetelerin de ele alarak hatta köşe yazarlarının da yorumlarını katarak gündemi oluşturması.

Gerçek yaşam göstergeleri: Bir sosyal problemin riskinin ya da şiddetinin derecesini çok ya da az objektif bir şekilde ölçen değişken ya da değişkenlere gerçek yaşam göstergesi adı verilmektedir. Hava, su, deniz kirliliği, uyuşturucu kullanımı, sigaradan kaynaklanan ölüm oranları gibi gerçek rakamların topluma aktarılmasıdır.

Görüldüğü gibi halkla ilişkiler ve medya ile iletişim basit bir konu değildir. STK' lar basının kendilerine yer vermemelerinden şikayetçidirler. Elbette haklı oldukları yönler vardır. Fakat STK' lar biraz da konuya basın tarafından bakmalı,

zaman zaman konularını buna göre seçmeli, öncelikli konularını belirlemeli, medya mensubunun işini kolaylaştıracak şekilde doğru zaman, doğru konu, doğru iletişim aracı ve doğru mesaj ile medyaya ulaşmaya çalışmalıdırlar. Elbette kişisel iletişim önemlidir. Bu yüzden halkla ilişkiler çalışmalarını mümkünse tek kişinin yönetmesi, süreklilik ve tutarlılık sağlanması bakımından önemlidir. Öte yandan STK'larla ilgili program yapan radyo ve TV programcıları STK'ların kendilerini bilgilendirmediklerinden, kendilerine ulaşamamalarından şikayetçidirler. STK'lar genellikle ulusal kanallarda ve çok izlenen saatlerde, ulusal gazetelerde ve radyolarda yer almak istemektedirler. Fakat STK'lara yönelik programlarda çeşitli çevrelerce ve medya mensuplarınca da izlenmektedir. Bu yüzden iletişim kanallarının önemsenmesi ve ihmal edilmemesi gerekmektedir.

7- Sadece STK'lar için değil herhangi bir etkinlik düzenleyen tüm kişi ya da kuruluşların sıkça yaptıkları bir hata, hazırladıkları etkinliğin o gün onlar için en önemli olay olmasıdır. Yani etkinliği düzenleyen için dünyanın kalbi orada atmaktadır. Medya muhakkak ilgi göstermelidir, yazmalıdır, konu çok önemlidir vb. Elbette konu önemlidir. Ama unutmayalım ki medya mensupları her gün o önemli olayların basın bültenlerinden duyurularından onlarca almakta, muhabirler her gün önemli olaylara gitmektedirler. O gün o saatte medyayı daha fazla ilgilendiren bir olay varsa medya oraya gidecektir. Çünkü o gittiği olayın bir daha yaşanmama olasılığı daha yüksektir. Oysa sizin etkinliğinizle ilgili bilgiyi sizden daha sonra alabilir, ya da siz ona ulaşabilirsiniz.

BAŞARILI HALKLA İLİŞKİLER VE MEDYA ÇALIŞMALARI STK'LARA NE KAZANDIRIR?

1-Kendilerini tanıtabilme

2-Kendilerini anlatabilme

3-Medya ile etkili iletişim. (Medya ve medya mensupları kendilerini anlayan iyi diyalog kurabildikleri, sağlıklı bilgi alabildikleri, bir telefonla ulaşabildikleri kuruluşlara daha çok danışır, onlarla daha çok röportaj ve haber yaparlar)

4-Amaç ve hedeflerine daha kolay çabuk ve verimli ulaşabilme

5-Küresel eşitliğin sağlanabilmesinde daha fazla katkı

6-Güvenilirlik

7-Saygınlık

8-Süreklilik

9-Tutarlılık

10-Daha fazla maddi kaynak

11-Uluslararası projelerde ortaklık

12-Uluslararası projede Türkiye'nin tanınmasına katkı

13-Yönetimin başarılı bulunması

14-STK insan kaynaklarını oluşturan kişilerin de kendilerini başarılı bularak ortak sinerji yaratılması

15-Daha fazla sayıda ve nitelikli gönüllü

16-Daha fazla sayıda üye

SONUÇ:

1-STK'larda halkla ilişkiler ve medya, yönetimin başarısını hem kurum içi, hem de kurum dışı bakış açısından bakınca doğrudan etkilemektedir.

2-STK'ların halkla ilişkiler ve medya çalışmalarına önem vermeleri, yukarıda anlatılan özellikleri de göz önünde tutarak tutarlı ve sürekli ve bilinçli halkla ilişkiler çalışmaları yapmaları gerekmektedir.

3-Medya STK'ları popüleleştirmektedir. Bunu göz ardı etmemek gerekmektedir.

4- Medyayı suçlamak yerine medyayı anlamaya çalışmak, medyada yer almak için stratejiler üretmek gereklidir. Bütün iletişim kanallarının önemsenmesi, hiçbirinin ihmal edilmemesi, eşit mesafede dürüst ve adil davranılması gerekir.

5-Anadoludaki STK'ların ulusal medya kadar yerel medyayı önemsemesi, ulusal basının ilgi gösterdiği bir olayda yerel basını ihmal etmemeleri gerekir. Unutmamalıdır ki yerel basın ulusal basın tarafından izlenmektedir.

6-STK' larda halkla ilişkiler ve medya çalışmaları profesyonel halkla ilişkiler uzmanları tarafından yapılmalıdır.

7- STK yöneticilerinin bizzat halkla ilişkiler uzmanı gibi çalışması sakıncalar doğurabilir. STK' larda profesyonel olarak çalışan profesyonel halkla ilişkiler uzmanlarının kuruma katkıları olumlu olacaktır.

8-STK yöneticilerinin bilgilerini halkla ilişkiler uzmanları ya da görevlileriyle paylaşmaları, sağlıklı iletişim stratejileri üretebilmesinde önem taşır.

9-STK' ların halkla ilişkiler ve medya çalışmaları için iletişim fakültesi öğrencilerini gönüllü olarak kendilerine hem öğrenci hem de STK açından çekebilmeleri katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Peltekoğlu, Filiz Balta, (2001), **Halkla İlişkiler Nedir**, 2.baskı, Beta yayınları, İstanbul, s.4-6

STPG, (2005) **Sivil Toplumcunun El Kitabı**, Ankara s. 10

Şentürk, Murat, (2005), **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**,Yıl 3,Sayı 9, İstanbul, s. 115-132

Yüksel Ekan,(2001), **Medyanın Gündem Belirleme Gücü**, Konya, s. 84-92

Worldwatch Enstitüsü (2005), **2005 Dünyanın Durumu Küresel Güvenliği Yeniden Tanımlamak**, Tema, İstanbul S.XXIII.

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15-16 Ekim Çanakkale

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ETKİN YÖNETİMİ İÇİN STRATEJİK İŞBİRLİĞİ

Faik ARDAHAN
Akdeniz Üni.
Sosyal Bilimler MYO

Nuran ÖZKIRIM
Eğitim Gönüllüleri Vakfı
Suna İnan Kıraç Antalya Eğitim Parkı

ÖZET

Sivil Toplum Kuruluşları(STK); üyelerine menfaat sağlamak, üyelerinin menfaatlerini korumak, toplumsal fayda yaratmak gibi bir çok amaçla kurulmaktadır. Yerel veya ulusal hatta uluslararası bazda örgütlenmiş olsunlar aynı veya benzer misyonları gerçekleştirmek amacıyla varolma çabası içinde olan bir çok STK vardır. Ortak misyonu üstlenmiş STK'lar girdilerini farklı kaynaklardan elde etseler bile hedef kitleleri çoğu zaman aynı olmaktadır. STK'ların varlık nedenleri değer yaratma olarak tanımlandığında, sınırlı olan kaynaklarla bölgesel, ulusal hatta global fırsatlardan yararlanma mücadelesinde ancak güçlü olabilenler daha fazla yararlanabilmektedir. Bu doğrultuda gerçekleşen arayışlar sonucunda ortaya çıkan en önemli yaklaşımlardan biride stratejik işbirliği uygulamasıdır. Yeni koşulların ortaya çıkardığı bu durum, organizasyonel kaynakların doğru ve etkin kullanılması amacıyla ortak veya bireysel amaçlara ulaşmada stratejik işbirliklerini yeni bir yönetsel stratejisi olarak tüm STK'ların gündemine almaya zorlamaktadır.

Bu çalışmada; STK'ların etkin yönetimi için stratejik işbirliği boyutlarına teorik bir boyuttan bakılacak ve Eğitim Gönüllüleri Vakfı, Suna İnan Kıraç Antalya Eğitim Parkında bu amaçla yapılmış ve yapılması planlanan çalışmalardan söz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Kuruluşları, Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkin Yönetimi, Stratejik İşbirliği, Sivil Toplum Kuruluşlarında Stratejik İşbirlikleri

GİRİŞ VE TANIMLAMALAR

Devlet kurumlarının birinci, özel sektörün ikinci sektör olduğu günümüzde, STKlar “üçüncü sektör” olarak kabul edilmektedir. Sivil Toplum; kökeni Aristo'nun siyaset teorisine kadar uzanan, yurttaşlar toplumunu anlatan modern toplum öncesi bir kavram olmasının yanında (Us, 1) 18. yüzyıl sonunda insanların giderek daha fazla artan özgürlük talepleriyle ilgilenen ve Aydınlanma Dönemi'ne ait Thomas Paine ya da Hegel gibi isimlere, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Gramsci'ye, giderek daha çok sivil toplum talebinde bulunan Doğu Avrupa ve Latin Amerika'daki kitlesel hareketlere ve nihayet sivil toplum kavramının, soğuk savaş sonrası Amerika ve Batı Avrupa'da özel ilgi alanı 70 ve 80'lerdeki kadın hareketi, çevre hareketi, silahsızlanma, barış hareketi ve hatta günümüzdeki “neo anarşist” hareketlerin küreselleşme karşıtı eylemleri vb. haline dönüşmesine kadar tarihi bir perspektif içinde gelişmiştir. Literatürde; NGO (Non Governmental Organizations), NPO (Non Profit Organizations), CBO (Community Based Organizations) gibi kavramlarla ifade edilen STKlar hakkında çok değişik tanımlamalar ve dönemler itibariyle sınıflamalar yapılmıştır(Özkan, 1). Avrupa Birliği, STKları; örgütlenmiş yurttaşların yaşadıkları ülkenin toplumsal ve ekonomik kalkınmaya, toplumsal düzenine doğrudan katkıda bulunarak, katılımcı demokrasinin

oluşturulması ve sürdürülmesi açısından (kimi zaman devlet ve hükümetten de fazla) yaşamsal rol üstlenen kuruluşlar olarak tanımlarken, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi (ESC) STKları; toplum yararı doğrultusunda sorumluluk üstlenen, resmi makamlar ile yurttaşlar arasında aracı görevi üstlenen bütün örgütsel yapılanmalar olarak tanımlamıştır(Güder, 10). Bir başka tanımlamayla STKlar; devletin ihtimam gösteremediği ya da yeterince hizmet veremediği ya da vermemesi gereken alanlarda insanların kendiliğinden bir birliktelikle hareket edip başta kendi üyelerine sonra da toplumun bu hizmete ihtiyaç duyan diğer üyelerine hizmet vermek adına oluşturulmuş gönüllü organizasyonlardır(Yaman, 97). Bir diğer tanımlamayla STKlar;belirli bir mekan ve zamanda, bilgiye dayanarak teşhis edilen bir ihtiyacı ya da ihtiyaçlar demetini karşılamayı amaç edinen, kar amacı gütmeyen hizmet veren, böylece kamu yönetimine katılan kuruluşlardır(STK Sempozyumu, 30). Tüm tanımlar bir araya getirildiğinde STKların nitelikleri ve sorumlulukları izleyen biçimde sıralanabilir(Güder, 14-15);

i- Toplum yararı gözetmek. Toplumdan alınan güçle topluma hizmet etmek, ii- Gönüllü olmak, iii-Varoluş nedenini ve görev tanımını net olarak yapmak, iv- Hedef, program, etkinlikler ve kaynak kullanımı konularında topluma karşı saydam olmak, v- Kaynakları, beyan edilmiş bu görev tanımına uygun ve verimli olarak kullanmak, vi- Bütün program ve projeleri, bu görev tanımına uyumlu olarak tasarlamak, vii- STK'nın çalışmalarına ilgi duyan bireylerce gelen taleplere yanıt vermek, viii- Kar amacı ve çıkar gütmemek, çalışmaların sağlıklı yürütülebilmesi amacıyla kazanç sağlanabilir, ancak elde edilen kazanç yine varoluş amacı doğrultusunda kullanılır. ix- Devletten bağımsız olmak, x- STK mensupları hiçbir zaman bireysel çıkarlarını ön plana alamazlar, yaptıkları eylemler mensubu oldukları STK'nın varoluş nedeni olan "daima toplumun yararına çalışma" ilkesine uymak zorundadır, xi- Dürüst, adil, saygılı, güvenilir, sorumluluk sahibi ve hesap verebilir olmalıdır. Bu nitelikler; program yürütme, yönetim, insan kaynakları, para yönetimi, kaynak oluşturma gibi sahalarda aynı düzeyde ahlaki ve saydam biçimde uygulanabilmelidir. Bir STK, destekçilerine, topluma, hizmet verdiği kitleye, üyelerine, gönüllülerine ve çalışanlarına karşı sorumluluklarını saptamalı ve yerine getirmelidir.

STKlarda etkin yönetimin gerçekleşebilmesi için, bu örgütlerin yönetim açısından farklılıklarını, sivil toplum örgütlerinde etkin yönetimin anlamını, etkin örgütlerin paylaştığı özellikleri ve bu örgütlerde etkin olmayan yönetime ilişkin yapıların ortaya konulması gereklidir. Kâr amaçlı işletmelerin hedef kitlesi belirli bir ödeme karşılığında mal ve hizmet satın alan veya alma potansiyeli olan müşterileridir. Kâr amaçlı olmayan örgütlerin ise; sunduğu hizmetin kullanıcıları ve bu hizmet için gönüllü katkı sağlayanlar olmak üzere iki farklı hedef kitlesi vardır. Kâr amaçlı olmayan örgütlerde hizmetin kullanıcıları hizmet maliyetini ya hiç üstlenmez ya da çok az bir kısmını üstlenirler. Fon sağlayan bireyler, kurumlar diğer kısmını sağlarlar. Kâr amacı gütmeyen örgütler açısından hizmetin kullanıcılarının ve fon sağlayanların ihtiyaç ve beklentilerini dengelemek de kolay değildir(Öztürk, 21, Gallagher, 4). Başarının bir kâr marjı ya da stok değeri bağlamında ölçülmemesi; kilit iş görenlerin yönetim becerilerine göre seçilmemesi genellikle toplumda bilinen kişilerin bu işlevi üstlenmeleri; örgütün müşterilerini, müşteri tatminini ve çalışanların örgüte adanmışlığını belirlemenin zorluğu da bu tür örgütleri yönetim açısından farklılaştırmaktadır(Coccia, 17, Öztürk, 2). Grantmakers For Effective Organizations'a göre "bir sivil toplum örgütünü etkin kılan faktörler" bir sivil toplum örgütünün etkinliği; güçlü bir yönetim ve sonuçlara ulaşmaya tutarlı bir adanmışlık aracılığıyla örgütün misyonuna ulaşabilme becerisidir. Etkin bir örgütün nasıl olduğunu tam olarak tanımlamak zor olsa da i)canlı bir misyona

sahip olmaları; ii)yüksek nitelikli ve uygun programlar; iii)beceri sahibi ve güdülenmiş liderlik, yönetim ve kadro; iv)açık bir iletişim ve sorumluluk; v)yetenekli ve ilgililik düzeyi yüksek, iyi örgütlenmiş bir yönetim kurulu; vi)verimli operasyonlar ve güçlü yönetim destek sistemleri; vii)güvenilir ve farklı gelir kaynaklarına dayalı sağlam finansman başarılı STKların ortak özellikleridir(Paul, 2, Öztürk, 2). Kâr amacı gütmeyen kuruluşlarda ortaya çıkabilecek sorunlardan biri etkin olmayan örgütler, diğer bir anlatımla sosyal misyonlarını yerine getiremeyen örgütler olabilmeleridir. Verimli olmayan örgütler olmaları yani harcanan paraya göre çok az yol alabilen örgütler olmaları diğer bir sorundur. Üçüncü sorun ise bu tür vergiden muaf örgütleri kontrol eden kişilerin kendileri için aşırı fayda yaratabilmeleridir ki bu, fonların verimsiz kullanımının da ötesine gitmektedir. Yöneticiler, çalışanlar ve yönetim kurulu üyeleri fonları örgütün misyonu dışında kişisel fayda yaratma amacıyla kullanabilirler. Kâr amacı gütmeyen kuruluşların kâr amaçlı kuruluşlarda mevcut olan üç sorumluluk mekanizmasına sahip olmaması - yani sahiplikle birlikte gelen kişisel çıkarları ya da yönetim amaçlarına ulaştığında daha fazla gelir- maaş elde etme durumu olmaması, çoğu zaman verimliliği güdüleyecek bir rekabetle karşı karşıya kalmamaları, ve işletme başarısının nihai barometresi olan kâr ölçüsüne sahip olmamaları bu sorunların şiddetini daha da artırmaktadır.

Dünyada ve ülkemizde önemli işlevleri yerine getiren STKlarla birlikte başarısı ve güvenilirliği sorgulanan tüm diğer örgütlerin varlığı özellikle son yıllarda gündeme gelmektedir. Gelişme göstermeyen, durağan STKları teşhis etmek ise izleyen özelliklerin varlığını görmekle mümkündür(Regine, 98-99, Öztürk, 2); i)Eski ve hatta çağ dışı kalmış programlardan oluşan bir sabit mönü; ii)Yerini sağlama almış yönetim kurulu ve liderlik; iii)Tüm misyon yerine öncelikli olarak bireysel program amaçları üzerine odaklanan çalışanların küçük derebeyliklere parçalanması; iv) Yeni gelir kaynaklarına sahip olmama ya da çok az yeni gelir kaynağına sahip olma; v)Çağdışı kalmış sistem ve prosedürler; vii)Uygun olmayan planlama.

Bunların yanında, aynı faaliyet alanında çalışan birçok STKnın varlığıdır. Çok sayıda aynı misyona sahip STKnın varlığı alandaki çeşitliliği yansıtmaması bakımından olumlu bir görüntü çizse de bu çalışmanın da esas konusunu teşkil eden en önemli sorunlardan birini tarif eden yapıyı oluşturmaktadır. Bu sorun özellikle Türkiye gibi demokrasi anlayışının tam olarak gelişmediği ülkelerde aynı ve/veya farklı misyona sahip STKlar arasında iletişim ve koordinasyon eksikliğinin olması, aynı işi yapanların birbirleriyle bilgi birikimlerinin ve deneyimlerinin paylaşılmaması, benzerinin daha önce ya da aynı süreçte yapılıp yapılmadığını araştırmaksızın bir çalışmaya başlaması etkin olamamayı ve verimsizliği beraberinde getirmektedir.

Bugün aktif STK sayısını bilme imkanının olmadığı bir yapıda Türkiye’de aile planlamasından çevreye, bilişimden ekolojiye, havacılıktan güzel sanatlara, insan haklarından edebiyata kadar birçok alanda örgütlenmiş STKların sayısının yüz binin üstünde olduğu tahmin edilmektedir. 2000 yılı verilerine göre yalnızca İstanbul’da faal olan 7.563 dernek ve 1380 vakıf bulunmaktadır(İstanbul BŞBeld, 460, Yaman, 104). Örneğin sadece İzmir sınırlarında kültür ve sanat amaçlı çalışan sivil toplum kuruluşlarının sayısı iki yüzü aşkındır(Yaman, 104). İnternette yer alan STK veri tabanlarından www.stgp.org adresinde Marmara Bölgesinde faaliyet alanı “kadın” olan 102 STK ya ulaşılabilmektedir(www.stgp.org, 2005).

STKların kaynaklarının kullanımında etkin ve verimli olmaları ve sosyal kârlılıklarını artırmaları toplumun bu örgütlerden elde edeceği faydayı artıracacağı gibi bu tür örgütlere yönelik olumlu tutumların geliştirilmesini de sağlayacaktır. Kalite, etkinlik,

verimlilik konusundaki çeşitli yaklaşımlar kâr amaçlı işletmeler tarafından başarıyla uygulanmaktadır. STKların doğası işletmecilik yaklaşımlarının tıpatıp uygulanmasını zorlaştırırsa da uzmanlar gerekli uyarlamalar ile STKların bu yaklaşımlardan fayda sağlayacaklarını savunmaktadırlar. Bunlarla birlikte STKlarda ki etkin olmayan yönetim yapılanmasını ve yönetimi etkinleştirmenin STKların işbirliği boyutu dışındaki çözümlerini izleyen şekilde sırlayabiliriz(Özkan, 3-5);

1. Türkiye’de her şeyin devletten ya da başkasından beklendiği geleneksel yaşam tarzının bir sonucu olarak “yönetime katılmak”tan anlaşılan, sadece kamu yönetimine şikayetleri bildirmek ve istekleri dile getirmektir. Bunun böyle olmadığı, bireylere de düşen görevler olduğu ve bunları gerçekleştirmenin bir yolunun da STKlardan geçtiği, öncelikle STKlar tarafından somut ve sürekli bir şekilde topluma anlatılmalıdır. Ancak bu şekilde, Türkiye’de halen en güçlü STKların aileler ve akrabalar olduğu kanısı düzeltilebilir. Öte yandan toplumun ilgisinin yanı sıra hükümetlerin de STKlara yeterince duyarlı davranmasının sağlanması gereklidir. Bu kapsamda cezacı karakteri ağır basmayan ve günün değişen koşullarına uygun, modern bir dernekler yasası, STKların yönetimlerini ve toplumsal misyonlarını destekleyecektir.

2. STKların devletin çekildiği ya da çekilmesi gereken alanlarda yoğunlaşması, bir yerde kamuya egemen olma çabası olarak değerlendirilebilir. Bu durumu bir egemenlik kurma çabasından ziyade, bazı hizmetlerin devletin yerine, bazı hizmetlerin ise devletle beraber yapılması şeklinde değerlendirmek gerekmektedir. Ancak güçlü bir STK, demokrasiyi sağlamlaştırabileceği gibi toplumsal gelişimin –siyasi açıdan- etkinlik alanını da daraltabilir. Bu ve benzeri durumlarda STKlarda “dürüstlük yönetimi” hayata geçirilmelidir.

3. Türkiye’deki STKların politik tepkilerinin en haklı oldukları anda bile, sadece belli kitlelere mal olarak mutlaka karşıtlarını bulduğu ve genellikle sonuçsuz kaldığı gerçeği göz ardı edilmemelidir. Ayrıca her farklı dünya görüşünün ayrı bir örgüt kurması ile ortaya çıkan parçalanma, etkinliği doğal olarak azaltmaktadır. Bunlar rakip kuruluşlar ile mücadele edip üye kazanmaya ağırlık verince, esas amaç gölgede kalmaktadır .

4. STKlar, devlette görmek istedikleri kadar, demokratik, katılımcı, şeffaf ve etkili bir düzeni kendi yapılarında kurmalıdır. Uğraşı alanlarını, türlerini ve hedeflerini tam olarak belirleyip, tabanlarının denetimine açık olmalıdırlar. STKlarda saydamlık ve yöneticilerin yaptıklarının hesabını üyelerine ve kamuoyuna vermeleri gerektiği bilinci yerleşmelidir.

5. STKların devlet desteği ve/veya uluslararası destek alması konusunda önyargılı olunmamalı, finans kaynakları şeffaf olmak kaydıyla koşullara göre değerlendirme yapılmalıdır. Uluslararası ilişkiler boyutuna ise daha çok önem verilmelidir. Bu bağlamda hükümetlerin de STKlar arasındaki işbirliğini teşvik etmesi gerekmektedir.

6. Bugün STK yöneticilerinin topluma ve üyelerine hesap vermeden yıllar boyu görevlerinde kaldıkları görülebiliyor. STKların profesyonel kadrolarının sayısı kademeli olarak artırılmalıdır. Organizasyonun en tepesinde inançlı, gönüllü ve kıdemlilerden oluşan bir yönetim kurulu, yönetim kurulu başkanı ve profesyonel bir genel müdür olmalıdır. Gönüllülük temelli STKlarda, ikna etmeye dayanan bir yönetim biçiminin egemen olması, otokratik bir yönetimin dezavantajlarını ortadan kaldırabilir. Modern yönetim metotlarından olan Balanced Scorecard’ın gönüllü kuruluşlar için olan önerileri dikkatle incelenmeli, performans ölçüm ve denetimine gereken önem verilmelidir. Yönetim guruları Hamel ve Prahalad’ın yöneticilere “Değişen dünyada

belirsizlik içerisinde yaşamaya alışın!”, “Teknolojiyi çok iyi anlayın!”, “İttifak ve ortaklık kurma becerilerine sahip olun!”, Hamel’in “Temel yetkinliklerinize odaklanın!”, Senge’in “Öğrenen organizasyonları kurun!”, Champy’nin “Dijital devrim eşiğinde mutlaka değişin!” önerileri, artık STKlara da bir anlam ifade etmek zorundadır. Ayrıca STKların niteliklerine göre "acil durum eğitimi" alınmalı ve "kriz yönetimi" ilkeleri iyice bilinmelidir. Lobıcılık ve gelir yaratma programları geliştirilmelidir. STKlar arasında kıyaslama (benchmarking) yapılmalı “hedeflere göre yönetim” ilkeleri uygulanmalıdır.

7. Öğrencilerin ve emeklilerin STKlara etkin katılımı sağlanmalıdır. Yapılan bir araştırmaya göre katılımıcılığın önündeki engeller (www.genccnet.org, 1) KURUMSAL (üniversite yönetimi, devlet, aile ve öğretmen-öğrenci ilişkisinin katılımıcılığı desteklememesi, medyanın sadece başarısız örnekleri göstermesi, siyasi partilerin ve siyasetçilerin olumsuz tutumları, STKların tanıtıma ve sorun çözmeye odaklanmaması, muhatap bulunamaması, STKların boş zaman geçirme mekanları olarak algılanması, DÜŞÜNSEL (Türkiye’de hiçbirşey değişmez düşüncesi, kabullenme, çabaların değersiz görülmesi, kökten değişim arayışı, küçük değişimlerin önemsenmemesi, hemen sonuç görme arzusu, geçmişte denendi-deneyenler zararlı çıktı-göze batmamak lazım düşüncesi, bireysel kurtuluş planları) ve DUYGUSAL (ümitsizlik, zarar görme endişesi, yalnız kalma korkusu, girişken olmama/özgüven eksikliği) olarak tanımlanmıştır.

8. Konuya “eğitim” açısından yaklaşırsa; yükseköğretimde STK yönetimi dersleri, STKlarda işe yeni başlayanlar için sektörel eğitimlere yer verilmelidir. Ayrıca STK personelinin eğitiminde gönüllüden ziyade uzman eğitimci kullanmak, hatta bu eğitimcileri STK bünyesinde özel olarak yetiştirmek, hizmet için sadece iyi niyet değil, aynı zamanda yeterli ve sürekli bir eğitime de sahip olmak gerektiği bilincine varılmalıdır. STKlar arasında bilgi ve iletişim ağı kurulmalıdır. STKlar devletle, toplumla ve birbirleri arasındaki iletişimde dijital alt yapılardan azami ölçüde yararlanmalıdırlar. STKların devletle, toplumla ve birbirleri arasındaki iletişime katkıda bulunması için uyacakları etik ilkeleri de içeren hak ve sorumluluk bildireleri yayımlanmalıdır⁽¹⁾.

STRATEJİK İŞBİRLİĞİ KAVRAMI, İŞBİRLİĞİ ÇEŞİTLERİ VE STKLARIN YAPABİLECEKLERİ İŞBİRLİKLERİ

Tüm dünyanın yeniden şekillenmesini sağlayan globalizasyon devrimi sonucunda sınırsız bir dünyaya yönelim, ister kar amacı olsun isterse olmasın tüm örgütleri dar pazarlar için stratejiler belirleme dönemini sona erdirmiştir. Artık global anlamda mevcut ve potansiyel hizmet bekleyenlerin oluşturduğu tek ve büyük bir pazar vardır. Yepyeni koşulların şekillendirdiği yeni ortam, daha önceki dönemlerin stratejileri üzerinde yapılacak revizyonlardan çok yeni reformist yaklaşımları gerektirmektedir. İster kar amaçlı olsun isterse kar amacı olmasın tüm örgütlerin kendi olanaklarıyla faaliyetlerini sürdürme ve başarıyı bireysel çabalarla gerçekleştirme veya tek başına gitme(going-it-alone) yaklaşımları oldukça pahalı ve büyük başarısızlık

¹ - Bu konuda STKlarda profesyonel kadroların çalışma etiği atölyesi sonuçları, sponsorluk ve fon geliştirme etiği atölyesi sonuçları, STKların toplumla ilişkileri etiği atölyesi sonuçları, STK-devlet ilişkilerinde etik sorunlar atölyesi sonuçları, STKlarda üyelik, destekçilik ve gönüllülük etiği atölyesi sonuçları STKlar arası ilişkiler etiği atölyesi sonuçları yayımlanmıştır. www.tarihvakfi.org.tr (Sivil Toplum Kuruluşları ve Etik Sempozyumu, 1-2 Temmuz 1999, Yıldız Teknik Üniversitesi)

olasılıkları taşıyan hareket biçimleridir. Yeni dünyada tek başına gitme stratejileri yerini “birlikte hareket etme” ve sınırlı kaynakları daha etkin kullanmak için birlikte daha büyük bir güç oluşturarak mücadele etme anlayışlarına bırakmaktadır. Bu bağlamda örgütler arasındaki network yapılanmaları, outsourcing uygulamaları, yatay ve dikey entegrasyonlar, merger, acquiring ve stratejik işbirlikleri son dönemlerde en çok dikkat çeken ve üzerinde yoğunlaşılan stratejilerdir(Ardahan, 368).

Stratejik işbirliği;örgütler arasında kaynakların değişimini, paylaşımını, ürün ve/veya teknolojilerin ortaklaşa geliştirilmesini kapsayan, yatay ve dikey uzantılarla genişleyebilen geniş bir motivasyonlar ve amaçlar dizisinin sonucu oluşan gönüllü düzenlemeler olarak tanımlamak mümkündür(Gulati, 293). Bir başka tanımda stratejik işbirlikleri; ortak bir hedefe doğru birlikte yol almak için iki ya da daha fazla örgütün arasındaki işbirliği anlaşmasıdır. Bu çalışmanın konusu açısından bakıldığında stratejik işbirliği; **iki ya da daha fazla STKnın ya da taraflardan en az birinin STK olmak koşuluyla ulusal ve/veya uluslararası boyutta faaliyet gösteren yerli ve/veya yabancı örgütlerin; know-how, varoluş nedenleri boyutunda üretilen ürün, ürünün ihtiyaç sahiplerine ulaştırma ve daha fazla ihtiyaç sahibine ulaşma faaliyetlerinin getireceği maliyet ve riskleri paylaşmak, etkinliği, verimliliği ve üretkenliği arttırmak düşüncesiyle ittifaklar meydana getirmeleri olarak tarif edilebilir.**

Örgütlerin arasındaki ekonomik ilişkilerin stratejik ilişki olarak değerlendirilebilmesi için katma değer oluşturulması sürecinin çeşitli aşamalarında ortak çabalar gösterilmesi, değer zinciri faaliyetlerinin (value chain activities) bir parçası olması ve bu çabaların belirlenen süreçte süreklilik özelliği taşıması gerekir(Kambir, 52).

STKlar gibi kar amacı gütmeyen organizasyonların stratejik işbirliği ile yaratacakları faydalar kar amaçlı örgütlerden hiç farklı değildir. Stratejik işbirlikleriyle elde edilen rekabet avantajları ve rekabetçi güce yapılan başlıca katkılar(Ardahan, 82); ölçek ekonomilerine ulaşma ve maliyet avantajları, yeni pazarlara açılma ve mevcut pazar payını artırma, pazara giriş hızının artması, birlikte rekabet ve rekabetin eliminasyonu, gelişmiş teknolojileri elde etme ve çeşitlendirme yoluyla düşük riskli büyüme fırsatı sayılabilir. Bunların yanında; yerel politikalara ilişkin bilgi, hükümet düzenlemelerine ilişkin bilgi, bölgesel gümrüklerle ilgili bilgi, bölgesel pazarlarla ilgili bilgi, bölgesel tanınırlık, finansal katkılar, bölgesel pazarlara giriş, süreç teknolojisi, hard teknoloji, ürün teknolojisi, uluslararası tanınırlık, finansal katkı ve yönetsel know-howdır.

STKlar için pazar kavramı; tanımlanmış misyonlarına uygun faaliyet yaptıkları ve yapabilecekleri alanlardır. Bu alanlar ulusal sınırların içinde olabileceği gibi uluslararası boyutta da olabilir. Ürün kavramı ise; tanımlanmış misyonlarını gerçekleştirmek için yapılan faaliyetler ve bu faaliyetler sırasında üretilen mal, hizmet, fikir ve bilgilerdir.

Stratejik işbirliği kavramı ancak bu koşullarla birlikte anlamlı olmaktadır. Stratejik işbirliği türlerini dört ana başlıkta toplamak mümkündür(Kanıbir, 81-97).

Birincisi; taraf olan örgütlerin rekabet karşısında güç kazanarak ve büyüyerek varlıklarını devam ettirmek olarak ifade edilen **fonksiyonel açıdan stratejik işbirlikleridir.** Burada temel alınacak iki temel fonksiyon; teknoloji geliştirme amaçlı veya teknoloji tabanlı işbirlikleri ve doğrudan pazarı hedef alan pazar tabanlı işbirlikleridir. Buradaki “rekabet” tanımlaması STKlar için tam olarak doğru değildir. Çünkü STKların ne aynı misyona sahip diğer STKlarla ne de diğer örgütlerle rekabet etme durumları söz konusu değildir. Burada rekabet; dış dünyadaki giderek zorlaşan

koşullar içinde STKların kaynaklarını etkin ve verimli olarak kullanılması olarak algılanması gereklidir. Teknoloji geliştirme amaçlı işbirliklerinde taraflar birlikte teknoloji geliştirme veya teknoloji alış-verişi amacıyla yönelik olarak oluşturulan işbirlikleridir. Burada; Ar-Ge, mühendislik, üretim biçimleri ve teknolojileri gibi yukarı yönlü faaliyet zinciri faaliyetlerinde işbirliğini kapsar. AKUT'un diğer arama kurtarma ekipleriyle teknolojik bilgi ve ekipman değişimi veya AKUT'un ihtiyaç duyduğu bir aracın geliştirilmesi için ASELSAN ile yaptığı işbirliği bu tarz işbirliğinin en güzel örneğidir. Pazar tabanlı işbirliklerinde örgütlerin doğrudan doğruya pazar(hedef kitle) ortamındaki koşulları etkilemek ve bu koşulları kendileri için avantajlar getirecek biçimde şekillendirerek oluşan ekonomik fırsatlardan yararlanmak amacıyla uygulanan stratejilerdir. Pazarlama tabanlı işbirlikleri pazar koşullarına bakıldığında son dönemlerde geliştirilen en akılcı ve çarpıcı rekabet avantajı sağlayan strateji niteliğindedir. Pazar tabanlı stratejik işbirlikleri; üretim, satışlar, dağıtım kanalları, müşteri hizmetleri gibi aşağı yönlü değer zinciri faaliyetlerini kapsamaktadır. Pazar tabanlı işbirliğine örnek olarak bir STK'nın ulusal ve/veya uluslararası bir etkinlikte daha önce faaliyet göstermediği bir bölgede veya ülkede faaliyet göstermek için o bölgedeki veya ülkedeki bir ya da daha fazla STK veya kar amaçlı bir organizasyon ile yaptığı işbirliği verilebilir. 17 Ağustos depreminde bu tarz işbirliklerinin en çarpıcı örnekleri yaşanmıştır.

İkincisi; iki veya daha fazla sayıda örgüt arasında yapılan ve yeni bir varlık oluşumunu gerektirmeyen yazılı anlaşmalara dayanan **sözleşmeye dayalı işbirliği**dir. Alım-satım sözleşmeleri, lisans ve franchise anlaşmaları buna örnek olarak verilebilir. Sözleşmeye dayalı stratejik işbirliklerinde iki ya da daha fazla sayıda STK'nın veya biri STK olma koşuluyla en az bir örgütün tarif edilmiş bir misyonu yerine getirmek için kendi aralarında oluşturdukları ve yeni bir varlık oluşumunu gerektirmeyen yazılı anlaşmalara dayanan işbirliği türüdür. Bu anlaşmalarda belirli süreler söz konusu olmakta ve sürenin bitiminde de işbirliği sona ermektedir. 2005 yılı içinde düzenlenen Dış Hekimleri Odası ve Milli Eğitim Genel Müdürlüğü arasında yapılan protokolle tüm Türkiye genelinde ilköğretim öğrencilerinin “Dış Taraması Projesi” ve Türkiye Rotary Birliği, Milli Eğitim Genel Müdürlüğü ve Sağlık Bakanlığı ortak projesi olan “Kızamık Mikrobunu Ortadan Kaldırıyoruz” projesi bunun en güzel örnekleridir.

Üçüncüsü; örgütler arasında kurulmasına karar verilen stratejik işbirliği çerçevesinde katılımcı örgütler tarafından ortak bir sermaye gücü oluşturulması için **sermaye düzenlemeleri gerektiren** veya **sermaye katılmalı işbirlikleri**dir. Bu yapı mevcut bir işletmenin sermayesine katılma şeklinde olabileceği gibi taraflarca birlikte oluşturulacak ortak girişimlerde (joint venture) olabilir. Sermaye katılmalı işbirliklerinde karar verilen işbirliği çerçevesinde katılımcı örgütler tarafından ortak bir sermaye gücü oluşturulması “sermaye düzenlemeleri gerektiren” veya “sermaye katılmalı” olarak adlandırılan işbirliği türünü ortaya çıkarmaktadır. Ortak sermayenin oluşturduğu işbirlikleri sürekli olarak faaliyette bulunmak amacıyla ya yeni bir oluşumu gerektiren ya da mevcut bir işletmenin sermayesine katılma biçiminde oluşmaktadır. Alım-satım sözleşmeleri, lisans ve franchise anlaşmaları buna örnek olarak verilebilir. STKların temel varoluş nedenleri kar amacı olmadığı için sermaye katılmalı işbirlikleri oluşturmaları yasalarla engellenmiştir.

Dördüncüsü; taraf örgütlerin faaliyet alanları arasındaki **işbirliği faaliyetlerinin yönü açısından stratejik işbirlikleri**dir. Bu stratejik işbirliklerini yatay eksenli, dikey eksenli ve konglomeratif nitelikli stratejik işbirliği olmak üzere üç alt başlıkta incelemek mümkündür.

Yatay eksenli işbirliği; işbirliği stratejisine yönelen örgütler arasındaki sektörel benzerlikler, faaliyet alanlarının ve üretim süreçlerinin benzer ya da aynı olması, aynı veya benzer dağıtım fonksiyonları ile faaliyetlerini sürdürmeleri durumunda gerçekleştirilen işbirliğidir. Bu tarz işbirlikleri; STKların en kolay ve en yaygın biçimde yaptıkları/yapabildikleri işbirliği çeşididir. Aynı veya benzer misyona sahip STKların kendi aralarında ve/veya diğer örgütlerle ya tarif edilmiş ortak misyonlarını ya da misyon içinde olan bir ortak amaca yönelmiş faaliyeti gerçekleştirmek için bir araya gelerek gerçekleştirdikleri işbirliği biçimidir. Birçok STK için yatay eksenli stratejik işbirliğinin çok sayıda örnekleri vardır. Bu çalışmanın kapsamında yer alan Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı, Suna-İnan Kıraç Antalya Eğitim Parkı'nın yaptığı bu tarz işbirliklerine izleyen kesimde verilecektir.

Dikey eksenli işbirlikleri; üretim ve dağıtım risklerini ortadan kaldırmak veya makul düzeyde tutmak, yapılan yatırımların geleceğini belirsizlikten korumak, kaynaklara tek yanlı bağımlılıktan kurtulmak, daha düşük maliyetlerle faaliyette bulunmak amacıyla ürünün üretilmesinden pazara sunulmasına kadar uzanan süreçte farklı fakat birbirini tamamlayan üstlenen örgütler arasındaki işbirliği düzenlemeleridir. Daha yalın bir anlatımla üretici işletmeler ile tedarikçileri veya dağıtım kanalı üyeleri arasındaki ya da alıcı-satıcı ilişkisi bulunan işletmelerin oluşturduğu işbirlikleridir. STKlar yapıları gereği bu tarz işbirliklerine çoğunlukla giremezler. Sınırlı koşullarda bazı örgütlerin bazı projelerinde dağıtım kanalı üyesi rolünde bu tarz işbirliğini gerçekleştirme şanslarına sahip olabilirler.

Konglomeratif nitelikli stratejik işbirlikleri; yatay ve dikey anlamda aralarında herhangi bir ilişki bulunmayan örgütlerin yeni pazarlara⁽²⁾ ve yeni ürünlere⁽³⁾ yönelmek amacıyla ve faaliyet risklerine karşı korunma, faaliyet alanlarını çeşitlendirerek riskleri dağıtma güdülerıyla oluşturdukları çeşitlendirme stratejileri içinde yer alan. Bu tarz işbirlikleri; yatay eksenli işbirlikleri gibi; STKların en kolay ve en yaygın biçimde yaptıkları/yapabildikleri işbirliği çeşididir. Farklı misyona sahip STKların kendi aralarında ve/veya diğer örgütlerle ya tarif edilmiş ortak misyonlarını ya da misyon içinde olan bir ortak amaca yönelmiş faaliyeti gerçekleştirmek için bir araya gelerek gerçekleştirdikleri işbirliği biçimidir. Yatay eksenli işbirliğinde olduğu gibi birçok STK için konglomeratif nitelikli stratejik işbirliğinin çok sayıda örnekleri vardır. Bu çalışmanın kapsamında yer alan Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı, Suna-İnan Kıraç Antalya Eğitim Parkı'nın yaptığı bu tarz işbirliklerine izleyen kesimde verilecektir.

TÜRKİYE EĞİTİM GÖNÜLLÜLERİ VAKFI(TEGV) SUNA-İNAN KIRAÇ ANTALYA EĞİTİM PARKI VE YAPTIĞI STRATEJİK İŞBİRLİKLERİ ÖRNEKLERİ

Eğitim alanında Türkiye'de tanınan ve güvenilen bir STK olan TEGV'in misyonu; "devlet tarafından verilen temel eğitime katkıda bulunmaktadır". Eğitim Gönüllüleri, bu amaçla oluşturduğu donanımlı eğitim ortamlarına kendi isteğiyle gelen 7-16 yaş grubu çocukları gönüllülerle eğitir ve geleceğe hazırlar. Bu alanda yapılan çalışmalarla özgün bir model oluşturdu. Eğitim Parkları(12 adet), Öğrenim Birimleri(58

² - Bir STK için "**Yeni Pazar**" denildiğinde; daha önce faaliyette bulunulmayan ulusal sınırlar içinde veya uluslararası ölçekte faaliyette bulunulacak potansiyele sahip bölge(ler) anlaşılmalıdır.

³ - Bir STK için "**Yeni Ürün**" denildiğinde, STK'nın misyonuyla çelişmeyen daha önce gerçekleştirilmemiş(üretilmemiş) fakat gerçekleştirilme(üretilme) potansiyeli olan faaliyetler ve/veya ürünler anlaşılmalıdır.

adet) ve “Ateş Böceği” olarak isimlendirilen Gezici Öğrenim Birimleri'nden(17 adet) oluşan bu sistemde öncelikle, bütün çocukları kucaklayan, hepsinin isimleriyle çağrıldığı, onlara gerçekten değer verilen, sevgi dolu bir dünya kuruldu, güler yüzlü, sıcak, donanımlı ortamlar yaratıldı.. Bugüne kadar 500 bini aşkın öğrenci, Eğitim Gönüllüleri'nin Park ve Birimlerindeki bu dünyada yaşadı, ruhsal, zihinsel, fiziksel yeteneklerini keşfederek eğitim desteği almıştır(www.tegv.org, 1). TEGV'in 5. Eğitim Parkı olarak 2001 yılında faaliyete geçen Suna-İnan Kıraç Antalya Eğitim Parkı, Antalya'nın göç alan bir bölgesinde Kepez Belediyesi tarafından tahsis edilen 14 dönümlük arazi üzerine kurulmuştur. Parkta 2500 metrekaarelik kapalı alan ve futbol, basketbol, voleybol, tenis, açık hava satranç ve trafik eğitim alanı gibi faaliyet alanları vardır. Kapalı alanda üç bilgisayar odasında eğitim amaçlı toplam 48 bilgisayar, sanat atölyesi, fen laboratuvarı, kütüphane, satranç odası, çok amaçlı salon ve sekiz etkinlik odası bulunmaktadır. Tüm mekanlar aynı anda kullanıldığında 300 öğrenci ve 17 gönüllü etkinlik yapabilmektedir. Öğrencilerinin çoğunluğunu eğitim parkına okul sonrası gelen yedi ilköğretim okulundan üçü yürüme mesafesinde olup diğer dört ilköğretim okulu ise taşıma ile beş dakika uzaklıktadır. Çevre okullarının tekli eğitim veriyor olması, hafta sonları cumartesi ve pazar günü zaman zaman tüm mekanların aynı anda kullanımını gerektirmektedir. Gönüllülerin %80'nin öğrencisi olduğu Akdeniz Üniversitesi kampüsüne beş dakikalık uzaklıkta olup park tarafından gönüllülere ücretsiz taşıma sağlanmaktadır.

Etkinliklere başlanılan Şubat 2001 tarihinden beri Eğitim Parkında 4561 öğrenci kayıt olmuş ve 700 gönüllü ile etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Eğitim malzemeleri ve müfredat TEGV Merkez Eğitim Programları departmanı tarafından geliştirilmekte ve güncellenmektedir. 2004-2005 etkinlik yılında verilen eğitim programlarını beş başlık altında toplayabiliriz. Bunlar; Kişisel Gelişim, Toplumsal Yaşam, Dil-Sanat-İletişim, Tarih Coğrafya Kültür, Bilim ve Teknolojidir. Her dönem ortalama 100 etkinlik için gönüllülerle öğrenciler bilgi ve becerilerine göre etkinlikten biri veya birkaçı için eşleştirilirler. Sekiz haftalık dört kış döneminde öğrenciler en az sekiz en çok on etkinliğe katılabilirler. Ayrıca okul sonrası ve hafta sonlarında kütüphane, spor sahaları, satranç odası gibi serbest etkinlik alanlarını dilediği gibi kullanabilirler.

Dört yıldır park içinde yürütülen etkinlikler kadar TEGV'in tanıtımını ve işbirliği olanaklarının sağlanması ve artırılmasıyla ilgili birçok çalışmalar yapılmıştır. Öncelikle TEGV'i tanımak isteyen diğer STKların ve örgütlerin toplantılarına konuşmacı olarak katıldı, görsel ve yazılı medyada park hakkında program ve yazılar çıkmasını sağlandı. Bu toplantılarda her STK'nın veya diğer örgütlerin çeşitli projeleri olduğu fakat hedef kitleye ulaşmakta ve projeyi uygulamak için uygun mekan bulmakta zorlandıklarını gözlemlenmiştir. Bu bağlamda tüm STKlara ve diğer kurumlara eğitim parkının amaç ve misyonuna aykırı olmadığı müddetçe parkın fiziksel imkanlarının kullanımlarına açık olduğunu anlatıldı. Daha sonra gelen talepler doğrultusunda birçok işbirliği gerçekleştirildi. Şuan hem daha fazla işbirliği olanakları araştırılmakta hem de eğitim parkının tanıtımıyla ilgili halkla ilişkiler çalışması yapılmaktadır.

Çevredeki okulların tam gün tekli eğitim yapması parkın tüm mekanlarının saat 15'e kadar atıl kalmasına sebep olmaktadır. Bu atıl kapasiteyi doldurabilmek için bağımsız faaliyet düzenlenmekten ziyade eğitim parkının fiziksel imkanlarını kullanmak isteyen STKlar ve diğer örgütlerle vakfın hedef kitlesi içinde yer alan öğrencilerin aileleri ve okullarına yönelik sosyal içerikli, eğitim içerikli ve sağlık içerikli işbirlikleri yapılmaktadır.

Sosyal içerikli işbirlikleri: Sosyal içerikli işbirlikleri; TEGVin misyonuyla direkt olarak örtüşmeyen fakat ters de düşmeyen etkinliklerden oluşmaktadır. Bu etkinliklerin gerçekleştirilmesinde misyonu ve/veya etkinliğin amacı bu olan diğer STKlara ve/veya diğer örgütlere fiziksel mekanın kullandırılması, bölgeden katılımcı sağlanarak; 2001 yılında Üniversiteli Kadınlar Derneği, 2002 yılında Antalya Rotary Kulübü, 2003 yılında Üniversiteli Kadınlar Derneği ile toplu nikah törenleri, 2001 yılında Kaleiçi Rotarakt Kulübü, 2002 ve 2004 yıllarında Antalya Rotarakt Kulübü ile sünnet düğünleri yapılmıştır.

Denizleri korumak ve deniz kirliliğini azaltma misyonuyla kurulan TURMEPANın Antalya'da yaptığı sahil temizliği projelerine 2002 yılından beri katılmaktadır. Projeye toplam 100 civarında öğrenci katılmıştır. Sokak çocuklarına sahip çıkma misyonunu üstlenen Antalya Umut Evi'ne Eğitim Parkının spor olanakları açılarak orada kalan çocukların yararlanması sağlanmıştır. Projeye toplam 50 civarında öğrenci katılmıştır.

Sağlık içerikli işbirlikleri: Sağlık içerikli etkinlikler; direkt olarak vakfın misyonuyla örtüşmemekte fakat sosyal içerikli işbirliklerinde olduğu gibi misyonu ve/veya amacı bu olan diğer STKlara ve/veya örgütlerle eğitim parkının fiziksel mekanlarının kullandırılması, etkinliğin duyurulması ve katılımcı sağlanması konularında işbirliği yapılarak; 2004 yılında Antalya Dış Tabipleri Odası ile dış taraması, 2001 yılında Üniversiteli Kadınlar Derneği ile menopoz hakkında bilgilendirme ve sohbet toplantıları, 2003, 2004 ve 2005 yıllarında Antalya 17 Numaralı Sağlık Ocağı ile hamile bayanlara doğum öncesi konusunda bilgilendirme toplantıları, 2004 yılında dört kez tekrarlanarak Antalya Yerel Gündem 21 Eğitim Alt Çalışma Grubu ile ilk yardım ve beslenme içerikli eğitim, bilgilendirme ve sohbet toplantıları gerçekleştirilmiştir.

Eğitim içerikli işbirlikleri: Eğitim ve eğitimi ilgilendiren her türlü etkinlik TEGVin direkt olarak misyonuyla örtüşmektedir. Vakfın hedef kitlesi sekiz yıllık eğitimdeki 7-16 yaş çocuklardır. Tüm eğitim çalışmaları bu yaş grubunun ihtiyaçları göz önüne alınarak yapılmaktadır. Hedef kitlesi içinde olan çocukların hafta içi 15'e kadar kendi okullarında eğitime devam etmeleri eğitim parkının tüm mekanlarının hafta içi bu saate kadar atıl kalmasına sebep olmaktadır. Burada eğitim parkına düşen birincil görev bu atıl kapasitenin eğitim amaçlı kullanılabilmesi için parktaki olanakları kullanabilecek ve/veya birlikte etkinlik yapılmasında işbirliği yapacak paydaşlar bulmaktır. Eğitim parkının hemen çevresinde varolan yürüme ve taşıma mesafesi içindeki yedi ilköğretim okulu her zaman parktaki tüm mekanları kendi etkinlikleri için kullanabildikleri gibi, kendi müfredatlarında olup fiziki olanaksızlıklarından yapamadıkları dersleri de park da işleyebilmektedir. Örneğin; Yıldırım Bayezit ve Turgut Reis İlköğretim okulundan 2004-2005 ders yılında 623 öğrenci öğretmenleriyle birlikte gelerek kendi müfredatlarındaki bilgisayar derslerini yapmışlardır. Spor sahaları son iki yıldır okullar arası turnuvalar için kullanılmaktadır. 23 Nisan, 19 Mayıs törenleri ve gösterileri son üç yıldır Yıldırım Bayezit, Ahatlı ve Turgut Reis İlköğretim okullarının katılımıyla yapılmaktadır. Bunlara ilave olarak 2003-2004 ders yılında Antalya Beşinci Eğitim Bölgesi okulları arasında eğitim parkının fiziksel mekanları kullanarak bilgi yarışması düzenlenmiştir. Yine Aynı bölgedeki okulların okul müdürleri ve rehber öğretmenler toplantıları eğitim parkının çok amaçlı salonunda yapılmaktadır.

Sadece öğrencilerin eğitilmesi ve bu eğitimle öğrencilerde olumlu bir davranış değişikliği beklemek çoğu zaman yeterli olmamaktadır. Çocukların ailelerini ve

öğretmenlerini bu değişikliğe ortak etmek gerekmektedir. Bu bağlamda bölgenin gelişmişlik, farkındalık ve duyarlılık düzeyini artırmak için TEGVin hedef kitesinde olmamasına rağmen öğrencilerin ailelerine ve çevreye yönelik olarak diğer STKlar ve örgütlerle işbirliği yapılarak; okuma yazma, bilgisayar gibi konularda eğitim programları düzenlenmiştir. Antalya Rotary Kulübü, Olimpos Rotary Kulübü, Aspendos Rotary Kulübü ve Halk Eğitim Merkezi ile işbirliği yapılarak okuma-yazma sertifika programı organize edilmiş 2002 yılından bugüne kadar 370 kadın bu programa katılarak sertifika almıştır. Yine 2002 yılından buyana her yıl devam eden ve Eğitim parkının kendi gönüllüleri ile gerçekleştirdiği bilgisayar kullanımı seminerine toplam 223 yetişkin katılmış ve başarılı olmuştur. Olimpos Rotary Kulübünün öncülüğünde; 2005 yılında dördüncüsü yapılan Astronomi Şenliğinin üçü eğitim parkında gerçekleştirilmiştir. TÜBİTAK Ulusal Gözlem Evi, Akdeniz Üniversitesi, Kültür Üniversitesi, Ege Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi'nin ilgili birimlerinin destek verdiği ilköğretim ikinci kademe öğrencilerine astronomiyi tanıtmak ve sevdirmek amaçlı bu projeye toplam 255 öğrenci katılmıştır. Katılan öğrenciler arasında resim ve kompozisyon yarışmaları yapılmakta, başarılı olan öğrencilere ve okullarına TÜBİTAK yayınlardan ödüller verilmektedir.

Yine Olimpos Rotary Kulübünün öncülüğünde, 2003 yılından beri kış döneminde sürekli devam eden Akdeniz Feneri adlı proje Antalya Deniz Ticaret Odası, Sahil Güvenlik Komutanlığının katkılarıyla öğrencilere denizciliği tanıtmak ve sevdirmek amaçlı yapılmaktadır. Bu projeye 100 civarında öğrenci katılmıştır.

Kuruluş amacı eğitim olan Antalya Çağdaş Eğitim Vakfı(ANTÇEV) ile 2001 yılından beri eğitim parkı içinde ve dışında her yıl farklı formatta işbirlikleri gerçekleştirilmiştir. Birincisi 2001-2002 ders yılında TEGVin hedef kitesinin dışına çıkmış(lise öğrencisi olan) öğrencilerle ANTÇEVin kendi gönüllüleri ve kendi eğitim müfredatıyla eğitim parkında yapılan etkinlikler, ikincisi 2002-2003 ders yılında ANTÇEVin burs verdiği Eğitim Parkı çevresindeki ilköğretim öğrencilerinin eğitim parkındaki TEGVin eğitim programlarına katılmaları, üçüncüsü 2003-2004 ders yılında ANTÇEVin burs verdiği üniversitedeki öğrencilerine önce TEGV gönüllü eğitimi verilerek ANTÇEVin Süleyman Demirel İlköğretim Okulundaki (SDİÖO) burslu öğrencileri Eğitim Parkına taşınarak TEGVin eğitim programlarına katılmaları, dördüncüsü 2004-2005 ders yılında ANTÇEVin SDİÖOdaki burslu öğrencilerine SDİÖOda ANTÇEVin gönüllüleri ve TEGVin bazı eğitim malzemeleri ve programları kullanılarak eğitim verilmesidir. ANTÇEV ile yapılan dört yıllık işbirliğinde bin civarında öğrenciye eğitim verilmiştir.

Varoluş nedeni; erken çocukluk ve yetişkin eğitimine, programları ve uygulamaları ile katkı sağlamak, bu konuda ülke genelinde yaygın bir hizmet ağı oluşturmak olan, Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) ile Okul Öncesi Eğitim programı Eğitim Parkının fiziksel imkanları ve AÇEVin müfredatı kullanılarak 2002 den beri uygulanmaktadır. Bugüne kadar bu projeye toplam 106 anne ve çocuk katılmıştır.

Okul öncesi eğitimin önemine dikkati çekmek amaçlı tüm Türkiye genelinde Eylül 2004ün ilk haftası yapılan ve bir hafta süren Okul Öncesi Eğitim Platformu'nun Antalya ayağı etkinliklerinde hem mekanın sağlanması hem de organizasyonun gerçekleştirilmesi boyutunda Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Antalya Yetim ve Muhtaç Çocuklara Yardım Vakfı(AYÇOV), Ya-Pa Yayın Antalya Temsilciliği, İsmet İnönü Meslek Lisesi, Özel ve Devlete ait çocuk yuvaları temsilcileriyle işbirliği yapılmıştır.

Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu(SHÇEK) tüm Türkiye genelinde; çağdaş sosyal hizmet politikaları bağlamında aileye ve kadına yönelik koruyucu-önleyici, eğitici-geliştirici, tedavi ve rehabilite edici hizmetleri yerine getirmek amaçlı Toplum Merkezleri kurmuştur. Antalya’da her birini bir STK’nın desteklediği ve sponsorluğunu üstlendiği beş toplum merkezi az gelişmiş ve göç almış bölgelerde özellikle yetişkinlere yönelik çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Bu merkezlerle yapılan işbirliklerinde bugüne kadar Eğitim Parkına taşınmalı çocuk ve yetişkin getirerek TEGV’in eğitim programlarına katılmaları sağlanmıştır. Takip eden dönemlerde TEGV gönüllüleri ile Toplum Merkezlerine giderek TEGV’in eğitim programlarının uygulanması planlanmıştır.

Yukarıdaki işbirliği mekan ve zaman açısından Eğitim Parkındaki atıl kapasitenin doldurulması ve kaynakların daha etkin kullanılabilmesi için oluşmuş işbirliği örnekleridir. Diğer yandan Antalya’da gönüllü, gençlik ve öğrenci değişimi ilgili programların yöneticileri de bu kimselerin gönüllü olarak görev alabileceği bir kurum olarak TEGV’e başvurumaktadırlar. Uluslararası Ekonomi Öğrencileri Birliği (AIESEC) ve Antalya Gençlik Derneği (ANTGED) bu şekilde Eğitim Parkına yabancı gönüllü yönlendiren kuruluşlardır. Ayrıca Danimarka’dan her yıl pedagoji eğitimi alan bir öğrenci staj için Eğitim Parkına gelmektedir.

Suna İnan Kırac Antalya Eğitim Parkı hizmete açıldıktan sonra işbirliği boyutunda yaşadığı zorlukları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

- Her ne kadar TEGV Türkiye genelinde tanınan ve kabul gören bir STK olsa da Suna İnan Kırac Antalya Eğitim Parkının ilk açıldığı tarihlerde Antalya’da yeterince tanınmaması,
- Tanındıktan sonra yapılan faaliyetlerin kabulü,
- STK olarak işbirliğini istesenez bile kiminle, hangi konuda işbirliği yapılacağına saptanması. İşbirliği için saptanan kurumların dayanışma ve işbirliğine başlangıçta olumsuz bakmaları, yetersiz ve zayıf yaklaşımları,
- Kurumsallaşmamış STKlarda kişisel egolarını ön planda tutan yönetim kadrosunun varlığı ve bu durumun çoğunlukla işbirliği ile çakışmaması,
- Her işbirliğinin süreklilik arz eden projelere dönüştürülememesi,
- Aynı misyona sahip STKların hizmet verdiği mekanların sayıca artması ve STKlar arasında rekabet oluşması,
- Çoğunlukla kamu kurumlarında varolan “ben yaparım” düşüncesi, enerjinin ve sinerjinin paylaşılmaması isteği,
- STKlar arasında işbirliğini gerçekleştirecek, motive edecek, gerekliliğine inandıracak bir üst kurumun, üst bilincin ve yol göstericinin yokluğu,
- Kişisel çatışmalar ve anlaşmazlıklardan kaynaklı bölünmelerle aynı misyona sahip fakat birbiriyle rakip olan çok sayıda STKların varlığı,
- İşbirliği sürecinde verilen taahhütlerin zamanında ve tam olarak yerine getirilmemesi,
- STKların olumsuz hafızalarından kısa sürede kurtulamaması,
- İşbirliğinde tarafların verdiklerinden daha çok kişisel/kurumsal fayda beklentileri,
- Bazı STKların isimleri ve misyonlarına uygun yapılanmamaları ve yönetimdeki kişilerin kişisel egolara hizmet etmeleri,
- Eğitim sisteminden kaynaklı kişilerin hem işbirliği bilincinden uzak hem de işbirliği örnek uygulamalarından uzak yetiştirilmeleri,
- STKlarda işbirliğini öngörmeyen, gerekli görmeyen, demokratik açılımlardan uzak bireylerin yönetici konumunda olmaları,

- İşbirliği sürecindeki çeşitli çatışmalarda işbirliği projelerinde rol alan kişiler arasındaki kişisel kırgınlıkların ve küskünlüklerin kurumsal boyutlara taşınması.

TEGV Suna İnan Kıraç Antalya Eğitim Parkı için tüm bu olumsuzlukları aşmanın tek yolu vardı o da “işbirliğine inanmak ve işbirliğinden başka bir çözüm düşünmemek”. Şuan birçok faaliyetini diğer STKlar ve kurumlarla işbirliği halinde yürütmekte ve birçok aktif projenin içinde yer almaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumsal sorunları çözme işlevini yüklenen en büyük örgütler olarak kamu yönetimlerinin bir çok alanda yetersiz kalması, hatta bir dizi alanda topluma karşı tavır alır hale gelmesi sonucunda doğan boşluklar STKların kendi öz alanları haline gelen bireylerin kendi örgütlenmeleri ile doldurulur hale gelmiştir. Böylece STK'lar çözüm arayışlarının nesnesi olmaktan çıkıp öznesi olmaya yönelmişlerdir. STKlar kendi faaliyet alanlarında hedef kitlelerine misyonlarına uygun hizmet götürürken toplumu değiştirme, demokrasiyi yerleştirme ve geliştirme misyonunu kendinde görmekte ve bunun için eylem yapmaktadırlar. Ancak bu değişiklikler sonucunda kendisini değiştirebildiği ve ulaştığı hedefler sonrasında yeni hedefler belirleyebildiği ölçüde kendi sürekliliklerini garanti edebileceklerdir. Küçülen dünyamızda büyüyen STKların sürekliliğinin ve kaynakları daha etkin kullanmanın garantisi olarak yerel, ulusal ve uluslararası işbirliği yapmaları esastır. Globalleşen dünyada tek başına hareket etmek yerine birlikte hareket etmek tüm kurumların yöneleceği yapılanma olacaktır. Duygusal olmaktan ziyade rasyonel olmak içinde bulunulan bilgi çağının en temel yönetim becerisi haline gelmiştir.

Elbette ki işbirliği bir kültür ve alışkanlıktır. Bu alışkanlığın çocukluk eğitiminden başlayarak, üniversite eğitimine kadar, aile yaşantısında, örgün ve yaygın eğitimde uygulamalı olarak yer verilmelidir. İşbirliği yaşamın bir parçası olacak şekilde eğitim müfredatlarında yer almalıdır. Kamunun tüm kurumları özellikle belediyeler başta olmak üzere Sivil Savunma Teşkilatı, Çocuk Esirgeme Kurumu gibi birçok kurum hizmet üretirken ve hizmet verirken mutlaka STKlarla işbirliği yapmalıdır. Kamu yönetimi işbirliğinin önderliğini yapmalıdır.

Medyada işbirliği kavramı üzerinde durulmalı ve sinerji yaratmanın bir yolu olarak her türlü programda işlenmelidir. Toplumun her kesiminde ister sosyal ilişki isterse kurumsal ilişki olsun işbirliğinin önü açılmalı, desteklenmeli hatta özendirilmelidir. STKlar işbirliğinde başka kurumların ve STKların hafızalarından yararlanmalı ve başarılı olan uygulamaları kendilerine örnek almalıdırlar. Modern yönetim teknikleri STKlarda uygulanmalıdır. Yasal düzenlemeler yapılarak ulusal ve uluslararası işbirliklerinin ve desteklerin önü yasal olarak açılmalıdır.

KAYNAKÇA

Ardahan Faik, “Global Rekabet Stratejisi Olarak Stratejik İşbirlikleri Ve Türk Turizm Sektöründe Uygulama Olanakları”, **Selçuk Üniversitesi, İ.İ.B.F., IV. Üretim Araştırmaları Sempozyumu**, 8-10 Ekim 2004, Hiltyon-Konya.

Coccia Reigis.”Adapting Programs to Varied Settings”,**Business Insurance**, Vol.34, 14. 2. 2000.

Gallagher Katherine ve Weinberg Charles B.. “Coping With Success:New Challenges For Nonprofit Marketing” **Sloan Management Review**, Güz 1991,Vol. 33.

Gulati Ranjay, “Aliances and Networks”, **Stratejik Management Journal**, V:19, 1998.

Güder Nafiz(Editör), **Sivil Toplumcunun El Kitabı**, Sivil Toplum Geliştirme Programı, Yerel Sivil Girişimler Projesi, Ankara, Kasım 2004.

- <http://www.stgp.org/list.php?pageid=7&kriter=0>, 12-07-2005
- <http://www.tegv.org/getPage.asp?rn=3&fn=varolusnedenimiz>, 22 Temmuz 2005
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Sayılarla İstanbul(2000), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2000.
- Kambir Hüseyin, Bir Global Rekabet Stratejisi Olarak Stratejik İşbirlikleri ve Pazar Etkinliğine Katkıları, Uludağ Üniversitesi Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora tezi, Bursa, 2000.
- Özkan Mehmet, "Sivil Toplum Kuruluşlarında Etkin Yönetim", Kalder 6. Makale Yarışması, www.kalder.org/anasayfa/htm/makale/2001makaleyarismasi%20sonuclari.htm, 10.04.2002.
- Öztürk Sevgi Aysel, "Stratejik Planlama Sivil Toplum Örgütlerinde Etkin Yönetimin Anahtarlarından Biri Olmaya Aday Mı?", **Kalder 6. Makale Yarışması**, www.kalder.org/anasayfa/htm/makale/2001makaleyarismasi%20sonuclari.htm, 10.04.2002.
- Paul Connolly, "Building to Last: A Grantmaker's Guide to Strengthening Nonprofit Organizations", www.consco.com, 10.04.2002.
- Regina E. Hezlinger. "Can Public Trust in Nonprofits and Governments Be Restored", **Harvard Business Review**, Mart-Nisan 1996.
- Sivil Toplum Kuruluşları Üçüncü Sempozyum**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Mart 1998.
- Us Talat Ahmet, "Sivil Toplum Kuruluşlarında Sürekliliğin Garantisi Olarak Toplam Kalite Yönetimi", **Kalder 6. Makale Yarışması**, www.kalder.org/anasayfa/htm/makale/2001makaleyarismasi%20sonuclari.htm, 10.04.2002.
- www.gencnet.org/demo/sorduk.php3 (Türk Gençliğinin Gözünden Türkiye'de Katılımcılığın Önündeki Engeller: Temel Bulgular, 12-07-2005.
- Yaman Yılmaz, "Sivil Toplum Kuruluşlarında Birbirinden Öğrenme: Benchmarking", **Sivil Toplum Kuruluşları İçin Yönetim Rehberi**, Kaknüs Yayınları:203, İstanbul, 2005.
- Yaman Yılmaz, "Sivil Toplum Kuruluşlarında Hizmet Kalitesi ve Ölçümü", **Sivil Toplum Kuruluşları İçin Yönetim Rehberi**, Kaknüs Yayınları:203, İstanbul, 2005.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA İNSAN KAYNAKLARININ YAPISI VE ÖZELLİKLERİ

Öğr. Gör. Tümay CİĞERDELEN
Kocaeli Üniv. İletişim Fak.

ÖZET

Günümüzde küresel eşitliğin sağlanabilmesi konusunda yapılan çalışmalarda sivil toplum kuruluşlarının önemli rolü bulunmaktadır. Hem ülkemizdeki hem de diğer ülkelerdeki sivil toplum kuruluşları gelecekte küresel eşitlik için yönetimlerin ihmal ettikleri konulara eğilmek, medyanın ve dünya kamuoyunun dikkatini çekebilmek için daha fazla proje üretmek zorundadır. Sivil toplum kuruluşlarının çeşitli projeleri planlayıp hayata geçirebilmeleri gönüllü insan kaynağı ile olurludur. Gönüllüler ise sivil toplum kuruluşlarının en önemli unsurları olarak belirleyicilikleri ve sosyal katma değerleri açısından farklılaşmaktadırlar. Sivil toplum kuruluşlarında insan kaynakları açısından özellikle gönüllülerin görevlerinin belirlenmesi, organize edilmeleri, motive edilmeleri, strateji geliştirilmesi, eğitimleri gibi faaliyetler yönetsel problemler olarak ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmaların yapılması için insan kaynakları/gönüllü yapısının ve özelliklerinin bilinmesi gerekir. Bu yapı yeterince tanınmadığında sivil toplum kuruluşları için önü alınmayacak problemler doğabilecek ve etkisizlikle veya dağılma ile karşılaşmak muhtemel olacak ve sonucunda istenilen hedeflere ulaşmada zorluk çekilebilecektir. Toplum için sivil toplum kuruluşları bir güçtür. Bu gücü ortaya çıkaracak ve toplum yararına çalışmalar yapacak olan ise insan kaynaklarını oluşturan gönüllü bireylerdir. Gönüllüler sivil toplum kuruluşlarının başarısında önemli rol oynamaktadırlar. Bu bildiride sivil toplum kuruluşlarında insan kaynaklarının yapısı, yönetim stratejileri, özellikleri ve önemi anlatılacaktır.

STK LARDA İNSAN KAYNAKLARININ ÖNEMİ

Sivil toplum kuruluşları(STK)günümüzde, dünyamızın olmazsa olmazları arasına girmiş bulunmaktadır. STK'ların geçmişi bizde eski gibi görünse de bugün bahsettiğimiz anlamda STK'lar 20-25 senedir varlığını sürdürmektedir. Son 10 senedir de adından sıkça bahsedilen STK' lar son 5 senedir, özellikle Marmara Depreminden sonra eskiye oranla daha etkin olmakta ama bir o kadar da karışık yapıya bürünmekte geçiş ve büyüme sıkıntıları yaşamaktadır. Etkinliği son yıllarda hissedilen ve görülen STK'lardan bu gün 3. sektör diye bahsedilmektedir. Son yıllarda tüm dünyada STK ların etkinliklerini artırmaları, daha örgütlü çalışmaları, bilgi paylaşımı, teknolojinin etkisi ve yaygın kullanımı, internet imkanı, küreselleşmenin etkisi ve dolayısıyla küresel eşitlik söylemleri, uluslararası paylaşımların etkisiyle, Türkiye'de de STK' lar bugün bahsettiğimiz, üzerinde konuştuğumuz konuma gelmişlerdir.

STK kavramının ne batıda ne de ülkemizde sınırları net olarak çizilebilmiş değildir. Bugün Türkiye'de STK başlığı altında 80 bin kuruluştan bahsedilmektedir. Bu sayının içinde vakıflar, meslek odaları, sendika ve konfederasyonlar, yerel birlik ve kooperatifler, yurttaş girişimleri, ve diğer gruplar (Ticaret birlikleri, işveren kuruluşları, profesyonel federasyonlar, hizmet ve üretim birlikleri, yerel yönetimlerin bir araya gelerek kurdukları örgütler, politik ilgi grupları, dinsel ilgi grupları, öğrenci birlikleri) bulunmaktadır.

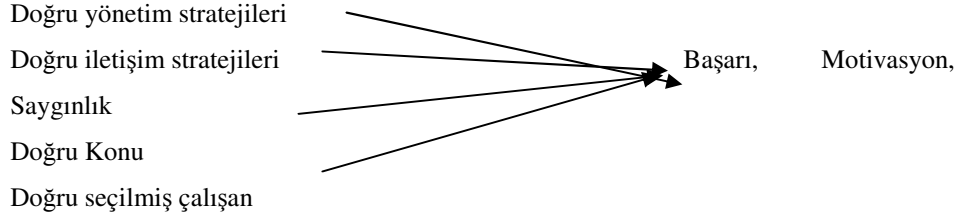
STK'ların bir tanımını yapmamız gerekirse; AB anlayışına göre STK; 'örgütlenmiş yurttaşların yaşadıkları ülkenin toplumsal ve ekonomik kalkınmasına, sivil toplum düzenine doğrudan katkıda bulunarak katılımcı demokrasinin oluşturulması ve sürdürülmesi açısından (kimi zaman devlet ve hükümetten de fazla) yaşamsal bir rol üstlenen kurumdur.

Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi (ESC) toplum yararı doğrultusunda sorumluluk üstlenen, resmi makamlar ile yurttaşlar arasında aracı işlevi gören bütün örgütsel yapılanmaları STK olarak kabul etmektedir. Bu tanım özellikle, örgütlenmiş bir sivil toplumun ve yönetişimin temel unsuru konumundaki bütün ekonomik, toplumsal ve mesleki kuruluşları kapsamaktadır.

STK gelişmiş ve demokratik ülkelerde daha yaygın, kurumsallaşmış ve gönüllü katılımın yüksek olduğu organizasyonlardır. Bu gün çeşitli kaynaklarca Amerika'da halkın % 50-55 inin toplumsal çalışmalara katıldığı ya da gönüllü olarak çalıştığı belirtilmektedir. Türkiye'de ise bu rakam %15- 20 lerededir. Bunun için ne sivil toplum kuruluşlarını ne de toplumu suçlamak yerine, bireyler niçin gönüllü olmazlar, geniş bir bunun sebeplerine bakmak, bunun üzerinden gerekli çalışmaları yapmak ve bu arada mevcut gönüllülerle yaşanan sorunlar var mıdır, daha verimli nasıl çalışılabilir, bunları düşünmek gerekmektedir. STK'ların tüm dünyada küresel eşitlik sağlanmasında önemli rolü olduğu kabul edildiğine göre, Türkiye'deki STK'larında bu konuda etkili katkıları olacaktır. Bu katkıların beklenen düzeyde sağlanması için STK'ların insan kaynakları konusunda doğru yönetim ve etkin iletişim stratejileri ile iyi organize olmaları, verimliliği sağlamaları ve küresel arena içinde küresel eşitlik çalışmalarında üstlerine düşeni en iyi şekilde yapabilmelidirler. Çünkü biliyoruz ki Türkiye'nin coğrafi konumu, siyasal, ekonomik, kültürel ve demografik durumu dünyanın gelişmiş ülkeleri tarafından oldukça yakından izlenmekte, AB'ye giriş süreci içinde özellikle STK'lar da dikkat çekmektedir. STK'ların başarılı olabilmesi tanımlarda bahsedilen kavramları yerine getirebilmesi için iyi bir yönetim, doğru bir vizyon ve misyon tanımı, hedefleri iyi belirleme, bunları gerçekleştirmede nitelikli insan kaynağı ve bu kaynağın iyi yönetilmesi, yönlendirilmesi ve STK'nın kendini iyi tanıtabilmesi önem kazanmaktadır.

Nasıl ki özel ve kamu işletmelerinde insan kaynakları yönetimi (İKY) stratejik bir öneme sahipse STK'lar için de durum aynıdır. STK'ların amaçlarını gerçekleştirmede insan kaynakları (İK) ve İKY özellikle önemli olmaktadır. Hangi amaçla kurulduğunuzu niye yola çıktığınızı bilen bir STK'sınız diyelim. Çok iyi de projeler üretiyorsunuz. İK olmadan projeyi nasıl gerçekleştireceksiniz. Maddi desteklerin de genellikle çok yeterli olmadığını düşünürsek eğer; mevcut insan kaynağını yönetmek, gerektiğinde istediğimiz niteliklere sahip insan kaynağını bulmak, bu kaynağı elde tutmak, dolayısıyla yeni projeleri gerçekleştirebilmek gibi konular kolay olmayacaktır.

İnsan kaynaklarının önemi 1960'lı yılların başında anlaşılmaya başlanmıştır. Bu gün ise İnsan kaynaklarının işletmenin başarısında en önemli etkenlerden olduğu kabul edilmektedir. Bu STK'lar için de değişmemektedir. Doğru yönetim iletişim stratejileri, doğru konu, doğru seçilmiş çalışanlar, STK'larda da başarıyı getiren önemli noktalar olmaktadır.

STK' LARDA İNSAN KAYNAKLARI KİMLERDEN OLUŞMAKTADIR

STK'larda insan kaynakları dediğimiz kavramın içinde STK bünyesinde maaşlı çalışanlar (profesyoneller), uzmanlar, danışmanlar, gönüllüler, üyeler yer almaktadır. Yönetim şekli ve yönetici ve/ veya yöneticilerin bireysel donanımları, kişilik yapısı iletişim becerisi, hakkaniyet anlayışı elbette STK'larda da etkilidir. Çünkü yönetici ve/veya yöneticilerin yukarıda saydığımız özellikleri gerek profesyonellerin işe alımında gerekse gönüllülerin, üyelerin kazanılması, destekleri, motivasyonları, kuruma sahip çıkmaları vb. konularda etkili olacaktır. STK'ların çoğu insan kaynakları konusunda sorun yaşadıklarını belirtmektedirler. Özellikle gönüllüler konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır; gönüllülerin bulunması, ya da müracaatları, gönüllülerden faydalanılması, gönüllülerin STK'yı benimsemeleri ve motive edilmeleri, kendilerini STK'ya ait hissetmeleri, gönüllü ile STK'nın olumlu iletişimleri, STK' ya başarı yada başarısızlığı getirmektedir. Bu çalışmada yoğunluklu olarak gönüllü ve gönüllülük üzerinde durulmaktadır.

GÖNÜLLÜLÜK NEDİR?

Gönüllülük; bireylerin toplumsal sorumluluk anlayışıyla, maddi çıkar gözetmeksizin bilgi, zaman, beceri, deneyim ve kaynaklarını bir sivil toplum kuruluşunun amacı doğrultusunda kendi istekleriyle kullanmalarıdır.

Başka bir tanıma göre gönüllülük; Karşılık beklemezsizin zevkle, isteyerek toplum yararına bir şeyler yapma arzusudur. Tanımları çoğaltmak mümkündür. Tanımlardaki ortak nokta isteyerek, para almadan, zaman, bilgi ve becerilerini STK' ya sunmaktır.

STK'ların özünde gönüllü çalışma esası bulunmaktadır. Biraz da eldeki imkanların kısıtlılığından dolayı böyle bir çalışma esası yerleşmiştir. Bugün çeşitli STK'larda gönüllüler şu yada bu sebepten çalışmakta, çalışmaya devam etmekte, veya STK'lara küsmekte, aradıklarını bulamamakta, (saygınlık, işe yarama, motivasyon, önemli hissedilme vs.) ve çalışmamaktadır. Bunlardan bazıları başka STK'larda gönüllü olmakta bazıları da gönüllülüğten vaz geçmektedir. STK'ların başarılı olabilmeleri için gönüllülerin donanımı, isteği, zamanı, iletişim becerisi, beklentilerinin karşılanıp karşılanmaması önemlidir.

GÖNÜLLÜLER NE KADAR GÖNÜLLÜ?

STK gönüllülerinin gönüllü olma ve olmama sebeplerine baktığımızda çeşitli noktalar ortaya çıkmaktadır. Bilinen sebepler arasında sosyal, psikolojik, bireysel sebepler olabilir. Bunlara başka sebepler de eklemek mümkündür.

Bireylerin gönüllü olma sebeplerinden bazıları; birey yeni bir statü kazanmak için gönüllü olabilir, kendisine sosyal bir çevre edinerek yalnızlık duygusundan, can sıkıntısından kurtulmak veya yeni arkadaşlar edinmek isteyebilir, herhangi bir gruba ait olma ihtiyacını karşılamak isteyebilir, önemli olma, saygı ihtiyacını karşılamak isteyebilir, iş ve diğer meşguliyetleri dışındaki zamanını başkalarıyla ve üretmek

geçirmek isteyebilir, STK'ların verdiği ücretsiz eğitimlerden faydalanarak kendini geliştirmek isteyebilir.

Bireylerin gönüllü olmama sebeplerinden bazıları; STK'ların çalışma zamanlarından yeterince haberli olmayabilirler, STK'ya çok zaman ayıracıklarını düşünebilirler, gerçekten iş yaşamları yoğundur, ailevi sorumlulukları vardır. Özellikle Türk aile yapısı, kadının rolü ve sorumlulukları bu tür sosyal çalışmaları engelliyor olabilir, bir STK'da ne yapabileceklerini tam olarak bilemeyebilirler, bir STK'da kendileri ve ya yakınları olumsuz bir deneyim, kötü bir iletişim yaşamış olabilir bu yüzden önyargıları, güvensizlikleri olabilir, özgüvenleri olmayabilir, kendilerini bir kuruma daha bağımlı hissetmek istemeyebilirler, çevrelerinde gönüllü kimse yoktur, gönüllülük kültürü ve bilinci oluşmamıştır, STK'da gönüllü olmanın kendi bütçelerine ek maliyet getireceğini düşünebilirler, bireyler çalıştıkları STK'da beklentilerini karşılayamamıştır (belki kendisinde beklentisinin ne olduğunu tam olarak bilmiyordur), yeterince saygı görmediklerini düşünebilirler. Gönüllünün gönlü kırılmıştır, yeteneklerine göre iş verilmediğini yada yapabileceklerinden fazla iş verildiğini düşünüyor olabilirler, bireyler bir süre sonra gönüllülük duygusunu kaybedip, kendisinin de profesyonel kadar çalıştığını ama para almadığını düşünerek gönüllülüğün vazgeçebilirler.

Bu sebepler çoğaltılabilir. Her STK'nın gönüllü olma ve olmama sebepleri üzerinde yoğunlaşarak bu sebepler üzerinde çalışması faydalı olacaktır. Çünkü her STK'nın gönüllüsünün, STK'nın amacı, hedefi, projeleri, hedef kitle ve diğer özelliklerine göre ayrı niteliklerde olması gerekebilir. STK'lar için insan kaynakları dediğimizde gönüllüler önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada bu sebepten dolayı gönüllülere ağırlık verilmiştir. Bu aşamada şu sorular akla gelmektedir;

-STK gönüllüsünü, gönüllüsü STK'yı ne kadar tanımaktadır,

-STK'da bulunan gönüllü gerçekten o STK'ya faydalı olacak, projeleri gerçekleştirebilecek, söyleneni yapacak, yaptığından yüksünmeyecek bireylerden mi oluşmuştur, yoksa kalabalık mı oluşturmaktadır?

-Gönüllü gönüllülüğe gerçekten gönül mü vermiştir, yoksa STK'nın amaçları dışında çalışmak için mi oradadır?

Bu ve benzer soruları cevaplayabilmek için her STK'nın gelecek planlarını yaparak mevcut ve ihtiyacı olan gönüllü profilini çeşitli kriterlere göre saptaması, gönüllülük ihtiyacını belirlemesi hedeflerine ulaşmada faydalı olamayacak gönüllüleri başka bir STK'ya yönlendirebilmesi, hem STK hem de gönüllü açısından faydalı olacaktır. Kısacası gönüllülerini iyi yönetebilen STK'lar gelecekte daha başarılı olabileceklerdir. Özellikle STK'lar açısından uluslararası projeler ve paylaşımların olduğu ve artacağı, AB'ye uyum süreci içinde çeşitli projelerin gündeme geldiği ve daha da çok geleceği önümüzdeki yıllarda STK'ların insan kaynakları/gönüllü yapıları, özellikleri daha da önem kazanacaktır.

Bugün kar amaçlı işletmeler bilindiği gibi insan kaynaklarına önem vermekte ve yatırım yapmaktadırlar. STK'ların da tıpkı kar amaçlı şirketler gibi insan kaynaklarına önem vermesi, hem başarıyı hem de verimliliği artıracak, gönüllülerde motivasyonu sağlayacak ve STK'lar gerçekten sektör olacaklardır.

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ NEDİR ?

İnsan kaynakları yönetimi herhangi bir örgütsel ve çevresel ortamda insan kaynaklarının örgüte, bireye ve çevreye yararlı olacak şekilde, yasalara da uyularak, etkin yönetilmesini sağlayan işlev ve çalışmaların tümüdür.

Daha detaylı bir tanıma göre: İnsan kaynakları yönetimi işe alma, işten çıkarma, ücret ödeme ve işçi işveren ilişkileri gibi geleneksel görevlerine ilave olarak işyerine yeni teknolojiler sunmak, işyerindeki işleri düzenlemek, çalışanlar kariyerleri planlama ve geliştirmede yardımcı olmak, işletme amaçlarının gerçekleştirilmesine yardımcı olmak ve geleceğin yöneticilerini yetiştirme ve geliştirmek görevlerini üstlenmiş bulunmaktadır.

Bu tanımlar yapılırken genelde kar amaçlı şirketler gözetilmiştir. İKY 'ni gerçekleştirecek kişilerin ya da birim yöneticilerinin bu konuda eğitilmiş oldukları veya eğitim almaları gerektiği varsayılmıştır.

STK lar açısından baktığımızda ise İKY; STK' nın vizyon ve misyonu doğrultusunda gerek profesyonellerin gerekse gönüllü, uzman, eğitici, danışman ve diğer çalışanların işe alımı, iş tanımlarının, değerlendirmelerinin yapılması, motivasyonlarının sağlanması, eğitimlerin yapılması, gönüllü kariyerinin planlanması gibi işleri üstlenen bir birim olarak ortaya çıkmaktadır.

Bugün her STK' da böyle bir birimden bahsetmek mümkün değildir. Bu görevleri STK yöneticisi veya yönetim kurulu üyeleri, profesyoneller veya görevlendirilmiş üyeler yapmaktadırlar. Bazı STK arda içinde buldukları aşamada ayrıca bir insan kaynakları birimini gerekli görmeyebilirler. Elbette her STK' nın yönetim şekli büyüklüğü ve etkinliği farklıdır. Burada üzerinde durduğumuz nokta gelişmekte olan çeşitli projeler üreten, o projeyi gerçekleştirmede projeye uygun gönüllüye gereksinim duyan ve kendine hedefler belirlemiş STK' lar için katkıda bulunmaya çalışmaktır.

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİM SÜRECİNİN AŞAMALARI NELERDİR?

İş analizlerinin yapılması, insan kaynakları planlaması, iş başvurularının alınması, personel seçiminin yapılması, eğitim ve geliştirme, ekip çalışması, performans değerlemesi, kariyer planlaması, ücret yönetimi, çalışma ilişkileri, çalışanların bağlılığını sağlayan faktörler, çalışan sağlığı ve iş güvenliği, işgören - işveren ilişkileridir. İnsan kaynakları yöneticileri, insan kaynaklarını planlamak, örgütlemek, yönlendirmek ve kontrol etmek zorundadır.

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNİN SORUMLULUK VE AMAÇLARI

İnsan kaynakları yöneticileri yukarıda sıralanan İKY sürecindeki işlevleri yerine getirmenin yanında kaynakları etkin ve verimli de kullanmak zorundadırlar. İKY görevlerini yerine getirirken amacı işletmede görev yapan insanların bilgi yetenek ve becerilerini akılcı olarak kullanarak verimliliği artırmak ayrıca görev yapanların işten manevi doyuma ulaşmalarını sağlamaktır.

İKY amaçlarını gerçekleştirebilmek için insan kaynağından yararlanmayı motive etme ve isteklendirmeyi ve kaynağı korumayı düşünür.

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ AŞAĞIDAKİ AMAÇLARLADA ÖRGÜTSEL VERİMLİLİĞE KATKI SAĞLAR

-Uygun işe uygun personeli seçerek bu personelin beceri ve yeteneklerini maksimum düzeyde kullanmasını sağlamak,

-Personelin iş doyumunu sağlayacağı etkinlikleri gerçekleştirmek,

-İş yaşamının kalitesini artırmak, devamlı gelişim ve değişimi desteklemek.

Ayrıca yaptığı işten ve kurumundan memnun olan çalışanlar kurumun dışarıda olumlu bir imaj yaratmasını sağlar. STK'lar açısından baktığımızda Bu gelecekte daha

donanımlı gönüllü, başarılı örgütsel iletişim, daha iyi desteklenen projeler, medyada daha çok yer alma ve başarılı halkla ilişkiler çalışmalarını getirir.

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE ÜST YÖNETİMİN ETKİNLİĞİ VE SORUMLULUĞU

Üst Yönetim; örgütlerde politikaları ve hedefleri saptayan ve bunları gerçekleştirecek stratejilerin belirlenmesinden sorumlu olan organ ve yöneticiler olarak tanımlanabilir.

Örgüt faaliyetlerinin başarısı üst yönetime bağlıdır. İnsan kaynakları biriminin de başarısını üst yönetimin bakış açısına bağlamak mümkündür. Bir işletme, kurum yada kuruluşta işler iyi de gitse kötüde gitse bu üst yönetimin sorumluluğudur. Çünkü nihai kararlar üst yönetimde verilmektedir. Yönetimdeki kişi veya kişilerin donanımı, bakış açısı, iletişim becerileri, gelecekle ilgili öngörülerini kurumların tamamını etkileyecek ve bir kültür oluşacaktır.

STK LARA BU SÜREÇ VE AMAÇLARI UYGULARSAK ORTAYA NASIL BİR SONUÇ ÇIKMAKTADIR

STK'lar her ne kadar kar amacı gütmeseler de kaynakların kullanılması, özellikle insan kaynaklarının kullanılması ve verimlilik açısından kendilerini tıpkı bir kar amaçlı bir işletme olarak görmeleri ve mevcut kaynaklarla verimliliği artırma konusunda biraz daha farklı bir açıdan bakmaları gerekmektedir.

Başlangıçta zor ve karmaşık gibi gelsede sürekli öğrenme, değişim ve hep daha iyiye doğru gitme düşüncesiyle STK'ların İKY konusunu kolaylıkla benimseyeceğini düşünüyoruz. Elbette burada en önemli faktörlerden biri yönetimin konuya sıcak bakması, İKY konusunda gerçekçi politikalar üretmesidir.

Yukarıda kar amaçlı işletmeler için sıralanan İKY süreçlerini STK'lara adım adım uygularsak yöntemin son derece faydalı olduğu görülecektir. Öte yandan anlatılanlar Toplam Kalite Yöntemiyle benzerlik gösteriyor gibi görünse de Toplam kalite yönetimi biraz daha farklılık arz etmektedir. STK'ların Toplam Kalite Yönetimine geçmeleri elbette gerekli ve arzu edilir bir durumdur. Fakat toplam kalite yönetimi hem maliyetli hem de uzunca bir süreç gerektirmektedir. Bu yüzden STK'lar için İnsan kaynakları yönetimindeki süreçlerin uygulanması başlangıç için daha anlaşılır , kolay maliyetsiz ve kısa sürede çözüme götürebilecek bir yöntemdir.

STK'LAR İÇİN İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİM SÜREÇLERİ

Burada yukarıda bahsedilen süreçlere özet olarak değinilecek detaylara girilmeyecektir. Detaylar hem sınırlı sayfa sayımızı aşmamıza sebep olacak hem de başlangıç aşamasındaki STK'lar için karışık ve zor görünmesine sebep olabilecektir. Burada amaç STK'larda da İKY süreçlerinin uygulanabileceğini göstermektir.

İŞ ANALİZLERİNİN YAPILMASI:

İş analizi; kurumda yapılacak tüm işlerin belirlenerek niteliği, genel durumu, özelliklerinin saptanması için yapılacağı çevre koşulları, gerekli aletler, cihazlar hakkında bilgi sahibi olunması, bunların değerlendirilmesi ve yazılı hale gelmesidir.

Yani, yönetimin, profesyonellerin, gönüllülerin, uzmanların yapacakları işlerin neler olduğunun belirlenerek tanımlarının yapılması, nasıl, hangi sürede kaç kişiyle hangi özellikteki kişilerle yapılacağı konusunda bilgi sahibi olunmasının sağlanmasıdır. Hatta her yeni projede de yeni iş tanımı ve o işe uygun gönüllünün bulunması da dolayısıyla gündeme gelebilmektedir.

İNSAN KAYNAKLARI PLANLAMASI

İşletme veya kurumların gelecekteki insan kaynakları ihtiyaçlarını karşılamak için kapsamlı bir stratejinin geliştirilmesi gelecekteki kısa ve uzun vadedeki iş gücü arz ve talebinin sistematik bir şekilde tahmin edilmesidir.

STKlar açısından bakınca misyon ve vizyon doğrultusuna hayata geçirilecek projelerde hangi özelliklere sahip profesyonel, gönüllü, uzman vs. personele ihtiyaç vardır, bu kişileri STK'ya çekebilmek için bu günden neler yapmamız gerekir. Örneğin projeleri başarıyla tamamlanan ya da devam eden, bunları çeşitli iletişim kanallarıyla duyurabilen, medyada adı sık sık olumlu şekilde geçen STK'lara insan kaynakları talebinin arttığı bir gerçektir.

İŞ BAŞVURULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

İnsan kaynakları planlaması konusunda ortaya çıkan insan kaynağı açığını karşılamak için iş başvuruları değerlendirilir. Burada amaç, kurum için gerekli bilgi ve beceriye sahip adayları kuruma çekebilmektir.

Örneğin bir STK olarak eğitim konusunda projenizi hayata geçirmek üzere projenize uygun, eğitilebilecek belli özelliklere sahip gönüllülere ihtiyacınız var. Elinizdeki mevcut gönüllü sayınız projeyi gerçekleştirmek için yeterli ama özellikleri proje için uygun değil, projeye mali katkı da sağlanmaya başlanmış, insan kaynaklarındaki yetersizlikten dolayı projenin aksaması, ertelenmesi, ya da uygun şartları sahip olmayan mevcut insan kaynağı ile başlanması söz konusu olabilir (bununda projenin ve STK'ın algılanmasında olumsuzluklar yaratacağını düşünürsek hem bu gün hem de geleceğe yönelik olarak başarısızlıkla sonuçlanabilir).

STK'ın başvurular için internet, medya (haber, ilan), sergi ve fuar, çeşitli toplantılardan, arkadaş tavsiyesi gibi yöntemlerden faydalanmaktadırlar.

Türkiye'de gönüllü sayısının az olduğu ve gönüllülük kültürünün fazla yerleşmediği düşünülürse 'mevcut ve az sayıdaki gönüllüden daha fazla nasıl faydalanabilmeli' diye düşünmek gerekebilir. Burada da gönüllü havuzları, gönüllü çalışan gönüllü danışmanlık şirketleri, mevcut insan kaynakları şirketlerinin konuyu bir sosyal sorumluluk projesi olarak görerek gönüllü havuzuna katkıda bulunmaları gibi çözümler düşünülebilir. Özel sektör çalışanları açısından Özel Sektör Gönüllüleri Derneği'nin bu konudaki çabaları bilinmekte. Ama kamuda ve serbest çalışanlar arasında özellikle işi dışında değerlendireceği zamanı olan meslek gruplarına ulaşmak faydalı olabilir. Elbette bunları yapmak için aranan gönüllünün özelliklerini de iş analizleri doğrultusunda belirlemek ve belirtmek gerekmektedir.

PERSONEL SEÇİMİNİN YAPILMASI:

Adaylar arasında ilgili işi en iyi yapabilecek olanın seçilmesidir. STK açısından, gönüllü yapılacak iş, gönüllünün buna uygunluğu, becerisi, zamanı vs. gibi gerekli kriterlerin değerlendirilerek bireyin kabul edilmesi veya edilmemesi söz konusu olacaktır.

Eğer birey o proje için ya da o STK' için uygun değilse kırmayacak, incitmeyecek bir iletişim şekliyle bunu anlatmak, başka bir proje yada STK ya yönlendirebilmek gerekmektedir. Burada karşımıza şöyle bir düşünce çıkmaktadır. "Gönüllü sayısı zaten az geleni alırız ve eğitiriz, değerlendiririz." Yani "Gel ne olursan ol gel" "mi demeliyiz. Yukarıda anlatmaya çalıştığımız gibi böyle bir söylem için bu kadar planlamaya da gerek yoktur. Ayrıca nitelikleri uygun olmayan kişileri eğitmek STK'ya ayrıca maliyet getirecektir. Bu eğitim maliyeti daha verimli alanlarda kullanılabilir. Öte yandan insan kaynakları yönetiminde ihtiyacı tespit etmek önemlidir.

Ama Bazı STK'lar için yapı ve konuları gereği”Gel ne olursan ol gel “ düşüncesi yasal çerçeveler dahilinde geçerli olabilir.

STK'da profesyonel veya gönüllü olarak çalışacak kişiler aynı zamanda STK'yı çeşitli ortamlarda temsil edecekleri için bu kişilerin nitelikleri önem kazanmaktadır.

EĞİTİM VE GELİŞTİRME

STK'da profesyonel veya gönüllü olarak çalışacak kişiler STK' yı çeşitli ortamlarda temsil edeceklerine göre STK' nın yapısı, çalışma tarzı, işe alıştırma, gönüllülük kavramı, iletişim şekli vs. konularda profesyonel ve gönüllülerin eğitimi önem kazanmaktadır.

Özellikle gönüllüler STK'nın dışarıdaki yüzüdür, bir STK hakkında bir şey bilmiyorsanız, o STK gönüllüsünün davranışları, konuşmaları, anlattıkları sonucunda o STK' da gönüllü olabilir, bir daha adını duyma istemeyebilir veya yeterince tanımamış olduğunuzu düşünmeden aleyhte söylemlerde bulunabilirsiniz. Ya da ilk defa telefonla aradığınız bir STK' da tesadüfen orda bulunan ve tesadüfen telefonu açan bir gönüllü size yanlış bilgi veya nazik olmayan bir şekilde cevap verirse gönüllülük konusunda o STK' yı seçmez çevrenize de seçtirmeyebilirsiniz. Elbette eğitimin sürekliliğinin önemi de bu arada unutulmaması gereken bir diğer unsurdur. Ayrıca STK'larda eğitimi sadece gönüllüler için değil, üst yönetim içinde de özellikle üst yönetime yeni üye girişinde önemsemek gerekmektedir.

EKİP ÇALIŞMASI

Ekip bir işi yapabilmek için birbirlerinin bilgi ve deneyimlerine ihtiyaç duyan iki ve daha fazla kişinin bir araya gelmesinden oluşan bir topluluktur.

STK' ların topluca bir ekip olduğunu, çeşitli projelerde kalıcı veya belli süreliğine alt ekipler oluştuğunu ve ekip başarısının STK' nın başarısını getirdiğini düşünürsek ekip çalışmasının önemi ortaya çıkacaktır. Ekip üyeleri bilgili, açık iletişimi benimsemiş ne amaçla bir araya geldiğini unutmayan, birbirini sayan ve seven, paylaşıma, gelişmeye açık olması gerekmektedir.

Örneğin bireysel olarak ekip çalışmasına yatkın olmayan bir gönüllünün insan kaynaklarınca bu özelliği tespit edilerek bireysel çalışabilecek bir alanda görev verilmesi uygun olacaktır. Başarılı bir ekip çalışması için, yönetim kalitesi, bireysel kalite ve ekip kalitesi üç saçıyağı gibidir.

PERFORMANS DEĞERLEMESİ

Performans değerlendirmesi çalışanların işindeki başarılarının değerlendirilmesidir. Performans değerlendirmeleri sonucunda çalışanlar ücret artışı, kıdem, teşekkür belgesi gibi motive edici unsurlarla değerlendirilirler.

STK' lar açısından bakacak olursak STK'da çalışan profesyonellerin performans değerlendirmeleri ayrı, gönüllülerin ayrı olacaktır. Gönüllülerinde yaptıkları çalışmalarda ne kadar başarılı olup olmadıklarını, o işe ne kadar uygun olup olmadıklarını ölçmekte fayda vardır. Çünkü eğer gönüllü o projeye uygun değilse verimli çalışmıyorsa ya da o dönem için iş yoğunluğu veya kişisel problemlerinden dolayı gönüllülük çalışmalarında yeterli katkıyı göstermiyorsa bu STK' nın başarısını da etkileyecektir. “Bir gönüllünün başarısızlığından ne olur” dememek gerekmektedir. Çünkü biliyoruz ki kurumlarda yapılan tüm işler ve çalışanlar bir zincir halkası gibi birbirine bağlıdır ““Bir zincir en zayıf halkası kadar kuvvetlidir””sözünden yola çıkarsak bir kişinin önemi anlaşılacaktır. Bu açıdan gönüllülerinde performanslarının değerlendirilmesi ve başarılı olanların belirlenmesinde fayda vardır.

KARİYER PLANLAMASI

Kariyer çalışanın tüm yaşamı boyunca yaptığı işlerden oluşmaktadır. STK' larda gönüllüler açısından bakacak olursak gönüllülerinde çalıştıkları STK' larda kariyerleri söz konusu olabilir. Hatta bu aynı zamanda gönüllünün kendi işinde yaptığı kariyerin yanında eş zamanlı yaptığı için belki "Eş Kariyer" olarak nitelendirilebilir. "Eş Kariyer" ya da "STK Kariyeri" ya da "Gönüllülük Kariyeri" nin özendirilmesi faydalı olacaktır.

ÜCRET YÖNETİMİ

STK' larda ücret yönetimini sadece profesyoneller açısından düşünenebildiğimize göre, burada STK' nın ücret politikasına, yapılan işin önemine, çalışanın o iş için gerekli yetenek ve donanımına göre bir ücretlendirme yapılması uygun olacaktır. Ayrıca gönüllülerin yol ve yemek paralarının verilmesi motive edici bir unsurdur.

ÇALIŞMA İLİŞKİLERİ

Kurum içinde her türlü -aşağıdan yukarıya, yukarıdan aşağıya ve yatay- iletişimin, iş yaşamı kalitesinin, motivasyonun sağlanması, kişilerin işe alıma sırasındaki aşamalarda oryantasyonun başarılı planlanması, çalışan kişiye doyum sağlamasıdır.

STK' larda konuyu gönüllü açısından düşündüğümüzde gönüllünün bulunduğu ortamda gerek yöneticiler, gerek profesyoneller, gerekse diğer kişilerle sağlıklı iletişim kuracağı bir ortamın olması, gönüllünün gönüllülüğünden mutlu olması, gönüllülüğe devam edebilmesi için gerekli motivasyonun yaratılması gerekir. Motive edici unsurlar çeşitli ödüller, teşekkür belgesi, ayın gönüllüsü, yılın gönüllüsü gibi unvanlar, ya da o günkü koşullara uygun yeni motivasyon araçları olabilir. Burada yönetim adilane davranmalı, gönüllülerden biri motive edilirken diğeri küstürülmemelidir. Çünkü her gönüllü kendi açısından maksimum fayda sağladığını düşünecektir.

ÇALIŞANLARIN BAĞLILIĞINI SAĞLAYAN FAKTÖRLER

Yetenekli çalışanları ele tutmayı sağlayacak ana faktörler fazla maliyetli olmayan, yöneticinin bilgi, öngörü ve kontrolüne bağlı faktörlerdir. Başlık halinde verecek olursak bunlar; etkili iletişim, olumlu ilişkiler, saygınlık, kariyer olanakları, çalışanın gelişiminin ve işin zenginleşmesinin sağlanması, bilgi paylaşımı, saygınlık, takdir edilme çalışana fırsat verilmesi ödül sistemi olması gibi faktörlerdir. Kısacası kurum içinde iyi niyet, sıcak ve olumlu bir atmosfer, yönetimden aşağıya doğru bilgi paylaşımı ve açık iletişim taktir edilme çalışanları kuruma bağlayacak etkenlerdir. Kurum içindeki sağlıksız iletişim bu gibi durumlarda kişilerin ihmal edildiği veya önemsenmediği duygusunu yaratabilir. Bu ise gönüllünün verimsizliği veya STK' dan olumsuz duygularla ayrılması demektir. İnsanların duygusal varlıklar olduğu unutulmamalıdır.

ÇALIŞAN SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ

Kurumlar çalışanlarının sağlığını düşünmek zorundadırlar. Çünkü ancak fikren ve beden olarak sağlıklı olan kişiler verimliliği sağlayabilirler. Bu açıdan STK' lar, gönüllülerinin çalışma koşullarını düşünmek zorundadırlar. Gönüllülük koşullarındaki sağlıksız ortam, gönüllüleri gönüllülüğünden vaz geçirecek sebeplerdendir.

İŞGÖREN - İŞVEREN İLİŞKİLERİ

Özel ve kamu şirketleri açısından farklı bir anlamı olan bu konu STK' lar açısından bakıldığında yukarıdaki sektörler gibi bir anlam taşımamaktadır. Ancak gelecekte STK' ların çoğalması, etkinliklerini artırmaları, profesyonel ve gönüllü sayılarının artmasıyla farklı düzenlemeler gelebilir. Bugün gönüllülük haklarından

bahsedebiliyorsak ve bu kabul görüyorsa, gelecekte bu konu değişik bir yapılanma içine girebilir.

KAYIT TUTMA

Yapılan çalışmaların daha sonra değerlendirilebilmesi ve dönüp geçmişe bakabilmek, kurum ve birey açısından verimlilik ölçümlerini yapabilmek için kayıt tutmak her türlü işletme ve STK' lar için de önem taşımaktadır.

Tüm bu süreçlerin tamamını ya da bir kısmını STK' lar muhakkak yaptılar ve yapıyorlar, fakat bu süreç bu konudaki çalışmalarını biraz daha kayıtlı, formal, sonradan değerlendirilebilir duruma getiriyor. Geçmiş deneyimlerden faydalanma, zaman zaman geçmişte neler yapıldığını görme ise, daha az hata yapmamızı daha çok ilerlememizi sağlıyor. Öte yandan sıraladığımız ve çok kısaca anlamaya çalıştığımız konular insan kaynakları yönetiminin esas konuları olarak oldukça detaylıdır. Burada sadece STK'ların kendilerini tıpkı kar amaçlı şirket gibi düşünüp tüm bu aşamaların STK'lara uyarlanabileceği ya da ne kadarının uyarlanıp ne kadarının gelişeceği üzerinde düşünülmesini sağlamaktır. Belki de gelecekte STK' lar kendi insan kaynakları konusunda farklı bir yönetim sistemi oluşturacaklardır. Elbette bunun için zamana ve deneyimlere ve kayıtlara ihtiyaç vardır.

Bu arada gönüllüler konusunda başka bir görüş; gönüllünün geldiği STK' da "bana yapacak iş verin" demeden yapılacak işleri görmesi ve yapması şeklindedir. Bazı STK' ların böyle bir yönteme uygun yönetim şekilleri olabilir ama genel olarak gönüllülerin yönetiminin STK' yı daha verimli hale getireceğidir.

SONUÇ:

- 1- STK ların insan kaynakları yönetiminden faydalanması tıpkı kar amaçlı bir şirket gibi insan kaynaklarının profilini ve verimliliğini sorgulayabilmeleri gerekmektedir.
- 2- Gönüllülerin de ihtisaslaşması, hatta gönüllülük konusunda kendi işleriyle birlikte eş zamanlı gönüllülük yaptıkları için "Eş Kariyer" yada " Gönüllülük Kariyeri" yapmaları özendirilmelidir.
- 3- Gönüllülük konusunda bir havuz oluşturulması; Bugünkü insan kaynakları danışmanlık şirketleri gibi STK olarak çalışan gönüllü danışmanlık şirketlerinin olması veya internet üzerinde gönüllülerin havuz oluşturması hem STK' lar açısından hem de "Gönüllülük Kariyeri" açısından faydalı olacaktır.
- 4- Eğer kısa vadede bu olamıyorsa STK gönüllülerinin haberleşebileceği paslaşabileceği bir ağ kurulması etkili olacaktır.
- 5- STK'ların tüm yaptıkları çalışmalarını kayıt altına almaları, özellikle gönüllüler konusunda da kim ne zaman nasıl çalışmış hangi sonuçlara ulaşılmış vs. konularda kayıtların olması gelecek çalışmalar için faydalı olacaktır.
- 6- STK'ların kendi aralarında sağlıklı, açık bir iletişim ağı oluşturmaları gerekmektedir. Elbette bunun için STK' nın kendi içinde açık iletişim olmalıdır
- 7- STK'ların yaptıkları çalışmalarını çeşitli kanallardan daha iyi duyurabilmeleri etkin iletişim stratejisine sahip olmaları böylelikle daha donanımlı ve bilinçli bireyleri gönüllü olarak çekmeye çalışmalarını faydalı olacaktır.
- 8- STK'ların sürekli eğitim ile gönüllülerinin bilgilerini arttırabilmeleri ve ilgilerini sürekli kılabilirmeleri gereklidir.
- 9 - Ayrıca yaptığı işten ve STK' sından memnun olan gönüllüler kurumun dışarıda olumlu bir imaj yaratmasını sağlar. Bu STK' lar için, gelecekte daha donanımlı

gönüllü, daha iyi desteklenen projeler, medyada daha çok yer alma ve başarılı halkla ilişkiler çalışmalarını getirir.

- 10- STK' ların zaman zaman yönetim şekillerini, ilgilendikleri projeleri, yaptıkları işleri sorgulayabilmeleri ve gönüllüler açısından motivasyonu bozacak unsurlar olup olmadığını kontrol edebilmeleri yani kendilerine ayna tutabilmelerinin önemli unsurlar olabileceği düşünülmektedir.
- 11- Maslow' un "ihtiyaçlar hiyerarşisi"nin STK gönüllüleri için de geçerli olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Barutçugil, İsmet,(2004), **Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi**,Kariyer Yayıncılık İletişim ve Eğitim Hizmetleri Ltd. Şti., İstanbul s.21
- Özgen, Hüseyin- Öztürk,Azim- Öztürk,Azim-Yalçın,Azmi (2002), **İnsan Kaynakları - Yönetimi**, Nobel Kitabevi, Adana, 7, 345
- İ.Ü. İşletme Fak. İ.K.Y.A.B.D. (2000), **İnsan Kaynakları Yönetimi**, 2. Baskı, İstanbul STPG, (2005) Sivil Toplumcunun El Kitabı, Ankara s. 10
- Yaman, Yılmaz, (2003), **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi** Yıl 1,Sayı 2, İstanbul, s. 100

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15-16 Ekim Çanakkale

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA TOPLAM KALİTE YÖNETİMİNİN UYGULANABİLİRLİĞİ KONUSU

ARAŞTIRMA:

MOTİF’TE TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ

Sezen GÜNGÖR
İst. Üniv. İşletme Fak.

TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ

1- GENEL OLARAK

21.yüzyılın başlarında olduğumuz şu günlerde küreselleşmenin eriştiği hız ve dünyanın artık global bir köy haline gelmesi, kişileri, kurum ve kuruluşları rekabet ortamına iyiden iyiye itmektir. Ancak bu rekabetin geride bıraktığımız yüzyıldaki gibi tok satıcı rekabetinden çok farklı olduğu da kabul edilmelidir. Globalleşmenin en belirgin sonucu sertleşen rekabettir. Zira bugün özellikle kar amacı güden kuruluşlar birbirleriyle, hatta kendileriyle “hız” boyutunda rekabet eder hale gelmişlerdir. Ekonomik sınırların ortadan kalkması ile birlikte genişleyen pazar paylarını ellerinde tutmak isteyen ve yeni pazarlara ulaşmayı hedefleyen işletmelere bakıldığında, büyük bir çoğunluğunun, yönetim tekniği olarak Toplam Kalite Yönetimini benimsediği görülür. Bunun yanında toplam kalite yönetimi sadece kar amacı güden kuruluşlarda değil kamu kurum ve kuruluşlarında hatta sivil toplum kuruluşlarında da kendisine yer edinmiştir.

Toplam kalite yönetimi bir işletmede verimliliği maksimum düzeye çıkartmak, sıfır hataya yaklaşmak ve %100 müşteri tatminini sağlamak için benimsenmesi gereken ve şirket içi tam katılımın sağlandığı bir yönetim anlayışıdır.(KalDer,2000) Bu geniş tanım sadece işletmeler bazında yapılmıştır. Ancak insanın ve üretimin olduğu her mekanda Toplam Kalite Yönetiminden söz etmek mümkündür. Toplam Kalite Yönetimi doğru uygulandığı takdirde, kısa vadede mucizeler beklenmediği ve devamı sağlandığı sürece her organizasyon yapısına uyarlanabilir ve faydalanılabilir.

2- KALİTE NEDİR?

Kalite genel olarak kullanıma uygunluk olarak tarif edilebilir. Daha geniş bir tanım vermek gerekirse “bir ürünün veya hizmetin kalitesi, tüketici gereksinimlerini mümkün olan en ekonomik düzeyde karşılamayı hedefleyen pazarlama, mühendislik, imalat ve kalitenin devamı özelliklerinin bileşkesidir.”

İşletme yönetimi uygulamalarında kalite temel bir felsefe halini almıştır. Başka bir deyişle kalite istatistiksel tekniklerin kullanıldığı ve belirli kişiler tarafından yapılan bir faaliyet olmaktan çıkmış, teknik bir uygulama olmasının ötesinde temel bir işletme anlayışı haline gelmiştir.

Yönetim bilimciler arasında kalite kavramı “uygunluk kalitesi” ve “tasarım kalitesi” olarak iki farklı şekilde sınıflandırılır. Burada uygunluk kalitesi; müşteri tarafından istenen özelliklere ve standartlara uygunluk, tasarım kalitesi ise; organizasyon tarafından istenen tasarım özelliklerine ve standartlarına uygunluk olarak tanımlanabilir. Buna karşın kalite dendiğinde akla ilk gelen kavram ise söz konusu ürünün kalitesi olmaktadır. Ürün kalitesi aslen bir sonuçtur ve bu sonucu ortaya çıkaran bazı unsurlar vardır.

Bu unsurlar;

- Liderlik kalitesi
- Yönetim kalitesi
- İnsan kalitesi
- Sistem kalitesi
- Süreç kalitesi
- Donanım kalitesi şeklinde özetlenebilir.

Toplam kalite yönetimi ile ilgili önemli çalışmalara imza atmış olan Japon yönetim bilimi uzmanı Masaaki İmai kaliteyi şu şekilde özetlemektedir: “Kaliteden söz edildiğinde, akla ilk gelen genellikle ürün kalitesi olmaktadır. Oysa bu doğru değildir... İşin üç yapıtaşı vardır: Donanım kalitesi (hardware), uygulama kalitesi (software) ve insan (humanware). Kalite insanla başlar. Donanım ve uygulama kurallarından ancak insan doğru yerine yerleştirildikten sonra söz edilebilir.”(İMAİ; 1997)

Toplam kalite yönetiminin temel taşlarından sayılan bir başka Japon bilim adamı Kaoru İshikawa da kaliteyi şu şekilde özetler: “Dar anlamda kalite ürün kalitesi demektir. Geniş anlamda ise kalite, iş kalitesi, hizmet kalitesi, iletişim kalitesi, proses kalitesi, işçiler, mühendisler, idareciler ve yöneticiler dahil insanların kalitesi, sistem kalitesi, firma kalitesi, hedeflerin kalitesi vb.dir.” Bu tanım ürün kalitesini ortaya çıkaran unsurları da vermektedir. Görüldüğü gibi yıllardır tüm yönetim bilimcilerinin yanıt aradığı “kalite nedir?” sorusu, ürün kalitesine odaklanmış haliyle kendine cevap bulmuştur. Ürün dediğimiz olgu ise bazen bir mal bazen de hizmet olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bir ürünün kalitesi, ürünün taşıdığı yapıya göre her zaman farklılık gösterecektir.

Toplam Kalite Yönetimine göre kalitenin temeli insana yöneliktir. Çünkü toplam kalite öncelikle insan kalitesinden bahseder. Buna göre kalite, bir yaşam felsefesidir, maliyetlerin azaltılması, israfın önlenmesi, rekabet gücünün yükselmesi, kullanıma, beklentiye ve gereksinimlere uygunluk ve bu sayede de müşterilerin bekledikleri ile buldukları arasındaki uçurumu kapatmaktır.

3- TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ NEDİR?

Yönetim bilimleri arasında dünya üzerinde en yaygın biçimde kullanılan ve en uzun soluklu model Amerikalı mühendis Frederick TAYLOR’un ve mühendis-sanayici olan Henry FORD’un fikirleriyle gelişen ve Taylorizm olarak da bilinen Klasik Yönetim anlayışıdır. Bu isimleri takiben Max WEBER ve Henry FAYOL da bu anlayışı benimsemişler, kendi disiplinlerini kurmuşlardır. Özünde hiyerarşik bir yönetimi benimseyen Klasik Yönetim anlayışı, genel hatlarıyla muayeneye dayalı bir kaliteden söz eder, kalitenin yükselmesinin maliyetleri de yükselteceğini savunur, işletmelerde mutlaka optimum seviyede stok bulundurulması gerektiğini öğütler, çıkabilecek sorunların öngörülmesinden çok, sorun çıktıkça çözüm üreten bir yönetimin iş başında olması gerektiğini söyler.

Klasik Yönetim anlayışını takiben ortaya çıkan diğer yönetim anlayışları da genel olarak Klasik Yönetimi tekrarlamışlardır. Tüm bu yönetim anlayışlarının en önemli ortak özellikleri ise insanı ikinci planda tutmuş olmalarıdır. Bunlara göre önemli olan makinelerin işlemesidir, önemli olan makinelerdir. Bunları çalıştıracak olan insan unsuru her şekilde çözülebilir. İnsan sadece ara elemandır. Ayrıca insan sürekli kontrol edilmesi gereken, emir-komuta zincirinden ödün verilmeden sürekli çalışmaya zorlanan bir olgudur. Bunun dışında bu yönetim anlayışlarında insanı motive edici tek faktör paradır, paradan başka motivatörler, insanın üzerinde etkili değildir ve gereksizdir.

Klasik Yönetim anlayışı ve bunu taklit eden diğer anlayışların en belirgin ve Toplam Kalite Yönetiminden ayrılan bir başka özelliği de organizasyonda kararların tamamıyla tepe yönetim tarafından alınması gerektiğidir. Bunlara göre çalışanlar ve alt yönetim elemanlarının kararlarda söz sahibi olması söz konusu değildir. Bunun yanında organizasyon içindeki iletişim mutlak suretle hiyerarşik yapıya uygun yürümeli, en alt kademedeki çalışan hiçbir suretle tepe yönetime direkt olarak istek ve şikayetlerini yada önerilerini sunmamalıdır. Zaman içerisinde bu iki anlayış çerçevesinde özellikle kamu yönetiminde ve bunu takiben özel sektör yönetimlerinde merkezîyetçilik, hiyerarşi, kuralcılık, kıdem ve sicil esasına dayalı yükselme, rutin teftiş ve denetimler yaygınlık kazanmıştır.(AKTAN; 1997)

1950'li yıllardan itibaren yönetim bilimciler arasında farklı görüşler ortaya çıkmış ve bugün dünya üzerinde özel ve kamu sektöründe yaygın olarak uygulanan Toplam Kalite Yönetimi anlayışı doğmuştur.

Toplam Kalite Yönetiminin temelleri 1930'lu yıllarda atılmıştır. Amerikalı Walter Shewhart, İstatistiksel Kalite Kontrol alanında önemli çalışmalar yapmıştır. Shewhart üretimde istatistiksel yöntemleri uygulayan ilk kişilerden biridir. Shewhart'ın bu çalışmalarını Edwards Deming'in ve Joseph Juran'ın çalışmaları izlemiştir. Bu iki bilim adamı Japonya'ya davet edilmiş, burada Japon mühendislerle kalite geliştirme, kalite planlama ve kalite kontrol konularında seminerler vermiştir. Deming'in bu seminerlerden birinde Japonlara hitaben söylediği şu sözler oldukça anlamlıdır ve Toplam Kalite Yönetiminin başarısını kanıtlar; "Eğer beni dinlerseniz beş yıl içinde dünyayı yakalayabilirsiniz, dinlemeye devam ederseniz, dünya sizi yakalamaya çalışır." Gerçekte Japonya hem özel sektörde hem de kamu sektöründe TKY'yi başarılı bir şekilde uygulamıştır. Sonuçta da Deming'in dediği gibi dünya devi olmuştur. Japonya'nın bu başarısından dolayı dünyada pek çok araştırmacı Deming'i Toplam Kalite Yönetiminin kurucusu olarak görmektedir.

1950'lerin sonlarına doğru TKY ile ilgili araştırmalar yapan bir başka bilim adamı da Amerikalı yönetim uzmanı Armond Fiegenbaum'dur. Ayrıca yine aynı tarihlerde, Amerikalı Philip Crosby'nin yaptığı, Toplam Kalite Yönetiminde çok önemli bir kavram olan sıfır hata araştırmaları, Crosby'yi bu anlayışın öncülerinden yapmıştır.

Japon bilim adamları da Toplam Kalite felsefesinin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. 1960'lı yılların başlarında Kaoru Ishikawa'nın Kalite Çemberleri ve Neden-Etki Analizi konusundaki çalışmaları ve kalite mühendisliğinin gelişimine önemli katkısı olan Genichi Taguchi'nin İstatistiksel Deney Tasarımı ve Kalite Kayıp Fonksiyonu araştırmaları Toplam Kalite Yönetimine önemli katkılar sağlamıştır. Taaichi Ohna'nın Tam Zamanında üretim modeli de Klasik Yönetim felsefesindeki kitle üretimi anlayışının yıkılmasına neden olmuştur. Masaaki Imai'nin Kaizen(sürekli gelişme) felsefesi de Toplam Kalite Yönetimine bir diğer önemli katkıdır.

Toplam Kalite Yönetimi, mal ve hizmet kalitesini, daha geniş anlamda ise organizasyon kalitesini ifade etmektedir. Esasen kalite yönetimi ifadesinin önüne toplam sözcüğünün getirilmesi, sadece üretilen mal veya hizmetin kalitesi değil organizasyonun bir bütün olarak kalitesinin gerekliliğini ifade eder.

Bu güne kadar TKY ile ilgili bir çok tanım yapılmıştır. TKY'nin felsefesini tamamıyla veren, ilkelerini net bir şekilde gösteren şu tanım, yapılan tüm tanımların en kapsamlısıdır. "Toplam Kalite Yönetimi, tüm süreçlerin, ürünlerin ve hizmetlerin, genel müdürden en alttaki çalışanına kadar tüm çalışanların tam katılımı yoluyla geliştirilmesi, iç-dış müşteri tatmininin artırılması ve müşteri bağlılığının sağlanması

amacıyla, işletmede alınan sonuçların sürekli iyileştirilmesine dayanan, müşteri beklentilerini her şeyin üzerinde tutan ve müşteri tarafından tanımlanan kaliteyi, tüm faaliyetlerin yürütülmesi sırasında ürün ve hizmet bünyesinde oluşturulan, hataların çıkmadan önlenmesi yaklaşımını benimseyen modern bir yönetim anlayışıdır.”(ARDIÇ; BAŞ) Bu tanımdan hareketle TKY'nin öge ve unsurlarını şu şekilde özetleyebiliriz:

3-1 Toplam Kalite Yönetiminin Öge ve Unsurları Nelerdir?

1. Üst yönetimin liderliği; Organizasyonlarda üst yönetimin liderliği önemlidir. TKY de bunu benimser, fakat bu liderlik sadece nihai karar alımlarında imza yetkisi nedeniyle mecburi bir liderliktir. TKY'nin asıl benimsediği liderlik kavramı bundan biraz farklıdır. Bunun dışında TKY uygulamalarında üst yönetimin bazı mecburiyetleri de vardır. Üst yönetim öncelikle müşteri odaklı olmalıdır. İç ve dış müşterilerin tanınmalı ve onların ihtiyaç ve beklentileri araştırılmalı, bu beklentiler süreçlerin tanımlanmasında ön planda tutulmalıdır. Ayrıca yine üst yönetim sonuçlardan çok süreçlere önem vermeli, süreçleri mümkün olduğunca iyileştirerek en yüksek kaliteye ulaşmalıdır. TKY'de üst yönetime düşen en önemli görevlerden bir diğeri de verilerle düşünmedir. Yönetim bireysel ve kurumsal performansın iyileştirilmesinde veri-bilgi üretimi ve sonuçların iç ve dış kaynaklarla mukayese etme alışkanlığına sahip olmalıdır.(Şahin;2001) Unutulmamalıdır ki TKY'nin başarılı bir şekilde uygulanması üst yönetimin liderliğinde ve taahhüdünde gerçekleşecektir.

2. Vizyon; İster kar amacı güden bir özel yada kamu sektörü kuruluşu olsun, isterse bir sivil toplum kuruluşu olsun, her organizasyon bir vizyonun peşinden gitmeli, bunu kendisine hedef koymalı, yapacağı tüm faaliyetlerini bu vizyonunu gerçekleştirmek için yapmalıdır. TKY'ye göre de vizyon, bir kuruluşun gelecekte kendini görmek istediği yerdir ve bunu başarabilmek için o vizyonu tanımlamalı, onun peşinden gitmelidir.

3. Misyon; Organizasyonun her kademesi tarafından benimsenmiş ve sindirilmiş olan vizyonu gerçekleştirmek üzere yapılacak faaliyetler, yine çalışanlarla beraber kararlaştırılmış olan bir misyon çerçevesinde gerçekleştirilmelidir.

4. Çalışanların eğitimi; Amaç sürekli gelişim ve toplam kaliteye ulaşmak ise önce çalışanların gelişimi sağlanmalıdır. Bu da ancak çalışanların eğitimi ile mümkün olabilir. Çalışanların iş başı eğitimleri sağlanmalıdır. Konusunda uzman personel yaptığının ve yapacaklarının farkındadır. Böylece üretim süreci boyunca hedeflenen kaliteye ulaşmak daha kolay olacaktır. Ayrıca çalışanların kendi kendilerini geliştirme ve yetiştirmelerine fırsat ve imkanlar verilmelidir.

5. Tam katılım ve takımadaşlık; Günümüzde organizasyonların en çok karşılaştıkları sorun, çalışanlarının yaptıkları işe yeterince kanalize olamamasıdır. Bu ister istemez kaliteyi etkilemektedir. İşte bu nedenle TKY takımadaşlığı savunmuş, her çalışanın yanındaki çalışma arkadaşı ile uyum içinde olması gerektiğini, önce iyi bir arkadaş sonra iyi bir takımadaş olması gerektiğini belirtmiştir. Toplam kalite yönetimini uygulayabilmek için insanları bu işin gerekliliğine inandıracak gruplara ihtiyaç vardır. İşletmelerde tebliğci gibi çalışan, yani misyonları insanları etkilemek olan, kültürel ve etik temaları arkasına alarak onların beyinlerini “Toplam kalite ruhuna” kanalize eden gruplara ihtiyaç vardır. Bu sebeple organizasyonlarda tam katılım ve ekip çalışması bütün çalışanların temel anlayışı haline getirilmelidir.(Ulukanoğlu)

6. Önlemeye dayalı yaklaşım; Klasik Yönetim anlayışının savunduğu “sorun çıktıkça çözüm üretmeye yönelik yönetim” düşüncesi TKY'de “sorun çıkmadan sorunu öngörmeye ve bu olası sorunu önlemeye yönelik bir yönetim” halini almıştır.

7. Yönetim modeli; Yönetim sürekli olarak gelişmeyi hedeflemeli ve bunu gerçekleştirecek ortamı yaratmalıdır. Toplam kalite yönetimine geçiş sürecinde gerçekleşecek değişiklikler için gerekli önlemleri almalıdır. TKY felsefesi en üst kademedен en alt kademeye kadar organizasyonun tüm çalışanları tarafından benimsenmelidir.

8. Ölçüm ve istatistik; Üretim ve hizmetlerle ilgili sürekli olarak eksiklikler aranmalı ve iyileştirme çalışmaları yapılmalıdır. Kalite analizlerinde yoğun biçimde istatistiksel teknikler kullanılmalıdır.

9. Verimlilik; Verimlilik artışı yöntemler geliştirilerek artırılmalıdır.

10. Çalışanlar için motivasyon uygulamaları; Çalışanlara yaptıkları ile övünmelerini sağlayacak fırsatlar verilmelidir. Korku yerine güven esas alınmalı ve yaratıcılık teşvik edilmelidir. Ayrıca bireysel motivasyondan grupsal motivasyona, dışsal motivasyondan içsel motivasyona geçiş sağlanmalıdır. Çalışanların örgüt kültürünü benimsemesi ve atılan her adımın bu bilinçle atılması, klasik yönetim anlayışının tek motivatörü olan paradan daha etkili bir motivatördür ve toplam kalite yönetiminin temel aldığı insan faktörünü daha değerli kılar.

11. Sürekli gelişme; Sürekli gelişme, yönetim bilimcilerce Kaizen olarak bilinir. Kaizen aslen Japonca kökenli bir terimdir ve “kai” değişim, “zen” ise iyi anlamlarını taşır. Kısaca sürece yönelik, küçük adımlı, insana dayanan, bilgiyi paylaşan sürekli iyiyi arama çabasıdır.(Ulukanoğlu) Buna göre organizasyonun her aşamasında en iyiyi bulup bir önceki iyinin yerine koymak asıldır. Bu nedenle işletme faaliyetleri sadece fiyat boyutuna göre değerlendirmemeli, rakamsal hedefler koyan uygulamalardan vazgeçilmelidir.

12. Birimler bazında kalite; TKY felsefesinin odak noktası sistemdir. Ortaya çıkan sorunlar bireylerden ziyade sistemden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla öncelikle organizasyonun her alt sistemi üzerinden kalite araştırmaları yapılmalı, birimler bazında kalite sağlanmalı, daha sonra toplam kaliteden söz edilmelidir. Zira toplam kalite şu alt başlıkların kalitesinden söz eder;

- a. Sistem kalitesi
- b. Kurum kalitesi
- c. Hedeflerin kalitesi
- d. İş kalitesi
- e. Hizmet kalitesi
- f. İletişim kalitesi
- g. Süreç kalitesi
- h. Yöntem kalitesi
- i. İnsan kalitesi***

13. Sıfır hata hedefi; Kar amacı güden yada gütmeyen bütün kurum ve kuruluşların asıl hedefi, ürettikleri mal veya hizmetin sifıra yakın bir hata oranıyla sistemden çıkmasıdır. Bu, toplam kalite yönetiminin esas amaçlarından biridir.

14. Müşteri odaklılık; Kamu kurum ve kuruluşlarının, kar amacı güden işletmelerin ve sivil toplum kuruluşlarının ürettikleri hizmeti sundukları kitleler elbette birbirinden farklıdır. Buna karşın tüm organizasyonların ortak müşterisi çalışanlarıdır ki bu yönetim bilimciler arasında iç müşteriler olarak adlandırılır. Bir organizasyon öncelikle iç müşterilerini tatmin etmelidir. Bundan sonrada ürettiği mal veya hizmeti, dış müşterilerin beklentileri doğrultusunda üretmeli, onların talep ettikleri ile kendi arzları arasındaki farkı en aza indirmelidir.

Çağımızın çetin rekabet koşullarında kendisine farklı bir yer edinmek isteyen yada bulunduğu konumu korumak amacıyla olan tüm kurum ve kuruluşların toplam kalite felsefesini benimsemesi ve bu felsefesinin gerekleri doğrultusunda çalışmalarını gerekmektedir. İleri medeniyetler seviyesine ulaşmak asıl amacı teşkil ediyorsa ve ulusal anlamda gelişmek hedef tutuluyorsa, özel sektör, kamu sektörü ve de sivil toplum sektörü bu anlayışı benimsemelidir. Bu felsefenin unsurları yukarıda belirtildiği kadar kısa, kesin ve az değildir şüphesiz. Ancak bu unsurlar kurum içine empoze edilirken kurumun kimliği, varoluş nedeni ve prensipleri göz önüne alınarak çoğaltılabilir. Ayrıca toplam kalite felsefesinin tamamlayıcı unsurlarını da göz ardı etmemek gerekir. Motivasyon, ödüllendirme sistemi, liderlik gibi terimler, TKY için olmazsa olmaz değerlerdir.

3-2 Toplam Kalite Yönetiminde Motivasyonun Yeri

Motivasyon kısaca “insanları amaçlarına yönelten içsel kuvvet” olarak tanımlanabilir. Bunu işletmeler boyutunda ele alacak olursak motivasyon, “çalışanları işletmenin amaçlarına konsantre eden, onların gereksinim duyulan performans kariyerlerini aşmalarına etki eden içsel uyarıcıdır.”

Her kurumda motivasyon uygulamaları ve kullanılan motivatörler farklılık gösterir. Kar amacı taşıyan bir işletmenin motivasyon uygulamaları daha ziyade prim ve ödüllendirme ile ilgili olurken kamu kurum ve kuruluşlarında takdir ve katılımcılık ruhunu geliştirme gibi şekillerde ortaya çıkar. Diğer taraftan toplam kalite felsefesini benimsemiş hemen her işletmede yada her kurumda en sık görülen motivasyon uygulamaları başarıyı takdir etme, çalışanların performansları ile ilgili feedback yapma, çalışanları iş süreçlerine dahil etme, onlardan fikir alma, karar aşamasında çalışanların inisiyatif kullanmalarını sağlama şeklinde karşımıza çıkar. Fakat amaç ister kar olsun ister sosyal sorumluluk bilinciyle topluma hizmet olsun, her kurum çalışanlarının veya gönüllülerinin motivasyonunu sağlamak için, kurum hedefleri ile kişilerin hedeflerinin örtüşmesini sağlamak durumundadır. Gerçekçi ve ulaşılabilir hedefler belirleyerek çalışanlar iş süreçlerine dahil edilmeli, başarıları takdir edilmeli, başarısızlıklarda cezalandırmadan kaçınarak söz konusu hatadan bir pay çıkarılmaya çalışılmalı ve çalışanlar korkutulmamalıdır. Eleştiriler yapıcı olmalıdır. Çalışanlardan tam verim almak için ve nihayetinde tüm alt sistemlerde ve genelde kaliteye ulaşabilmek için, çalışanların motivasyonu mümkün olan en üst seviyede tutulmalıdır.

3-3 Toplam Kalite Yönetiminde Liderin ve Liderliğin Yeri

Gruplaşan ve bir toplum meydana getiren tüm bireyler, kimileri sürü psikolojisi dese de, bir lidere ve bu liderin yolundan gitmeye ihtiyaç duyarlar. Bu durum organizasyonlarda hedeflenene ulaşmak açısından daha önemlidir. Bu nedenle yönetim kuramcıları liderlik konusunda yaptıkları yoğun çalışmalardan sonra şu sorulara ve sonuçlara varmışlardır;

- Lider kimdir? Fiziksel, düşünsel ve davranışsal özellikleri nelerdir? Bu özellikler doğuştan mı gelir, yoksa herkes tarafından öğrenilebilir mi? Bu soruya istinaden herkes lider olabilir mi?
- Yönetici kimdir? Yönetici ile lider arasında fark var mıdır? Varsa bu farklar nelerdir? Yoksa, aynı kişi organizasyonda hem lider hem de yönetici olabilir mi?
- Liderin kendine has güçleri var mıdır? Bunlar nelerdir?
- Bir organizasyonu ayakta tutan yada başarıya götüren lider midir, yönetici midir?

Yönetim bilimcilerin bu sorulara verdikleri yanıtlar şöyledir:

Liderlik, kabul edilmiş amaçlar doğrultusunda yapılmak istenen değişiklikler için lider ve izleyiciler arasındaki karşılıklı etkileşimdir.(Rost; 1993) Başka bir deyişle liderlik; güven, danışmanlık, sabır, etkili karar verme, risk alma cesareti, vizyon, ekibi sürükleyebilme ve etkileyebilme isteyen bir durumdur. Buradan hareketle lideri, ekip kuran, ekibi için hedef ve amaçlar belirleyen ve bu sayede geleceği planlayan, misyon belirleyen, vizyon oluşturan, risk alan ve etkili karar veren, değişimi yöneten kişi olarak tanımlayabiliriz.

Yönetim bilimcilerin yaptığı çalışmalar sonucunda, liderin öncelikle bazı fiziksel özellikleri olması gerektiği ortaya çıkmıştır. Bunlar yaş, cinsiyet, boy, sağlık durumu gibi özelliklerdir. Fakat bireyin etkin liderlik göstermesi için bunların yeterli olmadığı görülmüştür. Kişinin karar verme yeteneği, risk alma cesareti gibi özelliklerinin düşünsel özellikler olarak alınırken, etkili liderlik için özellikle davranışsal özelliklerin önemi üzerinde durulmuştur. Ekibine yetki ve görev veriş şekli, amaçları belirlemede izlediği yol, planlama ve kontrol şekli, ekibi ile ve dış çevre ile iletişimi, konuya hakimiyeti ve uzmanlığı davranışsal özelliklerdendir. Görüldüğü üzere sayılan bu özelliklerin büyük kısmı sonradan edinilen kabiliyetlerdir. Ancak fiziksel özellikler olarak ele alınanların da etkili liderlikte bir nebze olsa önemli olduğu unutulmamalıdır.

Yöneticilik karar verme ve yetkiyi kullanma gücüne sahip olan kişi olarak tanımlanır. Bu noktada lider ile yönetici arasındaki farkları şu şekilde özetleyebiliriz; Lider, değişimle ilgilenirken yönetici mevcut düzeni korumayla uğraşır. Lider, etkileme yeteneğini kullanırken yönetici yetkisini kullanır. Lider, vizyon sahibidir, yönetici bütçe ve liste sahibidir. Lider, motive ederken yönetici kontrol eder. Lider, yere ve duruma göre zorlayıcı, yasal, karizmatik, ödüllendirme ve uzmanlık güçlerinden birini kullanırken, yönetici her zaman konumundan kaynaklanan gücünü kullanır. Tüm bu açıklamaların ışığında, bir organizasyonda sürekli kalite ve başarı bekleniyorsa yöneticilik ve liderlik kavramlarının farklı kişilerde olmasının daha doğru olacağı söylenebilir.

3-4 Türkiye’de Toplam Kalite Yönetimi Nerede?

Türkiye’de Klasik Yönetim anlayışının toplum yapısına daha uygun olduğuna dair genel bir kanı olsa da, TKY anlayışı Türk firmalarınca benimsenmiş, Japon mucizesini yaratan bu anlayış, diğer ülkelerden çok sonra da olsa Türkiye’de de uygulanmaya başlanmıştır. Toplam Kalite Yönetimi ile ilgili dergiler çıkarılmış, konferanslar, seminerler, eğitim programları düzenlenmiş, işletmelerde kalite birimleri oluşturulmuştur.

Toplam kalite yönetiminin en temel özelliği insana bakış açısidir. Yüzyılların Kapitalist ve Marksist anlayışları değişmeye başlamış, Materyalist beyinler “insana değer veren” yaklaşıma muhtaç olur hale gelmiştir. Bu yaklaşım bizim kültürümüzde zaten mevcuttur. İnsan, insan ve insan... Bu unsur olmadan hiçbir yönetim anlayışı ve ideoloji varlığını sürdüremez.(KalDer;2000)

Türkiye’de kurumsal mükemmellik kavramının yaygınlaştırılması ve bu alanda başarılı örneklerin belirlenip diğerlerine örnek teşkil etmesi açısından, 1993 yılından bu yana, Ulusal Kalite Ödül süreci yürütülmektedir. Ulusal Kalite Ödülleri değerlendirmeleri, Avrupa Kalite Ödüllerinde kullanılan “EFQM Mükemmellik Modeli” esas alınarak yapılmaktadır. Özel sektör kuruluşlarından büyük ölçekli işletmeler ve KOBİ kategorilerinde, Arçelik A.Ş., Beko Ticaret A.Ş., Netaş A.Ş. Kordsa A.Ş., Ata Yatırım Menkul Kıymetler A.Ş., Aygaz A.Ş., Bor Çelik San. A.Ş., Eczacıbaşı

Yapı Gereçleri A.Ş. gibi çok büyük isimler ödüle layık görülmüştür. Bu da bizlere Türkiye’de TKY’nin başarısını gösterir. Ayrıca kamu sektöründe de 2001 yılında T.C. Sağlık Bakanlığı Zekai Tahir Burak Kadın Sağlığı Eğitimi ve Araştırma Hastanesi başarı ödülünü almıştır. Bir yıl sonra ise kamu sektörüne verilen ödüllerin sayısındaki artış, TKY’nin kamuda başarısını gözler önüne serer. Zira T.C. Kocaeli Sanayi Odası, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Araştırma ve Geliştirme Dairesi ve T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Kadıköy Anadolu Lisesi kalite konusundaki başarıları nedeniyle bu ödüle layık görülmüşlerdir.

3-5 Kamu Sektöründe Toplam Kalite Yönetimi Nerede?

Klasik yönetim anlayışının kurucularından Max Weber ve Henry Fayol, kamu yönetimini bilimsel düzeyde inceleyen ilk kişilerdir. Kamu sektöründe yönetim stratejileri bürokrasi ile özdeşleşmiştir. Buna göre, otorite ve sorumluluk organizasyonda açık olarak belirtilmeli, sürekli kontrol ve teftiş yapılmalı, önceden belirlenmiş yazılı kurallardan sapmadan emir-komuta zinciri içinde hiyerarşik bir organizasyon yapısı oluşturulmalı ve çalışanlar belli bir sınavdan veya bir eğitimden sonra işe kabul edilmelidir. Yönetimde mutlak suretle disiplin hakim olmalı, kararlar sadece üst yönetim tarafından alınmalı ve organizasyonun çıkarları her şeyin üstünde tutulmalıdır. Görüldüğü üzere bu yönetim anlayışlarında vatandaşa sunulan hizmetin kalitesi ile ilgili bir görüş yer almamaktadır. Oysa kamu sektöründe de kaliteli hizmet bilincine dayalı bir yönetim felsefesi gereklidir ve benimsenmelidir. Bu gerekleri şu şekilde özetleyebiliriz;

Kamuda Kalite Hareketinin Gerekliliği

1. Kamuya ve kamu sektörünün sunduğu hizmete vatandaşın olumsuz bakışı.
2. Gelişen teknolojiye rağmen kamu hizmetlerinin teknolojik boyutunun yerinde sayması.
3. Küçülen devlet ve şeffaf devlet terimlerine bağlı olarak bunların sağlanmasında kamuoyu ve uluslar arası kuruluşların aşırı baskısı.
4. Kamuda ve özel sektörde hemşehrilik bağı nedeniyle kalifiye olmayan elemanın kaliteyi zincirlemesi.
5. Kamuoyunda yerleşmiş bir düşünce olan ve özellikle sağlık sektöründe kendini gösteren “özel daha iyidir” anlayışı.
6. 1990’larda ortaya çıkan “hıza göre rekabet”in kamu sektöründe daha çok görülmesi gerektiği.

Kamu sektöründe, kalite temelli yönetim felsefesinin sayılan gerekliliklerinden sonra, kalite hareketi ile gerçekleşmesi umulan faydaları incelemek doğru olacaktır.

KAMUDA KALİTE HAREKETİ İLE GERÇEKLEŞMESİ UMULAN FAYDALAR NELERDİR?

1. Kaliteli hizmeti devletten alan vatandaşın, devlete olan güveni ve bağlılığı artacaktır.
2. Kamuda çalışan personelin iş doyumunu artacak, takdir edilmesiyle de motivasyonu artacaktır.
3. Kamu kurumları arasında görülen iletişim kopukluğu azalacaktır.
4. “Önce kalite” anlayışı ile doğru elemanlar seçileceğinden doğru ve bilinçli işler ortaya çıkacaktır.
5. TKY’nin en belirgin ilkelerinden “hatayı önlemeye dayalı yaklaşım” nedeniyle hatalar olmadan engellenecek, dolayısıyla hatanın maliyeti azalacak ve kaynak israfı önlenecektir. Buradan kısıtlanan kaynaklar başka alanlara kanalize edilecektir.

6. Birimler bazında kalite unsuru sayesinde kamu personelinin otokontrolü artacak, önce kişinin kendisinin daha sonra da birimin ve nihayet kamu kuruluşunun etkinlik ve verimliliği artacaktır.
7. Ölçüm ve istatistiklerle değerlendirmeler yapılacak, eksiklikler belirlenecek ve giderilecektir.
8. Süreçlerin iyileştirilmesi öncelikle iç müşteri olarak bilinen çalışanları daha sonra da dış müşterileri yani kamuda vatandaşı tatmin edecektir.
9. Karar almada üst yönetim liderliğinin pasifize olması ve personelin içinde takım çalışmasının rayına oturması kurumun kalitesini ve kurumun sunduğu hizmetin kalitesini arttıracaktır.

Kamu sektöründe toplam kalite yönetiminin uygulanması, bürokrasi hastalığına tutulmuş bizimki gibi toplumlarda, oldukça sancılı bir geçiş süreci olacaktır. Bugün TKY'yi başarıyla uygulayan kamu kuruluşlarına bakıldığında, gün geçtikçe sayılarının artmakta olduğu görülür, fakat yine de diğer ülkelere göre çok geride kaldığımız da bir gerçektir. İşte bu nedenle Türk kamu sektöründe TKY'nin uygulanmasının ön şartları iyice bilinmeli ve bu ince süreç en az hasarla atlatılmalıdır. Bu şartlar kısaca şöyle özetlenebilir;

1. Kamu kurum ve kuruluşlarında TKY'nin, dolayısıyla kalitenin temel hedef olarak sindirilebilmesi için tepe yönetimin yani devletin bu hedefi öncelikli olarak kabulü gerekir. Her gelen yeni yapılanmaya gitmemeli, mevcut kalite yönetimi iktidar, muhalefet ve tüm siyasi partilerce dolayısıyla tüm hükümetlerce benimsenmelidir.
2. TKY'nin dünyadaki uygulamalarına ve ilkelerine bakıldığında liderliğin son derece önemli olduğu görülür. Dolayısıyla kamu kurumlarında da etkili liderlik büyük önem taşır. Lider, önce kişisel liderlik yeteneklerinden sonuna kadar faydalanmalı ve kurumun da bundan faydalanmasını sağlamalıdır. TKY'yi başarıyla uygulayan özel sektör kuruluşlarının bir çoğunda yönetici ve lider farklı kişilerdir. Bu kamu, sektörüne uygulanması zor gibi görünse de başarısı kanıtlanmış bir uygulamadır.
3. Çalışanların yeterliliklerinin temini için, öncelikle var olan çalışanların memnuniyeti temin edilmeli, sonra yeni alınacak personelin eğitime önem verilmelidir. Bireyin yapacağı işte kalifiye olmasını sağlayan en bilindik yol hizmet içi eğitimidir. Zira kamu sektörünün kamu personeli seçme sınavından asgari bir notla geçmiş elemanlara değil, iş göreceği ve vatandaşa hizmet vereceği kurumu tanıyan ve işi bilen personele ihtiyacı vardır. İşte bu nedenle kamu sektörü de hizmet içi eğitime önem vermelidir.
4. Kalite yönetiminden tam verim almak için mutlak suretle bir bütçe çıkarılmalı ve ödenek ayrılmalıdır.
5. Süreçlerle yönetim için süreç analizleri ve veri analizleri oluşturulmalıdır. İdareciler tarafından da bilinen sorunların çözüldüğü süreçler ortaya konmalı ve elbette sorunların çözümünde çalışanların desteği beklenmelidir.

Kamu hizmetleri toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılayan hizmetlerdir. Dolayısıyla kamu hizmetlerinde kaliteye ulaşmak diğer mal ve hizmetlerin kalitesinden çok daha gerekli ve önemlidir.

3-6 Sivil Toplum Kuruluşlarında Toplam Kalite Yönetimi Nerede?

Sivil toplum çalışmaları, bireyin önem ve özgüven kazandığı, halkın katılımının çoğaldığı, devletin yükünü toplumla bütünleşerek hafiflettiği, gelişmiş toplumlara özgü bir katılımcılık olgusudur.(Betil) Devlete karşı hem mali hem de yönetsel açıdan özerk, kar amacı gütmeyen, devletten doğrudan ödenek almayan ancak kamusal fonlardan yararlanan, gönüllülük esasına dayanan kuruluşlardır. Genel olarak görülen çeşitlerini; sivil girişimler, platformlar, tüketici kooperatifleri, dernekler,

vakıflar, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kurulan meslek birlikleri olarak saymak mümkündür.

Türkiye’de sivil toplum tartışmaları uzun bir geçmişe sahip olmasına karşın, bu tartışmalar uzun bir süre akademisyenlerin makale ve kitaplarında yaşanmış, ancak 1990’larda STK’lar kendilerini tartışmalara açmışlardır. Özellikle Habitat 2 Zirvesi’nden sonra Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili bir şeyler yapılması gerekliliği ortaya çıkmış, STK’lar da kendileri için bir şeyler yapmaya başlamışlardır. 1990’lı yıllarda Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı gibi bir takım şemsiye kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Ayrıca 1994’ten bu yana Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumları düzenlenmektedir. İşte bunun gibi faaliyetler neticesinde STK’ların kamuoyundaki işlevleri artmakta ve etkileri önemli boyutlar kazanmaktadır. STK’ların bu gelişimleri, onların yönetim anlayışları konusunda da çeşitli sorunlar doğurmaktadır. Özellikle gönüllü yönetimi, kaynak yönetimi gibi konularda işletmecilik faaliyetlerindeki yönetim anlayışlarını kopyalayan STK’lar, bu uygulamaları doğru yaptıkları takdirde olumlu sonuçlar almaktadır. Bu uygulamalardan biri de Toplam Kalite Yönetimidir. Çünkü STK’lar ciddi bir insan potansiyeline sahiptir. Kişiler bu kuruluşlara kendilerinden bir şeyler katmak ve kendilerini geliştirebilmek için gelirler. Sosyal bir çevre edinmek, inandığı bir şeyi desteklemek, kendilerinde varolan bir takım yeteneklerini başkalarıyla paylaşmak yada yeni beceriler kazanmak ve sosyal gereksinimlerinden dolayı aidiyet duygusunu tatmin etmek için sivil toplum kuruluşlarına gelirler. Günümüzde STK gönüllüleriyle ilgili yapılan araştırmalar, bu kişilerin sayılarının oldukça fazla olduğunu ve giderekte artmakta olduğunu gösterir.

Çağımızın en büyük sorunu, küreselleşme ile birlikte gelen bilgi yönetimidir. Bilgi çağındaki değişimlere yaratıcı tepkide bulunmak ve değişimi fırsatlara dönüştürmek için sürekli yeni arayışlar içinde olan yöneticiler ve organizasyon kuramcıları, Toplam Kalite Yönetimini ortaya koymuşlardır.(Us;2003) Bu bağlamda, bilginin kaynağı olan insanı yönetmek ve yönlendirmekte toplam kalite yönetimi felsefesinin konusunu teşkil eder. Zira STK’ların iyi yönetilmesi ülkenin geleceği için son derece önemlidir. Kar amacı taşıyan işletmelerde olduğu gibi STK’ların da iyi yönetim ilkeleri olmalıdır. STK’ların prestijindeki en ufak bir aşınma, onlara olan inancı ve desteği aşağı çekecektir.

Üçüncü sektör olarak kendini kabul ettiren sivil toplum kuruluşları, Türkiye’de de oldukça fazla sayıdadır. Türkiye’deki sivil örgütlenmelerin 100.000 civarında olduğu, 2000 yılı Eylül ayı verilerine göre 9.000 kadarının İstanbul’da faaliyet gösterdiği ve konuları itibariyle bilişimden çevreye, insan haklarından kültür ve sanata kadar çok renkli bir yelpazede toplandığı yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Bu denli geniş bir bilgi potansiyelini ve bu kadar kalabalık bir insan topluluğunu yönetmek ve yönlendirmek, mutlaka profesyonel bir yönetim anlayışı ile mümkün olacaktır. Türkiye’de STK’ların gelişimleri ile ilgili ciddi girişimler de yok değildir. Faaliyet gösterdiği alanla ilgili yayınlar yapmaya çalışan kurumlar, organizasyonel gelişimleri için profesyonel danışmanlık alan kurumlar, sürekli proje üreten ve bunları çeşitli platformlarda sunan kurumlar, şeffaflaşma hareketleri, gönüllüleriyle daha iyi iletişim kurmaya çalışanlar, yeni fon kaynakları yaratmaya çalışanlar...(Yaman, 2003) Bu gibi çalışmalar, kurumları tek başlarına bir yerlere taşımaya yeter, fakat ulusal anlamda kamu kurum ve kuruluşlarının dahi toplam kalite yönetimini bünyelerine başarıyla taşımaya başladığı günümüzde, sivil toplum kuruluşlarının bireysel anlamda başarıları elbetteki yeterli değildir. Bu bağlamda, alanında öncü STK’lar benzerlerine örnek olmalı, bu gibi münferit gelişim hareketleri özendirilmelidir. Gelişim sürecindeki

bir STK'nın en büyük kaynağı işletmecilik yöntem ve uygulamalarıdır. Dolayısıyla organizasyonel yapılanma, finansman, halkla ilişkiler, insan kaynakları yönetimi gibi fonksiyonel departmanlaşmalar, her ne kadar işletmeler için biçilmiş kaftan gibi dursa da, STK'lar da bu uygulamalardan yararlanmalıdır. Yani bir STK kar amacı taşımayan bir işletme olarak düşünülmelidir. Bu bağlamda STK'lar için kalite hareketinin gerekliliği ve bundan beklenen faydalar şu şekilde özetlenebilir:

1. Devletten doğrudan ödenek almayan, ancak kamusal fonlardan yararlanabilen STK'lar için, mevcut fonların en doğru şekilde kullanılması son derece önemlidir. Dolayısıyla toplam kalite felsefesinin sıfır hata hedefi sayesinde mevcut kaynaklar doğru kullanılacak ve hata maliyeti en aza indirilecektir.

2. Çağdaş yönetim rejimi olarak ortaya çıkan katılımcı demokrasinin temel taşı ve bunun devamlılığını sağlayacak olgu, sivil toplum kuruluşlarıdır. Zira STK'lar artık, siyasilere seçmenle iletişim kurduğu ve seçmenlerin siyasilere yönlendirdiği kuruluşlar haline almıştır. Bu yönüyle STK'ların toplum içindeki rolü, toplumun STK'lara bakışı, STK'ların yaptıkları yada yapmaya çalıştıkları hakkında bilgilendirilmeleri çok önemlidir.

3. Sivil toplum kuruluşlarında amaç topluma hizmetse hedef kitle de vatandaşdır. Dolayısıyla STK hizmetlerinde vatandaş odaklılık ve vatandaşın katılımı asıldır. Bu da zaten TKY felsefesinde işletmeler bazında kabul gören "müşteri odaklılık" unsuruyla örtüşür.

4. Gün geçtikçe sayıları artan ve faaliyet alanları genişleyen STK'lar özenli bir liderlik anlayışını benimsemelidir. Zira STK'lar gönüllülerle vardır ve gönüllülere liderlik etmek, ücretli elemanlara liderlik etmekten daha güç bir iştir. Çünkü insanlar bir lideri benimser ve arkasından giderler, eğer lider, kişiler üzerinde yeteri kadar etkili olamazsa STK'dan ve kişilerden beklenen verim alınmaz. Toplam kalite felsefesi, gerek yönetim sürecinde gerekse liderlikte, insanlara öncülük edecek kişiliği ve davranış modellerini belirlemiştir.

5. STK'lar yaptıkları faaliyetleri geliştirmek ve genişletmek için, daha önce yaptıklarını incelemeli, değerlendirmeli ve yeni faaliyetlerini kararlaştırmalıdır. Adı ve statüsü her ne olursa olsun tüm kurum ve kuruluşlar için, kaliteyi yakalamak ancak bu şekilde mümkündür, bir sonraki iş bir öncekinden daha iyi olmalıdır. İşte bu ancak ölçüm ve değerlendirmelerle olacak bir şeydir.

6. Batılı devletlerde daha çok orta ve büyük ölçekli STK'larda uygulanan ve fakat Türkiye'de az sayıda STK' da görülen ve TKY'nin vazgeçilmezi Benchmarking uygulamasına Türkçe adıyla kıyaslamaya daha çok önem verilmelidir. Benchmarking, kurumun performans gelişimi için, en iyi uygulamalardan ve onların başarılı olmuş süreçlerinden öğrenme yoluyla yararlanılan pratik bir araç olarak tanımlanabilir. (Yaman;2003) STK'lar da kendi performans gelişimleri için ve hizmet kalitelerini arttırmaları ve bunun devamlılığının sağlayabilmeleri için bu uygulamaları bünyelerine taşımalarıdır. Bu, sınırlı kaynaklarla faaliyetlerini yürütmeye çalışan STK'ların kaynaklarını doğru kullanmaları ve ortaya en iyi hizmeti sunmaları açısından çok önemlidir.

Dünyadaki STK'ların durumları göz önüne alındığında bu maddeler arttırılabilir. Özellikle AB'ye uyum çabalarıyla Türkiye'nin değişim sürecine girdiği günümüzde, gerek kamu gerekse özel sektör uygulamaları başarılı sonuçlar doğuran TKY, üçüncü sektör STK'larda da acilen uygulanmaya başlanmalıdır. AB ve dünya standartlarına ulaşmak için ve vatandaşlara daha kaliteli hizmeti sunmak adına, sivil halkın

kendisi olarak tanımlanabilecek STK'lar da yönetim anlayışlarını çağın gereklerine göre düzenlemelidir.

3-7 Toplam Kalite Yönetimine Yöneltilen Eleştiriler

1. Serbest piyasa ekonomisinde mal veya hizmetin fiyatını o mal veya hizmete olan arz ve talep belirler. Toplam kalite yönetimi de söz konusu mal veya hizmetin kalitesinin en üst seviyeye çıkartılarak, arzda ve talepte doğru artışın oluşmasını ve fiyatının da piyasa tarafından doğru oranda belirlenmesini öngörür. Böylelikle kalite rekabeti ortamının yaratılacağını ve bunun sonucunda da tüketicinin en kaliteli mal veya hizmete ulaşacağını söyler. Serbest piyasa ekonomisini, devletin ekonomiden elini çekmesi olarak niteleyenlerin, bu rekabetin vahşileştiği, sonuçta ise tüketicinin en kaliteliyi en yüksek fiyata satın alacağı konusunda eleştirileri vardır.

2. 1980'lerden sonra konuşulmaya başlanan küreselleşmenin, sermayenin küreselleşmesi anlamına geldiğini savunan görüşler, özellikle ekonomik kriz dönemlerinde emek piyasasının kapitalist güçler tarafından esnekleştirildiğini, böylelikle sendikaların işlevsizleştirildiğini ve emeğin hukuki haklarının elinden alınmaya çalışıldığını söyler. Toplam kalite yönetimi uygulamalarının da özelde çalışanların, genelde sendikaların, rekabet adına verimlilik için işletmelerin ve kamu kurumlarının kendi politika ve uygulamalarına yardımcı olmaları beklenen kişi ve örgütler durumuna getirildiğini belirtirler.

3. Sınır güvenliği, iç güvenlik gibi asli görevleri olan devletin, başta sağlık ve eğitim olmak üzere pek çok hizmet alanını piyasa koşullarına göre düzenlemesinin, devletin gücünü ve etkinliğini azaltacağını bu sayede ülkenin serbest piyasanın kucağına itileceğini öne süren görüşler, Toplam kalite yönetiminin de bunu sağlayıcı bir maşa ve mekanizma olduğunu savunur.

4. "Mal veya hizmetin kalitesi kullanıma uygunluk ve kullanım değeridir" diyen gruplar, sermaye açısından toplam kalite anlayışında amacın, ürün kalitesini ve insanın yaşam standardını yükseltmek değil kar döngüsünü hızlı ve artan oranda sürdürmek olduğunu iddia ederler.

5. Kamu sektöründeki TKY uygulamalarının, kamu kurumunun, çalışanların, kamu hizmeti alanların ve yöneticilerin isimlerini sırasıyla fabrika, kalifiye personel, müşteri ve pazarlamacı olarak değiştirdiğini, böylelikle kamunun da piyasanın içine çekilmeye çalışıldığını savunan görüşler, TKY'nin kamu hizmetlerini metalaştırmaktan başka bir şey ifade etmediğine öne sürerler.

6. Çalışanların tam desteği ile kurumsal ve ulusal başarıları aşikar olan TKY anlayışında, çalışanların kendi istekleri ile değil de zorlamayla bu sürece dahil edildiklerini ve kalite çemberinin aynı işi daha az işçiye daha kısa sürede yaptırabilmek için bir dayatma olduğunu ileri süren görüşler, emeğin sömürülmesi için biçilmiş kaftan olarak Toplam Kalite Yönetimini göstermektedirler.

Kapitalizm karşıtı görüşlerce, sayılanlar gibi daha birçok eleştiriler yapılmaktadır. Önemli olan ulusumuzun bir dünya devleti olması ve insanımızın yaşam standartlarının yükseltilmesi ise mevcut örnekler incelenmelidir, kıyaslama ve örnek alma yöntemleriyle her sektörde, kaliteyi sağlamak için doğru yönetim anlayışları, doğru üretim anlayışları bulunmalıdır. Bugün dünya devi olmuş ülkelere bakıldığında TKY'nin bu ülkelerce benimsendiği görülür. Fakat şu da unutulmamalıdır ki, her eleştiri yeni fikirler doğurur, yeni süreçler yaratır. Bunlardan da faydalanmayı bilmek gerektiği kanısındayım.

MOTİF HALK OYUNLARI EĞİTİM DERNEĞİ GENÇLİK VE SPOR KULÜBÜ'NDE TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ

1- Motif Kimdir?

Motif, 1988 yılında, Anadolu'nun hemen her yöresine ait halk oyunlarını, gönüllülerine öğretmek amacıyla kurulmuştur. Kurumun ilk adı Motif Halkoyunları Eğitim Derneği'dir. Yıllar içinde yönetim kadrosundaki isimler değişiklik gösterse de, yönetim modeli genel olarak ilk günden bu yana aynı kalmıştır. En iyiye ulaşma, halka en iyi olanı sunma çabası yönetim anlayışının temel taşıdır. 1994 yılına kadar, geleneksel hale getirdiği Motiflerle Anadolu Halkoyunları Şölenleri ve yurt içi ve yurt dışı festivallere katılımlar ile halka hizmet eden bir kurum olan Motif, 1995 yılından itibaren yeni bir yapılanma ile faaliyetlerini genişletmiştir. 2000 yılında ismini Gençlik Kulübü olarak, 2003 yılında da Gençlik ve Spor Kulübü olarak büyüyen Motif, 2004 yılında ise Türk halk kültürünün bütün dallarında araştırmalar yapmak, halk kültürünü ve halk oyunlarını pratik çalışmalarla yaşatıp yaygınlaştırmak amacıyla Motif Vakfı'nı kurmuştur. Büyüme sürecinde yaptığı bazı faaliyetler arasında şunlar bulunmaktadır; geleneksel hale getirdiği ve kamuoyunda kabul gören Motif Halk Bilim Ödülleri Törenleri, folklor camiasında büyük bir boşluğu dolduran ve istikrarlı yayıncılığı ve hakemli dergi olma özelliğini taşıyan Motif Dergisinin yayın hayatına başlaması, Türk halk kültürünün akademik platformda bilim adamı, araştırmacı ve uzman kişiler tarafından ele alındığı uluslararası sempozyumlar, Motif Halkoyunları Eğitim ve Öğretim Vakfı Halk Oyunları Grupları'nın gösteri programları... Sayılan bu faaliyetlerin yoğun biçimde hayata geçmesi ile Motif'in Toplam Kalite Yönetimi anlayışını benimseyip değişim sürecine girmesi 1995 yılına tarihlenir. Bu değişim sürecinde Motif'in yaptıkları ve yapacakları aşağıda net olarak incelenmektedir.

2 - Motif'te Değişim Süreci

Tamamıyla gönüllülük esasına dayanarak kurulan Motif, halk kültürüne hizmet etme anlamında, gerek anlayış gerekse çalışma statüsü bakımından yeni bir yapılanmaya ihtiyaç duyulması üzerine kimliğini, faaliyetlerini ve adını genişletmiştir. Asıl amacı ülkemizin zengin kültür değerlerini araştırmak, bu değerleri gün ışığına çıkararak yöresel özelliklerinden uzaklaşmadan, bilimsel yöntemlerle ve çağdaş bir anlayışla işleyerek yaşatılıp yaygınlaştırılmasını sağlamak olan Motif, yeni yapılanmasında kalite yönetimini benimsemiştir. Değişim süreci halen devam eden, fakat ilk aşamada önemli bir yol kat eden kurumun, bu felsefeyi seçme nedenlerini, geçilen süreçlerde nelerin değiştiğini ve vizyonları doğrultusunda nelerin değişeceğini şöyle özetleyebiliriz.

1. Toplam kalite felsefesine göre her organizasyonun bir vizyonu olmalıdır. Böylelikle geçmişte nerede olduğunu, geçmişinden daha iyi bir yere gelmek için şu anda neler yapması gerektiğini ve gelecekte nerede olabileceğini daha net görebilecektir. Başta halk oyunlarının araştırılması, öğretilmesi ve sergilenmesini amaç edinen ve bunu yaparken topluma en kaliteli hizmeti sunmayı hedefleyen, bu amaçla da toplam kalite felsefesini benimseyen Motif, öncelikle kendisine bir vizyon belirlemiştir ve gelecekte kendisini görmek istediği yere ulaşmak için çalışmaya başlamıştır.
2. Üniversitelerle işbirliği yaparak gençlere yönelik konferans, sempozyum, panel, konser vb. etkinlikler gerçekleştirmek Motif'in faaliyet konularındandır. Buradaki amaç, potansiyel gönüllülere ulaşmak, gençleri alanında önemli yerlere sahip akademisyenlerle karşı karşıya getirip onlarla sohbet ortamında buluşturabilmek ve kurum olarak eğitime destek vermektedir. Potansiyel gönüllülere ve onların gelişimine

büyük önem veren Motif, bünyesindeki gönüllülerinin ve çalışanlarının sürekli gelişimine, akabinde eğitimine var gücüyle eğilir. Zira toplam kalite yönetimi de bunu gerektirir.

3. Çalışanlarının ve gönüllülerinin motivasyonlarını en üst düzeyde tutmak ve bunun devamlılığını sağlamak, Motif'in değişim sürecine girmeden önce de önemle ele aldığı bir konudur. Hiçbir maddi çıkar gözetmeksizin Motif'e gelen gönüllüler için yapılan motivasyon çalışmaları arasında geleneksel hale gelmiş piknikler, sıklıkla yapılan yemekli toplantılar, eğlenceler sayılabilir. Ayrıca uzun süredir kurumda bulunan gönüllülere, bir toplantı sırasında verilen plaket, teşekkür belgesi gibi şiltler, hem o kişiyi daha iyisini yapmaya iter, hem de diğer gönüllüleri özendirir. Gönüllülerin önemli günlerinin hatırlanması, kendilerini kurumun bir üyesi olarak hissetmelerini sağlayan ve fikirlerine değer verildiğini gösteren duyuru panosu ile öneri kutusu, Motif'in kullandığı motivasyon uygulamalarıdır.

4. Toplam kalite yönetimi anlayışının çıkış noktası ve onu diğer yönetim anlayışlarından ayıran en önemli özelliği insan unsuruna eğilimidir. Gönüllüleriyle ayakta duran ve yaptığı her işte kaliteye odaklanan Motif, insan unsuruna, kar amacı taşıyan kuruluşlara nazaran daha fazla eğilir ve önem verir. Bir işletmede makineyi çalıştıracak işgören belli mesai saatleri içinde işini özveriyle yapar ve gider. TKY'ye göre bu işgöreni memnun etmek ve bünyesinde tutmak son derece önemlidir. Çünkü yeni bir eleman almak, onu yetiştirmek ve istenen kalifiye düzeye erişmek, mevcut elemanı bünyesinde tutmaktan daha maliyetli ve zordur. Bununla beraber Motif gibi gönüllülük esasına dayanan sivil toplum örgütlerinde, mevcut gönüllülerin devamlılığının sağlanması ve yeni gönüllülerin kuruma çekilmesi bakımından, insan unsuruna gösterilen eğilim daha fazla önem taşır.

5. Gerek kamu ve özel sektör kuruluşlarında gerekse üçüncü sektör olarak kabul gören sivil toplum kuruluşlarında, asıl hedeflerden biri de sıfır hataya yaklaşmaktır. Toplumdan destek alan ve yine topluma hizmet sunan sivil toplum hareketlerinde ise hata asla kabul edilmez. Çünkü bu kuruluşların hizmetlerinde ortaya çıkan bir hata, toplum tarafından affedilmezdir. Motif gibi toplumun öz kültürünü bir hizmet olarak üretip sunan bir kurumun, yine toplumun karşısında sergilediği bir gösteride meydana gelecek bir hata ise son derece sakıncalıdır. Motif, toplam kalite felsefesi değişim sürecinde, sıfır hata hedefine son derece önemle eğilmiştir. Yaptığı çalışmalarda olası hataları öngörür, bunların üzerinde yoğunlaşır, ortaya koyduğu hizmetin provasını defalarca tekrarlar ve mükemmele ulaşmak için çalışır.

6. Varolan becerilerini kullanmak ve başkalarıyla paylaşmak yada yeni beceriler kazanmak için Motif'i tercih eden gönüllülerin, hem sosyal çevrelerini geliştirmek hem de içlerindeki aidiyet duygusunu tatmin etmeleri amacıyla, veya başka bir deyişle gönüllülerin kendilerini önemli bir birey olarak hissetmelerini sağlamak için, Motif, belli zaman aralıklarıyla toplantılar yapmaktadır. Bu toplantılarda gönüllülerin öneri ve eleştirileri alınır, tartışılır. TKY'deki çalışanların karar alma sürecine dahil edilmeleri unsuru, toplam kalite felsefesi değişim sürecindeki Motif'te bu toplantılar yoluyla uygulanır.

7. Motif, gerek liderlik gerekse yöneticilik bakımından, değişim sürecinde büyük yol kat etmiştir. Yönetim sürekli gelişmeyi hedeflemiş ve bunun için gerekli tabanı sağlamış, toplam kalite felsefesini bünyesindeki her bireye benimsetmiştir. TKY'nin en önemli unsurlarından birisi de, organizasyon dahilindeki her bireyin bu felsefeyi bilip kabul etmesidir. Motif'te üst kademe yöneticilerinden kursiyer elemanlarına kadar her aşamadaki kişilerde toplam kaliteye inancı ve güveni görmekteyiz. Ayrıca belirlenen

vizyonu gerçeklemek üzere kişilik meziyetleri ve davranışsal özelliklerini ortaya koyarak, gerektiği yerde değişimin kendisi gerektiği yerde değişimin devamlılığı olarak, insanlara, asıl amaca uygun coşku ve heyecan aşıl原因 lideri ile Motif, toplam kalite yönetiminin bir unsurunu daha yerinde ve doğru bir şekilde sindirmiştir.

8. Motif'in değişim sürecine girmeden önceki ve değişim sürecindeki dönemlerinde, üzerinde önemle durduğu bir diğer konu da yapılan işte tam katılım ve takımdaşlık olmuştur. Çalışanlar ve gönüllüler, kurumun hedeflerine bağlılık duyan, başarı ve başarısızlıklarda günah keçisi aramaktan ziyade önce kendilerini sorumlu tutan, hatalardan ders çıkaran, kaliteyi korumak ve geliştirmek için bilinçli bir çaba gösteren, iç disipline sahip, sorumluluklarının bilincinde, kuruma ve kurumdaki diğer kişilere bağlı, inisiyatif sahibi bir takımdaşlık sergilemektedirler. Özellikle toplam kalite felsefesi değişim sürecinde takımdaşlığın önemi daha da artmıştır. Yönetim kademesi yeni gelen gönüllüleri de bu büyük takımın içine dahil etmek için çaba göstermekte ve iyi bir takımdaş olabilmek önce iyi bir arkadaş olmaları konusunda da onları desteklemektedir.

9. Toplam kalite felsefesi değişim sürecinde, bu felsefenin gereklerini elinden geldiğince özveriyle yapmaya çalışan Motif, 2002 yılında profesyonel uzmanlardan destek alarak kurumsal kimlik kazanma ve markalaşma yolunda ilk adımı atmıştır. 1988 yılından 2002 yılına kadar var olan kimliğini, daha profesyonel ve kaliteli hizmet verebilmek adına kurumsallaştırmak ve Motif'i bir marka haline getirebilmek için çalışmalara başlamıştır. "Kişiler, kişisel kimlikler gelip geçicidir, ancak kurumlar ilelebet yaşayacaklar ve üstlendikleri misyonu daima taşıyacaklardır." düşüncesinden hareketle böylesi önemli bir çalışmayı başlatmışlardır. İç hizmet tüzüğünden başlayarak gelenekselleşmiş tüm faaliyetlerinde ve hizmetlerinde oluşturulan bu kimliği korumak tek gayretleri olmuştur.

Değişim sürecindeki Motif'in son 10 yıldaki başarılarına bakılacak olursa toplam kalite felsefesini sindirdiği ve topluma hizmette adeta kendisiyle yarışır hale geldiği görülür.

SONUÇ

Ulusal gelişimin ve dünya devleti olmanın yollarını arayan devletler, gerek özel sektörde gerekse kamu sektöründe mal ve hizmet üretiminde kaliteyi yakalamak ve göreceli olarak müşterinin tatminini ve devamlılığını sağlamak adına, kurumlarında yönetim anlayışlarını değiştirme yoluna gitmişlerdir. Yönetim bilimcilerin üzerinde önemle durdukları ve geliştirmeye, öğretmeye çalıştıkları Toplam Kalite Yönetimi, bu devletlerin her iki sektörde de uyguladıkları yönetim anlayışıdır. Ayrıca Japon mucizesini yaratan bu anlayış, sivil toplum hareketlerinde de kendisine uygulama alanı bulmuştur.

Türkiye de, diğer devletlerce gelişmekte olan ülkeler listesinde yer aldığı için, ayrıca Avrupa Birliği'ne tam üyelik çalışmaları hızla devam ettiği için öncelikli olarak kurumlarında yönetim anlayışını değiştirmeli, hantal bürokrasiden kurtulmalı ve çağdaş yönetim rejimlerini tercih etmelidir. Özel sektör kuruluşlarında geniş bir uygulama alanı olan, kamu kurum ve kuruluşlarında gün geçtikçe daha çok kabul gören, sivil toplum kuruluşlarına ise yeni ama hızlı bir adım atan TKY, katılımcı, gelişmeye açık, hatayı en aza indiren ve en önemlisi insana önem veren bir yönetim felsefesi olduğundan, uygulama yelpazesini daha da genişletmeli ve daha çok kapıdan içeriye girmelidir. Özellikle de topluma hizmet için, yine toplumun kendisi tarafından oluşturulan platformlar yani sivil toplum kuruluşları, yönetim anlayışı olarak Toplam Kalite

Yönetimini zaruri bir ihtiyaç olarak görmelidir. Daha öncede belirtilen kalite hareketinin gereklilikleri ve doğuracağı sonuçlar göz önüne alınmalı, incelenmeli ve tüm çalışanlar ve gönüllülerce benimsenip uygulanmaya başlanmalıdır. Unutulmamalıdır ki ileri medeniyetler seviyesine yükselmenin yegane yolu, toplumsal ve ekonomik talepler göz önünde bulundurularak, siyasal ve sivil toplumun yeniden örgütlenmesidir.

KAYNAKÇA

- KalDer Önce Kalite Dergisi, Temmuz-Ağustos-Eylül 2000, ss. 2-9
www.insankaynaklari.com içerik ekibi Toplam Kalite Yönetimi, 28 Temmuz 2005
İMAI,Masaaki; 1997, 41-42
AKTAN, C.Can, Prof.Dr.; 1997, Çağdaş yönetim Anlayışı; Toplam Kalite Yönetimi
ARDIÇ, Kadir, Yrd.Doç.Dr.; BAŞ,Türker, Dr., Kamu Yönetiminde Sürekli Gelişme
Aracı Olarak Toplam Kalite Yönetimi ve Uygulama Aşamaları
ŞAHİN,Ümit, Toplam Kalite Yönetimi ve Türkiye
ULUKANOĞLU, Ceren; Toplam Kalite Yönetimi ve Kaizen Felsefesi
BETİL,İbrahim; Gençlerin Öncülüğünde Toplumsal Barış,Dayanışma ve Değişimi
Gerçekleştirme
US,A.Talat; 2003, Sivil Toplum Kuruluşlarında Sürekliliğin Garantisi: Toplam Kalite
Yönetimi
YAMAN,Yılmaz; 2003, Sivil Toplum Kuruluşlarında Gelişmeye Giden Yolda Bir
Alternatif: Benchmarking
TORAMAN,Cüneyt; 2005, Devletin Vatandaşlarına Yönelik Ayrımcılın Önlenmesinde
STK'ların Rolü; Sivil Toplum, sy. 3
ÖZÇELİK,A.Murat; Başarılı Liderin Temel Özellikleri,
GÜRSÖZLÜ,Süheyla; Kaizen'in 7 Prensibi-Problem Çözme Özeti
ÖZDEN,M.Cemil; Motivasyon Uygulamaları
ÇETİN,Canan,Prof.Dr.;Takımdaşlık
YAMAN,Yılmaz; Gönüllülük Psikolojisi ve gönüllü Yönetimi
TAŞTAN,Mete; Toplam Kalite ve Yönetimi
www.maliye.gov.tr/defterdarlik 30 Temmuz 2005
KalDer Önce Kalite Dergisi Ocak-Şubat-Mart 2000, KalDer ile AB ve Dünya
Liderliğine
Motif Halk Oyunları Eğitim ve Öğretim Vakfı Kurucu Yönetim Kurulu Başkanı M.
Zeki BAYKAL ile yapılan görüşme notları
Motif Dergisi, 1995 – 2005 yılları arasındaki tüm sayılar
Motif Halk Oyunları Eğitim Derneği Gençlik ve Spor Kulübü ile Motif Vakfı'na ait
basılı tüm evrak ve yayınlar

ÇANAKKALE İLİNDE KURULU BULUNAN YARDIM AMAÇLI DERNEK VE VAKIFLARIN KURULUŞ AMAÇLARI VE UYGULAMADA KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

M.ÇELİK
ÇOMÜ Yenice MYO

N.AYAS
F.ÖZTÜRK
İ.KOÇ
ÇOMÜ Bayramiç MYO

ÖZET

Bu çalışmamızda hayırlı bir hizmetin görülmesine vesile olmak amacıyla ve bu hizmetin sonsuza dek devamı niyetiyle vakfeden kişinin mülkiyetinden ve özel mülkiyetten çıkartarak özel bir mülkiyet kategorisine aktarma ve o kategoride bulundurma anlamında olan vakıfların Çanakkale'deki işleyişleri ve uygulamalarına yönelik bir görgül araştırma yapılacaktır.

Çalışmamızda Çanakkale'de kurulu bulunan ve faaliyet gösteren eski ve yeni vakıflar üzerinde sivil toplum kuruluşları olarak değerlendirme yapılacaktır. Bunun yanı sıra kazanç paylaşma dışında belirli bir ortak gayeyi gerçekleştirmek üzere en az yedi gerçek kişinin bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları Çanakkale ilinde bulunan demokratik sivil toplum kuruluşu olan derneklerin yapmış olduğu faaliyetler ve işlevler üzerinde de görgül bir araştırma yöntemiyle araştırma yapılacaktır.

I. GİRİŞ

Büyüyen ve taleplerini giderek daha yüksek sesle dile getiren serbest piyasa ile ekonomide küçülen devlet günümüzün önemli sorunlarından biri durumundadır. Bu ortamda birey kendini yalnız ve çaresiz hissetmektedir. Serbest piyasa sisteminin kitlelerin refahı ile ilgilenmediği bir dönemde “üçüncü sektör” diye adlandırılan STK’ya önemli görevler düşmektedir. Dernekler, odalar ve sendikalardan oluşan STK’lar aşağıdaki konularda önlem aldıkları takdirde devletin boşalttığı hizmet alanını doldurabilir:

Toplum yararını gözetmek: Bu kuruluşların, üye tabanları dışında toplumun her kesiminin istem ve özelemlerini dikkate alan bir sorumluluk anlayışı ile hareket etmesi gerekir. Yalnız kendi üyelerinin haklarını koruyan kuruluşların bir çıkar örgütünden farkı kalmaz.

Demokratik işlerlik: Gönüllü kuruluşlar devletten daha etkin ve demokratik çalışmak zorundadır. Otokratik ve sert yönetim stilleri bu kuruluşları felç eder.

Proje üretimi şart: Sivil Toplum Kuruluşları somut hizmet projeleri ile toplumun karşısına çıktıklarında daha kolay kaynak bulabilir. Çünkü bağışçılar, ortada somut ve uygulanabilir bir proje bulunmadığında verdikleri paranın çarçur edileceğini düşünür.

Stratejik işbirliği: Aynı konuda hizmet veren örgütlerin birleşmesi veya koordinasyon içinde çalışması büyük bir sinerji yaratabilir.

Şeffaflık: Şirketlerden farklı olarak STK’lar topladığı paranın sahibi değil, emanetçisi ve yed-i emini gibidir. Bu nedenle hesaplar yolsuzluk kuşkusunu ortadan kaldıracak kadar şeffaf olmalıdır.

Çağdaş tanıtım ve halkla ilişkiler: STK, amaçlarını ve çalışmalarını kamu oyuna tanıtmak için en ileri yöntem ve teknikleri kullandığında daha fazla destek ve yardım toplayabilir.

Sürekli eğitim: Üye ve gönüllülerin kendilerinden sosyal hizmeti yapmak için sürekli olarak eğitilmesi gerekir. Her üye ya bir konuda eğitmenlik yapmalı ya da başka bir konuda öğrenmeye talip olmalıdır.

III. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmamızda toplam 8 dernek ve vakfa 19 sorudan oluşan anket uygulanmıştır. Anket sorularının değerlendirilmesi aşağıdaki şekilde olmuştur:

Çizelge.1.Kuruluş yılı

	Kuruluş yılı
Kızılay Derneği	1957
Turizm ve tanıtma derneği	1963
Polis emeklileri sosyal yardım derneği	1988
Türk hava kurumu	1925
Sakatlar derneği	1998
Muharip gaziler derneği	2004
Terzioğlu şefkat yuvası vakfı	1971
Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı	1986

Anket yapılan dernek ve vakıfların kuruluş yılları 1925–2004 yılları arasında değişmektedir.

Çizelge2.Kuruluş amacımız

	Sayı	%
İnsani yardım	1	12.5
Çanakkale turizmine katkıda bulunmak	1	12.5
Üyelerin sosyal hayatlarını iyileştirmek	1	12.5
Havacılığı sevdirmek ve benimsetmek	1	12.5
Özürlü haklarını gözetmek ve desteklemek	1	12.5
Gazilerin tanıtılması	1	12.5
Eğitim amaçlı	1	12.5
Muhtaç durumda bulunanları üretken hale getirme	1	12.5
Toplam	8	100

Ankete katılan dernek ve vakıfların kuruluş amaçları incelendiğinde; insani yardım, Çanakkale turizmine katkıda bulunmak, üyelerin sosyal hayatlarını iyileştirmek, havacılığı sevdirmek ve benimsetmek, özürlü haklarını gözetmek ve desteklemek gibi amaçların bulunduğu belirlenmiştir.

Çizelge 3.Kuruluş ilkeleriniz

Kızılay Derneği	Tarafsızlık, evrensellik
Çanakkale turizm ve tanıtma derneği	Tanıtıcı kitap ve broşür basmak
Polis emeklileri sosyal yardım derneği	Tüzüğe uygun sosyal faaliyetlerde bulunmak
Türk hava kurumu	Havacılık ve uzay eğitimi
Sakatlar derneği	Özürlülere gerekli araç gereci sağlamak
Muharip gaziler derneği	Gazilerin birbiriyle tanışıp kaynaşması
Terzioğlu şefkat yuvası vakfı	Yardıma muhtaç çocuklara yardım etme
Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı	Gıda, yakacak, para yardımı

Ankete cevap veren dernek ve vakıfların kuruluş ilkeleri olarak tarafsızlık, evrensellik, tanıtıcı kitap ve broşür basmak, havacılık ve uzay eğitimi, özürülülere gerekli araç gerecin sağlanması, yardıma muhtaç çocuklara yardım edilmesi, gıda para yardımı gibi faaliyetler ön plana çıkmaktadır.

Çizelge 4.Örgüt şeması

	Sayı	%
Genel merkez ve ona bağlı şubeler	1	12.5
Yönetim kurulu, denetleme kurulu	2	25
Yönetim kurulu, denetleme kurulu, disiplin kurulu	3	37.5
Yönetim kurulu	2	25
Toplam	8	100

Ankete katılan dernek ve vakıfların %37,5'i yönetim kurulu(5üye), denetleme kurulu(3üye), ve disiplin kurulu(3üye) olarak yapılanmışlardır.

Çizelge 5.Sizi denetleyen üst kuruluş

	Sayı	%
Genel merkez	5	62.5
Valilik	1	12.5
Federasyon	1	12.5
Vakıflar genel müdürlüğü	1	12.5
Toplam	8	100

Ankete cevap veren derneklerin ve vakıfların %62,5'i genel merkezleri tarafından denetlenmektedir, %12,5'i valilik tarafından,%12,5'i federasyonları tarafından ve %12,5'i ise vakıflar genel müdürlüğü tarafından denetlenmektedir.

Çizelge 6.Üyelerinizin sayısı

	Sayı
Kızılay Derneği	423
Çanakkale turizm ve tanıtma derneği	112
Polis emeklileri sosyal yardım derneği	97
Türk hava kurumu	250
Sakatlar derneği	250
Muharip gaziler derneği	100
Terzioğlu şefkat yuvası vakfı	Üye yok
Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı	Üye yok

Ankete katılan derneklerin üye sayısı 97–423 arasında değişmektedir, vakıfların üyesi yoktur.

Çizelge 7.Üyelerinizin yapmış olduğu faaliyetler

	Sayı	%
Gönüllülük ve yardım etme	1	12.5
Konuklara refakatçi olmak	1	12.5
Hepsi emekli	1	12.5
El becerileri, el sanatları	1	12.5
Yok	4	50
Toplam	8	100

Dernek ve vakıfların %50'sinde üyelerin yapmış olduğu herhangi bir faaliyet söz konusu değilken, diğerlerinin çeşitli faaliyetleri söz konusudur. Bu faaliyetler; gönüllülük ve yardım etme, konuklara refakatçi olmak, el becerileri ve el sanatlarıdır.

Çizelge 8. Vakfın ya da derneğin Çanakkale iline sağlamış olduğu yararlar

	Sayı	%
İnsani yardım	1	12.5
Broşürler ve kitaplar	1	12.5
Halka dönük danışma hizmetleri	1	12.5
Diğer derneklerle işbirliği	1	12.5
Özürü çocuklara yardım etmek	1	12.5
Gaziliği tanıtmak	1	12.5
Karşılıksız burs sağlamak	1	12.5
İş imkanları	1	12.5
Toplam	8	100

Ankete katılan vakıf ve derneklerin Çanakkale iline insani yardım, broşür ve kitap, halka dönük danışma hizmetleri, diğer derneklerle işbirliği, özürü çocuklara yardım etmek, gaziliği tanıtmak, karşılıksız burs sağlamak, iş imkânları gibi yararları söz konusudur.

Çizelge 9. Çanakkale halkının size göstermiş olduğu duyarlılık

	Sayı	%
Duyarlı	5	62.5
Pek değil	3	37.5
Toplam	8	100

Ankete katılan vakıf ve derneklerin %62,5'inde Çanakkale halkının duyarlı olması söz konusu iken %37,5'inde bu duyarlılık söz konusu değildir.

Çizelge 10. Yerel yönetimlerin vakfa/derneğe göstermiş olduğu katkı ve hizmet

	Sayı	%
İyi boyutta	5	62.5
Hiç yok	3	37.5
Toplam	8	100

Ankete katılan dernek ve vakıflarda %62,5'inde yerel yönetimlerin katkısı iyi boyuttayken %37,5'inde bu katkı bulunmamaktadır.

Çizelge 11. Vakfınızın/derneğinizin kuruluş amacına uygun hizmet verirken karşılaştığınız sorunlar var mıdır?

	Sayı	%
Var	4	50
Yok	4	50
Toplam	8	100

Ankete katılan dernek ve vakıfların %50'si sorunlarla karşılaşırken %50'si herhangi bir sorunla karşılaşmamaktadır.

Çizelge 12. Varsa bu sorunlar nelerdir?

	Sayı	%
Üst bürokrasi	1	12.5
Maddi destek sağlanması	1	12.5
İstihdam	1	12.5
Gazievi isteniyor	1	12.5
Toplam	4	100

Dernek ve vakıfların karşılaştıkları sorunların başında üst bürokrasi, maddi destek sağlanması, istihdam gelmektedir.

Çizelge 13.AB'deki vakıf ve derneklerle karşılaştırma yaptığınızda kuvvetli yönler nelerdir?

	Sayı	%
Bizden iyi durumdalar	1	12.5
Kıyaslama yapılamıyor	7	87.5
Toplam	8	100

Ankete katılan dernek ve vakıfların AB'ye girme süreci içinde olan ülkemizdeki dernek ve vakıfların AB'deki dernek ve vakıflarla karşılaştırılması sonucunda kuvvetli yönlerini incelediğimizde %87,5'i herhangi bir kıyaslama yapamamaktadır.

Çizelge 14.Bu karşılaştırma yapıldığında zayıf yönler nelerdir?

	Sayı	%
Maddiyat ve gönüllülük	1	12.5
Standartlaşma yok	1	12.5
Kıyaslama yapılamıyor	6	75
Toplam	8	100

AB'deki ülkelerdeki dernek ve vakıflar ülkemizdekilerle karşılaştırıldığında zayıf yönler açısından %75'i kıyaslama yapamamaktadır, %12,5'i maddiyat ve gönüllülük,%12,5'i ise standartlaşma yönünden zayıf yönleri bildirmişlerdir.

Çizelge 15.Derneğe/vakfa üye olma kuralları

	Sayı	%
18 yaşını bitirmiş her Türk vatandaşı	4	50
15 yıl polislik yapmış olmak	1	12.5
Gazi olmak	1	12.5
Üyelik yok	2	25
Toplam	8	100

Ankete katılan dernek ve vakıflara üye olma kuralı olarak %50'sinde 18 yaşını bitirmiş Türk vatandaşı olmak yeterli bir koşuldur, vakıflarda üyelik söz konusu değildir

Çizelge 16.Derneğin/vakfın finansman kaynakları

	Sayı	%
Bağışlar	1	12.5
Üye aidatları	5	62.5
Kendi özsermayemiz	2	25
Toplam	8	100

Ankete katılan dernek ve vakıfların finansman kaynaklarını incelediğimizde %62,5'i üye aidatları,%25'i kendi özsermayeleri, %12,5'i ise bağışlar yoluyla kaynak sağlamaktadır.

Çizelge 17.Diğer ülkelerden ve ülke için deki kuruluşlardan yardım bağış kabul edilmekte midir?

	Sayı	%
Evet	5	62.5
Hayır	3	37.5
Toplam	8	100

Ankete katılan dernek ve vakıfların %62,5'i yardım almakta iken %37,5'i yardım almamaktadır.

Çizelge 18. Vakıf/dernek diğer kuruluşlarla işbirliğine gidiyor mu?

	Sayı	%
Evet	7	87.5
Pek yok	1	12.5
Toplam	8	100

Ankete katılan dernek ve vakıfların %87,5'i diğer kuruluşlarla işbirliğine gitmektedir, %12,5'i ise herhangi bir işbirliğine gitmemektedir

Çizelge 19. Vakfın/derneğin üstlenmiş olduğu toplumsal ve sosyal sorumluluklar

Kızılay derneği	İnsanların zor anlarında devreye girmesi
Çanakkale turizm ve tanıtma derneği	Çanakkale'deki milli parkların tanıtılması
Polis emeklileri sosyal yardım derneği	Üyelerin sosyal haklarının iyileştirilmesi
Türk hava kurumu	Halka gerekli bilgileri vermek
Sakatlar derneği	Özürülülerin haklarını aramak
Muharip gaziler derneği	Ülkenin birlik ve bütünlüğünün sağlanması
Terzioğlu şefkat yuvası vakfı	Eğitim amaçlı olması
Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı	Yardım amaçlı olması

Ankete katılan dernek ve vakıfların çok farklı toplumsal ve sosyal sorumlulukları bulunmaktadır.

III. BULGULAR VE TARTIŞMA

Dernek ve vakıfların kuruluş yılları 1925–2004 yılları arasında değişmektedir. Dernek ve vakıfların kuruluş amaçlarına baktığımızda insani yardım, Çanakkale turizmine katkıda bulunmak, üyelerin sosyal hayatlarını iyileştirmek, havacılığı sevdirmek ve benimsetmek, özürlü haklarını gözetmek ve desteklemek gibi amaçları bulunmaktadır. Kuruluş ilkeleri olarak tarafsızlık, evrensellik, tanıtıcı kitap ve broşürler basmak, tüzüğe uygun sosyal faaliyetlerde bulunmak, havacılık ve uzay eğitimi, özürülülere gerekli araç ve gereci sağlamak, yardıma muhtaç çocuklara yardım etmek, gıda para yardımı gibi ilkeler söz konusudur. Dernek ve vakıflarda örgüt şeması genel olarak yönetim kurulu, denetleme kurulu ve disiplin kurulundan oluşmaktadır. Dernek ve vakıfları genellikle genel merkezleri denetlemektedir. Üyelerin sayısı derneklerde 97–423 arasında değişmektedir. Üyelerin yaptıkları faaliyetler arasında gönüllülük ve yardım etme, konuklara refakatçi olma, el becerileri ve el sanatları yer almaktadır. Vakıfların ve derneklerin Çanakkale iline sağlamış olduğu yararların başında insani yardım, broşürler ve kitaplar, halka dönük danışma hizmetleri, diğer derneklerle işbirliği, özürlü çocuklara yardım etme, gaziliği tanıtmak, karşılıksız burs sağlamak, iş imkânları gibi yararlar gelmektedir. Çanakkale halkının çoğu dernek ve vakıflara karşı duyarlıdır. Yerel yönetimlerin vakıf ve derneklere göstermiş olduğu katkı ve hizmet genellikle iyi boyuttadır. Vakıf ve derneklerin yarısı kuruluş amacına uygun hizmet verirken sorunlar yaşamaktadır ve bu sorunlar üst bürokrasi, maddi destek, istihdam gibi alanlarda toplanmaktadır. AB'deki vakıf ve derneklerle güçlü ve zayıf yönler bakımından kıyaslama yapılamamaktadır. Derneklere üye olma açısından 18 yaşını doldurmuş Türk vatandaşı olmak yeterlidir. Dernek ve vakıfların finansman kaynakları daha ziyade üye aidatlarıdır. Diğer ülkelerden ve ülke içindeki kuruluşlardan yardım, bağış kabul edilmektedir ve yine diğer kuruluşlarla işbirliğine gidilmektedir. Dernek ve vakıfların üstlenmiş olduğu toplumsal ve sosyal sorumluluklara bakıldığında; insanların zor anlarında devreye girmek, Çanakkale'deki milli parkları tanıtmak, üyelerinin sosyal

haklarını iyileştirmek, halka gerekli bilgileri vermek, özürliilerin haklarını aramak, ülkenin birlik ve bütünlüğünü sağlamak, eğitim amaçlı ve yardım amaçlı olmak gibi sorumluluklar ortaya çıkmaktadır.

IV. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dernek ve vakıfların kuruluş amaçları ve ilkeleri genişletilmelidir, üyelerinin sayıları arttırılmalıdır. Üyelerin yapmış olduğu faaliyetler arttırılmalıdır. Vakıf ya da derneğın Çanakkale iline sağlamış olduğu yararlar genişletilmelidir ve Çanakkale halkının vakıf ve derneklere daha duyarlı olması gerekmektedir. Yerel yönetimlerin vakıf/derneğe göstermiş olduğu katkı ve hizmet arttırılmalıdır. Vakfın ve derneğın kuruluş amacına uygun hizmet verirken karşılaşmış olduğu sorunlar çözümlenmelidir. AB'deki vakıf ve derneklerle ülkemizdeki dernek ve vakıfların sağlıklı bir şekilde kıyaslaması yapılabilir. Vakfın ve derneğın üstlenmiş olduğu toplumsal ve sosyal sorumluluklar genişletilmelidir. STK'lar arası ilişkilerde işbirliğinde verimi düşürmeyen bir yapılanma, enformasyonu paylaşmak, görüşlerin çeşitliliğine saygı göstermek, tekelleşme yerine güç birliği, ortaklık ve dayanışma kültürünün geliştirilmesini sağlamak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- 1.Faruk Türkoğlu,6 Ağustos 2005 Cumartesi,Posta gazetesi,Büyüteç
- 2.<http://www.dogailebaris.org.tr/Tstketik.htm>

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15-16 Ekim Çanakkale

ÇANAKKALE'DE GÜNAHA SON DAVET

Yrd. Doç. Dr. Rüşti ILGAR
Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.
Eğitim Fak.

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye'de ve özellikle Çanakkale'de av potansiyeli, avlanan hayvan türleri, avcılık ve avcılık sporu sonucunda nesli tükenen ve yok yere öldürülen hayvan türleri belirtilmiş, bu konuda gerekli çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Avcılık, Ekoloji, yaban hayatı, tür

İ.GİRİŞ

Türkiye'nin coğrafi konumu, zengin bitki örtüsü, zengin av ve yaban hayatı gibi olumlu özellikleri av potansiyelini arttırmıştır. Avcılık etkinlikleri Türkiye'de avcılık ve atıcılık sporu adı altında yapılmaktadır. Bu etkinlikler çerçevesinde avlanılmasına izin verilen yaban hayvan türleri ve avlanma süreleri belirli şekillerde düzenlenmiştir. Ülke ekonomisine katkısı olacağı düşüncesiyle yapılan av turizmi ve avcılık sporu gibi etkinlikler etik olmaktan uzaktır. Çünkü bu canlıların avlanması açıktan karın doyurmak için değildir. İnançlar temel alınarak konuya bakıldığında da, bu canlıları öldürmek suç teşkil etmektedir. Bu canlıların da anne-baba ve yavruları bulunmaktadır. Onlar öldürülünce bu canlılar da acı çeker, hüznlenir. Bu tip olaylar karşısında gösterdikleri tepkiler de oldukça ilginçtir. Av hayvanı bazen düşmanlarından kurtulmaya yönelik hünerler de sergiler. Bunlar bazen kaçış, bazen gizlenme, bazen donup-kalma, bazen de direnme ve düşmana tehdit şeklinde olur (Uğurlu, 2001: s.18).

Çanakkale ili zengin coğrafi farklılıkları nedeniyle çok çeşitli türün yanı sıra çok sayıda flora ve faunaya ev sahipliği yapmaktadır. Kaz Dağlarının il sınırları içindeki varlığı ise büyük bir avantajdır. Aynı zamanda göç yollarında olması diğer bir kazanımdır. Bu kazanımlar beraberinde avcılık potansiyeli de artmıştır. Bu çalışmada Çanakkale' de yapılmakta olan avcılık irdelenmektedir.

II. AVCILIK FAALİYETİ

Ülkemizde Avcılık: Ülkemizde kara avcılığının yasal dayanağa oturtulması için ilk düzenlenen temel yasa, 1937 yılında yürürlüğe giren 3167 sayılı Kara Avcılığı Kanunudur. Bu kanuna dayanarak Merkez Av Komisyonu oluşturulmuştur. Bu kanun ile birlikte yurdumuzda av ve yaban hayatının korunması, geliştirilmesi, sürdürülebilir avcılığın sağlanması ve av düzeninin kurulması gibi faaliyetler Orman Bakanlığı'nın görevine verilmiştir. Bu yasa ile av hayvanları avlanma zamanına göre 3 gruba ayrılmıştır. Bunlar:

- 1- Her zaman avlanabilenler
- 2- Belli zamanlarda avlanması serbest olanlar
- 3- Avlanması yasak olanlar

Zaman açısından belli dönemlerde sınırlandırılan avcılıkta, türlerin de avlanması belirli gruplar dahilinde sınırlandırılmıştır. Bunun sebebi avcılığa konu olan türlerin sezonluk hareketlerinin farklı olmasıdır. Örneğin; vücut ısıları aşağı yukarı hiç değişmeyen sıcakkanlı hayvanların pek çoğu kışı fal olarak geçirirler. Şiddetli kış koşullarını kısmen hafifletebilmek için kapalı sahalara doğru çekildikleri görülür. Vücutlarını saran kalın yağ tabakası ve bu yağ tabakası üzerindeki kıllar kış koşullarının bu canlılar üzerindeki etkisini azaltır. (Tunçdilek, 1997: s.272).

Avrupa Birliğinde Avcılık: Avrupa Birliği av ve yaban hayatı mevzuatında av ve yaban hayatını kontrol altına alan çeşitli düzenlemeler yer almaktadır. Doğanın korunması konusundaki AB mevzuatı iki ana yönerge ve iki yönetmelikten oluşmaktadır. Yönergeler, AB'de doğal habitatların ve onların içinde yasayan flora ve faunanın korunmasına yöneliktir. Yönetmelikler, tehlike altında flora ve faunanın AB genelindeki ithalatı ve ticaretinin yapılmasını sınırlar ve Antarktiğin korunması amacıyla bir izleme ve denetleme sistemi kurar. Avrupa'nın Avcılığın yanında av hayvanlarına diğer büyük zararı da sanayi kuruluşları ve yürürlükte olan yasaların izin verdiği ölçüde bu canlıları kobay olarak kullanmasıdır. Hayvanların hayatlarına zarar vermeden güvenli testler yapmanın birçok yolu ve maliyet etkili metotları olmasına rağmen sanayi değişime inatla direnmektedir (Amundson, 2000: p.26). Sportif avcılıkta bu şekilde düzenlemeler olmasına rağmen kontrolü her zaman mümkün değildir. Bundan dolayı av popülasyonlarında gerçek veri oluşturulamamaktadır. Avlanmanın da ne boyutta gerçekleştiği yoğun çalışmalara karşın maalesef tespit edilememektedir. Avlanma bölgesi yakınındaki avcılar yükselmiş avlanma kotalarına sahip olabilmektedirler. Diğer yandan, bazı kişiler ve çevreci gruplar sportif avcılığa karşıdır. Sportif avcılığın yasaklanması için politik baskı unsuru kullanıp ve bunu azaltabilmektedir (Erdem, 1990: s.372–375). Avrupa dışına avlanmak için, gerek sportif amaçlı gerekse ticari kazanç amacıyla çıkmaktadır.

ABD Avcılık: ABD'de ve birçok gelişmiş ülkede av hayvanları popülasyonunun yönetiminde sportif avlanma kuralları uygulanır. Bu kurallar;

Avcıların bir lisansa sahip olmasını ister.

Hayvanları korumak için sadece yılın belirli aylarında avlanmaya izin verir.

Avcıların sadece ok, yay, tabanca ve tüfek gibi belli av araçlarını kullanmasına izin verir.

Avlanacak hayvanın büyüklüğüne, sayısına, öldürülen hayvanın cinsiyetine ve avlanma bölgesindeki sığınağında avcı sayısına sınırlar koyar.

Bunun yanında hayvanlara karşı işlenen dünyadaki suçlara örnek olarak; 16 Haziran 1991'de Nucle Co'da düzenlenen 2. yıllık köpek atış yarışması ile ilgili görüşmeler sonucunda 4.400 kemirgenin 10.000 dolarlık ödül için yok edildiğini ortaya koydu. Hayvan hakları eylemcilerinin bu yarışmadan uzak durmaları olaya az dikkat çekildiğini göstermektedir (Driscoll, 1991: p.6).

ABD de hayvanların denek olarak kullanımını da oldukça yaygındır. Buna en güzel örnek olarak; EPA'nın önerdiği program, ilaçların insanlara en az seviyede yan etkide bulunması için hayvanların kullanılmasını önermektedir. 5000-87000 kimyasal deney için 1.2 milyon hayvanın her 1000 test için kullanılmasını planlamaktadır. 20 ulusal hayvan koruma organizasyonu plana karşı bir araya gelmişlerdir (Sandler, 2000: p.16). Avcılığa karşı çalışmalar da yürütülmektedir. Örneğin, bir çalışmada fanatik hayvan hakları koruyucularının hayvanların medikal deneylerde kullanılmasını önlemek için terörist taktikler uyguladığı belirtilmektedir (Anonymous, 1999: p.26).

ABD'de sivil örgütlenme olarak yapılan çalışmalar arasında avlanmasını doğal olarak karşılayacağımız vahşi domuzlar için bile sivil toplum örgütleri kurulduğunu görmekteyiz. Vahşi domuzların korunması amacıyla Vahşi Domuzları Koruma Kurulu oluşturulmuştur.. Birçok eyalette yasal olarak avlananların domuz avlaması serbesttir (Coble, 1988: p.48). Keating (2003)'e göre hayvan hakları eylemcileri birinci öncelik olarak insanlar için endişelenmeyip hayvanları ön plana çıkarmaktadırlar. Eylemcilerin taktiklerinde fiziksel saldırı, kundakçılık ve mülke zarar vermek gibi insanları önemsemeyen davranışlar vardır. Linker (2001, p.41)'e göre ise son yıllarda hayvan

hakları savunucusu olan militan gruplar taktiklerini hafiflettiler ve hayvan hakları konusunda şaşırtıcı derecede gelişmeler yaşandı.

Çeşitli yaban hayvanlarının, ekolojik sükseksiyonların değişik basamaklarına uyum göstermesinden dolayı korunmaları ve iyi kollanmaları gerekmektedir. Amerika'nın iç kesimlerinde meydana gelen çiftlik artışı sonucu doğal orman ve çayırliklar bozulmuş. Bu habitata uyum sağlayan çayır tavukları ve kekliklerin sayısı azalmıştı. Avrupa'da ise çiftlik alanlarında yaşamaya alışık halkalı sülün ve Macar kekliklerin buraya getirilmesiyle denge sağlanmıştır (Ville 1979:p.818). Bu da Amerika'nın avcılığa bakışına bir örnektir.

III. ÇANAKKALE' DE AVCILIK ETKİNLİKLERİ

Ülkemizde ve Çanakkale'de avcılık, 1993 senesine kadar haftanın her günü yapılmaktaydı. 3167 Sayılı Kara Avcılığı Kanunu'nun 2'nci maddesinin 2'nci fıkrasına giren av hayvanları, avlanma sürelerine göre üç gruba ayrılmıştır. Ve bu türler için de bir avlanma zamanı tespit edilmiştir. Buna göre, av hayvanlarının grupları itibariyle avlanma zamanları; Çarşamba, Cumartesi, Pazar ve resmi tatil günleridir. 1993-98 arasında Çarşamba-Cumartesi-Pazar ve resmi tatil günleri olarak, 1999-2000 sezonunda ise sadece Cumartesi-Pazar ve resmi tatil günleri olarak sınırlandırılmıştır. 2000-2001 av sezonu için Çarşamba-Cumartesi-Pazar ve resmi tatil günleri olarak kabul edilmiştir. (<http://121.154.21.40/spor/diger/avcilik.htm>)

Avcılığın en temel gereksinimi olan silah faktörüne gelince ülkemizde Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 2000 yılı istatistiklerine göre, Türkiye'de 965 bin ruhsatlı tüfek, 461 bin adet ruhsatlı tabanca mevcuttur. Son beş yılda 5 bin 909 yivli tüfek ruhsatı, 72 bin 941 av tezkeresi ve 230 bin 384 adet av tüfeği sahiplik belgesi vardır. Aynı verilere göre, son 5 yılda 264 bin 238 taşıma ruhsatlı, 197 bin 565 bulundurma ruhsatlı tabanca verilmiştir. Bunun yanında son on yılda cinayet ve yaralamalarda kullanılan silahların dörtte birinin de ruhsatlı olduğu belirtilmektedir. Halen ülkemizde yılda ortalama 35 bin silah satılmaktadır (www.radikal.com.tr/2001/01/18/yazarlar/alihak.shtml). Avcılığın en temel gereksinimi silahın en çok imal edildiği il olan Konya'dan 40 bin pompalı tüfeğin iç piyasaya sürüldüğü basına yansımaktadır. Ruhsatlı olarak faaliyet gösteren beş pompalı tüfek atölyesi bulunan Düzce'de de bu tür üretim yapan atölye sahipleri yüksek oranda silahı piyasanın arzına sunmuşlardır. Düzce'de yaklaşık 70 tane irili ufaklı tüfek üretim atölyesinden bu işi kaç tanesinin yaptığı kesin olarak bilinmemektedir (www.milliyet.com.tr/1997/02/14/t/haber/av.html). Türkiye'de resmi verilere göre 1 milyonu aşkın ruhsatlı tüfek, 600 bin kadar ruhsatlı tabanca sahibi bulunmaktadır. Son 5 yılda silah almak isteyenlerin oranında yüzde 400 artış olmuştur (www.mfa.gov.tr/turkce/grupc/cb/2001/03/28032001.htm). Yasal olarak aşağıdaki kişiler kolaylıkla silah sahibi olabilmektedirler.

Sarraf ve kuyumcular

Büyük toprak sahipleri

Büyük sürü sahipleri

Sarı basın kartı sahibi basın mensupları

Pilotlar

Kamu görevlileri

Köy ve mahalle muhtarları

Belediye başkanı ve il genel meclisi üyeleri

Ticaret odaları, sanayi odaları, ziraat odaları ve ticaret borsalarında görevli meclis üyeleri

Dövizle ilişkin işlemler yapmaya yetkili müesseselerin sahipleri

Müteahhitler

Bu kişiler haricinde yivli spor silahı ruhsatı almak isteyenler: Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü'nden alınacak sporcu lisansının olması şartı aranmaktadır. (yivli spor tüfek ve tabancası olarak kayıtlı bulunan bütün silahlara bulundurma ruhsatı verilir. Bu silahlar, atış poligonlarında veya atış müsabakaları ve antrenmanlarında ancak ruhsatı ile birlikte amatör lisansı beraberinde olmak şartıyla kullanılabilir).

Silah sahibi olmak çok mu zor? Sorusunun cevabına gelince:

1. İkamet edilen İl valiliğine hitaben dilekçe,
2. Cumhuriyet Savcılığından alınacak sabıka kayıt belgesi
3. Doktor Raporu (Hükümet Tabipliğinden)
4. Nüfus Cüzdanı Sureti,
5. İkametgah İlmühaberi,
6. 3 adet vesikalık fotoğraf,
7. Görev veya işini belirten belge (www.manisa

polis.gov.tr/sayfalar/silah.htm).

Çanakkale ilinde ise 2004 yılı itibariyle avcılık belgesi alan (aynı zamanda kayıtlı ruhsatlı silahı olanlar) 1311 kişi bulunmaktadır ve avlanma pulu alan 1719 kişi bulunmaktadır. Ancak bilinen şudur ki çok sayıda ruhsatsız silah bulunmaktadır. Avlanma belgesi almak için gerekli koşul olarak öncelikle ilçe merkezlerinde ise emniyet müdürlüğünden, kırsal kesimde ise jandarmadan yivsiz tüfek ruhsatnamesi çıkartılması gereklidir. Maliyeye her yıl belirlenen oranda harç yatırılır. Daha sonra yivsiz tüfek ruhsatnamesinin fotokopisi, maliyeye yatırılan harcın dekontu, nüfus cüzdanı fotokopisi, avcılık kulübüne üyelik belgesi ve iki adet fotoğrafla doğa koruma ve milli parklar müdürlüğüne müracaat edilir. Bu kişiye avcılık belgesi verilir. Avcılık belgesi her yıl ocak ayında vize edilir. Avlanma pulu almak için; Ziraat Bankasına her yıl belirlenen miktarda harç yatırılır. Banka dekontu ve avcılık belgesinin fotokopisi ile birlikte ilgili müdürlüğü başvurulur. Bu kişinin avlanma kartına pul yapıştırılır. Her iki belge olmadan avlanma yapılamaz. Yapılırsa 2004-2005 dönemindeki ceza 578 milyon 250 bin TL uygulanır. Eğer pulu yoksa 192 milyon 750 bin TL ceza ödenmesi gerekir. Ceza alan avcı yakalandığı sınırlar içindeki savcılığa teslim edilir.

Avına belli sürelerde izin verilen av hayvanlarının avcı başına, bir av günü için avlanma miktarı: tilki, tavşan, sansar 1'er adet; adavavşanı, kınalı keklik, kum kekliği 2şer, çulluk 3adet; sakarmeke ve yaban kazı 3'er adet; yaban ördeği 4adet; bildirgin 12 adet; üveyik, güvercin ve avına izin verilen diğer türler ise 8'er adet olarak sınırlandırılmıştır. Av partilerine 10 güne kadar izin verilecektir. Avcılar yaban domuzu, kurt ve çakalın haricinde avına izin verilen diğer türlerden sadece birer adet avlama hakkına sahiptir(T.C.Orman Bakanlığı, 2003).

Çanakkale'de Yaban Hayatı

Çanakkale Avrupa-Asya arasında kuş türlerinin göç yolları üzerinde bulunmaktadır. Buna bağlı olarak da Çanakkale yaban hayatı yönünden Türkiye'nin en zengin bölgeleri arasında yer almaktadır. Özellikle Türkiye'de görülen kuşların büyük bölümü Çanakkale'de de görülmektedir. Bunun yanında memeli kara yaban hayvanları yönünden de Çanakkale oldukça zengin bir yapıya sahiptir.

Çanakkale'nin güneyinde yer alan Kaz Dağlarının yamaçları yaban hayvanlarının barındığı, yaşamlarını devam ettirdiği alanlardan birisidir. Kaz dağlarının özellikle ormanlık kesimleri çok çeşitli yaban hayvanlarının yaşam alanını oluşturmaktadır. Yine Kuru Dağının Çanakkale tarafında kalan kesimleri, Gelibolu

yarımadası yaban hayvanlarının çok ve çeşitli olarak bulunduğu diğer alanları oluşturmaktadır.

Ülkemizde olduğu gibi Çanakkale’de de av-yaban hayatı ve çevre üzerine son yıllarda artan ilgi, üst kültür olarak kabul edilen bu değerlerin, sivil toplum örgütlerince benimsenerek tartışmaya açılması, her şeyden önce avcılarının bu konulardaki heyecanı, iyi günlerin geleceğinin habercisi sayılmaktadır.

Gelişmiş ülkelerin yaban hayatı işletme büroları, ekonomi, estetik ve birçok hobi olanaklarını da sunmak üzere görev yapmaktadırlar. Bu büroların hedeflerinden birisi de, insanların toprakları yaban hayatı gereksinimleri ile kullanmalarının eşitliğinin sağlanmasıdır. Bu gibi bürolar, merkezler Çanakkale’de avcı dernekleri şeklinde yürütülmeye çalışılmaktadır.

Ülkemizde memelilerden yaban keçisi, kocarca, sincap, sansar, su samuru, ceylan, gelincik, porsuk, kunduz, tavşan, tilki, karaca, dağ keçisi, ayı, çakal, yaban domuzu avcılığı oldukça yaygındır. Çanakkale ilinde en yaygın avcılık türleri ise: kuşlardan; keklik, yabani horoz, erkek sülün, tavus familyası, çil familyası, bildircin familyası, yaban ördeği, sarı asma, yaban kazı, kuğu kuşu, çulluk, turna, toy, kuzgun, bataklık kuşları, üveyik, serçe, güvercin, karga familyası (Çevre ve Orman Bak., 2004-2005 Merkez Av. Kom. Kararı).

Av hayvanlarının yoğunluğu ve barınabilecek hayvan sayısı ise değişkendir ve alansal dağılımda belli ölçütler gözetilmelidir. Bu durum gözetilmediğinden ülkemize özgü bazı türlerin nesli tükenme eğilimine girmiştir. Kaz dağları ve Kuzey Anadolu dağlarında yaşayan Boz Ayı (*Ursus Arctos*) (Bilim ve Teknik Dergisi: p.13-17).

TABLO1: Av Türlerinin Bulunuş Düzeyleri

Av Hayvanı Türü	Normal Yoğunluk (Ha / Adet)	Uygun Alan (Milyon Ha.)	Barınabilecek Av Hayvanı Sayısı (1000)	Bugün Bulunan (1000)
Geyik	100/1,5	5	75	7
Karaca	100/6	10	600	15
Alageyik	100/2	2,5	50	0,7
Yaban Keçisi	100/4	2,5	100	2,5
Yaban Koyunu	100/3	1	30	3
Ayı	5000/1	25	5	2
Tavşan	30/1	60	5000	1800
Sülün – Turaç	30/1	6	1600	5
Keklik – Çil	130/2	60	16000	2500
Su Kuşları	-	2	6000	4000
Diğerleri	-	70	1000	1000

Kaynak: Av Tutkusu Dergisi,1998:s.12.

Soyu tükenen veya tükenmekte olan bu hayvansal varlıklar ile bundan önceki görüntülerde dünya için verilen sayısal değerler, insan eliyle birçok canlının soyunun hızla tüketildiğini göstermektedir. Bu konuda temel bilgilerin avcılara verilmesinde yarar görülmektedir (Tüxill ve Brüght, 1998:s.65-93, TÇSV, 1991:s.193). Bu bilgiler arasında popülasyonların tür kapasitesi ve avlanma miktarı olmalıdır. Aşağıda belirtildiği üzere bazı av hayvanlarının popülasyonlarının genişlikleri ölçüsünde avlanabilme limitleri kapsamında avlanma sınırları belirlenmektedir.

TABLO 2: Av Hayvanlarının Normal Populasyon Yoğunluklarında Olmaları Halinde Avlanabilir Miktarları

Av Hayvanı Türü	Barınabilecek Av Hayvanı Sayısı (1000)	Avlanabilecek Miktar (1000)	Ağırlık (ton)
Geyik	75	25	2500
Karaca	600	300	6000
Alageyik	50	15	1050
Yaban Koyunu	100	10	300
Yaban Keçisi	30	50	1500
Tavşan	5000	5000	10000
Sülün – Turaç	1600	1600	1280
Keklik – Çil	16000	5000	2000
Su Kuşları	6000	4000	3200
Diğerleri	1000	500	500
Toplam:			33300

Kaynak: Av Tutkusu Dergisi,1998: 14.

Diğer yandan av hayvanlarının avlanma limitlerinin belirlenmesi açısından mevcut populasyonlar tam anlamıyla belirlenmemektedir. Bu açıdan hangi av hayvanından ne oranda avlanması gerektiği Çanakkale ilinde avcılık faaliyetleri açısından büyük bir sorundur. Nitekim aşırı avlanmayı doğuran böyle bir sorun, sürdürülebilir avlanma, sportif avlanma gibi unsurlara büyük darbe indirmektedir. Bu etkilerin avcılık faaliyetleri açısından özellikle köy insanımızın geçim şartlarına ve doğaya etkilerinin büyüklüğünü düşünmek zor değildir.

ÇANAKKALE'DE YABAN HAYATI KORUMA SAHALARI

Ülkemizde 96 adet av koruma ve üretme sahası, 41 adet av üretme istasyonu ve 22 adet av yerleştirme sahası bulunmaktadır. Ancak, 1967 yılında başlanılan koruma ve üretme faaliyetleri sonucunda çeşitli sebeplerden dolayı bir türlü başarı elde edilememiştir (Av Tutkusu, 1998: p.12). Çanakkale bölgesinde de av koruma ve üretme sahaları bulunmaktadır. Örneğin; Kaz dağlarına birkaç yıl önce Doğa Koruma ve Milli Parklar Müdürlüğü tarafından 25 adet geyik, Gelibolu ilçesi Tayfur bölgesine de sülün salınmıştır. Ayrıca Keklik üretimi olduğu için 2004-2005 yılı süresince,Bozcaada yasak saha ilan edilmiştir.

1- A. Çanakkale İlinde Yaban Hayatı Geliştirme Sahaları:

Çanakkale-Bayramiç-Yenice Yaban Hayatı Geliştirme Sahası: Yenice Orman İşletmesi Sarıot, Kirsealan bölgelerinin Kumeğrek, Çelebi Çay ve Gürkan dağ serileri, Bayramiç Orman İşletmesi Karaköy, Çırpılar, Evciler bölgelerinin Katrandağ ve Babadağ serileri.

Çanakkale-Gökçeada Yaban Hayatı Geliştirme Sahası: Güneyi ve doğusu; Kuzu limanından başlayarak asfalt yolu takiben Gökçeada ilçe merkezini takiben Şahinkaya köyüne, buradan güneye doğru uzanan stabilize yolu takiben bu yolun Cezaevi, İncirburnu asfalt yolunu kestiği noktaya, buradan Cezaevi istikametine devamlı Sabur deresine ve dereyi takiben derenin güneye doğru denizle birleştiği nokta, Kuzeyi; Ege denizi, Batısı; Ege denizi (Çevre ve Orman Bak.,2005).

1- B. Çanakkale'de Milli Parklar:

Çanakkale –Gelibolu Yarımadasında

Çanakkale Troya Tarihi Yeri (Çevre ve Orman Bak., 2004-2005 Merkez Av Kom. Kararı: 65).

1- C. Çanakkale’de Yaban Hayvanı Yerleştirme Sahaları:

Çanakkale ili, Gelibolu ilçesi, Tayfur Köyü, Saz Limanı Mevkii.

Çanakkale-Gökçeada, Zeytinli Göleti (Çevre ve Orman Bak., 2004-2005 Merkez Av Kom. Kararı:71).

1- D. Çanakkale’de Avlanmanın Yasaklandığı Sahalar:

‘Merkez: Doğusu: Merkez ilçe-Çan İlçe Sınırı, Kuzey: A.Okçular-Çiftlikdere köy yolunu takiben Çanakkale-Çan karayolu, Batısı: Kuşçayır (Bayramiç)-Salihler-Karapınar-Elmacık-A.Okçular köy yolu, Güneyi: Çanakkale-Bayramiç İlçe Sınırı.

Ayvacık: Doğusu: Ayvacık-Edremit karayolu, Kuzeyi: Tuzla Çayı, Batısı: Ege denizi, Güneyi: Ege denizi.

Bayramiç: Doğusu: Kuşçayır-Karıncaı-Yiğitler-Bayramiç köy yolu, Kuzeyi: Salihler (Merkez)- Kuşçayır köy yolu, Batısı: Bayramiç-Ezine İlçe sınırı, Güneyi: Bayramiç-Ezine karayolu.

Biga: Doğusu: Kahvetepe-Dereköy-Çeltik-Bozgülü (Çan) köy yolu, Kuzeyi: Beyçayır (Lapseki)-Çömlekçi-Bakacak-Kahvetepe Köy yolu, Batısı: Biga-Lapseki İlçe Sınırı, Güneyi: Biga-Çan İlçe Sınırı.

Çan: Doğusu: Süleköy-Zeybekçayırı-Oğlanalanı(Yenice) köy yolu, Kuzeyi: Uzunalan-Hurma-Süleköy köy yolu, Batısı: Yeşil (Bayramiç)-Söğütalan-Bilaller-Uzunalan-Hurma köy yolu, Güneyi:Çan-Yenice-Bayramiç İlçe Sınırı.

Ezine: Doğusu: Ezine-Bayramiç İlçe sınırı, Kuzeyi:Ezine/Çanakkale karayolu-Çamlıca yol ayrımından Çamlıca-Işıklar (Bayramiç) köy yolu, Batısı: Ezine-Çanakkale karayolu, Güneyi: Karamenderes Çayı.

Gelibolu: Doğusu: Gelibolu-Keşan karayolu, Kuzeyi: Saroz körfezi, Batısı: Saroz körfezi, Yeniköy-Fındıklı/Kavaklıtepe yol ayrımına kadar olan köy yolu, Güneyi: Fındıklı/Kavaklıtepe yol ayrımı-Kavaklıtepe-Gelibolu/Keşan karayoluna kadar olan köy yolu.

Lapseki: Doğusu: Lapseki-Biga İlçe Sınırı, Kuzeyi: Şahinli-Beyçayır-Çömlekçi(Biga) köy yolu, Batısı: Karaömerler-Şahinli köy yolu, Güneyi: Karamusal-Karaömerler köy yolu.

Yenice: Doğusu: Yenice-Namazgah-Ahiler köy yolu, Kuzeyi: Çan-Yenice karayolu, Batısı:Yenice-Çan İlçe Sınırı, Güneyi: Zeybekçayırı (Çan)-Oğlanalanı-Örencik-Hıdırlar-Hamdibey köy yolu’’(Çevre ve Orman Bak., 2004-2005 Merkez Av Kom. Kararı:p.92-93).

ÇANAKKALE’DE KAMUSAL YAPILANMA

Çanakkale’de çevre konusunda kamusal teşkilatlanmaya bakıldığında İl Çevre Orman Müdürlüğü şu şekilde yapılanmıştır:

Doğa koruma ve Milli Parklar Şube Müdürlüğü bünyesinde; 2 hizmet aracı, 1 şube müdürü, 3 mühendis, 4 muhafaza memuru vardır. Çanakkale ilinde av koruma ve kontrol faaliyetleri jandarma ve muhafaza memurları tarafından yürütülmektedir. Yıllık av dönemi kararları bir komisyon tarafından oluşturulur. İllerde, il av komisyonu bulunur. İl komisyonuna; vali yardımcısı, dernek görevlileri, orman şefliği, belediye, ziraat müdürlüğü, jandarma, emniyet, ilçelerden kaymakamlık katılır. Burada yeni av dönemi ile ilgili kararlar alınır. Bu kararlar Ankara Merkez Av komisyonuna gönderilir. Kararlar bakanlar kuruluna girer.

ÇANAKKALE'DE AVCILIK EKSENLİ SPOR KULÜPLERİ

Avcılığı bir spor mu yoksa bir zevk, yani bir anlamda bir katliam olarak ele alan yaklaşımların dışında avcılığa genel olarak baktığımızda, bunun bir sektör olduğu, ayrıca sonuçta bazı canlıları öldürmenin ve silahın kullanımının da yer aldığı unutulmamalıdır. Bu açıdan avcılığın sınırları çizilerek yapılan bir etkinlik olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bunu olimpiyatlarda atıcılık sporu ile karşılaştırmak, hayvanların öldürülmesi kapsamında ne kadar gerekçi olmaktadır bilinmez. Bunun ışığında şunu da kabul etmek gerekmektedir. Örnekleri bu çalışmada verilen bazı olaylar da göstermektedir ki avcılık faaliyetleri doğal hayata bir ölçüde yardımcı olmaktadır. Nitekim bu düzenleyicilik rolünün avcılığa bir gerekçe oluşturduğu söylenebilir. Bu gerekçeyle sürdürülebilir avcılığı spor olarak kabul edebiliriz.

Tablo 3: Çanakkale Gençlik ve Spor İl Müdürlüğünde Tescilli İhtisas Spor Kulüpleri

Spor Kulübünün Adı Renkleri	İli - İlçesi	Tescil Tarihi Tescil No	Konusu
Çanakkale Avcılık ve Atıcılık İhtisas Spor Kulübü (Gri)	Ç.Kale Merkez	07.03.1946 17 – 001	Avcılık- Atıcılık
Bayramiç Avcılık ve Atıcılık İhtisas Spor Kulübü (Kırmızı-Yeşil)	Bayramiç	15.12.1954 17 – 013	Avcılık- Atıcılık
Biga Avcılık ve Atıcılık İhtisas Spor Kulübü (Mavi)	Biga	21.08.1951	Avcılık- Atıcılık
Yeşilada Avcılık ve Atıcılık İhtisas Spor Kulübü (Yeşil-Sarı)		05.12.1989 17 – 062	Avcılık- Atıcılık
Ezine Avcılık ve Atıcılık İhtisas Spor Kulübü (Kırmızı-Lacivert)	Ezine	17.11.1950 17 – 010	Avcılık- Atıcılık
Lapseki Avcılık ve Atıcılık İhtisas Spor Kulübü (Yeşil-Mavi)	Lapseki	23.08.1949 17 – 008	Avcılık- Atıcılık
Çardak Avcılık ve Atıcılık İhtisas Spor Kulübü (Yeşil-Kırmızı)		14.06.1950 17 – 009	Avcılık- Atıcılık

Kaynak: Çevre ve Orman Bakanlığı Kayıtlarından derlenmiştir.

Çanakkale ili avcılık bakımından bünyesinde barındırdığı milli parklar ve yaban hayatı geliştirme sahaları ve bazı özel avlak alanları ile önemli bir avcılık potansiyeline sahiptir. Bu açıdan Çanakkale ilinde şu an mevcut avcılık-atıcılık kulüplerinden daha önceki yıllarda kurulmuş, tabloda da yer alan çok sayıda avcılık kulüpleri 1950 yılına değin faaliyet göstermiştir. Tabloda da görüldüğü üzere 1950 yılı baz alındığında Çanakkale ilindeki avcılık-atıcılık kulüpleri, ihtisas spor kulübü olarak faaliyet göstermiştir. Tabi bu avcılık faaliyetlerinin ne ölçüde spor kapsamında yer aldığıyla ilgili bir konudur. Ancak Çanakkale ilinin tüm ilçelerini göz önüne aldığımızda bu kulüplerin geçmiş tarih itibarıyla ne kadar ayın olduğu görecelidir. Tabi ki her ilçede bir avcılık-atıcılık kulübü kurulması gereği yoktur ancak ilçelerdeki mevcut silah ruhsatı sahipleri ile özellikle avcılık faaliyeti ile geçimini sağlayan köy insanımızın varlığı ve il dışından gelen avcılarının çalışmaları açısından bunların resmi olarak var olmaları gereği ortadadır.

Çanakkale ilindeki avcılık faaliyetleri bakımından organize ve sağlıklı şekilde avlanma yapmanın gereği olarak belirli avcılık-atıcılık dernekleri ile kulüpleri bulunmaktadır. Bunlardan özellikle Biga ilçesinde bulunanlarının çokluğu dikkati çekmektedir. Bu sonuçta dernek ve kulüp ayrımındaki bazı özellikler etkindir. Bunun dışında genel anlamda tabloda da belirtildiği üzere Çanakkale ilinde avcılık kulüplerinin önemli av merkezlerine göre bir yoğunluk gösterdiği görülmektedir.

TABLO 4: 2005 Yılı İtibariyle Çanakkale'deki Avcılık Atıcılık Kulüpleri

Avcılık Atıcılık İhtisas Kulübü Barbaros Mah Çanakkale	Avcılık Atıcılık
Avcılık Atıcılık İhtisas Kulübü Barbaros Mah Çanakkale	Atıcılık Kulübü
Avcılık Atıcılık İhtisas Kulübü Barbaros Mah Çanakkale	Dernek
Avcılık Atıcılık İhtisas Kulübü Camikebir Mah. Ezine Çanakkale	Dernek
Avcılık ve Atıcılık Derneği Danışment Biga Çanakkale	Dernek
Avcılık ve Atıcılık Derneği Gökçeada Çanakkale	Dernek
Avcılık ve Atıcılık İhtisas Derneği Tepecik Mah Bayramiç Çanakkale	Dernek
Avcılık ve Atıcılık Kulübü Yeniçiftlik Biga Çanakkale	Kulüp
Avcılık ve Atıcılık Kulübü Biga Çanakkale	Kulüp
Avcılık ve Atıcılık Kulübü İğdelik Mah Gümüşçay Biga Çanakkale	Lokal
Avcılık ve Atıcılık Kulübü Çavuşköy Biga Çanakkale	Kulüp

Kaynak: Çanakkale T.Telekom Rehberi ile ilgili dergi ve web sitelerinden derlenmiştir.

Çanakkale'de avcılık, av hayvanlarının zenginliğine bağlı olarak oldukça yaygın bir şekilde yapılmaktadır. Avcılık faaliyetleri her sene MAK kararları göz önünde bulundurularak yapılmaktadır. Avcılık faaliyetleri; avcılık dernekleri veya avcı arkadaş grupları tarafından yapılmaktadır. Spor ve turizm alanına yönelik avcılık faaliyeti ise henüz gelişmemiştir. MAK kararlarına bağlı olarak avcılık izni alacak kişiler avcılık belgesi için belirli belgeleri tamamlayıp 1 günlük kurs sonunda avcılık kimliğini alabilmektedirler. Bu avcılarının faaliyetleri gerek Fahri av Müfettişleri gerekse görevliler tarafından belirlenmektedir. Çanakkale'de avcılık faaliyetinin yapılabileceği alanlar her sene Milli Parklar ve Av-yaban Hayatı Genel Müdürlüğü tarafından belirlenmekte ve Haziranda sonuçlar yayınlanmaktadır. Bu kararlara bağlı olarak yasak av sahaları belirlenmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu da yetmezmiş gibi birde av turizmi kavramı ortaya atılmış bundan gelir sağlama yoluna gidilmiştir. Bu amaçla Milli Parklar Av ve Yaban-Hayatı Genel Müdürlüğüne izin verilen Antalya il sınırları içindeki (Merkez Orman İşletme Müdürlüğü Avlakları hariç) avlak alanlarında yaban keçisi ve vaşak, Antalya Merkez İşletme Müdürlüğü avlakların da Yaban Domuzu, Sivridağ'da Yaban Keçisi, Adana-Pozantı-Karanfil Dağı ve Mersin-Tarsus-Cehennem deresinde yaban keçisi ve vaşak, Kaçkar Dağlarında Çengel boynuzlu dağ keçisi, Artvin ili dahilinde Çengel boynuzlu dağ keçisi, yaban keçisi ve vaşak avlatılabilecektir. Bütün yurt düzeyinde orman işletmeleri itibariyle tespit edilmiş avlaklar ve yukarıda sayılan avlaklarda yaban domuzu, kurt ve çakal ile imkanlar elverdiği ölçüde yaban keçisi avlatılabilecektir. Av turizmi genel kanının aksine yaban hayatını yok etmez aksine koruma-kullanma ilkesi doğrultusunda geliştirir, dünyada pek çok ülke av turizminden elde ettiği gelirle

doğal hayatını korumayı ve geliştirmeyi çalıştığı şeklinde bu anlamsız ve mesnetsiz güya spor dalını savunmaya çalışılmaktadır. Oysa amaç sadece ve sadece il müdürlerinin tablolarında turist ve gelir grafiklerini yükseltip Ankara'dan puan almak ve ödüllendirilmektir. Bu tür aktivite tüm Türkiye'ye ve Çanakkale'ye olumsuz etki yapmaktadır.

Çanakkale ilinde trap ve skeet poligonu eksikliği bulunmaktadır. Mevcut imkanlar kapsamında Çan 27 Temmuz atış poligonu vardır. Çanakkale'de avcılık-aticılıkla uğraşan kişiler avlanmanın ötesinde avlanmaya spor gözüyle de bakmaktadır. Nitekim çeşitli bayram ve kutlamalarda çeşitli gösteri ve katılımlar yapılmaktadır. Türkiye çapında yapılan yarışmalarda, trap, skeet kategorilerinde mücadele edilmektedir.

Av bir spor değildir, olmamalıdır. Av yaşamak ve yiyecek temini için yapılmalıdır. Ama ülkemiz koşullarında Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü'nden alınacak Sporcu Lisansı ile Yıvli Spor Silahı Ruhsatı Alma hakkı verilmesi oldukça üzücüdür. İsteyenler. Doğadaki hayvanlar zevk için öldürülmektedir. Örneğin Antalya Düzlerçamı, Muğla Gökova ve Muğla Adaköy'de bulunan av üretme istasyonlarında yetiştirilen Alageyikler Toros'larda (*Cervus Dama*) binlerce dolar karşılığında zenginlere boynuzlarını eşlerine götürebilmeleri için avlandırılmakta zevk için yapılan bu davranış nesli tehlikede bulunan hayvanlara zarar vermektedir.

Zorunlu olmaksızın bir hayvanın öldürülmesi, dünya canlılığına karşı işlenmiş bir suçtur. Çok sayıda vahşi hayvanın öldürülmesine neden olan safariler ve av partileri, hayvanlara karşı yapılmış bir soykırımdır (Üçbaş, 1999: s.616). Bu açıdan dünyadan bir örnek olarak: Prens Charles tilki avlayanların ve özellikle yavru tilki avlayanların hapis cezasına çarptırılmalarını destekliyordu. Charles ulusal İngiliz kültüründeki bu kara lekeyi silmeyi amaçlıyor (Binding, 1991: p.14) görüşü örnek alınabilir. Bu yüzden Çanakkale'de denetimlerin artırılıp gerekli cezaların uygulanması gerekmektedir.

Bir görüş olarak; hayvanların ne hakları ne de koruyucuları olduğunu iddia edilmektedir. İnsanlar hayvan yaşantısının yöneticileridir ve onların sayıları ile uygun çevre koşullarını sağlamalıdır. Bu yolda birçok yönetim yemek ve avlanmak için vahşi hayvanların avlanmasını yasaklamıştır (Scruton, 1991: p.7). Koruma alanlarında gerekli duyarlılıkların gözetilmesi yararlı olacaktır.

Avı vurmanın da kuralları olmalı gelişen dünyada avcılık artık ihtiyaçtan çıktı, spor olarak yapılıyor. Ayrıca avcılarının sportif faaliyetlerini sürdürebilmesi için çeşitli oyunlar geliştiriliyor. Temel hedef acımasızca öldürmek olmamalıdır. Avcılığın faaliyetleri spor olabilir ama sonunda öldürmek olmamalı. Hayvanları öldürmek kabul edilebilir değildir. Avlanma eskiden bir ihtiyaçtı ama bugün için bu durum söz konusu değildir. Hele hele zevk için avcılık yapılamaz. Spor ve zevk için avlanmak hayvanları katletmektir. Eğer ihtiyaç için avcılık yapılacaksa belli kurallara uyulması sürdürülebilir bir avcılık için gereklidir. Örneğin bir göldeki balıklardan yararlanma; olta balıkçılığı ya da suyu boşaltarak besinleri toplamak olabilir. Olta balıkçılığının popülasyona çok büyük bir zararı yoktur. Bir gölde avlanma yapılacaksa, balıkların çoğalması için uygun koşullarda sağlanmalıdır. Örneğin sudak avlamak istiyoruz. Örneğin bir göle gümüş balığı aşırsak üç yıl içinde sudak üretimi 7-10 kat artmaktadır (Ville, 1979: p.818).

Ekolojik yarar analizi gözetilmelidir. Bütün türlerin ekolojik yararı oldukça fazladır. Tablo 5 da görüldüğü gibi doğada yaşayan avlanmaya konu olan bir çok türün ekonomik yararları, ekolojik yararları, ve estetik yararları vardır (Işık, 1988).

TABLO 5: Canlı Türlerinin İnsan Türü İçin Sağladığı Yararlar

KULLANILIŞ AMACI	AÇIKLAMALAR
A- EKONOMİK	
Gıdalar	Bitkiler, Hayvanlar
Gen kaynağı	Hibritlemeler Transgenik Bitki ve hayvanlar (GMO)
Biyolojik Kontrol Araçları	Faydalı böcekler, kuşlar, faydalı bakteriler
Doğal ve endüstriyel ürünler	Pestisitler, organik gübreler, İlaçlar, antibiyotikler, Değişik endüstriyel maddeler
Kişisel ve teknik hizmetler	Bitkiler, hayvanlar (yunus, güvercin, at...)
Bilimsel modeller, Biyomimetik materyaller	Bitkiler, hayvanlar (nilüfer çiçeği, örümcek ağı....)
Gelecekte fırsatlar, farklı seçeneklerin sunulması	Bitkiler, hayvanlar
B- EKOLOJİK	
Canlıların dostluk hizmetleri	Bitkiler, hayvanlar, mikroorganizmalar
Biyolojik tehlike uyarıları	Kuş zehirlenip ölürse, sıra kime gelecek?
C- ESTETİK ve KÜLTÜREL	
İlginç ve nadir Ekosistemler	Jeolojik, biyolojik, kültürel değerler
İlginç türler	Süs bitkileri, süs hayvanları

Kaynak: (Işık, 1988:p. 22-30).

Kısaca yukarda tanımlanmaya çalışılan doğal yaşamdaki bu türlerin yiyeceklerin ve hammaddelerin üretilmesi, iklimin ve atmosferik gazların düzenlenmesi, su düzeninin sağlanması, toprak erozyonu kontrolü, toprak oluşması, atıkların temizlenmesi, besin elementlerinin sağlanmasında dolaylı olarak ekosistemin diğer canlı öğelerinin çok büyük katkıları vardır. Eğer bu tür işleri yapabilecek süper bir şirkete yaptırarak olsak ki böyle bir şirket olamaz; yılda ortalama 33 trilyon dolar ödemesi gerekirdi (Costanza et al. 1997).

Çanakkale’de gen havuzu korunmalı hatta artırılmalıdır. Gen havuzu ne kadar büyükse, adaptasyon potansiyeli de o kadar büyük olacaktır (Muslu, 2000:p.35). Örneğin Çam ormanlarının yararlı kuşlarından “dendroica”lar çam kurtlarını yiyerek ormanın sağlığını korur. Beş tür dendroica vardır. Bunlar çamın değişik bölgelerindeki kurtları yerler. D.Castaneo yalnız ağaç tepelerinden, D.Corrotana ise ağaçların altındaki kurtları yer (Berkes, 1986:s.222). Bunun korunması gerekmektedir. Çünkü doğada karşılıklı ilişkiler bütünü vardır. Bir başka Örnek verilecek olursa karıncalar birçok eklembacaklı türünü evlerinde barındırır ve besler. Karıncalar konuklarını şaşırtıcı bir dostlukla karşılar; işgalci türü yuvalarına kabul etmekle kalmaz, besler, bakar ve büyütürler. Bunlar arasında; kene, örümcek, kollembolanlar, sinek, arı ve birçok böceği yuvalarına alırlar. Bunun nedeninin bu böceklerin salgıladıkları kimyasal sıvı olduğu düşünülmektedir (Gould 1999: p.169).

Türleri korumaya yönelik eylemlere girişilmelidir (İlgar, 2002). Doğada yaban hayatı ve av hayvanları aleyhine bozulan dengenin korunması gereklidir. Örneğin; Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Yellow Stone Ulusal Parkı’ndaki kurtlar evcil hayvanları öldürdüğü gerekçesiyle bütünüyle insanlar tarafından yok edilmiştir. Yellow

Stone Ulusal Parktaki doğal denge bozulmuş ve parkta yaşayan diğer hayvanlar, parkın kaldıramayacağı kadar aşırı çoğalmaya başlamıştır. Durumu fark eden yetkililer, parktaki eski doğal dengeyi yeniden kurabilmek için önemli miktarda para ve emek harcayarak Kanada'dan kurt getirtilip, parkta çoğalmalarını sağlamışlardır (http://www.gorp.com/gorp/activity/wildlife/wol_rndp.htm). Aynı durumu bizimde göz önüne almamız gerekmektedir. Ege Bölgesinde kurt ve çakal sayısı azalınca yaban domuzu zararları oldukça artmıştır. Onun için de domuz avı her dönem serbest bırakılmıştır. Ancak bu çözüm olamaz ve olamamıştır.

Bu perspektifle bakıldığında kaçak avcılıkta hızla artmıştır. Kontroller ise oldukça yetersizdir. Kısacası bu acımasız avcılığın da hızlı bir şekilde sonuna doğru gidişi yaklaşmaktadır. Artık avlanacak av bulmak dahi zorlaşmaktadır. Böyle giderse sonuç son mermi, son katliamlardır.

KAYNAKÇA

- ALPAT, Selim 'Modern Avcı'. Av Dergisi, sayı: 2, s.12.
- AMUNDSON, Sara 2000 'The Paradigm of Progress'. The Animals' Agenda Westport: Nov/Dec Vol.20, Iss.6; pg.2-26
- ANONYMOUS 2000 'Ethics and Animals'. Boston Globe., Boston, Mass.: Nov 4, pg.26.
- ANONYMOUS 2000 'Animal Activism Online'. The Animals' Agenda. Westport: Nov/Dec.Vol.20,Iss.6; pg1-40
- ANONYMOUS 2000 'Animal Research In The Post-genome Era', The Lancet., London:Mar 17,Vol.357,Iss.9259; pg.817, UK
- BERKES, Fikret *Ekoloji ve Çevre Bilimi*. Remzi Kitabevi, s.224.
- BİNDİNG, Paul 1991 'Unsporting Lives'. New Statesman & Society. London: Nov 1, . Vol.4,Iss.175, pg.14, UK
- BORA, Mehmet Emin 2002 "1999-2002Sürdürülebilir Av ve Yaban Hayatına Doğru", Ankara: Orman Bakanlığı Milli Parklar ve Av-Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü, Cilt-1., Ankara
- BORA, Mehmet Emin 2003 T.C.Orman Bakanlığı Milli Parklar ve Av-Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü 2002-2003 AV Dönemi Merkez Av Komisyonu Kararı 22-05-2002 24762 Nolu resmi gazete .
- COBLE, Karen 1988 "Good-Bye Wild Pigs". Successful Farming. (Iowa edition). March.Vol.86,Iss.6;pg.48., Des Moines: USA
- COSTANZA, R., R. d' Arge, R. de Groot, S. Farber et. All 1997 "The Value Of World's Ecosystem Services And Natural Capital." Nature, May 15, 387:253-260.
- ÇANAKÇIOĞLU, Hasan ve DİĞERLERİ. 1996 "Yaban Hayvanlar Bilgisi", İstanbul: İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Basımevi.
- DRİSCOLL, Patrick 1991 "Sharpshooting Duo Bags Top Prize in Prairie Dog Competition", Denver Post.Denver, Colo., Jun 17, pg.6.,USA
- ERDEM, Ümit (Editör) 1990 *Çevre Bilimi Sürdürülebilir Dünya*. Bornova, İzmir:372-375.
- GOULD, James L. 1999 "Olağan Dışı Yaşamlar", (çev: Feryal Halatçı), Ankara: 169 Kozan Of Set.
- ILGAR, R. (2002) "Çanakkale Boğaz Ekosisteminde Ekonomik Değeri Olan Canlı Türlerine Yönelik Eylemler" Türkiye Kıyıları 02, Türkiye Kıyı ve Deniz Alanları IV Ulusal Konferansı, 5-8 Kasım 2002, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir
- IŞIK, K. 1988 "Doğa Koruma Biyolojisi (DBK): Genlerden Ekosistemlere. Yeri", Biyoloji Eğitiminde Çevre Sorunları Sempozyumu. E/1 (ed.A. Güner, D.

- Kolankaya, A. İzbrak) 20-21 Aralık, Ankara:22-30, Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- KARABOLAT, Mehmet 2000 “Türkiye’de Yaşayan Kuşlar”, Ankara: Milli Parklar ve Av-Yaban Hayatı Genel müdürlüğü Personeli Güçlendirme Vakfı Yayını, Şubat, No:1.
- KEATING, Katz Susan 2003 “Animal Rights & Wrongs” The American Legion, Washington: Nov Vol.155, Iss.5;pg.18., USA
- KNICKERBOCKER, Brad 1999 “Some Animals Are More Equal Than Others' Legal Rights For Critters Waddle, Slither, and Swing Into The Courtroom”. Special correspondent of The Christian Science.Christian Science Monitor. Boston, Mass.: Dec 2, pg,15, USA.
- LİNKER, Damon 2001 “Rights for Rodents”. Commentary., NewYork:Apr Vol.111, Iss.4;pg.41,USA
- MUSLU, Yılmaz 2000 Ekoloji ve Çevre Sorunları, İstanbul: 35, Akyif Yayın Evi.
- SANDLER, Jessica 2000 “The EPA's Disruptive Testing Plan”. The Animals' Agenda., Westport: Jul/Aug. Vol.20,Iss.4;pg.16, USA
- SCRUTON, Roger 1991 “Eat Animals! It's for Their Own Good” Los Angeles Times, Los Angeles, Calif.: Jul 25, pg.7.,USA
- ÜÇBAŞ, Kamil 1999 *Avcının Temel Eğitim Kitabı*. 4renk yayınları, Ankara: s.24.
- TOPAK, M. ve BORA, Mehmet E. 2001 Sürdürülebilir Avcılık için Temel Eğitim Kitabı. Ankara: Orman Bakanlığı Milli Parklar ve Av-Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü.
- TUNÇDİLEK, Nejdet 1997 Geokolojinin İlkeleri Doğal Bölgeler, İstanbul: 272 İstanbul Ü. Yayınları.
- TÜXİLL VE BRÜGHT 1998 Dünyanın Durumu, Ortak geleceğimiz,s. 65- 93, TÇSV,
- UĞURLU, İdris 2001 Yaban Hayatı Ekolojisi, Isparta:18, S.D.Ü. Yayınları.
- VİLLE, A. Claude *Genel Biyoloji*. (Çev:M. Nihat Şişli), İstanbul: 818, MEB
- MİLLİ PARK BAŞMÜHENDİSLİĞİ RAPORLARI 2002 Çanakkale Milli PARKLAR Genel Müdürlüğü, ve Av Yaban Hayatı Kayıtları.
- 2004-2005 AV DÖNEMİ MERKEZ AV KOMİSYONU KARARI Çevre ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, 7 Haziran 2004, 25485 sayılı Resmi Gazete.
- AV TUTKUSU 1998 Av-Doğa-Aktüalite Dergisi, Gulermat Matbaası.Sayı:9, Ankara
- AV TUTKUSU, 1998 Av-Doğa-Kültürel Dergisi, Sayı 14, Ankara: Gulermat Matbaası.
- AV TUTKUSU, 1999 Av-Doğa-Kültürel Dergisi, Sayı 25, Ankara: Gulermat Matbaası.
- AVCININ SESİ, 2001 Av-Doğa-Aktüalite Dergisi, Sayı 191, İstanbul: Bas Saray Basımevi.
- AVCININ SESİ, 2000 Av-Doğa-Aktüalite Dergisi, Sayı 188, İstanbul: Bas Saray Basımevi.
- BİLİM VE TEKNİK DERGİSİ, Geçmişten Bugüne Anadolu’daki Hayvan Toplulukları, İstanbul: Sayı: 155, s.13-17.
- RASGELE DERGİSİ, 1997 Av-Doğa-Kültürel Dergi, Sayı 9, İstanbul: Kanyılmaz Matbaacılık.
- www.gsgm.gov.tr/birimler/aticilik/sayfalar/komisyon_kararlari.htm.101k,04.01.2005
- <http://121.154.21.40/spor/diger/avcilik.htm>, 03.01.2005
- (www.mfa.gov.tr/turkce/grupc/cb/2001/03/28032001.htm).
- (www.milliyet.com.tr/1997/02/14/t/haber/av.html).
- (<http://212.154.21.40/2001/04/01/haberler/haberlerdevam.htm>).
- (www.radikal.com.tr/2001/01/18/yazarlar/alihak.shtml).

(www.manisa.polis.gov.tr/sayfalar/silah.htm).
(http://www.gorp.com/gorp/activity/wildlife/wol_rndp.htm).
T.C. Orman Bakanlığı Milli Parklar ve Av-Yaban Hayatı Genel M¼d¼rl¼đ¼ 2003 2002-
2003 AV D¼nemi Merkez Av Komisyonu Kararı 22-05-2002 24762 nolu resmi
gazete

II. ULUSAL SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI KONGRESİ

**“STK - Üniversite İşbirliğinin Boyutları ve
STK'lara Yönelik Eğitim ve Öğretimin
Sağlanması”**

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15-16 Ekim Çanakkale

“İnsanlığın iyiliği için çalışan biri tam 20 yılını haksızlıkları düzeltmeye adanır ve sonunda başarır. Ama derin bir hayal kırıklığına uğrar. Çünkü, yapacak işi kalmamıştır artık. Can sıkıntısından boğulacak hale gelir ve insan düşmanı olur çıkar”.

Dorian Gray’in Portresi’nden / Oscar WILDE

SİVİL TOPLUM KURULUŞU PROFESYONELLERİ (AKTİVİSTLER) OLARAK SOSYAL GİRİŞİMCİLERİN İŞLEVLERİ ve SOSYAL GİRİŞİMCİLİĞİN AKADEMİK LİTERATÜRDE ARAŞTIRILMASI

Arş.Gör. Serhat SOYŞEKERCİ

COMU Biga İ.İ.B.F.

Yrd.Doç.Dr. Selçuk BOZAĞAÇLI

COMU Biga İ.İ.B.F.

Arş.Gör. Yener PAZARCIK

ÇOMU Biga İ.İ.B.F.

Arş.Gör. Erdal AYDIN

COMU Biga İ.İ.B.F.

Günümüzün çağcıl düşünce geçerliliğinde sivil toplum kuruluşlarının üçüncü sektör olarak tasarlanmış olması onların birinci sektör olarak algılanan kamu sektörü ve ikinci sektör olarak algılanan özel sektörden bağımsız, yalıtık, ayrışık ve hiçbir ilişkiler ağının olmadığını göstermez. Bu argümanı desteklemek için karşımıza sivil toplum kuruluşlarını kendilerine organizasyon modeli seçmiş mesleki (profesyonel) bir kimlik profili çıkmaktadır: Sosyal girişimciler...

Sosyal girişimciler, bireysel inisiyatif paradigmasını toplumsal inisiyatif paradigmasına dönüştüren girişimciler olarak düşünülebilir. Yani, yeteneklerini sosyal olay ve olgulara dönük fırsatlara ve bu fırsatları da toplumsal refaha dönüştürme işlevine sahip, klasik girişimcilerin salt ekonomik vurgusuna dayalı saf (ham) girişimcilik yaklaşımından uzak, eklektik bir misyona sahiptirler. Klasik girişimciler şeklinde risk alıp kâr’a odaklanarak bir kurumu başlatmak yerine (start-up), sosyal problemlerde fırsatlara odaklanarak sivil toplum kuruluşlarının başlatıcıları (start-up) olmaları onların profesyonel olarak kurumsal önemine gönderme yapar. Her şeyden önce sosyal girişimciler kamu sektörü ve özel sektörün bileşenlerini (bilgi, teknoloji, verimlilik, etkinlik, etkililik.. vs) dışlamaz, aksine onlara zenginlik katarak benimser ve içselleştirmeye çalışır. Bu yaklaşım ile değerlendirildiğinde sivil toplum kuruluşlarında sosyal girişimciler olarak konuşlandırılan profesyonel kimlik profilini “sosyal sektör” şeklinde düşünmek anlamlıdır. Çalışma, sivil toplum kuruluşu profesyonelleri olarak sosyal girişimcilerin rolünü, işlevlerini irdelemekte ve bunu akademik alandaki literatür taramasıyla etimolojik-kavramsal çerçevede tartışmayı hedeflemektedir.

1. GİRİŞ

Günümüz sosyal olguları bağlamında girişimcilik kavramına ilişkin belirgin değişimler yaşanmaktadır. Girişimciliğin saf (ham) ekonomik veya ticari anlamda değerlendirilmesi önemli paradigma kayması içerisindedir. Girişimciliği bu yönüyle ele aldığımızda entegre bir girişimcilik modeli ile karşılaşırız. Yönetim disiplini içerisinde

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15–16 Ekim Çanakkale

yönetmel girişimci, kadınlar/azınlıklar için fırsat girişimciliği, ticari ve teknik dünyanın tekno girişimciliği ve kuşkusuz sosyal problemlere yönelik (sağlık, eğitim, barınma, yoksulluk..vs) sosyal girişimcilik şeklinde 'eklektik' bir vurguyu öne çıkartan girişimcilik modelleri söz konusudur. Profesyoneller veya belirli bir işi ücret karşılığında yapan 'mesleki aktivistler' olarak değerlendirilen ve sivil toplum kuruluşları içerisinde gönüllüler olarak anılan sosyal girişimciler, ticari girişimcilerden farklı olarak lokal veya global sosyal problemlere odaklanarak yarattıkları bireysel inisiyatif paradigmasını sivil toplum kuruluşlarının başlatıcısı (start-up) olarak toplumsal inisiyatif paradigmasına dönüştürürler(Soyşekerci, 2004). Diğer bir ifadeyle sosyal girişimciler, kapitalist çevrimsel metaforunun 'bahçesinde açan en görkemli ve güzel kokan çiçeği'dirler.

2.ÇALIŞMANIN ARKA PLANI

Sosyal girişimcilik kavramı son yıllarda, özel, kamu ve kâr amacı taşımayan sektörlerde hızla büyüyen, önemi hızla artarak devam eden bir kavramdır. Şu anki eğilimde kâr amaçsız sektör, sınırlı kaynaklarıyla rekabet arttırıcı unsur olabilmekte ve geleneksel kaynakları da sürdürülebilir etkinlik haline dönüştürebilmektedir. Benzer şekilde özel sektörde zenginlik ve refahın artması, hükümetlerdeki sosyal problemleri hem karmaşık hale getirmekte ve hem de örgütsel sosyal sorumluluğun kamu fonları üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada sosyal girişimcilik sosyal ihtiyaçların karmaşıklığına dayalı davranışı (tutum) yenilik yaklaşımıyla su yüzüne çıkartmayı denemektedir. Sektörler arasında işbirliği eski problemlerin çözümlerine radikal yeni yaklaşımlar getirerek üstü kapalı da olsa sosyal girişimciliğe gönderme yapmaktadır. Bu yönüyle sosyal girişimcilik, güçlü sezgisel cazibe alanları yaratarak potansiyel kaynakların çeşitliliğine dayalı parlak noktaları keşfetmeye dayanır. Ancak yine de hala çok yeni olan sosyal girişimcilik üzerine araştırmalar önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmanın zihinsel sorgulaması sosyal girişimciliği incelemek, sosyal girişimcilik ile ilgili akademik alandaki literatürü takip etmek ve özellikle sosyal problemlerdeki ilişkileri mevcut çalışmalarla ortaya koymak ve etkili radikal destekler üretmektir.

Artan global eğilim dikkâtları, örgütlerin *kaynak* ve *kullanımı* arasındaki ilişkiye çekmektedir. Bu durum ise ekonomik kavramların tartışılır hale gelmesine ve sosyal değişim girişimleri için ima edilen tanım ve kavramları zenginlik ve fakirliğin yarattığı boşluğun (vakum) büyümesiyle birlikte çelişkiler yarattığı söylemleri dayandırılabilir. Sosyal refah ülke paradigması içinde çoğu sosyal değişim girişimleri kamu ve/veya kâr amaçsız sektörler tarafından üstlenilmiş, sonraları araştırmaların temeli değiştirilerek kamu ve/veya hayırseverlerin (philantropic) kaynakları üstlenmesiyle sağlanır olmuştur. Sosyal hizmetlere olan talep, son 20 yılda azalmazken (çoğu argüman artığını belirtir) fon transferlerinin önemli ölçüde azaldığı söylenebilir. Sözgelimi, ABD'de 1980'lerde federal ve eyalet fonları kâr amaçsız kuruluşlarda %23 oranında azalmıştır. 1990'larda da azalmaya devam etmiştir. Benzer şekilde fonlanan kâr amaçsız örgütlerin sayısında artış olduğu da beyan edilmiştir(McLeod, 1997). Peter F. Drucker, son 30 yılda 800.000 kâr amacı taşımayan kuruluşlar olduğunu belirtmiştir(Bornstein, 1998). Drucker'in kâr amaçsız kuruluşlara ilişkin aktarmış olduğu sayısal verinin coğrafi sınırları belirtilmeksizin verdiğini düşünürsek eğer bu sayısal verinin görece bir ifade değeri taşıdığı sonucuna ulaşabiliriz(Cannon, 2000). Yine Cannon'a göre son 10 yılda Amerika'da kâr amacı taşımayan kuruluşların sayısında %40'lık bir artış söz konusudur. Görüleceği üzere bu durum kâr amaçsız

kuruluşları özel ve kamu sektörü içerisinde doğrudan rekabete dahil etmektedir(Cannon, 2000).

3. SOSYAL GİRİŞİMCİLİK KAVRAMININ AKADEMİK LİTERATÜRDE İNCELENMESİ ve SOSYAL GİRİŞİMCİLİK ÜZERİNE KAVRAMSAL TARTIŞMALAR

Son yüzyıl içerisinde Durkheim (1933'den 1957'ye kadar) ilk kez entelektüel ve profesyonellerin yetenekleri üzerine ayrıntısıyla eğilerek sosyal ve ekonomik problemlerin çözümünü ortaya koyabilecek becerikli, ehliyetli kişiler üzerinde durmuştur(Cirhinlioglu, 1997). Sosyal girişimciliğe ilişkin akademik alanda tanım ve kavramın ne olduğu ve ne olması gerektiği konusunda çerçeve net bir şekilde belirlenmemiştir. Çünkü kavram, '*kendinde var olan*'* karmaşıklık ile literatürdeki küçük bir fikir birliğinden (konsensüs) doğmuştur. Sosyal girişimciliğin tarihsel arka planına baktığımızda kavramın kuşkusuz *yepyeni* olmadığını görürüz. İngiltere'de Viktorya döneminde viktoryan özel hastaneleri ve *hospice** adı verilen organizasyonlar sosyal girişimciliğe ilişkin aktiviteler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Peter F.Drucker sosyal girişimcilerden "*toplumun performans yeteneği değiştiricileri*" olarak bahseder(Gendron, 1996). Henton ise sosyal girişimcilik yerine *sivil girişimcilik* (civic entrepreneurship) kavramını yeğlemiştir. Henton'a göre sivil girişimcilik, "*liderlerin yeni nesli, yeni bir güç ile eğitim, sağlık gibi alanlarda verimliliğe taşınması*" olarak değerlendirilir(Henton, 1997). Schulyer, sosyal girişimciliği "*bireylerin sosyal bir değişim vizyonuna sahip olması ve bu fikirleri destekleyen finansal kaynakları taşınması*" olarak görür(Schulyer, 1998). Boschee, "*piyasa güçlerine odaklanarak, öncelikli misyonlarını kaybetmeden kâr güdüsüne sahip olmayan yöneticiler*" olarak ele almıştır(Boschee, 1998). Thompson'a göre ise sosyal girişimciler, "*insanların fırsatlarını gerçeğe dönüştüren, refah sisteminin yaratılmasındaki ihtiyaçları gören, gerekli araştırma ve materyalleri toplayan (gönüllüler, para, arazi, bina..vs) ve bunları yöneten kişilerdir*"(Thompson, 2000).

Görüleceği üzere sosyal girişimciliğin doğasında yatan; 'problem odaklı' davranarak bunlara çözümler üretmek ve üretim ölçüm sonuçlarının sosyal değişime etkisini incelemektir. Literatürdeki temel kavramsal tartışmalardan birisi sosyal girişimciliğin yeri, coğrafyası üzerinedir. Kâr amaçsız sektörde işletme deneyimi ve piyasa temeline dayalı yetenekler ve hizmetlerin geliştirilmesi, bunların dağıtımının etkili olmasına bağlıdır. Bu tanı, işletmenin kârını sosyal hizmetlere yönelik problemler içinde kazanması ve mevcut araştırmaların özel sektörün yönetim tekniklerinden beslenmesi yoluyla etkileşimini gerektirmektedir.

Sosyal girişimlerle ilgili tanımlar zamanla genişletilmiş ve sosyal girişimcilik kamu, özel ve kâr amaçsız sektörler (sivil toplum kuruluşları) içinde olgunlaştırılarak kâr amaçlı ve kâr amaçsız fayda etkileşiminden doğan *sentez* bir modele dönüşmüştür. Buradaki sosyal girişimcilik vurgusu, sentez modeldeki girişimcilerin sosyal problemlerin çözümüne yenilik ve yaratıcılık boyutunu getirmesi ve bunu kamu veya özel sektör organizasyonları içinde gerçekleştirmeye çalışmasıdır.

Henton, sosyal girişimcilerin sosyal değişim süreçlerinde katalizör rolünü oynadıklarını belirterek, "*ticari girişimci, sivil girişimci misyonu ile çalışarak değişimin fırsatlarını ve hareketlenmesini etkileyici bir şekilde ortaya koyacaktır*" demektedir(Henton, 1997).

* önsel veya a priori

* hospice; rahiplerin işlettiği düşünler evi, darülaceze.(bkz:Englishfast dictionary).

Dees ise Henton'a cephe alarak her iş ya da ticari girişimin "*girişimsel*" olmayacağını ve dolayısıyla her sosyal girişimin de sosyal girişimcilik ile nitelendirilemeyeceğini söylemektedir. Ancak yine de herhangi bir sosyal başlatıcılığın girişimsel etkisinin küçümsememesi gerektiği üzerinde durmaktadır(Dees, 1998). Sosyal girişimcilik üzerine akademik literatürde oluşturulan bir taksonomi'de* özellikle Thompson sosyal problemleri çözmeye sürecinde yenilik ve yaratıcılık ile sosyal fayda arasındaki etkinlikleri ayırmayı denemiştir. Bir çok sosyal çalışmalarda doğru ve içten girişimsel nitelikler, kurucuların yeni ve yenilikçi fikirleriyle bütünüyle birleştirilmiştir. Gerçek bir sosyal girişim taklit ya da kopya edilir olmasının dışında, '*mevdana gelecek veya oluşan şeyleri*' kapsamalıdır(Thompson, 2000). Yine de pek çok çalışma topluluğu gerçek anlamda girişimsel değildir ve bu sebeple yeni, farklı hiçbir şey yakalayamamıştır ya da çok az yakalamıştır. Çünkü, bu çalışmalarda sosyal problem çözmeye toplulukları girişimselliği tekrar etmekte ve başka bir alan çalışmasının girişimselliğiyle yinelenmektedirler(McLeod, 1997).

Gregory Dees'in tanımında sosyal girişimciler(Dees, 1998);

- sosyal sektörde değişim aktivisti rolü oynarlar,
- sosyal değer yaratmak ve sürdürmeye ilişkin misyon benimserler, (sadece kişisel değer değil)
- yeni fırsatlar kovalarlar,
- yenilik, adaptasyon ve öğrenmenin kültürel devamlılığını sağlarlar,
- kaynak kullanımı konusunda sınırsız, cesurca davranırlar,
- müşteri(özel sektör), vatandaş(kamu sektörü) veya gönüllülere(STK) yüksek sorumluluk duygusu ile yaklaşır.

Fowler, sosyal girişimciliğin tipolojisini 3 temel kategoride değerlendirir. İlki, bütünlük ya da entegre sosyal girişimcilik olarak adlandırılan ekonomik etkinliklerde pozitif sonuçlar elde etmek için yatay, dikey, ileri ve geriye doğru sosyal faydalar sağlamaktır. Fowler, Bangladesh'deki Grameen bankasını buna örnek gösterir ama ayrıntısına girmez. İkinci tip sosyal girişimcilik ise, kâr amaçsız yeteneklerde örgütsel maliyet için kullanılan ve örgütün bütçe akışını çeşitlendirip maliyetleri azaltıcı yoldur. Sözgelimi, yaşlı, hastalıklı ve düşkünler için uygun yer bulmak ve bunu sağlıklı, varlıklı nüfus içinde piyasa konuşturması ile dağılımını sağlamak. Üçüncü tip ise, "tümleyici sosyal girişimcilik"tir. Kâr amaçsız örgütlerin kâr amacı taşıyan örgütler içinde sosyal misyon kimliği taşımasını sağlamak. Fowler bu 3 modelinde de ekonomik etkinlikler içinden sosyal fayda sağlamayı düşünmüştür(Fowler, 2000). De Leeuw ise Fowler'ın perspektifine, çevrenin değişken olduğu ve dolayısıyla değişen çevrede insanın sosyal problemlerinin de değişeceği görüşüyle katkı vermektedir. Sosyal girişimcilik aktivitelerinin değişken çevrede bir çok roller gerektiğini de eklemektedir. De Leeuw ayrıca Thompson'un "*değişim yöneticileri*" kavramı yerine "*değişim temsilcileri*" kavramını kullanır(DeLeeuw, 1999). Ancak Thompson değişim yöneticileri olarak değişimde rol alan girişimciler (enactors) ile değişime yetki veren girişimciler-yöneticiler (enablers) arasındaki ayırımı dikkât çeker(Thompson, 2000).

Henton'a göre sosyal girişimcilik 4 ortamlı serilerden ibarettir(Henton, 1997). Bunlar; başlamak (initiation), kuluçka dönemi (incubation), uygulama (implementation) ve geliştirme (improvement) veya yenileme'dir(renewal). Süreç kısaca sosyal

* canlıların sınıflandırılmasında oluşturulan kurallar bütünüdür. *Kurallar seti* olarak yorumlanabilir..

problemleri keşfetmekle başlar ve uygulama alanları yaratarak bunları geliştirmekle son bulur.

3.1. Sosyal Girişimcilerin Motivasyonları ve Temel Karakteristikleri

Akademik literatürde sosyal girişimciliğe ilişkin tanımlamaların çok fazla olması sosyal girişimciliğin sınırları aşan ve çok yönlü disiplinler arası ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Çoğu yazarlar sosyal girişimcilerin sosyal problemlerden ötede amaçlar taşıdıklarını belirtir. Çevresel kontrolü başarıyla yakalayabilen sosyal girişimcilerin belirsizliğe karşı hoşgörü dereceleri de yüksektir(Prabhu, 1999). Aslında sosyal girişimcilerin temel vizyonları sosyal fırsatlar üzerine odaklanmaya dayanır. Sosyal girişimciler sadece yüksek girişimsel karakteristikler taşımazlar. Yüksek derecede işbirliğine sahip bu kişiler, örgüt liderleriyle ortak eylem planı hazırlarlar. Sosyal girişimciler, “köprüleri inşa ederler”(Henton, 1997). İlişkiler ağı yaratabilme yetenekleri ve vizyoner karakteristikleri onların güçlü ilham verici yönleri ve iletişim yeteneklerinden kaynaklanmaktadır(Thompson, 2000).

Sosyal girişimcilerin sosyal problemlere odaklanma cephesinin aksine, ekonomik girişimcilerin kâr fırsatlarına odaklanma cephesi çoğu kez hem ekonomik girişimcilerin hem de sosyal girişimcilerin temel karakteristiklerinin çoğu yönden ayrıştığını ifade eder. Örneğin, düşünce (mental), iletişim, karşısındakinin duygularını hissetme(empati), coşkunluk, destek, arabuluculuk ve en önemlisi duygudaşlık gibi karakteristikler sosyal girişimcileri ekonomik veya ticari girişimcilerden ayırır(DeLeeuw, 1999). Bu yönüyle sosyal girişimciler problem çözme yaratıcılıklarında çığır açan (pathfinder) kişilere benzetilebilirler(Bornstein, 1998).

Sosyal girişimcilere ilişkin 5 temel karakteristik şunlardır(Dees, 1998).

1. Sosyal değer yaratılması ve geliştirilmesinde bir misyon belirlemek,
2. Yeni fırsatlar araştırmak, takip etmek,
3. Yeniliği dengeli bir sürece oturtmak,
4. Kaynak akışkanlığında sınırlı davranmak yerine sınırsız davranışı benimsemek,
5. Yüksek sorumluluk duygusu benimsemek.

Sosyal girişimcilerin motivasyon kaynaklarını 3 genel tipte değerlendirmek mümkündür(Cannon, 2000). *Birincisi*, bireylerin başka yerden sahip oldukları gelirleri ileriki bir sosyal amaca vakfetme girişimleri. *İkincisi*, çalışanları sosyal amaçlı iyileştirici yönde destek sistemleriyle örgütlemek. *Üçüncüsü*, yeni neslin sosyal alanlarda bilinçlenmesini sağlamak(Thompson, 2000).

Catford ise sosyal girişimcilere ilişkin problemlere retorik* açıdan yaklaşır(Carroll, 1993).

“Sosyal girişimciler yeteneklerini profesyonel olarak vizyoner kavrayışla uygularlar. Tipik olarak pragmatizme inanırlar. İçi boş binaları, işsiz insanları ve değer verilmemiş veya önemsiz görülen araştırmalardan yeni ve farklı fırsatları yakalarlar. Öyle ki çoğu kez radikal düşünce onları ortalama insanlardan ayırır. Piyasalarda geniş ağ yolları yaratarak tüm sektörler için kaldıraç etkisi yaratırlar”. Sosyal girişimciler bu yönüyle kısaca *sınırdan dolaşanlardır*[boundary-ride](Carroll, 1993). Andre Gide'nin ‘Âyrı Yol’ adlı romanında belirttiği gibi *“insanların birbirlerine benzemelerini bekleyemezsiniz ve insanlar birbirlerine benzedikleri ölçüde onlardan ayrıldığımı hissederim”* ifadesi

* sözel olarak anlatma ve inandırma yeteneği, belagat.

sosyal girişimcilerin kimliklerindeki ‘seçkinliği’ ortaya koyması için anlamlıdır(Gide, 1984).

3.2. Sosyal Girişimcilerin Karşılaştıkları Problemler

Sosyal girişimcilerin karşılaştıkları en önemli problem, *destek ihtiyacıdır*. Yeteneklerini destekleyen kurumsal sponsorlar veya danışmanlar bu ihtiyacın ikâmesi olarak görülebilir. Ancak şu an için sosyal girişimcilerin desteklenmesinde kurumsal mekanizmaların azlığı söz konusudur. Öyle ki Zadek ve Thake, Kuzey Avrupa’da ve özellikle İngiltere’de sosyal girişimciliğin rolünün ne benimsendiğine ne de ödüllendirildiğine işaret ederek günümüzde sosyal girişimciliğin henüz anlaşılmadığına yönelik karamsar bir bakış açısı ortaya koymaktadırlar (Zadek ve Thake, 1997). Aslında daha trajik bir durum söz konusudur. Gönüllü veya yardımsever (philantropic) çabaları geliştirmek için sosyal girişim fırsatlarına odaklanan sosyal girişimcilerin, desteklenme ve cesaret kırıcı davranışlar ile karşılaştıkları zaman bu işten geri dönmeleridir(Reis, 1999). Profesyonel olarak bu durum meslekten ayrılma anlamına gelecek ‘meslek intiharlarından’ birini teşkil eder(Cole, 1985).

3.3. Sosyal Girişimcilik İçin Eğitim ve Kapasite İnşası

Sosyal girişimcilik için eğitim ve kapasite (yetenek) inşası, sosyal girişimcileri destekleme problemiyle ilişkilidir. Sosyal girişimciliğin tanımının geniş kapsamı bireysel seviyedeki yeteneklerin belirlenme derecesinin somut olmasında yatar. Eğer sosyal girişimciliğin tanımı kâr amaçsız sektörlerde girişimcilerin yeteneklerini (işletme ve yönetim gibi) tanımlamışsa bu açıkça bir tekrar olacaktır. Şayet bir sosyal girişimci, olağanüstü yenilik ve yaratıcı bireysel gelişmeyi sağlamış ise bu durum gizli girişimsellik koşullarını sağlamış anlamına gelecektir. Özellikle Young, “*Olağanüstü-ender*” liderler hakkındaki hikayelerin ağırlığını kritize ederek bunların kendi başına hiçbir şey ifade etmediğini ve çoğu kez sıradan insanların da haklı olabileceğini söyler(Young, 1997). Cannon ise karşı argüman olarak sıradan insanların hiçbir zaman sosyal girişimci olarak anlamlı zaferler (utku) elde edemeyeceğinden bahseder. Başarı için sıradan insanların organize olamadıklarını ve özellikle finans, eğitim, araştırma alanlarından yoksun olduklarını dile getirir(Cannon, 2000). Her şeyden önce sosyal girişimcilerin başından sonuna kadar desteğe ihtiyaçları vardır. Yönetim ve liderlik eğitimi, eğitsel öğrenim ve duygudaşlık, danışmanlık planları, bilgi sistemleri gibi yöntemler geliştirerek başarılı uygulama modelleri oluşturabilirler(Carroll, 1993).Yine de özel sektörden sosyal girişimciliğe başlamak, kâr amaçsız sektörden başlamaktan daha farklı yeteneklerin inşasını gerektirmektedir(Thompson, 2000). Sosyal girişimcilik için kurumsal destek problemi bireylerin eğitsel becerilerinin artırılmasıyla sağlanır. Yapısal desteklerin gelişimini savunan De Leeuw, liderlere baskı yaptığını ifade ederek, “*sosyal değişimi destekleyen düzende, kişilere bağlı olmadan, girişimciliğin olmayacağını*” savunmaktadır(De Leeuw, 1999). Bu yol, sosyal eylem ve örgütsel yapı üzerine odaklanmayla kurumsal eğitim sürecinin önemini göstermektedir.

3.4. Uygulama Problematikliği

Sosyal girişimcilik üzerine literatürlerde sektörler arası işbirliğine gereksinim baskın olan düşüncedir. İşbirliğine dayalı bu ilkenin desteklenmesini başarmanın zorluğunu savunan görüşler ise azınlıktadır. Kâr amaçlı ve kâr amaçsız örgütler arasındaki kültürlerin çatışması uygulamada yaygın bir ‘*problematik*’ olarak karşımıza çıkar. Bu çatışma çeşitli yollardan gelişir. Çoğu araştırmalarda kâr amaçsız örgütlerin “*para kazandıran-güvenilmez aktiviteler*” olarak beyan edilmesinin yanlış bir kanı olduğunu savunan(McLeod, 1997) Ulusal Sosyal Girişimcilik Merkezinin Başkanı Jerr Boschee, kâr amaçsız kuruluşların zihniyetini şöyle dile getirir;“*kapitalizm ve mutlak*

kâr inancı sosyal kötülüklerdir. Bunların kâr amaçsız örgütlerde girişimsel stratejilere uygulanması tek başına büyük bir sakıncadır”(Cannon, 2000). Kâr amaçlı ve kâr amaçsız örgütler arasındaki kültürel farklar diğer yollarda olduğu gibi ortaya çıkmaktadır. Kendi örgütlerindeki kâr amaçsız yatırımların eksikliğini (en iyi personeli ve kuruma insanları çekmek gibi) kâr amaçsızlığın içindeki temel işletme ve yönetim görevlerinin kullanılmamasına bağlamaktadır. Sosyal girişimcilik için bir vizyon yaratmanın önemini belirten Dees, bir kavram olarak sosyal girişimciliğin önemini vurgulayan *ilk yazarlardandır*. Sektörel sınırların genişlemesini kavramsal bağlamda değerlendirmiştir(Dees, 1998). Cannon, pazarlama savaşlarında ürün tanıtımı ve sosyal gelişmede uyumlu amaçların cesaretlendirilmesi, kâr yaratma ve bunu iyi yapmak konusunda geleneksel anlamda ikiye ayrılmanın (dichotomy*), kırıldığını söyler. Roberts Girişim Kalkınma Fonunun (REDF) misyon bildirgelerinde şu nokta önemle vurgulanmıştır: *“Amacımız tüm yatırımlarımızı başlılara dönüştürmektir. ‘yardım alan kimse’nin yerine yardım’ı destekleyen örgütü’ kabul ederiz. Bu sayede örgütler vergi muafiyeti de kazanmış olurlar*”(Cannon, 2000). Reis, bir adım daha ilerleyerek sosyal girişimciler için yeni bir sosyal vizyon oluşturulmasından bahsederek; *“pazar yeri ya da mesleki birliklerde kimlik duygusu, güven, ilişkilerin inşası ile ortaçağın zanaatçılığına (craft) benzer bir analogiyle bilgi çağında yeniden bir örgütsel mimari oluşturulabilir”* demektedir(Reis, 1999).

3.5. Literatür Araştırmalarındaki Boşluk/ Gelecek Araştırmalar İçin Fırsatlar

Sosyal girişimcilik üzerine yapılan alan araştırmaların yetersizliği ve dolayısıyla uygulama problemi önemli bir boşluk yaratmaktadır. Ancak bir sektör olarak (sosyal sektör) değerlendirildiğinde sosyal girişimcilik üzerine gelecekte uygun araştırmalar için potansiyel bir çok alanda parlak boşluklar söz konusudur. Prabhu bunların birer fırsat olduğunu düşünerek sosyal girişimcilik ve liderlik araştırmalarının eksikliği üzerine önemle değinmektedir(Prabhu, 1998). *“Sosyal girişimci liderlere ilişkin bilgimiz yetersiz fakat mevcut çalışmalar yetersiz değildir. Özellikle ideografik (fikirsel) veya içerik analizi ile yürütülen çalışmalar bu alanda henüz çok azdır”* demektedir(Prabhu, 1998). De Leeuw, siyasi gündemde sosyal girişimcilerin rolünün önemsenmediğini yazmıştır(DeLeeuw, 1999).Sosyal girişimcilik üzerine ampirik çalışmaların detayından yoksun ve sosyal girişimciliğin kurumsal destekle başarılı olan çalışmaları olabileceğinin üzerinde önemle durmasına karşın sosyal girişimcilerin politik arenada belirli bir siyasasının olmadığından yakınmaktadır. Kanada’da sosyal girişimcilik örneklerinin uygulama noksanlığı popüler akademik literatürde dikkât çekici bir eksiklik. Bu eksikliğin sebebi tam olarak açık değildir. Sosyal girişimcilik Kanada’da İngiltere ve ABD’den farklı düşünülmektedir. Sosyal girişimcilikte alana ilişkin çalışma verilerinin toplanması ve yayılması çok yenidir. Sosyal girişimciliğin etrafındaki tartışılan problemler ve en iyi projeler bile az gelişmiş düzeydedir. Eğer sosyal girişimcilikle ilgili (araştırma ve/veya uygulama alanları) adresler ve belirli alıcı kitlesi yaratılırsa başarı sağlanabilir. Şüphesiz en iyi uygulama modelleri sektörler arası işbirliğine dayanmaktadır. Kamu, özel ve kâr amaçsız sektörlerde ortaklık ilişkilerinin geliştirilmesi bu başarıyı arttırıcı bir unsurdur.

* dichotomy: ikiye ayrılma ya da iki karşıt kutba bölünme. Burada özel ve kamu sektörü olarak algılanmaktadır.

4. SOSYAL GİRİŞİMCİLİĞİN İŞLEVLERİ

Sosyal girişimciliğin işlevlerinden önce girişimciliği kısaca ‘klasik’ perspektiften değerlendirmek faydalıdır.

“Girişimci”, kökensel olarak 17. ve 18.y.yılda Fransız ekonomistlerinin yüksek verimlilik-büyük kâr alanı içerisinde en az kaynaklarla girişimsel çözümler üretmesi olarak değerlendiriliyordu. 1934 yılında J.A. Schumpeter girişimcileri “*değer yaratan ve kapitalizm sürecinin ‘yaratıcı / yıkıcı’ (creative/ destructive) yenilikçileri*” şeklinde tanımlamıştı(Mort vd., 2003). Girişimciler ekonomiyi harekete geçirici yeni yollar bulan kişilerdir. Genellikle geçmiş literatürler girişimciliğe ilişkin temel işlevin, kâr sağlayıcı yolda işletme riskine katlanmak olduğunu öne sürerler. Sonraki bakış açıları bu durumun girişimcilik için gerekli ama yeterli olmadığını ortaya koymaktadır.

Cunningham ve Lischeron’un perspektifi girişimciliğe ilişkin 6 temel ekolü ortaya koymaktadır(Cunningham ve Lischeron, 1991). Bunlardan ilki girişimcilikte sezgisel yeteneklerin öne çıktığına inanılan “büyük adam” ekolüdür. Bu ekolde kişisel özelliklerin ve yeteneklerin doğuştan kazanıldığına inanılır*. İkincisi, “psikolojik” ekoldür. Buna göre girişimcilerin psikolojik özellikleri onların değer, davranış ve inanç kalıplarının belirleyicisidir. Üçüncüsü ise “klasik” ekoldür. Eski yaklaşımları temel alarak girişimsel davranışın merkezi özelliğinin yenilik olduğunu savunur. Dördüncüsü ise “yönetim okulu” ekolüdür. Bu araştırmalarda girişimciler organizatör işlevine sahiptirler. Beşincisi olan “liderlik okulu”nda ise girişimciler tamamen örgütsel lider olarak düşünülmüşlerdir. Altıncısı ve sonuncusu ise “iç girişimcilik okulu” ekolüdür. Bu ekole göre girişimciler yeni bir örgütü başlatmak yerine kendi örgütlerinde kalarak yenilik ve yaratıcılık odaklı çalışırlar. Casson’a göre ise girişimciler mal, hizmet, hammadde, materyal, teknoloji gibi bileşenleri fırsatlara dönüştürmede önsel (a priori) kişiler olarak düşünülürler. Jenerik anlamda kâr ihtiyacını gören ve uygulayan kişilerdir(Casson, 1982). Singh’de yukarıdaki değerlendirmeler ile uzlaşarak girişimcileri bu bileşenlerde indicator (gösterge) olarak ele alır. Singh’e göre girişimsel fırsatlar ile elde edilecek kâr doğru orantılı olmalıdır. Potansiyel girişimler piyasada ürün/hizmet yeniliği veya ürün/hizmet imitasyonu (taklit) ile bunu gerçekleştirirler(Singh, 2000).

Sosyal girişimciliğin rolleri ve işlevleri terminolojik olarak 4 anahtar faktöre bağlı olarak gelişir. Bunlar(Bosche ve Clurg, 2003).

1. ‘Girişimcilik’, ‘sosyal girişimcilik’ eğilimli paradigma kayması yaşamaktadır.
2. Sosyal girişimciler sürdürülebilir stratejilere değil, kendi kendine yeterlilik stratejilerine odaklanırlar.
3. Sosyal girişimciler kazanılmış gelir stratejileri yerine sosyal amaç stratejilerine odaklanırlar.
4. Sosyal girişimcilik ‘eklektik’ bir modele vurgu yapar (yenilikçi+girişimci+ profesyonel yönetici).

Kavramsal tanımı çoğu yazarlar tarafından farklı verilen sosyal girişimcilik, bu nedenle kâr amaçsız sektörlerde yanlış anlaşılmaktadır. 20. yüzyıl öncesinde kâr amaçsız girişimsel sektörlerde çok fazla kişi bulunmaktaydı. İngiltere başbakanı Tony Blair ABD’de bir konuşmasında sosyal girişimcilerin “*bağımsız sektörün gönüllü*

* bu tezinin başlangıç noktasın ilham kaynağı olan İngiliz tarihçi ve düşünür Thomas CARLYLE’in eseri “kahramanlar” dır.

yöneticileri” olduğunu vurgulamıştır. Özellikle hükümet destekleri, bağış ve yardımlardan elde edilen gelirler bu alanda çalışanları fazlasıyla cesaretlendirici girişimsel aktivitelere yönlendirmiştir. Ancak, kâr amaçsız kuruluşların aktivitelere kazanılmış belirli bir geliri yoksa girişimsel bir yol olarak değerlendirilememektedir. Yeniliklerin sadece kâr amaçsız örgütlerde gerçekleştirilebilir olma düşüncesi de fazla gerçekçi sayılamaz. Son 20 yılda “*kâr amaçsız*” düşünce paradigmasında önemli ilkeler benimsenir olmuşken, dramatik olarak da bazı zorlayıcı değişimler yaşanmıştır. Sözgelimi, işletme maliyetleri artmış, geleneksel kaynaklarla mevcut araştırmalar yürütülemez hale gelmiştir. Kâr amaçsız rekabetler yoğunlaşarak yardımlara bağımlı olanlar 3 kat artmıştır. Böyle bir durum insanların ihtiyaçlarını kâbusa dönüştürmektedir. Kuşkusuz bu perspektif ‘*insanlığın kötümser evresi*’ olarak değerlendirilebilir. Kâr amaçsız yöneticiler ve yönetim kurulu üyeleri, girişimcilerin dünyada güven içinde garanti altına alınarak ayakta kalmasına ve artmasına gayret etmektedirler(Bosche ve Clurg, 2003).

I. ‘Girişimcilik’, ‘sosyal girişimcilik’ eğilimli paradigma kayması yaşamaktadır :

Webster’ın sözlüğünde girişimci, “*işletmenin girişim riskini üstlenen, organize eden ve yöneten kişi*” olarak tanımlanmıştır. Norm Brodsky, 1998 yılında Inc. Magazine’deki makalesinde girişimcilerin “*düşünceye prototip (orijinal) yol ile başlayan kişiler*” olduğunu söyler.. Ayrıca benzer şekilde girişimcilerin *nakit akışını içten yaratarak örgütsel yeteneklerin kullanılmasını sağlayan kişiler* olduğunu da ekler(Bosche ve Clurg, 2003).

Sosyal girişimciliğin en yaygın tanımını Stanford üniversitesinden Prof. Gregory Dees yapmaktadır. Dees’e göre sosyal girişimcilik 5 temel faktör altında toplanmaktadır. Bunlar(Dees, 1998).

- I. *Sosyal değer yaratma ve sürdürülebilirlik misyonunun yaratılması,*
- II. *Yeni fırsatları hizmet misyonu olarak düşünmek,*
- III. *Öğrenme, uyum ve yenilik sürecinin kavranması,*
- IV. *Araştırma eğiliminde sınırsız, cesurca davranmak,*
- V. *İnsana dönük hizmetlerde yüksek sorumluluk duygusunu taşımak,*

Dees, sosyal girişimciliğe değinirken psikolojik ve davranışsal faktörleri dikkate almakta ve gelir veya kazanç yönünü dışlamaktadır. Geleneksel girişimcilerden farklı olarak sosyal girişimcilikte sosyal hedefleri izleme stratejilerinden bahsetmek mümkündür.

Geleneksel girişimciler sıklıkla sosyal sorumluluk tarzında davranış gösterirler: Bazı işletmelerin ‘artıkları’ olarak gördükleri bağış veya yardımları uygulamalarında değerlendirirler ve böylece işverenleri tarafından sıklıkla övgüye layık görülürler. Oysa sosyal girişimcilik farklıdır. Onlar, gelir getirici (earned income) stratejilere odaklanırlar. Sosyal girişimciler için bu durum anlamlıdır. Örneğin, fiziksel ya da zihinsel engelli, kronik hastalıklı, yoksul veya barınmaya muhtaç kişilerin problemlerine dönük çalışmak gibi.

Geleneksel girişimciler finansal sonuçları ölçerler: Kurumlarının başarı ya da başarısızlıkları kendi yetenekleriyle doğru orantılıdır. Bu yetenek ise kazanç odaklıdır. Oysa sosyal girişimciler finansal ve sosyal karışımı bir arada değerlendirirler.

2. Sosyal girişimciler sürdürülebilir stratejilere değil, kendi kendine yeterlilik stratejilerine odaklıdır :

Kâr amaçsız kuruluşların geleneğinde hayırseverlik, gönüllülük, hükümet desteği ve şirketlerin bağış ve yardım kampanyalarından elde ettiği gelirler yatmaktadır. Ancak, sosyal girişimciler bu konuyu formüle ederler. Sosyal girişimciler çoğu kez kârsız kazanç elde etmenin yollarını “*kendi kendine yeterlik*” kavramında görürler. Bu konuda Providing Counselling’in CEO’su Katleen Buescher, St.Lois’de *aile hayatı örgütü* adı verdiği sistemi şöyle anlatmaktadır: “*Kâr amaçsızlık geleceğin misyonu olacaktır. Sadece paranın yeterli olduğuna değil, bunu hak ettiğimize inanmalıyız. Kâr, gelecekte çok güzel şeyler yapabileceğinizi size taahhüt edebilir ve hatta personelinden ve yönetimden hiç kimse sizin yaptıklarınıza da karşı çıkmayabilir. Böylece kimsenin beklentilerini karşılama sorumluluğunuz olmaz. Hiçbir fon tipi böyle bir özgürlük düşüncesinden daha kazançlı olamaz*” diyerek kendi kendine yeterliliğin sosyal girişimcilikte önemine değinir.

3. Sosyal girişimciler kazanılmış gelir stratejileri yerine sosyal amaç stratejilerine odaklanırlar.

Kâr amaçsız kurum yöneticilerinin pek çoğu bir işletme girişiminin nasıl başladığını çok az düşünür. Fakat sosyal girişimciler için bir işletmeyi başlatmak başarı parametresi değildir.

- **Kazanılmış Gelir Stratejileri kavramı:** Her kârsızlık mevcut programlarla kazanılmış gelire sahiptir. Fırsatlar küçük olabilir ama bunların kullanılması birikimli bir etkiye sahiptir. Kâr amaçsız mevcut fırsatların araştırılması ve geri dönüşümü, 1-2 yıl içerisinde toplam gelirin %15’inin kazanılmış gelir olduğunu ortaya koymaktadır.
- **İşletme Girişimleri kavramı:** Kazanılmış gelir stratejileri belli bir başarıya sahiptir. Ancak bu durum formal işletme girişimlerini göz önünde tutmamayı gerektirmez.

Amaçlar tutkulu, stratejiler ise farklı olabilir. İşletme girişimini başlatmada kâr amaçsızlığın sebebi sadece kârlılık ve büyüme için özel fırsatlar kullanmak değildir. Kazanılmış gelir stratejilerinden ayrılan önemli farkı, program maliyetlerinin daha özel ve kâr beklemeksizin yapılmış olmasıdır.

4. Sosyal girişimcilik eklektik bir modele vurgu yapar (yenilikçi+girişimci+ profesyonel yönetici).

Belki de öncü kişilerin (pioneers) öğrettikleri en önemli ders, bireyin kendi kendine düşünce alışkanlığının kişisel bir derinlik taşımasıdır. Yetenekler çoğu kez yanlış insanlar türetebilir. Bu durum yeniliklerin ve keşiflerin basit olarak algılanması anlamına gelir. Bu 3 lider tipolojileri arasındaki farkların anlaşılması, belirlenmesi son derece önemlidir. Bu 3 lider tipi için şunları söyleyebiliriz(Bosche ve Clurg, 2003);

- **Yenilikçiler, hayalcidirler.** Prototip kişiliğe sahip olmaları onları iş dışı her türlü aktivitelerde yaratıcı itkiye* sürükler. Orijinallik kapasitelerini finansal yaşam kapasitelerine tercih ederler.

* tepi, içtepi anlamında kullanılmıştır. Bir işi yapmak veya harekete geçmek için duyulan ve bireyin engelleyemeyeceği kadar güçlü istek. (kedi ve köpeklerdeki koklama isteği onların merak güdülerinin içgüdüsel olduğunu göstermektedir)

- Girişimciler, *inşa edicidirler(kurucudurlar)*. Prototiple de ilgilidirler ama zamanla bu ilgileri azalır. Bu noktadan sonra onlar, yenilikçilerin tam tersine örgütün finansal yaşam kapasitelerini orijinallik kapasitelerine tercih ederler.
- Profesyonel yöneticiler, *güven vericidirler(mütevelli)*: Geleceği güvence altına alan, sistemleri ve alt yapıyı kuran kişilerdir. Profesyonel yöneticiler ve girişimciler arasında ortaya çıkan çoğu problemler girişimsel bir işte alınan kararlar üzerinedir.

Kâr amaçsızlığın üzerine Marschfield Massachusetts’de 7 küçük işletmeden bahseden Rick Walker, “*kar amaçsız örgütlerde insanlar büyük riskler almazlar. Bu yönleriyle klasik girişimlerden ayrılırlar. Çok standart parametreleri vardır. Onların çok azının birşeyler denediğini gördüm, fakat bunlar çok sınırlı ölçek üzerine kuruluydu. Açıkçası biz insanların bütünüyle kâr amaçsız bir dünyayı anlamasını istiyoruz*” demektedir(Bosche ve Clurg, 2003).

5. SOSYAL GİRİŞİMCİLİK ARAŞTIRMA KONFERANSLARI

Sosyal girişimcilik, sosyal problemlerin çözümünde yenilikçi yaklaşımların kullanılması yurttaşların yaşamlarına global ölçekte bir anlam katmaktadır. Mevcut akademik konularda uygulamacılar MBA seçimlerinde öğrenme ve uygulayıcılar üzerine odaklanmışlardır (konferans, uygulama çalışmaları ve yönetsel yayınlar gibi) yine de sosyal girişimcilikte akademik analizler katı (sert) konulara sahip değildir. Henüz bu konunun teorik temelleri sınırlıdır. Bu tür konferansların amaçlarında şunlar sorgulanır;

1. Araştırma alanıyla ilgili, fikir, düşünce ve teorik kavramların ötesine geçilmesi,
2. Sosyal girişimcilik için bir bilgi portalı kurularak geniş bir araştırma ağının oluşturulması,
3. Geleceğin bilgi aktivitelerinin planlanması.

Sosyal problemlerde yenilikçi yaklaşımlar yaratmak, işletme yetenekleri ve girişimsel diğer yetenekleri kullanarak sosyal girişimciliği daha geniş bir boyuttan anlamamızı sağlar. Sosyal girişimciler eğitim, sağlık, çevre gibi sosyal olay ve olgulara dönük alanlarda yenilikçi yaklaşımlar ararlar.

Sosyal girişimcilikle ilgili sorulması gereken sorular şunlardır(Mair, vd., 2005);

1. *Yenilik*: Sosyal girişimciler ne tür sosyal yenilik etkilerine sahiptir? Bunları nasıl yürütürler?
2. *Başarı Metrikleri*: Sosyal girişimcilerin performans ölçümlerinden ne gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır?
3. *Sosyal girişim sermayesi pazarları*: Geleneksel girişimciler ile sosyal girişimcilerin sermayeleri farklı finansal mekanizmaları mı içerir?
4. *Demografi*: Sosyal girişimcilerin ortaya çıkmasında belli başlı sektörler var mıdır? Burada cinsiyet, dil, eğitim..vs ne şekilde rol oynar?
5. *Kamu politikası*: Sosyal girişimciliğin sürdürülebilirliğinde hükümetlerin stratejik etkisi söz konusu mudur?
6. *Çıkış*: Sosyal girişimciler için çıkış stratejileri nelerdir? Geleneksel girişimcilerden hangi özelliklerle ayrılırlar?
7. *Sürdürülebilir kalkınma*: Sosyal girişimcilerin sürdürülebilir kalkınma modellerindeki rolleri nelerdir?

Küreselleşmenin artmasıyla gönüllü veya kâr amaçsız örgütler (Not-For Profit_NFP) yardım ve bağışlar için rekabetin artması ve kaynakların sınırlı olmasıyla karşı karşıya kalmışlardır. NFP'ler özellikle hükümet yatırımlarının girişimcisi olmak (reinventing government) ve toplumsal katılımı sağlayacak güçlü bir etkiyi taşıyacak işleve sahiptirler. NFP'ler yenilik peşinde koşmak ve bunları rekabete dönüştürerek sosyal organizasyonlar için piyasa hedeflerini sağlayacak üstün yenilikçi yollar aramaktadırlar(Mort, vd., 2003). NFP'lerde sosyal girişimciliğin rolünde *piyasa araştırmacıları* artan öneme sahiptirler. Bu durumun güçlenmesi için stratejik diyaloglarla pazarlama disiplininin rolü üzerine literatür ve pazarlama/girişimcilik paradigmasının ortaya çıkmasında geliştirilmesi gereken ilişkilere dikkât çekmek gerekir.Sosyal girişimcilik üzerine literatür özellikle son 20 yılda hızlanmasına karşın günümüzde parçalı ve dağınık durumdadır. Benzer şekilde sosyal girişim vakıf fonlarının hala eksik ve yetersiz olduğu da söylenebilir. Her şeyden önce sosyal girişimciliğin kavramsal düzenlemelerle disipline edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır(Hartigan, 2002). Özellikle rekabetin artmasıyla sosyal girişimciler yenilikçi pazarlama stratejilerini takip etmek ve hizmet dağıtmaya yönelik sosyal misyonu gerçekleştirmeyle karşı karşıyadırlar. Bu durum sosyal girişimciliğin NFP'lerin anahtar operasyonel özellikler taşıdığını gösterir.

6. SOSYAL GİRİŞİMCİLİKTE MEVCUT YAKLAŞIMLAR

Sosyal girişimcilik NFP ya da yeni sosyal organizasyonların kurulmasında öncü bir işleve sahiptir. NFP'ler ekonomi, kültür, ekonomi-politik, sağlık, eğitim, çevre, gıda, sosyal ve *spiritüel* (ruhsal/psikolojik) aktivitelerin gerçekleştirilmesine büyük katkıda bulunurlar. Sosyal bir eylem bağlamında sosyal girişimcilik, özellikle kamu politikaları alanında katalizör görevi taşımaktadır. İngiltere'deki Joseph Rowntree Vakfı ve ABD'deki özel bir ilaç şirketi arasındaki ortaklık buna örnektir. Sosyal girişim ortaklıkları yoksul ve özellikle temel sosyal haklardan mahrum (underprivileged) kişi ve gruplara karşı 'uygulamalı' işleviyle öne çıkmaktadır(Cornwall, 1998). Wallace ise sosyal amaçlı girişimlerin diğer ticari mesleklerle gerçekleştirilmesini, elde edilecek gelirlerin ise sosyal amaçlı bir örgüte devredilmesini savunmaktadır(Wallace, 1999). Pek çok işletme, olumlu şekilde ekonomi, sağlık ve benzer iş hedeflerine odaklanmakta; eğitsel, sağlık ve zihni gruplar tesis etmektedir. Ancak her şeyden önce sosyal girişimcilerin misyonları işletme girişimcilerinden farklıdır. Dees, sosyal girişimcilerin misyonunun belirgin olduğunu ifade eder(Dees, 1998). Bu durum açıkça göstermektedir ki, sosyal girişimciler algı ve değer biçtikleri fırsatları öncelikli olarak ele almakta, ayrıntıları ileri bir evrede düşünmektedirler. Burada anahtar kavramın sosyal misyon olduğu söylenebilir. Dees kavramsal yaklaşımında sosyal girişimciliği *liderliğin özel türü* olarak değerlendirir(Dees, 1998).

7. SOSYAL GİRİŞİMCİLİK ve NFP (Non-For Profit) İLİŞKİSİ

Sosyal girişimcilik bir kavram olarak pek çok araştırmacı tarafından ele alınmıştır. İlk olarak NFP'lerin bir çok örgütsel amaç taşıdıkları söylenebilir. NFP'lerin ticari örgütlerden farkı, onların misyonundaki sosyal değerlere yönelik eğilimidir. İkincisi, sosyal girişimcilerin çalıştıkları çevredir. Her şeyden önce NFP'lerin de ticari örgütler gibi piyasalarda gösterdikleri becerileri yansıtabilecek düzeyde olabilmeleri bir çok araştırmacı tarafından ortaya konulmaktadır. Sosyal girişimcilik karakteri, yenilik yaklaşımı açısından NFP'lerin başlatılmasında (start-up) gösterecekleri performans doğrudan etkisi olduğunu ortaya koymaktadır(Mort, vd., 2003).Böyle bir yaklaşım ile sosyal girişimciler profesyonel (mesleki) kimlik işlevine

sahip olurlar. Diğer yandan sosyal girişimciler işletme stratejisi ve görevlerini planlar. Örneğin, Avustralya Sosyal Girişimleri örgütsel açıdan iş stratejileri ve iş planlaması ile kılavuz-danışmanlık (mentoring) görevlerini yürütmektedir. Bu durum girişim sermayesi açısından anlamlı katkı yapmaktadır(Social Ventures Australia, 2005). İngiltere Sosyal Girişimciler Okulu reklâm, tanıtım, pazarlama ve yardımseverlik konularında benzer bir amaç taşımaktadır. Bu yönüyle sosyal girişimciliğin bir ‘meslek’ olarak değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bazı araştırmacılar sosyal girişimcilerin yenilik yaratma çabalarını *istisnai liderlik* (exceptional leadership) olarak görürler. Girişimcilikte davranışsal özelliklerin belirlenip bunların bir sosyal örgüt içerisinde gerçekleştirilmesini ele almaktadırlar(Prabhu, 1998). Sosyal girişimcilik tek başına hareket etmeyi içermemektedir. Bu perspektif çoğu yazar tarafından sosyal girişimcilerin ‘kurumsallaşabilşme problemiğini’ ortaya koymaktadır (Letts, vd., 1998). İşletme üzerine böyle bir yapının kurulabilmesi için araştırmacılar *risk almada hoşgörü, proaktiflik ve yenilikçilik* olarak bu durumu boyutlandırmışlardır(Stevenson, vd., 1985). Bu üçlü boyut Coven ve Slevin tarafından girişimciliğin davranış ölçeği halinde şekil 1’de gösterilmektedir. Bu argüman giderek artan rekabet çevresinde girişimsel her davranış karakteristiğinin karmaşıklaştığını ileri sürmektedir. Adı geçen yazarlar sosyal girişimcilikte erdemli davranışın(virtual behavior) sosyal misyon olması gerektiğini ileri sürmektedirler. Sosyal girişimcilikte ‘uygulama’ alanının çok karmaşık ve çok boyutlu olması sosyal girişimciliğin doğasının farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu konuda Law ve arkadaşları “gizli model” olarak tanımladıkları her bir boyutun altında yatan nedenlerin kompleksif ve gizli ayrıntılara dayalı olduğunu belirtmişlerdir(Law, vd., 1998). Risk alma toleransı (hoşgörü), proaktiflik ve yenilikçilik gibi boyutlarda sosyal girişimcilerin ticari veya ekonomik girişimcilerden sosyal misyon ve sosyal değer yaratma konusunda temelden ayrıldıkları söylenebilir(Etzioni, 1988).

Şekil 1. Sosyal Girişimciliğin Çok Boyutlu Yapısı

Kaynak: J.G. COVIN, D.P. SLEVIN,(1986). *The Development and Testing of A Firm-Level Entrepreneurship Scale*”, Frontiers of Entrepreneurship, Babson College, Wellesley, Mass, s:112.

Covin ve Slevin’in girişimsel erdemlilik boyutu sosyal girişimcileri temelde ticari (ekonomik) girişimcilerden ayıran bir misyona taşır. Sosyal girişimcilerin girişimsel etkinliklerinde sosyal değer yaratabilmesi 3 kriter altında toplanır;

- 1) Kurum, (erkek veya kadın) yapılan davranışların bilinçli olarak gerçekleştirilmesini sağlamalıdır. Erdemli bir eylem kendiliğinden ortaya çıkmaz.
- 2) Kurumun eylemsel davranışı alışkanlık haline dönüşmelidir.
- 3) Kurum kendisi için erdemli eylemin başarısını seçmelidir. Bu durum gizli bir motivasyon değildir.

Ashında dürüstlük, saygınlık, erdemlilik ve genel çerçevesi ile ahlâk hakkında hüküm vermek ve nesnel yargılarda bulunmak insanlığın varoluş doğasıyla çelişmektedir. İngiliz oyun yazarı ve estetikçisi Oscar Wilde'nin söylediği sözler oldukça anlamlıdır. Wilde, "bir erkek ahlâk üzerine övgüye değer sözler söylüyorsa ikiyeüzlüdür. Bir kadın ahlâk üzerine övgüye değer sözler söylüyorsa çirkindir" demektedir(Wilde, 2000). Uygulamada sosyal girişimciler olarak değerlendirilen güven veren kişiler (stakeholders), "kişi veya grupların örgütsel etkileşimini ya da antraktını birbirine bağlayan politika, karar ve eylemlerde etkide bulunanlar" dır. Buradaki antrakt kavramı güven veren kişileri '*perde arkasında durmaya*' yöneltilir(Carroll, 1993). Güven veren kişilerin temel işlevi, yatırımların işletme sahiplerine veya hissedarlara (shareholder) geri dönüşümünü sağlamaktır.

Slater ve Narver, bilgi edinmede üretkenliğine dönük meydan okuyucu tahminlerde bulunmayı, yeni öğrenme davranışları kazanarak bunları geliştirmeyi sosyal girişim aktiviteleri olarak değerlendirirler(Slater ve Narver, 1995).

Sosyal girişimciliğin yapı ve görüngüsü politika uygulayıcıları için de önemlidir. Özellikle '*girişimciliğin doğuşu*' nun ticari temellere dayandırılarak günümüze taşınması sosyal girişimcilerin davranışsal özellikleri ve sosyal çevrelerinin yanlış tanımlanmasına vesosyal girişimciliğin kavramsallaştırılmasında problemlere yol açmaktadır. Kâr amaçsız örgütlerin girişimsel postulatları yenilikçilik, risk toleransı ve proaktiflik olarak sosyal değerler misyonuyla entegre bir şekilde düşünülmelidir. Ticari girişimlerde de yüksek değer yaratmak ve müşterilere yenilikçi pazar yolları sağlamak benzer şekilde temel bir göstergedir.

8. SONUÇ

Sosyal girişimcilik, bağışlar ve bağışta bulunanlar yoluyla rekabet piyasası içerisinde önemli bir sosyal misyon özelliğine sahiptir. Sosyal girişimcilerin yetiştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik kapasite inşası onların rekabet piyasası içerisindeki yetenek ve becerileriyle, sosyal problemler karşısında gösterebilecekleri zihinsel ve aktivist yönlü işlevlerini ortaya koymaktadır. Bu sayede bireysel inisiyatif paradigmasını toplumsal inisiyatif paradigmalarına dönüştürmek yine sosyal girişimcilerin görev ve işlevleriyle tanımlanabilir. Kuşkusuz sosyal girişimciliğe ilişkin kavramsal çatı akademik literatür ile oluşturulabilir. Ancak ne var ki bu konuda araştırmacıların '*kavramsal konsensus*' oluşturamadıkları söylenebilir. Kuşkusuz kavramın yeni oluşu ve yazarların çok yönlü bakış açıları bunun sebepleri olarak gösterilebilir. Akademik alanda yapılan literatür araştırmaları sosyal girişimcilikte sosyal misyonun merkezi önemini vurgularken, sosyal olay ve olgular konusunda ortaya çıkacak problemlerin doğasının çok karmaşık olduğunu da ortaya koymaktadır. Bir kısım araştırmacı Sürdürülebilir Rekabet Avantajı (SCA) ile sosyal girişimciliğin ölçülebildiğini iddia etmektedir. Araştırmacılar bu bağlamda sosyal girişimcilik için uygulanabilir yatırım yollarının sosyal eylem-sosyal gelişim ile gerçekleştirebileceğini düşünmektedirler. Benzer şekilde bazı araştırmacılar pazarlama/ girişimcilik paradigması ile olayı değerlendirmeye çalışmışlardır(Hills ve Laforge, 1992). Özellikle

stratejik yönetim aracı olarak pazarlamanın işlevsel rolü üzerinde duran araştırmacılar, kâr amaçlı örgütlerin yenilik ve gelişimlerdeki girişimsel çabaların kâr amacı taşımayan kuruluşlar için uygulanabilirliği üzerinde tartışmaktadırlar(Kerin, 1992). Ancak araştırmacılar bu konuda kaç amaçsız örgütlere (NFP) ilişkin belirgin tanımlamalar ve kavramsal çıkarımlar için henüz erken olduğunu dile getirmektedirler.

Çalışmaya ilişkin yargılar aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

- (1) Kapitalist gelişmenin evresinde 'sivil birey' henüz bir ölçüde özgür girişim ve serbest rekabet sayesinde sivil toplum inisiyatifinde ekonomik ve manevi bağımsızlığını simgeleştirme aracına yönelmiştir. Bu simge sosyal girişimciler olarak kodlanabilir.
- (2) Epistemolojik olarak tartışmaların 'kötümser' odağında insanlıklar düşünceci can çekişen evresi perspektifi ile değerlendirildiğinde insanlık kültürünün son noktasında yeni bir 'iyimser' süreç başlamaktadır. Bu süreç geçmişten geleceğe doğru aşağıdaki pasajda kurgulanmıştır. İroni, dolaylı ve alaylı anlatımı ifade ederken parodi, bütünü ele alarak biçimi bozmadan bambaşka bir 'öz' içerisinde biçim ile öz arasındaki ayrılıktan gülünç etki çıkaran tür. Şizofreni ise 'us yarımı' veya gerçeklerle olan ilişkilerin ötesine geçmek olarak yorumlanabilir. Alman filozof Nietzsche'nin "Tanrı öldü!" metaforundan yola çıkarak insanlık simülasyonunu aşağıdaki şekilde yorumlayabiliriz.İroni ve parodinin birleştirilmesi ile ortaya çıkan sentez (Britney Spears örneği) yeni nesli temsil etmektedir.

Nietzsche: "Tanrı öldü!"(ironi)

Tanrı : "Nietzsche öldü"(parodi)

Britney Spears : "İkiside yalan söylüyor"(şizofreni)

- (3) Sosyal girişimcilerin dört temel işlevi söz konusudur. İlki, girişimciliğin doğasının değişerek sosyal girişimciliğe doğru paradigma kayması içerisinde oluşudur. İkincisi, sosyal girişimciler kendi kendilerine yeterlilik stratejilerini takip ederler. Üçüncüsü, sosyal girişimciler kazanılmış gelir stratejileri yerine sosyal amaç stratejilerine odaklanırlar. Dördüncüsü, girişimciliğin sosyal girişimciliğe doğru eklektik bir dönüşüm geçirmesidir. Sosyal girişimciler hem girişimcilik hem profesyonel yöneticilik ve hem de liderliğin davranışsal özelliklerini içermektedir.
- (4) Sosyal girişimciler ticari girişimcilerden misyonlarıyla ayrılırlar. Ticari girişimcilerde kâr odaklılık, sosyal girişimcilerde sosyal problemlere odaklılık misyonuna dönüşmüştür.
- (5) Bugün için gönüllü(volunteer) veya hayırsever (philantropic) olarak görülen sosyal girişimciler gelecekte, uzmanlık gücü yüksek, bir işi ücret karşılığında yapan profesyonel örgütlenmenin işgücünü oluşturacaklardır. Çok uzak olmayan bir gelecek, sosyal girişimcilerin "bordrolu-memur" olarak profesyonel bir kimliğe sahip olacağını tanıtlamaktadır.
- (6) Akademik tartışmalar, sosyal girişimcilerin risk toleransı (riske karşı hoşgörülülük yaklaşma), proaktiflik ve yenilikçilik ile sosyal fırsatları 'girişimsel' erdemler olarak değerlendirip bunlar hakkında yargıda bulunmayı öngörmektedir.
- (7) NGO (Non -Government Organization), NFP (Non-For-profit) veya Türkçe'de kâr amaçsız organizasyonlar olarak değerlendirilen sivil toplum örgütlerinin başlatıcıları (start-up) sosyal girişimcilerdir.

- (8) Sosyal girişimcilik eğilimi içerisinde gelişen bu sektöre “sosyal sektör” denilmektedir.
- (9) Sosyal girişimciler bireysel inisiyatif paradigmasıyla sosyal olay ve olgulara dayalı problemleri keşfederler ve bunları organize ederek toplumsal inisiyatif paradigması halinde kurumsallaştırırlar. Bu kurumsal yapının adına sivil toplum kuruluşları denir.
- (10) Sosyal girişimcilikte bir davranışın ahlâki olup olmadığı sorgulanamaz. Çünkü, ahlâk kavramı aşkın bir sebebe bağlı ve önsel bir amaç taşır. İnsanın muktedir olamayacağı ve yargısal belirlemelerinin dışında bir konudur. Bu durumu İrlanda kökenli İngiliz estetikçisi Oscar Wilde oldukça manedar bir biçim ile belirtir. “Bir sanatçı ahlâki konu olarak seçebilir. Ama ahlâkın sanatçıyı irdelemesi iyi bir aracı kötü kullanmaya benzer”(Wilde, 1971).

KAYNAKÇA

Bornstein, D. (1998), “Chancing The World On A Shoestring: Ab Ambitious Foundation Promotes Social Change By Finding Social Entrepreneurs”, Atlantic Mounthly, Vol: 281(1), ss:34-39.

Boschee, J. (1998), “What Does It Take To Be A Social Entrepreneurs?”, National Centre For Social Entrepreneurs Website, <http://socialentrepreneurs.org/whatdoes.html/> s. 5. 02,07,2005, saat:16,00

_____, Jim McClurg, (2003).“Towards A Better Understanding of Social Entrepreneurship”, Some Important Distinctions, Social Enterprice Alliance, <http://se-alliance.org/better/understanding.pdf/2033>. s:2-10. 13,06,2005, saat: 20,15

Cannon, C. (2000), “Charity For Profit: how The New Social Entrepreneurs Are Creating Good By Sharing Wealth”, National Journal, June 16, ss: 1898- 1904.

Carroll, A. (1993). Business and Society : Ethics and Stakeholder Management, South Western Pub., Cincinnati, US., s:60.

Casson, M. (1982). The Entrepreneur: An Economic Theory, Barns & Noble, Torowa, New Jersey, US., s:41.

Cirhinlioglu,Z. (1997).“A Critical Review of The Literature On The Professions”, Cumhuriyet Üniv., SBE Der., S:19, haz., ss:173-187. s: 175.

Cole, D. W. (1985). Meslek İntiharı, (Çev:Yakup COŞAR), İlgi Yay., İstanbul. s:153.

Cornwall, J. (1998). “The Entrepreneur As Building Black For Community” ,Journal of Development Entrepreneurship, Vol:3 (2), ss:141-148.

Covin, J.G., D. P.Slevin, (1986). The Development and Testing of A Firm-Level Entrepreneurship Scale, Frontiers of Entrepreneurship, Babson College, Wellesley, Mass, s:112.

Cunningham, B. , J. Lischeron, (1991). "Defining Entrepreneurship", *Journal of Small Business Management*, Vol:29,Jan., ss:45-61.

Davis, S. (2002). "Social Entrepreneurship: Towards An Entrepreneurial Culture For Social and Economic Development", *International Board Selection Committee, Youth Employment Summit*, Sep.,7-11, ss:1-30.

Dees, G. (1998), "The Meaning of Social Entrepreneurship", *Comments and suggestions Contributed from The Social Entrepreneurship Funders Working Group* , s:6.

DeLeeuw, E. (1999), "Healthy Cities: Urban Social Entrepreneurship For Health", *Health Promotion International*, Vol: 14(3), ss: 261-269.

Etzioni, A. (1988). *The Moral Dimension: Toward A New Economics*, Free Press, N.York, US. s:45.

Fowler,A.(2000), "NGDO's As A Moment In History: Beyond Aid To Social Entrepreneurship or Civic innovation?", *Third World Quarterly*, Vol: 21 (4), ss:637-654.

Gendron, G. (1996). "Flashes of Genius: Interview with peter Drucker", *In Inc.*, May 16, Vol: 18 (7), ss: 30-37.

Gide, A. (1984) *Kadınlar Okulu, Ayrı Yol*, (Çev:Tahsin YÜCEL), Kuzey Yay., Ekim,Ankara. s:78.

Hartigan, P. (2002). "Working At The Sharp End", *Address To Conference, 2 nd. Australia / N.Zeland Social Entrepreneurs Conference*, 4-5th. March, Melbourne.

Henton, G.(1997), "The Age of The Civic Entrepreneur: Restoring Civil Society and Building Economic Community", *National Civic Review*, Vol: 86 (2), Summer, ss: 149-156.

Hills, G.E., R.W. Laforge, (1992). "Research At The Marketing Interface To Advance Entrepreneurship Theory and Practice",*Journal of Academic Marketing Science*, Vol:15 (4), Summer, ss:49-65.

Kerin, R.A.,(1992). "Marketing's Contribution To The Strategy Dialogue Revisited", *Journal of Academic Marketing Science*, Vol:20 (4), ss:331-334.

Law,K. S., C. S. Wong, W. H. Mobley,(1998). "Toward A Taxonomy of Multidimensional Constructs", *Academy of Management Review*, Vol: 23(4), ss:741-755.

Letts, C., A. Ryan, W. Grossmann, (1997). "Virtuous Capital: What Foundations Can Learn from Venture Capitalists", *Harvard Business Review*, , Vol: 75(2), ss:36-44.

Mair, J., J. Robinson, K. Hockerts, (2005). *International Social Entrepreneurship Research Conference*, IESE Business School, University of Navarra, Feb., Barcelona, Spain. <http://iese.edu/en/files/pdf>, s:2-3.

Mcleod, H. (1997), "Cross Over: The Social Entrepreneur", *Inc., Special Issue: State of Small*, Vol:19 (7), ss:100-104.

Mort, G.S., J. Weerawardena, K. Carnegie, (2003). "Social Entrepreneurship: Towards Conceptualisation", *Int. Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, Vol:8 (1), Australia. s: 76-88.

Prabhu, G.N.(1998). "Entrepreneurial Management", *Leadership In Management*, http://mcb.co.uk/services/conference/sept/98/lim/paper_a2.htm, 2005/ 21,08,2005, saat:11,45

_____, (1999), "Social Entrepreneurial Leadership", *Creer Development Int.*, Vol: 4(3), ss:14-145.

Reis, T. (1999), "Unleashing The New Resources and Entrepreneurship For The Common Good A Scan", *Synthesis and Scenario for Action*, Battle Creek, Kellogg Foundation, s:27.

Schulyer, G.(1998), "Social Entrepreneurship: profit As A Means, Not An End", *Kauffman Center For Entrepreneurial Leadership Clearinghouse On Entrepreneurial Education (CELCEE)*, <http://celcee.edu/products/digest/dig98/> s:3.

Singh, R. P. (2000). *Entrepreneurial Opportunity Recognition Through Social Networks*, Garland, N.York, s:104.

Slater, S. E., J. C. Narver, (1995), "Market Orientation and The Learning Organisations", *Journal of Marketing*, Vol:59, July, ss:63-74.

Social Ventures Australia, 'Objectives' <http://socialventures.com.au/company/2005>.

Soyşekerci, S. (2005). "Entegre Girişimcilik Modelleri Işığında Girişimciliğin Profil Eksenleri", *Muğla Üniv.İ.İ.B.F., Tartışma Tebliğleri Serisi II*, Muğla. s:3-25.

_____, (2004). "Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal Olay ve Olgular Konusundaki İşlevleri", *I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, 4-6 Haz., Çanakkale ss:227-233

Stevenson, H., M. Roberts, H. Grousbeck, (1985). *New Business Ventures and The Entrepreneur*, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, s:3.

Thompson, J. (2000), "Social Entrepreneurship: A New Look At The People and The Potential", *Management Decision*, Vol: 38 (5), ss: 338-348.

Wallace, S. L.(1999). “Social Entrepreneursip: The Role of Social Purpose Enterprises In Facilitating Community Economic Development”, *Journal of Developmental Entrepreneurship*, Vol:4 (2), ss:153-174.

Wilde, O. (1971), Dorian Gray’in Portresi, (Çev:Vahdet GÜLTEKİN), İngiliz Klasikleri, No:8, İst., s:10.

_____. (2000), *Lady Windermere’in Yelpazesi, (Çev: Selahattin KARADUMAN), Dünya Klasikleri, Karınca Yay., İstanbul. s:70.*

Young, M. (1997), “Do Gooders with Savy”, New Statesman, Feb., 21, s:20.

a. *Zadek, S. , Stephen Thake, (1997), “Send In The Social Entrepreneurs”, New Statesman, Vol: 26 (7339), June 20, s:31.*

II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi 15-16 Ekim Çanakkale

**SİVİL TOPLUM ORGANİZASYONLARINA BİR BAŞKA
AÇIDAN BAKIŞ
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİ KULÜPLERİNİN
İÇERİK ANALİZİ**

Kazım MERT
Sakarya Üniv.
İ.İ.B.F.

Sivil Toplum çalışmaları ile ilgili olarak son yıllarda toplumumuzda yoğun bir hareketlilik görülmektedir. Toplumunun çeşitli kesimlerinde yer alan katılımcıların kimi gönüllü kimi zorunlu olarak sivil toplum çalışmalarına katkı sağlamak amacıyla çalışmalarını sürdürmektedir. Sivil Toplum ile ilgili çalışma alanlarına bakıldığında çeşitli alanlarda sayısız faaliyet olduğu görülmektedir. Bütün bu çalışmalar, kişilerin tercihlerine göre belli bir kuruma bağlı olarak çalışan ya da bağımsız olarak çalışmayı tercih eden şeklinde faaliyetlerini sürdürmektedirler. Belli bir yere bağımlılık; içinde bulunan şartlar ve koşullar gibi çeşitli etmenlere bağlıdır. Sivil Toplum faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi sürecinde bir yere bağımlılık esası tamamen kişilerin kendi iradeleri doğrultusunda karar verme süreci ile işlemektedir.

Belli bir yere bağımlılık ifadesi ile anlatılmak istenen özel veya kamu kuruluşu ya da yerel veya ulusal girişim inisiyatifi şeklinde ifade edilmektedir. Farklı birimlerin farklı etkinliklerle ortak amaç doğrultusundaki çalışmalar sürecinde üniversitelerde önemli bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Üniversitelerin sivil toplum çalışmaları sürecinde üzerine düşen görevlerinin büyüklüğü ve çeşitliliği her kesim tarafından farklı algılanmalarla da olsa bilinmektedir. Sorumlulukların çeşitliliği ve yetkilerinin de kendine has özellikleri ile sivil toplum konusunda ve organizasyonlarında ayrı ve özel bir yerinin ve vazgeçilmez bir konumunun olduğu üniversitelerin sorumluluklarından biri de öğrenci kulüpleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğrenci kulüpleri, üniversitelerin vazgeçilmezi ve göz ardı edilmeyecek öneme sahiptir.

Bu çalışmada, sivil toplum organizasyonlarında önemli bir yere sahip olan üniversitelerin vazgeçilmezi olan öğrenci kulüplerinin içerik analizini yapılmıştır. Ülkemizdeki 77 üniversitedeki (51 Devlet, 24 Vakıf, 2 Teknoloji Enst.) öğrenci kulüplerinin faaliyet alanları kategorilere ayrılarak çalışmalarlarıyla topluma hangi pencereden baktıkları incelenmiştir. Çalışmada, öğrenci kulüpleri ile üniversitelerin kendi kabuğu içinde kalmadığını ve sivil toplum organizasyonları içinde önemini bir kez daha göstermek, öğrenci kulüplerinin faaliyet alanlarının neler olduğu, sayısal olarak dağılımlarını belirleyerek sivil toplum organizasyonları ile ilgili literatüre yardımcı olması amaçlanmıştır.

BULGULAR

Çalışma sonuçları; genel değerlendirme, devlet ve vakıf üniversiteleri ve kulüplerin faaliyet alanları açısından olmak üzere üç farklı şekilde değerlendirilmiştir. Üniversitelerin internet sayfaları Yüksek Öğretim Kurumu'nun internet sayfasında yer alan üniversitelerin internet sayfaları bölümünden yararlanılmıştır. Ülkemizde 51'i devlet, 24'ü vakıf, 2'si yüksek teknoloji enstitüsü olmak üzere toplam 77 üniversite

bulunmaktadır. Belirtilen yüksek öğretim kurumlarına göre öğrenci kulüplerinin dağılım tablosu aşağıdaki gibidir.

	Üniversite Sayısı	Kulüp Sayısı
Devlet Üniversiteleri	51	1854
Vakıf Üniversiteleri	24	644*
İleri teknoloji Enstitüsü	2	24
Toplam	77	2522

*2 Vakıf Üniversitesi kulüp sayıları hariç (internet sayfasında bilgi yok)

**2522 / 77 = ortalama 33

Üniversitelerin internet sayfaları incelenirken bazı kısıtlar ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu kısıtlar bazı üniversitelerin internet sayfalarında öğrenci kulüpleri ile ilgili detaylı bilgi yer almamasından kaynaklanmaktadır. Bu kısıtları en aza indirmek amacıyla telefon ile görüşme yapılmış en geniş ve net bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Tablo genel olarak değerlendirildiğinde, üniversite başına ortalama 33 kulüp düştüğü görülmektedir.

Aşağıda, öğrenci kulüplerinin üniversite dağılımları ile ilgili tabloda devlet (yüksek teknoloji enstitüsü) ve vakıf üniversiteleri olarak ayrı ayrı yer verilmiştir.

Devlet Üniversiteleri Yüksek Teknoloji Enstitüsü

	Üniversite adı	Kulüp sayısı
1	Abant İzzet Baysal	57
2	Adnan Menderes	9
3	Afyon Kocatepe	16
4	Akdeniz	26
5	Anadolu	16
6	Ankara	33
7	Atatürk	44
8	Balıkesir	18
9	Boğaziçi	37
10	Celal Bayar	7
11	Cumhuriyet	30
12	Çanakkale 18 Mart	47
13	Çukurova	21
14	Dicle	2
15	Dokuz Eylül	85
16	Dumlupınar	4
17	Ege	58
18	Erciyes	62
19	Fırat	41
20	Galatasaray	25
21	Gazi	121
22	Gaziantep	37
23	Gaziosmanpaşa	22
24	Gebze yüksek Teknoloji	2
25	Hacettepe	71
26	Harran	21

27	İnönü	54
28	İstanbul	20
29	İstanbul Teknik	72
30	İzmir Yüksek Teknoloji	22
31	Kafkas	7
32	Kahramanmaraş Sütçü İmam	6
33	Karadeniz Teknik	16
34	Kırıkkale	24
35	Kocaeli	29
36	Marmara	46
37	Mersin	45
38	Mimar Sinan	38
39	Muğla	31
40	Mustafa Kemal	15
41	Niğde	5
42	Ondokuz Mayıs	38
43	Orta Doğu Teknik	79
44	Osmangazi	66
45	Pamukkale	46
46	Sakarya	50
47	Selçuk	69
48	Süleyman Demirel	18
49	Trakya	30
50	Uludağ	58
51	Yıldız Teknik	36
52	Yüzüncü Yıl	8
53	Zonguldak Karaelmas	38
	Toplam Kulüp Sayısı	1878

Vakf Üniversiteleri

	Üniversite adı	Kulüp sayısı
1	Atılım	21
2	Bahçeşehir	28*
3	Başkent	51
4	Beykent	22
5	Bilgi	50
6	Bilkent	90
7	Çağ	14
8	Çankaya	26
9	Doğuş	22
10	Ekonomi	43
11	Fatih	27
12	Haliç	10
13	Işık	27
14	Kadir Has	43
15	Koç	38
16	Kültür	6
17	Maltepe	25
18	Okan	7
19	Sabancı	47

20	Yaşar	17
21	Yeditepe	30
22	Ticaret	-**
23	TOBB	-**
24	Ufuk	0
TOPLAM		644

* Bahçeşehir Üni. Spor kulüpleri hariç ** İnternet sayfalarında bilgi yok

Yukarıda tablolarda görüldüğü gibi üniversite başına düşen ortalama kulüp sayıları açılarından bakıldığında 26 devlet üniversitesi, 7 vakıf üniversitesi ortalama 33 kulüp sınırını geçmiştir. Aşağıda, en fazla kulüp sayısına sahip üniversiteler arasında ilk 10 sırada yer alan üniversiteler tablolarda yer verilmiştir.

	(Devlet) Üniversite adı	Kulüp sayısı
1	Gazi	121
2	Dokuz Eylül	85
3	Orta Doğu Teknik	79
4	İstanbul Teknik	72
5	Selçuk	69
6	Osmangazi	66
7	Erciyes	62
8	Ege	58
9	Uludağ	58
10	Abant İzzet Baysal	57

	(Vakıf) Üniversite adı	Kulüp sayısı
1	Bilkent	90
2	Başkent	51
3	Bilgi	50
4	Sabancı	47
5	Ekonomi	43
6	Kadir Has	43
7	Koç	38
8	Yeditepe	30
9	Fatih	27
10	Işık	27

İlk on sırada yer alan üniversitelere ilişkin değerlendirme yapıldığında devlet üniversitelerine bakıldığında ilk on sıraya genellikle kuruluş tarihi eski olan üniversitelerin yer aldığı görülmektedir. İlk on sırada 1992 ve 1993 yıllarında kurulmuş olan iki üniversite Abant İzzet Baysal Üniversitesi ve Osmangazi Üniversitesi yer almaktadır. Bu değerlendirme vakıf üniversiteleri açısından yapıldığında kuruluş tarihleri açısından bakıldığında kuruluş tarihi eski olan üniversitelerin ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir.

Elde edilen veriler ışığında bu bölümde üniversiteler ve kulüpler genel değerlendirme, devlet ve vakıf üniversiteleri olarak ayrı değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu bölüm ile ilgili olarak genel bir değerlendirme yapıldığında üniversitelerin öğrenci sayıları baz alındığında öğrenci sayısı en fazla üniversite olarak karşımıza çıkan Gazi Üniversitesi (2005 Lisans öğrenci sayıları baz alınarak değerlendirme yapılmıştır – 60.734 öğrenci) öğrenci kulüpleri sayısı bakımından ilk sırada yer almaktadır. Vakıf üniversiteleri açısından değerlendirildiğinde Bilkent

Üniversitesi ilk vakıf üniversite olması nedeniyle bu avantajını kulüp sayısının diğer vakıf üniversitelerine göre iki katı olmasıyla da farklı olduğunu göstermektedir. Öğrenci kulüpleri bakımından sayısal baz da en az öğrenci kulübüne sahip olan Dumlupınar Üniversitesi 4 öğrenci kulübü ve Dicle Üniversitesi 2 öğrenci kulübü olduğu görülmüştür.

Öğrenci Kulüpleri ile ilgili yapılan bütün değerlendirmeler üniversitelerin internet sayfalarında yer alan öğrenci kulüpleri üzerinden yapılmıştır. Sadece Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi basılı yayından, Bahçeşehir ve Ufuk Üniversiteleri için telefon görüşmesinden yararlanılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde öğrenci kulüplerinin faaliyet alanları ile ilgili olarak değerlendirme ve tablolara yer verilmiştir. Öğrenci kulüplerinin faaliyet alanları fen, sosyal, spor, sağlık, kültür/sanat, müzik olmak üzere 6 ayrı kategoride değerlendirilmiştir.

	Üniversite adı	Kulüp sayısı	Fen	Sosyal	Spor	Sağlık	Kültür Sanat	Müzik
1	Abant İzzet Baysal	57	2	37	3	2	11	2
2	Adnan Menderes	9	4	3	1	-	1	-
3	Afyon Kocatepe	16	6	7	-	-	2	1
4	Akdeniz	26	6	12	1	-	4	3
5	Anadolu	16	3	7	2	1	2	1
6	Ankara	33	7	12	6	-	8	-
7	Atatürk	44	15	22	3	2	2	-
8	Balıkesir	18	2	10	-	2	3	1
9	Boğaziçi	37	5	17	6	-	7	2
10	Celal Bayar	7	-	4	-	-	3	-
11	Cumhuriyet	30	8	12	4	1	2	3
12	Çanakkale 18 Mart	47	3	24	6	-	12	2
13	Çukurova	21	2	6	5	-	5	3
14	Dicle	2	1	-	1	-	-	-
15	Dokuz Eylül	85	9	43	13	1	15	4
16	Dumlupınar	4	-	1	2	-	-	1
17	Ege	58	9	20	10	3	12	4
18	Erciyes	62	11	32	7	1	9	2
19	Fırat	41	3	13	18	-	6	1
20	Galatasaray	25	-	14	1	-	9	1
21	Gazi	121	12	55	18	3	27	6
22	Gaziantep	37	11	12	6	-	7	1
23	Gaziosmanpaşa	22	4	11	3	1	3	-
24	Gebze Y. Teknoloji	2	-	-	-	-	2	-
25	Hacettepe	71	8	29	13	4	13	4
26	Harran	21	3	7	3	-	6	2
27	İnönü	54	6	29	9	1	8	1
28	İstanbul	20	10	7	1	-	1	1
29	İstanbul Teknik	72	29	31	-	-	8	4
30	İzmir Y. Teknoloji	22	5	8	3	-	3	3
31	Kafkas	7	-	2	-	-	5	-
32	Kmaraş Sütçü İmam	6	-	4	1	-	1	-
33	Karadeniz Teknik	16	6	3	4	-	3	-
34	Kırıkkale	24	4	9	5	-	4	2

35	Kocaeli	29	9	8	5	-	6	1
36	Marmara	46	13	21	5	-	5	2
37	Mersin	45	8	24	5	-	3	5
38	Mimar Sinan	38						
39	Muğla	31	4	18	4	1	4	-
40	Mustafa Kemal	15	1	7	3	-	3	1
41	Niğde	5	-	4	1	-	-	-
42	Ondokuz Mayıs	38	6	13	9	-	7	3
43	Orta Doğu Teknik	79	16	40	13	-	6	4
44	Osmangazi	66	16	28	10	-	9	3
45	Pamukkale	46	9	25	7	-	4	1
46	Sakarya	50	15	20	10	1	3	1
47	Selçuk	69	10	44	4	-	9	2
48	Süleyman Demirel	18	3	6	5	1	2	1
49	Trakya	30	1	12	10	-	6	1
50	Uludağ	58	8	30	8	2	9	1
51	Yıldız Teknik	36	7	17	5	-	6	1
52	Yüzüncü Yıl	8	2	4	-	-	1	1
53	Karaelmas	38	6	11	9	-	7	5
	Toplam	1878	328	835	268	27	294	88

Yukarıda verilen devlet üniversiteleri ile ilgili tabloda yer alan ve 6 ayrı kategoride değerlendirilen öğrenci kulüplerine bakıldığında sosyal alanda faaliyet gösteren 835 öğrenci kulübü ilk sırada yer almıştır. 328 öğrenci kulübü ile fen grubu ikinci sırada yer alırken 294 öğrenci kulübü ile kültür/sanat grubu üçüncü sırada karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda, 6 kategoride değerlendirilmiş olan öğrenci kulüplerinin devlet üniversiteleri arasında ilk 5 sırayı alan üniversite tabloları yer almaktadır.

	Üniversite Adı	FEN Kulüp Sayısı
1	İstanbul Teknik	29
2	Orta Doğu Teknik	16
3	Osmangazi	16
4	Sakarya	15
5	Atatürk	15

	Üniversite Adı	SOSYAL Kulüp Sayısı
1	Gazi	55
2	Selçuk	44
3	Dokuz Eylül	43
4	Orta Doğu Teknik	40
5	İzzet Baysal	37

	Üniversite Adı	SPOR Kulüp Sayısı
1	Gazi	18
2	Fırat	18
3	Dokuz Eylül	13
4	Hacettepe	13
5	Orta Doğu Teknik	13

	Üniversite Adı	SAĞLIK Kulüp Sayısı
1	Hacettepe	4
2	Gazi	3
3	Ege	3
4	İ. Baysal / Atatürk	2
5	Balıkesir / Uludağ	2

	Üniversite Adı	KÜLTÜR / SANAT Kulüp Sayısı		Üniversite Adı	MÜZİK Kulüp Sayısı
1	Gazi	27	1	Gazi	6
2	Dokuz Eylül	15	2	Mersin	5
3	Hacettepe	13	3	Karaelmas	5
4	18 Mart	12	4	Dokuz Eylül	4
5	Ege	12	5	Ege	4

Yukarıdaki tablolarda görüldüğü gibi Gazi Üniversitesi Sosyal, Spor, Kültür/Sanat ve Müzik kategorilerinde ilk sırada yer almaktadır. Fen grubu kategorisinde İstanbul Teknik Üniversitesi diğer üniversitelere oranla sayısal bakımdan fazla olduğu görülmektedir. Kategori olarak dağılımlara bakıldığında dikkati çeken bir husus sağlık ile ilgili öğrenci kulüplerinin sayılarının az olduğu görülmektedir. Yine aynı şekilde müzik ile ilgili öğrenci kulüplerinin sayılarının az olduğu görülmektedir. Vakıf üniversitelerinin öğrenci kulüplerinin 6 ayrı kategorideki dağılımlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

	Üniversite adı	Kulüp sayısı	Fen	Sosyal	Spor	Sağlık	Kültür Sanat	Müzik
1	Atılım	21	5	9	4	-	3	-
2	Bahçeşehir	28**						
3	Başkent	51	4	29	6	2	6	4
4	Beykent	22	2	10	6	-	3	1
5	Bilgi	50	2	29	12	-	6	1
6	Bilkent	90	7	55	20	1	6	1
7	Çağ	14	1	9	-	-	3	1
8	Çankaya	26	4	14	3	-	4	1
9	Doğuş	22	2	7	7	-	5	1
10	Ekonomi	43	3	16	15	-	5	4
11	Fatih	27	1	21	-	-	4	1
12	Haliç	10	2	5	1	-	2	-
13	Işık	27	4	11	6	-	5	1
14	Kadir Has	43	3	14	17	-	5	4
15	Koç	38	2	24	8	-	3	1
16	Kültür	6	3	3	-	-	-	-
17	Maltepe	25	2	14	4	-	4	1
18	Okan	7	-	5	1	-	-	1
19	Sabancı	47	11	23	7	-	5	1
20	Yaşar	17	4	6	4	-	2	1
21	Yeditepe	30	5	17	2	1	4	1
22	Ufuk	0	-	-	-	-	-	-
23	Ticaret*							
24	TOBB*							
	Toplam	644	67	321	123	4	75	26

* Ticaret ve TOBB internet sayfasında bilgi yok. ** Sadece kulüp sayısı bulunmuştur

Yukarıda verilen vakıf üniversiteleri ile ilgili tabloda yer alan ve 6 ayrı kategoride değerlendirilen öğrenci kulüplerine bakıldığında sosyal alanda faaliyet gösteren 321 öğrenci kulübü ilk sırada yer almıştır. 123 öğrenci kulübü ile spor grubu ikinci sırada yer alırken 75 öğrenci kulübü ile kültür/sanat grubu üçüncü sırada

karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda, 6 kategoride değerlendirilmiş olan öğrenci kulüplerinin vakıf üniversiteleri arasında ilk 5 sırayı alan üniversite tabloları yer almaktadır.

	Üniversite Adı	FEN Kulüp Sayısı
1	Sabancı	11
2	Bilkent	7
3	Atılım	5
4	Yeditepe	5
5	Başkent / Çankaya Işık / Yaşar	4

	Üniversite Adı	SOSYAL Kulüp Sayısı
1	Bilkent	55
2	Başkent	29
3	Bilgi	29
4	Koç	24
5	Sabancı	23

	Üniversite Adı	SPOR Kulüp Sayısı
1	Bilkent	20
2	Kadir Has	17
3	Ekonomi	15
4	Bilgi	12
5	Koç	8
	Üniversite Adı	KÜLTÜR/ SANAT Kulüp Sayısı
1	Başkent	6
2	Bilgi	6
3	Bilkent	6
4	Doğuş / Ekonomi	5
5	Kadir Has / Işık Sabancı	5

	Üniversite Adı	SAĞLIK Kulüp Sayısı
1	Başkent	2
2	Bilkent	1
3	Yeditepe	1
4	-	-
5	-	-
	Üniversite Adı	MÜZİK Kulüp Sayısı
1	Başkent	4
2	Ekonomi	4
3	Kadir Has	4
* Müzik kulübü olan üniversitelerin 1'er kulübü vardır.		

6 kategoriye ayrılmış olan öğrenci kulüplerinin vakıf üniversitelerindeki dağılımları incelendiğinde Başkent Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesinde ki öğrenci kulübü sayılarının en fazla olduğu görülmektedir. Bu durum Başkent Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi vakıf üniversiteleri arasında ilk kurulan üniversiteler olmasından kaynaklanmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, sivil toplum organizasyonlarının bir parçası olan üniversitelerin öğrenci kulüplerinin üniversitelerin internet sayfaları baz alınarak bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Genel durum itibarıyla incelendiğinde üniversitelerin öğrenci kulüplerinin üniversitelerin internet sayfaları üzerinden incelenmesi resmi sonuçları yansıtmada bazı sapmalara yol açabilir. Bunun iki nedeni vardır birinci neden zaman ve maddiyat kısıtı ikinci neden olarak üniversitelerin internet sayfalarının güncellenmesindeki hassasiyetin süreklilik arz etmemesinden kaynaklanmaktadır.

Üniversiteler, uzun yıllar eğitim-öğretim gören bireylerin eğitim dünyasından ayrılmasında, kendileri adına oluşturdukları alt yapıyı değerlendirmesi aşamasında ve topluma geçiş noktasında önemli bir konuma sahiptir. Üniversiteler, sadece bireyleri teknik ve sosyal akademik bilgilendirme ile sınırlı kalmadığının göstergelerinden biri olan öğrenci kulüplerinin etkileri kişisel, kurumsal ve toplumsal açıdan görülebilir. Söz edilen etkilerin yansımaları kısa başlıklar olarak özetlendiğinde karşımıza çıkan sonuçlar şöyledir.

KİŞİSEL (öğrenci)

- kişisel gelişim
- sosyal bir çevre

- eğlence
- paylaşım imkanı bulma
- sorumluluk duygusu
- KURUMSAL (üniversite)
- üniversitelerin sosyal ve teknik akademik bilgi ile sınırlı kalmadığını sosyal sorumluluk faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde aracı rol oynamaktadır.
- üniversitelerin sadece kendi içinde gelişime katkı ile sınırlı kalmadığının iş dünyası veya diğer çevreler ile birlikte işbirliği halinde çalışmanın öneminin bir göstergesi olmaktadır.

TOPLUMSAL

- üniversitede kazanılan akademik bilginin yanı sıra hangi alanda olursa olsun toplumsal duyarlılığın iş hayatına, aile hayatına, ülke ekonomisinde daha aktif ve olumlu bir bakış açısı ile yansımada önemli rol oynamaktadır.
- kulüp faaliyetlerinde edinilen tecrübenin üniversite sonrası hayatta daha farklı ve daha profesyonel sivil toplum organizasyonlarında aktif ve proje üretici yansımalarına katkının sağlanması.

Öğrenci kulüpleri ile ilgili olarak yapılan değerlendirmelere olumlu yönden bakılması öğrenci kulüplerinin eksik veya olumsuz yönlerinin olmadığı anlamına gelmeyerek göz ardı edilmemelidir. Bu durumda karşımıza çıkan ve olumsuzluk olarak görülecek nedenlere bakıldığında karşımıza çıkan ilk ve en önemli etken “gönüllü olma” isteği görülebilir. Öğrenci kulüpleri büyük özveriler ile kurulan ve sürekliliği oldukça anlam taşıyan organizasyonlardır. Gönüllülük; bireylerin toplumsal sorumluluk anlayışı ile çıkar gözetmeksizin bilgi, zaman, beceri, deneyim ve kaynaklarını kendi özgür iradeleriyle amaç doğrultusunda kullanmaları olarak tanımlanabilir. Bu tanım çerçevesinde öğrenci kulüp sayılarının çok olması her zaman olumlu değerlendirilmemesi gereken bir başka faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Sadece kuruluş aşamasındaki gönüllülük ile sınırlı kalınması durumunda sayısal çokluğun bir anlam taşımadığı bilinen bu gerçeğin yansımada olarak daha net görülür. Öğrenci kulüplerinin maddi anlamda sorunları ise bir başka olumsuz süreç olarak değerlendirilebilir. Üniversitelerin bütçelerinin öğrenci kulüplerine kaynak aktarımı konusunda zaman zaman yaşanan sıkıntılar olumsuz süreci yansıtan bir başka değerlendirme aşamasıdır.

Şu ana kadar öğrenci kulüplerinin olumlu ya da olumsuz yönleri ile ilgili olarak belirtilen sonuçlar değerlendirildiğinde yaşanabilecek sorunlardan etkilenmelerin tek taraflı olmadığı bütün karşılaşılabilecek olumsuzluklara rağmen sonuçlardaki güzelliklerin ve duyarlılığın paylaşılması aşamasında ve yansımalarının her zaman için etkilerinin büyük olduğu düşünüldüğünde öğrenci kulüplerinin üniversiteler için vazgeçilmez organizasyonlar olduğu görülmektedir.

Türk toplumunun büyük bir çoğunluğunun gençlerin oluşturduğu bilinmektedir. Bu çoğunluğun içinde üniversitede okuyan yaklaşık iki milyona yakın (lisans+ön lisans) üniversite öğrencinin okuduğu ve 16-22 yaş aralığındaki gençlerden oluştuğu görüldüğünde bu öğrencilerin aktif olarak faaliyetlerinin değerlendirilmesinde ve topluma yapılacak katkılarının daha fazla ve olumlu yönde değerlendirilmesinde, güçlerini kişisel, kurumsal ve toplumsal ortamda değerlendirilmesi aşamasında üniversite öğrenci kulüplerinin önemi bir kez daha artmaktadır.

KAYNAKÇA

- www.yok.gov.tr, üniversitelerin internet sayfaları
- Üniversite Tercih Rehberi, Milliyet Gazetesi 18 Temmuz 2005
- Gönüllülük Psikolojisi ve Gönüllü Yönetimi, Yaman Yılmaz, www.stk.org.tr

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN STK DENEYİMLERİ:
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ HEREKE ÖMER İSMET UZUNYOL
M.Y.O.ÖZEL GÜVENLİK VE KORUMA ÖĞRENCİ KULÜBÜ
ÖRNEĞİ**

Yrd. Doç. Dr.GAZİ UÇKUN

K.O.Ü. Hereke Ömer İsmet Uzunyol M.Y.O.

H. ALİ BOYRAZ

K.O.Ü. Hereke Ömer İsmet Uzunyol M.Y.O.

ÖGKK Başkanı

MUSTAFA TİRYAKİ

K.O.Ü. Hereke Ömer İsmet Uzunyol M.Y.O.

ÖGKK Başkan Yardımcısı

ÖZET

Günümüzde giderek azalan, sanayiye ve ticarî zenginliğe dayanan ülke politikalarının yerini, sivil toplum kuruluşlarına ve özünde hak ve hürriyetlere dayanan eşitlik ilkelerinin yekünü de diyebileceğimiz politikalar almaktadır.

Bu nedenle geleceğin siyasetçilerini, işadamlarını ve ülkenin kültürel zenginliğini elinde bulunduran üniversite gençliğinin kendine özgü bir yapı içinde gelişmesi açısından STK'lar büyük önem taşır.

Liberalizm, kapitalizm, sosyalizm gibi düşüncelerin, birbirine zıt olsun olmasın, tümünün kökeninde “sivil toplum” kavramı vardır. Nitekim sivil toplum kavramı, modernleşme sürecinin en önemli unsurudur. Günümüz modern toplumlarında da görüldüğü gibi STK'lar ülke siyasetinde, gündeminde ve kamunun yetersiz kaldığı yerlerde önemli bir etkiye sahiptir.

Üniversitelerde kurulan öğrenci kulüplerine bakıldığında her birinin değişik bir işleyiş mekanizmasına sahip olduğu ve ayrı bir kitleyi hedef aldığı görülür. Buna karşın bu kulüplerin özünde aynı amaç için kuruldukları gerçeği vardır. Bu açıdan bakıldığında, öğrenci kulüplerine ayrı ayrı bir sivil toplum kuruluşu olarak değil, bu kulüpleri bir araya getiren “Öğrenci Kulüpleri Koordinasyon Kurulu”nu ele almak gerekir.

Öğrenci kulüplerinin bağlı olduğu denetim mekanizması tam anlamıyla STK'ların ortak ve temel değeri olan bağımsızlık kavramıyla çatışmaktadır. Çünkü; ÖKKK'yı belirleyen üniversite yönetimidir ve bu kurul, dolayısıyla sivil toplumun gerekçelerine aykırıdır.

Günümüzde insanların en çok ihtiyacı olan iki unsur vardır. Bunlardan biri “inanç”, diğeri “umut”tur. Bu iki unsurun empoze edilmiş şekli aynıdır ancak özünde birbirinden farklı kavramlardır. STK'lar, kuruluştaki yer almayan pasif üyelerin ve kuruluştaki yer alan aktif üyelerin yönetime katılımlarını sağlamak için bu iki unsuru özümsemeli ve bu unsurları geliştirerek, kâr amacı güdülmesini ve çıkar çatışmalarını önlemeyi sağlamalıdır.

Kocaeli Üniversitesi Özel Güvenlik ve Koruma Öğrenci Kulübü, T.C. Kocaeli Üniversitesi Ömer İsmet Uzunyol Meslek Yüksekokulu'nda faaliyet gösteren bir öğrenci kulübüdür. Kısa adı ÖGKK'dır. ÖGKK, Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Kocaeli

Üniversitesi'nin yasa ve yönetmeliklerine göre hareket etmektedir. Şu anda aktif 250 üyesi bulunmaktadır.

GİRİŞ

Üniversite öğrencileri, lise öğrenimleri boyunca bir disiplin altında tutulmak istenmiş ve sivil toplumu tanımak için gerekli olan fırsatları bu disiplin ve otorite altında tutulma karmaşası içinde kaybetmişlerdir. Lise öğreniminin bitiminde veya belli bir zaman sonrasında ise üniversite hayatının verdiği ve hiç alışık olmadıkları özgürlük duygusunu yanlış değerlendirmiş ve bu duygunun verdiği gücü iyi değerlendirememişlerdir.

Burada sorumluluk üniversitemize ve STK'lara düşmektedir. Üniversite öğrencilerinin sivil topluma kazandırılmalarını ve öğrencilere artık birer birey oldukları gerçeğinin empoze edilmesi ancak üniversite ve STK işbirliği ile sağlanabilir.

Üniversitemiz bir meslek kazandırma kurumu olmalarının yanı sıra öğrencileri sosyal yönden geliştirme ve aktif hale getirme misyonunu da taşımaktadır. Yani birçok noktada STK'ların kuruluş gerekçeleri ile aynı özellikleri taşımaktadır. Bu nedenle işbirliğinin sağlanmasında hiçbir uyumsuzluk ya da karşıtlık olmaması (Örneğin siyasi bir görüş ayrılığı veya maddiyata dayalı çıkar çatışmaları yaşanması) iki kurumun da kuruluş gerekçelerine bağlı olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Sosyal devlet anlayışının yetersiz kalması, devletin ilgili mekanizmalarının, sivil kitlelerin istek ve ihtiyaçlarına yeterince cevap verememesi, sivil toplum kuruluşlarının güçlenmesini ve büyümesini hızlandırmıştır.¹

Sivil toplum "Sosyal Devlet" anlayışının kendini siyasî ve illegal oluşumların etkisinden ve baskısından koruma amacıyla oluşmuş doğal bir miğferdir. Öyle ki günümüzde bunun tam tersi bir uygulama yapılmak istenmektedir.

Ancak zamanla sivil toplum, sosyal devleti bir miğfer olarak görmekten çıkarak, devleti varlığını sürdürürebilmek için bir kılıf olarak kullanmaya başlamıştır. Bu yozlaşmaya ve keşmekeşliğe son vermek yine STK'ların ve üniversitemizin elindedir.

Çünkü STK'ların büyüme ve güçlenme yolundaki en büyük adımlarını üniversiteler atmış, kendi bünyelerinde üniversite öğrencilerine yer vermeyi amaçlamış, bu nedenle de başta öğrenci kulüpleri olmak üzere birçok sivil toplum kuruluşunun kurulmasına ve işleyişine önderlik etmiştir.

ÜNİVERSİTELERİN SİVİL TOPLUM OLUŞTURMA TAKTİKLERİ

Üniversite öğrencileri, kurulan öğrenci kulüplerinde ve diğer sivil toplum kuruluşlarında, bir nevi üniversite öğrenimleri sonrasındaki akademik ve sosyal hayatlarında karşılaştıkları diğer STK'lara hazırlık aşamasını tamamlamış oluyorlar.

Öğrenci olan veya çalışan vatandaşlar, herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye değillerse, pasif vatandaş durumundadırlar. Buna karşın bir STK üyesi, aktif vatandaşdır ve kendisinin veya diğer bireylerin hakkını aramakla yükümlüdür. Bunun nedeni; bireyin hak ve hürriyetlerini tek başına savunmasının oldukça güç olmasıdır. Çünkü; bu amaç doğrultusunda birleşmiş bir kitleye mensup olmak, kişinin sesini duyurabilmesi açısından oldukça yararlıdır.

Sivil toplum kuruluşlarının kuruluş gerekçeleri göz önüne alındığında, merkezinde "ortak nokta"nın yattığı görülür. Ortak noktadan kasıt, sivil toplum kuruluşunun bir araya getirdiği aktif vatandaşların aynı görüşü, aynı süreç içerisinde paylaşımlarından ileri gelmektedir.²

- (1) www.tarihvakfi.org/stkbn/default.asp - 19k - 23 Mayıs 2005
(2) www.stksempozyumu.org/ - 2k

Modern toplumun en önemli dayanağı üniversite gençliğidir. Üniversite gençliğini modern topluma hazırlayacak olan ise sivil toplum kuruluşlarıdır. Bu nedenle üniversitelerin bünyesinde bulunan ve sivil toplum kuruluşu içeriğini taşıyan kulüp, dernek gibi bir kez daha altını çizmekte yarar gördüğümüz aktif vatandaşlardan oluşan kitleler büyük önem taşımaktadır.

ÜNİVERSİTELERDEKİ ÖĞRENCİ KULÜPLERİ

Öğrenci kulüpleri, ileride iş hayatına atılacak, sosyal adaletsizliklere, siyasî otoritenin yetersizliğine ve birçok alanda haksızlığa tanık olabilecek olan öğrencileri sosyal ve modern toplum için hazırlamayı amaçlar.

Öğrenci kulüpleri, bağlı olduğu üniversitenin ilgili tüzüğü ile ilişkili olarak kurulur. Üniversitenin denetimindedir ve her türlü faaliyetini bağlı olduğu “Öğrenci Kulüpleri Koordinasyon Kurulu”na bildirmekle yükümlüdür. Günümüzde öğrenci kulüpleri deyince akla ilk gelen, “sosyal aktiviteler” yapılmasının gerekliliğidir. Ancak sosyal aktivitelerin gerekliliği kadar, öğrenci-öğretmen ilişkilerinin sağlanması, üniversite içindeki sosyal eşitsizliklerin giderilmesi gibi birçok faaliyet de bu kulüplerin gündeminde yer almalı ve bu faaliyetlere gereken önem verilmelidir.

Üniversite bünyesinde kurulan öğrenci kulüpleri, yukarıda da belirttiğimiz gibi, bir amaç çerçevesinde oluşmuştur. Aynı fikri ve aynı amacı paylaşan öğrenciler, belirli bir süreç içerisinde kendiliğinden birleşir ve bir sivil toplum kuruluşu niteliği taşıdığı için, temellerine demokrasiyi, lâikliği ve -ne kadar bireysel çıkarlar için birleşmeler de- bir paylaşımı yerleştirirler.

Öğrenci kulüplerini sivil toplum kuruluşlarından ayıran tek nokta ise; kamu düzenine ve siyasî otoriteye müdahale edememeleridir.³ Bunun nedeni; bu kulüpleri meydana getiren aktif vatandaşların öğrenci olmasının zorunlu oluşudur. Bu nedenle; eleştirebilecekleri ve bir takım eksikliklerini giderebilecekleri en yüksek merci, üniversite yönetimidir.

Üniversitelerde kurulan öğrenci kulüplerine bakıldığında, her birinin değişik bir işleyiş mekanizmasına sahip olduğu ve ayrı bir kitleyi hedef aldığı görülür. Buna karşın tüm bu kulüplerin özünde aynı amaç için kuruldukları gerçeği vardır. Bu açıdan bakıldığında, öğrenci kulüplerine ayrı ayrı birer sivil toplum kuruluşu olarak değil, bu kulüpleri bir araya getiren “Öğrenci Kulüpleri Koordinasyon Kurulu”nu ele almak gerekir.

Öğrenci kulüplerinin bağlı olduğu denetim mekanizması tam anlamıyla sivil toplum kuruluşlarının ortak ve temel değeri olan bağımsızlık, tüzel kişilik ve gönüllülük gibi kavramlarla çakışmaktadır. Çünkü; Öğrenci Kulüpleri Koordinasyon Kurulu’nu belirleyen üniversite yönetimidir ve bu kurul -dolayısıyla- sivil toplumun gerekçelerine aykırıdır.

Sonuç olarak üniversitelerdeki öğrenci kulüplerinin tek ve en önemli yararı öğrencileri sivil topluma yaklaştırmaları ve bir nevi hazırlık aşaması görevini üstlenmeleridir.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE YÖNETİME KATILIM

Sivil toplum kuruluşları, tarafsız karar almada en önemli unsur olan bağımsızlığı amaç edinmişlerdir. Bu nedenle, bu kuruluşlarda yönetim seviyesine getirilecek aktif vatandaşlar, tüzel kişiler olmalıdır. Bu amaç doğrultusunda sivil toplum kuruluşlarında hiçbir kâr amacı güdülmemeli ve yönetim kadrosunun en başından en sonuna kadar görev alan tüm şahıslar “gönüllü” olmalıdır.⁴

(3) www.stksempozyumu.org/ - 2k

(4) stk.bilgi.edu.tr/ - 13k - 23 Mayıs 2005

STK'lara katılımı arttırmak için göz önünde bulundurulması gereken en önemli husus tüm milletlerin kendi kültürleri olduğu ve bunun sivil toplum kuruluşlarındaki yapılanmalarla direk etkileşim içerisinde olduğudur. Bu açıdan bakıldığında bir ülke hiçbir ülkedeki sivil toplum kuruluşu yapılanmasını örnek almamalı ve temellerini böyle bir zemine oturtmamalıdır. Örneğin; Türk insanının temel gereksinimleri ve sorunları çevresinde örgütlenmeleri pek rastlanan bir durum değildir. Ancak Avrupa ülkelerine bakıldığında bu durumun tam aksine işlediği görülmektedir.⁵

Bununla birlikte, istatistikî verilerden faydalanılarak sivil toplum kuruluşlarındaki yönetime katılımın artırılması da sağlanabilir. Ayrıca kuruluşun amacı ve stratejisi hiçbir siyasî ideolojiye çekilmemeli, özünde aynı görüş için birleşmiş aktif vatandaşlar arasında görüş ayrılığına neden olunmamalıdır.

Günümüzde insanların en çok ihtiyacı olan iki unsur vardır. Bunlardan biri "inanç", diğeri "umut"tur.⁶ Bu iki unsurun empoze ediliş şekli aynıdır ancak özünde birbirinden farklı kavramlardır. Sivil toplum kuruluşları, kuruluşta yer almayan pasif üyelerin ve kuruluşta yer alan aktif üyelerin yönetime katılımlarını sağlamak için bu iki unsuru özümsemeli ve bu unsurları geliştirerek, kâr amacı güdülmesini ve çıkar çatışmalarını önlemeyi sağlamalıdır.

Günümüzde sivil toplum kuruluşlarının yönetime katılma oranındaki düşüşün asıl nedeni STK'ların heyecanlandırma ve inandırma gücünün yeterince kullanılmamasından doğan eksikliklerdir. Bu sorunun giderilmesi görevi yine sivil toplumdaki aktif vatandaşlara düşmektedir. Bu açıdan bakıldığında, sivil toplumun denetleyicisi ve düzenleyicisi yine sivil toplumdur. Dolayısıyla sivil toplum hiçbir siyasî iktidarın veya merkezî otoritenin denetiminde ve güdümünde olmamalıdır.

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ ÖZEL GÜVENLİK VE KORUMA ÖĞRENCİ KULÜBÜ TANITIMI

Kocaeli Üniversitesi Özel Güvenlik ve Koruma Öğrenci Kulübü, T.C. Kocaeli Üniversitesi Hereke Ömer İsmet Uzunyol Meslek Yüksekokulu'nda faaliyet gösteren bir öğrenci kulübüdür. Kısa adı ÖGKK'dır.

ÖGKK, Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Kocaeli Üniversitesi'nin yasa ve yönetmeliklerine göre hareket etmektedir. Şu anda 250 aktif üyesi bulunmaktadır.

Amacı, özel güvenlik sektörünü takip etmek, sektörü Kocaeli Üniversitesi ile yakınlaştırmak, üyelerine staj ve iş imkânları sunmak, öğrenci-öğretmen ilişkilerini düzenlemek, yoğun derslerden ve koşuşturmalardan yorulan öğrencileri rehabilite etmek amacıyla sosyal ve kültürel etkinlikler düzenlemektir.

ÖGKK'nın yönetim kurulu beş (5) kişiden oluşmaktadır. Kulüp tüzüğü oluşturulurken ve kulüp ile ilgili kararlar alınırken, yönetim kurulu, tek yetkili merci olmuştur. ÖGKK, Kocaeli Üniversitesi öğrencilerinin yönetime katılmaları ve aktif olarak rol oynayabilmeleri için her iki ayda bir "kulüp bilgilendirme toplantısı" adı altında tüm kulüp üyelerini aynı çatı altına toplar.

Kulüpte her üyenin bir görevi vardır, yönetim kurulunun alt komisyonları aracılığıyla denetim mekanizması sağlanır.

ÖGKK'nın gelirleri, üyelerden toplanan aidatlardan ve kulüp binasında bulunan masa tenisi ve bilgisayar kullanımı gibi hizmetlerin maddî getirilerinden oluşur. Bu gelirlerin denetimi kulüp saymanındadır. Saymanın denetlenmesi ise kulüp başkanı tarafından yapılır.

(5) www.siviltoplum.com.tr/stk_danismanligi.htm

(6) tdddergisi.sitemynet.com/dergi1/id2.htm

Kulübün yönetim kadrosu kendileri ile entegreli bir şekilde çalışabilecek bir öğretmenini danışman olarak seçer ve kulübün her türlü faaliyeti hakkında bilgilendirir.

ÖZEL GÜVENLİK VE KORUMA ÖĞRENCİ KULÜBÜ TÜZÜĞÜ

1. KULÜBÜN ADI VE MERKEZİ:

MADDE 1: Kulübün adı 'ÖZEL GÜVENLİK VE KORUMA ÖĞRENCİ KULÜBÜ' dür. Merkezi Kocaeli Üniversitesi Marshall Kampüsü Özel Güvenlik ve Koruma Binası'dır.

2. TANITIM:

MADDE 2: Özel Güvenlik ve Koruma Öğrenci Kulübü'nün amacı; üyelerin sosyal, kültürel, meslekî ve sportif faaliyetlerine yardımcı olmak, onlara rehberlik etmek, üyelerin koordineli bir şekilde çalışmalarını sağlamaktır.

3. AMACI, ÇALIŞMA KOŞULLARI VE ÇALIŞMA

3.1. MADDE 3: Özel Güvenlik ve Koruma Öğrenci Kulübü, devletin ve milletin bölünmez bütünlüğüne, lâikliğe, sınıfsız devlet ilkesine bağlıdır. Yasalarımıza aykırı tutum ve davranış içerisinde bulunulamaz. Özel Güvenlik ve Koruma Öğrenci Kulübü, üniversitenin akademik anlayışına ters düşecek bir tutum içerisinde bulunamaz. Özel Güvenlik ve Koruma Öğrenci Kulübü, üyelerin sosyal, kültürel, meslekî ve sportif faaliyetlerine yardımcı olmak, onlara rehberlik etmek, üyelerin birlik ve bütünlük içerisinde çalışmalarını sağlamak amacı ile kurulmuştur. Düzenlenen panel ve konferanslarla firmaların okulumuza olan ilgilerini arttırmak ve okulumuzu iş dünyasına daha iyi tanıtmak diğer amaçları içerisinde.

3.5. Üyelik

3.5.1. Üyelik Koşulları

MADDE 7: Özel Güvenlik ve Koruma Öğrenci Kulübü'ne başvurabilmek için gerekli nitelikler: Üyelik için Kocaeli Üniversitesi Özel Güvenlik ve Koruma Programı'nda öğrenci olması şartı aranmaz. Her ders yılı içerisinde belirtilen aidatı ödeyen, kayıt formunu dolduran, öğrenci kimliği fotokopisi ve iki adet fotoğraf temin eden her öğrenci ve öğretim üyesi kulübe üye olabilir.

3.5.3. Üyelerin Hakları ve Görevleri

MADDE 9: Kulüp başkanının onayı ile; her üye, genel kurulun çalışma birimlerinde ve faaliyetlerinde yer alabilir. Genel kurul toplantılarında alınacak kararlarda genel kuruldaki her üyenin bir oy hakkı vardır. Kulüp faaliyetlerine ilişkin olarak genel kuruldan bilgi isteyebilir. Her üye kendi isteğiyle, üyeliğini dilediği zaman feshedebilir. Ancak; ayrılma isteğini yazılı olarak bildirmesi ve genel kurulun istifasını onaylaması gerekmektedir. Her üye eşit haklara sahiptir. Ahlâk dışı tutum sergileyen, kulüp bünyesinde iken siyasî faaliyetlerde bulunan üyelerin üyeliği düşer. Üyeliği düşen herkesin genel kurulda kendini savunma hakkı vardır. Bütün üyeler genel kurul tarafından alınan kararlara uymak zorundadır. Üyeler genel kurul tarafından yıllık olarak belirlenen aidatları ödemekle yükümlüdürler.

3.6.4. Oy Kullanma Yöntemi ve Karar Yeter Sayısı

MADDE 16: Genel kurul toplantılarında kararlar kural olarak açık oylama yöntemi ile yapılır.

MADDE 17: Kararlar kural olarak salt çoğunluk (3/5) ile alınır.

3.11. Tüzük Maddelerinin Değiştirilmesi

MADDE 23: Tüzük maddelerini değiştirme yetkisi genel kurul üyelerine aittir. Tüzük maddelerini değiştirebilmek için 5/5 oy çoğunluğu gerekmektedir.

3.12. Yönetmelikler

MADDE 24: Kulüp ile ilgili yönetmelikler genel kurul tarafından hazırlanır ve kurulun salt çoğunluğu tarafından alınan kararla yürürlüğe girer.

3.13. Yenilenme

MADDE 25: Genel kurul başkanı en az ayda bir kez kulüp danışmanından fikir ve tavsiyeler alır. Ayrıca yapılan faaliyetler hakkında bilgi verir.

GENÇLİK ve STK: PROJE ÖRNEĞİ

Süleyman BAYINDIR
Ondokuz Mayıs Üniv.
Ünye İ.İ.B.F.

ÖZET

Bu çalışma da; Konya'nın Ereğli ilçesinde iki senedir uygulanmakta olan Gelişim projesinden bahsedilecektir. Bu proje üniversiteli gençler tarafından üniversiteyi kazanan gençlere yardımcı olmak amacıyla oluşturulmuştur. Gençlere kazandıkları üniversite ve gittikleri şehir hakkında ayrıntılı ve objektif bilgiler verilmektedir. Böylece gençlerin daha bilinçli olması; aynı zamanda aralarındaki dayanışma ve yardımlaşmanın sağlanması gerçekleştirilmiştir. Bu projeye sivil topluma aktif olarak katılan bizler, sivil toplum kuruluşunun desteğiyle de Gelişim Projesi'nin tüm Türkiye'de uygulanmasını istiyoruz.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum ve Gençlik, Gelişim Projesi

Türkiye nüfusunun çoğunluğunu gençler oluşturmaktadır. Genç nüfus; dinamik nüfus, gelecek için büyük potansiyel demektir. Yaşama ve geleceğe dair beklentileri fazladır. Bu nedenle genç nüfusla övünülmektedir. Ancak; genç nüfusa sahip olmanın bir takım sorumlulukları vardır. Genç nüfus toplumsal, ekonomik, siyasal bir takım sorunları beraberinde getirir. Genç nüfus demek daha iyi bir eğitim, daha fazla iş olanakları, daha demokratik, katılımcı, özgürlükçü sistem demektir. Dünyada genç nüfusa sahip olan ülkeler genellikle gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerdir. Ne yazık ki Türkiye de tam olarak bu sorumlulukları yerine getirememektedir. Kaliteli eğitim olanakları sunamamakta, iş olanakları yaratamamakta, gençlere çok fazla söz hakkı verememektedir.(Yılmaz, 2001).

Gençler bütün sorunlarına rağmen daha bilgili, daha eğitilmiş, değişime daha açıktır. Sorunlara karşı çıkan toplumsal gruptur. Bu nedenle gençleri tanımak, onları kazanmak gerekir. Gençlik iyi bir sivil toplum etkinliği ve iyi bir Türkiye demektir. Gençlik Türkiye'nin temeli demektir. Bu günün gençlerinin katılımcılık için desteklenmesi, yarının demokratik toplumunu oluşturur. Yukarıda bahsedilen yapısal sorunları çözmek için devlet ve sivil toplum gerekli önlemleri almalıdır. Her şeyden önce gençleri tanımak toplumun durumu hakkında dikkate değer bilgiler sunmaktadır. Öncelikle gençlerle ilgili araştırmalar yapılmalıdır. Gençlerle ilgili yapılan bir araştırma, Strateji/ MORİ tarafından 1999 yılında gerçekleştirilmiştir. "Türkiye Gençliğinin Siyasal Katılımı" başlıklı araştırmada; gençlerin politik katılımı, politik kurumlara güven, sivil toplum örgütlerine bakışı gibi ülkenin genel durumu hakkındaki düşüncelerini ortaya çıkarmıştır. Türk gençliğinin daha geniş anlamda tanımlanan siyasi faaliyetleri hakkındaki tüm bilgileri beş farklı boyuttan oluşan sorular sağlamaktadır. İlk boyut; kampanya faaliyeti ve parti üyeliği ile ilgilidir. Bu konudaki soruları cevaplayanların sadece %15'i pozitif puan vermiştir. Yani; negatif puanları verenler, ilk boyut üzerinde negatif değeri olan faaliyetlere katılmakta; pozitif değeri olan faaliyetlere de katılmamaktadır. İkinci boyut, siyasi olmayan gönüllü kuruluş faaliyetleri ve üyeliği; üçüncü boyut, siyasi gönüllü kuruluş faaliyetleri ve üyeliği; dördüncü boyut, protesto faaliyetleri, son boyut oy ve dilekçe verme gibi faaliyetleri kapsamaktadır. İkinci boyutta soruları cevaplayanların %64'ünün, üçüncü boyutta %59'unun, dördüncü boyutta %75'inin ve beşinci boyutta %72'sinin negatif faktör puanı

bulunmaktadır. Araştırmada, cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik durum, eğitim seviyesi, bölgesel farklılıklar gibi değişkenlere göre farklılıklar da incelenmiştir.(daha ayrıntılı bilgi için bakınız, Türk Gençliği ve Katılım, 2001).

Araştırma sonuçlarının da ortaya koyduğu gibi, Türk gençliğinin çoğunluğu hiçbir sivil toplum örgütüne üye değildir. “Gençlerin sivil toplum kuruluşlarına katılmamalarının önemli nedenleri olarak, öncelikle STK’ların kendilerini yeterince tanıtamamaları ve gençlerin organizasyonlara katılmak üzere davet edilmemeleri olarak ifade edilmektedir .Ayrıca düşünsel engel olarak; “Türkiye’de hiç bir şey değişmez” mantığı, çabaların değersiz görülmesi, kökten değişim arayışı, küçük değişimlerin önemsenmemesi, hemen sonuç görme arzusu ve “geçmişte denendi, deneyenler başarısız oldu” zihniyeti vs. sayılabilir. Çevresel engel olarak da: genel olarak devletin, özel anlamda okullardaki yöneticilerin ve özellikle ailelerin katılımcılığa ket vurması, yapılan faaliyetlerin “vaktin boşa harcanması” türünden olumsuz bir tutum içinde değerlendirilmesi katılımcılığın engellemesinde etkilidir”.(Yaman, 2003)

Bu çalışmada, Konya’nın Ereğli ilçesinde sivil topluma aktif olarak katılmaya istekli üniversiteli gençlerle oluşturup uyguladığımız Gelişim Projesi’nden bahsedilecektir. Bugün yetmiş milyon nüfuslu ülkede, üniversiteye girmek için iki milyona yakın öğrenci mücadele vermekte ve öğrencilerin çok azı bu sınav sonucunda üniversitelere yerleştirilmektedir. Gittiği yerlerden beklentilerini karşılayan öğrenci sayısının az olduğu düşünülmektedir. Gençlerin kötümser ve cesareti kırılmış hallerini gözlemlemek hemen her şehirde mümkündür. Bu proje üniversiteye gidecek olan öğrencilerin hayal kırıklıklarını, karşılaşacakları bir takım zorlukları gidermek gibi birçok amaç etrafında oluşturulmuştur. Bu projenin gençlerin yaşamlarını daha olumlu şekilde etkileyecek kararlar almalarında yardımcı olduğu düşünülmektedir.

Tüm Türkiye’de üniversite sınavına girecek olan gençlere, üniversiteli gençler tarafından uygulanması gereken bir çalışmadır. Türkiye’nin geleceği olan gençlerin içine düştükleri sorunları çözme yolunda ortaya çıkan önemli bir projedir. Gençlik ve STK kavramının bir uygulama örneğidir.

Proje Nasıl Ortaya Çıktı?

- Üniversiteye gidecek öğrencilerin büyük kısmının gittikleri yer hakkında bilgi sahibi olmamaları.
- Üniversite yaşamının abartılarak anlatılması ve objektif olunmaması nedeni ile adayların yanlış bilgilendirilmesi.
- Üniversiteye yerleşip ÖSS ye yeniden giren sayısının artmasının yanlış tercih nedeniyle olması ve yığılma oluşması

Projenin amaçları

- Üniversite öğrencilerine grupsal çalışma ve sivil toplum bilincinin verilmesi.
- Öğrencilere tercihlerinde yardımcı olmak; ama son karara asla karışmamak
- Yeni gidecek öğrencilere üniversitedeki yaşam hakkında bilgi vermek.
- Öğrenciye üniversite veya şehre gidiş alternatiflerini, yol ücretlerini ve yer tariflerini söylemek.
- Öğrencinin ilk aşamada yaşayacağı zorlukları en aza indirmek.
- Öğrenciler arası dayanışmayı ve yardımlaşmayı sağlamak.
- Öğrencilerin barınma ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bilgilendirme.
- Öğrencilere bölümleri hakkında olabildiğince bilgi vermek.
- Üniversitedeki fırsatlardan haberdar olmalarını sağlamak.
- Ereğli’ nin gelişimine katkıda bulunmak.

- Üniversitenin tanıtım CD'lerini izletmek ve tanıtım kataloglarını incelemek.
- Vakıf üniversitelerinin ücretleri hakkında bilgi vermek.
- Kıbrıs'taki ve Türkiye'deki vakıf üniversitelerini karşılaştırmak (fiyat, ders geçme sistemi vb.) ders geçme sistemlerini belirtmek.
- İstedikleri bölümün ve üniversitenin Sokrates katılımcılığını aktarmak.
- Bölümlerin 4 yıl sonraki iş olanakları hakkında varsa istatistikler sunmak.
- Üniversite tercihlerinde deki haberleri ve tahminleri söylemek.
- Üniversiteye yerleşen öğrencilere objektif bir şekilde üniversitenin tanıtılması ve anlatılması.

Proje Ar-Ge

Aşama 1:

Üniversiteler ve bölgeler hakkında bilgi toplama

- Üniversitenin tanıtım fotoğrafları(tanıtım katalogları).
- Üniversiteye(fakülte, yerleşke ve şehir)ulaşım ve yol ücretleri.
- Öğretim eleman sayısı ve akademik unvanları.
- Yurt olanakları.
- Yurt kapasitesi, durumu ve ücreti.
- Yurtlardaki yaşam koşulları ve imkânlar.
- Burs imkânları, burs veren kişi ya da kuruluşlar.
- Üniversitede yaşam.
- Şehirdeki veya üniversitedeki yaşam soysa-ekonomik durum, nüfus, iklim.
- Üniversitedeki kulüpler ve onları tanıtımları.
- Üniversitedeki kütüphanelerin durumu ve kapasitesi.
- Parasal konular: ev kirası, yemek parası, ulaşım parası.
- Üniversite sağlık hizmetleri.
- Mümkünse bölüm hakkında bilgi, çalışma yerleri, yükselme olanakları.
- Sinema, tiyatro, alış-veriş merkezleri, eğlence merkezleri vb.
- Konferans, seminer ve panel sayıları, nitelikleri.
- Sportif aktiviteler.
- Üniversite yönetiminin anlatılması.

Aşama 2:

- A) Projeye katılacak farklı üniversitelerden öğrencileri bulmak.
- B) Ereğlili öğrencilerin yoğun olarak gittikleri üniversitelerin belirlenmesi.

Aşama 3:

Projenin geliştirilmesi çalışmaları;

- a) Aşama 1'in grup olarak incelenmesi.
- b) Aşama 2 deki b şıkkının oluşturulması.
- c) Aşama 2 de a şıkkının tamamlanması ve bu üniversitelerden öğrencilerin bulunması, projenin anlatılması.
- d) Tamamlanan aşama 1 in farklı üniversitelerdeki öğrencilere dağıtılması.
- e) Proje uygulama tarihinin ve yerinin belirlenmesi.
- f) Uygulama tarihinden önce bir toplantı yapılması ve aşama 1 deki verilerin kontrolü.
- g) Uygulamadan önce projede kullanılacak araç-gereçlerin temini için arayışlar.
- h) Proje katılımcılarının zaruri ihtiyaçları(gıda vb.)için çözüm.
- ı) Projenin Ereğli'de duyurulması için yerel basından destek istemek ve dersane öğrencilerine duyurmak.
- i) Projenin uygulanmasını ve hedef kitlenin faydalanmasını sağlamak.

j) Proje bitiminde yapılacak değerlendirme sonrası elde edilen verilere göre projenin devamını sağlamak.

Artık Ereğli'nin en aktif sivil toplumcu genęleriyiz. Şimdiki hedefimiz sivil toplum kuruluşunun desteğiyle de bu Gelişim Projesinin tüm Türkiye'de uygulanmasını sağlamaktır. Böylece tercih sırasında genęler artık daha çok bilinçlenecek ve yaşamlarını olumlu Şekilde etkileyecek seçimler yapacaktır. Aynı zamanda STK' lar ve genęler arasındaki iletişimin artışı, genęler için ve genęlerle birlikte projeler düzenleyen yerel/bölgesel ve ulusal STK sayısının artışı, yapılan yerel/bölgesel/ulusal ve uluslararası faaliyetler konusunda daha hızlı, doğru ve çabuk bilgi sağlayarak, Türk genęlerinin düzenlenen genęlik aktivitelerine katılımının artışı sağlanacaktır. STK' ların genęlere daha kolay ulaşarak, onların ihtiyaçlarına cevap verebilen projeler düzenlemesini de kolaylaŐtıracaktır

SONUÇ

Türk toplumunun büyük bir çoğunluğunu genęlerin oluşturduğu bilinmektedir. Fakat buna nispeten, genęler, sivil toplum kuruluşlarının içinde daha az yer almaktadır,

Sosyal sermaye olan genę nüfusun bu gönüllülük hizmetlerinde yer alması gerekmektedir, çalıŐmamda da niversite ğrencilerinin bir araya gelip yapabilecekleri, benim iki yıldır uyguladığım bir projeden bahsedilmiştir.

KAYNAKÇA

ARKOğLU, A.(2001). Türk Genęlięi ve Siyaset. *Türk Genęlięi ve Katılım*. Form Yayıncılık Tanıtım ve Eğitim Hizmetleri Ltd.Şti

YAMAN, Y. (2003).Gönüllülük Psikolojisi ve Gönüllü Yönetimi

YILMAZ, B. (2001).Genęlięin Geleceği zerine Bir Değişim Hareketi. *Türk Genęlięi ve Katılım*. Form Yayıncılık Tanıtım ve Eğitim Hizmetleri Ltd.Şti
